

İSTANBUL'UN ANTİKÇAĞ TARİHİ

KLASİK VE HELLENİSTİK DÖNEMLER

Murat ARSLAN

ODİN YAYINCILIK

Digitized by Google

İSTANBUL'UN ANTİKÇAĞ TARİHİ
Klasik ve Hellenistik Dönemler

İSTANBUL'UN ANTİKÇAĞ TARİHİ

Klasik ve Hellenistik Dönemler

Murat ARSLAN



ODİN YAYINCILIK

ODİN YAYINCILIK
Eskiçağ Tarihi Dizisi: II
Murat Arslan
İSTANBUL'UN ANTİKÇAĞ TARİHİ
Klasik ve Hellenistik Dönemler

Yayınlayan ve Yöneten
Huriye ARSLAN-Murat ARSLAN

Kapak Düzeni
Aykan AKÇAY

Ege Basım, Matbaa ve Reklam Sanatları Ltd. Şti.
Birinci Baskı, Haziran 2010

ISBN:975-9078-01-5

Kapak Resmi: 18. yüzyıl İtalyan Okulu ressamlarından,
"İstanbul'un Kuzeyden Panoromik Görüntüsü"

© Her türlü yayın hakkı saklıdır.
2010 Odin Yayıncılık
Aydıntepe Mah. Özek İş Merkezi D Blok no: 8 Tuzla,
34947, İstanbul
Tel.: 0 216 493 24 33 – 494 30 18 Fax: 0 216 493 27 38
e-mail: odinyayincilik@odincopy.com
www.odincopy.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ IX

Teknik Noktalar X
Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi XI
Hellence Harflere İlişkin Transkripsiyon Listesi XI
Standart ve Süreli Yayınlara İlişkin Kısaltmalar Listesi XII

GİRİŞ 1

A. *KENTİN KURULUŞU*:
Efsanelerden Tarihsel Dönemlere 5
B. *İSTANBUL BOĞAZI'NIN TARİHSEL COĞRAFYASI'NA GENEL BAKIŞ* 31
1. İstanbul Boğazı'nın Oluşumu ve Bosporos Adı 31
2. Boğazın Uzunluğu ve Genişliği 37
3. Boğazın Şekli ve Akıntı 43

I. SİYASAL GELİŞMELER

1. KLASİK DÖNEM

A. *DAREIOS'UN İSKİT SEFERİ* (İÖ. *ca.* 512):
Antikçağın ilk Boğaz Köprüsü 53
B. *IONIA AYAKLANMASI* (İÖ. 499-İÖ. 494):
Byzantion ve Kalkhedon'un Baş Kaldırışı ve Boyun Eğişi 66
C. *PERS-HELLEN SAVAŞLARI*:
Pausanias'ın Byzantion Hakimiyeti (İÖ. *ca.* 477/476) 73
Ç. *BİRİNCİ ATTİKA-DELOS DENİZ BİRLİĞİ*: *Byzantion ve Kalkhedon'da Demokrasi Rejimi* (İÖ. *ca.* 477-İÖ. 439) 91
D. *PELOPONNESOS SAVAŞLARI* (İÖ. 431-İÖ. 404):
Byzantion ile Kalkhedon'daki Güçler Dengesi ve Oligarşi Rejimi 100
E. *BYZANTION'DAKİ İÇ ÇEKİŞMELER* (İÖ. 403):
Klearkhos'un Byzantion'daki Tiranlık Rejimi 131
F. *ONBİNLERİN DÖNÜŞÜ* (İÖ. *ca.* 400/399):
Byzantion'un Ele Geçirilişi 135
G. *THRASYBULOS'UN BYZANTION-KALKHEDON SEFERİ* (İÖ. *ca.* 389) ve *ANTALKIDAS BARIŞI* (İÖ. 387):
Oligarşi'den Demokrasi'ye Geçiş ve Kentlerin Özgürlük-Bağımsızlıklarının Tanınması 147

H. *İKİNCİ ATTİKA-DELOS DENİZ BİRLİĞİ* (İÖ. *ca.* 378/377): Byzantion'un Konfederasyona Üye Olma ve Ayrılma Sebepleri 158
I. *MÜTTEFİKLER SAVAŞI* (İÖ. 357-İÖ. 355) 163
J. *MAKEDONYA KRALI II. PHILIPPOS'UN PERINTHOS ve BYZANTION KUŞATMASI* (İÖ. 340-İÖ. 339) 171

2. HELLENİSTİK DÖNEM

A. *İSKENDER'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA HELLENİSTİK KRALLIKLAR ARASINDAKİ MÜCADELELER* (İÖ. 323-İÖ. 280): Byzantion ile Kalkhedon'un Durumuna Genel Bakış 201
B. *KUZEY İTTİFAKI* (İÖ. *ca.* 280) 220
C. *GALAT İSTİLASI*: Galatların Byzantion Kuşatması ve Küçük Asya'ya Geçişleri (İÖ. *ca.* 278/277) 226
Ç. Byzantion ve Kuzey İttifakı (İÖ. 266-İÖ. *ca.* 250) 238
D. Byzantion'daki Ekonomik Kriz (İÖ. *ca.* 250-İÖ. 220) 249
E. Byzantion'luların Bithynia Kralı I. Prusias ve Rhodos'lulara Karşı Savaşmalarının Nedenleri ve Sonuçları (İÖ. *ca.* 220/219) .. 251
F. *ROMA'NIN DOĞU POLİTİKASI* (İÖ. *ca.* 225-İÖ. 120): Byzantion ve Kalkhedon 269
G. *ROMA-MITHRADATES SAVAŞLARI* (İÖ. 89-İÖ. 63): Roma Taraftarı Byzantion ve Kalkhedon'un Bağımsızlık Mücadeleleri 304
1. Pontos Kralı VI. Mithradates'in Kalkhedon, Kyzikos ve Byzantion Kuşatmaları (İÖ. 73-İÖ. 72) 326
H. Byzantion'lu Sürgünlerin Kentlerine Geri Dönme Girişimleri (İÖ. 58) ve Macedonia *Proconsul*'ü Lucius Calpurnius Piso Caesoninus'un Byzantion'u Yağmalaması (İÖ. 57-İÖ. 55) ... 347
I. *ROMA İÇ SAVAŞLARI*: Byzantion ve Kalkhedon (İÖ. 49-İÖ. 31) 353

II. TOPLUMSAL YAPI

A. *İDARİ YAPI ve TOPLUM* 359
B. *EKONOMİ* 375
1. Sikke Sistemi 383
2. Tarım ve Hayvancılık 398
3. Balıkçılık 407
C. *KÜLTÜR TARİHİNDEN YANSIMALAR* 423
1. Kentteki Yapılar ve Surlar 423

2. Boğazın Trakya Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar 451
3. Kyaneai Adaları 467
4. Boğazın Bithynia Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar 474

III. SONSÖZ 495

METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ 505

BİBLİYOGRAFYA 537
Haritaların ve Resimlerin Listesi 562
DİZİN 563

Uğur Dumankaya'ya,

ÖNSÖZ

İstanbul, tarihin her döneminde doğulular için batıya batılılar içinse doğuya ve kuzeye açılan bir kapı olmuştur. Aynı denizin sularıyla arınan dünyanın iki yanı, başka hiçbir yerde İstanbul'da olduğu kadar birbirine yaklaşmaz. Onun iki kıta arasındaki bu doğal konumu, kenti tasvir etme çabasındaki pek çok yabancı gezgin ve araştırmacı için öncelikli ilgi alanını oluşturur. Bu entellektüel eğilim, bazen stratejik göndermeler barındıran askeri ya da idari öngörüler bazen incelikle süzülmüş felsefi görüşler içerirken çoğu kez baştan çıkarıcı bir romantizm ile kentin doğu ve batı dünyaları arasında geçit olma vasfını betimleme çabası güder. Onların, makul gerekçelere dayandırarak kenti köprü sıfatıyla imleyen yaklaşımlarına karşın; İstanbul bilinen en erken dönemlerden itibaren başlı başına bir iskan alanıdır. Başka bir deyişle gelip geçenlerin yanında, bu tarihsel derinliğin kültürel birikimlerini kimliklerinde taşıyan, gelenleri konuk edip gidenleri uğurlayan kadim bir İstanbul ve ötelenmiş bir İstanbullu vardır. Ne yazık ki onlar, Hagia Sophia ve Süleymaniye Camii'ni kucaklayan entellektüel ilgi ve akademik araştırma birikiminden bugüne değin kendi hisselerine düşen payı alamamışlardır. Bu eksiklik ilk bakışta, İstanbul tarihinin nispeten sınırlı bir sürecini tanımlıyor gibi algılansa da; asıl sorun, aynı zamanda batı uygarlığının da temellerinde yatan *humanitas* kavramı gibi değerli bir dünya görüşünün göz ardı edilmesinde açığa çıkar.

Bu kitap, İstanbul'un antikçağ tarihi gibi sınırsız uğraş ve sonsuz çaba gerektiren güç bir konuda eksikliklerin tespiti ve giderilmesi yolunda katkı sağlamak amacıyla atılmış küçük bir adımdır. Bu adım, bundan sonra konuyu çalışmak isteyen araştırmacılar için İstanbul'un Klasik ve Hellenistik Dönem Tarihi'ne ilişkin temel kaynakların sistematik biçimde bir araya getirilmesini görev edinir. Bu yönüyle çalışmanın ani bir heves ve son zamanlarda popüler olan akımın ürünü olmadığı vurgulanmalıdır. Zira, kitabın yazılmasına 2006 yılının sonbaharında Uğur Dumankaya ile Dragos sahillerinde yapılan bir yürüyüşte, çocukluk ve ilk gençlik yıllarımızın geçtiği İstanbul'a duyulan hayranlığa karşın, gerçekte onu ne kadar az tanıdığımızı keşfettiğimiz hoş bir sohbet sırasında karar verilmiştir.

Çalışmanın kitaplaşma aşamasında birçok kişinin katkısı olmuştur. Bunların başında, -bu kez- Dumankaya Holding Yönetim Kurulu Üyesi olma sıfatıyla Uğur Dumankaya gelir. O, dostça bir sohbeti fikir aşamasından yayımlanasıya değin aynı heyecan ve ilgiyle destekleyerek araştırmanın bu şekilde okuyucuya ulaşmasını sağladı. Gerek İstanbul'un antikçağ tarihi üzerine ilk çalışmalarıma başladığımda gerekse çalışma süresince yaptığımız

sohbetler sırasında konuya ilişkin değerlendirmeleri ve esin verici görüşleri ile Dr. Gökhan Tiryaki bu kitabın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte, kitaplık çalışmaları ve manuskrinin gözden geçirilmesi sırasında, Akdeniz Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Nihal Tüner Önen; Yrd. Doç. Dr. Ebru Akdoğu Arca, Yrd. Doç. Dr. Burak Takmer, Sevgi Sarıkaya (Doktora) ve İstanbul Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Emre Erten çok büyük destek vererek, beni pek çok hatadan kurtarınış oldular. Benzer biçimde, İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. A. Vedat Çelgin, akademik hayatım boyunca yaptığım her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da desteğini esirgememiştir. Antikçağ İstanbulu'nun ekonomisinden sosyal yaşamına değin pek çok konuda değerli araştırmalar yapmış ve halen çalışmalarına devam eden İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Oğuz Tekin'e yaptığımız yararlı görüşmeler ve çalışmayı gözden geçirdiği için teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, kitaptaki her çeşit hatadan tümüyle yazar sorumludur.

Haziran 2010/Antalya Murat Arslan

Teknik Noktalar

Metinde kullanılan yer ve kişi adları Latince ve Hellence asıllarına uygun olarak verilmiştir. Standart, süreli yayınlar ve terimlere ilişkin kısaltmalar ile Hellence'lerin transkripsiyon listeleri çalışmanın başında; antik kaynaklara ilişkin kısaltmalar listesi ve bibliyografya ise, çalışmanın sonunda verilmiştir. Süreli yayınlarda, *L'année philologique* (*Revue des publications épigraphiques relatives a l'antiquité romaine*)'in LXIV. cildinin (1996) 17-39. sayfalarındaki kısaltmalar kullanılmış; ancak burada bulunmayan bazı periyodikler için başka kaynaklardaki kısaltmalardan yararlanılmıştır. Alıntı ya da gönderme yoluyla doğrudan doğruya kullanılan antik yazarlar ve eserlerinin kısaltmalarında Türkçe ortografyadaki farklılıkları da göz önünde tutularak, H. G. Liddle-R. Scott (1968[9], *A Greek-English Lexicon*) adlı sözlüğün XVI-XXXVIII ve *Das Grosse Lexikon der Antike* adlı eserin I. cildinin (1971) 20-41. sayfalarındaki ilgili kısaltmalar esas alınmış ve eserlerin değerlendirilmesinde kullanılan metin ve çeviriler ayrıca gösterilmiştir. Bibliyografya kısmında ise, metinde geçen tüm monografya ve makaleler yazar soyadı + yayın yılı biçiminde kısaltılmış olup, bir yazarın aynı yıl içinde çıkmış birden fazla eseri söz konusu olduğunda, eserlerin adları alfabetik sıraya konularak, bunlar (a), (b) *etc.* şeklinde ifade edilmiştir.

Metinde Kullanılan Terimlere İlişkin Kısaltmalar Listesi

bk.	bakınız	İS.	İsa'dan Sonra
böl.	bölüm	km	kilometre
cm	santimetre	km^2	kilometre kare
ca.	*circa*/yaklaşık	krş.	karşılaştırınız
cat.	katalog	lev.	levha
Çev.	Çeviren	*lib.*	*liber*/kitap
col.	*columna*/kolon	*loc. cit.*	*locus citatus*/anılan yer
dn.	dipnot	*loc. in.*	*locus incertus*/belirsiz yer
Ed.	Editör	m	metre
et al.	*et alii*/ve diğerleri	m^2	metrekare
etc.	*et cetera*/ve ötekileri	n^o	numara
fasc.	*fasciculus*/fasikül	*op. cit.*	*opere citato*/anılan eser
Fig.	Figür	*p.*	*pagina*/sayfa
fr.	*fragman*	*pars*	kısım, parça
gr	gram	sa.	sayı
graf.	grafik	str.	satır
har.	harita	*s.v.*	*sub voce*/adı altında
Haz.	Hazırlayan	vd.	ve devamı
ibid.	*ibidem*/aynı yer	vdd.	ve devamının devamı
İÖ.	İsa'dan Önce	vol.	*volumen*/cilt

Metinde Kullanılan Hellence Harflere İlişkin Transkripsiyon Listesi

α	= a	ε	= e	μ	= m	σ, ς	= s
αι	= ai	ει	= ei	ν	= n	τ	= t
αυ	= au	ευ	= eu	ξ	= ks	υ	= y
β	= b	ζ	= z	ο	= o	φ	= ph
γ	= g	η	= ē	οι	= oi	χ	= kh
γγ	= ng	θ	= th	ου	= u	ψ	= ps
γκ	= nk	Ι	= i	π	= p	ω	= ō
γχ	= nkh	κ	= k	ῥ	= r,rh	'	= h
δ	= d	λ	= l				

Metinde Kullanılan Standart ve Süreli Yayınlara İlişkin Kısaltmalar Listesi

AAraş	*Anadolu Araştırmaları*. Ankara.
ABSA	*The Annual of the British School at Athens*. London.
Adalya	*Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı*. İstanbul.
AE	*L'année épigraphique*. Paris.
AHB	*The Ancient History Bulletin*. Calgary.
AJA	*American Journal of Archaeology*. New York.
AJAH	*American Journal of Ancient History*. Cambridge, Massachusetts.
AJPh	*American Journal of Philology*. Baltimore.
AM	*Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*. Berlin.
ANRW	*Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Hrsg. von H. Temporini I vd. Berlin-New York 1972 vd.
ANSMN	*American Numismatic Society Museum Notes*. New York.
AntCl	*L'antiquité classique*. Paris.
Ark.San.	*Arkeoloji ve Sanat*. İstanbul.
AS	*Anatolian Studies*. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. London.
AST	*Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara.
Athenaeum	*Athenaeum*. Studi periodici di letteratura e storia dell'antichità. Università Pavia. Pavia.
ATL	*The Athenian Tribute Lists*. B. D. Meritt- H. T. Wade Gery- M. F. McGregor, Harvard Uni. Press. Cambridge Massachusetts. Princeton, New Jersey, vol. I 1939, vol. II 1949, III 1950, IV 1953.
AU	*Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. Görsel, I-VI. İstanbul 1982.
BabylChron	*Babylonian Chronical. The Babylonian King List of the Hellenistic Period.* The cuneiform tablet (BM 35603=Sp. III 113) is in the British Museum. Translated Bert van der Spek. London.
BAR	*British Archaeological Reports*. Oxford.
BCH	*Bulletin de Correspondance Hellénique*. Paris, Athènes.
Belleten	*Belleten*.Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
Berl. Cat.	*Beschreibung der antiken Münzen*: *Taurische Chersonesus, Sarmatien, Dacien, Pannonien, Moesien, Thracien, Thracische Könige*. Ed. A. Sallet. Königliche Museen zu Berlin Bd. I. Berlin 1888.

BMC Pontus	*A Catalogue of the Greek Coins of Pontus, Paphlagonia, Bithynia and The Kingdom of Bosporus*. W. Wroth, London 1889.
BMC Trace	*A Catalogue of the Greek Coins of the Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace etc.* B. V. Head, P. Gardner, R. S. Poole. London 1877.
BMC	*A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*. B. V. Head, P. Gardner, G. F. Hill, W. Wroth *et al.*, I-XXX London 1837-1929.
BMGS	*Byzantine and Modern Greek Studies*. London, Massachusetts.
CAH	*The Cambridge Ancient History*. Ed. J. B. Bury, S. A. Cook. I-XII. Cambridge, London 1923-1996.
Chiron	*Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphic des Deutschen Archäologischen Instituts*. München, Beck.
CIG	*Corpus Inscriptionum Graecarum*. Berlin 1825-1877. P. Dethier und I. H. Mordtmann=P. Dethier und I. H. Mordtmann, *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis*. Wien 1864.
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae editum*. I-XVI. Leipzig, Berlin 1826-1843. Ed. Altera: Leipzig, Berlin 1893-. [Eserin birçok ek cildi bulunmaktadır].
CM	*Classica et Mediaevalia. Revue danoise de philologie et d'histoire*. Museum Tusculanum Press. Denmark.
CPh	*Classical Philology*. Chicago.
CQ	*The Classical Quarterly*. Oxford.
CRAI	*Comptes rendus de l'Académic des Inscriptions et Belles-Lettres*. Paris.
DOP	*Dumbarton Oaks Papers*. Washington.
EA	*Epigraphica Anatolica*. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens. Bonn.
FGrHist	*Die Fragmente der griechischen Historiker*. F. Jacoby. I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
G&R	*Greece & Rome*. Oxford.
Gephyra	*Gephyra*. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Antike auf dem Gebiet der heutigen Türkei. İstanbul.
GRBS	*Greek, Roman and Byzantine Studies*. Durham.
Habis	*Habis. Journal devoted to ancient history, classical archaeology, and classical philology, published by the University of Seville*. Seville.
Hermes	*Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie*. Wiesbaden.

Hesperia	*Hesperia: Journal of the American School of Classical Studies at Athens*. Athens.
Historia	*Zeitschrift für alte Geschichte; Revue d'Histoire Ancienne; Journal of Ancient History; Rivista di Storia Antica*. Stuttgart.
HSPh	*Harvard Studies in Classical Philology*. Cambridge, Massachusetts-London, England.
I.Byzantion	*Die Inschriften von Byzantion*. Ed. A. Łajtar. Bonn 2000 (*IK* 58).
I.Délos	*Inscriptions de Délos*. Ed. F. Durrbach–P. Roussel–M. Launey, *et al.* Paris 1911-1972.
I.Didyma	*Didyma II: Die Inschriften*. A. Rehm, Ed. R. Harder. Berlin 1958.
I.Ephesos	*Die Inschriften von Ephesos*. Ed. H. Wankel, R. Merkelbach *et al.*, Bonn 1979-1984 (*IK* 11-17).
I.Kalchedon	*Die Inschriften von Kalchedon*. Ed. R. Merkelbach. Bonn 1980 (*IK* 20).
I.Lampsakos	*Die Inschriften von Lampsakos*. Ed. P. Frisch. Bonn 1978 (*IK* 6).
I.Magnesia	*Die Inschriften von Magnesia am Meander*. Ed. O. Kern. Berlin 1900.
I.Nikaia	*Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia). Ed. S. Şahin*. Bonn teil I 1979; II/1 1981; II/2 1983; II/3 1987. (*IK* 9-10).
I.Pergamon	*Die Inschriften von Pergamon*. Ed. M. Fränkel. Berlin, vol. I 1980, vol. II 1895.
I.Perinthos-Herakleia	*Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung: Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften*. Ed. M. H. Sayar. Wien 1998.
I.Side	*Side im Altertum: Geschichte und Zeugnisse*. Ed. J. Nollé, band I . Bonn 1993 (*IK* 43).
I.Smyrna	*Die Inschriften von Smyrna*. Ed. G. Petzel *et al.*, Bonn 1982, 1987, 1990 (*IK* 23 ve IK 24, 1-2).
IG	*Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior*: I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV. Berlin 1873-1939.
IGCH	*An Inventory of Greek Coin Hoards*. Ed. M. Thompson, O. Mørkholm and C. M. Kraay. New York 1973.
IGDOP	*Inscriptions grecques dialectales d'Olbia du Pont*. Ed. L. Dubois. Geneva (Switzerland)1996.
IGR	*Inscriptiones Graecae ad res Romanas Pertinentes*. Ed. R. Cagnat-J. Toutain. I-IV. Paris 1906-1928.
IK	*Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*. Bonn 1972–.
ILLRP	*Inscriptiones Latinae Liberae Rei Republicae*. Ed. A. Degrassi. Florence, vol. II 1963, vol. I 1965.

IM	*Istanbuler Mitteilungen*. İstanbul.
IOSPE	*Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*. Ed. B. Latyshev. St Petersburg 1885-1901.
JESHO	*Journal of the Economic and Social History of the Orient*. Leiden.
JHS	*Journal of Hellenic Studies*. London.
JOAI	*Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*. Wien.
JRS	*Journal of Roman Studies*. London.
Klio	*Klio*. Beiträge zur alten Geschichte. Berlin.
KP	*Der Kleine Pauly*. Stuttgart (München).
KST	*Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara
MAMA	*Monumenta Asiae Minoris Antiqua*. Ed. W. M. Calder *et al.*, I-IX London 1929-1988.
Marm. Par.	*Marmor Parium. The Parian Marble. Translation B. The Paros Fragments*. Translated by G. Newing. Ashmolean Museum, Oxford University.
MBAH	*Münsterreichische Beiträge zur Antiken Handelsgeschichte*. St. Katherinen 1982-.
MEFRA	*Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité*. Rome 1881-.
MEP	*Minima epigraphica et papyrologica*. Rome 1998-.
MHR	*Mediterranean Historical Review*. Ed. the Aranne School of History, Tel Aviv University. Jarusalem, London.
NC	*Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society*. London.
NZ	*Numismatische Zeitschrift*. Wien.
OCD	*The Oxford Classical Dictionary*. Ed. S. Hornblower and A. Spawforth. Oxford-New York 1996[3].
ODB	*The Oxford Dictionary of Byzantium*. Ed. A. Kazhdan *et al.*, vol. I-III. New York 1991.
OGIS	*Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*. Ed. W. Dittenberger. I-II. Leipzig 1903-1905.
Olba	*Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*. Mersin.
Oxyrh. Pap.	*Oxyrhynchus Papyri* XIII. Editit with Translations and Notes by B. P. Grenfell and A. S. Hunt. London 1919.
Pap. Cairo Zen.	*Zenon Papyri (Catalogue générale des Antiquités Egypt. Du Musée de Caire I-IV)*. Ed. C. C. Edgar. Paris 1925-1931.
Pallas	*Pallas. Revue d'études antiques*. Toulouse.
PBSR	*Papers of the British School at Rome*. London.

Phoenix	*The Phoenix: The Journal of the Classical Association of Canada*. Toronto.
Pontica	*Pontica. Muzeul de Istorie Nazională şi Arheologie Constanta*. Constanta.
RA	*Revue Archaéologique*. Paris.
RE	*Paulys Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart (München).
REA	*Revue des études anciennes*. Bordeaux.
RhM	*Rheinisches Museum für Philologie*. Frankfurt am Main.
RIN	*Rivista Italiana di Numismatica* Scienze Affini. Milano 1888-.
SEG	*Supplementum Epigraphicum Graecum* (1-25 Leiden 1923; 26-7 Alphen 1979-80; 28 vd. Amsterdam 1982–.
SGDI	*Sammlung der griechischen Dialektinschriften*, vol. III. Ed. H. Collitz und F. Bechtel, Göttingen 1899.
SIG^3	*Sylloge Inscriptionum Graecarum*. Ed. W. Dittenberger, *et al.* I-IV Leipzig 1883-1924.
SNG	*Sylloge Nummorum Graecorum*. London.
TAPhA	*Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. Atlanta, Georgia.
TAVO	*Tübinger Atlas des Vorderen Orients*. Wiesbaden
Türk Ans.	*Türk Ansiklopedisi. Ankara.*
TTK	*Türk Tarih Kurumu. Ankara.*
VDI	*Vestnik drevnej istorii* (Journal of Ancient History). Moscow.
ZPE	*Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*. Bonn 1967–.
ZfN	*Zeitschrift für Numismatik*. Berlin.

GİRİŞ

Bu kitap İstanbul'un Klasik-Hellenistik Dönem tarihi, tarihi coğrafyası ve toplumsal yapısını ele almaktadır. Kitabın amacı antik kaynaklar, epigrafik belgeler, nümismatik buluntular ile son zamanlarda ele geçen arkeolojik kalıntılardan elde edilen veriler ışığında, İstanbul Boğazı'nın her iki yakasında ikamet eden otokton halklarla bölgeye sonradan yerleşen kolonistlerin birbirleri ve dönemin önde gelen idari merkezleriyle kurdukları siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini analiz etmektir.

Çalışma zaman bakımından Byzantion'un kuruluşu itibariyle Klasik-Hellenistik Dönemlerle sınırlandırılmıştır. Bu kronolojik sınırlandırmanın nedeni, İÖ. II. yüzyıldan itibaren Roma ile '*civitas foederata*' müttefik olan Byzantion'un, Roma İmparatorluk Dönemi'nde siyasal bağımsızlığını yitirmiş olmasından kaynaklanır. Bu bakımdan kentin ve bölgenin bundan sonraki tarihi esas itibariyle Roma imparatorluk ve eyaletler tarihi çerçevesinde ele alınmak zorundadır. Bununla birlikte, kentin sosyal yaşamına ilişkin bölümde, kültürel ardalanın bütün halinde kavranmasını sağlayabilmek amacıyla geniş bir perspektif sunulmuş ve Roma-Doğu Roma (Bizans) Dönemine ait başlıca mimari ve plastik eserler konuya dahil edilmiştir.

Byzantion'un Klasik-Hellenistik Dönem tarih ve kültürüne ilişkin günümüze ulaşan antik literatür bilgileri büyük ölçüde Hellen, Roma ve Doğu Romalı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar içerisinde Klasik Dönem'de (İÖ. 510-İÖ. 334) Herodotos, Thukydides, Ksenophon, Aristoteles, Theophrastos, Demosthenes, Isokrates, Lysias, Pindaros ile Hellenistik Dönem'de (İÖ. 334-İÖ. 30) eserler veren Polybios, Cicero, Diodoros, Strabon ve Sallustius doğrudan kendi tanıklıklarını dile getirdikleri çalışmaları ile Byzantion ve Kalkhedon için temel başvuru kaynaklarını oluştururlar. Diğer yandan, Roma İmparatorluk Dönemi'nde (İÖ. 30-İS. 330) yaşayan Plinius, Polyainos, Frontinus, Memnon, Tacitus, Plutarkhos, Pausanias, Apollonios Rhodios, Athenaios, Arrianus, Cassius Dio ve Iustinus gibi yazarlar çalışmalarının kimi bölümlerinde ya da naklettikleri anekdotlar aracılığıyla konuya ilişkin aydınlatıcı bilgiler sunarlar. Buna karşın, onların tanıklıkları kentin kültür tarihsel serüveninin tutarlı bir bütün olarak kavranması yolunda yetersiz kalır. Zira onların hiçbiri doğrudan Byzantion ve Kalkhedon tarihini konu edinmemiş; bununla birlikte yeri geldikçe, duydukları ya da kendilerinden önceki yazarlardan okuduklarını aktarmak suretiyle konuya eklemlenmişlerdir. Bu yazarlar içerisinde Byzantion'da yaşayan Dionysios ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Onun, Petrus Gyllius aracılığıyla günümüze ulaşan *Anaplous Bosphorou* (*Boğaz Boyunca Yukarı Doğru Deniz Seyahati*) adlı eseri, Bosporos yanında, Byzantion ve Kalkhedon'a ait canlı bir tasvir sunar.

İstanbul'un Klasik-Hellenistik Dönem tarihine yoğunlaşan bir araştırma, tarihçiyi ister istemez Doğu Roma kaynaklarına yöneltir ve onların geriye dönük aktarımlarını titizlikle gözden geçirmeyi zorunlu kılar. Bu kaynakların büyük bir bölümünü nispeten geç dönem eserleri oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle bu kitabın konusu olan dönemlerden yüzyıllarca –bazıları bin yıldan fazla– sonra yaşamış yazarların eserleridir. Bunlar arasından Ammianus Marcellinus, Procopius, Constantinus VII Porphyrogenitos kendi dönem tarihlerini anlatırken Byzantion ve Kalkhedon'un kendilerinden önceki dönemlerine ilişkin çok yönlü bilgiler sunmuşlardır. İzleyen süreçte, Malalas, Miletos'lu Hesykhios, Zosimos, Nikephoros Gregoras, Zonaras gibi yazarlar konuya bir tarihçi gözüyle bakarak bağımsız bilgiler aktarmış ve biyografik eserler kaleme almışlardır. Diğer yandan Eusebios, Philostorgios, Sokrates, Sozomenos'un çalışmalarında söylenceler ile tarihsel olayların birbirine bağlandığı kalıplaşmış yazın geleneği çerçevesinde İstanbul hakkında çok ve çeşitli bilgiler bulunur. Bu dönem içerisinde, başını Eusebios'un çektiği, Hieronymus, Malalas, Chronicon Paschale, Pseudo-Symeon; Porphyrios, Constantinus Manasses, Georgius Monachus gibi yazarlar tarihsel olayları, genellikle ahlaki ve dini yorumlar içeren ve bu yönüyle farklı eğilimleri yansıtan kronikon'lar (vakayiname'ler) nakletmişlerdir. Bu yazarlardan ayrı olarak, Byzantion'lu Stephanos, Miletos'lu Hesykhios ve Suda'ya da değinmek gerekir. Zira onların İstanbul hakkında sundukları bilgiler, öncüllerinin analitik ya da gelenekçi bakış açılarıyla biçimlendirdikleri kroniklerden bağımsızlaşarak, sözlük maddelerinden oluşmuş ansiklopedik kayıtlara dönüşmüştür.

Sonuç olarak, farklı tarih yazımı biçimlerini bünyesinde barındıran bu kaynaklar, İstanbul'un Klasik-Hellenistik Dönem iktisadi, idari ve beşeri tarihinin anlaşılması yolunda vazgeçilmez başvuru eserlerini oluştururlar.

Bu çalışmada, söz konusu yazın geleneğine ait hemen hemen bütün antik kaynakların titizlikle gözden geçirilmiş olması yanında; epigrafi, nümismatik ve arkeoloji gibi farklı disiplinlere ait güncel araştırma birikimi de öncelikli bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilmiştir. İstanbul üzerine gerçekleştirilen araştırmaların belli bir süreklilik göstermemesi ve hali hazırdaki yayınların dağınık yapısı kentin Klasik-Hellenistik Dönem tarihinin bir bütün olarak kavranmasına engel teşkil etmektedir.

Bununla birlikte, Byzantion ve Kalkhedon'un kent ve kırsal yaşamından dinsel organizasyon ve yönetim şekillerine kadar her konuda ayrıntılı bilgiler edinilmesinde N. Fıratlı-L. Robert (1964, *Les steles funéraries de Byzance gréco-romaine avec l'édition et l'index commenté des épitaphes by L. Robert.* [= Bibliotheque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul XV]); A. Łajtar (2000, *Die Inschriften von Byzan-*

tion. *IK* 58) ve R. Merkelbach (1980, *Die Inschriften von Kalchedon*. *IK* 20) tarafından yayımlanan epigrafik belge ve yazıt *corpus*'larının rolü büyüktür.

Byzantion'a ait nümismatik veriler kentin Klasik-Hellenistik Dönem ekonomisi ve sosyo-politik yapısının nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle, Byzantion'un tedavüle sürdüğü sikkeler üzerindeki lejantlar, sikkelerin dolaşımı ve alım gücü bir yandan kentin ekonomik yapısı hakkında bilgi edinilmesini sağlarken öte yandan iktisadi ve idari gidişatının kavranılmasına olanak sunmaktadır. Bunlara ek olarak, çeşitli tanrısal kimlikler ve mitolojik aktarımları tasvir eden sikkeler aracılığıyla Byzantion'luların dinsel yaşamının anlaşılması mümkün kılınabilmektedir. *Magistratus* inisialinin ya da monogramının bulunduğu üst baskılar ise, kentin siyasi yapısına ilişkin birinci elden önemli bilgiler vermektedir. Klasik-Hellenistik Dönem Byzantion'ununda basılan sikkelere ilişkin B. V. Head *et al*., (1877, *A Catalogue of the Greek Coins of the Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace etc.)*; A. Sallet (1888, *Beschreibung der antiken Münzen*: *Taurische Chersonesus, Sarmatien, Dacien, Pannonien, Moesien, Thracien, Thracische Könige*. Königliche Museen zu Berlin Bd. I); Schönert-Geiss (1970, *Die Münzprägung von Byzantion*. Teil I: Autonome Zeit; Teil II: Kaiserzeit, 1972); B. V. Head (1977[3] *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics*); S. Karwiese (1980, "Lysander as Herakliskos Drakonopnigon" *NC* 20 1-27) ve O. Tekin (1994, *Grek ve Roma Sikkeleri*. Yapı Kredi Kolleksiyonu) *etc*. gibi eksperlerin yayımladıkları kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır.

Doğrudan epigrafik belgeler ya da nümismatik buluntular üzerine yoğunlaşan araştırma birikimi yanında, farklı disiplinlere ait verileri bir araya getirerek İstanbul tarihi üzerine yapılan araştırmaları sistematize eden ilk eserler H. Merle (1916, *Die Geschichte der Städte Byzantion und Kalchedon von ihrer Gründung bis zum Eingreifen der Römer in die Verhältnisse des Ostens*) ve W. P. Newskaja'nın (1955, *Byzans in der klassischen und hellenistischen Epoche*. Koehler/Amelang-Leipzip 1955 -Rusça 1953 edisyonundan çeviri-) adlı monografileridir. Bunlara, Doğu Roma öncesi İstanbul tarihine nispeten daha az yer ayırmakla birlikte, yörenin topografyası ve kültür tarihsel birikimini etraflıca ele alan W. Müller-Wiener'in (2002[2], *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Çev.: Ü. Sayın) çalışması da eklenmelidir. Bununla birlikte, O. Tekin'in (2005[3], *Byzas'tan I. Constantinus'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul*) adlı el kitabı, Byzantion'un antikçağ tarihine, kültürüne ve ekonomisine ilişkin kısa; ama değerli bilgiler sunmaktadır. K. Hanell'in (1934, *Megarische Studien*) adlı eseri ise, Byzantion ile doğrudan ilişkisi olmasa da kentin kuruluş süreci ve sosyal yaşamına ilişkin değerlendirmeler ve karşılaştırmalar yapılarak belli sonuçlara ulaşılması açısından yararlı

olmuştur. E. Oberhummer *et. al.* (1970[2] "Byzantion". *RE* III/1 (1970[2]) *col.* 1116-1158) tarafından kaleme alınan sözlük maddesi Byzantion'a ilişkin temel bilgilere erişilmesi açısından halen başvuru kaynaklarından biri olma özelliğini kaybetmemiştir.

Kitap esas itibariyle, Giriş, Siyasal Gelişmeler, Toplumsal Yapı ve Sonsöz olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Kentin Kuruluşu ve İstanbul Boğazı'nın Tarihsel Coğrafyası üzerine bilgiler verilmiştir. Kronolojik olarak düzenlenmiş olan Siyasal Gelişmeler bölümü, Klasik ve Hellenistik dönemler olmak üzere iki ana kısıma ayrılmıştır. Kentin Klasik Dönem Tarihi, Pers Kralı I. Dareios'un İÖ. *ca.* 512 yılında İstanbul Boğazı'nda kurdurduğu köprü üzerinden geçerek İskit Seferi'ne çıkmasından, İÖ. 440-İÖ. 439 yılında Makedonya Kralı II. Philippos'un Perinthos ve Byzantion Kuşatması'na kadarki dönemi ele almaktadır. Hellenistik Dönem Tarihi ise, İskender'in ölümünden sonra Hellenistik krallıklar arasındaki mücadeleler sırasında Byzantion ve Kalkhedon'un durumuna genel bakıştan (İÖ. 323-İÖ. 280) başlayarak Roma İç Savaşları sırasında Byzantion'un oynadığı (İÖ. 49-İÖ. 31) role kadarki olayları anlatmaktadır. Üçüncü bölümde, Byzantion siyasal yaşamının iç dinamikleriyle ilişkili olarak kentin idari ve toplumsal yapısı yanında Ekonomi başlığı altında sikke sistemi, tarım, hayvancılık ile balıkçılık işlenmiştir. Kültür Tarihinden Yansımalar başlığı altında ise, kentteki yapılar ve surlar ile boğazın Trakya ve Asya yakasındaki kültler ve limanlara ilişkin bilgiler bir araya getirilmiştir. Kitap Byzantion'un siyasal tarihine ve toplumsal yapısına ilişkin genel bir değerlendirmeyle son bulmaktadır.

A. *KENTİN KURULUŞU:*
Efsanelerden Tarihsel Dönemlere

Bütün ünlü kentlerin kuruluşları, tarihi verilerle kanıtlanamayan şiirsel ya da mitolojik hikayelerle süslenmiştir. Söz konusu kentlerin kuruluşlarından önceki zamanlara ait olan bu efsaneler, esas itibariyle insanlarla tanrısal olguları karıştırarak kentlerin başlangıçlarına değer katmak isteyen antikçağ yazarlarının ortaya attıkları söylencelerdir. Bu çeşit öykülerde çoğu zaman efsanenin nerede bitip tarihin nerede başladığı belli olmaz. Zira mitoloji ile tarih bir defa birbirine karışmaya görsün, ondan sonra bir daha onları birbirinden ayırmak kolay olmaz. İstanbul açısından da durum böyledir.

Troya Savaşı'ndan önceki dönemleri anlatan, İÖ. II. binyıl efsanelerinden birinde İstanbul Boğazı'nın isimlendirilmesine ve kentin 'kurucusuna' (= *oikistes/ktistes* [οἰκιστής/κτίστης]) ilişkin şöyle bir söylence vardır: Argos Kralı Inakhos'un güzel kızı Io, aynı zamanda kentin Hera Tapınağı'nın rahibelerinden biridir. Bir gün Zeus, Io'yu görür ve ona âşık olur. Genç kızı sık sık ziyaret etmeye başlar. Fakat kısa süre içinde Hera, Zeus'un Io'ya olan tutkusunu fark eder. Tanrıçanın kıskançlığı zamanla yerini öfkeye bırakır. Bunun üzerine Zeus sevgilisini eşinin gazabından korumak için beyaz bir ineğe çevirir. Hera'ya ise, bu hayvanla hiçbir şekilde ilişkiye girmediği/girmeyeceği konusunda güvence verir. Ancak tanrıça kocasının sözlerine inanmaz. Hayvanın kendisine verilmesini ister. Nitekim Io'yu alır. Bir akrabası olan yüz gözlü dev Argos'un gözetimi altına verir. Bu durumdan rahatsız olan ve sevgilisine acıyan Zeus, habercisi Hermes'i gönderir. Hermes devi büyüleyerek öldürür[1]. Buna kızan Hera, Io'ya işkence etmek için, bu kez ona bir at sineği musallat eder. Sinek, inek kılığındaki Io'nun böğrüne yapışıp ısırdıkça, onu çılgına çevirir. Bir yandan doğum sancısı çeken diğer yandan da başına Hera tarafından musallat edilen sinek tarafından rahatsız edilen Io, bu şekilde kaçarak birçok yeri aşar. Trakya üzerinden geçer[2]. Sonunda Kydaros[3] (Alibeyköy Deresi) ile Barbyses[4] (Kağıthane

---

[1] Apollod. *bibl.* II. 1. 3; Hes. Mil. *Patr. Const.* 6; Ovid. *Met.* I. 583-721. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Schol. Hom. *Il.* II. 103; Schol. Aesch. *Pr.* 651; 786; Paus. I. 25. 1; III. 18. 13.

[2] Apollod. *bibl.* II. 1. 3 dn. 6; Hes. Mil. *Patr. Const.* 7-8; ayrıca bk. Aiskh. *Suppl.* 540-545; Ovid. *Met.* I. 724 vdd.; *Etym. Magn. s.v.* Βόσπορος=*Bosporos.*

[3] Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18; Hes. Mil. *Patr. Const.* 3; 8=*fr.* IV. 19; 48. Ayrıca bk. Müller 1990[2], 28 *fr.* 18.

[4] Barbyses kimilerine göre, Byzas'ın evlendiği Phidaleia'nın babası (Malal. *chron.* 320-321; Chron. Pasch. I. 493-494); kimilerine göre, Byzas'ın eğitmeni; kimilerine göre, Iason ile birlikte Argo Gemisi'yle Kolkhis'e giden gemicilerin sefer komutanı; kimilerine göre

Deresi) ırmaklarının Khrysokeras'ın (Altınboynuz=Haliç) bitimindeki balçık denize döküldükleri Semystra[5] (Eyüp) adı verilen yere gelir. Burada Zeus ile olan ilişkisinden bir kız çocuğu dünyaya getirir[6]. Byzantion'lu Dionysios[7], bir at sineği tarafından rahatsız edilmeye devam eden ineğin, daha sonradan Byzantion'un kurulacağı burna doğru kaçtığını ve oradan su geçidini aştığını kaleme alır. Bundan dolayı boğazın Bosporos "İnek geçidi" (Boğaziçi)[8]; burnun ise, Bosporos Akra "Bosporos Burnu" (Sarayburnu) adını aldığını ifade eder. Ardından at sineğinin dürttüğü ineğin Bosporos Burnu'ndan yüzerek, Avrupa'yı Asya'dan ayıran boğazdan geçmiş olduğu söylencesinin halk arasında yaygın olduğunu anlatısına ekler[9].

Io'nun Kydaros ile Barbyses ırmaklarının yakınlarında doğurduğu bebeği, bu civarda oturan Semystra adlı bir kadın bularak evlat edinir. Bu kıza dadılık yaparak onu büyütür. Annesinin dönüşümünün izlerini taşıyan çocuğun alnında boynuz biçiminde çıkıntılar olması nedeniyle, ona Keroessa "boynuzlu" adı verilir[10]. Keroessa genç kızken, güzellikte Trakya kızlarını aştığı için Poseidon ona âşık olur. Keroessa'nın deniz tanrısıyla olan ilişkisinden adeta bir tanrı gibi onurlandırılan Byzas adında bir oğlu olduğu rivayet edilir[11].

Byzas[12] adı çok eskidir. Trakya kökenlidir[13]. Bu nedenle, kentin ilk efsanevi hikayeleri de Trakyalılarla ilişkilidir[14]. Yerel bir efsaneye göre,

---

ise, yerel bir kahramandır (Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18). Bu bakımdan ırmağın kime izafeten bu şekilde adlandırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Nikephoros (*Brev. Hist.* 14; 18) tarafından Barbyssos; Malalas (*chron.* 321) ve Chronicon Paschale (I. 493-494) tarafından Barbysios olarak adlandırır. P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 3) göre, 15 mil uzunluğundadır. Genişliği 10 mil boyunca aynıdır. O kadar yavaş akar ki, hiçbir bölümde hareket ettiği fark edilmez. Ama o kadar derindir ki; tüm yaz boyunca köprüsüz geçilmez. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 3; 8.

[5] Bu yer ismini, oradaki Semystra Sunağı'ndan (günümüzde, Eyüp Ensari'nin şifalı olduğuna inanılan suyu ile türbesinin bulunduğu alan: Özbayoğlu 2003, 110 vd.) alır. Söylenceye göre Semystra, Byzas'ın annesi Keroessa'nın dadısıdır (Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18). Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 3; 5; 8; 15) göre ise, dadının ismi Semestra olup aslında bir *nymphe* (su perisi)'dir.

[6] Hes. Mil. *Patr. Const.* 8.

[7] Gyllius *Bosp.* I. 2 *fr.* 2; ayrıca bk. Dion. Byz. I. 3 *fr.* 3; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140-141; *Etym. Magn. s.v.* Βόσπορος=*Bosporos.*

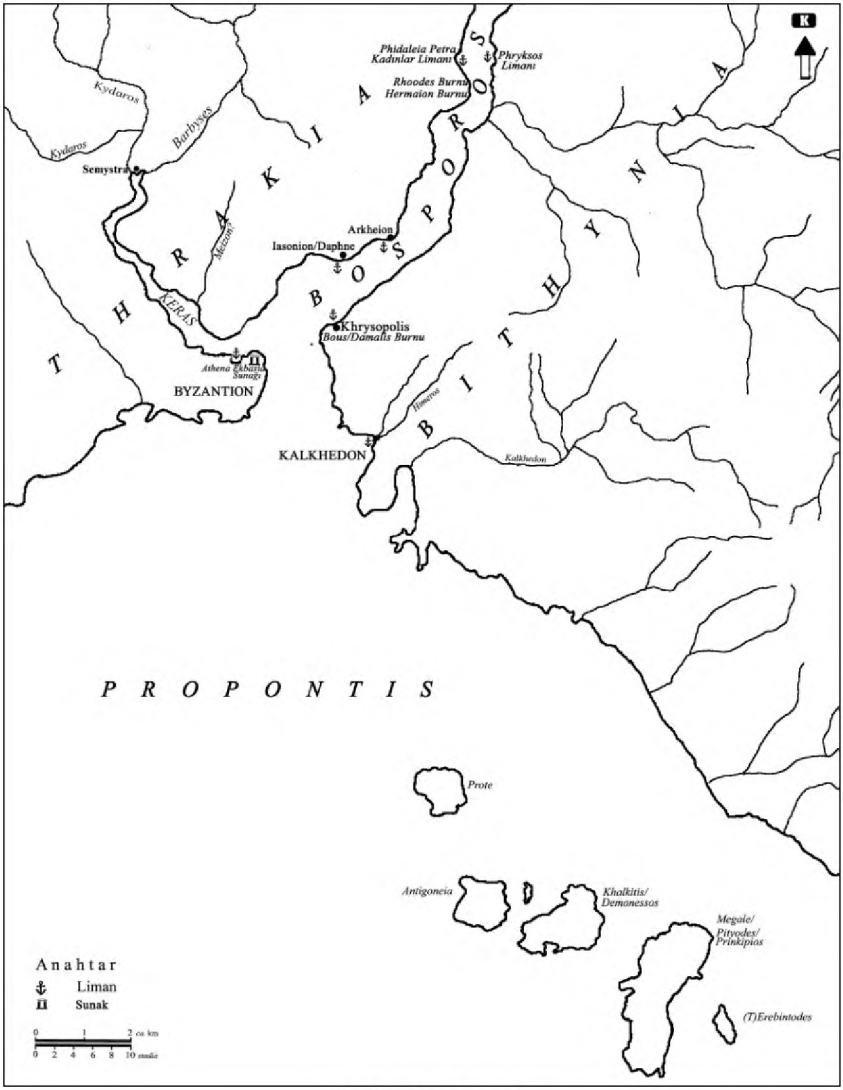
[8] Amm. Marc. XXII. 8. 13.

[9] Dion. Byz. II. 1 *fr.* 7; ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140-143.

[10] Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18; Hes. Mil. *Patr. Const.* 8.

[11] Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18; Hes. Mil. *Patr. Const.* 9; ayrıca bk. Philostr. *vit. Soph.* I. 24. [528] dn. 1; Proc. *de Aedif.* I. 5. 1; *Etym. Magn. s.v.* Βύζαντες=*Byzantes.*

[12] Dagron 1984, 44 vdd.; 62 vd.; Miller 1970[2], *col.* 1158 vdd.



1) *Kentin Kuruluşu*

[13] Tomaschek 1970[2], *col.* 1158; Miller 1970[2], *col.* 1158.

Byzantion'un Trakçadan gelme adı, daha sonradan bölgeye koloni kurma amaçlı gelen Hellenler tarafından efsaneleştirilerek Megara'lı kahraman Byzas ile synkronize edilmiştir. Daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Georgacas 1947, 349 vdd.

[14] Hes. Mil. *Patr. Const.* 9-11.

bu aşkın ürünü olan çocuk Trakyalı *nymphe* (su perisi) Bizye[15] tarafından bakılıp, büyütüldüğü için Byzas adını almıştır[16]. Diğer bir yerel söylenceye göre ise Byzas, *nymphe* Semystra'nın çocuklarından biridir[17]. Byzas ergenliğe erişince Trakya Dağları'nda ikamet etmeye başlar. Son derece korku uyandıran vahşi hayvanlar ve barbarlar tarafından rahatsız edildiğinden önceleri sıkıntı çeker. Bu sırada bölgede ikamet eden otokton Trakya liderleri tarafından gönderilen elçi heyeti gelir. Onu kendileriyle dost ve müttefik olmaya teşvik ederler. Byzas elçilerin davetini kabul eder[18]. Bunun üzerine Trakya krallarından Medias onu bölgeyi zarara uğratan vahşi bir hayvanla dövüşmeye gönderir. Byzas bu hayvana karşı yaptığı çarpışmada üstünlük kazanır. Ardından Kydaros ile Barbyses derelerinin birleştiği yere gelir. Burada yere devirdiği bir boğayı tanrılara kurban eder. Ancak bir kartal sunağın üzerinden boğanın kalbini kapar. Uçarak Khrysopolis'in (Üsküdar) karşısındaki Bosporos Burnu (Sarayburnu) ucuna konar[19]. Kartalı takip eden Byzas, Sarayburnu'na gelir. Burada bir kent kurmaya karar verir. Ardından kentin planlarını yapar[20].

Malalas (*chron.* 320-321) ve Chronikon Paschale'ye (I. 493-494) göre bu sırada Trakya kralı olan Byzas, Barbyses'in ölümünden sonra, onun kızlarından Phidaleia ile evlenir. Doğduğu bölgede, adına izafeten Byzantion'u kurar. Kenti Poseidon ile Apollon'un yardımıyla surlarla çevirerek

---

[15] Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 9), Bizye'nin (Vize Deresi) kendi yaşadığı yıllarda –İS. VI. yüzyılda– Constantinopolis'e su sağladığını yazar. Zira söz konusu su yolu Roma İmparatoru Hadrianus (İS. 117-İS. 138) tarafından yapılmış ve sağladığı bol miktarda suyla Byzantion'un o zamanki su ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştı (Chron. Pasch. I. 619).

[16] Hes. Mil. *Patr. Const.* 9.

[17] Hes. Mil. *Patr. Const.* 5.

[18] Hes. Mil. *Patr. Const.* 10.

[19] Hes. Mil. *Patr. Const.* 11.

E. Oberhummer *et. al.* (1970^2, *col.* 1118), Byzas'a atfedilen söz konusu efsaneden dolayı kentin kuruluşunun Haliç'in yukarı ucunda Barbyses ve Kydaros ırmaklarının birleştiği Semystra Sunağı civarında olduğunu düşünmektedir (ayrıca bk. Erzen 1954, 139 vd.).

[20] Hes. Mil. *Patr. Const.* 12.

Patria Constantinopoleos'a (*parast.* 37-38; 41) göre Byzas, kenti gene mitolojik bir kahraman olan Antes ile birlikte kurmuştur. *Parastaseis syntomoi chronikai* adlı eserde Byzas ve Antes'in günlerinden (*parast.* 37) söz edilir. Bu bakımdan söz konusu iki efsanevi kahramanın isimlerinin ön eklerinin bir araya getirilmesinden kentin toponym/ yer adı *Byz-Ant-ion* oluşmuş olabilir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Mango-Kazhdan 1991, 334.

tahkim eder[21]. Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 17) göre, Byzantion kurulduktan kısa süre sonra, Trakya tiranı Haimos'un saldırısına uğrar. Byzas, Haimos'u teke tek dövüşe davet eder. Düelloda Haimos'u öldürür. Ardından lidersiz kalan Trakya ordusuna saldırır. Onları bozguna uğratır. Geri çekilen düşmanı Trakya'nın içlerine kadar kovalar. Ancak Byzas'ın yokluğunda bu durumu fırsat bilen İskit Kralı Odryses, Tuna'yı [Istros= Danuvius] aşar. Byzantion önlerine kadar ilerler. Kenti kuşatır. Ama Byzas'ın karısı Phidaleia[22], diğer kadınların da yardımıyla İskit kampına bir sürü zehirli yılan salarak kenti kurtarır[23]. Phidaleia daha sonra, kenti ikinci bir kez daha düşmanların saldırısından kurtarmıştır. Byzantion'lu Stephanos'a (*Ethnika s.v.* Γυμναικόσπολις=*Gymnaikospolis*) göre[24], Phidaleia kadınlarla birlikte Byzas'ın erkek kardeşi Stroibos[25] ve diğer erkeklerin yoklu-

---

[21] Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18; Hes. Mil. *Patr. Const.* 5; 9; 12; ayrıca krş. Malal. *chron.* 320; Chron. Pasch. I. 493-494.

Zosimos'un (II. 36. 2; 37. 1 str. 12), Sibylla kehanetine istinaden yaptığı bir alıntıda Byzantion'un surları için, tanrıların iradesiyle, insanlar için 'tanrıların yaptığı surlar' [θεόκτιτα τείχεά] ifadesi geçmektedir.

Homeros'a (*Il.* XXI. str. 443-447) göre, Troya surlarının efsanevi kurucusu da Poseidon'dur.

Halikarnassos'lu Dionysios'a (*Rh.* VI. 2) göre ise, Byzantion tanrı –Apollon?– tarafından kurulmuştur.

[22] Hes. Mil. *Patr. Const.* 18.

Bu bakımdan 'güçlü' Byzas ve 'zarif eşi' Phidaleia Doğu Roma İmparatorluğu zamanında bile çeşitli kereler onurlandırılmış ve kente heykelleri dikilmiştir (*I.Byzantion* 35 vd. n° 8 *A-B*; Hes. Mil. *Patr. Const.* 34=*fr.* 236-242 (34)=*FGRHist* IIIB 390 F 34 '*Hesykhios*'; *Anth. Graec.* XVI. 66-67; Nikeph. Greg. *Hist. Rom.* I. 305). Byzantion'lu Dionysios'a (II. 13 *fr.* 37) göre ise, bazıları (Chron. Pasch. I. 494-495) Phidaleia/ Phaidalia'nın Barbyses'in kızı olduğunu ileri sürerler. Byzas ile cinsel ilişkiye girmiş; fakat iffetsizliğinin utancı ve babasının korkusu nedeniyle kendini denize atarak intihar etmiştir. Ancak Poseidon ona acır. Ana karanın büyük bir bölümünü parçalar. Phidaleia'yı boğazın derinliklerine diker ve orada sabitleştirir. Bu şekilde, sonraki kuşaklara Phidaleia'nın mezarının Balta Limanı civarındaki adacıkta olduğu söylencesi yayılmıştır.

[23] Hes. Mil. *Patr. Const.* 18-19; Tzet. *Chil.* II. str. 829-849. Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990[2], 47 dn. 1.

[24] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 19-20.

[25] Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 20) göre ise, Keroessa'nın diğer çocuğunun adı Strombos'tur.

Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 20) göre, Strombos Byzantion'dayken İskitler büyük bir güçle kente saldırmıştır. Bu sırada Kalkhedon'dan Dineos adlı biri aralarındaki ittifaka binayen Byzantion'a yardım etmiştir. Kalkhedon'dan emrindeki birçok gemiyle Byzantion'a yelken açmış ve kentin İskitlere karşı savunulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzden Byzantion halkı tarafından *strategos*'lukla [general] ödüllendi-

ğunda kenti kuşatan düşmanları boğazın içlerine kadar kovalamış ve onları bozguna uğratmıştır. Phidaleia ve Byzantion'lu kadınların düşmanları yendikleri yere, bu utkuya istinaden Kadınlar Limanı[26] (Balta Limanı) adı verilmiştir[27].

Kentin kurucusu olarak gösterilen Byzas'ın, daha geç bir tarih geleneğinin ürünü olması muhtemeldir. Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion*); *Etymologicum Magnum* (*s.v.* Βύζαντες=*Byzantes*) ve Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 803), Byzantion'un Keroessa ve Poseidon'un oğlu Byzas ya da koloni kurucu Megara'lıların donanma komutanı Byzes tarafından kurulduğunu yazarlar[28]. Ancak, Byzantion[29] adı,

---

rilmiştir (*Patr. Const.* 20; 22-23=*FGRHist* IIIB 390 F 20; 22-23 '*Hesykhios*'). Ayrıca bk. Hanell 1934, 125; Malkin-Shmueli 1994, 19 dn. 52.

[26] Byzantion'lu Dionysios'a (II. 13 *fr.* 37) göre ise, Kadınlar Limanı adını erkeklerin yokluğunda bu koya giren çok sayıda balığı kadınlar tuttuğu için almıştır.

[27] Plinius (*nat.* IV. 11 [46]) Kadınlar Limanı'nın Leosthenion (İstinye) ile Anaplus (Arnavutköy) arasında olduğunu işaret eder. Fakat söz konusu yerlerin lokalizasyonları konusunda herhangi bir yorumda bulunmaz.

[28] Bu bakımdan Megara yerleşimi olan Byzantion'u da Kalkhedon gibi statülerine istinaden 'koloni' (= *apoikia* [ἀποικία]) olarak adlandırmak gerekmektedir.

[29] Antikçağda Byzantion adıyla anılan iki kent daha bilinmektedir. Bunlardan biri Lybia/Kuzey Afrika (Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βύζαντες=*Byzantes*; *Etym. Magn. s.v.* Βύζαντες= *Byzantes*; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 803; Dessau 1970^2, *col.* 1115) diğeri ise, India/Hindistan'dadır (*Peripl. mar. Erythr.* 53; Ptol. *geo.* VII. 1. 7; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*; *s.v.* Βυζαντεῖον=*Byzanteion*; Georgacas 1947, 348 dn. 4; Tomaschek 1970^2, *col.* 1158).

Byzantion ismi G. Curtius'a (1879, 291) göre, Βυζα-ντ-; Βυζα-εντ- kökünden türemiş olup 'kartal yuvası' anlamına gelmektedir (ayrıca bk. L. Grasberger 1888, 110; 278). Pape-Benseler (1863-1870, 232b), Byzantion'un isminin 'su yurdu/ülkesi' anlamı içerdiğini iddia eder. K. Ostir'e (1929, 23 vdd) göre ise Byzantion adı, Hint-Avrupa kökenli dil grubuna ait değildir. Pre-Trakya kökenli olup, βυζ- kökünden türemiştir. Su ile ilişkilidir. Bu durum benzer şeklilde Βύζη, βυζία, Βύζηρες, Βαρβύζης örneklerinde de görülmektedir. K. Ostir'i izleyen N. Zupanić (1939, 337) ise, Byzantion isminin Kafkas ya da Etrüsk kökenli olduğunu düşünerek, Βυζάντιον'un 'su kenti' anlamına geldiğini ileri sürmüştür. W. Kubitschek (1970^2, *col.* 1127); W. Tomaschek (1970^2, *col.* 1158) ve J. Miller'e (1970^2, *col.* 1158) göre de Byzas ve Byzantion isimleri, Βύζης, Βύζος, Βαρβύζης gibi Trakya kökenlidir. P. Kretschmer (1935, 217 vd.) ise, Byzantion ismini gerek etimolojik gerekse filolojik bakımdan açıklamaya çalışırken, kelimenin sonuna getirilen –ιον son eki ihtiva eden isimlerin iyelik/mülkiyete işaret ettiğini ifade etmiştir. Benzer örneklere Phrygia Bölgesi'ndeki yer adlarında [Μίδας'tan Μιδάιον; Γόρδιος'tan Γορδίειον; Μάνης'ten Μανήσιον; Δασκυλος'tan Δασκύλειον *etc.*] rastlandığını belirtmiştir. Yazar (1934-1935; 385; 1935, 217) ayrıca Hellenler tarafından Byzas, Byzant şeklinde okunan, Illyria'lıların Beuzas- Beuzant isimlerinden türetilmiş Byzantion isminin Illyria ve Trakya öğeleri içerdiğini ileri sürmüştür. Zira Βυζ- hem Illyria hem de

kentin kurucusu Byzas'tan gelmektedir[30]. Çünkü kurucunun adı Byzes olsaydı; kurulan kente Byzantion değil de, Byzeion denmesi gerekirdi.

Miletos'lu Hesykhios'un (*Patr. Const.* 5) kaleme aldığı anekdotlardan birine göre ise, Megara'lı Nysos'un soyundan gelenler Byzas'ın



M. Aurelius (İS. 161-İS. 180) *döneminde basılan Byzantion sikkesi*

Trakyalılar tarafından kullanılan bir isim köküydü (ayrıca bk. *Etym. Magn. s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion; s.v.* Βύζαντες=*Byzantes*). Bu bakımdan İÖ. VII. yüzyılın ilk yarısında buraya yerleşen Dor kolonistlerin kentin yerel ismini Hellence'ye uyarlayarak Byzantion şeklinde kullandıklarını belirtmiştir. Bu durum E. Schwyzer (1939, 66; 526); H. Krahe (1937, 287 dn. 20) ve F. v. Duhn (1939, 3) tarafından kabul görmüştür. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Georgicas 1947, 350 vdd.; Erzen 1954, 136 vdd.

Bununla birlikte G. Semerano (1994, *sv. Byzantion*) ise, Byzantion adının Byzas ya da Byzia'dan kaynaklanmadığını ileri sürmüş ve *byssos*'un Sümerce kökenine kadar ulaşmıştır.

[30] Chron. Pasch. I. 494; ayrıca bk. Schol. Dem. V. 40; Malal. *chron.* 321; *Etym. Magn. s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion;* Gyllius *Const.* I. 1.

Bu bakımdan Iustinus (IX. 1. 3) ve Orosius'da (*hist.* III. 13. 2) geçen Byzantion'un Sparta'lı Pausanias tarafından kurulduğu şeklindeki tümcenin kentin yeniden imar edildiği doğrultusunda anlaşılması gerekmektedir. Zira Byzantion, konumu itibariyle tarihin her dönemimde başka bir kurucu bulabilmiştir. Kent boş kaldığında (Hdt. VI. 33; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 803), İÖ. 478 yılında yaratıcısı olarak Sparta'lı Pausanias'ı bulmuştur. Miletos'lu tarihçi Hesykhios (*Patr. Const.* 38=*fr.* IV. 38) ve Eustathius'a (*Comm. in Dion. Per.* 803-804) göre ise, İS. 196 yılında Septimius Severus tarafından temellerinden yıkıldıktan sonra, kent Severus'un oğlu (Caracalla) Antoninus tarafından büyük ölçüde imar edildiğinden dolayı 'Antonina' adını almıştır. Ancak bu ad, Septimius Severus yaşadığı sürece (İS. 211 yılına kadar) ve sonrasında bir süre daha kullanılmış olabilir. İS. 324-İS. 330 yıllarında Roma İmparatoru Constantinus tarafından görkemli bir şekilde yeniden kurulduğunda ise, kente 'Yeni Roma', 'Constantinopolis' (Schol. Dem. V. 40; Sozom. *Hist. Eccl.* II. 3. 5; Vales. *Orig.* VI. 30; Step. Byz. *Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion; Etym. Magn. s.v.* Βύζαντες= *Byzantes*), çiçek açmış ya da çiçek anlamındaki 'Anthusa' adları verilmiştir (Malal. *chron.* 320; Chron. Pasch. I. 528; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 803-804). Priscianus ise, Constantinus'tan dolayı kentin 'Nova Roma Constantinopolitana' olarak adlandırıldığını yazmıştır (ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* I; *Const.* I. 1). Nova Roma ismi kente Constantinus tarafından verilmiş ve imparatorun ölümünden sonra bu ad Constantinopolis'e dönüşmüştür. Bu bakımdan, kentin söz konusu kişiler tarafından kurulduğu söylendiğinde, aslında anlatılmak istenen şey, onların kenti ilk olarak kurdukları değil; fakat yeniden imar ettikleri ya da genişletikleri olsa gerektir.

önderliğinde yelken açarak Sarayburnu'na gelmişlerdir. Burada yerleşmiş ve Byzas adına istinaden buraya Byzantion adını vermişlerdir. Flavius Philostratus (*vit. Soph.* I. 24 [528-529]) ise, Byzas'ın soyundan geldiğini söyleyen *Byzantion'lu sofist* Marcus'un İS. II. yüzyılda Megara'ya gittiğini ve onun Byzantion'a koloni gönderen halk tarafından çok iyi karşılandığını bildirir[31]. Megara'lı donanma komutanının adının Byzas olduğunu ve Megara'lıların Apollon *Pythios*'a koloni kentini nereye kurmaları gerektiğini danıştıklarında, '*körler ülkesinin karşısında*' bir yer aramaları kehanetini aldıklarını anlatır. Pythia'nın bu imlemi aslında, Kalkhedon (Kadıköy) halkına işaret ediyordu. Çünkü onlar bölgeye daha önce gelmiş olmalarına karşın daha elverişsiz bir yer seçmişlerdi. Antikçağda Kalkhedon'un '*körler ülkesi*' olarak anılması bilinen bir öykü olsa gerekti. Tarihin babası[32] Halikarnassos'lu Herodotos'a (IV. 144) göre, Pers Kralı I. Dareios'un komutanı Megabazos, bu doğrultuda Kalkhedon'lulara unutulmaz hatıra olarak, tarihe geçecek bir söz bırakmıştır. Megabazos, Khersonesos (Gelibolu Yarımadası) ve Hellespontos (Çanakkale Boğazı) yörelerinde henüz Pers hakimiyeti altında olmayan kentlere karşı sefer düzenlerken, İÖ. *ca.* 511 yılında Byzantion'a uğramıştır. Burada bulunduğu sırada, Kalkhedon'luların kentlerini Byzantion'lulardan 17 sene önce kurduklarını öğrenmiştir[33]. Bunun üzerine:

> "*Kalkhedon'luların o zamanlar kör olmaları gerektiğini; zira eğer kör olmasalardı; ellerinin altında böylesine güzel bir mevki varken, gidip de o kadar güzel olmayan bir yeri seçmeyeceklerini*"

---

[31] Antikçağda ana kent ile kolonileri arasındaki bağlar sadece kültürel ve duygusal düzlemde kalmamakta; savaş anı dışında sık sık yurttaşlık haklarının karşılıklı değişimi ya da ithalat-ihracat vergilerinin iki taraflı kaldırılması gibi ayrıcalıkları da içermekteydi.

[32] Cic. *Leg.* I. 1. 5.

[33] Kalkhedon'un, İÖ. *ca.* 685 yılında kurulduğu gerek Eusebios (*chron.* 163*d*) gerekse birçok antikçağ yazarı tarafından genel olarak kabul görmektedir. Byzantion'un kuruluş tarihi olarak, Eusebios (*chron.* 165*h*), İÖ. *ca.* 659; Hieronymus (*chron.* 1358; 1360), İÖ. *ca.* 659; İÖ. *ca.* 657; Lydus (*de Mag.* III. 70. 3 dn. *u*) ise, otuz sekizinci Olimpiyatı yani, İÖ. *ca.* 628/625 yıllarını vermektedir.

Eusebios'a (*chron.* 165*h*) göre Byzantion, Kalkhedon'dan 26 yıl (İÖ. *ca.* 659); Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 20) göre, 19 yıl (İÖ. *ca.* 666); Herodotos'a (IV. 144) göre ise, 17 yıl sonra (İÖ. *ca.* 668) kurulmuştur (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 764). Daha detaylı bilgi için bk. Pease 1917; 11 dn. 3; Trever 1925, 118 dn. 4; Hanell 1934, 122 vd.; Burn 1935, 133 vd.; Cook 1946, 71 vdd.; Roebuck 1959, 110 vdd.; Wiesner 1967, 10 vd.; Ruge 1956[2], *col.* 1555 vd.; Kubitschek 1970[2], *col.* 1127 vd.; Avram 2004, 979 n° 743; Demir 2008, 17 vd.

söylemiştir[34]. Benzer bir şekilde Amaseia'lı (Amasya) coğrafyacı Strabon (VII. 6. 2 *c.* 320) ve Romalı ünlü tarih yazarı Tacitus'a (*ann.* XII. 63) göre, Kalkhedon'un Megara'lılar tarafından kurulmasından kısa süre sonra, Byzantion'u kuran insanlar kahineye danıştıklarında, Apollon onlara; '*körlerin karşısındaki yere*' yerleşmelerini buyurarak, Kalkhedon'luları '*kör*' olarak tanımlamıştır[35]. Çünkü onlar söz konusu bölgeye daha erken bir tarihte gelmelerine rağmen, hatalı davranarak, bütün zenginliği ile gözleri önünde duran bir ülke yerine, daha fakir bir memlekete yerleşmişlerdi. Plinius'a (*nat.* V. 43 [149]) göre de, Kalkhedon eskiden Procerastis, ardından Colpusa ve daha sonra *Caecorum oppidum* "*Körlerin kenti*" şeklinde adlandırılmıştır.

Byzantion'lu Dionysios[36] (II. 2 *fr.* 17); Byzantion'lu Stephanos (*s. v. Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion*); Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 3; 32) ve Eustathius'a (*Comm. in Dion. Per.* 803) göre, Byzantion kentini nereye kurmaları gerektiğini danışan kolonistlere, Delphoi'daki Apollon Tapınağı'ndan verilen kehanette:

ὄλβιοι οἳ κείνην πόλιν ἀνέρες οἰκήσουσιν,
O kente yerleşecek insanlara ne mutlu,
ἀκτῆς Θρηικίης στενυγρὸν παρ' ἄκρον στόμα πόντου,
Trakya kıyısında, Pontos'un ağzındaki burnun yanında,
ἔνθ' ἰχθὺς ἔλαφός τε νομὸν βόσκουσι τὸν αὐτόν·
Balıkla geyiğin aynı yemden beslendiği yerde[37].

şeklinde cevap verilmişti. Bu bakımdan kolonistler, tanrının uyardığı gibi Haliç Körfezi'nin uç sınır bataklığında Kydaros (Alibeyköy Deresi) ile Barbyses (Kağıthane Deresi) çaylarının ağzındaki Semystra adı verilen yerde Byzantion'u kurmaya hazırlanırken bir karga kesilen kurbanın parçasını alevlerin arasından kapıp Sarayburnu'na taşımış; böylelikle kentin aslında bu burunda kurulması gerektiğini açıklığa kavuşturmuştu. Koloni kurucuları da, bunun Apollon tarafından kendilerine gönderilen bir alamet olduğu sonucunu çıkarmışlardır[38]. Bu şekilde, kentin nereye kurulması gerektiği

---

[34] Hdt. IV. 144; ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 764.

[35] Ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 21; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 764.

[36] Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* I. 1.

[37] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 2 *fr.* 17) göre, geyikler kışın ormandan körfez sahillerine inerek, Haliç'in bitimindeki bataklıkta sazların köklerini yerlerdi. Diğer yandan balıklar da körfezin dingin denizi ve dereleri boyunca avlanarak geyiklerin otladıkları sığlıklarda kökleri yutarlardı. Ayrıca bk. Pease 1917, 7 dn. 6; 11 dn. 2-3.

[38] Zira karga Apollon'un izleyicisi ve antikçağ kehanetleri açısından son derece kutsal bir kuştu (Ael. *An.* I. 48).

konusunda yönlendirilmiş oldular. Byzantion'u Avrupa ile Asya'yı ayıran İstanbul Boğazı'nın Trakya yakasında, günümüzde Topkapı Sarayı, Hagia Sophia ile Sarayburnu'nun kapsadığı alan içinde kurdular[39].

Bununla birlikte Megara'lıların Byzantion'dan önce Kalkhedon'u kurmalarının bir hata olup olmadığı tartışma konusudur. Kalkhedon'un seçimi Megara'lıların bilinçli tercihin sonucu olma ihtimali yüksektir[40]. Nitekim İÖ. 750-550 yılları, Hellenlerin Akdeniz ve Karadeniz'de büyük kolonizasyon hareketine giriştikleri dönem olarak kabul edilir. Platon'un (*Phaid.* 109 *b*) deyimiyle, Hellenler kısa süre içinde '*tıpkı bir havuzun kenarında yaşayan karıncalar ve kurbağalar gibi deniz kıyısında*' yerleşmişlerdir[41]. Akdeniz'i büyük ölçüde iskan ettikten sonra, Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis'te (Marmara) koloniler kurmaya başlamışlardır. Hellenlerin kolonizasyon hareketlerinin çok çeşitli nedenleri

---

[39] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 17; 3 *fr.* 18=Gyllius *Bosp.* II. 2 *fr.* 17; III. 1 *fr.* 18; *Const.* I. 3; II. 2; Hes. Mil. *Patr. Const.* 3-4. Byzantion'lu Dionysios (II. 3 *fr.* 19) ve Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 4) göre, kolonistler karganın nereye uçtuğunu yolda rastladıkları bir çiftçiye sormuşlardır. Ayrıca bk. Müller 1990[2], 28 *fr.* 19.

Scholia in Demosthenem (V. 40); Ps.-Skymnos (716-717); Flavius Philostratus (*vit. Soph.* I. 24. [529]); Byzantion'lu Dionysios (II. 2 *fr.* 10; 7 *fr.* 28); Lydus (*de Mag.* III. 70. 3 dn. *u*); Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion*) ve Eustathius'a (*Comm. in Dion. Per.* 803) göre Byzantion Megara'lılar tarafınd an kurulmuştur. Bu bakımdan 'metropolis' Megara takviminde kullanılan ay adları ile 'kolonisi' Byzantion'daki ay adları birbiriyle uyuşmaktadır. Bu benzerlik, ayrıca epigrafik olarak Byzantion'daki *onomastik* (kişi adları) delillerle de desteklenmektedir (Fıratlı-Robert 1964, 135, Zacharia 2008, 31).

Bununla birlikte Byzantion: Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 8) göre, Attika'lıların; Velleius Paterculus'a (II. 7. 7) göre -Kyzikos'la birlikte- Miletos'luların; Chronicon Paschale'ye (I. 593) göre, Ionia'lıların; Constantinus VII Porphyrogenitos'a (*de Them.* 'Asia' I. 17. 21-22) göre ise, Dor'ların bir kolonisiydi. Çünkü Constantinus'a (*de Them.* 'Europe' II. 1. 43-45) göre Byzantion: Hellenlerin en eski –köklü- soyu olan Megara, Lakedaimon ve Boiotia'lıların bir kolonisiydi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hanell 1934, 123 vdd.; Dawkins 1969[3], 252 vd. dn. 1; Loukopoulou-Łaitar 2004, 915 n° 674.

Byzantion'un kurulduğu yere ilişkin olarak ayrıca bk. Polyb. IV. 43. 1; Strab. VI. 6. 1-2 *c.* 319-320; Plin. *nat.* IV. 11 [46]; Tac. *ann.* XII. 63; Step. Byz. *Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion*; *Etym. Magn. s.v.* Βύζαντες=*Byzantes*. Daha detaylı bilgi için bk. Kubitschek 1970[2], *col.* 1128; Müller 1990[2], 26 vd. *fr.* 17.

[40] Tekin 2005[3], 5 vdd.

[41] D. Braund'a (1997, 121) göre, Platon'un söz konusu ifadesi, Cebelitarık (Herakles Sütunları) Boğazı'ndan Kolkhis'teki Phasis (Rioni) Irmağı'na kadarki alanı kapsamaktaydı (ayrıca bk. King 2004, 26 dn. 3). S. Mitchell'a (2002, 40) göre, bu ifade Akdeniz'den çok Karadeniz sahillerinde kurulan Hellen kolonilerine ilişkin olarak söylenmişti. Ayrıca bk. Arslan 2007a, 6 vdd.

vardı: Bu nedenlerin ortaya çıkmasında iç ve dış dinamiklerin rolü büyüktü. Bunlar siyasal, sosyal, ekonomik ve dinsel olmalarının yanı sıra, politik etkenlere de dayanabilirdi. Çoğu zaman dış güçlerin baskısı ve emperyalist istila hareketleri bağımsızlıklarından ödün vermek istemeyen Hellenleri koloni kurmaya sevk ediyordu. Diğer yandan Hellas'ın dağlık topografyası devamlı artan yoğun nüfusu kaldıracak güçte değildi. Zaten az olan verimli toprakların küçük parsellere bölünmemesi için Hellenler *primigenius* yasasını uygularlardı. Yani, ilk doğan erkek çocuk babasının bütün mirasına sahip olurdu. İkinci çocuk ise, hiçbir pay alamazdı. Bu bakımdan işsiz ve parasız gençler çoğunlukla şanslarını askerlikte ya da yeni kurulacak kolonilerde ararlardı. Her zaman için kentlerdeki parti çekişmeleri, politik sebepler ve bazen de tanrı kehanetleri nedeniyle bazı yurttaşlar vatanlarından ayrılıp başka topraklarda ve iklimlerde koloni hareketine girişirlerdi. Bütün bunların yanında, Hellas ve Anadolu'nun İÖ. VIII.-VII. yüzyıllardaki endüstriyel gelişimi Hellen kentlerinde bir yandan hammadde ihtiyacının artmasına neden olurken diğer yandan üretilen malların pazarlanması için yeni pazarlar ihtiyacı doğuruyordu. Bu durum kentler ve bölgeler arasındaki ihracat ve ithalat hacminin büyümesine neden olmasının yanı sıra, aralarındaki rekabeti de artırıyordu. Zaten kentlerin her zaman için daha fazla tahıl, kereste, metal ve köleye ihtiyaçları oluyordu. Bu bakımdan Hellenler Akdeniz, Ege, Marmara, Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Karadeniz'de tarıma, balıkçılığa uygun, doğal ve yeraltı zenginliklerine sahip bölgelerin liman olmaya elverişli koylarında koloniler kurmaya başlamışlardır. Ardından ana kentleriyle olduğu kadar, yörenin otokton halklarıyla ilişkiye geçmişlerdir[42].

Megara'lıların, İÖ. VIII. yüzyılın son çeyreğiyle İÖ. VI. yüzyılın ilk yarısında Marmara ve Karadeniz'deki yoğun kolonizasyon hareketinin, söz konusu yüzyıllarda Megara'daki siyasi ortamın gerginliğine bağlanabilir. Zira Megara kentinin kuruluşu İÖ. VIII. yüzyıla denk düşer. O zamanlar Megara, yöredeki 'beş köyün' [*πέντα κῶμαι*] *synoikismos*[43] yaparak yerle-

---

[42] Daha detaylı bilgi için bk. Greaves 2002, 104 vdd.

[43] Genel olarak *synoikismos* [συνοικισμός] yeni bir kent kurmanın başka bir biçimiydi. Antikçağda, dağınık olan 'hanelerin' (= *oikos* [οἶκος]), küçük hane kümelerinin ve köylerin bir araya getirilerek ya da başka yerleşimlerden nüfus aktarılarak oluşturulan yerleşimlere *synoikismos* denirdi. Bununla birlikte yeni bir kent kurmanın ardındaki nedenler çeşitli ve genellikle politik, ekonomik ve stratejik etmenleri içermekte olup oldukça karmaşıktı. Hellen-Romalıların oluşturdukları *synoikismos*'lar kimi zaman ticaret, kimi zaman bir bölgenin tarımsal potansiyelinden ya da doğal kaynaklarından istifade etmek, kimi zaman da fazla nüfusu başka yere taşımak için stratejik ve askerî amaçlı kurulmaktaydılar. Gene de antikçağın siyasi kelime dağarcığındaki *synoikismos*

şim yerlerini birleştirmeleri sayesinde merkezi yönetimli bir kent oluşturmuştur. Bu kent devleti eski boyların yerine geçmiştir. Halkın soylara göre boylara bölünmesi üç Dor 'kabilesi' (= *phyle* [φυλή]) formunda sağlanmıştır. Her yerde olduğu gibi burada da servet ve sosyal durumdaki eşitsizlikler köleliğe dayanan *polis*'in oluşumuyla büyümüştür. Geniş arazilere sahip aristokratların hakimiyeti altındaki topraklarda yapılan tarım ve hayvancılık faaliyetleri halkın kendisine yetecek derecede toprak edinmesini engellemiştir. Büyükbaş hayvan, koyun[44] ve domuz[45] sürüleri olan aristokratlar aynı zamanda bereketli tarım arazilerine ve otlaklara sahipti. Mal, mülkün aristokratların elinde toplanması, sıradan vatandaşların topraksız kalmasına neden olmuştur. Bu bakımdan halk varlığını devam ettirebilmek için çareyi sanayide ve denizcilikte aramak zorunda kalmıştır. Megara'da bol bulunan beyaz balçık gelişen seramik üretimi için temel teşkil etmiştir[46]. Ayrıca koyun ve keçilerin yünlerinden kaba kumaşlar dokunmuş ve bağımsız sanayi üretimine başlanmıştır. Bu durum ticaretin ve bununla bağlantılı olarak da denizciliğin gelişmesini teşvik etmiştir. Megara sanat eserleri birçok pazarda satılır hâle gelmiştir. Öyle ki Megara ürünleri sadece Hellas'ta değil[47]; aynı zamanda deniz aşırı halklar arasında da oldukça rağbet görmüştür. Megara gemileri hem batıya doğru Sicilya kıyılarında hem de kuzeydoğuya doğru Marmara ve Karadeniz kıyılarında seyahat

---

terimi hem arkeologlar hem de tarihçiler tarafından farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu bakımdan söz konusu terim, içerik açısından bir disiplinden diğerine değişen bir terminoloji kargaşasıyla karşı karşıyadır. Arkeologlar bu terimi sıklıkla kullanmışlar ve onu tarih öncesi döneme uyarlayarak anlamını gereğinden çok genişletmişlerdir. Aslında *synoikismos*'un arkeolojik ve tarihsel kullanım alanının beklenenlerin neredeyse tam tersi sonuçlara yol açtığı durumlara rastlanmaktadır. Şöyle ki: klasik kaynaklarda tarihçiler, bu terimi sadece bir kentin kurulmasında değişik grupların işbirliği yapması (Thuk. I. 24. 2; III. 92-93; VI. 5. 1) ya da birkaç bağımsız topluluğu birleştirerek daha büyük bir kentin/devletin meydana getirilmesi (Thuk. II. 15; III. 2) anlamında kullanmaktadırlar. Arkeologlar ise, nüfusun fiziksel olarak yeniden konumlanmasını ya da çok farklı bir yerleşim yapısına yol açacak yeni bir siyasi ittifakı, yani kent ve kırsal alan arasında nüfusun ve etkinin temelli olarak yeniden dağılımını ima etmek için bu terimi kullanmışlardır (Cavanagh 2000, 106 vdd.).

[44] Megara'da 'koyunların koruyucusu' (= *malophoros* [μαλοφόρος]) sıfatıyla tanınan Demeter Tapınağı Nisaia'ya giden yolun kenarında inşa edilmiş olup kentteki hayvan yetiştiriciliğinin yüksek gelişimine işaret ederdi (Paus. I. 44. 3).

[45] Polyain. *strat.* IV. 6. 3 "*Antigonos*".

[46] Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Μέγαρα=*Megara.* Megara çömlekleri ayrıca Aristophanes'in (*Akharn.* str. 549) komedilerinde de anılır.

[47] Aristoph. *Akharn.* str. 519-551.

etmişlerdir[48]. Tüccarlar aktarma yolunda sattıkları mallara karşılık olarak, yağmalanan kentlerinin çok fazla ihtiyaç duyduğu tahılı ithal etmişlerdir. Giderek artan sermaye farkı halk ile politik gücü kendisine çeken aristokrasi arasındaki ilişkileri germiştir[49]. Bu bakımdan Theagenes'in[50] sadece kısa bir süre devam eden tiranlığı, halkın hakkını koruma teşebbüsüdür. Aristokrasi, tiranları destekleyecek ve iktidarı elinde tutacak kadar güçlü olduğunu göstermiştir. Politik dönüm noktasının boşa çıkan bu teşebbüsü toplumun topraklarını ve politik haklarını kaybederek fakirleşen kesimini, mutluluğu başka ülkelerde arama ve kolonilere göçme yönünde teşvik etmiştir. Sonuç olarak aristokratların kent ve *territorium* üzerine yaptıkları düzenlemeler sorunu çözümleyemediğinden çok sayıda insan Megara'yı terk ederek koloni kurma girişiminde bulunmuştur.

İlk Megara kolonisi Sicilya'daki Megara Hyblaia'dır[51]. Burası Megara'nın batıda kurduğu tek kolonidir[52]. Marmara ve Karadeniz'le olan ilişkileri ise, Megara'nın kolonizasyon faaliyetlerini doğuya kaydırmasına olanak sunmuştur[53]. Megara'lılar koloni kurarken yerleştikleri alanların tarıma ve havyacılığa elverişli yerler olmasına özen göstermişlerdir. Özellikle bereketli toprak açlığı halkın bu noktada Astakos, Herakleia Pontike, Kalkhedon ve Byzantion gibi koloniler kurmalarına sebep olmuştur. Ticaret ikinci planda tutulmuş olsa gerektir[54]. Bu bakımdan Eusebios'a (*chron.* 159*g*) göre, Megara'lıların Marmara Denizi kıyılarında kurdukları ilk koloni, İÖ. 711

---

[48] Megara denizciliğinin birhayli gelişmiş olması, kentin başka alanlarda da kalkınmasını teşvik etmiştir. Megara'lılar Artemision'daki deniz savaşına 20 gemiyle (Hdt. VIII. 1), Kerkyra/Korkyra civarındaki savaşa ise, 12 gemiyle katılmışlardır (Thuk. I. 46. 1).

[49] Newskaja 1955, 19.

[50] Paus. I. 28. 1.

[51] Thuk. VI. 4. 1. Bunun sebebi, Megara'nın Korinthos ve Khalkis gibi güçlü kentlerle rekabet içinde olmasıdır.

[52] Thuk. VI. 4. 2. Bu duruma, Megara Hyblaia'nın iskanından birkaç yüzyıl sonra, Megara'lılar tarafından Sicilya'da kurulan Selinus dahil değildir (Thuk. *loc. cit.*).

[53] Bilindiği üzere, Marmara'nın ilk kolonistleri Miletos kökenliydi. Onlar İÖ. VII. yüzyılın başlarında Kyzikos'u kolonileştirmişlerdi. Hemen arkasından, Kyzikos'tan fazla uzak olmayan Abydos (Strab. XIII. 1. 22 *c.* 590), Parion (Strab. XIII. 1. 14 *c.* 588), Priapos (Strab. XIII. 1. 12 *c.* 587) ve diğerlerini kurmuş ve mermer adası Prokonnessos'u işgal etmişlerdi (Strab. XIII. 1. 16 *c.* 588). Phokaia'lılar da, Lampsakos'taki eski Fenike kolonisinin yerine böyle bir kent kurmuşlardı. İÖ. VII. yüzyılda, dönemin oldukça ilerlemiş bir *polis*'i olan Megara ise, Marmara'nın kolonizasyonunda Miletos'un en büyük rakibi olmuştur.

[54] Highberger 1927, 114; Legon 1981, 79; Saprykin 1997, 22 vd. dn. 7; Boardman 1999[4], 241 vd.; ayrıca bk. Albrecht 1967, 166.



2) *Megara ve Miletos Kolonileri*

yılında Astakos (İzmit) oldu[55]. Ardından, İÖ. 685 yılında Kalkhedon'u (Kadıköy) kurmuşlardır[56]. Zira Kalkhedon, iki kıtayı 4 *stadia*'dan fazla

[55] Memnon XX. 1; Mela I. 101.

olmayan bir mesafeyle birbirinden ayıran İstanbul Boğazı'nın Marmara ağzında, iki burnun arasındaki koyu kuşatan kıstakta yer almaktaydı[57]. Burunlardan batıya bakan bölümü boğaz kuşatırdı. Güneye ve güneydoğuya bakan bölümü Marmara'yla çevriliydi. Kuzeydoğuya bakan bölümü vadiye doğru yükselirdi. Batı-güneybatı tarafındaki koyda yer alan liman büyük yük teknelerinin bile kolayca yanaşması için elverişliydi. Limanın etrafındaki kıyı ise, alçak ve düzdü. Kent yarımada oluşturan, ortaya doğru şişkin, üç tarafı hafifçe yükselen eğimli tepeciklerle çevriliydi. Dördüncü bölümü ise, diğerlerine oranla biraz daha meyilliydi. Bu bakımdan kent, Kalkhedon (Kurbağalı Dere) Irmağı'nın Marmara'ya aktığı vadide daha alçak olan burun üzerinde kurulmuştu. Kalkhedon Deresi, kenti çevreleyen vadi boyunca, küçük olmakla birlikte kıyıları yüksek olduğundan yoğunlaşıp derinleşerek Marmara'ya doğru akardı[58]. Kentin kurulduğu topografya, stratejik konumunun yanı sıra, gerek tarıma gerekse hayvancılığa son derece elverişliydi.

Astakos ismi bir kehanete göre ortaya atıldığı zaman, Thebai'de aslen Sparta'lıların soyundan olduğu söylenenlerin arasından soylu ve yüksek fikirli birisi olan Astakos çağrılmıştı. Megara kolonistleri Astakos'u on yedinci Olimpiyatın başlarında, yani İÖ. *ca.* 712/711 yıllarında kurmuşlardır. Fakat kent zaman içinde komşuları tarafından birçok çarpışmayla gücünü kaybedince, Atinalılar Megara'lıların yanına Astakos'a kolonistler göndermişlerdir. Ardından Dydalsos –Strabon'a (XII. 4. 2 *c.* 563) göre, Doidalsos Bithynia'lıların hakimiyken kent hem kötü talihine bir son vermiş hem de büyük bir ün ve güç elde etmiştir (Memnon XX. 1; Strab. XII. 4. 2 *c.* 563). Pausanias'a (V. 12. 7) göre ise, Astakos'un kurucusu Zypoites'ti. Yazar kentin kurucusunun isminden yola çıkarak bu kişinin Trakya kökenli olduğunu ileri sürmektedir. Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 5) Astakos'un kökenine ilişkin bir yorumda bulunmamakla birlikte kentin daha sonradan Bithynia Kralı I. Nikomedes'e istinaden Nikomedeia olarak adlandırıldığını belirtmektedir.

Lampsakos'lu Kharon (*FGrHist* IIIA 262 F 6) ise, Astakos'un Kalkhedon'lular tarafından kurulduğunu söylemektedir (Phot. *lex.* o. 353 *s.v.* <Ὀστακός=*Ostakos*>). Dolayısıyla bazı tarihçiler ilk koloni olarak Astakos'u değil; fakat Kalkhedon'u kabul etmektedirler (Tekin 2005[3], 6). Ayrıca bk. *I.Kalchedon* 91.

[56] Thuk. IV. 75. 2; Plin. *nat.* V. 42 [149-150]; Ps.-Skymnos 741; Mela I. 101; Euseb. *chron.* 163*d.*

Her ne kadar Byzantion'un kuruluşunda Megara'lıların rolü varsa da Byzantion, Trakya ve Anadolu ögeleri içermesinden dolayı salt bir Hellen koloni kenti olarak görmemek gerekir (Tekin 2005[3], 5).

[57] Ayrıca bk. Ptol. *geo.* V. 1. 2; 11.

[58] İÖ. 410/409 yılında, Atinalı general Alkibiades tarafından Kalkhedon kuşatıldığında kentin doğu-kuzeydoğusu boyunca akan ve kıyıları yüksek olan Kalkhedon Irmağı, zorlukla da olsa Atinalıların kontrolü altına alınmıştı (Ksen. *Hell.* I. 3. 4 dn. 1; Plut. *Alk.* XXIX. 3-XXX. 1; Diod. XIII. 66. 1). Ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* III. 10; Oberhummer 1965[2], *col.* 1559.

Herodotos'un (IV. 85) Kalkhedonia dediği Kalkhedon'u, coğrafyacı Dionysios[59], Kalkhedon Deresi'nin biraz yukarısına yerleştirmiştir. Byzantion'lu Stephanos[60], Arrianus[61] ve Menippus (*Periplus* [*fr.*] 3), Kalkhedon'un adını yanı başında akan Khalkis/Kalkhedon adlı dereden aldığını belirtirler. Arrianus, *Bithynia Tarihi* adlı kitabında (Arrianus apud Eustathium, *Comm. in Dion. Per.* V. 803; *Bithyniacam* V. *Fr. Hist.* T. III. p. 597 *fr.* 61) bu yerin, Kronos'un Kalkhedon adını taşıyan oğlundan dolayı bu şekilde isimlendirildiğini anlatır. Bu adla önce orada akan dere adlandırılmıştır. Kent daha sonra burada koloni kuran Dor'lar tarafından dereyle aynı isimle anılmaya başlanmıştır. Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 21) ise, buranın bazılarına göre, yanı başındaki Kalkhedon Irmağı'ndan; bazılarına göre, Troya Savaşı'ndan sonra doğan kahin Kalkhas'ın oğlundan; bazılarına göre ise, burada koloni kurmaya gelen Euboia Adası'ndaki Khalkis'li göçmenlerden dolayı Kalkhedon olarak adlandırıldığını iddia etmiştir[62]. Kalkhedon'lulara '*Khalkis'liler*" adını veren coğrafyacı Dionysios (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 803) da bu yazarlarla aynı görüştedir[63]. Pseudo-Symeon'a (*chron.* 729) göre ise, Kalkhedon adını burada bulunan 'bakır' (= *khalkos* [χαλκός]) madeninden almıştır. Plinius'a (*nat.* XXXVII. 18 [72-73]) göre, Kalkhedon yakınlarında Smaragdites Dağı/Zümrüt Dağı adı verilen bir tepe yer almaktaydı. Bu dağdan ve civarlarından bakırın yanı sıra zümrüt yeşili değerli bir taş; yeşil mineral çıkarılmaktaydı[64]. Ancak Kalkhedon'dan çıkartılan *smaragdus*=berilyumun rengi sıradandı; parlak yeşil renge sahip değildi. Rengi daha çok, tavus kuşunun kuyruğundaki yeşil tüyleri ile güvercinlerin boyunlarındaki yeşili andırıyordu. Taşlar damarlı

---

[59] Eust. *Comm. in Dion. Per.* V. 803; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* III. 10.

[60] Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Χαλκηδών=*Khalkēdon.*

[61] Gyllius *Bosp.* III. 10; ayrıca bk. Müller 1990^2, 94 dn. 5-6.

[62] Eust. *Comm. in Dion. Per.* 764; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Müller 1990^2, 94 dn. 8.

[63] Coğrafyacı Dionysios (*loc. cit.*) buraya kahin Khalkas'ın oğlunun adını verirken Kalkhedon'luların falcılık alanındaki ünlerinden yola çıkmış olsa gerektir (Gyllius *Bosp.* III. 10). Daha detaylı bilgi için bk. Bernhardy 1974, II. 743 vdd.; Parke 1985, 179; Müller 1990^2, 95 dn. 9.

[64] Bu mineral bakır taşı ya da malahit olarak adlandırılmaktadır. Doğada altıgen billurlar durumunda bulunur. Saydam, çoğu yeşil renklidir. Berilyum adıyla da anılır. Atom numarası 4, yoğunluğu 1,84, atom ağırlığı 9,013 olan, zümrüt gibi bazı taşların birleşiminde bulunan, 29700 ^{0}C de eriyen, havanın etkisine karşı ince bir oksit tabakasıyla kaplı elementtir. *Be.* kısaltmasıyla bilinir.

Plinius'a (*nat.* XXXVII. 36 [114]) göre, antikçağda bu çeşit opak malahit taşlarından mühür yapılmasının yanı sıra, bu taşın çocukları hastalıklardan ve tehlikelerden koruduğuna inanılırdı.

ve pul puldu. Bunun yanı sıra, elde edilen mineralin bir kısmı karakteristik olarak 'etli' (= *sarkinon* [σαρκινόν]) adı verilen ve taşın dış yüzeyini kaplayan ve kusurlu addedilen kaba dış dokuya sahipti.[65] Plinius'a (*loc. cit.*) göre, söz konusu mineral Kalkhedon'daki bakır madeni gibi bir süre sonra tükenmiştir[66].

Megara'lılar açısından, Kalkhedon'un seçiminde, önemli ve öncelikli diğer bir faktör ise, Kalkhedon *territorium*'unda yer alan bakır ve berilyum kadar, yörenin yakınlarındaki Khalkitis (Heybeliada) Adası'nda bulunan bakır yataklarından haberdar olmalarıydı. Menippus (*Periplus* [*fr.*] 3= Menippus apud Stephanum *Ethnika s.v.* Χαλκηδών=Kalkhēdōn) *Gemiyle Bithynia Çevresi* adlı eserinde Khalkitis'te bakır madeni olduğunu bildirir. Ancak yanılarak Μέμνηται ὁ αὐτὸς καὶ τῆς Χαλκίτιδος νήσου, adayı Kalkhedon'un karşısına yerleştirir[67]. Aristoteles (*de mir. Auscult.* 58. 834*b*) ise, Kalkhedon'luların adası Khalkitis'i, Demonesos[68] olarak tanımlar. Adanın isminin orada ilk olarak çalışan Demonesos adlı birinden geldiğini ileri sürer. Adada mavi taş ve boraks madeni bulunduğunu nakleder. Mavi taşın iyisinin gözler için ilaç olarak kullanıldığından altın değeri taşıdığını vurgular. Ayrıca 'dalgıç bakırı' (= *khalkon kolymbeten* [χαλκὸν κολυμβη-

---

[65] Plinius'a (*nat.* XXXVII. 37 [115]) göre, yarı saydam yeşim taşları 'iaspis' antikçağda ünlüydü. Kalkhedon taşı/alaca akik (= *Khakēdonios lithos* [Χαλκηδόνιος λίθος]) taşı birçok ülkede üretilirdi. Hindistan'da *smaragdus*'a benzer birçok çeşit bulunurdu. Kıbrıs'ta sıradan Kalkhedon taşına benzer bir gri-yeşil renkte taş çıkarılırdı. Amisos'ta da Hindistan ve Kalkhedon'dakine benzer *iaspis* taşı çıkartılırdı.

Söz konusu alaca akik/yeşim taşına antikçağda Kalkhedon taşı denmesi bu madenin Kalkhedon-Khrysopolis'ten gerek Küçük Asya'nın iç kısımlarına gerekse Karadeniz-Ege-Akdeniz dünyasına ihraç edildiğine işaret etmektedir.

[66] Kalkhedon'un kolonize edilmesindeki en önemli sebeplerden biri olarak kentin *territorium*'undaki madenlere ulaşmak olduğu düşünülebilir. Kalkhedon'daki bakır, demir, berilyum *etc.* gibi madenlerin ne zaman işletilmeye başlandığı bilinmemektedir. Plinius (*nat.* XXXVII. 18 [72-73]), metninden de anlaşılacağı üzere zengin bir yatağa sahip olmayan bu maden damarları kendi zamanında tükenmiştir.

[67] Gyllius *Bosp.* III. 14.

[68] İskenderiyeli Heskhyios'a (*lex.* δ. 870.1 <Δημονήσιος χαλκός=*Dēmonēsios khalkos*>) göre, δύο εἰσὶ πρὸς τῷ Βυζαντίῳ νῆσοι, κοινῇ μὲν Δημόνησοι λεγόμεναι, ἰδίᾳ δὲ διαλλάττουσαι· ἡ μὲν γὰρ Χαλκῖτις, ἡ δὲ Πιτυοῦσσα=*Byzantion'un karşısında iki ada yer alır, ikisine birden Demonesoi denirken; her biri ayrı ayrı ele alındığında kendi adları vardır; nitekim biri Khalkitis diğeri ise Pityoussa olarak adlandırılır*. Plinius (*nat.* V. 44 [151]) yanılarak, bu adayı –Demonnesos– Nikomedeia önlerine yerleştirir. Zira Astakos (İzmit) Körfezi'nde ada yoktur. Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Δημόνησος=*Dēmonēsos*) ve Plinius'tan (*nat.* XXXVII. 18 [73]) Khalkis Adası'ndaki bakır hakkında bilgi ediniyoruz.

τήν]) adını verdiği kıymetli bakır madeninin adada bulunduğuna değinir[69]. Madeni çıkaran kişilerin son derece keskin gözlere sahip olduğunu ve kirpikleri olmayanların kirpiklerini çıkarttığına dair söylenceye değinir. Doktorların söz konusu bakır tozunu ve Phrygia külünü göz hastalıklarının tedavisinde kullandıklarını belirtir. Peloponnesos Yarımadası'nın Sikyon kentindeki Apollon Tapınağı'nda yer alan tanrı heykelinin adadaki bu madenden yapıldığını ifade eder. Bu madenin Pheneus tarafından sarı bakır olarak adlandırıldığını söyler. Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Δημόνησος=*Dēmonēsos*) da benzer şekilde Khalkitis'e, Demonesos adını verir. Kalkhedon civarına lokalize eder. Demonesos Adası'nın mavi taş, boraks ve karbonlaşmış bakır madenine sahip olduğunu vurgular. Mavi taştan hastalıklı gözler için ilaç elde edildiğinden bunun altına eş değer tutulduğunu kaleme alır[70].

Megara'lıların Kalkhedon'da koloni kurarken dikkat ettikleri noktalardan biri, yerleşimin olası saldırılara karşı kolaylıkla tahkim edilebilecek bir topografyaya sahip olmasıydı. Zira biri boğaza diğeri ise, Marmara Denizi'ne bakan iki burnun arasındaki koyun kenarlarında kurulmuş olan Kalkhedon sahilden itibaren hafifçe yükselen tepelere sahipti. Kalkhedon'un doğu sınırını kentin isim babalığını yapan Kalkhedon Irmağı belirlerdi. Irmağın denize döküldüğü yerden (Fenerbahçe) başlayan surlar, kıstak boyunca Marmara Denizi'nden boğaza kadar birbiri ardına hafifçe yükselen tepeler boyunca hilalay şeklinde uzanırdı[71]. Bu şehir planıyla, kent bir tiyatroyu andırıyordu. Megara'lıların burada koloni kurarken göz önünde bulundurdukları bir diğer etken ise, kuşkusuz koloninin yörenin otokton kavmi Bithynia'lıların topraklarında kurulacak olmasıydı. Ne yağmacılıkları ne de savaşçılıklarıyla ön plana çıkan, esas itibariyle tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayan barışsever Bithynia'lıların toprakları Kalkhedon'un seçiminde önemli bir rol oynamış olsa gerektir.

Byzantion'lu Dionysios (II. 8 *fr.* 30), Kalkhedon'un İÖ. 685 yılında kurulmasından sonra, Thasos'lu Aristonymos'un oğlu Arkhias'ın, Arkheion'a (Ortaköy) gelip yerleştiği söylencesine değinir. Burası bereketli toprağı, güzel bağları olan bir yerdi. Bükütülü ve derin bir dere vadinin ortasından boğaza akardı. Çevresi ise, yüksek ve denize doğru ilerleyen tepelerle

---

[69] Aristoteles'in (*de mir. Auscult.* 58. 834*b*) bu adı, dalgıçların bakırı denizin 2 kulaç derinliğinden çıkarmalarından ötürü vermiş olduğu düşünülmektedir.

Demonesos/Khalkitis Adası'ndaki bakır madenine ve malahit/berilyum mineraline ilişkin olarak ayrıca bk. Thephr. *Lap.* 25-26.

[70] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* III. 14; Müller 1990[2], 100 dn. 2.

[71] Ksen. *Hell.* I. 3. 4; Plut. *Alk.* XXIX. 3-XXX. 1; Diod. XIII. 66. 1.

kuşatılmıştı. Bu bakımdan Byzantion'lu Dionysios (*loc. cit.*) Arkhias'ın bu mevkide koloni kurma girişiminde bulunduğunu nakleder. Ama Arkhias burada inşa faaliyetlerine başlamışken, karşılarında kuvvetli bir kent olmasını istemeyen Kalkhedon'lular tarafından engellenmiştir. Bu bakımdan antikçağ literatürü göz önüne alındığında, Thasos'lu Arkhias'ın karada ve denizde üstünlük gösteren bu yeri Byzantion'un konumuna tercih etmesi onun Kalkhedon'u kuran Megara'lı Arkhias'tan[72] daha az kör olmadığına işaret eder[73]. Aynı şekilde Roma İmparatoru Constantinus da (İS. 305-İS. 337) kendine yeni bir başkent ararken Byzantion'dan önce Kalkhedon'da karar kılmış ve buraya gelip inşa faaliyetlerine başlamıştır. Ancak kartalların işçilerin ellerinden halatları –Cedrenus'a (*Comp. Hist.* I. 446) göre taşları– kapıp boğazı aşarak karşı taraftaki Byzantion'a taşıdıkları görülmüştür. Bu durum birkaç defa tekrarlanınca hadise imparatora aksettirilir. Bunun üzerine Constantinus bizzat Byzantion'a gelir. Yeri inceler. Topografyanın getirilerini düşünerek mevkinin uygunluğunda karar kılar. Kalkhedon'daki inşaatı durdurur. Tanrısal işaretleri de göz önünde bulundurarak imparatorluk başkentini Byzantion'da kurmaya karar verir. Böylece işçileri Kalkhedon'dan Byzantion'a nakleder. Büyük bir çaba harcayarak adıyla anılacak başkenti Byzantion üzerine inşa eder[74].

Megara'lılar, İÖ. 685 yılında boğazın Asya kıtası ağzında Kalkhedon'u kurduklarında Karadeniz ticareti o denli önem kazanmamıştı. Aksi takdirde Küçük Asya'nın kuzeyindeki ve Karadeniz sahillerindeki ilk kolonilerin kuruluşuna damgasını vuran Miletos'lular tarafından Byzantion kolonize edilirdi. Bu bakımdan Megara'lıların farkında olmadıkları bir avantajı değerlendirmeleri güçtü. Bazı modern tarihçilerin Megara'lıların önce Kalkhedon'u kurmalarını bir hata olarak görmemelerine dair bir başka kanıt daha vardır: Şöyle ki, Megara'lılar Kalkhedon'u kolonize etmelerinin ardından, eğer bunun bir hata olduğunu düşünselerdi; bu yanlışı telafi etmek için kısa süre sonra Byzantion'u kolonize etmek isteyebilirlerdi. Oysa onlar, Kalkhedon'un ardından Selymbria'yı (Silivri) kolonize etmişlerdir[75].

---

[72] Mela I. 101.

[73] Gyllius *Bosp.* II. 8.

[74] Ced. *Comp. Hist.* I. 446; Zon. *epit. hist.* 13-14; ayrıca bk. ve krş. Vales. *Orig.* VI. 30; Zos. II. 30. 1-2.

[75] Ps.-Skymnos 715 vd.

Strabon'a (VII. 6. 1 *c.* 319) göre, Trakya dilinde *bria* kent anlamına gelmekteydi. Bu durum Selymbria'nın Megara'lılar tarafından kolonize edilmesinden önce burada bir Trakya yerleşiminin bulunduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bk. Danow 1947, 39.

Megara'lılar en son olarak, İÖ. *ca.* 669 yılında Byzantion'u kurmuşlardır[76]. Bunun en önemli nedeni çok eski devirlerden itibaren boğazın Trakya yakasında ikamet eden otokton savaşçı halkların barbar yabaniliğinin ve kıyıcılıkta sivrilen uyruklarının bu civarda yaşadığının rivayet edilmesi olsa gerektir[77]. Bu insanların aynı zamanda yabancılardan pek de hoşlandıkları söylenemezdi[78]. Bu durum Byzantion'un kurulduğu Sarayburnu civarında oturan halklar için de geçerliydi. Zira Plinius'a (*nat.* 4. 11 [46]) göre, Byzantion kurulmadan önce onun yerinde Lygos adlı bir yerleşim vardı[79]. Bu bakımdan, Byzantion'un hem kuruluşu hem de kurulduktan sonra geçen yüzyıllar boyunca burada tutunması Marmara kıyısındaki diğer kolonilere ve Kalkhedon'a nazaran hiç de kolay olmamıştır. Nitekim Byzantion'lu Dionysios (II. 10 *fr.* 33) ve Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 22- 23) göre, Byzantion'u kolonileştirmek üzere buraya gelen göçmenler, karaya çıkmak zorunda kaldıkları deniz kıyısının bölgenin otokton halklarından oluşan kalabalık bir ordu tarafından ko-

---

[76] Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion*; Euseb. *chron.* 165*h*; Dion. *Perieg.* 803-804; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 764; 803-804. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Bernhardi 1974, II. 746 vd.; 938; Tekin 2005[3], 5; 7 vd.

[77] Malkin-Shmueli 1994, 14 dn. 4.

[78] Bu bakımdan yüzyıllar boyunca Bosporos Thrakios (İstanbul Boğazı), Bosporos Kimmeros'tan (Kerç Boğazı) daha karanlık kaldı. Antikçağda şairler boğazın fiziksel özelliklerini tetkik edip onu geçilmez olarak tanımlarken haklıydılar. Iason'un, Trakya Kralı Phineus olmaksızın oradan geçemeyeceğini, kral istemedikçe Karadeniz'e ulaşamayacağını esinlediler. Asklepiades (*fr.* 3) ve Antimakhos (Gyllius *Bosp.* II 22; ayrıca bk. Müller 1990[2], 61 dn. 1) Argo gemisiyle Kolkhis'e yelken açan Iason'un Bithynia Bölgesi'ne geldiğinde Phineus tarafından saraya kabul edildiğini kaleme alır. Trakya Kralı Phineus'un (Apollonios II. 181), Iason ile Argo gemicilerini kabul ettiği boğaz yakınlarındaki 'sarayın' (= *aulē* [ἀυλή]) lokalizasyonu belli değildir. Plinius (*nat.* IV. 11 [45]), Phinopolis'i boğazın dışına yerleştirir (ayrıca krş. Strab. VII. 6. 1 *c.* 319; Ptol. *geo.* III. 11. 3). Orphica (*argon.* str. 658-666; Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 1-350) da, Phineus'un sarayının boğaz yakınlarında Kyaneai ve Bebrykia Kralı Amykos'un çiftliği arasında olduğunu söyler. Polluks, Bebrykes'lerin küstah hükümdarı Amykos'u yumruk oyununda yere serer. Ordusu ise, Argonaut'lar tarafından yenilir. Denize açılan Argonaut'lar boğaz boyunca ilerlerken ırmak ağzında kurulmuş büyük bir Bithynia kenti görürler. Geniş kıyıda karaya çıkarak, ormanın koruluğunda konaklamak için bir yer ararken kısa süre önce bir kadına olan tutkusu yüzünden çocuklarını öldüren Agenor'un oğlu Phineus ile karşılaşırlar. Phineus Argonaut'ları sarayına davet eder ve boğazın geçişini onlara gösterir.

[79] Selymbria örneğinde olduğu üzere Byzantion'un kurulduğu topografyada da daha önceden bir yerleşim mevcuttu. Kalkhedon'dan sonra Selymbria'yı kolonize eden Megara'lılar, Selymbria'da tecrübe ettikleri kolonizasyon hareketini daha sonradan Byzantion'da denemiş olmalıdırlar. Bununla birlikte Byzantion'da koloni kurmak Selymbria örneğinden çok daha zor olmuş görünmektedir.

runduğunu görünce Bosporos Burnu'nu (Sarayburnu) geçip, önce korumasız durumdaki Hestiai (Rumeli Hisarı civarı) adı verilen yeri işgal etmişlerdir. Bu şekilde yerel halkın önüne geçmişlerdir. Zira onlar buraya kısa bir deniz yolculuğuyla ulaşmışken yerel halk koyların çevresinde dolaşarak uzun bir kara yolculuğu yapmak zorunda kalmıştı. Ardından kolonistler, sebebi konusunda kesin bir fikre sahip olmadığımız bir münasebetten –yerel halkın baskısından?– ötürü, burada uzun süre tutunamamışlar ve tekrar Sarayburnu'na yelken açmışlardır. Ancak buraya adım atar atmaz yörede ikamet eden halklarla çarpışmaya başlamışlardır. Bu yüzden, Byzantion'lu Dionysios (II. 1 *fr.* 8=Gyllius *Bosp.* II. 1), 'karaya çıkan Athena' (= *Athēna ekbasia* [Ἀθηνᾶ ἐκβασία]) sunağının Sarayburnu üzerinde yer aldığının altını çizmiştir. Buruna ilk çıkan koloni kurucuları, burası sanki anavatan toprağıymış gibi hemen savaşmaya başladıkları için sunağın bu şekilde adlandırıldığını ifade etmiştir. Zira kolonistler Trakyalılara karşı giriştikleri bu amansız savaşta, düşmanı yenilgiye uğratacak kadar güçlüydüler.

Son derece uygun coğrafi şartlar kentin gelişimi için büyük öneme sahiptir. Coğrafi çevre toplumun gelişmesi için gerekli olan değişmez koşullardan biridir. Bu durum doğal olarak toplumun kaderini müsbet veya menfi bir şekilde belirler. Hellen tarihçi ve coğrafyacılarının yanı sıra pek çok Romalı yazar Byzantion'un olağanüstü uygun ve avantajlı konumunu kaydeder. Herodotos'ta (IV. 144) sözü edilen Pers komutan Megabazos bu yüzden Kalkhedon'luları kör olarak adlandırmıştır. Benzer ifadelere Delphoi kahinesinin verdiği kehanetlerde de rastlanır (Tac. *ann.* XII. 63). Thukydides ise, Peloponnesos Savaşları sırasında kentin konumunun ve öneminin altını çizer. Polybios[80] ise, Byzantion'un topografik ve hydrografik olarak son derece elverişli konumunu şu şekilde tasvir eder:

> "*Byzantion'un yeri deniz açısından bakıldığında, güvenlik ve zenginlik bakımından dünyada bildiğimiz bütün kentlerden daha elverişlidir; fakat toprak açısından bakıldığında, gerek güvenlik, gerekse zenginlik bakımından en dezavantajlı yer de burasıdır*".

Zira Polybios'a (IV. 45. 1-8) göre, Marmara'dan Karadeniz'e kadarki alanda, Trakya Bölgesi içinde yer alan Byzantion *territorium*'u doğal olarak

---

[80] Polyb. IV. 38. 1; 43. 1; 44. 11; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walbank 1957, 486 vdd.

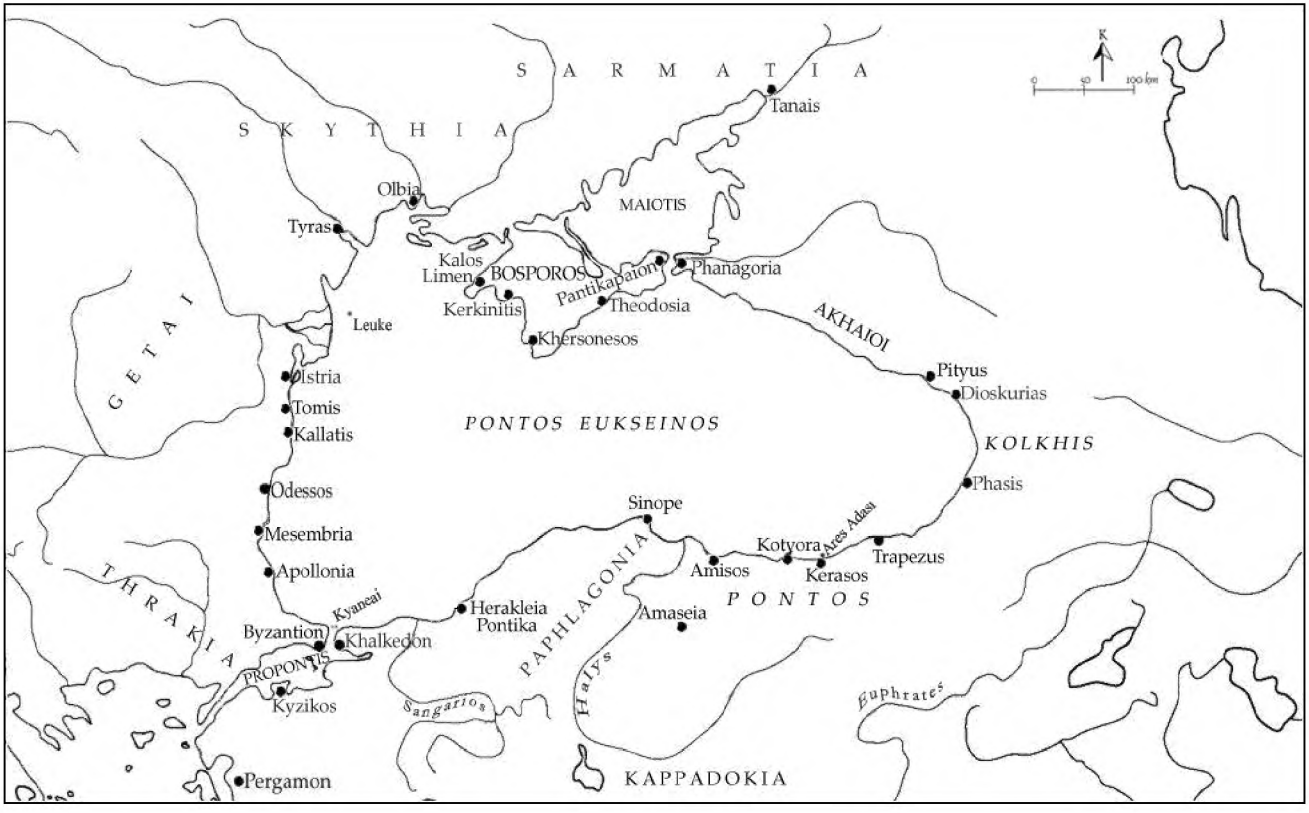
Doğu Roma yazarlarından Procopius (*de Aedif.* I. 5. 4) ise, Byzantion'un limanlarına yelken açmanın insanda büyük bir mutluluk hissi uyandırdığını; her bir limanın göze hitap eden bir manzara sergilediğini ve ayrıca limanların gemilerin yanaşması ve demir atması açısından son derece elverişli olduğunu ifade etmektedir.

her yönden Trakyalılar tarafından çevrelenmişti. Bu bakımdan Byzantion'lular kentlerinin kuruluşundan itibaren Trakyalılarla bitmek tükenmek bilmeyen ve son derece çetin geçen çarpışmalar yapmak zorunda kalmışlardır. Gene de, hiçbir zaman kendilerini Trakyalılara karşı yaptıkları savaşlarda tam anlamıyla güvence altına almayı başaramamışlardır. Gerçi bu savaşlar esnasında Byzantion'luların Trakyalı bir kabile liderine karşı uzun süren hazırlıklar sonucunda, titizlikle planladıkları ve cesaretle tatbik ettikleri saldırıların ara sıra talihlerinin de yaver gitmesiyle, başarıyla sonuçlandığı durumlar olmaktaydı. Ancak ne zaman Trakyalı bir lidere karşı üstünlük sağlasalar, kısa süre sonra birincisinden çok daha güçlü diğer üç liderin topraklarını yağmalayacağını kesin olarak biliyorlardı. Diğer yandan topraklarını yağmalayan Trakyalı bir liderle anlaşıp ona *tributum* vermek de sorunlarını çözmüyordu. Bu şekilde bir yandan haraç verdikleri liderin kendilerine karşı güçlenmesine neden olurken diğer yandan da düşmanlarının sayısını artırıyorlardı. Zira Byzantion'luların kendi aralarından bir lidere haraç verdiğini duyan diğer Trakyalı liderler de Byzantion topraklarına saldırarak *territorium*'larını yağmalıyor ve kendilerine de vergi verilmesini talep ediyorlardı. Böylelikle Byzantion'lular Trakyalılara karşı sık sık son derece çetin geçen tehlikeli çarpışmalar yapmak zorunda kalıyorlardı. Her taraftan Trakya kabileleriyle kuşatılmış olduklarından kentlerini son derece kuvvetli sur duvarları ve tahkimli kulelerle koruyor; her zaman için çarpışmaya hazır atlı ve yaya birlikleri bulunduruyorlardı. Byzantion'lular genel olarak karada komşularına karşı devamlı bir savaşımın getirdiği yıkımların yanı sıra barış zamanlarında dahi huzur içinde olamıyorlardı.

Halk çoğu zaman, aynı Homeros'un tasvir ettiği Tantalos'un acılarına[81] benzer ıstıraplara katlanmak zorunda kalıyordu. Çünkü verimli bir araziye sahip olduklarından, tarlalarını iyi şekilde ektiklerinde ve mevsim de normal geçtiğinde, son derece iyi ürün alıyorlardı. Fakat daha tarlalarından hasadı kaldırmadan Trakyalılar geliyor, ürünün bir kısmını tahrip ediyor; bir kısmını toplayıp beraberlerinde götürüyorlardı. O zaman gerçekten de çektikleri bunca zahmet ve yaptıkları onca masraftan ziyade, bir de güzelim ürünün gözleri önünde yok oluşunu seyretmek Byzantion'lulara ıstırap veriyor ve öfkelerini artırıyordu.

Sonuç itibariyle, Marmara ve boğazın kolonizasyonu için iki koloni dalgası izlenmektedir. Bunların ilkinde –İÖ. VIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren– kolonistlerin, yeni yurt edinmek, tarım ve hayvancılık açısından

[81] Hom. *Od.* XI str. 582-592.



3) *Karadeniz'deki Kolonizasyon Hareketi*

bereketli topraklara sahip olmak, ufak tefek ticaret yapabilmek için elverişli yerleri seçtikleri gözlemlenmektedir. İkinci koloni dalgasında ise, –İÖ. *ca.* VII. yüzyılın ortalarından itibaren–, Karadeniz ticaretinin büyümesi ve gelişmesi ile boğaz trafiğinden pay almak ve bu pazarı kontrol altında tutmak faktörü önem kazanmıştır. Böylelikle Karadeniz'e seyahat eden tüccar ve denizciler İstanbul Boğazı kıyısındaki bir yerleşimin sunduğu avantajların farkına varmışlardı. Zira kolonizasyon hareketi, İÖ. VII. yüzyılla birlikte bütün Karadeniz havzasına yayılmıştı. Bu şekilde Herakleia Pontike[82] (Karadeniz Ereğlisi), Sinope[83], Amisos[84] (Samsun), Kotyora[85]

---

[82] Herakleia Pontike, Ksenophon (*Anab.* VI. 2. 2), Arrianus (*periplus* XII. 3) ve Pausanias'a (V. 26. 7) göre, İÖ. 560 yılında Megara ve Boiotia'nın Tanagra kentinden gelen kolonistler tarafından kurulmuştur. Bununla birlikte Strabon'a (XII. 3. 4 *c.* 542) göre Herakleia, Miletos'lular tarafından kolonize edilmiştir (ayrıca bk. Skylaks *periplus* 91; Paus. V. 26. 7).

[83] İÖ. VII. yüzyılda Miletos'lular tarafından kurulan Sinope (Ksen. *Anab.* VI. 1. 15; Diod. XIV. 31. 2; Strab. XII. 3. 11 *c.* 545; Arr. *periplus* XIV. 5), kısa zamanda gelişip güçlenerek, İÖ. V. yüzyılın başından itibaren kendi sikkelerini basacak seviyeye ulaşmıştır. Daha sonra Doğu Karadeniz sahillerinde Kotyora, Kerasos ve Trapezus kolonilerini kurmuştur (Ksen. *Anab.* IV. 8. 22; V. 3. 2; 5. 3; 10; Diod. XIV. 30. 3; 5; 31. 1; Arr. *periplus* I. 1; XVI. 3-4). Ancak kent, İÖ. V. yüzyılın ortalarından itibaren tiranlar tarafından yönetilmeye başlanmış olsa gerektir. Bu sırada Perikles tarafından kuşatılır. Plutarkhos'a (*Perik.* XX. 1-2) göre Atinalılar, İÖ. *ca.* 436 yılında komutanları Perikles önderliğinde Sinope'ye de tesir eden Karadeniz Seferi düzenlemişlerdir. Perikles, komutanlarından Lamakhos'u 13 gemiyle orada bırakmış ve bunların yardımıyla kentin tiranı Temesileos uzaklaştırılınca, Perikles Atina'dan buraya 800 kolonist göndermiştir (ayrıca bk. Fernoux 1999, 193 vd.). Uzun süre Pers hakimiyetinden uzak yaşayan kent, İÖ. IV. yüzyılın başında özgür ve otonom olmasına ve kolonilerinden *tributum* almasına karşın (Ksen. *Anab.* V. 5. 7; 10), bu durum uzun süre devam etmemiştir. İÖ. 375 yılında Karadeniz ve Paphlagonia'nın birçok yöresini hakimiyeti altına alan Pers komutanı Datames tarafından ele geçirilmiştir (Polyain. *strat.* VII. 21. 2; 5 "*Datames*"; ayrıca bk. Wieskopf 1982, 210 vdd). Bu durum, üzerinde Datames'in ismi bulunan ve yaklaşık İÖ. 370 yıllarına tarihlenen Sinope sikkeleri tarafından kanıtlanmaktadır (Pomp. Trog. *prolog.* 10; Robinsohn 1906, 246 dn. 4-5). İÖ. 375'ten önceki bölge sikkelerinde Hellen harfleri kullanılırken Datames'ten sonra, Aramice kullanılmıştır (Head 1977[3], 508; Waddington *et al.* 1925, 199 vd.). Bu durum Makedonya Kralı Büyük İskender'in Küçük Asya'ya gelişine kadar devam etmiştir. Bölge, Anadolu'daki Pers İmparatorluğu'nun geri kalan kısmıyla birlikte resmi olarak, İÖ. 334-330 yılları arasında Makedonyalıların eline geçtiğinde, İskender Sinope'lileri ὑπὸ Πέρσαις τε τεταγμένοι=*Perslerin komutası altında savaş düzenine sokulmuş kimseler* olarak görmüştür (Arr. *Anab.* III. 24. 4).

[84] Strabon (XII. 3. 14 *c.* 547), Theopompos'tan yaptığı bir alıntıya izafeten, Amisos'un ilk defa Miletos'lular (ayrıca krş. Ps.-Skymnos 917-918), daha sonra Kappadokia'lı bir lider ve üçüncü defa ise, Athenokles ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek, isminin Peiraieus olarak değiştirilmiş olduğunu söylemektedir (ayrıca bk.

(Ordu), Kerasos[86] (Giresun), Trapezus[87] *etc.* gibi hemen hemen Karadeniz sahillerinin bütün önemli liman ve koylarında tarım, maden, balıkçılık ve ticaret amaçlı birçok koloni kurulmaya başlandı[88]. Karadeniz'in kuzey ve güney kıyılarından Ege dünyasına ihraç edilen ya da Ege dünyasından Karadeniz'e ithal edilen malları taşıyan gemiler boğazdan geçmek zorundaydılar[89]. Boğazın Trakya ağzına kurulacak bir kent, bu gemilerden geçiş

Plut. *Luc.* XIX. 6; App. *Mithr.* 8; 83; Arr. *periplus* XV. 3; Waddington *et al.* 1925, 52 vdd. n° 2-6; 8). Kent, İÖ. *ca.* 380 yılında, aynı Sinope gibi Pers komutanı Datames'in kontrolü altına girmiş olsa gerektir (Polyain. *strat.* VII. 21. 1 "*Datames*"; Aristot. *Oecon.* 1350*b* str. 16-33). İÖ. *ca.* 333 yılında İskender tarafından özgürlüğüne ve demokratik yönetimine kavuşturulmuştur (App. *Mithr.* 8). Böylelikle kent tekrar eski ismini almıştır. Ancak Amisos, İÖ. III. yüzyılın ilk yarısında Ariobarzanes'in (İÖ. *ca.* 266/265-*ca.* 250) hükümdarlığı sırasında ele geçirilerek bu sefer Hellenistik Dönem'de Pontos Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir. İÖ. I. yüzyılda Mithradates VI Eupator burasını yeni yapılar, saray ve tapınaklarla süslemiş; ayrıca kentin sınırlarını genişletmiştir (Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; Plin. *nat.* VI. 2 [7]; App. *Mithr.* 78;). Fakat Amisos, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 72-71 yılında Romalı general Lucullus ve İÖ. 48 yılında Bosporos'u aştığı sırada VI. Mithradates'in oğlu II. Pharnakes tarafından kuşatılarak büyük ölçüde tahrip edilmiştir. İÖ. 47 yılında, Caesar'ın bağımsız ilan ettiği kent, daha sonradan Antonius tarafından tiran Strato'nun hakimiyetine verilerek kötü duruma düşürülmüştür. Bununla birlikte, İÖ. 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan sonra, Octavianus tarafından yeniden bağımsız ilan edilmiş ve iyi şekilde teşkilatlandırılmıştır.

[85] Ksen. *Anab.* V. 5. 3; 10; Diod. XIV. 31. 1; Arr. *periplus* XVI. 3.

[86] Ksen. *Anab.* V. 3. 2; Diod. XIV. 30. 5; Arr. *periplus* XVI. 4; Ps.-Skymnos 911; *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Pont. Eux.* 34 str. 9-10.

[87] Ksen. *Anab.* IV. 8. 22; Diod. XIV. 30. 3; Arr. *periplus* I. 1-3; ayrıca bk. Tac. *hist.* III. 47.

[88] Kolonizasyon hareketi, Trapezus'un doğusundan itibaren Kolkhis'te: Phasis (Poti), Dioskurias (Sukhumi); Kimmeria Bosporos'unda: Tanaïs (Tana), Kepoi (Sennoi), Hermonassa (Taman), Phanagoreia (Tozer), Theodosia (Feodosiya), Nymphaion (Kalati), Pantikapaion (Kerç/Yeni Kale); İskit topraklarında: Khersonesos (Sivastopol) ve Olbia (Parutino); Sarmatia topraklarında: Tyras (Tira/Tiras); Getai sahillerinde: Istria (Istere) ile Tomis (Köstence), Kallatis (Mangalia), Odessos (Varna), Mesembria (Nesebur) ve Apollonia (Sozopol) *etc.* gibi, bütün Karadeniz havzasına yayılmıştır. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Danov 1960, 75 vdd.; 1979b, 281 vd.; Drews 1976, 18 vdd.; Hind 1983/84, 72 vdd.; 1992/93, 84 vdd.; Tsetskhladfze 1994, 78 vdd.; 2004, 225 vdd.; Koshelenko 1996, 17 vdd.; Solovyov 1999, 1 vdd.; Mitchell 2002, 40 vdd.; King 2004, 29 vdd.

[89] Byzantion ve Kalkhedon açısından her iki kıtada oturanların karşılıklı işbirliğiyle ortaya çıkan alışverişleri kadar Ege ve Akdeniz dünyasının Karadeniz'le olan bütün ticari ve ekonomik ilişkisi bu boğaz üzerinden gerçekleşirdi. Byzantion ile Kalkhedon da stratejik konumları itibariyle, Karadeniz ve Ege dünyası arasındaki ticaretin kilit noktasında bulunuyorlardı (Tekin 2005[3], 11 vd.). Byzantion, gerisindeki Trakya ve

ücreti alabilir; onların erzak ve diğer gereksinimlerini karşılayabilir ve tüccarların durup dinlenebilecekleri bir liman vazifesi görebilirdi. Bu durum, Karadeniz ticaretinin kapısı ve kilit noktası konumundaki Byzantion'un kurulması açısından göz ardı edilemeyecek derecede motivasyon sağlamış olsa gerektir[90].

Balkanlarla olan bağlantısını ise, karayolu ile sağlıyordu. Kent, lokalizasyonu bakımından önemli yolların başlangıç noktasıydı. Benzer şekilde Kalkhedon da Bithynia, Paphlagonia, Pontos ile Küçük Asya'nın birçok bölümüyle deniz yoluyla olduğu ölçüde kara yoluyla da bağlıydı. Esas itibariyle Asya'dan Avrupa'ya geçişin kilit noktasını oluşturuyordu. Bu bakımdan en eski devirlerden itibaren Asya'dan Avrupa'ya giden kara yolları sonunda Kalkhedon'a çıkıyordu. Buradan Avrupa'ya geçişler ise, ya bizzat Kalkhedon'un ana limanından ya da ya da gene Kalkhedon *territorium*'undaki Khrysopolis'ten sağlanıyordu.

[90] Trever 1925, 119; Tekin 2005[3], 8 vd; ayrıca bk. Demir 2008, 18 vdd.

B. İSTANBUL BOĞAZI'NIN TARİHSEL COĞRAFYASI'NA GENEL BAKIŞ

1. İstanbul Boğazı'nın Oluşumu ve Bosporos Adı

Son buz çağında, yani günümüzden 18.000-20.000 yıl önce Karadeniz'in şimdiki yüzölçümünün[91] yarısından daha küçük bir alanı kapladığı ve jeologların *Neoeuxine* olarak adlandırdıkları sığ bir göl olduğu bilinmektedir. Bu göl Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan ince bir kıstakla ayrılan çöküntü havzasının içindeydi. Karadeniz'in evrimini antik ve modern veriler ışığında inceleyen okyanus bilimciler ve jeologlar buz çağının son evresinde havaların ısınmaya başlamasıyla birlikte, buzulların eriyerek kuzeye çekildiği ve suların bugünkü Karadeniz havzasını doldurduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu gölün suları taşarak İstanbul Boğazı'nı açmış, Marmara Denizi'ni meydana getirmiş ve Çanakkale Boğazı üzerinden Ege Denizi'yle birleşmiştir[92].

Karadeniz'in eskiden bir göl olduğu gerçeği antikçağda bazı yazarlar ve coğrafyacılar tarafından da öngörülmüş[93] ve bu durum kendini Hellen mitolojisinde çeşitli şekillerde göstermiştir[94].

Bosporos'un adını *bous poros*'tan [βοῦς πόρος] aldığı üzerine antikçağ yazarları arasında *communis opinio* 'görüş birliği' bulunmaktadır. Antikçağ yazarları, Inakhos'un kızı Io'nun, Hera'nın öfkesi sonucu ineğe dönüştürüldükten sonra, İstanbul Boğazı'ndaki su akıntısını Avrupa'dan Asya istikameti doğrultusunda yüzerek geçtiğini ve bundan dolayı buraya

---

[91] Karadeniz'in günümüzdeki yüzölçümü yaklaşık 423.000 km^2'dir. En geniş yeri 734 –Bulgaristan'ın Burgas Limanı'ndan Gürcistan'ın Batum Limanı'na–; en dar yeri ise, 165 –Kırım Yarımadası'nın ucundan İnebolu'ya– deniz mil'idir.

[92] Liddle 2003, 99; King 2004, 13 vd. dn. 14-15. Her ne kadar okyanus bilimciler ve jeomorfologlar Karadeniz'in eskiden bir göl olduğu ve yükselerek Marmara'yı oluşturduğu ve Ege Denizi'yle birleştiği konusunda hem fikirlerse de; bu olayın ne zaman ve nasıl gerçekleştiği ile Karadeniz'in ne kadar yükseldiği konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Karadeniz'in gelişim evresi konusunda iki temel hipotez vardır. Bunlardan birincisi W. B. F. Ryan *et al.* (1997, 117 vdd.) tarafından desteklenen Karadeniz'in, Neolitik Dönem'de (İÖ. *ca.* 7460-*ca.* 6820) hızlı bir şekilde –aniden– yükseldiğidir. Diğer hipotez ise, N. Görür *et al.* (2001, 65 vdd.; 72) tarafından savunulmakta olup, bu olayın zaman içinde yavaş yavaş gerçekleştiği şeklindedir. Daha detaylı bilgi için bk. Algan *et al.* 2007, 242 vd.; Arslan 2007a, 1 vd.

[93] Diod. V. 47. 4-5; ayrıca bk. Strab. I. 3. 6 *c.* 52.

[94] King 2004, 14 vd. dn. 16-17.

Bosporos yani '*İnek Geçidi*' adının verildiğini aktarırlar[95]. Bununla birlikte, ineğin kimliği ve nereden boğazı geçtiği kuşku yaratmış ve tartışma konusu olmuştur. Herakleia Pontike'li (Karadeniz Ereğlisi) tarihçi Nymphis, Andronis/Akarion'dan yaptığı alıntıya istinaden, bu adlandırmanın gerçek sebebinin, Avrupa'dan Asya yakasına geçmek isteyen Phrygia'lıların pruvasında inek başı olan gemiler yaparak karşıdan karşıya geçmelerine bağlandığını nakleder[96]. Arrianus (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140=Arr. *Fr.* 35 in *FGrHist* 156 F 20*b*; T 3 p. 593) ise, bu su akıntısının adını başka bir inekten aldığı şeklindeki görüşü destekler. İneğin Byzantion ile Kalkhedon arasındaki su geçidini peşinden gelen Phrygia'lılarla birlikte geçtiğini belirtir. Zira Phrygia'lılara verilen tanrısal kehanete istinaden boğazı geçişleri sırasında kendilerine buzağı kılavuzluk edecektir. Bu şekilde Phrygia'lıların ineği takip ederek Asya kıyılarına sağ salim ulaştıklarını söyler. Ardından bu yolculuğun ve ineğin karaya ayak bastığı yerin anısına burada Kalkhedon'lular tarafından tunç bir inek heykeli dikildiğine değinir. Kendi zamanında da halen ayakta olan heykelin büyük bir ihtimalle bu nedenden ötürü 'Düve/yavrulamış inek' (= *Damalis* [Δάμαλις]) adını alan yere (Salacak Burnu) dikildiğini sözlerine ekler[97]. Polybios (IV. 43. 6) da onun, kendi çağında 'İnek' (= *Bous* [Βοῦς]) olarak adlandırılan mevkide karaya çıktığını belirtmiştir. Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*) ise, bazı kimselerin bir at sineği tarafından ısırılan ineğin, sonradan Byzantion'un kurulacağı burna doğru kaçtığını, oradan yüzerek su geçidini karşıdan karşıya geçtiğini ve bundan dolayı boğazın Bosporos (İnek Geçidi);

---

[95] Aiskh. *Pr.* 733-739; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; Him. *dec. et or.* 42. 48-56; Apollod. *bibl.* II. 1. 3 dn. 7; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* III. 149; Hyg. *fab.* 145. 4; Hor. *Carm.* II. 13; III. 4; Val. Flacc. *argon.* IV. str. 344-347; 416-421; Var. *R.* II. 1. 8; Plin. *nat.* VI. 1 [2] dn. *c*; Apoll. Rhod. *argon.* I. str. 1114; II. str. 168; Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2= Gyllius *Bosp.* I. 1; II. 1; *Const.* II. 2; Evagr. *Hist. eccl.* 65; Hes. Mil. *Patr. Const.* 4; 8; 11-12; 30; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; *Etym. Magn. s.v.* Βόσπορος=*Bosporos;* ayrıca krş. Kallim. *Dian.* 253-254; daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990^2, 7 vd. dn. 7.

[96] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1; daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990^2, 7 vd. dn. 7.

[97] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2. Miletos'lu Hesykhios (*FGrHist* IIIB 390 F 29=*Patr. Const.* 28-29=*fr.* IV. 28-29) Khares'in eşi için yaptırdığı mezarın bir tasvirini vermektedir. Buna göre amansız bir hastalık sonucunda ölen Boidion'un mezarı τὴν ἄκραν τῆς Προποντίδος, ἥτις μεταξὺ κεῖται Χρυσοπόλεως καὶ Χαλκηδόνος=*Khrysopolis (Üsküdar) ile Kalkhedon arasında yer alan bir burunda dikilmiştir*; βωμὸν καὶ κίονα σύνθετον=*dikme üzerinde duran sunak formlu* bir yapıdadır. Ayrıca ἐν ᾧ δάμαλις δείκνυται ἐκ ξεστοῦ συγκειμένη λίθου=*üzerinde kesme taştan bir de buzağı betimlemesi* görülmektedir (ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*). Daha detaylı bilgi için bk. *I.Kalchedon* 48 vd. n° 35; Gyllius *Bosp.* I. 1; III. 9; Müller 1990^2, 7 vd. dn. 7; 93.

burnun ise, Bosporos Akra (Bosporos Burnu) adını aldığını aktarmıştır[98]. Antakyalı Ioannes[99] ise, Byzantion'un kurucusu Byzas'ın su geçidine attığı bir ineğin boğaz boyunca yüzerek Khrysopolis'e geçtiğini belirtmiştir. Bu yüzden bu su akıntısına Byzas tarafından Bosporos adının verildiğini ifade etmiştir.

Antik kaynaklarda İstanbul Boğazı antikçağ boyunca değişik isimlerle anılmıştır. Hellenler tarafından boğaza genel olarak 'kanal, boğaz, su yolu, dar girinti' anlamında (= *aulōn* [αὐλών]) denilmiştir. Herodotos boğazı bazen (IV. 85-89; 118; VII. 20) Bosporos, bazen (IV. 83; VII. 10) Trakya Bosporos'u[100]; bazen (IV. 81; 85) 'Karadeniz'in ağzı' [ἐπὶ στόματι τοῦ Πόντου]; bazen de (I. 72; IV. 85) boğaz[101] (= *aukhēn* [αὐχήν]) olarak adlandırırdı. Euripides (*fr.* 27) İstanbul Boğazı'na, 'Karadeniz'in tuhaf kapısı' adını vermiştir[102]. Aristeides (*Isth.*='Ισθμικὸς εἰς Ποσειδῶνα 21 str. 23-24) ise, Cebelitarık Boğazı'nı 'Gades'in Kapıları' şeklinde tanımlayan Pindaros'a (*fr. incert.* 256. 1) öykünerek, boğazı 'Karadeniz'in Kapıları' adını yakıştırmıştır[103]. Polybios (IV. 39. 3-4; ayrıca bk. 43. 1) Karadeniz'in havzasındaki fazla suları, aynı zamanda 'Karadeniz'in ağzı'[104] (= [στόμα τοῦ Πόντου]) olarak algılanan Trakya Bosporos'u üzerinden Marmara'ya

---

[98] Ama başka kimseler, eskiden her su geçidini insanların 'Bosporos' olarak adlandırma alışkanlığında olduğunu ileri sürerek, bu geçide böyle bir yakıştırma yapıldığını iddia ederler. Kimileri ise, eskiden burada ikamet eden halkların bu akıntıyı aşarak Asya kıtasına geçmek istediklerinde teknelerine, boyunduruğa koşulmuş inekler bağladıkları ve bu şekilde karşı yakaya geçtikleri için adın bundan kaynaklandığını belirtirler (Gyllius *Bosp.* I. 1). Ayrıca bk. Nonn. *Diony.* III. str. 366-372.

[99] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* III. 149=Ioannes Antiochenus apud *Codinum de aedif. Constant.* p. 113 ed. Bonn.; *Codex Paris* 30 58; ayrıca bk. Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2= Gyllius *Bosp.* I. 1). Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990[2], 8 dn. 8. Ancak Antakyalı Ioannes'in (*fr.* 171*a*) Kodinos, *de aedificiis*'ten yaptığı alıntıda Byzas'a ilişkin herhangi bir veri yoktur. Sadece -Byzantion'un- surlarından itibaren ineğin boğaz boyunca yüzerek Khrysopolis'e geçtiğini ve bundan dolayı su akıntısına Bosporos adının verildiğini aktarmaktadır (ayrıca bk. Ps.-Kodin. *Patr. Const.* III. 149).

[100] Ayrıca bk. Tzet. *Chil.* I. str. 831-836.

[101] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1.

[102] P. Gyllius (*Bosp.* I. 1) İstanbul Boğazı'nın aynı zamanda Karadeniz'in kilidi olarak algılanabileceğini; çünkü boğazın iki denizi hem açma hem de kapama özelliğine sahip olduğunu ifade eder.

[103] Ayrıca bk. Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1.

Boğaz kapılara benzer ağızlara sahiptir; bu nedenle ırmaklarının denize döküldükleri yerlere de ağız denir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. I. 202; II. 10; 17; 113; 154-155; 171; 179; III. 10; 14; IV. 51; 53; 81; 85-86; 88-89; 99; 169.

[104] Ayrıca bk. Philostr. *vit. Soph.* I. 23 [527].

akıttığını vurgulamıştır. Strabon (II. 5. 23 *c.* 125) ise, boğazı kimi yerde στόμα Βυζαντιακόν=*Byzantion'un ağzı*; kimi yerde (VII. 6. 1 *c.* 318) στόμα τὸ κατὰ Βυζάντιον=*Byzantion'un karşısındaki ağız*; kimi yerde (II. 5. 23 *c.* 125; XII. 4. 8 *c.* 566) ise, Θράκιος Βόσπορος= *Trakya Bosporos*'u şeklinde betimlemiştir[105]. Ptolemaios (*geo.* III. 11. 2; V. 1. 1) τῷ στόματι τοῦ Πόντου Karadeniz'in ağzının Trakya Bosporos'u olarak adlandırıldığını söylemiştir. Diğer pasajlarında da (*geo.* VIII. 11. 2; 17. 2) boğazı Θράκιος Βόσπορος olarak adlandırmaya devam etmiştir[106]. Arrianus'un *Periplus Ponti Euxini= Karadeniz Seyahati* adlı eserinde boğaz, bazen (XII. 1; XXV. 4)[107] Trakya Bosporos'u; bazen de (XVII. 3) sadece Bosporos olarak yazılmıştır. Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 803) Kalkhedon'luların eskiden ağzın, yani Marmara'nın yanında toprakları olduğunu belirtmiştir. Sonradan Priscianus[108] aynı metni Latince'ye çevirirken bu dizeyi '*Karadeniz'in ağzının ardından, önce Kalkhedon gelir*' şeklinde yorumlamıştır. Bu şekilde Kalkhedon ile Byzantion arasındaki akıntıyı boğaz olarak adlandıran birçok yazarın görüşüne ters düşmüştür. *Deniz Yoluyla Bosporos*'un [Ἀνάπλους Βοσπόρου] yazarı Byzantion'lu Dionysios (II. 1 *fr.* 7), Byzantion'un yer aldığı burnu Bosporos Burnu olarak tanımlamıştır. Zira yazara göre, Bosporos'a adını veren *inek*= Io Asya'ya buradan geçmiştir[109]. Byzantion'lu Ioannes Tzetzes (*Chil.* I. str. 829; 886) ise, İstanbul Boğazı'na τὸν Δαμαλίτην Βόσπορον= *Damalis Bosporos'u* demiştir. Aynı zamanda (*Chil.* I. 836) kendi zamanında (İS. 12. yüzyıl) boğazın halk tarafından *prosphoroion* olarak da adlandırıldığını vurgulamıştır[110].

Diğer yandan Latin yazarlarından Plinius (*nat.* IX. 20 [50]) ve Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 13-14) gibi bazıları boğaza *euripo Thracii Bospori*, 'Trakya Bosporos'u kanalı/su geçidi'; Ovidius (*Tri.* I. 10 str. 31) ve Pomponius Mela (I. 101) ise *fauces*, 'boğaz/kanal' der. Livius (XXXII. 5. 9-10), Hellenlerin *fauces*'i, 'dar geçit/boğaz' (= *stena* [στενά]) olarak adlandırdıklarını belirtir[111]. Pomponius Mela (I. 101), her ne kadar tüm su

---

[105] Ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140-144; *Etym. Magn. s.v.* Βόσπορος=*Bosporos.*

[106] Konuya ilişkin olarak bk. Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1; ayrıca krş. Müller 1990², 7 dn. 3.

[107] Ayrıca bk. Strab. XII. 4. 8 *c.* 566.

[108] Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2.

[109] Ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 13.

[110] Dion. Byz. I. 1-2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1-2; daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990², 7 dn. 6; 11 dn. 8.

[111] Bu bakımdan Gyllius'a (*Bosp.* I. 1) göre, bazı yeni yazarlar boğaza *stenon* adını verir.

geçidini *fauces,* 'boğaz' olarak algılamakla birlikte boğazın Kalkhedon ile Byzantion arasında yer alan son bölümünü ise, *os* (ağız) olarak tanımlar. Öyle ki, Pomponius Mela (*loc. cit.*) "*Ipsis in –Bosphori– faucibus oppidum, in ore templum est. Oppidi nomen Chalcedon, templi numen Iuppiter= Bosporos'ta boğazda bir kent ve onun ağzında bir tapınak vardır. Kentin adı Kalkhedon, tapınağın tanrısı Iuppiter'dir*" şeklinde bir cümle kaleme almıştır. Böylelikle, doğru bir şekilde *fauces*'i 'boğaz/kanal' *os*'tan 'ağız' ayırmıştır[112]. Bununla birlikte İstanbul Boğazı'ndan bahsederken genellikle Thracium Bosphorum (Mela I. 7; 14; 101; II. 99); bazen de sadece Bosphorus kelimesini kullanır (Mela I. 10; II. 24). Cicero (*Verr.* II. (4) 58 [130]) boğazı bazen *introitum Ponti=Karadeniz'in girişi*, bazen de Karadeniz'in *ore et angustiis=ağzı ve dar geçitlerinde* olarak adlandırır (*Verr.* II. (4) 58 [129]). Benzer şekilde, Aristeides (*Isth.*='Ισθμικὸς εἰς Ποσειδῶνα 21 str. 23-24) Bosporos'u ταῖς εἰσβολαῖς τοῦ Εὐξείνου πόντου=*Karadeniz'in girişleri/kapıları* olarak tanımlar. Philostratos (*vit. Soph.* I. 24 [528]) ise, Bosporos'un Karadeniz'in girişinden çok çıkışı olduğuna istinaden boğazı, ἐκβολὰς τοῦ Πόντου=*Karadeniz'in çıkışları* şeklinde ifade eder[113].

Pomponius Mela (I. 7), giren denizin dar geçitlerine ve girişlerine Latinlerin *fretum,* 'akıntı/geçit/dar boğaz'; Hellenlerin ise 'su aracılığıyla geçiş/ boğaz' (= *porthmos* [πορθμός]) dediklerini ifade eder. Procopius (*anek.* XXV. 2), πορθμὼ δύο ἑκατέρωθεν Βυζαντίου ἐστὸν, ἅτερος μὲν ἐφ' Ἑλλησπόντου ἀμφὶ Σηστόν τε καὶ Ἄβυδον, ὁ δὲ δὴ ἕτερος ἐπὶ τοῦ στόματος τοῦ Εὐξείνου καλουμένου Πόντου, οὗ τὸ Ἱερὸν ὀνομάζεται= *Byzantion her iki tarafında su aracılığıyla geçişe sahiptir, bunlardan biri, Çanakkale Boğazı'ndaki Sestos* (Akbaş Burnu) *ile Abydos* (Nara) *yakınlarında; diğeri ise, eukseinos (misafirsever) olarak adlandırılan Karadeniz'in ağzında Hieron=kutsal alan olarak bilinen yerde* olduğunu kaleme almıştır[114].

Rhodos'lu Apollonios, *Argonautika*[115] (Argo Gemicileri) adlı eserinde (*argon.* II. str. 549), boğazı σκολιοῖο πόρου στεινωπόν=*dolambaçlı geçi-*

---

[112] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1.

[113] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1.

[114] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1.

[115] Troya Savaşı kahramanlarından önceki neslin ünlü kahramanlarıdır. Antik yazarların bunlar üzerine verdikleri listeler birbirlerini tutmamaktadır. Bununla birlikte sefere katılan 50 kahramandan belli başlı olanları Iason, gemi ustası Argos, dümenci Tiphys, ozan Orpheus, Idmon, Amphiaraos ve Mopsos adlı kahinler, Boreas'ın oğulları Kalais ile Zetes; Kastor ve Polydeukes, Peleus ile Telemon, Meleagros, Herakles ve diğerleridir (Apollod. *bibl.* I. 9. 16; 21; Apoll. Rhod. *argon.* I. str. 25 vdd.; Philostr. *de Imag.* II. 15. 1-3).

din dar geçişi olarak adlandırır. Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 140. 16) ise, Arrianus'un *Bithyniaka* adlı eserinden (*Fr.* 2*b* 156, *F.* 20*b*) yaptığı alıntıya istinaden Πορθμὸς ὁ κατὰ Χαλκηδόνα καὶ Βυζάντιον, ὅ ποτε Μύσιος, διότι Μυσοὶ ἀντιπέραν ᾤκουν ποτὲ τῆς Θράκης· ὕστερον δὲ Βόσπορος=*Kalkhedon ile Byzantion arasındaki boğazın buranın karşı kıyısında Mys'lerin ikamet etmelerinden dolayı bir zamanlar Mysia Boğazı, bir ara Trakyalılardan dolayı Trakya Boğazı, daha sonra da Bosporos* olarak adlandırıldığından bahseder[116]. Strabon'a (XII. 4. 8 *c.* 566) göre Bithynia'nın Mysia'lılar tarafından iskan edildiği gerçeği ilk defa Karyanda'lı Skylaks tarafından kanıtlanmıştır[117]. Skylaks, Askania Gölü'nün etrafında Phrygia'lılar ile Mysia'lıların yaşadığını yazar. Bundan sonra, Dionysios[118], kentlerin kuruluşları hakkındaki kitabında, şimdi Trakya Bosporos'u denen Kalkhedon ve Byzantion arasındaki boğazın eski devirlerde Mysia Bosporos'u olarak adlandırıldığını belirtir. Bu da Mysia'lıların Trakyalı olduklarına bir kanıt sayılabilir. Bundan başka Euphronion[119], '*Mysia Askanios'un kıyılarında*' ve Aitolia'lı Aleksandros '*Silenos ve Melia'nın oğlu olan Dolion'un yaşamış olduğu Askania Gölü kıyılarında ve Askania ırmakları boyunca yaşayanlar*', derken aynı şeyi kanıtlamıştır. Zira başka hiçbir yerde Askania (İznik) Gölü bulunmamaktadır.

Argo gemicilerinin Kolkhis'e yaptıkları seferin nedeni: Iolkos kralı Aison üvey kardeşi Pelias'a tarafından tahtından indirilmiştir. Ama kralın oğlu Iason delikanlılık çağına gelince Pelias'ın karşısına dikilerek, kendisinin olan tahtı geri istemiştir (Apollod. *bibl.* I. 9. 1; 6. 16 n. 1; Pind. *Phyt.* 4. 73 (129) vdd.; Apoll. Rhod. *argon.* I. str. 5 vdd). Pelias da ondan kurtulmak için önce Kolkhis'e gidip, Phriksos'un orada bıraktığı Altın Post'u getirirse tahtı ona bırakacağına yemin etmiştir (Apollod. *bibl.* I. 9. 16; Strab. I. 2. 39 *c.* 45; Lycoph. *Alex.* I. 175; Hyg. *fab.* 12. 13; Verg. *Ecl.* IV. 34; Philostr. *de Imag.* II. 15. 2). Iason da Hellas'ın önde gelen kahramanlarını toplayarak, Argo adlı gemiyle Kolkhis'e doğru yelken açmıştır (Hdt. VII. 193; Apoll. Rhod. *argon.* I. str. 5 vdd.; Paus. I. 1. 4; 18. 1; II. 12. 6; V. 17. 9; VIII. 4. 10; IX. 32, 34; Catull. 64. 3 vdd.; Diog. Laert. I. 111). Kolkhis Kralı Aietes'in kızı Medeia'nın yardımları sayesinde Altın Post'u elde etmeyi başarmış ve Hellas'a geri dönmüştür (Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 1260 vdd.; III. str. 1 vdd.; IV. str. 1-240; Apollod. *bibl.* I. 9. 23 vdd. n. 4; Diod. IV. 48. 1-5; Val. Flacc. *argon.* V. str. 177 vdd.; VIII. str. 132-139; Ovid. *Met.* VII. 1-158; Ioann. Anth. *fr.* 15. 3). Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000b, 29 vdd.

[116] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; ayrıca bk. Müller 1990[2], 7 dn. 4. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. XII. 4. 8 *c.* 566; Apoll. Rhod. *argon.* I. str. 1114; Ael. *An.* VII. 24; Tzet. *Chil.* I. str. 833-835.

[117] Skylaks, Pers Kralı Dareios tarafından Indos'a (Hindistan'a) bir inceleme gezisine yollanmış ve oradan iki buçuk yıl sonra dönmüştür. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. IV. 44.

[118] Euboia'daki Khalkis'li Dionysios.

[119] Büyük bir olasılıkla Khalkis'li şair ve gramerci Euphronion.

Bu bağlamda Byzantion'lu Dionysios'a (I. 1 *fr.* 2) göre, İstanbul Boğazı aynı zamanda, Bithynia, Mygdonia ya da Bebrykia Boğazı olarak da adlandırılabilirdi. Zira boğazın her iki yakasında –Asya ile Avrupa– ikamet edenler Bithynia'lılar, Mygdonia'lılar ve Bebrykia'lılar şeklinde anılırlardı[120].

2. Boğazın Uzunluğu ve Genişliği

Herodotos (IV. 85) İstanbul Boğazı'nın 120 *stadia*[121] –*ca.* 23 km- uzunlukta olduğunu ifade eder. Ancak boğazın nereden başlayıp nerede bittiği konusunda herhangi bir yorumda bulunmaz. Polybios'a (IV. 39 4; 43. 1) göre, Karadeniz'in ağzı olarak da adlandırılan, Trakya Bosporos'u 120 *stadia* uzunluktadır[122]. Polybios, boğazın Karadeniz tarafında *hieron*'dan[123]

---

[120] Amm. Marc. XXII. 8. 14; Gyllius *Bosp.* I. 1; ayrıca bk. Müller 1990², 7 dn. 5.

[121] Hellen mitolojisine göre, 1 *stadion*'un mesafesi Herakles'in art arda 600 adım atmasıyla ya da bir solukta bu mesafeyi koşmuş olmasıyla saptanmıştır. Antikçağda bütün *stadion*'lar yaklaşık 600 ayak uzunluğundaydı. Ancak, söz konusu mesafenin ölçümü Hellenler arasında belirli bir standarda bağlanmadığından, 1 *stadion*'un uzunluğu 177.6-192.28 m arasında değişmekteydi (Swaddling 2000, 24).

Buna göre, Aigos potamoi ile Lampsakos arasındaki mesafe yaklaşık olarak 2.700 m'ye denk düşer.

[122] Polybios (IV. 43. 1), Asya yakasında boğazın Karadeniz'e açıldığı yerin yakınlarında *hieron*=kutsal yer olarak adlandırılan mevkiyi (Anadolu Kavağı), boğazın Karadeniz'e çıkışını belirleyen bir mihenk noktası olarak alır. Böylelikle tarihçi esas itibariyle boğazı *hieron*'dan başlatıp, Byzantion ile Kalkhedon önlerine kadarki uzunluğunu verir.

[123] Polybios (IV. 39. 4) İstanbul Boğazı'nın girişindeki *hieron*'un Zeus'a mı, Artemis'e mi, yoksa Poseidon'a mı adandığı konusunda bir yorumda bulunmaz. Bununla birlikte Arrianus (*Periplus* XII. 2; XXV. 4) ile Skylaks (*periplus* 92) boğazın ağzı olarak Zeus *Ourios* Hieron'unu kabul ederler. Bu yüzden olsa gerektir ki, Procopius (*de Aedif.* I. 5. 1; 8. 2), burayı Anaplus (boğaz boyunca yukarı doğru deniz seyahati) olarak adlandırır. Bu şekilde Anaplus'u Byzantion'lu Dionysios'tan daha kısa tanımlar. Zira Dionysios'a göre, boğazın Anaplus'u Byzantion kentinden Karadeniz'e kadarki tüm deniz yolculuğudur. Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Χρυσόπολις= *Khrysopolis*; *s.v.* Γυναικόσπολις=*Gynaikospolis*), denizde sağdan ilerleyenler için Anaplus'un Bithynia'daki Kalkhedon'un yakınındaki Khrysopolis'te olduğunu söylerken Anaplus'u boğazın Asya yakasına yerleştirir. Stephanos'un eserini özetleyen gramerci Hermelaos ise, Anaplus'u kısaltarak, onun Hestiai yakınlarında olduğunu iddia eder. Coğrafyacı Dionysios'a (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140) ait olup olmadığı kesin olmayan el yazmalarında ise, boğazın en dar yerinin Kikonion ile Anaplus arasında olduğu yazılıdır (ayrıca bk. Pind. *Pyth.* IV. str. 203-207; Hes. Mil. *Patr. Const.* 22). Daha detaylı bilgi için bk. Gyllius *Bosp.* II. 10; Müller 1990², 39 dn. 1.

(Anadolu Kavağı-Yenimahalle) başladığını ve Marmara'da, Kalkhedon önlerinde sona erdiğini belirtir[124]. Menippus (*Periplus* [*fr.*] 3) ile Arrianus (*Periplus* XXV. 4) da benzer biçimde *hieron*'dan Kalkhedon'a kadar aynı uzunluğu verirler.

Bu şekilde yukarıda sözü edilen yazarlar; *hieron*'u –Zeus *Ourios* Tapınağı– boğazın başlangıcı ve Karadeniz'e girişi için kendilerine ölçüt almışlardır[125]. Ancak Byzantion'lu Dionysios (I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2) ile birçok başka antik yazar, boğazın girişine daha doğru olarak Kyaneai Adaları'nı[126] yerleştirirler[127]. Çünkü *hieron*'dan itibaren boğazın başlangıcındaki Kyaneai Adaları'na kadar 40 *stadia* mesafe vardır[128]. Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319) da, Karadeniz'in ağzında yer alan Kyaneai adlı küçük adacıklardan söz eder. Bunlardan birinin Avrupa'ya diğerinin ise, Asya'ya yakın olduğunu ve aralarının 20 *stadia* genişlikteki akıntıyla bölündüğünü belirtir[129]. Eğer boğazın başlangıcını Kyaneai Adaları olarak kabul edersek, ki bu daha doğrudur; boğazın Kalkhedon ile Byzantion önlerinden Marmara Denizi'ne dökülene kadarki uzunluğu 160 *stadia*'ya (*ca.* 31 km) denk düşer[130].

---

[124] Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2.

[125] Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 142) Karadeniz'in ağzının en dar geçidin de bulunduğu Kalkhedon'un yukarısında olduğunu yazanların daha dikkatli olduklarını ve doğru şeylerden söz ettiklerini belirtir.

[126] Kabakos Limanı'ndaki kayalara verilen addır.

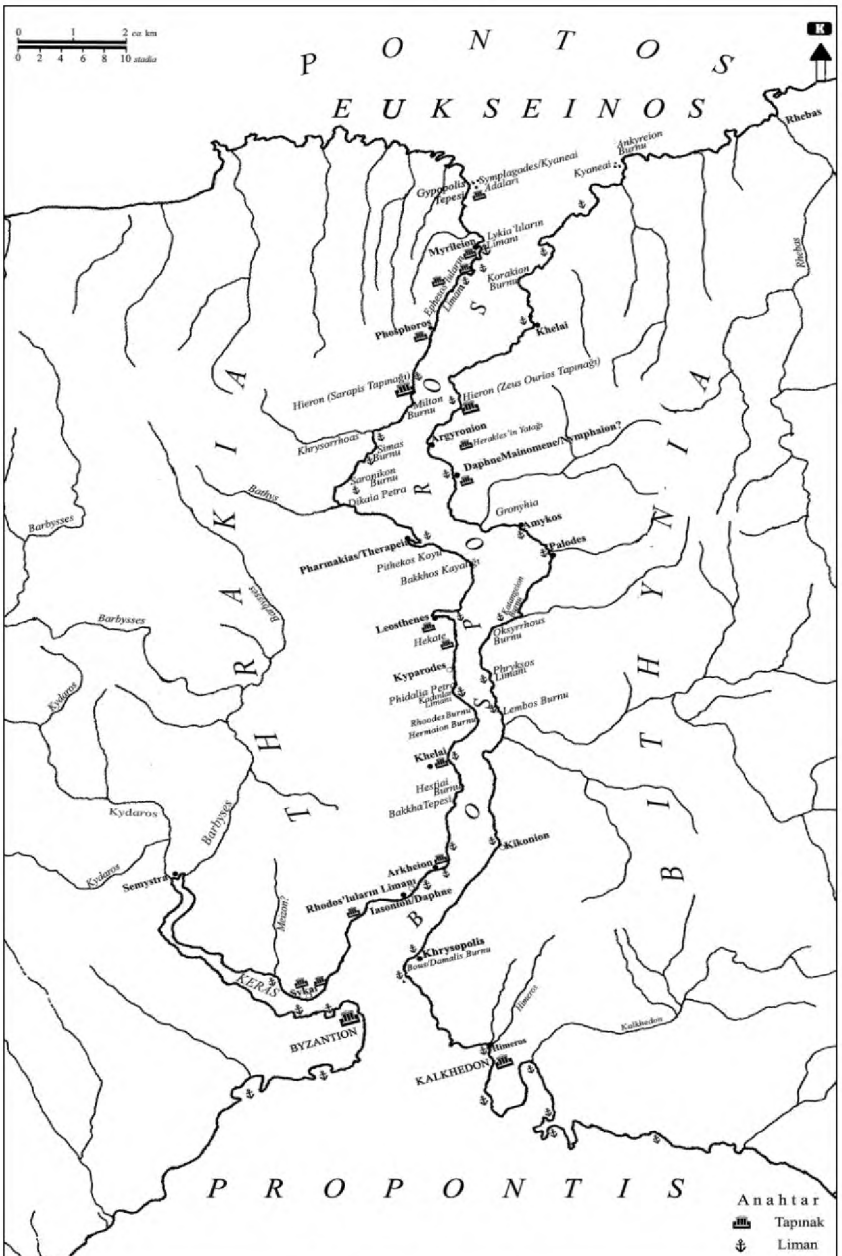
[127] Kimi antik yazarlar ve bazı kimseler, Karadeniz'de başlayıp, Marmara'da sona eren İstanbul Boğazı'nın Kyaneai'daki doğal başlangıcı yerine, Marmara'dan Karadeniz'e seyreden gemilerin verdiği söyleme uyup boğazın bitimini başlangıcı yerine, başlangıcını da sonu yerine koyarlar. Ancak biz burada tıpkı Caesar'ın Gallia Savaşı adlı eserinde (*Gall.* IV. 10. 2-5) Rhenus (Ren) Irmağı'nın ağzını, başı olarak adlandırması gibi, ırmakların/boğazların ağzını başlangıç, kaynaklarını da son olarak adlandırmayı daha doğru bulduk. Ayrıca bk. Dion. Byz. I. 2 *fr.* 3=Gyllius *Bosp.* I. 2; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 142-143.

[128] Arr. *Periplus* XXV. 4.

[129] Ayrıca bk. Strab. I. 2. 10 *c.* 21; 2. 1. 39-40 *c.* 91-92; 3. 2. 12 *c.* 149; Plin. *nat.* IV. 13 [92].

[130] Bu bakımdan İstanbul Boğazı'nın Karadeniz ağzındaki *hieron*'un Kalkhedon'a olan mesafesinin 200; boğazın tamamının ise, yaklaşık 300 *stadia* uzunluğunda olduğunu söyleyen tarihçi Zosimos (II. 30. 3) her halükarda yanılmaktadır. Ayrıca bk. Dion. Byz. I. 2 *fr.* 3= Gyllius *Bosp.* I. 2.

Günümüz teknolojisiyle uzaydan yapılan ölçümlere göre, boğazın düz bir hat üzerinde kuş uçuşu uzunluğu 27.5 km'ye; su yolunun Marmara'dan Karadeniz'e uzaklığı ise, 29.5 km'ye denk düşmektedir.



4) *Boğazın Topografyası*

Bununla birlikte genel olarak antikçağ yazarları İstanbul Boğazı'nın uzunluğunu 120 *stadia* olarak bildirmişlerdir. Hermolaos tarafından düzeltilen Plinius yazması bunların ölçümünden farklıdır. Ona göre boğaz, Asya ile Avrupa'yı 500 *passus*'luk[131] (*ca.* 740 m) bir arayla ayırırdı. Plinius'a (*nat.* IV. 12 [76]; V. 43 [150]) göre, Kserkses'in babası Dareios'un kuvvetlerini bir köprü aracılığıyla Asya'dan Avrupa'ya geçirdiği yer 0.5 mil= 500 *passus* genişliğindeydi. Kalkhedon'dan İstanbul Boğazı'nın başlangıcına ise, 12/5 mil=12.500 *passus*'luk (*ca.* 18.5 km) mesafe vardı. Boğazın ağzı, Phinopolis[132]/Spiropolis'in olduğu yerde 8¾ mil=8.750 *passus* (*ca.* 13 km) genişlikteydi[133].

Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319), Byzantion *hieron*'u ile Kalkhedon *hieron*'unun Kyaneai Adaları'ndan 20 *stadia* uzaklıkta olduğunu bildirir[134]. Bu *hieron*'lardan biri Zeus *Ourios*'a, diğeri ise, Sarapis'e aitti. Bununla birlikte bu mesafe, *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Ponti Euxini* (1 str. 3-4; 2 str. 1-2) ve Byzantion'lu Dionysios'a (I. 2 *fr.* 2) göre, 40 *stadia*'dır. Aynı şekilde Arrianus (*Periplus* XXV. 4) da, Kyaneai Adaları'ndan Karadeniz'in

---

[131] 1 *passus*=1.479 m uzunluğunda olup, bir adımlık mesafedir.

[132] Lokalizasyonu kesin olarak bilinmemektedir. Ayrıca bk. Strab. VII. 6. 1 *c.* 319.

[133] Plinius (*nat.* V. 43 [150]). Bununla birlikte Plinius (*loc. cit.*) söz konusu mesafeleri belirtirken ne İstanbul Boğazı'nın başladığı ve bittiği yerler ne de söz konusu ölçülerin nereden nereye kadar olduğu konusunda herhangi bir bilgi vermektedir. Ayrıca Plinius'un metninde yer yer tutarsızlıklar vardır. Bir yerde (*nat.* VI. 13 [32]) Kyaneai'ın ağzından karşı kıyının 1014 *passus=ca.* 1 Roma mil'i olduğunu yazarken başka bir yerde aynı mesafeyi (*nat.* IV. 27 [92]) 1.500 *passus=ca.* 1½ Roma mil'i olarak belirtir. Dahası Plinius'un (*nat.* V. 43 [150]) boğazın en dar geçidini esas itibariyle Bosporos/ kanal olarak adlandırdığı görülür. Bu bakımdan Plinius'un, İstanbul Boğazı'na ilişkin verdiği ölçülerden yola çıkılarak bilimsel sonuçlara ulaşmak mümkün değildir.

Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 140; ayrıca bk. 917) ise, boğazın başladığı ve son bulduğu yerleri bilmeyenlere istinaden, kimileri için boğazın Anaplus (Arnavutköy) denilen yer olduğunu söyler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2; Müller 1990[2], 10 vd. dn. 5-6.

[134] Strabon'a (*loc. cit.*) bakarak, ya coğrafyacının verdiği bu mesafe konusunda yanıldığını varsaymak ya da *hieron* adı verilen mevki, başka bir yerde aramak gerekir. Eğer coğrafyacının verdiği mesafe doğru kabul edilirse, sözünü ettiği tapınak, Zeus *Ourios* Hireon'undan yaklaşık 20 *stadia* mesafedeki Hellenlerin Dios Akra (Zeus Burnu) olarak adlandırdıkları ve üzerinde başka bir Zeus Sunağı'nın olduğu düşünülen buruna denk gelmektedir. Ancak bu sefer de Strabon'un (VII. 6. 1 *c.* 319) söz konusu sunağın boğazın en dar yerinde olduğunu iddia ederken yanıldığı ortaya çıkacaktır. Nitekim boğazın en dar olduğu yer Zeus *Ourios* Hieron'unun yer aldığı mevkiye (Anadolu Kavağı) denk gelmektedir (Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2; ayrıca bk. Müller 1990[2], 8 dn. 1). Bu bakımdan Strabon'un (*loc. cit.*) verdiği ölçüde yanıldığını düşünmek daha doğru olacaktır.

ağzında yer alan Zeus *Ourios*'un kutsal alanına kadar 40 *stadia* mesafe olduğunu yazar. Başka bir pasajında (*Periplus* XII. 2) ise, bu tapınağın Byzantion kentinden yaklaşık 15 deniz mil'i mesafede, boğazın en dar yerinde olduğunu sözlerine ekler. Zeus *Ourios* Tapınağı, Anadolu Kavağı civarında; Byzantion'luların Sarapis Tapınağı'nın (Rumeli Kavağı civarı) tam karşısındadır (Strab. VII. 6. 1 *c.* 319 dn. 2; ayrıca bk. XII. 4. 2 *c.* 563). Strabon'a (*loc. cit.*) göre, bu karşılıklı tapınaklar, Karadeniz'e girişte, boğazın en dar yerinde inşa edilmişlerdir (ayrıca bk. Hdt. IV. 87; Skylaks *periplus* 67; 92; *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Ponti Euxini* (1 str. 3-4; 2 str. 1-2). Bu bakımdan, *Anonymi Mensura Totius Habitae Terrae*'nin yazarı (2-5), Karadeniz'in mesafelerini verirken Zeus *Ourios* Tapınağı'nı kendine mihenk noktası almıştır.

Bununla birlikte İstanbul Boğazı'nın genişliği yer yer değişir. Bu bakımdan boğazın genişliğinin 4-5 *stadia* olduğunu ifade eden Herodotos (IV. 85) ile Strabon'un (II. 5. 23 *c.* 125; VII. 6. 1 *c.* 319) verdiği bilgileri boğazın en dar yerlerindeki su geçitlerinin ölçüsü olarak yorumlamak gereklidir[135]. Çünkü boğazın genişliği her yerde aynı değildir[136]. Söz konusu mesafeler esas itibariyle boğazın en dar olan iki bölümünde ölçülmüşlerdir. Bunlardan ilki, yani 4 *stadia*'lık genişlik Strabon (II. 5. 23 *c.* 125) ve Arrianus'un (*Periplus* XII. 2) boğazın en dar yeri olduğunu ileri sürdükleri Zeus *Ourios* Hieron'undadır[137]. Burası, Kalkhedon'lular tarafından kurulmuş olan Zeus *Ourios* Tapınağı ile Byzantion'luların Sarapis Tapınağı'nın tam karşısında yer alır. Bu mesafe Philostratos (*de Imag.* I. 12. 1) ile Byzantion'lu Dionysios[138] tarafından 4 *stadia* olarak doğrulanır[139]. M. Annaeus Lucanus (*Phar.* IX. str. 935-939), Çanakkale Boğazı'nı anlatan dizelerinde, her ne kadar mesafeye ilişkin bir yorumda bulunmasa da, ondan daha dar olan Bosporos'tan şu şekilde söz eder[140]:

. . . hiçbir yerde Asya'yı daha dar
Su geçidi ayırmaz Avrupa'dan, her ne kadar Karadeniz,

---

135 Ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 142; Ptol. *geo.* III. 11. 3.

136 Polyb. IV. 39. 4.

137 Bununla birlikte ne Strabon (*loc. cit.*) ne de Arrianus (*loc. cit.*), burada herhangi bir mesafe vermektedirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dion. Byz. I. 3 *fr.* 3=Gyllius *Bosp.* I. 3.

138 Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2= Gyllius *Bosp.* I. 2; I. 3 *fr.* 4=Gyllius *Bosp.* I. 3. III. 5; ayrıca bk. Müller 1990^2, 78.

139 Ayrıca krş. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 142.

140 Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 142), Lucanus'a (*loc. cit.*) benzer şekilde, ölçü vermeksizin İstanbul Boğazı'nın bilinen bütün diğer kanal/boğazlardan daha dar olduğunu belirtir.

Byzantion'u istiridye yatağı Kalkhedon'dan ayırsa da
Dar bir su geçidiyle . . .

Polybios (IV. 39. 6) ise, Karadeniz'den gelirken boğazın girişinde, Asya yakasında yer alan ve Iason'un Kolkhis dönüşünde 12 tanrıya kurban sunduğu kutsal yer olarak adlandırılan mevki ile hemen karşısındaki Avrupa yakasında yer alan Sarapis Tapınağı arasının yaklaşık 12 *stadia* olduğunu iddia eder[141]. Bu duruma Avrupa ve Asya'nın eskiden Kyaneai denilen, kendi zamanında ise, *hieron* olarak adlandırılan kayalara kadar 10 *stadia*; hatta belki de ondan daha az bir arayla birbirine yaklaştıklarını söyleyerek Procopius (*de Bell.* III. 1. 8) da karşı çıkar[142].

Polybios'a (IV. 43. 2) göre, boğazın Avrupa yakasında, kutsal yer ile Byzantion arasında yaklaşık yarı mesafede Hermaion (Neokastron/Rumeli Hisarı) adlı bir burun yer alır. Burası tarihçiye göre, boğazın en dar yeri olup Asya kıtasına mesafesi yaklaşık 5 *stadia* kadardır. Aynı şekilde Hermaion Burnu'nun genişliği Pomponius Mela'ya (I. 101) göre de 5 *stadia*'dır. Söz konusu mesafe Plinius'a (*nat.* IV. 12 [76]) göre ise, 500 *passus*= *ca.* 740 m/*ca.* 4 *stadia*'dır[143]. Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319) her ne kadar Polybios (*loc. cit.*) ile boğazın uzunluğu konusunda hemfikir olsa da; boğazın en dar yeri olarak Zeus *Ourios* Hieron'unu işaret eder (II. 5. 23 *c.* 125).

İstanbul Boğazı'nın Marmara çıkışına doğru ilerlerken iki kıta arasındaki mesafe değişiklik gösterir. Polybios'a (IV. 43. 9) göre, boğazın genişliği çeşitli kereler 12 ile 14 *stadia* arasında değişmektedir. Ama, gerçekte

---

[141] Polybios (*loc. cit.*) belki de bu şekilde, boğazın genişliğinden ziyade, *hieron*'un yer aldığı burnun tepesindeki iç kaleden Avrupa'ya olan uzaklığı ifade etmeye çalışmış olabilir.

[142] Kyaneai Adaları ile Asya arasındaki mesafe Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319) ve P. Gyllius'a (*Bosp.* I. 2) göre, 20 *stadia*'dır. Bu bakımdan Procopius (*de Bell.* III. 1. 8) ölçü olarak ister Kyaneai, ister boğaz, isterse de *hieron*'lar arasındaki mesafeyi almış olsun gerçek uzunluktan her halükarda uzaklaşmıştır.

[143] Boğazın en dar yeri kabul edilen Zeus *Ourios* Hieron'u (4 *stadia*) ile Hermaion'un (5 *stadia*) mesafeleri P. Gyllius'un (*Bosp.* I. 3) gözleriyle ölçebildiği kadarıyla doğrudur. Yazar, İS. 16. yüzyılın ilk yarısında İstanbul Boğazı üzerine yaptığı kapsamlı araştırmasında; eğer halk gözünü korkutmasaydı, söz konusu mesafeleri iple ölçeceğini ifade etmiştir. Günümüz teknolojisiyle uzaydan yapılan ölçümlere göre, bu mesafe Anadolu ile Rumeli kavakları arasında 1030 m=*ca.* 5 *stadia*'ya; Hermaion Burnu'nda ise, 772 m= *ca.* 4 *stadia*'ya denk gelmektedir. Gene Gyllius'a (*loc. cit.*) göre, her ne kadar antikçağ yazarları boğazın sadece bu iki dar geçitinden söz etmelerine karşın başka dar su geçitleri de mevcuttur. Bunlar Hestiai (Akıntı Burnu) adı verilen Avrupa yakasındaki promontoryum ile Asya yakasında Kerkhrias arası; Argyronion (Macar Tabya) Burnu ile Milton (Telli Tabya Köyü) arası ve Korakion (Fil Burnu) ile Lykia'lıların Limanı (Garpiçe Burnu'nun altında) arası şeklinde sıralanabilir.

boğazın son bölümünün, çıkışı dışında güçlükle 12 *stadia*'yı aştığı görülür. Eustathius'a (*Comm. in Dion. Per.* 475) göre, genel olarak boğazın ortalama genişliği 7 *stadia*'dır. Benzer şekilde Skylaks'a (*periplus* 67) göre ise, *hieron*'dan itibaren Karadeniz'in ağzının genişliği 7 *stadia*'dır. Coğrafyacı Dionysios'a (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; 142) göre, Kikonion[144] (Çengelköy yakınları) ile Anaplus (Arnavutköy) arasındaki uzunluk 12 *stadia*'ya denk düşer. Plinius'a (*nat.* IX. 20 [51]) göre, Küçük Asya sahillerinden Byzantion'daki Khrysokeras'a (Altın Boynuz/Haliç) 1.000 *passus*=1 Roma *miliarium*'u=1470 m=*ca.* 8 *stadia* mesafe vardır. Polybios'a (IV. 39. 5) göre, boğazın Marmara çıkışında Kalkhedon ile Byzantion arasındaki son bölüm 14 *stadia* genişliğindedir[145]. Antoninus Pius, *itinerarium*'unda[146] Byzantion'dan Kalkhedon'a olan geçişin 4.000 *passus* olduğunu vurgular. Plinius'a (*nat.* V. 43 [149]) göre ise, bu mesafe 7 *stadia*'dır. Aynı şekilde Byzantion'lu Dionysios (I. 3 *fr.* 5=Gyllius *Bosp.* I. 3) da, Byzantion'un kurulduğu Bosporos (Sarayburnu) Burnu ile Bous ya da Damalis (Salacak) adı verilen burun arasındaki mesafenin 7 *stadia* olduğunu bildirir[147].

3. Boğazın Şekli ve Akıntı

İstanbul Boğazı'nın kaynağı Karadeniz'dir. Karadeniz'in üstünde ise, onun anası olarak adlandırılan Maiotis (Azak) Denizi bulunur. Maiotis ve birçok ırmakla beslenen Karadeniz[148], İstanbul Boğazı aracılığıyla Marmara Denizi'ne oradan da Çanakkale Boğazı üzerinden Ege Denizi'ne çıkar[149].

---

144 Oberhummer 1970², *col.* 754.

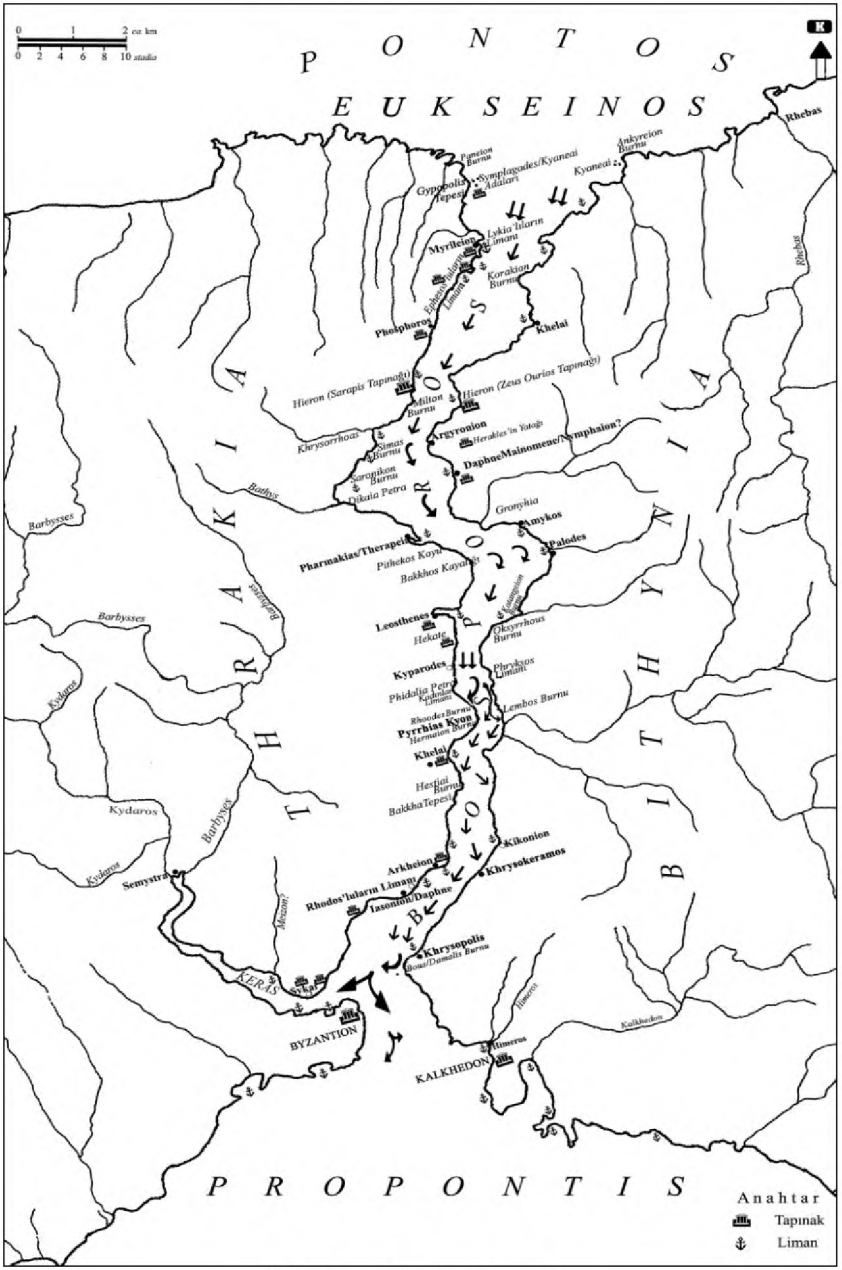
145 Byzantion'lu Dionysios (I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I) da bu mesafe üzerinde Polybios'la uyuşmaktadır. Söz konusu mesafe günümüzde 2.6 km olup Polybios'un verdiği ölçüye –yaklaşık olarak– denk düşmektedir. Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 7-8) Avrupa'yı Bithynia'dan ayıran dar geçide herhangi bir ölçü vermeden değinmektedir. Ayrıca Kalkhedon ile Khrysopolis'in karşısında, geçidin sol yakasında, Byzantion – Phosphorion (?)– limanın yer aldığını bildirmektedir.

146 *Itin. Ant.* [139]=Miller 1916, LVIII.

147 Boğazın genişliğine ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 1 [2]; Tac. *ann.* XII. 63; Herodian. III. 1. 5. Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990², 13 vd. *fr.* 4.

148 Herodotos'a (IV. 82) göre, Karadeniz'e 13'ü büyük olmak üzere yaklaşık 50 akarsu dökülürdü. Karadeniz'e akan nehirler, Maiotis'e dökülenlerden daha büyük ve sayıca daha fazladır (ayrıca bk. Iust. II. 1. 19). Zira Evliya Çelebi'ye (*Sey.* 268*a*) göre, Karadeniz'e büyüklü/küçüklü 1680 ırmak/dere/çay akmaktadır.

149 Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1; 4.



5) *Boğazın Şekli ve Akıntılar*

Bu şekilde kendi havzasındaki suların fazlasını Trakya Bosporos'u olarak adlandırılan boğaz üzerinden adeta bir ırmak gibi Marmara'ya akıtır[150].

İstanbul Boğazı'nın ağzı, kenarları eşit olmayan, boğaz istikametine doğru ters duran bir üçgene benzer. Bu üçgenin uzun kenarı, boğazın Avrupa girişindeki Paneion (Rumeli/Fenerköy Burnu) ile Asya ağzındaki Ankyreion (Yum Burnu) arası olarak kabul edilebilir. Bu hat iki Kyaneai arasında yaklaşık 20 *stadia* uzunluktadır. Üçgenin doğu köşesini Kalkhedon'luların *hieron*'una doğru ilerleyen Asya yakası; batı köşesini ise, Byzantion'luların Sarapieion'una doğru ilerleyen Avrupa yakası oluşturur. Her iki yakadan boğazın içlerine doğru ilerlendiğinde, Karadeniz'in ağzı 4 *stadia*'ya kadar daralır[151]. Burada üçgenin tepesi konumundaki Myrileion (Garpiçe Burnu yakınlarında) yer alır[152].

Karadeniz'den gelen kuvvetli akıntının gücü aşağı yukarı hep aynı tarzda olagelmiştir[153]. Sular boğazın bir kenarından diğer kenarına doğru, 7 kıvrım yaptıktan sonra, yavaş yavaş akış hızını azaltır. Yayılarak Marmara istikametine doğru akar. Belki de bu yüzden Hipparkhos (*fr. Georg.* 6=*Posidonius apud Strabon* 55) ve Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 473-475), Karadeniz'den Marmara Denizi'ne doğru Byzantion önlerinden akan her zaman tek bir akıntının var olduğunu belirtirler[154]. Hipparkhos (*loc. cit.*) ayrıca akıntının bazen konak yaptığını, bazen hare-

---

[150] Polybios'a (IV. 39. 1-2) göre, Karadeniz olarak adlandırılan denizin çevresi yaklaşık olarak 22.000 *stadia*'dır. İki boğaza sahiptir. Bunlar biri Karadeniz'in yaklaşık 8.000 *stadia* çevresi olan Paulus Maiotis (Azak) Denizi'yle diğeri ise, Marmara Denizi'yle olan bağlantısını sağlar. Asya ve Avrupa'nın -Avrupa'dan akarak Karadeniz'e dökülen ırmaklar Asya'dakilere oranla hem taşıdıkları su miktarı bakımından hem de sayı bakımından çok daha fazladır- irili ufaklı sayısız ırmağı Karadeniz havzasına dökülür. Karadeniz'in kuzeyindeki Maiotis'e dökülen ırmaklar sularının fazlasını Kimmeria Bosporos'u olarak adlandırılan boğaz üzerinden Karadeniz'e akıtırlar. Paulus Maiotis'in ağzı olarak da adlandırılan Kimmeria Bosporos'u 30 *stadia* genişliğe ve 60 *stadia* uzunluğa sahip olmasına karşın derinliği oldukça azdır. Karadeniz ise, kendi havzasındaki fazla suları Trakya Bosporos'u olarak adlandırılan boğaz üzerinden Marmara'ya boşaltır.

[151] Eust. *Comm. in Dion. Per.* 142.

[152] Gyllius *Bosp.* III. 2.

[153] Polyb. IV. 43. 3.

Boğazda kuzey rüzgarlarının hakimiyetindeki hava koşulları, Karadeniz'den Marmara yönüne doğru ilerleyen sürekli akıntıyla birleşerek kürekli/yelkenli gemilerin Karadeniz'e çıkmasını zorlaştırıyordu. Bu yüzden antikçağda gemilerin bazen boğazın koylarından birinde ya da Byzantion ve Kalkhedon'da günlerce/haftalarca uygun rüzgarı beklemek zorunda kaldıkları oluyordu (Müller-Wiener 2003^2, 2).

[154] Ayrıca bk. Him. *dec. et or.* 37.

ketsiz kaldığını ifade etmiştir[155]. Bununla birlikte boğazdaki akıntı her yerde aynı seyri izlemez. Zira Erathosthenes[156] ve Rhodos'lu Apollonios'un (*Argon*. II. 549) belirttiği üzere, boğaz bükümlü ve kıvrımlıdır. Doğal olarak kavislidir. Her yanı tepelerle çevrilidir. Gemilerin geçişi için elverişli ve Karadeniz'den gelen suların dingin akması için birbiri ardına sıralanan koşut burunlara ve çıkıntılara sahiptir[157]. Bu bakımdan akıntı boğaz boyunca 7 dönüş yapar. Bu şekilde İstanbul Boğazı yalnız 30 ünlü limana sahip olmakla kalmaz; aynı zamanda her yanda gemilerin demirlemesine elverişli koylarla çevrilidir. P. Gyllius'a (*Bosp*. I. 4) göre, Karadeniz'den gelen akış boğazın girişinde kuzeydoğu-kuzey doğrultusundaki orta konumundan çıkarak güneybatıya doğru düz bir dolaşımla 2 mil'den fazla ilerler. Oradan güneydoğuya doğru döner. Dik açı yaparak 2 mil'den biraz fazla akar. Buradan bükülerek yaklaşık 3.000 Roma *passus*'u boyunca batıya döner. Oradan Hermaion Burnu'na (Neokastron/Rumeli Hisarı) yaklaşır. Burası dar kıyı şeridi içinde şiddetli akıntı nedeniyle, Karadeniz istikametine gemiyle seyredenler için yüreklilik isteyen zorlu bir yolculuk gerektirir. Bu mevkide dalgalar kabardığı ve deniz kükremelere benzer sesler çıkardığı için doğası gereği 'dalgalı' (= *rhoōdes* [ῥοώδης]) adını almıştır[158]. Çünkü burada dalgalar kırılıp çınlar. Bir bölümü Avrupa kıyısından geri döner. Bir bölümü de kıyı boyunca Hermaion Burnu'na doğru hızla aşağı doğru akar. Ancak boğazın en dar yerlerinden biri olan Avrupa yakasındaki Hermaion Burnu'na ulaştığında akışını toparlar. Ana karanın kıyılarını kuvvetli bir şekilde süpürür. Buradan aldığı ivmenin gücüyle bir darbe yemişcesine geri teper. Oradan itibaren bir süre kuzeyden güneye doğru düz bir rota üzerinde orta hattan akışını sürdürür. Ardından güneydoğu istikametinde ilerleyerek Asya yakasındaki kıyılara doğru hızla atılır[159]. P. Gyllius'a (*loc. cit.*) göre, Hermaion Burnu'nun duru ve mavi akış yolunun ötesinde boğazın ortak akışından, iki farklı akıntı ortaya çıkar. Byzantion'lu Dionysios (I. 4 *fr*. 5; III. 7 *fr*. 63) tarafından bunlar, 'şiddetli akan ve her yana akan' (= *oksyrroun kai perirroun* [ὀξύρρουν καὶ περίρρουν]) şeklinde ifade edilirler[160]. Asya yakasından tekrar ters

---

155 Gyllius *Bosp*. I. 4; ayrıca bk. Müller 1990², 16 dn. 4.

156 *Etym. Magn. s.v*. Βόσπορος=*Bosporos*. Ayrıca bk. Müller 1990², 14 dn. 1.

157 Gyllius *Bosp*. I. 4; Müller 1990², 14 dn. 1.

158 Dion. Byz. II. 13 *fr*. 36=Gyllius *Bosp*. II. 15.

159 Polyb. IV. 43. 4.

160 Dion. Byz. I. 4 *fr*. 5=Gyllius *Bosp*. I. 4. Hellenler ise, buna 'büyük akıntı' (= *mega rheuma* [μέγα ῥεῦμα]) der (II. 10; *fr*. 33=Gyllius *Bosp*. II. 10). Ayrıca bk. Müller 1990², 14 vd. dn. 3; 39 vd.

dönen akıntı Avrupa yakasında Hestiai[161] Burnu'na doğru ilerler. Buradan da geri çevrilip zayıf bir şekilde dalgalanarak Asya kıyılarına sürüklenir. Daha sonra Khrysokeramos'u (Beylerbeyi) kuşatan her iki burna (Tambur Burnu?) çarpar. Oradan kırılarak hızla Bous ya da Damalis (Salacak) adı verilen burna doğru atılır. Yolda burunların geri çevirmesi nedeniyle çok sayıda burgaç oluşturur.

Polybios'a (IV. 43. 5) göre ise, Hermaion Burnu'ndan sonra, akıntı tekrar Asya yakasından geri dönerdi. Rüzgarın da etkisiyle *Hestiai=Ocaklar* olarak bilinen Avrupa yakasındaki buruna doğru ilerlerdi[162]. Buradan al-

---

Polybios (IV. 43) tarihçi olarak betimlediği konuları, boğaz hakkında bilgi verirken konuyu coğrafi açıdan anlatmak zorunda kalınca boğazın tüm akıntısını orta kenardan sona kadar ortak akıntı olarak ele alır. Aynı durumu topografya açısından ele alan Byzantion'lu Dionysios (*loc. cit.*; II. 13 *fr.* 36) ise, bu noktada daha doğru bir şekilde, iki şiddetli akıntıyı birbirinden ayırt eder. Bunlardan biri *akra rhoodes* (dalga burnu) diğerini ise, *pyrrhias kyon* (kızıl köpek) olarak tanımlar. Lykophron (*Alex.* str. 99) ise, buraya *Kynouria*=Κυνουρία; *Kynoura*=Κύνουρα adını verir. Ayrıca bk. Müller 1990^2, 42 *fr.* 35

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 12 *fr.* 35=Gyllius *Bosp.* II. 12) göre, burada deniz yolculuğu fırtınalı ve şiddetli çalkantılarla devam eder. Buraya akıntının şiddetinden dolayı kıyıdan gitmek zorunda kalan gemilere kıyıdan üşüşen çoban köpeklerinin havlamalarından ötürü 'kızıl köpek' (= *pyrrhias kyon* [πυρρίας κύον/κύων]) adı verilmiştir. Bazılarına göre ise, akıntı bu noktadan geçerek Karadeniz'e yelken açmak isteyen gemilerin üzerine, sanki hırlayarak insanın üzerine atılan bir köpek gibi saldırır. Bundan dolayı Byzantion'lular boğazın Zeus *Ourios* Hieron'u ile Sarapis tapınakları arasında kalan bu kısmına, saldırgan bir köpekmiş gibi "Pyrrhias Kyon" derler.

[161] Sozomenus (*Hist. Eccl.* II. 3. 8), Büyük Constantinus'un bir zamanlar Hestiai (Akıntı Burnu) adı verilan yerde Mikhael Arkhangelos Kilisesi yaptırdığını söyler. Buranın boğaz akıntısının ortalara doğru Karadeniz'den Byzantion'a gidenlerin sağında, Byzantion'dan deniz yoluyla 35; kara yoluyla 70 *stadia* mesafede olduğunu bildirir. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 10 *fr.* 33) göre, Byzantion'u kolonileştirmek üzere buraya gelenler, Sarayburnu'nu geçtikten sonra, karaya çıktıkları deniz kıyısının bölgenin otokton halkları tarafından kalabalık bir orduyla korunduğunu görünce, önce korumasız durumdaki Hestiai adı verilen yeri işgal etmişlerdir. Sozomenus ve Byzantion'lu Dionysios'un sözünü ettiği bu alan, Polybios'un (IV. 43. 5) metninde geçen Hestiai mevkinin konumuna uymaktadır. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 10 *fr.* 33= Gyllius *Bosp.* II. 10) göre, Hestiai Burnu, hafifçe eğimli bir tepeden sonra, limana doğru sokularak içeri açılırdı. Böylece güçlü, dimdik bir atılımla denizden gelen kuzey rüzgarının şiddetinden limanı korurdu. Bununla birlikte Procopius (*de Aedif.* I. 8. 2-7), burayı Anaplus olarak adlandırmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Plin. *nat.* V. 43 [150]; Hes. Mil. *Patr. Const.* 22=*FGrHist* IIIB 390 F 22 '*Hesykhios*'. Ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 10; Müller 1990^2, 39 vd. dn. 1.

[162] Byzantion'lu Dionysios'a (II. 10 *fr.* 33=Gyllius *Bosp.* II. 10) göre, burada bazen deniz karışır ve kendi etrafında burgaçlar oluşturur; güçlü dalgalar kıyıları döverdi. Dalgaların saldırısı, burnun kayalıklarına yöneldiği zaman, akıntı o kadar şiddetlenirdi

dığı akım kuvvetiyle bir kez daha saparak Asya yakasındaki Bous/Damalis= İnek olarak adlandırılan yere gelirdi. Söylenceye göre burası, Io'nun Avrupa'dan karşı kıyıya; Asya Kıtası'na ulaştığında, karaya ilk adım attığı yerdi[163]. Polybios'a (IV. 43. 7-10) göre, sonunda akıntı süratle Bous=İnek olarak bilinen mevkiden Byzantion'a doğru ilerlerdi. Byzantion ile Kalkhedon yakınlarına geldiğinde ise, iki kola ayrılırdı. Bu akıntılardan küçük olan kol *keras* "boynuz" (Haliç) olarak adlandırılan körfezin içine girerdi. Büyük kol ise, tekrar sapardı. Bu şekilde gücünü ve şiddetini yitiren akıntının Kalkhedon'un bulunduğu karşı kıyıya varmak için yeterli gücü kalmazdı. Zira akıntı şimdiye kadar çeşitli kereler 4 ile 14 *stadia* arasında değişen genişliğe sahip boğazın bir yakasından diğer yakasına çarpa çarpa gücünü yitirir ve oldukça zayıflardı. Artık karşı kıyı istikametine doğru keskin bir açıyla yaptığı küçük dalgalanmayı durdururdu. Ancak daha ziyade geniş bir açıyla akıntı ve dalgalar boğazdaki kentler ve dış mahalleler boyunca kıyı dışına taşmadan sahilleri yavaşça yalayıp Asya kıtasına doğru ilerlemesini sürdürürdü. Sonunda Kalkhedon kıyılarına ulaşmayı başaramaz ve boğaz istikametinde Marmara'ya karışırdı[164].

---

ki, elverişli rüzgarla ilerleyen yük gemileri ters rüzgarın gücüyle gerilerdi. Öyle ki, denizciler karaya çıkıp, Hestiai Burnu'nu dönene kadar gemiyi halatla çekmek zorunda kalırlardı. Buralarda deniz kıyısında; ayrıca öyle patikalar ve kayalar vardı ki, çok hızlı akıntıdan kaçan yengeçlerin kara yolu boyunca taşlarda bıraktıkları izler görülebilirdi. Dionysios'un (*loc. cit.*) kaleme aldığı yengeçlerin kara yolculuğu, Aelianus (*H. An.* VII. 24) tarafından da doğrulanır. Ama boğazın hangi bölümünde olduğu belirtilmez. Aelianus'a (*loc. cit.*) göre, Karadeniz'den gelen hızlı akıntı dar su geçitlerinde kırıldığında, akıntıya karşı ilerleyen yengeçler kolaylıkla tepetaklak olurlardı. Yengeçler bunu fark edip akıntının hızlı olduğu yer yakınlarında kıvrımlı bir yere tutunurlar ve geriden gelen diğer yengeçleri beklerlerdi. Hepsi aynı yerde toplandığında dalgakıranın dik kayalığı boyunca yürüyerek karaya çıkarlardı. Böylece burada yola karadan yaya devam ederek akıntının şiddetini önlemiş olurlardı. Akıntının şiddetini ayaklarıyla aştıktan sonra, dalgakıran boyunca tekrar denize inerlerdi. P. Gyllius (*Bosp.* II. 10), şiddetli akıntılardan hoşlanan *amia*'ların (palamut/torik) bile burada hız kestiklerini gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca bk. Plin. *nat.* IX. 19 [51-52].

[163] Polyb. IV. 43. 6.

[164] Ayrıca bk. Strabon (VII. 6. 2 *c.* 319). Gyllius'a (*Bosp.* I. 4) göre de, Bosporos/Sarayburnu ya da Byzantion denilen burna doğru hızla sürüklenen bu akıntı, burnun ucuna/gagasına geldiğinde iki bölüme ayrılırdı. Bunlardan daha büyük ve şiddetli olanı Kalkhedon ile Byzantion arasındaki boğaz akıntısı boyunca güneye/Marmara'ya doğru ilerlerdi. Daha zayıf olan ve kırılarak güçsüzleşen diğer kol ise, akışını batıya yöneltir ve boğazın Byzantion ile Galata/Sykai arasında ilerleyerek oluşturduğu boynuz (Haliç) adı verilen körfeze girerdi. Bu bakımdan *keras* adı verilen akıntının Sykai'dan/Galata başladığını söyleyen Procopius (*de Aedif.* I. 5. 9) yanılmaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Gyllius *Bosp.* I. 4-5; Müller 1990[2], 14 vd. dn. 3.

Polybios'a (IV. 44. 1-4) göre, Byzantion'un konumunu böylesine elverişli, Kalkhedon'u ise, elverişsiz yapan gerçek burada yatmaktaydı. Zira her iki kente de şöyle bir bakıldığında, gerçekten onların konumlarının eşit olduğu söylenebilirdi. Fakat yine de Karadeniz'den Marmara istikametine gelen bir gemi akıntının yönü ve şiddeti vasıtasıyla ister istemez Byzantion'a doğru sürüklenirken, Kalkhedon'a denizden ulaşmak bu kadar kolay değildi. Bir defa, Kalkhedon'dan Byzantion'a gemiyle ulaşmak isteyen bir kişi, boğazdaki akıntı nedeniyle düz bir rota izleyemeyecekti. Dümeni İnek ve Khrysopolis[165] (Üsküdar) istikametine doğru kırmak zorunda kalacaktı. Ardından gemi boğaza doğru ilerleyecek ve buradan da ister istemez kendisini Byzantion'a sürükleyen akıntıya teslim edecekti[166]. Byzantion'lu Dionysios'a (III. 9 *fr.* 66) göre de, Khrysopolis'ten sonra, denizin darbelerine açık olan bir burun çıkıntısı vardı. Birçok gemi ona doğru itilip; Bous adlı buruna karşı aralarında yarışırlardı. Orası *carcares*'ten –iki tekerlekli savaş arabası yarışlarının başladığı parmaklık– Avrupa tarafına fırlayanları çıkaran yer gibiydi. Bu burunda beyaz taştan bir sütun vardı. Atinalı komutan Khares'in, İÖ. 339 yılında II. Philippos'a karşı savaşan Byzantion'lulara yardıma geldiği sırada burada amansız bir hastalığa yakalanarak ölen ve gömülen eşi Boidion'a ait mezar yazıtı bu sütunun kaidesine kazınmıştı[167].

---

[165] Alkibiades, İÖ. 410 yılında Kalkhedon arazisindeki Khrysopolis'e gelip kenti tahkim etti. Burada bir gümrük istasyonu kurdurdu. Bu şekilde Atinalılar Khrysopolis'te Karadeniz'den gelen gemilerden % 10 oranında gümrük vergisi almaya başladılar. Orada nöbet tutmaları için ayrıca Theramenes ile Eumakhos komutasında 30 gemi bıraktılar. Bu gemiler Khrysopolis ve gümrük merkezini koruyarak boğazdan geçen gemileri denetleyecek ve her fırsatta düşmana zarar vereceklerdi (Ksen. *Hell.* I. 22).

[166] Malkin-Schmueli 1994, 17 vd.

[167] *I.Kalchedon* 48 vd. n° 35; daha detaylı bilgi için bk. Dion. Byz. III. 9 *fr.* 66=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 80 [*ad* 34. 6]; Hes. Mil. *Patr. Const.* 28-30=*FGrHist* IIIB 390 F 28-30 '*Hesykhios*'; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*; Const. Porph. *de Them.* II. 12 (ex quo in Steph. Byz. p. 178'e istinaden); Ps.-Sym. *chron.* 729; *Anth. Graec.* VII. 169; Suda β. 581. 1-2 *s.v.* <Βοίδιον=*Boidion*>. Ayrıca bk. Head 1977[3], 269; Gyllius *Bosp.* III. 9; Müller 1990[2], 92 *fr.* 66:

Ben Inakhos'un kızı olan o ineğin (Io) sureti değilim, dahası
karşımdaki deniz de Bosporion (inek boğazı) adını benden almamıştır.
Zira evvel zaman içinde Hera'nın azgın öfkesi onu ta Pharos'a kadar kovalamıştı,
oysa burada tasvir edilen ölü ben, Kekrops'un soyundanım.
Khares'in hayat arkadaşıyım ve o, Philippos'un gemilerine karşı yelken
açınca buraya, ben de onun yanında geldim.
Vaktiyle adım Boidion (inekceğiz) idi, şimdiyse her iki kıtaya nazır
yontulmuş bir inekçik olmaktan son derece mutluyum.

Diğer yandan, Kalkhedon'dan deniz yoluyla Byzantion'a ulaşmak da aynı derecede zordu. Kalkhedon'dan karşıya geçecek olanların önce kıyı boyunca Bous adlı buruna doğru çıkmaları ve geçişte akıntının seyrini kırmak için eğik olarak seyretmeleri gerekirdi. Kaptanların Trakya kıyılarına ulaşmak için önce boğazdaki akıntıyı ardından da rüzgarın yönünü ve şiddetini göz önünde bulundurmaları zorunluydu. Bunun yanı sıra şiddetli güney -lodos- ve kuzey rüzgarları -poyraz- boğazdan her iki tarafa geçmek isteyen gemiler için ters ve tehlikeliydi. Çünkü güney rüzgarı gemileri Karadeniz'e; kuzey rüzgarı ise, Marmara'nın içlerine doğru sürüklemekteydi. Bu bakımdan Kalkhedon'dan Çanakkale Boğazı istikametine yelken açan ya da Çanakkale Boğazı'ndan Kalkhedon'a dönen gemicilerin söz konusu rüzgarlardan nasıl yararlanacaklarını bilmeleri gerekirdi[168].

Himerius'a (*dec. et or.* 37) göre, İstanbul Boğazı oldukça dar ve kuvvetli bir akıntıya sahipti. Karadeniz soyluydu. Karadeniz'in suları boğaz üzerinden önce Marmara'ya oradan da Ege Deniz'ine karışırdı. Procopius (*de Aedif.* I. 5. 3) ise, Ege Denizi'nin Karadeniz ile Byzantion'un doğusunda birleştiğini yazarken doğru bir gözlem yapmıştır[169]. Zira boğazın yukarıdaki ve gözle görülen en üsteki katmanı Karadeniz'den Marmara'ya doğru taşınırken, dipten de Marmara'dan Karadeniz'e doğru tuzlu su akıntısı vardır[170]. Daha sıcak ve daha yoğun olan alt akıntı boğazda balıkçılık yapanlar tarafından gözlemlenmiştir. Balıkçıların boğazda avlanırken suyun dibine saldıkları ağlar *S* şeklini alırdı. Öyle ki suyun alt tarafındaki ağlar her zaman ters bir akıntıyla alttan Karadeniz istikametine, *hieron*'a doğru çekilir; üst kısımdaki ağlar ise, akıntıyla Byzantion-Marmara'ya taşınırdı[171].

---

[168] Polyb. IV. 44. 9-10.

[169] Ayrıca bk. Müller 1990[2], 16 dn. 5 ve krş. Gyllius *Bosp.* I. 4.

[170] Macr. *Sat.* VII. 12. 34-37; Proc. *de Bell.* VIII. 6. 27-28.

[171] Proc. *de Bell.* VIII. 6. 27-28; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* I. 4; Walbank 1957, 496.

17. yüzyılda İstanbul Boğazı'nda ilk ölçümleri ve konu ile ilgili bilimsel deneyleri L. F. Marsigli (1681, 108 vd.) tarafından yapılmıştır. Marsigli bu çalışmasında boğazın yüzeyinde Karadeniz'den Marmara'ya akan yüzey akıntısının altında yer alan ve yerel balıkçıların çok iyi bildiği ters yöndeki akıntının hızını ölçmüş ve kuramsal olarak yoğunluk farklarından kaynaklandığını açıklamıştır. Bunu izleyen yıllarda yapılmış eksik gözlemlere dayanan bazı yanlış yorumlar sonucunda alt akıntının her zaman olup olmadığı tartışılmış; hatta bu yüzyılın başında tekrarlanan eksik gözlemler sonucunda aynı konu zaman zaman yeniden ortaya çıkmışsa da, yeterli zaman dilimini ve değişken koşulları kapsayan modern ölçümler sayesinde, her iki tabakada da akımın zaman zaman kısa süreli olarak bloke olduğu özel koşullar dışındaki uzun sürelerde iki tabakalı akım koşullarının genellikle geçerli olduğu ortaya konmuştur. İstanbul Boğazı'da günlük, mevsimsel ve yıllar arası zaman ölçeklerinde yapılan uzun dönemli hidrodinamik gözlemler boğazdaki bu akıntının nedenlerini Karadeniz-Akdeniz arası su seviyesi

Eski bir rivayete göre Karadeniz'e çıkmak isteyen denizciler üstteki akıntıyla baş etmek için gemilerinin altına iple ağırlık sarkıtırlardı. Böylelikle aşağıdaki gizli akıntının kendilerini Karadeniz istikametine çekmesini sağlarlardı[172].

farkları, Karadeniz ve Marmara'daki rüzgar gerilimi dağılımı, barometrik basınç farkları ve bu denizlerdeki su bütçesi gibi faktörlere bağlı olduğunu göstermiştir (Özsoy *et. al.* 1998, 267 vd.; 385 vd.).

[172] King 2004, 13.

I. SİYASAL GELİŞMELER

1. KLASİK DÖNEM

A. DAREIOS'UN İSKİT SEFERİ (İÖ. *ca.* 512): *Antikçağın ilk Boğaz Köprüsü*

İÖ. 513 yılında Pers Kralı I. Dareios (İÖ. 521-İÖ. 486), İskitlere karşı planladığı sefer için son hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu. Bu amaçla hakimiyeti altındaki uluslara, tiranlara ve kentlere üst üste haberciler yolluyordu. Kimilerinden asker, kimilerinden gemi, kimilerinden erzak, kimilerinden ise, Trakya Bosporos'u (İstanbul Boğazı) üzerinde köprü kurmalarını istiyordu[173]. Herodotos'tan (IV. 89) anlaşıldığı üzere Dareios, İstanbul Boğazı üzerine köprü kurulması görevini Ionia ve Aiolis ile Hellespontos sahillerindeki kentlere ve aralarında Byzantion tiranı Ariston'un da bulunduğu tiranlara ve yöneticilere vermişti[174].

Pers kralı İskit Seferi için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra, İÖ. 512 yılının baharında ordusunun başında kraliyet başkenti Susa'dan yola çıktı. Üzerinde gemilerin bir araya getirilmesiyle inşa edilmiş köprünün[175]

---

[173] Hdt. IV. 83; ayrıca bk. Hdt. III. 134.

[174] Herodotos (III. 90), Hellespontos'ta Hellas'a giderken sağda oturanlar, Phrygia'lılar, Asya Trakyalıları, Paphlagonia'lılar, Maryandynia'lılar ve Syria'lıların Perslerin üçüncü satraplık bölgesini oluşturturduğunu ifade eder. Söz konusu satraplığın Perslere 360 *talanta tributum* verdiğini belirtir. Ancak Byzantion tiranı Ariston'un bu satraplığa bağlı olup olmadığı ve ne zaman Pers hakimiyetini tanıdığı belli değildir. Zira Perslerin Dareios'tan önce Trakya'ya sefer düzenlediklerine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu durum bize Ariston'un, Pers kralıyla kendi isteğiyle ittifak kurmuş olabileceğini düşündürmektedir. Böylelikle tiran hem Byzantion üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmış (Hdt. IV. 137-138) hem de bu ittifakla Byzantion kurulduğu andan itibaren aralıksız devam eden Trakya ve İskit kabilelerinin saldırılarına karşı kendine kuvvetli bir müttefik bulmuştur.

J. Prasek'e (1910, 77) göre de Byzantion, Dareios'un İskit Seferi'nden bir süre önce Pers hakimiyeti altına girmiştir. Bu bakımdan H. Merle'ye (1916, 11) göre, Byzantion tiranı Ariston, İstanbul Boğazı üzerine köprünün kurulmasında –birincil derecede– rol oynamıştır. Ayrıca bk. Newskaja 1955, 65 vd.

[175] Herodotos (IV. 83); Ktesias (*FGrHist* IIIC 688 F 13 (21); Strabon (VII. 3. 9 *c.* 303 dn. 1); Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 140) ve Tzetzes (*Chil.* I. str. 826-829; 886-887), İstanbul Boğazı üzerine inşa edilen köprünün yapımında kullanılan yönteme değinmemektedirler. Arrianus'a (*anab.* V. 7. 1-2) göre de Pers krallarından Dareios,

kurulmuş olduğu İstanbul Boğazı kenarındaki Kalkhedon'a geldi[176]. Orada gemiye bindi. Hellenler tarafından denizde yüzdüklerine/gezindiklerine inanılan Kyaneai[177] adalarına doğru yelken açtı. Boğaz üzerinde, Karadeniz'in girişindeki yüksek bir burnun ucuna oturdu[178]. Buradan Kyaneai istikametinde Karadeniz, görüş alanı dışındaki bir sınıra doğru, gözle

---

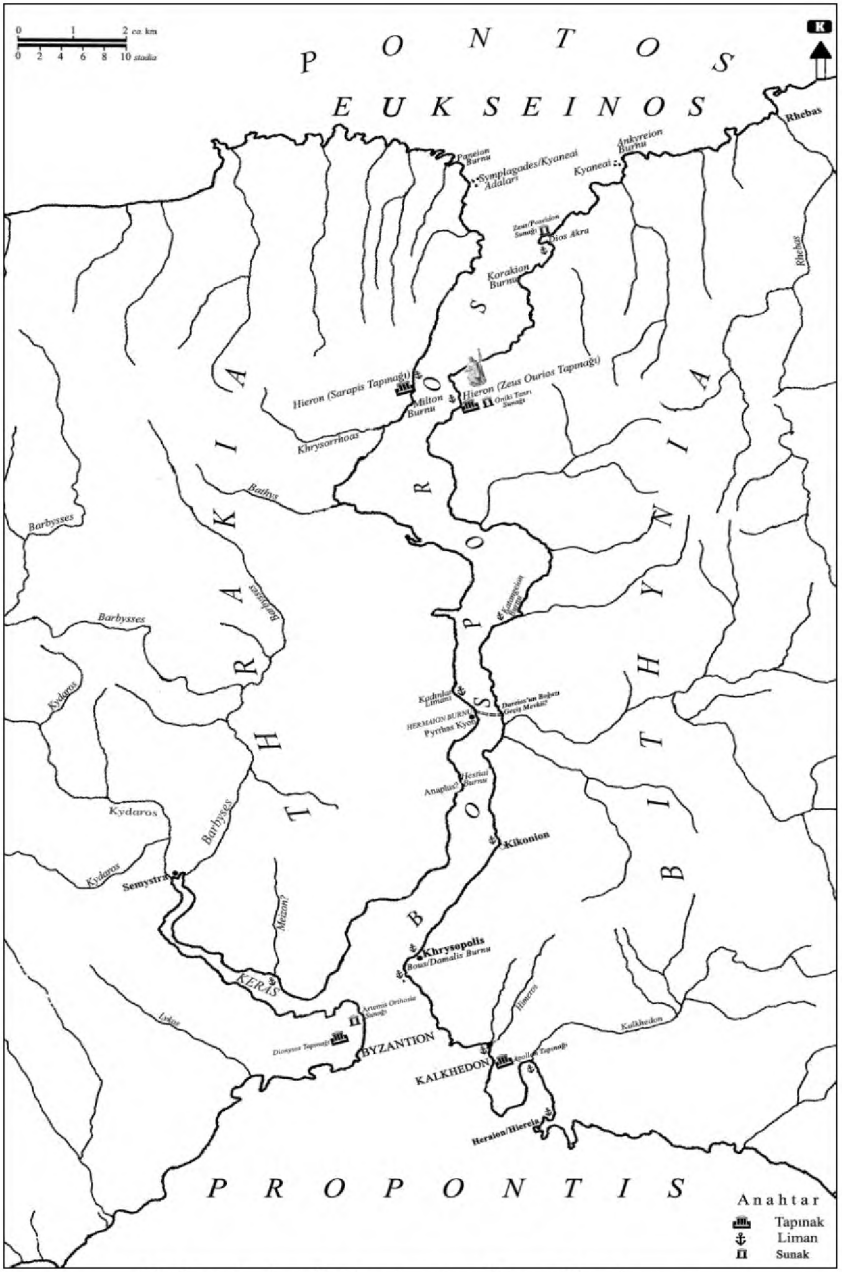
İstanbul Boğazı'nı (Hdt. IV. 83; Schol. Lycophr. 1285 str. 6-7) ve Istros (= Danube/ Tuna) Irmağı'nı aşarken (Hdt. IV. 97) ya da Kserkses Çanakkale Boğazı'nı geçerken (Hdt. VII. 33-36; Schol. Lycophr. 1285 str. 1-7) su, üzerinde kalıcı bir köprünün kurulmasına izin vermeyecek derecede derin ve geniş olduğundan, teknelerden oluşan bir köprü kurdurmuşlardır. Plinius'a (*nat.* IV. 12 [76]) göre, bu köprü 500 *passus* (*ca.* 740 m) genişliğindeydi. Bu bakımdan köprü Kserkses'in Çanakkale Boğazı'nı geçerken yaptığı gibi –Herodotos'un (VII. 33-36) betimlediği şekilde–, gemilerin yan yana getirilerek birbirine bağlanmaları ve bir sıra içinde dibe tutturulmaları yöntemiyle inşa edilmiş olsa gerekti (ayrıca bk. Romm 1998, 83 vd.).

[176] Hdt. IV. 85.

Dareios, Susa'da Memnon'un Sarayı denilen konağından "*Kral Yolu*" olarak adlandırılan güzergahı izleyerek yaklaşık 3 ay 5 günde Kalkhedon'a ulaşmıştır. Söz konusu yol boyunca kraliyet konutları ve çok güzel kervansaraylar bulunurdu. Bu güzergah hep insanların oturdukları yerlerden –yol güzergahı Lydia'nın başkenti Sardeis'ten başlayıp, Gordion, Ankyra, Kappadokia ve Yukarı Euphrates ve Babylonia'dan geçerek Susa'ya ulaşıyordu– geçtiğinden güvenlik içinde ve hızla ilerlenirdi. Susa ile Sardeis arası 13.500 *stadia*/450 *parasangai* çekerdi (yaklaşık 2.500 km). Bir günde 150 *stadia* ilerlenebileceği varsayılırsa bu mesafe 90 gün sürerdi (Hdt. V. 52-53).

[177] Hellenlerin, 'karanlık, siyaha yakın/koyu lacivert renkli adalar/kayalar' (= *Kyaneai nēsoi/petrai* [Κυάνεαι νῆσοι/πέτραι]); 'çarpışan adalar/kayalar' (= *Symplēgades nēsoi/ petrai* [Συμπληγάδες νῆσοι/πέτραι]) olarak da adlandırdıkları, Latinlerin ise, 'kutsal/ tapınak' (*Fanari*) dedikleri bu adalar İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e çıkışında, yer alırdı. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2005, 166 vd.

[178] Dareios'un İstanbul Boğazı'nın çıkışındaki, kutsal duvarlarla çevrili, 'elverişli rüzgarlar gönderen' (= *Zeus Ourios* [Ζεὺς Οὔριος]) Tapınağı içinde oturarak Karadeniz'i seyrettiği düşünülmektedir. Arrianus'a (*periplus* XII. 2) göre Zeus *Ourios* Tapınağı, Byzantion kentinden yaklaşık 15 deniz mil'i mesafede, boğazın en dar yerinde bulunmaktadır. Burası yazara (*periplus* XXV. 4) göre, bir Megara kolonisi olan Kalkhedon'lular tarafından kurulmuştur (Strab. VII. 6. 1 *c.* 319 dn. 2; ayrıca bk. Skylaks *periplus* 92; Diod. XX. 111. 3; Zos. I. 34. 3). Byzantion'luların Sarapis Tapınağı'nın tam karşısındaki, Anadolu yakasındaki tepe üzerinde yer almaktaydı (Strab. VII. 6. 1 *c.* 319 dn. 2; ayrıca bk. XII. 4. 2 *c.* 563). Strabon'a (*l. c.*) göre, bu karşılıklı tapınaklar, Karadeniz'e girişte, boğazın en dar yerinde inşa edilmişlerdi (ayrıca bk. Hdt. IV. 87; Skylaks *periplus* 67; 92; *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Ponti Euxini* (1 str. 3-4; 2 str. 1-2). Bu bakımdan, *Anonymi Mensura Totius Habitae Terrae*'nin yazarı (2-5), Karadeniz'in mesafelerini verirken Zeus *Ourios* Tapınağı'nı kendine mihenk noktası almıştı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2005, 92 vdd.; 168.



6) *Dareios'un Boğaz üzerine Köprü Kurdurması*

algılanamayacak derecede açıklıkla gözler önüne serilirdi[179]. Burnun batı ve kuzey eteklerinden ise, Karadeniz'e açılan, büyük ve açık denizi dar bir akıntı içine sıkıştıran boğaz başlardı. Dareios işte bu noktadan, bilinen bütün denizlerin en şaşırtıcısı olan Karadeniz'in[180] görülmeye değer, doyulmaz güzelliklerini seyre daldı[181].

Karadeniz'i seyreden Pers kralı, tekrar gemiye binerek Samos'lu mimar Mandroklees[182] tarafından gemilerin yan yana getirilmesiyle oluşturulmuş İstanbul Boğazı'ndaki köprüye doğru yelken açtı[183]. Herodotos'a (IV. 87) göre, bu köprü *"Byzantion ile Karadeniz'in ağzındaki –*Zeus *Ourios– tapınağının orta yerinde kurulmuştu"*. Polybios'a (IV. 43. 2) göre ise, Avrupa Hermaion'unun[184]; Karadeniz'in girişine yakın bir yerdeki burnun çıkıntısında, Byzantion ile *hieron* arasındaydı[185].

---

[179] Ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 9.

[180] Herodotos'a (IV. 85) göre, Karadeniz'in uzunluğu 11.100; en geniş olduğu yer ise, 3.100 *stadia*'ydı. Bu denizin ağzı 4 *stadia* genişliğindeydi. Bosporos denilen kanal 120 *stadia* boyunca uzanmaktaydı. Bu şekilde boğaz, Marmara'ya ulaşırdı. Marmara Denizi'nin genişliği 500, uzunluğu ise, 1.400 *stadia*'ydı. Çanakkale Boğazı'na çıkardı. Burada 400 *stadia* boyunca, 7 *stadia*'ya kadar daralırdı. Çanakkale Boğazı, Aigaion (Ege) Pelagos denilen bir açık denizde son bulurdu.

[181] Hdt. IV. 85; ayrıca bk. Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2.

P. Gyllius'a (*Bosp.* III. 2) göre, buradan Karadeniz'e bakan insanda manzaranın verdiği keyfin mi; yoksa hayranlık duygusunun mu daha fazla uyandığı belli olmazdı.

[182] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 12) göre, Herodotos'un el yazmalarından birinde Samos'lu mimarın ismi Androkleēs=Ἀνδροκλέης olarak geçmektedir. Yazar bu adın Hellenler arasında oldukça sık kullanılan ve bilinen bir isim olduğunu; Mandroklees adının ise, özellikle kırsal yaşamda kullanıldığını ileri sürmektedir. Ancak bilinen bütün Herodotos (IV. 87-89) *codex*'lerinde ve *Anthologia Graeca*'da (VI. 341), Samos'lu mimarın adı Mandroklees şeklinde yazılmıştır. Tzetzes'te (*Chil.* I. str. 826; 887) ise, Mandrokles olarak geçer. Ayrıca bk. Müller 1990[2], 43 dn. 1.

[183] Bu durum söz konusu köprüde de, bundan yaklaşık 30 yıl sonra (İÖ. 482 yılında), Dareios'un oğlu Kserkses'in Hellas'a düzenlediği sefer sırasında, Çanakkale Boğazı üzerinde gemilerin bir araya getirilerek kurdurduğu köprüler gibi, boğazda işleyen teknelerin geçişi için aralıklar bırakıldığına işaret etmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. VII. 36.

[184] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 12) göre Polybios'tan başka, kimse köprünün bir ayağının Avrupa Hermaion'unda olduğuna dair bilgi vermemiştir. Byzantion'lu Dionysios (II. 12 *fr.* 35) dahi, boğaz yakınlarındaki bütün tapınakların adını anmasına karşın Hermaion'a ilişkin herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Tarihçiler ve coğrafyacılar arasında boğazı en iyi bilmekle övünen Tzetzes (*Chil.* I. str. 829), burayı Heraion olarak adlandırmıştır. Tzetzes'e (*loc. cit.*) göre, Mandroklees köprüyü Damalis çevresi ile Heraion arasında kurmuştu.

[185] Polybios'a (IV. 43. 2) göre, Dareios'un İskitlere karşı savaşmaya giderken Perslerin Asya'yı Avrupa'ya bağladığını söyledikleri Hermaion, Asya'dan 5 *stadia* mesafede

Daha önce değindiğimiz üzere İstanbul Boğazı, üzerinde kalıcı bir köprünün kurulmasına izin vermeyecek derecede derin ve genişti. Ayrıca Karadeniz'den Marmara istikametine doğru üst akıntı bulunmaktaydı. Bu bakımdan Mandroklees, daha sonradan Persler; Hellenler ve Romalılar tarafından tecrübe edilen bir teknik kullanarak tarihte ilk defa iki kıtayı birbirine bağlayan bir köprü oluşturmuştur. Bu sisteme göre, önce gemiler komut verilir verilmez akıntıda yüzmeye bırakılırdı. Böylelikle akıntı onları doğal olarak aşağıya doğru sürüklerken, bir kürekli tekne de onları köprünün kurulması planlanan yere yönlendirirdi. Gemiler bir kıyıdan karşı kıyıya kadar belli aralıklarla dizilir dizilmez, çapalarının yanı sıra, kaba taşlarla doldurulmuş piramit şeklindeki sepetleri akıntıya karşı tutunmalarını sağlamak için suya indirirlerdi. Bu şekilde gemilerin burunları Karadeniz ile dik açı yapacak biçimde konumlandırılacağı için boğazın akıntısına paralel düşer ve akıntı nedeniyle gemileri birbirine bağlayan halatlara binen yükü azaltırdı. Böylesine derin ve geniş su kütleleri üzerinde gemiler ayrıca birbirlerine demir kıskaçlarla çengelleniyordu. Ayrıca boğazda işleyen küçük teknelerin geçişi için köprüde aralıklar bırakılıyordu. Bütün bunlar tamamlandıktan sonra, gemileri birbirine bağlayan halatları, karadan ağaç burgular ve çıkrıklar kullanarak gererlerdi. Söz konusu halatlar, keten kenevir lifleri ile papirüslerden yapılırdı[186]. Bu şekilde köprü-

olup boğazın en dar yeriydi. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 12 *fr.* 35=Gyllius *Bosp.* II. 12) göre, Polybios'un sözünü ettiği Hermaion mevki, Asya'daki hisarın (Anadolu Hisarı) karşısındaki Neokastron (Rumeli Hisarı) adı verilen kale civarındaydı. Zira burada, Avrupa'dan Asya istikametine doğru uzanan kara parçası bir burunbaşı gibi boğaza doğru fırlardı. Boğazın en dar yerlerinden biri kabul edilen bu bölüme Byzantion'lular, Pyrrhias Kyon adını verirlerdi. Bu bakımdan Gyllius'a (*loc. cit.*) göre köprü, boğazdaki şiddetli akıntı yüzünden Hermaion'dan (Rumeli Hisarı'ndan) düz hatla Asya'daki Anadolu Hisarı'na değil; fakat Dionysios'un Kikonion (Çengelköy yakınları); 16. yüzyıldaki Yunanlıların ise, Kormon dediği yere doğru çapraz bir şekilde kurulmuş olsa gerekti.

Scholia in Lycophronem (1285 str. 6-7) ise, Kserkses'in babası Dareios'un İstanbul Boğazı'na köprü kurdurduğu belirtilmekle birlikte köprünün yerine ilişkin herhangi bir yorumda bulunulmamaktadır.

[186] Herodotos'a (VII. 36) göre, bu iki cins halat kalınlık bakımından birbirine eşit olsa bile, keten kenevir lifinden olanlar daha sağlamdı.

Bununla birlikte söz konusu köprülerin yapımında gemileri birbirine bağlamak için halat kadar demir zincirler de kullanılırdı. Plinius (*nat.* XXXIV. 43 [150]) Euphrates (Fırat) kıyısındaki Zeugma kentinde Büyük İskender döneminden –İÖ. 331 yılından– kendi zamanına –İS. I. yüzyılın ikinci yarısına– kadar varlığını koruyan, çift zincir aracılığıyla birbirine bağlanmış gemilerden kurulu bir köprüden söz eder. Plinius (*loc. cit.*) bu köprüde İskender zamanından kalan zincir halkalarında pas olmadığını göz-

nün çatısı oluşturulduktan sonra, köprünün eni boyunca kalın kalaslar kesilirdi. Bunlar teknelerin üzerlerine uzunlamasına peş peşe dizilirdi. Ardından enlemesine tahtalarla bunlar birbirine tutturulurdu. Gemilerin aralarında çarpışmaması ve gemiden gemiye geçiş sağlayacak kalasların desteklenmesi için bağlayıcı ve sabitleştirici çapraz kirişler konurdu. Aynı süreç, köprüyü tamamlamak için gerekli olduğu sayıda gemiden gemiye yenilenirdi. Bunların üzerine gene tahtadan bir taban döşenir ve üzerine bir kat toprak atılırdı. En son olarak köprünün her iki yanına yan duvar işlevi görmesi için merdivenler çakılırdı. Bu korkuluklar bir yandan atlar ve yük hayvanları açısından geçişi güvenli kılarken diğer yandan da yapıyı daha da güçlendirirdi[187].

Dareios köprüyü tetkik ettikten sonra, İstanbul Boğazı kıyısında, köprünün önüne beyaz taştan iki sütun (*stelai*) diktirdi. Bunlardan birinin üzerine Assur, diğerinin üzerine ise, Hellen alfabesiyle savaşa götürdüğü bütün halkların dökümünü hakkettirdi[188]. Zira bu sefere hükümdarlığı altındaki ulusların hepsini sevk etmekteydi. Herodotos'a (IV. 87) göre, "*bütün bu birliklerin hesabı tutulmuştur: Ordu, donanmayı saymazsak süvarilerle birlikte 700.000 kişiydi*[189]*; ayrıca 600 gemi toplamıştı*". Byzantion'lular daha sonradan bu sütunları kentlerine taşımışlardır. Bunlardan, üzerinde Hellen yazısı bulunan sütunla *Orthosia*[190] Artemis'inin sunağını inşa etmiş-

---

lemlediği halde, zincire daha sonradan eklenen halkaların paslandığına dikkat çekmiştir.

[187] Konuya ilişkin olarak bk. Hdt. IV. 83; 85; 89; 97; VII. 33-36; Arr. *anab*. V. 7. 3-5 dn. 3; Cass. Dio LXXI. 3.

[188] Hdt. IV. 87. Herodotos (*loc. cit.*) söz konusu sütunların lokalizasyonları ve konumlarına açıklık getirmemiştir. Bu bakımdan bunların yan yana mı; yoksa bunlardan Assur yazıtı taşıyanın boğazın Asya; Hellen alfabesiyle yazılanın ise, boğazın Avrupa yakasına dikilip dikilmediği belli değildir. Ayrıca Assur karakterleriyle yazılmış yazıttan kastın, Elam, Aramea ya da Eski Pers dilinde –veya bunların her üçünü de içermektedir– olup, çiviyazısı işaretleriyle kazınmış olması muhtemeldir. Ayrıca bk. Balcer 1972, 121 dn. 61; Cook 1983, 129 dn. 8; Dandamaev 1989, 148.

Dareios'un, sütunların üzerine hakimiyeti altındaki halkların listesini yazdırması kralın Tearos Pınarı'ndaki yazıtı (Hdt. IV. 87; 91) ve İran'daki Bisitun yazıtı ile Mısır'daki Kanal sütunu üzerine hakkettirdiği yazıtla benzer motifler taşımaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Archibald 1998, 82.

[189] *FGrHist* IIIC 688 F 1*e* (5); F 13 (20-21) '*Ktesias*'.

[190] *Orthōsia/Orthia* [Ὀρθωσία/Ὀρθία], Lakedaimonia ve Arkadia'da Artemis'e verilen isimdi. Lakedaimonia'daki *Orthosia/Orthia* –Artemis'in bu lakabının anlamı bilinmemektedir– sunağında Sparta'lı çocuklar, tanrıçanın bayramı sırasında kırbaçlanırlardı.

lerdi. Üzerine Assur yazısının kazınmış olduğu sütun ise, Byzantion'daki Dionysos Tapınağı'nın yanına dikilmek için ayrılmıştı[191].

Pers kralı, böylesine hayranlık uyandırıcı bir işi böylesine kısa süre içinde başardığı için Samos'lu mimar Mandroklees'e verilebilecek her şeyin on katını verdi. Mandroklees de bu bağışla, aslına bakılarak yapılacak bir resim için ödül koydu. Bu tabloyu da daha sonradan, Samos Adası'ndaki Hera Tapınağı'na sungu olarak adadı[192]. Tabloda, şeref koltuğunda oturan Dareios'un[193], boğaz üzerinde gemilerin bir araya getirilmesiyle inşa edilmiş köprü üzerinden, Asya'dan Avrupa kıtasına geçen Pers ordusunu seyredişi resmediliyordu.

Mandroklees tablo üzerine bir de, şu dörtlüğü yazdıktan sonra, gemilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş köprünün hatırası olan bu resmi adak olarak Hera Tapınağı'nın duvarına astırdı[194]:

Mandroklees, balığı bol Bosporos'ta bir köprü inşa etti.
Yaptığı bu işin anısını tanrıça Hera'ya sungu olarak ayırdı.
Kral Dareios'un planını başarıyla yerine getirerek,
Hem kendi onur tacı elde etti; hem de Samos'luların ününü artırdı.

Dareios, Mandroklees'i mükafatlandırdıktan sonra, İÖ. 512 yılında 500 *passus* (*ca.* 740 m) genişliğindeki köprüden Avrupa'ya geçti[195]. Boğaz

---

[191] Hdt. IV. 87.

[192] Bu resim yarışmasına katılan ressamların kimler olduğuna ve yapıtlarına değinilmemiştir. Herodotos (*loc. cit.*) sadece yarışmayı kazanan ressamın tablosuna mimar Mandroklees'in yazdırdığı epigramı aktarmıştır.

[193] Herodotos (IV. 87-88), Dareios için boğazda taht dikildiğini anmaz. Buna karşın (Hdt. VII. 44) Dareios'un oğlu Kserkses için Abydos sırtlarında beyaz taştan yapılmış bir taht inşa edildiğini ve kralın buradan Çanakkale Boğazı'nı geçen ordusunu seyrettiğini yazar. Bu bakımdan Dareios'un da boğazda oturup köprüden geçen ordusunu seyretmesi ve Kserkses'in Çanakkale Boğazı geçişinde babasını örnek almış olması olasıdır. Zira Pers töresine göre Pers kralları ordularını seyretmekten hoşlanırlardı (Hdt. VIII. 88; Aiskh. *Pers.* 456-458). Byzantion'lu Dionysios'a (II. 12 *fr.* 35= Gyllius *Bosp.* II. 12) göre ise, köprünün ve buradaki başka tarihi anıtların yanı sıra, boğaz sırtlarında Dareios için taştan kesilmiş bir de taht vardı. Pers kralının bu tahtta otururak Asya'dan Avrupa'ya geçen ordusunu seyrettiği rivayet edilirdi. Tahtı Dionysios (*loc. cit.*) 'koltuk/savaş arabası selesi' (= *diphros* [δίφρος]); Herodotos (IV. 88) ise, 'şeref koltuğu' (= *proedria* [προεδρία]) olarak adlandırır. P. Gyllius (*loc. cit.*) İS. 16. yüzyılın ilk yarısında burada araştırma yaparken Anadolu Hisarı'nın kolcularından korkmasa Dareios'un tahtını bulmak için her taşı oynatacağını ifade etmiştir. Ama yazara göre, eğer kralın taştan tahtı burada olsaydı bile, buradaki taşlarla birlikte yerinden kopartılmış ve Dareios'un köprüsünün uzandığı kıyıyı tümüyle kaplayan hisarın temellerinde kullanılmış olurdu.

[194] Hdt. IV. 88=*Anth. Graec.* VI. 341.

üzerindeki köprüyü oluşturan gemiler ayrıldı. Böylelikle Pers donanması, çeşitli filolar halinde Byzantion, Kalkhedon limanları ile İstanbul Boğazı kıyılarında demir attı. Bunun üzerine Pers kralı, Ionia'lılar ile aralarında Byzantion tiranı Ariston'un da bulunduğu birçok yöneticiyi yanına çağırdı. Zira bu donanma büyük ölçüde Ionia, Aiolis, Hellespontos ve Bosporos kıyılardaki tiranların yönetimi altındaydı[196]. Kral onlara Karadeniz'e yelken açarak Avrupa'nın en büyük ırmağı Istros[197] (Tuna) üzerinde bir köprü kurmalarını emretti. Kendi ise, Trakya üzerinden Tuna'ya doğru ilerledi. Byzantion tiranı Ariston'un da aralarında bulunduğu Pers donanması İstanbul Boğazı'ndan yelken açtı. Kyaneai Adaları'nı geçip Karadeniz'e çıktı[198]. Yedi ağızdan[199] Karadeniz'e boşalan ve içinde gemilerin

---

[195] *FGrHist* IIIC 688 F 13 (21) '*Ktesias*'; Plin. *nat.* IV. 12 [76]; ayrıca bk. Amm. Marc. XXIII. 6. 8.

Bu şekilde, tarihte ilk defa, iki kıta arasında köprü inşa edilmiş oluyordu. Ayrıca o zamana değin, tarihte böylesine geniş bir mesafeyi kapsayan başka bir köprü kurulmamıştı.

Antikçağ yazarlarının boğaz hakkında kaleme aldıkları eserler dikkatlice incelendiğinde, köprünün yerine ilişkin bilgi veren en ünlü/tanınmışların bile deneyimsiz oldukları anlaşılır. Bunlar arasından Byzantion'lu Dionysios ile hemen hemen tüm yaşamı boyunca boğaz kıyısında oturan Eustathius ayrı tutulabilir. Gene de Byzantion'lu Dionysios (II. 12 *fr.* 35) boğazın en dar yerinden söz ederken, buranın Anaplus ile Kikonion arasında olduğunu söyler. Fakat Anaplus ile Kikonion'un nereleri olduğunu açıklamaz. Eustathius ise, sadece bu noktada değil; aynı zamanda hiçbir yerde Dareios'un köprüyü kurduğu yere ilişkin herhangi bir yorumda bulunmaz. Konu buraya geldiğinde dahi özellikle, *Dareios'un kutsal ağız yakınlarından Trakya'ya geçti*ğini=ὁ Δαρεῖος περί που τὸ Ἱερὸν στόμα εἰς Θρᾴκην διέβη, söylerken bile köprünün yerine değinmemiştir (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140). Aynı şekilde Doğu Roma İmparatorluğu'nun Got'larla olan ilişkilerini anlatan Got tarihçi Iornandes de bu konuda herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Iornandes, boğazı görmemiş olmasından dolayı, Pers kralının gemileri birbirine bağlayarak oluşturduğu köprü yoluyla Trakya'ya geçtiğini kaleme almakla yetinmiştir. Tzetzes (*Chil.* I. str. 829) ise, Dareios'un boğazda köprü kurdurduğu yerin Heraion ya da Damalis yakınlarında olduğunu söylerken yanılmaktadır (Gyllius *Bosp.* II. 12). Konuya ilişkin olarak bk. *IG* XIV 1297 *lev.* II. 8 str. 24-25; Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1; II. 12 *fr.* 35; 13 *fr.* 36; ayrıca bk. Balcer 1972, 103.

[196] Hdt. IV. 89. Söz konusu donanmada, Byzantion tiranı Ariston'un yanı sıra, hangi tiranların yer aldığına ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. IV. 137-138.

[197] Almanya'daki Karaormanlar'dan doğan bu ırmak Latince'de Danuvius adını taşır. Avrupa'nın güneydoğu kesiminde altmışa yakın ırmakla beslenerek yaklaşık 2850 km kat ettikten sonra, Karadeniz'e dökülür. Herodotos'a (IV. 48-50) göre, Nil'i saymazsak antikçağda bilinen ırmakların en büyüğüdür. Ayrıca bk. Hdt. II. 33; Plin. *nat.* IV. 12 [79]; Arr. *anab.* I. 3. 2; Amm. Marc. XXII. 8. 44.

[198] Hdt. IV. 89.

yüzebileceği ölçüde derin su debisine sahip Tuna'dan Avrupa içlerine doğru iki gün boyunca ilerlediler. Tuna'nın kollara ayrıldığı mevkiyi geçtikten sonra, gemilerini birleştirerek köprü kurdular[200]. Dareios bu köprüyü aralarında Byzantion tiranı Ariston'un da bulunduğu tiranların korumasına bıraktı. Ardından, ordusuyla köprü üzerinden geçerek İskit topraklarına girdi. Ancak karşısında savaşacak düşman bulamadı. Bölgenin iç kısımlarına kadar İskitleri takip etti. Sonunda erzakı tükenen ve su sıkıntısı çeken ordusu İskitler tarafından oldukça zor bir duruma düşürüldü. Bu yüzden Tuna'daki köprüyü kurmak ve korumakla görevlendirdiği tiranların yanına kararlaştırdığı tarihte dönemedi[201]. Bu sırada tiranlar kendi aralarında toplanarak ne yapmaları gerektiği konusunda görüştüler. Önce Khersonesos (Gelibolu) kıyılarının tiranı Miltiades'in görüşüne uyarak geçidi yıkma kararı aldılar. Bu şekilde Ionia'yı ve kendilerini Pers boyunduruğundan kurtaracaklarına inandılar. Fakat Miletos tiranı Histiaios, Miltiades'in bu önerisine karşı çıktı. Histiaios'a göre, bu sırada burada bulunan tiranların[202] çoğu kendi ülkesinde Pers kralının sayesinde başta kalabiliyordu. Dareios'un gücü kırılırsa ne kendisi, ne Byzantion tiranı Ariston ne de öbür ulusların başındakiler yönetimi ellerinde tutabilirlerdi[203]. Zira bu sitelerin hepsi, tiranlığı yıkıp demokratik yönetim kurma sevdasındaydı. Miletos tiranı bu

---

[199] Herodotos (IV. 47), Ephoros (Strab. VII. 3. 15 *c.* 305) ve Arrianus'a (*periplus* XXIV. 1-2; *Ind.* VIII. 2. 5-6) göre Tuna, 5 ağızdan Karadeniz'e dökülür. Plinius'a (*nat.* IV. 12 [79]) göre, Tuna'nın 6 ağzı vardır. Doğru olan ve genellikle kabul edilen görüş ise; Tuna'nın 7 ağzı olduğudur (Strab. VII. 3. 15 *c.* 305; Ovid. *Tri.* II. 189; Stat. *Silv.* V. 2. str. 137; Val. Flacc. *argon.* IV. str. 718; VIII. str. 187; Tac. *germ.* 1; Mela II. 8 dn. 9; Amm. Marc. XXII. 8 44-45).

[200] Hdt. IV. 89; ayrıca bk. *FGrHist* IIIC 688 F 13 (21) '*Ktesias*'; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140.

[201] Hdt. IV. 90-136; ayrıca bk. Polyain. *strat.* VII. 11. 1; 4 "*Dareios*"; Diod. X. 19. 5; Iust. I. 10. 23; II. 3. 3; 5. 10.

[202] Tiran (= *tyrannos* [τύραννος]) sözcüğünün kökeni Lydia dilinde *bey* ya da *efendi* anlamına gelirdi. Tiranlık ise, kent yönetiminin bir tek kişinin egemenliği altında olduğu rejim şekliydi. Hellenler bu sözcüğü genellikle doğulu despotları ve zorbaları tanımlamak amacıyla kullanırlardı. Bu bakımdan halkın gözünde '*tiranlık*' aşağılayıcı ve kötü bir anlam içermekteydi. Çünkü tiranlar kentlerin yönetimini yasal ve geleneksel olmayan yollardan örneğin, kenti darbeyle ele geçirip kendi keyiflerine göre hüküm sürerlerdi. Aristoteles'e (*pol.* V. 10) göre, tiranlıkta yönetimi elinde bulunduran kişi, halkın ortak iyiliğini değil, kendi çıkarını gözetirdi. Kral onur, tiran ise, para toplardı. Kralın amacı ödevi, tiranın amacı ise, kendi zevkiydi. Bu yüzdendir ki, Hellen *polis*'lerinde iktidar sahipleri kendilerini tiran olarak adlandırmamaya özen gösterirlerdi. Daha detaylı bilgi için bk. Hdt. V. 92-93; Mansel 1988[5],178 vdd.; Ağaoğulları 1994, 34; 334 vd.

[203] Hdt. IV. 136-138.

görüşünü söyler söylemez; daha önceden Miltiades'in önerisini kabul edenler dahi, büyük ölçüde fikir değiştirerek Histiaios'un düşüncesine katıldılar. Böylelikle köprüyü koruyarak hem Dareios komutasındaki ordunun kurtulmasını sağladılar hem de kendi tiranlıklarını güvence altına aldılar[204].

Bu sefer sırasında Dareios, Trakya'da Karadeniz kıyılarından, Makedonya sınırlarına değin uzanan Skydra-Trakya satraplığını oluşturdu. Ardından ordusuyla Trakya üzerinden Sestos'a (Akbaş Burnu) geldi. Burada Trakya'nın ele geçirilmesi ve satraplığın yönetimi için önemli sayıdaki kuvvetin başına gözde komutanlarından Daskyleion satrabı Megabazos'u bıraktı[205]. Bu sırada İskitlere karşı yaptığı seferden döndükten sonra, İskitlerin hazırlık yaptığını ve boğazı geçerek kendisine saldırmak suretiyle çektiklerinin intikamını almak istediklerini öğrendi. Marmara'nın Trakya sahillerindeki ve Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasındaki kentlerin İskit süvarilerinin geçişine gerekli yardımı yapmalarından korktu[206]. Bu yüzden Trakya'nın ve boğazların güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli önlemleri aldı. Bosporos'un ardından Hellespontos'ta da Pers kontrolünü sağladıktan sonra, gemileriyle Çanakkale Boğazı'nı aşarak Küçük Asya'ya geçti[207].

---

[204] Hdt. IV. 137-142; ayrıca bk. *FGrHist* IIIC 688 F 13 (21) '*Ktesias*'; Iust. II. 5. 10.

[205] Hdt. IV. 143; ayrıca bk. Iust. II. 5. 11-12.

[206] Strab. XIII. 1. 22 *c.* 591.

[207] Hdt. IV. 143. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. ve krş. Amm. Marc. XXIII. 6. 7-8; Tekin 2008, 92.

Ktesias'a (*FGrHist* IIIC 688 F 13 (21) göre ise –İÖ. 512 yılında– Dareios gene İstanbul Boğazı üzerindeki köprü vasıtasıyla Asya'ya geçmiştir. Ktesias'a (*loc. cit.*) göre Dareios, İstanbul Boğazı üzerindeki köprünün/köprü ekipmanının korunması ve bakımı için Kalkhedon'luları görevlendirmiş olmasına karşın onlar kendilerine verilen görevi yerine getirmemişler ve köprüyü/leri çözmüşlerdir (ayrıca bk. *FGrHist* IIIC 688 F 13 (25) '*Ktesias*'. Bu yüzden Dareios, Kalkhedon'luları cezalandırmış, evlerini ve tapınaklarını yakmıştır. Herodotos (IV. 87) da Dareios'un İstanbul Boğazı üzerinde kurdurduğu köprünün önüne diktirdiği beyaz taştan iki *stelai*'ın Dareios'un bölgeyi terk etmesinden sonra Byzantion'lular tarafından yerlerinden sökülerek kentlerine taşındığına değinmiştir.

Kalkedon'un, Dareios tarafından cezalandırılışını anlatan Ktesias ile Dareios'un Kalkhedon'u ele geçirişini kaleme alan Polyainos'un ifadeleri paralellik göstermektedir. Zira Polyainos'a (*strat.* VII. 11. 5 "*Dareios*") göre, Dareios'un kendilerine verdiği görevleri ihmal ettikleri ve gereken gayreti göstermedikleri için Kalkhedon, Dareios tarafından kuşatılmıştır. Pers ordusunun kuvvetini bilmelerine karşın kenti çevreleyen sur duvarlarının sağlamlığına ve kentlerinde depoladıkları tahıl stoğuna güvenen Kalkhedon'lular bütün güçleriye kendilerini savunma yoluna gitmişlerdir. Dareios ise, öncelikle Kalkhedon'u kuşatmak için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Kentin geniş ve zengin *territorium*'unu yağmalamakla yetinmiştir. Ardından Kalkhedon önlerinde

Bu Megabazos, Kalkhedon'lulara unutulmaz bir hatıra olarak, tarihe geçecek bir söz bırakmıştır. Megabazos, Hellespontos yöresinde henüz Perslerin hakimiyeti altında olmayan kentlere karşı sefer düzenlediği sırada[208] Byzantion'a da uğramıştı[209]. Burada bulunduğu sırada, Kalkhedon'luların kentlerini Byzantion'lulardan 17 sene önce kurduklarını öğrenmişti. Bunun üzerine:

"*Kalkhedon'luların o zamanlar kör olmaları gerektiğini; zira eğer kör olmasalardı; ellerinin altında böylesine güzel bir mevki varken, gidip de o kadar güzel olmayan bir yeri seçmeyeceklerini*"

söylemişti[210].

Bu sırada Dareios ordusuyla Sardeis'e (Sart) kadar ilerledi[211]. Burada Mytilene'li Koes ve Miletos tiranı Histiaios gibi, İskit Seferi sırasında kendisine sözleriyle ve hareketleriyle yardımda bulunanları ödüllendirdi[212]. Diğer yandan Khersonesos kıyılarının tiranı Miltiades[213] gibi, söylevleri ve davranışlarıyla kendisinin ordusuyla birlikte yok olmasına neden olabilecek hareketlerde bulunanları da cezalandırmak üzere harekete geçti. Bu arada Tuna'ya kurulmuş olan köprünün kaldırılması konusunda Miltiades'i desteklediğinden mi; yoksa başka bir sebepten midir; kesin olarak bilmedi-

---

kamp kurmuş ve ordusuna katılacak takviye kuvvetleri bekler gibi yapmıştır. Ancak bu sırada Kalkhedon'a yaklaşık 2 km mesafeki Aphasion denilen dağın eteklerinden kente gizlice tünel kazdırmıştır. Pers ordusunun her an surlara saldırmasını bekleyen; ancak Perslerin herhangi bir girişimde bulunmayışından kendilerini güvende zanneden Kalkhedon'lular ise, bütün dikkatlerini surlarının tahkimatına ve savunmasına harcamış ve kralın her hareketini gözlemlemeye devam etmişlerdir. Bu sırada kralın adamları tüneli kentin *agora*'sındaki zeytin ağacının köklerine kadar ilerletmiştir. Akşama kadar burada bekleyen askerler geceyle birlikte kente girmiş; kentlerinin surlarına saldırı bekleyen Kalkhedon'luları gafil avlayarak az bir kuvvetle kenti ele geçirmişlerdir.

Konuya ikişkin olarak ayrıca bk. Merle 1916, 11; *I.Kalchedon* 92; 120; Loukopoulou 1989, 88 vd.; Avram 2004, 979 n° 743.

[208] Hdt. IV. 144.

Megabazos, bu sırada Hellespontos ulusları arasında ilk olarak, Dareios'un uyruğu olmayı kabul etmeyen Perinthos'lulara (Marmara Ereğlisi) karşı savaşmış ve onlara boyun eğdirmiştir (Hdt. V. 1-2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Archibald 1998, 81.

[209] Herodotos (IV. 144), Megabazos'un Byzantion'da bulunuş sebebine ve halen tiran Ariston tarafından yönetilip yönetilmediğine ilişkin herhangi bir yorumda bulunmamıştır.

[210] Hdt. IV. 144.

[211] Hdt. V. 11-13; 23-25.

[212] Hdt. V. 11.

[213] Konuya ilişkin olarak bk. Hdt. VI. 40-41.

ğimiz bir nedenden ötürü Byzantion tiranı Ariston da, Dareios'un gözünden düşmüş olsa gerektir[214].

Dareios, İÖ. 511 yılında Sardeis'teyken krallığına ilişkin gerekli düzenlemeleri tamamladı. Otanes'i Daskyleion satraplığına atadı. Kardeşi Artaphrenes'i ise, Sardeis'e vali olarak bıraktı. Magabazos'un yerine ordunun başına Otanes'i getirdi. Onu Küçük Asya'nın kıyı kesiminde ikamet eden halklar üzerine komutan tayin etti[215]. Kendisi de, Megabazos ile Histiaios'u yanına alarak kraliyet başkenti Susa'ya döndü[216].

Megabazos'un yerine geçen Daskyleion satrabı Otanes, Anadolu sahillerindeki kentler tarafından pek sevilmemiştir. Zira ulusları ve siteleri ezmek için, ciddisini bulduğu zaman ciddi; bulamadığı zaman önemsiz bahanelerle kentleri ve adaları köleleştirmeye çalışıyordu. Bunlardan kiminin İskit Seferi'nden kaçmış olduğunu, kiminin de İskit Seferi'nden dönen Pers ordusuna zarar vermek istediğini iddia ederek buralara sefer düzenliyor ve ele geçiriyordu[217]. Bu sırada Abydos ile diğer Marmara kentleri de olası bir İskit istilası sırasında onlara yardım edeceği gerekçesiyle Persler –Otanes?– tarafından yıkılmıştır[218]. Otanes bu şekilde ilerleyerek İÖ. *ca.* 510 yılında Byzantion ve Kalkhedon'u almıştır[219]. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 9=Gyllius *Bosp.* II. 2) göre, Byzantion'da denizden biraz daha uzakta Heraia Akra (Hera Burnu) üzerinde yer alan Hera Tapınağı, Dareios'un[220] İskit Seferi sırasında Byzantion kentinin Pers kralına karşı işlediği suçları cezalandırmak amacıyla Persler tarafından yağmalanmış,

---

[214] Hdt. V. 26.

Strabon'a (XIII. 1. 22 *c.* 591) göre bu sırada Dareios, Marmara sahillerindeki kentlerin, olası bir İskit saldırısı sırasında onlara yardım edeceğinden korkuyordu. Bu bakımdan Trakya sahillerindeki tiranları kentlerinden uzaklaştırmış ve bölgedeki Pers hakimiyetini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

[215] Hdt. V. 25-26.

[216] Hdt. V. 25.

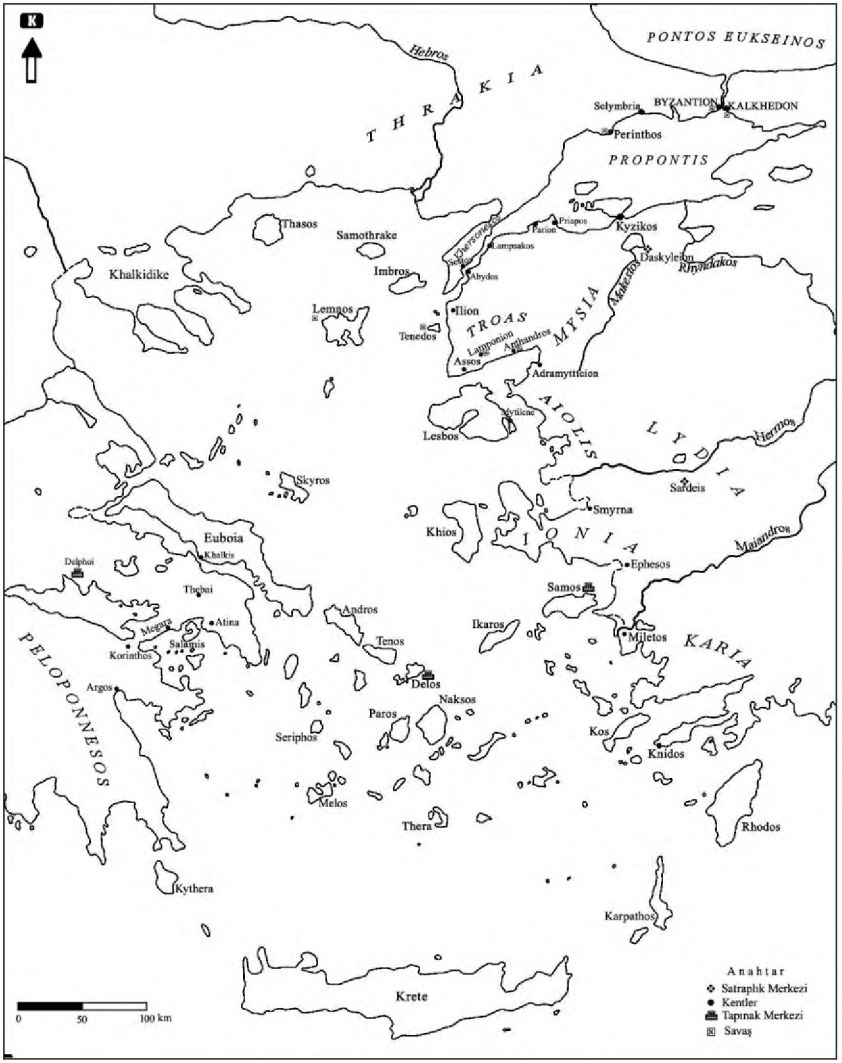
[217] Hdt. V. 27.

[218] Strab. XIII. 1. 22 *c.* 591.

[219] Hdt. V. 26.

Bu sırada, İÖ. *ca.* 510 yılında Byzantion'un başında tiran Ariston'un mu bulunduğu; yoksa bunun Perslere karşı bir ayaklanma hareketi mi olduğu kesin değildir. Kesin olan bir şey vardır: O da, Tuna üzerine köprü kurmak üzere İÖ. 512 yılında Dareios'un İskit Seferi'ne katılan Byzantion tiranı Ariston'a ait, bu sefer sonrası hiçbir veriye sahip olmadığımızdır.

[220] Byzantion'lu Dionysios (II. 2 *fr.* 9) yanlışlıkla Kyros yazmıştır. Ayrıca krş. Newskaja 1955, 70.



7) *Megabazos ve Otanes'in Seferleri*

tahrip edilmiş ve yakılmıştır[221]. Ardından Otanes Pers kralı adına düzenlediği askerî harekata devam etmiş; sırasıyla, Antandros (Yarmata Tepesi)

[221] Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 9) göre, bu tarihten itibaren Byzantion'lular için Hera Tapınağı'ndan geriye sadece tapınağın bir zamanlar yer aldığı tepenin adı kalmıştır. Bununla birlikte, Byzantion'da ikamet eden Megara'lılar ve Megara soylular,

ve Lamponion (Kozlu Dağı/Asar Tepe) kentleriyle, Lemnos (Limni) ve Imbros (Gökçeada) adalarını kuşatarak ele geçirmiştir[222].

Sonra bir süre için durulma olmuş; fakat İÖ. *ca.* 500 yılında Naksos ve Miletos'lular Anadolu ve Hellas halklarının başlarına yeni belalar açmışlardır[223].

B. IONIA AYAKLANMASI (İÖ. 499-İÖ. 494):
Byzantion ve Kalkhedon'un Baş Kaldırışı ve Boyun Eğişi

Bu sırada Miletos'un başında Histiaios'un damadı ve yeğeni Aristagoras bulunuyordu. Aristagoras, Naksos'lu demokrasi yanlısı sürgünlerin adalarına geri dönmelerini sağlamak, Paros ve Andros ile birlikte Kiklad adalarını Dareios'un hakimiyeti altına almak üzere Pers donanmasıyla birlikte, İÖ. 499 yılında Naksos Adası'na ortak bir sefer düzenledi. Ancak bu sefer başarısızlıkla sonuçlandı[224]. Aristagoras, faturanın kendisine çıkarılacağından ve Miletos üzerindeki mutlak hakimiyetinin elinden alınacağından korktu. Bu arada Susa'da bulunan dayısı Histiaios'tan Hellenleri Dareios'a karşı ayaklandırmaya teşvik eden bir pusula geldi[225]. Bu şekilde Aristagoras, İÖ. 499 yılında Miletos'un bağımsızlığını ilan ederek kenti Perslere karşı ayaklandırdı. Miletos'lular isyana kendi istekleriyle katılsınlar diye tiranlıktan çekildi. Ionia'daki demokratik rejimin savunuculuğuna soyundu. Derhal Ionia ve adalardaki Dareios yanlısı tiranlar ve yöneticiler üzerine sefer düzenledi. Kısa süre içinde aralarında Mytilene tiranı Koes, Kyme (Aliağa) tiranı Herakleides oğlu Aristagoras'ın da bulunduğu Ionia'daki tiranları ya hileyle tuzağa düşürdü ya da zorla yönetimden uzaklaştırdı[226].

---

her yeni yılın ilk günü bu kutsal alana gelerek Hera onuruna kurban kesmeye devam etmişlerdir.

[222] Hdt. V. 26-27. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Wade-Gery 1951, 217 dn. 23.

[223] Hdt. V. 28.

[224] Hdt. V. 29-35.

[225] Herodotos'a (V. 35) göre, bu endişeler içindeki Aristagoras'ın aklına isyan etmek geliyordu. Başı dövmeli adamın gelişi bütün bunlara denk düşüyordu. Bu adam Susa'dan geliyordu. Hisitaios'un ona kraldan ayrılmasını bildiren yönergesini getiriyordu. Çünkü Histiaios, Aristagoras'ı ayaklanmaya kışkırtmak istiyordu. Ona, yol koruma askerlerinin gözünden kaçırıp, tehlikesizce haber uçurabilmek için başka yol bulamamıştı. Kölelerinden kendisine en bağlı olanı ayartıp kafasını kazıtmıştı. Buyrultusunu kafa derisine dövdürmüş ve saçlarının uzamasını beklemişti. Saçlar yeteri kadar uzayınca da Miletos'a göndermişti. Köle Miletos'a varınca Aristagoras'a sadece kafasını kazıtıp bakmasını söyleyecek, başka bir şey demeyecekti. Zira dövme isyan buyrultusundan ibaretti.

[226] Hdt. V. 35-37.

Ardından Ionia delegesi olarak Lakedaimon'luların ve Atinalıların Perslere karşı kendileriyle müttefik olmaları ve Ionia'lıları kölelikten kurtarmaları için yardım talebinde bulunmak üzere Hellas'a gitti. Lakedaimon'luları ikna edemedi[227]. Ama Atinalıları kendilerinden tarafa çekmeyi başardı[228]. Böylelikle, İÖ. 499 yılı yaz ayları sonunda, Aristagoras'ın komutasındaki Ionia donanması ile 20 gemiden oluşan Atina filosu Ephesos'a yelken açtı. Ephesos sahillerinde demir attıktan sonra kalabalık kuvvetlerle Sardeis üzerine yürüdüler. Dareios'un kardeşi Sardeis satrabı Artaphrenes kentin *akropolis*'ine sığındı. Bu şekilde Hellenler kolaylıkla kenti ele geçirdiler. Yağma sırasında, askerlerden birinin bir evi ateşe vermesiyle başlayan yangın söndürülemedi. Kent tapınaklarıyla birlikte yandı[229]. Bunun üzerine Aristagoras komutasındaki birlikler Ephesos'a çekildiler. Bu sırada Halys'ün (Kızılırmak) batısındaki satraplık merkezlerindeki Persler Sardeis'in yardımına koştular. Ionia'lıları Sardeis'te bulamayınca peşlerine düşüp Ephesos'a kadar ilerlediler. Ionia'lılarla savaşa tutuştular. Ionia ve Atina kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Bu yenilgi üzerine Atinalılar Ionia'lıları kaderlerine terk edip gittiler. Aristagoras'ın elçileri ne kadar ısrar etseler ve yalvarsalar da bir daha yardıma gelmediler[230].

Atinalıların desteğinden yoksun kalmalarına rağmen Aristagoras ve Ionia'lılar, Perslere karşı savaş hazırlıkları yapmaktan geri kalmadılar. Derhal, Çanakkale Boğazı üzerine yelken açtılar. Bölgedeki bütün kentleri, aralarında Byzantion ve Kalkhedon'da olmak üzere ya kuşatarak ele geçirdiler ya da anlaşma yoluyla bağlaşıkları arasına kattılar[231]. Çanakkale Boğazı'ndan sonra, Karia'lılar, Kaunos ve Amanthos kenti dışında bütün Kıbrıs Adası da Ionia'lıların yanında Perslere karşı ayaklanmaya

---

Herodotos'a (V. 38) göre, Mytilene'lilere teslim edilen Koes, yaka paça surlardan dışarı sürüklendi ve taşa tutularak öldürüldü. Kyme'liler ise, eski yöneticilerini kentlerinden sürmekle yetindiler. Öbür kentlerden birçoğu da aynı şeyi yaptılar. Bu şekilde Ionia kentlerinde tiranlık rejimine –bir süreliğine de olsa– son verilmiş oldu. Ardından Batı Anadolu kentleri, İÖ. 499 yılında, birbiri ardına Perslere karşı ayaklandılar.

227 Hdt. V. 49-51.

228 Hdt. V. 97.

229 Hdt. V. 99-102.

230 Hdt. V. 102-103.

231 Hdt. V. 103. Herodotos'un (*loc. cit.*) metninden anlaşıldığı üzere, Ionia'lılar tarafından Byzantion ile birlikte Kalkhedon da Perslerden ayrılmaya ikna edilmiştir. Bu sırada Byzantion ve Kalkhedon'un Perslere bağlı bir tiran tarafından yönetilip yönetilmediğine dair herhangi bir veri yoktur. Ayrıca bk. Meier 1999, 198.



8) *Ionia Ayaklanması*

katıldılar[232]. Bu sırada Anadolu'daki isyanın haberi Dareios'a ulaştı. Bu ayaklanmanın başında eski Miletos tiranı Aristagoras olduğunu öğrenince danışmanlarından Histiaios'u yanına çağırdı. Histiaios'un yeğeni ve damadı Aristagoras'ın yaptıklarını anlattı. Histiaios ise, kendisinin Ionia'ya gönde-

[232] Hdt. V. 103-104.

rilmesi durumunda söz konusu baş kaldırıyı bastırmayı, Ionia'da düzeni sağlamayı ve ayaklanmayı çıkartan Aristagoras'ı kendisine teslim etmeyi vadetti. Hatta kendi ifadesiyle dünyanın en büyük adası Sardunia'yı dahi Perslere haraç ödemek zorunda bırakmayı taahhüt ederek, Dareios'u kandırdı ve Susa'dan ayrıldı[233].

Kısa süre içinde Kıbrıs ve büyük ölçüde Çanakkale Boğazı, Karia ve Ionia kentlerindeki isyanlar kanlı bir şekilde Pers generaller tarafından bastırıldı[234]. Böylelikle Miletos, adalar, bazı Karia kentleri ile Byzantion ve Kalkhedon haricinde bütün ayaklanan kentler tekrar Pers egemenliğine boyun eğmek zorunda kaldılar. İşlerin artık içinden çıkılmaz bir hâl aldığını gören ve yenileceğini anlayan Aristagoras, kaçıp kurtulmanın yollarını aradı. Kendisiyle gelmek isteyenlerle birlikte Dareios'un İskit Seferi'nden sonra, Edonia topraklarında Histiaios'a bağışlamış olduğu, onun da duvarlarını örmeye başladığı Myrkinos'a yerleşmek üzere yelken açtı. Deniz yoluyla Trakya'ya gitti. Ancak Trakyalılara karşı yaptığı bir savaşta hem kendisi hem de ordusu mahvoldu[235].

Bu arada Histiaios, Sardeis'e geldi. Sardeis valisi Artaphrenes, Histiaios'un Aristagoras'ı isyana sürükleyerek Ionia Ayaklanması'nda rol aldığından şüphelendi. Bu yüzden Histiaios, hemen o gece Sardeis'ten kaçtı. Khios'a sığındı. Khios'lular önce onu Dareios'un kışkırtıcı ajanı olmakla suçlayarak hapse attılar. Ama başından geçenleri öğrenince serbest bıraktılar[236]. Histiaios, Khios'lular tarafından Miletos'a götürüldü. Ancak başlarına yeni bir tiranın gelmesini istemeyen Miletos'lular tarafından kente kabul edilmedi. Histiaios'un geceleyin gizlice kente sızma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bir Miletos'lu tarafından bacağından yaralandı. Khios'a geri dönmek zorunda kaldı. Khios'lulardan gemi alamayınca Mytilene'ye gitti. Lesbos'luları kendisine küçük bir donanma vermeye ikna etti. Lesbos'lular onun için 8 *triereis*[237] donattılar. Histiaios komutasında

---

[233] Hdt. V. 106-107.

[234] Hdt. V. 108-123.

[235] Hdt. V. 124; 126.

[236] Hdt. VI. 1-2.

[237] *Triērēs*, İÖ. VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzun bir süre en çok kullanılan savaş gemisi niteliğindeki yeni bir tekne türüdür. Bu tekneye Latince'de *triremis* adı verilmekteydi. Kelime anlamı itibariyle '*üç sıra kürekli*' demek olan söz konusu hızlı savaş gemilerini, o çağın '*destroyerleri*' olarak kabul edebiliriz. Zira bu tekneler esas itibariyle mahmuzlama ve çarpma işlevleri açısından donatılmış ve dengesiz olma pahasına hız için tasarlanmış savaş gemileriydi.

Trieres'lerin uzunlukları 35-40 m arasında değişmekte olup genişlikleri 5-6 m kadardı. Su altındaki derinlikleri takriben 1 m, deniz seviyesinden yükseklikleri ise,

Byzantion'a doğru yelken açtılar[238]. Zira kısa süre önce, İÖ. 499 yılında Byzantion ile Kalkhedon Perslere karşı Aristagoras ve Ionia'lılar tarafından ayaklandırılmıştı[239]. Ayrıca İstanbul Boğazı ağzındaki bu kentler halen Perslere karşı direnişlerini başarıyla sürdürüyorlardı[240]. Histiaios, İÖ. *ca.* 495 yılında, Lesbos filosunun başında Byzantion önlerine gelerek demir attı. İstanbul Boğazı'nı kontrolü altına alarak korsanlık yapmaya ve Karadeniz'den gelen gemileri yağmalamaya başladı. Sadece kendi emirlerine boyun eğenlere dokunmuyordu[241].

---

mümkün olduğu ölçüde suya yakındı. Söz konusu yassı ve uzun teknelerdeki kürek sıraları deniz seviyesinin öyle yakınından başlıyordu ki; dalgalar en alt sıranın ancak bir karış altında kalıyordu. Her bir *trieres*'te 170 'kürekçi' (= *epikopoi* [ἐπίκοποι]), 8-10 'tayfa' (= *nautai* [ναῦται]); ayrıca 'ağır silahlı askerler' (= *hoplitai* [ὁπλῖται]) ve 'mancınıkçılardan' (= *sphendonētai* [σφενδονῆται]) oluşan, sayıları 14 ile 30 arasında değişen 'deniz askeri' (= *epibatai* [ἐπιβάται]) bulunmaktaydı. Her tekneye bir 'kaptan' (= *triērarkhos* [τριήραρχος]) donanmaya ise, 'amiral' (= *nauarkhos* [ναύαρχος]) komuta etmekteydi. Daha detaylı bilgi için bk. Landels 1996[3], 157 vdd.; Casson 2002, 62 vdd.

[238] Hdt. VI. 5.

[239] Hdt. V. 103.

[240] Çünkü Perslerin, Ionia Ayaklanması'nı bastırmak üzere bölgeye gönderdikleri generallerin hiçbiri o zamana kadar Byzantion ve Kalkhedon *territorium*'larına uğramamıştı. Öyle ki, Pers generallerinden Daurises, Sardeis Seferi'nden sonra, İÖ. *ca.* 499/498 yılında, Aristagoras ve Ionia'lılar tarafından isyana teşvik edilen (Hdt. V. 103) Çanakkale Boğazı kentleri üzerine yürüyerek Dardanos, Abydos, Perkote, Lampsakos ve Paisos'u birer gün arayla zapt etmişti. Paisos'tan Parion'a doğru ilerlediği sırada, Karia'lıların da Ionia'lılara uyarak ayaklanmış oldukları haberini aldı. Bunun üzerine derhal Çanakkale Boğazı'na geri dönerek Karia üzerine yelken açtı (Hdt. V. 117). Herodotos'a (V. 122) göre, Ionia'lıları kovalamakla görevlendirilen ve Sardeis Seferi'ne katılmış olan Pers generallerden Hymaias da, İÖ. *ca.* 499/498 yılında, Marmara üzerine yürümüştü. Mysia'daki Kios'a (Gemlik) kadar ilerleyerek kenti ele geçirmiş; ancak diğer Pers generali Daurises'in Karia'daki isyanı bastırmak üzere Çanakkale Boğazı'ndan ayrıldığını öğrenince Marmara Seferi'ni yarım bırakmış ve Çanakkale Boğazı'na yönelmişti.

[241] Hdt. VI. 5-6; ayrıca bk. 26. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Blamire 1959, 149 vd.

Bu sırada Histiaios'un Byzantion ile Kalkhedon'la ne şekilde ilişki içinde olduğu bilinmemektedir. Fakat boğazda konuşlanan Histiaios ile komutasındaki 8 gemilik Lesbos filosuna ne Byzantion ne de Kalkhedon'lular limanlarını açmamış olsa gerektir. Histiaios ise, boğazdayken bir yandan intikam almak bir yandan da kısa sürede mali açıdan güçlenmek için korsanlığa başlamıştır. Özellikle Pers taraftarı olan Ionia kentlerinin –ayrıca kendisini kentlerine kabul etmeyen Miletos'luların– gemilerini soymaya özen göstermiştir. Hellas ve Küçük Asya'daki Hellenlerin ticaret gemilerini gasp etme cesareti gösterememiştir. Byzantion ile Kalkhedon'lular ise, Histiaios'un bu harekatına kısa süreliğine de olsa göz yummuşlardır.

İÖ. 494 yılında büyük bir çoğunluğunu Fenikelilerin oluşturduğu 600 gemiden oluşan Pers donanması Miletos önlerinde mevzilendi. Lade Adası açıklarında yapılan deniz savaşı Miletos ve müttefiklerinin 353 gemisinden oluşan Ionia birlik donanmasının hezimetiyle sonuçlandı[242]. Hemen akabinde Persler tarafından hem karadan hem de denizden kuşatılan Miletos düştü; halkı köleleştirildi. Bir zamanlar Ionia'nın incisi olan kent Persler tarafından yerle bir edildi[243]. Bunun üzerine Karia kentlerinin kimisi kendiliğinden kimisi de zorla Perslere boyun eğdi[244]. Böylece, İÖ. 499 yılında başlayan Ionia Ayaklanması İÖ. 494 yılında son buldu.

Bu sırada Byzantion önlerinde ve boğazda konuşlanmış olan Histiaios, Karadeniz'den çıkan Ion ticaret gemilerini birer birer ele geçirmeye çalışıyordu. Miletos'ta olup bitenleri öğrendikten sonra, İÖ. 493 yılında Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü Abydos'lu Bisaltes'e bıraktı. Kendisi Lesbos'lularla birlikte Khios'a yelken açtı. Ancak kısa süre sonra, Atarneus (Çandarlı) ve Kaikos (Bakırçay) ovalarındaki ekini kaldırmak üzere Mysia'ya çıkartma yaparken Pers komutanı Harpagos'un baskınına uğradı. Ordusunun büyük bir bölümünü yitirdi. Kendi de esir düştü. Tutuklanarak Sardeis'e götürüldü. Burada, Pers valisi Artaphrenes tarafından kazığa vurduruldu[245].

Miletos önlerinde gerçekleşen Lade Savaşı'ndan sonra, Ionia'dan ayrılan Pers donanması Çanakkale Boğazı'nın batı kıyısını baştanbaşa Pers egemenliği altına aldı. Doğu kıyıları ise, zaten Pers kolorduları tarafından ele geçirilmişti. Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyılarında Khersonesos Yarımadası üzerinde birçok yerleşim yer almaktaydı. Ayrıca Marmara'dan İstanbul Boğazı'na kadarki güzergah üzerinde Perslere baş kaldırmış Perinthos gibi Trakya yerleşimleri ile Selymbria ve Byzantion kentleri yer alıyordu. Bu sırada, İÖ. *ca.* 494 yılında, Byzantion ile hemen karşısındaki Kalkhedon'lulardan bazı kimseler –özellikle kentlerin Perslere karşı ayaklanmasına önayak olanlar– Pers donanmasının komutasını ve ana bölümünü teşkil eden Fenikelilerin kentlerine gelmelerini bile beklemediler. Byzantion ile Kalkhedon halkının bir kısmı ülkelerini terk etti. Karadeniz'e yelken açarak orada Mesembria (Nesebur) kentine yerleştiler[246]. Bu sırada

---

[242] Hdt. VI. 7-17; Iust. II. 5. 12.

[243] Hdt. VI. 18-20.

[244] Hdt. VI. 25.

[245] Hdt. VI. 26-30.

[246] Hdt. VI. 33; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 803-804.

Mesembria kenti gene Herodotos'a (IV. 93) göre, Dareios'un, İskit Seferi sırasında, İÖ. 512 yılında, Pers kralına savaşmadan teslim olma akıllılığını göstermişti. Bu bakımdan Mesembria daha önceden kurulmuş bir kentti. Zaten Herodotos (*loc. cit.*)

bir Fenike donanması bölgeye intikal etti. Çanakkale Boğazı ve Marmara'daki Pers karşıtı kentleri kuşatarak ele geçirdi. Fenikeliler tarafından zapt edilen kentlerin bir kısmı ateşe verildi bir kısmı büyük ölçüde tahrip edildi. Byzantion ve Kalkhedon da bu sırada Fenikeliler tarafından yağmalanarak şiddetli bir şekilde cezalandırılmış ve tekrar Pers boyunduruğu altına girmişlerdir[247].

---

metninde açıkça 'yerleşmek' (= *oikeō* [οἰκέω]) fiilini kullanmıştır. Bu durumda Pers baskısı yüzünden kentlerini terk eden bir takım Byzantion ve Kalkhedon'lular, İÖ. 494 yılında buraya zorunlu göç etmişlerdir. Mesembria'lılar da onları ortak geçmişe ve kökene sahip oldukları için kentlerine kabul etmişlerdir (ayrıca bk. Demir 2008, 21).

Ps.-Skymnos'a (738-742) göre ise, burası önceleri Hiamon kenti şeklinde adlandırılmaktaydı. Ancak Dareios'un İskit Seferi sırasında Kalkhedon'lular ve Megara'lılar tarafından yeniden kolonlaştırılarak Mesembria adını aldı.

Strabon'a (VII. 6. 1 *c.* 319) göre Mesembria, bir Megara kolonisiydi. Strabon (*loc. cit.*) buranın eskiden Menebria olarak adlandırılmakta olduğunu belirtmiş ve kentin adının, 'Menes kenti' manasına geldiğini ifade etmiştir. Coğrafyacıya göre, Trakya dilinde *bria* kent demekti (ayrıca bk. Nawotka 1997, 13 vd. 27-29). Hellence'de ise, 'gün ortası/güney' (= *mesēmbria* [μεσημβρία]) anlamlarına gelmekteydi. Bununla birlikte kentin asıl adı, burada bulunan mezar taşlarından (*IGB* I^2 345) anlaşılacağı üzere Mesambria olup, Trakça'dır (kente ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* IV. 11 [45]; Arr. *periplus* XXIV. 5; Mela II. 22).

Kent, İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısından, İÖ. *ca.* 72 yılına kadar, Pontos Kralı VI. Mithradates'le ittifak halindedir (Price 1968, 6 vd. dn. 6; 7 vd.). Zira İÖ. 72 yılında Macedonia *proconsul*'lüğüne atanan, İÖ. 73 yılı *consul*'lerinden Marcus Terentius Varro Lucullus'un Trakya Seferi sırasında Karadeniz sahillerindeki Apollonia, Kallatis, Parthenopolis, Tomis, Istria, Burzaio, Dionysopolis, Odessos gibi Mesembria da Roma hakimiyetine boyun eğmiştir (Cic. *Verr.* II. (2) 8. 23-24; Liv. *perioch.* 97; Plut. *Caes.* IV. 1; Sall. *Hist.* IV. 18; Strab. VII. 6. 1 *c.* 319; Plin. *nat.* XXXIV. 18 [39]; Eutr. VI. 10; Flor. *epit.* I. 39. 6; App. *Illyr.* 30; Oros. *hist.* VI. 3. 4; Amm. Marc. XXVII. 4. 11 dn. 2-3; Fest. *Brev.* IX str. 2-3).

Kent Roma egemenliği altına girdikten sonra, Moesia ve Thracia eyaletlerinin sınırını oluşturmuştur. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2005, 162 vd.

[247] Hdt. VI. 33.

W. P. Newskaja'ya (1955, 70) göre, Byzantion'daki Heraia Akra (Hera Burnu) üzerinde yer alan Hera Tapınağı, Dareios'un İskit Seferi'nden (Dion. Byz. II. 2 *fr.* 9) ziyade, bu sırada Fenikeliler tarafından yakılmıştır. Yazara göre, bu şekilde Fenikeliler bir yandan Byzantion'luları Pers kralına karşı ayaklandıkları için cezalandırırken diğer taraftan da Hellenlerin ayaklanma sırasında Sardeis'i tapınaklarıyla birlikte yakıp yıkmalarının (Hdt. V. 99-102) bedeli olarak Byzantion'daki Hera Tapınağı'nı yağmalamış ve yerle bir etmişlerdir.

Herodotos'a (VI. 33) göre, ardından Fenikeliler, Prokonnesos ve Artake'ye yelken açmışlardır. Buraları da yaktıktan sonra, ilk seferde dokunmadıkları kentleri ele geçirmek üzere yeniden Khersonesos üzerine sefer düzenlemişlerdir.

C. PERS-HELLEN SAVAŞLARI:
Pausanias'ın Byzantion Hakimiyeti (İÖ. *ca.* 477/476)

Ionia Ayaklanması'nın bastırılmasından 2 yıl sonra, İÖ. 492 yılında Mardonios komutasındaki Pers ordusu Trakya'ya sefer düzenledi. Böylelikle bölgedeki Pers hakimiyeti pekiştirildi. Bu harekat esas itibariyle, Ionia Ayaklanması sırasında Batı Anadolu'daki kentleri destekleyen Atinalıları ve dolayısıyla Hellas'ı egemenlikleri altına almak isteyen Persler tarafından yapılan sadece bir ön hazırlıktı[248]. Çünkü Ionia Ayaklanması sırasında Atinalıların Aristagoras ile birleşerek Sardeis'i yağmalamalarını ve tapınaklara varıncaya kadar kenti yakmalarını Dareios unutmamıştı. Pers kralı, ayaklanmaya destek veren Atinalılara son derece öfkelenmişti. Atinalılara hadlerini bildirmek istemiş ve hizmetkarlarından birine kendisine her yemek getirdiğinde üç sefer Δέσποτα, μέμνεο τῶν Ἀθηναίων=*Ey kral, Atinalıları unutma!* diye hatırlatmasını emretmiştir[249].

Bu bakımdan Dareios, İÖ. 490 yılına gelindiğinde Datis ve Artaphrenes komutasındaki Pers donanmasını Hellas'a gönderdi. Donanmaya sürgündeki eski Atina tiranı Hippias rehberlik ediyordu. Persler böylelikle Hellas'taki halklardan toprak, su istemek[250] ve Atinalıları cezalandırmak için Kiklad adaları üzerinden Euboia (Eğriboz) ve Attika'ya yelken açtılar. Ancak aynı yıl Atina'nın 30 km kuzeydoğusundaki Marathon Ovası'nda yapılan meydan muharebesinde, Miltiades komutasındaki Atinalılar ve Plataia'lılar tarafından bozguna uğratıldılar[251]. Gene de bu durum Persler üzerinde ters etki yaptı. Öyle ki, İÖ. 481 yılında Pers Kralı Kserkses komutasında Hellas'a büyük bir sefer daha düzenlediler. Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinde gemilerin birbirine eklenmesiyle kurdurulan iki köprüden

---

[248] Hdt. VI. 42-45.

[249] Hdt. V. 105.

[250] Antikçağda krallıklar ve kent devletleri açısından toprak ve su vermek fiili; Perslerin hakimiyetine boyun eğmek anlamına gelmekteydi.

[251] Hdt. VI. 94-117; Thuk. I. 18. 1; *FGrHist* IIIC 688 F 13 (22) '*Ktesias*'; Iust. II. 9. 8-21; ayrıca bk. Tzet. *Chil.* I. str. 860-871.

Sardeis'e yaptıkları saldırıdan dolayı zaten Atinalılara kinlenmiş olan Dareios'a Marathon Savaşı'nın haberi geldiğinde bu kin korkunç bir öfkeye dönüşmüştür. Derhal Hellas'a karşı büyük bir sefer hazırlıklarına girişmiştir. 3 yıl boyunca bu seferin, asker, gemi, erzak *etc.* gibi her çeşit hazırlığını yapmıştır. Ama dördüncü yıl, Mısır ayaklanması ve ardından oğulları arasındaki taht kavgası Hellas Seferi'ni geciktirmiştir. Sonunda, bütün bu hazırlıkların ortasındayken, İÖ. 486 yılında ölüm Dareios'un yakasına yapışmıştır. Yerine halefi Kyros'un kızı Atossa'dan olma oğlu Kserkses Pers tahtına geçmiştir (Hdt. VII. 1-4).

Avrupa'ya geçen Pers ordusu[252] Trakya ve Thessalia üzerinden Attika'ya doğru ilerledi. Thermopylai'daki kara[253], Artemision önlerindeki deniz savaşından[254] sonra, Atina'yı ele geçirdiler. Sardeis'in intikamını kenti harap ettikten, surları temellerine kadar söktükten, tapınakları ise, yağmaladıktan sonra yakıp, yıkarak aldılar[255]. Ancak Pers donanması Salamis Adası'na sığınan Themistokles önderliğindeki Atinalılar ve müttefiklerine karşı, İÖ. 480 yılında yaptıkları Salamis Deniz Savaşı'nı kaybetti[256]. Bunun üzerine Kserkses, Hellas'ın komutasını Mardonios'a bırakarak bölgeyi terk etti. Önce Batı Anadolu'da Sardeis'e gitti[257]. Oradan kralî merkezi Susa'ya döndü[258]. Pers komutanı Mardonios ise, büyük bir orduyla Thessalia'da kaldı[259]. Mardonios ve müttefikleri İÖ. 27 Ağustos 479 yılında, Sparta kral naibi Pausanias komutasındaki[260] Hellen ordusu karşısında Boiotia'daki Plataia'da ağır bir yenilgiye uğradı. Mardonios, ordusunun büyük bir bölümüyle birlikte bu muharebede öldürüldü[261]. Aynı gün Sparta Kralı Leotykhides emrindeki Hellen donanmasıyla Miletos yakınlarındaki Mykale (Samsun) Burnu'na çıkartma yaptı. Orada mevzilenmiş Persleri bozguna uğrattı ve gemilerini ateşe verdi[262]. Bu zafer üzerine Ionia Ayaklanması'nda

---

[252] Hdt. VII. 33-36; 54-57; Mela II. 26; Plin. *nat*. IV. 12 [75]; ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 4; XXIII. 6. 8 dn. 3; Tzet. *Chil*. I. str. 888-910.

[253] Hdt. VII. 210-234; *FGrHist* IIIC 688 F 13 (27) '*Ktesias*'; Diod. XI. 6. 3-11. 6; Iust. II. 11. 1-18; ayrıca bk. Tzet. *Chil*. I. str. 959-973.

[254] Hdt. VIII. 1-18; ayrıca bk. Thuk. III. 54. 4; Diod. XI. 12. 2-13. 2.

[255] Hdt. VIII. 51-56; Aiskhin. *Fals. Leg*. 172; Iust. II. 11. 19-12. 11; Diod. XI. 13. 2-15. 2.

[256] Hdt. VIII. 70-96; *FGrHist* IIIC 688 F 13 (30) '*Ktesias*'; Iust. II. 12. 12-13. 1; Diod. XI. 15. 4-19. 5; Plut. *Them*. X. 5-XV. 2; ayrıca bk. Tzet. *Chil*. I. str. 974-1000.

[257] Hdt. VIII. 100-117; IX. 107; *FGrHist* IIIC 688 F 13 (31) '*Ktesias*'; ayrıca bk. Diod. XI. 19. 6; Iust. II. 13. 2-12; Amm. Marc. XXIII. 6. 8; Tzet. *Chil*. II. str. 1-8.

[258] Hdt. IX. 108; *FGrHist* IIIC 688 F 13 (32) '*Ktesias*'; Diod. XI. 36. 7; ayrıca bk. Tzet. *Chil*. II. str. 9-13.

[259] Hdt. VIII. 113; ayrıca bk. Diod. XI. 19. 6 dn. 2; Iust. II. 14. 1-4.

[260] Herodotos'a (IX. 10) göre, bu sırada komutanlık yalnız ismen Leonidas'ın oğlu Pleistarkhos'taydı. Çünkü o daha çocuktu. Kleombrotos oğlu Pausanias ise, onun kardeş çocuğu –kuzeni–, aynı zamanda vasisi ve kral naibiydi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XI. 29. 4; Corn. Nep. IV. 2. 3 dn. 3 "*Pausanias*".

[261] Hdt. IX. 47-71; ayrıca bk. Thuk. I. 89. 2 dn. 4; 130. 1; 132. 2-3; II. 71. 2-4; III. 4; Diod. XI. 28. 1-31. 3; Plut. *Arist*. XVII. 1-XIX. 3; Paus. V. 23. 1; Ath. *Deip*. IV. 138 *b-d*; *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) '*Nymphis*'=Ath. *Deip*. XII. 536 *a*; ayrıca bk. Iust. II. 14. 4-6.

[262] Hdt. IX. 90-106; Thuk. I. 89. 2; Diod. XI. 34. 1-36. 7; Iust. II. 14. 7-9; ayrıca bk. Plut. *Per*. III. 1.

olduğu gibi, Batı Anadolu'daki bazı kentler tekrar Perslere baş kaldırdılar ve bağımsızlıklarını ilan ettiler[263].

Mardonios'un komutasındaki generallerden Pharnakes oğlu Artabazos ise, Plataia Savaşı sırasında Pers saflarındaki çözülmeleri görünce emrindeki kuvvetlerle –40.000 kişilik– Phokis yönüne kaçmıştı. Bir an önce Çanakkale Boğazı'na ulaşmak istiyordu[264]. Hızla ilerleyerek Thessalia ve Makedonya üzerinden Trakya'ya geçti. Oradan Çanakkale Boğazı ve kıyı boyunca ilerledi. Bu şekilde halen Perslerin kontrolündeki Byzantion'a ulaşmayı başardı[265]. Ordusundan geriye kalanları Byzantion'da kısa süre dinlendirdi. Ardından Anadolu yakasına geçti[266] ve Persia'ya döndü.

İÖ. 479 yılındaki Mykale Savaşı'ndan sonra, Leotykhides komutasındaki Hellen donanması Çanakkale Boğazı'nda Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan köprüler üzerine yelken açma kararı aldı. Zira onlar gemilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş köprülerin halen yerinde durduğunu sanıyorlardı. Ayrıca Çanakkale Boğazı ile Khersonesos'u (Gelibolu Yarımadası) Perslerin egemenliğinden kurtarmayı planlıyorlardı[267]. Çanakkale Boğazı kıyısındaki Abydos'a gelen Hellen donanması köprüleri yerinde bulamadı. Bu yüzden Leotykhides, Peloponnesos'lu müttefikleriyle birlikte Lakedaimonia'ya dönmeyi kararlaştırdı[268]. Ksanthippos komutasındaki Atinalılar ise, Khersonesos'u Perslerden temizlemek üzere harekete geçtiler. Ionia ve Hellespontos'lu müttefiklerle birleştiler. Kuvvetli bir donanma meydana getirdiler. Hellen donanmasının Çanakkale Boğazı'nda görüldüğü haberinin Khersonesos'ta yayılması üzerine yörede oturanların çoğu ve Persler bölgenin en tahkimli kalesinin bulunduğu Sestos'ta toplandılar[269].

Pers satrabı Aryandes tarafından korunan Sestos, Atinalılar ve müttefikleri tarafından hem karadan hem de denizden abluka altına alındı. Atinalılar ve müttefikleri uzun süren kuşatma koşullarına dayanıp, İÖ. 479/478 kışını Sestos önlerinde geçirdiler. Sonunda ağır kuşatma koşullarına dayanamayan Aryandes komutasındaki Persler geceleyin gizlice Sestos'u terk ettiler. Halen kontrolleri altındaki Trakya'nın en kuvvetli ve en tahkimli

---

263 Hdt. IX. 90-106; Diod. XI. 34. 1-36. 7.

264 Hdt. IX. 66; ayrıca bk. Diod. XI. 33. 1; Plut. *Arist.* XIX. 4.

265 Hdt. IX. 89; ayrıca bk. Polyain. *strat.* VII. 30. 3 "*Artabazos*".

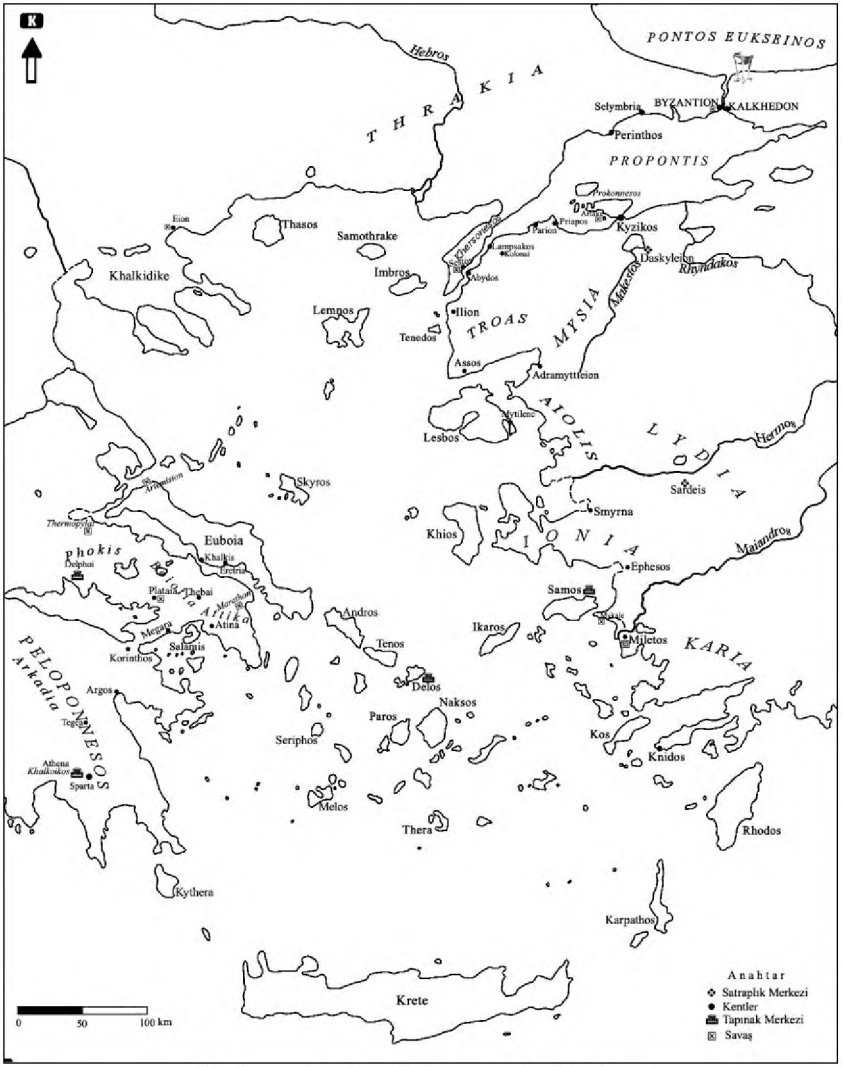
Herodotos'a (IX. 89) göre, Artabazos'un bu kaçışı sırasında, askerlerinin bir kısmı Trakyalılar tarafından öldürülmüş; bir kısmı da açlık ve yorgunluktan yolda telef olmuşlardı.

266 Hdt. IX. 89.

267 Hdt. IX. 106-107.

268 Hdt. IX. 114; Thuk. I. 89. 2; ayrıca bk. Diod. XI. 37. 4.

269 Hdt. IX. 115; ayrıca bk. Diod. XI. 37. 4.



9) *Pausanias'ın Byzantion Hakimiyeti*

kenti Byzantion istikametine doğru kaçtılar. Atina önderliğindeki Hellenler ise, önce Sestos'u işgal ettiler. Ardından Aryandes'in peşine düştüler. Satrabı ve ordusundan geriye kalanları Aigos potamoi (Karaköy) civarlarında yakaladılar. Perslerin bir kısmı çarpışma sırasında öldürüldü. Satrap ile çocukları ise, sağ ele geçirildi. Diğer Pers komutan Oinabazos, Trakya istikametine kaçmıştı. Fakat o da Trakyalılar tarafından esir alındı.

Trakyalılar, Oinabazos'u otokton tanrıları Pleistoros'a kurban ettiler. Aryandes ise, Sestos önlerinde, gemilerin birleştirilmesiyle oluşturulmuş köprünün kurulduğu yerde çarmıha gerildi. Bu şekilde İÖ. *ca.* 479 yılında Çanakkale Boğazı büyük ölçüde Perslerden temizlendi. Artık bölgede işleri kalmayan Atina ve müttefiklerinden oluşan donanma Çanakkale Boğazı'ndan ayrıldı. Müttefiklerin her biri kendi yurduna döndü[270].

Atinalılar, Perslerin çekilmesinden hemen sonra, İÖ. 479-478 yılları arasında Themistokles'in öğüdüyle kentlerini tahkimli surlarla çevirdiler. Ayrıca kentlerini savunmak için bütün gerekli tedbirleri aldılar[271]. Bu sırada Sparta'lılar, kral naibi Kleombrotos oğlu Pausanias'ı, Hellen donanmasının komutanı olarak[272] 20 gemiyle Peloponnesos'tan Attika'ya

---

[270] Hdt. IX. 116-119; Thuk. I. 89. 2; ayrıca bk. Diod. XI. 37. 5.

Plutarkhos'a (*Kim.* IX. 2-4) göre, Sestos'un zapt edilmesi ve kentten kaçan Pers ordusunun takibi sırasında Atinalılar ve müttefikleri çok sayıda tutsak ele geçirdiler. Esirlerin orduya adil bir şekilde dağıtılması görevi Kimon'a verildi. Kimon önce Pers tutsakları soydurdu. Bir tarafa esirleri diğer tarafa mahkumların üzerlerinden çıkan giysileri, paraları, değerli madenlerden yapılma işlemeli silahları ve zengin süs eşyalarını yığdırdı. Kura çekmek üzere hazırlık yaptığı sırada, müttefikler tarafından bu dağılımın adil olmadığı konusunda suçlandı. Bunun üzerine Kimon müttefiklere kuraya gerek olmadan diledikleri tarafı seçmelerini söyledi. Atinalıların kendilerine kalan kısımdan memnun olacağını belirtti. Müttefikler, Samos'lu Herophytos'un tavsiyesi üzerine Perslerden elde edilen zengin ziynet eşyasını seçtiler. Müttefiklere altın zırhlar, kolçaklar, bilezikler, gerdanlıklar, değerli giysiler ve mor kaftanlar *etc.* düşerken, Atinalılara çalışmaya alışmamış çıplak bedenler kaldı. Atinalılar bu paylaşıma önceleri oldukça sinirlendiler. Hatta Kimon'u 'gülünç/kepaze dağıtıcı' olarak adlandırdılar. Fakat kısa süre sonra Phrygia ve Lydia'dan Atina'ya mahkumların akrabaları ve arkadaşları gelmeye başladı. Perslerin her biri Atinalılardan yüksek miktarlarda fidye ödenerek satın alındı. Öyle ki sonunda Kimon esirlerden elde ettiği kurtulmalıklarla, sadece Atina donanmasının 4 aylık ücretini ve yiyecek giderlerini temin etmekle kalmadı; fakat aynı zamanda müttefiklerin payına düşenden çok daha fazla miktarda altın ve ziynet eşyasını kentin hazinesine bağışladı.

[271] Thuk. I. 89. 3-93. 8; Diod. XI. 39. 2-40. 4; Iust. II. 15. 1-10.

[272] Iustinus'a (II. 15. 13-14) göre ise, Perslerin Hellas'a düzenledikleri iki istila hareketinin öcünü almak için Sparta'lılar inisiyatif alarak Perslerin egemenliği altındaki topraklara akınlar düzenleme kararı almışlardır. Sparta'lıların Perslere karşı savaşmak için gönderdiği ordunun başında Pausanias bulunmaktaydı. Diğer müttefikler de seferin komutanlığına aynı şekilde Pausanias'ı seçmişlerdi.

Demosthenes'e (*Neaer.* LIX. 96-98 [1377-1378]) göre Atinalılar, Pers Savaşları sırasında Hellenlerin Pers hakimiyeti altından kurtulması yönünde birincil derecede rol oynamalarına karşın Pausanias birleşik Hellen donanmasının komutanı seçilmişti. Atinalılar bir yandan müttefikler arasında kıskançlık ve ikilik yaratacağından korktuklarından diğer yandan da Sparta'lıları rakip olarak karşılarına almak istemediklerinden o sıralar bu duruma ses çıkarmamışlardı.

gönderdiler. Attika'da donanmaya Miltiades'in oğlu Kimon ile Lysimakhos oğlu Aristeides'in emrinde 30 Atina üç sıra kürekli savaş teknesi ile birçok müttefik savaş gemisi katıldı. Böylelikle Pausanias komutasındaki Hellen donanması Kıbrıs'a doğru yelken açtı. Adanın büyük bir kısmına boyun eğdirdiler. Oradan, Perslerin işgali altındaki Byzantion'a yelken açtılar[273]. Hellespontos'a geldiklerinde boğazın her iki yakasındaki bütün Pers garnizonlarını kovdular[274]. Trakya ve Avrupa'daki Perslerin en son ve en tahkimli üssü konumundaki Byzantion önlerinde demir attılar. Byzantion'u hem karadan hem de denizden abluka altına aldılar. Pausanias'ın buyruklarına göre, yönetilen sıkı bir kuşatmadan sonra, İÖ. 478 yılında kenti zapt ettiler[275].



Pausanias

Hellenler, Byzantion'un zaptı sırasında önemli sayıda Persi tutsak almışlardı. Bu esirler arasında Pers soyluları ile Pers Kralı Kserkses'in akrabaları ve müttefikleri de yer alıyordu. Pausanias bunların tutsak edildikleri Byzantion hapishanesinden kaçmalarını sağladı. Bu işi, Byzantion'un yönetimiyle ve savaş esirlerinin denetimiyle görevlendirdiği Eretria'lı Gongylos'un suç ortaklığı sayesinde yaptı. Olayı araştıran müttefiklerine ise, tutsakların haberi olmadan kaçtıklarını söyledi. Bununla birlikte Pausanias, Pers aristokratlarm ve kralın akrabalarmın yanına gizlice Gongylos'u

---

[273] Thuk. I. 94. 1-2; Diod. XI. 44. 1-3; Corn. Nep. IV. 2. 1 "*Pausanias*".

Plutarkhos'a (*Arist*. XXIII. 1; *Kim*. VI. 1; 3) göre, Kimon'un yanında Aristeides de komutan olarak bu filoya kumanda etmekteydi. Diodoros'a (XI. 44. 2) göre Pausanias, Peloponnesos Yarımadası'ndan toplamda 50 *triereis* ile Atina'ya yelken açmıştır. Atinalılar ise, Aristeides komutasındaki 30 gemilik filoyla Pausanias'a katılmışlardır.

Iustinus'a (II. 15. 16) göre ise, Atinalı general Aristeides Perslere karşı yürütülen savaşın sevk ve idaresinde yönetimi Pausanias'la paylaşıyordu.

[274] Corn. Nep. IV. 2. 2 "*Pausanias*".

[275] Thuk. I. 94. 1-2; 128. 5; Diod. XI. 44. 3; Corn. Nep. IV. 2. 2 "*Pausanias*".

Pompeius Trogus'un eserinden bir özet yapan Iustinus (IX. 1. 3) bu durumu yanlış bir şekilde yorumlayarak, Byzantion'un Sparta Kralı Pausanias tarafından kurulduğunu ve 7 sene boyunca onun hakimiyeti altında kaldığını ifade etmiştir (ayrıca bk. Oros. *hist*. III. 13. 2). Ardından zaferin ve Byzantion'un kontrolünün zaman içinde el değiştirdiğini ve kentin bazen Sparta'lıların bazen de Atinalıların egemenliği altına girdiğini belirtmiştir.

katarak Kserkses'e gönderdi. Gongylos'a ayrıca, Kserkses'e teslim etmesi için bir de mektup verdi[276]. Bu mektupta sonradan öğrenildiği üzere şunlar yazılıydı[277]:

> "*Sparta'lı general Pausanias, sana bir lütufta bulunmak için silah zoruyla ele geçirmiş olduğu bu tutsakları gönderiyor. İstediğim; eğer razı olursan, kızınla evlenip, Sparta ile Hellas'ı egemenliğin altına sokmaktır. Senin müttefikliğinle bu işin kolayca üstesinden geleceğimi sanıyorum. Eğer bu teklifim hoşuna gittiyse bana, deniz kıyısına doğru, bundan böyle gelecekte seninle haberleşmemi sağlayacak güvendiğin bir adamını gönder*".

Byzantion'daki yakın akrabalarının kendisine gönderilmesinden son derece memnun olan Kserkses; Pausanias'ın bu önerilerini olumlu karşıladı. Küçük Asya sahillerinin eski satrabı Megabates'i görevinden aldı. Yerine Daskyleion (Manyas) satraplığına atadığı Pharnakes oğlu Artabazos'u gönderdi. Zira Artabazos kısa süre önce, Plataia bozgunundan sonra, Byzantion üzerinden Küçük Asya'ya geçerek Persia'ya kralın yanına dönmüştü. Kserkses ona, Byzantion'da bulunan Pausanias'a ulaştırması için bir mektup verdi. Bu mektubu olabildiğince çabuk ve gizli bir şekilde Pausanias'a

---

[276] Thuk. I. 128. 5-6; Corn. Nep. IV. 2. 2 "*Pausanias*"; ayrıca bk. Diod. XI. 44. 3; Plut. *Kim.* VI. 2.

Plutarkhos'a (*Kim.* IX. 2) göre, aynı Sestos'un zapt edilmesinde olduğu gibi Byzantion'un fethi sırasında da Atinalılar ve müttefikleri çok sayıda Persi tutsak ettiler. Esirlerin orduya dağılımı için ise Kimon görevlendirildi. Kimon da tutsakları ve onlardan elde edilen zengin ziynet eşyasını Sestos'ta yaptığı gibi orduya dağıttı. Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Kim.* IX. 2-4; ayrıca bk. Meritt-Gery-McGregor 1950, 237 dn. 16.

Iustinus'a (II. 15. 14) göre ise, Sparta komutanı Pausanias, Hellen müttefikleri tarafından Perslere karşı savaşmak üzere komutan seçildikten bir süre sonra, komutanlık yetkisini tüm Hellas'ın üzerinde monarşik bir yönetim kurmak için kullandı. Kserkses'le pazarlık yapmaya başladı. Pers kralına bu girişimi üzerinde ne kadar kararlı olduğunu kanıtlamak için ise, esir aldığı bütün Pers tutsakları Kserkses'e geri gönderdi.

[277] Thuk. I. 128. 7. Cornelius Nepos'un (IV. 2. 2 "*Pausanias*") Thukydides'ten yaptığı alıntıya istinaden ise, Pausanias'ın Kserkses'e yolladığı mektubun içeriği şu şekildeydi:

> "*Sparta generali Pausanias, Byzantion'u ele geçirmesinin ardından, esir alınmış kişiler arasındaki bazı kimselerin senin* [Kserkses'in] *akrabaların olduğunu öğrenir öğrenmez tutsakları sana armağan olarak yolladı ve kendisiyle senin ailen arasında akrabalık kurmayı arzulamaktadır. Bu yüzden; eğer bu durum seni de memnun ederse, kızını ona eş olarak ver. Eğer böyle yaparsan, o* [Pausanias] *senin yardımınla Sparta'yı ve bütün Hellas'ı egemenliğin altına almayı garanti ediyor. Eğer bu teklifi düşünmeyi arzu edersen, ona* [Pausanias'a] *bu meseleyi görüşebileceği, güvendiğin bir adamını gönder*".

teslim etmesini ve ona mektup üzerindeki kral mührünü göstermesini emretti. Artabazos'a; eğer Pausanias kendisinden herhangi bir talepte bulunursa, bu isteği elinden geldiği ölçüde iyi derecede ve sadık bir şekilde yerine getirmesini öğütledi[278]. Artabazos, Daskyleion'daki yeni satraplığına varmca, aldığı buyrukları harfiyen yerine getirdi. Mektubun Byzantion'da bulunan Pausanias'ın eline geçmesini sağladı[279]. Mektupta şu cevap yer alıyordu[280]:

> "*Pers Kralı Kserkses'ten Pausanias'a: Denizlerin ötesindeki Byzantion'da kurtarıp da bana gönderdiğin savaş esirleriyle hanedanlığımız nazarında bugüne kadar kaydedilmemiş derecede büyük bir gönül borcu ve minnettarlık kazandın. Ayrıca önerilerin hoşuma gitti. Vaatlerini yerine getirmene ne gece ne de gündüz engel olmasın. Sözlerini gerçekleştirmene hiçbir şeyin engel olmasına izin verme. İhtiyacın olan altın ve gümüş ya da asker sayısının seni durdurmasına göz yumma. Tasarılarını yerine getirebilmen için sana gönderdiğim Artabazos'un dürüstlüğüne güven. Benim ve kendinin çıkarına en uygun gelecek şekilde hareket et*".

Kserkses'in mektubuyla birlikte Pers kralından yüklü miktarda maddi destek de alan Pausanias[281] büyük bir gayretle kendini planladığı komployu gerçekleştirmeye adadı. Ancak planlarını mükemmelleştirme aşamasında çabalarken Lakedaimon'luların Perslerle işbirliği yaptığı yönünde kendisin-

---

[278] Thuk. I. 129. 1; Corn. Nep. IV. 2. 2 "*Pausanias*".

[279] Thuk. I. 129. 2. Cornelius Nepos'a (IV. 2. 2 "Pausanias") göre:

Kserkses, Artabazos'a bir mektup vererek onu Pausanias'a gönderdi. Bu mektupta Sparta'lı generale teşekkür edip, ondan kendisine söz verdiği tasarılarını gerçekleştirmesi için hiçbir güçlükten yılmamasını rica etti. Ayrıca, eğer bu planını başarıyla tamamlarsa, kralın onun dilediği her şeyi yerine getireceğini belirtti.

[280] Thuk. I. 129. 3.

Herodotos'a (V. 32) göre, Kleombrotos oğlu Pausanias, bütün Hellas'ın tiranı olmak sevdasına düştüğü zaman, Kserkses'in yeğeni Megabates'in kızı ile evlenmek istemişti. Thukydides (I. 129. 3) tarafından aktarılan Kserkses'in Pausanias'a yazdığı mektupta kız ve evlilik meselesine değinilmemektedir. Diodoros'a (XI. 44. 3) göre, gizlice Kserkses'le dostluk anlaşması yapan Pausanias, aynı zamanda kralın kızıyla evlenecekti. Bu amaçla Hellas'a ihanet etti (ayrıca bk. Diod. XI. 46. 1; 3). Iustinus'a (II. 15. 14) göre de, Hellas üzerinde monarşik bir yönetim kurmak isteyen Pausanias, Pers kıralı pazarlık yapmaya başladığında, Kserkses'ten ihanetine karşılık onun kızıyla evlenmeyi şart koşuyordu.

Pausanias ile Kserkses arasındaki mektuplaşmaya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Them.* XXIII. 1-3. Daha detaylı bilgi için bk. Konishi 1970, 63 vdd.

[281] Diod. XI. 44. 4.

den şüphelenilmesine yol açtı[282]. Çünkü Plataia'daki komutanlığı nedeniyle Hellenlerin büyük saygısını kazanmış olan Pausanias, bu mektup üzerine büsbütün kibirlenmişti. Artık yetiştirilmiş olduğu Sparta ve Hellen geleneklerine uymak elinden gelmedi. Byzantion'dayken Pers tarzında giyinmeye ve hareket etmeye başladı[283]. Sofrasında Pers usulünce hizmet ediliyordu. Niyetlerine gem vuramadığı her halinden anlaşılıyordu. Önemsiz meselelerde bile, gerçekleştirmeye niyetlendiği kibirli tasarılarını ortaya koyuyordu. Herkese karşı öyle yüksekten bakıyordu ki; yanına kimse yaklaşamamaktaydı[284].

Herakleia Pontike'li (Karadeniz Ereğlisi) tarihçi Nymphis'in altıncı kitabından alıntı yapan Athenaios[285], Pausanias'ın bu sıradaki ruh halini şöyle açıklamaktadır: Plataia'da Mardonios'u yenen Pausanias, Sparta yasalarına karşı gelerek ve kibirle şişinerek yaşamını Byzantion'da sürdürürken, Karadeniz'in ağzında 12 tanrıya tunçtan yapılmış bir kazan adadı. Yaklaşık 100 *amphora*'yı kolayca içine alacak büyüklükteki kazanın üzerine zevkten ve kibirden kendinden geçmiş bir halde, mağrur şekilde, şu epigramı yazdırmaya cesaret etti[286]:

---

[282] Diod. XI. 44. 4; Corn. Nep. IV. 2. 2 "*Pausanias*"; ayrıca bk Plut. *Kim.* VI. 2-3.

[283] Thuk. I. 130. 1; Diod. XI. 44. 5; 46. 2-3; Corn. Nep. IV. 2. 3 "*Pausanias*"; *FGrHist* IIA 76 F 14 '*Duris*'=Ath. *Deip.* XII. 535 *e*; *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) '*Nymphis*'=Ath. *Deip.* XII. 536 *a*; ayrıca bk. Thuk. I. 132. 2; Lykurg. *Leokr.* 128-129; Ath. *Deip.* XII. 543 *b*.

[284] Thuk. I. 95. 4; 130. 1-2; Plut. *Arist.* XXIII. 1-3; *Kim.* VI. 2; Corn. Nep. IV. 2. 3 "*Pausanias*"; *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) '*Nymphis*'=Ath. *Deip.* XII. 536 *a-b*.

Zira Pausanias, doğu despotları gibi, etrafında saray maiyeti oluşturduğundan 'kendisine ulaşılmasını zorlaştırmıştı' [δυσπρόσοδόν τε αὐτὸν παρεῖχε] (Thuk. I. 130. 2). Daha detaylı bilgi için bk. Gomme 1971[5], 433.

[285] *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) '*Nymphis*'=Ath. *Deip.* XII. 536 *a-b*. Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990[2], 78.

[286] *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) '*Nymphis*'=Ath. *Deip.* XII. 536 *b*.

Herodotos (IV. 81), Kleombrotos oğlu Pausanias tarafından boğazın ağzında tanrılara armağan ettiği bronz kazandan 6 kat daha büyük olan bir kazanın Borysthenes (Dinyeper) ile Hypanis (Bug/Bog) arasında Eksampaios adlı bir yerde olduğunu ifade ederek; söz konusu sunuya değinir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Müller 1990[2], 78.

Pausanias, Plataia ve Salamis zaferlerinden sonra, Delphoi'da Apollon onuruna adanan *tripod*=üçayak üzerindeki kazana kibirine işaret edecek benzer bir epigram yazdırtmıştı (Dem. *Neaer.* LIX 96-97 [1377-1378]). Söz konusu epigram "*Hellenlerin önderi Pausanias, Med ordusunu yok ettikten sonra, bu anıtı Phoibos'a adadı*" şeklindeydi. Thuk. I. 132; Hdt. IX. 81; Plut. *mor.* XI. 873 *c*: *De Herodoti Malignitate* 42; Paus. III. 8. 2; *Anth. Graec.* VI. 197.

"μνᾶμ' ἀρετᾶς ἀνέθηκε Ποσειδάωνι ἄνακτι /Παυσανίας, ἄρχων Ἑλλάδος εὐρυχόρου, /πόντου ἐπ' Εὐξείνου, Λακεδαιμόνιος γένος,/ υἱὸς Κλεομβρότου, ἀρχαίας Ἡρακλέος γενεᾶς.
Geniş topraklı Hellas'ın hakimi Eski Herakles soyundan, Kleombrotos'un oğlu, Lakedaimon soylu Pausanias, yiğitliğinin bu anıtını, Efendi Poseidon için, Pontos Eukseinos'un üzerine dikti".

Bu ve başka birçok neden, Küçük Asya ve Çanakkale Boğazı sahillerindeki müttefiklerin Sparta'dan ayrılarak Aristeides ve Kimon komutasındaki Atinalıların saflarına geçmesine yol açıyordu[287]. Zira Byzantion'un ele geçirilmesinden itibaren Pausanias'ın kibirli tutumu, tiranca yönetimi ve kaprislerine tahammül edemeyen Ionia'lılar ile kralın egemenliğinden yeni kurtulanların tümünü öfkelendirmişti. Başını Khios, Samos ve Lesbos'luların çektiği müttefikler[288] Atinalıları, Pausanias'ı şiddet uygulamaları içinde başıboş bırakmamaları gerektiği yönünde uyardılar. Atinalılar onların bu isteğini kabul ettiler. Gerekli tedbirleri aldılar. Bu sırada Atinalı komutanlardan Aristeides, nazik, insancıl ve adaletli davranışlarıyla; Kimon ise, silah gücünden ziyade müttefiklere karşı hoşgörülü tutumu, güven uyandıran kişiliği sayesinde bağlaşıkların Atinalılar etrafında toplanmasını sağlıyordu[289].

Plutarkhos'a (*Kim.* VI. 3) göre, bu sırada Byzantion'daki Atinalı komutanlardan Kimon ve Aristeides, Sparta'daki *ephoros*'lara[290] elçiler göndermişlerdi. Elçi heyeti Pausanias'ın küstah tutum ve yönetimi yüzünden, Sparta'nın müttefikler nezdinde itibarını kaybettiğini vurgulamış ve bu durumun Hellas'ı karmaşaya sürüklediğini belirtmişti. Bu bakımdan Pausanias'ın bir an evvel Sparta'ya geri çağrılmasının gerekliliğinin altını çizmişlerdi. Diodoros'a (XI. 44. 5-6) göre ise, sonunda Pausanias'ın komutası altındaki koalisyon birliğine bağlı askerlerin büyük bir kısmı ile birçok kent Sparta'lı kumandanın tiran gibi davranışından ve acımasızlığından dolayı onu terk etmişti. Komutanlar ve askerler Peloponnesos'a dönmüşler ve durumu halk meclislerinde rapor etmişlerdi. Bu yüzden kentler Pausanias'ın Byzantion'dayken sergilediği tavırlardan şikayette bulunmak üzere Spar-

---

[287] Thuk. I. 95. 4; 130. 1-2; Plut. *Arist.* XXIII. 1-3; *Kim.* VI. 2; Corn. Nep. IV. 2. 3 "*Pausanias*"; ayrıca bk. Hdt. VIII. 3. 2.

[288] Plut. *Arist.* XXIII. 3-5.

[289] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hammond 1967, 49 vdd.

[290] *Ephoros* [ὁ ἔφορος] kelime anlamı itibariyle 'nezaret eden, muhafaza eden, gözetçi ve yönetici' manasına gelir. Lakedaimon ve Dor devletlerinde bir yıllığına seçilen 5 devlet yetkilisine *ephoroi* adı verilirdi. Bu makama gelen devlet memurunun bütün öbür yetkilileri; hatta kralları bile denetleme yetkisi vardı.

ta'ya birbiri ardına elçi heyetleri gönderdiler. Atinalı komutan ve devlet adamı Aristeides ise, Atina açısından bu fırsatı iyi değerlendirdi. Halka açık bir dizi konferans düzenledi. Ayrıca kent meclislerinde çeşitli söylevler verdi. Kişisel dostlukları ve çabaları sayesinde Sparta'dan ayrılan kent devletçiklerinin Atina'ya bağlanmasını sağladı[291].

Bunun üzerine Lakedaimon'lular, Pausanias'tan Byzantion ve diğer kentlerde yaptığı haksızlıklar nedeniyle savunmasını istediler. Onu yargılamak üzere Lakedaimonia'ya geri çağırdılar[292]. Pausanias'a derhal Byzantion'u terk etmesini ve Çanakkale Boğazı'ndaki görevini bırakarak Sparta'ya dönmesini emrettiler[293]. Çünkü birbiri ardına Lakedaimonia'ya gelen elçiler Pausanias'ı adil bir iş yapmamak; komutanlık görevini adeta bir despot gibi uygulamak ve özellikle sağlam temellere dayanan bir yakınma gibi görünen, tiranlığa özenmekle suçluyorlardı[294].

Pausanias, Byzantion'dan Pers tarzında giyinmiş olarak çıktı. Trakya'yı aştığı sırada peşinden Sparta'lıların yanı sıra Pers ve Mısırlılardan oluşan maiyeti gitmekteydi[295]. Ancak sebebini bilmediğimiz bir nedenden ötürü, Pausanias beklenmedik şekilde Byzantion'a geri döndü. Emrindeki askerler ve otoritesi sayesinde kentin hakimiyetini kolaylıkla ele geçirdi. Ardından Byzantion'u bir tiran gibi yönetmeye devam etti. Pausanias'ın bu davranışını haber alan Lakedaimon'lular, onu tekrar geri çağırmak için bunu bahane ettiler[296]. Bu arada Peloponnesos askerleri dışında tüm müttefikler, Pausanias'a olan özel kinlerinden dolayı Atinalı komutan Kimon ile Aristeides'in saflarına geçmişlerdi[297]. Zira Atinalılar, Aristeides ve Kimon'un

---

[291] Diod. XI. 45. 4-5; 46. 1; 4-5.

[292] Thuk. I. 95. 3; 131. 1; ayrıca bk. Diod. XI. 44. 5-6; Plut. *Kim.* VI. 3; *Arist.* XXIII. 1-6; Corn. Nep. IV. 2. 2-3 "*Pausanias*". Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Fornara 1983², 59 vdd. n° 61.

Iustinus'a (II. 15. 16) göre, Pausanias ile komutayı paylaşan Atinalı general Aristeides, Pausanias'ın ihanetinden şüphelenmiş ve onun hileli manevralarına karşı çeşitli önlemler almıştır. Ayrıca akıllıca aldığı tedbirlerle Pausanias'ın planlarını hayata geçirmesini engellemiştir. Bu şekilde Pausanias'ın ihanet planını sekteye uğratmış ve Lakedaimon'lu generalin görevinden azledilerek, yargılanmak üzere Sparta'ya çağrılmasını sağlamıştır.

[293] Thuk. I. 128. 3.

[294] Thuk. I. 95. 3.

[295] Thuk. I. 130. 1.

[296] Thuk. I. 131. 1; Corn. Nep. IV. 3. 1 "*Pausanias*". Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Westlake 1955, 59; Fornara 1983², 59 n° 61; Loomis 1990, 487 vdd.

[297] Thuk. I. 95. 4.

Plutarkhos'a (*Kim.* VI. 3) göre, Pausanias'ın hor görüsüne, kibrine ve zalimliğine artık dayanamayan bütün müttefikler Kimon ve Aristeides'in saflarına geçmişlerdi.

kişisel gayretleriyle Çanakkale Boğazı, adalar ve Anadolu'da Perslere baş kaldırmış kentleri kendileri ile müttefik olmaya ikna etmişler ve onları Atina çatısı altında toplamayı başarmışlardı. Byzantion'un kontrolü ise, gerek kentin stratejik konumu gerekse Karadeniz ticareti açısından Atinalılar için son derece önem arz etmekteydi. Byzantion'la müttefik oldukları taktirde Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı) sonra, Bosporos'un (İstanbul Boğazı) da kontrolünü hakimiyetleri altında alacaklardı. Boğazların hakimiyeti ise, esas itibariyle Karadeniz ile Ege ve Hellas ticaretinin kilit noktasını teşkil etmekteydi[298].

Plutarkhos'a (*Kim.* VI. 4-5) göre, Pausanias'ın Byzantion'dan kovulmasına neden olan olay, onun Byzantion'lu Kleonike'yi taciz etmesi ve öldürmesiydi. Byzantion'un önde gelen ailelerinden birine mensup olan Kleonike, Pausanias tarafından yatak odasına çağrılır. Pausanias'ın baskılarına dayanamayan aile mensupları, kendi can dertlerine düşerek kızlarını kaderine terk ederler. Geceleyin maiyetindeki hizmetlilerin ayrılmasından sonra, odasına çekilen Pausanias, uykuya dalar. Bu sırada yanına gelen Kleonike karanlıkta, sessizce odaya girer. Ancak Pausanias'ın yatağına doğru ilerlerken, genç kızın ayağı takılarak lambayı devirir. Gürültüye uyanan Pausanias kılıcına sarılır. Kleonike'yi suikastçı/davetsiz misafir zanneder ve bıçaklayarak öldürür[299]. Bu olay Pausanias'ın Byzantion

---

Plutarkhos'a (*Arist.* XXIII. 5) göre, zaten önderliğini Samos'lu Ouliades ve Khios'lu Antagoras'ın yaptığı bir dizi komutan Pausanias'a baş kaldırarak Atinalıların tarafına geçmişti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Newskaja 1955, 74 dn. 2; Forrest 1968, 99; Powell 1988, 1.

[298] Gomme 1971[5], 292.

[299] Plutarkos'a (*mor.* VII. 555 *c*: *De Sera Numinis Vindicta* 10) göre Pausanias Byzantion'dayken Byzantion'lu bakire Kleonike'ye karşı şiddetli bir istek duyar. Önlenemez şehveti nedeniyle özgür doğumlu olmasına rağmen zorla geç kıza sahip olmak ister. Geceyi Kleonike'yle geçirmek ister. Ancak kız yanına yaklaşırken şüpheye kapılır ve onu öldürür. Bunun üzerine Kleonike'yi sık sık rüyasında görmeye başlar. Genç kız rüyasında Pausanias'a: '*Talihinin belirlediği korkunç sonla yüzleşmesine az kaldığını; insanlar için kibirin kötü birşey olduğunu*' söyler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *mor.* VII. 555 *c*: *De Sera Numinis Vindicta* 10 dn. *c*.

İS. II. yüzyılda yaşamış '*Hellas'ın Tasviri*' adlı gezi rehberinin yazarı Pausanias'ın (III. 17. 8) versiyonuna göre ise adaşı Pausanias, Lakedaimon ve müttefik kuvvetlerin donanmasının başında Hellespontos'a yelken açtığı sırada; Byzantion'dayken Kleonike'yi görmüş ve genç kıza âşık olmuştur. Aynı akşam Kleonike, Pausanias'ın emriyle adamları tarafından komutanın yanına getirilmiştir. Kleonike, Pausanias'ın yatak odasına alındığında komutan derin uykudadır. Ama kızın çıkardığı gürültüye uyanır. Zira genç kız Pausanias'ın uzandığı yatağa yaklaşırken yanlışlıkla/heyecandan elinden lambayı yere düşürür. O sıralar Pers kralıyla çevirdiği entrikaların Hellenler tarafından bilindi-

hakimiyeti açısından bardağı taşıran son damla olmuştur. Kısa süre içinde halk ve müttefikler Kimon ile Aristeides'in önderliğinde bir araya gelirler. Byzantion'lular ve müttefiklerin ısrarına dayanamayan Atinalılar harekete geçerler. Kimon ve Aristeides önderliğindeki Atinalılar ve müttefikleri, Byzantion'luların da yardımlarıyla Pausanias'ı Byzantion'dan kovarlar[300].

Plutarkhos'un birçok kişiden dinlediği bu öyküye (*Kim.* VI. 4-6; *mor.* VII. 555 *c*: *De Sera Numinis Vindicta* 10; ayrıca bk. Paus. III. 13. 9) göre, bundan sonra genç kız her gece Pausanias'a hayalet biçiminde görünmeye ve öfkeyle onu azarlamaya başlar. Bu duruma bir süre katlanan Pausanias, Byzantion'dan kovulmasının ardından Herakleia Pontike'deki kehanet merkezine gider. Burada biliciye başvurarak Kleonike'nin ruhunu çağırtır. Ondan artık kendisine karşı öfkesini bir kenara bırakmasını ister. Ruh ise, üstü kapalı bir cevap verir: "*Yakında Sparta'ya varınca, dertleri sona erecektir*". Bu yanıt aslında, Pausanias'ın yaklaşan ölümüne dair bir ipucudur[301].

Iustinus'a (IX. 1. 3) göre Pausanias, Byzantion'dan kovulmadan önce, kenti 7 sene boyunca hakimiyeti altında tutmuştur[302]. Ancak bu durum,

---

ğinin farkında olan Pausanias; zaten son zamanlarda oldukça stresli ve korku dolu olduğundan aniden yatağından fırlar ve kılıcını genç kıza saplar.

[300] Thuk. I. 131. 2; Plut. *Kim.* VI. 5; ayrıca bk. Hdt. VIII. 3. 2.

[301] Pausanias ve Kleonike'nin Byzantion'daki ilişkilerine ait bu önbilici yorumu üzerine Pausanias'ın Herakleia Pontike'ye (Karadeniz Ereğlisi) gitmiş olması Plutarkhos'un (*Kim.* VI. 4-6; *mor.* VII. 555 *c*: *De Sera Numinis Vindicta* 10) anlatımını kabul edilebilir kılmaktadır. Zira antikçağda Herakleia yakınlarındaki Akherusia Burnu'nda (Karadeniz Ereğlisi civarında) ölülere ait/gaipten haberler veren bir kehanet merkezi bulunmaktaydı. Ayrıca Byzantion ile Herakleia arasındaki mesafenin yakınlığı ve Pausanias'ın ruhsal durumu göz önüne alındığında, onun söz konusu kehanet merkezini ziyaret etmiş olması olasıdır (Daha detaylı bilgi için bk. Dörner 1984; 49 vdd.; Saprykin 1997, 49; Felton 2002, 24).

Pausanias'a (III. 17. 9) göre ise, Lakedaimon'luların komutanı, Byzantion'lu Kleonike'nin ruhundan kolay kurtulamamıştır. İşlediği suçun günahından arınmak için her çeşit temizlenme ve affedilme denemelerine/ayinlerine katılmıştır. Hatta 'kaçan/firar eden' (= *phyksios* [φύξιος]) Zeus'un yalvarıcısı dahi olmuştur. Sonunda Arkadia'nın Phigalia kentindeki büyücülerden yardım dilemiştir. Kleonike ve tanrı için uygun görülen cezayı ödemiştir. Ardından Lakedaimon'lular Delphoi'daki Apollon Kehanet Merkezi'nden kendilerine emredilen tanrı buyruğunu yerine getirerek cömertlik perisini onurlandırmak amacıyla birçok bronz heykel dikmişlerdir. Zira Pausanias'ın Byzantion'daki uygunsuz davranışları yüzünden, Yakarıcıların Tanrısı Zeus'un gazabına uğradıklarına ve cömertlik perisinin kendilerinde yüz çevirdiğine inanıyorlardı.

[302] Söz konusu durum birçok yerli ve yabancı bilim adamı tarafından kabul görmektedir (ayrıca krş. Beloch 1912, II^2, 1, 185 vdd.; 384; Meyer 1899, II 59 vd.; Lehmann-Haupt 1921, 59 vdd.; Newskaja 1955, 73; Swoboda 1965^2, *col.* 444; Smart 1967, 137;

Iustinus'un (*loc. cit.*) aynı pasajında Byzantion'un Pausanias tarafından kurulduğunu iddia etmesi[303] gibi yanlıştır. Ephoros'da (*FGrHist* IIA 70 F

Oberhummer *et. al.* 1970[2] *col.* 1130; Lasserre 1979, 569; Demir 2000, 1 vdd.). Ancak bu durum zamansal açıdan yanlıştır.

F. Heichelheim (1930, 22-24), Byzantion'un Pausanias'ın hakimiyeti altındayken demir sikke bastırdığını iddia eder. Pausanias'ın Sparta'da olduğu üzere, Byzantion'un sikke birimini demire çevirmek istediğini ileri sürer (Poll. *onom.* VII. 105-106; IX. 77-79). Bu şekilde Pausanias'ın Byzantion'daki hakimiyetini Iustinus'un yanılarak 7 sene olarak göstermesini desteklemeye çalışır. Ancak Byzantion gibi ticari açıdan son derece gelişmiş ve en önemli gelirini tüccarlardan ve limanından ve ithal-ihraç mallardan kazanan bir kentin Pausanias'ın zoruyla böylesine kullanışsız bir para sistemini benimsemesi imkan dahilinde değildir. Ayrıca Byzantion'da tıpkı bir tiran gibi hüküm süren, Sparta'dan ziyade Pers âdetlerini benimsemiş Pausanias'ın Byzantion'lular açısından hiçbir cazibesi olmayan sikke sistemini benimsemeye zorlaması bu duruma son derece tezattır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. White 1964, 144 dn. 19; Gomme 1971[5], 400.

Bununla birlikte Byzantion, İÖ. V. yüzyılın ikinci yarısında ticari iş hacmi ve önemi artınca kendi sikkelerini basmaya başlamıştır. Geleneksel gümüş ve bronz sikkeler yanında, tıpkı Sparta gibi demirden sikkeler de tedavüle çıkarmış olabilir (Newskaja 1955, 51). Aristophanes "*Bulutlar*" adlı komedisinde Byzantion'un 'demirden sikkeler' (= *sidareoi* [σιδάρεοι]) kullandığına işaret eder (Aristoph. *Nub.* 248-249; ayrıca bk. Poll. *onom.* VII. 105-106; IX. 77-79; İskenderiyeli Hesykhios, *lex.* ς. 592 *s.v.* <Σιδάρεος=*Sidareos*>). Ayrıca Byzantion'luların demir sikkeler üzerine yemin ettiklerini belirtir. İÖ. V. yüzyılda Byzantion ve Sparta'dan başka Megara, Tegea ve Argos'ta da demirden sikkeler kullanılmaktaydı. Ancak Byzantion'luların kullandıkları demir sikkelerden günümüze kalmış örnek yoktur (Head 1977[3], 266 vd.; Tekin 2005[3], 22). Bununla birlikte Tegea ve Argos'taki kazılarda bu tarzda bir kaç sikke bulunmuştur (Blanchet 1907, 269 vdd.). Antikçağda demirden sikke basımı finansal zorluklarla açıklanırdı. Zira böylesi sikkelerin sürümü oldukça sınırlıydı. Bunlar, ancak benzer kullanımın olduğu kentlerde ticari bakımdan bir değere sahipti. Bu bakımdan Byzantion'da da diğer kentler ve devletlerle yapılan alış veriş için alışılmış gümüş sikkeler basılmıştır. Demirden sikkeler dışında küçük madeni paralar olarak bronz sikkeler kullanılmıştır. Bunlardan günümüze çok sayıda örnek ulaşmıştır (Newskaja 1955, 51 dn. 3).

A. Böckh (1886, 694) bu durumu, Byzantion'luların Trakyalılarla savaş halinde bulunduğu ve daha sonraları tüm Hellenlerin sürdürdüğü savaşlar –Pers Savaşları, Peloponnesos Savaşları ve Makedonya Kralı II. Philippos'a karşı sürdürülen savaş– onların üzerinde sıkıntı yarattığı için, demirden sikke basmak zorunda kalmalarıyla açıklamaya çalışmıştır. Zira Byzantion'un Attika-Delos Deniz Birliğine verdiği 15 *talanta*'nın üstünde bir miktar olan vergi de kente çok sıkıntı vermiştir. Gümüş sikkelerin tümünü dış ticaret, savaş ihtiyaçları ve de *phoros*/ *tributum* ödemek için kullanmışlardır.

[303] *Scholia in Demosthenem* (V. 40); Ps.-Skymnos (716); Philostratos (*vit. Soph.* I. 24 [529]); Byzantion'lu Dionysios (II. 2 *fr.* 10; 7 *fr.* 28); Lydus (*de Mag.* III. 70. 3 dn. *u*); Eusebios (*chron.* 165*h*); Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Βυζάντιον=Byzantion); Eustathius'a (*Comm. in Dion. Per.* 803) göre Byzantion, Megara'lılar tarafından kurulmuştur. Bu bakımdan 'metropolis' Megara takviminde kullanılan ay adları ile 'kolonisi' Byzantion'daki ay adları birbiriyle uyuşmaktadır. Bu benzerlik, ayrıca

191 str. 37-46), açıkça dile getirildiği üzere Pausanias'ın Byzantion'dan kovulması İÖ. *ca.* 477/476 yılına denk gelir (*Oxyrh. Pap.* XIII. s. 100, 1610 F 6). Zira Kimon, Byzantion'dan sonra, İÖ. *ca.* 476 yılında Eion üzerine yelken açmıştır (Diod. XI. 60. 2 dn. 2; Plut. *Kim.* VII. 1 dn. 1). Bu olaylar silsilesi Ephoros'un metnini takip eden Diodoros (XI. 54-60) ve Plutarkhos'ta (*Kim.* VII. 1 dn. 1) da açıkça izlenebilir. Bu bakımdan Pausanias'ın Byzantion'da kalış süresi, İÖ. *ca.* 478/477 yılında en fazla 7 aydan ibaret olsa gerektir[304] (*Oxyrh. Pap.* XIII. s. 100, 1610 F 6).

Byzantion'dan uzaklaştırılan Pausanias, Sparta'ya dönmek yerine, Hermione gemisine binerek Troas Bölgesi'ndeki Kolonai'a[305] yerleşti. İkinci kez Lakedaimon'luların rızası olmadan hareket edince; artık tasarılarından kuşkulanmamak imkansız hâle gelmiştir. O zaman, Lakedaimon'lular tarafından Perslerle entrikalar çevirdiği anlaşılmıştır. Zira gecikmesi iyi niyetlerle açıklanamazdı. Sonunda Lakedaimon'lular daha fazla dayanamadılar. Ona *skytale*[306] üstüne yazılı mesaj taşıyan bir haberci gönderdiler. Haberciyi

---

epigrafik olarak Byzantion'daki onomastik (kişi adları) delillerle de desteklenmektedir. Bununla birlikte Byzantion: Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 8) göre, Attika'lıların; Velleius Paterculus'a (II. 7. 7) göre -Kyzikos'la birlikte- Miletos'luların; Chronicon Paschale'ye (I. 593) göre, Ionia'lıların; Constantinus VII Porphyrogenitos'a (*de Them.* 'Asia' I. 17. 21-22) göre, Dor'ların; Iustinus'a (IX. 1. 3) ve Orosius'a (*hist.* III. 13. 2) göre ise, Sparta'lıların bir kolonisidir. Constantinus'a (*de Them.* 'Europe' II. 1. 43-45) göre Byzantion: Hellenlerin en eski –köklü– soyu olan Megara, Lakedaimon ve Boiotia'lıların bir kolonisiydi. Bu bakımdan kentte konuşulan Hellence'nin diyalektiği de Dor lehçesindeydi. Daha detaylı bilgi için bk. Hdt. IV. 144; Dion. Byz. II. 2 *fr.* 17; 3 *fr.* 18-19=Gyllius *Bosp.* II. 2 *fr.* 17; III. 1 *fr.* 18; *Const.* I. 1; 3; II. 2; Hes. Mil. *Patr. Const.* 3-5; 9; 12; Malal. *chron.* 320-321; Chron. Pasch. I. 493-494; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion*; *Etymologicum Magnum* (*s.v.* Βύζαντες=*Byzantes*).

[304] Ayrıca bk. Merle 1916, 15 vdd.; Meritt-Gery-McGregor 1950, 158 vd.; 175; 191 vdd.; 200; 206 vd.; White 1964, 144 vd. dn. 19; Hammond 1967, 48 vd. dn. 20-21; 1969, 137; Forrest 1968, 99 vd.; Gomme 1971[5], 399 vd.; Fornara 1983[2], 60 vd. n° 61 dn. 4; ayrıca bk. Arslan 2009, 57 vdd.

Pausanias önderliğindeki Atinalı komutanların ve müttefiklerin Byzantion'u ele geçirdikten sonra, 7 sene boyunca kentte kalmış olmaları beklenemez. Pers-Hellen Savaşları sırasında, böyle bir örnek yoktur. Ayrıca Hellen Tarihi'nde böylesine önemli roller oynamış olan Pausanias, Kimon ve Aristeides gibi ünlü komutanların ve devlet adamlarının Byzantion'da 7 sene boyunca kalmalarını gerektirecek herhangi bir sebep bulunmamaktadır.

[305] Aleksandreia Troas'ın doğusunda yer alan bir kentçik. Lokalizasyonu belli değildir.

[306] *Skytalē* [ἡ σκυτάλη] kelime anlamı itibariyle 'değnek, asa, sopa' manasına gelir. Sparta'da *ephoros*'lar, elçiler ve seferdeki generaller arasında kullanılan gizli bir haberleşme yöntemidir. Asaya deri bir şerit sarılıp, üstüne bir mesaj yazılırdı. Bu mesajı, ancak elinde aynı kalibrede bir asa bulunanlar çözebilirdi.

izlemesini buyurdular. Yoksa Sparta'lılar kendisine karşı savaş açacaklardı. Bu şekilde Pausanias, Sparta'ya dönmek zorunda kaldı[307]. Thukydides'e (I. 95. 6-7) göre, Lakedaimon'lular Pausanias'ın yerine –Byzantion'a– daha az sayıda birlikle Dorkis'i ve birkaç başka kimseyi gönderdiler. Ama müttefikler onların başkomutanlığına karşı çıktıkları için Dorkis ile öbürleri geri döndüler. Bunun üzerine Lakedaimon'lular gönderdikleri komutanların yurt dışında Pausanias gibi yoldan çıkmasından korkarak başka kimseyi yollamadılar. Zaten bu sırada Perslere karşı savaşı sonlandırmak istiyorlardı. Zira Atinalıların artık savaşı yürütebilecek durumda olduklarını düşünüyorlardı[308].

Pausanias, Byzantion'dan Sparta'ya döndükten sonra da Kserkses'le yazışmaya ve Persler adına Hellas'ta entrikalar çevirmeye devam etti. Plutarkhos'a (*Them.* XXIII. 1-2) göre Pausanias, Hellas'a geldiğinde önceleri bu planını Themistokles'ten gizli tuttu. Ancak Themistokles'in Atina'dan sürülmesinin ardından büyük bir düş kırıklığı yaşadığını görünce ona kendi girişimine katılması önerisinde bulunmayı göze aldı. Themistokles'e Pers kralından aldığı bir mektubu gösterdi –bu mektubun Pausanias'ın Byzantion'dayken aldığı mektup mu; yoksa kralla Hellas'tayken yaptığı yazışmalardan biri mi olduğu belli değildir–. Onu aşağılık ve minnet bilmez bir halk olarak tanımladığı Hellenlere karşı kışkırttı. Themistokles ise, Pausanias'ın teklifini geri çevirdi. Onu kesin bir dille reddetti. Bununla birlikte Pausanias'ı ele vermedi. İhanet komplosu konusunda kimseye bir şey söylemedi. Pausanias'ın bu işten kendiliğinden vazgeçeceğini ya da böylesine kuruntulu ve yüksek hayaller peşinde koşan birinin kendini bir şekilde ele vereceğini düşündü[309]. Düşündüğü gibi de oldu. Pausanias'ın, Artabazos'a krala yazdığı mektubu götürmekle görevlendirdiği, eski

---

[307] Thuk. I. 95. 3; 128. 3; 131. 1-2; Corn. Nep. IV. 2. 2-3 "*Pausanias*"; ayrıca bk. Iust. II. 15. 16.

[308] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arist. *pol.* V. 7 [1307*a*]; Plut. *Arist.* XXIII. 6.

[309] Bununla birlikte Plutarkhos'a (*Them.* XXIII. 3-4) göre, Pausanias'ın komploları açığa çıkarılıp, Pausanias öldürüldükten sonra, söz konusu komploya ilişkin Themistokles üzerine de kuşku düşüren belli mektuplar ve belgeler bulundu. Lakedaimon'lular bu duruma büyük tepki gösterdiler. Themistokles'in Atinalılar arasındaki düşmanları da bu durumu fırsat bilerek onu suçladılar. Themistokles Atina'da olmadığı için savunmasını mektuplar aracılığıyla yaptı. Gene de halk Themistokles'i suçlayanları dinlemeyi seçti. Onun tutuklanarak Hellen Kongresi önünde yargılanması için adamlar görevlendirilmesine karar verildi.

Bunun üzerine Themistokles bir süre Hellas'ta saklandıktan sonra, sonunda Pers kralının yanına sığındı. Bir daha da Atina'ya geri dönemedi (Plut. *Them.* XXIV. 1-XXXI. 5). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Forrest 1960, 237.

gözdesi ve çok güvendiği Argyros'lu habercinin kendisini ihbar etmesi sonucu ihaneti anlaşıldı[310].

Pers kralıyla çevirdiği entrikaların açığa çıkması üzerine Pausanias, Sparta'daki Athena Khalkioikos'un kutsal alanına sığındı[311]. Açıklıkta kalmaktan kaçınmak için tapınak müştemilatından küçük bir yapıya girerek dinlendiği sırada; yapının çatısını yıkan *ephoros*'lar tarafından orada hapsedildi. Açlıktan ve susuzluktan bitkin düşmesi sağlandı. Can

---

[310] Thuk. I. 132. 1-5; Diod. XI. 45. 1; ayrıca bk. Aristot. *pol.* VII. 13. 13 [1333*b*].

Bu sırada Pausanias'ın, Sparta'daki *heilos*'larla entrikalar çevirdiği öğrenilmiştir. Onlara kendisiyle birlikte ayaklanırlarsa ve tüm girişimlerine yardımcı olurlarsa özgürlük ve vatandaşlık hakkı vadetmişti. Birkaç *heilos*'un ihbarına karşın Sparta'lılar Pausanias'a karşı hiçbir girişimde bulunmadılar. Krali soydan gelen bir Sparta'lıya inkarı imkansız kanıtlar olmaksızın onarılmaz bir ceza vermeye yanaşmadılar. Ancak sonunda Pausanias'ın krala hitaben yazdığı mektubu Daskyleion satrabı Artabazos'a götürmekle görevlendirdiği eski gözdesi ve son derece güvendiği Argylos'lu haberci kendisini ele verdi. Kendinden önceki habercilerin hiçbirinin geri dönmediğinden şüphelenen haberci korktu. Pausanias'ın kendisine verdiği mektuptaki mührü taklit etti. Sonra mektubu açtı. Mektubu okuyunca kuşkularının sağlam temellere dayandığını gördü. Mektubun sonunda, düşündüğü gibi, habercinin öldürülmesinin öğütlendiği yazılıydı (Thuk. I. 132. 4-5; ayrıca bk. Iust. II. 15. 15). Bu bakımdan haberci mektupla birlikte *ephoros*'lara gitti. Pausanias'ın uzun zamandır üzerinde çalıştığı komployu anlattı. *Ephoros*'lar bu mektubu görünce, Pausanias'ın planladığı komployu bütün detaylarıyla öğrendiler. Ancak bir de Pausanias'ın itiraflarını kendi kulaklarıyla duymak istediler. Habercinin yalvarıcı olarak Tenare'ye sığınmasını öğütlediler. Habercinin Tenare'ye sığındığını öğrenen Pausanias onun yanına gitti. Pausanias ile habercinin konuşmalarını dinleyen *ephoros*'lar her şeyi kendi kulaklarıyla işittiler. Haberci daha önce kendisinin Pers kralına birçok defalar gönderildiğini ifade etti. Efendisine karşı hiçbir sadakatsizlikte bulunmadığını sözlerine ekledi. Ancak Pausanias, krala gönderdiği son mektubunda kendisinin bayağı bir uşak gibi öldürülmesini öngörüyordu. Pausanias, suçlamaları kabul etmek zorunda kaldı. Ancak gene de haberciyi ikna etmeye çalıştı. Mektubu –düzeltilen– elinden geldiğince çabuk Artabazos'a ulaştırmasını ve işleri bozmamasını istedi (Thuk. I. 133). Bütün konuşmayı dinleyen *ephoros*'lar Sparta'ya döndüler. Pausanias'ı kentte yakalamayı kararlaştırdılar (Thuk. I. 134. 1). Ayrıca bk. Iust. II. 15. 16-17; Cartledge 2002^2, 183 vd.

[311] Antikçağda bazı tapınakların yanlarında kutsal sığınma alanları bulunurdu. Eğer bir kişi herhangi bir nedenden ötürü söz konusu alana girip tanrının heykeline dokunursa tanrının koruması altına girerdi. Bu nedenle kişilerin suçları ne olursa olsun, tapınağın kutsal sığınma alanı sınırları içinde, ona kimse dokunamaz ve zarar veremezdi. Kutsal sığınma alanları içindeki insanlara karşı yapılan kötülükler gerek insanların gerekse tanrıların nezdinde diğer tüm suçların ve günahların en kötüsü olarak değerlendirilirdi. Ayrıca halk arasında 'tanrısal adaletin' (= *dikē ek theōn* [δίκη ἐκ θεῶν]) ve 'tanrıların gazabının' (= *mēnima* [μήνιμα]) sonradan, bu kötülükleri yapanların peşini bırakmayacağına ve günahkarları mutlaka cezalandıracağına inanılırdı.

vermeden önce tapınağın *temenos* duvarı dışına taşındı. Dışarı çıkarılır çıkarılmaz öldü[312].

Sonuç olarak, gerek Ephoros'un (*FGrHist* II 70 F 191 str. 37-46= *Oxyrh. Pap.* XIII. s. 100, 1610 F 6) metni gerekse Ephoros'un metnini takip eden Sicilyalı Diodoros (XI. 60. 2 dn. 2) ve Plutarkhos'a (*Kim.* VII. 1 dn. 1) göre Kimon'un, Pausanias'ı Byzantion'dan kovması İÖ. *ca.* 477 yılına denk gelmektedir. Thukydides'e (I. 96. 1) göre de, Atinalılar egemenliği, müttefiklerin Pausanias'a düşmanlık beslemeleri sayesinde ele geçirmişlerdir. Daha açık bir ifadeyle Atinalılar, Pausanias'ın Byzantion' daki tutumu ve şiddetli yönetimi sayesinde Ionia, Hellespontos, adalar ve Hellas'taki birçok Hellen kentiyle yakınlaşmış ve bağlaşık hâle gelmiştir. Ardından Aristeides'in önayak olmasıyla Lakedaimon'luların Mora Yarımadası'nda kurdukları Peloponnesos Birliği gibi bir konfederasyon oluşturmak üzere harekete geçmişlerdir. İÖ. *ca.* 478/477 yılında Perslere karşı tek vücut olmalarını sağlayan, kendi önderliklerindeki bir deniz birliğinin (*Attika - Delos Deniz Birliği*) temellerini atmışlardır. Birliğin amacı Pers kralının topraklarını yakıp yıkarak, kendi uğradıkları kötülüklerin ve zararların öcünü almaktı[313]. Buna ek olarak, Perslerin kendilerine karşı yapacakları olası bir sefere karşı hazırlıklı olmak ve onlara bir bütün olarak karşı koymaktı[314]. Birliğin ilk işi, Karadeniz ticaret yolunun açık tutulabilmesi amacıyla Çanakkale Boğazı, Marmara sahilleri ve İstanbul Boğazı'nı Perslerden temizlemek oldu. Bu bakımdan Byzantion ve Kalkhedon kentleri de, İÖ. *ca.* 477 yılında Atinalılar tarafından Perslere karşı oluşturulan Attika -Delos Deniz Birliği'ne üye olmuş gözükmektedir. Dolayısıyla bu tarihten itibaren birliğe düzenli olarak 'vergi' (= *phoros* [φόρος]/*tributum*) ödemeye başlamışlardır[315].

Ayrıca Kimon, Byzantion'dan sonra, Attika-Delos Deniz Birliği'ne bağlı müttefik donanmasıyla birlikte, İÖ. *ca.* 476 yılında ilk olarak Eion üzerine yelken açmıştır. *Scholia in Aeschinem*'e (II. 31) göre Atinalılar, εἱληφότες Ἠιόνα, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησι Φαίδωνος=*Phaidon'un Atina'daki arkhon*'luğu[316] *sırasında, Eion'u ele geçirmişlerdir*[317]. Phaidon'un Atina'da

---

[312] Thuk. I. 133. 1-135. 2; Diod. XI. 45. 1-7; Paus. III. 17. 7-9; ayrıca bk. Thuk. I. 138. 6.

[313] Thuk. I. 96. 1; Diod. XI. 47. 1; Plut. *Arist.* XXIV. 1.

[314] Diod. XI. 60. 5-6; Plut. *Kim.* XII. 1-5. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Keen 1998, 99 dn. 16; Arslan 2008, 50.

[315] Thuk. I. 96. 2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Meritt-Gery-McGregor 1939, 156 vdd.; 1950, 158 vd.; 175; 191 vdd.; 200; 206 vd. dn. 55.

[316] Atina'da kenti yönetmek üzere bir yıllığına seçilen yüksek devlet memurluğu makamına verilen addır. Her sene bu makam için 9 kişi seçilirdi.

arkhon'luk yaptığı tarih ise, İÖ. 476 yılıdır[318]. Bu bakımdan daha önce değindiğimiz üzere Iustinus'un (IX. 1. 3) iddia ettiği üzere, Pausanias'ın Byzantion'da 7 sene boyunca hüküm sürmesi kronolojik olarak yanlıştır. Bu durum İÖ. *ca.* 477/476 yılında en fazla 7 aydan ibaret olsa gerektir.

Ç. BİRİNCİ ATTİKA-DELOS DENİZ BİRLİĞİ: *Byzantion ve Kalkhedon'da Demokrasi Rejimi* (İÖ. *ca.* 477-İÖ. 439)

Böylece Atinalılar, İÖ. *ca.* 477 yılında Byzantion'luların ve müttefiklerin Pausanias'a düşmanlık beslemeleri sayesinde bağlaşıklarının da onayıyla Byzantion'da egemenliği ele geçirdiler. Ardından Aristeides'in önayak olmasıyla bir konfederasyon oluşturmak üzere harekete geçtiler. İÖ. *ca.* 478/477 yılında Perslere karşı tek vücut olmalarını sağlayan, kendi önderliklerindeki bir deniz birliğinin (*symmakhia*) temellerini attılar. Öncelikle birliğe para yardımında bulunabilecek kıyı kentleri, adalar ile gemi desteğinde bulunabilecek şehirleri saptadılar. Amaçları Pers kralının topraklarını yakıp yıkarak, kendi uğradıkları kötülüklerin ve zararların öcünü almaktı[319]. Buna ek olarak, Perslerin kendilerine karşı yapacakları olası saldırılara karşı ortak bir savunma hazırlamaktı[320]. Birliğin merkezi Delos Adası seçildi. Bu bakımdan ittifak, Delos Birliği/Konfederasyonu şeklinde adlandırılmasına karşın; aynı zamanda modern yazarlar tarafından Attika-Delos Deniz Birliği olarak da bilinir. Zaman içinde giderek artan üyelerin sayısı, –içlerinden yaklaşık 160 tanesi Anadolu, boğazlar ve civar adalarda olmak üzere– 350'ye ulaştı. Bu düzenleme içerisinde bazı kentlerin birbirlerine karşı hiçbir yükümlülükleri olmamakla birlikte her biri anlaşmayla lider olarak Atina'ya bağlıydılar. Her bir üyenin birliğe ekonomik ve askerî güçleri doğrultusunda bir katkı –maddi destek, gemi asker *etc.*– sağlamaları kararlaştırıldı. Ayrıca Atina'da birlik hazinesinin yönetimi ve vergi toplamakla görevli *hellenotamiai*[321] adı verilen memuriyet kuruldu[322].

---

[317] Thuk. I. 98. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Hammond 1969, 137; Meritt-Gery-McGregor 1950, 158 vdd.

[318] Samuel 1972, 206; Bickerman 1980[2], 138 *table* IV.

[319] Thuk. I. 18. 2-3; 19; 96. 1; Diod. XI. 47. 1; Plut. *Arist.* XXIV. 1.

[320] İÖ. 479 yılındaki Plataia ve Mykale savaşlarında bozguna uğrayan Persler, Hellas, Çanakkale Boğazı ve Küçük Asya sahillerindeki birçok kentin kontrolünü kaybetmişlerdi. Fakat bunun hemen akabinde Hellas'a karşı yeni sefer hazırlıklarına girişmişler, Pamphylia'da yeni bir donanma ve ordu oluşturmaya başlamışlardı (Diod. XI. 60. 5-6; Plut. *Kim.* XII. 1-5). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Keen 1998, 99 dn. 16; Hellenkemper und Hild 2004, 97 dn. 12; *I.Side* 48 dn. 73.

[321] *Hellēnotamiai* [Ἑλληνοταμίαι] adı verilen memuriyete Atinalılar arasından bir seneliğine 10 kişi seçilirdi. Bunlar konfederasyona bağlı müttefik kentlerden vergileri

Birliğin ilk işi, Karadeniz ticaret yolunun açık tutulabilmesi amacıyla Çanakkale Boğazı, Marmara sahilleri ve İstanbul Boğazı'nı Perslerden temizlemek oldu. Bu bakımdan Byzantion[323] ve Kalkhedon kentleri de, İÖ. *ca.* 477 yılında Atinalılar tarafından Perslere karşı oluşturulan Delos Deniz Birliği'ne üye oldular. Birliğin ilk yıllarında Byzantion gibi Kalkhedon'lular da Atinalıları gemi ve asker vererek desteklediler[324]. Bu durum Byzantion ve Kalkhedon açısından İÖ. *ca.* 454/453 yılına kadar devam etmiş gözükmektedir. Ancak bu tarihten sonra her iki kent de birliğe düzenli olarak 'vergi' (= *phoros* [φόρος]/*tributum*) ödemeye başladılar[325]. Byzantion'un birliğe ödediği yıllık vergi oranı değişkenlik göstermesine rağmen, bazı yıllar bu miktar 15 *talanta*'yı[326] buluyor, hatta geçiyordu[327].

---

toplardı. Bu vergilerin 1/60'ını Atina hazinesi için ayırdıktan sonra, geri kalanının nasıl kullanılacağına karar verirlerdi.

Hazine Delos'ta saklanıyor ve meclis Apollon Tapınağı'nda toplanıyordu (Thuk. I. 96. 2; Plut. *Per.* XII. 1-2).

[322] Thuk. I. 96. 2; ayrıca bk. Diod. XI. 47. 1-3; Plut. *Arist.* XXIV. 1-3. Daha detaylı bilgi için bk. Meritt-Gery-McGregor 1950, 199 vd.; 206 vd.; Tekin 2008, 98 vdd.

[323] Her ne kadar bu durumu kanıtlayan bir belge elimizde olmamasına karşın Byzantion'un Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olması ile kentteki yönetim şeklinin demokrasiye geçtiği düşünülmektedir (Gehrke 1985, 35). Ayrıca bk. Loukopoulou-Laitar 2004, 917 n° 674.

[324] Byzantion (*IG* I^3 259 III. 7) ve Kalkhedon'un (*IG* I^3 260 VII. 12) birliğe ödedikleri ilk vegiler İÖ. *ca.* 454/453 ile İÖ. *ca.* 453/452 yılına tarihlenmektedir. Söz konusu tarihten önce her iki kentin birliğe *tributum* verdiğine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ayrıca İÖ. *ca.* 465/464 yılına tarihlenen ve Atinalılar ile Byzantion'luların mütefik olarak aynı saflarda Sigeion önlerinde yaptıkları savaş sırasında kaybettikleri askerler onuruna yazıtlar diktikleri bilinmektedir (*IG* I^3 1144 118-128). Epigrafik belgeyle desteklenen bu veri aracılığıyla Byzantion'luların en azından bu tarihe kadar Attika-Delos Deniz Birliğini *tributum*'dan ziyade gemi ve asker vererek desteklediğine işaret etmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Loukopoulou-Laitar 2004, 916 n° 674; Avram 2004, 980 n° 743.

[325] Thuk. I. 96. 2.

Birliğe bağlı kentlerin ödedikleri vergi miktarını gösteren sütunlar Atina *akropolis*'inde sergileniyordu. Bu listelerden bazı fragmanlar günümüze ulaşmıştır (Meritt-Gery-McGregor 1939, 209 vdd.; 250 vd; Tekin 2008, 100).

[326] 25.86 *kg*'lık ağırlık ölçüsü. Bir *talanton* yaklaşık olarak 60 *mnai*, 6.000 gümüş *drakhmai* ya da 36.000 *oboloi*'a eşitti.

[327] Byzantion, İÖ. *ca.* 454/453 (*IG* I^3 229 III. 7) yılı ile İÖ. *ca.* 428/42 (*IG* I^3 283 39) yılları arasında birliğe 14 kez vergi ödemişti. İÖ. 449 yılında 15 *talanta* (*IG* I^2 196=*IG* I^3 263 V. 16=*SEG* III 23=V 6=Tod 1985^2, 74 vdd. n° 38 str. 22) vergi verdi. Bu miktarı birlik içinde, sadece 30 *talanta* ile Aigina geçmekteydi. Byzantion'un vergisi İÖ. 442-440 yılları arasında 15 *talanta* 4300 *drakhmai* (*IG* I^2 202=*IG* I^3 269 II. 26=*SEG* V 12= Tod 1985^2, 93 vdd. n° 46 *col.* II str. 26); İÖ. 432 yılında ise, 18 *talanta* 1.800 *drakhmai*'a

Bu tutar, o dönem için yüksek sayılabilecek bir meblağ olduğundan, Byzantion'un zenginliğinin bir göstergesiydi. Kalkhedon ise, Byzantion'un ödediğinin ancak 1/3'ünü veriyordu[328].

Başlangıçta bütün birlik üyelerinin temsilcileri özerk olan ve Delos'taki Apollon Tapınağı'nda toplanan mecliste ortaklaşa ve eşit bir biçimde görüşmelere katılıyordu. Kararlar oy birliğiyle alınıyordu. Ancak kısa süre içinde birliğin ve müttefiklerin kontrolü aralarında en fazla güç ve itibar sahibi olan Atinalılar tarafından ele geçirildi[329]. Bunun hemen akabinde diğer kentlere karşı bu üstünlüklerini savaşla ve yönetim biçimleriyle önemli ölçüde pekiştirdiler. Ardından diğer kentler üzerinde hegemonya kurmak üzere harekete geçtiler. Bu durum kısa süre içinde birlik üyeleri arasında huzursuzluk yarattı. Bundan böyle Atinalıların komutanlığı, artık eskisi kadar hoşnut karşılanmaz olmuştu. Zira Delos Deniz Birliği, Atina imparatorluğuna dönüşmeye başlamıştı. Atinalılar ise, baskı kurarak müttefiklerinden büyük isteklerde bulunuyorlardı. Böyle bir davranışa ne alışkın ne de istekli olan bağlaşıklarına yük oluyorlardı. Müttefikler ödedikleri vergilerin yüksekliğinden, gemilerinin yetersizliğinden şikayet ediyor; ayrıca zorunlu askerlik hizmetini reddediyorlardı[330].

(*IG* I^2 212=*IG* I^3 279 II. 32=*SEG* V 22=Tod 1985^2, 119 vdd. n° 56 *col.* II str. 32) yükseltildi. İÖ. *ca.* 429/428 yılında ise, 21 *talanta* 3.420 *drakhmai* (*IG* I^3 281 III. 18) ile Atinalıların Hellespontos ile Bosporos bölgelerinde uyguladıkları özel tedbirlerine istinaden aynı yıl 855 *drakhmai* tutarında ek ödenek vermek zorunda kaldı (*IG* I^3 281 III. 49). Kent İÖ. *ca.* 425/424 yılında büyük bir ihtimalle birliğe para cezası ödedi (*IG* I^3 71 II. 175: metnin bu bölümü kırık olup restore edilmiştir). Daha detaylı bilgi için bk. Meritt 1925, 321 vdd.; West 1925a, 183 vdd.; West-Meritt 1926, 143 vdd.; Meritt-West 1928, 296; Gomme 1971^5, 357. Ayrıca bk. Köhler 1889, 85 vd.; 90 vd.; Meritt-Gery-McGregor 1939, 250 vd.; 1949, 3; 1950, 22; 35 vd.; 48; 50 vd.; 56; 60 dn. 57; 207; 270; 310 dn. 54; 312; 352; Newskaja 1955, 78 vd.; 81 vd.; Kubitschek 1970^2, *col.* 1130 vd.; Gomme 1971^5, 352; 357; Karwiese 1980, 8; Loukopoulou-Laitar 2004, 916 n° 674; ayrıca krş. Fornara 1983^2, 84 n° 85 str. 7; Archibald 1998, 145.

328 Kalkhedon, İÖ. *ca.* 453/452 (*IG* I^3 260 VII. 12) yılı ile İÖ. *ca.* 418/417 (*IG* I^3 287 II. 16) yılları arasında birliğe 19 kez vergi ödemişti. İÖ. *ca.* 452/451 yılında 7$^{1/2}$ *talanta*; İÖ. *ca.* 450/449 yılında 3 *talanta*; İÖ. 448-İÖ. 438 yılları arasında 9 *talanta*; İÖ. *ca.* 434-429 yılları arasında ise, 6 *talanta* vergi vermişti (Avram 2004, 980 n° 743). Daha detaylı bilgi için bk. West-Meritt 1926, 140; Meritt-West 1928, 285; 296; Meritt-Gery-McGregor 1939, 438 vd.; 1950, 28; 33; 56; 206; 273; Gomme 1971^5, 357; Fornara 1983^2, 165 n° 142 str. 16.

329 Thuk. I. 97. 1.

330 Thuk. I. 99. 1-2.

Thukydides'e (I. 99. 2-3) göre, müttefikler Atinalıların düzenledikleri seferlere eşit ölçüde katılmıyorlardı. Müttefiklerin çoğu, askerlik hizmetinden hoşlanmadıkları ve ülkelerinden ayrılmak istemedikleri için gemi ve asker vermek yerine eş değerde bir

Bu yüzden, İÖ. 469 yılında Delos Birliği'nden ayrılmak isteyen Naksos'lular, Atina hegemonyasına karşı ayaklandılar. Bunun üzerine Atinalılar ayaklanmayı bastırmak amacıyla Miltiades oğlu Kimon komutasında tam teşekküllü bir donanma gönderdiler. Kısa bir kuşatmadan sonra, Naksos'u ele geçiren Atinalılar; federal uzlaşmalara karşın adanın özgürlüğünü elinden aldılar[331]. Ardından Kimon komutasındaki müttefik donanması, İÖ. 468 yılında Karia ve Lykia üzerinden Pamphylia'ya yelken açtı. Eurymedon (Köprüçay) önlerinde konuşlanmış Pers donanmasına karşı büyük bir deniz savaşı kazandılar[332]. Ardından sahile çıkarak Persleri karada da bozguna uğrattılar[333].

---

miktar para saptamışlardı. Böylelikle Atina donanması müttefiklerin katkılarıyla gün geçtikçe büyüdü. Bu şekilde müttefikler Atinalılara karşı ayaklandıklarında hazırlıksız ve askerî bakımdan tecrübesiz oluyorlardı. Bu durum Atinalıların isyancılara boyun eğdirmesini kolaylaştırıyordu.

[331] Thuk. I. 98. 4.

Thukydides'e (*loc. cit.*) göre, sonradan Atina hegemonyasına karşı ayaklanan diğer bütün kentlerin her biri aynı kadere boyun eğmek zorunda kaldı.

[332] Thukydides'e (I. 100. 1) göre, bu savaş sırasında Kimon 200'e yakın Fenike savaş gemisini ele geçirerek yok etmiştir. Plutarkhos'a (*Kim.* XII. 6) göre Atinalar, Perslerin birçok savaş gemisini tahrip edip yaklaşık 200 gemi ele geçirmelerine rağmen, Pers donanmasının büyük bir bölümü kaçmayı başarmıştır. Diodoros'a (XI. 60. 6-7) göre ise Atina donanması, Perslerden daha az sayıda gemiye sahip olmasına karşın, deniz savaşı sırasında önemli miktarda savaş gemisi batırmışlar ve 100'den fazla Pers gemisini mürettebatlarıyla birlikte ele geçirmişlerdir. Bununla birlikte Pers donanmasının geri kalanı Kıbrıs'a kaçabilmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Mela I. 78; Iust. 15. 18-20.

[333] Diod. XI. 61. 1-2; Plut. *Kim.* XIII. 1-2.

Böylelikle Kimon aynı günde Persleri hem denizde hem de karada bozguna uğratmıştır (Thuk. I. 100; Diod. XI. 61. 3-7; Plut. *Kim.* XIII. 3; Paus X. 15. 4; Frontin. *strat.* II. 9. 10; Polyain. *strat.* I. 34. 1 "*Kimon*"; ayrıca bk. Iust. 15. 18-20). Diodoros'a (XI. 62. 1) göre, Kimon aynı gün içinde kazandığı bu zaferlerin sonucunda 340 gemi ele geçirmesinin ve 20.000 kişiden fazla düşman öldürmesinin/esir almasının yanı sıra büyük miktarda ganimet elde etmiştir. Plutarkhos'a (*mor.* IV. 349 *d: Bellone an Pace Clariores fuerunt Athenienses* 9) göre ise Kimon, Eurymedon önlerindeki bu çarpışmalarda 100 Fenike gemisi ele geçirmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2008, 50 vdd.

Daha sonra Eurymedon'a zamanında yetişemeyen 80 Fenike gemisinin Pers kuvvetlerine katılmak üzere Pamphylia Körfezi yakınlarına geldiğini öğrenen Kimon, hiç vakit kaybetmeden, onlara karşı yelken açmıştır. Eurymedon Irmağı'nın yaklaşık 120 km doğusunda, Hydros açıklarında yapılan deniz savaşında Fenike donanmasını da yenerek birçok Fenike savaş gemisini ele geçirmiş, geri kalanları ise kaçmaya zorlamıştır (Plut. *Kim.* XIII. 3-4; ayrıca bk. Mela I. 78). Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2008, 51 vd.

İÖ. *ca.* 465/464 yılına tarihlenen bir yazıta göre (*IG* I^2 928=*IG* I^3 1144), Madytioi [str. 34] ile Byzantion'lular [str. 98] Gelibolu Yarımadası'nda Kardia ile Sigeion yakınlarında ve belki Thasos'ta Atina saflarında müttefik olarak savaşmışlardır. Yazıt Kardia ve Sigeion yakınlarındaki çarpışmalarda ölen Atinalılar ile muhtemelen Madytioi ve Byzantion'lulara ait bilgiler vermektedir. Söz konusu savaşın kime karşı verildiği açık olmamakla birlikte Thasos'lulara; Trakyalılara ya da Perslere karşı olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır[334].

Thukydides'e (I. 104. 1-2) göre, kısa süre sonra -İÖ. *ca.* 460/459 yılında?- Atina ve müttefikleri Kıbrıs'ta Perslere karşı savaşmaya başlamışlardır[335]. Bu sırada Libya Kralı Psammetikos'un oğlu Inaros, Mısır'ı Perslere karşı ayaklandırmıştır. Bunun üzerine Atina ve müttefikleri Kıbrıs'ı bırakarak Inaros'a yardım etmek amacıyla yaklaşık 200 gemiden oluşan birlik donanmasıyla Mısır'a yelken açmışlardır. Ancak söz konusu ayaklanma, İÖ. 454 yılında Zopyros'un oğlu Megabyzos tarafından bastırılmış; Inaros yakalanarak kazığa vurulmuştur. Atina ve müttefiklerinin Mısır'a gönderdikleri kalabalık ordudan; ancak birkaç kişi Libya'yı aşarak Kyrene'ye ulaşabilmiş; donanma gemilerinden ise, pek azı kurtulabilmiştir[336].

Mısır yenilgisinin öcünü almak isteyen Atinalılar ve müttefikleri, İÖ. 450 yılında Doğu Akdeniz'e Miltiades oğlu Kimon komutasında 200 gemiden oluşan güçlü bir donanma gönderdiler. Bu gemilerden 65 tanesi, Aşağı Mısır Kralı Amyrtaios'un isteği üzerine, isyanı canlandırmak için Mısır'a yelken açtı. Fakat tecrübeli komutan Kimon'un Kıbrıs'ın Kition kentini kuşatırken hastalanarak ölmesi ve erzak kıtlığı Atinalıların savaş planını bozdu. Kuşatmacılar Kition'dan çekildiler[337]. Kıbrıs'taki Salamis önlerine geldiler. Burada Kıbrıs, Kilikia ve Fenike kuvvetlerine karşı denizde ve kıyıda şavaştılar. Thukydides'e (I. 112. 4) göre, her iki çarpışmayı da kazanan Atinalılar ve müttefikleri, Mısır'dan dönen gemilerin donanmalarına

---

[334] Thuk. I. 100. 3-101. 1. Daha detaylı bilgi ve farklı yorumlar için bk. Meritt-Gery-McGregor 1950, 108 vdd.; 249 dn. 17; Bradeen 1967, 321 vdd.; 1969, 146 vdd.; Gomme 1971^5, 297; Ebbott 2000, 89 vd.; Loukopoulou-Laitar 2004, 916 n° 674.

[335] Bu savaşta Atina müttefiklerinden Byzantion ve Kalkhedon'luların ne şekilde rol oynadığı bilinmemektedir.

[336] Thuk. I. 109. 1-110. 5.

Bunun üzerine, aynı yıl (İÖ. 454) Atinalılar hazinenin daha iyi korunacağını düşünerek, Delos Adası'ndaki birlik hazinesi Atina'ya getirilmişlerdir (ayrıca bk. Plut. *Per.* XII. 1-2). Bu yüzdendir ki, Delos Birliği/Konfederasyonu aynı zamanda Attika-Delos Deniz Birliği olarak bilinir. Ancak şu gerçek de unutulmamalıdır ki, birliğe verilen her üç isim de modern yakıştırmalardan ibarettir (ayrıca bk. Tekin 2008, 99 vd.).

[337] Thuk. I. 112. 1-3; Plut. *Per.* X. 7.

katılmasıyla Hellas'a yelken açtılar. Kısa süre sonra Atinalılar ile Persler barış müzakerelerine başladılar. İÖ. *ca.* 449/448 yılında[338] Kıbrıs ya da Susa'da ön görüşmeleri yapılan anlaşmaya Atinalılar elçi olarak Olimpiyat Oyunları'nda üç defa araba yarışı kazanmış Kallias'ı gönderdiler. Bu nedenle söz konusu anlaşma tarihe '*Kallias Barışı*' olarak geçmiştir. Bu şekilde İÖ. 490 yılında başlayan Pers-Hellen savaşları, yaklaşık yarım yüzyıl sonra, Kallias Barışı'yla son bulmuştur. Söz konusu anlaşmanın hükümleri uyarınca:

- *Anadolu sahillerindeki kentlerin Perslere karşı bağımsızlıklarını elde etmeleri*;
- *Khelidonia Adaları ile Phaselis kentinin Persler ve Atinalılar arasında sınır olarak kabul edilmesi*[339];

---

[338] Bu barışın tam olarak ne zaman yapıldığı konusu tartışmalıdır. Bazı modern araştırmacılar, Herodotos'un (VII. 151) Kallias'ın Atina elçisi olarak Artakserkses'e gidişini anlattığı pasajından dolayı, barışın Kıbrıs'taki Salamis Savaşı'ndan sonra, yani İÖ. 449 /448 yıllarında imzalandığını savunurlar (ayrıca krş. Meister 1982, 23 dn. 48). Fakat bu pasajda göz önünde bulundurulması gereken, Kallias'la aynı dönemde Argos'lu elçilerin de kralın huzuruna çıkmalarıdır. Onlar krala, babası Kserkses döneminde imzaladıkları müttefiklik antlaşmasının halen devam edip etmediğini sormaya gelmişlerdir. Bundan dolayı da, K. Meister (1982, 23 vd.) Argos'luların kralı böyle bir nedenle ziyaret etmelerini, onun tahta çıktığı yıla, yani İÖ. *ca.* 465/464 yılına tarihler. Zira onlar; ancak yönetim değişikliği nedeniyle böyle bir soruyu sorma ihtiyacı duymuş olmalıdırlar.

Kallias Barışı'na değinen antik kaynakların ayrıntılı olarak gözden geçirilmesine ilişkin olarak bk. Meister 1982, 30 dn. 57; Fornara 1983, 97 vdd. n° 95. Bu barışın 460'lı yıllara tarihlenmesi hakkında bk. Walsh 1981, 30 vdd.; 57 vdd.; Badian 1993, 1-72; krş. Keen 1998, 118 dn. 53. Kallias Barışı'nın tarihlenmesi hususunda ayrıca bk. Holladay 1986, 503 vdd.; Powell 1988, 49 vdd.; Tüner 2007, 70.

[339] Plutarkhos (*Kim.* XIII. 5), Kallisthenes'in (*FGrHist* IIB 124 F 16) Perslerin kendileri açısından böylesine ağır koşullar içeren bir anlaşma imzalamayacaklarını iddia ettiğini aktarır (ayrıca bk. Harpok. *lex.* 66; *FGrHist* IIB 115 F 154 '*Theopompos*').

Kallias Barışı'nın geçerliliğine ilişkin tartışmalar ve detaylı literatür bilgisi için bk. Cary 1945, 87 vd.; Sealey 1960, 194 vd.; Mattingly 1965, 273 vdd.; Eddy 1970, 8 vdd.; Murison 1971, 12 vdd.; Walsh 1981, 31 vdd.; Fornara 1983, 97 vdd. n° 95; Meiggs 1984[4], 129 vdd.; 487 vdd.; Badian 1987, 1 vdd.; Bosworth 1990, 1 vdd.; 10 vdd.). Bununla birlikte Plutarkhos (*Kim.* XIII. 6) ise, Krateros'un (*FGrHist* IIIB 342 F 13) antlaşma metinlerini topladığı ve söz konusu barışa ilişkin belgelerden yola çıkarak, gerçekten de Kallias Barışı'nın yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca Atinalılar bu anlaşma anısına bir "*Barış Sunağı*" inşa etmişler ve Kallias'a ise, yaptığı başarılı elçilikten dolayı onurlar bahşetmişlerdir (ayrıca bk. Suda κ. 214 *s.v.* <Καλλίας=*Kallias*>). Pausanias'a (I. 8. 2) göre de Atinalılar?, Kserkses'in oğlu Artakserkses ile Hellenler arasında bir anlaşma yapan Kallias'ın bir heykelini dikmişlerdir.

- *Pers savaş gemilerinin Phaselis ile Byzantion territorium'unda yer alan İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e çıkışındaki Kyaneai Adaları arasında yelken açmamaları*[340];

yönünde fikir birliğine varılmıştır.

Bunun üzerine Atinalı devlet adamı Perikles, İÖ. *ca.* 448/447 yılında ister Asya veya Avrupa'da, ister büyük ya da küçük kentlerde yaşıyor olsunlar, tüm Hellenlerin Atina'da toplanacak bir konseye temsilciler göndermeleri için bir tasarı hazırladı. Bu çağrıyı iletebilmek için konsey tarafından her biri 50 yaşın üzerinde olmak üzere 20 elçi seçildi. Bunlardan beşini, Asya'da oturan Ion ve Dor'lar ile Lesbos ve Rhodos arasındaki adalarda yaşayanları toplantıya katılmaya ve kendileriyle birleşmeye davet etmek amacıyla gönderdi. Beş kişiden oluşan diğer bir heyet ise, Byzantion'a kadar Çanakkale Boğazı ve Trakya kıyılarına gönderildi[341]. Üçüncü grup, Boiotia, Phokis, Peloponnesos; Lokris, Ambrakia ve Akharnania'ya; diğerleri ise, Euboia, Malia Körfezi, Akhaia ve Thessalia'ya doğru yola çıktılar. Ama Lakedaimon'luların bu toplantıya karşı çıkması yüzünden hiçbir şey başarılamadı. Temsilciler bir araya gelemediler[342].

İÖ. 440 yılına geldiğimizde Samos'lular ile Miletos'lular arasında Priene konusunda bir savaş patlak verdi. Azınlıkta olan Miletos'lular Atina'ya

---

[340] Demosthenes (*de fal. leg.* XIX. 273); Diodoros (XII. 4. 5); Lykurgos (*Leokh.* 73); Plutarkhos (*Kim.* XIII. 4); Suda κ. 1620 *s.v.* <Κίμων=*Kimon*> ve *FGrHist* IIA 104 F 13 1-2 '*Aristodemos*'a göre, Kallias Barışı hükümleri uyarınca, Pers savaş gemilerinin Phaselis ile Kyaneai (Karadeniz'in girişindeki adalar) arasında seyahat etmesi yasaklanmıştı. Isokrates (*Paneg.* IV. 118; *Areop.* VII. 80; *Panath.* XII. 59) ise, Pers savaş gemilerinin hangi kentler/bölgeler arasında seyahat etmesinin yasak olduğunu belirtmekten ziyade, söz konusu sınırın Phaselis kentinden başladığının altını çizmiştir (ayrıca bk. Liv. XXXIII. 20. 2-3 (Khelidonia Adaları); Ael. Arist. *Panath.* 153 (Phaselis ve Khelidonia Adaları); *FGrHist* IIB 115 F 154 '*Harpokration*'; Suda κ. 214 *s.v.* <Καλλίας =*Kallias*>). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. VII. 151; Plat. *Men.* 12-13 241*e*-242*a*; Harpok. *lex.* 66; *FGrHist* IIB 115 F 153 '*Theopompos*'; Plut. *Kim.* XIII. 4-6; Andok. *de Pac.* III. 29; Paus. I. 8. 2. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Meritt-Gery-McGregor 1950, 275-300; Thompson 1971, 29 vd.; Walsh 1981, 46 vd.; Meister 1982, 6 vdd.; Fornara 1983, 97 vdd. n° 95; Meiggs 1984[4], 129 vdd.; 487 vdd.; Samons II 1998, 129 vdd.; Arslan 2008, 53 vd.

[341] Plut. *Per.* XVII. 1-2.

B. D. Meritt and H. T. Wade-Gery'e (1962, 72; 74) göre, söz konusu durum İÖ. V. yüzyılın ortalarına tarihlenen D12 metniyle uyuşmaktadır. Söz konusu metin uyarınca da iki hızlı *triereis* hazırlanarak biri Ionia ve adalara diğeri ise, Çanakkale Boğazı ve Trakya kıyılarından Byzantion'a kadarki alanda yer alan Hellen kentlerine gönderilecekti. Tarih olarak da yazarlar bu çağrının İÖ. 448/447 yılında olduğunu ileri sürmüşlerdir.

[342] Plut. *Per.* XVII. 3.

gelip bu durum üzerine memnuniyetsizliklerini gürültülü bir şekilde ifade ettiler. Bunun üzerine Atinalılar Samos'taki (Sisam) aristokratik/oligarşik rejimi yıkıp, yerine demokrasiyi kurdular. Bu sırada Samos'lulardan demokrasi karşıtı bir grup Batı Anadolu'ya kaçtı. Sardeis satrabı Hystaspes oğlu Pissuthnes ile anlaştılar. 700 paralı asker tutup bir gece Samos'a baskın düzenlediler. Samos'u ele geçirip demokrasi rejimini değiştirdiler. Adadaki Atinalı memurları ise, Pissuthnes'e teslim ettiler[343]. Samos'taki ayaklanmaya Byzantion da katılarak Atinalılara karşı isyan etti[344]. Byzantion'un müttefiki ve komşusu olan Asya kıyısındaki Kalkhedon'lular ise, birçok Çanakkale Boğazı kenti gibi Atinalılara karşı ayaklanmayı göze alamadılar. Bu nedenle İÖ. 440 ile İÖ. 339 yılları arasında Attika-Delos Deniz Birliği'ne 9 *talanta* vergi vermeye devam ettiler[345].

İÖ. 440 yılında, Kiklad adaları içinde en önemlilerden biri olan Samos'un ve Karadeniz ticaretinin kilit noktasındaki Byzantion'un Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılması Atinalıların itibarını oldukça sarsmıştır. Bu durum Atinalılar açısından Attika-Delos Deniz Birliği'nin varlığını tehlikeye düşürebilirdi. Bu bakımdan isyan diğer kentlere sıçramadan Atinalı lider ve devlet adamı Perikles ile diğer 9 komutanın önderliğinde 44 gemilik donanma Samos'a gönderildi. Samos civarında çoğunluğunu Atinalıların kazandığı şiddetli geçen bir dizi deniz muharebesi vuku buldu. Perikles'in bizzat komuta ettiği Samos Seferi sırasında kuşatmaya yardımcı olmak

---

[343] Thuk. I. 115. 2-5; Plut. *Per.* XXV. 2.

[344] Thuk. I. 115. 5.

Thukydides (*loc. cit.*) Byzantion'luların Atinalılara karşı neden ayaklanma girişiminde bulunduğuna dair herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Bununla birlikte Byzantion'un Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılma girişimi, Atinalıların baskıcı tutumlarından ve üzerlerine yükledikleri ağır vergilerinden kaynaklanıyor olsa gerektir (ayrıca bk. Thuk. I. 19). Zira Byzantion İÖ. 442-440 arasında her yıl birliğe 15, 2/3 *talanta, tributum* ödemişti (Gomme 1971[5], 352). Daha detaylı bilgi için bk. Eddy 1973, 249; 251; Powell 1988, 120.

Atinalılar müttefiklerinin sadakatine güvenmiyorlardı. İttifak halinde bulundukları kentlerin konfederasyondan ayrılmalarına engel olmak için, onları Kleon'un tiranca olarak adlandırdığı bir disiplin altında tutuyorlardı. Bu yüzden Naksos örneğinde olduğu üzere bazı kentler ve adalar özerklik statülerini kaybedip Atinalıların uyruğu altına girdiler. Atinalılar ağır vergileri ödemekte geciken müttefiklere ise, para cezası uyguluyordu. Hatta vergilerin zamanında gönderilmesini sağlamak için kuvvetli donanmalarıyla kentler ve adalara gözdağı veriyorlardı. Bu durum doğal olarak müttefiklerinden vergi istemeyen Sparta'lıların tutumuyla çelişiyor ve Lakedaimon'lulara sempati duyulmasına yol açıyordu.

[345] Konuya ilişkin olarak bk. Meritt-Gery-McGregor 1939, 438; Gomme 1971[5], 357; White 1995, 316 vd.

üzere Atinalılar ile müttefikleri Khios ve Lesbos adalarından 90 gemilik takviye gönderildi. Dokuz aylık kuşatmanın ardından, artık Atinalılara karşı direnecek halleri kalmayan Samos'lular teslim olmak zorunda kaldılar. Atinalılarla yaptıkları uzlaşma sonucunda kentin surlarını yıkmayı, rehineler ve savaş tazminatı vermeyi kabul ettiler[346]. İÖ. *ca.* 440/439 yılında Samos'taki ayaklanmanın Atinalılar tarafından şiddetli bir şekilde bastırılmasının ardından Byzantion'lular Atinalılara karşı daha fazla direniş gösteremişlerdir. Daha önce oldukları gibi Atinalılara uyruk olmayı ve Attika-Delos Deniz Birliği'yle müttefikliğe devam etmeyi kabul etmişlerdir[347]. *IG* I^2 943 numaralı yazıta göre[348] Atinalılar, İÖ. 440-İÖ. 439 yılları içinde Byzantion'lulara karşı Khersonesos'ta yaptıkları çarpışmalar sırasında aralarında komutanları Epiteles'in de bulunduğu 28 kayıp vermişlerdir. Diğer çarpışmalarda [ἐν τοῖς ἄλλοις πολέμοις], Atinalılardan 18 kişi hayatını kaybetmiştir[349]. Byzantion'daki savaş sırasında ise Atinalılardan 12 asker[350] ölmüş; toplamda 58 kayıp vermişlerdir. Atinalıların Byzantion'u

---

[346] Thuk. I. 116. 1-117. 3; Plut. *Per.* XXV. 3-XXVIII. 3. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *IG* I^2 293=Tod 1985^2, 103 vd. n° 50; Meritt-Gery-McGregor 1950, 307 dn. 36; Meiggs-Lewis 1988^6, 149 vdd. n° 55; Kagan 1990, 138 vdd.; Meier 1999, 435.

[347] Thuk. I. 117. 3.

Thukydides (*loc. cit.*), Byzantion'daki ayaklanmanın ne şekilde bastırıldığına dair herhangi bir yorumda bulunmaz. Bununla birlikte Byzantion'un Atinalılara karşı ayaklanma süreci, Thukydides'in (I. 117. 3) metninden anlaşıldığı kadarıyla en az 9 ay sürmüştür. Zira bu süreç içerisinde Perikles ve Atinalılar Samos Adası'ndaki isyanın bastırılmasına öncelik vermişlerdir. Samos'un teslim olmasından sonra, Atina ve müttefik donanmasının Byzantion'a yelken açıp/açmadığına kenti kuşatıp/kuşatmadığına ve Byzantion'luların ne şekilde Atinalılara teslim olduğuna dair elimizde herhangi bir veri yoktur. Ayrıca bk. Pritchett 1940, 469; Meritt-Gery-McGregor 1950, 179; Meiggs-Lewis 1988^6, 150 vd. n° 55.

Ancak Atinalıların Samos Adası'nda yaptıkları yıkımı ve ada halkının son derece şiddetli bir şekilde cezalandırıldığını gören Byzantion'lular, Atinalılar karşısında fazla bir direniş göstermeden teslim olmuş olsa gerektirler. Bu bakımdan isyanın bastırılmasının ardından Thukydides (I. 117. 3), Byzantion'un surlarının yıkıldığına ya da halkın cezalandırıldığına dair herhangi bir yorumda bulunmamıştır.

[348] *IG* I^2 943=Hill 1907^2, III 432 n° 244*a*=Tod 1985^2, 100 vdd. n° 48 str. 45; Meiggs-Lewis 1988^6, 125 vdd. n° 48; ayrıca bk. Oliver 1933, 487; Eddy 1973, 251 dn. 54; 57.

[349] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hicks-Hill 1901, 76 vd. n° 46; Gomme 1971^5, 357; Tod 1985^2, 101 vd. n° 48 Khersonesos: str. 1-40; diğer çarpışmalarda: *col.* I str. 41-44; *col.* II str. 70-93.

[350] Byzantion ayaklanması sırasında Atinalılar arasından Nikostratos, Philokomos, Khionis, Philistides, Lysimakhos, Kallisthenes, Kallippos, Kniphon, Demoteles, Aison, Nikomedes, Phanias hayatını kaybetmiştir (*IG* I^2 943=Tod 1985^2, 101 vdd. n° 48 *col.* II str. 45-69). Ayrıca bk. Meiggs-Lewis 1988^6, 126 vdd. n° 48.

ne şekilde cezalandırdığı belli değildir. Byzantion'lular Atinalılarla müttefikliğe ve düzenli olarak Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi ödemeye devam etmişlerdir[351]. F. Miltner'e (1964[2], *col.* 773) göre ise Atinalılar, Byzantion'a bağlı Rhyndakos (Orhaneli Çayı?) Irmağı'nın Marmara'ya döküldüğü ağzın önlerinde yer alan Bysbikos[352] (İmralı Adası) ile Kallipolis'e[353] (Gelibolu) özerkliklerini vererek Byzantion'luları cezalandırmışlardır[354]. Bu şekilde Byzantion'un Asya yakasındaki *territorium*'unu küçültmüşlerdir.

D. PELOPONNESOS SAVAŞLARI (İÖ. 431-İÖ. 404):
Byzantion ve Kalkhedon'daki Güçler Dengesi ve Oligarşi Rejimi

Attika-Delos Deniz Birliği'nin en güçlü üyesi ve lideri olan Atina ile Sparta arasındaki sürtüşme Peloponnesos Savaşları'nın çok öncesinde

---

[351] *IG* I[2] 212; 256; 293; ayrıca bk. West 1925a, 182 dn. 2; Meritt-Gery-McGregor 1950, 334; 340 dn. 61.

[352] *Toponymos*'u Bysbikos (*IG* I[3] 278 VI. 34) olmasına karşın Besbikos (Skylaks *periplus* 94; *FGrHist* 472 F 2 '*Agatokles*'; Strab. XII. 8. 11 *c.* 576; Plin. *nat.* V. 44 [151]; Amm. Marc. XXII. 8. 6; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βέσβικος=*Besbikos*) olarak da anılır. Her 6 kaynakta da buranın ada olduğu vugulanır. Kentin *ethnikon*'u Bysbikenos'tur (*IG* I[3] 287 II. 13).

Bysbikos, Attika-Delos *tribute* listelerinde birliğin Hellespontos üyeleri arasında sayılmış ve ilk defa İÖ. *ca.* 434/433 (*IG* I[3] 278 VI. 43); ardından İÖ. *ca.* 418/417 (*IG* I[3] 287 II. 13) toplamda ise, 4 defa olmak üzere yıllık 3.000 *drakhmai* tutarında vergi vermiştir (*IG* I[3] 278 VI. 43). Ayrıca İÖ. *ca.* 425/424 (*IG* I[3] 71 III. 80) yılında birliğe vermesi gereken *tributum* miktarı için değer biçilmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Meritt-Gery-McGregor 1939, 476 vd.; Avram 2004, 978 n° 738.

Strabon'a (XII. 8. 11 *c.* 576) göre ise, Besbikos Adası eskiden Kyzikos'luların hakimiyetindeydi.

[353] Kallipolis, coğrafyacı Ptolemaios'a (*geo.* III. 11. 9) göre, Sestos'un kuzeyinde Gelibolu Yarımadası'nda; Strabon'a (XIII. 1. 18 *c.* 589) göre, Lampsakos'un karşısında Byzantion'lu Stephanos'a (*Ethnika s.v.* Καλλίπολις=*Kallipolis*) göre de Lampsakos'un karşı yakasında yer alan küçük bir kenttir.

Kallipolis, Attika-Delos *tribute* listelerinde ilk defa İÖ. *ca.* 434/433 (*IG* I[3] 278 VI. 12); ardından İÖ. *ca.* 418/417 (*IG* I[3] 287 II. 29) toplamda ise, 6 defa olmak üzere yıllık 1.000 *drakhmai* tutarında birliğe vergi vermiştir. Kent ayrıca İÖ. *ca.* 425/424 (*IG* I[3] 71 III. 96) ve büyük bir ihtimalle İÖ. *ca.* 418/417 (*IG* I[3] 287 II. 29) yılı listelerinde birliğin Hellespontos üyeleri arasında sayılmıştır. Ayrıca bk. Avram 2004, 982 n° 744.

[354] Dahms 1904, 60; Lepper 1962, 41 dn. 43. Bu bakımdan A. W. Gomme'ye (1971[5], 357) göre, Bysbikos (1/2 *talanta*) ve Kallipolis (1/6 *talanta*) kentçikleri, İÖ. *ca.* 434/433 yılında ilk defa Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi veren kentler arasında yer almışlardır. Bununla birlikte F. A. Lepper'a (1962, 41) göre ise, Bysbikos ve Kallipolis'in Byzantion ile ilişkisini gösteren herhangi bir veri yoktur (ayrıca bk. Couch 1929, 508; 511).

başlamıştı. Atinalıların Delos Birliği'nin tüm avantajlarını kendi leyhlerine kullanmaları, Sparta'lıların müttefiki olan Aigina, Korinthos ve Megara kentlerinin ticari ilişkilerine zarar veriyordu. Bu sırada zaten Peloponnesos Birliği'nin lideri olan Lakedaimon'lular, Hellen dünyasının önderliğinin Atinalıların hakimiyeti altında olmasından ve Atina'nın kısa sürede bu derece güçlenip adeta bir deniz imparatorluğu haline gelmesinden rahatsızlık duyuyorlardı. Kendileri hariç her türlü birliğe düşman Sparta oligarşisi ile emperyalist Atina demokrasisi arasında her ne kadar İÖ. 451 yılında 5; İÖ. 446 yılında ise 30 yıllık barış anlaşmaları imzalansa da henüz on beşinci yılın sonunda, İÖ. 431 yılında beklenen savaş patlak verdi[355]. Savaşın görünen nedeni Kerkyra ile Korinthos'luların Epidamnos üzerine anlaşmazlığa düşmeleri ve bu çatışmaya Atina ve Sparta'lıların taraf olarak iştirak etmeleriydi[356]. Bunun yanı sıra savaşın çıkmasında, Perikles'in İÖ. 432 yılında Megara'lı tüccarlara karşı yayımladığı kararname'nin rolü büyüktü. Bu yasada Megara'lılara sadece Attika değil; fakat aynı zamanda Attika-Delos Deniz Birliği üyelerinin ve özellikle de Byzantion pazarının kapatılması öngörülüyordu[357]. Bu kısıtlama, gücü ile zenginliğini ekonomisinden ve deniz aşırı ticaretten kazanan Megara'lılar için büyük bir darbe oldu. Bu yüzden Megara'lılar İÖ. 431 yılında müttefikleri Sparta'lıların Atina'ya karşı savaş açması için ellerinden gelen her şeyi yaptılar[358]. Ancak Thukydides'e (I. 23) göre:

---

[355] Thuk. II. 2. 1; Aiskhin. *Fals. Leg.* 172-175.

[356] Thuk. I. 24-87; Plut. *Per.* XXIX. 1-XXXI. 1.

[357] Thuk. I. 67. 4; 144. 2; Aristoph. *Akharn.* str. 519-523; 532-534 dn. 71=Schol. Aristoph. *sch. Akharn.* str. 527-534; Plut. *Per.* XXIX. 4-XXX. 4; ayrıca bk. Philostr. *vit. Soph.* I. 24 [529].

[358] Thuk. I. 67. 4; Aiskhin. *Fals. Leg.* 175; Plut. *Per.* XXIX. 4-5; ayrıca bk. Aristoph. *Akharn.* str. 519-551=Schol. Aristoph. *sch. Akharn.* str. 519-551.

Plutarkhos'a (*Per.* XXX. 1; 3) göre Lakedaimon'lular, Megara'lıların Atinalıların ve Attika-Delos Deniz Birliği'ne bağlı limanlarına alınmaması; hatta Attika sınırları içinde yakalandıkları takdirde ölümle cezalandırılması ve Atinalı generallerinin her zamanki görev antlarını içerken yeminlerine her yıl Megara topraklarını 2 kere istila edecekleri koşulu eklenen yasayı Perikles'le görüşmek üzere Atina'ya geldiler. Ancak Perikles, kanunların yazılı olduğu levhanın yerinden indirilmesini ya da geri çekilmesini engelleyen eski bir yasayı bahane etti. Bunun üzerine Lakedaimon elçilerinden Polyalkes, tableti yerinden indirmemelerini; fakat duvara doğru çevirmelerini önerdi. Bu akıllıca manevra Perikles'i kararından döndürmeye yetmedi. Zira o sıralar Megara'lılara son derece düşmanlık besliyordu (ayrıca bk. Aristoph. *Akharn.* str. 535-539). Plutarkhos'a (*Per.* XXX. 2) göre, bunun nedeni Megara'lıların kutsal Eleusis topraklarının bir bölümünü ele geçirmeye çalışmalarıydı. Ayrıca Atinalıların bu durumu Sparta'lılara şikayet etmek üzere görevlendirdikleri Anthemokritos adlı elçiyi öldürmeleriydi.

"... *savaşın en önemli; ama itiraf edilmemiş nedeni: Atinalıların eriştikleri gücün büyüklüğü ve Lakedaimon'lularda uyandırdıkları, onları bu savaşa sürükleyen korkuydu*!".

Thukydides (II. 9. 4) ve Ksenophon'dan (*Anab.* VII. 1. 27) öğrendiğimize göre Byzantion, Sparta ile Atina arasında İÖ. 431 yılında başlayan Peloponnesos Savaşları'nın ilk evresinde, Çanakkale Boğazı'ndaki Dor'lar ile Trakya kıyısına komşu kentler gibi halen Atinalılarla müttefikti[359]. Zira Byzantion, İÖ. 432 yılında 18, 1/3 *talanta*[360] ile Attika-Delos Deniz Birliği'ne 'geç ya da faizli ödeme' (= *epiphora* [ἐπιφορά]) yapan kentler arasında yer almıştır[361]. İÖ. 429 yılında ise, yaklaşık 22 *talanta* ile birliğe rekor düzeyde *tributum* ödemiştir[362]. Kalkhedon ise, İÖ. 434 yılından İÖ. 429 yılına kadar birliğe yıllık 6 *talanta* vergi vermiştir[363].

Atinalılar Byzantion ve Kalkhedon ile müttefik olmaları sayesinde Karadeniz üzerinden Hellas'a aktarılan hububat güzergahını ve Çanakkale Boğazı'nı kontrolleri altında tutuyorlardı. Savaşın başlamasıyla birlikte tahıl sevkıyatı sıkı bir şekilde denetlenmeye başlandı. Ticaret gemilerinin boğazlardan geçişi, Atina taraftarı olmayan kentler için tamamen yasaklandı.

Fakat Megara'lılar Anthemokritos'un öldürülmesi suçunu inkar ettiler (Plut. *Per.* XXX. 4). Bu durumun asıl nedenini Aspasia ve Perikles'in kendilerine duyduğu nefrete yükletdiler. Aristophanes (*Akharn.* str. 523-527); Plutarkhos (*Per.* XXX. 4) ve Athenaios'a (*Deip.* XIII. 569 *f*-570 *a*) göre, bu nefretin sebebi Alkibiades'in dostu olan Megara'lı fahişe Simaithia'nın Atinalı gençler tarafından kaçırılması ve bu duruma sinirlenen Megara'lıların da misilleme olarak Perikles'in sevgilisi Aspasia'nın konağından iki yosmayı kaçırıp ırzına geçmelerine dayanmaktaydı. Aristophanes (*Akharn.* str. 527-540 =Schol. Aristoph. *sch. Akharn.* str. 527-550) ve Athenaios'a (*Deip.* XIII. 569 *f*-570 *b*) göre, Peloponnesos Savaşları bu 3 yosma yüzünden patlak vermişti.

[359] Peloponnesos Savaşları'nın ilk evresinde Byzantion ve Kalkhedon'un çarpışmalar sırasında aktif olarak rol oynayıp oynamadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Thukydides'e (II. 9. 5) göre, savaşın başında Atinalılar donanmalarını esas itibariyle Khios, Lesbos, Kerkyra'dan sağlıyor; öbür müttefiklerinden ise asker, erzak, mühimmat ve maddi destek alıyorlardı. Bu bakımdan Byzantion ve Kalkhedon'un Peloponnesos Savaşları'nın ilk evresinde Atinalıları sadece maddi açıdan desteklediklerini düşünmek pek de yanlış olmasa gerektir.

[360] *IG* I^2 212=*SEG* V 22=Tod 1985^2, 119 vdd. n^o 56 *col.* II str. 32)

[361] Bu şekilde Byzantion'un vergisi 15 *talanta*'dan 18 *talanta*'ya yükselmiştir.

[362] *IG* I^3 281 III. 18'e göre Byzantion İÖ. *ca.* 430/429 yılında birliğe 21 *talanta*, 3.420 *drakhmai* ödemiştir. Ardından aynı yıl içinde Atinalıların Çanakkale ve İstanbul Boğazı'ndaki müttefiklerinden özel olarak talep ettiği 855 *drakhmai* daha vermiştir (*IG* I^3 281 III. 49). Ayrıca bk. Loukopoulou-Laitar 2004, 916 n^o 674.

A. W. Gomme'ye (1971^5, 357) göre ise, İÖ. 429 yılında Byzantion'un birliğe ödediği miktar yaklaşık 30 *talanta* tutarındaydı.

[363] Avram 2004, 980 n^o 743.

Atina ile müttefik olan kentlere ise sınırlama getirildi. Byzantion bu sırada tahılın Hellas'a dağıtıldığı ana ticaret merkezi konumuna geldi[364]. Çünkü Attika-Delos Deniz Birliği'nin üyesi olan kentler Bosporos Krallığı'yla direkt olarak ticaret yapamıyordu. Tahıl gemileri esas itibariyle Bosporos Krallığı'ndan Byzantion'a getiriliyor[365] ve buradan bağlaşık kentlere nakledildiliyordu. Yük gemilerinin toplanma noktası ve tahıl borsası Byzantion'da belirleniyordu[366]. Bu bakımdan Byzantion'un kendilerine olan bağlılığı Atinalılar açısından son derece önem arz ediyordu[367]. Zira Atinalılar, özellikle Peloponnesos Savaşları sırasında Karadeniz'den ithal ettikleri tahıl sayesinde kentin hububat ihtiyacını karşılıyorlardı. Aksi takdirde kendilerine yeter derecede buğday yetiştiremiyorlardı[368]. Bu durum sadece Atinalılar açısından değil; fakat aynı zamanda birçok Hellen kenti için de geçerliydi. Öyle ki, İÖ. *ca.* 426 yılında Atinalılar yayımladıkları bir kararnameyle (*IG* I^3 61), o sıralar müttefikleri olan Makedonya sahillerindeki Methone'lilere Byzantion'dan her yıl belirli oranda hububat ithal edebilmeleri için ayrıcalık tanıdılar[369]. Atinalılar Methone kentine tanıdıkları bu imtiyazı, Çanakkale Boğazı'nı kontrol altında tutan ve aynı zamanda sevkı-

---

[364] Byzantion kentine bahşedilen ve kendileri tarafından düzenlenen tahıl ticareti hakkı Atinalılar için faydalı olmuştur. Zira tahıl satma yetkisi sadece Byzantion'lulara verildiğinden diğer kentlere Karadeniz yolu kapatılmış oluyordu. Bu da doğal olarak Byzantion'la müttefikliği sayesinde Karadeniz tahıl ticaretini Atina'nın tekeline sokuyordu.

[365] Byzantion'lu tüccarlar tahılı Kuzey Karadeniz sahillerindeki kentlerin yanı sıra Bosporos Krallığı'ndan satın alırlardı. Barış zamanında ticaret amacıyla Kimmeria Bosporos'u limanına yanaşan tüccarlar arasında ilk sırada Byzantion'lular, onların ardından Kalkhedon, Herakleia Pontike, Amisos, Odessos ile Tauros Khersonesos'u sakinleri gelirdi (Gaidukewitsch 1949, 89).

[366] Newskaja 1955, 38.

[367] Eustathius'a (*Comm. in Dion. Per.* 803) göre Atinalılar, ayrıca Byzantion'u hazinelerini sakladıkları bir kent olarak kullanıyorlardı. Ayrıca krş. Gyllius *Const.* I. 2.

[368] Ksen. *Hell.* VI. 1. 12.

[369] Atina Meclisi, Methone halkına bahşettiği bu izni kararname şeklinde yayımlayarak taştan bir stel üzerine kazıtmıştır. Yazıta ve yorumlanmasına ilişkin olarak ayrıca bk. *IG* I^3 61; *SIG*^{3} 75; *SEG* III 10; Hicks-Hill 1901, 100 vdd. n° 60 [44]; West 1925b, 440 vdd.; Fornara 1983^2, 144 vd. n° 128 str. 35-60; Tod 1985^2, 129 vdd. n° 61; *ATL* 2. D3-6 48 vdd. *lev.* 1; Meiggs-Lewis 1988^6, 176 vdd. n° 65 str. 34-36; Powell 1988, 76 dn. 127. Daha detaylı bilgi için bk. Mattingly 1961, 154 vdd.

Söz konusu anlaşmaya Atinalıların; 'ancak belirli oranda' şeklinde bir şart/kota koymaları Methone'lilerin kısa süre içinde çok miktarda hububat stoklamasını engellemek içindi. Bu şekilde Atinalılar Methone'nin kendilerine tâbi ve bağımlı kalmasını sağlamaya çalışmışlardı. Zira Peloponnesos Savaşları sırasında kentler gerek Atinalılar gerekse Sparta'lılardan ayrılmaya karar verdiklerinde, öncellikle uzun sürebilecek olası bir kuşatmaya karşı erzak stokluyorlardı.

yat sınırlaması yapan muhafızlarına (= *hellespontophylakes* [ἑλλησποντοφύλακες]) bildirdiler[370].

Atina halk meclisi tarafından İÖ. *ca.* 426 yılında Methone'liler hakkında alınan bu kararname, Peloponnesos Savaşları sırasındaki tahıl ticaretinin tarzı hakkında bilgi veren açık emareler içermektedir. Kararname iki bölümden oluşur. İlk bölüm, Attika-Delos Deniz Birliği'nin üyesi olan Methone kentinin durumunun düzenlenmesini Makedonya hükümdarı Perdikkas'a bağlar. Kararnamede 3 elçinin Perdikkas'a gönderilmesi öngörülür. Bu elçiler Atinalıların kararını krala ulaştırmakla görevlendirilmiştir. Bu karara göre, Methone'lilere denizde sefer yapma ve deniz ticaretinde bulunma izni verilmiş; kentin egemenliği vurgulanmıştır. Gerçekte ise, bu egemenlik önemli oranda kısıtlanmıştı. Zira Methone'liler, kentlerinin dokunulmazlığı, deniz yolculuğu ve ticaret imtiyazı vb. gibi tüm sözde egemenlik haklarını *tributum* ödemek koşuluyla Atinalılar sayesinde elde etmişlerdi[371]. Kararnamenin ikinci bölümü, Methone'lilerin ticari ilişkilerinin düzenlenmesiyle ilgilidir. Özellikle tahılın topyekün satın alınması üzerinde durulur. Dokümanın bu kısmı özel bir önem taşımaktadır. Çünkü burada Byzantion'dan yıllık tahıl çıkarma hakkı Methone'lilere verilmiştir. Müsaade edilen ihracatın ölçüsünü gösteren sayı maalesef tutanakta okunamaz durumdadır. Fakat her durumda bu oranın yılda 1.000 *medimnoi*'un[372] üzerinde olduğu düşünülmektedir. Boğazlardaki gemi hareketlerini kontrol eden Atinalı özel denetim birimlerine, *hellespontophylaks*'lara, beyan edilen tahıl miktarının denetlen-

---

[370] Sealey 1975, 101; Tod 1985², 132. n° 61 str. 34-41.

Atinalılar, büyük bir ihtimalle İÖ. *ca.* 440/439 yılındaki Byzantion ayaklanmasından itibaren Çanakkale Boğazı'nda tam teşekküllü bir garnizon ve donanma bulundurmaya başlamışlardı. Böylelikle Karadeniz ve Marmara'yı Ege Denizi'ne bağlayan boğazın güvenliğini sağlamaya, boğazdan geçişleri denetlemeye, düşman güçlerin ve kentlerin geçişine engel olmaya özen gösteriyorlardı (Macdonald 1982, 119 vd. dn. 56). Bu şekilde özellikle Sparta müttefiki olan düşmanları Megara'lıların Marmara ve Karadeniz'deki koloni kentleri Selymbria, Byzantion, Kalkhedon, Astakos, Herakleia Pontike ve Mesembria ile ilişkiye geçmesini önlemeye çalışıyorlardı (Macdonald 1982, 123 dn. 81).

[371] Methone'liler ile ilgili olan bu dekret, Atinalıların birlik üyelerinin iç işlerine karışmasına dair bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü Methone'lilere verilen ticaret hakkı gerçekte Byzantion kentiyle sınırlıydı. Bu dekrette kabul edildiği üzere, Peloponnesos Savaşları sırasında Karadeniz kentleriyle bağımsız ilişkiler kurmak onlara yasaktı. Bu durum Attika-Delos Deniz Birliği'ne bağlı diğer kentler için de geçerliydi. Diğer yandan benzer durum Byzantion'lular açısından da geçerli olsa gerekti. Byzantion'lular bu sırada her ne kadar Karadeniz ticaretinin kontrolünü ellerinde bulundursalar da ellerindeki malları; özellikle hububatı Atinalıların direktiflerine uygun ölçülerde ve onların istedikleri kentlere satmakla yükümlüydüler (Newskaja 1955, 38 vd.).

[372] Tahıl ölçüsü birimidir. 1 *medimnos*=51.84 kg'dır.

mesi; ama ihracatın engellenmemesi ve hiç kimsenin yolda Methone gemilerine engel teşkil etmemesine dikkat edilmesi hususunda emir verilmiştir. Eğer *hellespontophylaks*'lar bu kararı ihlal ederlerse, 1.000 *drakhmai* ceza ödemek zorunda kalacaklardı[373].

İÖ. 424 yılında Atinalı komutan Lamakhos emrindeki 10 gemiden oluşan filoyla, büyük bir ihtimalle Karadeniz'deki Hellen kentlerinden yardım ve vergi toplamak amacıyla[374] Byzantion ve Kalkhedon önlerine geldi. Kısa süre sonra, Karadeniz'e yelken açarak Herakleia Pontike[375] *territorium*'undaki Kales (Alaplı Çayı) Irmağı ağzında demirledi. Ancak fırtına ve ansızın bastırarak bir taşkına yol açan sağanak yağmurların oluşturduğu sel nedeniyle gemileri kayalara sürüklenerek battı. Böylelikle savaş donanımının büyük bir bölümünü yitirdi. Felaketten kurtulmayı başarabilen askerleriyle kara yolundan İstanbul Boğazı'na doğru yürüyüşe geçti. Güçlükle de olsa boğazın karşı kıyısında, Küçük Asya'da ikamet eden Trakya Bithynia'lılarının topraklarını aşıp, Karadeniz'in girişindeki Kalkhedon'a ulaşmayı başardı[376].

İÖ. 421 yılındaki Amphipolis kuşatması sırasında her iki tarafın savaş yanlısı komutanlarından Brasidas ve Kleon'un ölmesi üzerine Sparta ve Atina arasında Nikias Barışı imzalandı[377]. Atinalılar ve müttefikleri ile Lakedaimon'lular ve müttefikleri arasındaki barış 5 yıl sürecekti. Ancak

---

[373] Newskaja 1955, 38 vd.

[374] Zira Plutarkhos'a (*Perik.* XX. 1-2) göre Atinalıların, İÖ. *ca.* 436 yılında komutanları Perikles önderliğinde Sinope'ye tesir eden Karadeniz Seferi'ne Lamakhos da katılmıştı. Perikles, komutanlarından Lamakhos'u 13 gemiyle Sinope'de bırakmış ve bunların yardımıyla kentin tiranı Temesileos uzaklaştırılınca, Perikles Atina'dan buraya 800 kolonist göndermişti (ayrıca bk. Fernoux 1999, 193 vd.). Bu şekilde Sinope ve doğal olarak kolonileri de Attika-Delos Birliği'nin üyeleri arasına katılmışlardı. Sinope bu tarihten itibaren İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar özgür ve otonom bir kent olup, kolonilerinden *tributum* alacak ölçüde güçlüydü (Ksen. *Anab.* V. 5. 7; 10).

[375] Iustinus'a (XVI. 3) göre, Herakleia Pontike'liler Pers kralıyla olan dostluklarından dolayı Attika-Delos Birliği'ne üye olmamışlardı. Ancak İÖ. *ca.* 436 yılındaki Perikles'in Karadeniz Seferi'nde Sinope ve Amisos gibi (Plut. *Perik.* XX. 1-2; Strab. XII. 3. 14 *c.* 547) Herakleia Pontike de Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olmaya zorlanmış olmalıdır. Ancak birliğe bağlı birçok kent gibi, Atinalılara düzenli olarak her yıl vergi ödemeye gönüllü olmadıklarından Peloponnesos Savaşları sırasında ödeme yapmamışlardır. Bu bakımdan Lamakhos, Herakleia'lıları Atinalılara *tributum* ödemeye zorlamak amacıyla buraya gelmiş olsa gerektir (Thuk. IV. 75. 1-2; Diod. XII. 72. 4; Iust. XVI. 3). Daha detaylı bilgi için bk. Meritt and West 1934, 87 vd.; Meritt-Grey-McGregor 1939, 489; Frolov 1974, 127; Burstein 1976, 32 vd.; Saprykin 1997, 51 vd.; 57 vd.

[376] Thuk. IV. 75. 1-2; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XII. 72. 4.

[377] Thuk. V. 6. 1-XX. 3; Aiskhin. *Fals. Leg.* 175.

anlaşma maddelerini her iki tarafın da tam olarak yerine getirmemesi/ getirememesi ve Atinalıların Sicilya'ya sefer düzenlemesinin ardından barışın beşinci yılının sonunda savaş tekrar başladı. Barış süresince her iki taraf da eksikliklerini giderdiğinden, savaş kaldığı yerden tüm hızıyla devam etmişti[378].

İÖ. 416 yılında, Peloponnesos Savaşları'nın on altıncı yılında, sebebini bilmediğimiz bir nedenden ötürü Byzantion ve Kalkhedon'lular ile Bithynia'lılar arasında bazı anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Konu tartışılarak konsensus ve uzlaşma yoluyla masa başında çözülememiştir. Bunun üzerine her iki taraf da savaş hazırlıklarına girişmiştir. Byzantion ve Kalkhedon'lular bazı Trakya kabileleri tarafından desteklenerek büyük bir ordu meydana getirmiş ve Bithynia'lılara savaş ilan etmişlerdir. Byzantion, Kalkhedon ve Trakya birlikleri, Bithynia topraklarını işgal ederek kırsal araziyi yağmalamış ve birçok yerleşimi kuşatarak ele geçirmişlerdir. Bu şekilde önemli miktarda ganimet ve savaş esiri elde etmişlerdir. Ama tutsaklara karşı son derece acımasızca davranmış ve kadın-erkek; yaşlı-genç demeden ele geçirdikleri herkesi kılıçtan geçirmişlerdir[379]. Bu olaydan bir yıl sonra, İÖ. 415 yılında Alkibiades, Nikias ve Lamakhos komutasındaki tam teşekküllü Atina donanmasının Sicilya'ya sefer düzenlemesinin ardından, Byzantion ve Kalkhedon kentleri kendilerini sürekli olarak Atina ile Sparta ve Persler arasındaki iktidar mücadelesinin içinde bulmuşlardır.

Atinalılarm, İÖ. 413 yılında, Sicilya'nın Syrakusai kentinde uğradıkları ağır yenilgi haberi Attika-Delos Deniz Birliği içinde çalkantılara ve ağır bunalımlara yol açtı. Bu durum uzun süredir Atina'nın şiddetli baskısı altında ezilen ve aşağılanan birlik üyelerinin Atina'nın gücünü küçümsemesine neden oldu[380]. Ayrıca, o zamana kadar tarafsız kalmış birçok kent, Peloponnesos Birliği'ne katılmaları için çağrıda bulunulmamasına rağmen, artık savaşın dışında kalmak niyetinde değildiler. Atinalılar Sicilya Seferi'ni kazanmış olsalardı, kendi üzerlerine de sefer düzenleyeceklerini düşündüklerinden Atinalılara karşı savaşmak hususunda kararlıydılar. Bu bakımdan Khios (Sakız), Lesbos (Midilli), Rhodos gibi ada halklarıyla Kyzikos, Ephesos, Miletos, Iasos, Byzantion ve Kalkhedon gibi daha önceleri Atina uyrukları olan kent devletlerinden bazıları bireysel bazıları ise, kendi

---

[378] Aiskhines'e (*Fals. Leg.* 175) göre, bu süre zarfında Atinalılar 300'den fazla gemiden oluşan tam teçhizatlı bir donanma oluşturmuşlardı. Bu donanma sayesinde Attika-Delos Deniz Birliği üyelerinden yılda 1.200 *talanta*'dan fazla vergi toplamışlar ve kentin *akropolis*'inde savaş giderlerinde kullanmak üzere 7.000 *talanta* depolamışlardı.

[379] Diod. XII. p. I. 79; 82. 2.

[380] Thuk. VIII. 2. 1; Diod. XIII. 34. 2; Plut. *Alk.* XXIV. 1. Atinalıların Sicilya Seferi'ne ilişkin detaylı bilgi için bk. Thuk. VI. 6-VIII. 1.

aralarında birlikler oluşturarak isyana hazırlandılar. Zira Atinalıların, artık Peloponnesos'lulara direnecek durumda olmadıklarını düşünüyorlardı[381].

Bu sırada Peloponnesos'lular da Daskyleion Satrabı Pharnabazos'un çağrısı üzerine Rhamphias oğlu Klearkhos'u 40 gemiyle Küçük Asya'ya göndermişlerdi. Aynı zamanda Byzantion'un kendileri lehine Atinalılara karşı ayaklanmaya hazırlandığı haberini almışlardı. Ancak Atinalıların dikkatini çekmemek için açık denizde yol alan Peloponnesos filosu fırtınaya yakalandı. Gemilerin çoğu Klearkhos'la birlikte Delos'ta demirleyip, oradan Miletos'a yelken açtı. Klearkhos sonunda kara yoluyla Çanakkale Boğazı'na gidip komutanlık görevine başladı. Öbür gemiler –10 gemi– Megara'lı Heliksos'un komutası altında Çanakkale Boğazı'na sığınıp, İÖ. 412 yılında Byzantion'u ayaklandırdılar[382]. Byzantion'daki olayları haber alan Samos'taki Atinalılar ise, Çanakkale ile İstanbul boğazlarına gemi ve kara birliklerinden oluşan destek kuvvetler gönderdiler. Byzantion önlerinde her iki tarafın ancak 8 gemiyle katıldığı ve yenen ile yenilenin belli olmadığı önemsiz bir deniz çarpışması yapıldı[383]. Bu şekilde Byzantion –ve Kalkhedon– Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılarak Sparta ve müttefikleri tarafına geçmiştir.

Atina'nın batı kolonilerini ele geçirme umutlarını yok eden Sicilya'daki başarısızlığın ardından, kent için doğu pazarının, özellikle Karadeniz'den sağladığı tahıl ticaretinin taşıdığı önem oldukça artmıştı. İÖ. *ca.* 413/412 Iasos, yılında Khios, Lesbos, Rhodos gibi ada halklarıyla birlikte Ephesos, Miletos, Knidos, Kaunos, Kyzikos, Lampsakos ve Byzantion gibi birçok kent devletinin ve hemen hemen bütün Ionia'nın Atinalılara karşı ayaklanarak birlikten ayrılması Atinalıları oldukça endişelendirmişti[384].

---

[381] Thuk. VIII. 2. 1 vdd.

[382] Thuk. VIII. 80. 2-4.

Bu sırada Kalkhedon kenti de aynı Byzantion'lular gibi Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılarak Atinalılara baş kaldırmış ve Sparta yanında yer almış olsa gerektir. Zira bu yüzden, bu olaydan 2 sene sonra, İÖ. 410 yılında Atinalılar tarafından kuşatılarak tekrar boyunduruk altına alınmışlardır (Ksen. *Hell.* I. 1. 22; 26). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tekin 2005[3], 30.

[383] Thuk. VIII. 80. 4.

[384] Daha detaylı bilgi için bk. Thuk. VIII. 5-8; 14-15; 24; 30-33; 38; 40-41; 45; 55-56; 60-61; 63; ayrıca bk. Diod. XIII. 34. 2; Plut. *Alk.* XXIV. 1; 8; 12; 14-15 (Khios); Thuk. VIII. 17; 19; 25-28; 30; 33; 36; 38; 57; 61; 63 (Miletos); Thuk. VIII. 19; 109; ayrıca bk. Plut. *Lys.* III. 2 (Ephesos); Thuk. VIII. 28-29; 36; 54 (Iasos); Thuk. VIII. 5; 8; 22; 23 -isyan bastırılıyor-; 32; 34 -tekrar isyan çıkmak üzere-; Plut. *Alk.* XXIV. 1; 32 (Lesbos); Thuk. VIII. 35; 40; 41-43; 52 (Knidos); Thuk. VIII. 41; 57 (Kounos); Thuk. VIII. 44; 52; 55; 60 (Rhodos); Thuk. VIII. 12; 26; 31; ayrıca bk. Plut. *Alk.* XXIV. 1; Corn. Nep. VII. 4. 7 "*Alkibiades*" (Ionia kentleri); Thuk. VIII. 35; ayrıca bk. Plut. *Alk.*

Bu durum gerek Attika-Delos Deniz Birliği'nin gerekse, Peloponnesos Savaşları'nın devamı konusunda Atinalılarm cesaretini kırarak umutsuzluğa düşmelerine neden olmuştu. Öyle ki, Atina iç karışıklığa ve politik bir buhrana sürüklenmiştir. Sonunda Atina'da bir ihtilal olmuş ve savaşın kötü gidişatının en önemli faktörlerinden biri saydıkları *demokratia* rejimine son verilmiştir. Devletin ve savaşın yönetimi için aralarından 400 kişi seçilerek, İÖ. 411 yılının Haziran ayında *oligarkhia* rejimi benimsenmiştir[385]. Ardından oligarşik liderler birçok *triereis* inşa ettirmişlerdir. 40 gemiden oluşan filonun başına birbirine muhalif iki general atayarak kendilerine baş kaldırmış adalara ve Byzantion gibi kentlere tekrar boyun eğdirmek üzere sefere çıkarmışlardır. Birbiriyle çekişen generaller sonunda Peloponnesos ve müttefiklerine ait donanmanın demir attığı Euboia Adası'nın hemen karşısındaki Oropos'a doğru yelken açmaya karar vermişlerdir. Ancak burada yapılan deniz savaşında ağır bir yenilgiye uğramışlar; gemilerinden 22 tanesini kaybederek, Euboia Adası'ndaki Eretria kentine sığınmak zorunda kalmışlardır[386].

İÖ. 411 yılının Eylül ayına gelindiğinde Atina'da Alkibiades'in dostlarının da hararetle savunduğu Halk Partisi'nin desteğiyle Dört Yüzler/ *oligarkhia* yönetimine son verilmiştir[387]. Thukydides'e (VIII. 95-96. 3) göre, Atinalıların Sparta'lılar karşısında uğradığı yenilgi ve Euboia (Eğriboz) Adası'nın kaybedilmesinin getirdiği moral çöküntüsü ile Sparta'lıların, artık Atina'ya saldırma ihtimallerinin belirmesi karşısında kentte rejim değişikliği kaçınılmaz hâle gelmişti. Buna ek olarak Çanakkale Boğazı'nın Peloponnesos'lular tarafından kontrol altına alınması; Byzantion ile Kalkhedon'un kaybedilmiş ve kente hububat ikmalinin giderek daha da güçleşmiş olması Atina'da *oligarkhia* yönetiminin yıkılışını çabuklaştırmıştır[388]. Böylelikle, Phyniks'te[389] toplanan mecliste Dört Yüzler'in ege-

XXIV. 1 (Kyzikos); Thuk. VIII. 62 (Lampsakos); Thuk. VIII. 80. 4; Diod. XIII. 34. 2 (Byzantion).

Diodoros (XIII. 34. 2) ise, Atinalılara karşı ayaklanan Khios ve Byzantion'un yanında yanılarak Samos'un (Sisam) da adını vermektedir. Ancak bu sırada Samos Adası Atinalılara sadık kalan en önemli müttefiklerden biriydi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Thuk. VIII. 16; 19; 21; 27; 30; 33; 35; 38; 43-44; 47-54; 56; Plut. *Lys.* VI. 2. Ayrıca bk. Powell 1988, 148; 194 vd.

385 Daha detaylı bilgi için bk. Thuk. VIII. 47. 2-54. 5; 63. 3-70. 1; Diod. XIII. 34. 2; Plut. *Alk.* XXVI. 1-2; ayrıca bk. Aiskhin. *Fals. Leg.* 176 dn. 2; Erten 2005, 77 vdd.

386 Thuk. VIII. 95; Diod. XIII. 34. 2-3; 36. 2-4.

387 Daha detaylı bilgi için bk. Thuk. VIII. 71-77; 81-83; 86; 88-97; Diod. XIII. 38. 1; Plut. *Alk.* XXVI. 2-XXVII. 1.

388 Bengston 1960, 241; ayrıca bk. Erten 2005, 86 dn. 238.

menliğine son verilmiştir. Yönetimi, icra edecekleri memuriyetin masraflarını kendi cebinden karşılamak kaydıyla herkesin katılacağı Beş Binler meclisine devretme kararı alınmıştır. Bu şekilde Atinalılar oligarşi ile demokrasi yönetimini bilgece bağdaştırmış oluyorlardı. Bu durum Atinalıların toparlanmasına; ayrıca Sicilya Seferi sırasında sürgüne gitmek ve düşmana sığınmak zorunda kalan Alkibiades ile taraftarlarının kente dönmelerine olanak sağlamıştır[390].

Bu sırada, İÖ. 411 yılının sonbaharında, Daskyleion (Manyas) satrabı Pharnabazos, Peloponnesos'luları Çanakkale Boğazı ve civarına çağırdı. Daskyleion satrabı, Atinalıların düştüğü bu zor durumdan yaralanmak istiyordu. Bu bakımdan donanmasını Peloponnesos donanmasıyla birleştirdi. Sparta'lılara hâlâ Atina ile müttefikliğe devam eden kentleri isyan ettirmeye hazır olduğunu bildirdi[391]. Bu koşullar altında Sparta'lı komutan Mindaros donanmasıyla, Çanakkale Boğazı'na yelken açmak için Miletos'tan demir aldı. Mindaros'un amacı, Çanakkale Boğazı'nı kontrol altında tutarak Atinalılarm Karadeniz ile olan ikmal bağlarını kesmekti. Ancak Çanakkale Boğazı'na geldiğinde Thrasybulos komutasındaki Atina filosuyla çarpışarak yenildi. Abydos'a sığınmak zorunda kaldı[392]. Bunun üzerine Atinalılar kısa süre önce kendilerine baş kaldırmış olan Kyzikos'a (Erdek) yelken açtılar. Harpagion (Karabiga'nın doğusunda) ve Priapos (Karabiga kalesi) dolaylarında demir atmış 8 Byzantion gemisi gördüler. Tayfalar kıyıya inmiş olduğundan, ani bir baskınla Byzantion gemilerini ele geçirdiler. Ardından karaya çıkarak tayfalara saldırdılar. Byzantion'lu denizcileri kara çarpışmasında yendiler. Byzantion'luların bir kısmını kılıçtan geçirildi. Bir kısmı kaçtı, bir kısmı da esir alındı. Bunun üzerine Atinalılar Harpagion ve Priapos dolaylarından demir aldılar. Pharnabazos ve Sparta'lı komutan Klearkhos tarafından kısa süre önce kendilerine karşı ayaklandırılmış olan

---

389 Atina'da halk meclisinin özellikle İÖ. V. yüzyılda toplandıkları yer.

390 Thuk. VIII. 97. 1-2; Diod. XIII. 38. 1. Plutarkhos'a (*Alk.* XXVII. 1) göre Alkibiades, boş ellerle ve büyük bir iş başarmadan, halkın lütfu ve merhametiyle değil; tersine büyük bir zafer/başarı kazandıktan sonra, Atina'ya dönmesinin daha doğru olduğunu düşünüyordu. Konuya ilişkin olarak bk. Diod. XIII. 38. 2; Plut. *Alk.* XXXIII. 1; *Lys.* III. 1; ayrıca bk. Erten 2005, 86 vdd.

391 Thuk. VIII. 99; ayrıca bk. Diod. XIII. 38. 4.

392 Thuk. VIII. 99-106. 1; Diod. XIII. 38. 6-40. 5. Ksenophon (*Hell.* I. 1. 4-6) ve Plutarkhos'a (*Alk.* XXVII. 1-4) göre ise Alkibiades, bu savaşın kazanılmasına önemli bir rol oynamıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Erten 2005, 87 vdd. dn. 240-247.



10) *Peloponnesos Savaşı sırasında Byzantion ve Kalkhedon*

Kyzikos'a gidip kenti egemenlikleri altına aldılar ve vergiye bağladılar[393].

İÖ. 410 yılının Mart/Nisan ayında Alkibiades komutasındaki Atina donanması Kyzikos önlerinde Sparta müttefiklerine ve Perslerin Daskyleion

[393] Thuk. VIII. 107. 1; Diod. XIII. 40. 6. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Erten 2005, 91 vdd. dn. 250-260.

satrabı Pharnabazos'a karşı hem denizde hem de karada savaşarak onları ağır bir şekilde bozguna uğrattı. Sparta'lı komutan Mindaros'un bu savaşta yaşamını yitirmesi üzerine Alkibiades, ertesi gün Çanakkale Boğazı'nı Atinalıların kontrolü altına aldı. Kısa süre önce, Mindaros ve Pharnabazos tarafından kuşatılarak ele geçirilmiş olan Kyzikos üzerine yürüdü. Peloponnesos'lular ve Pers satrabı tarafından kentlerinin kaderine terk edildiğini gören Kyzikos'lular, kapılarını Atinalılara açtılar[394]. Alkibiades halkı cezalandırmadı. Sadece Kyzikos'lulardan ağır bir vergi almakla yetindi. Oradan da Perinthos (Marmara Ereğlisi) ve Selymbria[395] (Silivri) üzerinden İstanbul Boğazı'na, Kalkhedon *territorium*'u üzerine yelken açtı. Kısa süre önce (İÖ. 412 yılında), Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılmış olan Byzantion[396] ve Kalkhedon[397] önlerine geldi. Bu sırada Alkibiades ile diğer generallerin Byzantion ve Kalkhedon'luları ikna ve tehdit yoluyla tekrar Atinalılardan tarafa geçirme çabaları sonuçsuz kalmış olsa gerektir. Bu bakımdan Atinalılar, Alkibiades'in tavsiyesiyle Kalkhedon *territorium*'undaki Khrysopolis'te (Üsküdar) konuşlandırdılar ve burayı tahkim ettiler. Ayrıca burada bir gümrük istasyonu kurdular. Karadeniz'den gelen gemilerden % 10 ölçüsünde [δεκάτη] gümrük vergisi almaya başladılar[398].



Alkibiades

[394] Ksen. *Hell.* I. 1. 14-20; Diod. XIII. 49. 4-51. 8; Plut. *Alk.* XXVIII. 5-6. Bununla birlikte Diodoros'a (XIII. 51. 7) göre, "*Atinalılar kenti* –Kyzikos'u– *ele geçirdiler*" [τὴν μὲν πόλιν παρέλαβον]. Plutarkhos'a (*Alk.* XXVIII. 6) göre de, Pharnabazos'un kaderine terk ettiği Kyzikos'u Atinalılar hücum ederek zapt ettiler ve kentteki Peloponnesos'luları kılıçtan geçirdiler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. McCoy 1977, 271 vdd.; Erten 2005, 91 vdd.

[395] Ksenophon'a (*Hell.* I. 1. 21) göre Perinthos'lular, Alkibiades komutasındaki Atinalılar ve müttefiklerinin kentlerine girmesine izin verdiler. Selymbria'lılar ise, onları kentlerine sokmamakla birlikte maddi yardımda bulundular.

[396] Thuk. VIII. 80.

[397] Bu sırada Kalkhedon'un da birlikten ayrıldığı kesindir. Zira Diodoros'a (XIII. 64. 3) göre, bu olaydan kısa süre sonra, Atinalı general Theramenes'e emrindeki filo ve askerlerle Kalkhedon ve Byzantion'u abluka altına alma emri verilmiştir. Ayrıca krş. Kagan 2003, 429.

[398] Ksen. *Hell.* I. 1. 22; Diod. XIII. 64. 2.

Atinalı komutanlar İstanbul Boğazı'nda bir araya gelerek, bundan sonra izleyecekleri savaş stratejisi üzerine toplantı yaptılar. Atina donanmasını bir süreliğine üçe bölme kararı aldılar. Öncelikle Çanakkale Boğazı'nı ardından da İstanbul Boğazı'nı kontrolleri altında tutmak amacıyla Theramenes ile Eumakhos'un komutasında boğazda tam donanımlı 30 gemilik filo bıraktılar[399]. Söz konusu filonun birincil görevi, Khrysopolis'i ve gümrük istasyonunu korumak; boğazda nöbet tutarak Karadeniz'e giren ve Karadeniz'den gelen gemileri denetlemek; bunu yaparken de Karadeniz'den gelen gemilerden % 10 oranında vergi toplamaktı. Böylelikle Atinalılar yeniden Karadeniz'den ithal ve Karadeniz'e ihraç edilen malları kontrol altında tutacaklardı. Buna ek olarak Khrysopolis'te konuşlanan bu filo ellerinden geldiği ölçüde, her fırsatta düşmana zarar verecekti. Ancak Theramenes'in en temel görevi, sözle ve tehditlerle tekrar Atinalılarm tarafına geçmeye ikna edemedikleri Kalkhedon ve Byzantion'u güç kullanarak ve kuşatarak ele geçirmeye çalışacak olmasıydı[400]. Bu plan çerçevesinde Atinalılar, Byzantion ve Kalkhedon'un deniz yoluyla temel ihtiyaçlarını sağlamalarını engellemeye çalıştılar. Böylece öncelikli olarak söz konusu kentlerin gerek hububat gerekse askerî mühimmat ile paralı asker temin etmelerini önlediler[401]. Diğer bir Atinalı general olan

---

Polybios'a (IV. 44. 3-4) göre ise, Atinalılar Karadeniz'e giden gemilerden bu vergiyi tahsil ediyorlardı.

Bu durum Atina'nın uyguladığı siyasi politikadan ziyade, o günkü konjonktüre uygun ekonomik bir yaptırımdı (Demir 1999, 144 vd.; 2001, 51 vd.). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Taeger 1925, 161; 1943, 201; 210; Archibald 1998, 122 dn. 43; Erten 2005, 94 dn. 256.

İthalat ve ihracat vergilerinin tarihine ilişkin olarak ayrıca bk. Meritt 1932 16 vd.: Dover 1981, 401 vdd.; Mattingly 1966, 199 vd.; 1967, 13 vd.

399 Ksen. *Hell.* I. 1. 22.

Diodoros'a (XIII. 64. 2-3) göre ise Atinalılar, Khrysopolis'i tahkim ettikten sonra, burada önemli sayıda asker konuşlandırdılar. Ardından güçlerini bölerek Khrysopolis ve boğazın denetimi için Theramenes'i 50 gemiden oluşan bir filo ile geride bıraktılar.

400 Diod. XIII. 64. 3.

Ksenophon (*Hell.* I. 1. 22) ise, İstanbul Boğazı'nda bırakılan Atinalı generallerin görevlerini anlatırken detaya girmemiş, Byzantion ve Kalkhedon'a ilişkin herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Sadece burada konuşlandırılan Atinalı komutanların ödevlerinden birinin ellerinden geldiği ölçüde düşmana zarar vermek olduğunun altını çizmiştir.

401 Aynı zamanda Atinalılar Karadeniz'den çıkan gemilere eşlik ederek, Byzantion ve Kalkhedon'luların liman vergisi almalarını ve ticaret yapmalarını engellemişlerdi. Bu müdahale muhtemelen gelirlerini büyük oranda ticarete bağlamış olan Byzantion ve Kalkhedon için önemli bir kayıptı. Gelir kaynaklarından mahrum bırakılmış halk ve yöneticiler kısa süre sonra, temel maddeleri alabilmek için gerekli olan parayı bulamayabilirdi. Atinalılar o sıralar Byzantion ve Kalkhedon'un kara ticaretini engellemeye

Thrasyllos[402], emrindeki güçlerle Trakya Bölgesi'ndeki kentleri Atina kontrolü altına almak üzere görevlendirildi. Alkibiades ise, İÖ. 410 yılında İstanbul Boğazı'nda bu düzenlemeleri yaptıktan sonra, emrindeki diğer komutanlar ve Atina donanmasıyla Çanakkale Boğazı'na doğru yelken açtı[403]. Diodoros'a (XIII. 64. 4) göre, bu sırada Alkibiades'in komutasında 30 gemi vardı. Amacı ise, Pharnabazos'un kontrolü altındaki toprakları yağmalamak/ele geçirmek; ayrıca mümkün mertebede maddi ve askerî kaynak elde etmekti.

İstanbul Boğazı'nda bu olaylar cereyan ederken Pharnabazos, Kyzikos önlerinde Atinalılara karşı giriştikleri hem deniz hem de kara savaşlarında ağır bir yenilgiye uğrayan Peloponnesos ordusuna ve müttefiklerine elinden gelen her çeşit yardımı yapıyordu. Çanakkale ve İstanbul boğazlarının denetiminin Atinalıların hakimiyetine geçmesi ve özellikle Kalkhedon'un Theramenes tarafından kuşatma altına alınması Pharnabazos'u oldukça endişelendirmişti. Bu bakımdan Peloponnesos'lulara canları sağ oldukça birkaç tahta parçası –gemileri– için umutsuzluğa kapılmamalarını bildirdi. Onlara hemen birer palto verdi. İkişer aylık ücretlerini peşin ödedi. Ardından gemicileri silahlandırarak onları Çanakkale Boğazı sahillerindeki stratejik noktalara nöbetçi olarak dikti. Krala ait ülkede yeteri kadar ağaç ve orman vardı. Bu bakımdan Peloponnesos'lular ve müttefiklerini bir araya toplayarak onlara konuşma yaptı. Kaybettikleri oranda gemi yapmaları için Ida Dağı'ndan ağaç getirmelerini ve Antandros (Yarmata Tepesi) tersanelerinde teknelerini inşa edebileceklerini bildirdi. Hatta bu iş için onlara fazladan para dahi verdi[404]. Pharnabazos bütün bu tedbirleri aldıktan sonra, Theramenes tarafından denizden abluka altına alınan Kalkhedon'u kurtarmak üzere yola çıktı[405].

---

yönelik ciddi bir önlem almamışlardı. Byzantion zaten, kentin kara ticaretini engelle yen ve tarlalarını yağmalayan ezeli düşmanları Trakya kabileleri tarafından kuşatılmıştı (Polyb. IV. 45. 1-8). Atinalılar, Byzantion ve Kalkhedon'u bu şekilde tekrar kendileriyle ittifaka zorlarken diğer yandan da ordularının iaşesi için gerekli maddi kaynağı boğazdan geçen gemilerden elde ediyorlardı. Ayrıca bk. Demir 2001, 53 vdd.

[402] Diodoros'ta (XIII. 64. 1 "bk. dn. 4"; 3-4 "bk. dn. 3"; 66. 1 "bk. dn. 3") Thrasybulos olarak geçmesine karşın (ayrıca krş. Corn. Nep. VII. 4. 4; 6; 6. 3; 7. 1 "*Alkibiades*") söz konusu komutanın adı Ksenophon (*Hell.* I. 2. 6; 13; 15; 17; 3. 6 vdd.); Plutarkhos (*Alk.* XXIX. 1-2) ve Polyainos (*strat.* I. 47. 2 "*Trasyllos*") tarafından Thrasyllos olarak verilmektedir.

[403] Ksen. *Hell.* I. 1. 22; ayrıca bk. Diod. XIII. 64. 3-4.

[404] Ksen. *Hell.* I. 1. 24-25.

[405] Ksen. *Hell.* I. 1. 26; Diod. XIII. 64. 3.

Bu arada, İÖ. 410 yılında, bir süredir[406] –İÖ. 413 ilkbaharmdan itibaren– Dekeleia'da[407] konuşlanarak, Atina'yı karadan kuşatan Sparta Kralı Agis, buğday ve hububat yüklü gemilerin birbiri ardına Pire limanına yanaştığını gördü. Atina'ya denizden gönderilen buğdayın geçtiği yol güzergahları kontrolleri altında olmadıkça, ordusunun bu kadar zamandan beri Atinalıları karadan abluka altına almış olmasının kendileri için bir yarar sağlamayacağını anladı. Bunun üzerine bir toplantı düzenledi. Karadeniz'den gönderilen ve İstanbul ile Çanakkale boğazlarından geçerek Atina'ya yollanan hububat yüklü gemileri durdurmanın bu savaşın sonlandırılması üzerindeki önemini bütün açıklığıyla *ephoros*'lara ve Peloponnesos'lu müttefiklerine izah etti. Ardından o sıralar Atinalıların yoğun baskısı altında olan Kalkhedon ve Byzantion kentlerinin stratejik öneminden söz etti. Khrysopolis'te konuşlanmasının yanı sıra Kalkhedon'u kuşatan Theramenes komutasındaki Atinalılarm Byzantion üzerindeki baskısının giderek arttığına değindi. Söz konusu kentlerin kaderlerine terk edilemeyecek derecedeki önemlerini anlattı. Byzantion ve Kalkhedon'un tekrar Atinalılarm hakimiyeti altına geçmesinin kendileri açısından son derece olumsuz sonuçlar yaratacağının altını çizdi. Üstelik Pharnabazos dahi Kalkhedon'u Atinalılara karşı savunmak amacıyla atlı birlikleriyle kentin önlerine gelmişti. Bu bakımdan bir an evvel Byzantion'luların *proksenos*'u[408] olan Rhamphias oğlu Klear-

---

406 Plut. *Alk.* XXIII. 2; ayrıca bk. Corn. Nep. VII. 4. 7 "*Alkibiades*".

407 Attika'nın bir dağ kalesidir. Atina'dan Boiotia'ya doğru, yaklaşık 20 km mesafededir. Söz konusu mevki Attika Ovası ile Euboia ve Boiotia istikametine doğru giden en kısa yolları denetlemektedir. Dekeleia kuşatmasının Atina'da yarattığı sıkıntılar ve bu kuşatmada Alkibiades'in rolü için bk. Thuk. VII. 18-19; 27-28; VIII. 5; ayrıca bk. Erten 2005, 65 vd.

408 *Proksenos* [ὁ πρόξενος] *misafirlik bağlarıyla bağlı devlet konuğu* ya da *dost* anlamındadır. Kent devletlerinin genellikle özel konukluk bağlarından dolayı başka bir kent devletinin vatandaşını, orada kendilerini temsil etmesi veya çeşitli meselelerine yardımcı olması bakımından kabul etmelerine *proksenia* [προξενία], seçilen bu kişilere de *proksenos* adı verilmektedir. Yabancı bir kent tarafından kendilerine bağışlanan bu imtiyaz sayesinde kişiler, kentteki diğer yabancılara *–metoikos*'lara– oranla 'vatandaşlık' (= *politeia* [πολιτεία]); 'mal-mülk edinme' (= *enktēsis* [ἔγκτησις]); 'vergiden muafiyet' (= *ateleia* [ἀτέλεια]); 'dokunulmazlık' (= *asylia* [ἀσυλία]) haklarının yanı sıra halk toplantılarına ve *synedria*'lara giriş gibi ayrıcalıklara sahiptiler (Miletos kökenli olabilir. Kararname hazırlayan ve ibraz eden bir kurumdur; ayrıca bk. Dmitriev 2005, 67 vdd.; 87). Bu bakımdan *proksenos*, kendisine bu imtiyazı bahşeden kente karşı manen sorumluydu. İmtiyaz tanıyan kentin çıkarlarını gözetmekle ve kendi kentiyle bu ayrıcalığı bahşeden kent arasında çeşitli konularda aracılık etmekle yükümlüydü. Diğer bir deyişle, *proksenos* yabancı bir ülkede yerleşen ve kendi yurttaşlarının çıkarlarını koruyan kişiydi. Bu bakımdan kente gelen elçiler ilk olarak onlara başvururdu. Ayrıca bk. Perlman 1958, 189.

khos'u, Kalkhedon ve Byzantion'a göndermeyi teklif etti. Önerisinin kabul edilmesi üzerine, Klearkhos bir kısmı Megara'dan[409] bir bölümü de diğer müttefikler tarafından tedarik edilen 15 gemi donatarak yolculuğa hazırlandı. Ancak söz konusu tekneler savaş gemileri olmaktan çok nakliye gemileriydi. Bu şekilde Peloponnesos'tan yelken açan Klearkhos, Hellespontos'a geldiğinde Çanakkale Boğazı'nı ve gelip geçen gemileri sürekli denetleyen 9 adet 'üç sıra kürekli savaş teknesinden' (= *triērēs* [τριήρης]) oluşan Atina filosuyla karşılaştı. Çıkan çarpışmada Klearkhos filosundan 3 gemi kaybetti. Kaçarak önce Çanakkale Boğazı kıyısında yer alan Peloponnesos müttefiki bir yerleşim olan –Sestos?[410]– limanına sığındı. Kısa süre sonra, oradan gizlice yelken açtı. Atinalılar tarafından herhangi bir zarara uğratılmaksızın, elinde kalan 12 gemilik filoyla Byzantion'a ulaşabilmeyi başardı[411].

Klearkhos'un emrindeki kuvvetlerle, İÖ. *ca.* 410/409 yılında Byzantion'a gelmesi bölgenin en önemli kenti konumundaki Byzantion'un Peloponnesos

---

[409] Byzantion bir Megara kolonisi olduğu ve Megara'lılar da Peloponnesos Savaşları sırasında Sparta müttefiki oldukları için bu sefer sırasında doğal olarak Klearkhos'u desteklemişlerdir. Zira Byzantion ile Megara arasındaki dostluk bağları halen devam etmekteydi. Bu yüzden İÖ. 412 yılında Megara'lı Heliksos komutası altında Byzantion'a sığınmış olan 10 gemilik Peloponnesos filosu, kenti Atinalılara karşı ayaklandırmayı başarmıştı (Thuk. VIII. 80. 3). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Lepper 1962, 54 dn. 94.

[410] Editörler, Ksenophon *Hellenika*'da (I. 1. 36) geçen Sestos'un [Σηστός] gerek o sıralar Atinalıların hakimiyeti altında olması (Thuk. VIII. 62; 107; Ksen. *Hell.* I. 1. 7; 11) gerekse limanının kolaylıkla muhafaza edilememesi nedeniyle, Klearkhos'un filosuyla Sestos'a sığınmış olabileceği görüşünü doğal olarak kabul etmemektedirler (ayrıca bk. Ksen. *Hell.* I. 1. 11; 2. 13).

Her ne kadar bu sıralar Abydos (Thuk. VIII. 61. 1) ve Lampsakos (Thuk. VIII. 62. 1) kentleri Atinalıların hakimiyetindeyse de her iki kent Peloponnesos Savaşı'nın ikinci yarısında, İÖ. *ca.* 412 yılında Pharnabazos ve Sparta'lıların tarafına geçmek için ayaklanmıştı. Lampsakos'taki bu baş kaldırı hareketi Atinalı komutan Strombikhides tarafından bastırılmıştı. Ancak Abydos'u kuşatmasına karşın kenti almaya muvaffak olamayan Strombikhides Sestos'a geçmişti (Thuk. VIII. 62. 2-3). Bu bakımdan, Klearkhos'un bu yolculuğu sırasında Abydos'a sığınması, bize halihazırda üzerinde bir Atina garnizonu bulunan Sestos'a (Thuk. VIII. 62) sığınmış olmasından daha mantıklı gelmektedir. Ayrıca bu tarihten itibaren Abydos Peloponnesos'lularla olan müttefikliğine devam etmiştir (Thuk. VIII. 79. 3; 103. 1). Zira bu yüzden olsa gerektir ki, Diodoros'a (XIII. 66. 1) göre, İÖ. 409 yılında Atinalı komutan Thrasyllos ve Alkibiades, Kalkhedon'a ve Byzantion'a karşı sefere çıkmadan önce Lampsakos'a gelerek kentin tahkimatını güçlendirmişlerdir. Aynı şekilde Ksenophon'a (*Hell.* I. 2. 13; 15) göre, İÖ. 409 yılında Atinalı komutanlar Kalkhedon ve Byzantion'a sefer düzenlemeden önce, Lampsakos'ta kışlamışlardır.

[411] Ksen. *Hell.* I. 1. 36.

müttefikleriyle birlikte güçlenmesine neden olmuştu. Zaten Pharnabazos ve Klearkhos tarafından ikna edilen Kalkhedon'lular kısa süre önce Atinalılardan ayrılarak Peloponnesos'lular ve doğal olarak Persler ile müttefik olmuşlardı. Bu şekilde söz konusu kentlerdeki demokrasi yanlısı rejimler son bulmuş; aristokratik/oligarşik yönetim şekli benimsenmiş[412] ve başlarına bir *harmostes*[413] atanmıştı.

Bu şekilde Peloponnesos'lular, hem Atinalıların İstanbul Boğazı üzerindeki hakimiyetlerini hem de Kalkhedon kuşatmasını açıkça tehdit eder duruma gelmişlerdi. Zira Kalkhedon bir yandan Sparta *harmostes*'i Hippokrates tarafından başarıyla Atina ablukasına direnirken diğer taraftan da Kalkhedon Herakleion'unda konuşlanmış olan Daskyleion satrabı Pharnabazos'un kuvvetli süvari birlikleri tarafından destekleniyordu[414]. Bu bakımdan, İÖ. 409 yılının ilkbahar başlangıcında, Peloponnesos Savaşları'nın yirmi üçüncü yılında, Trakya'da görevlendirilen Thrasyllos Çanakkale Boğazı'na gelerek Alkibiades ile güçlerini birleştirdi. Ardından Atina donanması bütün kuvvetleriyle yelken açarak Prokonnesos Adası'nda demirlediler. Oradan da Atina'ya baş kaldırarak Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılan ve kentlerine bir Lakedaimon garnizonu ile Sparta'lı yöneticiyi kabul etmiş olan Kalkhedon ve Byzantion rotasında yelken açtılar. Kalkhedon önlerine gelerek demir attılar[415].

---

[412] Zira Sparta'lılar ele geçirdikleri yerlerden bazılarında onlu (Ksen. *Hell.* III. 4. 2; 5. 13; Plut. *Lys.* XV. 5; Corn. Nep. VI. 1. 5 "*Lysandros*") bazılarında ise, –Atina örneği İÖ. 404/403– otuzlu (Ksen. *Hell.* II. 3. 1-2; Plut. *Alk.* XXXVIII. 1; *Lys.* XV. 5) yönetimler kuruyorlardı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ksen. *Hell.* VI. 3. 8; Diod. XIV. 13. 1; Plut. *Lys.* VIII. 1.

[413] *Harmostēs* [ὁ ἁρμοστής] Sparta'lıların işgal ettikleri yabancı bir kenti veya adayı yönetmek için gönderdiği komutana-valiye verilen addır. Ksenophon, Atina (*Hell.* IV. 4. 8) ve Thebai'ın (*Hell.* VII. 1. 43; 3. 4; 9) aynı amaçla gönderdikleri valileri de *harmostes* olarak niteler.

[414] Ksen. *Hell.* I. 3. 5.

[415] Ksen. *Hell.* I. 3. 1-2.

Plutarkhos'a (*Alk.* XXIX. 2-3) göre, Atinalı komutan Thrasyllos'un Abydos'ta Pharnabazos tarafından sıkıştırıldığını öğrenen Alkibiades önce Thrasyllos'un yardımına koşarak, Pers satrabını yenilgiye uğratmıştır (Ksen. *Hell.* I. 2. 16; ayrıca bk. McCoy 1977, 284 dn. 77). Daha sonra Lakedaimon garnizonunu ve komutanını kabul ederek Atina'ya baş kaldırmış olan Kalkhedon'a saldırmak için hazırlığa girişmiştir. Diodoros'a (XIII. 66. 1) göre ise, Alkibiades ve Thrasyllos önce Lampsakos'u tahkim edip orada bir Atina garnizonu bırakmışlardır. Ardından Kalkhedon'u sıkı bir şekilde kordon içine alan Atinalı komutan Theramenes'le güçlerini birleştirmek üzere Lampsakos'tan Kalkhedon'a yelken açmışlardır.

Kalkhedon ahalisi, Alkibiades komutasındaki Atina donanmasının yaklaşmakta olduğu haberini alınca, kara yoluyla yağma edilebilecek malların bir kısmını saklamış bir kısmını da komşuları Bithynia Trakyalılarına emanet etmişlerdi. Kalkhedon'lu vatandaşların hububatlarını tarlalardan; hayvanlarını kırlardan kaldırdıklarını ve tümünü güvenlik kaygısıyla dostları Bithynia'lılara doğru götürmekte olduklarını haber alan Alkibiades, önce Kalkhedon'a bütün güçleriyle saldırmayı düşünmüştür. Fakat daha sonradan fikir değiştirmiş ve yanına ağır silahlı askerleri ile süvarilerinden bir bölük almış; donanmasına ise, sahil boyunca kendilerini izlemeleri için emir vermiştir. Bithynia Trakyalılarının topraklarına girerek, onlara suçlamalar ve istemler yönelten bir elçi heyeti yollamıştır. Bithynia'lılardan derhal Kalkhedon halkına ait malların kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Aksi halde kendilerine savaş ilan edeceğini bildirmiştir. Alkibiades'in Atina ordusuyla yaklaşmasından korkuya kapılan Bithynia Trakyalıları ise, konuyu kendi aralarında değerlendirdikten sonra, Alkibiades'in bu isteğine boyun eğmeyi uygun bulmuşlardır. Böylelikle Kalkhedon'luların kendilerine emanet ettikleri varlıkları ve değerli eşyaları Atinalılara teslim etmişlerdir[416]. Bunun üzerine Alkibiades, Bithynia Trakyalılarıyla anlaşma imzalamıştır. Aldığı ganimetle ordugahına dönmüş ve şimdiye değin Atinalı komutan Theramenes tarafından –sadece denizden?– abluka altına alınmış olan Kalkhedon'u karadan da kuşatmaya başlamıştır[417]. Kara yönünden Kalkhedon'un bir denizden öbür denize –Boğaz'dan Marmara Denizi'ne– kadar uzanan tahkimli surları boyunca kendisi de ahşaptan bir duvar inşa ettirterek kenti karadan çember içine almıştır. Kentin kuzey batısında yer alan Kalkhedon (Kadıköy Deresi) Irmağı'nın her iki yanındaki çukurluk kısım söz konusu muhasaranın başlarında ve etrafının kontrol altına alınması aşamasında zorluk çıkarsa da sonradan nehrin her iki yakası da Atinalıların olanakları doğrultusunda denetimleri altına alınabilmiştir[418].

Bu sırada Kalkhedon'da bulunan Sparta *harmostes*'i Hippokrates, Alkibiades'in bu stratejisi karşısında fazla oyalanmadı. Hemen harekete geçti. Emrindeki bütün kuvvetleri ve Kalkhedon'lulardan oluşan birlikleri bir araya toplayarak kentten dışarı çıktı; muharebeye hazırlandı. Ardından

---

416 Ksen. *Hell.* I. 3. 2-3; Plut. *Alk.* XXIX. 3.

417 Ksen. *Hell.* I. 3. 4; Plut. *Alk.* XXX. 1.

Diodoros'a (XIII. 66. 1) göre, o sırada diğer bir Atinalı general olan Theramenes emrindeki 70 gemi ve 5.000 askerden oluşan ordusuyla zaten bir süredir Kalkhedon'u muhasara ediyordu.

418 Ksen. *Hell.* I. 3. 4 dn. 1; Diod. XIII. 66. 1; Plut. *Alk.* XXIX. 3-XXX. 1.

birliklerinin başında savaş düzeninde ilerledi. Atinalıların karşısına geçip cephe aldı. Bu arada Daskyleion satrabı Pharnabazos konuşlandığı Kalkhedon Herakleion'undaki ordugahından güçlü süvari birlikleriyle Sparta *harmostes*'ini desteklemek ve Kalkhedon'daki kuşatmaya son vermek amacıyla hazır bekliyordu. Savaşa, Sparta'lı komutan Hippokrates başladı. Komutasındaki kuvvetlerin başında Atinalılara hücum etti. Aynı zamanda Pharnabazos da bütün gücüyle Atinalılara saldırdı. Bunun üzerine Alkibiades ordusunu düzenledi. Thrasyllos komutasındaki ağır silahlı askerleri Hippokrates'i durdurmak üzere görevlendirdi. Kendisi ise, emrindeki kuvvetlerle Pharnabazos'a karşı saldırıya geçti. Hippokrates ile Atinalı komutan Thrasyllos arasında şiddetli geçen ve uzun süre kazananın belli olmadığı bir çarpışma vuku buldu. Bu sırada Kalkhedon surları ile dere arasındaki geçidin darlığı yüzünden Hippokrates ile birleşemeyen ve ona zamanında süvari desteği vererek yardım edemeyen Pharnabazos'un komutasındaki birlikler Alkibiades tarafından bozguna uğratıldı. Böylelikle Pers satrabı kaçarak karargahının bulunduğu Kalkhedon Herakleion'una çekilmek zorunda kaldı. Alkibiades'in emrindeki *hoplitēs*'ler ve süvarilerle Thrasyllos'a yardıma gelmesiyle birlikte savaşın seyri değişti. Hippokrates öldürüldü. Askerlerinin bir bölümü Hippokrates'in yanında kılıçtan geçirildi; diğer bir bölümü ise, aldıkları ağır yaralardan dolayı savaşamayacak hâle getirildiler. Sonunda dağılan ve ağır kayıplara uğrayan Lakedaimon ve Kalkhedon birlikleri çareyi kentin tahkimli surlarının arkasına sığınmakta buldular[419].

Kısa süre sonra Alkibiades, Kalkhedon kuşatmasını devam ettirebilmek için finansal kaynak sağlamak[420] ve asker toplamak üzere Çanakkale Boğazı ve Khersonesos'a (Gelibolu Yarımadası) doğru yelken açtı. Bu sırada Kalkhedon'u kuşatan diğer Atinalı generallerle Pharnabazos arasında bir anlaşma yapıldı[421]. Barış koşulları uyarınca:

– *Kalkhedon'un tekrar Atina'nın egemenliği altına geri dönmesi*[422];
– *Kalkhedon'luların Atinalılara her zamanki vergilerini vermeleri ve gecikenleri ödemeleri*[423];

---

419 Ksen. *Hell.* I. 3. 4-7; Plut. *Alk.* XXX. 1; ayrıca bk. Diod. XIII. 66. 2.

420 Bu sırada Atina'nın düştüğü ekonomik kriz, hazinelerindeki para kıtlığı ve generallerin operasyon düzenledikleri yerlerdeki acil nakit ihtiyacı için bk. Aristoph. *Ecc.* str. 823-824 dn. *a*; str. 1006-1007 dn. *c*. Ayrıca bk. Andrewes 1953, 2; McCoy 1977, 272 dn. 36.

421 Ksen. *Hell.* I. 3. 8; Plut. *Alk.* XXXI. 1.

Diodoros'a (XIII. 66. 3) göre ise, bu anlaşma Theramenes ile Kalkhedon'lular arasında yapılmıştı.

422 Plut. *Alk.* XXXI. 1.

423 Ksen. *Hell.* I. 3. 9.

– *Pharnabazos'un –Kalkhedon'luların yararına olmak üzere– Atinalılara 20 talanta vermesi*[424];
– *Pharnabazos'un, Atinalı elçi heyetinin Pers Kralı II. Dareios'a güvenlik içinde ulaşmasını sağlaması*[425];
– *Atinalıların ise, Pharnabazos'un hakimiyeti altındaki toprakları yağmalamamaları*[426];
– *Atina elçileri Pers kralının yanından geri dönünceye kadar, Atinalıların Kalkhedon'lularla savaşmamaları*[427];

yönünde Pharnabazos ile Atinalı generaller arasında yemin edilip, yemin alındı[428].

Alkibiades bu anlaşma sırasında karşılıklı edilen yeminde hazır bulunmamıştı: Zira o sıralar Khersonesos'taki Atina taraftarı kentlerden, Kalkhedon ve Byzantion önlerindeki ordu için zorunlu-gönüllü her çeşit yardımı sağlamaya çalışıyordu[429]. Bölgedeki Sparta taraftarı kentleri ise, bir yandan Atina saflarına çekmeye diğer yandan da elinden geldiği ölçüde ele geçirmeye çalışıyordu. Bu bakımdan ilk önce yolu üzerindeki Selym-

---

Diodoros'a (XIII. 66. 3) göre ise, Theramenes ile Kalkhedon'lular arasındaki anlaşmanın ana şartı Kalkhedon'un Atina'ya daha önce verdiği ölçüde -9 *talanta- tributum* ödemeye devam etmesiydi. Kalkhedon'luların bu maddeyi kabul etmesi üzerine Theramenes kent üzerindeki kuşatmayı kaldırdı. Ayrıca bk. Meritt 1936, 388 vd.; Meritt-Gery-McGregor 1950, 91.

Böylelikle, açıkça anlaşıldığı üzere Kalkhedon'lular yeniden Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye ve Atinalılarla müttefik olmayı kabul etmiş oluyorlardı. Bu bakımdan kentlerine; ayrıca bir Atina garnizonu kabul etmişlerdir. Bu garnizon askerleri 4 sene boyunca Kalkhedon'da konuşlanmışlardır (Ksen. *Hell.* II. 2. 1).

[424] Ksen. *Hell.* I. 3. 8.

Plutarkhos (*Alk.* XXXI. 1) söz konusu miktarın ne kadar olduğuna ve kim/kimlerden alınacağına dair herhangi bir yorumda bulunmamaktadır. Sadece bir miktar savaş tazminatı alınması maddesine değinmiştir.

[425] Ksen. *Hell.* I. 3. 8; Plut. *Alk.* XXXI. 1.

[426] Plut. *Alk.* XXXI. 1.

[427] Ksen. *Hell.* I. 3. 9.

[428] Söz konusu barış koşullarından anlaşıldığı üzere bu anlaşma sadece Atinalılarla Kalkhedon'lular arasında imzalanmamıştı. Pharnabazos'un Küçük Asya'da izlediği dolambaçlı diplomasi trafiği sayesinde anlaşmanın Pers kralına kadar ulaşması öngörülmüştü. Ayrıca şartlar arasına Atinalıların, Pharnabazos ve dolayısıyla Pers kralının hakimiyetindeki topraklara misilleme ve işgal hareketinde bulunmamaları koşulu ile ceza ve zararların karşılanması maddeleri eklenmişti.

[429] Plutarkhos'a (*Alk.* XXXV. 3) göre, tüm gereksinimleri Pers kralı ve satrapları tarafından karşılanan Sparta'lılara karşı savaşı sürdürebilmek amacıyla Alkibiades, sık sık kampını bırakıp askerlerinin ihtiyaçları ve ücretleri için maddi kaynak bulmak ya da ordusuna yeni birlikler katmak amacıyla denize açılmak zorunda kalıyordu.

bria önlerine geldi. Kenti ustaca hazırlanmış savaş stratejisi ve kurnazlığı sayesinde ele geçirdi[430]. Khersonesos'a geçerek orada silah altına aldığı yığın yığın gençlerin, Trakyalı paralı askerlerin ve üçyüzden fazla süvarinin başında Byzantion *territorium*'unu istila etti[431]. Amacı Byzantion'u kuşatmaktı. Bu sırada Pharnabazos ise, Kalkhedon'da Alkibiades'in Byzantion'a dönmesini bekliyordu. Çünkü onun da yemin etmesini gerekli buluyordu. Alkibiades geldi. Ama Pharnabazos'un kendi huzurunda Atinalı komutanlara ettiği yemini yüzüne karşı yenilemedikçe, kendisinin yemin etmeyeceğini bildirdi[432]. Her iki tarafın birbirinin ayağına gitmeyi reddetmesi üzerine sorun, Alkibiades'in Khrysopolis'te Pharnabazos'un temsilcileri Mithrobates ile Arnapes'in karşısında; Pharnabazos'un da Kalkhedon'da Alkibiades'in temsilcileri Euryptolemos ile Diotimos'un karşısında kendileri ve devletleri adına ant içmeleriyle çözülmüştür. Ayrıca her iki taraf da birbirlerine kişisel güvence vermişlerdir[433]. Bunun üzerine Pharnabazos, krala gidecek elçilerle Kyzikos'ta buluşmak üzere hemen yola çıktı[434].

---

[430] Ksen. *Hell.* I. 3. 10; ayrıca bk. Ath. *Deip.* XII. 535 *c* dn. *c*.

Zira Alkibiades, doğal yetenekleri ve zekasının kavrayış çabukluğuyla her zaman kendisi ve ordusu için uygun çözümü hemen buluyordu. Selymbria'nın ele geçirilmesine ilişkin detaylı bilgi için bk. Plut. *Alk.* XXX. 2-5; Ksen. *Hell.* I. 3. 10; Diod. XIII. 66. 4; ayrıca bk. Erten 2005, 96 vdd. Selymbria ile Atina arasında imzalanan anlaşma metni ve yorumlanmasına ilişkin olarak ise, ayrıca bk. *IG* I 2 n° 116=Meiggs-Lewis 1988[6], 267 vdd. n° 87.

[431] Ksen. *Hell.* I. 3. 10; Plut. *Alk.* XXXI. 2.

Diodoros'a (XIII. 66. 3-4) göre ise, Alkibiades Khersonesos'taki kentlerden *tributum*/ haraç topladıktan sonra, Trakyalıları paralı asker olarak ordusuna katılmaya ikna etti. Ayrıca bölgeden topladığı yığın yığın insan ve gönüllülerle birlikte Selymbria üzerine yürüdü. Kenti ihanet ve hile ile ele geçirdi. Selymbria'lılardan yüklü miktarda *tributum* aldı. Ayrıca kentlerinde bir Atina garnizonu konuşlandırdı. Bu sırada Theramenes, Kalkhedon'luların Atinalılara boyun eğmesiyle onlarla anlaşarak kent üzerindeki kuşatmayı kaldırmış ve Byzantion üzerine yürümüştü. Bu durumdan haberdar olan Alkibiades emrindeki bütün güçlerle Atina'ya baş kaldırmış olan Byzantion'a yelken açtı. Zira kenti tekrar Atina hakimiyeti altına almak amacıyla ablukaya alan Theramenes'e yardım etmek istiyordu.

[432] Ksen. *Hell.* I. 3. 11; Plut. *Alk.* XXXI. 2.

[433] Ksen. *Hell.* I. 3. 12; ayrıca bk. Plut. *Alk.* XXXI. 2.

Söz konusu kişisel güvencelere rağmen, bu anlaşmadan 4 sene sonra, İÖ. 404 yılında Pharnabazos, Alkibiades'i öldürtmüştür (Plut. *Alk.* XXXVII. 4; XXXIX. 1-3; Corn. Nep. VII. 10. 1-6 "*Alkibiades*"). Ancak Plutarkhos'a (XXXIX. 4-5) göre, Alkibiades'in ölümüne ilişkin başka bir versiyon daha vardır. Buna göre, Alkibiades tanınmış bir kızı baştan çıkarıp yanında alıkoymuştur. Bu duruma sinirlenen ağabeyleri bu utanmazca davranışa öfkelenmişler ve geceleyin Alkibiades'in oturduğu evi ateşe vermiş-

Böylelikle, İÖ. 409/408 kışının ilk aylarında, bütün Atina kuvvetleri Alkibiades komutasında, kısa süre önce kendilerine baş kaldırmış olan Byzantion önlerinde bir araya geldiler. Bölgenin en önemli ve en zengin kenti Byzantion'u istila etmek için harekete geçtiler. Bir yarımadanın üzerinde kurulmuş olan Byzantion'un, kuzeyde İstanbul Boğazı'ndan Avrupa'ya doğru sokulan Haliç, doğuda boğazın girişi, güneyde Marmara Denizi olmak üzere üç tarafı denizle çevriliydi. Kentin deniz tarafı sahilden itibaren kuvvetli ve yüksek surlarla kuşatılmıştı. Batı tarafında ise, Trakya ana karası yer alırdı. Kentin genişliği, doğudan başlayıp kentin ortasına doğru ilerledikçe değişmekle birlikte üçgen biçimliydi. Üçgenin tabanı batıya, Trakya'ya bakan taraftı. Son derece tahkimli surlarla çevrilmişti. Tepesi ise, aynı zamanda Sarayburnu olarak da anılan doğuya bakan yarımadanın başlangıç noktasıydı. Üçgenin iki yan kenarı birbirine eşit olmamakla birlikte bir kenarı Marmara'ya diğeri Trakya ana karasına bakardı[435].

Atinalılar, Byzantion'un kurulduğu topografyayı dikkatli bir şekilde gözden geçirdiler. Ardından kentin kara ile bağlantısını sağlayan batı yakasındaki surların etrafını bir duvarla çevirdiler[436]. Bunun hemen akabinde Trakya ana karasının tahkimli mevzilerine yerleştirdikleri savaş makineleri ve mancınıklarla Byzantion surlarını dövmeye başladılar. Atinalılar kenti kuşatma altına almalarına; surları uzaktan atışlarla ve ani saldırılarla tehdit etmelerine rağmen son derece kuvvetli tahkimata sahip olan Byzantion surlarına hasar vermekten çok uzaktılar. Çünkü Byzantion'lular zenginlikleriyle bilgeliği birleştirmiş insanlardı. Kentleri ne kadar

---

lerdir. Alkibiades alevlerin arasından dışarı fırlayınca onu öldürmüşlerdir. Alkibiades'in ölümüne ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Erten 2005, 118 vdd.

[434] Atinalıların elçi olarak gönderdiği adamlar Dorotheos, Philokydes, Theogenes, Euryptolemos ve Mantitheos'tu (Ksen. *Hell.* I. 3. 13). Ancak söz konusu elçi heyetini Pharnabazos kâh krala götüreceğini kâh vatanlarına geri göndereceğini söyleyerek 3 sene boyunca oyalamayı başardı. Nihayet sonunda yeminini hatırladı. Mademki elçileri krala götürmüyordu; onları hiç olmazsa deniz kıyısına bırakmak gerektiğini söyleyerek, Küçük Asya'nın *karanos*'u=efendisi Kyros'tan Atina elçilerini salıvermek için izin istedi. Ardından elçi heyetini Mysia'daki Kios (Gemlik) kentine göndererek orada serbest bıraktırdı (Ksen. *Hell.* I. 4. 4-7).

[435] Kent bu şekliyle sola bakan bir kartalı andırıyordu. Günümüz itibariyle topografya değerlendirildiğinde: kartalın gagasında Topkapı Sarayı'nın bulunduğu birinci tepe, gözünde Hagia Sophia, başının üzerinde Hipodrom, boynunda ise, kentin ikinci ve üçüncü tepeleri yer almaktadır (Gyllius *Const.* I. 4).

[436] Ksen. *Hell.* I. 3. 14; Plut. *Alk.* XXXI. 2.

Diodoros'a (XIII. 66. 3) göre ise, Byzantion'u ablukaya alarak enerjik bir şekilde kentin etrafını bir surla saran Atinalı komutan Theramenes'ti.

gelişirse, düzen ve güvenliklerini ilgilendiren savunma stratejilerini de o derece artırırlardı. Zira Byzantion surlarında çok sayıda büyük ve tahkimli kuleler konuşlandırılmıştı. Kulelerin çevresinde ise, üst üste yer alan kapıları bulunuyordu. Kara surları oldukça yüksek, deniz tarafındakiler ise, onlara nispeten göreceli olarak daha alçaktı. Surların içinde uçlarındaki kulelerin tuttuğu zincirlerle kapatılan iki limanı vardı[437]. Buna ek olarak kent sadece oldukça kalabalık bir nüfusa sahip Byzantion'lular tarafından değil; aynı zamanda Sparta *harmostes*'i Klearkhos tarafından etkili bir şekilde savunuluyordu. Klearkhos'un yanında birkaç *perioikos*[438], bir miktar *neodamōdēs*[439], Megara'lı Heliksos emrindeki Megara'lılar ve Koiratadas komutasındaki Boiotia'lılar ve paralı askerler yer alıyordu. Ayrıca Byzantion'lular da canla başla Klearkhos'un emrinde kentlerini koruyorlardı. Bu nedenle Atinalılar sürekli olarak mancınık atışlarıyla dövdükleri surlarda ne gedik açmayı başarabildiler ne de birbiri ardına düzenledikleri deniz ve kara harekatından bir sonuç elde edebildiler. Bu bakımdan kısa süre sonra, Byzantion'u doğrudan saldırı yoluyla düşürmenin zorlu ve tehlikeli bir girişim olacağını gördüler. Kenti güç kullanarak alamayacaklarını anlayarak[440] taktik değiştirdiler. Hile yoluna gittiler. Bazı Byzantion'luları kenti Atinalılara teslim etmek konusunda ikna ettiler. Zira muhasara uzadıkça kentte yiyecek sıkıntısı baş göstermeye başlamıştı. Kuşatmanın ilk evresinde kimsenin böyle bir şey yapabileceğini aklının ucundan bile geçirmeyen Sparta *harmostes*'i Klearkhos, elinden gelen gayreti göstererek gerekli her türlü tedbiri aldıktan sonra, kenti komutanlarından Koiratadas ve Heliksos'a teslim etti[441]. Kendisi karşı sahile[442] geçerek Pharnabazos'un yanına gitti. Ondan askerlerin ücretlerini almak ve bir yandan da Peloponnesos'luların deniz kuvvetlerini bir araya toplamak

---

[437] Gyllius *Const.* I. 1.

[438] *Perioikos* [ὁ περίοικος] vatandaşlık hakkına sahip olmakla birlikte, siyasi haklardan mahrum olan kişilerdir.

[439] *Neodamōdēs* [ὁ νεοδαμώδης] savaş sırasında kente hizmet etmesi için azat edilmiş, toprağa bağlı kölelerdir.

[440] Ksen. *Hell.* I. 3. 14-16; Diod. XIII. 66. 5-6; ayrıca bk. Frontin. *strat.* III. 11. 3.

[441] Ksen. *Hell.* I. 3. 14-17.

[442] Ksenophon'a (*Hell.* I. 3. 17) göre, Byzantion'dan gizlice yelken açan Klearkhos, Pharnabazos'un yanına gitmek için εἰς τὸ πέραν=*karşı sahile* geçmiştir. Burada sözü edilen Byzantion'un "*karşı sahil*"i ya Kalkhedon ya da Mysia Bölgesi olabilir. Ancak o sırada Pharnabazos'un Atinalı elçileri krala götürmek üzere Kalkhedon'dan Kyzikos'a (Ksen. *Hell.* I. 3. 13) oradan da elçilerle birlikte Gordion'a (Ksen. *Hell.* I. 3. 14; 4. 1) gittiğini bildiğimizden, metinde Klearkhos'un yelken açtığı "*karşı sahil*" Mysia Bölgesi tarafları –muhtemelen Kyzikos?– olsa gerektir.

istiyordu. Çünkü bunların bir kısmı Pasippidas tarafından Çanakkale Boğazı'nda alıkonulmuştu. Bunlar dağılmışlar, bir kısmı civarda devriye geziyor; bir kısmı da Mindaros'un yardımcısı olan Agesandridas'ın emrinde Trakya sahillerinde bulunuyordu. Klearkhos, ayrıca Antandros'ta daha başka tekneler inşa ettirmeyi; bütün gemileri bir araya toplayarak kuvvetli bir donanma oluşturmayı ve bölgedeki Atinalılar ile müttefiklerine saldırmayı planlıyordu. Bu şekilde Atinalıları, Byzantion kuşatmasını terk etmeye zorlamak istiyordu[443].

Ama Klearkhos'un Byzantion'dan ayrılmasını fırsat bilen ve başını Kydon, Ariston, Anasikrates, Lykurgos ve Anaksilaos'un çektiği bazı kişiler değişik nedenlerden ötürü kenti Atinalılara teslim etmek için harekete geçtiler[444]. Bu adamlar ve yandaşları gerekli hazırlıkları tamamladıktan

---

[443] Ksen. *Hell.* I. 3. 17.

Diodoros'a (XIII. 66. 6) göre, Klearkhos'un Pharnabazos'u ziyaret etme sebebi Pers satrabından Atina kuşatmasına dayanmak ve kentin gerekli ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla maddi kaynak ya da askerî destek talep etmekti. Ayrıca bk. Brownson 1903, 39.

[444] Ksen. *Hell.* I. 3. 18.

Byzantion ve Kalkhedon'un savaşın bu evresinde Atina'ya baş kaldırmış olmaları güvenliklerini her ne kadar tehlikeye atmış gibi görünse de; bu kentler ancak tehlikeyi kendileriyle paylaşacak kalabalık ve yiğit müttefikler bulduktan sonra ayaklanmışlardır. Üstelik Sicilya felaketinden sonra, Atinalıların bile durumlarının umutsuz olduğunu inkar etmeyeceklerinin bilincindeydiler. Eğer yanılmış ve insan ömrünün ayrılmaz bir parçası olan hayal kırıklıklarına uğramışlarsa; bu yanlışı Atina'nın yakında yok olmasını bekleyen pek çok kişiyle birlikte paylaşmışlardır. Ancak hem denizden hem de karadan ablukaya alındıklarını ve karada topraklarının yakılıp yıkıldığını gördükleri, kentin içinde ise, erzak kıtlığından dolayı çok zor anlar yaşamaya başladıkları zaman Byzantion'lular arasından bazı kimseler kenti Atinalılara teslim etme girişiminde bulunmuştur.

Plutarkhos (*Alk.* XXXI. 2) kenti Alkibiades'e teslim eden kişilerden Anaksilaos ile Lykurgos'un adını verir. Polyainos (*strat.* I. 47. 2 "*Thrasyllos*") ise, sadece Anaksilaos'un ismini –Anaksilas şeklinde– anar. Söz konusu ihanetin sebebinin Anaksilaos'un çevresindeki Byzantion'lu komutanların kentin Atinalılar tarafından kuşatılarak ele geçirilme korkusu olduğunu bildirir. Zira komutanlar Byzantion'u bir yandan son derece sıkı bir şekilde hem karadan hem de denizden kuşatıp diğer yandan da güçlü ve enerjik bir şekilde kentin surlarına saldıran Atina ordusu karşısında umutsuzluğa düşmüşlerdir. Bu bakımdan Byzantion'lu generaller ve Anaksilaos düşmana şartlı teslim olma yoluna gitmişlerdir. Diodoros (XIII. 66. 6), söz konusu entrikayı planlayan hiçbir Byzantion'lu kompradorun ismini zikretmez. Sadece Klearkhos'un Pharnabazos'u ziyaret etmek için kenti kısa süreliğine terk etmesinin ardından bazı Byzantion'luları Alkibiades ile görüşmeye ve kentlerini Atinalılara teslim etmeye sevk eden en önemli neden olarak Sparta'lı *harmostes*'in kent üzerindeki baskıcı yönetimini gösterir. Ayrıca Klearkhos'un sert/zalim bir kişiliğe sahip olduğunu vurgular (Klearkhos'un karakterine ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Ksen. *Anab.* II. 6. 1-15).

sonra, Alkibiades'in komutasındaki Atina ordusuyla anlaştılar. Alkibiades ise, Byzantion'luların dikkatini dağıtmak amacıyla yeni bir plan hazırladı. Bu bakımdan Klearkhos'un, Byzantion kuşatmasını kaldırmak üzere düşündüğü strateji gerçekleşmiş gibi yaptı. Öyle ki, Ionia'da patlak veren bir ayaklanmayı bastırmak üzere Byzantion ablukasını kaldırmak zorunda olduğu söylentisini yaydı. Ardından gündüz vakti, herkesin gözü önünde, askerlerinin bir kısmını gemilere yükleyip bütün donanmasıyla birlikte Byzantion önlerinden denize açıldı. Ufukta gözden kayboldu. Kenti karadan muhasara eden orduyu da Trakya'nın iç kısımlarına çekti. Fakat gece yarısı herkes uykudayken gizlice geri döndü. Her şey hazır olunca, belirlenen vakitte, Byzantion'lu hiziplerle ortaklaşa oluşturdukları planı uygulamak üzere harekete geçti. Alkibiades ile Theramenes gecenin örtüsünden yararlanarak ağır silahlı askerlerden oluşan bir birlik eşliğinde kıyıya çıkarak kara ordusuyla birleştiler. Sessizce ve görünmeden Byzantion surlarına doğru yürüyüşe geçtiler. Alkibiades, adamlarını duvarların yakınlarına yerleştirdi. Bu sırada Atina donanması da Byzantion'a doğru yelken açtı. Alkibiades, donanmasındaki üç sıra kürekli süratli tekne kaptanlarına Byzantion limanındaki gemileri pruvalarındaki ağır tunç 'mahmuzlarla' (= *embolon* [ἔμβολον]) çarparak batırma ya da yedeklerine alıp götürme emri vermişti. Kaptanlar ve denizciler bunu yaparken ellerinden geldiği ölçüde gürültü yapacaklardı. Bu şekilde Byzantion'luların bütün dikkatlerini bu noktaya çevirmeleri sağlanacaktı. Verilen işaret üzerine Atina donanması kentin limanına baskın düzenledi. Büyük bir gürültü ve şiddetli bağırışlar arasında aniden saldırıya geçti. Byzantion

---

Ksenophon (*Hell.* I. 3. 19) ve Plutarkhos'a (*Alk.* XXXI. 2; 5-6) göre, Anaksilaos sonradan bu ihaneti yüzünden Sparta'da idam talebiyle mahkemeye verilmiştir. Fakat o idam edilmek şöyle dursun; tam tersine kenti kurtardığını iddia ederek beraat etmiştir. Anaksilaos savunmasında: kuşatma sırasında Klearkhos'un mevcut erzakı Peloponnesos ordusuna tahsis ettiği için halkın çektiği korkunç ıstıraplara; çocukların ve kadınların açlıktan öldüğüne tanık olduğunu söylemiştir. Kendisinin Sparta'lı değil, Byzantion'lu olduğunu; o sıralar Sparta'nın değil, Byzantion'un tehlike içinde olduğunu; çünkü kentin her taraftan kuşatıldığını ve içeriye hiçbir şeyin sokulmadığını belirtmiştir. Kentte bulunan bütün hububatı Peloponnesos'lular ile Boiotia'lılar yiyip tüketirken vatandaşlarının ve masum insanların gözlerinin önünde yok olmasını istemediği için, kenttekilere zarar verilmemesi koşuluyla düşmanları surlardan içeriye soktuğunu bildirmiştir. Bu yüzden kente ihanet etmediğini; aksine Byzantion'u savaştan ve acıdan kurtardığını; bunu yaparken de memleketleri için yararlı olan şeyleri doğru ve adil bulan Lakedaimon'lu soyluları kendisine örnek aldığını anlatmıştır. Yoksa, bu işi ne Sparta'lılardan nefret ettiği ne de para için yaptığını vurgulamıştır. Anaksilaos'u dinleyen Lakedaimon'lular, bu gerekçeleri haklı bularak Anaksilaos ile birlikte Byzantion'a ihanet sebebiyle suçlananların serbest bırakılmasına karar vermişlerdir.

gemilerinin bir kısmı mahmuzlanarak batırılıyor; bir kısmı Atinalı denizcilerin ellerindeki demir çubuklarla delinerek demirlendikleri yerde dibi boyluyordu. Bazıları ise, Atina gemileri tarafından yedeğe alınarak limandan çekiliyordu. Bir yandan da gemilerinden Byzantion limanına çıkartma yapan Atinalılar limanın bazı noktalarını ellerine geçirmeye çalışıyorlardı. Bu beklenmedik saldırı karşısında ne yapacaklarını şaşıran ve savaş hilesinden haberi olmayan Byzantion'lular ile kenti savunmakla görevlendirilmiş Peloponnesos birlikleri hemen limanın ve gemilerin savunmasına koşarak Atina donanmasının hücumunu geri püskürtmek amacıyla direnişe geçtiler. Bu durum Byzantion'daki Atina taraftarlarının kentin Trakya'ya bakan surlarından Alkibiades ile Theramenes komutasındaki birliklere sinyal vermesine ve kapılarından birini gizlice açarak düşmanı kolaylıkla kente almalarına fırsat yarattı. Böylelikle Byzantion'un batı surlarının bir kısmı Atinalılar tarafından ele geçirildi. Kente giren Atina ve müttefiklerinden oluşan kara ordusu ise, gece vakti Thrakion olarak adlandırılan meydana kadar kolaylıkla ilerleyerek Byzantion'un büyük bir kısmını kontrolleri altına aldılar. Bu sırada Byzantion'lularla birlikte kenti savunan Peloponnesos'lular, Boiotia'lılar ve Megara'lılar limana saldıran ve bir kısmını ellerine geçiren Atinalıları limandan uzaklaştırmayı başardılar ve gemilerine geri püskürttüler[445].

---

[445] Diod. XIII. 67. 1-2; Plut. *Alk.* XXXI. 2-4.

Bununla birlikte Ksenophon (*Hell.* I. 3. 20-21; 4. 1) Byzantion'un ele geçirilişini anlatırken, söz konusu hıyanetin detaylarına ve Alkibiades'in dikkatli bir şekilde hazırladığı savaş hilesi sonucunda kentin nasıl zapt edildiğine dair herhangi bir bilgi aktarmamıştır. Cornelius Nepos (VII. 5. 6 "*Alkibiades*") Alkibiades ile komutayı paylaştığı generallerin (Thrasybulos ve Theramenes), Asya kıyılarında yer alan birçok kent ile Ionia ve Çanakkale Boğazı'nı tekrar Atina hakimiyeti altına aldıktan sonra, Byzantion'u da kuşatarak ele geçirdiklerine değinir. Cornelius Nepos (*loc. cit.*) Alkibiades ve Atinalı generaller tarafından Byzantion'un ne şekilde istila edildiğine dair detaya girmemiştir. Sadece generallerin Byzantion gibi kentleri tekrar Atina müttefiki yaptıklarını, ele geçirdikleri savaş esirlerine merhametli davrandıklarını, kentlerden elde ettikleri yağmayla askerlerini zenginleştirdiklerini ve ganimet yüklü gemileriyle Atina'ya yelken açtıklarını aktarmaktadır. Frontinus (*strat.* III. 11. 3), Alkibiades'in Byzantion'u ele geçirmesini sadece onun stratejisine bağlar. İçeriden kenti Atinalılara teslim etmek isteyen kişilerin varlığına değinmez. Herkesin gözleri önünde kuşatmayı kaldıran Alkibiades geceleyin gizlice geri dönmüştür. Savunması gevşetilen ve muhafızları azaltılan Byzantion'a baskın düzenleyerek kenti ele geçirmiştir. Polyainos (*strat.* I. 47. 2 "*Thrasyllos*") ise, Byzantion kuşatması sırasında Alkibiades'in herhangi bir rol oynadığına değinmez. Polyainos'a (*loc. cit.*) göre Byzantion, Thrasyllos ile diğer Atinalı generaller tarafından sıkı bir şekilde çember altına alınmıştı. Byzantion'un bu ablukaya dayanamayacağından ve Atinalılar tarafından istila edileceğinden korkan Anaksilaos ile çevresindeki komutanlar kentin Thrasyllos'a şartlı teslim edilmesi

Peloponnesos'lu komutanlardan Heliksos ile Koiratadas'ın ve onlarla birlikte çarpışan Byzantion'luların ihanetten her şey bittikten sonra haberleri oldu. Bu yüzden önce limandaki birliklerin yarısını kentin Trakya surlarını ele geçirerek Thrakion Meydanı'na kadar ilerleyen Alkibiades komutasındaki Atinalıları durdurmak üzere görevlendirdiler. Zira Thrakion denilen meydanda ev yoktu. Ordunun toplanması için elverişliydi. Kısa süre sonra, komutaları altındaki askerleri ellerinden geldiği ölçüde burada toplayarak bütün güçleriyle Atinalılara saldırdılar. Her ne kadar deniz piyadelerinin bir bölümü Atinalıların kara ordusunun tümü ile Byzantion içlerine kadar ilerleyerek kentin birçok bölgesini işgal etmiş olsa da halkta panik baş göstermedi. Ve kent savaşsız ele geçmedi. Bilakis, Byzantion'lular Sparta ve müttefikleriyle birleşerek bütün güçleriyle Atinalılara karşı cesurca çarpışmaya başladılar. Şiddetli geçen ve bir süre devam eden çarpışmanın ardından her iki taraf da birbirine karşı üstünlük sağlayamadı. Durum Atinalıların kenti savaşarak ele geçiremeyecekleri derecede zor bir hâl aldı. Ancak çarpışmaların durulduğu sırada Alkibiades, Byzantion'lulara hitap ederek Atinalıların savaşı kazanması halinde, kentteki insanlara ve mülkiyetlerine hiçbir zarar verilmeyeceğini anons etti. Ayrıca Byzantionlulardan hiçbir kimsenin her ne sebeple olursa olsun, savaştan sonra, öldürülmeyeceğini ya da sürgüne gönderilmeyeceğini ilan etti. Bunun üzerine çarpışmaların seyri değişti. Zira Byzantion'lu vatandaşların bir kısmı silahlarını bırakarak evlerine döndü; bir kısmı taraf değiştirerek Atinalılardan yana geçti; bir kısmı da, Sparta ve müttefiklerinin saflarında savaşmaya devam etti. Sonunda Alkibiades sağ kanatta, Theramenes de sol kanatta üstünlüğü ellerine geçirerek kendilerine karşı yürekli bir şekilde savaşan Byzantion ve Peloponnesos'luları kılıçtan geçirdiler. Heliksos ile Koiratadas komutasında hayatta kalan Sparta ve müttefiki yaklaşık 300/500 asker Byzantion *agora*'sında toplanmayı başardı[446]. Fakat düşman, kenti işgal edip onları her yandan kuşatınca, kendileri için teslim olmak ya da sava-

konusunda anlaşmışlardır. İhanet şekli ve zamanı ayarlandıktan sonra, Byzantion'lu generaller Thrasyllos'a planladıkları işi yerine getirme konusunda güvence olarak rehine dahi vermişlerdir. Bundan dolayı Thrasyllos, Byzantion üzerindeki kuşatmayı kaldırmış ve ordusunu gemilere bindirerek Ionia'ya doğru yelken açmıştır. Ancak geceleyin gizlice geri dönmüş ve kendini savunmasız kentin hâkimi yapmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Erten 2005, 100 vdd. dn. 272-278.

[446] Ksen. *Hell.* I. 3. 20-21; Diod. XIII. 67. 3-6; Plut. *Alk.* XXXI. 4.

Ksenophon (*Hell.* I. 3. 20-21) Heliksos ile Koiratadas'ın sonunda bütün kuvvetlerini kentin *agora*'sına sevk ettiklerini bildirir; ancak sayıları konusunda bir yorumda bulunmaz. Plutarkhos'a (*Alk.* XXXI. 4) göre, bu rakam yaklaşık 300; Diodoros'a (XIII. 67. 6) göre ise, aşağı yukarı 500 kişidir.

şarak ölmekten başka çare kalmadı. Bunun üzerine Sparta ve müttefikleri *agora* çevresindeki kutsal alanlara, tapınaklara ve tanrı sunaklarına sığındılar. Alkibiades savaştan sonra, Byzantion'lulara verdiği sözü tuttu. Kenti tekrar Byzantion'lulara teslim etti. Talan etmedi; kimseyi sürgüne yollatmadı ve öldürtmedi. Sadece şimdiye kadar savaşta yaptığı harcamaları karşılamak üzere yüklü bir savaş tazminatı alarak Byzantion'u tekrar Atinalılara bağlamakla yetindi[447].

Aynı Kalkhedon örneğinde olduğu üzere, Byzantion'luların da Atinalılara şimdiye kadar ödedikleri vergileri vermeye devam edeceklerine ve gecikenleri ödeyeceklerine dair teminat aldı. Bu şekilde Kalkhedon gibi Byzantion da kısa süre önce ayrıldığı Attika-Delos Deniz Birliği'ne yeniden bağlanmış oluyordu. Bu durum doğal olarak kentin yönetimini elinde bulunduran oligarşi/aristokrasi yanlısı partilerin iktidardan alınıp yerine demokrasi yanlısı partinin geçirilmesiyle olmuştur. Ayrıca söz konusu rejimin korunması, *tributum*'un zamanında ve düzenli ödenmesi ile kentte bir daha ayaklanma olmaması için Kalkhedon örneğinde olduğu üzere[448] Byzantion'a da bir Atina garnizonu yerleştirilmiştir[449]. Ardından tanrı sunaklarına sığınmış[450] Sparta ve müttefikleriyle anlaşma yoluna gidildi.

---

[447] Diod. XIII. 67. 6-7; Plut. *Alk.* XXXI. 5; ayrıca bk. Ksen. *Hell.* I. 3. 21.

[448] S. A. White'a (1995, 115 vd.) göre, Kalkhedon'larla Atinalılar arasındaki anlaşmanın imza aşamasında ünlü Kalkhedon'lu filozof Thrasymakhos görev almıştı. Thrasymakhos diplomat sıfatıyla Kalkhedon'larla Atinalıların arasını bulmaya ve vatanına karşı sert yaptırımların uygulanmasını önlemeye çalışmıştır. Thrasymakhos'un bu konuşma sırasında aktardığı bir örneğe istinaden, iki kent arasındaki sorunun maddi değil; fakat siyasi olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Kalkhedon'un kullandığı köklü anayasanın yürürlükten kaldırılması maddesi tartışılmıştır. Bu konu esas itibariyle İÖ. *ca.* 413/412 yılında Sparta'lılarla müttefik olarak Atinalılara baş kaldıran Kalkhedon'daki demokratik rejimin yerini anayasasıyla birlikte Sparta yanlısı aristokrasik rejime bırakmış olmasıydı. Atinalılar doğal olarak kentin eski anayasasının yürürlükten kaldırılması, tekrar demokratik rejime ve anayasaya dönülmesi ve Kalkhedon'un artık askerî anlamda Atinalılar tarafından daha sert denetlenmesi ve tam kontrolünün sağlanması için kentlerinde garnizon konuşlandırılması yönündeki isteklerinde ısrar ediyorlardı.

[449] Söz konusu Atina garnizonu, İÖ. 405 yılında, Sparta'lı general Lysandros tam teşekküllü donanmasıyla Byzantion önlerinde demirleyene kadar kentte konuşlanmıştır (Ksen. *Hell.* II. 2. 1).

[450] Antikçağda bazı tapınakların yanlarında *asylon temenos*'ları [kutsal sığınma alanları] bulunurdu. Eğer bir kişi herhangi bir nedenden ötürü söz konusu alana girip tanrının heykeline dokunursa tanrının koruması altına girerdi. Bir yalvarıcının (= *hiketēs* [ἱκέτης]) herhangi bir şiddetten kaçınmak için bir yere veya kişiye sığınmasına ise, (= *hiketeia/hikesia* [ἱκετεία/ἱκεσία]) denilmekteydi. Aynı şekilde bu terim, kutsal bir yere veya bir kente sığınma hakkı olarak kullanılan (= *kataphygē/phyksimos*

Durumlarının çaresizliğini anlayan Sparta ve müttefikleri kendileri açısından en mantıklı kararı verip Atinalılara teslim oldular. Silahları ellerinden alınarak savaş esiri edilen Sparta ve müttefikleri hakkındaki kararın Atinalılar tarafından verilmesi amacıyla Atina'ya gönderildiler[451]. Ancak Koiratadas, Pire limanında savaş esirleri gemiden indirilirken çıkan kargaşadan yararlanarak gizlice kaçmayı başardı ve Dekeleia'ya sığındı[452].

Bu şekilde, İÖ. 408 yılında, Atina'da Euktemon *arkhon*'luk; Roma'da ise, Marcus Papirius ile Spurius Nautius *consul*'lük yaparken Byzantion ve Kalkhedon bir kez daha Atinalıların tarafına geçmiştir[453]. Ancak bu durum uzun süre devam etmemiştir. İÖ. 405 yılı yazında, Sparta'lı komutan Lysandros komutasındaki Lakedaimon'lular ile müttefiklerinden oluşan bir donanma Rhodos ve Karia civarlarından kalkıp Ionia sahillerini izleyerek Atina kontrolündeki Çanakkale Boğazı'na doğru yelken açmıştır. Amacı Karadeniz ve İstanbul Boğazı'ndan geçerek Çanakkale Boğazı üzerinden Attika'ya akan erzak akışına son vermek; boğazdan çıkan gemileri denetlemekti. Ayrıca bu şekilde bir yandan bölgedeki Atina müttefiki kentleri diğer yandan da daha önceleri Sparta müttefiki olmasına karşın sonradan onlardan ayrılan kentleri baskı altına almaktı. Zira o sıralar Byzantion ve Kalkhedon'un kontrolünü ellerinde tutan Atinalılar, zaten bir süredir Çanakkale Boğazı'nı da denetimleri altında tutuyorlardı. Bu surette, İÖ. 413 yılından itibaren Lakedaimon'lular tarafından karadan abluka altına alınmış olmalarına karşın, özellikle Karadeniz ve boğazlar üzerinden kendilerine gönderilen erzak yüklü gemiler sayesinde Sparta kuşatmasına başarıyla dayanıyorlardı. Lysandros kıyı kıyı ilerleyerek Sparta yanlısı bir kent olan Abydos'tan (Nara) Lampsakos'a (Lapseki) geçti. Bu kent Atina müttefikiydi. Abydos'lular ile bazı Sparta birliklerinin de karadan ilerlemeleriyle Lampsakos kuşatılarak zapt edildi. Bu sırada Sparta'lıları adım adım izleyen Atinalılar 180 gemiden oluşan büyük donanmalarıyla önce

---

[καταφυγή/ φύξιμος]) ile de karakterize edilmekteydi. Antikçağda *hiketes*'in insana ya da bir tanrı heykeline diz çöküp yalvarması veya bir *altar*'a oturması ritüel bir hareketti. Öyle ki bazen *hiketes* için bir *altar*, "*kırılmaz kalkandan ve tahkimli surdan çok daha güçlü*" olabilirdi.

Bu durum Alkibiades'in Byzantion'daki tapınakların kutsal alanlarına sığınmış düşmanlarına saygı gösterdiğine ve onları zor kullanarak dışarı çıkartmadığına işaret etmektedir.

451 Diod. XIII. 67. 7; ayrıca bk. Ksen. *Hell.* I. 3. 21.

452 Ksen. *Hell.* I. 3. 21. Ayrıca bk. Millar 1958, 57.

453 Diod. XIII. 68. 1.

Khersonesos'taki Elaious[454] kentine geldiler. Orada Lampsakos'taki olaylardan haberdar edilince derhal Sestos'a, oradan da Lampsakos karşısına düşen Aigos potamoi'a[455] doğru yelken açtılar[456].

İÖ. 405 yılı sonbaharında, Çanakkale Boğazı'nın 15 *stadia* genişliğindeki her iki yakasında Atina ve Sparta donanmaları karşı karşıya geldiler. İÖ. 431 yılında başlayan Peloponnesos Savaşları'nın kaderini belirleyen bu muharebe Lysandros'un ustaca hazırlanmış hilesi sonucunda Sparta'lılar tarafından kazanıldı. Atina ve müttefiklerinden oluşan tam teşekküllü donanma hezimete uğradı. Bu şekilde Atinalılar denizdeki üstünlüklerini ve Peloponnesos Savaşları'nı utkuyla bitirmek konusundaki bütün umutlarını kaybettiler[457]. Zira bu deniz muharebesinde 180 gemilik Atina donanmasından Atinalı general Konon ile birlikte sadece 8 gemi kurtulmayı başarabildi[458].

Bu büyük zaferden sonra Lysandros, İÖ. 405 sonbaharında Lampsakos'a yelken açarak işleri yoluna koydu. Gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra, Peloponnesos Savaşları'nın son dönemlerinde kilit rol oynayan Byzantion ve Kalkhedon üzerine yelken açtı. Byzantion ve Kalkhedon'lular Bosporos önlerinde demirleyen tam teşekküllü Sparta ve müttefiklerinden oluşan donanmayı gördüklerinde Lysandros ile görüşmelere başladılar. Ancak Lysandros, donanmasıyla gittiği her kentte rastladığı Atinalı garnizon askerlerini ve buralarda ikamet eden Atinalıları zorlayarak onların kentlerine dönmelerini emretti. Buna istinaden Byzantion ve Kalkhedon ahalisi bir anlaşma ile kentlerindeki Atina vatandaşlarını ve Atina garnizonlarını uzaklaştırdıktan sonra, Lysandros'u konuk ettiler. Bu sırada, İÖ. 408 yılında Sparta'lılara ihanet ederek Byzantion'u Alkibiades'e teslim eden; başını Kydon, Ariston, Anasikrates, Lykurgos ve Anaksilaos'un çektiği Atina yanlısı kişiler Karadeniz'e kaçtılar. Bunlardan bazıları sonradan Atina'ya sığınarak Atina vatandaşı oldu[459]. Böylelikle Karadeniz ile Ege

---

[454] Çanakkale Boğazı'nın güney ağzında bulunan Ilion'un (Troya) karşısında Helles/İlyas Burnu'nun kuzeydoğusunda, şimdiki Çanakkale Şehitler Anıtı'nın bulunduğu yerdedir.

[455] Aigos potamoi "*keçi dereleri*" anlamındadır. Burası günümüzde, Lampsakos'un tam karşısına düşen Karaköy *territorium*'undaki sel yatağına denk düşmektedir.

[456] Ksen. *Hell.* II. 1. 17-21; Plut. *Lys.* IX. 4-5.

[457] Daha detaylı bilgi için bk. Ksen. *Hell.* II. 1. 22- 32; Plut. *Alk.* XXXVI. 2-XXXVII. 3; *Lys.* IX. 1-XIII. 1; Polyain. *strat.* I. 45. 2 "*Lysandros*"; Corn. Nep. VII. 8. 1-9. 1 "*Alkibiades*"; VI. 1. 4 "*Lysandros*". Ayrıca bk. Ksen. *Hell.* V. 1. 29; VII. 1. 6; Isok. *Antid.* 128; Mela II. 26.

[458] Ksen. *Hell.* II. 1. 29.

[459] Ksen. *Hell.* II. 2. 1.

arasındaki ticaretin kontrolünü elinde tutan Byzantion ile Kalkhedon tekrar Sparta'nın egemenliğine girdi. Lysandros, İÖ. 405 sonbaharında Byzantion'da gerekli düzenlemeleri yaptı. Ardından Khrysopolis'teki Alkibiades tarafından kurulmuş olan Atina gümrük istasyonunu lağvetti. Bu şekilde boğazın kontrolünü eline geçirdi. Byzantion ve Kalkhedon'daki Atina garnizonlarının gönderilmesi ve Atina taraftarlarının ezilmesi ile kentlerdeki demokrasi ve diğer yönetim şekilleri yıkıldı. Önceleri Attika-Delos Deniz Birliği'ne dahil olan bu kentlerde Lysandros 'onlu yönetim' (= *dekarkhia*[460] [δεκαρχία]) adı verilen ve Sparta'lılara sadık *oligarkhia* taraftarı partiden tam yetkiye sahip 10 kişiyi seçerek onları kentlerin başına atadı. Lysandros yöneticileri zenginlik derecelerine ve toplumdaki statülerine göre seçmiyordu. Bilakis dostlarına ve konuklarına vazifeler verip, mükafat ve ceza vermek selahıyetini bahşediyordu. İster dost ister düşman olsun her kentte aynı sistemi uyguluyordu. Her kente garnizon komutanı sıfatıyla bir *harmostes* "komutan-vali" atıyordu. Byzantion ve Kalkhedon'da oligarşik ve Sparta yanlısı bir yönetim sistemi benimsettikten[461] ve başlarına *harmostes* olarak Sthenelaos'u bıraktıktan sonra, kendisi Lampsakos'a döndü. Orada bir yandan gemilerinin bakımı ile diğer yandan da Çanakkale Boğazı'nın

---

Byzantion'lulardan kaç kişinin Atina vatandaşı olduğu belli değildir. Ancak bunlar arasından Kydon'un daha sonradan Atina'ya sığınıp, Atina vatandaşı olduğu ve İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde tekrar Byzantion'a döndüğü bilinmektedir. Kydon, İÖ. 378 yılında, Byzantion'un İkinci Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılması amacıyla Byzantion'dan Atina'ya gönderilen elçi heyetinde görev almıştır. Bu sırada Byzantion'un Atina ile tekrar ittifak yapmasına önayak olmuştur (*SIG*^{3} 146 str. 21=Tod 1985^2, 56 vd. n^o 121). Anaksilaos Sparta'ya sığınmıştır. Sparta'dayken, Byzantion'u Atinalılara teslim etmekle suçlanmıştır. Anaksilaos ise; ancak bu şekilde kenti yıkımdan kurtardığını iddia ederek kendini savunmuş ve beraat etmiştir (Ksen. *Hell.* I. 3. 19; Plut. *Alk.* XXXI. 2; 5-6).

[460] Önceleri Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye kentlerde Lysandros'un zaferden sonra, *dekadarkhia* [δεκαδαρχία] veya *dekarkhia* [δεκαρχία] adı altında kurduğu onlu idare şekline verilen addır. Bu yönetim Sparta'lılara sadık oligarşik partiye mensup, kent yönetiminde tam yetkiye haiz 10 kişinin hüküm sürmesinden ileri gelirdi. *Dekarkhes*'lerin yanında garnizon komutanı sıfatıyla ayrıca bir de Sparta'lı *harmostes* görev yapardı.

[461] Byzantion ve Kalkhedon kentleri Lysandros'un *dekarkhia* idaresini koyduğu ilk kentlerdi. Byzantion ve Kalkhedon'u Lesbos Adası'ndaki Mytilene ve Trakya'daki birkaç kent izledi. Zira bu idare sistemi kurulduktan sonra, Attika-Delos Deniz Birliği'ne bağlı bütün öteki ada ve kent devletleri birer ikişer Atina'dan ayrılmaya başladılar. Yalnız Samos Adası, Atina'ya ve demokratik yönetim şekline, bu karışık zamanda bile sadık kalarak Atina'ya bağlılığını sürdürdü (Ksen. *Hell.* II. 2. 1-2; 5-6). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Lys.* XIII. 3-4; XIV. 1; Corn. Nep. VI. 1. 5 "*Lysandros*".

denetimini Sparta kontrolü altına almakla meşgul oldu[462]. Kısa süre sonra, 200 gemilik donanmasıyla Atina önlerine gelerek kenti denizden abluka altına aldı. O sırada Dekeleia'da bulunan Sparta Kralı Agis, Lakedaimon ve müttefiklerden oluşan bir ordu ile karadan Atina'yı muhasara ediyordu. Ardından Sparta'lılar ikinci kralları Pausanias'ın komutasında bütün müttefik kuvvetleri bir araya getirdikten sonra, Atina yakınlarında ordugah kurdular. Uzun süren abluka ve barış görüşmelerinin ardından, Atinalılar İÖ. 404 yılının 25 Nisan'ında Sparta ve müttefiklerine teslim oldular[463]. Böylelikle İÖ. 431 yılında başlayan ve aralıklarla İÖ. 404 yılına kadar süren Peloponnesos Savaşları ile Attika-Delos Deniz Birliği sona ermiş oldu.

E. BYZANTION'DAKİ İÇ ÇEKİŞMELER (İÖ. 403): *Klearkhos'un Byzantion'daki Tiranlık Rejimi*

Diodoros'tan (XIV. p. I. 12; 12. 2) öğrendiğimize göre, İÖ. 403 yılında Byzantion'un, komşusu Trakyalılar ile başı dertteydi. Kent aynı zamanda iç çekişmeler ve parti kavgaları nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşamaya başladı. Byzantion'lular sorunlarını kendi içlerinde çözmeyi başaramadılar. Sonunda sorunun doğrudan iç çatışmaya dönüşebileceğinden korkan meclis üyeleri yardım için Sparta'ya başvurmak zorunda kaldılar. Onlardan sıkıntılarının çözümü için kendilerine bir general gönderilmesini istediler. Sparta'lılar 7 sene önce yaptıkları gibi gene Byzantion'lularla dostluk bağlarıyla bağlı olan Rhamphias oğlu Klearkhos'u gönderme kararı aldılar[464].

Polyainos'a (*strat.* II. 2. 7 "*Klearkhos*") göre Klearkhos, Byzantion'da baş gösteren iç karışıklıkları yatıştırmak; kentin huzurunu ve güvenliğini sağlamak amacıyla komutasına verilen 4 gemilik filoyla Peloponnesos'tan yelken açtı. Çanakkale Boğazı'ndaki Lampsakos'a geldiğinde kentin limanında demir attı. Bu sırada Klearkhos emrindeki kuvvetlerle Çanakkale Boğazı'na gelişinin Byzantion'da duyulmasını sağladı. Ancak bilmediğimiz bir nedenden ötürü hemen Byzantion'a yelken açmadı[465]. Lampsakos'ta

---

[462] Ksen. *Hell.* II. 2. 2; Plut. *Lys.* XIV. 1.

[463] Bu şekilde Atinalılar uzun surlarla Pire surlarını yıkmaya; 12 gemi haricinde bütün savaş gemilerini teslim etmeye; kentlerinde Lakedaimon garnizonu bulundurmaya; sürgünleri geri çağırmaya; Sparta'nın dost dediğine dost, düşman dediğine düşman demeye, karada ve denizde onların komutasında nereye sevk edilirlerse oraya gitmeye razı olarak Sparta ve müttefikleriyle barış anlaşması imzaladılar (Ksen. *Hell.* II. 2. 7-23; Plut. *Lys.* XIV. 3-6). Ayrıca bk. Aiskhin. *Fals. Leg.* 176.

[464] Smith 1948, 146.

[465] Polyain. *strat.* II. 2. 7 "*Klearkhos*".

kaldığı süre zarfında zamanını Byzantion'u kontrolü altına almak üzere planlar yaparak geçirdi. Bu arada Lampsakos'ta rahat ve savurgan bir yaşam tarzı sergiliyordu. Byzantion'lular ise, artık gerek parti çekişmeleri gerekse Trakyalıların sürekli baskısı karşısında oldukça zor anlar yaşamaya başlamışlardı. Bu yüzden kentlene misafirlik bağlarıyla bağlı devlet konuğu olan Klearkhos'a başvurmaya karar verdiler. Lampsakos'a bir elçi heyeti gönderdiler. Byzantion'lu elçiler Lampsakos'a gelmelerine karşın Klearkhos şiddetli bir damla sayrılığı (gut) hastalığına tutulmuş olduğu bahanesiyle elçi heyetini 3 gün boyunca huzuruna kabul etmedi. Dördüncü gün elçileri dinledikten sonra, kentlerinin düştüğü bu durum karşısında oldukça üzüldüğünü belirtti. Byzantion'luların kendisinden talep ettikleri yardımı en kısa zamanda sağlamak konusunda onlara güvence verdi. Ve derhal Lampsakos limanından temin ettiği iki tekneyi de donatarak 6 gemiyle Byzantion'a yelken açtı[466]. Byzantion önlerinde demir attıktan sonra, askerleriyle kente girdi. Byzantion meclisinde bir söylev verdi. Konuşmasında Byzantion'lulara, Trakyalıların kent üzerindeki baskılarını kaldırmak ve düşmanın dikkatini başka yöne çekmek için onlara hem arkalarından hem de kentten aynı anda saldırmalarını tavsiye etti. Bu bağlamda Byzantion'daki süvari birlikleri ile hafif silahlı askerleri Trakyalılara arkadan saldırmak üzere gemilere bindirmeye ikna etti. Aynı zamanda gemi kaptanlarına kendisi kentten işaret verir vermez limandan demir almalarını ve Çanakkale Boğazı istikametine doğru yelken açmaları emretti. Byzantion kuvvetleri gemilere biner binmez Klearkhos'un verdiği savaş işaretiyle filo limandan demir aldı. Bu sırada birlikleriyle birlikte kentte kalan Klearkhos, Byzantion'lu komutanların yanında susamış taklidi yaparak gözüne kestirdiği yakınlardaki bir tavernada susuzluğunu gidermeyi arzu etti. Byzantion'lu komutanların da kendisiyle birlikte tavernaya gelmelerini istedi. Ancak tavernanın girişine adamlarını yerleştirdikten sonra, Byzantion'lu generalleri tavernada öldürttü. Taverna sahibini de bu olayın kısa süre içinde duyulmaması için ölümle tehdit etti. Ardından, halihazırda Byzantion kuvvetlerinin büyük bir kısmı kentten ayrılmışken adamlarıyla birlikte kendini kentin hakimi/valisi/*harmostes*'i? ilan etti[467].

---

[466] Polyain. *strat.* II. 2. 7 "*Klearkhos*".

[467] Polyain. *strat.* II. 2. 7 "*Klearkhos*". Polyainos'un kaleme aldığı Klearkhos'un Byzantion'u ele geçirme hikayesinin tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak söz konusu olay benzer şekillerde Diodoros (XIV. 12. 2-3) tarafından da kaleme alınmıştır. Bu bakımdan Klearkhos'un Byzantion'a gelerek kentin kontrolünü eline geçirişi için, İÖ. 403 yılı daha uygun görünmektedir.

Diodoros'a (XIV. 12. 2) göre ise Klearkhos, Byzantion'a düzen getirmek ve kentin sorunlarını çözmek için geldiğinde kendisine en yüksek yetki verildi. Klearkhos da Trakyalılara karşı savaşmak amacıyla komutası altına önemli miktarda paralı asker topladı. Byzantion'lulara karşı, koruyucu/yöneticiden çok bir 'tiran' (= *tyrannos* [τύραννος]) gibi davranmaya başladı. İlk olarak Byzantion'un yönetiminde önemli rol oynayan kilit noktalardaki yöneticileri bir festivali[468] kendisiyle birlikte kutlamak üzere davet etti. Ancak şölene katılanların hepsini kılıçtan geçirdi. Byzantion'un idari memurlarını bu hain planla bir çırpıda ortadan kaldırdıktan sonra, kentin önde gelenlerinden 30 kişiyi daha tutuklatarak astırdı. Öldürttüğü kişilerin mal varlıklarına el koydurdu. Bununla da yetinmeyerek halkın arasında zenginlikleri ve yüksek gelirleriyle ön plana çıkan vatandaşların mallarını ellerinden almak için bahaneler uydurmaya başladı. Zenginler aleyhine çeşitli suçlamalar yöneltti. Ciddisini bulabildiği zaman ciddi, bulamadığı zaman önemsiz ithamlarla içlerinden bazılarını öldürttü; bazılarını da sürgüne yolladı. Bu şekilde büyük miktarda gelir elde ederek, komutası altındaki paralı askerlerin sayısını artırdı. Böylece Byzantion üzerindeki mutlak hakimiyetini güvence altına aldı. Ardından kendini By-

---

Zira Thukydides'e (VIII. 80) göre, Byzantion'un İÖ. 412 yılındaki Atinalılara baş kaldırışını Megara'lı Heliksos tertiplemiştir. Ksenophon'a (*Hell.* I. 1. 36) göre ise, İÖ. *ca.* 410/409 yılında Klearkhos emrindeki 12 gemilik filo ile Byzantion'a gelmiştir. Ardından aynı yıl içinde Byzantion'u hem karadan hem de denizden kuşatan Alkibiades komutasındaki Atina ve müttefiklerine karşı kenti bir süreliğine de olsa başarıyla savunmuştur.

[468] Söz konusu festivalin hangi tanrı-tanrıçaya adandığı ve ne şekilde kutlandığı bilinmemektedir. Bununla birlikte Byzantion'da düzenlenen festivaller arasından, tiyatral sunumu ile karakteristik olan Dionysia şenlikleri (Atinalılar tarafından Byzantion'lu Asklepiades'in onurlandırılması için ayrıca bk. *IG* II 251 [= *IG* II^2 555]) ile spesifik bir Byzantion festivali olan ve içinde 'meşale koşusu' [τᾷ λαμπάδι τῶν ἀνήβων] düzenlenen 'Bosporia' [Βοσπόρια] festivali bilinmektedir. Böylesi bir yarışmada galip gelen Olympiodoros adlı bir yarışmacı altın taçla onurlandırılmıştır. Fakat o ödülünü almamış; Hermes ve Herakles'e adamıştır (Dethier-Mordtmann 1864, n° 13; Fıratlı-Robert 1964, 154; *I.Byzantion* 39 vd. n° 11 str. 1-6). Jimnastik yarışmalarındaki şenlik açıkça diğer Hellenler gibi Byzantion'lular tarafından da kutlanırdı. Görünüşe göre Byzantion'da birçok *gymnasion* ve *stadion* vardı (Ksen. *Anab.* VII. 1. 21-30; Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*]; Dion. Byz. II. 2 *fr.* 8-10; ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 15; Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* II. 24).

Antik kaynakların yanı sıra Byzantion'da *stadion* koşucusuna ait Arkaik Dönem'den kalma bir yazıt ele geçmiştir (*I.Byzantion* 77 n° 42 str. 3). Bunun yanı sıra antikçağda Olimpiyat Oyunları'na katılmış Byzantion'lu yarışmacılar bilinmektedir. Fakat bunlardan hiçbiri Olimpiyat galibi unvanı kazanmayı başaramamıştır (Förster 1891-1892). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Newskaja 1955, 162.

zantion'un tiranı ilan ederek kenti kötü ve acımasız bir şekilde yönetmeye başladı[469].

Diğer yandan Klearkhos her ne kadar Sparta'lı *ephoros*'lar tarafından Trakyalılara karşı sefer düzenlememesi konusunda uyarılmış olsa da[470], Byzantion'luları Trakya saldırılarından korumuş ve Trakyalılara karşı başarıyla çarpışmıştır[471]. Byzantion'a düzenlenen Trakya akınlarına karşı Klearkhos emrindeki kuvvetlerle[472] Byzantion *territorium*'unu savunmuştur. Hatta Trakya'ya girerek bazı Trakya kabilelerine karşı savaşmış ve önemli ölçüde ganimet elde etmiştir. Bu seferlerden birinde aldığı ganimetlerle birlikte Byzantion'a dönerken Trakya Dağları'nda konaklamak zorunda kalmıştır. Trakyalıların kamplarına geceyle birlikte akın düzenleyeceklerini tahmin ettiğinden adamlarını dinlendirmiş ve olası bir gece baskını konusunda birliklerini alarma geçirmiştir. Hatta kendi kuvvetlerini denemek amacıyla geceleyin bizzat kendisi tarafından komuta edilen az sayıdaki süvarisiyle Trakya savaş taktiğiyle kendi kampına akın düzenlemiştir. Düşman saldırısına uğradığını sanan askerleri de derhal saldırıyı karşılamak üzere savaş düzeni almışlardır. Kısa süre sonra, gerçekten Klearkhos ve kuvvetlerini geceleyin yapacakları sürpriz saldırıyla uykudayken bastıracaklarını zanneden Trakyalılar saldırmışlardır. Ancak beklediklerinin tersine hazır ve güçlü bir şekilde kendilerine karşılık veren Klearkhos komutasındaki kuvvetler tarafından yenilgiye uğratılarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır[473]. Bu şekilde Klearkhos muzaffer bir komutan edasıyla Byzantion'a dönmüştür.

Ancak sonunda Klearkhos'un zalimliği ve Byzantion kentinde kurduğu tiranlık rejimi Sparta'lıların kulağına gitmiştir. Bu durumdan şikayetçi olan birçok Byzantion'lunun yoğun ısrarı üzerine Lakedaimon'lular Klearkhos'a bir elçi heyeti yolladılar. Ona bir an evvel Byzantion'da uyguladığı tiranlık rejimine son vermesini ve derhal Sparta'ya geri dönmesini emrettiler. Ancak Klearkhos onların buyruklarını yerine getirmedi. Bunun üzerine Sparta'nın en yüksek mevkiye sahip yöneticileri; *ephoros*'lar onu itaatsizliğinden dolayı ölüm cezasına çarptırdılar. Buna ek olarak Byzantion'u Klearkhos'un tiranlık rejiminden kurtarmak için Panthoidas komutasında

---

469 Diod. XIV. *p*1. 11; 12. 3.

470 Polyainos'un (*strat.* II. 2. 7 "*Klearkhos*") pasajında verilen bu ifadeden; Klearkhos'un Byzantion'a Trakyalılara karşı sefer düzenlemekten ziyade kenti Trakya akınlarına karşı savunmak amacıyla gönderilmiş olduğu anlaşılmalıdır.

471 Polyain. *strat.* II. 2. 6 "*Klearkhos*".

472 Bu sırada Klearkhos'un emrindeki paralı askerlerin yanında Byzantion kuvvetleri de yer alıyor olsa gerektir.

473 Polyain. *strat.* II. 2. 6 "*Klearkhos*".

tam teşekküllü bir ordu gönderdiler[474]. Panthoidas'ın Byzantion üzerine yürüdüğü haberini alan Klearkhos kentte daha fazla kalmak istemedi. Zira Byzantion'lulara yaptığı bunca zulüm ve onlara karşı işlediği suçlardan dolayı kendisine tam anlamıyla düşman olan kentte, Lakedaimon'lular tarafından kuşatılmayı göze alamadı. Bu şekilde, düşmanları sadece kent dışındaki Lakedaimon'lular değil; fakat aynı zamanda bizzat kent içindeki Byzantion halkı olacaktı. Bu yüzden hazinesini de yanına alarak bütün birlikleriyle Byzantion'u terk etti. Önce Selymbria üzerine yürüyerek; ani bir baskınla kenti ele geçirdi[475]. Lakedaimon ordusunun yaklaştığı haberini alması üzerine, tüm gücüyle üzerlerine doğru ilerledi. Panthoidas'ın birlikleri ile Poros olarak adlandırılan mevkide karşılaştı. Çetin geçen ve bir süre devam eden muharebe sonunda görkemli ve cesaretli bir şekilde savaşan Lakedaimon birlikleri tiranın güçlerini bozguna uğrattı. Klearkhos kendisiyle birlikte kurtulmayı başaran az sayıdaki askeriyle Selymbria'ya çekildi. Panthoidas tarafından orada kuşatılınca; durumun umutsuzluğunu anlayarak geceleyin gizlice Ionia'ya kaçtı. Artık bir sürgün olan Klearkhos, Pers kralı olan kardeşi Artakserkses II Mnemon'a karşı ayaklanma planları yapan Kyros'un yanına sığındı. Kısa süre içinde onunla dost oldu[476]. Bu sırada Byzantion, Panthoidas tarafından Klearkhos'un tiranlık rejiminden kurtarılarak tekrar bağımsızlığına ve huzura kavuşturuldu. Kent gene aristokrasiyle yönetilmeye devam etti. Başlarına Sparta'lı bir *harmostes* atandı. Bu şekilde bir Sparta'lı general tarafından ellerinden alınmış olan özgürlük diğer bir Sparta'lı general tarafından tekrar kendilerine iade edilmiş oldu[477].

F. ONBİNLERİN DÖNÜŞÜ (İÖ. *ca.* 400/399): *Byzantion'un Ele Geçirilişi*

Klearkhos, İÖ. 402-401 yılları arasında, Kyros için ordu toplamak ve Trakyalılarla savaşmak için Khersonesos'a geçmiştir[478]. İÖ. 401 yılında Kyros, Sparta'lı kuvvetler ile Hellas'ın ve Anadolu'nun birçok bölgesinden

---

474 Diod. XIV. 12. 4.

475 Diod. XIV. 12. 5-6.

476 Diod. XIV. 12. 6-7; ayrıca bk. Ksen. *Anab.* I. 1. 9; II. 6. 4; krş. Plut. *Artaks.* VI. 3-4.

477 Gerçekte Byzantion'un bu sıradaki 'özgürlük/bağımsızlığı' (= *autonomia* [αὐτονομία]) görecedir. Zira Byzantion'da da Küçük Asya'daki birçok Hellen kenti gibi Lakedaimon'lu bir *harmostes*/vali konuşlandırılmış olup kent Sparta taraftarı Aristokratik bir rejimle yönetilmekteydi.

478 Ksen. *Anab.* I. 1. 9 dn. 7; 3. 3-4; II. 6. 4-5; ayrıca bk. *FGrHist* IIIC 688 F 16 (63) '*Ktesias*'.

topladığı paralı askerlerle büyük bir ordu meydana getirmiş ve Pers tahtını ele geçirmek için harekete geçmiştir. Güney Mesopotamia'da, Babylon'a 16 km mesafedeki Kunaksa'da yapılan meydan muharebesi Kyros'un ölümü[479]; ancak sefere katılan Klearkhos[480] komutasındaki Hellen birliklerinin yengisiyle sonuçlanmıştır[481]. Bununla birlikte Klearkhos ile Pers Kralı II. Artakserkses'in elçileri arasında yapılan görüşmeler sırasında Klearkhos ile diğer generaller Pers satrabı Tissaphernes'in ihaneti sonucu yakalanarak öldürülmüştür[482]. Bu bakımdan ordu meclisi toplanarak yeni komutanlar seçmiştir[483]. Yaklaşık 10.000 kişiden oluşan Hellen birlikleri Ksenophon ile diğer generaller tarafından komuta edilerek Persler ve önlerine çıkan kavimlerle savaşa savaşa, maceralı bir yolculuğun sonucunda, İÖ. 400 yılında Trapezus (Trabzon) sahillerine ulaşmayı başarmışlardır[484]. Burada ordu geri kalan yolun nasıl alınacağını kararlaştırmak üzere bir araya gelmiştir. Askerler artık Karadeniz kıyısında olduklarına göre, yolculuğun geri kalan kısmının gemiyle yapılmasına karar vermişlerdir. O zaman, sefere Kyros'un isteği üzerine Sparta'dan gönderilmiş olan Lakedaimon'lu Kheirisophos[485] ayağa kalkıp, o sıralar Byzantion donanmasına[486] komuta eden amiral Anaksibios'un dostu olduğunu söylemiştir[487]. Bu yüzden kendisinin Byzantion'a temsilci olarak gönderilmesi durumunda, kısa süre içinde Trapezus'a *trieres*'ler ve gemilerle geri döneceğini umut ettiğini bildirmiştir. Bu önerinin sevinçle kabul görmesi üzerine Kheirisophos'un

---

[479] *FGrHist* IIIC 688 F 16 (64) '*Ktesias*'; Ksen. *Anab.* I. 8. 1-9. 1; *Hell.* III. 1. 1-2; Plut. *Artaks.* IX. 4-XIII. 3.

[480] *FGrHist* IIIC 688 F 16 (65-66) '*Ktesias*'; Ksen. *Anab.* I. 2. 1; 9; 15; 3. 1-24; 4. 7; 5. 11-17; 6. 5-10; 7. 1; 9; 8. 4-5; 12-13; 16.

[481] Ksen. *Anab.* I. 8. 17; 10. 4-II. 1. 6; 9.

[482] Ksen. *Anab.* II. 1. 7-23; 3. 1-29; 4. 1-5. 32; 38; 40-41; 6. 1; 15; 29; Plut. *Artaks.* XVIII. 1-5.

[483] Ksen. *Anab.* III. 1. 47.

[484] Ksen. *Anab.* III. 2. 1-V. 1. 1; Diod. XIV. 30. 3; Arr. *periplus* I. 1.

[485] Ksen. *Anab.* I. 4. 3.

[486] Byzantion büyük oranda balıkçı teknesi, ticaret ve savaş gemisine sahipti. Ayrıca vatandaşların büyük bir kısmı denizcilik konusunda tecrübeliydiler. Antik kaynaklarda Byzantion'daki gemilerin başka kentlerden satın alındığına ya da emredildiğine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu bakımdan Byzantion'da bir ya da birden fazla gemi tersanesinin bulunduğu düşünülmektedir.

[487] Bölgenin zenginliği ve büyüklüğü nedeniyle önde gelen kentlerinden biri olan Byzantion da Hellas ve Küçük Asya'daki birçok Hellen kenti gibi Lakedaimon'luların elindeydi. Bu bakımdan Byzantion'un gerek konumundan gerekse stratejik öneminden dolayı kentte her zaman için Sparta'lı bir *harmostes* bulunuyordu. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ksen. *Anab.* VI. 2. 13; 4. 18; 6. 1; 5; 12.

elden geldiğince çabuk bir şekilde Byzantion'a yelken açmasına karar verilmiştir[488]. Ama Kheirisophos Byzantion'a gitmesine rağmen, söz verdiği zamanda geri dönememesi üzerine ordu karadan sahil boyunca İstanbul Boğazı'na doğru yürüyüşe geçmiştir[489]. Sinope'nin limanlarından biri olan Armene'ye[490] (Ak Limanı) vardıklarında Kheirisophos ancak bir *trieres* ile eli boş olarak gelebilmiştir. Lakedaimon'lulara has kısa ve öz konuşmasıyla; "*Byzantion'lu amiral Anaksibios ile kentteki diğer Sparta'lıların orduyu övdüklerini ve Anaksibios'un ordu Karadeniz'den çıkar çıkmaz onlara ücret ödemeye söz verdiğini*" bildirmiştir[491].

Bunun üzerine Armene'deki Hellenler Sinope'lilerin kendilerine sağladığı gemiler yardımıyla elverişli rüzgarda yelken açarak kıyı boyunca Herakleia Pontike'ye (Karadeniz Ereğlisi) vardılar. Askerlerden bazıları Herakleia'lıların kendilerine konukseverlik armağanı olarak verdikleri hediyeleri az buldular. Herakleia'lılara bir elçi heyeti gönderdiler. Ancak elçilerin kenti tehdit etmesinden bir sonuç elde edemediler. Bu başarısızlıktan sonra, askerler ayrıca bir araya toplanıp Karadeniz'den çıkmak için geri kalan yolu karadan mı almaları; yoksa denizden mi aşmaları gerektiğini tartıştılar. Aralarında anlaşmazlık çıktı. Sonunda orduyu üç kolorduya bölerek her biri ayrı ayrı yola koyulmaya karar verdiler. Arkadia'lılar ve Akhaia'lılardan oluşan tümenin tümü ağır silahlı askerlerden (*hoplitēs*) oluşuyordu ve 4.000 kişiden fazlaydılar. Kheirisophos'un yönetimi altındaki ikinci tümen, 1.400 ağır silahlı asker, 700 hafif silahlı piyadeden (*peltastes*[492]) oluşuyordu: Bunlar Klearkhos'un Trakyalılarıydı. Kseno-

---

488 Ksen. *Anab*. V. 1. 2-5; Diod. XIV. 30. 4.

489 Ksen. *Anab*. V. 3. 1 vdd.; Diod. XIV. 30. 5.

490 Armene'nin (Ak Limanı), Arrianus'a (*periplus*. XIV. 4) göre, Sinope ile mesafesi 40 *stadia*; Strabon'a (XII. 3. 11 *c*. 545) göre, 50 *stadia*'dır. Ksenophon'a (*Anab*. VI. 1. 15-17) göre, Hellenler, İÖ. 400 yılında burada 5 gün konaklamışlardır. Pomponius Mela (I. 104), Armene'yi Paphlagonia'nın sınırı olarak gösterir. Ksenophon (*l.c.*) Sinope'nin Paphlagonia'da olduğunu bildirir (ayrıca bk. Plin. *nat*. VI. 2 [5-7]). Plinius (*nat*. VI. 2 [6]), Armene'nin bir Sinope kolonisi olduğunu belirtir. Strabon (XII. 3. 10 *c*. 545) ise, Armene'nin Sinope'nin köylerinden biri olduğuna işaret eder ve onun limanı olduğuna değinir. Ayrıca, antikçağda ὅστις ἔργον οὐδὲν εἶχεν Ἀρμένην ἐτείχισεν= *işi olmayan Armene'nin duvarlarını yapar*, atasözünün buraya ait olduğunu vurgular.

491 Ksen. *Anab*. VI. 1. 15-16.

Diodoros'a (XIV. 31. 3) göre ise, Kheirisophos ordu Sinope'deyken gönderilmiş olduğu Byzantion'dan hiçbir yardım elde edemeden geri dönmüştür.

492 *Peltastēs* [ὁ πελταστής], 'hafif küçük kalkan/Trakya kalkanı' (= *peltē* [πέλτη]) taşıyan hafif donanımlı piyade askerine verilen addır. Daha detaylı bilgi için bk. Corn. Nep. XI. 1. 3-4 "*Iphikrates*".

phon'un komuta ettiği üçüncü tümen ise, yaklaşık 1.700 ağır silahlı asker ile 300 hafif silahlı piyadeyi kapsıyordu: Yalnız bu kümede 40 kadar süvari vardı. Bununla birlikte Ksenophon herkesin ayrı ayrı gitmesindense, birlikte ilerlemenin daha güvenli olacağını düşündüğünden yola Kheirisophos'la birlikte devam etmek istiyordu. Ama son olaylardan sonra, orduya kin bağlayan Kheirisophos, komutanlarından Asine'li[493] Neon'u dilediğini yapmakta serbest bırakmıştı. Ksenophon kendisiyle görüşmeye geldiğinde, Kheirisophos'a Byzantion *harmostes*'i Kleandros'un *triereis* ve kadırgalarla Kalpe limanına geleceğinin söylendiğini işittiğinden Neon, Ksenophon'a ayrı yola çıkmasını öğütlemiştir. Bu tavsiyeyi, Byzantion donanmasından başka kimsenin yararlanmaması ve yalnız Kheirisophos ile kendisinin komutası altındaki birliklerin gemilere binmesi için vermişti[494].

Bu sırada Bithynia Trakya'sının içlerine yağmaya giren Arkadia'lıların bir kısmının Trakyalılar tarafından öldürülmüş sağ kalanların ise, bir tepede çembere alınmış olduğunu öğrenen Ksenophon birlikleriyle onların yardımına koşmaya karar vermiştir. Askerlerine de, Arkadia'lıların Trakyalılar tarafından yok edilmesi halinde; böylesine kalabalık ve başarıdan ataklaşmış düşman karşısında kendilerinin de kurtulma şansı kalmayacağını bildirmiştir. Ayrıca Herakleia'ya geri dönmek için önlerinde uzun bir yol olduğunu ve Kalkhedon *territorium*'undaki Khrysopolis'in (Üsküdar) de uzaklığını göz önünde tutarak Arkadia'lılara yardıma koşmuştur. Bu sırada ikinci kolordunun Arkadia'lılara yardıma geldiğini gören ve geceleyin baskına uğrayacaklarını düşünen Trakyalılar ise, Arkadia'lıları abluka altına aldıkları tepe etrafındaki kuşatmayı kaldırarak geri çekilmişlerdir. Böylelikle ertesi gün iki tümen de Kheirisophos'un tedirgin edilmeden konuşlandığı Kalpe[495] (Kerpe) limanında tekrar bir araya gelmiştir[496]. Kheirisophos

---

[493] Lakedaimonia'da Sparta sınırları içinde Gytheion Limanı ile Tainaron Burnu arasında yer alan bir kenttir.

[494] Ksen. *Anab*. VI. 2. 1-16.

[495] Arrianus'a (*periplus* XII. 4-5) göre, Kalpe (Kefken'deki Kerpe) gemilerin demir atması için elverişli bir limandır. Herakleia Pontike ile Kalpe arası 760 *stadia*'dır (*periplus* XIII. 1-3). Ksenophon (*Anab*. VI. 3-4), Kalpe limanında Hellen ordusunun ne şartlar altında konakladığını kaleme almıştır. Ayrıca topografya hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Öyle ki, bu liman Byzantion ile Herakleia Pontike arasında Asya Trakyası olarak adlandırılan bölgede kurulmuştur (ayrıca bk. Strab. XII. 3. 2-3 *c*. 541). Ksenophon (*Anab*. VI. 4. 1-6), Byzantion'dan kürekle ilerleyen savaş kadırgasıyla Herakleia Pontike'ye ulaşmak için bir günlük deniz seyahati gerektiğini bildirir. Bu arada dost ya da Hellen hiçbir kent olmadığını söyler. Ayrıca İstanbul Boğazı'nın başlangıcından Herakleia Pontike'ye kadar, Karadeniz'in sağ tarafında uzanan bu yörede, Hellenlere son derece düşman olan Bithynia Trakyalılarının oturduklarını belirtir (ayrıca bk. Strab. XII. 3. 3 *c*. 541). Daha sonra, kumsalı batıya bakan limanın

burada geçirdiği bir nöbet sırasında aldığı ilaç nedeniyle ölmüş ve yerine komutan olarak Asine'li Neon seçilmiştir[497]. Byzantion *harmostes*'i Kleandros'un yük gemileri ve *trieres*'lerden oluşan donanmayla kendilerine yardıma geleceği söylentisi üzerine Kalpe limanında beklemeye karar vermişlerdir[498]. Yiyecek sıkıntısı çekmeleri üzerine Neon tarafından Bithynia topraklarını yağmalamak üzere sefer düzenlemişlerdir. Yöredeki köylere varıp yağma için dağılan askerler, Hellen ordusunun Phrygia'ya girmesine engel olmak ve Bithynia'lılara yardım etmek amacıyla bölgeye gönderilen Pharnabazos'un süvarilerinin saldırısına uğramışlardır. Yaklaşık 500 kişi kaybetmişler ve dağlara kaçarak hayatta kalmayı başarabilenler Ksenophon tarafından kurtarılarak zar zor ordugaha geri getirilebilmişlerdir[499].

Ertesi gün Ksenophon'un komutası altında Pharnabazos'un süvarilerine ve Bithynia'lılara karşı başarılı bir çarpışma yapan onbinler, düşmanı bozguna uğratmışlardır[500]. Böylelikle Byzantion *harmostes*'i Kleandros'un yük gemileri ve kadırgalarla gelmesini beklerken araziye çıkarak hiçbir tehlikeyle karşılaşmadan kamplarına buğday, arpa, şarap, sebze, darı ve incir getirir hâle gelmişlerdir. Ayrıca Kalpe'de bir kent kurulduğu ve demir atmaya elverişli bir limana sahip olduğu söylentisi yayılınca her yöndeki Hellen yerleşimlerinden erzak yüklü gemiler gelmeye ve ticaret yapılmaya başladığı için artık ordugahlarında her şey bollaşmıştır[501]. Bu sırada, İÖ. 400 yılında, Kleandros Byzantion'dan yelken açarak Kalpe limanında demir atmıştır. Sadece 2 *trieres* ile gelmiş; ordunun transferi için herhangi bir gemi getirmemişti. Byzantion valisinin karaya ayak bastığı sırada, ordu sefere çıkmış olduğundan ordugahta askerlerin geri dönmesini beklemeye başladı. Bu arada dağda ganimet ve çapul için başka yöne ilerleyen birkaç asker çok sayıda koyun ele geçirmişti. Ancak bunların ortak ganimet olarak paylaşımı sırasında sorun çıktı. Kleandros'un da taraf olduğu bu anlaşmazlık sonucunda sinirlenen askerler Kleandros'u

---

yakınlarında büyük bir tatlı su pınarı bulunduğunu ve sahil kesiminin, gemi yapımı için uygun olanlar başta olmak üzere, her türden ağaçla dolu olduğunu anlatır. Yörenin geri kalan kısmının geniş bir araziye sahip olduğunu, içinde birçok kalabalık köy yerleşimi bulunduğunu ve bu topraklardan arpa, buğday, her çeşit sebze, darı, susam *etc.* gibi her çeşit ürün yetiştirildiğini ifade etmiştir (ayrıca bk. Plin. *nat.* VI. 1 [4]; Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 659-661; Strab. XII. 3. 7 *c.* 543; Arr. *periplus* XII. 4-5).

496 Ksen. *Anab.* VI. 3. 2-27.

497 Ksen. *Anab.* VI. 4. 11.

498 Ksen. *Anab.* VI. 4. 18.

499 Ksen. *Anab.* VI. 4. 23-26.

500 Ksen. *Anab.* VI. 5. 1-32.

501 Ksen. *Anab.* VI. 6. 1-3.

taşladı. Bunun üzerine Kleandros ve beraberinde getirdiği *triereis* tayfalarının çoğu korkup denize doğru kaçmaya başladılar. Ksenophon ile diğer komutanların araya girmesiyle kaçanlar durduruldu. Ancak Kleandros'u ordugaha geri dönmeye ikna edemediler. Ordu ile askerlerin disiplinsiz davranışlarına sinirlenen ve kaçmış olduğu için utanan Kleandros, yelken açmaya hazırlandığını ve onları artık düşman saydığı için Byzantion başta olmak üzere bölgedeki tüm Hellen kentlerine onlara kapılarını açmalarını yasaklatacağını söyledi. Gerçekten de, o sırada Lakedaimon'lular tüm Hellen kentlerine komuta etmekteydiler. Ayrıca hemen hemen her kentte bir Sparta *harmostes*'i bulunmakta ve vali komutası altındaki kentte her istediğini yapmakta özgürdü. Bu bakımdan Kleandros'un bu ordunun Lakedaimon'luların sözünü dinlemediği ve hiçbir yasayı tanımadığı şeklindeki beyanatı üzerine Küçük Asya ve Hellas'taki kentlerin büyük bir çoğunluğu onları kentlerine almazdı. Dahası; eğer bu olay Byzantion amirali Anaksibios'un kulağına giderse, ordunun Kalpe limanında kalması da denize açılmaları da güç olurdu. Çünkü o an için Lakedaimon'lular hem karaya hem de denize egemendiler[502].

Olayın ciddiyetini anlayan komutanlar orduyu toplantıya çağırdılar. Ardından Kleandros'a temsilciler gönderip onun sözünü dinleyeceklerini; kendileri üstünde dilediğince karar vermeyi ona bıraktıklarını ve vereceği yargıya saygı duyacaklarını bildirmişler ve tehditlerini uygulamaya koymaması için yalvarmışlardır. Sonunda Ksenophon ile Kleandros'u tanıyan diğer Sparta'lıların ricaları ve söylevleriyle Kleandros'u yumuşatarak ondan ordunun kendi önderliğinde Byzantion üzerinden Hellas'a sevk edileceği sözünü almayı başarmışlardır[503]. Ancak Kleandros 3 gün süreyle kurban kestiği halde elverişli belirtiler elde edememesi üzerine generalleri topladı. Onlara şunları söyleyerek, ordunun komutasını üzerine almaktan vazgeçti[504]: "*Tanrısal işaretler, sizi buradan götürmeme izin vermiyor. Ama bu yüzden umudunuz kırılmasın. Görünüşe bakılırsa adamlarınızı sevk etmek size düşüyor. O halde yola koyulun! Oraya –Byzantion'a– vardığınızda sizi elimizden geldiği ölçüde iyi karşılayacağız*".

Bunun üzerine onbinler, Ksenophon ve diğer komutanların önderliğinde Kalpe limanından Bithynia Trakyalılarının toprakları üzerine yürüyüşe

---

[502] Ksen. *Anab*. VI. 6. 5-9; 12-13; ayrıca bk. Dem. *Cor*. XVIII. 96 [258].

Bu durum bize, Byzantion'da bulunan Sparta valisi ile amiralinin bölgenin kontrolünde birincil öneme; ayrıca bölgedeki diğer kent ve valilerin üzerinde bir otoriteye sahip olduğunu düşündürmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ksen. *Anab*. VII. 2. 12-14.

[503] Ksen. *Anab*. VI. 6. 14-35.

[504] Ksen. *Anab*. VI. 6. 36.

geçtiler. Bölgeyi talan ettiler. Önemli ölçüde ganimet, pek çok tutsak ve davar ele geçirdiler. Böylelikle yola çıkışların altıncı gününde Kalkhedon *territorium*'undaki Khrysopolis'e varıp yağmadan elde ettikleri malları satmak için 7 gün boyunca burada kaldılar[505]. Bu sırada onbinlerin Khrysopolis'te konakladığı haberini alan ve savaşın kendi eyaletine sıçramasından korkan Pharnabazos, Byzantion amirali Anaksibios'a bir elçi heyeti gönderdi. Ondan orduyu Asya'dan Avrupa'ya geçirmesini rica etti. Eğer bu isteğini yaparsa onun her arzusunu yerine getireceği konusunda söz verdi. O zaman Anaksibios, Khrysopolis'teki komutanlarla yüzbaşıları Byzantion'a çağırttı. Boğazı aşıp Byzantion'a geldikleri takdirde kendilerine ve askerlere ücret vermeyi vadetti. Komutanlar ise, ona bu konuda düşünecekleri yanıtını verdiler. Bunun üzerine Ksenophon ordudan ayrılmak ve denize açılmak istediğini söyledi. Anaksibios ise, Ksenophon'dan önce birliklerinin başında Byzantion'a gelmesini ve ordudan, ondan sonra ayrılmasını rica etti. Ksenophon da buna razı oldu[506].

Kısa bir görüşmenin ardından, ordu Anaksibios'un teklifini kabul ederek, İÖ. 400 yılında amiralin gönderdiği gemilerle Byzantion'a girdi. Fakat Anaksibios askerlere söz verdiği ücreti ödemedi. Tam tersine askerlerin silahlarını ve ağırlıklarını alıp en kısa zamanda kenti terk etmelerini ve niyetinin onları saydıktan sonra, göndermek olduğunu beyan etti[507]. Askerler ise, yol hazırlığı için acele etmek istemediklerinden Anaksibios'un bu buyruğuna öfkelendiler ve yolculuk için gerekli erzakı almaya paraları kalmadığını iddia ettiler. Bu sırada Ksenophon vedalaşmak için dostu olduğu Byzantion valisi Kleandros'a gitti. Gemiye binip kentten ayrılmayı planlıyordu. Kleandros ise, Ksenophon'a gitmemesini; yoksa ordunun kenti terk etmekte gösterdiği isteksizlikten dolayı suçlanacağını söyledi. Ksenophon

---

[505] Ksen. *Anab*. VI. 6. 37-38; ayrıca bk. Diod. XIV. 31. 4.

Ksenophon'da (*Anab*. VII. 1. 1) Khrysopolis, ἔξω τοῦ στόματος=*ağzın/boğazın dışında* şeklinde ifade edilmiştir. P. Gyllius'a (*Bosp*. I. 2) göre, metin burada ἔσω τοῦ στόματος=*ağzın/boğazın içinde* şeklinde okunmalıdır (ayrıca bk. Müller 1990[2], 11 dn. 7).

[506] Ksen. *Anab*. VII. 1. 2-4. Ksenophon'a (*Anab*. VII. 1. 5-6) göre, bu sırada Trakyalı Seuthes, Ksenophon'a bir elçi gönderip orduyu karşı tarafa geçirmek konusunda diğer komutanlara yardımcı olmasını rica etti. Ksenophon ise, ordunun Byzantion'a geçeceğini ve bu yüzden Seuthes'in ne kendisine ne de başkasına para vermesine gerek olmadığını bildirdi. Ayrıca bk. Ksen. *Anab*. VII. 2. 24; 26-27.

[507] Ksen. *Anab*. VII. 1. 7.

Gyllius'a (*Const*. I. 1) göre ise, Ksenophon'un komutasındaki askerler, Khrysopolis'ten Byzantion'a geçtiklerinde, kente sokulmadıklarını görünce önlerine çıkan engelleri aşmaya çalışmış ve kenttekileri kapıları kırmakla tehdit etmişlerdir. Ayrıca bk. Him. *dec. et or*. 30. 25-34.

bu işte kendisinin bir suçu olmadığını; askerlerin yiyeceği kalmadığından dolayı kentten ayrılmak konusunda isteksiz davrandıklarını bildirdi. Bunun üzerine Kleandros, her şeye rağmen askerlerle birlikte gitmeyi planlıyormuş gibi Byzantion'dan çıkmasını ve ancak askerler kent dışına çıkınca ordudan ayrılmasını tavsiye etti. Ksenophon, konuyu bir de Anaksibios'a danışmak istediğini söyleyince ikisi birlikte amirali görmeye gittiler ve olayı anlattılar. Anaksibios, Ksenophon'a Kleandros'un öğüdünü tutmasını nasihat etti. Ordunun kentten çıkmak üzere toplanmış olduğunu ve denetim ile sayıma katılmayacak her askerin kendisinden başka kimseyi suçlamaya hakkı olmayacağını belirtti[508].

Bu şekilde ordunun sayımı tamamlandıktan sonra[509], komutanlar önde askerler arkada Byzantion'un Trakya'ya bakan batı surlarından çıktılar. Az sayıda asker dışında herkes kenti terk etti. Ardından Anaksibios ordunun komutanlarını ve yüzbaşıları çağırtıp onlara: yiyeceklerini Trakya köylerinden sağlayabileceklerini; zira onlarda bol miktarda arpa, has buğday ve gerekli her çeşit erzak bulunduğunu söyledi. Bu erzakları alıp, Khersonesos'a gitmelerini tavsiye etti. Orada Trakyalılarla savaş halinde olan –Khersonesos *harmostes*'i?– Kyniksos'un kendilerine ücret vereceğini beyan etti. Bu sözleri işiten komutanlar durumu gidip orduya anlattılar. Ayrıca Trakyalı Seuthes'in dost mu; yoksa düşman mı olduğunu; 'Kutsal Dağ'dan'[510] (= *Hieron oros* [Ἱερὸν ὄρος]) mı; yoksa dağın çevresini dolaşarak Trakya'nın içinden mi ilerlemek gerektiğini görüştüler[511]. Onların bu tartışmaları kentin surları önlerinde bekleyen askerler arasında paniğe yol açtı. Bu yüzden askerlerin bir kısmı silahlarına sarılarak tekrar kente girmek için kapılara koştular. Bu sırada ordunun tümü çıkınca kapının kol demirini vurup kilitlemek üzere sur duvarları önünde konuşlanan Lakedaimon'lu Eteonikos ve adamları kapıları kapatıp kol demirlerini

---

508 Ksen. *Anab*. VII. 1. 7-11.

509 Ksen. *Anab*. VII. 1. 12. Ksenophon'a (*Anab*. VI. 2. 16) göre, Herakleia Pontike önünde ordu üç kolorduya bölünme kararı aldığında mevcudu 8.200 kişiden fazlaydı. Ancak Khrysopolis'e gelene kadar gerek Bithynia Trakyalıları gerekse Pharnabazos'un süvarilerine karşı verdikleri çarpışmalar sırasında 500'den fazla kayıp vermişlerdir (ayrıca bk. VI. 3. 2-9; 4. 23-24). Bu bakımdan Ksenophon'un hesabına göre, Byzantion'dayken ordunun mevcudu yaklaşık 7.500 kişi olsa gerektir. Ancak gene Ksenophon'dan (*Anab*. VII. 2. 6) öğrendiğimize göre, bunların da yaklaşık 400 kadarı hasta ve yaralılardan oluşmaktaydı. Diodoros'a (XIV. 31. 4) göre ise, Kyros'un seferine katıldıklarında yaklaşık 10.000 kişiden oluşan ordu mevcudu; Khrysopolis'deyken 8.300 kişiye düşmüştü.

510 Marmara Ereğlisi'nin kuzeybatısında yer alan Ganos Dağı.

511 Ksen. *Anab*. VII. 1. 13-14.

vurdular. Kendilerini bu şekilde düşmanın eline terk etmenin cinayet olduğunu haykıran askerler, içeridekileri eğer kendi istekleriyle açmazlarsa kapıları kırarak kente girmekle tehdit ettiler. Bu sırada bir kısım asker de denize doğru koşup, dalgakıranı aşarak surların üzerinden kente atladılar. Halen içeride olan başkaları da kapılarda olup biteni görünce kol demirlerini baltalarla parçalayıp, kentin kapılarını açtılar. Böylece ordu tekrar kente daldı[512].

Olanları gören Ksenophon, askerlerin Byzantion'u yağmaya girişmesinden ve hem kent hem ordu hem de kendisi için onarılmaz felaketlerin doğmasından korktu. Bu yüzden askerlerle birlikte kendisi de koşarak surlardan içeri girdi. Ordunun isyan ederek, kentin kapılarını kırdığını ve surlardan içeri girdiğini gören *agora*'daki vatandaşlardan bazıları paniğe kapılarak evlerine bazıları da gemilere kaçtılar. O sırada evlerinde olanlarsa dışarı fırladılar. Vatandaşların bir kısmı ise, can havliyle kadırgalarını suya indirmeye çalışıyordu. Byzantion'lular sanki kent saldırıyla alınmış gibi felakete uğradıklarını sanmaktaydılar. Bu bakımdan Eteonikos kentin iç kalesine sığındı. Anaksibios ise, deniz kıyısına koştu. Hemen bir balıkçı sandalına atlayarak iç kaleye gitti. Oradan da Kalkhedon'daki Lakedaimon *harmostes*'ini ve garnizon askerlerini yardıma çağırdı. Zira iç kaledeki askerlerin bu kadar kalabalık mevcuda sahip –en az 7.000 silahlı askerden oluşan– Kyros'un ordusundan geriye kalan birlikleri durdurmaya yetmeyeceğini düşünüyordu[513]. Bu sırada kentin Thrakion alanı olarak adlandırılan mevkine kadar ilerlemiş olan askerlerden bazıları burada Ksenophon'la karşılaştılar. Ona Byzantion artık ellerine geçtiği için kendilerinin başına geçmesini teklif ettiler. Emrindeki kent, donanma, zenginlikler ve askerlerle orduya yardım etmesini istediler. Ksenophon askerleri yatıştırmak üzere,

---

[512] Ksen. *Anab.* VII. 1. 12; 15-17.

P. Gyllius (*Const.* I. 1) ise, Ksenophon'un Latince'sinden okuduğuna istinaden: Ksenophon'un askerleri, Khrysopolis'ten Byzantion'a geçtiklerinde kente sokulmadıklarını görünce önlerine çıkan engelleri aşmaya çalışıyor ve kenttekileri kapıları kırmakla tehdit ediyorlardı. Sonunda Byzantion'lular kapıları açtı. Bu sırada ordunun bir bölümü kente kapılardan girdi. Diğer bir bölümü ise, denize doğru koştu. Surları aşıp, kavisli iki kenarla öne doğru çıkan, bu yüzden Hellenlerin 'kıskaç biçiminde yapı/tırnak ucu/ayak/pençe' (= *khēlai* [χηλαί]), Romalıların ise, *acceptabula* dedikleri limanın iki kenarı yakınından kente atlamaya başladılar. Ancak Gyllius, daha sonradan, Ksenophon'un Hellence orijinal yazmasını bulduğunda –bu durum bugün için de geçerlidir– (Ksen. *Anab.* VII. 1. 17) onda limana değinilen bölüme rastlamamıştır. Burada (*loc. cit.*) sadece, ἄλλοι δὲ ἔθεον ἐπὶ θάλατταν καὶ παρὰ τὴν χηλὴν τοῦ τείχους ὑπερβαίνουσιν εἰς τὴν πόλιν=*diğerleri ise, denize doğru koştular ve dalgakıranın yanından geçip surun üzerinden kente atladılar* ifadesi yer almaktadır.

[513] Ksen. *Anab.* VII. 1. 18-20.

onların bu önerisini kabul etti. Ardından herkesin silahlarını bırakarak önünde sıraya girmesini emretti. Bu buyruk hem bizzat kendisi hem de çevresindekiler tarafından askerlere ilan edildi. Duyanların duymayanlara bildirmesiyle emirname kulaktan kulağa bütün orduya iletildi. Bunun üzerine askerler kendiliklerinden sıralandılar. Göz açıp kapayıncaya kadar ağır silahlı askerler, derinlemesine sekizer kişi halinde dizildi. Hafif silahlı askerler ise, her iki kanada yerleşti. Zira Thrakion Meydanı olarak adlandırılan düzlük ordunun dizilmesine elverişliydi. Çünkü üzerinde ev yoktu. Silahlar yere bırakılıp sinirler yatışınca Ksenophon, ordunun toplandığı alanda askerlere seslendi. Öfkeye kapılıp müttefik bir kenti yağmalamanın ve Lakedaimon'lulara karşı savaşmanın yurtlarına, dostlarına ve ailelerine utanç getireceğini belirtti. Durumun kendileri açısından, tam anlamıyla umutsuz olduğunu izahat etti. Bu davranış şekilleriyle evlerine dönmenin imkansız olduğunu ve bütün Hellas'ın kapılarının yüzlerine kapanacağını söyledi[514]. Bu bakımdan Byzantion amirali Anaksibios'a elçi heyeti göndermeyi, kente en ufak bir zarar olsun vermek için değil; bilakis dost ve müttefik olarak girdiklerini haber vermeyi önerdi. Bu heyet Anaksibios'a ellerinden gelirse kendilerinden yararlanmasını; bunu kabul etmezse Byzantion'dan isyankar insanlar olarak değil; fakat itaatkar uyruklar olarak çıkacaklarını göstermek istediklerini beyan edeceklerdi. Bu fikrin kabul görmesi üzerine, askerler bu görevi yerine getirmek için içlerinden Elis'li Hieronymos, Arkadia'lı Eurylokhos ve Akhaia'lı Philesios'u seçerek Anaksibios'a gönderdiler[515].

Elçiler Anaksibios'la toplantı halindeyken Thebai'lı Koiratadas'ın geldiğini gördüler. Koiratadas Hellas'tan sürgün edildiği için ordulara; bir komutana ihtiyacı olabilecek kentlere ve halklara kendini öneriyordu. Askerlere yaklaşıp, onları Trakya'da Delta[516] adı verilen ve pek çok ganimet elde edebilecekleri bölgeye götürmeye hazır olduğunu bildirdi. Oraya varıncaya kadar dilediklerince erzak ve şarap temin etmeyi vadediyordu. Askerler onu dinlerken Anaksibios'un cevabı geldi. Byzantion amirali sözünü dinlerlerse pişman olmayacaklarını, davranışlarını Sparta meclisine bildireceğini ve çıkarlarını elinden geldiğince savunacağını haber veriyordu. Bunun üzerine askerler Koiratadas'ı kendilerine komutan seçip Byzantion'u

---

514 Ksen. *Anab*. VII. 1. 21-30.

515 Ksen. *Anab*. VII. 1. 31-32.

516 Delta kabaca Byzantion *territorium*'unun hemen dışında Marmara, İstanbul Boğazı ve Karadeniz arasında kalan üçgene benzer bölgeye verilen addı. Perinthos'tan (Marmara Ereğlisi) Salmydessos'a (Midye/Kıyıköy) kadar uzanan yol bu üçgenin tabanını/sınırını oluştururdu.

terk ettiler. Surların önünde kamp kurdular. Koiratadas ertesi gün bir kahinle ordugaha gelmeyi, gelirken de erzak ve şarap getirmeyi kararlaştırdı. Anaksibios ise, ordu kentten çıkar çıkmaz, kapıları kapattırıp; surlara nöbetçiler dikti. Ardından içeride yakalanacak her askerin köle olarak satılacağını ilan ettirdi. Koiratadas ertesi gün kurbanlar ve kahinle ordugaha döndü. Peşinde un ve şarap taşıyan kırk, zeytin taşıyan üç ve soğan ile sarımsak taşıyan birer adam vardı. Bunları dağıttırmak üzere yere koyup kurban törenine başladı[517]. İlk gün kurbanlardan olumlu belirtiler sağlayamadığı için askerlere erzak dağıtmadı. Ertesi gün tekrar kurban kesmek için uğradığında, komutanlar gelerek askerlere vadettiği erzakı dağıtmadan orduya komuta edemeyeceğini söylediler. Bunun üzerine Koiratadas elindeki yiyecekleri askerler arasında paylaştırdı. Fakat orduyu doyurmak için çok miktarda erzak gerektiğinden komutanlıktan vazgeçti; beraberinde getirdiği kurbanlarla geri döndü[518].

Bu arada Byzantion surları önündeki ordugahta bulunan Ksenophon, kentin *harmostes*'i Kleandros'u çağırtarak onunla görüştü. Validen artık, bir tekneyle Byzantion'dan denize açılabilmesi için arabuluculuk yapmasını istedi. Bunun üzerine Kleandros, Anaksibios'a giderek Ksenophon'un durumunu beyan etti. Güçlükle de olsa amiralin onayını almayı başardı. Zira Anaksibios Byzantion'luların kendi aralarında birbirine düşman hiziplere bölündüğünü ve Ksenophon'un kentin içinde, askerlerin ise, sur yakınlarında olmalarını uygun görmediğini izah etti. Ancak bir an önce yola çıkmak ve kendisiyle birlikte denize açılmak istiyorsa kente girmesine izin vereceğini söyledi. Bunun üzerine Ksenophon askerleri ve dostlarıyla vedalaşıp Byzantion'a girdi[519].

Ksenophon'un ayrılmasından sonra, komutanlar orduyu Byzantion'un karşısındaki Trakya köylerinde konaklamaya götürdüler. Burada komutanlar arasında görüş ayrılıkları baş gösterdi. Askerlerin bir kısmı silahlarını satıp bulabildikleri teknelerle evlerine döndü. Hatta bazıları silahlarını parasız bağışlayıp köy halkı arasına karıştılar[520]. Ordudaki bu çözülme Byzantion amirali Anaksibios'u sevindirdi. Böylece Pharnabazos'un gözüne girebileceğini zannediyordu. Bu düşüncelerle yanına Ksenophon'u da alarak, İÖ. 399 yılında Byzantion'dan demir aldı. Pharnabazos'un bulunduğu Parion'a (Kemer) doğru yelken açtı. Yolda Kleandros'un yerine Byzantion *harmostes*'liğine atanan Aristarkhos'la karşılaştı. Ondan

---

517 Ksen. *Anab*. VII. 1. 33-37.

518 Ksen. *Anab*. VII. 1. 40.

519 Ksen. *Anab*. VII. 1. 38-40.

520 Ksen. *Anab*. VII. 2. 1-3.

kendi yerine atanan yeni amiral Polos'un da bugün yarın Byzantion'a geleceğini öğrendi. Anaksibios, Aristarkhos'a Kyros'un eski askerlerinden hâlâ Byzantion'da kalanları köle olarak satma buyruğu verdi. Çünkü eski vali Kleandros onların hiçbirini satmamıştı. Aksine hastalara ve yaralılara acıyarak tedavi ettirmiş ve halkı, onları evlerinde barındırmaya zorlamıştı. Aristarkhos da, Byzantion'a gelir gelmez eski Byzantion amiralinin son emrini yerine getirerek kentte bulunan yaklaşık 400 askeri köle olarak sattırdı[521]. Anaksibios, Parion'a yanaşınca, Kyros'un askerlerini önce Anadolu'dan Avrupa'ya geçirdiği, ardından Byzantion'dan kovduğu için Pharnabazos'un kendisine vadettiği şeyleri hatırlatmak amacıyla satraba bir haberci gönderdi. Ancak Pharnabazos, artık vali olarak Byzantion'a Aristarkhos'un atandığını ve Anaksibios'un artık amiral olmadığını öğrenince onu umursamadı. Kyros'un ordusu konusunda Anaksibios'la yaptığı anlaşmaları Aristarkhos'la yenilemekle yetindi[522].

Pharnabazos'tan öç almak isteğiyle yanıp tutuşan Anaksibios, Ksenophon'u çağırttı. Onun derhal Khersonesos'a geçip orduya ulaşması ve dağılan askerleri bir araya toplayarak Perinthos'a getirmesi; oradan da orduyu Anadolu'ya geçirmesi konusunda onu sıkıştırdı. Ksenophon, Marmara Denizi'ni geçerek ordugaha ulaştı. Askerleri ikna etti. Sahil boyunca ilerledi. İÖ. 399 kışında orduyu Perinthos önlerine getirdi. Kentin surları önünde açık havada ordugah kurdu. Orduyu Anadolu'ya geçirmek için yük gemileri bulmaya çalıştı. Fakat bu sırada yeni Byzantion *harmostes*'i Aristarkhos donanmasıyla Perinthos limanında demir attı. Pharnabazos'la anlaştığından Perinthos limanındaki gemi sahiplerinin orduyu karşı sahile taşımalarını yasakladı. Ksenophon ise, kendisine bu emri Byzantion amirali Anaksibios'un verdiğini söyleyerek duruma itiraz etti. Bunun üzerine, Aristarkhos kendisinin yeni Byzantion valisi olduğunu ve Anaksibios'un da donanma komutanlığından alındığını ve yerine Polos'un atandığını bildirdi. Ayrıca Asya'ya Marmara üzerinden geçmeye çalışmaları durumunda; eğer içlerinden birine denizde rastlarsa batıracağını ilan etti. Bir yandan da donanmasıyla Perinthos limanını abluka altına alarak olası bir sızma hareketine karşı her türlü tedbiri aldı. Perinthos'lulara ise, kentlerinin kapılarını kapattırdı. Ksenophon komutasındaki orduya hiçbir şekilde yardım etmemelerini; her ne sebeple olursa olsun kente giren her askerin tutuklanmasını emretti. Yakalanan askerlerin işkence göreceği ve Pharnabazos'a teslim edileceği konusunda Ksenophon'a haber verildi[523]. Bu yüz-

---

[521] Ksen. *Anab*. VII. 1. 36; 2. 6; ayrıca bk. Cartledge 2002², 233.

[522] Ksen. *Anab*. VII. 2. 4-7.

[523] Ksen. *Anab*. VII. 2. 8-9; 12-14; ayrıca bk. 6. 13; 24-26.

den Ksenophon, kışın ilerlemesi; ordugah pazarında çok ender yiyeceğin satılığa çıkarılması; ayrıca askerlerin erzak satın alacak paralarının olmaması nedeniyle krallığını yeniden ele geçirmek için Kyros'un askerlerine ihtiyacı olan Trakyalı Seuthes ile anlaştı[524].

Aristarkhos ertesi gün komutanları yanına çağırtmasına karşın kimse onunla görüşmeye gitmedi. Ksenophon askerlere hitap ederek, yeni Byzantion valisi Aristarkhos'un savaş gemileriyle denizden istedikleri yere gitmelerini engellediğini ve bu yüzden yük tekneleriyle denize açılmanın tehlikeli olduğunu bildirdi. Aynı Aristarkhos'un Kutsal Dağ'dan geçerek Khersonesos'a gitmelerini istediğini; eğer bunu başarabilirlerse onları Byzantion'da yaptığı gibi köle olarak sattırmayacağını; hatta kendilerine ücret vereceğini ve erzaksız bırakmayacağını nakletti[525]. Ancak ordunun artık Aristarkhos'a güveni kalmadığından, kendileri açısından en çıkarlı taraf olarak Seuthes'in kaldığını belirtti. Verdiği söylevle orduyu Trakya'ya sevk etme ve Seuthes'le birleşme konusunda ikna etmeyi başardı[526]. Ancak kısa süre sonra, Seuthes ile Kyros'un askerleri arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi. Sonunda Kyros'la beraber İç Asya'ya sefere çıkmış olan birliklerden kurtulanlar, İÖ. 399 yılında Küçük Asya'daki Pers satrapları Pharnabazos ve Tissaphernes'e karşı savaşmak üzere Sparta'lı komutan Thibron'un ordusuna katıldılar[527].

G. THRASYBULOS'UN BYZANTION-KALKHEDON SEFERİ (İÖ. *ca.* 389) ve ANTALKIDAS BARIŞI (İÖ. 387): *Oligarşi'den Demokrasi'ye Geçiş ve Kentlerin Özgürlük-Bağımsızlıklarının Tanınması*

Byzantion, İÖ. 399 yılından İÖ. 389 yılına kadar Lakedaimon'lularla müttefikliğe devam etmiş ve kent oligarşi ile yönetilmiştir. Byzantion'daki rejimin ve bölgenin güvenliğinin sağlanması için kentte Lakedaimon garnizonu konuşlandırılmaya devam edilmiştir[528]. Ayıca Byzantion'un yönetiminde önemli bir rol oynayan Sparta'lı *harmostes*/vali ile kentin

---

[524] Ksen. *Anab*. VII. 2. 15-3. 1; ayrıca bk. 6. 24.

[525] Ksen. *Anab*. VII. 2. 3. 2-3; ayrıca bk. 6. 14.

[526] Ksen. *Anab*. VII. 3. 2-15; ayrıca bk. Diod. XIV. 31. 4.

[527] Ksen. *Anab*. VII. 3. 16-8. 24; *Hell*. III. 1. 6.

[528] Söz konusu garnizon, Peloponnesos Savaşları'nın ikinci yarısında, Byzantion'un, Atinalılarla olan ittifakından, İÖ. 412 yılında ayrılmasından itibaren ve özellikle İÖ. 405 yılındaki Aigos potamoi deniz savaşından sonra, kentlerinde Sparta'lılar –Lysandros– tarafından konuşlandırılmıştı (Ksen. *Hell*. II. 2. 1-2; Plut. *Lys*. XIII. 3-4). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ksen. *Anab*. VI. 6. 9; 13.

güvenliğini ve savunmasını sağlayan Sparta'lı bir amiral görev yapmıştır. Ancak, İÖ. 394 yılının Ağustos ayında Pharnabazos ve Konon komutasındaki Pers donanmasının Knidos önlerinde yapılan savaşta Lakedaimon'luları yenmesi[529] bazı Hellen ada ve kent devletlerinin Sparta'ya karşı ayaklanmasına neden olmuştur. Ardından Konon ile Pharnabazos öncelikle Kiklad (Ege) adaları ve Küçük Asya sahillerini dolaşarak kentlerdeki Sparta *harmostes*'lerini kovmaya başlamışlardır. Bu durum Lakedaimon müttefiki kentlerin birlikten ayrılmalarını körüklemiştir[530]. Konon ve Pharnabazos bunu yaparken kentlerin kalelerini tahkim etmeyeceklerini; buralara herhangi bir garnizon konuşlandırmayacaklarını ve kentlerin özerkliklerine saygı göstereceklerini ilan etmişlerdir[531]. Bu habere çok sevinen vatandaşlar Pharnabazos ve Konon'u kurtarıcıları gözüyle selamlamışlardır. Kentlerindeki Sparta garnizonunu ve *harmostes*'lerini uzaklaştırmış[532] ve bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir[533]. Bu durum Lakedaimon'luların kısa süre içinde birbiri ardına Avrupa, Küçük Asya, adalar ve Çanakkale Boğazı üzerindeki kontrollerini kaybetmelerine neden olmuştur. Ancak Sparta'lı komutan Derkylidas'ın kişisel çabalarıyla Abydos ve Sestos kentlerinin Lakedaimon'lulara olan bağlılıklarına devam etmesini sağlamıştır. Böylelikle Küçük Asya ve adalardan kovulan Lakedaimon *harmostes*'leri Abydos'ta toplanmıştır. Ardından Derkylidas Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinden – yaklaşık 8 *stadia*–; Abydos'tan Sestos'a geçmiştir. Khersonesos'ta Lake-

---

529 Ksen. *Hell.* IV. 3. 10-14; 8. 1.

530 Bu sırada Byzantion ve Kalkhedon'da da Lakedaimon karşıtı partiler ve vatandaşlar, Sparta yanlısı oligarşik rejimin değişmesi ve kentlerinin tekrar demokratik idare şekline dönmesi için harekete geçmiş olsa gerektir. Zira Ksenophon'dan (*Anab.* VII. 1. 39) öğrendiğimize göre, Byzantion'da İÖ. 399 yılından itibaren vatandaşlar kendi aralarında birbirine düşman hiziplere bölünmüşlerdi.

531 Ksenophon'a (*Hell.* IV. 8. 2) göre, Pharnabazos'a bu aklı veren Konon'du. Konon, Pers satrabına; eğer bu şekilde hareket ederse bütün kentlerin dostluğunu kazanacağını bildirmiştir. Ancak onları hakimiyeti altına almak istediği anlaşılırsa, herbir kenti ele geçirmek için ayrı ayrı uğraşmak zorunda kalacağını ifade etmiştir. Hatta kentlerin bu durumun farkına varması halinde, bütün Hellenlerin kendilerine karşı birleşme tehlikesinin belireceğini söylemiştir.

532 Kentler özgürlük ve özerklikleri kadar vatanlarının garnizonsuz olmasını da istiyorlardı. Zira antikçağda kent devletlerinin sahip olduğu haklar tam olarak sıralanacak olursa bunlar; özgürlük [ἐλευθερία], bağımsızlık [αὐτονομία], otarşi [αὐτάρκεια]; herhangi bir garnizon yükümlülüğünden [ἀφρούρητος] ve düzenli vergi ödemek yükümlülüğünden [ἀφορολόγητος/ἀτέλεια] muaf olmaktı.

533 Ksen. *Hell.* IV. 8. 2.

Bu durum üzerine Erythrai kenti Konon'la ilgili bir de kararname yayınlamıştır (*SIG*^{3} 126).

daimon'lular sayesinde toprak sahibi olmuş nüfuzlu kimseleri ve Avrupa'daki kentlerden kovulan *harmostes*'lerin hepsini Sestos'ta bir araya getirmeyi başarınıştır[534].

İÖ. 394 sonbaharında Pharnabazos, Ephesos'ta karaya çıkıp Konon'a 40 *triereis* verdi. Sestos ve Abydos'ta konuşlanan Lakedaimon'luları kovmak için Konon'la Abydos önlerinde buluşmak istedi. Kendisi ise, kara yolu ile eyaletine gitmek üzere yola çıktı. Zira bu stratejik noktada Lakedaimon'luların son direniş hareketini kırmayı başarabilirse, başta Byzantion ve Kalkhedon olmak üzere bütün Marmara kentlerinin kolayca Sparta müttefikliğinden ayrılacağını tahmin ediyordu. Bu bakımdan kısa süre sonra, Abydos önlerinde Konon ile buluştu. Kentin *territorium*'unu yağmaladıktan sonra Abydos'u kuşattılar. Ama sezon ilerleyip havalar soğuduğu, kış ayları başladığı ve kent kuvvetli bir şekilde savunulduğu için Abydos'u ele geçiremediler[535]. Bu yüzden kış boyunca ordularındaki ve donanmalarındaki eksiklikleri giderdiler. Pharnabazos bu sırada birçok gemi donattı. Büyük bir çoğunluğunu paralı askerlerin oluşturduğu bir ordu meydana getirdi. Ama İÖ. 393 yılında Abydos ile Sestos üzerindeki planlarından vazgeçti. Kythera Adası ile direkt olarak Lakedaimonia'ya sefer düzenlediler[536].

İÖ. 391 yılında demokratik rejim yanlısı halk tarafından adalarından kovulan oligarşi yanlısı Rhodos elçileri, Sparta'ya geldiler. Atinalıların Rhodos'a egemen olmaları halinde Lakedaimon'luların zor duruma düşeceğini bildirdiler. İktidarın demokrat partinin elinde kalmaya devam etmesi durumunda Rhodos Adası'nın Atinalıların eline geçeceğini belirttiler. Bu durumun Sparta'lılar açısından küçümsenecek bir olay olmadığının altını çizdiler[537]. Adayı tekrar kendi hakimiyetleri altına almak için onlardan

---

[534] Ksenophon'da (*Hell.* IV. 8. 1-5) Avrupa, adalar, Küçük Asya ve Çanakkale Boğazı'nda hangi kentlerin Lakedaimon'lulara karşı ayaklandığını belirtmemekle birlikte, metinden anlaşıldığı kadarıyla bu sayı oldukça fazla olsa gerektir.

[535] Ksen. *Hell.* IV. 8. 3; 6-7.

[536] Ksen. *Hell.* IV. 8. 7-8.

Bu şekilde Konon, İÖ. 393 yılında Atina'ya döndü. Pharnabazos'un desteği ve maddi yardımları sayesinde Atina'nın uzun surları ile Pire Limanı'nı çevreleyen tahkimat duvarlarının büyük bir bölümünü tekrar ördürdü (Ksen. *Hell.* IV. 8. 9-10).

Gerçekte Atinalılar uzun surların yapımına, İÖ. 394 yılında başlamışlardı (*IG* II^2 1656).

[537] Ksen. *Hell.* IV. 8. 20.

Bununla birlikte Diodoros'a (XIV. 79. 6) göre, İÖ. 396 yılında Konon komutasındaki Pers donanmasıyla Khersonesos'a doğru yelken açtığı sırada Rhodos'lular liman-

yardım istediler. Bunun üzerine Sparta'lılar, Ekdikos'un komutasına 8 gemilik bir filo verdiler. Onu Rhodos'taki rejime son vermesi ve oligarşi yanlısı Rhodos'luları iktidara getirmesi için görevlendirdiler. Ekdikos, Knidos'a gelmesine karşın, karaya ve denize egemen olan Rhodos'lular karşısında dikkate değer bir başarı gösteremedi. Bu yüzden Sparta'lılar, onu İÖ. 390 yılında görevden azlettiler. Yerine komutan olarak Teleutias'ı atadılar[538]. Teleutias, emrindeki 12 gemilik filoyla önce Samos'a yelken açtı. Oradan sağladığı 7 *triereis* ile Knidos limanının önlerine gelerek demir attı. Burada Ekdikos'un filosundaki 7 gemiyi de filosuna kattıktan sonra Rhodos'a yelken açtı ve adayı kuşatma altına aldı[539].

Bu manevra karşısında Sparta'lıların deniz üzerinde tekrar üstünlük kurmak istediklerine kanaat getiren Atinalılar, İÖ. 389 yılında Steiria'lı Thrasybulos'u 40 gemilik donanmanın başında Rhodos'un yardımına gönderdiler. Ancak Thrasybulos o sırada donanmasıyla direkt olarak Rhodos'a gitmenin gereksiz olduğunu düşünmüştür. Bu durumun iki ana sebebi vardı. Bunlardan birincisi, adadaki Sparta ordusunun ve taraftarlarının hakkından kolayca gelinemeyeceğini bilmesiydi. Zira bunlar adada gerçekten tahkimli bir mevkide konuşlanmışlardı. İkinci neden ise, Rhodos'taki kentleri ellerinde bulunduran Atina ve demokrasi taraftarlarının düşmana yenik düşme olasılıklarının çok zayıf olmasıydı. Çünkü bu kentler son derece iyi tahkim edilmiş olmalarının yanı sıra sayıca düşmandan üstündüler. Buna ek olarak, kısa süre önce bir de muharebe kazanmışlardı. Bu bakımdan Thrasybulos, Atinalıların çıkarlarına daha faydalı olacağına kanaat getirerek Thasos'u (Taşöz) Atinalılara bağladı[540]. Ardından Çanakkale Boğazı'na yelken açtı. İlk iş olarak, o sıralar aralarının açık olduğunu işittiği Odrys Kralı Amedokos[541] ile Trakya'nın kıyı bölgesine hâkim olan Seuthes arasında arabuluculuk yaparak onları barıştırdı. Ardından Amedokos ve Seuthes ile ittifak yaptı. Onların Atina ile müttefik olmalarını sağladı[542]. Bu iki Trakya kralının Atina ile bağlaşık olmasının Trakya

---

larındaki Lakedaimon filosunu kovarak Sparta'ya karşı ayaklanmışlar ve Konon'un donanmasını karşılamışlardır.

538 Ksen. *Hell.* IV. 8. 20; 22-23.

539 Ksen. *Hell.* IV. 8. 23-24.

540 Dem. *Lept.* XX. 59 [474-475].

541 Ksenophon (*Anab.* VII. 2. 32; 3. 16-17) ve Diodoros (XIII. 105. 3; XIV. 94. 2) ise, bu Trakya kralının ismini Medokos olarak verirler. Ayrıca sikkeler üzerinde de kralın adı Medokos şeklinde geçmektedir. Seuthes ile Odrys kralının ilişkisi için ayrıca bk. Ksen. *Hell.* III. 3. 2; IV. 8. 26. Daha detaylı bilgi için bk. Archibald 1998, 122 dn. 136.

542 Ksen. *Hell.* IV. 8. 26; ayrıca bk. Lysias XXVIII. 5-6 [180]; Diod. XIV. 94. 2.

sahilleri ve Çanakkale Boğazı'ndaki kentler ile Byzantion ve Kalkhedon'un Atinalılarla ilişkilerini düzelteceğini düşünüyordu. Zira Pers Kralı II. Artakserkses'in bu sıralar Atinalılarla dost olması sayesinde Küçük Asya kentlerinde durum kendileri açısından son derece iyiydi. Bu bakımdan Thrasybulos, Byzantion'a yelken açtı. Boğazın çıkışında demir attı. Karadeniz'den gelen ticaret gemilerinden % 10 oranında gümrük vergisi almaya başladı. Bununla da yetinmeyip Arkhebios ile Herakleides'in başını çektiği bazı Byzantion'lularla ilişkiye geçerek Lakedaimon'luların hakimiyeti altındaki Byzantion'u ele geçirdi. Ayrıca onların yardımıyla Byzantion'daki oligarşik ve Sparta yanlısı rejime son verdi. Kentte tekrar demokrasiyi kurdu. Byzantion'lu Arkhebios ile Herakleides, Thrasybulos'a Byzantion'u teslim etmekle kalmayıp onun Çanakkale Boğazı üzerinde Atina hakimiyeti kurmasına da yardımcı oldular[543]. Bu yüzden Byzantion'luların halk meclisi kentin Atinalılarla dolmasını içtenlikle karşıladı. Çünkü Byzantion, Sparta hakimiyeti altındayken sürgüne giden ve Atina'ya sığınan[544] birçok vatandaş artık kentlerine geri dönmüştü. Byzantion'da bu düzenlemeleri yürürlüğe koyan Thrasybulos, donanması ile Kalkhedon'a yelken açtı. Kalkhedon'luları da Atinalıların dostu yaptıktan sonra Marmara'dan ayrıldı[545]. Mytilene'deki Sparta *harmostes*'i Therimakhos'la

---

Zira daha önce Trakya'nın iç kesimlerinin –kıyıdan 12 gün uzaklıkta (Ksen. *Anab.* VII. 3. 16)– hüküm süren Odrys'ler ile Trakya'nın kıyı kesiminin hakimi Seuthes, Lakedaimon'lularla müttefikti (Ksen. *Hell.* III. 3. 2).

Thrasybulos'un gerçekleştirdiği bu ittifakın Küçük Asya'daki Hellen kentleri üzerinde olumlu bir etki yarattığı gözlemlenmektedir. Bazı Hellen kentleri Atinalılara karşı bu anlaşmadan sonra, daha dostane ilişkiler içine girmişlerdir. Ancak bu durumun nedeninin Sparta'lı *harmostes*'lerin sert tutumundan mı; Thrasybulos'un onlara karşı sergilediği dostane tavırlardan mı; yoksa Odrys Krallığı'nın bu kentler üzerindeki etkisinden mi kaynaklandığı kesin olarak belli değildir. Daha detaylı bilgi için bk. Archibald 1998, 124 vd.

543 Dem. *Lept.* XX. 60-61 [475]; Ksen. *Hell.* IV. 8. 27; ayrıca bk. Lysias XXVIII. 6 [180].

Thrasybulos'un Çanakkale Boğazı'na sefer düzenlediği sırada bazı Atinalılar onun aslında Rhodos'a yardım etmek amacıyla amiral seçildiğini iddia ederek; saldırının gerçek seyrini değiştirdiğinden dolayı şikayette bulunmuşlardır (Lysias. XXVIII. 5 [180]); Daha detaylı bilgi için bk. Merle 1916, 36 vd.; Cawkwell 1963, 153; Shuckburgh 1967, 332 vd.; Perlman 1968, 264; Strauss 1984, 46 vd.

544 Zira bu sırada birçok Byzantion vatandaşı Atina'da sürgün olarak yaşamaktaydı. Ayrıca bk. Dem. *Apat.* XXXIII. 5 vdd. [894].

545 Ksen. *Hell.* IV. 8. 27-28.

İÖ. 389 yılında, Lakedaimon'luların İstanbul Boğazı ile Karadeniz ticaretinin kilit noktası konumundaki Byzantion ve Kalkhedon gibi son derece önemli kentleri böylesine savunmasız bırakması ve garnizon bulundurmaması ihtimal dahilinde değildir.

yaptığı muharebede onu öldürdü. Bunun hemen akabinde Lesbos Adası Atina ile müttefik oldu. Bunu Kiklad adalarındaki ve Küçük Asya sahillerindeki birçok kent izleyerek Atinalılardan tarafa geçtiler. Bu şekilde Thrasybulos İÖ. 388 yılında Rhodos'a gitti. Burada ordusunun ve donanmasının gücünü artırdı[546]. Ardından Pamphylia'ya yelken açarak Eurymedon (Köprüçay) Irmağı'nın ağzında demir attı. Aspendos'lulardan vergi aldı. Ancak askerlerinin burada olay çıkarması sonucunda Aspendos'luların gece baskınına uğradı ve çadırında öldürüldü[547].

Atinalıların Byzantion'da üslenerek, Karadeniz'den gelen gemilerdeki malların % 10'una boğazdan geçerken gümrük vergisi olarak el koydukları ve Kalkhedon'u ellerinde tutmaları Lakedaimon'luların gözünden kaçmadı. Çünkü Atinalılar, bu şekilde önemli ölçüde gelir elde etmeye başlamışlardı[548]. Ayrıca Atinalıların Pharnabazos ile dost olmaları sayesinde Çanakkale Boğazı ve Marmara'daki kentlerle dostane ilişkiler kurmaları

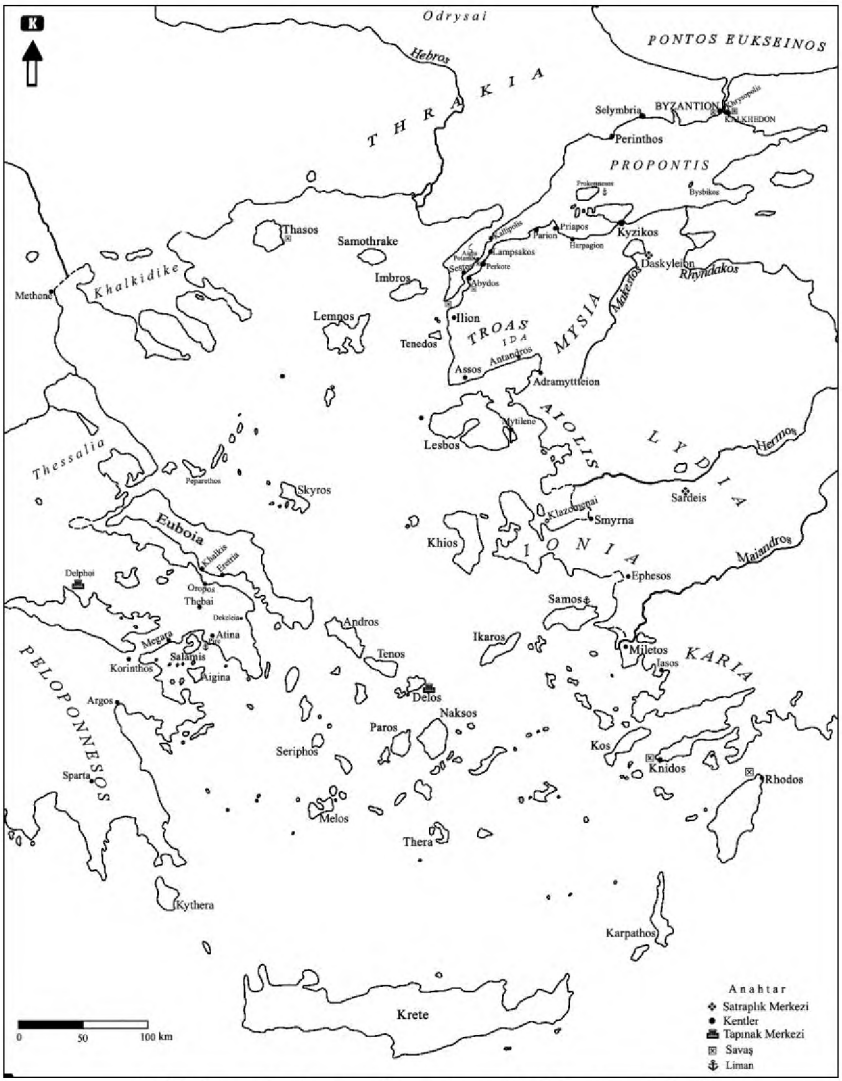
Bununla birlikte Ksenophon'un (*Hell.* IV. 8. 27-28) pasajlarında Thrasybulos'un, gerek Byzantion'a gelmesi ve kentteki oligarşi rejimini değiştirmesi gerekse Kalkhedon'luların Atinalılarla dost olmasını sağlaması sırasında söz konusu kentlere herhangi bir yaptırımda bulunduğuna ya da kentlerde savaş/çatışma yaşandığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum bize, bu sırada Byzantion ile Kalkhedon'da Lakedaimon garnizonlarının ve Sparta *harmostes*'lerinin bulunmadığını düşündürmüştür. Zira, söz konusu kentlerde Sparta *harmostes*'inin bulunması halinde kentlerin savaşsız ele geçmesi ya da valiler kent içindeyken oligarşik rejimin değişmesi imkan dahilinde görünmemektedir. Bu bakımdan Ksenophon'un bu ifadesi doğal olarak, Byzantion ve Kalkhedon'daki *harmostes*'lerin, İÖ. 394 yılındaki Knidos deniz muharebesinden sonra, Sparta'lı komutan Derkylidas'ın çağırısına uyarak Avrupa'daki kentlerden kovulan valilerle birlikte güçlerini Sestos'ta bir araya getirmiş olabileceği olasılığını gündeme getirmektedir (ayrıca bk. Ksen. *Hell.* IV. 8. 5).

Diğer yandan Demosthenes'e (*Lept.* XX. 59-60 [474-475]) göre ise Thrasybulos, Byzantion'u da aynı Thasos Adası gibi, kentteki bazı vatandaşların yardımıyla ele geçirmiştir. Zira Thasos'taki destekçisi Ekphantos kentlerindeki Lakedaimon garnizonunu uzaklaştırdıktan sonra, kenti Thrasybulos'a teslim etmiştir. Bu durumda Byzantion'u Thrasybulos'a teslim eden ve Atinalıların Çanakkale Boğazı'nda hakimiyet sağlamalarında yardımcı olan Byzantion'lu Arkhebios ile Herakleides, Byzantion ve Kalkhedon'daki Lakedaimon garnizonlarının kentlerden uzaklaştırılmasında önemli rol oynamış olsa gerektirler. Çünkü bu yüzden, Ekphantos gibi Byzantion'lu Arkhebios da daha sonradan, Atinalılar tarafından ödüllendirilmiştir (*Lept.* XX. 61-63 [475-476]). Arkhebios'un Atinalıların dostu olmasına ilişkin olarak ayrıca bk. Dem. *Arist.* XXIII. 189 [683-684]

546 Ksen. *Hell.* IV. 8. 28-30; Diod. XIV. 94. 3-4.

547 Ksen. *Hell.* IV. 8. 30-31; ayrıca bk. Lysias XXVIII. 8 [180]; Corn. Nep. VIII. 4. 3 "*Thrasybulos*".

548 Dem. *Lept.* XX. 60 [475]; Ksen. *Hell.* IV. 8. 31.



11) *Thrasybulos'un Byzantion-Kalkhedon Seferi*

Lakedaimon'luları harekete geçirdi. Dolayısıyla önlem almayı gerekli buldular. Derkylidas'tan bir şikayetleri olmamasına karşın, *ephoros*'ların dostluğunu kazanan eski Byzantion donanma komutanı Anaksibios'u, İÖ. 388 yılında Abydos'a *harmostes* olarak atadılar. Emrine 3 *triereis* ve 1.000 paralı askere yetecek kadar ödenek vererek onu Çanakkale Boğazı'na

gönderdiler[549]. Bu şekilde Çanakkale Boğazı, Byzantion ve Kalkhedon'daki durumlarını düzelteceklerini düşünüyorlardı. Anaksibios bölgeye intikal ettikten sonra, Aiolis kentlerini Pharnabazos'tan zorla ayırmaya çalıştı. Abydos çevresindeki bölgeyi talan etti. O zaman Thrasybulos'un Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Byzantion ve Kalkhedon üzerinde kurduğu düzenin bozulmasından korkan Atinalılar, karşı önlem olarak Iphikrates'i gönderdiler. Emrine verilen 8 gemilik filo ve yaklaşık 1.200 hafif silahlı askerle Çanakkale Boğazı'na gelen Iphikrates, Anaksibios'u Antandros'tan Abydos'a dönerken pusuya düşürdü. Anaksibios ile birlikte çeşitli kentlerden gelerek Abydos'ta toplanan Sparta'lı *harmostes*'lerden 12 tanesini çarpışma sırasında öldürdü. Bu savaşta Lakedaimon'lular çeşitli birliklerden yaklaşık 1.200 kişi kaybettiler. Kaçmayı başarabilenler ise, Abydos'a kadar Iphikrates'in askerleri tarafından kovalandılar. Bunun üzerine Iphikrates, önce Khersonesos'a[550] ardından da Kalkhedon ve Byzantion'a[551] gitti.

İÖ. 387 yılında Pers Kralı II. Artakserkses ile ittifak yapan Sparta krallarından Antalkidas[552], kralın yüksek görevli memuru Tiribazos'la birlikte Küçük Asya'ya dönmüştü. Abydos *territorium*'unda uğradıkları yenilgiyi ve kentteki Sparta *harmostes*'i Nikolokhos'un gemileriyle birlikte Iphikrates ve Diotimos tarafından abluka altına alındığını öğrenince derhal kara yoluyla Abydos'a gitti[553]. Bunun üzerine Iphikrates, komutanlarından Demainetos, Dionysios, Leontikhos ve Phanias komutasında Antalkidas'ın hareketlerini kontrol etmek amacıyla yeterli miktarda donanma ve askerî birlik bıraktıktan sonra, Byzantion'a yelken açtı. Ardından, kısa süre önce, İÖ. 388 yılında Thrasybulos'un baskısıyla Atinalıların dostluğunu kabul eden; ancak şimdi Lakedaimon'luları destekleyen Kalkhedon'u abluka altına aldı. Bu sırada Abydos'ta konuşlanmış olan Antalkidas ise, Kalkhedon'lular tarafından yardıma çağrıldığı haberini yayarak donanmayı alıp, geceleyin denize açıldı[554]. Kalkhedon istikametine doğru yelken açmasına karşın Perkote'ye[555] geldiğinde gizlice demir attı. Antalkidas'ın

---

549 Ksen. *Hell.* IV. 8. 31-33. Ayrıca bk. Rhodes-Osborne 2007, 80 vd.

550 Ksen. *Hell.* IV. 8. 34-39.

551 Polyain. *strat.* II. 24 "*Antalkidas*".

552 Ksen. *Hell.* V. 1. 25. Ksenophon'a (*Hell.* IV. 8. 14) göre, bu anlaşmanın en temel maddesi Küçük Asya sahillerindeki bütün Hellen kentlerinin ve adaların bağımsız olmasıydı.

553 Ksen. *Hell.* V. 1. 25.

554 Ksen. *Hell.* V. 1. 25; Polyain. *strat.* II. 24 "*Antalkidas*".

555 Eski bir Troas kenti olan Perkote, Umurbey'in 10 km doğrusundaki Erdağ adlı tepenin sırtlarında yer almaktadır. Yeni Perkote'nin ise, Umurbey'in yaklaşık 6 km

İstanbul Boğazı istikametine doğru denize açıldığının haberini alan Demainetos, Dionysios, Leontikhos ve Phanias ise, derhal kuvvetleriyle onun peşine düştüler ve Prokonnesos yolunu tuttular. Ancak Antalkidas, Perkote'de gizlenerek onların yanından geçip, Byzantion istikametine doğru gitmelerini bekledikten sonra, gene Abydos'a döndü. Zira Syrakusai ile İtalya'daki müttefiklerinin gönderdiği 20 gemilik filonun kendisiyle buluşmak üzere Abydos'a gelmekte olduğunu haber almıştı. Abydos'tayken, Byzantion'da konuşlanan Iphikrates komutasındaki Atina donanmasına katılmak üzere Kollytos'lu Thrasybulos'un Trakya'dan 8 gemilik filosuyla hareket ettiğini öğrendi. Gözetleyiciler Byzantion'a gitmek için Çanakkale Boğazı istikametine yelken açan 8 gemiden oluşan düşman filosunun yaklaşmakta olduğunu haber verdiklerinde, Antalkidas en hızlı 12 *triereis*'-ini hazırlatarak Atinalılara pusu kurdu. Atina filosu yanından geçip gittikten sonra, peşlerine düştü. İzlendiklerini fark eden ve Byzantion istikametine kaçmaya başlayan düşmanın ağır gemilerine yetişmekte gecikmedi. Ancak kendi kafilesinin başındaki teknelerle en önden kaçanları izlemeyi sürdürdü. Bunları ele geçirince arkadakiler, önden kaçanların yakalanmış olduğunu görerek umutsuzluğa kapıldılar ve Sparta'lılara teslim oldular. Böylelikle Kollytos'lu Thrasybulos'un komutasında, Byzantion'a yardıma giden bütün gemiler Antalkidas tarafından ele geçirilmiş oldu[556].

Antalkidas, Abydos'a geri döndüğünde Syrakusai'dan kendilerine yardıma gelen 20 gemiyle filosunu birleştirdi. Ayrıca Pharnabazos'un yerine Daskyleion satraplığına atanmış olan Ariobarzanes'in egemen olduğu Ionia Bölgesi'nden gönderilen gemiler de burada donanmasına katıldı. Böylelikle Antalkidas, İÖ. 387 yılında 80 gemiyi aşan donanmasıyla

---

kuzeydoğusuna düşen Gökköy yakınlarından akan Praktios (Umurbey) Çayı'nın kuzey yakasında olduğu sanılmaktadır.

[556] Ksen. *Hell.* V. 1. 27.

Polyainos'a (*strat.* II. 24 "*Antalkidas*") göre ise, bu sırada Byzantion'da bulunan ve Kalkhedon'u kuşatmakla meşgul olan Iphikrates'e yardıma gitmek üzere görevlendirilmiş Atina filosu, Antalkidas'ın kuvvetli bir donanmayla Abydos'ta konuşlanması sebebiyle Tenedos'ta (Bozcaada) demir atmıştı. Antalkidas, Kalkhedon'daki müttefiklerinin Iphikrates komutasındaki Atinalılar tarafından saldırıya uğradığını öğrenince Kalkhedon'lulara yardım etmek için Abydos'tan demir aldı. Fakat Kyzikos yakınlarına geldiğinde en iyi şekilde gemilerini gizleyebileceği bir körfezde Atinalılara pusu kurdu. Bu arada Tenedos Adası'ndan Antalkidas'ın hareketlerini gözleyen Atinalılar, bir an önce Byzantion'daki Iphikrates'le buluşmak üzere Çanakkale Boğazı'na yelken açtılar. Uzaktan Antalkidas'ın koyda gizlediği filosunu fark edemediler. Bu bakımdan koya yaklaştıklarında, Antalkidas beklenmedik bir şekilde gemileriyle Atina filosu üzerine güçlü bir saldırı düzenledi. Gemilerden bazısını batırdı; diğerlerini ise ele geçirdi.

Çanakkale Boğazı üzerinde tam bir egemenlik kurdu. Bu sırada Iphikrates'in emrindeki Atina donanması Byzantion önlerinde demirlemişti. Atinalılar her ne kadar İstanbul Boğazı kanalıyla Karadeniz ticaretini kontrolleri altında tutsalar da Çanakkale Boğazı'nın Sparta'nın hakimiyeti altında olması yine de onları son derece zor bir durumda bırakıyordu. Zira Çanakkale Boğazı'nda konuşlanmış olan Antalkidas, Karadeniz'den Atina'ya gitmekte olan erzak yüklü gemilerin yolunu kesmeye ve onları müttefik limanlara sevk etmeye başlamıştı[557]. Bu durum, Atina'nın iaşe sıkıntısı çekmesine ve kentteki hububat fiyatlarının artmasına neden oluyordu[558].

Atinalılar, Lakedaimon'luların Pers kralıyla ittifak yaptığı için daha önce Aigos potamoi'da uğradıkları ağır yenilgiye benzer bir mağlubiyete uğramaktan korkmaya başladılar. Bu bakımdan Tiribazos, Pers kralının barış için ileri sürdüğü koşulları öğrenmek isteyenleri yanına çağırdığı zaman Atinalılar da bütün diğer kent devletleri gibi Pers yüksek memuruna elçilerini gönderdiler[559]. Ardından, İÖ. 387 yılında, tarihe '*Antalkidas Barışı*' olarak geçen anlaşmayı imzaladılar. Söz konusu barış koşulları uyarınca:

- *Asya'daki kentlerle adalardan Klazomenai*[560] (Urla) *ile Kıbrıs'ın Pers Kralı II. Artakserkses'e bağlı olması;*
- *Buna karşılık büyüklü küçüklü bütün Hellen kentleri ile adaların özgürlüklerinin ve bağımsızlıklarının* (ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι) *tanınması*[561]*;*
- *Sadece Lemnos, Imbros ve Skyros gibi eskiden beri Atinalılara bağlı olan adaların onların kontrolünde kalması;*

şartıyla Artakserkses II Mnemon ile Hellenler arasında anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın garantörü olarak Pers kralı bu barış koşullarını kabul etmeyecek olanlara karşı, kabul edenlerin yardımı ile karada ve denizde askerlerini; gemilerini ve servetini ortaya koyarak savaşacaktı[562].

---

[557] Ksen. *Hell.* V. 1. 28.

[558] Lysias XXII. 14-15 [165].

[559] Ksen. *Hell.* V. 1. 29-30.

[560] Bu sıralar Klazomenai'ın geçirdiği siyasal bunalım (*IG* II^2 1. 28) nedeniyle Pers kralı bu adanın kendisine bağlı olmasını adalete uygun bulmaktadır.

[561] Otonomi maddesi gerek Pers kralı gerekse Sparta'lılar açısında büyük önem arz ediyordu. Çünkü Atina'nın tekrar hegemonyal bir organizasyon oluşturmasına büyük bir engel teşkil ediyordu.

[562] Ksen. *Hell.* V. 1. 31; Diod. XIV. 110. 2-3; XV. 5. 1; Plut. *Artaks.* XXI. 5; Isok. *Paneg.* IV. 115; ayrıca bk. Dem. *Rhod.* XV. 29 [199]; *Lept.* XX. 60 [475] dn. *a*; Isok. *de Pac.* 16 [162] dn. *d*; Polyb. IV. 27. 5.

Anlaşma koşulları uyarınca Byzantion ve Kalkhedon, İÖ. 387 yılında diğer Hellen kentleri ve adaları gibi şehirlerindeki garnizonları uzaklaştırmışlardır. Bu şekilde Byzantion otonom ve tam anlamıyla özerk olurken Kalkhedon Pers hakimiyeti altına girmiştir[563].

Bu arada, Byzantion'un Batı Anadolu'da kurulan bir ittifakın/birliğin üyesi olarak, İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde[564] gümüş sikke bastığını görüyoruz. Antik kaynaklarda ve epigrafik belgelerde herhangi veriye rastlamadığımız bu ittifak hakkında yegane bilgi nümismatik buluntulardan sağlanmaktadır[565]. Söz konusu birliğe üye diğer kentler ise, anlaşıldığı kadarıyla Kyzikos, Ephesos, Samos, Knidos, Rhodos, Iasos ve belki de Lampsakos'tur[566]. 'Birliğin' (= *symmakhia* [συμμαχία]), Pers ağırlık sistemine göre bastığı sikkelerin[567] ön yüzünde yılanlarla boğuşan çocuk Herakles ve *SYN* [ΣΥΝ] kısaltması[568] yer almaktadır. Arka yüzde ise, her kent kendi amble-

---

563 Avram 2004, 980 nº 743.

564 Söz konusu birliğin ne zaman kurulduğu ve Byzantion'un birliğe ne zaman üye olduğu kesin değildir.

Birliğin, İÖ. V. yüzyılın son çeyreğinde kurulmuş olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır (ayrıca bk. Tekin 2005[3], 24 vd.). Ancak İÖ. V. yüzyılın son çeyreğinde Samos Adası'nın Atinalıların en önemli müttefiki olması (Thuk. VIII. 16; 19; 21; 27; 30; 33; 35; 38; 43-44; 47-54; 56; ayrıca bk. Ksen. *Hell.* II. 2. 1-2; 5-6; Plut. *Lys.* VI. 2; XIII. 3-4; XIV. 1), söz konusu birliğe bu tarihte üye olmasını imkansız kılmaktadır. Bu bakımdan birliğin, İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde; ya İÖ. 394 yılındaki Knidos Deniz Savaşı'ndan ya da İÖ. 387 yılındaki Antalkidas Barışı'ndan sonra, Pers kralı ve Atinalıların da desteğiyle Lakedaimon'lulara karşı kurulmuş olması ihtimal dahilindedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XV. 5. 1-3; 28. 2-4.

565 Atlan 1993, 35; Tekin 2005[3], 24.

566 Karwiese 1980, 1 vdd.; Atlan 1993, 35; Tekin 2005[3], 24.

Söz konusu kentler gerek Peloponnesos Savaşları gerekse sonrasında, Atinalılar ile Sparta'lılar arasındaki güç çekişmesi nedeniyle ağır kayıplara uğramışlardı. Artık kendileriyle doğrudan alakadar olmayan nedenlerden ötürü zarar görmek istemediklerinden ve kendi belirledikleri sistemde yönetilmeyi tercih ettiklerinden ötürü, aralarında bir ittifak yapmışlardır.

567 Gümüşten basılmış bu ittifak sikkelerinin birimi belirsizdir. Ağırlıkları ise, esas olarak 11.00-11.30 gr civarındadır. Bu ölçü 2 Aigina *drakhmai*'ı ve o dönemde yaygın kullanıma sahip olan Khios?-Rhodos? ağırlık sistemine göre, 3 *drakhmai* değerindeydi. Her ne kadar 3 *drakhmai* normal bir birim değilse de, sadece bu olay için, yani ittifak için basılmış ve kullanılmış olma ihtimali olduğunu düşündürmektedir. Zira, 3 *drakhmai*, 2 Pers *sigloi*'una eşitti. Pers ağırlık sistemi yalnızca bazı Hellen kentleri tarafından kullanıldığından değil; fakat aynı zamanda Pers politikasının desteklenmesinden; diğer bir deyişle yardımların Pers sikkeleriyle yani *dareikos* ve *siglos* ile ödenmesinden dolayı da önem arz etmekteydi (ayrıca bk. Atlan 1993, 35; Tekin 2005[3], 25).

568 'Müttefiklerin sikkesi' (= *symmakhikon nomisma* [συμμαχικὸν νόμισμα]) anlamına gelmektedir.

mini koymuştu. Bu nedenle Byzantion da yine yunus sırtında ayakta duran sığır tipini kullanmıştır[569]. Bu sikkelerin basılma tarihi genellikle ön yüzdeki Herakles tipinin seçimi ile açıklanmak istenmektedir. Bir görüşe göre, söz konusu birlik, Peloponnesos Savaşları'nın sonlarında Sparta tarafından Atina karşıtı olarak kurulmuştu. İlk görüşü savunanlara göre, sikkelerin ön yüzündeki Herakles tipi, Peloponnesos Savaşları'ndan galip çıkan Sparta'nın Atina'ya karşı kazandığı üstünlüğü simgelemek için konulmuştu. Çünkü Herakles, bir Dor yani Sparta kahramanıydı[570]. Bir başka görüş ise, söz konusu birlik, Atinalı amiral Konon'un komuta ettiği Pers donanmasının, İÖ. 394 yılında Sparta donanmasını Knidos açıklarında bozguna uğratmasından bir süre önce, Sparta karşıtı olarak kurulduğu şeklindeydi. Bu görüşü savunanlara göre ise sikkeler, Konon'un zaferiyle bölgedeki kentlerin Sparta boyunduruğundan kurtulmalarını sembolize ediyordu. Çünkü sikkelerin ön yüzünde yılanlarla boğuşan Herakles tipi, onlara göre, yılanların saldırısına uğramış ve zor durumda kalmış Herakles'e işaret etmekteydi[571].

H. İKİNCİ ATTİKA-DELOS DENİZ BİRLİĞİ (İÖ. *ca.* 378/377):

Byzantion'un Konfederasyona Üye Olma ve Ayrılma Sebepleri

Hellas'taki Hellen devletleri Antalkidas Barışı'nın koşullarına 2 yıl bile bağlı kalmamışlardı[572]. Lakedaimon'luların savaş sırasında Sparta'dan çok düşmana eğilim gösteren müttefiklerini cezalandırmaya başlamalarıyla Hellas'ta savaş tekrar alevlenmişti[573]. Ancak savaş bu sefer adalar ve Anadolu sahillerindeki Hellen kentlerine sıçramamıştır. Bu bakımdan Sparta, Atina ve Pers kralının elçileri, özerk olan adalar ve Hellen kentleriyle ittifak yapmak ve onları kendilerine bağlamak üzere yeniden harekete geçmişlerdir. Sparta'lılar kentlerin özerk olması gerektiğini söylemelerine rağmen kendileriyle ittifak halinde olan kentlere koştukları ilk koşul her istedikleri

---

569 Hill 1906, 63 vdd. dn. 2; Karwiese 1980, 16; Atlan 1993, 35 *lev.* XXXII. 4-12.

570 Cook 1961, 67 vdd.; Karwiese 1980, 10 vdd.; Tekin 2005[3], 24 vd.

571 Hill 1906, 63 vdd.; Cawkwell 1956, 69 vdd.; 1963, 152 vdd.; Schönert-Geiss 1970, 31 vdd.; Strauss 1984, 47 dn. 41; Tekin 2005[3], 25; ayrıca krş. Atlan 1993, 35.

572 Diod. XV. 5. 3.

573 Ksen. *Hell.* V. 2. 1 vdd.

Byzantion'un, İÖ. 387 yılından İÖ. *ca.* 378/377 yılına ve ardından İÖ. *ca.* 364/363 yılına kadar ön plana çıkmamasının en önemli nedeni, Ksenophon'un kaleme aldığı *Hellen Tarihi*'ndeki olayların Hellas'ın direkt olarak merkezinde geçmesi ve Sparta, Thebai ile Atina'nın bütün enerjilerini ve dikkatlerini ancak kendi aralarındaki savaşa vermelerinden kaynaklanıyor olsa gerektir.

yere peşlerinden gelmeleriydi. Müttefiklerine danışmadan düşman edindiklerinden dolayı, çoğu zaman bağımsız addettikleri müttefiklerini en yakın dostlarıyla savaşmak zorunda bırakıyorlardı. Ayrıca müttefikleri arasında kimi yerde onlu kimi yerde ise, otuzlu yönetim kuruyorlardı. Bu da yetmezmiş gibi bir de başlarına Sparta'lı vali komutasında garnizon konuşlandırıyorlardı. Vatandaşları kentlerin yasalarına uygun bir şekilde değil; fakat zorla egemenlikleri altında tutmaya önem veriyorlardı. Bu yüzden kentler Lakedaimon'luların demokratik yönetimden ziyade tiranlıktan hoşlandığı kanısındaydı[574].

Bu bakımdan, İÖ. 378 yılında Ege adalarına ve Anadolu sahillerindeki sitelere Atinalıların gönderdikleri elçiler kentlerin özerkliğine hiçbir koşulda dokunmamak ve vergi vermemek kaydıyla[575] onları kendi taraflarına çekmeye çalıştılar. Atinalıların bu çağrısına ilk olarak Khios ve Byzantion kentleri katıldı[576]. Byzantion'lular aralarında Kydon[577] ve Philinos'un[578] bulunduğu elçi heyetini Atina'ya gönderdiler[579]. Atinalılar ve müttefikleri ile ittifak yapma konusunda Khios'lularla aynı koşullarda anlaştılar. By-

---

574 Ksen. *Hell.* VI. 3. 7-8; ayrıca bk. Diod. XV. 28. 2.

575 Atinalıların bu kararında vergi (φόρος) yasaklanmıştı (*IG* II^2 43= *SIG*^{3} 147 str. 23). Ama meclisin kararlaştırdığı ve ancak birlik amaçları için var olabilecek 'katkı payı' (= *syntaksis* [σύνταξις]) bazı üyeler tarafından verilebilecekti.

576 *IG* II^2 41=*SIG*^{3} 146=Tod 1985^2, 56 n° 121 str. 8. Ayrıca bk. Adcock-Mosley 1975, 193 dn. 456; 240 dn. 645.

577 Byzantion elçilerinden Kydon, Atina taraftarıydı. Atinalıların İÖ. 408 yılındaki Byzantion kuşatması sırasında Sparta'lılara ihanet ederek kenti Alkibiades'e teslim edenler arasında yer alıyordu (Ksen. *Hell.* I. 3. 18). Bu yüzden Byzantion, İÖ. 405 yılında Sparta'lı komutan Lysandros tarafından ele geçirilmeden önce, Atina yandaşlarıyla birlikte Karadeniz'e kaçmıştı. Kısa süre sonra, Atina'ya geldiğinde kendisine Atina vatandaşlığı verilmişti (Ksen. *Hell.* II. 2. 1). Peloponnesos Savaşları'nın ardından, İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde Byzantion'a dönmüş ve tekrar kentin yönetiminde önemli rol sahibi olmuştur (*SIG*^{3} 146=Tod 1948, 56 vd. n° 121 str. 24). Ayrıca bk. Perlman 1958, 189.

578 Byzantion elçilerinden Philinos, Atina taraftarı partiye mensup olsa gerektir. Zira Atinalılar tarafından 'misafirlik bağlarıyla bağlı devlet konuğu' (= *proksenos* [ὁ πρόξενος]) imtiyazı ve 'hayırhah' (= *euergetēs* [εὐεργέτης]) unvanıyla ödüllendirilmiştir (*IG* II^2 76). Ayrıca bk. Perlman 1958, 189.

Byzantionlu vatandaşlar İÖ. IV. yüzyılda (İÖ. 389 yılından sonra [*IG* II^2 76] ve İÖ. *ca.* 378/377 yılından önce [*IG* II^2 235]) Atinalılardan çeşitli *proksenos*'luklar elde etmişlerdir (Dem. *Lept.* XX. 60-63 [475-476]). Ayrıca Byzantion'luların Thebai (*IG* VII 2408); Kos (*Iscr. Cos* ED 40. 5; Reger 2004, 753 n° 497) ve Olbia (*IGDOP* 18) kenti tarafından da *proksenos*'luk ödülüyle mükafatlandırıldıkları bilinmektedir.

579 *SIG*^{3} 146=Tod 1985^2, 56 vd. n° 121 str. 23-26; ayrıca bk. Hicks-Hill 1901, 192 vdd. n° 100 [78]; Mosley 1965, 259; 262.

zantion'lularla yapılan ittifak Atina Danışma Meclisi, generalleri ve atlı sınıfının Atinalılar adına yemin etmesiyle onandı. Bunun üzerine Byzantion elçileri *prytaneion*'a[580] kabul edildiler. Atina ile yaptıkları anlaşma meclis sekreterinin gözetiminde mermerden yapılma bir stel üzerine kazındı ve *akropolis*'e dikildi[581].

Khios ve Byzantion'u Mytilene[582], Perinthos, Rhodos ile diğer adalar ve Hellas'taki birçok kent izleyerek Atinalılarla ittifak yaptı[583]. Bu şekilde Atinalılar, İÖ. *ca.* 378/377 yılında Sparta'lılara karşı[584] İkinci Atina Konfederasyonu'nu kurdular[585]. Konfederasyon'un en önemli maddesi birliğe bağlı herhangi bir üye saldırıya uğradığında diğer üyelerin o üyeye yardımda bulunmasını öngörüyordu[586]. Böylelikle Byzantion başta olmak

---

[580] *Prytaneion* [πρυτανεῖον] antikçağ kent devletlerindeki binaların en önemlisi olup, kent meselelerin görüşüldüğü en yüksek merciydi. Kent meclisi arasından belirli süreyle yetkili olarak seçilen yönetim kurulu burada toplanırdı. Yargıyı denetleme yetkisine sahip olan bu kurulda kentin yetkisini, selametini ve devamlılığını temsil eden ve hiç söndürülmeyen kutsal ateş yanardı. *Prytaneion* binasında resmi konuklar için resmi misafirhane, kentin yöneticilerin katıldığı yemekli toplantıların yapıldığı salon, devlet arşivi ve başta Hestia olmak üzere kutsal ritüellerin yapıldığı kısımlar bulunurdu.

[581] *SIG*^{3} 146=Tod 1985^2, 56 vd. n° 121 str. 1-26; ayrıca bk. Hicks-Hill 1901, 192 vdd. n° 100 [78].

[582] *IG* II^2 42=Tod 1985^2, 57 vdd. n° 122.

Diod. XV. 28. 2-3. Isokrates'e (*Plat.* 27-28 [301]) göre de Atinalılar, Thebai'lıları –İÖ. 395 yılında– Lakedaimon'lular karşısında düştükleri son derece zor durumdan kurtarmış olmalarına karşın (ayrıca bk. Ksen. *Hell.* III. 5. 16-24), onlar –İÖ. 378 yılında– Sparta'lılarla birlik olup Attika'yı istila etmiştilerdi (ayrıca bk. Ksen. *Hell.* V. 4. 19-21). Ancak bu sırada, Khios, Mytilene ve Byzantion halkı Atinalılara sadık kalmaya devam etmişlerdi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Rhodes-Osborne 2007, 86 n° 20; 98 n° 22; 107 vdd. n° 23.

[583] Tod 1985^2, 62 n° 123 str. 78-90.

[584] İlk deniz birliği Perslere karşı kurulmuştu.

[585] Diod. XV. 28. 2-3; *IG* II^2 40-45; *SIG*^{3} 147; Daha detaylı bilgi ve kaynaklar için bk. Hicks-Hill 1901, 193 vdd. n° 101 [81]; Tod 1985^2, 59 vdd. n° 123; Rhodes-Osborne 2007, 92 vdd. n° 22. Sparta'lı komutan Sphodrias'ın Pire limanını ele geçirmeye çalışmasından sonra, kurulan bu birliğe ilişkin olarak ayrıca bk. Ksen. *Hell.* V. 4. 34 vdd.

Ksenophon'a (*Hell.* VI. 1. 12) göre, Atinalılar tarafından kurulmuş İkinci Atina Konfederasyonu'nda yer alan devletlerin çoğu küçük adalardı. Birliğin üye sayısı Diodoros'a (XV. 30. 2) göre, 70; Aiskhines'e (*Fals. Leg.* 70) göre, 75'ti. İkinci Atina Konfederasyonu'nun kuruluşuna ilişkin bir yazıtta geçen üye sayısı ise, 54'tür (Tod 1985^2, 68 vd. n° 123). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *IG* II^2 43= *SIG*^{3} 147=Tod 1985^2, 59 vdd. n° 123; Rhodes-Osborne 2007, 92 vdd. n° 22.

[586] *IG* II^2 43= *SIG*^{3} 147=Tod 1985^2, 59 vdd. n° 123 str. 46-51. Bu madde esas itibariyle söz konusu birliğin savunma amacı taşıdığına işaret etmektedir.

üzere, birliğe bağlı kentlerde demokratik yönetim şekli benimsendi. Zira kentlerin tam bağımsızlığı birliğin ön koşulu olarak kabul edilmişti. Her kent kendi koyduğu yasalarla yönetilecekti. Atinalılar tarafından kentlerine ne bir garnizon konuşlandırılacak ne de yönetici atanacaktı. Vergi verme yükümlüğü ise, hiçbir şekilde söz konusu edilmemişti. Böylelikle büyüklü küçüklü birliğe bağlı her üyenin kendi temsilcilerinin katılımıyla toplanarak karar alan bir danışma kurulu oluşturuldu. Ayrıca konseyde her üyenin eşit oy hakkına sahip olması ve Atinalı bir temsilcinin meclis başkanı atanması kararlaştırıldı[587].

Gene de bu ittifak pek işe yaramamış olacak ki, İÖ. *ca.* 364/363 yazında 100 gemiden oluşan bir Boiotia donanmasının başında bulunan Thebai'lı komutan Epameinondas, Rhodos ve Khios gibi ada devletlerini Atina'dan ayırarak Thebai müttefiki yaptı. Ardından emrindeki donanmayla birlikte Marmara Denizi'nde operasyon düzenledi. Böylelikle Byzantion'un da bağlı bulunduğu İkinci Atina Konfederasyonu'ndan ayrılmasına önayak oldu. Bu duruma engel olmak için Atinalıların Lakhes komutasında büyük bir donanma göndermeleri işe yaramadı. Epameinondas, başta Byzantion olmak üzere, Khios ve Rhodos'un Thebai dostu olarak kalmalarını sağladı[588]. Zira Byzantion, Khios ve Rhodos'un Thebai ile müttefiklik anlaşması imzalamaları, söz konusu kentlere ne gemi ne asker ne de maddi yardımda bulunma yükümlülüğü getiriyordu. Bu durum Atinalıların kısa süre önce

---

[587] Diod. XV. 28. 4. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Tod 1985[2], 63 vdd; Rhodes-Osborne 2007, 98 vdd.

[588] Diod. XV. 79. 1; Isok. *Phil.* 53 [93] dn. *f.* Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Marshall 1905, 97; 104; Cawkwell 1972, 270 vd; 1981, 41; Buckler 1980, 170 vdd.; Hornblower 1982, 200.

Atinalılar ilk deniz birliği üzerindeki deneyimlerinden ve hatalarından ders alarak öncelikle müttefik kentler üzerinde hegemonya kurmayı düşünmüyorlardı. Fakat Atinalıların kısa süre içinde kendilerini toplayıp güçlenmeye başlaması, müttefik kentlerin tedirgin olmasına yol açtı. Bu bakımdan Epameinondas'ın, Rhodos, Khios ve Byzantion gibi İkinci Atina Konfederasyonu'nun en önemli müttefiklerini, İÖ. *ca.* 364/363 yılında bölgeye düzenlediği sefer sırasında Atinalılardan ayrılmaya ikna etmesi, pek de zor olmamış olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ruzicka 1998, 61 vd.; 67.

Bu şekilde Boiotia Konfederasyonu'na üye olan Byzantion'lular Thebai'a kendi istekleriyle çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Bunlar arasından Byzantion'lu bir vatandaşa İÖ. *ca.* 363 yılında Thebai'lılara yaptığı hayırhahlıktan dolayı kent tarafından 'vergiden muafiyet' (= *ateleia* [ἀτέλεια]); 'dokunulmazlık' (= *asylia* [ἀσυλία]); 'kişisel güvence' (= *asphaleia* [ἀσφάλεια]); 'toprak ve ev satın alabilme hakkı' (= *enōna* [ἐνωνά]) *etc.* gibi ayrıcalıklar bahşedilmiştir (*IG* VII 2408; *SEG* XXXIV 355). Ayrıca bk. Rhodes-Osborne 2007, 218.

kurdukları İkinci Atina Konfederasyonu'na üye olan kentlerin Atina ile olan müttefikliklerini bir daha gözden geçirmesine neden oluyordu. Henüz üye olmayanların ise, Thebai'la yakınlaşmasını sağlıyordu[589].

Bu bakımdan Atinalılar, Karadeniz'den kentlerine erzak sevkıyatını güvence altına almak amacıyla, İÖ. *ca.* 363 yılında Byzantion'a amiralleri Timotheos komutasında tam donanımlı bir donanma göndermek zorunda kaldılar. Atinalı general Timotheos, emrindeki kara ve deniz kuvvetleriyle, Torone, Potideia, Olynthos ile Samos gibi kentleri kuşatarak ele geçirdikten sonra Çanakkale Boğazı'na yelken açtı. Timotheos'un emrindeki birliklerle bölgeye gelmesi üzerine Epameinondas öngörülü bir şekilde Marmara'yı terk etti. Bu şekilde Kyzikos üzerindeki ablukayı kaldıran Timotheos, Byzantion'u da silah gücüyle ele geçirdi. Böylelikle Atina'nın Karadeniz'den sağladığı erzak sevkıyatını güvence altına alınmış; Byzantion tekrar İkinci Atina Konfederasyonu'na katılmıştır[590].

Ancak Byzantion ve Kalkhedon'lular, İÖ. 362 yılında Karadeniz'den Atina'nın limanı Pire'ye yelken açan tahıl yüklü gemilerin İstanbul Boğazı'ndan transit geçişine izin vermemişlerdir. Byzantion ve Kalkhedon'lulardan kurtulmayı başaran tüccarlar ve Atinalı gemi sahipleri bu sefer Kyzikos'lular tarafından durdurularak gemilerini Kyzikos limanına yanaştırmak ve kargolarını bu limanlarda satmak zorunda bırakılıyorlardı[591]. Zira o sene söz konusu kentlerde tahıl kıtlığı yaşanmaktaydı[592]. Bu bakımdan Byzantion'lular –belki Kalkhedon da buna dahildir– bir kararname yayınlamışlardır. Söz konusu yasa uyarınca boğazı bloke etmişlerdir. Karadeniz'in ağzını kilitlediklerinden hububat yüklü gemileri yapabilirlerse ikna ve rüşvet yoluyla; olmazsa zor kullanarak Byzantion limanında kargolarını boşatmaya mecbur etmişlerdir. Byzantion'da yayımlanan bu kanun hükmü uyarınca (birkaç hece yüzünden) Atinalıların yiyecek/tahıl ikmali kesilmiştir[593]. Bu durum Atina'da erzak kıtlığına ve Atinalıların ticaret gemilerine refakatçi olarak savaş gemileri göndermelerine yol açmıştır. Çünkü bu dönemde Atinalılar kendilerini besleyebilmek için, Karadeniz ve Byzantion üzerinden yılda 400.000 *medimnoi* tahıl ihraç ediyorlardı.

---

589 Dreher 1995, 34 vdd.; 60; Ruzicka 1998, 64 dn. 20.

590 Diod. XV. 81. 6. dn. 4; Corn. Nep. XIII. 1. 2 "*Timotheos*". Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kubitschek 1970², *col.* 1132.

591 Byzantion'da tahılın zorla satılmasına bedel olarak, transit geçen tüccarlara, satılan tahılın değeri üzerinden % 10 miktarında ek tutar ödenirdi. Bu tutarı kent, tahıl fiyatını pazarda aynı oranda yükseltmesi sayesinde karşılardı.

592 Dem. *Polyk.* L. 6 [1208]; ayrıca bk. Dem. *Steph.*(1) XLV. 64 [1121]. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cawkwell 1984, 335 vd.

593 Philostr. *vit. Soph.* I. 23 [527].

Bundan dolayı Karadeniz'le olan ticari bağlantı Atina için hayati derecede önem taşımaktaydı[594]. Bu sırada birçok tüccarın yanı sıra, bizzat Atinalı hatip Demosthenes de kendi cebinden yaptığı harcamalarla ve yüklü miktarda borç altına girerek Karadeniz'den erzak sıkıntısı çeken Atina'ya tahıl getirmeyi üstlenmiştir[595]. General Timomakhos'u hububat yüklü konvoyu *hieron*'dan[596] getirmekle görevlendiren Demosthenes, Byzantion ile Kalkhedon'luların bu gemilere de el koymalarına zar zor engel olarak, İÖ. 362 yılının sonbaharında bin bir zorlukla Atina pazarlarına tahıl ulaştırmayı başarmıştır[597].

I. MÜTTEFİKLER SAVAŞI (İÖ. 357-İÖ. 355)

Atinalılar alışkanlık sonucu, gerek kara gerekse deniz gücü oluştururken ulusal bir ordu meydana getirmekten ziyade, gündelik korunma ve savunma politikası güdüyorlardı. Her zaman için çeşitli kentlerden gelme macerapeverest ya da kaçaklardan oluşmuş, hizmetlerini en çok para verene sunan paralı asker gruplarına başvuruyorlardı. Bu yöntem sayesinde vatandaşlar zahmete ve tehlikeye girmeden, rahatlarını bozmamanın ve ekonomik çıkarlar gütmenin yolunu bulmuşlardı. Paralı askerler ise, hizmetlerinin karşılığını Atina müttefiklerinden keyfi vergi toplayarak, onların topraklarını yağmalayarak ve zaman zaman da korsanlık yaparak sağlamayı âdet haline getirmişlerdi. Öyle ki, Atinalıların düşmanlarından çok müttefiklerine maddi ve manevi bakımlardan zarar veriyorlardı. Paralı askerlerin kanunsuz davranışları katlanılmaz boyutlara ulaşınca, politikacılar başlarındaki generalleri suçluyor ve halk bunları mahkum etmekle içini rahatlatıyordu. Bu endişe verici gidişata çare bulunmadığı için, durum düzeleceğine giderek daha kötüye gidiyordu[598]. Diğer yandan Byzantion, Khios ve Rhodos'luların, İÖ. 361 yılında Atinalıların Samos üzerindeki etkisinden gözleri korkmuştu. Zira Atinalılar generalleri Leosthenes'in önderliğinde Samos'lularla birlikte Peparethos Adası'nı kuşatma altına almışlardır[599]. Daha

---

[594] Eun. *vit. Soph.* VI. 2 [462]; ayrıca bk. Dem. *Cor.* XVIII. 87 [254]; Kubitschek 1970^2, *col.* 1143.

Byzantion ile Atina arasındaki yoğun ticari ilişkiler için bk. Dem. *Apat.* XXXIII. 4-8 [893-895]; ayrıca bk. Cohen 1990, 190.

[595] Dem. *Polyk.* L. 7 [1208]-16 [1211]; ayrıca bk. Philostr. *vit. Soph.* I. 23 [527] dn. 1.

[596] Kimmeria Bosporos'unun doğu sahili.

[597] Dem. *Polyk.* L. 17 [1211]-59 [1224]. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sealey 1993, 91; 107 vd.; Archibald 1998, 221.

[598] Isok. *Aerop.* 8-10 [141-142] dn. *d*; ayrıca bk. Şentuna 2001, 9 vd.

[599] Polyain. VI. 2. 1 "*Leosthenes*". Daha detaylı bilgi için bk. Cargill 1995, 17 vdd.

sonra da Samos'luların iç işlerine karışarak sürgünden dönen bazı Samos'-luların kentlerine dönmelerine engel olmuşlardı. Bu durum Byzantion, Khios ve Rhodos'luların gözünden kaçmamış ve Atinalıların kısa zaman sonra kendi iç işlerine de karışarak benzer isteklerde bulunabileceğinden endişe duymaya başlamışlardı[600]. Bu sebeplerden ötürü iyi niyetler içinde bir araya getirilmiş olan İkinci Atina Konfederasyonu'ndan müttefikler birer ikişer ayrılarak Atinalılara baş kaldırmaya başlamışlardır.

Öyle ki, İÖ. 357 yılında başını Byzantion, Rhodos ve Khios'un çektiği birtakım kentler, Karia tiranı Maussollos'un kışkırtması ve desteğiyle Atina deniz konfederasyonundan ayrıldılar. Atinalıların söz konusu kentlerin bir-likten ayrılmalarını önleme ve onları geri kazanma çabaları boşa çıktı. Böylelikle söz yerini, tarihe "*Müttefikler Savaşı*" olarak geçen ve yaklaşık 3 sene süren savaşıma bıraktı[601]. Bunun üzerine Byzantion'lular, Atinalılara karşı kendilerini güvence altına almak için ayrıca Boiotia'nın en önemli kenti Thebai ile de anlaşma yaptılar[602].

Atinalılar ise, Khares ve Khabrias komutasına 60 gemiden oluşan[603] tam teşekküllü bir donanma tahsis ederek generalleri isyanı bastırmak üzere görevlendirdiler. Khios Adası'na yelken açan Atinalı generaller burada Khios'luları desteklemeye gelen müttefikleri Byzantion, Rhodos, Kos'lular ve Maussollos'un gönderdiği donanmayla karşılaştılar. Atinalıların üzerle-rine yürüdüğünü gören müttefik donanmasının Asya sahillerine doğru geri çekilmesi üzerine Atinalılar Khios'u hem karadan hem de denizden abluka altına aldılar. Khares adaya çıkarak kenti karadan kuşatırken, Khabrias denizden Khios'un limanına saldırdı. Ancak limanda çıkan şiddetli çarpış-ma sonucunda Khabrias'ın gemisi mahmuzlanarak batırıldı. Khabrias ise, gemisini terk etmeyerek Khios'lulara –ve müttefiklerine?– karşı çarpışırken öldürüldü[604].

---

[600] Ruzicka 1998, 64 dn. 18.

[601] Dem. *Rhod.* XV. 3 [191]; Isok. *Aerop.* 10 [142] dn. *b*; Diod. XVI. 7. 3; ayrıca bk. Dem. *Exord.* 24. 1 [1434] dn. *a*; 3 [1435] dn. *b*. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Buckler 1980, 171; Cawkwell 1981, 52 vd; Cargill 1981, Hornblower 1982, 209; Ruzicka 1998, 60; 67 vd.

[602] Dem. *Phil.*(3) IX. 34 [120].

[603] Diod. XVI. 20. 1.

[604] Dem. *Rhod.* XV. 3 [191]; XX. 80-86 [481-483]; Diod. XVI. 7. 3-4; Plut. *Phok.* VI. 1; Cor. Nep. XII. 4. 1-3 "*Khabrias*"; ayrıca bk. Schol. Dem. XXV. 4. Konuya ilişkin bilgi veren antik yazarlardan hiçbiri Khios limanındaki çarpışmadan söz ederken Khios'-luların müttefiklerinin bu harekattaki rollerine değinmemişlerdir. Khios'un müttefiki olarak Atina'ya baş kaldırmış olan Byzantion, Rhodos ve Kos donanmaları bu sırada Khios yakınlarında bulunuyordu. Ayrıca halihazırda Karia'nın hakimi Maussollos

İÖ. *ca.* 356 yılına geldiğimizde Perinthos[605], Byzantion, Khios, Rhodos ve Kos'lular[606] Atinalılara karşı verdikleri Müttefikler Savaşı'nı başarıyla sürdürüyor ve Atina ile bağlaşıklarına ağır kayıplar verdiriyorlardı. Bir yandan da artık her iki taraf da savaşa kesin bir son vermek için büyük hazırlıklara girişmişti. Uygun yerde ve koşullarda kozlarını paylaşacakları deniz savaşı için münasip bir zaman kolluyorlardı. Bir süre önce Khares komutasında 60 gemilik donanmayla savaşa başlayan Atinalılar, 60 gemi daha donatmışlar ve başlarına en yetenekli generallerinden Iphikrates ile Timotheos'u atamışlardı. Bu şekilde Iphikrates ve Timotheos Khares ile güçlerini birleştirmek ve Byzantion ile müttefiklerine karşı savaşmak üzere Atina'dan yelken açtılar[607]. Bu sırada Byzantion, Khios, Rhodos'lular ile bağlaşıkları 100 gemiyi aşan bir donanma oluşturmuşlar ve başta Atinalıların en eski müttefikleri Lemnos ve Imbros olmak üzere birçok adayı yağmalamışlardı. Ardından Atina'nın en önemli müttefiki konumundaki Samos'a yelken açmış; kenti hem karadan hem de denizden kuşatmaya başlamışlardı. Kenti ilk saldırıda düşürememelerine karşın, adadaki kırsal alanları ve kentin *territorium*'unu yağmalamışlardı. Bununla da yetinmeyerek hâlâ Atinalıların oluşturdukları İkinci Atina Konfederasyonu'na bağlı kalan civardaki birçok adayı soymuş ve savaşın bundan sonraki evrelerinde kullanmak üzere gerekli maddi desteği sağlamışlardı[608].

Bu arada Atinalı generaller toplanarak savaşı nasıl yürütecekleri konusunda plan yaptılar. İlk iş olarak Byzantion'u kuşatma konusunda karar aldılar ve Marmara'ya doğru yelken açtılar. Bunun üzerine Byzantion'un Khios, Rhodos ve Kos başta olmak üzere diğer müttefikleri Samos Adası'ndaki kuşatmayı kaldırarak Byzantion'luların yardımına koştular. Böylelikle

---

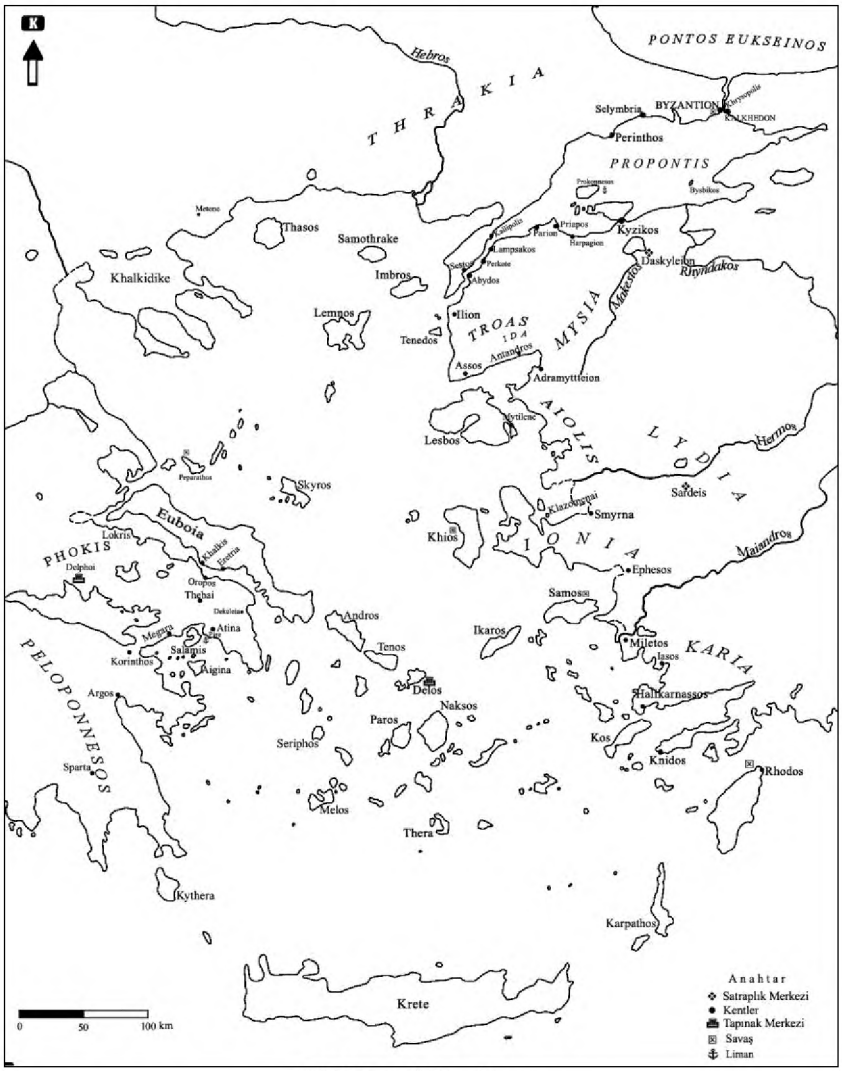
tarafından destekleniyorlardı. Bu bakımdan Khios limanındaki bu çarpışma esnasında müttefiklerden oluşan donanma Khios'lulara yardım etmiş olsa gerektir.

[605] Plutarkhos'un (*Dem.* XVII. 2) metninde Müttefikler Savaşı sırasında Atina'ya karşı ayaklanan kentler arasında Byzantion'un yanı sıra Perinthos'un da adı geçmektedir. Bu savaş sırasında Byzantion kadar Perinthos'lular da Atinalıların öfke ve nefretini kazanmışlardır.

[606] S. M. Sherwin-White'a (1978, 42 vd) göre Kos, İkinci Atina Konfederasyonu'na üye olmadığından dolayı Müttefikler Savaşı sırasında Atinalılara karşı ayaklanmamıştır. Bu bakımdan Diodoros'un (XVI. 7. 3) verdiği Atinalılara karşı baş kaldıranlar listesinde adı geçmemektedir. Bununla birlikte Diodoros'un Kos'u da Müttefikler Savaşı'na eklemesinin nedeni Kos'luların savaşa Byzantion, Khios ve Rhodos'luların müttefiki olarak katılmış olmalarıdır. Ayrıca bk. Marshall 1905, 96 vd. dn. 5; Ruzicka 1998, 61 dn. 6.

[607] Diod. XVI. 21. 1.

[608] Diod. XVI. 21. 2.



12) *Müttefikler Savaşı*

bütün müttefik donanması Çanakkale Boğazı'nda bir araya geldi[609]. Atinalı komutanların da bölgeye gelmesiyle iki donanma karşılıklı savaş düzeni

[609] Diodoros (XVI. 21. 3) her iki tarafın donanmalarının Çanakkale Boğazı'nda toplandığını belirtmekle birlikte savaşın yapıldığı/yapılacağı yer hakkında bilgi vermemektedir.

aldılar. Ancak savaş başlamadan önce, kuvvetli bir rüzgar çıkmış ve denizi kabartmıştır. Bu durum Atinalı amirallerin planını bozmuştur. Her ne kadar bütün koşullar Atinalılar açısından elverişsiz olsa da Khares, Byzantion ve müttefiklerine karşı hemen savaşa girişmek konusunda ısrar etmiştir. Ancak kendisinden daha tecrübeli ve öngörülü komutanlar olan Iphikrates ve Timotheos hava, deniz ve rüzgar koşulları kendileri açısından bu kadar dezavantajlıyken, denizci milletler tarafından oluşturulmuş son derece kuvvetli bir donanmaya karşı savaşmaya yanaşmamışlardır[610].

Bunun üzerine Khares, Iphikrates ve Timotheos'u açıkça vatan hainliğiyle suçlamış, kendi mürettebatını ve askerlerini bu duruma şahit göstermiştir. Ardından Atina halk meclisine bir deklarasyon göndererek, komutayı paylaştığı Iphikrates ile Timotheos'u Byzantion ve müttefiklerine karşı deniz muharebesi yapmaktan kasıtlı olarak kaçtıkları hususunda itham etmiştir. Bu durum Atinalıları oldukça kızdırmış; Iphikrates ile Timotheos'u suçlu bularak generallikten azletmişler ve ağır bir para cezasına çarptırmışlardır[611].

Polyainos'a (*strat.* III. 9. 29 "*Iphikrates*") göre iki taraf Embaton olarak adlandırılan mevki önlerinde savaş düzeni adılar. Byzantion'lu Stephanos'a (*Ethnika s.v.* Ἔμβατον= *Embaton*) göre Embaton, Erythrai (Ildırı) yakınlarında bir yerdi. Cornelius Nepos'a (XIII. 3. 1-5 "*Timotheos*") göre ise, söz konusu olay Samos Adası açıklarında geçmişti. Atina donanmasının amacı ise, kendilerine karşı isyan eden Samos Adası'nı ele geçirmekti.

610 Diod. XVI. 21. 3.

Cornelius Nepos'a (XIII. 3. 2-4 "*Timotheos*") göre, Khares, Iphikrates ve Timotheos komutasındaki Atina donanması Samos önlerine geldiğinde hava bozmuş ve fırtına çıkmak üzeredir. Denizin kabarmaya başlamasıyla birlikte Iphikrates ile Timotheos demir atmaya karar vermişlerdir. Khares ise, talihine güvenerek derhal düşmana saldırmak konusunda diretmiştir. Deneyimli komutanlar Iphikrates ile Timotheos'u savaşmaya ikna edemeyince öfkeye kapılmış ve bizzat kendi komutasındaki filoyla düşmana saldırmıştır. Ancak yenilmiş, gemilerinden bir kısmını kaybetmiş ve diğer generallerin demir attığı limana sığınmak zorunda kalmıştır.

611 Isok. *Antid.* 129 dn. *a*; *Areopag.* 12 [142] dn. *e*; Diod. XVI. 21. 4; Corn. Nep. XI. 3. 3 "*Iphikrates*"; XIII. 3. 5 "*Timotheos*"; Polyain. *strat.* III. 9. 29 "*Iphikrates*"; ayrıca bk. Deinarkh. *Dem.* 14.

Isokrates (*Antid.* 129); Cornelius Nepos (XI. 3. 3 "*Iphikrates*") ve Polyainos'a (*strat.* III. 9. 29 "*Iphikrates*") göre, Müttefikler Savaşı sırasında itham edilen Iphikrates kendisini etkili bir şekilde savunarak bu suçlamalardan aklanmış ve ceza almadan kurtulmuştur. Cornelius Nepos'a (XIII. 3. 2 "*Timotheos*") göre, Iphikrates'in oğlu ve Timotheos'un damadı da bu sırada donanmada görev yapmakta olup, suçlananlar arasındaydı. Isokrates'e (*Antid.* 129) göre o da aklanmıştır. Ancak Cornelius Nepos'a (XIII. 3. 5 "*Timotheos*") göre Atina'ya döndüklerinde Khares'in ithamları yüzünden Timotheos suçlu bulunmuş ve 100 *talanta* para cezasına çarptırılmıştır. Bu parayı

Bu şekilde Khares Atina donanmasının tek komutanı olmayı başarmıştır. Ancak Byzantion ve müttefiklerine karşı savaşa girişmek konusunda, artık eskisi kadar atak davranmamaya başlamıştır. Gene de emrindeki böylesine büyük bir donanmanın finansal yükümlülüğünden Atinalıları kurtarmak amacıyla tehlikeli operasyonlara girişmekten geri kalmamıştır. Öncelikle II. Artakserkses'e karşı ayaklanmış olan Phrygia satrabı Artabazos ile anlaşmıştır. Artabazos saflarında kralın ordusuna karşı savaşarak onların bozguna uğramasında önemli rol oynamıştır. Artabazos ise, Khares'e olan minnettarlığından ötürü, ona bağışladığı büyük miktardaki finansal kaynakla donanmasının ve askerslerinin bütün ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamıştır[612].

Atinalılar ise, önce Khares'in bu harekatını olumlu karşılamışlardır. Ancak kralın elçilerinin Atina'ya gelip Khares'in savaştaki bu tutumunu kınamalarından sonra, fikirlerini değiştirmişlerdir. Zira kralın Atinalılara baş kaldırmış olan Rhodos, Khios, Kos ve Byzantion'lulara yardımda bulunmak üzere söz verdiğini ve Atinalılara karşı savaşta onları kendi 300 gemilik donanmasıyla destekleyeceğini öğrenmişlerdir[613]. Bu durumda Atinalılar 400'den fazla gemiden oluşan bir donanmaya karşı savaşmak zorunda kalacaklardı. Zaten Byzantion ve müttefiklerinin topladığı yaklaşık 100 gemilik donanmayla başa çıkamıyorlardı. Kralın da Müttefikler Savaşı'nı desteklemesi halinde Atinalılar için yenilgi ve yok oluş kaçınılmazdı. Bu bakımdan Atina halk meclisi Müttefikler Savaşı konusunda daha dikkatli bir tutum sergilemeye başladı[614]. Aslına bakılırsa bu sırada Atina'da gün geçtikçe ön plana geçen ekonomik çıkarlar kentteki iş adamları ve tüccarlar başta olmak üzere bazı çevreleri barışçı tutum sergilemeye zorluyordu. Bu doğrultuda başını Atinalı ünlü hatip Isokrates[615] ve Probalinthos'lu Eubulos'un çektiği parti tarafından ikna edilen Atinalılar, şanlı olmasa da, artık usandıkları, umutsuz bir savaşa son vermek amacıyla, İÖ. 355 yılında kendilerine baş kaldıran müttefikleriyle barış görüşmelerine başlama kararı almışlardır. Byzantion ve müttefiklerinin barış konusunda istekli olduklarını gördüklerinden kolaylıkla anlaşmaya

---

ödeyemediğinden –İÖ. 355 yılında– Euboia Adası'ndaki Khalkis kentine sürgüne gitmek zorunda kalmıştır (ayrıca bk. Isok. *Antid.* 129).

612 Isok. *Aerop.* 8 [141] dn. *e*; 10 [142] dn. *c*; Diod. XVI. 22. 1 dn. 1; 34. 1; Plut. *Arat.* XVI. 3; ayrıca bk. Papyrus *fr.* in *Festschrift für O. Hirschfeld* 100; Schol. Dem. IV. 19. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Salmond 1996, 44; Peake 1997, 163 dn. 13.

613 Isok. *Aerop.* 8 [156] dn. *d*; Diod. XVI. 22. 2.

614 Diod. XVI. 22. 2; ayrıca bk. Dem. *Rhod.* XV. 26 [198]; Isok. *de Pac.* 16 [162].

615 Isok. *de Pac.* 16 [162]; *Antid.* 63 [323]; Dion. Hal. *Isok.* 16.

varmışlardır[616]. Sonunda yoksullaşmış, diğer konfederasyon üyeleri karşısında saygınlığını yitirmiş ve askerî gücü zayıflamış olan Atinalılar; yapılan anlaşma gereği Byzantion, Rhodos Khios ve Kos'un tam bağımsızlığını tanımak zorunda kalmışlardır. Böylelikle, İÖ. 357 yılında başlayan, İÖ. 355 yılına kadar 3 sene boyunca devam eden Müttefikler Savaşı; Rhodos, Kos ve Khios'un İkinci Atina Konfederasyonu'ndan ayrılmasına Atinalılar tarafından izin verilmesi[617] ve Byzantion'un ise, bağımsızlığının onanmasıyla sona ermiştir[618].

Her ne kadar Atinalıların müttefikleriyle yaptığı anlaşmaya ilişkin bütün veriler elimizde olmasa da Byzantion, Müttefikler Savaşı'ndan oldukça güçlenmiş bir şekilde çıkmıştır. İÖ. 355 yılında Orta Hellas'ta Phokis ile Thebai ve müttefikleri arasında çıkan Kutsal Savaş sırasında, Phokis ve en önemli müttefikleri Atinalılara karşı Thebai tarafını tutmuştur[619]. Savaşın nedeni Thebai'ın kontrolü ve koruması altında olan Delphoi Amphiktion Birliği'nin Phokis'liler tarafından ele geçirilmesiydi. Bu yüzden İÖ. 355 yılında Thebai ve müttefikleri ile Phokis ve müttefikleri arasında Kutsal Savaş patlak vermişti. Atina ve Sparta Phokis'in; Thessalia ve Lokris ise, Thebai'ın yanında yer almıştı. Savaşın ilk yılında Phokis'liler komutanları Philomelos'un komutasında Thessalia'lıları bozguna uğratmışlardır. Ancak İÖ. 354 yılındaki çarpışmalar sırasında komutanları Philomelos'u kaybetmişlerdir. Bu sırada 10.000 *talanta*'dan fazla olduğu tahmin edilen[620] Delphoi'un kutsal hazinelerine sahip olan Phokis'liler savaşın giderlerini

---

[616] Schol. Dem. III. 132*b*; XV. 1; Isok. *Aerop.* 83 [156]; *de Pac.* 16 [162] dn. *c*; Diod. XVI. 22. 2; ayrıca bk. Şentuna 2001, 9 vd.

Halikarnassos'lu Dionysios'a (*Isok.* 15) göre, Atinalılar 'Müttefikler Savaşı' adını verdikleri Rhodos, Khios ve –Byzantion– ile diğer bağlaşıklarına karşı giriştikleri savaşa –Isokrates'in– verdiği politik söylev "*Barış*" sayesinde son vermeye karar vermişlerdir. Bu şekilde Atinalılar, yayılımcı politikalarından, territoryal tutkularından ve deniz imparatoruğu hayalinden vazgeçmişlerdir. Isokrates, Atinalılara adaletin haksızlıktan sadece ahlaki bakımdan değil; fakat aynı zamanda pratik anlamda da daha üstün olduğunu ispat etmiştir (ayrıca bk. Isok. *de Pac.* 16 [162]; *Antid.* 63-65 [323]; Dion. Hal. *Isok.* 16-17). Ayrıca 'Antalkidas Barışı' maddelerinden biri olarak kabul edilen Hellen kentlerinin özgür olması, kentlerdeki yabancı garnizonların kaldırılması ve her kentin kendi *territorium*'uyla yetinmesi üzerine Pers kralı ve Lakedaimon'lularla yaptıkları anlaşma maddelerini hatırlatmıştır (*Isok.* 16). Bu şekilde Atinalıların Khios, Rhodos, Byzantion ve Kos'la barış yapmak üzere karar almalarını sağlamıştır.

[617] Buna Perinthos kenti de dahil olsa gerektir (ayrıca bk. Plut. *Dem.* XVII. 2).

[618] Isok. *de Pac.* 16 [162]; *Antid.* 63-64 [323]; Diod. XVI. 22. 2; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cawkwell 1962, 34 vdd.; Ruzicka 1998, 60.

[619] *SIG*^{3} 201=Tod 1985^2, 178 vd. n° 160 str. 9-11; 21-23.

[620] Diod. XVI. 56. 6.

bu hazineden karşılamakta ve giderek daha da güçlenmekteydiler. Thebai ise, savaşın ağır yükünü ve giderlerini karşılamak konusunda sıkıntıya düşmüş ve ekonomik bakımdan zorlanmaya başlamıştı. Bunun üzerine Byzantion'lular ile Alyzia ve Anaktorion kentleri Thebai'ı finansal açıdan desteklemişlerdir. Alyzia'nın ne kadar yardımda bulunduğu bilinmemektedir. Anaktorion 30 *mnai* vermiştir. Byzantion'lular ise, Kutsal Savaş sırasında Thebai'a iki defa maddi yardımda bulunmuşlardır. Bu oran Byzantion açısından toplamda 584 Lampsakos altın *stater*'i[621] ve 16 Atina gümüş *drakhmai*'dır. Thebai'ın *proksenos*'u olan Tenedos'lu (Imbros) Athenodoros ise, kişisel servetinden Thebai'a 1.000 *drakhmai* hediye etmiştir[622].

İÖ. 353 yılında, Thebai'ın müttefiki olarak bölgeye gelen Makedonya Kralı II. Philippos, Philomelos'un yerine atanan Onomarkhos tarafından aynı yıl içinde iki kez yenilgiye uğratılmıştır. Bununla birlikte II. Philippos, İÖ. 352 yılında Onomarkhos'a karşı Thessalia'da bir kez daha savaşarak Phokis'liler ve müttefiklerini bozguna uğratmış ve Onomakhos'u öldürmüştür[623].

Aeneas Tacticus'a (XII. 3-4) göre, İÖ. *ca.* 360'lı(?) yıllarda Kalkhedon'da tehlike arz eden bir olay vuku bulmuştur. Ardından kent düşman tarafından kuşatma altına alınmıştır. Bu sırada Kalkhedon'un müttefiki olan Kyzikos'lular aralarındaki iki taraflı dostluk anlaşması uyarınca Kalkhedon'lulara yardımcı kuvvetler göndermişlerdir. Abluka devam ederken kenti muhasara edenler ile Kalkhedon'lular arasında anlaşma yapmak üzere çeşitli girişimler vuku bulmuştur. Taraflar birbirleriyle uzlaşmak üzereyken kendilerine yardıma gelen Kyzikos garnizonu mutabakatın Kyzikos halkına da avantaj sağlamaması halinde anlaşma şartlarını kabul etmeyeceklerini beyan et-

---

[621] Özellikle altın için olmakla birlikte tedavüldeki en hâkim sikke birimi için de kullanılan başlıca sikke birimine denir.

[622] *IG* VII 2418=*SIG*^{3} 201=Tod 1985^2, 178 vd. n° 160; ayrıca bk. Hicks-Hill 1901, 261 vd. n° 135; Rhodes-Osborne 2007, 268 vdd. n° 57.

Ancak bu ufak yardımlar, Thebai'ın Phokis ile güçlü müttefikleri Atina ve Sparta karşısında uzun süre dayanmasına yetmemiştir. Thebai'lılar sonunda III. Artakserkses'e başvurmuş ve Pers kralından 300 *talanta* yardım almışlardır (Diod. XVI. 40. 1-2).

[623] II. Philippos, İÖ. 346 yılında Thessalia ve Thebai'ın çağrısı üzerine Kutsal Savaş'a geri dönmüştür. Aynı yıl Phokis'liler ve müttefiklerini tam anlamıyla bozguna uğratmış ve savaşa son vermiştir. Phokis'lilerle yapılan ağır anlaşma şartları uyarınca, Phokis'lilerin silahlarına el koymuş; onları haraca bağlamış; topraklarına Makedonya garnizonu yerleştirmiş ve Amphiktion Birliği'ndeki oy hakkını kendi üzerine almıştır. Ayrıca Phokis'liler Delphoi Apollon Tapınağı'na yıllık 60 *talanta* ödemeye yükümlü kılınmışlardır. Daha detaylı bilgi için bk. *SIG*^{3} 230=Tod 1985^2, 209 vdd. n° 172; ayrıca bk. Ps.-Lucian. *Dem. encom.* 35; Tekin 2008, 118.

mişlerdir. Bu yüzden Kalkhedon'lular son derece zor durumda kalmışlardır[624].

Bu sırada, İÖ. 357-İÖ. 351 yılları arasında, Byzantion'lular Pers Krallığı'ndaki satrap isyanlarından yararlanarak, Artakserkses III. Okhos'un kontrolü altında olan Kalkhedon'u ele geçirmişlerdir[625]. Ayrıca İkinci Atina Konfederasyonu üyelerinden Atina'nın müttefiki Selymbria'yı (Silivri) kentin bütün otonom haklarını hiçe sayarak işgal etmiş; topraklarını kendi *territorium*'una katmış ve Byzantion'a vergi ödeyen bir kent haline getirmişlerdir[626].

J. Makedonya Kralı II. Philippos'un Perinthos ve Byzantion Kuşatması (İÖ. 340-İÖ. 339)

Bu sırada –İÖ. *ca.* 353 yılında–, dönemin yükselen gücü Makedonya Kralı II. Philippos, krallığını Khalkidike Yarımadası, Trakya ve Khersonesos (Gelibolu Yarımadası) istikametinde genişletmeye başlamıştı. Kral, Trakya kavimlerine ve prenslerine karşı savaşarak onları ağır yenilgilere uğratıyordu. II. Philippos'un, Trakyalılar üzerine yürüyerek Khersonesos'a ve Byzantion'a kadar etki eden, bölgedeki kentleri Trakya akınlarından kurtarma girişimi Marmara kıyısındaki kentlerin iyi niyetini kazanmasını ve onlarla müttefik olmasını sağlıyordu. Bu sebeple II. Philippos, İÖ. *ca.* 354 yılından itibaren Perinthos ve Byzantion ile ilişkiye geçmişti[627].



II. Philippos

---

624 Ayrıca bk. *Oxyrh. Pap.* 303.

Bu olayın ne zaman vuku bulduğu ve Kalkhedon'un kim/kimler tarafından kuşatıldığı belli değildir. Ancak olay İÖ. *ca.* 360'lı yıllarda gerçekleştiyse bu durumda kentin Byzantion'lular tarafından kuşatılmış olması ihtimal dahilindedir.

625 Dem. *Rhod.* XV. 26 [198]; ayrıca bk. Ath. *Deip.* XII. 526 *e-f=FGrHist* IIB 115 F 62 (65) '*Theopompos*'. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Avram 2004, 980 n° 743.

Kalkhedon'lular, İÖ. *ca.* 354/353 yılında Atinalılarla dostça ilişkiler içine girmişler ve Atina'daki Athena heykeline bir taç adamışlardır (*IG* II^2 1437. 16).

626 Dem. *Rhod.* XV. 26 [198].

627 Byzantion ile II. Philippos, İÖ. 355 yılında başlayan Kutsal Savaş sırasında Thebai'ın müttefikleri olarak Thebai ordusuna değişik şekillerde yardımda bulunmuşlardı. Bu

Trakya prensi Kersobleptes, Hellespontos'a doğru topraklarını genişletme eğilimdeydi. Yöredeki kentlerin kırsal alanlarını ve *territorium*'larını yağmalıyordu. Kersobleptes'in, İÖ. *ca.* 352 yılında Perinthos ve Byzantion'a karşı yürümesi üzerine Philippos müttefiklerini Trakyalıların akınlarından korumak amacıyla bölgeye askerî harekat düzenledi. Adeta Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki kentlerin koruyucusu sıfatıyla ortaya atıldı. *Scholia in Aeschinem*'e (II. 81) göre, Trakya prensi Kersobleptes'e karşı bu savaşta Byzantion ve Perinthos'lular ile birlikte Trakyalı lider Amadokos da Makedonya kralının saflarında çarpıştı. Böylelikle Philippos bölge kentlerini bir kez daha Trakya baskısından kurtardı. Trakyalılara karşı yaptığı çeşitli savaşlar sonucunda onları ağır yenilgilere uğrattı. Ardından Kersobleptes'le mutabakat yaptı. Anlaşma şartları uyarınca, Trakya kralını kendisiyle müttefik olmaya zorladı. Bu şekilde Kersobleptes'in bundan sonra, Perinthos ve Byzantion üzerine yürümesini engelledi. Ayrıca Kersobleptes'in anlaşmaya sadakatini garantilemek için kralın oğlunu rehin aldı ve Makedonya'ya gönderdi[628].

Böylece Makedonya kralı, İÖ. IV. yüzyılın ortalarında, Byzantion ve Perinthos başta olmak üzere Çanakkale ile İstanbul boğazları kıyısındaki birçok kentle barış anlaşmaları imzalamış ve mütarekeler yapmıştı[629]. Ardından kral, Makedonya'dan İstanbul Boğazı'na kadarki sahil yolu güzergahını kontrolü altına aldı[630]. Philippos'un amacı, Çanakkale ve İstanbul boğazlarına doğru yavaş yavaş ilerlemek ve bir şekilde buraların denetimini ele geçirmekti. Zira boğazların hakimiyeti, esas itibariyle Makedonya'yı, Hellas'ın en önemli gücü haline getirecekti.

Kararlı olduğu kadar kurnazca uygun anı kollayan kral, tasarılarını gerçekleştirmek için acele etmiyordu[631]. Öyle ki, İÖ. 346 yılına gelindiğinde Atinalılar, Philippos karşısında Amphipolis'teki haklarından vazgeçmek zorunda kaldılar. Ayrıca Kardia'yı (Bakla Burnu), Gelibolu Ya-

---

bakımdan Byzantion ile Makedonya kralı arasındaki ilişki, İÖ. 355 yılında başlamış olsa gerektir.

628 Schol. Aesch. II. 81; ayrıca bk. Iust. VIII. 3. 14-15. Daha detaylı bilgi için bk. Markle 1974, 255 vd.; Ellis 1976, 87 vdd.; 1977, 35 vdd.; Sealey 1993, 123; Hammond 1994, 368 vdd.; Archibald 1998, 233 vd.; Sayar 1998, 72; ayrıca krş. Griffith 1979, 373.

629 II. Philippos'un Byzantion ve Perinthos'la ne zaman bağlaşıklık kurduğu ve bu uzlaşmanın hangi koşullar altında gerçekleştiği kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte söz konusu anlaşma, muhtemelen İÖ. 351 ile İÖ. 346 yılları arasında bir tarihte gerçekleşmiş olsa gerektir. *FGrHist* IIB 115 F 164 '*Theopompos*'; ayrıca bk. Archibald 1998, 234.

630 Isok. *Phil.* 21 [86]; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hammond 1994, 372.

631 Iust. IX. 1. 1-12; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Şentuna 2001, 14.

rımadası'nın büyük bir bölümüyle birlikte Makedonya hakimiyetine bıraktılar[632]. Aynı yıl Atinalılar, Philippos ile Atinalı politikacılardan Philokrates'in kaleme aldığı barış anlaşması metni üzerinde uzlaştılar. Buna göre, her iki taraf da ellerinde bulunan yerleri koruyarak karşılıklı savunma/saldırı paktı imzaladı[633]. Bu sırada Atinalılar ile Byzantion'luların, pek de iyi ilişkiler içinde olmadığı gözlemlenmekteydi. Zira Byzantion'lular zaman zaman Atinalıların Karadeniz'den tahıl taşıyan gemilerini boğazdan geçerken yakalayıp, limanlarında alıkoyuyor ve vergi almadan gitmelerine izin vermiyorlardı[634].

İÖ. *ca.* 343-342 yılına geldiğimizde Makedonya Kralı II. Philippos, büyük bir orduyla Trakya'ya akın düzenledi. Askerlerin bildirdiği üzere, kral bölgeye Makedonya ve Thessalia'dan büyük bir ordu daha sevk ediyordu[635]. Diodoros'a (XVI. 71. 1) göre Philippos, böylelikle Trakya; dolayısıyla Gelibolu Yarımadası ile Çanakkale Boğazı'ndaki kentleri kendi tarafına çekmek istiyordu[636]. Makedonya kralı bu kentleri sürekli tehdit eden Trakya kavimlerini yenilgiye uğratmakla yetinmedi. Trakyalıları Makedonya'ya vergi vermekle yükümlü kıldı. Öngörüsüyle Trakya'nın stratejik noktalarında kentler kurdu. Bölgeye konuşlandırdığı garnizonlarla Trakyalıların gelecekte bölge üzerinde herhangi bir sorun yaratmasını engelledi. Sürekli olarak Trakyalıların baskısı altında yaşayan Hellen kentleri ise, kendilerini tehlikeden ve korkudan kurtaran Philippos'la memnuniyetle ittifak yaptı[637]. Böylelikle Makedonya kralı, İÖ. 343 ile İÖ. 340 yılları arasında Karadeniz'in batı kıyılarında söz sahibi olmaya başladı. Öyle ki, Philippos Istros/Danuvius=Tuna Irmağı'na kadar bütün Trakya'yı ve Batı Karadeniz'deki bazı Hellen kentlerini egemenliği altına almayı başardı[638].

---

[632] Dem. *de Pac.* V. 25 [63]; *Kher.* VIII. 66 [106]; *Phil.*(3) IX. 35 [120]; *Phil.*(4) X. 68 [149]; *Cor.* XVIII. 69 [248]; Ps.-Lucian. *Dem. encom.* 35; Polyain. *strat.* IV. 2. 17 "*Philippos*".

[633] Aiskhin. *Ktes.* 54; *FGrHist* IIIB 328 F 53 '*Philokhoros*'; Dion. Hal. *Amm.* 9-11; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Didym. *Dem. col.* X. str. 34-37; Şentuna 2001, 13.

[634] Dem. *de Pac.* V. 25 [63].

[635] Dem. *Kher.* VIII. 14 [93].

[636] Ayrıca krş. Iust. IX. 1. 1.

[637] Diod. XVI. 71. 1-2. Ayrıca bk. Dalby 1996^2, 401.

[638] Iust. IX. 1. 9-3. 3; *FGrHist* IIIC1 707 F 3 '*Dion*'; Arr. *anab.* VII. 9. 3; daha detaylı bilgi için bk. Burstein 1976, 70 dn. 16.



Demosthenes

Bu sırada Atinalı ünlü hatip Demosthenes, Philippos'un kısa süre önce Makedonya ile yapmış olduğu ittifaktan ayrılmış olan Byzantion üzerine sefer düzenlemesinden korkuyordu[639]. Zira Philippos, İÖ. 342 yazında, *etesias*[640] rüzgarlarını bekledikten sonra, Byzantion üzerine yürüyüp kenti kuşatacak olursa[641], Byzantion'lular aynı aymazlığı gösterip Atinalılara çağırıda bulunacak ve kendilerinden yardım isteyeceklerdi[642]. Demosthenes'e (*Kher.* VIII. 16 [93]) göre, Byzantion'lular son zamanlarda Atinalılara karşı dostça davranmamış ve kendilerine karşı gereğinden fazla anlayışsız bir tutum sergilemişlerdi[643]. Hatip bütün bu olanlara rağmen Atinalıların gene de Byzantion'luları Philippos karşısında kaderlerine terk etmemeleri gerektiğini belirtmiştir. Byzantion'un Atina'nın çıkarları doğrultusunda, korunmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır[644].

Kaldı ki, bu sırada Byzantion'lular Atinalılardan daha az güvendikleri kimseler dahi olsa, kentlerini Philippos'a teslim etmektense, onları[645] *Byzantion'a alacaklardı: Tabi II. Philippos, daha önce Byzantion'u ele geçirmezse.*

---

639 Dem. *Kher.* VIII. 14 [93].

640 Ege Denizi'nde her yıl yaz ortalarında başlayarak kuzey-doğudan esen rüzgarlara verilen isimdir.

641 Zira bu sırada Philippos'un donanması Khersonesos'ta bulunuyordu (Dem. *Epist. Phil.* XII. 16 [163]).

642 Dem. *Kher.* VIII. 14 [93].

643 Müttefikler Savaşı sırasında (İÖ. 357-İÖ. 355) Rhodos, Khios ve Kos adalarıyla birleşerek Atinalılara karşı ayaklanmış ve onlara ağır kayıplar verdirmişlerdi. Ardından da Atina'nın korkulu rüyası Makedonya Kralı II. Philippos ile ittifak yapmışlardı.

644 Demosthenes (*Cor.* XVIII. 241-243 [307-308]) genel olarak, Atinalılar ile Byzantion gibi kentlerin ilişkilerine ve Atinalıların onlara karşı tutumuna dair bir hikaye anlatmıştır: Atinalıların durumunu, hastasına küs olan doktorun, hasta öldükten sonra, mezar taşına hastanın sağlına kavuşması için kullanması gereken reçeteyi yazmasına benzeyeceğini belirtmiştir. Atinalıları, Byzantion gibi kentlere karşı, bu şekilde davranmamaları konusunda uyarmıştır. Zira Byzantion'un, II. Philippos'un eline geçmesi halinde, Makedonya kralının Çanakkale Boğazı'nın da hakimi olacağını ve böylelikle Karadeniz'den Hellas'a ithal edilen bütün erzak sevkıyatının kontrolünü eline geçeceğini belirtmiştir.

645 Burada Demosthenes (*Kher.* VIII. 15 [93]), 'onları' (= *autous* [αὐτούς]) diyerek Byzantion'luların kimleri kentlerinden içeri alabileceklerini açık olarak ifade etmemiştir.

Bu bakımdan Atina donanması, İÖ. 342 yılında Byzantion'a yelken açmaz ve onlara yardım için tam teşekküllü ordu göndermezlerse Byzantion'luların II. Philippos karşısında yıkımları kaçınılmaz olacaktı[646].

Demosthenes'e (*Cor.* XVIII. 87 [254]) göre Philippos, Atinalılar yüzünden Euboia Adası'nı terk etmek zorunda kalınca[647] Atina'ya saldırmayı planlamıştı. Atina'nın diğer kentlerden çok daha fazla hububat ithal ettiğini gözlemlediğinden, Karadeniz'den Hellas'a deniz yoluyla gönderilen tahıl ticaret güzergahını kontrolü altına almaya çalıştı. Atina'nın ihtiyacı olan erzak ve buğday büyük ölçüde boğaz yoluyla Karadeniz'den ithal ediliyordu[648]. Boğaz da Byzantion'luların kontrolü altındaydı. Bu yüzden antikçağın tahıl borsası ve piyasası Byzantion'da yer alıyordu. Bu bağlamda Byzantion'u ele geçirirse Atina'ya boyun eğdirmesi son derece kolay olacaktı.

Bu doğrultuda, İÖ. 342 yılında, o sıralar ittifak içinde olduğu Byzantion ve müttefiklerine yardım etmek bahanesiyle Trakya'ya sefer düzenledi. Trakya'ya doğru ilerlerken müttefiki olan Byzantion'lulardan Atinalılara karşı savaşırken kendisine yardım etmelerini istedi. Ama Byzantion'lular, Philippos'un bu teklifini kabul etmediler. Makedonya kralına kendisiyle yaptıkları ittifakın gerçekte Byzantion'luları hiçbir zorunluluk altında bırakmadığını bildirdiler[649]. Ardından Byzantion ve Perinthos'lular[650], Philippos'un kendilerine karşı Olynthos'lulara benzer niyetler beslediğinin farkına vararak[651] Makedonya kralıyla yapmış oldukları ittifaktan ayrıldılar[652].

Demosthenes'e (*Epist. Phil.* XI. 7 [154]) göre II. Philippos'un, İÖ. IV. yüzyılın ortalarında kurmuş olduğu dostluklar, Makedonya kralının birlik

---

Ancak, bu kişilerin Makedonya kralının her hareketini gözleyen 'Persler' olma ihtimali yüksektir.

646 Dem. *Kher.* VIII. 15 [93].

647 Ayrıca bk. Plut. *Dem.* XVII. 1.

648 Ayrıca bk. Eun. *vit. Soph.* VI. 2 [462].

649 Böylelikle, II. Philippos'un düşmanlığını kazandılar. Zira Demosthenes'e (*Cor.* XVIII. 244 [308]) göre Makedonya kralı, bir kenti diplomasi yoluyla kendi tarafına çekmeyi başaramadığı zaman oraya ordusuyla saldırıp ele geçiriyordu.

650 Dem. *Epist. Phil.* XI. 3 [153]; ayrıca bk. Schol. Dem. XI. 10.

651 II. Philippos eski müttefiki Olynthos'u (Dem. *Olyn.*(2) II. 7 [20] dn. *b*), İÖ. 348 yılında zapt ederek yerle bir etmişti (Dem. *Kher.* VIII. 40 [99]; Diod. XVI. 53. 2-3; Dion. Hal. *Amm.* 10-11; Ps.-Lucian. *Dem. encom.* 35; Iust. VIII. 2. 11; ayrıca bk. *FGrHist* IIIB 328 F 49-51 '*Philokhoros*'; Dion. Hal. *Amm.* 9-10). Daha detaylı bilgi için bk. Şentuna 2001, 59 vdd.

652 Dem. *Cor.* XVIII. 136 [272]; ayrıca bk. Roebuck 1948, 75 dn. 16.

içinde olduğu kentlere karşı güvenilmez tutumu ve yayılımcı politikası nedeniyle İÖ. 340'lı yılların ikinci yarısında bozulmuş ve bazı kentler kendisiyle ittifaktan ayrılmışlardı. Bununla birlikte, söz konusu kentlerin Makedonya kralından ayrılmalarında Atinalıların ve özellikle Demosthenes'in –Byzantion örneğinde olduğu üzere[653]– payı olduğu kesindir[654]. Hatta bu yüzden Philippos, İÖ. *ca.* 343 yılında yetenekli bir yazar olan Byzantion'lu Python[655] başkanlığında Makedonya ile ittifak halinde olan bütün kentlerin temsilcilerinden oluşan bir elçi heyetini Atina'ya göndermiştir. Müzakereler sırasında Byzantion'lu Python da, büyük bir söz ustalığı ve belagat örneği sergilemiş; sağanak gibi yağan suçlamalarla Atinalıları itham etmiştir[656]. Bunun üzerine Demosthenes mecliste söz alarak, Python'un Philippos ve kentler lehine Atinalılara yönelttiği suçlamaları çürütmüştür[657].

Bunun üzerine II. Philippos, İÖ. 342 yılında Trakya'dayken Atinalılara gönderdiği mektupta, Khersonesos üzerine yürüyeceğini ve kendisine ihanet edenlerden intikam alacağını belirtmiştir. Demosthenes ise Atinalılara, Makedonya kralı Trakya'dan çıkıp Khersonesos'lulara ve Byzantion'lulara saldırmadan önce ya da saldırır saldırmaz onlara yardımda bulunmalarını tavsiye etmiştir. Zaten Atinalılar kaçınılmaz bir şekilde; eninde sonunda, II. Philippos'a karşı savaşmak zorunda kalacaklardı. Ancak şu an için savaşın yerini belirleyebilirlerdi. Fakat şimdiye kadar yaptıkları gibi, beklemeye devam ederlerse, savaşın Attika kapılarına dayanmasına göz yumacaklarını söylemiştir[658]. Bu yüzden Atinalılara, henüz ellerinde fırsat varken Philippos'u Gelibolu Yarımadası'nda ya da Byzantion önlerindeyken durdurmaya çalışmalarını tavsiye etmiştir[659].

---

653 Dem. *Phil.* (3) IX. 20 [115].

654 Ayrıca bk. Ps.-Lucian. *Dem. encom.* 18.

655 Aiskhin. *Fals. Leg.* 125; ayrıca bk. Dem. *de Hal.* VII. 20-23 [82]; *Cor.* XVIII. 136 [272]; *Ep.* II. 10-11 [1469] dn. *d*; Plut. *Dem.* IX. 1; Ps.-Lucian. *Dem. encom.* 5; 32; Philostr. *vit. Apoll.* VII. 37.

656 Dem. *Ep.* II. 10-11 [1469]; *de Hal.* VII. 20-23 [82]; *Cor.* XVIII. 136 [272]; ayrıca bk. 244 [308]; *Epist. Phil.* XII. 2 [159]; Diod. XVI. 85. 2 dn. 1-2; Plut. *Dem.* IX. 1; Philostr. *vit. Soph.* I. [482]; *vit. Apoll.* VII. 37. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Adams 1912, 345.

657 Dem. *Ep.* II. 10-11 [1469]; *de Hal.* VII. 20-23 [82]; Plut. *Dem.* IX. 1; Ps.-Lucian. *Dem. encom.* 32; Philostr. *vit. Soph.* I. [482]; *vit. Apoll.* VII. 37 dn. 56.

658 Dem. *Kher.* VIII. 17-18 [93-94].

659 Dem. *Kher.* VIII. 17-18 [93-94]; ayrıca bk. Dion. Hal. *Amm.* 10.

Ayrıca Demosthenes (*Kher.* VIII. 66 [106]; *Phil.*(4) X. 68-69 [149]), İÖ. *ca.* 342/341 yılında II. Philippos Byzantion'a doğru ilerlerken, son zamanlarda Atina'da adı sanı duyulmamış bazı kimselerin Makedonya taraftarı olduğu için zenginleştiğini ve itibar

İÖ. 341 yazında, Philippos hâlâ Trakya seferiyle meşguldür. Yine de, Khersonesos ile Byzantion'u tehdit etmekte ve Byzantion'a doğru ilerlemeyi sürdürmektedir[660]. Atinalılar ise, halen Khersonesos kentleri ve Byzantion'a yardım edip etmemek konusunda kararsızdılar. Ama gene de tedbiri elden bırakmadılar. Onların başlarına bir şey gelmesin diye, Philippos'un Trakya'daki hareketlerini yakından takip etmeye başladılar[661]. Sonunda Atina halkı, Demosthenes'in ısrarlı tutumu ve ikna edici söylevleriyle, İÖ. 341 yılında tehlikenin açıkça farkına varabildi. Ardından Demosthenes'i, Byzantion ile Atina arasında dostluk ve müttefiklik anlaşması yapmak üzere elçi heyetinin başında Byzantion'a gönderdi. Demosthenes verdiği etkili söylevlerle Byzantion ile birlikte Abydos ve Euboia'yı Atinalılarla ittifak yapmaya ikna etti. Böylece Makedonya kralını en önemli müttefiklerinden yoksun bırakmayı başardı[662].

Bununla birlikte Byzantion'luların Philippos'la yaptıkları birlikten ayrılma konusunda karar almaları kolay olmamıştır. Zira bu sırada Byzantion'da başını Python'un çektiği Makedonya yanlısı güçlü bir fraksiyon

---

sahibi olduklarını söylemiştir. Atinalıların ise, son zamanlarda –Byzantion gibi– müttefiklerine karşı uyguladığı politikalarla hem itibarlarını hem de servetlerini yitirdiklerini belirtmiştir. Çünkü hatibe göre, bir kentin zenginliği müttefikleri; güvenilirliği ise, iyi niyetiyle ölçülürdü. Atinalılar ise, bu sırada bunların hepsinden yoksundu.

Sonunda Demosthenes, bu stratejisini Atinalılara kabul ettirmeyi başarmıştır. Bu şekilde II. Philippos'un Byzantion'u almasına ve Çanakkale Boğazı'nda konuşlanmasına Byzantion'luların yardımıyla engel olmuştur (Dem. *Cor.* XVIII. 230 [304]).

660 Dem. *Phil.*(3) IX. 20 [115]; 35 [120]; *Phil.*(4) X. 68 [149].

Bu sırada II. Philippos, Byzantion'a karşı doğrudan saldırıya geçmemişti. Ama Trakya'da ilerleyişi bu niyetini belli etmişti. Ayrıca kral bu amacını Byzantion'lulardan kısa süre önce talep ettiği isteklerinin reddedilmesinin hemen akabinde; belki de önceki istek ve tehditleriyle ortaya koymuştu (*Kher.* VIII. 66 [106]). Bu yüzden Byzantion donanması Thasos limanlarına yelken açarak Makedonya kralının egemenliği altındaki topraklara –Trakya ve Khersonesos– akınlar düzenlemişti (Dem. *Epist. Phil.* XII. 2 [159]).

661 Dem. *Phil.*(3) IX. 20 [115].

Bununla birlikte II. Philippos'un Atinalılara yazdığı mektuptan anlaşılacağı üzere (Dem. *Epist. Phil.* XII. 16 [163]), bu sırada Atinalılar –muhtemelen Khersonesos'taki komutanları Diopeithes'i– Byzantion'a göndermişlerdir. Atinalı general de Byzantion'luları savaşa kışkırtmak amacıyla; bir fırsatını bulup kendisine II. Philippos'la savaşmak için emir verildiğini halka duyurmuştur.

662 Dem. *Cor.* XVIII. 238 [306]; 244 [308]; 302 [326]; Aiskhin. *Ktes.* 256; ayrıca bk. Şentuna 2001, 16 dn. 14.

Plutarkhos'a (*mor.* X. 851 *b*: *Vitae Decem Oratorum:* X. *Deinarchus*) göre bu sırada Demosthenes, Byzantion'lular ve Euboia'lıların yanı sıra birçok kentin ikna, yardım ve tavsiye yoluyla Atinalılarla müttefik olmasını sağlamıştır.

vardı. Eğitimini Atina'da Isokrates'in yanında tamamlamış olan Python tanınmış bir yazar olmasının yanı sıra son derece yetenekli bir hatipti. Bu bakımdan kısa süre önce Philippos'la ittifak içindeki kentlerden toplanan elçilerin başkanı olarak Atina'ya gitmiş ve Atinalıları müttefikleri olan Makedonya kralına karşı dürüst davranmamakla suçlamıştı. Atinalıların Hellenlerin bağımsızlığının koruyucusu ve şampiyonu olan Makedonya kralına yanlış yaptıklarını ve bunun çok çirkin/aşırı derecede kötü olduğunu beyan etmişti. Philippos'un gücü ile yükselişini kendilerinin ve Atinalıların duyduğu taşkın bir sele benzetmişti[663].

Ancak son zamanlarda Philippos ile çok da sıkı ilişkiler içinde olmayan Byzantion meclisinin büyük bir kısmı ile Leon ve yandaşları Demosthenes'in teşviki ve Atinalıların vaatlerini ilettiği Byzantion'da yaptığı konuşmaların etkisiyle Makedonya kralıyla olan dostluk ve müttefiklik anlaşmasından ayrılmaya ve Atinalılarla birlik olmaya ikna olmuşlardır. Bunun üzerine Python gerek kamuya açık gerekse kent meclislerinde verdiği söylevlerle bu duruma engel olmaya çalışmıştır. Sonunda kent bu karar doğrultusunda ikiye ayrıldığında, Leon ve taraftarı partinin izlemekte olduğu Atina yanlısı ana siyasi çizgiye karşıt fraksiyon izleyen parti ve mensupları birbiriyle tartışmaya başladıklarında bu sefer Python her iki tarafı yatıştırmak üzere girişimlerde bulunmuştur. Athenaios'a (*Deip.* XII. 550 *f*) göre Python, Byzantion'luları uzlaşmaya/barışmaya teşvik etmek ve doğru yolu göstermek için halka bir hikaye anlatmıştır[664]: Byzantion'lulara hitap ederek, kendisine bakmalarını ve nasıl bir insan olduğunu görmelerini istemiştir. Zira Python da aynı Leon gibi iri yarı/ çok şişman bir adamdı. Ardından karısının kendisinden daha şişman olduğunu söylemiştir (ayrıca bk. *Deip.* XIII. 583 *c*). Karısıyla aynı fikri paylaştıklarında uyum/ huzur içinde sıradan dar bir yatakta dahi rahatlıkla yatıp uyuyabildiklerini beyan etmiştir. Fakat tartıştıkları zaman evin kendilerine dar geldiğini belirtmiştir. Python ve yandaşlarının Byzantion'u Philippos ile olan ittifaktan ayırmama çabaları sonuçsuz kalmış ve kent Makedonya kralıyla yapmış olduğu bütün anlaşmaları feshetmiştir[665].

Bu duruma sinirlenen Makedonya Kralı II. Philippos, İÖ. 340 yılında büyük beklentiler içinde tam donanımlı bir ordu ile Gelibolu Yarımadası

---

[663] Philostr. *vit. Apoll.* VII. 37.

[664] Athenaios (*Deip.* XII. 550 *f* dn. *b*) tarafından değinilen, Python'un anlattığına benzer bir hikaye Suda'ya (λ. 265 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>) göre, kısa süre sonra Byzantion'lu Leon tarafından Atinalılara anlatılmıştır (ayrıca krş. *FGrHist* IIB 132 T 1 str. 7-19; F 1 str. 1-9 '*Leon*'). Ayrıca bk. Philostr. *vit. Soph.* I. 2 [485]; 20 [514] dn. 2.

[665] Dem. *Cor.* XVIII. 238 [306]; 244 [308]; 302 [326]; Aiskhin. *Ktes.* 256; Plut. *mor.* X. 851 *b*: *Vitae Decem Oratorum:* X. *Deinarchus.*

üzerine yürüdü[666]. Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasını tamamıyla hakimiyeti altına almayı ve Perinthos ile Byzantion'u ele geçirmeyi planlıyordu[667]. Düşündüğü ve beklendiği üzere, kısa süre içinde Gelibolu Yarımadası'nın kontrolünü ele geçirdi[668]. Ardından Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasındaki kentleri de hakimiyeti altına aldı. Marmara sahilleri boyunca Byzantion'a doğru ilerlemesini sürdürdü. Byzantion'lularla birlik olup[669] kendisine karşı direnen; aynı zamanda Atinalılardan tarafa eğilim göstermeye başlayan, eski müttefiki Perinthos *territorium*'unu istila etti[670]. Tam teşekküllü ordusu 30.000 kişiden oluşuyordu. Her çeşit savaş makineleriyle Byzantion yol güzergahı üzerindeki Perinthos önlerine gelerek burada ordugah kurdu. Byzantion'lular tarafından her bakımdan desteklenen Perinthos'u, İÖ. 340 yılının yazında hem karadan hem de denizden abluka altına aldı[671]. İlk iş olarak kuşatma aletlerini kentin önünde konuşlandırdı. Nöbetleşe çalışan birlikleriyle surları dövmeye başladı. Ancak kentin tahkimli surlarına istediği oranda zarar veremedi. Bu yüzden Perinthos önlerinde yaklaşık 35 m yüksekliğinde devasa büyüklükte bir savaş kulesi inşa ettirdi[672].

Perinthos'un sur kulelerinden bile oldukça yüksek olan bu kulenin üzerinde aynı zamanda çalışabilen birçok savaş makinesi yer almaktaydı. Perinthos'luların bütün çabaları kentlerine doğru ilerleyen, bu kuleyi durdurmaya yetmedi. Şimdi Makedonya askerleri kulenin muazzam cüssesinden yararlanarak surlara kadar rahatça ilerliyor ve duvarlara tırmanmaya çalışıyorlardı. Bu şekilde kral, kalabalık, kusursuz kara kuvvetleri ve donanması eşliğinde bütün gücüyle Perinthos surlarına hücum ediyordu. Perinthos'lular ise, Makedonya saldırılarını püskürtmekte oldukça zorlanıyorlardı. Zira savaş kulesi eşliğinde surlara saldıran Makedonyalılar Perinthos'lulara ağır kayıplar verdiriyorlardı. Bu arada Makedonyalılar bir yandan mancınıklardan atılan taşlar ve koç başlarıyla surlarda gedik açmaya çalışırlarken diğer yandan da duvarların altına lağım kazarak çö-

---

666 Plut. *Phok.* XIV. 1; Dion. Hal. *Amm.* 10.

667 Plut. *Phok.* XIV. 2.

668 Dem. *Cor.* XVIII. 71 [248]; ayrıca bk. Plut. *Phok.* XIV. 2-3.

669 Bu sırada Byzantion ile Perinthos arasında *sympoliteia* ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Sayar 1998, 72 dn. 147.

670 Diod. XVI. 74. 2; Plut. *Phok.* XIV. 2; ayrıca bk. Iust. IX. 1. 1 dn. 1; Hammond 1937b, 61; Bosworth 1971, 95.

671 Dem. *Epist. Phil.* XI. 5 [153]; Diod. XVI. 74. 2; Plut. *Phok.* XIV. 2; Paus. I. 29. 10; Iust. IX. 1. 1-2; *FGrHist* IIIB 328 F 54-55*b*; 162 '*Philokhoros*'; Dion. Hal. *Amm.* 11; Didym. *Dem. col.* X. str. 34-40. Ayrıca bk. Sayar 1998, 72 vd. dn. 148.

672 Diod. XVI. 74. 2.

kertmeye çabalıyorlardı. Sonunda kuleler arasındaki perde duvarların altı yeterince boşaltıldığından surun bir bölümünü göçertmeye muvaffak oldular. Ancak II. Philippos'a karşı cesurca kentlerini savunan Perinthos'lular ve yardımcıları Byzantion'lular yıkılan duvarın arkasına yeni bir duvar örmeyi başardılar. Çarpışmalar sırasında hem Perinthos ve Byzantion'lular hem de II. Philippos komutasındaki Makedonya askerleri gerek surların içinde gerekse dışında beceri ve cesaret gerektiren birçok hayranlık uyandırıcı planı başarıyla gerçekleştirdiler[673]. Her iki taraf da büyük bir kararlılık sergiliyordu. Surların üzerlerindeki mazgallı siperlerden kente saldıran kralın askerlerine karşı sebatkar bir şekilde direnmeye çalışan Perinthos'lular bir yandan ok ve mızrak darbeleri diğer yandan da mancınıkların attığı ve sapancıların fırlattığı taşlarla her gün kayıplara uğruyorlardı. Bununla birlikte Byzantion'lular, müttefikleri ve soydaşları olan Perinthos'luları kuşatmanın başından itibaren yalnız bırakmamıştı. Byzantion'dan Perinthos'a sürekli şekilde asker, silah, mühimmat ve mancınık birlikleri takviyesinde bulunuyorlardı[674]. Bu şekilde cesaretlerini ve umutlarını kaybetmeyen Perinthos'lular, Byzantion'luların desteğiyle II. Philippos'a karşı kentlerini başarıyla savunuyorlardı. Makedonya kralı ise, kararlı ve şiddetli bir şekilde kenti kuşatmaya ve birçok savaş makinesiyle surları dövmeye devam ediyordu. Fakat kral bu arada savaş stratejisini değiştirdi. 30.000 kişiden oluşan ordusunu çeşitli kısımlara ayırdı. Surlara gece gündüz demeden oldukça sık aralıklarla, birbiri ardına şiddetli saldırılar düzenlemeye başladı. Bu şekilde Perinthos ve Byzantion'lular savaş makineleri, kuleler ve kralın askerlerinin baskısı altında giderek daha zor anlar yaşamaya başladılar[675].

Zaman ilerledikçe II. Philippos, Perinthos üzerindeki kuşatmasını giderek daha da şiddetlendirmeye başladı. Surların içindeki Perinthos ve Byzantion'lular açısından durum her geçen gün daha kötüye gidiyordu. İçlerinden bazıları ölmüş, sağ kalanların büyük bir kısmı ise, aldığı yaralardan savaşamayacak duruma gelmişti. Ayrıca savaş mühimmatı ve erzakları tükenmişti. Artık kentin düşmesi an meselesiydi. Ancak savaş belirsizliklerle doludur. Diodoros'a (XVI. 74. 5) göre talih, bu sırada büyük tehlike altında kalan Perinthos ve Byzantion'luların yüzüne güldü ve beklenmedik bir şekilde onları kurtardı. Çünkü Makedonya kralının giderek

---

673 Diod. XVI. 74. 3.

674 Dem. *Epist. Phil.* XI. 5-6 [153]; Diod. XVI. 74. 4.

675 Diod. XVI. 74. 5. Pausanias'a (I. 29. 10) göre, Hellespontos Phrygia'sının satrabı Aristes, Atinalı Apollodoros komutasındaki paralı askerleri Perinthos'lulara yardıma göndermiştir.

büyüyen gücü, Pers kralının ve satraplarının dikkatinden kaçmamıştı[676]. Bu bakımdan kısa süre içinde böylesine büyük bir gelişme gösteren ve kendilerine rakip olabilecek bu kuvveti bir süredir dikkatli şekilde gözlüyorlardı. Makedonya kralının Gelibolu Yarımadası'ndan sonra, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nde konuşlanması, Küçük Asya'daki Pers satrapları açısından son derece tehlikeli bir durum yaratabilirdi. Ayrıca II. Philippos'un bir sonraki hamlesinin Byzantion olacağı aşikardı. Kralın İstanbul Boğazı'nı kontrolü altına alması hem Hellas hem de Anadolu açısından büyük bir gücün doğması anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan Pers kralı Küçük Asya'nın sahil kesimlerindeki satraplarına Philippos'a karşı direnmeye çalışan Perinthos ve Byzantion'lulara ellerinden gelen her çeşit yardımı en kısa zamanda ulaştırmaları konusunda haber yolladı[677].

Bunun üzerine Küçük Asya'daki Pers satrapları derhal bir araya gelerek, bir askerî kurultay düzenlediler. Toplantıda alınan kararlar uyarınca, Perinthos'a paralı askerlerden oluşan birlikler[678], gereğinden fazla maddi kaynak, yeterli miktarda erzak ile operasyon için gerekli her çeşit donanım gönderdiler. Aynı şekilde Byzantion'lular da en iyi generallerini ve askerlerini Perinthos'a yolladılar. Bu şekilde her an için düşmesi beklenen Perinthos yeniden canlandı. Her iki ordu tekrar eşit seviyeye geldi. Yine de söz konusu durum, Philippos üzerinde beklenenin aksine, ters bir etki yarattı. Kral kararlı bir şekilde kenti kuşatma altında tutmaya devam etti. Surlar önünde cereyan eden savaş tüm şiddetiyle sürdürüldü[679]. Sürekli olarak koç başlarıyla dövdüğü kentin surlarını büyük ölçüde tahrip etti. Duvarlarda gedikler açtı. Ancak bu yarıklara sıkı düzen içindeki birlikleriyle saldırmasına karşın her seferinde kenti savunan Perinthos ve Byzantion ile Pers paralı askerleri tarafından geri püskürtüldü. Mancınıklar ve savaş kuleleriyle surların üzerlerindeki siperlerden kendisine karşı kenti savunmaya çalışan askerlere ağır kayıplar verdirince düşmandan temizlenmiş mevzilere merdivenler taşıyan askerleriyle çıkartma yapıyordu. Bunca çabaya karşın surlar üzerine yeterince askeri çıkarmaya muvaffak olamıyordu. Bundan dolayı surlar üzerinde gerçekleşen göğüs göğüse çarpışmalar sırasında askerlerinin bazıları öldürülüyor, bazıları da aldığı yaralardan ötürü surlardan

---

[676] Her ne kadar II. Philippos ile Pers Kralı Artakserkses III Okhos arasında barış anlaşması imzalanmış olsa da bu durum Makedonya kralının yayılmacı politikasına engel olmamıştı. Daha detaylı bilgi için bk. Iust. IX. 1. 2-6; *FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; *FGrHist* IIIB 328 F 162 '*Philokhoros*'.

[677] Diod. XVI. 75. 1; ayrıca bk. Hammond 1937a, 86; 1991, 506.

[678] Diod. XVI. 75. 2.

[679] Diod. XVI. 75. 2.

aşağı düşüyordu[680]. Makedonyalılar, Perinthos'u ele geçirdikleri takdirde zengin kenti yağmalayacaklarını, Philippos'tan ayrıca ödüller alacaklarını umut ediyorlardı. Bu bakımdan hayatlarını tehlikeye atarak, göz kırpmadan yüreklilik ve cüret gerektiren manevralara girişiyorlardı. Perinthos'lular ise, kentlerinin istila edilmesi halinde kendilerinin ve ailelerinin başlarına neler geleceğini bildiklerinden, savunma hatlarını büyük bir cesaretle koruyorlardı. Var güçleriyle düşmanı püskürtmeye ve ablukadan kurtulmaya çabalıyorlardı[681].

Diodoros'a (XVI. 76. 1) göre, kentin lokalizasyonu ve yerleşim planı Perinthos'luların bu kuşatmadan zaferle çıkmalarında son derece önemli bir rol oynamıştır. Deniz kenarındaki yüksek bir yarımadanın oluşturduğu kıstak üzerinde kurulmuş olan kentteki yapılar oldukça yüksek olup birbirine yakın bir planda inşa edilmişti. Evler Perinthos'un kurulmuş olduğu tepenin yamacı boyunca deniz istikametinde birbirinin üzerinde yükselmekteydi. Bu görünümüyle kent adeta bir tiyatroyu andırmaktaydı. Kralın Perinthos surları önünde konuşlandırdığı savaş makineleri, koç başları ve duvarların altlarına kazılan lağımlarla sürekli olarak yıkılmalarına ve gedik vermelerine karşın kent düşmemiştir. Zira bu hasarlar kısa süre içinde Perinthos'lular tarafından onarılmıştır. Yine de, Philippos'un inatçı bir şekilde kuşatmayı sürdürmesi ve Makedonya askerlerinin uzun süren kanlı çarpışmalar ve yoğun çabaları sonucunda surların bir kısmı Makedonyalıların eline geçmiştir. Ancak, o zaman Perinthos ile Byzantion'lular ve Pers satraplarının yolladığı paralı askerler surların hemen arkasındaki yüksek konutlara çekilmişlerdir. Binalar arasındaki dar sokakları örmüşlerdir. Evlerin alt ve üst katlarındaki pencerelerini ise, savunma amaçlı mevzi ve siperler olarak kullanmaya başlamışlardır[682]. Bu şekilde Perinthos'lular şans eseri, kent planları sayesinde Makedonya ordusu karşısında surlar ölçüsünde; hatta daha da kuvvetli yeni bir savunma hattı oluşturmuşlardır. Buna ek olarak, bu kuşatma sırasında Perinthos'un her bakımdan destekçisi olan Byzantion'dan kente sürekli erzak ve askerî yardım akıyordu[683].

Bu şekilde müttefikleri tarafından her yönüyle desteklenen Perinthos'u almayı başaramayan II. Philippos[684] yeni bir strateji geliştirmiştir[685].

---

[680] Diod. XVI. 75. 3.

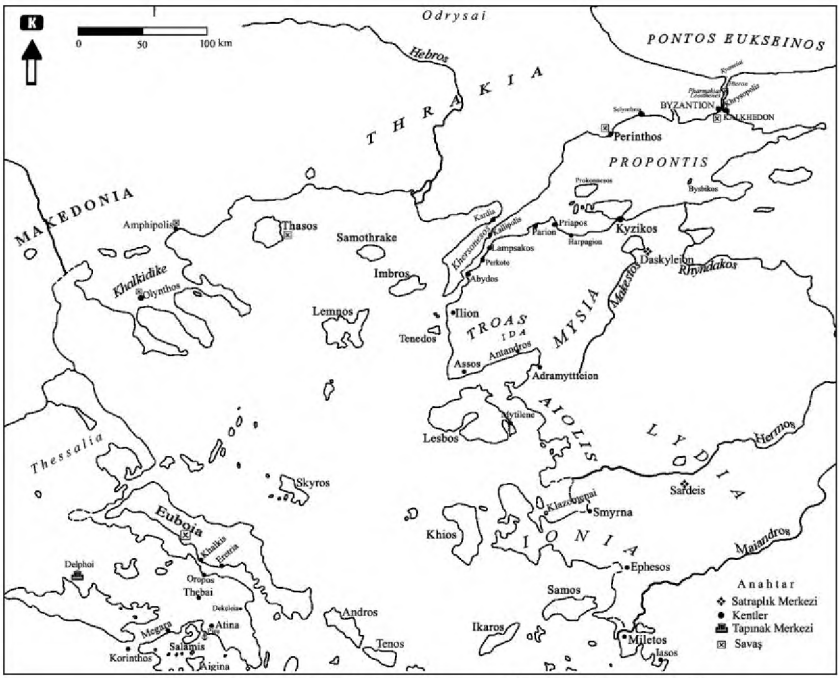
[681] Diod. XVI. 75. 4.

[682] Diod. XVI. 76. 2.

[683] Diod. XVI. 76. 3; Dem. *Epist. Phil.* XI. 5-6 [153].

[684] Diod. XVI. 76. 3; *FGrHist* IIIB 328 F 54-55*b* '*Philokhoros*'=Dion. Hal. *Amm.* 11; Pomp. Trog. *prolog*. 9.

Demosthenes'e (*Epist. Phil.* XI. 5-6 [153]) göre, Byzantion'luların müttefikleri ve soydaşları olan Perinthos'lulara enerjik bir şekilde yardım etmesi; Atinalıların generaleri



13) *Philippos'un Perinthos ve Byzamtion Seferi*

Byzantion ordusunun büyük bir kısmı ile kentin surlarında bulunan birçok kuşatma aleti yerlerinden sökülmüş ve Perinthos savunmasında kullanılmak üzere gönderilmişti. Bu şartlarda Byzantion'luların bizzat kendi kentlerini savunması oldukça zordu. Bu bakımdan Byzantion'un ani bir baskınla alınabilme ihtimali yüksekti. Ayrıca söz konusu kentin coğrafi konumu itibariyle; eğer Philippos Byzantion'u kontrolü altına alırsa, gerek donanması gerekse kara kuvvetleri açısından son derece elverişli bir üs elde edecekti[686]. Bu düşünceyle Makedonya kralı kuvvetlerini ikiye ayırmaya karar verdi. Ağır silahlı askerlerden oluşan birlikleri

---

Khares komutasında 120 gemiden oluşan kuvvetli bir donanma yollaması ve Perslerin Küçük Asya'daki satraplarının paralı askerler göndermesiyle II. Philippos, Perinthos'taki ablukayı kaldırmak zorunda kalmıştır (ayrıca bk. Dem. *Cor.* XVIII. 89-90 [255]). Pausanias'a (I. 29. 10) göre ise, II. Philippos'un Perinthos'u alamamasındaki en önemli faktör, Hellespontos Phrygia'sının satrabı Aristes'in, Atinalı Apollodoros komutasında gönderdiği paralı askerlerdir. Nitekim Apollodoros Makedonya kralına karşı kenti son derece iyi savunarak kurtarmıştır.

685 Diod. XVI. 76. 3.

686 Iust. IX. 1. 2.

ile savaş makinelerini en güvendiği generalleri ve subaylarının komutasına verdi. Onları Perinthos ablukasına devam etmekle görevlendirdi. Marangoz, demirci ve tamircilerine bir yandan yeni savaş makineleri inşa ettirirken diğer taraftan da Perinthos kuşatmasında kullandığı bazı mancınıkları kolayca taşımak amacıyla parçalara ayırttı[687]. Çoğunluğu hafif silahlı birlikler ve süvarilerden oluşan müfrezeleri yanına alarak, karanlık bir gecede yola çıktı. Süratle Byzantion üzerine[688] yürüdü[689]. Kentin *territorium*'unu istila etti. Philostratos'a (*vit. Soph.* I. 2 [485]) göre, Philippos ordusuyla Byzantion önlerine geldiğinde Byzantion'lu ünlü hatip ve devlet adamı Leon onu karşılamaya gitti[690].

Philippos'a:

"*kendisini Byzantion'lularla savaşa başlamaya iten nedeni sordu*?".

Philippos da Leon'a:

"*doğduğu yerin, kentlerin en güzeli olduğunu, kendisini cezbettiği için ona âşık olduğunu ve bu yüzden kendisini büyüleyen/aklını başından alan aşkının kapısına geldiğini söyledi*".

Bunun üzerine Leon:

"*Sevgilinin kapısına aşkına karşılık almak için silahlarla gelinmemesi gerektiğini; aşıkların savaş aletlerine değil; fakat müzik enstrümanlarına ihtiyacı olduğu karşılığını verdi*"[691].

Philippos, Byzantion'luları hazırlıksız yakalamasına ve beklenmedik bir anda kente baskın düzenlemesine karşın, son derece güçlü tahkimata sahip kenti almayı başaramadı[692]. Bunun üzerine, savaş makinelerini Byzantion önlerinde stratejik noktalara konuşlandırdı. Mancınıklarıyla kenti dövmeye başladı. Bir yandan da Byzantion'u hem kara hem de denizden çember içine aldı[693]. Byzantion'lular ordularının büyük bir bölümü, komutanları

---

687 Philippos'un taşınabilir kuşatma aletlerine ilişkin olarak bk. Vitr. *de Arch.* X. 13. 3.

688 Polybios (XXXIV. 12. 9) ve Strabon'a (*fr.* VII. 67) göre, Perinthos ile Byzantion arası 360 *stadia*'dır. Antoninus Pius'un *itinerarium'unda* [323]=Miller 1916, LXIII, bu mesafe 64 *milia passum* olarak verilmiştir. Ayrıca bk. Walbank 1979, 627.

689 Diod. XVI. 76. 3.

Demosthenes'e (*Epist. Phil.* XI. 5-6 [153]) göre II. Philippos, Byzantion'luların Perinthos'lulara yaptığı yardımdan oldukça rahatsız olduğundan ordusunun bir kısmını Perinthos'ta bırakarak Byzantion üzerine yürümüştür (ayrıca bk. Dem. *Cor.* XVIII. 71 [248]; 87 [254]).

690 Ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 26.

691 Ayrıca bk. Philostr. *vit. Apoll.* VII. 42. 5.

692 Diod. XVI. 76. 3.

693 Dem. *Cor.* XVIII. 71 [248]; 87 [254]; Diod. XVI. 76. 3. *sum.* 74-77; Iust. IX. 1. 2; ayrıca bk. Plut. *Alex.* IX. 1; *mor.* X. 848 *e*: *Vitae Decem Oratorum:* IX. *Hypereides*;

ve savaş donanımlarıyla birlikte Perinthos'lulara yardıma gittiğinden zor bir duruma düştüler[694]. *Territorium*'ları II. Philippos tarafından istila edilmesine karşın, Makedonya kralına karşı göğüs göğüse savaşmayı göze alamadılar. Savunma hatlarını ve kırsal alanları terk ederek Byzantion'un tahkimli surları içine sığındılar[695]. Toprakları üzerinde mallarının yakılıp yıkıldığını ve yağmalandığını gördüklerinde dahi Makedonyalılara karşı savaşmaya cesaret edemediler. Son derece iyi donatılmış olan surları arkasından krala karşı direnmeyi sürdürdüler. Bir yandan da elçilerini göndererek ittifak halinde bulundukları kentler ve adalardan; ayrıca Küçük Asya'daki Pers satraplarından yardım talebinde bulundular.

Diodoros'a (XVI. 76. 2-3 dn. 4) göre, Müttefikler Savaşı sırasında ittifak içinde oldukları dostları Rhodos, Khios[696], Kos adaları ve bazı kentler ile Pers satrapları Byzantion'lulara askerî birlikler, donanma, savaş mühimmatı ve erzak gönderdiler. Suda'ya (λ. 265 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>) göre, Byzantion'lular ayrıca Leon[697] başkanlığında bir elçi heyetini Atina'ya

---

FGrHist IIIB 328 F 54 '*Philokhoros*'=Dion. Hal. *Amm.* 11; Didym. *Dem. col.* X. str. 34-40.

Diodoros'a (XVI. 77. 1) göre, Theophrastos'un Atina'da *arkhon*'luk yaptığı sırada ve Atinalı Antikles'in koşu yarışını kazandığı yüz onuncu Olimpiyat Oyunları kutlanırken (Diod. 77. 1 dn. 1=Theophrastos'un Atina'daki *arkhon*'luğu İÖ. 340 yılının Temmuz ayından İÖ. 339 yılının Haziran ayına kadar sürmüştür) II. Philippos Perinthos'u kuşatıyordu. Ancak Makedonya kralı ani bir saldırıyla Byzantion *territorium*'unu istila ederek kenti denizden ve karadan abluka altına aldı (Diod. XVI. 76. 3; *sum.* 74-77). Philokhoros'a (*FGrHist* IIIB 328 F 54-55*b*)=(Dion. Hal. *Amm.* 11) göre ise, Halaieus'lu Theophrastos ile Nikomakhos Atina'da *arkhon*'ken –İÖ. 340 yılının Temmuz ayından İÖ. 339 yılının Haziran ayına kadar–, II. Philippos ilk önce Perinthos üzerine yelken açıp buraya saldırdı. Ancak Perinthos'u ele geçirmeye muvaffak olamayınca bundan sonra, Byzantion'u kuşattı. Savaş aletlerini ve kuşatma makinelerini Byzantion'a sevk etti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Didym. *Dem. col.* X. str. 50-54= *FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; Hes. Mil. *Patr. Const.* 26.

694 Diod. XVI. 76. 4.

695 Frontin. *strat.* I. 3. 4.

696 Frontinus'a (*strat.* I. 4 13*a*) göre, Rhodos ve Khios bu savaşta Byzantion'un saflarında II. Philippos'a karşı savaşmıştır. Zira söz konusu çarpışmalar sırasında Byzantion'luların yanı sıra, Rhodos ve Khios gemileri de Makedonya kralı tarafından ele geçirilmiştir.

697 Suda (λ. 265 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>) sözlüğündeki kayıta göre, Byzantion'lu Leon Peripatetik okula bağlı bir filozof ve sofistti. Platon'un yanında öğrenim görmüş ve onun öğrencisi olmuştu (*FGrHist* IIB 132 T 1 str. 1-6 '*Leon*'; ayrıca bk. Philostr. *vit. Soph.* I. 2 [485]). Bazılarına göre ise, Aristoteles'in öğrencisiydi. Peripatetik okula bağlılığı sebebiyle *Akademeia*'dan ziyade *Lykeion*'da eğitim almış olması ve Aristoteles'in öğrencisi olması daha muhtemeldir. Byzantion'lu Leon 7 kitaplık çalışmasında

gönderdiler. Leon son derece şişman bir adamdı. Atina meclis üyelerinin davetlisi olarak katıldığı şölen sırasında içki içerken Atinalıların şiş göbeğine bakıp kahkahalarla güldüklerini gördü[698]. İyi bir hatip olan Leon, karşılık verirken taşı gediğine koymada, konuşmanın gidişatını üzerinde durulan konuya getirmede ve kendini her koşula uydurmada son derece başarılıydı. Bu bakımdan Atinalıların kendisiyle alay etmesinden hiç gocunmadı. Sadece onların niye güldüklerini merak etti. Çok şişman olduğu için mi bu kadar şamata yaptıklarını sordu? Ardından karısının kendisinden çok daha şişman olduğunu beyan etti. Gene de eşiyle fikir birliği içindeyken uyum içinde aynı yatağı rahatlıkla paylaşabildiklerini bildirdi. Ama ne zaman eşiyle tartışsalar, büyük bir eve sahip olmalarına karşın bütün evin kendilerine dar geldiğini söyledi. Leon yaptığı bu doğaçlamayla Atinalıları tekrar güldürdü. Ardından konuyu Atinalıların Makedonya kralına karşı Byzantion'lulara yardım etmesi gerektiğine getirdi. Etkili konuşmasıyla Atinalıları Byzantion'lulara bir an önce yardıma koşması konusunda onları ikna etti[699]. Zira inandırıcılıkta orada bulu-

---

'Makedonya Kralı II. Philippos ve Byzantion' tarihi [τὰ κατὰ Φίλιππον καὶ τὸ Βυζάντιον] yazmıştır. Bunun yanı sıra Mysia kenti 'Teuthrania' [Τευθραντικόν]; Odrys Kralı? 'Besaios' [Περὶ Βησαίου]; 'Phokis'liler ile Boiotia'lılar arasındaki Kutsal Savaş' [Τὸν ἱερὸν πόλεμον Φωκέων καὶ Βοιωτῶν]; 'Durumlar/Konumlar' [Περὶ στάσεων] ve 'İskender Tarihi' [Τὰ κατ' Ἀλέξανδρον] üzerine kitaplar kaleme almıştır (*FGrHist* IIB 132 T 1-2; F 1-3 '*Leon*'). Bununla birlikte gene Suda'ya (λ. 266 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>) göre, 'Phokis'liler ile Boiotia'lılar arasındaki Kutsal Savaş' ile 'Durumlar/Konumlar'ın Alabanda'lı hatip Leon tarafından yazıldığına ilişkin görüşler bulunmaktadır. Ancak genel olarak söz konusu eserlerin Byzantion'lu Leon tarafından yazılmış olması daha kabul edilebilir görülmektedir (*FGrHist* IIB 132 T 2 str. 1-6 '*Leon*'). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hammond-Griffith 1979, 574 dn. 1; 716 dn. 2.

[698] Antikçağda Byzantion'lu Leon'un vücut kusurları/hastalıkları yüzünden kendisiyle alay edildiğine dair çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Ancak Leon, hazırcevaplığı ve ikna edici konuşmasıyla kendisiyle dalga geçmeye çalışan kişiye hak ettiği karşılığı vermiştir.

Plutarkhos'a (*mor.* VIII. 633 *c-d*: *Quaestiones Convivales* 9) göre Byzantion'lu aristokrat/devlet adamlardan biri olan Pasiades (ayrıca Plut. *mor.* IV. 338 *b*: *De Alexandri Magni Fortuna aut Virtute* 5) Leon'un gözlerinin bozukluğundan/ zayıflığından dolayı kendisiyle dalga geçmiştir. Leon ise, vücut kusurları yüzünden kendisine takılan Pasiades'e önce tanrı gazabına uğramış kambur çocuğuna bakması gerektiğini söylemiştir. Aynı hikayenin Byzantion'lu Python'a atfedilen değişik bir versiyonu için ayrıca bk. Plut. *mor.* II. 88 *f*: *De Capienda ex Inimicis Utilitate* 5.

[699] Philostr. *vit. Soph.* I. 2 [485]; *FGrHist* IIB 132 T 1 str. 7-19 '*Leon*'=Suda λ. 265 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>; ayrıca krş. *FGrHist* IIB 132 F 1 str. 1-9 '*Leon*'=Ath. *Deip.* XII. 550 *f.*

nan herkesten üstündü[700]. Kendisinin Atina'ya elçi olarak gönderilmesini gerektiren bütün elçilik görevlerini başarıyla tamamladıktan sonra Byzantion'a döndü. Demosthenes (*Cor.* XVIII. 88-89 [254-255]) ve Philokhoros'a (*FGrHist* IIIB 328 F 55 *a-b*) göre, bu arada II. Philippos'un Byzantion'u kuşatması üzerine Demosthenes yaptığı konuşmalarla halkı ve meclis üyelerini kışkırtmış[701]; Atinalıların Philippos'la yapmış olduğu ittifaktan ayrılma konusunda bir oylama yapmasını sağlamıştı. Plutarkhos'a (*Dem.* XVII. 2) göre Demosthenes, Atinalıları Perinthos ve Byzantion halkına karşı Müttefikler Savaşı yüzünden duydukları nefret ve öfkelerini yenmeleri ve onlar yüzünden düştükleri sıkıntıları unutmaları konusunda ikna etmeyi başardı. Böylelikle Makedonya kralıyla yapılmış olan barış anlaşma –İÖ. 346 yılında imzalanan Philokrates Barışı– metninin kazındığı *akropolis*'teki stelin yıkılmasına ve müttefiklikten ayrılmaya, donanmanın hazır edilerek II. Philippos'a karşı savaşmak için harekete geçilmesine oy birliğiyle karar verilmiştir[702].

Gramerci Didymos'un, Theopompos'tan yaptığı alıntıya istinaden[703], Atinalıların ve diğer kentlerin Makedonyalılarla ittifaklarını bozarak Philippos'a karşı savaş kararı almalarının nedeni; Makedonya kralının Atinalılar ve diğer kentlerle yapmış olduğu ittifaka bağlılığını devam ettirmiş gibi görünmesine karşın, Atina müttefikleri üzerine seferler dü-

---

[700] Philostr. *vit. Soph.* I. 2 [485].

[701] Demosthenes'e (*Epist. Phil.* XI. 6 [153-154]) göre II. Philippos'un, Byzantion'u kuşatarak fethetmeye çalışması halinde, Byzantion'lular Makedonya kralına karşı sadece şiddetli bir şekilde karşılık vermekle kalmayacaklar; fakat aynı zamanda Pers kralını Atinalıları finansal açıdan desteklemeye sevk edeceklerdi. O sırada dünyanın en zengin adamı olan Pers Kralı Artakserkses III Okhos'un yardımıyla da Atinalılar Makedonya kralını yenebileceklerdi. Çünkü Pers kralları gerek Peloponnesos Savaşları sırasında gerekse İÖ. 362 yılındaki Mantineia Muharebesi'ne kadar kimin tarafını tuttuysa o tarafın savaşı kazanmasını sağlamışlardı. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Dem. *Cor.* XVIII. 93-95 [257]; Dion. Hal. *Amm.* 10-11; Didym. *Dem. col.* I. str. 66-74; Philostr. *vit. Soph.* I. 2 [485].

[702] Dem. *Cor.* XVIII. 87-94 [254-257]; *FGrHist* IIIB 328 F 55 *a-b* '*Philokhoros*'=Dion. Hal. *Amm.* 11; Aiskhin. *Fals. Leg.* 55; ayrıca bk. Schol. Dem. XVIII. 154-155; Dion. Hal. *Amm.* 10.

Diodoros'a (XVI. 77. 2) göre de, İÖ. 340 yılının sonbaharında II. Philippos'un, Byzantion'u abluka altına alması üzerine Atina meclisi Makedonya kralıyla yapmış olduğu ittifaktan ayrılmak konusunda oylama yaptı. Makedonya ile olan müttefiklikten ayrılmaya ve bir an önce Byzantion'a tam teşekküllü bir donanma göndermeye oy birliğiyle kararı verdiler (ayrıca bk. Dion. Hal. *Amm.* 11). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Broneer 1933, 395 vd.; Schweigert 1938, 289 vd.; Drews 1963, 254 vd.

[703] Didym. *Dem. col.* X. str. 33-39=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'.

zenlemeye devam etmesidir[704]. Özellikle Perinthos ve Byzantion'u ele geçirmeye çalışması Atinalıların öfkelenmesine neden olmuştur. Zira Atinalılar bu sırada söz konusu kentleri korumak için, son derece istekli bir şekilde hareket ediyorlardı[705]. Byzantion'u kuşatırken bu durumun farkına varan II. Philippos, Karadeniz'den Atina'ya İstanbul Boğazı üzerinden sevk edilen hububat sevkıyatını engellemeye başlamıştı. Ayrıca birçok Karadeniz gemisine zarar vermişti[706]. Bu şekilde Atina'ya deniz yoluyla erzak ulaşmamasına ve kentin buğday sıkıntısı çekmesine neden olmuştu. Kral buna ek olarak, İÖ. 339 yılında, Byzantion kuşatması sırasında, Atina ile yapmış olduğu ittifaka aykırı bir şekilde kente Karadeniz'den sevk edilen erzak yüklü ticaret gemilerinden oluşan Atina konvoylarına boğazın *hieron* mevkinde el koymuştu. Atinalıların bütün itirazlarına karşın, Makedonya kralının yasal olmayan bu işi çeşitli kereler tekrarlaması Atinalıların II. Philippos'la savaşmasını kaçınılmaz hâle getirmişti[707].

Böylelikle Atinalılar hem Perinthos ile Byzantion'u kurtararak müttefiklerine yardım etmek hem de Karadeniz'den Atina'ya yelken açan tahıl yüklü kargo gemi konvoyunun güvenliğini sağlamak amacıyla harekete geçtiler. Plutarkhos'a (*Phok.* XIV. 2) göre, hatiplerin ve bazı politikacıların öngörüsüyle Khares'i donanmanın başına amiral atayarak Çanakkale Boğazı'ndaki müttefikleri[708] ile Perinthos ve Byzantion'a yardıma gönder-

---

[704] Plutarkhos'a (*Dem.* XVII. 3) göre Demosthenes, Atinalıları Makedonya kralıyla yaptıkları ittifaktan ayırmaya ikna ettikten sonra, bizzat Hellas ve adalardaki çeşitli kentleri elçi sıfatıyla dolaşarak verdiği nutuklarla halkın Philippos'a karşı büyük bir heyecana kapılmasına neden olmuştur. Bu şekilde ufak bir bölümü dışında Hellas'ın Makedonya kralına karşı ayaklanmasını sağlamıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Didym. *Dem. col.* X. str. 39-45= *FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'.

[705] Didym. *Dem. col.* X. str. 33-42=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'.

Bu olaylar üzerine Demosthenes'in Atinalıları Makedonya kralına karşı kışkırtmak ve II. Philippos ile ittifaktan ayrılmalarını sağlamak için verdiği söylevler özellikle dikkate değerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dem. *Cor.* XVIII. 80 [252]; 88-89 [254-255]; 93-95 [257]; *Epist. Phil.* XI. 6 [153-154]; Plut. *mor.* VII. 542 *b*: *De se Ipsum Citra Invidiam Laudando* 9; *FGrHist* IIIB 328 F 55 *a-b* '*Philokhoros*'; Didym. *Dem. col.* X. str. 1-62=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'.

[706] Iust. IX. 1. 2-6; Didym. *Dem. col.* X. str. 40-50=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; *FGrHist* IIIB 328 F 162 '*Philokhoros*'.

[707] Didym. *Dem. col.* X. str. 51-62=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; ayrıca bk. *FGrHist* IIIB 328 F 162 '*Philokhoros*'.

[708] Çanakkale Boğazı'nın kontrolü Atinalıların Karadeniz'den temin ettikleri hububat ve erzak ticareti açısından son derece önem arz ediyordu. Bu bakımdan boğazların kontrolünü sağlamak amacıyla Khares'in komutasında bir donanmayı görevlendirdiler

diler[709]. Ancak Khares komutası altındaki donanmayla gerek Çanakkale Boğazı'nda gerekse Marmara Denizi'nde dikkate değer bir şey başaramadı. Çünkü bölgedeki birçok kent Khares'i limanlarına dahi kabul etmemişti. Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 28) ve P. Gyllius (*Bosp.* III. 9) Photios'un çağdaşı olan Georgios Kodinos'tan yaptığı alıntıya istinaden, Khares bundan sonra Makedonya Kralı II. Philippos'a karşı savaşan Byzantion'lulara yardım amacıyla 40 gemiyle, Bosporos Akra (Sarayburnu) önlerine gelmişti. Ancak Byzantion'lular tarafından kente kabul edilmediğinden olsa gerek[710], boğazın Kalkhedon ile Khrysopolis arasında kalan Bous/Damalis (İnek) adı verilen burnunu işgal etmiştir[711]. Orada II. Philippos'a karşı başarıyla birkaç çarpışma gerçekleştirmiştir. Ancak bu sırada, yanında getirdiği eşini burada hastalık sonucunda kaybetmiştir. Bu yüzden karısına bir mezar yaptırmış; onun onuruna sunak ve sütun diktirmiştir. Bu sütunun üzerinde beyaz taştan yapılmış bir *bous/damalis* (inek) heykeli görülürdü. Zira Khares'in eşinin adı böyleydi[712].

(Hicks-Hill 1901, 278 vd. n° 145 [114]). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Rhodes-Osborne 2007, 354 vdd. n° 71; 358 vdd. n° 72.

[709] Ayrıca bk. Didym. *Dem. col.* X. str. 50-65=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; Plut. *mor.* X. 848 *e*: *Vitae Decem Oratorum:* IX. *Hypereides*.

Plutarkhos'a (*mor.* X. 850 *f*-851 *a*: *Vitae Decem Oratorum:* X. *Deinarchus*) göre bu sırada Demosthenes, Khares'in filosuna bütün donanımını ve masraflarını kendi cebinden karşıladığı bir *trieres* vermiştir.

[710] Plut. *Phok.* XIV. 2; *mor.* III. 188 *b*: *Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8.

Khares, kentler üzerinde şüphe uyandırmıştı. Bu bakımdan Byzantion'lular bir yandan Makedonya kralı tarafından kuşatılırken diğer yandan da kendilerine düşman olması muhtemel bir gücü limanlarına ve kentlerine kabul etmediler. Çünkü Khares, İÖ. 357-İÖ. 355 yılları arasında vuku bulan Müttefikler Savaşı sırasında, Byzantion ile müttefiklerinin Atina'yla ittifaktan ayrılma hareketine karşı savaşan en önemli komutanlardan biriydi. Ayrıca bk. Rhodes-Osborne 2007, 357.

[711] Hes. Mil. *Patr. Const.* 28; ayrıca bk. *FGrHist* IIIB 328 F 162 '*Philokhoros*'= *FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; Ps.-Sym. *chron.* 729.

[712] Bu durumu sütuna kazınmış yazıt (*I.Kalchedon* n° 35) açıkça belli etmekteydi: Dion. Byz. III. 9 *fr.* 66=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 80 [*ad* 34. 6]; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*; Miletos'lu Hesykhios (*FGrHist* 390 F 29=*Patr. Const.* 28-30= *fr.* IV. 28-29); Const. Porphyr. *de Them.* 'Europe' II. 12 (ex quo in Steph. Byz. p. 178 Meinecius'a istinaden); Ps.-Sym. *chron.* 729; *Anth. Graec.* VII. 169; Suda β. 581. 1-2 *s.v.* <Βοίδιον·=*Boidion*>. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* III. 9; Müller 1990^2, 92 *fr.* 66:

Ἰναχίης οὐκ εἰμὶ βοὸς τύπος οὐδ' ἀπ' ἐμεῖο
Ben Inakhos'un kızı olan o ineğin (Io) sureti değilim, dahası
κλῄζεται ἀντωπὸν Βοσπόριον πέλαγος.
karşımdaki deniz de Bosporion (inek boğazı) adını benden almamıştır.

Ancak Khares, anlaşıldığı üzere, Kalkhedon ve Khrysopolis arasında işgal ettiği bu mevkide emrindeki donanma ve birliklerle uzun süre tutunamamıştır. Çünkü Byzantion'luları donanmasıyla birlikte kendisini kentlerine almaya ikna edememiştir. Ayrıca hem giderek artan Makedonya baskısına hem de erzak kıtlığı nedeniyle açlığa uzun süre dayanamamış ve kısa süre sonra, boğazı terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Atinalı amiral, II. Philippos'un üzerine yürümek ya da Perinthos ve Byzantion kuşatmasına katkıda bulunmak yerine, Çanakkale Boğazı ve Marmara'daki Atina ile müttefik olan kentleri dolaşarak onlardan vergi toplamakla yetinmiştir. Bu yönüyle II. Philippos tarafından da önemsenmemiştir. Makedonya kralı gerek Perinthos gerekse Byzantion üzerindeki ablukasını devam ettirmiştir. Bu yüzden Khares, Atinalı hatiplerin –özellikle Demosthenes'in[713]– teşviki ve önayak olmasıyla Atina halk meclisi tarafından görevinden alınmıştır[714].

Bu sırada Atinalılar, Byzantion'lulara yardım göndermiş olmaktan pişmanlık duymaya başladılar. Bir yandan da Byzantion'luların bu davranışına öfkelendiler. Bunun üzerine Atinalı ünlü komutan Phokion ayağa kalkarak mecliste söz aldı. Atinalıların müttefiklerine ve Byzantion'lulara kendilerine karşı güvensizlik gösterdikleri için kızmamaları gerektiğini; çünkü oraya gönderdikleri generallerinin güvenilmez kişiler olduğunu söyledi[715]. Ayrıca Byzantion ile Çanakkale Boğazı'ndaki müttefiklerini bu kritik zamanda henüz vakit varken kurtarmak üzere bir an evvel harekete geçmezlerse; o zaman hem onlar için hem de artık kaçınılmaz olan kendi sonları sebebiyle korkmaları gerektiğini belirtti[716].

κείνην γὰρ τὸ πάροιθε βαρὺς χόλος ἤλασεν Ἥρης
Zira evvel zaman içinde Hera'nın azgın öfkesi onu ta Pharos'a
ἐς Φάρον· αὐτὰρ ἐγὼ Κεκροπίς εἰμι νέκυς·
kadar kovalamıştı; oysa burada tasvir edilen ölü ben, Kekrops'un soyundanım;
εὐνέτις ἦν δὲ Χάρητος, ἔπλων δ' ὅτε πλῶεν ἐκεῖνος
Khares'in hayat arkadaşıydım ve o, Philippos'un gemilerine
τῇδε Φιλιππείων ἀντίπαλος σκαφέων.
karşı yelken açınca buraya ben de onun yanında geldim.
Βοίδιον οὔνομα δ' ἦεν ἐμοὶ τότε· νῦν δὲ Χάρητος
Vaktiyle adım Boidion (inekceğiz) idi, şimdiyse her iki kıtaya
εὐνέτις ἠπείροις τέρπομαι ἀμφοτέραις.
nazır yontulmuş bir inekçik olmaktan çok mutluyum.

[713] Corn. Nep. XIX. 2. 3 "*Phokion*". Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sealey 1958, 72.

[714] Plut. *Phok.* XIV. 3; ayrıca bk. *FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; Hes. Mil. *Patr. Const.* 31; Porphyr. *chron.* I. 1. 83-86.

[715] Plut. *Phok.* XIV. 3; *mor.* III. 188 *b: Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8.

[716] Plut. *Phok.* XIV. 3.

Bu söyleviyle meclisteki genel kanının değişmesine neden oldu. Meclis üyelerini Byzantion ile Çanakkale Boğazı'ndaki müttefiklerinin kurtarılması için kendi komutasında tam teşekküllü bir donanma göndermeye ikna etti. Özellikle Byzantion'un kurtarılması için her çeşit yardımın en kısa süre içinde yollanması konusunda karar alındı[717]. Bu şekilde Phokion 120 gemiden oluşan[718] kuvvetli bir donanmayla Byzantion'a doğru yelken açtı. Byzantion önlerine geldiğinde kentin yakınlarındaki elverişli bir koyda donanmasına demir attırdı. Ardından gemilerinin hemen yakınındaki tahkimli bir mevkiyi daha da müstahkem hâle getirerek orada konuşlandı. Bu sırada Makedonya kralının giderek artan baskısı ve sıkılaşan kuşatma koşulları karşısında Byzantion'lular zor anlar yaşamaya başlamışlardı[719].

Çünkü II. Philippos, Byzantion üzerindeki baskısını giderek artırıyordu. Artık kral kenti bir an önce düşürebilmek için her türlü çareye başvuruyordu. Bir yandan da, askerlerini kolay bir şekilde Byzantion'un merkezine geçirebilmek, bu şekilde kentin her yandan kuşatılmasını sağlamak amacıyla, Keras'ın (Haliç) üzerine köprü inşa ettirmeye başlamıştı. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 4 *fr.* 21) göre Philippos, Haliç'i doldurup üzerine köprü inşa etmek için askerlerine denize büyük taşlar attırdı. Büyük bir çalışmayla çok sayıda taşı denizin dibine yığdırdı. Bu şekilde denizi doldurarak üzerine toprak attırdı. Haliç'in üzerine inşa ettiği köprünün Byzantion kuşatması sırasında kara ordusu için son derece yararlı olacağını düşünüyordu. Byzantion'luları gerçekten de zor duruma düşürecek bu çalışma, kuvvetli Byzantion donanması tarafından engellenmeye çalışıldı.

---

[717] Plut. *Phok.* XIV. 3; *mor.* III. 188 *b: Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8.

Demosthenes'e (*Cor.* XVIII. 90 [256]) göre Atinalılar, bu sırada Perinthos ve Byzantion'lulara 120 gemiden oluşan güçlü bir donanma, erzak yardımı ile silah ve asker takviyesi göndermişlerdir.

Plutarkhos'a (*mor.* X. 848 *e*: *Vitae Decem Oratorum:* IX. *Hypereides*) göre, bu sırada Atinalı Hatip Hypereides'de *trierarkhes* '*trieres* kumandanı' olarak Byzantion'u kuşatan Philippos'a karşı Byzantion'lulara yardıma gitmiştir. Bu sırada Plutarkhos'a (*mor.* X. 850 *f*-851 *a*: *Vitae Decem Oratorum:* X. *Deinarchus*) göre Demosthenes, Byzantion'luları Philippos'un kuşatmasından kurtarmaya giden amiral Phokion'un donanmasına aynı Khares'e yaptığı üzere bütün masraflarını kendi cebinden karşıladığı bir *trieres* vermiştir.

[718] Diğer bir deyişle, kısa süre önce Khares'in komutasına verilen donanmanın 3 katı büyüklükteki bir donanmayla Atina'dan yelken açmıştır. Böylesine büyük bir kuvvetin Byzantion'luların yardımına gönderilmesi; artık Atinalıların bu kuşatmaya son vermekte ne kadar kararlı olduklarının açık bir göstergesidir.

[719] Plut. *Nik.* XXII. 3.

Bununla birlikte II. Philippos zorlukla da olsa köprüyü tamamlamayı başardı[720].

Her yandan kuşatma aletleriyle birlikle[721]kente saldırmayı sürdüren kral bir yandan da surları çökertmek için duvarların altlarını oydurtuyor ve kente değişik noktalardan tüneller kazdırtıyordu. Ancak bu tüneller genellikle Byzantion'lular tarafından fark ediliyordu. Bu bakımdan kente açılan tünellerde Byzantion'lular ile Makedonyalılar arasında yeraltı savaşları vuku buluyordu. Bunlardan bir tanesi özellikle dikkate değerdir. Zira Philippos'un dikkatlice hazırladığı ve titizlikle uyguladığı bir tünel çalışması uzun süredir devam etmekteydi. Kral kentin kuzey batısında, Haliç istikametine bakan surların altından gizlice girebilmek için askerlerine geceleyin yeraltı tüneli kazdırtıyordu. Bir yandan da eşzamanlı bir şekilde surlara saldırmaya devam ediyordu. Böylelikle Byzantion'lular ve müttefiklerinin tüm konsantrasyonlarını kentin savunmasına harcamasına neden oluyordu. Ancak tünelin tamamlanmasına çok az bir süre kalmışken bir gece yarısı bulutların arasından ansızın yansıyan ay ışığı sayesinde II. Philippos'un askerleri Byzantion'lu gözcüler tarafından görülmüştür. Böylelikle kralın uzun zamandır üzerinde çalıştığı son derece iyi hazırlanmış bir planı daha boşa çıkmıştır[722].

---

[720] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 4) göre, köprü körfezin batıya doğru uzanarak kuzeye büküldüğü burunla Aibasarios Köyü (Ayvansaray?) arasındaydı. Eyüp yakınlarında yazları suların alçalmasıyla yer yer bazı kalıntıları ve köprü ayaklarının suyun yüzüne çıktığı görülürdü. P. Gyllius'un (16. yüzyılın ilk yarısında) yaşadığı çağdan 300 sene evvel burada eski bir köprünün bulunduğu Tzetzes tarafından da doğrulanmıştır. Bu bakımdan P. Gyllius, Byzantion'lu Dionysios (II. 4 *fr.* 21) tarafından sözü edilen II. Philippos'un köprüsünün Eyüp yakınında olduğu sonucu çıkararak, bu köprünün Byzantion kuşatması sırasında Makedonya kralının yaptırmış olduğu köprü olabileceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 4) göre, savaşlar sırasında Haliç üzerindeki köprülerin hepsi bizzat Doğu Romalıların kendileri tarafından yıkılmıştır. Öyle ki, 1453 yılında, Fatih Sultan Mehmed de, askerlerini kolay bir şekilde Byzantion'un merkezine geçirmek ve bu şekilde kentin her yandan kuşatılmasını sağlamak amacıyla, II. Philippos gibi Haliç'in üzerine köprü inşa ettirmiştir. Ancak, Sultan Mehmed'in, II. Philippos'tan farkı, söz konusu köprüyü fıçıların üzerine inşa ettirmiş olmasıdır.

[721] Philippos Byzantion'a saldırırken Thessalia'lı Polydos tarafından birçok çeşidi geliştirilerek daha kullanışlı hale getirilen koçbaşı kaplumbağası adı verilen kuşatma aletleri de kullanıyordu (Vitr. *de Arch.* X. 13. 3).

[722] Byzantion'lular bu tesadüfü, Ay Tarıçası Hekate'nin geceleyin hazır bulunarak Byzantion halkına ışığı ve kurtuluşu sağladığı şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca tanrıçanın *epitheton*'undan yola çıkarak ayın yansıdığı rıhtıma (bugünkü Kadıköy İskelesi) da 'ışık getiren/taşıyan' (= *phōsphoros* [φωσφόρος]) adını vermişlerdir (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 142-143; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*). Bu nedenle daha sonradan, Byzantion sikkelerinde tanrıçanın sembolü olan hilal ve yıldız betim-

Bu arada Byzantion'lular, kentin ileri gelenlerinden Leon[723] başkanlığındaki bir heyeti Atinalıların kampına yolladılar. Zira Leon gençliğinde, Atina'daki *Akademeia*'da Phokion ile birlikte eğitim görmüş[724] ve orada Atinalı komutanla arkadaşlık kurmuştu[725]. Bu nedenle Byzantion elçi heyeti ile Atinalı amiral Phokion arasında karşılıklı güven ve itimat çerçevesinde kısa süre içinde anlaşma yapıldı. Plutarkhos'a (*Nik.* XXII. 3 dn. 1) göre,

---

lenmini de görmekteyiz (Head 1977[3], 269 vd.; Tekin 2005[3], 32). Aynı şekilde Byzantion'lu Dionysios'a (II. 6 *fr.* 27) göre, savaştan sonra Byzantion'lular Phosphoros Limanı'nın karşı kıyısındaki rıhtıma da, yeraltı geçitlerinde kendileriyle savaşan II. Philippos'un askerlerine karşı Byzantion'lulara ışık taşıdığı için Artemis Phosphoros adını vermişlerdir. Ayrıca burada Ay Tanrıçası Artemis Phosphorios'a izafeten bir tapınak inşa etmişlerdir. Daha detaylı bilgi için bk. Gyllius *Bosp.* II. 6; *Const.* III. 1.

Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 27) göre, bu olay aysız ve fırtınalı bir gecede gerçekleşmişti. Kentin düşmesi işten bile değildi. Ama kent, tanrıçanın yardımıyla köpeklerin bu durumu fark etmeleri ve havlayarak nöbetçileri uyarmalarıyla kurtulmuştur. Bu şekilde nöbebetçiler II. Philippos'un askerlerinin meşalelerinin ışığını ve dumanını görmüş ve alarm vererek kralın ani baskın planını boşa çıkarmışlardır. Ayrıca Byzantion'lular surlardan desteklenen ani bir çıkış hareketiyle kralın güçlerini bu noktada bozmaya muvaffak olmuşlardır. Bu yüzden daha sonradan bu olayın anısına 'meşale taşıyan' (= *lampadēphoria* [λαμπαδηφορία]) Hekate'nin bir heykelini dikmişlerdir.

[723] Plut. *Nik.* XXII. 3 dn. 1.

Bununla birlikte P. Gyllius'un (*Bosp.* III. 9) Georgios Kodinos'tan yaptığı alıntıda, Byzantion'lu Leon, daha Khares Byzantion'a yardıma gönderilmeden önce ölmüştü. Ayrıca bk. Müller 1990[2], 92.

Suda'ya (λ. 265 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>) göre de Leon, Makedonya kralını Byzantion'dan uzaklaştırmaya çalıştığı sırada II. Philippos tarafından kendisine iftira atılmıştır. Bir söylentiye göre II. Philippos, Byzantion'lulara gönderdiği bir mektupta: eğer Leon'un kendisinden talep ettiği parayı vermiş olsaydı; kenti ilk saldırıda alacağını iddia etmişti. Mektubun muhteviyatını öğrenen Byzantion'lular bu karalamaya inanarak öfkeye kapılmış ve Leon'un evine doğru koşmuşlardır. Evinde kuşatılan Leon, halk tarafından taşa tutularak linç edileceğinden korkmuş ve kendini asarak yaşamına son vermiştir (*FGrHist* IIB 132 T 1 str. 20-25 '*Leon*').

Bununla birlikte, eğer Byzantion'lu Leon, Suda'nın (λ. 265 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>) altını çizdiği üzere 'İskender Tarihi' [Τὰ κατ' Ἀλέξανδρον] adlı eseri (*FGrHist* IIB 132 T 1 str. 5-13 '*Leon*') kaleme aldıysa, bu sırada ve bu şekilde ölmemiş olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Woerle 1981, 126 vd.

[724] Klasik Dönem'de, Byzantion'lu entellektüeller öğrenim görmek üzere Atina'ya gidiyorlardı. Zira Sokrates öğrencilerinden Byzantion'lu Theodoros'u kelimelerin seçimi; herhangi bir konunun ispatlanması ile reddedilmesi –savunma ve suçlama– bakımından son derece yetenekli bir sanatçıya benzetmiştir (Plat. *Phaid.* 266*e*-267*a*). Cicero'ya (*Orat.* XII. 39-XIII. 40) göre de, antikçağda hem Byzantion'lu Theodoros hem de Kalkhedon'lu Thrasymakhos hitabet konusunda ön plana çıkıyorlardı.

[725] Plut. *Nik.* XXII. 3.

tarihçi ve hatip olan Leon, –Phokion komutasındaki Atinalıları Byzantion'a almak konusunda– Byzantion'luları ikna etmek için bir söylev vermiştir. Söz konusu konuşmasında vatandaşlarına –o anki durumlarını anlatmak amacıyla– "*kendi vatandaşları tarafından öldürülmeyi, onlarla birlikte ölmeye tercih edeceğini*" söylemiştir. Böylelikle Byzantion'luları, kurtuluşları için Atinalıları surlardan içeri almaları gerektiği konusunda ikna etmiştir. Bu şekilde kentin kapıları açılarak Phokion komutasındaki Atinalılar Byzantion'a kabul edildiler[726]. Böylelikle Atinalılar Byzantion'un dışındaki kamplarında sıkıntı çekmekten ve her an Philippos'un baskın tehdidi altında kalmaktan kurtuldular. Kentin içine girerek Byzantion'lularla dostluk kurdular[727].

Atina donanması ise, Byzantion limanlarında ve liman önlerinde demir attı. Phokion'un takviye birlikleri ve savaş mühimmatıyla Byzantion'lulara yardıma gelmesi ve Philippos'a karşı gerek karadan kentin savunulması gerekse denizden cesurca manevralara girişilmesiyle savaşın seyri değişti[728].

İÖ. 339 yılında, II. Philippos açısından gerek Perinthos gerekse Byzantion'un kuşatması gittikçe uzuyordu. Bu durum Makedonya ordusunu gittikçe yıpratıyor ve kralın mali kaynaklarını tüketiyordu. Bu bakımdan II. Philippos ordusunun iaşesini ve ikmalini sağlamak amacıyla korsanlığa başladı[729]. Bir yandan da ordusunun iyi eğitim görmüş hafif silahlı birliklerini ve süvarilerini Khersonesos'a göndererek yöredeki kentlerin bir kısmını yağmalattı[730]. Bu sırada kendisi aralarında Byzantion, Rhodos, Khios[731] ve Atinalılara ait gemilerin de yer aldığı[732] yaklaşık 170 tane ticaret gemisine İstanbul Boğazı'ndan geçerken el koydu[733]. Böylelikle bir yandan, Byzantion'u abluka altında tutan ordusunun iaşesini karşılarken diğer taraftan da savaşın maliyetine katkıda bulunmak amacıyla 700 *talanta*'lık kazanç elde etti[734]. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 9= Gyllius

---

726 Plut. *Phok.* XIV. 4; *mor.* III. 188 *b-c: Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8.

727 Plut. *Phok.* XIV. 4.

728 Plut. *Phok.* XIV. 4.

729 Iust. IX. 1. 5.

Bununla birlikte, Iustinus (IX. 1. 2-2. 10) II. Philippos'un sadece Byzantion kuşatmasından söz etmekte, Perinthos'a ait herhangi bir yorumda bulunmamaktadır (ayrıca bk. Plut. *Alex.* IX. 1).

730 Iust. IX. 1. 7.

731 Frontin. *strat.* I. 4. 13*a*.

732 Didym. *Dem. col.* X. str. 41-50=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'.

733 Iust. IX. 1. 6; Didymus'a (*Dem. col.* XI. str. 1-2=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*') göre, Philippos'un bu sırada ele geçirdiği gemi sayısı 230'dan az değildi.

734 Didym. *Dem. col.* XI. str. 1-7=*FGrHist* IIB 115 F 292 '*Theopompos*'; Iust. IX. 1. 6.

Bosp. II. 2) göre, bu sırada denizden biraz daha uzakta Ploutonos Akra (Plouton/Hades Burnu) üzerinde yer alan Hades/Plouton Tapınağı ise, Makedonya Kralı II. Philippos'un Byzantion'u kuşatması sırasında malzeme yokluğu ve ablukanın devam ettirilmesi zorunluluğu nedeniyle yıktırılmıştır[735].

Ancak bütün bunlar İÖ. 340 yılından itibaren devam eden Perinthos ve ardından Byzantion kuşatmalarını sürdüren Makedonya ordusu için yeterli değildi. Zira İÖ. 339 yılında Byzantion ve müttefikleri olan –aralarında muhtemelen Kalkhedon'un da yer aldığı– birçok kentin; hatta Atinalılar ve Pers satraplarının kendisine karşı birleşerek toplu bir harekata girişmesi Makedonya kralını artık endişelendirmeye başlamıştı[736]. Ayrıca boğazın Karadeniz çıkışını kontrol etmesi için görevlendirdiği amirali Demetrios, Leosthenes (İstinye) ile Pharmakias (Tarabya) arasında Byzantion donanmasına karşı başarısız bir deniz savaşı yapmıştı[737]. Bu yüzden öncelikle kendisine karşı kuvvetli bir şekilde direnen Byzantion'daki koalisyon güçlerini bölmek için bir strateji geliştirdi. Ajanlarından bazılarına isyankar ve asker kaçağı süsü verdirerek, Byzantion'a sığınmalarını sağladı. Bunlar Philippos'un güçlerini böldüğü; Byzantion'luların yardımına gelen müttefiklerine saldırı planı hazırladığı; bu kentlerin büyük bir tehlike altında bulunduğu; zira Makedonya kralı tarafından ele geçirilmelerinin an meselesi olduğu söylentisini yaydılar[738]. Frontinus'a (*strat.* I. 4. 13) göre,

---

Iustinus'a (IX. 1. 8) göre, bu arada II. Philippos 18 yaşında olan oğlu İskender'i, kuşatma ve savaş konularında eğitmek amacıyla Makedonya'dan yanına çağırdı. Ancak Plutarkhos'a (*Alex.* IX. 1) göre II. Philippos, Byzantion seferine çıktığı zaman İskender 16 yaşındaydı. Babası yokluğunda onu Makedonya'ya vekil bırakmıştı.

[735] Byzantion'lu Dionysios'a (*loc. cit.*) göre, Plouton/Hades Tapınağı'ndan geriye Byzantion'lulara sadece ismi kalmıştır. Bir zamanlar tapınağın yer aldığı tepe Byzantion'lular tarafından Ploutonos Akra (Plouton/Hades Burnu) olarak anılmaya devam etmiştir. Ayrıca kentte ikamet eden Megara'lılar her yeni yılın ilk günü burada, tanrı adına kurban kesme adetini sürdürmüşlerdir.

[736] Diod. XVI. 76. 2; ayrıca bk. Polyain. *strat.* IV. 2. 21 "*Philippos*"; *Excerpta Polyaini* XXX. 3.

II. Philippos'a karşı Byzantion'a yardım eden kentler arasında Tenedos'un (Bozcaada) da yer aldığı zannedilmektedir (Hicks-Hill 1901, 279 vdd. n° 146 [116]).

[737] Byzantion'lu Dionysios'a (II. 15 *fr.* 41) göre, Byzantion'lular büyük bir ustalıkla ve hırsla sürdürdükleri deniz savaşında II. Philippos'un donanma komutanı Demetrios'u yenmişlerdir. Buraya çarpışmanın anısına 'yazın sıcak günü' (= *Thermēmerian* [Θερμημερίαν]) adını vermişlerdir. Ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 27.

Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 27) göre, bu yenilgiden sonra Philippos, artık Byzantion kuşatmasını kaldırmayı düşünmeye başlamıştır.

[738] Polyain. *strat.* IV. 2. 21 "*Philippos*"; *Excerpta Polyaini* XXX. 3.

ayrıca Philippos bu sırada konumunun önemi nedeniyle Atina donanmasının savunduğu Kyaneai adı verilen boğazı deniz yoluyla geçemeyince, generallerinden Antipatros'a Trakya'nın isyan ettiğini; orada bıraktığı muhafız birliğinin öldürüldüğünü; her şeyi bırakarak kendisine yardıma gelmesini yazdı. Mektubun düşmanların eline geçmesini sağladı. Bu arada Byzantion surları önündeki ordusunu çeşitli müfrezelere ayırdı. Komutanlarına Trakya'nın içlerine ve Khersonesos istikametine doğru, değişik yönlere askerî yürüyüş kolu tarzında ilerlemelerini emretti. Byzantion ve müttefiklerinin gözleri önünde gerçekleşen bu manevra, isyankarların verdikleri haberin ve ele geçirdikleri mektubun doğruluğu konusundaki şüphelerini ortadan kaldırdı. Bu durum Byzantion'a yardıma gelen koalisyon güçlerinden bazılarının Byzantion'u terk etmesine, bazılarının ise, bağlaşık olduğu diğer kentlerin yardımına koşmasına neden oldu[739]. Bu şekilde Makedonya kralının sırrını/planlarını ellerine geçirdiklerini zanneden Atinalılar, donanmayı boğazdan geri çektiler. Philippos da böylece hiçbir engellemeyle karşılaşmadan geri dönerek boğazı geçti[740].

Bunun üzerine Makedonya kralı, en azından Byzantion'daki ablukasını sıkı bir şekilde devam ettirebilmek amacıyla eski müttefiki İskit prensi Atheas'a başvurdu. Elçilerini Skythia'ya göndererek Atheas'tan Byzantion kuşatmasının masraflarını karşılamak konusunda kendisinden yardım talebinde bulundu. Zira kral sadece finans yetersizliği nedeniyle ablukayı kaldırmak zorunda kalmak istemiyordu[741]. Ancak Atheas, Makedonya elçilerine ülkesinin sert iklimi ve verimsiz topraklarını bahane etti. Göndereceği yardımın, Philippos gibi büyük bir kralı tatmin etmeyeceğini bildirdi. Ayrıca Makedonya kralına ufak bir bağışta bulunmayı, müttefiklik görevinin gerektirdiği ödevi yerine getirememekten daha utanç verici olduğunu söyledi. İskitlerin zenginliklerinden ziyade cesaretleri ve üstün fiziksel özellikleriyle tanındıklarını ekledi. Konuşmasını Philippos'a Byzantion kuşatmasında herhangi bir yardımda bulunamayacağını ifade ederek bitirdi[742].

Philippos bu şekilde, İskit prensinden umduğu desteği bulamadı. Byzantion önlerinde kendisine karşı oluşturulan konfederasyon ve toplu hare-

---

[739] Polyain. *strat.* IV. 2. 21 "*Philippos*"; *Excerpta Polyaini* XXX. 3; ayrıca bk. Frontin. *strat.* I. 4. 13.

[740] Frontin. *strat.* I. 4. 13; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 24; Müller 1990[2], 66.

[741] Iust. IX. 2. 1-5.

Zira bu sırada, Makedonya kralı Byzantion ve bütün müttefiklerine karşı denizde ve karada şiddetli çarpışmalara giriyor olsa gerektir. Bu bakımdan bütün dikkatini düşmanlarına çevirmişken ordusunun iaşesi ve finansal açılardan sıkıntı çekiyordu.

[742] Iust. IX. 2. 6-9.

ket karşısında; artık daha fazla direnmedi[743]. Durumun umutsuzluğunu kavradı. Perinthos ve Byzantion üzerindeki kuşatmaları kaldırma kararı aldı[744]. Ardından Perinthos ve Byzantion'lular başta olmak üzere kendisine karşı savaşmak üzere Byzantion'a yardıma gelen kentler ve adalarla barış anlaşmaları imzaladı[745]. Ele geçirdiği gemilerden Byzantion, Khios ve Rhodos'lulara ait olanları geri verdi. Böylelikle Byzantion'un ve en önemli müttefiklerinden olan Rhodos ve Khios'luların güvenini kazandı. Sonunda savaşın ana nedeni olan Byzantion'lularla anlaşarak çarpışmalara bir son verdi[746]. Bu şekilde Byzantion ve Perinthos *territorium*'larından başka Çanakkale Boğazı'ndan da çekilmek zorunda kaldı[747].

Byzantion'daki Makedonya taraftarı partinin önde gelen üyesi Python, Philippos'un Byzantion kuşatması boyunca Leon ve meclis üyeleri tarafından göz altında tutulmuştu. Philippos'un Byzantion ve Perinthos kuşatmalarını kaldırıp bölgeden ayrılması üzerine bir grup Byzantion'lu Python'a dava açarak vatana ihanet suçundan onu mahkemeye vermişlerdir. Duruşmada iddia makamı Python'un tutuklanıp hapse atılmasını tanrısal kehanete dayanan bir emir başta olmak üzere 3 ana başlık altında beyan etmişlerdir: Python'u, "*tanrının bizzat emrettiği bir kehanet; Byzantion halkının onu yakalayıp hapse atması ve Philippos'un Byzantion'dan ayrılmasını*" delil göstererek vatan hainliği ithamıyla suçlu bulmuştur. İddia makamı öne sürdükleri gerekçeleri şu şekilde açıklamıştır. Birincisi, eğer Byzantion'da bir hain olmasaydı tanrı kehanette bulunmazdı. İkincisi, eğer Python bu çeşit bir insan olmasaydı, onu yakalayıp hapse atmazlardı. Üçüncü ve son olarak ise, eğer Philippos kendisini Byzantion'a getiren adamı –Python'u–

---

[743] Plut. *Phok.* XIV. 5; *mor.* III. 188 *b-c*: *Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8; ayrıca bk. Frontin. *strat.* I. 3. 4.

[744] Dem. *Cor.* XVIII. 89-90 [255]; Diod. XVI. 76. 3; ayrıca bk. Pomp. Trog. *prolog.* 9= Iust. IX. 2. 10; Hes. Mil. *Patr. Const.* 27; ayrıca bk. Plut. *Dem.* XVII. 2; *mor.* III. 188 *b-c*: *Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8; Porphyr. *chron.* I. 1. 81-86.

[745] Diod. XVI. 76. 3.

[746] Frontin. *strat.* I. 4. 13*a*.

[747] Plut. *mor.* VII. 542 *b: De se Ipsum Citra Invidiam Laudando* 9.

Makedonya kralı bunun üzerine, İskit toprakları üzerine yürüdü. Cesareti, kararlılığı ve savaş stratejisi sayesinde Atheas'ı ağır yenilgilere uğrattı. Büyük miktarda sığır ve 20.000'in üzerinde safkan kısrak ele geçirdi (Iust. IX. 1. 9; 2. 10-16; ayrıca bk. Pomp. Trog. *prolog.* 9; Frontin. *strat.* II. 7. 17). Daha detaylı bilgi için bk. Ellis 1976, 183; Rolle 1989, 128; Archibald 1998, 237 vdd.

Kral Makedonya'ya dönüş yolunda, İskit yağmasından pay talep eden Tribal kavimleriyle de çarpıştı. Bu savaşta ağır bir şekilde yaralandı (Iust. IX. 3. 1-3).

burada bulmak konusunda başarısız olmasaydı, kent üzerindeki kuşatmayı kaldırmayacaktı[748].

Frontinus'a (*strat.* I. 4 13*a*) göre II. Philippos, Byzantion'un bütün müttefikleriyle anlaşmaya varamamıştır. Bunların başında Atinalılar gelmektedir. Bu bakımdan II. Philippos, barış görüşmelerini bilinçli bir şekilde uzatıp, anlaşma koşullarının detayları üzerinde gereğinden fazla durmuştur. Bu arada donanmasındaki son hazırlıkları tamamlamış; düşmanların boğazlar üzerindeki kontrolünü gevşetmesini beklemiştir. Ardından daha Atinalılarla anlaşmaya varmadan, geceleyin gizlice Byzantion önlerinden yelken açıp ansızın boğazlardan geçmiştir[749]. Bu şekilde donanmasının büyük bir bölümünü ve ordusunu Atinalıların kıskacından kurtarmaya muvaffak olmuştur[750].

Bu bakımdan Atinalı amiral Phokion da durmayarak Philippos'un donanmasındaki gemilerden bazılarını ele geçirmiştir. Makedonya kralının Çanakkale Boğazı'ndaki sitelerde konuşlandırdığı garnizonları kovmuştur. Bölgedeki kentleri yeniden elde etmiş ve Atina hakimiyeti altına almıştır[751]. Bununla da yetinmemiş Philippos'un Trakya ve Khalkidike'deki

---

[748] Philostr. *vit. Soph.* I. 20 [514].

Suda'ya (π. 3139 *s.v.* <Πύθωνν=*Pythōn*>) göre, Python daha sonradan Byzantion'dan sürgün edilmiş ve Makedonya'ya sığınmıştır. Ancak Byzantion'dan birçok kişiyi vatan haini olmaya ikna etmiş ve bütün işlerine suç ortağı yapmıştır. Bu şekilde onları kendi düşmanlarını yok etmek için kullanmıştır.

[749] Byzantion kuşatması sırasında doğal yeteneklerinin tüm gücünü gösteren II. Philippos, bu özellikleriyle düşmanları tarafından bile takdir edilmekteydi. Makedonya kralının kavrama ve sezgi yetenekleri onun önceden yapılmış bir incelemenin yardımı olmaksızın; o anki konjonktürü göz önünde bulundurarak en uzak sonuçları bile kesin bir şekilde kestirebilmesini sağlamaktaydı. Ordusunun güçlü ve güçsüz yanları çok iyi analiz etmişti. Alışkın olduğu sorunları kısa zamanda çözmekte üzerine yoktu. Zekasının kavrayış çabukluğuyla ordusu ve kendisi için en uygun çözümü bulmakta eşsizdi. Öyle ki, İÖ. IV. yüzyılın ortalarında, Hellas ve Asya'da edinilebilecek en tehlikeli düşmandı.

[750] Plut. *mor.* III. 188 *b-c: Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8.

Plutarkhos'a (*Phok.* XIV. 4-5) göre, Atinalı komutan Phokion son derece tedbirli ve hatasız bir şekilde Byzantion'u savunmuştur. Bunu yaparken kuşatmanın zorluklarına büyük bir sabırla dayanmıştır. Böylelikle Philippos'un Byzantion kuşatmasına son vermesini; geri çekilmesini sağlamıştır (Plut. *mor.* III. 188 *b-c*: *Regum et Imperatorum Apophthegmata* 8). Benzer şekide Plutrakhos'a (*mor.* IV. 350 *b-c*: *Bellone an Pace Clariores fuerunt Athenienses* 8) göre de, Phokion'un Byzantion Seferi sayesinde Atina müttefiklerinin çocukları Makedonyalıların edepsiz ve sarhoş şehvetlerine kurban olmaktan kurtulmuşlardır.

[751] Plut. *Phok.* XIV. 5.

Bununla birlikte Çanakkale Boğazı'ndaki krizin çözülmesinde Demosthenes'in (*Cor.* XVIII. 88-89 [254-255]) de katkıları bulunmuş; Philippos'un Khersonesos ve

topraklarına akınlar düzenlemiştir. Buralardaki kentleri ve kırsal alanları yer yer istila edip, yağmalayarak büyük zararlara yol açmıştır. Ancak sonunda Makedonya kralının bölgeye yardımcı kuvvetler göndermesi üzerine, giriştiği çarpışmalardan birinde yaralanmış ve Atina'ya yelken açmak zorunda kalmıştır[752].

Byzantion ve Perinthos'lular ise, Philippos'a karşı verdikleri savaşım sırasında kendilerini destekleyen Atinalılara karşı minnettarlıklarını bildiren ortak bir kararname yayınlamışlardır. Demosthenes (*Cor.* XVIII. 90-91 [255-256]) tarafından bu kararname metni aynen verilmiştir: Bosporikhos'un kutsal sekreterliği sırasında Damagetos, Byzantion halk meclisinde Atinalıların onurlandırılması konusunda bir kararname teklifinde bulunmuş ve danışma meclisinin de onayıyla bu yasa kabul edilmiştir. Söz konusu kararnamede Atinalıların, Byzantion'lular ile müttefikleri ve soydaşları Perinthos'lularla uzun süredir dostluk içinde bulundukları belirtilmiştir. Atinalıların kendilerine yaptıkları yardımlardan ve hizmetlerden bahsedilmiştir. Ardından, kısa süre önce Makedonya Kralı II. Philippos'un Byzantion ve Perinthos'luları yok etmek üzere topraklarına ve kentlerine saldırdığına değinilmiştir. Philippos'un kırsal arazileri ve Byzantion ile Perinthos'luların *territorium*'larını yağmaladığı, yakıp yıktığı ve kentlerini kuvvetli bir şekilde kuşatma altına aldığı zaman, Atinalıların kendilerine 120 gemiden oluşan tam teçhizatlı donanma, erzak yardımı ile silah ve asker takviyesi gönderdikleri aktarılmıştır. Bu sayede Makedonya kralı tarafından son derece tehlikeli duruma düşürülmüş olan kentlerinin ve hayatlarının kurtarıldığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Atinalılar tarafından Byzantion'un geleneksel kanun ve yasalarının restore edilerek yeniden yürürlüğe konul-

---

Çanakkale Boğazı'ndan kovulmasına önayak olmuştur (Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dem. *Cor.* XVIII. 88 [255]; 92-93 [256-257]; 230 [304]; Plut. *mor.* VII. 542 *b*: *De se Ipsum Citra Invidiam Laudando* 9). Demosthenes'e (*Cor.* XVIII. 80 [252]) göre, ayrıca İÖ. 340 yılında bizzat kendi ısrarlarıyla Khersonesos'a Atina donanması gönderilmiş ve bölgedeki Makedonya hakimiyeti büyük ölçüde sonlandırılmıştır (ayrıca bk. Plut. *mor.* VII. 542 *b*: *De se Ipsum Citra Invidiam Laudando* 9). Bu bakımdan Demosthenes'e (*Cor.* XVIII. 92 [256-257]) göre, Sestos (Akbaş Burnu), Elaius (İlyas Burnu), Madytos (Eceabat) ve Alopekonnesos (Sulva Burnu) kentlerinin oluşturduğu Khersonesos (Gelibolu) meclisi ortak bir kararname yayınlamışlardır. Kendilerini Makedonya Kralı II. Philippos'tan kurtardığı için Atinalıları onurlandırmışlardır. Ayrıca onlara olan minnettarlıklarını belirtmek için Atina'ya 60 *talanta* değerinde bir taç gönderme ve Atinalılar onuruna bir sunak inşa etme kararı almışlardır (ayrıca bk. Dem. *Cor.* XVIII. 93 [257]).

Ayrıca bu sırada Byzantion ile civarındaki bütün Atina müttefikleri kurtarılmıştır (Dem. *Cor.* XVIII. 87-89 [254-255]; 92-93 [256-257]; 230 [304]; Plut. *Phok.* XIV. 2-5).

[752] Plut. *Phok.* XIV. 5.

duğu; mezarlıkların eski haline getirildiği açıklanmıştır. Bu yüzden Byzantion ve Perinthos halkı Atinalılara kendileriyle evlenme yoluyla bağ kurmalarına izin verilmesi; vatandaşlık hakkı tanınması; kentlerinde mal-mülk, arazi ve ev edinmelerine olanak sağlanması; oyun ve şenlikler sırasında şeref koltuğunda oturma yetkisinin ihsan edilmesi; halk ve danışma meclislerine kurban törenlerinden hemen sonra girerek görüşme ayrıcalığı ve hitap etme hakkı bahşedilmesi; hatta kentlerine yerleşen Atina vatandaşları için bütün kamusal yükümlülüklerden muafiyet hakkı verilmesi yönünde oy birliğiyle karar almıştır. Ayrıca Atina halkının Byzantion ve Perinthos halkı tarafından taçlandırılmasını tasvir eden 16 dirsek[753] –yaklaşık 710 cm– yüksekliğinde 3 tane heykelin İstanbul Boğazı'na dikilmesi konusunda hüküm verilmiştir[754]. Bununla da yetinilmeyerek Isthmia, Nemeia, Olympia ve Pythia gibi Panhellenik oyunlara temsilci heyetleri gönderilerek Atina halkının Byzantion ve Perinthos'lular tarafından taçlandırıldığının ilan edilmesine ilişkin mutabakata varılmıştır. Bu şekilde Hellenler tarafından Atinalıların lâyık olduğu değer ile Byzantion ve Perinthos'luların onlara olan minnettarlığı anlaşılmış olacaktır.

[753] Bir dirsek yaklaşık 44.4 cm'dir.

[754] Daha detaylı bilgi için bk. Wankel 1976, I 496 vdd.; Blanshard 2004, 11 dn. 77.

2. HELLENİSTİK DÖNEM

A. İSKENDER'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA HELLENİSTİK KRALLIKLAR ARASINDAKİ MÜCADELELER (İÖ. 323-İÖ. 280):

Byzantion ile Kalkhedon'un Durumuna Genel Bakış

Byzantion ve Kalkhedon'un Hellenistik Dönem Trakya ve Bithynia'sında oynadıkları rolün daha iyi anlaşılabilmesi için, II. Philippos'un ve Büyük İskender'in ölümlerinden sonra, Hellas ve Küçük Asya'daki gelişmelere genel olarak değinmekte yarar vardır. Bu şekilde özellikle İskender'in ölümünü izleyen imparatorluğunun çözülüşünde Byzantion ve Kalkhedon'luların bağımsızlıklarını hangi siyasal ve ekonomik koşullar altında korudukları geniş bir perspektif içinde anlaşılabilecektir.

II. Philippos'un İÖ. 336 yılında suikaste uğramasından sonra[755], Makedonya tahtına kralın Olympia'dan olma oğlu 'Büyük' İskender geçti. İlk iş olarak babasının katillerini cezalandırdı. Ardından Korinthos Birliği tarafından konfederasyonun önderi ve Pers Seferi'nin komutanı seçildi. Pers Seferi'ne çıktığında arkasında düşman güç bırakmamak için Illyria, Tribal ve Trakya kavimlerini kontrol altında tutmaya çalıştı. Bu bakımdan İÖ. 335 yılında Tribal kavmi ve Trakyalılar üzerine sefere çıktı. Istros (Danuvius=Tuna) kıyılarına kadar ilerledi. Orada çeşitli kavimlere karşı savaşarak düşmanı dağıttı. Tribal ve Trakyalıların sığınmak üzere kaçtıkları Tuna Irmağı üzerinde çam ağacı ya da *peuke* olarak adlandırılan adaya yelken açmaya karar verdi[756]. Bu amaçla Makedonya donanmasına kendisiyle Tuna kıyılarında birleşmesini emretti. Byzantion ve Kalkhedon önlerine gelen Makedonya donanması hiçbir güçlükle karşılaşmadan boğazdan geçerek Karadeniz'e girdi. Oradan da Tuna boyunca yelken açarak kralın ordusuyla birleşti[757]. İskender, donanmasının da desteğiyle Tuna ve Trakya boyların-

---

[755] *Marm. Par.* B'1 [101/102]; Diod. XVI. 94. 3.

[756] Arr. *anab.* I. 2. 1-7.

[757] Arr. *anab.* I. 3. 2-6.

Zira İskender, Illyria, Triballer ve Trakya kavimleri üzerine yalnızca cezalandırma seferi düşünmemiş; Istros'u Makedonya Krallığı'nın sınırı yapmak üzere harekete geçmişti. Çünkü kısa süre sonra, Perslere karşı büyük bir sefere girişmeyi planlıyordu. Bu bakımdan söz konusu halkları iyice sindirmeden, arkasında güçlü düşmanlar bırakarak böylesine kapsamlı bir sefere çıkmak istemiyordu.

daki kabilelere karşı savaştı. Onları ağır yenilgilere uğrattı. İçlerinden bir bölümünü egemenliği altına aldı. Bu sırada Hellas'ta İskender'in, Illyria Seferi sırasında öldüğü söylentisi yayıldı. Bu durumu fırsat bilen Atina ve Thebai Makedonya hakimiyetine karşı ayaklandılar. Bunun üzerine İskender, İÖ. 335 yılında son derece hızlı bir şekilde ilerleyerek Thebai önlerine geldi. Kenti kuşattı. Thebai ve müttefikleri olan Atinalılar kentten çıkış hareketi düzenlediler. Kentin önlerinde yapılan savaşta Thebai ve Atina ordusu tam anlamıyla hezimete uğradı. Kral ordusuyla Thebai'a girdi. Boiotia'nın en eski ve en önemli kentlerinden biri olan Thebai'ı yerle bir etti[758]. Halkın bir kısmını öldürdü. Diğer bölümünü de köle olarak sattı. Bu gelişmeler üzerine Hellas'ta durulma oldu. Atinalılar tekrar Makedonya egemenliğine boyun eğmek zorunda kaldılar.

Bu şekilde Hellas hakimiyetini sağlamlaştıran İskender, İÖ. 334 yılında Pers Seferi'ne çıktı. Granikos (İÖ. 334) ve Issos (İÖ. 333) muharebelerinde Persleri yendi. Küçük Asya'nın hakimiyetini ele geçirdikten sonra, İÖ. 330 yılına kadar Hellespontos Phrygia'sı[759], Kappadokia[760] ve Armenia[761] bölgelerini yönetimi altına almak üzere çeşitli satraplar atadı. Bununla birlikte İskender'in yaptığı düzenlemeler sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Zira kralın Asya'ya geçişindeki birincil hedefi bölgedeki Pers

---

[758] *Marm. Par.* B'2 [103].

[759] Arr. *anab.* I. 17. 1; II. 4. 2; Memnon XX. 2.

Bununla birlikte İskender'in egemenliği altındaki satraplık, sadece Hellespontos Phrygia'sının Çanakkale bölümüyle sınırlıydı. Zira Kyzikos o sıralar, bağımsız bir kent ve İskender'in müttefikiydi (Diod. XVIII. 52. 3). Kios ve yöresi İÖ. 337 yılından İÖ. 302 yılına kadar Pers satrabı Mithradates tarafından yönetilmişti (Diod. XVI. 90. 2; 111. 4; ayrıca bk. Head 1977[3], 513).

[760] Arr. *anab.* II. 4. 2.

Ancak bu sırada Kappadokia–Kappadokia Pontike; Paphlagonia kıyılarına kadar Ariarathes'in kontrolü altındaydı (Berve 1926, II 59 n° 113). İskender yaşadığı sürece de Ariarathes tarafından yönetilmeye devam etti. İskender'in ölümünden sonra, komu tanları satraplıkları kendi aralarında pay ederken Kappadokia, Paphlagonia ve Karadeniz'deki Trapezus'a kadar uzanan sahil kesimi Eumenes'in payına düştü. Ancak o zaman burası henüz Makedonyalıların hakimiyetinde değildi. Çünkü Ariarathes bu ülkede hüküm sürüyordu (Plut. *Eum.* III. 2). Cornelius Nepos'a (II. 2-3 "*Eumenes*") göre ise, satraplık tayini sırasında Kappadokia Eumenes'e verildi; daha ziyade atandı. Çünkü o sıralar bölge düşmanın egemenliği altındaydı.

[761] Arr. *anab.* III. 16. 5; Curt. V. 1. 44; Diod. XVII. 64. 5.

Bununla birlikte Armenia satrabı Mithrenes hiçbir zaman yörenin kontrolünü eline geçirmek üzere teşebbüste bulunmadı (Arr. *anab.* II. 4. 1-2; Curt. III. 1. 23-24). III. Dareios'un Armenia satrabı Orontes, İskender'in yönetimi boyunca bölgenin kontrolünü elinde tutmuştu (Berve. *Aleks.* I. 290; II. 295).

egemenliğine son vermek ve Hellen kentlerini özgürlüklerine kavuşturmaktı[762]. Ayrıca bir an önce Pers Kralı III. Dareios'la kozlarını paylaşmak istiyordu. Bu bakımdan Armenia, Kappadokia, Pontos, Paphlagonia ve Bithynia bölgeleri ile Byzantion, Kalkhedon, Herakleia Pontike gibi kentleri hakimiyeti altına almaya zamanı olmamıştır. Çünkü söz konusu bölgeler ve kentler ya Pers kralının buralara atadığı satraplar ya da Pers kralıyla ittifak içinde olan idareciler ve tiranlar tarafından yönetilmekteydiler. Bu yüzden Kalkhedon, III. Dareios ölene kadar Pers kralına bağlı kalmayı sürdürmüştür[763]. Byzantion da aynı Kalkhedon gibi hem İskender'in hakimiyeti sırasında hem de İskender öldükten sonra, bölgeye egemen olan *diadokhos*'lar (halefler) zamanında bağımsızlığını sürdürmeye devam etmiştir. Zira Anadolu'da o zamana kadar herkesin önünde bir engel teşkil eden Pers hakimiyeti ortadan kaldırılınca, kendilerinin gücünü korkmadan artırmak isteyen kentlere ve kişilere fırsat doğmuştu. Bu bakımdan Byzantion, Kalkhedon ve Herakleia Pontike gibi kentler; Bithynia ve Pontos gibi krallıklar bölgelerindeki merkezi otorite boşluğunu değerlendirerek kendilerini kısa süre içinde siyasi, ekonomik ve askerî açılardan güçlendirmişlerdir.

Bu sırada bağımsız, yöresel bir krallık olan Bithynia, Boteiras'ın oğlu Bas tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bas, İÖ. 327 yılında, gerçekten savaşa çok iyi bir şekilde hazırlanmış olmasına karşın, İskender'in Hellespontos Phrygia'sı satraplığına atadığı komutanı Kalas'ı[764] yenerek onu

---

[762] İskender, Granikos Muharebesi'nden sonra, Daskyleion ve Sardeis'teki Pers satraplıklarını ele geçirmişti. Oradan gerek Batı Anadolu'daki kentleri hakimiyeti altına almak gerekse donanmasıyla bağlantı kurmak amacıyla Ege sahillerine ilerlemişti. Ancak alelacele oluşturduğu deniz kuvvetlerinin Pers donanması karşısında oldukça zayıf kaldığını ve olası bir çarpışmada kazanma şansının oldukça düşük olduğunu gördüğünden strateji değiştirmiştir. Kuvvetli bir donanma oluşturmak yerine deniz kuvvetlerini feshetme yoluna gitmiştir. Perslerin denizlerdeki üstünlüğüne son vermek amacıyla sahil kentlerini ele geçirmeyi yeğlemiştir. İÖ. 334 yılında Ionia ve Karia'yı kontrolü altına aldıktan sonra, ordusunu İÖ. 333 baharında Gordion'da buluşmak üzere ikiye ayırmıştır. Kendisi ise, Lykia ve Pamphylia'yı egemenliği altına almış ve Pisidia üzerinden Phrygia'nın en önemli kenti ve Pers satraplık merkezi Gordion'a ilerlemiştir. Ardından, İÖ. 333 yılında Pers Kralı III. Dareios'la karşılaşmak üzere Kilikia'ya yürümüştür. Aynı yılın Ekim ayında Dareios'a karşı Issos'ta (Dörtyol) savaşarak Persleri ağır bir yenilgiye uğratmıştır. İÖ. 331 yılındaki Gaugamela Muharebesi'yle de Pers İmparatorluğu son bulmuştur.

[763] Arr. *anab*. III. 24. 5.

[764] İÖ. 334 yılındaki Granikos Zaferi'nden sonra İskender, Thessalia atlı birliklerinin komutanı Kalas'ı, Pers Kralı Dareios'un Hellespontos Phrygia'sı *hyparkhos*'luğunu yapan Arsites'in (Arr. *anab*. I. 12. 8) yerine bölgeye satrap olarak olarak atamıştı (Arr. *anab*. I. 17. 1; ayrıca bk. *anab*. I. 25. 2; II. 4. 2).

öldürmüştür[765]. Bu savaş sırasında Kios ve yöresinin satraplığını yapan Mithradates'in[766] Bas'tan taraf olup olmadığı üzerine herhangi bir bilgi yoktur. Aynı şekilde bu sırada Byzantion ve Kalkhedon'un Bithynia Krallığı'yla olan ilişkileri ve bu savaş sırasında takındıkları tutum üzerine bir yorum yapmak zordur. Ancak şu bilinen bir gerçektir ki, Bas bu savaştan sonra hükümdarlığı boyunca Makedonyalıları Bithynia'dan uzak tutmayı başarmıştır[767].

İskender'in genç yaşta zamansız ve ardında hiçbir halef bırakmaksızın 10 Haziran 323 yılında ölmesi, kurmuş olduğu dünya imparatorluğunun onu bir bütün olarak yaşatmak yerine, parçalara bölerek yönetmeyi yeğleyen generalleri tarafından paylaşılmasına yol açmıştı. Kralı seçme yetkisi Makedonya ordu meclisinin elindeydi. Bu bakımdan İÖ. 323 yılında, İskender'in Roksane'den olma oğlu İskender'i, IV. İskender ve yarım akıllı gayri meşru kardeşi Arrhidaios'u III. Philippos olarak kral ilan eden generaller, imparatorluğun yönetimini kendi aralarında paylaşmışlardır. Böylece Makedonya'nın yönetimi Antipatros'a; Asya'daki toprakların yönetimi, imparatorluk naipliği ve başkomutanlık Perdikkas'a; krallığın vasiliği görevi ise, Krateros'a verilmiştir. İmparatorluğun yerel yönetim sistemi olan satraplık korunmakla birlikte, bölgeler ordu komutanları arasında paylaştırılmıştır. Bu düzenlemeye göre Leonnatos, Hellespontos Phrygia'sının; Antigonos Monophthalmos, Lykia ve Pamphylia'nın bir kısmını kapsayan Büyük Phrygia'nın; İskender'in sekreteri Eumenes, Kappadokia ve Paphlagonia ile komşu olan kıyıların; Lysimakhos, Karadeniz kıyıları ile Trakya'nın; Menandros, Lykia'nın; Philotas, Kilikia'nın; Philotas oğlu Asandros, Karia'nın; Ptolemaios ise, Mısır'ın satrabı olmuşlardır[768]. İskender'in ölümünden sonra, meydana getirmiş olduğu imparatorluğun, ardılları ve komutanları tarafından bu şekilde bölüşülmesi ile ortaya çıkan böylesine ani bir değişim imparatorlukta kolaylıkla üstesinden gelinemeyecek bir durum yaratmıştır. Böylelikle tarihe 'Halefler' (= *Diadokhoi* [οἱ Διάδοχοι]) olarak geçen, korkunç mücadelelerle dolu bir

---

[765] Memnon XX. 2; daha detaylı bilgi için bk. Berve 1926, II 188 n° 397.

[766] Diod. XVI. 90. 2; 111. 4.

[767] Memnon XX. 2; Berve 1926, II 188 n° 397. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Jones 1971², 149; Arslan 2007b, 61 vd.

Öyle ki Bithynia Krallığı, İskender'in krallığı boyunca ve ölümünün ardından halefleri arasındaki çekişmeler sırasında da bağımsızlığını korumaya devam etmiştir. Bu durum Byzantion ve Kalkhedon açısından da geçerlidir.

[768] *Marm. Par.* B'8 [109]; Diod. XVIII. 59. 3; Plut. *Eum.* III. 1-IV. 3; Curt. X. 10. 1-4; App. *Syr.* 52-53; Pomp. Trog. *prolog.* 13-14; Iust. XIII. 4. 5-25; *FGrHist* IIB 156 F 1 1-8 '*Arrianus*'=Phot. *Bib.* 92 [69*a*-69*b*] (*Arrianus*).

dönem başlamıştır. *Diadokhos*'lar arasındaki bu çekişmeler, Hellas ve Küçük Asya kentlerinde olduğu gibi, Byzantion ve Kalkhedon'un da sosyo-ekonomik, kültürel, politik ve siyasi yapısında bazı değişiklikler meydana getirmiştir.

Perdikkas, yavaş yavaş imparatorluk gücünü elinde toplamaya başlayınca, diğer generallerle arasındaki anlaşmazlıklar yerini savaşa bırakmıştır. Perdikkas egemenliğinin başlarında arkadaşlarına ve müttefiklerine söz verdiği eşitlik, özgürlük, adalet ve beraberlik kavramlarına rağmen, gücünü sağlamlaştırdıktan sonra, kendine güvenen arkadaşlarına ve müttefiklerine karşı dost gibi yaklaşmaktan ziyade, egemen/'kral' gibi davranmaya başlamıştı[769]. Bu durumdan hoşnut olmayan Antigonos Monophthalmos önceleri Lysimakhos ve Ptolemaios ile birlikte Perdikkas, Alketas ve Eumenes'in oluşturdukları koalisyona karşı savaşmıştı. Ancak Perdikkas'a karşı yaptıkları bir dizi çarpışmadan umdukları sonucu alamamışlardır. Bunun üzerine taktik değiştirerek daha önce Perdikkas'ın yanında yer almış Seleukos'un katıldığı bir suikastle onu, İÖ. 321 yılında Ptolemaios'a karşı giriştiği Mısır Seferi sırasında öldürmüşlerdir[770]. Aynı yıl devlete yeni bir düzen vermek ve yönetim şeklini belirlemek üzere Syria'daki Triparadeisos'ta bir Makedonya devlet konseyi toplamışlardır. Bu kurultayda alınan kararlar uyarınca Antigonos Monophthalmos, imparator vekilliğine ve Asya ordusu komutanlığına; Lagos'un oğlu Ptolemaios, Mısır ile Kyrenaika satraplığına; Büyük İskender'in gayri meşru kardeşi Arrhidaios, Hellespontos Phrygia'sına; Perdikkas'ı öldüren general Seleukos ise, müttefiklerine yaptığı bu büyük hizmetten dolayı, Babylonia satraplığına atanmıştır[771].

Makedonya'nın hakimi Antipatros, İÖ. 319 yılında ölmüştür. Onun yerine krallık naibliği ve Avrupa komutanlığı Polyperkhon'a geçmiştir[772]. Bunun üzerine Polyperkhon'a karşı ayaklanan Antipatros'un oğlu Kassan-

---

769 Polyb. XV. 24. 4; Diod. XVIII. 23; konuya ilişkin olarak bk. Magie 1950, 65.

770 *Marm. Par.* B'11 [112]; Diod XVIII. 36. 1-7; Corn. Nep. XVIII. 5. 1 "*Eumenes*"; Strab. XVII. 1. 8 *c.* 794; Plut. *Eum.* VIII. 2; Memnon IV. 3; Paus. I. 6. 3; Iust. XIV. 4. 11; Arr. *anab.* VII. 18. 5; *fr.* IX. 28=Phot. *Bib.* 92 [71*a*] (*Arrianus*); *FGrHist* II 155 F 1. 3 '*Anonymos, Heidelberger Epitome*'; ayrıca bk. Polyain. *strat.* IV. 6. 4 "*Antigonos*".

771 Diod. XVIII. 39. 1-7; XIX. 91. 1-5; Memnon IV. 3; Plut. *Eum.* III. 3-VIII. 2; App. *Syr.* 53; *Mithr.* 8; Corn. Nep. XVIII. 5. 1 "*Eumenes*"; Pomp. Trog. *prolog.* 13; Iust. XV. 1. 1; Ampel. XXXI. 1; Arr. *fr.* IX. 32-38=Phot. *Bib.* 92 [71*b*-72*a*] (*Arrianus*); *FGrHist* II 155 F 1. 4 '*Anonymos, Heidelberger Epitome*'.

772 *Marm. Par.* B'12 [113]; *FGrHist* II 155 F 1. 5 '*Anonymos, Heidelberger Epitome*'; IIB 255 F 11 '*Oxyrhyncus Chronicle*'; Diod. XVIII. 48. 4-5; Plut. *Phok.* XXXI. 1; Lucian. *Macr.* 11; ayrıca bk. ve krş. Curt. X. 10. 18; Suda α. 2703 *s.v.* <Ἀντίπατρος· = *Antipatros*>.

dros, Antigonos Monophthalmos, Lysimakhos ve Ptolemaios ile koalisyon oluşturmuştur. Bu sırada Polyperkhon ise, Hellas'taki kentleri bağımsız ilan edip Korinthos Birliği'ni yeniden canlandırarak oldukça yandaş topladı. Eumenes'i orduların başkomutanı ilan etti. Aynı yıl Antigonos Monophthalmos, İÖ. 319 yılında Perdikkas'ın kardeşi Alketas'ı ihanet sonucu ele geçirerek ortadan kaldırdı[773]. Bu sırada Hellespontos Phrygia'sının satrabı Arrhidaios, kontrolü altındaki bölge üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla harekete geçti. Bölgenin önde gelen kentlerine garnizon yerleştirmek istiyordu. Satraplığının stratejik açıdan en önemli kentlerinden Kyzikos'u tam anlamıyla kendisine bağlamak üzere kuvvetli bir orduyla kent üzerine yürüdü. Beklenmedik bir şekilde Kyzikos'un geniş *territorium*'unu işgal etti. Kyzikos'lular daha ne olduğunu anlamadan bağlı bulundukları satrap tarafından kuşatıldılar[774]. Hazırlıksız yakalanmalarından dolayı Arrhidaios'a elçilerini gönderdiler. Satraptan kent üzerindeki kuşatmayı kaldırdığı takdirde, *akropolis*'lerinde garnizon konuşlandırmak haricinde her isteğini yerine getireceklerini bildirdiler. Aynı zamanda bir yandan da kentin savunmasını ellerinden geldiği ölçüde güçlendirdiler. Köleler dahil, eli silah tutan herkesi askere aldılar. Arrhidaios'un kente garnizon konuşlandırmak konusunda taviz vermemesi üzerine savaş başladı[775]. Bağımsızlıklarını korumak üzere harekete geçen Kyzikos'lular ise, eski müttefikleri Byzantion'dan yardım talebinde bulundular.



Arrhidaios

Marmara Denizi kenarında Kapıdağ Yarımadası kıstağının kuzey yanındaki dağlık bir alan üzerine kurulmuş, Küçük Asya'nın en büyük ve güzel kentlerinden biri olan Kyzikos tahkimli surlarla çevrilmişti. Bu bakımdan kente taş ve alev topu atabilen mancınıkların yanı sıra her çeşit kuşatma aletiyle saldıran Arrhidaios'un ataklarına karşı koyabilmişlerdir. Öyle ki, 10.000 paralı asker, 1.000 Makedonya *phalanks*'ı, 500 Pers okçusu ve sapancısı, 800 süvarisiyle Kyzikos'u kuşatan Arrhidaios[776] beklediği gibi çabuk bir başarı elde edememiştir.

---

[773] Diod. XVIII. 46. 1-7; 50. 1; Iust. XV. 1. 1.

[774] *Marm. Par.* B'12 [113]; Diod. XVIII. 51. 2; 52. 1.

[775] Diod. XVIII. 51. 1-4.

[776] Diod. XVIII. 51. 1.

Byzantion'un Klasik ve Hellenistik dönemlerde kazandığı ekonomik gücü Güneybatı Karadeniz'in diğer kentleri karşısında askerî açıdan üstünlük kurmasını sağlamıştı. Bu bakımdan kent, ticari gelişimini silah gücüyle korumuştur. Bunun yanı sıra Byzantion, Marmara'da başı çeken kent olarak diğer kentlerin özgürlüklerini savunmalarında onlara destek olmayı kendine görev edinmişti. Bu bağlamda daha önce ele aldığımız üzere, İÖ. 340/339 yılında Makedonya Kralı II. Philippos'a karşı Perinthos kentinin özgürlüğünü savunmasında yardım etmişti[777]. Aynı şekilde İÖ. *ca.* 319 yılında, Hellespontos Phrygia'sı Satrabı Arrhidaios tarafından kuşatılan Kyzikos'a[778] da destek olmayı kendine görev edinmiştir. Diodoros (XVIII. 51. 1), bu planlı istila sırasında Arrhidaios'un yüksek savaş gücüne, donanımına ve mühimmata sahip olduğunun altını çizer. Satrabın baskını ve sıkı kuşatması Kyzikos gibi bir kenti yıkmaya yeterliydi. Ancak Byzantion'lular Kyzikos'luların yardım talebine olumlu yanıt vermişlerdir. Hiç oyalanmadan Kyzikos'a tam teşekküllü bir donanma ile asker, silah, erzak ve kuşatmaya karşı kullanılacak her çeşit donanım göndermişlerdir. Byzantion'luların yardımı sayesinde Kyzikos'luların kendilerine olan güveni artmış ve Arrhidaios'a karşı daha istekle savaşmaya başlamışlardır. Satraba kuşatma sırasında ağır kayıplar verdirmişlerdir. Ardından Byzantion ve Kyzikos gemilerinden oluşan donanma askerleri değişik yerlerden karaya çıkarak eş zamanlı olarak Arrhidaios'un ordusuna saldırmışlardır. Satrabın ordusu Byzantion ve Kyzikos güçleri karşısında bozguna uğramıştır. Düşmandan daha iyi manevralar gerçekleştiren Byzantion ve Kyzikos'lular dağılan Arrhidaios'un ordusunu Kyzikos *territorium*'undan çekilmeye zorlamışlardır[779]. Böylelikle Kyzikos önlerinde hiçbir başarı elde edemeyen Arrhidaios, Hellespontos Phrygia'sındaki satraplığına geri dönmek zorunda kalmıştır[780].

---

[777] Diod. XVI. 74. 5.

[778] Diod. XVIII. 51. 6.

[779] Strabon'un (XII. 8. 11 *c.* 576) bildirdiğine göre, Byzantion'lular Daskylitis Gölü'nün bir kısmını ellerinde bulunduruyorlardı. Söz konusu yörenin Byzantion'un hakimiyeti altına geçmesine, Kyzikos'lulara bu sırada yaptıkları yardım neden olmuş olabilir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Merle 1916, 50 dn. 3; Rostovtzeff 1941, 590.

[780] Diod. XVIII. 51. 6-7; ayrıca bk. Polyain. *strat.* VII. 30. 3 "*Mempsis*"; Ath. *Deip.* XI. 509 *a.*

Arrhidaios'un Kyzikos önünde gerçekleştirdiği manevralardan kısa süre sonra Hellespontos Phrygia'sındaki satraplığına geri çekilmesindeki en önemli etkenlerden biri de o sırada Antigonos Monophthalmos'un tam teşekküllü bir orduyla Kyzikos'un yardımına geldiğini öğrenmiş olmasıdır.

Bu sırada Arrhidaios'un Kyzikos'u kuşattığını öğrenen Antigonos Monophthalmos Kyzikos'un savunucusu olarak ortaya atılmıştır. Bu şekilde Kyzikos'luları kurtarmak; böylelikle onlarla müttefik olmak üzere harekete geçmiştir. Ordusundan 20.000 yaya ve 3.000 atlı asker seçerek derhal Kyzikos'un yardımına koşmuştur. Ancak biraz geç kalmıştır. Kyzikos önlerine geldiğinde, Arrhidaios'un yenilerek satraplığına çekildiğini öğrenmiştir. Ancak gene de sergilediği bu tavır; Kyzikos'lulara karşı iyi niyetini açığa vurmuştur[781]. Ayrıca, Arrhidaios'u cezalandırmak üzere birtakım hareketlerde bulunmuş; satraptan 'bir Hellen kentini hangi hakla kuşatmaya teşebbüs edebildiği' hususunda malumat istemiştir[782]. Bundan dolayı Arrhidaios, zaten yenilerek geri çekilmek zorunda kaldığı Kyzikos'u ele geçirme düşüncesinden vazgeçmeye zorlanmış gözükmektedir. Antigonos Monophthalmos ise sergilediği bu tavırla Kyzikos, Byzantion ve dolayısıyla Kalkhedon'la müttefiklik anlaşması yapmayı başarmış olsa gerektir. Böylelikle İÖ. 319 yılında Byzantion, Kalkhedon ve Kyzikos'un bağımsızlıklarını korumak kaydıyla Antigonos'un koruması altına girdikleri ve kralla müttefik oldukları düşünülebilir.

İÖ. 318 yılına geldiğimizde, Makedonya'nın hakimi ve krallık naibi Polyperkhon amirali Kleitos'un komutasına bütün donanmasını vererek Çanakkale Boğazı'na göndermiştir. Bu şekilde Asya'dan Avrupa'ya herhangi bir geçiş hareketinin önüne geçmek istemiştir. Kleitos, emrindeki gemilerle Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara Denizi'ne girmiştir. Burada Antigonos'un baskısından dolayı Hellespontos Phrygia'sı satraplığından kovulan ve Kios'a (Gemlik) sığınmak zorunda bırakılan Arrhidaios ile anlaşmıştır. Bu sırada ikna ve tehdit yoluyla Çanakkale ve Marmara'daki birçok kentin kendileriyle ittifak yapmasını sağlamışlardır[783]. Bu ittifaka Kyzikos, Byzantion ve Kalkhedon dahil değildir.

Kassandros ise, İÖ. 318 yılında emrindeki bütün gemileri generali Nikanor'un komutasına vermiş ve onu Kleitos üzerine yollamıştır. Böylelikle Nikanor, Çanakkale Boğazı'na doğru yelken açmıştır. Bu arada Kassandros'un müttefiki Antigonos Monophthalmos'un kendisine gönderdiği gemilerle daha da güçlenen Nikanor, 100 geminin üzerinde, tam teşekküllü donanma oluşturmuştur[784]. *Marmor Parium* yazıtına (B'13 [113]) istinaden, Kleitos ile Nikanor arasındaki deniz savaşı boğazın Karadeniz

---

781 Diod. XVIII. 52. 1-2.

782 Diod. XVIII. 52. 3.

783 Diod. XVIII. 72. 2-3.

784 Diod. XVIII. 72. 3. Polyainos'a (*strat.* IV. 6. 8 "*Antigonos*") göre, bu sırada Nikanor'un komutasında 130 gemiden oluşan güçlü bir donanma vardı.

girişinde, Kalkhedon'luların *hieron*'u (Anadolu Kavağı) civarında vuku bulmuştur. Diodoros'a (XVIII. 72. 4) göre ise, Marmara'ya yelken açan Nikanor, Byzantion açıklarında Kleitos ve Arrhidaios'un donanmasıyla karşılaşmıştır[785]. Byzantion yakınlarında cereyan eden deniz savaşını, Nikanor ve emrindeki müttefik donanmasını tam anlamıyla bozguna uğratan Kleitos kazanmıştır. Kleitos düşman donanmasından 17 gemiyi batırmış; yaklaşık 40 gemiyi mürettebatıyla birlikte teslim almıştır. Nikanor ise, elinde kalan gemilerle, kurtuluşu Kalkhedon limanına sığınmakta bulmuştur[786]. Kleitos, Kalkhedon limanında demirleyen Nikanor'un donanmasından geriye kalan gemileri burada kuşatma altına almaya gerek görmemiştir[787]. Böylesine kesin bir zaferden sonra, düşmanın artık kendisiyle denizde karşılaşmaya cesaret edemeyeceğini düşünmüş ve karşı sahile – Mysia kıyılarına doğru– yelken açmıştır[788]. Burada donanmasını güvenli bir koyda demirlemiştir[789]. Ardından askerleri ve ele geçirdiği savaş esirleriyle birlikte sahile çıkıp kamp kurmuştur[790].

---

785 Nikanor'un komutasındaki donanmada büyük bir olasılıkla Byzantion ve Kalkhedon gemileri de yer almaktaydı. Ancak Byzantion önlerindeki deniz savaşında Byzantion ve Kalkhedon'un ne şekilde rol oynadığı üzerine yeterli veriye sahip değiliz.

786 Diod. XVIII. 72. 4.

Polyainos'a (*strat.* IV. 6. 8 "*Antigonos*") göre ise, Kleitos ile Nikanor arasındaki deniz savaşı Hellespontos'ta vuku bulmuştur. Denizcilik konusunda tecrübesiz olan Nikanor, akıntı ve dalgayı hesaba katmadan saf tuttuğundan dolayı bozguna uğramıştır. Toplamda 70 gemi yitirerek donanmasının yarısından çoğunu kaybetmiştir.

787 Kleitos'un bu sırada Antigonos Monophthalmos'un ordusuyla bölge üzerine –Byzantion ve Kalkhedon yakınlarına– ilerlediği haberini aldığı ya da Antigonos'un yakınlarda olduğunu bildiği varsayılabilinir.

788 Diodoros'ta (XVIII. 72. 5-6) sözü edilen εἰς τὸ πέραν=*karşı yakaya doğru* ifadesi Kalkhedon'dan ziyade Mysia tarafları olsa gerektir. Zira Kleitos'un demir attığı limana, Kalkhedon'dan geceleyin yelken açan Nikanor; ancak şafak sökerken ulaşabilmiştir (XVIII. 72. 8).

789 Antikçağın üç sıra kürekli savaş gemileri olan *trieres*'ler uzun süre denizde kalamıyordu. Çünkü söz konusu tekneler, basit bir biçimde, yalnızca kürek çekme ve düşman gemilerine 'pruvalarındaki –burunlarındaki– ağır tunç mahmuzlarıyla' (= *embolon* [ἔμβολον]) çarpma işlevleri açısından donatılmış ve dengesiz olma pahasına hız için tasarlanmış savaş gemileriydi. Bu bakımdan, iyi hava ve sakin denize bağımlıydılar. Bu durum, *trieres*'lerle yapılacak uzun süreli bir deniz yolculuğunu neredeyse olanaksız kılıyordu. Zira bu teknelerde subay kamaraları, mürettebat için savaş görev yerleri, yiyecek deposu ya da mutfak yoktu. Bundan dolayı *triērēs*'lerin günde en az bir defa, ikmal için dönebilecekleri yakın bir kara üssüne ihtiyaçları vardı (Landels 1996[3], 164 vdd.; ayrıca bk. Arslan 2002a, 124 vd).

790 Diod. XVIII. 72. 5-6. Kleitos bu zaferden sonra düşmanın gücünü kırdığına kanaat getirmişti. Kendisine aşırı derecede güvendiğinden artık düşmanın kendisine saldıra-

Geceleyin bölgeye intikal eden Antigonos Monophthalmos, amirali Nikanor'un Kleitos ve Arrhidaios karşısındaki hezimet haberini almıştır. Yenilgiyi önemsememiş; Nikanor'a haber yollayarak elinde kalan gemileri –yaklaşık 60 tane– ertesi gün savaşacak şekilde hazırlamasını emretmiştir. Gemilere komuta etmeleri ve savaşmaları için kendi muhafızları ile askerleri arasından en cesurlarını seçmiştir. Düşmana karşı savaşırken cesaretli davranmayacakları ölümle tehdit etmiştir. Bu arada o sıralar kendisiyle müttefik olan Byzantion'a elçilerini yollamıştır. Kentten kendisine hafif silahlı asker, *peltastes* ile okçu birliklerinden oluşan biner kişilik 3 tümen göndermelerini istemiştir[791]. Aynı akşam Byzantion birliklerini hemen Kleitos'un Mysia kıyılarında/Çanakkale Boğazı civarında[792] konakladığı liman yakınlarında karaya çıkartmıştır. Kendisi de Nikanor'un elinde kalan gemilerle düşman üzerine yelken açmıştır. Sabaha karşı Kleitos ve Arrhidaios'un ordugahı Byzantion'lular tarafından kuşatılmıştır. Askerler bir gün önce kazandıkları zaferin sarhoşluğu içinde hazırlıksız yakalanmış; daha gün ışımadan Byzantion'luların üzerlerine yağdırdığı ok ve mızrak yağmuruyla uyanmışlardır. Baskına uğrayan askerler kendilerine saldıranın kim ve ne kadar kuvvete



Antigonos I Monophthalmos

---

mayacağını düşünmüş ve ordugahının çevresinde gerekli savunma önlemleri almamıştı. Zira Kleitos Makedonya donanmasının amirali olarak görev yaptığı İÖ. 322 yılında da Atina donanmasını birkaç deniz savaşında arka arkaya bozguna uğratmış ve Atinalıların deniz gücünü bir daha toparlanamayacak şekilde kırmıştı (*Marm. Par.* B'9 [110]; *IG* 298; 493; Diod. XVIII. 15. 8-9 dn. 1; Plut. *Dem.* XI. 3; Plut. *mor.* IV. 338 *a*; *De Alexandri Magni Fortuna aut Virtute* 5). Amorgos açıklarında Atinalılara karşı savaşırken düşmanın 3-4 *trieres*'ini bizzat kendi amiral gemisiyle mahmuzlayarak ikiye ayırmıştı. Bu yüzden aşırı böbürlenerek *hybris*'e kapılmıştır. Ardından kendini Poseidon ilan etmiş ve *trident* 'üç dişli mızrak' taşımaya başlamıştır (Plut. *mor.* IV. 338 *a*; *De Alexandri Magni Fortuna aut Virtute* 5).

[791] Byzantion özgür bir kent olarak her ne kadar iç ve dış ilişkilerinde bağımsız ve Antigonos'a vergi ödemekten muaf olsa da kralla müttefik olmanın getirdiği bazı yükümlülükleri yerine getirmek zorundaydı. Çünkü aralarındaki ilişki, anlaşma koşulları uyarınca her iki tarafın savaş sırasında diğerine yardım etmek zorunda olduğu bir ittifaktı. Bu bakımdan Antigonos, Byzantion'lulardan Kleitos ve Arrhidaios'un güçlerine karşı düzenleyeceği saldırı sırasında kendisini desteklemelerini istemiştir (Polyain. *strat.* IV. 6. 8 "*Antigonos*").

[792] Kleitos ve Arrhidaios'un konakladıkları yerin lokalizasyonu belli değildir.

sahip olduğunu anlayamadıklarından ve kısa süre içinde birçok kayıp verdiklerinden paniğe kapılmışlardır. Aşırı gürültü ve kargaşa içinde bir an önce gemilerine sığınıp, kaçmaya teşebbüs etmişlerdir. Teknelere ulaşmayı başaranlardan bazıları çapa iplerini keserken bazıları ise, çapaları teknelerine çekmeye çalışırken bu sefer de Antigonos Monophthalmos'un komutasındaki 60 gemilik donanmanın saldırısına uğramışlardır. Bu şekilde hem kara hem de denizden saldırıya uğrayan Kleitos ve Arrhidaios'un komutasındaki donanma ve askerler ağır bir yenilgiye uğramışlardır[793]. Polyainos'a (*strat.* IV. 6. 9 "*Antigonos*") göre, Hellespontos'taki deniz zaferinden sonra Antigonos donanmasına Fenike'ye doğru yelken açma emri vermiştir. Bu sırada gemiciler teknelerini, kazandıkları büyük utkuya istinaden çelenklerle süslemişlerdir. Antigonos ise, kaptanlarına Fenike'ye giderken Asya sahilleri boyunca karaya olabildiğince yakın seyretmelerini ve kentlerin hemen önlerinden geçmelerini buyurmuştur. Bu şekilde kendisi Eumenes üzerine yürürken kazandığı zaferi bütün Asya kentlerine duyurmuş ve propaganda yapmıştır.

Bunun üzerine Antigonos, Alketas'ın ve Arrhidaios'un müttefiki olmasının yanı sıra değerli bir komutan olduğunu kanıtlayan Eumenes'e karşı savaşımını sürdürmüştür. Bir dizi savaştan sonra, İÖ. 316 yılında Eumenes'i askerlerinin ihaneti sonucunda teslim almış ve öldürtmüştür[794]. Bu şekilde rakiplerini ortadan kaldıran Antigonos, Anadolu'da bir kral gibi saltanat sürmeye başlamıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. İÖ. 315 yılında bu sefer Antigonos ile eski müttefikleri Ptolemaios, Seleukos, Lysimakhos ve Antipatros'un oğlu Kassandros arasında anlaşmazlıklar baş göstermiş ve söz yerini savaşa bırakmıştır[795]. Kısa süre içinde savaş öyle bir boyut almıştır ki, durum Byzantion ve Kalkhedon'un tarafsız

---

[793] Polyain. *strat.* IV. 6. 8 "*Antigonos*".

Pompeius Trogus'a (*prolog.* 17) göre ise, Arrhidaios ve Kleitos Antigonos'a karşı Çanakkale Boğazı'nda gerçekleştirdikleri deniz savaşını kaybetmişlerdir.

[794] Diod. XIX. 44. 3; Corn. Nep. XVIII. 10. 3-13. 3 "*Eumenes*"; Plut. *Eum.* XIX. 1-2; Polyain. *strat.* IV. 6. 13 "*Antigonos*"; App. *Syr.* 63; Pomp. Trog. *prolog.* 14=Iust. XIV. 3. 9-4. 21; XV. 1. 1; XLI. 4. 2; Oros. *hist.* III. 23. 27-28; Suda ε. 3579 *s.v.* <Εὐμένης·= *Eumenēs*>.

[795] Antigonos Monophthalmos, İskender'in imparatorluğunu bir bütün olarak ele geçirmeyi düşünüyordu. Fakat diğer generaller bulundukları bölgenin satraplıkları ile yetinmek niyetindeydiler. Antigonos'un önlenemez yükselişi karşısında, bu sefer Ptolemaios, Seleukos, Kassandros ve Lysimakhos'un katıldığı bir koalisyon oluşturulmuştu (Diod. XIX. 55. 4-56. 3; 86. 4; XXI. 1. 2; Corn. Nep. XVIII. 10. 3-4 "*Eumenes*"; App. *Syr.* 53; Paus. I. 6. 4). Bu koalisyonun Antigonos'a karşı, İÖ. 315 yılında başlattıkları savaş bazı aralıklarla İÖ. 301 yılına kadar sürmüştür (App. *Syr.* 53; konuya ilişkin olarak bk. Arslan 2000a, 31 vdd.).

kalmasını imkansız kılmıştır. Nitekim Antigonos, Kappadokia'daki hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra[796], İÖ. *ca.* 315 yılında yeğeni Ptolemaios'u Hellespontos Phrygia'sına yollamıştır[797]. Ptolemaios ise, kolaylıkla Hellespontos Phrygia'sının kontrolünü ele geçirmiştir. Bunun hemen akabinde, Bithynia Kralı Zipoites'in (İÖ. *ca.* 315-İÖ. *ca.* 280) yanı sıra Astakos, Kalkhedon, Byzantion[798] ve Herakleia Pontike[799] kentleriyle müttefik olmayı başarmıştır[800]. Fakat bilmediğimiz bir nedenden ötürü, Ptolemaios ile Antigonos'un arası açılmış ve Ptolemaios, İÖ. 310 yılında dayısına karşı ayaklanmıştır. Beraberinde Hellespontos Phrygia'sı ile Kilikia Trakheia'daki bazı kentleri isyana sürüklemiştir[801]. Bu durum muhtemelen Herakleia Pontike örneğinde olduğu üzere(?)[802] Kalkhedon ve Byzantion açısından geçerli olmamış gözükmektedir[803].

---

[796] Diod. XIX. 57. 3-5.

[797] Diod. XX. 19. 2.

[798] Diodoros (XIX. 60. 2-3) burada Byzantion'un adını zikretmemiştir. Bu bakımdan Kalkhedon ve Astakos gibi kentlere değinmesi yöredeki diğer kentlerin de aynı Bithynia Kralı Zipoites gibi Ptolemaios ile ittifak içinde olduğuna delalet edebilir. Bu bakımdan Diodoros (*loc. cit.*) burada Byzantion'un ismini anmaya gerek görmemiş olabilir. Diğer yandan Byzantion İÖ. 318 yılında Kleitos ile Nikanor arasındaki savaşta açıkça Antigonos'un tarafını tutmasından, kentin Antigonos'un müttefiki olduğu sonucu çıkar. Ayrıca İÖ. 318 yılından itibaren İÖ. 302 yılına kadar Byzantion ve Kalkhedon her zaman için Antigonos ve oğlu Demetrios'un müttefiki olmuştur (*SIG*[3] 349-351; Diod. XX. 111. 3) Ayrıca bk. Diod. XX. 112. 1-4.

[799] Diod. XIX. 58-59. 3; 61. 5; Memnon IV. 7; daha detaylı bilgi için bk. Burstein 1976, 77 dn. 88-89; Arslan 2007a, 2007b, 69.

[800] Diod. XIX. 60. 2-3.

[801] Diod. XX. 19. 2-5.

Byzantion ve Kalkhedon, İÖ. 310-İÖ. 309 yılları arasında Antigonos Monophthalmos ile müttefiklikten ayrılan kentler arasında yer almamış olsa gerektir.

Bu tarihten itibaren Ptolemaios, Antigonos'a karşı elinden geleni ardına koymamıştır. Antigonos'un en önemli düşmanlarından Mısır'ın yöneticisi Ptolemaios ile İÖ. 309 yılında Kos Adası'nda buluşmuştur. Ancak orada Ptolemaios'un komutanlarını ve subaylarını söz ve hediyelerle kendi tarafına çekmeye çalışırken yakalanmış ve öldürülmüştür (Diod. XX. 27. 3).

[802] Arslan 2007b, 69 vd.

Herakleia Pontike'nin tiranı Dionysios'un, Ptolemaios'un isyan hareketiyle bir ilgisi olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, Dionysios'un, İÖ. 311 yılından itibaren Antigonos'la ilişkilerinin soğumaya başladığı gözlemlenmektedir. Çünkü Dionysios, Antigonos'un müttefiki olarak bundan böyle hiçbir savaşa katılmamıştır. İÖ. 305 yılına geldiğimizde ise, artık tiran unvanını küçümseyerek, kendini kral ilan etmiştir (Memnon IV. 7). S. M. Burstein'e (1976, 78 dn. 98) göre, bu tarihten itibaren Herakleia tiranı Dionysios kendisine yeni bir müttefik arayışı içine girmiş ve Antigonos'un en önemli düşmanlarından Lysimakhos ile anlaşmıştır. O. Tekin'e (2005[3],

İÖ. 310-İÖ. 281 yılları arasında Byzantion ve Kalkhedon üzerine bilinenler oldukça azdır. Her bakımdan bağımsız bir kent olarak Trakya ve Bithynia bölgelerindeki otonomilerini ve Karadeniz ticaretindeki önemli konumlarını korumuşlardır. Bununla birlikte gerek Byzantion gerekse Kalkhedon'un Büyük İskender'in ölümünden sonra generalleri arasındaki çekişmeler sırasında İÖ. 301 yılına kadar Antigonos Monophthalmos ile oğlu Demetrios Poliorketes'i desteklediği görülmektedir[804]. Bu bağlamda Byzantion'lular İÖ. 302 yılında Olympia'da diktikleri bir adak yazıtıyla[805]: Makedonya krallarından Antigonos ile Demetrios Poliorketes'i onurlandırmışlardır. Söz konusu yazıtta (*SIG*^{3} 349 str. 3-4): ὅτι ἀ πόλις ὢν τε εὐεργέτηται[ι χάριν αὐ]τοῖς ἔ[χ]ουσα φίλ[α ἔσται εἰ]ς τ[ὸ]ν ὑπόλοιπον χρόν[ον]: *kent hayırhahlarına olan minnettarlığı nedeniyle onlarla* [Antigonos ve Demetrios'la] *sonsuza kadar dost kalacağını* beyan etmiştir[806].



Demetrios Poliorketes

İÖ. 302 yılında Kassandros'a karşı Hellas ve Thessalia'da emrindeki tam teşekküllü orduyla önemli başarılara imza atan Demetrios, babasının kendisini Küçük Asya'ya çağırması üzerine Kassandros'la anlaşma yoluna gitmiştir[807]. Ardından ordusunu ve savaş donanımını Anadolu'ya geçirmek için gerekli hazırlıkları yapmış ve donanmasıyla adalar üzerinden Ephesos'a yelken açmıştır. Ephesos'a geldiğinde surlar önünde kamp kurmuş ve kısa süre önce Lysimakhos'un tarafına geçmiş olan kentin tek-

---

25) göre de, İÖ. 306 yılından sonra Herakleia Pontike ile benzer şekilde, Byzantion ve Kalkhedon da Antigonos'un düşmanı Lysimakhos'la (İÖ. 306-İÖ. 281) ilişki içine girmiştir.

803 *SIG*^{3} 349-351.

804 Antigonos Monophthalmos'un kentlere özgürlük sağlamanın liderliğini elde etme politikası, oğlu Demetrios Poliorketes'in Kassandros ile İÖ. 302 yılında yaptığı antlaşmada da ön plana çıkmıştı. Söz konusu antlaşmada Demetrios kentlere tanınan tam bağımsızlığı garanti altına almıştı. Bu durum Byzantion'lular (*SIG*^{3} 349-351) gibi Batı Anadolu, adalar (Samos: *SEG* I 354-356; 362; *SIG*^{3} 333) ve Hellas'ta (Atina: Diod. XX. 46. 2; *IG* II^2 498; *SIG*^{3} 342) kentlerin Antigonos ve Demetrios'a minnetarlık duymasına yol açmış ve krallara destek sağlamıştı.

805 *SIG*^{3} 349; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gruen 1984, 75 dn. 114.

806 Byzantion'lular Olympia'da diktikleri ithaf yazıtlarıyla çeşitli kereler Antigonos'u onurlandırmışlardır (*SIG*^{3} 350-351). Bu durum Byzantion'un dönemin en kuvvetli Hellenistik krallıklarıyla; söz konusu krallar birbirleriyle savaş halinde olsalar dahi dost kalmayı başarabildiğine işaret etmektedir.

807 Diod. XX. 110. 1-111. 2; *Marm. Par.* B'26 [127]=*IG* XII 5 n^o 444.

rar eski statüsüne dönmesini sağlamıştır[808]. Bunun hemen akabinde donanmasıyla Çanakkale Boğazı'na yelken açmıştır. Lampsakos, Parion gibi kentlerin yanı sıra bölgedeki birçok kenti kendisine bağladıktan sonra İstanbul Boğazı'nda konuşlanmıştır. Bu sırada zaten Byzantion[809] ve Kalkhedon ile dostça ilişkiler içinde bulunduğundan Demetrios'un boğaz üzerindeki kontrolü sağlaması kolay olmuştur. Bu doğrultuda boğazın denetimini sağlamak ve Karadeniz'den boğaza girişi engellemek amacıyla Kalkhedon'luların *hieron*'una (Anadolu Kavağı) doğru ilerlemiştir. *Hieron*'daki kutsal alanın hemen yanında kamp kurmuş ve boğazın kontrolü için 30 gemi ve 3.000 asker bırakmıştır. Geri kalan birliklerinin bir kısmını kışlık ordugahlara göndermiş diğer bir kısmını ise, müttefik kentlere dağıtmıştır[810].

Bu arada Kassandros, Demetrios'un Thessalia'dan çekilmesini fırsat bilip civar kentleri ele geçirmiş ve bölgeyi kontrolü altına almıştır. Ardından Antigonos ile Demetrios'a karşı savaşan Lysimakhos'a yardım etmek amacıyla kardeşi Pleistarkhos komutasında 12.000 piyade ve 500 süvari göndermiştir. Pleistarkhos önce kara yoluyla Karadeniz istikametine yönelmiştir. Ancak yolda boğazın her iki yakasının; Kalkhedon *hieron*'unun ve Karadeniz kıyılarının Demetrios ile müttefikleri olan kentlerin sıkı denetimi altında olduğunu öğrenmiştir. Bu bakımdan boğaz yoluyla Asya kıtasına geçme fikrinden vazgeçmiştir. Güzergahını değiştirmiş ve Apollonia ile Kallatis arasında, Herakleia Pontike'nin batısında yer alan Odessos kentine gitmiştir[811]. Burada Lysimakhos'un ordusunun bir kısmı Herakleia Pontike kentinde kışladığını haber aldığından ordusunu Herakleia'ya geçirme hazırlıkları yapmaya bağlamıştır[812]. Ancak bir donanmaya

---

[808] Diod. XX. 111. 3. Diğer bir deyişle bu yolla Ephesos'un tekrar kendisine ve babası Antigonos'a bağlanmasını sağlamıştır.

[809] *SIG*^{3} 349-351.

[810] Diod. XX. 111. 3.

[811] Diod. XX. 112. 1-2.

[812] Memnon'a (IV. 10) göre Herakleia Pontike Kralı Dionysios, İÖ. 305 yılında ölmesine rağmen Herakleia Pontike'nin yönetiminde hiçbir şey sekteye uğramamış ve kent gelişmeye devam etmiştir. Bu gelişimde ve kentin adil bir şekilde idare edilmesinde kraliçe Amastris'in rolü büyüktür. İÖ. 305-İÖ. 302 yılları arasında, Asya'nın büyük bir bölümünün hakimi olan Antigonos Monophthalmos da hem Dionysios'un çocuklarıyla hem de Herakleia Pontike'li vatandaşlarla özenli bir şekilde ilgilenmiştir. Memnon'a (IV. 7) göre, Dionysios, Antigonos Monophthalmos'a, İÖ. *ca.* 315/314 yılındaki Kıbrıs kuşatması sırasında müttefik olarak önemli yardımlarda bulunmuştu. Bu yüzden Antigonos'un yeğeni Ptolemaios ile Amastris'in önceki eşinden olma kızını evlendirmişti. Bu bakımdan Antigonos, Dionysios'un ölümünden sonra durumu değerlendirerek eski müttefikinin çocukları ve Herakleia Pontike vatandaşlarıyla –ya da kentin yönetimiyle– ilgilenmişti (Memnon IV. 9). Ancak İÖ. 302 yılında Antigonos

sahip olmadığından ordusunu üçe bölmüştür. Bunlardan ilk bölümü güvenli bir şekilde Herakleia'ya ulaşmayı başarmıştır. İkinci kısım Demetrios'un boğaza yerleştirdiği filo ve askerler tarafından denizde yakalanarak imha edilmiştir[813]. Pleistarkhos ordusunun üçüncü bölümüyle Herakleia'ya doğru yola çıktığında ise, fırtınaya yakalanmıştır. Bu yüzden gemilerinin büyük bölümü batmıştır. Pleistarkhos'un komuta ettiği, içinde yaklaşık 500 kişilik mürettebatın bulunduğu amiral gemisi de Karadeniz'in derinliklerine gömülmüştür. Bu faciadan bir tahta parçasına tutunan Pleistarkhos şans eseri kurtulmuş ve yarı baygın bir şekilde karaya vurmuştur[814]. Ordusunun büyük bir kısmını yitiren Pleistarkhos Herakleia'daki Lysimakhos'un kampına taşınmıştır[815]. Bu şekilde Lysimakhos, Seleukos ve müttefikleri ile Antigonos, Demetrios ve müttefikleri İÖ. 302/301 kışını savaşa hazırlanmakla geçirmişler-



Seleukos I Nikator

kendisini ve imparatorluğunu ilgilendiren diğer meselelere yönelmiştir. Çünkü İÖ. 302 yılında Antigonos, Lysimakhos'un Küçük Asya'da yoğunlaşan operasyonları yüzünden oldukça yoğundu. Zira Lysimakhos, İÖ. 302 yılında Lampsakos, Parion, Sigeion, Synnada, Ephesos ve Kolophon *etc.* gibi Küçük Asya'nın önemli kentlerini işgal etmişti (Diod. XX. 107. 1-5; Paus. I. 8. 1; 9. 7; Oros. *hist.* III. 23. 42; ayrıca bk. Iust. XV. 2. 17; *Marm. Par.* B'25 [126]). Bunun üzerine Antigonos yeni başkenti Antigoneia'da düzenlediği şenlikleri yarıda keserek Lysimakhos'un üzerine yürüdü (Diod. XX. 108. 1). Bu durumdan haberdar olan Lysimakhos ise, önce geri çekilip çekilmemek konusunda kararsız kaldı. Başta Antigonos'un olası saldırısına karşı konumunu güçlendirmeye çalışsa da (Diod. XX. 108. 1-6) sonunda Dorylaion'dan kaçmak zorunda kaldı. Antigonos ise, kötü hava koşulları yüzünden Lysimakhos'u izleyemedi (Diod. XX. 108. 7-109. 4).

Lysimakhos, Antigonos'un Herakleia'dan uzaklaşmasını fırsat bilip, İÖ. 302 yılında Herakleia Pontike civarındaki işlerle ve Amastris'in çocuklarıyla alakadar olmuş; hatta dul kraliçeyle evlenmiştir (Memnon IV. 10). Böylelikle düşmanı Antigonos ile oğlu Demetrios karşısında Herakleia Pontike gibi güçlü bir müttefik kazanmış (Diod. XX. 108. 3; 111. 3-112. 4) ve İÖ. 302 kışında ordusunun bir kısmının Herakleia'da kışlamasını sağlamıştır (Diod. XX. 112. 2).

[813] Diod. XX. 112. 3.

Bu sırada Karadeniz'in girişindeki *hieron*'da konuşlanmış olan Demetrios'un filosuna Byzantion ve Kalkhedon'luların destek verip vermedikleri konusunda herhangi bir veriye sahip değiliz.

[814] Diodoros'a (XX. 112. 3-4) göre, bu kazadan Pleistarkhos'un haricinde sadece 32 kişi canlı kurtulabilmiştir.

[815] Diod. XX. 112. 4.

dir. Zira artık bütün krallar yaklaşık 15 yıldır devam eden bu savaşı İÖ. 301 yılı yazında sonuçlandırmaya karar verdiklerinden son hazırlıklarını yapmaya başlamışlardır[816].

Yaşamının büyük bir bölümünü savaş alanlarında düşmanlarıyla çarpışarak geçiren Antigonos Monophthalmos sonunda Trakya'nın hakimi Lysimakhos, Syria ve doğunun hakimi Seleukos'un birleşmiş kuvvetleriyle İÖ. 301 yılında Afyon dolaylarındaki Ipsos[817] Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir.

Antigonos, Lysimakhos ve Seleukos'a karşı yaptığı muharabede yenilmiş ve öldürülmüştür[818]. Oğlu Demetrios savaş alanından kaçmış ve böylelikle Lysimakhos, Trakya'dan Halys Irmağı'na kadar uzanan bölgenin tek hakimi olmuştur. Söz konusu savaşa Byzantion'lular herhangi bir şekilde müdahil olmamış ve tarafsız kalmış olsa gerektir. Bununla birlikte Byzantion bu savaşa müdahil olmuş olsa bile bu durum kentin statüsünde herhangi bir değişikliğe yol açmayabilirdi. Zira genellikle galip gelen Hellenistik kral bağımsız kentlerin hakkına saygı göstermek eğiliminde olmuştur. Kentler de karşılık olarak kralın sevgisini kazanmak ve bu sevgiye istinaden bağımsızlıklarının tanınmasını sağlamak için her türlü çabayı göstermişlerdir. Ama yukarıda sözünü ettiğimiz üzere Byzantion'lular bu savaşta tarafsızlıklarını korumuş gözükmektedirler. Plutarkhos'a (*mor.* IV. 338 *a-b*; *De Alexandri Magni Fortuna aut Virtute* 5) göre Lysimakhos, – Ipsos Muharebesi'nden sonra– Trakya'ya komşu bölgelerin hakimiyetini kazanıp Büyük İskender'in imparatorluğunun sadece ufak bir kısmına sahip olduğunda küstahlık derecesinde kendini beğenmeye başlamıştı. Bu sırada Byzantion'lular Pasiades başkanlığında bir elçi heyetini Lysimakhos'a göndermişlerdir.

Heyet Lysimakhos'un huzuruna çıktığında kral:

---

[816] Diod. XX. 113. 5.

[817] Adını yanı başındaki ovaya veren Ipsos antik kentinin yeri henüz kesin bir şekilde belirlenememiştir. Çay İlçesi yakınlarına veya –isim benzerliğinden dolayı– Afyon kentinin kuzeyindeki Sipsin (Çayırbağ) Köyü'ne lokalize edilmesine dair görüşler mevcuttur. Daha detaylı bilgi için bk. Robert 1949, VII 217 vd.; Magie 1950, 727 dn. 4; Umar 1993[2], 345.

[818] Antigonos bu sırada, *octogenerius*=80 yaşından fazla olmasına rağmen, bizzat çarpışırken bu muharebede öldürülmüştür. Diod. XIX. 55. 7; XXI. 1. 4 *b*; Plut. *Dem.* XXVIII. 1-XXIX. 5; *Pyrrh.* IV. 3-4; App. *Syr.* 55; Paus. I. 6. 7; Arr. *anab.* VII. 18. 5; Iust. XV. 4. 21-23; Oros. *hist.* III. 23. 47-48; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Corn. Nep. XXI. 3 "*Krallar Üstüne*"; Lucian. *Macr.* 11*q*; Euseb. *chron.* 247*c-d*; Hieron. *chron.* 120. 1 [1717]; *SIG*[3] I 374 str. 14-30.

"*ancak mızrağıyla gökyüzüne değdiği sırada Byzantion'luların kendisine geldiklerini*"

söyleyerek Byzantion'lulara serzenişte bulunmuştur.

Byzantion'lu Pasiades de bunun üzerine:

"*kral mızrağının ucuyla gökyüzünde bir delik açmasın diye, kendilerinin yavaşça huzurundan çekilmelerinin daha uygun olacağı*"

karşılığını vermiştir. Kralın Byzantion'luları bu şekilde karşılamasına ve Pasiades'in hazırcevaplığına karşın Lysimakhos ile Byzantion'lular müttefiklik anlaşması imzalamış olsa gerektir. Zira Hellenistik Dönem'de Byzantion sikkelerinin ana tipini Lysimakhos tasvirli gümüş *tetradrakhme*'ler[819] ve altın *stater*'ler oluşturmuştur[820]. Byzantion, Lysimakhos Krallığı'nın bir parçası olmayı kabul etmemekle birlikte, bağımsız bir kent olarak kralla ittifak içinde olmuştur[821]. Bu bakımdan Lysimakhos'un darp örneklerine uygun sikkeler basmıştır[822].



Lysimakhos

Son evliliğini Mısır Kralı Ptolemaios I Soter'in kızı Arsinoe ile yapmış olan Lysimakhos'un, bu evliliğinden birçok çocukları olmuştu. Genç, haris ve hırslı bir kadın olan Arsinoe, kendi çocuklarının tahta çıkmasını istediğinden dolayı Lysimakhos'un eski karısından olma, cesareti, kişiliği, komutanlık yeteneği kanıtlanmış, hem ordu hem de halk tarafından sevilen, Agatokles adındaki oğlunu babasına ihanet ettiği gerekçesiyle yakalatıp, mahkemeye bile çıkartmadan gizlice (İÖ. *ca.* 284/283) ortadan kaldırtmıştır[823]. Ancak Agatokles'in öldürülmesi yüzünden Lysimakhos, haklı olarak kendisine bağlı olanların nefretini üzerine çekmiştir. Kocasının başına gelenlerden sonra kendi hayatından endişe eden Agatokles'in

---

819 4 *drakhmai* değerindeki sikke.

820 Mørkholm 2000, 160 vdd.

821 Hellenistik Dönem'de büyük gümüş sikke basımının, kentin egemenlik hakkına sahip olduğuna ve sikkesini bastığı kralla müttefik sayıldığına ilişkin görüşler bulunmaktadır. Ayrıca bk. Newskaja 1955, 134 vd.

822 Bununla birlikte ilk Byzantion sikkelerinin kralın hayatta olduğu dönemde mi; yoksa erken *posthumus* mu (ölümünden hemen sonra mı) basıldıklarından emin olunamamaktadır.

823 Strab. XIII. 4. 1 *c.* 623; Memnon V. 6; App. *Syr.* 64; Paus. I. 10. 3-4; Lucian. *Icar.* 15; Iust. XVII. 1. 2-6; Pomp. Trog. *prolog.* 17; Euseb. *chron.* 233*b*; Oros. *hist.* III. 23. 56-57; konuya ilişkin olarak bk. Hansen 1971[2], 16 vd. dn. 16.

karısı Lysimakhos'un o sıralar araları açılmış olan eski müttefiki Seleukos'un yanına sığınmıştır. Lysimakhos'un büyük çabalar harcayarak kurduğu krallık içinde bu olay büyük huzursuzluklara neden olmuş ve oğlunun yakın arkadaşları ve dostları tarafından şiddetle kınanmıştır. Hatta Pausanias (I. 8. 1; 10. 4-5) ve Strabon'a (XIII. 4. 1 *c.* 623) göre, Agatokles'in dostları –ki bunlar arasında Pergamon kalesini ve hazinesini korumakla yükümlü, sadık Philetairos[824] da vardı– Seleukos'u yardıma çağırmışlardır. Philetairos, hem yakın arkadaşı Agatokles'in öldürülmesi hem de kendisine iftira eden Lysimakhos'un karısı Arsinoe ile arasındaki anlaşmazlık yüzünden, Pergamon üzerindeki mutlak yönetiminin elinden alınmasından korkmuş ve bu nedenle Pergamon'da bir ayaklanma çıkartarak, kısa süre içinde kentin denetimini ele geçirmiştir. Lysimakhos'un zengin krallığında gözü olan eski müttefiki Seleukos, olanları sorup soruşturarak öğrenmiştir. Bu fırsatı değerlendirerek halihazırda Lysimakhos'un yönetimine karşı kentler ayaklanmışken onun krallığına son vermenin kolay olduğunu düşünmüştür. Böylelikle, İÖ. 282 yılının Haziran-Temmuz ayında Lysimakhos'a karşı savaşa girişmiştir[825]. İÖ. 281 yılında Syria'dan Batı Anadolu'ya doğru hiçbir zorlukla ve direnişle karşılaşmadan ve hatta yardım görerek ilerlemiştir. Daha çok özgürlük ümit eden kentler Seleukos'u hoşgörüyle karşılamışlardır. Bu sırada Lysimakheia'da[826] bulunan Lysimakhos, hemen ordusu ile Çanakkale Boğazı'nı geçerek

---

[824] Lysimakhos, İÖ. 301 yılından önce, Antigonos Monophthalmos'a karşı savaşırken yüksek bir tepenin üzerinde tahkimli bir kent olan Pergamon'un stratejik önemini kavramıştır. Bu yüzden kenti askerî bir üs haline getirmiştir. Daha sonra da, 9.000 *talanta*'lık devlet hazinesini buraya getirterek, Philetairos'u bu hazinenin korunmasına memur etmiştir (Paus. I. 8. 1).

Çocukken geçirdiği bir kaza sonucu hadım olan Tieion'lu Philetairos, çok iyi yetiştirilmesinden ötürü kendisine duyulan güvene lâyık şekilde hareket etmiştir. Agatokles'in ölümüne kadar, uzun bir süre Lysimakhos'a sadık kalmıştır (Strab. XII. 3. 8 *c.* 543; XIII. 4. 1 *c.* 623; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. VII. 6. 1 *c.* 319.

[825] Iustinus'a (XVII. 1. 6-7) göre, Lysimakhos'un Agatokles'in ölümünden sonra, genç prensin katledilmesine üzülen, bu durumun adaletsiz olduğunu ifade eden dostlarını da öldürmesi krallığından kaçanların ve Seleukos tarafına geçen kişilerin ve kentlerin sayısını artırmıştır. Ayrıca Seleukos tarafına sığınan insanların onu Lysimakhos'a karşı kışkırtmaları sonucu Seleukos, İÖ. 282 yılının yazında Lysimakhos'a savaş açmıştır. Ayrıca bk. *BabylChron.* IX. 03-07; Memnon VIII. 2; Pomp. Trog. *prolog.* 17=Iust. XVII. 1. 8; Oros. *hist.* III. 23. 58-59.

[826] Lysimakhos'un, kendine başkent edinmek üzere, Gelibolu Yarımadası kıstağında kurduğu kent. Hellence "Lysimakhos Yurdu=Lysimakheia" anlamında gelen ve kıstağa tepeden bakan bu kent hem Saros (= Melas) Körfezi'ni hem de Çanakkale Boğazı'nın Marmara Denizi'ne bağlandığı deniz parçasını görebiliyordu. Söz konusu antik yerleşim Bolayır'a lokalize edilmektedir.

Sipylos Dağı yakınlarındaki Magnesia'ya doğru Seleukos'u karşılamak üzere harekete geçmiştir. Kader, İskender'in hayatta kalan son iki generalini Hermos (Gediz) Irmağı'nın kuzey yakasındaki Kurupedion Ovası'nda, İÖ. 281 yılının Şubat ayında karşılaştırmıştır. Bu iki ihtiyar rakip arasındaki savaş, 70 yaşındaki Lysimakhos'un 73 yaşındaki Seleukos[827] karşısında hem krallığını hem de hayatını kaybetmesi[828] ile son bulmuştur. Lysimakhos'un ölümünden sonra, krallığı Seleukos'un imparatorluğuyla birleşerek onun bir parçası olmuştur[829].

Böylece Seleukos, Küçük Asya ve Trakya'yı tek savaşla elde etmiş; önceleri Lysimakhos'un hakimiyeti altındaki kentler, Kurupedion fatihi Seleukos'a bağlılık yemini ederek onun egemenliğini tanımışlardır. Bu sırada Seleukos, İÖ. 281 yılında yöneticisi Aphrodisios'u Phrygia kentlerine, Pontos'un üst kısımlarına ve Paphlagonia'ya göndermiştir. Aphrodisios, Kurupedion Muharebesi'nde Seleukos'u destekleyen ve Lysimakhos'a karşı tavır alan kentlere onurlar bahşetmiştir. Herakleia Pontike'lileri ise, Seleukos'un işlerine karşı iyi niyete sahip olmadıkları gerekçesiyle suçlamıştır. Çünkü Herakleia gemileri, Lysimakhos'un donanmasına katılmıştı[830]. Bunun üzerine Herakleia'lılar durumu açıklamak üzere Seleukos'a elçilerini

---

827 Appianos'a (*Syr.* 63-64) göre, bu sırada İskender'in generallerinden Lysimakhos 70, Seleukos ise ondan 3 yaş daha büyüktü –73 yaşındaydı–. Her iki general de âdetleri olduğu üzere, bu savaşta kılıç elde çarpışmışlardır. Iustinus'a (XVII. 1. 11) göre, bu savaş sırasında Lysimakhos 74, Seleukos ise, 77 yaşındaydı. Malalas'a (204) göre ise, İÖ. 281 yılında Seleukos öldüğünde –Lysimakhos'tan 7 ay sonra– 72 yaşındaydı.

828 Memnon'a (VIII. 2) göre, Lysimakhos bu savaş sırasında Herakleia Pontike'li Malakon'un fırlattığı bir mızrak darbesiyle vurularak ölmüştür.

829 Lysimakhos'un Kurupedion Ovası'nda Seleukos ile yaptığı meydan muharebesinde de tıpkı İÖ. 301 yılında Ipsos Ovası'ndaki muharebede Antigonos örneğinde olduğu gibi bir kral, kurmuş olduğu krallıkla birlikte tarih sahnesinden silinmiştir. Kurupedion Muharebesi'ne ilişkin olarak ayrıca bk. Polyb. XVIII. 51. 4; Liv. XXXIV. 58. 5; Strab. XIII. 4. 1 *c.* 623; Plin. *nat.* VIII. 61 [143]; Memnon *loc. cit.*; Plut. *mor.* XII. 970 *c*: *De Sollertia Animalium* 14; Ael. *An.* VII. 40; Phleg. *fr.* 9; App. *Syr.* 62; 64; Paus. I. 10. 5; Corn. Nep. XXI. 3 "*Krallar Üstüne*"; Polyain. *strat.* VIII. 57. 1 "*Arsinoe*"; Lucian. *Marc.* 11; Pomp. Trog. *prolog.* 17=Iust. XVII. 2. 1-2; Euseb. *chron.* 233*c*-235*a*; Oros. *hist.* III. 23. 60-62.

830 Memnon XIII. 2.

O sıralar Herakleia Pontike, Lysimakhos'un ikinci eşi Arsinoe tarafından kente atanmış olan tiran Kyme'li Herakleides tarafından yönetiliyordu (Memnon VII. 3). Bu bakımdan doğal olarak Herakleides'in birlikleri Kurupedion Muharebesi'nde Lysimakhos'un saflarında Seleukos'a karşı savaşmışlardı. Diğer yandan Herakleia Pontike'den Herakleides tarafından sürgün edilmiş bir takım kişiler ise, Seleukos saflarında çarpışmışlardır. Bunlardan biri de bizzat bu muharebede Lysimakhos'u öldüren Herakleia'lı Malakon'dur (Memnon VIII. 2).

göndermişlerdir. Ancak Seleukos, Herakleia elçilerini azarlamış ve onları tehditlerle dolu sözleriyle hor görmüştür. Herakleia'lılar, İÖ. 281 yılında elçi heyetinin Seleukos tarafından nasıl karşılandığını ve başına gelenleri öğrendikten sonra, derhal olası bir savaş için gerekli hazırlıkları yapmaya girişmişler, Byzantion ve Kalkhedon'dan yardım talebinde bulunmuşlardır. Seleukos ise, Diodoros adlı generalini Kappadokia üzerinden Pontos ve Paphlagonia bölgelerine doğru ilerleyerek savaş sırasında Lysimakhos'u destekleyen krallıkları ve kentleri cezalandırması için göndermiştir. Pompeius Trogus (*prolog.* 17), Seleukos'un Kappadokia'ya gönderdiği generali Diodoros'un bölgede bozguna uğratıldığını kaleme almıştır. Her ne kadar P. Trogus, Diodoros'un kimin tarafından yenildiğini açıklamasa da, söz konusu galibin Mithradates I Ktistes olduğu üzerinde genel bir kanı vardır[831].

B. KUZEY İTTİFAKI (İÖ. *ca.* 280)

Kuzey İttifakı olarak adlandırılan birliğin, İÖ. *ca.* 280 yılında I. Seleukos karşısında oldukça zor duruma düşen Herakleia Pontike'nin çabaları sonucunda kurulduğu düşünülmektedir. Bu durum esas itibariyle Byzantion ve Herakleia'nın *anti*-Seleukos dış politikasıyla yakından ilgilidir. Bununla birlikte söz konusu birliğe ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bunun en önemli nedeni antik kaynaklarda birliğe ait bilgilerin parçalar halinde bulunması; birliğin oluşumu, işlevi, üyeleri ve yönetim organizasyonu üzerine şimdiye değin detaylı bir şekilde çalışılmamış olmasıdır.



I/II.? Mithradates

Herakleia'lılar, Seleukos'un elçilerine karşı tutumundan kendilerine karşı bir sefer düzenleneceğini anlamışlardı. Memnon'a (XI. 2) göre, bunun üzerine Herakleia'lılar, İÖ. *ca.* 280 yılında Byzantion, Kalkhedon[832] ve Mithradates I Ktistes'ten

[831] Magie 1950, 1087 dn. 36; Burstein 1976, 145 dn. 69. Daha detaylı bilgi için bk. McGing 1986, 17 dn. 27; Arslan 2007b, 88 vd.

[832] Bu olayın daha sonraları Kuzey İttifakı olarak adlandırılacak olan Herakleia Pontike, Byzantion, Kalkhedon, Tieion ve Kieiros kentlerinin oluşturduğu paktın öncüsü olduğu kabul edilmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 1087 dn. 36; McGing 1986, 16; ayrıca bk. Meyer 1879, 56; Reinach 1890, 36; Saprykin 1997, 163.

yardım talebinde bulunmuşlardır[833]. I. Mithradates ise, bu sırada her ne kadar Seleukos'un generali Diodoros'tan kurtulduysa da, krallığı üzerindeki Seleukos tehdidi devam etmekteydi. Ayrıca krallığının bir kısmı Karadeniz boyunca uzanmaktaydı. Bu bakımdan Herakleia Pontike'lilerin bu teklifini olumlu karşıladı. Kral ortak düşmana karşı birlikte mücadele ederken bir yandan konuşlandığı topraklar üzerindeki politik oluşumunu meşrulaştırma diğer yandan da Karadeniz sahillerindeki Hellen kentlerinin koruyucusu olma fırsatını kaçırmamıştır[834].

Herakleia'lılar kendileri gibi Megara kolonisi[835] olan ve soydaşları addettikleri Byzantion[836] ve Kalkhedon'lularla[837] anlaşmışlardır[838]. Zira By-

---

[833] Antigonos Monophthalmos'un Ipsos Muharebesi'nde ölmesinden sonra, İÖ. *ca.* 301 yılında *ktistes* (kurucu) lakabı alan Mithradates, Olgassys (Ilgaz) Dağları'nın eteklerindeki müstahkem Kimiata –Eskipazar (Hadrianopolis) Ovası'ndaki Dereismail Köyü (Kaygusuz 1983, 111 n° 1; 112 n° 3; 1984, 69 vdd. n° 1; 3=*SEG* XXXIII 1097; 1099)– Kalesi ve *territorium*'unda kendi hakimiyet alanını kurarak, Paphlagonia Bölgesi'nde krallığının temellerini atmıştı (Strab. XII. 3. 41 *c.* 562; ayrıca bk. Arslan 2007a, 51 vd.). Ardından, bu kaleyi harekat üssü olarak kullanmış ve krallığının sınırlarını Paphlagonia'nın iç bölgeleri ile Kappadokia'ya doğru genişletmek üzere faaliyete geçmiştir (App. *Mithr.* 9). İÖ. 301 yılından İÖ. 281 yılına kadar geçen süre zarfında gittikçe güçlenen I. Mithradates kendini Karadeniz'in hakimi olarak kabul ettirdikten sonra, Iris (Yeşilırmak) kenarındaki Amaseia'yı da ele geçirerek kenti krallığının başkenti ilan etmiştir. I. Mithradates'in Paphlagonia Bölgesi'ndeki egemenlik alanı ise, kesin olarak bilinmemekle birlikte, Karambis'e (Kerempe Burnu) kadar ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu şekilde Herakleia Pontike *territorium*'u ile komşu olmuştur. Ancak, gerek Trakya'dan Halys (Kızılırmak) Irmağı'na kadar olan bölgenin tek hakimi olan Lysimakhos'un Herakleia Pontike kraliçesi Amastris ile evlenmesinden (Memnon IV. 10) sonra, gerekse Kurupedion Muharebesi'ne kadar geçen süre içerisinde Lysimakhos, I. Mithradates'in toprak bütünlüğüne ve Paphlagonia'daki egemenliğine karşı herhangi bir tavır almamıştır.

[834] Meyer 1879, 56; Reinach 1890, 36; Merle 1916, 10; Molev 1976, 8 vd.; Lomuri 1979, 26; ayrıca bk. Saprykin 1997, 164.

B. C. McGing'e (1986, 20) göre I. Mithradates, Kuzey İttifakı kentleriyle müttefik olarak onlara yardım etmiş olmasına rağmen, söz konusu mutabakatın sürekli üyesi olmamış gibi gözükmektedir.

[835] Ksenophon (*Anab.* VI. 2. 1); Arrianus (*periplus* XIII. 3) ve Diodoros'a (XIV. 31. 3) göre, Herakleia Pontike bir Megara kolonisidir. *Scholia in Apollonium Rhodium* (II. 351; 845-846); Pausanias (V. 26. 7); Skylaks *periplus* 91; Ps-Skymnos'a (968-975) göre, Megara ve Boiotia'lıların; Iustinus'a (XVI. 3) göre, Boiotia'daki Tanagra'lıların (ayrıca krş. Paus. V. 26. 7); Strabon'a (XII. 3. 4 *c.* 542-543) göre ise, Miletos'luların kolonisidir.

[836] Dion. *Perieget.* 803; Steph. Byz. *Eth.* Βυζάντιον=Byzantion; ayrıca bk. Georgacas 1947, 347 vdd.

[837] Thuk. IV. 75; Plin. *nat.* V. 43 [149]; Ps.-Scymnus 741.

zantion ve Kalkhedon Lysimakhos ile bağlaşık; fakat özerk kentler statüsündeydiler[839]. Seleukos'un egemenliği altına girmeyi düşünmüyorlardı[840]. Zaten Seleukos'un Kurupedion Muharebesi'nden galip çıkarak Küçük Asya ve Makedonya'da egemenliğini sağlamlaştırma girişimleri Byzantion ve Kalkhedon'un ticari iş hacmine ket vurmuş ve İstanbul Boğazı'ndaki hakimiyetlerini tehdit eder hâle getirmişti.

Herakleia Pontike'nin yardım çağrısında bulunduğu kentlerin ve I. Mithradates'in bu davete ne şekilde yanıt verdikleri bilinmemekle birlikte, Byzantion'lular savaş sırasında Herakleia'lılara önemli yardımlarda bulunmuş olmalıdırlar. Zira bu olaydan birkaç sene sonra Byzantion'lular Galatlar tarafından zor duruma düşürüldüklerinde Herakleia'lılar hiç duraksamadan kendilerine yardım etmişlerdir[841].

Seleukos ise, Kappadokia ve Pontos'a gönderdiği generali Diodotos'un yenilgisine karşın halen Ege Denizi'nden Hindistan'a kadar uzanan krallığın hakimiydi. Bu krallık, Mısır ve Hindistan sayılmazsa İskender'in fethettiği topraklara hemen hemen eşitti. Ancak Seleukos başarısını tam anlamıyla kutlayamadan –Kurupedion Muharebesi'nden 7 ay sonra, İÖ. 281 yılının 25 Ağustos ile 24 Eylül arasında bir tarihte[842]– hem doğduğu yerleri bir defa daha görmek[843] hem de Trakya'daki egemenliğini sağlamlaştırmak için gittiği Lysimakheia'da bir kurban töreni sırasında Ptolemaios Keraunos

---

[838] Bu durum bize açıkça Byzantion ve Kalkhedon'un Kurupedion Muharebesi'nde Seleukos'tan yana olmadığına; fakat Lysimakhos'u desteklediklerine işaret etmektedir. Bu savımızı destekleyen bir diğer önemli nokta ise, Lysimakhos Krallığı süresince bağımsız bir kent olan Byzantion'un Lysimakhos'un ölümünden sonra (İÖ. 281) da kral adına sikke basmış olmasıdır. Bu sikkelerin arka yüzünde yer alan *BY* inisiali (ilk harfleri), Byzantion'un adına işaret etmekte olup, sikkelerin Byzantion'da basıldığını kanıtlamaktadır. Daha detaylı bigi için bk. Seyrig 1968, 184 vdd.; Saprykin 1997, 222 vd.; Mørkholm 2000, 151; 159 vdd.; Tekin 2005[3], 25 vd.

[839] Saprykin 1997, 164; Tekin 2005[3], 25 vd.

[840] Byzantion'lular, Seleukos'un düşmanı Lysimakhos'la müttefiktiler. Ayrıca Seleukos'un diğer bir düşmanı olan Antigonos Monophthalmos'un oğlu Demetrios Poliorketes'le de dostça ilişkiler içindeydiler (*SIG*[3] 349-351). Bu bakımdan Byzantion'lular, Olympia'ya Demetrios Poliorketes ile oğlu Antigonos Gonatas'ın heykellerini diktirmişlerdi (Paus. VI. 15. 7). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kubitschek 1970[2], *col.* 1136.

[841] Memnon XIX. 1.

[842] Iust. XVII. 2. 4; ayrıca bk. Walbank 1957, 50.

[843] Zira kral gençken Makedonya'dan, İÖ. 334 yılında Büyük İskender ile birlikte sefere çıkmıştı. Artık 54 senedir savaşlarla geçen kariyerini sükunet içinde kendi vatanında tamamlamak istiyordu.

tarafından öldürülmüştür[844]. Ptolemaios ardından başına bir taç takıp, görkemli muhafızın eşliğinde orduya gitmiş ve önceleri Seleukos'a bağlı olan askerlere baskı yoluyla kendini kabul ve kral ilan ettirmiştir[845].

Seleukos'un öldürülmesiyle, İskender'in imparatorluğunu aralarında paylaşan generallerinin tamamı ölmüş ve toprakları varislerince yönetilmeye başlanmıştır. Bu durumda üç ana Hellenistik monarkhia ayakta kalmış oluyordu:

– *II. Ptolemaios'un yönetiminde* (İÖ. 282-246) *Mısır*;
– *Seleukos oğlu I. Antiokhos'un yönetiminde* (İÖ. 281-261) *Asya*;
– *Antigonos Monophthalmos'un torunu Antigonos Gonatas'ın yönetiminde* (İÖ. 283-İÖ. 239) *Makedonya*;



Ptolemaios Keraunos

Ptolemaios Keraunos ise, bu sırada Seleukos'un ordusunun başında Makedonya üzerine sefere devam etmekteydi. Ancak, İÖ. 281 yılının Eylül ayında Trakya'dayken, her taraftan kendisinin düşmanlarla sarılmış olduğunu görmüştür. Derhal müttefik arayışı içine girmiştir. İlk olarak Lysimakhos'un ikinci eşi ve kardeşi olan Arsinoe ve çocuklarının kendisine karşı herhangi bir kötülükte bulunmalarını engellemek için Arsinoe ile evlenme yoluna gitmiştir[846]. Ardından Mısır kralı olan kardeşi Ptolemaios II Philadelphos'a[847] (İÖ. 282-İÖ. 246) mektup yazarak, Mısır Krallığı üzerindeki

[844] Polyb. II. 41. 1; Corn. Nep. XXI. 3 "*Krallar Üstüne*"; Strab. XIII. 4. 1 *c*. 623; Memnon XII. 3; App. *Syr*. 62-65; Paus. I. 16. 2; X. 19. 7; Pomp. Trog. *prolog*. 17=Iust. XVII. 2. 4-5; Euseb. *chron*. 235*a-b*; *d*; Hieron. *chron*. 124.3 [1735]; 125.1 [1737]; Oros. *hist*. III. 23. 63-68; ayrıca bk. Vit. Arat. *genus* 15; *BabylChron*. IX. R. 1-7; *Brit. Mus*. 35603. 08-10. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Arslan 2007b, 90 vd.

[845] Memnon XII. 3.

[846] Pomp. Trog. *prolog*. 17=Iust. XVII. 2. 6-8; ayrıca bk. Memnon XIV. 1.

Ptolemaios Keraunos'un bu şekilde davranmasının nedeni; bu sırada Arsinoe ve çocuklarının Lysimakhos'un Trakya ile Makedonya'daki topraklarının ve Kassandreia gibi güçlü/zengin kentlerin hakimi olmaları; ayrıca ellerinde yeteri derecede askerî güç bulundurmalarıydı. Arsinoe'nin Lysandros'tan 3 çocuğu vardı. Bunlardan Lysimakhos 16; Philippos 13 yaşındaydı (Iust. XXIV. 3. 5). Arsinoe'nin üçüncü oğlu Ptolemaios'un ise, bu sırada kaç yaşında olduğu bilinmemekle birlikte en büyükleri olduğu tahmin edilmektedir. Zira bu Ptolemaios, Ptolemaios Keraunos'un niyetlerinde samimi olmadığını düşündüğünden Kassandreia kentindeki kutlamalar sırasında onu karşılamamıştır (Iust. XXIV. 2. 10; 3. 5 dn. 2). Ardından Ptolemaios Keraunos'a karşı bir ordu toplamış ve İÖ. 279 yılında onunla savaşmıştır (Pomp. Trog. *prolog*. 24).

haklarından vazgeçtiğini bildirmiştir. Kendisi açısından babasının düşmanlarının krallıklarına sahip olmasının daha onurlu bir şey olduğunu ifade etmiştir[848]. Bithynia Kralı I. Nikomedes'i ise, her bakımdan övmüş ve onunla karşılıklı saldırmazlık anlaşması yapmıştır[849]. Bunun üzerine Epeiros Kralı Pyrrhos'a yanaşmıştır. Epeiros kralı ile kızını nişanlamış; böylelikle Pyrrhos'un yokluğunda kendisinin Epeiros Krallığı'nın koruyucusu olarak atanmasını sağlamıştır[850]. Ptolemaios, ayrıca Lysimakhos'un donanmasında bulunan Herakleia Pontike gemilerini de kendisiyle müttefikliğe devam etmeleri konusunda ikna etmiştir[851]. Bu sırada Seleukos'un düşmanı ve Herakleia Pontike ile müttefik olan Kuzey İttifakı üyelerinden Byzantion ve Kalkhedon kentleri de Ptolemaios Keraunos'un saflarında yer almış olsa gerektir.



Antiogonos II Gonatas

Memnon'a (XIII. 1) göre, Demetrios'un oğlu Antigonos II Gonatas ise, İÖ. 281 yılında Seleukos'un başına gelenleri öğrendikten sonra, Ptolemaios'un planlarını bozmak için kara ve deniz kuvvetleriyle Makedonya üzerine yürümüştür. Lysimakhos'un gemilerine sahip olan Ptolemaios Keraunos ise, donanmasını toplamış ve Antigonos'a karşı savaşmak için harekete geçmiştir[852]. Ptolemaios, İÖ. 280 yılında süregelen çarpışmalar sırasında, Antigonos Gonatas'ın donanmasına üstünlük sağlamıştır[853]. Iustinus'a (XXIV. 1. 2-7) göre, bu sırada Hellas'taki kentler

---

[847] Ptolemaios I Soter'in oğlu, İÖ. 285 yılında kral naibi olmuş ve İÖ. 282 yılında babasının ölmesi/öldürülmesi? ile Mısır tahtını ele geçirmiştir (Austin 2000[8], n° 44 str. 44-56; Polyb. II. 41. 2; Corn. Nep. XXI. 3. 4 "*Krallar Üstüne*"; Strab. XVII. 1. 11 *c.* 795; Clem Alex. *strom* I. 21*w*; Iust. XVI. 2. 7; Euseb. *chron.* 161*a-b*; *Exc. Barb.* 35B; Chronicon Paschale I. 425*a*; Hieron. *chron.* 124.1 [1733]; Malal. *chron.* 196). İlk iş olarak da Mısır tahtında hak sahibi olan herkesi bertaraf ederek kendi geleceğini sağlama almıştır.

[848] Memnon XII. 3.

[849] Iust. XVII. 2. 9-10.

Bu sırada I. Nikomedes ile kardeşi Zipoites arasında Bithynia tahtı üzerine çekişme yaşanmaktaydı. Dahası I. Antiokhos bu çekişmede Zipoites'i, I. Nikomedes'e karşı destekliyordu. Bu bakımdan I. Nikomedes, Ptolemaios'un müttefiklik/karşılıklı saldırmazlık çağrısına olumlu yaklaşmış olsa gerektir.

[850] Pomp. Trog. *prolog*. 17=Iust. XVII. 2. 11-15.

[851] Memnon XIII. 2-3.

[852] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Iust. XXIV. 1. 1.

[853] Memnon XIII. 2-3; Iust. XXIV. 1. 8.

Ptolemaios ile Antigonos arasındaki savaşı fırsat bilerek özgürlüklerini kazanmak ya da korumak amacıyla kendileri açısından en elverişli tarafı desteklemişlerdir. Bu bakımdan Kuzey İttifakı'na üye olan Byzantion ile Kalkhedon'un da Ptolemaios'u desteklemiş olması muhtemeldir. Zira çarpışmalar sırasında özellikle Herakleia Pontike'den gönderilmiş olan gemiler Ptolemaios açısından savaşın kazanılmasında önemli rol oynamışlar[854]. Bu bakımdan Ptolemaios tarafından ödüle lâyık görülmüşlerdir. Ağır bir şekilde yenilgiye uğrayan Antigonas II Gonatas ise, Boiotia'ya çekilmiştir. Bunun üzerine Ptolemaios Keraunos, Makedonya'ya geçmiş ve bölgenin yönetimini kesin bir şekilde kontrolü altına almıştır[855]. Ardından Seleukos'un oğlu I. Antiokhos ile barış anlaşması yapmış[856] ve Epeiros Kralı Pyrrhos'la kızını evlendirerek Makedonya'daki konumunu sağlamlaştırmıştır[857].



I. Antiokhos

I. Antiokhos'un ise, babasının ölümünden sonra, öncelikli hedefi imparatorluğun her tarafında patlak veren isyanları bastırmaktı. Bu bakımdan babasının Trakya'yı ele geçirme hayalinden vazgeçti. Anadolu'nun yönetim organizasyonunu düzenledi. İlk olarak, Lysimakhos'a karşı ayaklanmasından ve Kurupedion Muharebesi'ndeki yararlılıklarından dolayı Pergamon kentinin egemenliğini Philetairos'a bıraktı[858]. Ardından Ptolemaios Kerau-

---

[854] Kuzey İttifakı'nın en önemli üyelerinden biri olan Herakleia Pontike'nin Ptolemaios Keraunos'un yanında çarpışması doğal olarak, ittifakın diğer üyelerinden Byzantion ve Kalkhedon'un da bu savaşta Ptolemaios'tan taraf olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bk. Cary 1951[2], 58; 99; Saprykin 1997, 165.

[855] Memnon XIII. 2-3; Iust. XXIV. 1. 8.

[856] Iust. XXIV. 1. 8.

[857] Iust. XXIV. 1. 8; ayrıca bk. Pomp. Trog. *prolog*. 17=Iust. XVII. 2. 15.

Bununla birlikte Plutarkhos (*Pyrrh.* IX. 1), Pyrrhos'un evliliklerinden bahsederken, Ptolemaios Keraunos'un kızından söz etmemektedir. Zira Pyrrhos, o sırada İtalya'daydı. Ptolemaios'un ise, İÖ. *ca.* 279 yılında Galatlar karşısında yenilerek yaşamını yitirmesinin ardından, bu evlilik sadece sözde kalmış olsa gerektir.

[858] Philetairos ise, Trakya'da Ptolemaios Keraunos tarafından öldürülen Seleukos'un küllerini oğlu I. Antiokhos'a vererek kral nazarında değerini bir kat daha artırmıştır (App. *Syr.* 63).

Philetairos'un, Seleukos Kralı I. Antiokhos tarafından Pergamon'a vali olarak atanması, bölgede ele geçen Hellenistik *tetradrakhme*'ler ile kanıtlanmıştır (Newell 1936, 17).

nos'la anlaştı. Bu şekilde kendisine Küçük Asya'da hem güvenilir bir vali, hem de bir akraba[859] bırakan I. Antiokhos gönül rahatlığı ile Anadolu'dan ayrıldı. İmparatorluğunun merkezinde ve özellikle Mısır'ın başında bulunan II. Ptolemaios'un kışkırtmaları ile Suriye'de patlak veren isyanları bastırmak üzere doğuya hareket etti[860].

C. GALAT İSTİLASI:
Galatların Byzantion Kuşatması ve Küçük Asya'ya Geçişleri (İÖ. *ca.* 278/277)

Bu sırada kendilerine karşı set görevi gören Lysimakhos Devleti'nin İÖ. 281 yılında Kurupedion Ovası'ndaki muharebede yıkıldığını duyan Galatlar[861], artık Trakya ve Anadolu'da kendilerini durdurabilecek bir gücün kalmadığının bilincindeydiler[862]. Böylelikle İÖ. *ca.* 280 yılında Hellas'ı istila ettiler. Ancak liderleri Brennos'un Delphoi'da ölmesi[863] üzerine, yardımcısı Akikhorios liderliğindeki Galatlar ağır kayıplar vererek Make-

---

[859] I. Antiokhos bu sırada kardeşi Akhaios'un kızını Pergamon kentinin yöneticisi Philetairos'un yeğeni Attalos ile evlendirmişti.

[860] Heinen 1972, 3 vdd.; 1989, 413 vdd.

[861] Bu kavim Hellenler tarafından Keltler [οἱ Κελτοί]; Romalılar tarafından ise, Gallia'lılar olarak adlandırılmaktaydı. Bununla birlikte İÖ. III. yüzyılda Avrupa üzerinden Küçük Asya'ya göç eden Keltlere hem Latinler hem de Hellenler, Galatlar [οἱ Γαλάται] adını verdiler (Paus. I. 4. 1). Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000a, 2 vd.

[862] İÖ. *ca.* 279 yılında Galatların ana göç hareketiyle karşı karşıya kalan Hellas ve Makedonya onların bu yoğun baskısı ve ani akınları sonucu yağmalanmıştır. Doğal olarak, Hellenlerin başlarına gelen bu felaketi (*OGIS* 765) gelecek kuşaklara biraz da abartarak aktardıkları düşünülebilir. Antik yazarlar Galatların sayıları hakkında yaklaşık olarak birbirine yakın tahminlerde bulunmalarına rağmen, genel olarak tartışmaya açık bir konu olan nüfusları hakkında kesin bir rakam vermek oldukça güçtür: Iustinus'a (XXIV. 4. 1-7) göre, toplam sayıları 300.000 kişi olup bunlardan 150.000'i Hellas'ın kuzey sınırını kontrolleri altında bulundurmaktaydı. Pausanias'a (X. 19. 6-9) göre, 152.000 kişilik piyade ve her süvarinin iki yardımcısı olmak üzere, 20.400 atlı asker; Iustinus'a (XXIV. 6. 1) göre, 150.000 piyade ile ona eşlik eden süvari alayı; Diodoros'a (XXII. 9. 1) göre ise, 150.000 kişilik piyade, 10.000 süvari, 2.000 yük arabası, geçici misafirler ve pek çok tacirin ticaret amacı ile bu harekete katılımları söz konusudur. Şimdiye kadar verilen birbirine yakın rakamlar her ne kadar yüksek bir sayı ihtiva etse de, gene de Galatların gerçek nüfuslarından çok da farklı olmasa gerektir. Diğer bir deyişle, bu sayının aşağı yukarı doğru olduğu kabul edilecek olursa, Galatların geçtikleri bu bölgelerde yarattıkları terör ortamının pek de abartılmadan yansıtıldığı düşünülebilir. Konuya ilişkin olarak bk. Arslan 2000a, 38 vd.

[863] Polyb. IX. 30. 3; 35. 1; Diod. XXII. 9. 2-3; Val. Max. I. 1. 18; Paus. VI. 16. 1; VII. 18. 6; 20. 6; X. 16. 4; 23. 11-14; Iust. XXIV. 8. 11-16; XXVIII. 2. 5; ayrıca bk. *SIG*^{3} 398 str. 12-14=Austin 2000^8, 93 vd. n° 48.

donya sınırındaki diğer kabilelerle buluştular[864]. Burada Bolgios önderliğindeki ordularla birleşen Galatlar, İÖ. *ca.* 279 yılında Ptolemaios Keraunos'un hakimiyetindeki Makedonya topraklarına girdiler[865]. Ptolemaios Keraunos'la anlaşma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine[866] yaptıkları savaşta Keraunos'u öldürdüler[867]. Makedonya birliklerini ağır bir yenilgiye uğratarak bölgeyi yağmaladılar[868]. Ardından Trakya'yı istila ettiler. Ama o sırada ülkenin egemenliğini elinde bulunduran Antigonos Gonatas tarafından Lysimakheia civarında yapılan muharebede yenilgiye uğratıldılar[869]. Böylelikle zaten gevşek olan Galat federasyonu sona erdi. Her bir lider kendi kabilesi ile başının çaresine bakmaya çalıştı.

---

[864] Kallim. *hymn. del.* IV. 71-185; Polyb. II. 19; Paus. I. 4. 5; X. 3. 4; 8. 3; 23. 8; Iust. XXIV. 5; XXV. 1-2; XXXII. 3. 6. Fakat Diodoros'a (XXII. 9. 3) göre, Galatlardan hiç kimse Delphoi'daki bu yıkımdan canlı olarak kurtulamamıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Polyb. I. 6. 5; II. 20. 6; IV. 46. 1; Cic. *Div.* I. 81; Prop. *eleg.* III. 13. str. 51-54; Liv. XL. 58. 3; Ampel. XXXII. 2; Tzet. *Chil.* XI. str. 385-405; ayrıca bk. *SIG*^{3} 398 str. 4-11= Austin 2000^8, 93 vd. n^o 48; *FGrHist* IIB 482. 1; Arslan 2000a, 47 vdd.

[865] Pausanias'a (I. 4. 1-2) göre, bu sırada Makedonya Bölgesi ve Hellas zaten İskender'in ölümünden sonra imparatorluğu paylaşan halefleri arasındaki bitmez tükenmez mücadelelerle yıpranmış ve alt üst olmuş merkezi yönetimiyle istilacılara karşı koyabilecek bir durumda değildi.

[866] Makedonya topraklarında ilerleyen Bolgios âdet üzerine, kral Keraunos'a elçiler göndermiş. Elçiler krala eğer, ülkesindeki barışı korumak istiyorsa, altın ya da para olarak Galatlara haraç ödemesi gerektiğini söylemişlerdi. Öfkesi ve coşkun hareketleri ile ün yapan Keraunos ise, elçilere:

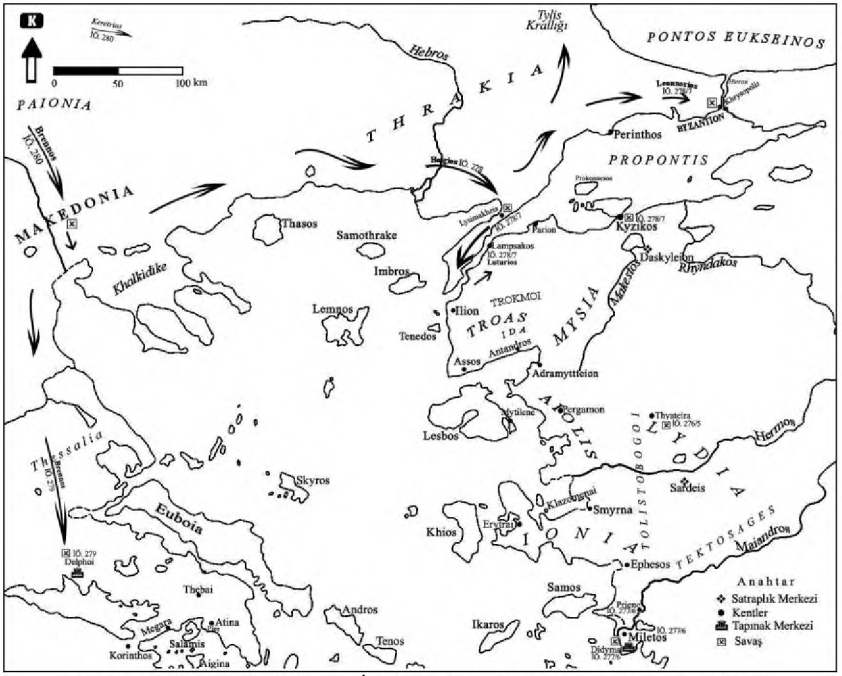
> "*eğer benden alacak bir şeyiniz varsa hemen gidin, kumandanlarınıza vakit geçirmeden teslim olup silahlarını bırakmalarını haber verin! O zaman onlarla nasıl bir barış yapacağımı ben bilirim*" demiştir.
>
> Bu duruma gülen elçiler;
>
> "*barışı senin iyiliğin için mi; yoksa kendi iyiliğimiz için mi önerdiğimizi kısa zamanda göreceksin*"

diyerek oradan ayrılmışlardır (Iust. XXIV. 5. 1-4).

[867] Ardından Bolgios önderliğindeki Galatlar Makedonya'yı işgal etmiş ve Galatlar karşısında bir varlık gösteremeyen Makedonya ordusunu bozguna uğratmışlardır. Keraunos bu muharebeye bir savaş fili sırtında katılmıştır. Ancak hayvan yaralanıp onu sırtından atınca canlı olarak ele geçirilmiştir. Galatlar tarafından vücudu parçalara ayrılmış ve başı kesilip bir mızrağın ucuna geçirilerek, Makedonya ordusuna gösterilmiştir (Memnon XIV).

[868] Polyb. IX. 35. 1-4; Diod. XXII. 3. 1-3; Memnon XIV; Plut. *Pyrrh.* XXII. 1; Paus. I. 16. 2; X. 19. 7-12; Pomp. Trog. *prolog.* 24=Iust. XXIV. 5. 5-6; Euseb. *chron.* 235*a-b*; 237*a*; 241*b*; 243*a*; Hieron. *chron.* 124.3 [1735]-124.4 [1736]; Vit. Arat. *genus* 15; ayrıca bk. Arslan 2000a, 40 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007b, 98 vdd.

[869] Polyb. IV. 46; Diod. XXII. 9; Paus. X. 19-23; Iust. XXIV. 5; XXV. 1-2.



14) *Galatların Hellas'ı İstilası ve Küçük Asya'ya Geçişleri*

Leonnorios ile Luturios önderliğindeki Galatlar Küçük Asya'ya geçmeye karar vermişlerdir. Bununla birlikte, Kommontorios liderliğindeki Galat kabilesi Luturios ve Leonnorios önderliğindeki Galat kabileleri gibi, Çanakkale Boğazı'nı geçerek Anadolu'da yeni maceralara atılmaktansa, bulundukları bölgede kalmayı tercih etmişlerdir. Bu yüzden Byzantion yakınlarındaki bereketli bir alana yerleşmişler; kısa süre içinde Kommontorios önderliğinde kendilerine karşı çıkanların üzerine düzenledikleri saldırılarla bölgedeki en önemli siyasi güç konumuna gelmişler, Byzantion'un kuzeybatısından Karadeniz'in batı kıyılarına kadar uzanan bir alanda Tylis Krallığı'nı kurmuşlardır[870]. Âdet olduğu üzere hemen Byzantion

[870] Polyb. IV. 46. 1-2; VIII. 22; Iust. XXV; konuya ilişkin olarak bk. Hansen 1971[2], 28 dn. 13; Mitchell 1993, 14 dn. 12.

Byzantion'lu Stephanos'a (*Ethnika s.v.* Τύλις=*Tylis*) göre, Haimos (Strata Planina/ Büyük Balkan) Dağları'nın yakınlarında yer almaktadır. Bu bakımdan Tylis eski Odrys Krallığı'nın topraklarında kurulmuş olsa gerektir. Bununla birlikte krallığın sahil kesimi İÖ. *ca.* 241-239 yıllarında Seleukos II Kallinikos ile Antiokhos Hieraks arasındaki taht mücadelesine kadar Seleukos Krallığı'nın hakimiyeti altında kalmıştır. Ardından Mısır Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir (Polyb. V. 34. 8). Zira Samothrake'de (Semadirek)

topraklarına karşı yağma seferleri düzenlemeye başlayan Galatların bu ani, beklenmedik ve son derece tehlikeli akınları karşısında Byzantion *territorium*'u önemli ölçüde zarara uğramıştır. Byzantion'lular çareyi Kommontorios liderliğindeki Galatlara topraklarını yağmalamamaları için haraç vermekte bulmuşlardır[871]. Öyle ki, Byzantion'lular zaman içinde Galatlara her yıl düzenli olarak 80 *talanta* vergi vermeye razı olmuşlardır. Böylelikle, parayla da olsa hem kentlerinin hem de egemenlikleri altında bulunan kırsal alanların güvenliğini sağlamışlardır[872].

Luturios ve Leonnorios önderliğindeki Galatların ise, İÖ. *ca.* 278/277 yılında, Trakya ve Byzantion *territorium*'undaki hareketlerini detaylı bir silsile içerisinde vermek oldukça güçtür. Çünkü kendilerine bereketli bir toprak bulup yerleşme niyetleri olmaksızın geçtikleri her yeri bir çekirge sürüsü gibi kurutan, para ve yağma düşkünü bir halk imajı çiziyorlardı[873]. Bölgedeki kentleri yağmalamamak ya da Byzantion örneğinde olduğu üzere yağmaya devam etmemek için onlardan haraç talep ediyorlardı[874]. Daha önce Delphoi'da olduğu gibi, yörenin zengin kutsal alanlarına ve tapınaklarına saldırıyor[875], kentleri ve kırsal araziyi yağmalıyorlardı[876]. Bu çeşit yaşam biçimleri ile antik kaynaklara geçen Galatlar, İÖ. 280 yılından itibaren 10 yıldan daha az bir sürede Hellas, Makedonya, Trakya ve Küçük Asya'nın yöresel efsanelerinde, gelenek-göreneklerinde ve özellikle yolları üzerinde bulunan kentlerin ve kırsal alanların tarihinde silinmez bir biçimde izlerini bırakmışlardır[877].

Galatların Bolgios ve Keretrios önderliğindeki Makedonya ve Trakya seferlerini çelişkili bir şekilde yorumlayan antik yazarlar, gene de bu böl-

---

bulunan ve İÖ. 240 yılından sonraya tarihlenen bir yazıtta adanın Trakya'daki topraklarının barbar (Trak ya da Galat) saldırısı karşısında savunmasına yardımcı olması dolayısıyla III. Ptolemaios'un subaylarından Epinikos onurlandırılmıştır (Balalakis-Scranton 1939, 452 vdd.). Daha detaylı bilgi için bk. Walbank 1957, 499.

871 Byzantion'lular ülkelerini Galatların yıkımından ve yağmasından kurtarmak için önceleri her defasında 3.000 ya da 5.000, bazen de 10.000 altın parçadan oluşan hediyeler veriyorlardı (Polyb. IV. 45. 9).

872 Polyb. IV. 45-46; VIII. 22.

873 Liv. XXXVIII. 16. 1.

874 Liv. XXXVIII. 16. 3-4; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Staehelin 1907, 41; Magie 1950, 731 dn. 12; 828 dn. 23; 929 dn. 14; Hansen 1971^2, 30; Jones 1971^2, 113 vd. dn. 2.

875 Paus. X. 22. 3; Iust. XXIV. 6. 4.

876 Diod. XXII. 4; 5. 2; Paus. I. 4. 5; X. 22. 2; Iust. XXIV. 5. 1; 6. 1-2.

877 Mitchell 1974, 1 vd.

gelerin Galatlar tarafından ele geçirilmesi konusunda hemfikirdirler[878]. Galatların Hellas ve Trakya'ya nasıl girdikleri hakkında detaylı bilgi vermeyen Polybios[879], Livius[880] ve Memnon[881] onların Küçük Asya'daki işlerini detaylı bir şekilde incelemişlerdir[882]. Genel tradisyona göre, Trakya kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, Küçük Asya'nın bereketli toprakları ve zengin kentleri hakkında anlatılan hikayelerin cazibesine kapılan Galatların bir bölümü Çanakkale Boğazı'nı geçmeye, diğer bir bölümü ise, Byzantion üzerine yürümeye karar vermişlerdir[883].

Bu bakımdan Galatlar, İÖ. *ca.* 278 yılında liderleri Luturios ve Leonnorios önderliğinde ilk iş olarak Lysimakheia'yı istila etmişlerdir[884]. Lysimakhos Krallığı'nın eski başkenti olan bu kent, Çanakkale Boğazı üzerinde birinci sınıf stratejik bir topografyada kurulmuş olup, Anadolu yakasına geçmek için elverişli bir limana sahipti[885]. Fakat hiç gemi ele geçiremedikleri için ve liderler arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden Leonnorios, Çanakkale Boğazı'nı geçme fikrinden vazgeçmiş ve aşiretini Byzantion'a sevk etmiştir. Bu sırada Çanakkale Boğazı'nda bulunan diğer Galat lider Luturios, Makedonya Kralı Antipatros'un[886] müzakere etmek için ve

---

878 Polyb. IV. 46. 2; Diod. XXII. 4-9; Paus. X. 19. 7; Cass. Dio XIX. 63=Zonaras IX. 20; Iust. XXIV. 1-6; XXV. 1. 2-3. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000a, 52.

879 Polyb. IV. 46. 1-2.

880 Liv. XXXVIII. 16. 1-4 dn. 4.

881 Memnon XIX. 1-5.

882 Strab. XII. 5. 1 *c.* 567; Paus. I. 4. 1-5; Cass. Dio XIX. 63=Zonaras IX. 20; Pomp. Trog. *prolog.* 25=Iust. XXV. 2. 1-11. Galatların, Küçük Asya'ya geçişlerine ilişkin olarak ayrıca bk. Diog. Laert. V. 83; Tzet. *Chil.* XI. str. 405-411; Gyllius *Const.* IV. 10-11.

883 Caesar'a (*Gall.* IV. 5) göre, Galyalılar kolayca fikir değiştirebilen ve yeniliklere açık bir toplumdu. Gerçekten de Galyalıların arasında şöyle bir töre vardı: Ülkelerinden geçen yolcuları onların isteklerine aykırı da olsa durdurur ve her birinin ne işittiğini, her konuda ne duyduğunu ve ne gördüğünü sorarlardı. Kasabalarda halk, tacirlerin etrafını çevirir, onlara nereden geldiklerini, ülkelerinin coğrafyasını, iklimini ve orada neler görüp öğrendiklerini anlatmaya zorlarlardı. Galyalılar kulaktan duyma söylentilere kolayca kapıldıkları için, yolcuların ve tacirlerin çoğu zaman gördüklerini onların hoşlarına gideceğini tahmin ettikleri ölçüde abartarak ve değiştirerek hikaye edip uydurmaları sonucunda çoğu zaman en önemli meselelerde bile pek çabuk pişman olacakları kararlar alırlardı. Galatların, Küçük Asya'ya geçişleri ile ilgili olarak ayrıca bk. Liv. XXXVIII. 16. 2; Iust. XXV. 1. 1-2. 11.

884 Liv. XXXVIII. 16. 4.

885 Liv. XXXVIII. 16. 1.

886 Makedonya, İÖ. 279 yılında 45 günlüğüne Makedonya Krallığı yapmış Philippos'un oğlu Antipatros tarafından idare edilmiştir. Ancak Antipatros, Demetrios'un oğlu Antigonos tarafından yenilerek tekrar Makedonya tahtını –bu sefer bir daha ele geçire-

müttefiklik göstergesi altında gönderdiği Makedonyalı elçilerin elindeki 2 gemi ve 3 *triereis*'e el koymuştur. Bu sayede, ancak *ca.* 2 km genişliğindeki Çanakkale Boğazı'ndan gemileri gece gündüz bir kıyıdan öteki kıyıya hiç vakit kaybetmeden yollayarak birkaç gün içinde elindeki askerlerini Troas[887] Bölgesi'ne geçirmiştir[888]. Leonnorios önderliğindeki Galatlar ise, Byzantion'a gelerek kentin *territorium*'unun büyük bir kısmını yağmalamışlardır. Galat akınlarından bunalan ve oldukça sıkıntılı duruma düşen Byzantion'lular yardım talebinde bulunmak amacıyla Kuzey İttifakı içinde bulunan müttefiklerine elçiler göndermişlerdir. Kalkhedon, Herakleia, Tieion ve Kieiros başta olmak üzere bütün müttefiklerinden güçleri ölçüsünde Galatlara karşı kendilerine yardım etmelerini istemişlerdir.

Bunun üzerine Herakleia'lılar Byzantion elçi heyetinin kendilerinden talep ettikleri 4.000 altını Byzantion'lulara vermişlerdir[889]. Diğer müttefiklerin Byzantion'a ne şekilde yardım ettiğine dair elimizde veri olmamakla birlikte; söz konusu üyelerin de zor durumdaki Byzantion'a değişik şekillerde yardım gönderdiklerini varsaymak yanlış olmasa gerektir[890].

İÖ. *ca.* 279 yılında Bithynia Kralı I. Nikomedes'in düşmanı, Seleukos'un oğlu I. Antiokhos birçok savaştan sonra, babasının krallığının büyük bir bölümünü tekrar ele geçirmişti[891]. Generallerinden Patrokles'i, emrine verdiği tam donanımlı birliklerle Toros Dağları'nın arka kısımlarına göndermişti. Patrokles ise, soyu Aspendos'lu bir aileye dayanan Hermogenes'i[892] Herakleia Pontike ve diğer kentleri ele geçirmek üzere görevlendirmiştir. Hermogenes, Herakleia'lıların kendisine elçiler göndermesinin ardından onlarla bir dostluk anlaşması imzalamış ve güzergahını değiştirerek Phrygia içinden Bithynia üzerine yürümüştür. Ancak Bithynia'lılar tarafından pusuya düşürülmüştür. Hermogenes cesurca karşı manevralar sergilemişse

---

meyecek bir şekilde– kaybetmiştir. Böylelikle, İÖ. 280 yılında Ptolemaios Keraunos'a deniz savaşında yenilmiş olan Demetrios'un oğlu Antigonos II Gonatas İÖ. *ca.* 278/277 yılında Makedonya tahtını ele geçirmiştir. Memnon XIV; Paus. I. 16. 2; Lucan. *Macr.* 11; Euseb. *chron.* 235*d*; 237*a-b*; 241*b*; 243*a*; 245*d*; Hieron. *chron.* 125.2 [1738]; Vit. Arat. *genus* 15; ayrıca bk. Polyain. *strat.* IV. 6. 17 "*Antigonos*".

887 Kyzikene ile Kaikos arasında kalan bölge.

888 Liv. XXXVIII. 16. 8.

889 Memnon XIX. 1.

890 Kısa süre sonra Byzantion'lular ile Galatlar ve I. Nikomedes arasında yapılan anlaşmada, Byzantion'lular kendilerinin yanı sıra, özellikle ittifak halinde bulundukları Tieion, Kalkhedon ve Kieiros'luların da bu koşullardan yararlanmasının altını çizmişlerdir (Memnon XIX. 2).

891 Memnon XV.

892 Otto 1966^2, *col.* 862-863 n° 6; Geyer 1971^2, *col.* 493 n° 3.

de hem kendisi hem de komutası altındaki ordusu I. Nikomedes(?)[893] tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Bunun üzerine I. Nikomedes, İÖ. *ca.* 279 yılında I. Antiokhos'un Bithynia'lılara karşı sefere çıkmak için hazırlandığını öğrenince, müttefik arayışına girmiş ve elçilerini Herakleia Pontike'ye göndermiştir. Zira I. Antiokhos zaten isyankar kardeşi Zipoites'i her bakımdan kendisine karşı desteklemekteydi. Bir de bizzat Seleukos ordularının başında kendi üzerine yürüyeceğini öğrenince, sadece kendi güçleriyle düşmanlarına karşı baş edemeyeceğini anlamıştır. Herakleia'lılara benzer tehlike anlarında ve ihtiyaç hallerinde yardım edeceğine dair söz vermiştir. Bu şekilde, Herakleia'lılarla –dolayısıyla Byzantion ile Kalkhedon'un da dahil olduğu Kuzey İttifakı üyeleriyle– anlaşma sağlanmıştır[894].



I. Nikomedes

I. Antiokhos, İÖ. *ca.* 279 yılında Demetrios'un oğlu Antigonos II Gonatas üzerine yürümüştü. Her iki taraf da büyük ordularla birbirlerine karşı durunca savaş kızışmış ve bir süre devam etmişti. Bithynia Kralı I. Nikomedes bu savaşta Antigonos'un müttefiki olarak savaşmıştır. Ancak İÖ. *ca.* 278 yılında Antigonos Gonatas ile I. Antiokhos barış anlaşması imzalamışlardır[895]. Bunun üzerine Makedonya'dan geri dönen I. Antiokhos, II. Antigonos ile savaşları sırasında Makedonya saflarında kendisine karşı çarpışmış olan Bithynia Kralı I. Nikomedes'e savaş ilan etmiştir. Nikomedes ise, birçok yerden güç toplamıştır. Ana müttefiklerinden biri olan Herakleia'lılara elçiler gönderince, Herakleia'lılar kendisine tam donanımlı

---

[893] Memnon'da (XV) sözü edilen Hermogenes'in Bithynia'lılara karşı verdiği savaş sırasında Bithynia ordusuna kimin kumanda ettiği (Zipoites/Nikomedes?) kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte bu olayın üzerine I. Antiokhos'un, I. Nikomedes üzerine sefer düzenlemeye kalkışmasından (Memnon XVI) dolayı Hermogenes'in I. Nikomedes tarafından yenilmiş olması akla daha yatkındır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Saprykin 1997, 165 vdd.

[894] Memnon XVI.

Bu anlaşma Herakleia'lıların da işine geliyordu. Çünkü kısa süre önce, İÖ. *ca.* 281 yılında, Bithynia hükümdarı Zipoites, önceleri Lysimakhos, daha sonraları ise, Seleukos nedeniyle Herakleia'lılara karşı düşmanca bir tutum sergiliyordu. Zira her ikisine de aynı derecede düşmanlık beslediğinden Herakleia Pontike *territorium*'una ani bir saldırı düzenleyerek yağmalamıştı. Ancak bu sefer sırasında Zipoites'in ordusu da ağır kayıplara uğramıştır (Memnon X; Diod. XIX. 60). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Saprykin 1997, 162 vd.

[895] Iust. XXV. 1. 1. Daha detaylı bilgi için bk. Saprykin 1997, 166 vd.

13 *triereis* yollamışlardır[896]. Bu şekilde I. Nikomedes, I. Antiokhos'un donanmasına karşı durmuştur. Donanmalar bir süre karşılıklı savaş düzeninde beklemiş olmalarına rağmen, her iki taraf da çarpışmaya yanaşmamış ve hiçbir başarı elde edemeden geri çekilmişlerdir[897].

Kısa süre sonra şans müttefik arayışı içindeki I. Nikomedes'in yüzüne gülmüştür. Çünkü, İÖ. *ca.* 278/277 yılında Hellas, Makedonya ile Trakya'yı yağmalayan Galatların bir kolunun, Byzantion *territorium*'unu talan ettiğini öğrenmiştir. Troas Bölgesi'ndeki kentlerin ise, Çanakkale Boğazı üzerinden Küçük Asya'ya geçen Galatların diğer kolu ile karşı karşıya gelme talihsizliğini yaşadığı duyumunu almıştır. Bu bakımdan elçilerini hemen Byzantion'lulara saldıran Galatlara göndermiştir[898]. Bu sırada Peraia'da (Pera) konuşlanmış olan Galatlar, bir yandan Byzantion *territorium*'unu yağmalarken diğer yandan da kenti kuşatıyorlardı[899]. Galatlarla müttefiklik anlaşması yapmak üzere girişimlere başlayan elçiler Bithynia kralının cömert vaatlerini –askerî donanım, maaş, erzak, yağma ve yerleşilecek uygun/verimli topraklar *etc.*– Galat lider Leonorios'a iletmişlerdir. Bu şekilde Galatları ikna etmeleri zor olmamıştır. Bu bakımdan bir an önce Byzantion

---

[896] Bu savaş sırasında Kuzey İttifakı'nın diğer üyeleri olan Byzantion ve Kalkhedon da I. Nikomedes'ten taraf olarak donanmalarıyla I. Antiokhos'a karşı Bithynia kralını desteklemiş olsa gerektirler.

[897] Memnon XVIII.

[898] Memnon XIX. 2.

[899] Tzetzes'e (*Chil.* XI. str. 405-408) göre, Peraia olarak adlandırılan yer, bu tarihten itibaren Galatai şeklinde isimlendirilmeye başlanmıştır. Bu durum zaman içinde Galata şeklinde değişmiştir (ayrıca bk. Gyllius *Const.* IV. 10-11).

Zosimos'a (II. 36. 2) göre, Eryhtrai'lı *Sibylla* ya Epeiros'lu Phaellos veya Phainnis'e ait olan bir kehanete istinaden, -bu kadının tanrısal nefesle uyarılmış kehanetler çıkardığı söylenir (ayrıca bk. Lact. *Inst. Div.* I. 6. 8-16; Gyllius *Const.* IV. 2)- Byzantion'un başına gelecek olan Galat felaketi öngörülmüştü. Zosimos'ta (II. 37. 1 str. 15-22);

Ey Megara'nın kentinde oturanlar, kutsal yurdum,
Babamın niyeti hakkında artık susmam, anlatacağım,
Kutsal kehanetleri ölümlülere, açıkça.
Trakya bir felaketle sarsılacak, çok yakında doğumu
bir yılan çocuk, kötülük getirecek bir zaman.
Ülkenin kenarında vahşi bir yara/ülser, büyüyecek,
Ansızın patlayıncaya kadar, kabaracak, kabaracak ve
kan akıtacak.

dizeleriyle tasvir edilen bu kehanet R. T. Ridley'e (1982, 40 dn. 86) göre, Apollon tarafından Byzantion'luları Galatlara karşı uyarmak için verilmişti. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Ridley 1982, 160.

önlerindeki Galatları, Bithynia'ya geçirmek üzere girişimlere başlamışlardır[900].

Ancak I. Nikomedes, Leonnorios'u ve büyük bir çoğunluğu savaşçı olmak üzere önemli miktarda Galatı, gemileri ile İstanbul Boğazı üzerinden Küçük Asya'ya geçirmek için çeşitli defalar teşebbüste bulunmasına karşın Byzantion'luların bu işe izin vermemeleri yüzünden girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonunda I. Nikomedes, Peraia'daki Galatları[901] karşı tarafa geçirmek için Byzantion'lularla anlaşma yoluna gitmiştir. Zaten I. Antiokhos'un düşmanı, Herakleia Pontike ve Kalkhedon'un önemli müttefiklerinden biri olan Byzantion'lularla ittifak yapması da zor olmamıştır. Byzantion'lular ile I. Nikomedes arasında imzalanan mutabakat koşulları uyarınca[902]:

– *Galatların Bithynia Kralı I. Nikomedes'i ve onun soyundan gelen kimseleri daima dost olarak desteklemeleri;*
– *Kendilerine farklı kentlerden ve krallıklardan elçiler gönderildiği zaman I. Nikomedes'in izni olmaksızın hiç kimseyle müttefik olmamaları;*
– *Sadece I. Nikomedes'in dostlarıyla dost olmaları, düşmanlarıyla müttefik olmamaları;*
– *Ayrıca Byzantion'lular ile ve eğer bir yerde de gerekli olursa Tieion, Herakleia, Kalkhedon, Kieiros'lularla ve birtakım başka etnik grupların yöneticileriyle müttefik olmaları;*

konusunda Galatlarla mutabakat sağlanmıştır.

Bu anlaşma koşulları Byzantion'lular ve müttefikleri açısından yararlı olmuştur. Byzantion'lular bu şekilde bir yandan topraklarını yağmalayan ve kentlerini kuşatan Galatlardan kurtulmuş olurken diğer yandan da Galatların Küçük Asya'ya geçtikten sonra dahi kendilerinin ve Kuzey İttifakı müttefiklerinin dostu olacağına dair garanti almışlardır. Ayrıca Galatlar kendilerinin ve Kuzey İttifakı üyelerinin de düşmanı olan Zipoites ile I. Antiokhos'a karşı I. Nikomedes'in saflarında çarpışacaklardı[903]. Nitekim

---

[900] Memnon XIX. 2.

[901] Tzetzes'in (*Chil.* XI. str. 406-411) aktarımına göre, Nikomedes'in emrine giren Galatlar, Peraia'dan Asya yakasına geçmiş olmalıdırlar. Zira P. Gyllius'a (*Const.* IV. 10-11) göre Galatların ordugahlarını kurdukları Peraia'yı boydan boya saran tüm kıyı şeridi gemilerin kıyıya dokunabilecek kadar yanaşabildiği limanlarla doluydu.

[902] Memnon XIX. 2.

[903] Liv. XXXVIII. 16; Memnon XIX. 3; Pomp. Trog. *prolog.* 25; Iust. XXV. 2. 8-10; Suda γ. 21 *s.v.* <Γαλάται·=*Galatai*>; ayrıca bk. Diog. Laert. V. 83; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Ἄγκυρα=*Ankyra*; *s.v.* Γαλάται=*Galatai*; *s.v.* Φρυγία=*Phrygia*.

Herakleia da bu sıralar aktif olarak Zipoites'le savaş halinde olduğundan yeri geldiğinde I. Nikomedes'ten yardım alması ve Bithynia kralına yardım etmiş olması muhtemeldi. Zira Herakleia'lılar, Bithynia Kralı Zipoites (İÖ. *ca.* 315-İÖ. *ca.* 280) karşısında kendilerine bağlı olan Tieion ve Kieiros'u kaybetmişlerdi[904]. Ancak Zipoites'in, İÖ. 280 yılındaki ölümünden sonra, oğullarından I. Nikomedes ile Zipoites arasındaki taht kavgasını ve Bithynia Krallığı'ndaki iç savaşı fırsat bilen Herakleia'lılar Tieion, Kieiros ve Thynia topraklarını tekrar kontrolleri altına almışlardı[905]. Bu sebepten Herakleia'lılar ile I. Nikomedes'in isyankar kardeşi Thynia'nın hakimi Zipoites arasında savaş çıkmıştı. Bu savaşta Herakleia'lıların birçoğu Zipoites'e karşı çarpışırlarken kılıçtan geçirilmişlerdi. Ancak Herakleia'lıların müttefik güçleri –Byzantion, Kalkhedon, Tieion ve Kieiros'lular ile I. Nikomedes?– kendilerine yardıma gelince, Zipoites kaçmış ve kazandığı zaferin itibarını zedelemiştir[906]. Byzantion ve Kalkhedon'un, Zipoites'e karşı I. Nikomedes'e askerî bir yardımda bulunduğuna dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak bu tarihten sonra, I. Nikomedes'in hükümdarlığı boyunca Bithynia Krallığı ile Byzantion ve Kalkhedon'un ilişkileri uyum içinde gelişmiştir[907]. Plutarkhos'a (*mor.* IV. 302 *e*-303 *a*; *Quaestiones Graecae* 49) göre, zaten Kalkhedon'lular Zipoites ile düşmanca ilişkiler içindeydiler. Çünkü Bithynia kralı tarafından kısa süre önce her bakımdan savaşa sebebiyet verecek şekilde provoke edilmişlerdi. Bu bakımdan Zipoites kendisini Bithynia kralı ilan ettikten sonra, Kalkhedon'lular Trakyalı müttefiklerinin de yardımlarıyla bütün güçleriyle Zipoites'in topraklarını istila etmiş; ellerinden geldiği ölçüde ateş ve kılıçla tah-

---

Bu anlaşma ayrıca, açık bir şekilde Byzantion ve Kalkhedon'un, Bithynia tahtı üzerine çekişen iki kardeş arasındaki savaşta müttefikleri Herakleia Pontike, Tieion ve Kieiros gibi I. Nikomedes'in tarafında yer aldığına işaret etmektedir.

[904] Herakleia'lıların Kieiros ile Tieion kentleri üzerindeki kontrollerini kaybetmeleri iki şekilde açıklanabilir. Birincisi, İÖ. *ca.* 284 yılında Amastris'in çocukları tarafından öldürülmesinden sonra, Herakleia Pontike'de baş gösteren politik kargaşadan yararlanan Bithynia Kralı Zipoites tarafından Kieiros ile birlikte Tieion kentlerinin ellerinden alınmasıdır. İkincisi ise, İÖ. *ca.* 284 yılında Lysimakhos tarafından Herakleia Pontike ile birlikte ona bağlı Amastris ve Tieion kentlerinin ele geçirilerek daha sonradan kraliçe Arsinoe'ye hediye edilmesidir. Arsinoe de Herakleia Pontike'nin yönetimi için başlarına tiran olarak Kyme'li Herakleides'i atamıştı (Memnon VI.-VII. 3). Ancak Lysimakhos'un, İÖ. 281 yılındaki Kurupedion Muharebesi'nde ölmesinden sonra, Herakleia'lılar Herakleides'i tiranlıktan indirerek hapse atmışlar ve özgürlüklerini geri kazanmışlardır.

[905] Memnon XVI.

[906] Memnon XVII.

[907] Öyle ki, Memnon'a (XXII. 1) göre, I. Nikomedes ölmeden önce, hâlâ çok genç olan çocuklarının muhafızlarından biri olarak Byzantion halkını tayin etmiştir.

rip edip yağmalamışlardı. Bunun üzerine Zipoites güçlerini toplayarak Kalkhedon ve müttefikleriyle Phalion olarak adlandırılan mevkide karşılaşmıştır. Düşüncesizlik ve ihtiyatsızlık örneği gösteren Kalkhedon'lular Zipoites'e karşı disiplinden yoksun bir şekilde savaşmışlardır. Bu bakımdan 8.000'den fazla kayıp vermiş ve tam anlamıyla bozguna uğramışlardır. Zipoites, ancak Byzantion'un araya girmesiyle Kalkhedon'lularla barışa razı olmuş ve onları tamamen yok etmemiştir. Çünkü o sırada Kalkhedon'un müttefiki Byzantion'lular güçlü deniz ve kara kuvvetlerine sahiptiler[908].

Böylelikle, İÖ. *ca.* 278 yılında I. Nikomedes çok sayıda Galatı Küçük Asya'ya geçirmiştir[909]. Galatların yönetimde bulunan önde gelen liderleri-

---

[908] Plutarkhos'a (*mor.* IV. 302 *e*-303 *a*: *Quaestiones Graecae* 49) göre bu sırada Zipoites'i Kalkhedon'lularla mütareke yapmaya iten en önemli sebep, Byzantion'luları memnun etmekti.

Gene Plutarkhos'tan (*mor.* IV. 302 *e*-303 *a*: *Quaestiones Graecae* 49) öğrendiğimize göre, Bithynia Kralı Zipoites karşısında çok sayıda vatandaş kaybettiklerinden Kalkhedon'da erkek sayısı azalmıştı. Bu yüzden kadınlardan bazıları kentlerindeki azatlılar ve *metoikos*'larla evlenmişlerdi. Diğer yandan söz konusu savaşta dul kalan bazı Kalkhedon'lu kadınlar böylesine bir evliliğe razı olmaktansa bir daha evlenmemeyi tercih etmişlerdir. Bu bakımdan yaşamlarını sürdürebilmek için namuslu işlerde çalışmışlardır. Bu kadınlar kısa süre içinde Kalkhedon toplumunda herkes tarafından tanınır ve takdir edilir olmuşlardır. Zira dullar sokakta ne zaman bir yabancı ya da kent yöneticisi görseler, yüzlerini duvakla örtmeye başlamışlardır. Ancak kısa süre sonra bu geleneği yabancılar ve azatlılarla evlenen kadınlar da benimsemişlerdir. Bu bakımdan söz konusu durum zaman içinde Kalkhedon'lu kadınlar tarafından âdet haline gelmiş ve yabancılar ile devlet görevlilerinin önünde yüzlerini örter hâle gelmişlerdir.

[909] Galatların Anadolu'ya geçişlerine ilişkin olarak ayrıca bk. Polyb. I. 6. 5; Liv. XXXVIII. 16. 1-15; Strab. IV. 1. 13 *c.* 187; XII. 5. 1 *c.* 566; XIII. 1. 27 *c.* 594; Memnon XIX. 3; XX. 3; Paus. I. 41. 5; VII. 6. 8-9; X. 15. 2; 23. 14; Pomp. Trog. *prolog.* 25=Iust. XXV. 2. 8-11; Iust. XXXII. 3. 6.

R. T. Ridley'e (1982, 40 dn. 85-86; 160) göre, Apollon tarafından verilen bir kehanet (Zos. II. 37. 1) I. Nikomedes'in, isyankar kardeşine ve I. Attalos'a karşı kullanmak üzere Galatları Küçük Asya'ya geçirmesine istinaden öngörülmüştü. Burada sözü edilen aslan, Galat lider Leonnorios'u; kurt ise, Luturios'u betimlemek için kullanılmış olabilirdi. Zosimos'a (II. 37. 1 str. 1-14) göre söz konusu kehanet,

Ey Trakya kralı, kentini terk edeceksin. Koyunlar arasında
büyük bir aslan yetiştireceksin, pençesi düzmeci ve korkunç,
Ülkenin hazinelerini yağmalayacak
ve zahmetsizce toprağını alacak. Söylüyorum çok geçmeden
krallık onuruna ulaşacaksın ama düşürecek
seni tahtından, sütunlarla çevrili olan.
Uyuyan bir kurdu uyandıracaksın, pençesi düzmeci ve korkunç,
İstemese de ensen, sana boyunduruk vuracak.
O zaman Zeus'un buyruğuyla, kurtlar inlerini yapacak

nin sayısı 17 olup bunların arasından en önemlileri Leonnorios ve Luturios'tu. Livius'a (XXXVIII. 16. 8) göre ise, Luturios liderliğinde Troas Bölgesi'ne geçen Galatlar da kısa süre sonra, I. Nikomedes'in yanına gelerek Bithynia kralının hizmetine girmiştir. Böylelikle Hellenistik Dönem Anadolu tarihinin şekillenmesinde yüzyıllar boyu önemli etkilerden birini yapan Luturios ve Leonnorios önderliğinde yarısı savaşçı olmak üzere 20.000 kişiden oluşan Galat kavimleri Bithynia Kralı I. Nikomedes'in hizmetinde tekrar araya gelmişlerdir[910]. 1. Nikomedes, İÖ. 278 yılında Galatlarla yaptığı bu ittifak sayesinde ve kendisine Herakleia Pontike'den katılan müttefiklerin yardımıyla, Bithynia tahtında gözü olan Seleukos Kralı I. Antiokhos'un (İÖ. 281-İÖ. 261) desteklediği[911] isyankar kardeşi Zipoites'i kolaylıkla bertaraf etmiştir. Böylelikle Bithynia'nın tek hakimi olmuştur[912]. Ele geçirilen ganimetin bir bölümü kendileriyle Galatlar arasında paylaşılmıştır[913].

Galatların bundan sonraki hareketleri belirsiz olmakla birlikte, Byzantion'lu Stephanos'un *Ethnika* adlı ünlü coğrafya sözlüğünün Ankara[914] (=

Bithynia topraklarında; ama kısa zamanda güç,
Byzas'ın yerine oturanlara geçecek.
Üç kere kutlu Hellespontos, insanlar için tanrıların
yaptığı surlar, tanrıların iradesiyle.
Önünde korkunç kurt teslim olacak, zorunlu.

şeklindeydi (ayrıca bk. Gyllius *Const.* IV. 2).

Ancak Zosimos'a (II. 36. 2) göre, Eryhtrai'lı Sibylla veya Epeiros'lu Phaellos ya da Phainnis'e ait olan bu kehaneti daha sonradan Bithynia Kralı II. Prusias'ın (İÖ. *ca.* 182-İÖ. *ca.* 148) ikinci evliliğinden olma oğlu Nikomedes (Nikomedes III Epiphanes) yanlış yorumlayarak babasına savaş açmıştı. II. Prusias'ın Bithynia üzerindeki baskıcı ve acımasız rejimine karşı Pergamon Kralı II. Attalos'un yardımını ve Roma'nın dolaylı desteğini alarak babasına karşı savaşmış; sonunda Bithynia tahtını ele geçirmiştir (ayrıca bk. Polyb. XXXII. 16. 4; XXXVI. 14. 1; App. *Mithr.* 4-6; Iust. XXXIV. 4).

[910] Memnon'a (XIX. 4) göre, başlangıçta Galatların Küçük Asya'ya geçişi ve ilerlemelerinin buralarda ikamet eden insanlar için sorun çıkaracağı düşünülüyordu. Fakat bu işin sonunda onların yararına olduğu ortaya çıktı. Zira krallar kentlerdeki demokratik rejimi hızlı bir şekilde kaldırmaya çalıştıkları zaman, kentlere baskı uygulayanları uzaklaştıran Galatlar daha ziyade demokrasiyi güvence altına almış oldular.

[911] Liv. XXXVIII. 16. 1-15.

[912] Memnon XIX. 2-5; XX. 3; Liv. XXXVIII. 16. 1-15; Strab. XII. 5. 1-3 *c.* 567; Paus. I. 4. 5; X. 23. 14; Iust. XXV. 2. 11; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 730 dn. 10; Arslan 2000a, 55; 2007, 56 vd.

[913] Memnon XIX. 5.

[914] Stephanos Byzantios (*Ethnika s.v.* Ἄγκυρα=*Ankyra*), bu maddeyi İÖ. II. yüzyılda Aphrodisias'ta yaşamış olan ünlü Mısırlı Rahip Apollonios'un *Karika* (Karia Tarihi) adlı eserinin XVII. kitabının 13. paragrafına dayanarak kaleme almıştır (ayrıca bk. Apollon. *fr.* XVII. 13; Ael. Her. *pros. cath.* III. 1. 261).

Ankyra [Ἄγκυρα]) maddesine göre, İÖ. *ca.* 278/277 yılında Küçük Asya'ya geçen Galatlar, daha sonra Karadeniz Kralı Mithradates I Ktistes'in ordusunda paralı asker olarak, Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos'a karşı Paphlagonia yöresinde savaşmışlardır. Bozguna uğrayan Mısır ordusunu denize kadar kovalamışlar; hatta Mısırlıların birçok savaş gemisini de ele geçirmişlerdir. Ardından, I. Nikomedes[915] ve I. Mithradates[916] Galatların kendilerine yaptıkları bu yardımlara karşılık, onlara Halys ile Sangarios ırmakları arasında eskiden Phrygia daha sonraları ise, Galatia olarak adlandırılan bölgeyi bağışlamışlardır. Galatlar da burayı 3 kısma ayırmışlar, Strabon'a (XII. 5. 2 *c.* 567) göre, bu kabilelerden Trokmoi, Kappadokia ve Pontos'a; Tektosages Pessinus ve Orkaorkos'un komşusu olan Büyük Phrygia yakınlarındaki yerlere ve Ankyra kalesine; Tolistobogoi ise, Bithynia ve Phrygia Epiktetos ile sınır olan yerlere yerleşmişlerdir[917]. Böylelikle, I. Nikomedes ve I. Mithradates de, düşmanları Seleukos Kralı I. Antiokhos'la krallıkları arasında Galatlardan oluşan tampon bir bölge oluşturarak kendilerini güvence altına almışlardır.

Ç. *Byzantion ve Kuzey İttifakı* (İÖ. 266-İÖ. *ca.* 250)

İÖ. 266 yılına geldiğimizde I. Antiokhos, müttefiki Pergamon valisi Philetairos, Rhodos'lular ve Kyzikos'lularla birlikte Kuzey İttifakı kentlerinden Byzantion'u kuşatma altına almıştır. Söz konusu kuşatma sırasında Pontos Kralı Ariobarzanes'in de Seleukos kralına destek verdiği düşünülmekte-

---

II. Ptolemaios'un Pontos Euksenos'a (Karadeniz) bir deniz seferi düzenlemiş olması mümkündür. Çünkü Karadeniz sahilleriyle Mısır hanedanlığı arasındaki ilişki Ptolemaios I Soter (İÖ. 305-282) zamanında başlamıştı (Arslan 2000a, 58 vd.; Archibald 2004, 2 dn. 5). I. Ptolemaios, Aleksandreia'yı surlar, tapınaklar, dini yerler ve güzel yapılarla donatırken, gördüğü bir rüya üzerine, zamanın Sinope Kralı Skydrothemis'e hediyeler gönderip kentindeki Plouton heykelini istemişti (Tac. *hist.* IV. 83-84; Maneth. *fr.* 78=Plut. *mor.* V. 361 *f*-362 *a*: *De Iside et Osiride* 28; XII. 984 *a-b*: *De Sollertia Animalium* 36; Clem. Alex. *prop.* IV. 48. 1-2; Origen. *Cont. Cel.* V. 38). Skydrothemis'in bu mükemmel heykeli Ptolemaios'a vermesiyle başlayan Sinope ile Mısır dostluğu ve Mısırlıların Karadeniz sahilleriyle politik ve ticari ilişkileri II. Ptolemaios (İÖ. 282-246) döneminde de artarak devam etmiştir (*Pap. Cairo Zen.* n° 59012 l. 48; 59013 l. 23). Bu bakımdan bu sırada Sinope'nin, Karadeniz kralı tarafından rahatsız edilmesi ihtimal dahilindedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hind 1980, 504; Mitchell 2002, 43 dn. 55; Arslan 2000a, 59; 2007, 57 vd.

915 Memnon XIX. 5; Iust. XXV. 2.

916 *FGrHist* IIIC2 740 F 14 (13) '*Apollonios*'=Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Ἄγκυρα=*Ankyra*.

917 Memnon XIX. 5; Polyb. I. 6. 4; Liv. XXXVIII. 16. 13; Plin. *nat.* V. 42 [146]; Paus. I. 4. 5; Iul. *epist.* I. 89; ayrıca bk. Tzet. *Chil.* XI. str. 408-410. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2000a, 57 vdd.; 2007b, 113 vd.

dir[918]. Ancak bu kuşatma ne uzun sürmüş ne de I. Antiokhos ile müttefikleri Byzantion'a karşı herhangi bir başarı sağlayabilmişlerdir.

İÖ. *ca.* 265 yılında Byzantion'lular ile Herakleia'lıların bir kolonisi olan Kallatis'liler ve Istria'lılar arasında savaş başlamıştır. Savaşın nedeni Kallatis'lilerin bir ticaret merkezi olan Tomis'i kendi tekellerine geçirmek istemeleriydi. Bunun üzerine Byzantion'lular ve Kallatis'liler, Herakleia Pontike halkına askerî yardım için elçiler göndermişlerdir. Bir tarafta koloni kenti Kallatis diğer tarafta en önemli müttefiklerden biri olan Byzantion arasında kalan Herakleia'lılar ise, her iki tarafa da askerî yardımda bulunmamışlardır. Ama her iki tarafı uzlaştırmak amacıyla arabulucular –hakemler– yollamışlardır. Nitekim o zaman hakemler iki tarafı uzlaştırmak konusunda başarısız olmuşlardır. Bunun üzerine Kallatis'liler ve Byzantion'lular kendi aralarındaki sorunları kılıçla çözmek yoluna gitmişlerdir. Sonunda Kallatis sakinleri; ancak Byzantion'lular tarafından ağır kayıplara uğratıldıktan sonra, barışa razı olmuşlardır[919].

Batı Karadeniz'in önemli ticaret limanlarından biri olan Tomis'in[920] kontrolünü ele geçirmek için Byzantion ve Kallatis'lilerin çekişmesi üzerine çeşitli açıklamalar vardır. Ancak genel itibariyle bu çekişmenin ekonomik sebeplere dayandığı konusunda genel bir kanı '*communis opinio*' mevcuttur. Zira Tomis'in özellikle Istros'un her iki yakasında ikamet eden kavimlerle olan ticaretini[921] 'tekelinde' (= *monopōlion* [μονοπώλιον]) tutması Batı Karadeniz'le yoğun ekonomik ilişkileri olan Byzantion ve Kallatis'lileri yakından ilgilendiriyordu. Bu bakımdan Kallatis'liler Tomis'i hakimiyetleri altına alarak Byzantion'luları, Tuna ve Batı Karadeniz ticaretinden

---

[918] Reinach 1908, 183 vd.; Saprykin 1997, 172 dn. 25.

I. Mithradates'in Kuzey İttifakı ile olan müttefikliği uzun sürmemiş olsa gerektir. Zira I. Mithradates (İÖ. 301-İÖ. 266) hükümdarlığının sonlarına doğru, Herakleia Pontike kentiyle Amastris'in hakimiyeti konusunda çekişmeye girmişlerdir. Herakleia'lılar, Lysimakhos'un Amastris'e yönetici olarak atadığı Pergamon valisi Philetairos'un kardeşi Eumenes (*IG* XI 4, 1107; Hansen 1971[2], 16 vd.) üzerinde baskılarını artırarak kenti tekrar kendi egemenlikleri altına almak üzere harekete geçmişlerdi. Bunun üzerine Mithradates ile oğlu –kral naibi– Ariobarzanes de Amastris üzerindeki politikalarını aktifleştirmiş ve kentin hakimiyeti üzerinde Herakleia'lılarla kıyasıya bir mücadeleye girişmişlerdir. Ancak sonunda Eumenes, her ne sebeple olursa olsun, Amastris'in hakimiyetini Pontos Kralı I. Mithradates'in oğlu Ariobarzanes'e bırakmıştır (Memnon XVI). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. McGing 1986, 18 dn. 31-33; Saprykin 1997, 172 vd.

[919] Memnon XXI. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk, Newskaja 1955, 133; 142; 148; 150; Arslan 2007b, 120.

[920] Pippidi 1971, 100.

[921] Newskaja 1955, 151.

soyutlamaya çalışmış olabilirlerdi[922]. Byzantion'lular ise, gerek Tomis *emporion*'unu gerekse Tuna Irmağı boylarındaki İskit kavimleriyle olan ticari ilişkilerini kaybetmemek amacıyla bu duruma müdahale etmişlerdir. S. J. Saprykin (1997, 222 vdd.) ise, konuya daha değişik bir açıdan yaklaşmaktadır. Saprykin'e (*loc. cit.*) göre savaşın nedeni, Byzantion'un Karadeniz ticaretinde geçer akçe olan *posthumus* Lysimakhos sikkelerini kullanması[923] ve bu sikke birimini tedavülde tutmaları için Tomis ile Kallatis'e dayatmasıdır. Zira Istria ve Kallatis'liler genel olarak Istria boylarında ikamet eden İskit kavimleriyle olan ticaretlerinde önce sikke birimi olarak Attika standardı[924] daha sonra ise, *posthumus* İskender sikkeleri[925] kullanmaktaydılar. Sikkelerin gramajları ve içerdikleri gümüş ve altın oranları farklılık gösterdiği için Byzantion'lular zarara uğramaktaydılar[926].

---

[922] Kallatis'liler Batı Karadeniz kentlerine Byzantion'un nüfuz etmesini engellemeye ve ticari çıkarları doğrultusunda bir tekel durumu yaratmaya çalışmışlardı. *Hegemonia* için uğraşan bu ticaret kentlerinin çatışmasından, Byzantion galip çıkmış; Kallatis'in etkisini silah gücü sayesinde yok etmişti. Daha detaylı bilgi için bk. Blavatskaja 1952, 113 vdd.; ayrıca bk. Saprykin 1997, 222.

[923] Seyrig 1968, 184 vdd.; Saprykin 1997, 222 vd.

Zira Byzantion ve Kalkhedon'da *posthumus* Lysimakhos sikkelerinin basımı kentlerin İÖ. *ca.* 235 yılında ortak para birimine karar vererek otonom gümüş sikkelerini tedavüle çıkardıkları zamana kadar sürmüştür. Ama bu tarihte aniden kesilmiştir. Birlik baskılı bronz sikkelerin üzerinde ön yüzde bazen sağa dönük defne çelenkli Apollon başı, arka yüzde bir üçayak ve yukarıda üç nokta ve BYZANT / KAAXA yazısı yer alırdı (*BMC Thrace* 107 n° 1). Bazen de ön yüzde başı örtülü ve başak çelenkli Demeter başı, arka yüzde kayanın üzerine oturmuş, omzunda üçlü yaba tutan Poseidon; sağda AP monogramı ile BYZAN / KAAXA yazısı bulunurdu (*BMC Thrace* 107 n° 2). Söz konusu sikkeler düşük değerleri göz önüne alındığında [bronz sikke], Byzantion ve Kalkhedon arasındaki iç ticarette ve bu iki kent vatandaşları arasındaki işlerde kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Dışarıyla olan iş ilişkilerinde bilindiği üzere gümüş sikkeler kullanılırdı. Bu dönemde Byzantion'un bastığı gümüş sikkelerin ön yüzünde Demeter başı, arka yüzünde oturan bir Poseidon tasvir edilmekteydi. Kalkhedon sikkelerinde ise, ön yüzde Demeter başı, arka yüzde Apollon bulunmaktaydı (Mørkholm 2000, 160).

[924] Price 1991, 173.

[925] Price 1991, 175 vd; 180; *cat.* n° 890-946; 961-969.

[926] Antikçağda kentler sikke basımından küçük çapta da olsa kâr elde edebiliyorlardı. Çünkü sikkelerin gramajlarını ve maliyetlerini kendileri kontrol edebiliyorlardı. Bu bakımdan Kallatis'lilerin bastıkları gümüş ve bronz sikkelerin nominal değeri külçe değerini aştığında, kent böylesi sikke basımından yarar elde edebilirdi.

Bu uygulamanın muhtemel nedeni Byzantion'un hinterlandındaki Galatlara ödedikleri yüklü miktarda haracın doğurduğu maddi sıkıntılardı. Bu durum Karadeniz'in girişindeki bu iki kenti –özellikle Byzantion'u– gelirlerini nasıl artırabilecekleri konusunda tüm olasılıkları düşünmeye zorluyordu. Byzantion'lular tüccarları ve Karadeniz'deki bazı kentleri yaptıkları ticarette kendi sikkelerini kullanma hususunda sıkıştırıyorlardı[927]. Bu bakımdan Kallatis'lilere tedavüldeki sikke oranlarını kendileriyle bir tutmaları konusunda baskı yapmışlardır. Ancak bundan bir sonuç alamamış olsa gerektirler ki; aralarındaki sorunu savaşarak çözme yoluna gitmişlerdir.



Byzantion'da basılmış Lysimakhos sikkesi

Bu olaydan kısa süre sonra I. Nikomedes'in birinci karısından olma en büyük oğlu Zeïlas, üvey annesi Etazeta'nın komplolarıyla sürgüne gönderilmiş ve Armenia kralının yanına sığınmıştır. Bu sırada Zeïlas'ın, babası Nikomedes'le arası açılmıştır. Nikomedes'in ikinci eşi Etazeta'dan olma çocuklarını, ölümünden kısa süre önce varisleri ilan etmesinin ardından Nikomedes ile oğlu Zeïlas arasındaki anlaşmazlık çatışmaya dönüşmüştür. Bunun üzerine Nikomedes, Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos, Makedonya Kralı Antigonos II Gonatas ile Byzantion, Herakleia ve Kios halkını hâlâ çok genç olan çocuklarının muhafızları tayin etmiştir. Kısa süre sonra da, İÖ. *ca.* 255 yılında ölmüştür[928].

Bunun üzerine Zeïlas, Galatların Tolistobogoi aşiretinin şeflerinden yardım isteyerek hakkı olduğunu iddia ettiği krallığı talep etmek için, İÖ. *ca.* 254 yılında Bithynia üzerine yürümüştür. Bithynia'lılar, krallığı I. Nikomedes'in çocukları için muhafaza etmek istediklerinden, çocukların annesi Etazeta'yı Nikomedes'in erkek kardeşiyle evlendirmişlerdir. Daha sonra gerek çocukların muhafızı tayin edilmiş kentlerden ve krallıklardan gerekse müttefiklerinden temin ettikleri yardımlarla Zeïlas'a karşı koymuşlardır. Byzantion, Herakleia kentleri ile II. Ptolemaios hakimiyetindeki Mısır ve II. Antigonos yönetimindeki Makedonya krallıklarının bu savaş sırasında ne derece rol oynadıkları bilinmemektedir. Ancak I. Nikomedes'in kardeşi müttefiklerinden aldığı askerî destekle Zeïlas'a karşı

---

927 Mørkholm 2000, 161.

928 Memnon XXII. 1; ayrıca bk. Plin. *nat.* VIII. 64 [157].

birçok sonuçsuz muharebe yapmıştır. Byzantion ve Herakleia kentleri ile Mısır ve Makedonya krallarının bu çarpışmalar sırasında aktif rol oynadıklarını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü bu sırada II. Ptolemaios ile II. Antigonos arasında bir çekişme söz konusuydu. Bu yüzden Hellenistik krallıklar yardımda bulundularsa bile bu; ancak oldukça sınırlı ölçüdedir. Bu durum benzer şekilde Kuzey İttifakı kentleri açısından da geçerli olsa gerektir. Çünkü savaşın sonunda, her iki tarafı etkileyen talihsizlikler yüzünden, Herakleia Pontike kentinin arabuluculuk etmesiyle taraflar barışa razı olmuştur. Böylelikle Zeïlas (İÖ. *ca.* 254-İÖ. *ca.* 229) Bithynia Krallığı'nı ele geçirmiştir[929]. Ancak bu durumdan Bithynia'daki I. Nikomedes ve ikinci karısından olan oğullarının tarafını tutanlar pek de memnun olmamışlardır. Ayrıca Makedonya Kralı Antigonos II Gonatas, Zeïlas'ın Bithynia Krallığını tanımamıştır. Bu bakımdan Nikomedes'in oğullarından Tiboites maiyeti ve taraftarlarıyla birlikte Bithynia'dan kaçarak Makedonya'ya sığınmıştır[930]. Diğer yandan II. Ptolemaios, Zeïlas'ın Bithynia hakimiyetini desteklemiştir. Bu bakımdan Ege, Marmara ve Karadeniz ticaretine sekte vurmaması amacıyla Zeïlas ile II. Ptolemaios ve Kos'lular arasında bir anlaşma imzalanmıştır[931].

---

[929] Memnon XXII. 2.

[930] Polyb. IV. 50. 1; 9; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walbank 1957, 504.

[931] *TAM* IV 1. 1; Herzog 1905, 173 vdd.; Rostovtzeff 1941; 569; 1451 dn. 335; Saprykin 1997, 219.

Anlaşıldığı üzere Zeïlas'ın Bithynia tahtını ele geçirme mücadelesi ve sonuçları Kuzey İttifakı kentleri arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur (ayrıca bk. Saprykin 1997, 220 vd.). Zira bu sırada Mısır Kralı II. Ptolemaios ile Makedonya Kralı II. Antigonos arasında bir çekişme söz konusuydu. Bu bakımdan savaştan sonra II. Antigonos, Zeïlas'ın Bithynia Krallığı'nı tanımazken II. Ptolemaios, Zeïlas'la dost olmuş ve müttefiklik anlaşması imzalamıştır. *TAM* IV 1. 1 str. 1-50'ye göre, Kos'lular aldıkları danışma ve halk meclisi kararı uyarınca Bithynia Kralı Zeïlas'a başvurmuşlardır (ayrıca bk. Welles 1934, 118 vdd. n° 25=*SIG*^{3} 456). Bithynia kralından adalarındaki Asklepios Tapınağı'na bahşedilen dokunulmazlık hakkını onaylamasını ve aynı babası Nikomedes gibi kendileriyle dost olmasını rica etmişlerdir. Zeïlas da Kos'lulara yazdığı mektupta babası Nikomedes zamanında başlayan tanışıklığı vesilesiyle ve kendileriyle dost ve müttefik olan Mısır Kralı II. Ptolemaios aracılığıyla Kos halkına karşı dostça ilişkiler içine girmeyi istediğini belirtmiştir. Ayrıca Kos'lulara kendisinden talep ettikleri sürece mümkün mertebe elinden geldiği ölçüde tek tek her bir kimseye ve müşterek olarak herkese dostluk göstermeye çalışacağını ifade etmiştir. Kos'luların Bithynia egemenliği altındaki bölgelerin deniz sahasına Kos denizcilerinden her kim gelecek olursa onların güvenliklerini sağlamak konusunda teminat vermiştir. Bununla da yetinmemiş Kos'lular Bithynia denizlerindeki yolculukları sırasında olası bir deniz kazası geçirirlerse zarar görmesinler diye kendilerine her çeşit yardımın yapılacağını beyan etmiştir. Son

Ne var ki, Zeïlas ile Bithynia ve müttefiklerinin bu şekilde anlaşmaları Galatların bu seferden umut ettikleri kazançtan mahrum kalmalarına yol açmıştır. Bu yüzden Galatlar, özellikle Herakleia'yı ve Byzantion'u düşman olarak görüp kentlerin *territorium*'larına akınlar düzenlemişlerdir. Byzantion'un Anadolu yakasındaki diğer kaleleri gibi, Karadeniz'in girişindeki Zeus *Ourios* Tapınağı'nın da yer aldığı kale Galatlar tarafından yağmalanmıştır[932]. Herakleia Pontike'nin ise Kalles Irmağı'na kadarki topraklarını talan eden Galatlar, sonunda elde ettikleri ganimetle Aiolis ve Ionia'daki topraklarına çekilmişlerdir[933].



II. Antiokhos

İÖ. *ca.* 251 yılında, Seleukos Kralı II. Antiokhos, kuvvetli bir donanmayla Byzantion üzerine bir sefer düzenlemiştir[934]. Byzantion'lular tek başlarına Seleukos kralının bu saldırısına karşı koyamayacakları için, müttefiklerinden yardım talebinde bulunmuşlardır. Bu sırada Byzantion'lular iyi ilişkiler içinde bulundukları II. Antiokhos'un düşmanı, Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos'tan da son derece önemli yardımlar almışlardır. Zira II. Ptolemaios, savaşın kritik bir evresinde Byzantion'da kıtlık çeken ve zor durumda kalan halkın her çeşit erzak ihtiyacını karşılamış; ayrıca onlara önemli miktarda askerî mühimmat ile maddi yardımda bulunmuştur[935].

---

olarak da Kos'luların Asklepios Tapınağı'na olmasını istedikleri şekilde dokunulmazlık imtiyazını tanımıştır.

[932] Dion. Byz. *Anap.* III. 5 *fr.* 58. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* III. 5.

[933] Memnon XXII. 2.

Bithyhina Kralı Zeïlas'ın sonradan, Galatlarla olan müttefikliği bozulmuştur. Zira Zeïlas, İÖ. *ca.* 229 yılında, bir Galat tarafından öldürülmüştür (Ath. *Deip.* II. 58 *c-q*; *FGrHist* IIA 81 F 50 (32) '*Phylarkhos*'; Pomp. Trog. *prolog.* 27; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Mitchell 1993, 42 dn. 2; Arslan 2000a, 75 dn. 268.

[934] Memnon XXIII.

[935] Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Newskaja 1955, 141; Saprykin 1997, 176 vd.

Mısır Kralı II. Ptolemaios bu sırada Byzantion'un en önemli müttefiki Herakleia Pontike ile yakın ilişkiler içindeydi. II. Ptolemaios'un halefi Ptolemaios III Euergetes (İÖ. 246-İÖ. 222) de, tahta çıktıktan kısa süre sonra, yüksek bir refah seviyesine ulaşınca, Herakleia Pontike'ye son derece görkemli armağanlar göndermişti. Öyle ki III. Ptolemaios, Herakleia'lılara 500 *artaba* –Perslerin kullandığı tahıl ölçü birimi: 1 *artaba*=1 *medimnos*=51.84 kg'dır– buğday hibe etmişti. Ayrıca Herakleia kentinin *akropolis*'inde



II. Ptolemaios

Kuzey İttifakı'na dahil olan Kalkhedon'un ve diğer üyelerin Byzantion'a ne şekilde yardımda bulunduklarına dair herhangi bir veriye sahip değiliz. Ancak II. Antiokhos'a karşı savaşırken[936] Herakleia Pontike, Byzantion'luları 40 tane tam donanımlı *triereis* göndererek desteklemiştir. Bu şekilde savaşın her iki taraf için de karşılıklı tehditlerden öteye geçmemesini sağlamışlardır[937]. Byzantion'lular savaştan sonra, özellikle Mısır kralının kendilerine yaptığı iyiliği unutmamışlardır. Ruh yüceliği sayesinde, kente büyük yardımları dokunan Mısır Kralı Ptolemaios ll Philadelphos onuruna –bugünkü Dolmabahçe Sarayı'nın olduğu mevkide– boğazın kenarında bir tapınak inşa etmişlerdir. Bu tapınakta Ptolemaios'a tanrı gibi tapınmaya başlamışlardır[938].

Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos (İÖ. 282-İÖ. 246), hükümdarlığı boyunca gerek Kuzey İttifakı kentleriyle gerekse Sinope'yle olan ilişkilerini son derece iyi tutmuştu. Bu şekilde İÖ. III. yüzyılın ilk yarısında ll. Ptolemaios, Seleukos ile Makedonya krallıklarını Marmara ve Karadeniz ticaretinden uzak tutmayı başarmıştır. Zira Byzantion, Kalkhedon, Herakleia Pontike ve Sinope kentleri Seleukos Krallığı'nın düşmanı olmalarının yanı sıra Karadeniz ticaretinde son derece önemli rol oynamaktaydılar. Öyle ki, İÖ. III. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz kentleri ile Mısır arasında azımsanmayacak oranda ticaret ağı oluşmuştu[939]. Bu şekilde Mısır'ın ticari ürünleri ve buğdayı Marmara ile Karadeniz'deki Hellen kentlerine ihraç edilmekteydi[940].

ll. Ptolemaios açısından Byzantion ve Herakleia'nın başını çektiği Kuzey İttifakı kentleriyle ittifak halinde olmak oldukça avantajlıydı. Böylelikle bir bakıma ezeli düşmanı Seleukos Krallığı'na karşı kuvvetli bir

---

bütün masraflarını kendisi karşılayarak Prokonnesos (Marmara Adası) mermerinden yapılma bir Herakles Tapınağı inşa ettirmişti (Memnon XXV. 1).

936 Herakleia Pontike halkının Byzantion'luları Seleukos Kralı Antiokhos II Theos'a karşı desteklemelerinin nedeni, Byzantion ile Kuzey İttifakı çerçevesinde müttefik olmaları ve aynı zamanda II. Antiokhos'un kendilerinin de düşmanı olmasıydı.

937 Memnon XXIII. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2007b, 122.

938 Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28. Ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 7; *Const.* I. 1; Müller 1990², 34 *fr.* 28.

939 Plin. *nat.* XIV. 9 [76]; *Pap. Cairo Zen.* n° 59012 l. 48; 59013 l. 23; West 1917, 52.

940 Rostovtzeff 1932, 748.

symmakhia oluşturmuş oluyordu. Diğer taraftan da Karadeniz ile ticari ve ekonomik bağlantısını koruyordu. Ptolemaios Krallığı'nın, İÖ. III. yüzyılla birlikte Doğu Akdeniz, Ege ve adalar üzerindeki otoritesi ve ticari hacmi, Akdeniz'deki korsanların iştahını kabartıyordu. Bu bakımdan II. Ptolemaios özellikle Akdeniz ve Ege'deki korsanlığı bastırmak üzere elinden geleni yapmıştır. Bu durum Çanakkale Boğazı, Marmara ve Karadeniz açısından da geçerliydi. Söz konusu ticaretin yürümesi için II. Ptolemaios, gerek ada devletleriyle, gerekse Byzantion ve Karadeniz kıyılarmdaki kentlerle ilişki içine girmişti[941]. Özellikle Byzantion, Herakleia Pontike ve Sinope gibi kentler ticari hacimlerini geliştirmek konusunda oldukça istekliydiler. Çünkü gerek Lysimakhos'un saldırgan ve yayılmacı politikası gerekse *diadokhos*'lar arasında süregelen savaşlar yüzünden Ege, Marmara ve Karadeniz'deki ticaret büyük ölçüde sekteye uğramıştı. Ancak II. Ptolemaios'un deniz gücünü artırmasına paralel olarak Doğu Akdeniz'deki girişimleriyle açılan *emporion*'lar sayesinde Akdeniz ticareti hareket kazanmıştı. Bu sırada özellikle ada kentlerinin Mısır Krallığı'yla yakın politik, siyasal ve ekonomik ilişki içine girdikleri görülmekteydi. Theokritos'a (XVII. 86-93) göre II. Ptolemaios, İÖ. 260'lı yıllarda bütün denizlerin, karaların ve nehirlerin hükümdarı olarak selamlanıyordu[942]. Bunda Mısır Krallığı'nın uyguladığı aktif dış ve ticari politikanın rolü büyüktü. II. Ptolemaios'un Kuzey İttifakı'yla olan müttefikliği ise, bu ticari gelişimin Marmara ve Karadeniz'e kadar yayılmasına olanak sağladı. Boğazın kontrolünü hakimiyeti altında tutan Byzantion ile Karadeniz'in önde gelen kentlerinden Herakleia ile Sinope'nin II. Ptolemaios'la olan müttefikliği Karadeniz ticaretine ivme kazandırdı.

Bithynia Kralı I. Nikomedes'in Kuzey İttifakı kentleriyle ilişkisi öncelikle isyankar kardeşi Zipoites'e verdiği savaş sırasında vuku bulmuştu. Kardeşinin Seleukos Kralı I. Antiokhos tarafından desteklenmesi ve Bithynia Krallığı'nda giderek artan Seleukos baskısı sonucu I. Nikomedes müttefik arayışı içine girmiş ve Kuzey İttifakı kentleriyle anlaşmıştı. Böylelikle önceleri I. Antiokhos'un daha sonradan ise, Pergamon ile Pontos kralların baskısına karşı güvenilir bir müttefik bulmuştu. I. Nikomedes bu durumu, ayrıca Bithynia Krallığı'nın 'hellensever' (= *philhellēn* [φιλέλλην]) dış politikasıyla bağdaştırmayı başarmıştı[943].

---

[941] II. Ptolemaios özellikle Akdeniz'deki korsanlığı ortadan kaldırma konusunda başarılı girişimlerde bulunmuştu. Ancak Karadeniz'deki korsanlığı ortadan kadırmak oldukça zordu.

[942] Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Saprykin 1997, 175 vdd.

[943] Paus. V. 12. 7.

Bazı Hellenistik kralların ise, Kuzey İttifakı'yla olan ilişkileri oldukça kısa sürmüştü. Bunun en önemli nedeni birlikten beklentilerinin değişik yönlerde olmasıydı. Bunlardan I. Mithradates, Pontos'taki hakimiyetini sağlamlaştırmak; krallığını diğer Hellen kentlerine tanıtmak ve ortak düşmana karşı birlikte savaşmak amacıyla ittifaka katılmış gözükmektedir. Antigonos II Gonatas'ın ise, Makedonya ve Hellas'ın hakimi olmak için kısa süreliğine birliğe üye olduğu düşünülmektedir[944].

Başını Byzantion ve Herakleia Pontike'nin çektiği bağımsız kentler tarafından oluşturulan Kuzey İttifakı kentleri arasında yakın ilişki, birliğe bağlılık ve sadakat ön plana çıkmaktadır. Özellikle Byzantion ile Herakleia Pontike arasındaki dostluk bağlarının, İÖ. III. yüzyılın ilk yarısında son derece yakın olduğu gözlemlenmektedir. Zira Byzantion *territorium*'u İÖ. 278 yılında Galatlar tarafından yağmalandığında Herakleia, Byzantion'lulara yardım için 4.000 altın göndermişti[945]. Byzantion ile Galatları Anadolu yakasına geçirmek isteyen I. Nikomedes arasındaki mütareke şartları ise, esas itibariyle Galatlarm Byzantion kadar 'Kuzey İttifakı' üyeleri, Herakleia, Kalkhedon, Tieion ve Kieiros'lularla müttefik olmaları maddesini içermekteydi[946]. İÖ. *ca.* 265 yılında Byzantion'lular ile Herakleia'lıların bir kolonisi olan Kallatis'liler arasındaki çekişmede Herakleia'lılar Byzantion'lularla ilişkilerini bozmamak ve ittifaka devam etmek amacıyla tarafsız kalmışlardı[947]. Kolonileri olan Kallatis'lilerin Byzantion'lular tarafından yenildiğini gördüklerinde dahi Byzantion'un ittifaktan ayrılmasından korkarak nötr konumlarını korumuşlardı[948]. Ayrıca İÖ. *ca.* 251 yılında Byzantion, Seleukos Kralı II. Antiokhos tarafından kuşatılıp son derece kritik bir durumda kalınca[949] Herakleia Pontike halkı Byzantion'luları, 40 tane tam donanımlı *triereis* göndererek desteklemiş ve savaşın her iki taraf için de karşılıklı tehditlerden öteye geçmemesini sağlamışlardır[950].

Bu sırada Byzantion ile Herakleia Pontike arasında iki taraflı ticari ilişkiler ön plana çıkmaktaydı. Bunda Byzantion'un Karadeniz ticaretinde birincil derecede rol oynaması ve boğaz kanalıyla Karadeniz ticaretini kontrolü altında tutmasının önemi büyüktü. Zira Byzantion ve Kalkhedon boğazın girişindeki konumlarıyla Ege ve Akdeniz ile Karadeniz kentleri

---

944 Saprykin 1997, 177.
945 Memnon XIX. 1.
946 Memnon XIX. 2.
947 Memnon XXI.
948 Newskaja 1955, 151; Saprykin 1997, 176; 224.
949 Memnon XXIII.
950 Memnon XXIII.

arasındaki ticaretin adeta arabuluculuğunu yapıyor ve nabzını tutuyorlardı. Byzantion'un en önemli müttefiki olan Herakleia Pontike, boğazlar üzerinden Ege kentleri ve adalarının yanı sıra Mısır'la olan ticari ilişkilerinde Kuzey İttifakı üyesi olmasının ayrıcalıklarından yararlanıyordu. Zira Herakleia, Bithynia Kralı Zipoites tarafından elinden alınan Kieiros, Tieion ve Thynia topraklarını tekrar ele geçirdikten sonra[951], eski gücüne kavuşmuş ve ekonomik açıdan da oldukça güçlenmişti. Artık Ege kentleriyle ticari ilişki içine girmek konusunda oldukça istekliydi[952]. Bu bakımdan boğazın Karadeniz girişini ve Marmara çıkışını denetleyen Byzantion'la olan müttefikliği Herakleia için ehemmiyet taşıyordu. Byzantion için ise, ticaretin yanı sıra, Trakya ve Asya'daki topraklarının ve bizzat kent *territorium*'unun güvenliği açısından Herakleia Pontike ve Kuzey İttifakı kentleriyle olan bağlaşıklığı kaçınılmaz bir gereklilikti. Herakleia'nın yardımları, İÖ. III. yüzyılın ilk yarısında Byzantion'un Hellenistik krallıklar karşısında bağımsızlığını koruyabilmesinde son derece etkili olmuştu.

Birliğin yönetim organizasyonuna ilişkin bilinenler oldukça sınırlıdır. Kuzey İttifakı'nın çekirdeğini oluşturan Byzantion, Kalkhedon, Herakleia Pontike, Kios, Kieiros ve zaman zaman Tieion kentleri arasındaki ilişkilerin ne şekilde düzenlendiği ve ortak kararların alındığı bir meclisin bulunup bulunmadığı konusunda detaylı bilgilere sahip değiliz. Ancak diğer Aitolia, Akarnania ve adalardaki Hellen *koinon*'ları gibi, ortak kararların alındığı Kuzey İttifakı'na bağlı üyelerin katılımıyla toplanan bir meclisin varlığı olasıdır. Bu durum, zaman zaman birliğe üye olan Hellenistik krallıkların politikalarıyla çelişki göstermektedir. Anlaşıldığı üzere Kuzey İttifakı'na üye kentler ne kadar kuvvetli ve iyi derecede tahkim edilmiş olurlarsa olsunlar Hellenistik krallıklar karşısında şansları olmadığını anlamışlardır. Bu bakımdan asıl amaçları bağımsızlıklarını devam ettirmek olan Byzantion ve Herakleia Pontike başkanlığındaki kentler bir birlik oluşturma kararı almışlardır. Hellenistik krallıkların ise, öncelikle birbirlerine karşı verdikleri var olma savaşları sırasında müttefik arayışı içine girdiklerinde bazen Kuzey İttifakı ile bağlaşıklık kurdukları görülmektedir. Bunlardan Pontos Kralı Mithradates I Ktistes ile Makedonya Kralı Antigonos II Gonatas'ın Kuzey İttifakı ile olan ilişkileri oldukça kısa sürmüştür. Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos ise, hükümdarlığı boyunca birliğin adeta hamisi gibi hareket etmiştir. II. Ptolemaios'un Kuzey İttifakı ile ilişkisi kralın dış politikası ve ticari ilişkileriyle bağlantılı olmuştur. Bu bakımdan Mısır kralı ile birlik arasındaki uzun mesafe nedeniyle ittifakı II. Ptolemai-

---

951 Memnon XVI.

952 Saprykin 1997, 176 vd.

os'u bağlayan yakın ilişki ve karşılıklı yardım sözü, genel olarak opsiyonel bir şekilde gerçekleşmiştir. Bithynia Kralı I. Nikomedes ise, önce kardeşine karşı verdiği taht kavgası; ardından da Seleukos Kralı I. Antiokhos karşısındaki var olma mücadelesi nedeniyle Kuzey İttifakı kentleri ile hükümdarlığı boyunca yakın irtibat içinde olmuştur. Bu bakımdan politik statüleri ve beklentileri farklı bağımsız kentler ve Hellenistik krallıklar Kuzey İttifakı'yla kısa süreli *symmakhia* içine girmişlerdir. Fakat bu *symmakhia*'da aynı birliğin yapısı gibi hiçbir kent ya da Hellenistik krallık ön plana çıkarak diğerlerini kontrolü altına almaya çalışmamıştır. Esas itibariyle bu birlikle diğer krallıkları bir araya getiren ana etken, yayılımcı Seleukos Krallığı karşısında varlıklarını ve bağımsızlıklarını koruma çabası olmuştur. Bu bakımdan sürekli Seleukos baskısı altında kalan üyeler sıkı bir şekilde birliğe bağlanmışlardır[953].

Sonuç olarak Kuzey İttifakı'na ilişkin ortak kararlarm alındığı bir meclise sahip olunup olunmadığı bilinmemektedir. Aynı şekilde birliğin ortak yönetimi, siyasi kurumları, ordusu, ordu komutanlıkları, ortak finans sistemi hakkında da yeterli veri yoktur. Ancak birlik üyesi, Byzantion, Kalkhedon, Herakleia Pontike ve Tieion gibi kentlerin birbirleriyle olan ekonomik ilişkilerinin ortak ticaret anlayışı, sikke sistemi ve kültürel ilinti gibi politik bağımlılıkları beraberinde getirmiş olabileceği düşünülebilir. Çünkü Kuzey İttifakı'nın, Aitolia ve Akhaia ittifakları gibi sadece, askerî ve politik bir *symmakhia* içeren federal birlikten fazlası olduğu gözlenmektedir. Kuzey İttifakı kentlerini bir araya getiren siyasi ve askerî nedenler kadar ticari fonksiyonu olduğu da anlaşılmaktadır[954]. Bu ekonomik bağlantının izleri Pontos Krallığı'nın yanı sıra, Ege ve Anadolu kentleri ile Mısır Krallığı'na kadar takip edilebilmektedir. Bu durum İÖ. III. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Ancak Zeïlas'ın Bithynia tahtını ele geçirme mücadelesi sırasında ve Herakleia'lıların arabuluculuk yapması sonucunda yapılan anlaşma Kuzey İttifakı'nda ciddi görüş ayrılıklarına ve bunun sonuncu olarak birliğin dağılmasına neden olmuş gözükmektedir[955].

.

---

953 Saprykin 1997, 177 vd.

954 Bu durum İÖ. *ca.* 413 yılında Byzantion, Kalkhedon, Khios, Rhodos, Kyzikos, Lesbos, Ephesos, Iasos *etc.* gibi kentlerin Birinci Attika-Delos Deniz Birliği'ne karşı oluşturduğu birliği anımsatmaktadır (Thuk. VIII. 2. 1 vdd.). Aynı şekilde bu durum İkinci Attika-Delos Deniz Birliği'ne karşı, Byzantion, Rhodos, Khios ve Kos'un oluşturduğu birlikle benzer formdadır (Dem. *Rhod.* XV. 3 [191]; Isok. *Aerop.* 10 [142] dn. *b*; Diod. XVI. 7. 3; ayrıca bk. Dem. *Exord.* 24. 1 [1434] dn. *a*; 3 [1435] dn. *b*).

955 Saprykin 1997, 219 vdd.

D. *Byzantion'daki Ekonomik Kriz* (İÖ. *ca.* 250-İÖ. 220)

Ptolemaios II Philadelphos'un İÖ. *ca.* 268 yılındaki Khremonides Savaşı'nda[956] bozguna uğraması Mısır Krallığı'nın Ege ve Küçük Asya'daki kentler üzerindeki otoritesini oldukça sarsmıştı. Ardından II. Ptolemaios'un, İÖ. 261 yılında Andros ve Kos adaları yakınlarında Makedonya Kralı Antigonos II Gonatas ve Rhodos donanmasına karşı gerçekleştirdiği deniz savaşında yenilmesi Mısır'ın deniz gücünü zayıflatmış ve dolayısıyla Ptolemaios'ların Ege, Marmara ve Karadeniz ticaretini sekteye uğratmıştır[957].

İÖ. *ca.* 250 yılından itibaren Batı Karadeniz ticaretinde Kallatis ve Istria'lılar bastıkları gümüş ve altın *posthumus* İskender sikkelerini kullanmaya başlamışlardı. Byzantion ve Kalkhedon'lular ise, İÖ. 235 yılına kadar *posthumus* Lysimakhos sikkeleri basmaya devam etmişlerdir[958]. Bu sırada Kallatis ve Istria sikkeleri Attika standardına göre basılmış olup, Istros boylarında ikamet eden İskit kavimlerine verdikleri *tributum*'larda ya da ticari faaliyetlerinde kullanılmaktaydı[959]. İÖ. 235-İÖ. 220 yıllarında İskitlerle ve Karadeniz kentleriyle yaptıkları ticaret sonucunda Batı Karadeniz kentlerinin gelişip ekonomik iş hacimlerini artırdığı gözlemlenmektedir.

Aynı yıllarda Karadeniz ticaretinin koordinatörü konumundaki Byzantion ve Kalkhedon'lular daha önceden bastıkları *posthumus* Lysimakhos sikke darplarını askıya aldıkları gözlemlenmektedir. Byzantion ve Kalkhedon'lular artık darplarında gümüş *tetradrakhme*'ler için Fenike (*ca.* 13.93 gr); *drakhme*'ler için ise, Pers standardı (*ca.* 5.5 gr) kullanmaya başlamışlardır[960]. Bu şekilde kendilerine özgü ağırlıkta yerel sikkeler tedavüle sokarak, boğaz ve Karadeniz ticaretinde parasal bir tekel oluşturmaya çalışmışlardır. Bu yüzden boğazın girişindeki bu iki ticaret kentinde kullanılması kararlaştırılan söz konusu yeni sikkeler basılır basılmaz Byzantion ve Kalkhedon kontrmarklarını[961] taşımayan Attika sikkelerinin kullanımını

---

[956] *SIG*^{3} 434-435; Paus. III. 6. 4-5; Diod. XX. 29. 1; Plut. *Agis* III. 7; Iust. XXVI. 2. 7; ayrıca bk. Bagnall and Derow 1981, 39 vdd. n° 19.

[957] Aristeas *epist.* 180-181; *Ant. Iud.* XII. 93; Plut. *mor.* III. 183 *c-d*: *Regum et Imperatorum Apophthegmata* 2-3; VII. 545 *b*: *De se Ipsum Citra Invidiam Laudando* 16; Ath. *Deip.* V. 209 *e*; Diog. Laert. IV. 39; Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Bickerman 1938, 369 vdd.; Will 1982^2, 219 vdd.

[958] Mørkholm 2000, 160 vd.
H. Seyrig'e (1968, 184 vdd.) göre ise, bu tarih İÖ. 220 yılına kadar çekilebilinirdi.

[959] Price 1991, 173; Saprykin 1997, 223 dn. 43.

[960] Mørkholm 2000, 160 n° 495-497.

[961] Sikkelerin yüzeyine damga şeklinde vurulan ufak bir harf ya da tasvire denir. Bu çeşit üst baskılar genellikle sikkenin değerindeki bir değişikliği belirtmek için kullanılırdı. Bazen de yabancı bir sikkenin geçerli sikke olduğuna işaret etmek amacıyla uygulanırdı.

yasakladılar. Ardından kendi erken darpları dahil farklı kökenli Attika ağırlığındaki sikkeleri eritmek üzere toplamaya ve daha hafif otonom sikkeler için hazır sikke pulu olarak kullanmaya başladılar[962]. Darphanelerin tüccarların ihtiyacı oranında yeterli miktarda yeni sikke basamadıkları durumda ise, piyasadaki sikkelere kendi kontrmarklarını vurarak tedavüle sokma kararı aldılar. Bu yüzden kendileriyle ya da Karadeniz kentleriyle ticaret yapmak isteyen yabancı tüccarlar ellerindeki gümüş sikkeleri ya yerel Byzantion ve Kalkhedon sikkeleriyle değiştirmek ya da komisyon karşılığında kontrmark vurdurmak zorunda kalıyorlardı. Böylelikle Byzantion ve Kalkhedon parasal tefecilikle önemli miktarda gelir elde etmesinin yanı sıra; aynı zamanda tedavül için piyasaya yeterli miktarda sikke sağlıyordu. O. Mørkholm'a (2000, 161) göre, kontrmaklı sikkelerin, Attika ağırlığındaki ve yerel ağırlıktaki sikkelerle birlikte tedavülde bulunan Byzantion'un bastığı yeni *tetradrakhme*'lerin, Attika ağırlığındaki sikkelerle eşit derecede sayıldığını göstermektedir. Bu şekilde Byzantion piyasaya sürdüğü sikkelerden % 19 oranında artı değer kazanmaktaydı. Bu oran Byzantion'un yüksek emisyon hacmi göz önüne alındığında gerek Attika ağırlığındaki sikkelerin değişiminden gerekse kontrmark uygulamasından önemli derecede kâr sağladığına işaret etmektedir.

Bu sırada Byzantion'un kullandığı sikke standardı, Kallatis ve Istria (17.40 gr-17 gr olup gümüş oranı biraz azdı[963]) sikkelerinden daha hafifti. Bu durumda Byzantion'luların Karadeniz ticaretinden gelir elde edebilmeleri için Kallatis ve Istria'lıları ya sikke gramajlarını düşürmeleri ya da feshetmeleri konusunda ikna etmeleri gerekiyordu. Ancak bu girişimlerinden bir sonuç alamamış olsa gerektirler ki, İÖ. 220 yılına gelindiğinde Byzantion'lular ekonomik açıdan sıkıntı çekmeye başlamışlardır. Gerek Galatlara ve Trakyalılara verdikleri yüklü haraç gerekse Karadeniz ticaretinden elde ettikleri kazancın giderek azalması Byzantion'luları ekonomik krizin eşiğine getirmiştir. Bu bakımdan yeni kazanç kapıları aramaya başlamışlar ve Karadeniz'e yelken açan ya da Karadeniz'den gelen ticari gemilerden vergi almayı düşünmeye başlamışlardır[964].

---

962 Mørkholm 2000, 161.

Büyükçekmece Define'sinde bulunan İskender, Lysimakhos, Demetrios Poliorketes, Pergamon *etc.* gibi Attika ağırlığındaki bütün sikkeler istisnasız bir şekilde Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin ufak resmi damgalarıyla kontrmaklanmışken, bu iki kentin otonom sikkelerinin kontrmaklanmamış olması H. Seyrig'in (1968, 183 vdd.) dikkatini çekmiştir. Nümizmat, sikkeler üzerinde yaptığı incelemeyle Byzantion ile Kalkhedon tarihindeki bu ilginç uygulamayı açıklamaya çalışmıştır.

963 Thompson 1954, 11 vdd.; Seyrig 1968, 184 vdd.; Price 1991, 44.

964 Gabrielsen 1997, 44 vd.; Saprykin 1997, 223 vd.

E. Byzantion'luların Bithynia Kralı I. Prusias ve Rhodos'lulara Karşı Savaşmalarının Nedenleri ve Sonuçları (İÖ. *ca* 220/219)

Polybios'a (IV. 38. 1) göre, "*Byzantion'un yeri deniz açısından bakıldığında, güvenlik ve zenginlik bakımından dünyada bildiğimiz bütün kentlerden daha elverişlidir; fakat toprak açısından bakıldığında, gerek güvenlik, gerekse zenginlik bakımından en dezavantajlı yer de burasıdır*". Gerçekten de Byzantion topografik açıdan son derece elverişli bir konuma sahipti. Karadeniz'i Marmara'ya bağlayan yaklaşık 120 *stadia* uzunluğundaki boğazın Marmara Denizi'ne açıldığı burunda kurulmuştu[965]. Deniz bakımından, Karadeniz'in ağzını tamamen bloke ettiğinden, kimse Byzantion'luların rızası olmadan ne boğaz üzerinden Karadeniz'e girebilir ne de Karadeniz'den dışarı çıkabilirdi. Karadeniz ile Marmara'yı birleştiren İstanbul Boğazı'ndaki Byzantion kenti antikçağda Karadeniz havzasının Ege ve Akdeniz'e açılan kapısı konumundaydı. Bu bakımdan Karadeniz ticaretinin kilit noktasında yer alıyordu. Öyle ki Byzantion'lular, Karadeniz'den getirilen ve insanın günlük yaşamında gereksinim duyduğu birçok ürünün-malın giriş-çıkışını kontrol ediyor[966] ve Karadeniz'in Ege ve Akdeniz'le olan ticaretinin nabzını tutuyorlardı. Zira antikçağda en bol ve en iyi kalitede büyükbaş hayvan[967] ve kölenin[968] Karadeniz'deki kentlerden sağlandığı tartışılmaz bir gerçekti. Buralardan ithal edilen lüks maddeler arasında özellikle bol miktarda kaliteli bal[969] ile balmumu[970]; kurutulmuş balık[971]; fındık-ceviz[972] ve gemi malzemesi[973] başta geliyordu[974].

---

965 Polyb. IV. 43. 1; ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 589 vd.; Austin 2000[9], 169 n° 96.

966 Polyb. IV. 38. 2-3. Ayrıca bk. Rostovtzeff 1960, 66; Dalby 1996, 407.

967 Polyb. IV. 38. 4; Strab. XI. 2. 4 *c*. 493.

968 Polyb. IV. 38. 4; 50. 2-4; Strab. XI. 2. 17-18 *c*. 493.

969 Polyb. IV. 38. 4.

Karadeniz havzasında yaşayan halklar tarihin en eski dönemlerinden itibaren arıcılık yapalardı. Procopius'a (*de Bell.* VIII. 2. 4) göre, bu bölgede üretilen ballar çok ünlü olmalarına rağmen biraz ekşiydi. Plinius'a (*nat.* XXI. 45 [77] *a*) göre de, Pontos Bölgesi'nde yaygın olan bir çeşit bal vardı ki; halk arasında buna 'çıldırtan şey' (= *mainomenon* [μαινόμενον]) denirdi –bu bal günümüzde, Trabzon çevresinde halen '*delibal*' olarak adlandırılmaktadır. Arıların ballarını hangi çiçeklerden yaptıkları önemlidir. Bu yüzden balları zehirli olabilirdi –antikçağda otoriteler bu çeşit balların hangi çiçeklerden yapıldığını açıklamamışlardır (Plin. *nat.* XXI. 44 [74-77]). Bu yörede üretilen bazı ballar bol miktarda *Grayanotoxin/Rhododendron ponticum* ve *Azalea pontica* gibi zehirli maddeler içerirdi. Öyle ki, bu baldan çok yiyenleri zehirlenmişçesine acılar içinde kıvrandırdıktan sonra bayıltır; hatta öldürebilirdi. Gereğinden fazla yiyenleri ise, sarhoş eder, kusma ve ishale uğratır ya da geçici delilik benzeri kendinden geçirtir ve hasta ederdi. Antikçağ tarihinin çeşitli evrelerinde (İÖ. IV. ve İÖ. I. yüzyılda) yöre sakinleri, bu balı bölgele-

Karadeniz havzasındaki halklar büyük ölçüde balıkçılık ve madencilikle geçinirlerdi. Ürün fazlasını da Ege ve Akdeniz'e ihraç ederlerdi. Strabon'a[975] göre, özellikle Pharnakeia yöresinde yapılan balıkçılık –bilhassa palamut avı–, doğanın yöre halkına sağladığı bir nimetti. Zira bu balığın avlanacak ve yenebilecek boyuta gelmesi Trapezus ve burada olurdu[976]. Karada ise, çeşitli maden yatakları vardı. Orman ve madenlerle dolu olan dağlar, sahil şeridinin hemen üstünde yer alırdı. Eskiden bölgede gümüş madenleri[977] olduğu halde; İÖ. I. yüzyılın ikinci yarısında sadece demir madeni aktif olarak işletiliyordu[978]. Böylece, madencilere hayatlarını

---

rinden geçen düşman birliklerine zarar vermek ve onları hileyle ortadan kaldırmak için kullanmışlardı (Ksen. *Anab.* IV. 8. 17-22; Strab. XII. 3. 18 *c.* 549).

[970] Bal (Polyb. IV. 38. 4; Plin. *nat.* XI. 19 [59]; XXVII. 5 [18]; Proc. *de Bell.* VIII. 2. 4), Paryadres Dağları'nın sarhoş eden ve insanı kendinden geçiren balı (Ksen. *Anab.* IV. 8. 17-22; Strab. XII. 3. 18 *c.* 549; Plin. *nat.* XXI. 45 [77]). Plinius'a (*nat.* XXI. 49 [83]) göre, doğal arı salgısından oluşan balmumunun en iyisi *Punic* olarak adlandırılmaktaydı. Çok sarı bir renge sahip olup, zehirli ballar diyarı Karadeniz'de üretilmekteydi. Plinius (*ibid.*) söz konusu pasajında, Karadeniz'in bal ve balmumu konusundaki yayılmış ününe olan hayretini gizlememektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* XI. 19 [59]; XV. 18 [65]; XXI. 44 [74]; 45 [77]; 49 [83]; Strab. XII. 3. 18 *c.* 549.

[971] Polyb. IV. 38. 4; Strab. XI. 2. 4 *c.* 493; ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 587; 591.

[972] Özellikle Themiskyra'nın üst bölgelerinde yetişen κάρυον, καρύδιον/*corylus=ceviz-fındık* (Plin. *nat.* XV. 24 [88]; Ath. *Deip.* II. 54 *b*) ile diğer ürünler buradan ve Karadeniz'in diğer yörelerinden başka ülkelere ithal edilmekteydi. Bugün olduğu gibi; hatta daha da fazla şekilde antikçağda Karadeniz'in kabuklu yemişleri ünlüydü (Ath. *Deip.* II. 53 *b*-54 *b*; Plin. *nat.* XV. 24 [88-89]; *Geoponica* X. 73. 1-2; Macr. *Sat.* III. 18. 6-7; Dsc. *Med.* I. 125. 3; Orib. *Coll. Med. Reliq.* VIII. 47. 20). Öyle ki, Κάρυα Ποντικά= *Pontos ceviz-fındığı etc.*, İÖ. 259 yılında Karadeniz'den gemilerle Mısır'ın İskenderiye Limanı'na ithal ediliyordu (*Pap. Cairo Zen.* n° 59012 l. 48; 59013 l. 23; West 1917, 52). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 1073 vd. dn. 15.

[973] Strab. XI. 2. 3 *c.* 498-499.

[974] Rostovtzeff 1941, 586 vdd.; Crawford 1977, 120 vdd.; Gabrielsen 1997, 46; Austin 2000[9], 169 vd. n° 96 dn. 2; Arslan 2007a, 106 vd. dn. 475; ayrıca bk. Herrin 2008, 5.

[975] Strab. XII. 3. 19 *c.* 549; ayrıca bk. VII. 6. 2 *c.* 320; XII. 3. 11 *c.* 545 dn. 3.

[976] Marmara ile Karadeniz sahillerinde, ırmak kenarlarında yakalanan balıklara ve balıkçılığa ilişkin olarak ayrıca bk. Aristot. *Hist. an.* VII (VIII) 12. 30-32 596*b*; 13-16 597*a*; 13. 24-32 598*a*;1-16 598*b*; Strab. VII. 6. 2 *c.* 320; Plin. *nat.* IX. 18 [47]; 83 [176-179]; XXXII. 24 [73]: *Ichthyocolla* (*Acipenser huso=Mersin balığı* çeşitlerinin en büyüğü), Ael. *An.* IX. 42; Phil. *Imag.* I. 12. 30-35 313 K; 13. 1-36 314 K; 1-15 315 K. Daha detaylı bilgi için bk. Olshausen 1978, *col.* 441; Ascherson 2002[2],18 vd.

[977] D. Magie'ye (1950, 1069 dn. 8) göre, Kotyora'nın güneyindeki dağlarda gümüş bakımından zengin kalay madeni vardı. Ayrıca Pharnakeia'ya kadarki sahil kesiminde birçok yerde gümüş yataklarına rastlanmaktaydı.

[978] Strab. XII. 3. 19 *c.* 549.

kazanabilmeleri için madenler; denizcilere geçimlerini sağlayabilmeleri için balıkçılık, özellikle palamut ve yunus avı kalırdı. Çünkü yunuslar, aynı cinsten olan *kordyles*, ton ve palamudu kovalar ve bu suretle sadece bunları yiyerek şişmanlamakla kalmazlar; aynı zamanda karaya ve insanlara yaklaşmakta oldukça istekli olduklarından kolay yakalanırlardı[979]. Karadeniz'de yakalanan bu balıkların fazlası tuzlanarak kurutulur, Ege ve Akdeniz'e ihraç edilirdi.

Bütün bunların yanı sıra, antikçağda Karadeniz Bölgesi şifalı otları, zehirleri ve antidotlarıyla (panzehir) özel bir ün kazanmıştı[980]. Bu bakımdan Halys ve Iris deltalarındaki alüvyonal Gazelonitis ve Themiskyra bölgeleri başta olmak üzere birçok Karadeniz yöresi, ticari değeri yüksek parfüm[981], aromatik sakızlar[982], alkole tat katan ve mideyi güçlendiren pelin otu[983], deliliğin iyileştirilmesinde ve insanların sakinleştirilmesinde kullanılan siyah çöpleme[984], şarap içinde kaynatılan tohumları dizanteri

---

[979] Strabon'a (XII. 3. 19 *c*. 549) göre, burada ikamet eden halkın ve Khalybe'lilerin diğer bir özelliği ise, oltayla tutulan yunusların yağlarını her maksat için kullanan yegane insanlar olmalarıydı. Ksenophon'a (*Anab*. V. 4. 28) göre, İÖ. IV. yüzyılda Mossynoikoi kabilesi de balık yağını her maksatla kullanırlardı. Zira o sıralar kalabalık bir nüfusa sahip olmayan Khalybe'liler, Mossynoikoi kabilesinin hakimiyeti altındaydılar (*Anab*. V. 5. 1).

Procopius (*de Bell*. VII. 29. 11-14) ise, Karadeniz kıyısına çok yaklaşan yunus sürüsü ile balinaya ilişkin fantastik bir hikaye anlatmaktadır. Buna göre yazar bir yunus sürüsünün çoğunun Sangarios Irmağı ağzına çok yaklaştığı sırada aniden beliren bir balina tarafından yakalanarak, yutulduğundan söz etmektedir.

[980] Verg. *Ecl*. VIII. 95-99; Appian. *Mithr*. 111; Cels. *Med*. V. 23, 3; Gal. *de Antid*. XIV. 1. 1-3. 18; 108. 9; Plin. *nat*. XXV. 3 [5-7]; XXXVII. 11 [39]; Suet. *de gramm*. 15.

Karadeniz zengin bir *flora*'ya sahip olmasına rağmen, antikçağda bölgenin Akdeniz Dünyası'nda böylesine büyük bir üne kavuşmasının ardında, şüphesiz efsanevi Kolkhis Prensesi Medeia ile Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un rolü büyüktü.

[981] *Amomum=balsam* (Dsc. *Med*. I. 15. 1; Plin. *nat*. XII. 28 [48-49] *c*), *asarum=fındık ağacı kökü* (Dsc. *Med*. I. 10. 2; 11. 1; Plin. *nat*. XII. 27 [47]; Gal. *de san. Tuend*. VI. 12. 4; ayrıca bk. Phot. *Bib*. 72 [47*b*] (*Ktesias*), *spikenard=hint sümbülü* çeşitleri (Dsc. *Med*. I. 10. 2 vdd.).

[982] *Mastix=sakız* (Plin. *nat*. XII. 36 [72]; XIV. 25 [128]). Plinius'a (*nat*. XII. 36 [72]) göre, Karadeniz'de ayrıca katrana benzer bir bitki daha vardı. Ancak bunların en ünlüsü Khios sakızıdır. Beyaz renklisinin yaklaşık yarım kilosu 10 *denarii*'ye, siyah renklisi ise, 20 *denarii*'ye satılırdı.

[983] *Absinthium=pelin otu* (Plin. *nat*. XI. 75 [194]; XIV. 19 [109]; XXVI. 58 [91]; XXVII. 28 [45-46]; Cato, *de re Rustica* CLIX).

Artemisia Absinthium/pelin otu aynı zamanda Byzantion'da da yetişmekteydi (Men. *Sam*. str. 99-100).

[984] *Melampodion*=siyah çöpleme (Plin. *nat*. XXV. 21 [49]).

hastalığının tedavisinde kullanılan sıtma otu[985] gibi birçok başka bitkileri[986] Byzantion ve Kalkhedon üzerinden bütün Akdeniz havzasına ihraç ederlerdi.

Polybios'a (IV. 38. 5) göre; *hububat-buğday hem her iki tarafça alınmakta hem de satılmaktaydı. İhtiyaç duyduğunda onlar bize satmakta, onlar ihtiyaç duyduğunda da biz onlara satmaktayız.* Bu şekilde buğday ve tahıl Byzantion ve Kalkhedon üzerinden Karadeniz'den hem ithal edilmekte[987] hem de Karadeniz'e ihraç edilmekteydi. Ancak esas itibariyle

---

[985] *Eupatorium/Eupatoria*=sıtma otu.

Plinius'a (*nat.* XXV. 29 [65]) göre, bitkinin kökü işe yaramazdı; fakat tohumu şarap içine katıldıktan sonra, dizanteri hastalığının tedavisinde çok etkiliydi.

[986] *Triticum=buğday* (Plin. *nat.* XVIII. 12 [63]), *aristolochia=Venüsçiçeği/loğusa otu* (Plin. *nat.* XXV. 54 [97]), *acacia*=akasya (Dsc. *Med.* I. 101. 4), *venena=zehirli otlar* (Verg. *Buc.* VIII. 94-95), *liquorice/glykyrrhiza=meyankökü* (Plin. *nat.* XXII. 11 [24]), *scordotis/scordion=yer meşesi, kurtluca* (Plin. *nat.* XXV. 27 [63]; Dsc. *Eup.* I. 53. 1. 3; 165. 1. 3; *Med.* III. 111. 1; 3; *Med.* (*rec.*) II. 154. 2; III. 111. 1), *armon, armoracia=karaturp, yaban turpu* (Plin. *nat.* XIX. 26 [82]).

Ayrıca, Romalı general L. Licinius Lucullus, İÖ. I. yüzyılda Kerasos çevresinden İtalya'ya *ceresia*=kiraz/vişne ağacı ithal etmişti (Plin. *nat.* XV. 30 [102]; Tert. *Apol.* XI. 8; Amm. Marc. XXII. 8. 16; ayrıca bk. Ath. *Deip.* II. 51 *a*). Böylelikle bu meyve Kerasos'tan Avrupa'ya yayılmıştır. Biz de, bu meyveyi orijini olduğu kentin eski ismine izafeten, kiraz olarak adlandırmaktayız.

[987] Hellenistik Dönem'de Byzantion'un tahıl aldığı üretim bölgesi açıkça daha önceki dönemlerde olduğu gibi kuzey ve batı Karadeniz sahil kentleri ile Bosporos Krallığı'ydı. İÖ. III. yüzyılın ilk yarısı özellikle Byzantion'un ticaret hacminin arttığı bir dönemdi. Bu sırada kendileri de büyük tüccarlar olan Bosporos hükümdarları bütün Karadeniz ticaretini kendi ellerine almaya uğraşıyorlardı. Bundan dolayı Karadeniz ticaretinde birincil derecede rol oynayan Byzantion, Herakleia ve Sinope gibi kentlerle dostça ilişkiler içinde olmaya özen gösteriyorlardı. Bizzat bu kentler de, çok önemli yardım kaynaklarına ve güçlü bir donanmaya sahip olan Bosporos Krallığı tarafından desteklenmek amacıyla Karadeniz krallıklarıyla ilgilenirlerdi. Zira Ege Denizi'nde ve Akdeniz'de büyük oranda korsanlık varken, onlar Karadeniz'de Bosporos krallarının çabası sayesinde korsanların hemen hemen köklerini kazımışlardı (Diod. XX. 25. 2). Ayrıca Bosporos kralları Karadeniz'in güney ve batı kıyılarındaki siyasi konjonktürü, *diadokhos*'lar arasındaki savaşları ve Hellenistik krallıkların Karadeniz kentlerini zaptetme teşebbüslerini dikkatle takip ederlerdi. Tüm güçleriyle özgürlüklerini savunan kentleri desteklemeye çalışırlardı. Doğal olarak onlar özellikle, boğazlarda özgür deniz geçişini güvence altına alan Trakya Bosporos'u kenarındaki kentlerin bağımsızlığıyla da yakından ilgileniyorlardı.

Plinius'a (*nat.* XVIII. 12 [63-64]) göre, Karadeniz'de yetiştirilen *triticum=buğday* ve diğer çeşit tahıllar İtalya'ya değil, Hellas'a itraç edilirdi. Buğdayın kalitesi ise, kamışların kalınlığına göre ölçülürdü. Hellas'ın Karadeniz'den buğday ithal etmesine ilişkin olarak bk. Thuk. III. 2. 2; Isok. *Trap.* 3-5 [359]; Dem. *Lept.* XX. 31-35 [466-467]; Strab. VII. 4. 6 *c.* 311; *SIG*^{3} I. 212; *IG* I^2 57 (I^3 61); Fornara 1983^2, 144 vd. n°. 128 str.

Karadeniz'e Ege ve Akdeniz'in ihraç fazlası ürünleri; yani zeytinyağı ve her tür şarap ihraç edilmekteydi[988]. Bununla birlikte Karadeniz'de de değişik türlerde şarap imal edilirdi. Bunlardan Peli şarabı[989] ile köklerden ve otlardan elde edilen acımsı ya da buruk maddelerin şaraba katılmasıyla yapılan içkileri ve hoş kokulu şarapları ünlüydü[990]. Gene de bölgenin en ünlü içkisi şüphesiz Naspercene şarabıydı. Öyle ki, fizikçi Apollodoros, İÖ. III. yüzyılın ilk çeyreğinde, Mısır Kralı I. Ptolemaios'a Pontos'un Naspercene şarabını özellikle överek tavsiye etmişti[991].

Bu yüzden eğer Byzantion'lular, Hellenlere karşı dostça davranmamaya niyetlenecek olsalar, o zaman Hellenler bu ticaretin tamamen dışında kalacaklar ve bu da onlar hesabına hiç de kârlı olmayacaktı. Hellenler eskiden Galatlarla ve özellikle şimdi olduğu gibi Trakyalılarla işbirliği yapmışlardı. Aksi halde hep birlikte bölgeyi terk etmek zorunda kalacaklardı[992]. Çünkü boğazın darlığı ve her iki yakasındaki barbarlar yüzünden gemilerin Karadeniz'e girmesi imkansız olacaktı. Bununla birlikte İstanbul Boğazı üzerinden yapılan ticarette bizzat Byzantion'lular, kentlerinin konumu dolayısıyla en fazla ekonomik çıkar sağlamaktaydılar. Zira ihtiyaç fazlası ürünlerini ihraç edebilmekte ve gereksinim duydukları ürünleri de en avantajlı koşullarda, hiçbir tehlikeye maruz kalmadan ve güçlükle karşılaşmadan ithal edebilmekteydiler. Dahası Polybios'un (IV. 38. 9-10) da altını çizdiği gibi Byzantion'luların, ayrıca diğer toplumlara da büyük hizmetleri dokunmaktaydı. Bu yüzden, hayır sahibi bir halk olarak, doğal olarak, bütün Hellenlerce yalnızca şükranla anılmakla kalmamışlar; ayrıca barbar tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarında zaman zaman desteklenmişlerdir.

Daha önce de değindimiz gibi Byzantion deniz açısından, Karadeniz ticareti göz önünde tutulduğunda son derece elverişli bir konuma sahipti.

35-60; *ATL* 2. D3-6 48 vdd. lev. 1; ayrıca bk. Mattingly 1997, 137 vd. dn. 79-81; Arslan 2007a, 40.

988 Polyb. IV. 38. 5.

989 Yaklaşık yarım kilo pelin otu, 22.5 litre şıranın içinde üçte birine inene kadar kaynatılarak ya da şarabın içine peli filizleri atılarak yapılırdı (Plin. *nat.* XIV. 19 [109]). Deneyimli şarap yapımcıları şaraba, Karadeniz'de bulunan katrana benzer bir madde, iriskülü ve yağ katarlardı. Bu, şarabın tadını biraz ekşitirdi. Ancak içinde daha önceden sirke olan kaplara, şarabın koyulabilmesini sağlardı (Plin. *nat.* XIV. 25 [128]). Paryadres Dağları'nda ikamet eden vahşi Mossynoikoi kavimleri de şarap imal ediyorlardı. Bu şaraplar Hellenlerin damak tadına göre; eğer su katılmazsa biraz ekşiydi. Fakat suyla karıştırıldıktan sonra, lezzeti de kokusu da pek hoş oluyordu (Ksen. *Anab.* V. 4. 29).

990 Plin. *nat.* XIV. 19 [109]; XXVII. 28 [46].

991 Plin. *nat.* XIV. 9 [76].

992 Polyb. IV. 38. 7.

Bununla birlikte kente karadaki toprakları açısından bakıldığında ise, buranın çeşitli dezavantajlara sahip olduğu görülmekteydi[993]. Nitekim Marmara'dan Karadeniz'e kadarki alanda, Trakya Bölgesi içinde yer alan Byzantion *territorium*'u doğal olarak her yönden Trakyalılar tarafından çevrelenmişti. Bu bakımdan Byzantion'lular kentlerinin kuruluşundan itibaren Trakyalılarla bitmek tükenmek bilmeyen ve son derece çetin geçen çarpışmalar yapmak zorunda kalmışlardı. Öyle ki Byzantion'lular hiçbir zaman kendilerini Trakyalılara karşı yaptıkları savaşlarla tam olarak güvence altına alamamışlardır. Gerçi bu savaşlar sırasında ara sıra Byzantion'luların Trakyalı bir kabile liderine karşı uzun süren hazırlıklar sonucunda, titizlikle uyguladıkları planlı saldırıların, talihlerinin de yaver gitmesiyle, başarıyla sonuçlandığı durumlar olmaktaydı. Ancak her ne zaman bir lidere karşı üstünlük sağlasalar, birincisinden çok daha güçlü üç başka lider tarafından topraklarının yağmalayacağını kesin olarak biliyorlardı[994]. Diğer yandan *territorium*'larına akınlar düzenleyen Trakyalı bir liderle anlaşıp ona *tributum* vermek de sorunlarını çözmüyordu. Bu şekilde bir yandan haraç ödedikleri liderin kendilerine karşı daha da güçlenmesine neden olurken diğer yandan da düşmanlarının sayısını çok daha fazla artırıyorlardı. Zira Byzantion'luların kendi aralarından bir lidere haraç verdiğini duyan diğer Trakyalı liderler de topraklarına saldırarak *territorium*'larını yağmalıyor ve kendilerine de haraç verilmesini talep ediyorlardı. Böylelikle Byzantion'lular Trakyalılara karşı sürekli olarak, son derece çetin geçen tehlikeli çarpışmalar yapmak zorunda kalıyorlardı. Her taraftan Trakya kabilelerince kuşatılmış olduklarından kentlerini son derece kuvvetli sur duvarıyla koruyor ve her zaman için çarpışmaya hazır atlı ve yaya birlikleri bulunduruyorlardı. Genel olarak karada komşularına karşı devamlı bir savaşımın getirdiği yıkımların dışında barış zamanlarında bile Byzantion'lular huzur içinde olamıyordu[995]. Çünkü verimli bir araziye sahip olduklarından, tarlalarını iyi şekilde ektiklerinde ve mevsim de olumlu geçtiğinde, son derece iyi ürün alıyorlardı. Fakat daha tarlalarından hasadı kaldırmadan Trakyalılar gelip mahsulün bir kısmını tahrip ediyor; bir kısmını da toplayıp beraberlerinde götürüyorlardı. O zaman gerçekten de çektikleri bunca zahmet ve yaptıkları onca masraftan ziyade, bir de güzelim ürünün gözleri önünde yok oluşunu seyretmek Byzantion'lulara ıstırap veriyor ve öfkelerini artırıyordu[996].

---

[993] Polyb. IV. 44. 11.
[994] Polyb. IV. 45. 1-3.
[995] Polyb. IV. 45. 4-6.
[996] Polyb. IV. 45. 7-8.

Byzantion'lular bu şekilde, Trakyalılar karşısında bunca zorluklara göğüs germeye ve onların savaş teknikleri karşısında kendi geliştirdikleri saldırı ve savunma yöntemleriyle karşı koymaya alışmışlardı[997]. Diğer yandan da Hellen kentleriyle ve Hellenistik krallıklarla yaptıkları ikili anlaşmalar ile zaman zaman verdikleri savaşımlarla bağımsızlıklarını korumaya devam etmişlerdir. Ancak Byzantion'lular için bu durum İÖ. III. yüzyılın ilk çeyreğinde değişik bir boyut kazanmıştı. Nitekim İÖ. 279 yılında Brennos ile birlikte Galya'daki yurtlarını terk ederek Hellas üzerinden Küçük Asya istikametine doğru göç eden Kommontorios önderliğindeki Galatlarla karşı karşıya gelmişlerdi. Bu şekilde son derece tehlikeli bir duruma düşmüşlerdi[998]. Galat lider Brennos'un Delphoi'daki yıkımından kurtulan diğer kabilelerle birlikte Kommontorios da Çanakkale Boğazı'na ulaşabilmeyi başarmıştı. Bununla birlikte, Kommontorios liderliğindeki Galat kabilesi Luturios ve Leonnorios önderliğindeki Galat kabileleri gibi, Çanakkale Boğazı'nı geçerek Anadolu'da yeni maceralara atılmaktansa, bulundukları bölgede kalmayı tercih etmişlerdi[999]. Bu yüzden Byzantion yakınlarındaki bereketli bir alanda ikamet eden Trakyalıları yenerek Tylis'e yerleşmişler ve burasını krallıklarının başkenti ilan etmişlerdi. Kısa süre içinde Kommontorios önderliğinde kendilerine karşı çıkanların üzerine düzenledikleri saldırılarla bölgedeki en önemli siyasi güç konumuna gelmişlerdi. Böylelikle Byzantion'un kuzeybatısından Karadeniz'in batı kıyılarına kadar uzanan bir alanda Tylis Krallığı olarak adlandırılan bir krallık kurmuşlardı[1000].

Âdet olduğu üzere Galatlar ilk kralları Kommontorios önderliğinde hemen Byzantion topraklarına yağma seferleri düzenlemeye başladılar. Galatların bu ani, beklenmedik ve son derece tehlikeli akınları karşısında Byzantion *territorium*'u önemli ölçüde zarara uğradı. Bu bakımdan Byzantion'lular çareyi her Galat seferinde onlara topraklarını yağmalamamaları için haraç vererek korunma yolunda buldular. Byzantion'lular ülkelerini Galatların yıkımından ve yağmasından kurtarmak için önceleri her defasında 3.000 ya da 5.000 bazen de 10.000 altın parçadan oluşan hediyeler vermek zorunda kalıyorlardı[1001]. Ancak sonunda Byzantion'lular Galatlara her yıl düzenli olarak 80 *talanta* vergi vermeye razı oldular. Bu şekilde parayla da

---

997 Polyb. IV. 45. 9.

998 Polyb. IV. 45. 9-10.

999 Polyb. IV. 46. 1.

1000 Polyb. IV. 46. 1-2; VIII. 22; Iust. XXV.

1001 Polyb. IV. 45. 9-46. 3.

olsa hem kentlerinin hem de egemenlikleri altındaki kırsal alanların güvenliğini sağladılar[1002].

Ancak Byzantion'lular, İÖ. III. yüzyılın son çeyreğinde, boğazdaki ticaret hacminin azalmasına paralel olarak, mali açıdan zor duruma düştüler. Bu sırada kentte ekonomik krizlerden biri gerçekleşmiş olabilir. Zira Tylis'in Galat Kralı Kavaros'a her yıl düzenli olarak verdikleri 80 *talanta* tutarındaki vergiyi ödemekte sıkıntıya düşmüşlerdir. Söz konusu *tributum*'un miktarı oldukça yüksek olduğundan olsa gerek, söz konusu tutarı ödemekte zorlanmaya başladılar. Çünkü bu miktar Byzantion'un Atinalılara ödediği *tributum*'un iki katından daha fazlaydı. Bu bakımdan Byzantion'lular önce, Hellas, adalar ve Küçük Asya kıyılarındaki kentlere ve müttefiklerine düştükleri durumu, sıkıntılarını ve kendilerini bekleyen tehlikeleri anlatan elçiler göndermişlerdi. Elçiler yalvararak Hellen kentlerinden bu konuda kendilerine yardım talebinde bulunmuşlardı[1003]. Ancak kentler ve müttefikleri Byzantion'luların isteklerine gerekli ilgiyi göstermediler. Bunun üzerine, Byzantion'lular zorunluluktan doğan çaresizlikle kendi problemlerini gene kendi kaynaklarıyla çözme yoluna gitmişlerdir. Bu bakımdan Byzantion'lular son çare olarak –İÖ. 410 yılında Alkibiades'in[1004] başlattığı vergi sistemini benimsemişler– Karadeniz'e yelken açan ve Karadeniz'den yüklü dönen ticaret gemilerinden vergi almaya başlamışlardır[1005].

Byzantion'lular, İÖ. 220 yılında –Tylis Kralı Kavaros'un hakimiyeti altındaki Galatlara *tributum* vermek amacıyla– sıkıntılar içindeyken müttefiklerinin ve diğer Hellen kentlerinin umursamazlığından dolayı Karadeniz'den ithal edilen ve Karadeniz'e ihraç edilen mallara vergi koymuşlardır. Ancak bu durum Karadeniz'le ticaret halindeki kentleri ve bütün tacirleri kızdırmıştır. Bu bakımdan söz konusu durumdan duydukları üzüntülerini

---

[1002] Polyb. IV. 45. 9-46. 4; VIII. 22; Iust. XXV; ayrıca bk. Liv. XXXVIII. 16. 3; Memnon XIX. 1.

Böylelikle Byzantion'lular, İÖ. 278 yılından İÖ. 212 yılına, Tylis Galat Krallığı'nda Kavaros'un hükümdarlığının sonuna kadar Galatlara haraç vermeyi sürdürmüşlerdi. Kavaros da Byzantion'luları Trakya ve Bithynia'lılara karşı verdikleri savaşlarda desteklemişti. Ancak Kavaros'un hükümdarlığı sırasında Galatların Tylis Krallığı, Trakyalılar tarafından yıkılmıştır. Tylis Krallığı'nda ikamet eden halkın büyük bir kısmı, İÖ. *ca.* 212 yılında Trakyalılar tarafından kılıçtan geçirilmiştir (Polyb. IV. 46. 3-4; VIII. 22).

[1003] Polyb. IV. 46. 5.

[1004] Alkibiades, İÖ. 410 yılında Kalkhedon arazisindeki Khrysopolis'e gelip kenti tahkim etmiş ve burada bir gümrük örgütü kurdurmuştu. Ardından Atinalılar adına Karadeniz'den gelen gemilerden % 10 ölçüsünde gümrük vergisi almaya başlamıştı (Ksen. *Hell.* I. 22).

[1005] Polyb. IV. 46. 6. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cary 1951[2], 119; 277; Braund 1996[2], 164; Gabrielsen 1997, 44 vdd.; Austin 2000[9], 165 n° 94; Lawall 2002, 305 dn. 55.

ve şikayetlerini, o sıralar deniz ticaretini elinde bulunduran en yüksek otoriteye sahip kentlerden biri konumundaki Rhodos'lulara bildirmişlerdir[1006].

Zira Rhodos'lular, İÖ. III. yüzyılının ikinci yarısında, giderek artan zenginlikleri oranında, eskiden beri kendilerine ün sağlamış olan donanmalarını geliştirmişlerdi. Bu sırada Mısır krallarının giderek zayıflayan deniz gücü ve Makedonya Kralı V. Philippos'un filolarının iaşesini, gücünü ve bakımını sürdürmekteki başarısızlıkları Rhodos'lulara özellikle Doğu Akdeniz ticaretinde son derece önemli bir konum kazandırmıştı. Bu bakımdan Byzantion'luların boğazlarda başlattığı vergi uygulamasına karşı Rhodos'lular denizle ilgili her işte en önde olduklarını söyleyen tüccarların genel başvurusunu değerlendirmeye aldılar. Gerek bu durum nedeniyle uğradıkları kendi kayıpları gerekse komşu kentlerin ve tüccarların uğradıkları zararları gidermek amacıyla harekete geçtiler. İlk önce, kendi elçileri başkanlığında bütün müttefiklerinden oluşan bir elçi heyetini Byzantion'lulara gönderdiler. Elçiler Byzantion meclisinde bu durumdan duydukları sıkıntıyı ve uğradıkları zararları bildiren bir konuşma yaptılar. Ardından Byzantion'lulara verdikleri ültimatomla Karadeniz'le ticaret halinde bulunan tacirlerden sağladıkları haksız kazanç uygulamasını kaldırmalarını istediler. Ancak bu sırada Byzantion'un başında bulunan yöneticilerden Hekatodoros ve Olympiodoros, Byzantion meclisinde verdikleri söylevler vasıtasıyla meclis üyelerini yaptıkları uygulamanın ve bunu yapmaktaki amaçlarının haklılığına inandırdılar. Bu bakımdan Byzantion'lular söz konusu uygulamayı yürürlükten kaldırmak konusunda gerek Rhodos'lulara gerekse müttefiklerine ayrıcalıkta bulunmak konusunda taviz vermeye yanaşmadılar. Boğazdan geçiş vergisini bu şekilde kabullenmeleri gerektiğini belirten bir konuşmayla Rhodos elçilerine durumu izah etmeye çalıştılar. Bu şekilde Rhodos ve müttefiklerinden oluşan elçiler, görevlerinin hiçbirini başaramadan Byzantion'dan geri döndüler. Bunun üzerine Rhodos'lular, Byzantion'lulara savaş ilan ettiler[1007].

Ardından Rhodos'lular söz konusu savaşta kendilerine yeni müttefikler toplamak amacıyla harekete geçtiler. Bu sefer elçilerini Bithynia Kralı I. Prusias'a (İÖ. 230-İÖ. 182) gönderdiler. Elçi heyeti Byzantion'lulara karşı verdikleri bu savaşta I. Prusias'ın kendi saflarında yer alması için ellerinden geleni yaptı. Zira elçiler I. Prusias'ın çeşitli sebeplerden dolayı

[1006] Polyb. IV. 47. 1. Polybios'a (IV. 47. 2) göre, bu durum savaşın ana nedeniydi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gabrielsen 1997, 44 vdd.
[1007] Polyb. IV. 47. 4-6; ayrıca bk. Austin 2000[9], 165 n° 94.

Byzantion'lulara kırgın olduğunu biliyorlardı. Böylelikle I. Prusias'ı kendi taraflarına çekmeleri güç olmadı[1008].



I. Prusias

Byzantion'lular da savaş için ellerinden gelen en iyi şekilde hazırlık yapmaya başladılar. Rhodos'lulara benzer önlemler alarak derhal müttefik arayışına giriştiler. Bu yüzden Pergamon Kralı Attalos I Soter'e (İÖ. 241-İÖ. 197) ve Akhaios'a elçilerini yolladılar[1009]. I. Attalos büyük bir şevkle ve seve seve kendilerini destekleyeceği konusunda onlara garanti verdi[1010]. Bu sıralar Torosların Anadolu tarafındaki kısmının yeni hakimi ve kısa süre önce kendisini kral ilan etmiş olan Akhaios da Byzantion'lulara yardım sözü verdi. Byzantion'lular, Rhodos donanmasının ve I. Prusias'ın kuvvetli ordusunun kendilerine karşı güç birliği ederek silaha sarılmalarının üzerlerinde oluşturduğu psikolojik baskıya ve endişeye rağmen, Akhaios'u kendi taraflarına çekmiş olmalarının verdiği rahatlıkla, kendilerine güven duymaya ve artık savaşa daha bir umutla bakmaya başlamışlardı. Gerçekten de Akhaios'un Byzantion'luların tarafında yer alması dengeleri bir anda değiştirmişti. Öyle ki bu durum, şimdi de I. Prusias ile Rhodos'luları alarına geçirmişti[1011].

[1008] Polyb. IV. 47. 7.

[1009] Polyb. IV. 48. 1.

Byzantion'luların bu sırada eski müttefikleri Herakleia Pontike'ye elçi heyeti gönderip göndermedikleri belli değildir. Ancak gönderdilerse bile, Herakleia'lılar bu savaşta tarafsız kalmayı yeğlemişlerdir. Bunun üç ana nedeni olabilir. Bunlardan ilki Herakleia'lıların Karadeniz ticaretinde önemli rol sahibi olan Rhodos'lularla aralarını ve ticari ilişkilerini bozmak istememeleri olabilirdi. İkincisi dönemin yükselen ve genişleme yanlısı gücü Bithynia Kralı I. Prusias'ı kendilerine düşman etmeyi göze alamamış olabilirlerdi. Zira zaten Galat akınları ve Bithynia saldırıları yüzünden *territorium*'larının büyük bir bölümü yağmalanmış ve bir kısmını da Bitynia'lılara kaptırmışlardı. Sonuncu neden ise, Byzantion'luların vergi uygulamasına Herakleia'lıların da sıcak bakmamaları olabilirdi.

[1010] Polyb. IV. 48. 2. Ancak bu savaş sırasında I. Attalos'un Byzantion'lulara yaptığı yardım, vadettiğine oranla oldukça kısıtlı kaldı. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, atalarından kendisine miras kalan krallık topraklarının büyük bir kısmının o sıralar Akhaios tarafından elinden alınmış olması ve kendisine oldukça sınırlı bir alan kalmış bulunmasıydı (Polyb. *loc. cit.*). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Starr 1938, 65 dn. 8.

[1011] Polyb. IV. 48. 3-4.

Zira Akhaios kısa süre önce Syria'da tahta çıkan Seleukos Kralı Antiokhos III Megas'ın akrabasıydı[1012]. Seleukos II Kallinikos'un İÖ. 225 yılında ölümünden sonra, tahta en büyük oğlu –III. Antiokhos'un kardeşi– ve aynı zamanda selefi olan Seleukos III Keraunos Soter çıkmıştı. III. Seleukos ilk iş olarak babası ve amcası Antiokhos II Hieraks arasındaki taht kavgası yüzünden Küçük Asya'da ortaya çıkan karışıklıklara ve otorite boşluğuna bir son vermek; kendisine atalarından miras kalan Anadolu topraklarını yeniden ele geçirmek üzere harekete geçmişti. Zira Pergamon Kralı I. Attalos, Seleukos Krallığı'ndaki taht kavgalarından ve Antiokhos II Hieraks'ın ölümünden doğan otorite boşluğundan yararlanarak krallığın sınırlarını oldukça geliştirmişti. Bu bakımdan III. Seleukos önce generallerini bölgeye yollamıştı. Ancak İÖ. 223 yılında I. Attalos karşısında iki kez yenilen ve hiçbir varlık gösteremeyen generallerini geri çekmişti. Bu sefer bizzat kendisi yetenekli bir komutan olan amcası Akhaios'u da yanına alarak İÖ. 223 yılında, kuvvetli bir orduyla Torosları aşarak Phrygia'ya kadar ilerledi[1013]. Ancak burada, emrinde bulunan Galat asıllı subaylardan, Apaturios ve Nikanor tarafından hançerlenerek öldürüldü[1014]. Fakat III. Seleukos'un amcası Akhaios kralın en yakın akrabası olarak hemen Apaturios ve Nikanor'u yakalattı. Katillerin her ikisini de astırdı. Ardından ordudaki karışıklıkları yüce gönüllük ve ihtiyat göstermek suretiyle kısa zamanda bastırarak komutayı üstlendi[1015].



I. Attalos

Bu sırada emrindeki ordu ve subaylar, Akhaios'un taç takarak krallığını ilan etmesini istemiş; ancak o bu durumu o zaman için reddetmişti. Seleukos tahtını kralın kardeşi Antiokhos III Megas için koruyacağını bildirmiş ve yeni krala bağlılık yemini etmişti. Bu sırada III. Antiokhos da devletin daha kolay yönetilebilmesi için Akhaios'u Küçük Asya genel

---

[1012] Polyb. IV. 48. 5.

[1013] Polyb. IV. 48. 6-7.

[1014] Polyb. IV. 48. 7-8; V. 40. 5-6; V. 41. 2; App. *Syr.* 66; Iust. XXVII; XXIX. 1. 3; Euseb. *chron.* 253*b*-263*a*; Porph. *fr.* 44; Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *BabylChron_Brit. Mus.* 35603. R2-3; Polyb. II. 71. 4; IV. 2. 7; 48. 6-8; XXXIX. 8. 5-6; Pomp. Trog. *prolog.* 27; Hieron. *chron.* 139.2 [1794]; Sulpit. II. 19 *a*; Malal. *chron.* 205; Euseb. *Exc. Barb.* 46A. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 739 dn. 25; Mitchell 1993: 42 dn. 2; Arslan 2000a, 84 dn. 305.

[1015] Polyb. IV. 48. 9.

valiliğine, Molon'u ise, Yukarı Asya satraplıklarının genel valiliğine atamıştır. Akhaios ise, İÖ. *ca.* 223/222 yılında emrindeki orduyla Pergamon üzerine yürüyerek, I. Attalos'u bir yıl gibi kısa bir sürede karşılaştıkları her yerde yenmiştir. Böylelikle Antiokhos II Hieraks tarafından kaybedilen bütün Seleukos topraklarını geri almış; I. Attalos'u Pergamon ve çevresindeki ufak bir *territorium*'a hapsetmiştir. Akhaios bu şekilde Torosların batısındaki toprakların en kuvvetli ve önemli yöneticisi konumuna gelmiştir. Fakat sebebini bilmediğimiz bir nedenden dolayı, aynı Molon'un İÖ. 221 yılında Babil'de yaptığı gibi[1016], III. Antiokhos'a karşı ayaklanmış ve kendisini, Küçük Asya'da kral ilan etmiştir[1017]. İşte Byzantion'luları Rhodos ve Bithynia Kralı I. Prusias'a karşı, I. Attalos'un yanında müttefik olarak destekleyecek olan kral bu Akhaios'tu[1018].

Bithynia Kralı I. Prusias'ın Byzantion'lulara karşı kırgınlığının nedeni, Byzantion meclisinin kendisini onurlandırmak için heykelini Byzantion'a dikmeye karar almış olmasına rağmen bu işi henüz gerçekleştirmemiş olmalarıydı. Byzantion'lular önce I. Prusias'ın heykelini dikmek konusunda ihmalkar davranmış, sonra da bu konuyu tamamıyla unutmuşlardı[1019]. Ayrıca Byzantion'lular I. Attalos ve Akhaios'u, Rhodos'luları kendileriyle barıştırmaları için arabulucu ve aynı zamanda müttefik yapmak için her yolu denemişlerdi. I. Prusias için bu iki kralla, ilişkiye girmek birçok bakımdan dezavantajlıydı[1020]. Dahası Byzantion'lular, Pergamon'luların kutladığı Athena şenlikleri kapsamındaki kurban töreninde yer almak üzere I. Attalos'a temsilciler göndermişlerdi[1021]. Bizzat kendisi *Soteria* festivali düzenlediğinde ise, Byzantion'lular bu durumu görmezlikten gelmişlerdi[1022]. Bithynia kralının, Byzantion'luların kendisine karşı bu

---

[1016] Polyb. V. 41. 1-42. 9.

[1017] Polyb. IV. 46. 4; IV. 48. 10-12; V. 27-28; 57-58; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Will 1979^2-1982^2, II 10 vdd.; 18 vdd.

[1018] Polyb. IV. 48. 13.

[1019] Polyb. IV. 49. 1.

[1020] Polyb. IV. 49. 2.

[1021] Söz konusu şenliğin Athena Nikephoros adına düzenlenen *Nikephoria* festivali olduğu düşünülmektedir (Jones 1974, 184 vdd.). Diğer yandan Panathenaia festivali olabileceği de iddia edilmektedir (Walbank 1957, 503; Hansen 1971^2, 448). K. J. Rigsby (1996, 363) ise, Pergamon'luların Galatları yendikten sonra Athena adına İÖ. III. yüzyılda Panhellenik bir festival düzenledikleri ileri sürülmektedir. Ayrıca I. Attalos'un bu yerel şenliğe Byzantion'luları davet etmesinin nedenini Pergamon kralıyla Byzantion'lular arasındaki dostluğa ve müttefikliğe bağlamaktadır.

[1022] Polyb. IV. 49. 3; ayrıca bk. Hansen 1971^2, 448. Soteria festivali I. Prusias'ın İÖ. *ca.* 229/228 yılında Bithynia tahtına çıkmasından itibaren kutlanmaktaydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walbank 1957, 503.

çeşit davranışlarından ötürü gururu incinmişti. Bu bakımdan Rhodos'lu elçiler kendisine gelerek Byzantion'lulara karşı kendileriyle müttefik olmasını istediklerinde; bu durumu fırsat bilmiş ve Byzantion'lulara karşı verecekleri deniz savaşlarında Rhodos'luların saflarında yer alacağını bildirmiştir. Ayrıca Bithynia kralı bu şekilde karada da Byzantion'lulara ve müttefiklerine karşı önemli başarılar kazanmayı ve onları ağır kayıplara uğratmayı planlıyordu[1023]. İşte bu nedenlerden ötürü Byzantion'lular ile Rhodos'lular arasında savaş başladı[1024].

Byzantion'lular savaşa büyük bir şevk ve cesaretle başladılar. Zira Akhaios'un Rhodos'lulara karşı kendilerine yardıma geleceğinden emindiler. Buna ek olarak Makedonya'dan Tiboites'in de I. Prusias'a karşı savaşmak üzere kendi saflarında yer alacağını umuyorlardı. Tiboites'in ordusuyla Bithynia'ya geldiği takdirde I. Prusias'ı oldukça endişelendireceğini ve onu tehlikeli bir duruma sokacağını düşünüyorlardı[1025]. Bu sırada kuvvetli olduğu kadar, savaş tecrübesi yüksek kara ordusuna sahip olan I. Prusias, Byzantion'un Asya yakasındaki topraklarına saldırdı. Byzantion'luların kısa süre önce boğazın en dar yerlerinden birinde önemli miktarda ödeme yaparak satın aldığı *hieron*'u (kutsal yeri) ele geçirdi[1026]. Söz konusu yöre, kutsallığının yanı sıra stratejik konumu vasıtasıyla boğazın Karadeniz çıkışını koruyordu. Zira Byzantion'luların, Zeus *Ourios* Hieron'unun hemen karşısında, kıyıda Sarapis'e adanmış tapınakları yer almaktaydı. Byzantion'lular bu şekilde Karadeniz'e giriş-çıkışı denetimleri

---

[1023] Polyb. IV. 49. 4.

[1024] Polyb. IV. 49. 5.

[1025] Polyb. IV. 50. 1.

[1026] Polybios'a (IV. 50. 2-3) göre de, *hieron* Karadeniz'in ağzında doğal olarak korunmuş tahkimli bir yerdi. Bu bakımdan Byzantion'lular bu mevkinin elverişliliğine kapılıp, Karadeniz'e yelken açan ya da Karadeniz'den gelen gemileri kontrol altında tutmak ve kendileri istemedikçe boğazdan kimseyi geçirmemek amacıyla Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319) tarafından Kalkhedon *hieron*'u olarak adlandırılan mevkiyi Kalkhedon'lulardan büyük bir bedel karşılığında satın almışlardır. Gene de Zeus *Ourios* Hieron'unun mülkiyeti antikçağda tartışma konusu olmuştur. Koşullar elverdiğinde denize hâkim olanlar, herkesten çok da Kalkhedon'lular, buranın kendilerine miras kaldığını ileri sürerlerdi. Fakat egemenlikleri ve ülkeleri içinde olmanın verdiği güçle buranın mülkiyeti, gerçekten uzun süre çok sayıda gemiyle deniz egemenliğini ellerinde tutan Byzantion'lulara ait oldu. Hatta bir defasında burayı II. Seleukos'un komutanı Kallimedes'den satın aldılar (Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58=Gyllius *Bosp.* III. 5). Kallimedes ya II. Seleukos'un komutanının ismidir ya da metinde yanlışlık yapılmış olup sözü edilen kişi Selukos II Kallinikos'tur. Byzantion'lular İÖ. 225 yılından önce, burayı ellerinde tutmak ya da satın almak için II. Seleukos'a para vermiş olabilirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kubitschek 1970^2, *col.* 1137; Müller 1990^2, 76.

altında tutuyorlardı. Böylelikle Byzantion'lular bir yandan İstanbul Boğazı ve Karadeniz'den sağlanan malları, köle ticaretini ve balıkçılığı kontrolleri altında tutarken diğer yandan da boğaz kenarlarında üstlenip tacirlere saldırmak isteyen haydutları buralarda barındırmıyorlardı.

Bithynia kralının, Zeus *Ourios*'a ait kutsal alanı ele geçirip yağmalaması Byzantion'lular için ağır bir darbe oldu[1027]. Bununla yetinmeyen I. Prusias, uzun süredir Byzantion'luların hakimiyetinde olan Mysia'nın bir kısmını ele geçirerek kendi hakimiyeti altına aldı. Bu sırada Rhodos'lular, Byzantion'lulara karşı, altısı kendi gemileri olmak üzere, müttefiklerinden sağladıkları 4 gemiyle 10 gemilik bir filo oluşturdular. Ksenophantos'u bu filonun başına komutan olarak atadılar. Rhodos'tan demir alan filo Çanakkale Boğazı'na yelken açtı[1028]. Boğaza ulaştıklarında Sestos önlerinde demir atarak Karadeniz'e yelken açmak isteyen gemileri engellemeye başladılar. Ksenophantos bu arada Byzantion'luların hâlâ kendileriyle savaşmak konusunda ısrarlı olup olmadıklarını anlamak amacıyla gemilerden birini kasıtlı olarak salmıştır. Ama savaş konusunda Byzantion'lular fikirlerini değiştirmedikleri gibi Rhodos'lular ve müttefiklerinin Çanakkale Boğazı'ndaki ablukasını önemsememiş ve Ksenophantos'un görüşme önerisini dikkate almamışlardır. Bu yüzden Ksenophantos, bir süre sonra filosunu toplayıp Rhodos'a yelken açmıştır. Bu sırada Byzantion'lular bir yandan Akhaios'a birbiri ardına elçi heyetleri yollayıp ondan kendilerinin yardımına koşmasını dilerken diğer yandan da Tiboites'i Makedonya'dan getirmek için bir kurul gönderdiler[1029]. Zira Tiboites'in, I. Prusias'ın amcası olması dolayısıyla Bithynia tahtında en az onun kadar hakkı olduğunu düşünüyorlardı[1030]. Rhodos'lular ise, Byzantion'luların kendilerine karşı alınan bunca tedbire rağmen halen savaşmak konusunda kararlılıklarını sürdürdüklerini gördüklerinden stratejilerini değiştirmişlerdi. Kendileri açısından soğuk savaşın seyrini değiştirecek çok önemli bir adım atmaya karar vermişlerdir[1031].

[1027] Polyb. IV. 50. 2-3.

[1028] Polyb. IV. 50. 4-5; Gabrielsen 1977, 97; 126; 166 vd. dn. 43.

[1029] Polyb. IV. 50. 6-8.

Tiboites, I. Nikomedes'in ikici eşi Etazeta'dan olma oğluydu. Ancak Nikomedes'in İÖ. 255 yılında ölümünden sonra, kralın ilk eşinden olma oğlu Zeïlas ayaklanmış ve İÖ. 254 yılında Bithynia tahtını ele geçirmişti. Bu bakımdan Tiboites de kendisini destekleyenlerle birlikte Makedonya'ya sığınmıştı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walbank 1957, 504 vd.

[1030] Polyb. IV. 50. 9.

[1031] Polyb. IV. 50. 10.

Rhodos'lular, Byzantion'luların bu savaş sırasındaki sağlam duruşlarının ve kararlılıklarının sebebinin Akhaios tarafından desteklenecekleri umuduna bağlı olduğunu fark etmişlerdi. Bu yüzden öncelikle Byzantion ile Akhaios arasındaki sözde müttefiklik bağını koparma yoluna gitmişlerdir. Akhaios'un babası Andromakhos'un İskenderiye'de Mısır Kralı Ptolemaios IV Philopator'un tutsağı olduğunu ve Akhaios'un babasını kurtarmak için şimdiye kadar yaptığı girişimlerin hepsinde başarısız olduğunu biliyorlardı. Böylelikle Rhodos'lular müttefikleri IV. Ptolemaios'a elçilerini gönderip Andromakhos'u serbest bırakması için ona yalvardılar[1032]. Mısır kralından daha önceden de aynı dilekte bulunmalarına ve reddedilmelerine karşın bu sefer isteklerinde çok daha ısrarcı olmuşlardır. Zira Andromakhos'u Akhaios'a verirlerse, onun Byzantion ile müttefikliğinden vazgeçmesini sağlayabileceklerinin – Akhaios'tan ne dilerlerse alabileceklerinin– farkındaydılar[1033].



IV. Ptolemaios

Rhodos elçileri, Mısır kralına bu dileklerini bildirdiklerinde IV. Ptolemaios, Andromakhos'u düşmanı Seleukos Kralı Antiokhos III Megas'a karşı uygun bir zamanda kullanmak üzere bir koz olarak elinde tutmayı düşünüyordu. Çünkü bu sırada Seleukos Kralı Antiokhos III Megas ile ilişkileri belirsizliğini koruyordu. Akhaios, III. Antiokhos'un valisiyken krala isyan ederek, kısa süre önce Küçük Asya'da kendini kral ilan etmişti. Bu durum Hellenistik krallıklar içindeki güçler dengesini o an için kritik bir duruma getirmişti[1034]. Polybios'a (IV. 50. 4) göre Andromakhos, Akhaios'un babası ve II. Seleukos'un eşi Laodike'nin de kardeşiydi[1035]. Bununla birlikle IV. Ptolemaios, Rhodos'lulara karşı duyduğu sempati nedeniyle ve müttefiklerine lütufta bulunmak istediğinden Andromakhos'u onlara teslim etti. Rhodos'lular da Andromakhos'u, oğlu Akhaios'a verdiler[1036].

[1032] Polyb. IV. 50. 1.

[1033] Polyb. IV. 50. 2.

[1034] Polyb. IV. 50. 3.

[1035] Polybios (IV. 50. 4) burada bir hata yapmıştır. Zira II. Seleukos, Andromakhos'un değil; Akhaios'un kız kardeşiyle evlenmişti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walbank 1957, 505.

[1036] Polyb. IV. 50. 5; ayrıca bk. Hansen 1971^2, 40.

Bu şekilde Rhodos'lular, Akhaios katında oldukça önemli bir konum elde ettiler. En önemlisi ise, Akhaios'un Byzantion'lularla sözde olan müttefikliğinin rafa kaldırılmasıydı. Bu şekilde Byzantion'lular en önemli bağlaşıklarını ve dolayısıyla da kurtuluş umutlarını kaybetmiş oldular[1037]. Tam bu sırada Byzantion'lular başka bir talihsizlik daha yaşadılar. Tiboites, Makedonya'dan I. Prusias'a karşı savaşmak üzere kendilerine yardıma gelirken yolda hayatını kaybetti. Böylelikle Byzantion'lular, I. Prusias karşısında karada kaybetmiş oldukları toprakların yanı sıra, kendi *territorium*'larında bile dolaşamaz oldular. Prusias tarafından Küçük Asya tarafındaki toprakları birbiri ardına ellerinden alınırken diğer yandan da Trakyalılar tarafından Avrupa yönünden abluka altına alındılar. Artık durum öyle bir hâl aldı ki, her taraftan kuşatılan Byzantion'lular surların dışına çıkamayacak hâle geldiler[1038]. Böylelikle dört bir yandan düşmanları tarafından abluka altına alınan Byzantion'lular bütün umutlarını kaybettiler. Büyük sıkıntılar içine girdiler. Kendilerini onurlu bir şekilde bu durumdan kurtarmanın çarelerini aramaya başladılar[1039].

Ancak bu arada Galatların Tylis Kralı Kavaros, Byzantion'a geldi. Savaşı sona erdirmek için elinden geleni yaptı. Ordular çarpışmaya başlamadan önce, cesur bir şekilde araya girerek hem I. Prusias hem de Byzantion'luları durdurmayı başardı. Ayrıca her iki tarafa uzlaşmaya varmaları ve geleneksel dost-müttefikliklerine dönmeleri için uyarıda bulundu. Sonunda taraflar arasında fikir birliği oluşmasını sağladı[1040]. Kavaros'un Bithynia kralı ile Byzantion'luları barıştırmak üzere yaptıklarını ve I. Prusias'ın bu duruma rıza gösterdiğini duyan Rhodos'lular da bir an önce elçilerini Byzantion'lulara gönderdiler. Aridikes önderliğindeki elçileri ile birlikle Polemokles komutasında üç *triereis*'i Byzantion'a yolladılar. Byzantion'lulardan; mızrak ya da elçi asası arasında artık bir seçim yapmalarını istediler. Zira savaşın başından beri Rhodos'lular eski müttefikleri Byzantion'larla sıcak çatışmaya girmekten kaçınmışlardı. Byzantion meclisinde konuşma yapan Rhodos elçileri ve müttefikler her zamanki dileklerini tekrar ettiler. Artık barış isteyen Byzantion'lular ise, bu sefer onların taleplerine boyun eğmek zorunda kaldılar. Böylelikle Byzantion'da Kalligeiton oğlu Kothon'un kutsal yazmanlık görevini yaptığı yıl, Byzantion'lular ile Rhodos'lular ve Bithynia Kralı I. Prusias arasında barış anlaş-

[1037] Polyb. IV. 50. 6.
[1038] Polyb. IV. 50. 7-8.
[1039] Polyb. IV. 50. 9.
[1040] Polyb. IV. 52. 1; VIII. 22.

ması imzalandı. Bu mütarekenin şartları, Rhodos'lular ve müttefikleri açısından oldukça basitti:
Sadece[1041],

– *Byzantion'lular Karadeniz'e giden gemilere gümrük vergisi koymaya kalkmadıkları sürece, Rhodos'lular ve müttefikleri Byzantion'lularla barış içinde olmayı sürdüreceklerdi.*

Bu sırada Rhodos'lular gerek kendileri gerekse Karadeniz'le ticaret halinde olan yabancı tüccarlar açısından Byzantion ve Kalkhedon'un uyguladığı kontrmarklara ve sikkelerin nominal değerleriyle oynamalarına da itiraz etmiş olsa gerektirler. Bu durum Polybios (*loc. cit.*) tarafından belirtilen Byzantion'un İÖ. *ca.* 219 yılında Rhodos'lularla yaptıkları anlaşma koşulları arasında sayılmamakla birlikte ileri sürülmüş olabilirdi[1042].

Bithynia Kralı I. Prusias ile Byzantion'lular arasındaki anlaşma ise[1043]:

– *I. Prusias ile Byzantion'lular arasında her zaman için barış ve dostluğun sürmesi;*
– *Hiçbir şekilde ne Byzantion'luların I. Prusias'a ne de I. Prusias'ın Byzantion'lulara karşı savaşmamaları;*
– *I. Prusias'ın savaş sırasında Byzantion'lulardan aldığı toprakları/arazileri, kaleleri/tahkimatları, insan ve savaş gereçlerini* [χώρας καὶ τὰ φρούρια καὶ τοὺς λαοὺς καὶ τὰ πολεμικά] *geri vermesi*[1044]*;*

[1041] Polyb. III. 2. 5; IV. 52. 2-5; ayrıca bk. Hansen 1971[2], 40 vd. dn. 77-78.

[1042] Mørkholm 2000, 22; 161 vd.

Diğer yandan Byzantion ve Kalkhedon'lular şimdiye kadar uyguladıkları bu mali tedbirin uzun vadede ticaret hacimlerini düşürdüğünün farkına varmış ve kendi istekleriyle eski sisteme dönmeyi kararlaştırmış da olabilirlerdi.

[1043] Polyb. IV. 52. 6.

[1044] Polyb. IV. 52. 7.

M. Rostovtzeff (1941, 591), Byzantion topraklarında köle iş gücünün kullanılmasından bahsetmeyi olağan olarak görmektedir. Çünkü o var olan *laoi*'u [λαοί] "köle" kelimesiyle tercüme eder. Fakat A. B. Ranowitsch (1947, 2) *Hellenistik Küçük Asya'daki Bağımlı Çiftçiler* başlıklı makalesinde, içinde *λαοί* anılan başka metinler; özellikle de λαοί'un arazi hisseleriyle ilişki içinde anıldığı, Laodikeia'daki mülk satışı hakkındaki II. Antiokhos yazıtını [*OGIS* 225] örnek gösterir. Ranowitsch λαοί'un hukuki konumunu, onların kendileri tarafından işletilen toprakla münasebetlerini araştırmış; λαοί'un ne "köle" ne de "köle çiftçi" anlamında çevrilemeyeceği sonucuna varmıştır. Bu kelime daha çok "insan", doğrudan üreten "halk" anlamlarına gelmektedir. Onlar üretim araç ve gereçlerinin, özellikle de vaktiyle kendilerine ait olan arazi ve toprağın sahipleriydiler. Sahip oldukları toprak/arazi mülkiyeti için doğal olarak vergi ödemiş olmalıydılar. Bu bakımdan özgür olsa gerektirler. Diğer bir deyişle hiçbir şekilde köle olarak adlandırıla-

– *Savaş esirleri ile düşman tarafından yakalanıp fidye ödenerek kurtarılan rehineleri serbest bırakması;*
– *Savaş sırasında zapt ettiği gemileri; kalelerde ele geçirdiği mancınık mermilerini ve silahları; aynı şekilde kalasları, yapı taşlarını; boğaz kenarındaki kutsal alandan (Zeus Ourios Hieron'u) yağma ettiği kiremitleri geri vermesi*[1045]*;*
– *I. Prusias'ın, Mysia'nın Byzantion'a bağlı kısmında eskiden beri Byzantion'luların mülkiyeti altında olan toprakları sahiplerine iade etmesi;*
– *Byzantion'dan Mysia'ya yerleşmek isteyecek kişilere karşı hiçbir yaptırımda bulunmaması;*

koşuluyla imzalanmıştı[1046]. Bu şekilde Byzantion'luların I. Prusias ve Rhodos'lulara karşı verdiği savaş sona ermiştir.

Bu tarihten itibaren Rhodos'lu tüccarların Karadeniz'e yaptıkları ihracatın oldukça arttığı gözlemlenmektedir. Zira Karadeniz kentlerinde yapılan kazılardan elen geçen Rhodos *amphora* mühürleri, özellikle İÖ. 220-İÖ. 218 yılından sonra, yoğunluk kazanmıştır[1047]. Byzantion'lular ise,

---

mazlar. Λαοί kelimesinin böyle bir anlamı aynı zamanda Polybios'un (*loc. cit.*) söz konusu metnindeki pasaja da uymaktadır. Zira toprak vergileri toprağın sahibi olarak görülen Byzantion'lulara akmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Newskaja 1955, 143; Walbank 1957, 507.

[1045] Polybios'a (IV. 52. 8-9) göre I. Prusias, Tiboites'in Bithynia'ya geri döneceğinden korktuğu için onun tarafından kendisine karşı kullanılması muhtemel bütün tahkimli mevzileri ve kaleleri yıktırmıştı.

[1046] Polyb. IV. 52. 6-9.

[1047] Gabrielsen 1997, 46; Saprykin 1997, 224.

Rhodos'luların özellikle İÖ. III. yüzyılın son çeyreğinde Karadeniz'le politik ve ticari ilişkileri önem kazanmıştı. Zira Rhodos'lular İÖ. *ca.* 220 yılında Karadeniz'in güney sahilinde, Phasis rotasında ve açık denize giden bir yarım ada üzerinde konuşlanmış Sinope'lilere kayda değer yardımlarda bulunmuşlardır. Polybios'a (IV. 56 1-9; 57. 1) göre, Sinope'liler bu sırada Pontos Kralı II. Mithradates'in kenti kuşatmasından endişe duyuyorlardı. Bu yüzden, Rhodos'a –büyük bir olasılıkla Kos Adası'na da– olası bir savaş halinde kendilerine yardım etmeleri talebinde bulunmak üzere elçiler gönderdiler. Bunun üzerine Rhodos'lular derhal 3 komiser tayin edip, Sinope'lilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu komiserlere 140.000 *drakhmai* verdiler. Komiserler ise, yanlarına 10.000 küp şarap, 300 *talanta* tutarında hazır saç, 100 *talanta* tutarında hazır toka ipi, 1000 tam takım zırh, 3000 altın, kullanıcılarıyla birlikte 4 mancınık alarak Sinope'ye gittiler. Hem deniz hem de karadan II. Mithradates'in baskısı altında olan Sinope'liler büyük endişe içindeydiler.

Bununla birlikte, Sinope halkını korkutan bu saldırının gerçekleşip gerçekleşmediği kesin olarak belli değildir. Zira, II. Mithradates'in Sinope'ye karşı ne çeşit bir düşmanlığı olduğu ve bu sefere girişip girişmediği antik kaynaklar tarafından açık bir şe-

bu yenilgiden sonra ekonomilerini düzeltmek amacıyla eski sikke standartları olan Fenike ve Pers sistemini terk etmişler ve Attika standardına geçmişlerdir. Bu tarihten itibaren Byzantion'lular gerek Anadolu, Ege ve Hellas kentlerinde ikamet eden tacirler gerekse Karadeniz'deki tüccarlar tarafından aynı değere sahip yoğun oranda gümüş ve altın *posthumus* Lysimakhos sikkeleri basmışlardır[1048]. Sikke sistemlerini dönemin geçerli akçesine çevirmeleri hem kendileri hem de Karadeniz ve Ege ile ticaret yapanlar açısından olumlu bir atılım olmuştur.

F. *ROMA'NIN DOĞU POLİTİKASI* (İÖ. *ca.* 225-İÖ. 120): Byzantion ve Kalkhedon

İÖ. III. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Romalıların şekillenmeye başlayan doğu politikası, özellikle İÖ. II. yüzyılda Hellas, Anadolu ve Doğu Akdeniz'deki politik dengeleri oldukça değiştirmiştir. Bu politikanın temel taşlarını Hellenistik krallıklar oluşturuyordu. Romalılar öncelikle Hellas ve Asya'nın hâkim güçleri olan ve giderek gelişen Makedonya ile Seleukos krallıklarını küçülterek onları, Pergamon, Bithynia ve Pontos gibi ufak bölgesel krallıklar haline getirmeyi planlıyorlardı. Bu şekilde Hellenistik krallıklar arasındaki güçler dengesini –*status quo*– sağlayarak onlar üzerinde istedikleri zaman istedikleri politikayı izleyecek bir otorite haline gelmeyi amaçlıyorlardı. Bu doğrultuda öncelikle bağımsız kentleri, yöresel birlikleri ve bölgesel krallıkları kendine bağlamak için onların bağımsızlıklarını tanıdılar. Hellenistik krallıkların ve bağımsız kentlerin *patron*'u ve hamisi sıfatıyla ortaya atılarak onlarla müttefik oldular. Aynı zamanda bireysel kent devletleri ile adaların 'özgürlük ve otonomilerini' (= *eleutheria kai autonomia* [ἐλευθερία καὶ αὐτονομία]) tanıyarak ve bazı kent ile tapınaklara 'dokunulmazlık' (= *asylia* [ἀσυλία]) hakkı tanıyarak popülerlik kazandılar. Bu şekilde, Byzantion ve Kalkhedon gibi Hellas, Küçük Asya, Marmara ve Karadeniz'deki birçok bağımsız kentin kendileriyle müttefik olmasını sağladılar. Bu kentlerin Roma ile bağlaşık olmalarındaki en temel etken bağımsızlıklarını korumaktı. Ancak tehdit edildikleri yönler ve şekiller ile Roma ile dost ve müttefik olmanın getireceği faydalar farklıydı[1049].

---

kilde belirtilmemiştir. Yine de; Pontos kralı Sinope'yi kuşattıysa bile, Kos (*SEG* XLVIII 1097; 1503) ve Rhodos'luların kente yaptıkları önemli ölçüdeki askerî teçhisat ve erzak yardımı sayesinde alamamıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2007a, 61 vd.

[1048] Rider-Olcay 1987, 22 vdd.; Cox 1953, 2 vd.; Olcay-Seyrig 1965, 1 vdd.

[1049] Bu durum Kuzey Karadeniz'deki Hellen kentlerinin giderek artan İskit akınları ve saldırıları karşısında kendilerinin Pontos Kralı I. Pharnakes'le bağlaşık olmasına benzer

Byzantion ve Kalkhedon açısından Roma ile müttefiklik kent üzerinde giderek artan Bithynia Kralı I. Prusias'ın baskını azaltmaktı. Bu şekilde Byzantion ayrıca ezeli düşmanları Trakyalılara ve Seleukos kralının tehdidine karşı kendilerine kuvvetli bir hami edinmiş oluyordu. Herakleia Pontike bakımından, Kuzey İttifakı'nın İÖ. *ca.* 250'li yıllarda feshedilmesinden sonra, Bithynia Krallığı ve Galatlar karşısında kaybettiği toprakları geri almak ve giderek büyüyen Pontos Krallığı karşısında bağımsızlığını koruyabilmekti. Küçük Asya kentleri ise, Seleukos Kralı III. Antiokhos'u (İÖ. 223-İÖ. 187) başlarına kral olarak kabul etmektense Roma'yı kendilerine *patron* olarak seçmeyi yeğlemişlerdi. Bu durum Rhodos, adalar ile Pergamon ve Mısır krallıkları açısından da benzer motifler taşımaktaydı.

Bu dönemde Batı Anadolu kentlerinin yanı sıra Byzantion'da da Hellenistik krallıklar arasındaki çekişmelerde ve Hellen dünyasının sorunlarında daha aktif bir rol oynama eğilimi güçlenmiştir. Zira İÖ. 219 yılında IV. Ptolemaios'un nazırları Kyzikos'tan, Seleukos Kralı III. Antiokhos'un kafasında planladığı Mısır istilasından kendisini caydırmak amacıyla Rhodos'lular, Aitolia'lılar, Kyzikos'lular ve Byzantion'luların gönderdikleri elçi heyetine katılmasını rica etmişlerdir[1050].

İÖ. III. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte Hellas'ta giderek güçlenen Makedonya Kralı III. Antigonos Doson, Korinthos Birliği'ni örnek alarak Hellen Birliği kurmuştu. İÖ. 221 yılında Makedonya tahtına çıkan V. Philippos (İÖ. 221-İÖ. 179) da söz konusu birliğin *hegemon*'u olarak başa geçmişti. Hellas'ın büyük bir bölümünü içine alan bu konfederasyona Aitolia Birliği ve Phthiotis'teki Thebai katılmak istemeyince V. Philippos Hellenler adına Aitolia'lılara ve birliğe dahil olmak istemeyen Thebai'a savaş ilan etti. Müttefikler Savaşı olarak adlandırılan bu çarpışmalar İÖ. 217 yılına kadar devam etti. Kral, İÖ. 217 yılında Phthiotis'teki Thebai üzerine yürüdü[1051]. Savaş kulelerinin yanı sıra 150 mancınık ve 25 sadece taş fırlatmak üzere tasarlanmış katapult eşliğinde kenti kuşattı. Thebai'lıların direnmesi üzerine bir yandan da surların altını oyarak tüneller kazdırdı. Bu şekilde tahkimli surlarının bir kısmını çökertip, evleri ateşe

özellikler taşımaktadır. I. Pharnakes, Kuzey Karadeniz kentleriyle yaptığı iki taraflı dostluk ve müttefiklik antlaşmasında, söz konusu kentlere yapılacak herhangi bir –barbar– saldırı karşısında onları koruyacağına ve aynı zamanda kentlerin bağımsızlığına saygı göstereceğine dair yemin etmiştir (*IOSPE* I^2 402). Böylelikle I. Pharnakes, Pontos Krallığı'nın bir bakıma Kuzey Karadeniz Bölgesi'ndeki Hellen kentlerinin en önemli hamisi ve kurtarıcısı olarak tanınmasını sağlamıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2008, 65 vd.

[1050] Polyb. V. 63. 5; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 101.

[1051] Polyb. V. 99. 7.

verdikten sonra kenti ele geçirmeye muvaffak oldu. Böylelikle Magnesia ve Thessalia'nın güvenliğini sağladı. Bölgelerin Aitolia'lılar tarafından yağmalanmasını engelledi[1052]. Teslim olmaktan başka şansları kalmayan halkı köle olarak sattı. Kentin adını Philippoi olarak değiştirdi[1053] –ancak bu ad uzun süre kullanılmamıştır–.

Bu sırada Khios, Rhodos, Byzantion ile Mısır Kralı IV. Ptolemaios'un elçileri geldiler. Makedonya kralının niyetlerinden emin olmadıkları için barış yapmak üzere görüşmek istediler. Kral ise, asıl niyetini gizledi ve kendisinin de barış yapmak konusunda isteksiz olmadığını söyleyerek elçileri başından savdı. Zira büyük emelleri olan kral operasyonlarına devam etmek istiyordu[1054]. Diğer yandan Hannibal'in İtalya'da birbiri ardına Romalıları bozguna uğratması[1055] genç kralı heyecanlandırıyordu. Bu bakımdan İÖ. 217 yılında Aitolia'lılarla Naupaktos'ta barış yaparak Müttefikler Savaşı'na son verdi[1056]. Hannibal ile müttefik olmak konusunda bir süre tereddüt etmekle birlikte Cannae[1057] zaferinden sonra, İÖ. 215 yılında Romalıları Illyria ve Adriyatik kıyılarından atmak için Kartacalı generalle ittifak yaptı[1058]. Bu plan çerçevesinde V. Philippos,

---

[1052] Polyb. V. 100. 1-7.

[1053] Polyb. V. 100. 8; ayrıca bk. Diod. XXVI. 9. 1; Liv. XXVIII. 7. 12; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Φίλιπποι=*Philippoi.*

[1054] Polyb. V. 100. 9-10. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walbank 1957, 628.

[1055] Hannibal'in Etruria'yı yağmalaması: Polyb. III. 80. 3-82. 10; Cic. *div.* I. 77; II. 67; Liv. XXII. 3. 1-14; Sil. *pun.* V. 66-69; Plut. *Fab.* II. 2-III. 1; Flor. *epit.* I. 22. 14; App. *Hann.* 9; Amm. Marc. XV. 10. 11; Oros. *hist.* IV. 15. 4; Zon. VIII. 25 *d*; Hannibal'in Trasimene Gölü civarında Flaminius'u yenmesi ve öldürmesi: Polyb III. 81. 9-85. 6; V. 101 3; 105. 3; Cic. *Nat. Deor.* II. 8, *div.* I. 77; II. 21; Corn. Nep. XXIII. 4. 3 "*Hannibal*"; Liv. XXII. 4. 1-7. 5; Ovid. *Fast.* VI. 763-768; Strab. V. 2. 9 *c.* 226-227; Val. Max. I. 6. 6; Frontin. *strat.* II. 5. 24; 6. 4; IV. 7. 25; Sil. *pun.* V. 1-V. 61; Plut. *Fab.* III. 1-3; Flor. *epit.* II. 6. 13-14; App. *Hann.* 10; Eutr. III. 9. 2; Oros *hist.* IV. 15. 5- 7; Zon. VIII. 25 *d-h.*

[1056] Polyb. III. 2. 3; IV. 28. 5; V. 101. 5-105. 10; Paus. VI. 15. 2; Iust. XXIX. 2. 1-3. 8.

[1057] Enn. *Ann.* 274-283; Polyb. III. 113. 1-118. 10; Gell. II. 19. 9; Cato *Orig.* IV. 13-14; V. 17. 5; X. 24. 6-7; Cic. *div.* II. 71; Corn. Nep. XXIII. 4. 4 "*Hannibal*"; Liv. XXII. 45. 5-52. 3; XXIV. 43. 8; XXV. 6. 5-9; 12. 5; Vell. I. 9. 3; Val. Max. III. 2. 11; 4. 4; V. 1*e* 6; VI. 4; VII. 4*e* 2; IX. 5*e* 3; Frontin. *strat.* II. 2. 7; 3. 7; 5. 27; IV. 5. 5; 7; 14; Sil. *pun.* IX. 178-X. 386; XIII. 711-718; Plut. *Marc.* IX. 2; X. 4; 7; *Aem.* II. 3-4; *Fab.* XV. 1-XVII. 1; Flor. *epit.* I. 22. 15-20; App. *Hann.* 19-26; Polyain. *strat.* VI. 38. 3-4 "*Hannibal*"; Ampel. XLVI. 5; Cass Dio *fr.* 57. 25-26; Eutr. III. 10. 2-3; Amm. Marc. XVIII. 5. 6; August. *de Civ.* III. 19 *b*; Oros. *hist.* IV. 16. 1-4; V. 5. 7-8; Macr. *Sat.* I. 16. 26; Zon. IX. 1 *c-d*; *h-n.*

[1058] Polyb. VII. 9. 1-17; Corn. Nep. XXIII. 2. 1 "*Hannibal*"; Liv. XXIII. 33. 1-34. 9; Sil. *pun.* XV. 289-290; Flor. *epit.* I. 23. 4; App. *Mak.* 1; Iust. XXIX. 4. 2-3; Eutr. III. 12. 2; Zon. IX. 4 *a-b.*

İÖ. 214 yılında Adriyatik sahilinin bir bölümünü kontrolü altına aldı. Böylelikle Roma ile V. Philippos arasında İÖ. 214 yılında Birinci Makedonya Savaşı başladı[1059].

İÖ. 213 yılında Hannibal'in de Tarentum'u ele geçirmesi[1060] üzerine müttefiki V. Philippos ile olan ilişkilerini daha da güçlendirdi. Bunun üzerine Romalılar Makedonya Kralı V. Philippos'a karşı yürüttükleri Birinci Makedonya Savaşı'nda müttefik arayışına girdiler. İÖ. 211 yılında Aitolia Birliği'ni ve Aitolia'lılarla müttefik olan Pergamon Kralı I. Attalos'u[1061] (İÖ. 241-İÖ. 197) kendileriyle müttefik olmaya ikna ettiler[1062]. İÖ. 209 ve İÖ. 208 yılında hem Khios ve Mytilene'liler hem de Rhodos[1063] ile Byzantion'lular birlikte hareket ederek müttefikleri Aitolia'lılar ile Romalıların Makedonya Kralı V. Philippos'a karşı verdikleri savaşta arabuluculuk yapmışlardır[1064].



Hannibal

[1059] Enn. *Ann.* 324; Vitr. X. 16. 9-10; Liv. XXIV. 40. 1-17; XXXI. 7. 4; Plut. *Arat.* LI. 1-2; Flor. *epit.* I. 23. 6-7; Paus. VII. 7. 7; Iust. XXIX. 4. 4; Fest. *Brev.* VII. 1; Eutr. III. 13. 3; Zon. IX. 4 *b-c*.

[1060] Polyb. VIII. 24. 4-34. 13; XIV. 4. 6-8; Cic. *Sen.* IV. 11; Liv. XXV. 7. 10-11. 20; 15. 7; XXVII. 25. 3-4; Strab. VI. 3. 1 *c*. 278; Frontin. *strat.* III. 3. 6; Silius XII str. 434-438; 451-452; Plut. *Fab.* XX. 1; App. *Hann.* XXXII*a*-XXXIV*b*.

[1061] Livius'a (XXVI. 24. 1-16) göre, Roma *praetor*'u Laevinus, kısa süre önce -İÖ. 217 yılında- Makedonya kralıyla barış yapmış olan Aitolia Birliği'ni savaş sırasında ele geçirilecek tüm toprakların kendilerine ait olması; Romalıları ise, sadece ganimet alması koşuluyla V. Philippos'a karşı Romalıların müttefiki olarak savaşmaya ikna etmişti. Bu sırada Aitolia Birliği'nin müttefiki olan Pergamon Kralı I. Attalos da Makedonya kralının giderek artan gücünün azalmasını istediğinden bu koalisyona katılmıştı.

[1062] Polyb. XXI. 20. 3; XXII. 8. 10; Liv. XXVI. 24. 1-16; XXXVII. 53. 7-8; Sil. *pun.* 15. 286-290; Pomp. Trog. *prolog.* 29=Iust. XXIX. 4. 5; Eutr. III. 14. 4; Hieron. *chron.* 142.4 [1808]; Zon. IX. 6 *k*; ayrıca bk. *IG* 9(2). 1. 241=Bagnall and Derow 1981, 65 n° 32.

[1063] İÖ. 212-İÖ. 206 yılları arasındaki Birinci Makedonya Savaşı'nda Rhodos'luların özellikle İÖ. 208-İÖ. 207 yılları arasında savaşa bir son vermek amacıyla arabuluculuk yaptıkları görülmektedir (Liv. XXVII. 30. 4; XXVIII. 13. 7). Rhodos'luların barışı sağlamak ve sürekliliğini temin etmek için verdikleri uğraşın en önemli nedenlerinden biri olarak savaşın ticaretleri üzerinde yaptığı yıkım gösterilmektedir (Magie 1950, 72 dn. 75; 101).

[1064] Polybios'a (XI. 4. 1) göre, Byzantion'lular da Mytilene'lilerle birlikte İÖ. 207 yılındaki arabulucular arasında yer almaktadır.

İÖ. 207 yılına geldiğimizde Mısır Kralı IV. Ptolemaios ile Khios'luların daha sonra da Mytilene ile Byzantion'luların işbirliğiyle Rhodos'lular, V. Philippos ve müttefiklerinin Aitolia Birliği'ne karşı yaptıkları korkunç savaşa tekrar tekrar müdahale etmeye ve böylelikle Hellenler arasındaki çarpışmaya son verdirmeye çalışmışlardır. Ancak o yıl başarı sağlayamamışlardır. Makedonya Kralı V. Philippos ile Aitolia Birliği arasındaki savaş İÖ. 207 yılında da devam etmiştir. Romalılarla müttefik olmalarına karşın Aitolia'lılar bu sırada ne Mısır Kralı Ptolemaios IV Philopator (İÖ. 222-İÖ. 205) ne Rhodos ne Byzantion ne de Khios ve Mytilene ile iyi ilişkiler içindeydiler[1065]. Gene de Byzantion'lular ile diğer kentlerin arabuluculukları bir bakıma işe yaramış olsa gerektir ki[1066], Aitolia'lılar İÖ. 206 yılında, Roma ile müttefiklikten ayrılmış ve V. Philippos'la anlaşarak barış antlaşması imzalamışlardır[1067]. Bu tarihten sonra, Aitolia'lıların Lysimakheia, Kalkhedon ve Kios'la (Gemlik) *symmakhia* yaptığı ve söz konusu kentlerin Aitolia Birliği'yle müttefik olduğu görülmektedir[1068]. Romalılar da İÖ. 205 yılında Hannibal'i az da olsa güç bir duruma soktuklarından V. Philippos ile aralarında Phoinike Antlaşması'nı imzalayarak Birinci Makedonya-Roma Savaşı'na son vermişlerdir[1069].



V. Philippos

İÖ. III. yüzyılın son çeyreğinde Hellenistik krallıklar arasındaki güçler dengesinin giderek bozulması ve yavaş yavaş Roma'nın Akdeniz dünyasında etkin rol oynamaya başlamasıyla birlikte Kalkhedon'luların değişik

---

[1065] Polyb. XI. 4. 1.

[1066] Bu savaş sırasında Aitolia'lılar, Romalılar ile müttefiklerinin bir aleti olmaktan başka bir şey olmadıklarını anlamışlardır.

[1067] Polyb. XVIII. 38. 8; Liv. XXXI. 1. 9; 29. 16; 31. 19; XXXIII. 13. 11; App. *Mak.* III. 3-4; Cass. Dio *fr.* 57. 59; Zon. IX. 11 *d.*

[1068] Polyb. XV. 23. 7-9.

[1069] Polyb. XVIII. 1. 14; Sall. *Hist.* IV. 69. 6; Liv. XXIX. 12. 8-16; XXXI. 1. 8; 31. 19; Silius XV str. 317-319; App. *Mak.* III. 4; Pomp. Trog. *prolog.* 29=Iust. XXIX. 4. 11; Zon. IX. 11 *f-g.*

Birinci Makedonya-Roma Savaşı sırasında, her ne kadar Romalılar bütün dikkatlerini Hannibal'e yöneltmiş olsalar da bu şavaşla gerçekte az şey elde etmişlerdir. Ancak bu savaş vesilesiyle I. Attalos Pergamon ve Krallığı'nın müttefik olarak kazanımı Romalılar açısından önemli bir kazanım olmuştur. Bu şekilde I. Attalos ve Pergamon Krallığı Roma'nın dostu olarak tanınmıştır.

bir politika izlediği gözlemlenmektedir. V. Philippos'un ve Aitolia Birliği'nin giderek güçlenmesi; III. Antiokhos'un Küçük Asya'ya olan ilgisinin artması kendilerini tehdit altında hissetmelerine sebep olmuş olsa gerektir[1070]. Bu bağlamda kentlerinin baş tanrısı Apollon Khresterios/Pythios'un[1071] onurunu artırmak vesilesiyle kent ve *territorium*'larını 'kutsal ve dokunulmaz' (= *hiera kai asylos* [ἱερὰ καὶ ἄσυλος]) ilan etme girişiminde bulunmuşlardır[1072].

Asylia hakkının Hellenler nezdinde kabul görmesi için öncelikle Apollon *Pythios* Tapınağı ve Delphoi Amphiktyonik Birliği'nin[1073] bunu tasvip etmesi gerekmekteydi. Zira Hellenistik Dönem'de tapınaklara, kentler ile bunların *territorium*'larına *asylia* hakkı ya Delphoi Apollon Tapınağı[1074]; Hellenistik bir kral; Aitolia Birliği gibi bir koalisyon ya da

---

[1070] Hellenistik Dönem sürekli değişen dengelerin, savaşların ve kargaşanın hâkim olduğu bir dönemdi. Kralların egemenlik alanlarını genişletmek veya korumak amacıyla birbirleriyle giriştikleri sürekli savaşlar ve özgür kentlere yaptıkları müdahalelerin yanı sıra korsanların ve haydutların yürüttükleri yağmacı faaliyetler kentlerin kötü durumlara düşmelerine neden oluyordu. Kentler de bu çekişmelerden ve haydutluk faaliyetlerinden kendilerini ve vatandaşlarını korumak; aynı zamanda olabildiğince az zarar görmek amacıyla çeşitli diplomatik ataklarda ve siyasi girişimlerde bulunuyorlardı.

[1071] İÖ. *ca.* 213-İÖ. 203 yılları arasına tarihlenen Kalkhedon'daki Apollon *Pythios* Tapınağı'na ait sınır yazıtı için bk. *SIG*^{2} 550.

Kalkhedon'da kökeni büyük bir ihtimalle Hellenistik Dönem'e dayanan ve Roma Dönemi'nde de kutlanmaya devam eden Apollon Pythios onuruna oyunlar düzenlenmekteydi (*CIG* 3676; *I.Kalchedon* 117 yazıt *f*).

[1072] Hellenistik Dönem'le birlikte *asylia* hakkı, mutlak otorite tarafından kentin tapınağıyla birlikte kent ve *territorium*'una tanınan bir imtiyaz haline gelmeye başlamıştı. Bunun sonucu olarak kentler tanrı ve tanrıçalarının onurunu artırmak bahanesiyle Roma, Hellenistik Krallar, birlikler ve diğer kentlerden söz konusu imtiyazın kendilerine bahşedilmesini sağlamak amacıyla sistemli bir politika geliştirmeye başlamışlardır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sarıkaya 2009, 25 vdd.

[1073] Delphoi Amphiktyonik Birliği eski zamanlardan beri bilinen dinsel bir koalisyon olup Apollon Tapınağı'nı yönetirdi. Birlik aynı zamanda *Pythia* oyunlarını ve her dört yılda bir yapılan Delphoi festivalini organize ederdi. Amphiktyonik meclis üyelerine *hieromnemones* denmekteydi. Birlik meclisinde bir oy hakkına sahip olan üyeler, meclis tarafından yürürlüğe konan kararları oylamak için her ilkbahar ve sonbaharda toplanırlardı.

[1074] Yazıtların genelinde, kentler ilk olarak *asylia* hakkını tanrının buyruğu sonucunda elde edeceklerse, Delphoi Apollon Tapınağı'na müracaat etmekteydiler. Bu bakımdan kentlerin bu imtiyazı sadece Delphoi'daki Apollon'dan aldıklarını düşünmek hatalı olabilir. Aynı şekilde bu ayrıcalığı, Klaros veya Didyma Apollon'undan alınmış olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim Teos'lular *asylia* hakkı elde etmek amacıyla ikinci kez Girit kentlerine elçiler göndermişlerdir. İÖ. *ca.* 170 yılında Malla'ya gelen ikinci Teos elçileri, bu kentten Delphoi ve Didyma'dan alınan

Roma tarafından bahşedilmekteydi. Kalkhedon'lular nezdinde *asylia* hakkının kabul edilmesi için de öncelikle bu ayrıcalığın söz konusu mutlak otoriteler tarafından tanınması gerekliydi. Dahası kentler, Delphoi Amphiktyonik Birliği ve Aitolia'lılara bu imtiyazı onaylatmak zorundaydılar. Zira Delphoi'da tapınak hizmetlerini üstlenmiş, çeşitli kentlerin temsilcilerinden oluşan Amphiktyonik Birliği, Apollon adına bütün yetkileri ellerinde tutuyordu[1075]. Söz konusu birlik, İÖ. III. yüzyılın son çeyreğinde Aitolia'lıların egemenliği altındaydı[1076]. Bu durum Delphoi'dan bu tür ayrıcalıklar almaları için kentler açısından Aitolia'lıların desteğini kazanmalarını zorunlu kılıyordu[1077]. Bu nedenle kentler, Aitolia Birliği ve Delphoi ile ilişkilerine dikkat etmek zorundaydılar. Bu bakımdan bütün bu prosedürü göz önünde bulunduran Kalkhedon'lular Delphoi'dan sonra tapınaklarına ve kentlerine tanınmasını istedikleri *asylia* hakkını aynı zamanda Aitolia Birliği'nden de istemiş olsa gerektirler. Keza Kalkhedon'a *asylia* hakkı tanınması; imtiyaz verilen kentin tanrının ve birliğin himayesi altına girmesi anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan bizzat tanrının onayladığı; Hellenistik bir kralın ya da Aitolia Birliği'nin tasvip ettiği bu ayrıcalığın diğer kentler tarafından kabul görmemesi pek ihtimal dahilinde değildi. Antikçağ dünyasında hürmet gören Apollon *Pythios*'un bir kente *asylia* ayrıcalığını öngörmesi, bu imtiyazın diğer otoriteler ve kentler tarafından da tanınmasına neden olacaktı. Zira bu şekilde diğer kentler, devletler ve

kehanet uyarınca *asylia* istemişlerdir (*I.Creticae* I xiv 2=Rigsby 1996, n° 157 str. 7–9). Smyrna'lılar da, *asylia* hakkını elde etmek için tanrının buyruğuna başvurmuşlardı (*OGIS* 228). Ancak Smyrna'lıların hangi tanrıya danıştıkları bilinmemektedir. K. J. Rigsby (1996, 104), Smyrna'lıların "tanrı buyruğunu" sadece Delphoi'daki Apollon'dan aldıklarını düşünmemek gerektiğini söylemektedir. Bilakis Klaros veya Didyma Apollon'undan da alınmış olabileceğini hesaba katmak gerektiğini belirtmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sarıkaya 2009, 47 vdd.

[1075] Flacelière 1937, 112; 494 vdd.; Parke-Wormell 1956, 253-261; Nachtergael 1977, 196 dn. 299.

[1076] Hellas, İÖ. *ca.* 280/279 yılında Galat akınlarına maruz kalmış ve büyük ölçüde yağmalanmıştı. Ardından Brennos önderliğindeki Galatlar, Delphoi Apollon Tapınağı'na saldırdılar (*Syll*³ 398; *I.Smyrna* n° 574; Paus. X. 19. 4-XXIII. 14; ayrıca bk. Nachtergeal 1977 443 vdd. n° 25; Arslan 2000a, 39-53). Aitolia'lıların göstermiş oldukları üstün çabalar sonucunda Galat akınları durdurulmuştur. Bunun bir sonucu olarak Aitolia'lılar, Delphoi ve Delphoi Amphiktyonik Birliği'ni hakimiyetleri altına almışlardır. Bu durum İÖ. *ca.* 190 yılına kadar devam etmiştir. İÖ. *ca.* 190 yılında Romalılar, Delphoi'u *libera et immunis* [özgür ve özerk] kılmışlardır (Sherk 1969, 21 vdd. n° 1). Böylelikle Romalılar, İÖ. *ca.* 189 yılında Delphoi ve Delphoi Amphiktyonik Birliği'ni Aitolia'lıların egemenliğinden almış oluyorlardı (Sherk 1969, 221 vdd. n° 37; 225 vdd. n° 38; 229 vdd. n° 39). Ayrıca bk. Sarıkaya 2009, 48.

[1077] Cadoux 2003, 162.

krallar Apollon'un buyruğuna itaat ederek dini görevlerini yerine getirebilir[1078] ve Kalkhedon'luların kentlerine ve *territorium*'larına zarar vermeyebilirlerdi. Bu şekilde tanrının onurunu yüceltmiş olacaklardı. Aksi bir tavır ise, tanrıya karşı suç işlemek demekti ve bunu göze almak pek kolay değildi.

Bu bakımdan Kalkhedon'lular Delphoi'dan sonra, V. Philippos'un düşmanı ve dönemin önde gelen gücü Aitolia'lılara kent ve *territorium*'larını kutsal ve dokunulmaz kabul etmeleri için elçiler yollamış olsa gerektirler. Zira bu sırada, Küçük Asya'daki birçok kent Aitolia'lılara kentlerinin ve tapınaklarının *asylon* kabul edilmesi için elçiler göndermekteydiler[1079]. Bu bakımdan Polybios'un (XV. 23. 8-9) metninde Aitolia'lıların bu sırada Kalkhedon'lularla dost ve müttefik oldukları belirtilmiştir. Bu manevra V. Philippos'un Trakya, Gelibolu Yarımadası ve Marmara'da giderek artan etkisine karşı Kalkhedon'luların Aitolia'lılara yanaşarak kentlerini ve *territorium*'larını korumak amacıyla aldıkları bir önlem olsa gerektir[1080].

Bu şekilde Kalkhedon'lular, Kalkhedon kentinin Apollon'un kehanetlerinde söylediği gibi tüm insanlar için kutsal ve dokunulmaz olduğunu kabul etmeleri için çeşitli kentlere elçi heyetleri göndermişlerdir. Söz konusu elçi heyetlerine verilen cevaplardan Delphoi Apollon Tapınağı[1081], Phokaia (Foça) ve Tenedos (Bozcaada) dekretleri bilinmektedir[1082]. Delphoi Apollon Tapınağı, Kalkhedon'luların Apollon Pythios Tapınağı'na ve kehanet merkezine *asylia* imtiyazı bahşetmiştir. Bu ayrıcalığa istinaden Kalkhedon'lular Phokaia ve Tenedos'a başvurmuşlardır. Phokaia'lıların halk ve danışma meclisleri kararlarında: Kalkhedon'luların atalarının zamanından itibaren kentleriyle dost olduklarının ve kendilerine karşı iyi niyetler beslediklerinin altı çizilmiştir. Kalkhedon'luların Phokaia'ya gönderdikleri Antikrates ve Demylos adlı elçilerin kendilerine bir halk kararı getirdikleri belirtilmiştir. Söz konusu kararda gelecekten haber veren tanrı Apollon'un verdiği kehanetlerden haberdar edilmişlerdir. Ayrıca bu kehanetlerle tanrının Kalkhedon'luların kentine sahip çıktığı ve kentin tüm insanlar için kutsal ve dokunulmaz olduğu vurgulanmıştır. Phokaia'lılar da, tanrının şerefini kendilerine yakışır bir şekilde çoğaltmaya ve Kalkhedon'luların kentini tanrının kehanetlerine uygun bir şekilde kutsal ve dokunulmaz olarak tanı-

---

[1078] *Asylia* ile ilgili yazıtların birçoğunda, kentlerin bu imtiyazı "*Delphoi'daki Apollon emrettiği için*" tanımış oldukları dile getirilmektedir (*I.Magnesia* n° 46; 48; 53-54; 56).

[1079] *I.Magnesia* n° 14-15; 46; *SEG* XII 217; XVIII 246; *CIG* 3046; *SIG*³ 563.

[1080] Ayrıca bk. *I.Kalchedon* 95.

[1081] *SIG*² 550=Schlesinger 1933, 72 n° 6; ayrıca bk. *I.Kalchedon* 116 yazıt *d*.

[1082] *I.Kalchedon* 8 vdd. n° 5=*SEG* IV 720; ayrıca bk. Parke 1985, 179.

maya çağrılmıştır. Bunun üzerine Phokaia'lılar, elçilerin encümen ve halkın önüne çıkıp halk kararında yazılanlara uygun bir şekilde konuşmalarına istinaden, halk ve danışma meclislerini toplayıp Kalkhedon'luların selameti için onların kentlerini kutsal ve dokunulmaz olarak tanımışlardır. Phokaia'lılar kendilerini bu kararı almaya iten sebepleri ise, atalarının zamanından beri süre gelen tanrıya karşı olan dindarlıkları; tanrının kehanetleri; tanrının şerefini artırmak istemeleri ile Kalkhedon'lulara olan iyi niyet ve dostlukları şeklinde sıralamışlardır. Ardından Kalkhedon elçilerine yasalarda öngörülen hediyelerden vermiş ve vatanlarına geri göndermişlerdir[1083].



Ptolemaios V Epiphanes

Aynı şekilde Kalkhedon'lular elçilerinden Demylos'u aldıkları karar uyarınca Tenedos'a göndermişlerdir. Elçi halkın önüne çıkıp, Kalkhedon kararında yazılanlara uygun olarak konuşmuş ve şöhret uğruna hiçbir şekilde gayret ve azminden ödün vermemiştir. Apollon'un kehanetinde belirttiği üzere Kalkhedon'luların kentinin kendileri ve tüm insanlar için kutsal ve dokunulmaz olduğunu vurgulamıştır. Ardından Tenedos'luları kendileriyle birlikte tanrının onurunu artırmaya ve Kalkhedon'u tanrının öngörüsüne istinaden kutsal ve dokunulmaz ilan etmeye davet etmiştir. Tenedos'luların danışma ve halk meclisleri de Kalkhedon halkının eskiden beri Tenedos'luların dostları, itimat edilen arkadaşları ve müttefikleri olmaları nedeniyle Kalkhedon'a ilişkin iyi şans ve hayır dilekleri konusunda karar almışlardır[1084]. Dekretin bundan sonraki kısmı kırık olmakla birlikte yazıtın içeriğinden ve kullandığı kalıplardan Tenedos'luların da Phokaia'lılar gibi Kalkhedon'un kutsal ve dokunulmaz olması konusunda karar aldıklarını varsaymak yanlış olmasa gerektir.

Mısır Krallığı, Ptolemaios IV Philopator zamanında –İÖ. III. yüzyılın son çeyreğinde– çıkan ayaklanmalar ve Seleukos baskısıyla zayıflamaya başlamıştı. Karışıklıklar daha 6 yaşındayken Mısır tahtına çıkan Ptolemaios V Epiphanes (İÖ. 204-İÖ. 180) zamanında da artarak devam etti. İÖ. 204 yılında Mısır ordularının zayıflığını göz önünde bulunduran III. Antiokhos ve V. Philippos ellerine geçen bu fırsatı değerlendirmeyi düşündüler. Mısır kralına karşı gizli bir koalisyon oluşturdular. Mısır hakimiyeti altındaki denizaşırı bölgelere ve adalara eş zamanlı saldırılar düzenlediler. V. Ptole-

[1083] *I.Kalchedon* n° 5 str. 1-17.
[1084] *I.Kalchedon* n° 5 str. 18-30.

maios hakimiyetindeki kentleri ve adaları birer birer zapt etmeye başladılar. Bu sırada III. Antiokhos, Seleukos krallarının yaklaşık 80 yıldır ele geçirmek ve kontrolü altında tutmak için uğraştığı Syria Koile, Kilikia ile Güney ve Batı Anadolu topraklarını, egemenliği altına almak için harekete geçti. V. Philippos ise, Trakya, Kiklad adaları ve Küçük Asya sahillerindeki bazı kentleri istila etmeye başladı.

V. Philippos'un giderek güçlenmesi ve Küçük Asya kentleri ile bazı adaları ele geçirmesi üzerine başta Rhodos'lular Makedonya kralına karşı tavır aldılar. Bunun üzerine kral, elçilerini Rhodos'a gönderdi. Elçiler Rhodos tiyatrosunda Makedonya kralının gerek kendileri gerekse Hellen kentlerine karşı iyi niyeti üzerine konuştu. Hatta Kios'lulara karşı gösterdiği saygıyı övdü. Ancak bu sırada Kios'tan gelen bir haberci *prytaneion*'a gelerek Philippos'un Kios'luları tutsak ettiğini ve kentte yaptığı acımasızlıkları anlattı. Philippos Kios'luları kandırıp kenti ele geçirmesinin ardından Rhodos'lular tarafından düşman ilan edildi[1085]. Aynı şekilde Philippos bu hareketiyle İÖ. 206 yılında ateşkes ilan ettiği Aitolia Birliği'ni de kendisine düşman etti. Zira kısa süre önce Lysimakheia, Kalkhedon ve Kios Aitolia Birliği'yle dost ve müttefiklik anlaşması yapmıştı. Ancak Philippos, Lysimakheia ve Kalkhedon'u zor kullanarak ve tehditle Aitolia'lılarla kurmuş oldukları birlikten ayırmış ve kendisine bağlamıştı. Kios'u ise, ele geçirmiş ve halkını esir etmişti[1086]. Bunun üzerine Aitolia'lılar Roma'ya bir elçi heyeti göndererek Philippos'a karşı Romalıların desteğini almaya çalıştılar[1087]. Ancak Romalılardan umdukları yardımı alamadılar. Aynı şekilde Bithynia Kralı I. Prusias da Makedonya kralının bu manevrasından memnun olmamıştı. Bithynia kralı şimdiye kadar yayılımcı politikasına uygun şekilde V. Philippos'un sayesinde emellerine erişmişti. Ancak Kios'un ele geçirilmesinden sonra kendi payına hiçbir şey düşmediği ve hatta kentin *territorium*'unu terk etmek zorunda kaldığı için Philippos'a kızgındı. Ama gene de bu duruma ses çıkaramadı[1088].

Pergamon Kralı I. Attalos, Rhodos, Kyzikos ve Byzantion buna dahil değildir. Makedonya kralının önlenemez yükselişine karşı I. Attalos, Rhodos[1089], Kyzikos ve Byzantion ittifak yaptılar. Byzantion'un V.

[1085] Polyb. XV. 23. 1-6.

[1086] Polyb. XV. 23. 7-9.

[1087] App. *Mak.* 4. 2.

[1088] Polyb. XV. 23. 10.

[1089] Bu sırada Rhodos'luların I. Attalos'la olan ilişkileri göründüğünün aksine pek içten değildi. Kuvvetli bir kara ordusuna ve tam teşekküllü donanmaya sahip olan Attalos'un Kiklad adalarını krallığına katmak üzere bir sefer düzenleme olasılığı Rhodos'luların ona kuşkuyla bakmasına neden oluyordu. Fakat o sırada V. Philippos'un her iki taraf üzerinde

Philippos'a karşı bu ittifaka katılmasının en önemli sebebi, Makedonya kralının Trakya ve Gelibolu Yarımadası'ndaki birçok kenti işgal etmesinin, Kalkhedon'u kendisiyle ittifak yapmaya zorlamasının yanında, kendisiyle *sympoliteia* halinde olan Perinthos kentini boyunduruk altına almasıdır. Bu bakımdan artık duraksamadan Byzantion da Rhodos ve Kral Attalos'un Philippos'a karşı ilan ettiği savaş çağrısına katılır. Pergamon, Rhodos ve Byzantion'un[1090] birleşik donanmaları Makedonyalılara karşı İÖ. 201 yılında Lade önlerinde savaştılar; ama yenildiler. Bununla birlikte kısa süre sonra Khios önlerinde V. Philippos'un donanmasıyla tekrar savaşmayı göze aldılar. Bu sefer Makedonya kralını ağır kayıplara uğrattılar[1091].

Khios önlerindeki çarpışma sırasında V. Philippos'un donanmasında 55 güverteli savaş gemisi (= *kataphraktoi* [κατάφρακτοι]); sayısı belli olmayan güvertesiz geminin (= *aphrakta* [ἄφρακτα]) yanı sıra 150 kadırga ve mahmuzlu savaş gemileri yer almaktaydı[1092]. Öyle ki, Makedonya kralı Samos'tayken donanmasını adanın limanlarına sığdıramamıştı[1093]. Pergamon ve müttefiklerinin ise, 65 güverteli savaş gemisi vardı. Byzantion'lular bu savaşta I. Attalos ve Rhodos'larının yardımına 9 *trihemiolia* (uzun, güvertesiz savaş gemisi) ve 3 *triereis* ile katıldılar[1094]. Savaş sırasında V. Philippos'un on sıra kürekli amiral-bayrak gemisi Byzantion'luların *trihemiolia*'sına saldırdı. Büyük bir güçle Byzantion teknesinin zırhlı gövdesini mahmuzladı. Ancak tekneyi yaramadığından her iki tekne birbirine yapışık kaldı[1095]. Dahası bu çarpışma sırasında amiral gemisinin üst sıra

---

yarattığı tehlike ve korku tarafların birbirlerine karşı güvensizliğe düşmelerine izin vermeyecek kadar büyüktü (Magie 1950, 14).

[1090] Bu donanmada Kyzikos savaş gemileri de yer almış olsa gerektir.

[1091] Polyb. III. 3. 2; XVI. 2. 1-10. 4; 14. 5-15. 8; XVIII. 2. 2; Liv. XXXI. 14. 4; XXXII. 33. 5; XXXIII. 3. 3; ayrıca bk. Tac. *ann.* XII. 62; Gyllius *Cons.* I. 1. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. ve krş. Magie 1950, 14 dn. 39.

[1092] V. Philippos, Birinci Makedonya-Roma Savaşı'ndan sonra tüm enerjisi ve olanaklarını kullanarak 3 yıl boyunca hazırlık yapmış ve son derece kuvvetli bir donanma oluşturmuştu. Bu bakımdan Makedonya donanması sayı ve donanım bakımından gerek Rhodos'lular gerekse I. Attalos için karşı konulamayacak kadar kuvvetliydi.

[1093] V. Philippos İÖ. 201 yılında Samos Adası'nı işgal etmiş ve burada üstlenmiş olan Mısır savaş gemilerini ele geçirmişti (Polyb. III. 2. 8; XVI. 2. 4; App. *Mak.* IV. 1).

[1094] Polyb. XVI. 2. 8-9.

[1095] Mahmuzlama hareketi için çok iyi eğitim almış bir takım gerekliydi. Vuruş doğru yönde yapılmalıydı. Aksi takdirde sonuç kurban kadar saldırgan taraf için de felakatle sonuçlanabilirdi. Makedonyalı amiral Byzantion *trihemiolia*'sını hedef seçtikten sonra kürekçi subayına maksimum hız için emir vermiş ve bu hız gemi uygun vuruş pozisyonu alana kadar korunmuştu. Bu sürat mahmuzlama hızına dönüşmeden Byzantion gemi-

kürekleri kırıldı. Bu yüzden hareket kabiliyetini yitirdi. Bu fırsatı değerlendiren 2 Byzantion(?) *triereis*'i amiral gemisine hem sancak hem de iskele tarafından saldırarak mahmuzladılar. Bu şekilde V. Philippos'un amiral gemisini ele geçirdiler. Geminin güvertesindekileri ise, Philippos'un amirali Demokrates de aralarında olmak üzere kılıçtan geçirdiler[1096]. Bu bakımdan Byzantion donanması kısmen Khios deniz zaferinde de pay sahibidir[1097].

Gene de savaş Rhodos'luların ustaca manevları sonucu kazanılıdı[1098]. V. Philippos donanmasından on, dokuz, sekiz ve altı sıra kürekli gemilerle birlikte yaklaşık 20 tane güverteli savaş gemisi; 3 *trihemioliai*; 2 *tetrereis* (dört sıra kürekli savaş gemisi) ile yaklaşık 65 kadırga kaybetti[1099]. Pergamon filosuna Deinokrates ile Dionysodoros kardeşler komuta etmekteydiler. Çarpışma sırasında her iki kardeş de hem cesaretle hem de ustaca savaştılar. Bu bakımdan I. Attalos'un filosundan 1 *trihemiolia* ile 2 *pentereis* (beş sıra kürekli savaş gemisi) batırıldı; 2 *tetrereis* ile Attalos'un kraliyet gemisi ele geçirildi. Rhodos'luların filosundan 2 *pentereis* ile 1 *trieres* batırıldı. Byzantion'luların kayıplarından söz edilmemiştir. Ancak sadece 1 *trihemiolia* kaybetmiş olsa gerektirler. Söz konusu savaş sırasında Rhodos'lular,

---

sinin gövdesine bindirdi. Ancak bu vuruş için gerekli hıza tam anlamıyla ulaşılamadığından darbe öldürücü olmadı. *Trihemiolia*'yı ikiye ayıramadı. Ayrıca amiral gemisinin ön sıra küreklerinden bir kısmı zarar gördü. Vuruştan sonra mürettebat amiral gemisini Byzantion *trihemiolia*'sından kurtarmak üzere geriye kürek çekse de ayrılmayı başaramadı. Oysa bu ani manevra hayati önem taşımaktaydı. Makedonya amiral gemisinin mahmuzu Byzantion *trihemiolia*'sına gereğinden fazla takılı kaldı. Bu durum amiral gemisininin ve içindekilerin felaketine yol açtı.

[1096] Polyb. XVI. 3. 3-6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hansen 1971[2], 53 vd.

Bu sırada V. Philippos, amiral/bayrak gemisinde değildi. Zira kral savaş başlamadan kısa süre önce amiral/bayrak gemisinden hafif sıra kürekli bir tekneyle Khios Adası'na gitmiş ve orada savaşın sonucunu bekliyordu (Polyb. XVI. 2. 8).

[1097] Polyb. XVI 2. 10.

O zamanlar Byzantion donanması Atinalıların Pire (= *Peiraieus* [Πειραιεύς]) Limanı'na da girmiştir (*SIG*[3] 197). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kubitschek 1970[2], *col.* 1137.

[1098] Rhodos donanması en parlak günlerini yaşadığı, İÖ. III. ve II. yüzyıllarda esas itibariyle *penteres*'lerine (beş sıra kürekli savaş gemisi) güveniyordu. Bunlar mahmuzlamanın gerektirdiği hızı ve manevra kabiliyetini sağlayacak güçteydiler. Bu yüzden Rhodos'lular bu gemilerle yaptıkları mahmuzlamalarla ünlenmişlerdi.

Söz konusu tekneler iki katlı olup, her katta kürek başına iki kürekçi yer almaktaydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Casson 2002, 91.

[1099] Polyb. XVI. 7. 1-2.

60; I. Attalos ise, 70 kişi yitirmiştir[1100]. V. Philippos ise, yaklaşık 3.000 Makedonya askeri ile 6.000 deniz eri kaybetmiştir. Bunun yanı sıra kralın müttefiklerinden yaklaşık 2.000; Makedonya askerlerinden ise, 700 tanesi I. Attalos, Rhodos ve Byzantion'lular tarafından tutsak alınmıştır[1101].

Bununla birlikte V. Philippos savaş sırasında I. Attalos'un kaçması ve savaştan sonra donanmasıyla birçok tekne enkazının bulunduğu Argennos adı verilen limanda demir atmış olması sebebiyle zaferi kendisinin kazandığını ilan etmiştir. Ayrıca halen güçlü olan donanmasıyla savaşı kazananların yaptığı gibi zarar gören gemilerini ve ölülerini toplamıştı[1102]. Kısa süre sonra da Rhodos'lulara olan öfkesinden dolayı Rhodos Peraia'sına saldırmış ve Prinassos'u[1103] ele geçirmiştir[1104]. Bunun üzerine I. Attalos, Rhodos'lular ve Byzantion(?), Makedonya baskısı karşısında elçilerini müttefikleri Roma'ya göndererek Romalılardan yardım istemişlerdir[1105].

Romalıların, İÖ. 218 yılında başlayan İkinci Kartaca Savaşı[1106], Publius Scipio Africanus'un Hannibal'i İÖ. 202 yılının Ekim(?) ayında Zama'da yapılan meydan muharebesinde yenmesiyle sonuçlanmıştı[1107]. Makedonya Kralı V. Philippos ise, gerek Birinci Kartaca Savaşı sırasında Hannibal'le olan yazışmaları, gerekse İÖ. *ca.* 203 yılında Seleukos Kralı III. Antiokhos'la anlaşarak Mısır Krallığı'nın Avrupa ve Anadolu'daki toprakları

[1100] I. Attalos savaştan sonra Philippos'a ve Makedonyalılara karşı Khios civarında elde ettiği bu başarıyı Zeus ve Athena Nikephoros'a adadığı bir anıtla ölümsüzleştirmiştir (*I.Pergamon* n° 52=*OGIS* 283; ayrıca bk. Hansen 1971², 55 dn. 132): [Βασιλεὺς] Ἄτ[ταλος| Διὶ] κα[ὶ Ἀθηνᾶι] Νικ[ηφόρωι| ἀ]πὸ τ[ῆς πρὸς Φίλιππον] | καὶ Μακεδ[όνας περὶ Χίον] | ναυμ[αχίας].

[1101] Polyb. XVI. 7. 3-6. Bu savaş Makedonya kralı açısından büyük bir hezimet olmuştu. V. Philippos o zamana kadar hiçbir kara ve deniz savaşı sırasında bu kadar insan kaybetmemişti (Polyb. XVI. 8. 6). Bununla birlikte E. V. Hansen'e (1971², 54 vd. dn. 131) göre, bu rakam oldukça abartılıdır.

[1102] Polyb. XVI. 8. 1-3.

[1103] Rhodos Peraia'sı kentlerinden biridir. Karia Bölgesi'nde yer aldığı bilinmekle birlikte, lokalizasyonu henüz yapılamamıştır.

[1104] Polyb. XVI. 11. 1-12. 11; Frontin. *strat.* III. 8. 1; App. *Mak.* IV. 1; Polyain. *strat.* IV. 18. 1 "*Philippos*".

[1105] Polyb. XVI. 24. 3; Liv. XXXI. 1. 6-3. 6; XLV. 22. 1; App. *Mak.* IV. 2; Iust XXX. 3. 5.

[1106] Enn. *Ann.* 258-270; Polyb. III. 8. 8-11; 20. 9-21. 10; 29. 1-33. 4; Cato *Orig.* IV. 9; Diod. XXV. 15. 1-16. 1; Liv. XXI. 18. 1-19. 5; Sil. *pun.* II. 270-390; Flor. *epit.* I. 22. 7; App. *Hisp.* 4; 13; Gell. X. 26. 3-5; Cass. Dio *fr.* 55. 10; Zon. VIII. 22 *c-f.*

[1107] Enn. *Ann.* 307-314; *fr.* p. 396. 5-6; Polyb. XV. 9. 2-XVI. 6; Corn. Nep. XXIII. 6. 3-4 "*Hannibal*"; Liv. XXX. 32. 4-35. 11; XXXVIII. 51. 7-9; Frontin. *strat.* II. 3. 16; Sil. *pun.* XVII. 291-617; Flor. *epit.* I. 22. 60-61; App. *Pun.* XL*a*-XLVIII*b*; Memnon XXV. 4; Gell. IV. 18. 3; Eutr. III. 22. 2-23. 2; Oros. *hist.* IV. 19. 3; Zon. XIX. 14. *e-i.*

ile Kiklad adalarını ele geçirme hareketleriyle[1108] zaten Romalıları kendisine düşman etmişti. Bu bakımdan Roma, Pergamon Kralı I. Attalos ve Rhodos'luların teşvikiyle İÖ. 200 yılında Makedonya Krallığı'na savaş ilan etti[1109].

İkinci Makedonya Savaşı sırasında Romalılar, Hellas ve Anadolu ile adalardaki müttefiklerini yardıma çağırdılar. Akhaia Birliği[1110], Pergamon

---

[1108] Polyb. XVI. 1. 8-9; 24. 1; Liv. XXXI. 14. 5; App. *Mak.* 6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Scullard 1980, 252.

Mısır Krallığı, Ptolemaios IV Philopator zamanında çıkan ayaklanmalar ve Seleukos'ların baskısıyla zayıflamaya başlamıştı. Karışıklıklar küçük yaşta tahta çıkan Ptolemaios V Epiphanes (İÖ. 204-İÖ. 180) zamanında da artarak devam etti. Mısır ordularının zayıflığını göz önünde bulunduran III. Antiokhos ve V. Philippos ellerine geçen bu fırsatı değerlendirerek, Mısır kralına karşı gizli bir koalisyon oluşturdular. Mısır hakimiyeti altındaki denizaşırı bölgelere ve adalara eş zamanlı saldırarak buraları birer birer zapt etmeye başladılar. Bu şekilde III. Antiokhos, Seleukos krallarının yaklaşık 80 yıldır ele geçirmek ve kontrolü altında tutmak için uğraştığı Syria Koile, Kilikia ile Güney ve Batı Anadolu topraklarını, hakimiyeti altına almak için harekete geçti. V. Philippos ise, Trakya, Kiklad adaları ve Küçük Asya sahillerindeki bazı üstleri ele geçirmeye başlamıştı.

[1109] Cic. *Leg. Man.* VI. 14; Liv. XXXI. 7. 1-8; 11; XXXVI. 3. 9; Flor. *epit.* I. 23. 4-5; App. *Mak.* II. 1; Paus. I. 36. 6; Ampel. XLIV. 2; Iust. XXX. 3. 6; Fest. *Brev.* VII str. 2; Eutr. IV. 1. 1; Oros. *hist.* IV. 20. 1; Zon. IX. 15 *a-b.* Böylece Byzantion Roma'nın Philippos'a karşı giriştiği İkinci Makedonya-Roma Savaşı'nda doğal olarak Romalıların müttefiki olmuştur.

Rhodos'luların ve I. Attalos'un elçileri İÖ. 201 yılının sonbaharında Roma *Senatus*'una gittiklerinde Romalıları korkutabilmek için V. Philippos ile III. Antiokhos'un ittifakını büyük bir ihtimalle fazla abartmış ve durumu olduğundan çok daha vahim göstermişlerdir. Böylelikle amaçlarına da ulaşmışlardır. Zira Romalılar için gerçekte olduğundan daha kuvvetli gibi görünen V. Philippos'un Hellas, adalar ve Küçük Asya sahillerinin hakimi olma tutkusu ile Adriyatik'in hemen karşısındaki olası düşman tehdidi Romalıları endişelendirmiştir. III. Antiokhos ile ittifak haberi ise, tehlikeyi daha da büyütebilir ve her iki kralın birleşerek İtalya'yı istila hareketine yol açabilirdi. Bu bakımdan Romalılar V. Philippos'a derhal bir elçi heyeti göndermişler ve ondan Hellenlerin herhangi biriyle savaştan kaçınmasını ve I. Attalos'a savaş tazminatı vermesini istemişlerdir. Bu teklif Makedonya kralı tarafından tamamen reddedilmiştir. V. Philippos Hellespontos'u, Trakya'nın güney sahillerini egemenliği altına aldıktan sonra Abydos'u da kuşatma altına almıştır. Bunun üzerine Romalı elçiler Abydos'a gelip kendisine Roma'nın savaş ilan ettiğini bildirerek bir ültimatom vermişlerdir. V. Philippos ise, elçilere sadece Romalıların kendisiyle olan antlaşmaları bozmaktan kaçınmalarını söylemekle yetinmiştir.

[1110] Akhaia Birliği, İÖ. 198 yılında Makedonya Kralı V. Philippos ile yaptıkları ittifaka son verme ve Romalı general Flamininus ile müttefik olma kararı aldı (Polyb. XVIII. 13. 8-10; 16. 1-4; Liv. XXXII. 19. 1-23. 13; XLI. 24 13-14; Plut. *Flam.* V. 4; App. *Mak.* 7; Paus. VII. 8. 1-3; Zon. IX. 16 *b-c*).

Kralı I. Attalos[1111], Rhodos'lular[1112] ile Byzantion[1113] bu savaş sırasında Romalıların yanında Makedonya Kralı V. Philippos'un güçlerine karşı çarpıştılar. İÖ. 198 yılında Nikaia'da V. Philippos ile Roma ve müttefikleri arasında barış görüşmeleri yapıldı. Bu görüşmeler sırasında:

– *I. Attalos: V. Philippos'tan Khios önlerindeki deniz savaşı sırasında ele geçirdiği gemileri ve tutsakları geri vermesini;*

– *I. Attalos'a verilmesi gerekecek tazminat sorununu tarafsız bir hakeme bırakmasını*[1114]*;*

– *Rhodos'lular: Makedonya kralının Rhodos Peraia'sını terk etmesini; Iasos, Bargylia, Pedasos ve Euromos'taki garnizonlarını geri çekmesini*[1115]*;*

– *Perinthos'un boşaltılmasını ve Byzantion ile sympoliteia yapmasına izin verilmesini*[1116]*;*

– *Sestos, Abydos ve (Kalkhedon)'u terk etmesini ve Küçük Asya sahillerinde konuşlandığı bütün ticaret merkezlerini boşaltmasını*[1117]*;*

– *Romalılar ise: V. Philippos'un IV. Philopator öldükten sonra ele geçirdiği bütün Mısır kentlerini terk etmesini;*

talep ettiler[1118]. Ancak bu görüşmeler sonuçsuz kaldı. Söz yerini savaşa bıraktı.

Aitolia Birliği ise, İÖ. 199 yılında İkinci Makedonya Savaşı sırasında tarafsız kalmak üzere karar aldı (Polyb. XVI. 35. 1-2; Liv. XXXI. 27. 1-32. 5; Zon. IX. 15 *c-e*).

[1111] Polyb. XVIII. 41. 1-10; XXI. 20. 2-4; Apollod. *fr.* 78; Liv. XXXI. 44. 1-47. 3; Cass. Dio *fr.* LVIII. 4; Zon. IX. 15 *g*.

I. Attalos'un Thebai'de ölümüne ilişkin olarak ayrıca bk. Polyb. XXI. 20. 5; XXXII. 8. 3; Liv. XXXIII. 2. 7-9; Strab. XIII. 4. 2 *c*. 624'b; Suda ε. 3579 *s.v.* <Εὐμένης·= *Eumenes*>.

[1112] Liv. XXXIII. 18. 1-22.

[1113] Tac. *ann.* XII. 62.

[1114] Philippos, İÖ. *ca.* 201 yılında Pergamon topraklarına saldırmış ve Aphrodite ile Athena Nikephoros tapınaklarını yakıp yıkmıştı. Bu bakımdan kraldan hem Khios deniz savaşında ele geçirdiği gemileri tayfalarıyla birlikte teslim etmesi hem de Pergamon *territorium*'unda yakıp yıktığı tapınakları ve kutsal alanları baştan aşağı onarması isteniyordu (Polyb. XVIII. 2. 2; 6. 2; Liv. XXXII. 33. 5; 34. 8). Ayrıca bk. Liv. XXXIII. 30. 5.

[1115] Liv. XXXIII. 30. 3; 11.

[1116] Polyb. XVIII. 2. 4; Liv. XXXII. 33; XXXIII. 30. 4; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Larsen 1936, 344.

[1117] Liv. XXXIII. 30. 1-3.

[1118] Polyb. XVIII. 1. 1-10. 7; Liv. XXXII. 32. 1-36. 10; Plut. *Flam.* V. 6-8; 17. 5; *mor.* III. 197 *a*: *Regum et Imperatorum Apophthegmata* 1; App. *Mak.* 8. 1; Iust. XXX. 3. 7-10; Zon. IX. 16 *d*; ayrıca bk. Liv. XXXIII. 30. 1-11.

Savaş, İÖ. 197 yılında Kynoskephalai Muharebesi'nde Titus Quinctius Flamininus komutasındaki Roma ve müttefiklerinden oluşan ordunun V. Philippos'un ordusunu tam anlamıyla bozguna uğratmasıyla sonuçlandı[1119]. Çarpışma yumuşak ve ıslak zeminde; sisli bir ortamda gerçekleşmişti. Makedonyalıların sağ kanadı Romalılara üstün gelmiştir. Ama sol kanatta yenilmişlerdir. Bu bakımdan Romalıların sağ kanadı toplanarak, Makedonyalılara kanatlardan ve aradan saldırmıştır. Böylelikle Makedonya ordusu tam anlamıyla bozguna uğramıştır. Bu savaş ayrıca Makedonya *phalanks*'ının hareket kabiliyeti yüksek Roma *legion*'u karşısındaki acizliğini ortaya çıkartmıştır.

Byzantion'lular İkinci Makedonya Savaşı'nda Romalıların saflarında çarpışmaları ve bu tarihten itibaren daima Roma'nın müttefiki olmaları sayesinde yenen tarafı tutmanın ayrıcalıklarından yararlandılar. Byzantion eski müttefiki Perinthos ile yeniden *sympoliteia* yaparak kentin kendisine bağlanmasını sağladı. Çanakkale Boğazı'ndaki Makedonya kontrolü sona erdi. V. Philippos Küçük Asya'daki ticaret merkezlerinden çekilmek zorunda kaldı. Kısa bir süre için de olsa Karadeniz ve Ege ticareti tekrar faaliyete geçti.

Bu sırada Ilion Birliği, Lampsakos, Smyrna ve Aleksandreia Troas kentleri Romalılara başvurarak *Senatus*'tan kendilerini Galatlara ve III. Antiokhos'a karşı korumalarını istediler[1120]. Bu durum Makedonya ve Seleukos krallarının bölge üzerindeki etkilerini azaltacağı ve Batı Anadolu politikalarını bozacağı için Romalılar söz konusu kentlerle barış anlaşması imzaladılar. Bu şekilde bağımsızlıklarını güvence altına alan bu kentler Anadolu'daki diğer otonom kentlere örnek oluşturdu. Onların da Roma ile yakınlaşmalarına zemin hazırladı. Roma'nın İÖ. II. yüzyılın başında Anadolu'da uyguladığı bu politika ilk aşamada Seleukos Krallığı'nın tehdidi altındaki kentlerin Roma çatısı altında toplanmasını ve Romalıları kendilerine koruyucu seçmelerini sağladı. Bu politikanın en önemli destekçileri, Roma'nın bölgedeki en önemli müttefikleri olan Pergamon Krallığı ve Rhodos olmuştur. Ayrıca İkinci Makedonya Savaşı sırasında V. Philippos ve I. Prusias'a karşı karşıya gelme talihsizliğinde bulunan Batı Anadolu'daki kentler de Roma ile ilişki içine girdiler[1121].

[1119] *Anth. Graec.* VII. 247; Enn. *Ann.* 333-342; Polyb. XVIII. 20. 2-27. 7; Liv. XXXIII. 6. 8-10. 10; XXXV. 48. 12-13; Strab. IX. 5. 20 *c.* 441; Plut. *Flam.* VII. 4-IX. 4; XXIII. 6; Paus. VII. 8. 7; Iust. XXX. 4. 5-16; Euseb. *chron.* 243*b*; Oros. *hist.* IV. 20. 5-9; Zon. IX. 16 *i.*

[1120] *SIG*^{2} 276; Polyb. XVIII. 52. 1-4; XXI. 13. 12; Diod. XXIX. 7. 1; Liv. XXXIII. 38; App. *Syr.* 1-2.

[1121] Scullard 1951^2, 97.

Zira özellikle I. Prusias bu çarpışmalar sırasında ne kadar tehlikeli bir düşman olduğunu kanıtlamıştı. Bu şekilde kısa süre içinde Byzantion ve Kalkhedon da dahil olmak üzere Roma, Anadolu'daki kentlerin *patron*'u ve hamisi sıfatıyla Hellenistik krallıklar arasındaki çekişmelerin artık en önemli muhatabı konumuna gelmiştir.

Böylelikle Roma, Makedonya kralı ile yaptığı anlaşmada I. Attalos, Rhodos'lular, Akhaia'lılar ve Aitolia'lılar tarafından bildirilen isteklerin yanı sıra V. Philippos'u 1.000 *talanta* savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakmıştır. Ayrıca anlaşmaya V. Philippos'la karşılıklı saldırmazlık maddeleri eklenmiş ve Makedonya kralının Romalılarla müttefik olması sağlanmıştır. Bu bağlaşıklığın garantisi maiyetinde kralın küçük oğlu Demetrios Roma'ya rehine olarak gönderilmiştir. Bu şekilde Romalılar, Seleukos kralının en önemli müttefikini bertaraf etmelerinin yanı sıra, V. Philippos'u her yönden kendilerine bağlamasını bilmişlerdir. Ayrıca V. Philippos'la yaptıkları anlaşmada, Makedonya dahil olmak üzere bütün Hellas ve Anadolu'daki Hellen kentlerini özgür ve otonom ilan etmişlerdir[1122]. Böylelikle savaşın başında Philippos tarafından ele geçirilerek kendisiyle müttefik olmaya zorlanan Kalkhedon[1123] da özgürlüğüne kavuşmuştur[1124].

İkinci Maekdonya Savaşı sırasında Bithynia Kralı I. Prusias, Makedonya Kralı V. Philippos'la birlikte Kuzeybatı Anadolu'daki birçok kentin kontrolünü eline geçirmişti (Saprykin 1997, 233). Bu kentler Romalılar ile Makedonya kralı arasında yapılan anlaşmadan sonra tekrar özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Bu şekilde Kios'lular (Gemlik) yeniden bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Liv. XXXIII. 30. 4). Livius'a (XXXII. 34. 6) göre V. Philippos, I. Prusias'ın Kios'u zapt etmesi sırasında Bithynia kralına yardım etmiştir. Polybios'a (XV. 21. 1-23. 9) göre ise Kios, V. Philippos tarafından ele geçirilmiştir.

[1122] İÖ. 197 yılında, Titus Quinctius Flamininus ile Makedonya Kralı V. Philippos arasında imzalanarak İkinci Makedonya Savaşı'nı sona erdiren anlaşmaya ilişkin detaylı bilgi için ayrıca bk. Polyb. XVIII. 33. 2-39. 7; 42. 1; Liv. XXXIII. 11. 1-13. 15; 19. 1-7; 24. 3-27. 7; XXXIX. 23. 7; Strab. X. 2. 25 *c*. 462; Plut. *Aem.* VIII. 4-5; *Flam.* IX. 5-11; *Arat.* LIV. 4-5; App. *Mak.* 9. 1-3; Paus. VII. 8. 7-8; Ampel. XVI. 3; Cass. Dio *fr.* LX. 1; Iust. XXX. 4. 17-18; Eutr. IV. 2. 1; Zon. IX. 16 *i-j.* Aynı anlaşma, İÖ. 196 yılında Roma tarafından görevlendirilen 10 komisyon üyesi ile Makedonya Kralı V. Philippos tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve bazı maddeler değiştirilmiştir. Söz konusu mütarekeye ilişkin olarak ayrıca bk. Polyb. XVIII. 44. 1-45. 12; Liv. XXXIII. 30. 1-31. 11; 49. 8; XXXIX. 28. 2; XLII. 25. 4; 30. 10; Plut. *Flam.* 10. 1-3; *mor.* XI. 855 *a*; *De Herodoti Malignitate* 1. dn. *c*; App. *Mak.* IX. 3; Zon. IX. 16 *k-l.*

[1123] Polyb. XV. 23. 8.

[1124] Özellikle Kalkhedon'lular bu tarihten itibaren Roma ile müttefik olmuşlar ve Hellenistik Dönem boyunca her zaman Roma'nın yanında yer almışlardır. Bu bakımdan Byzantion gibi Roma'nın az sayıdaki dost ve müttefik kentinden biri olmayı başarmışlardır. Ayrıca bk. Mitchell 2008, 178.

Roma bu politikasıyla Seleukos Kralı III. Antiokhos'un düşmanı olan Hellenistik krallıkların yanı sıra bütün Hellen kentlerini kendi saflarına çekmeyi başarmıştır[1125].



Antiokhos III Megas

Çünkü İÖ. II. yüzyılın başlarında Seleukos Kralı Antiokhos III Megas, ata mirası Küçük Asya'nın fethine hazırlanıyordu. Kral seferine İÖ. 198 yılında Mısır Kralı Ptolemaios V Epiphanes'in (İÖ. 204-İÖ. 180) elinde bulunan Suriye'deki Koile ve Kilikia Bölgesi'ni almakla başlamıştı[1126]. İÖ. 197 yılında Lykia kentleri üzerinden[1127] Karia Bölgesi'ne geçerek Ephesos'a kadar ilerledi. Buranın fethini tamamladıktan sonra[1128] Küçük Asya içlerinden batıya doğru yürüyerek kara ordusuyla Sardeis'te (Sart) bir araya geldi. İÖ. 196 yılında Çanakkale Boğazı'nı da egemenliği altına aldı. Aynı yıl Trakya'ya geçti. Lysimakheia'ya yerleşti[1129]. Bir sene önce Trakyalılar tarafından yağmalanan kenti[1130] onarmaya başladı[1131].

Bu arada Hannibal, İÖ. 195 yılında kentteki muhalifleri ve Roma'nın baskısı sonucu Kartacayı terk etmek zorunda kalmıştı. Önce Filistin sahillerindeki Tyros kentine oradan da Antiokheia'ya (Antakya) gitti. Burada III. Antiokhos'un büyük oğlu Antiokhos'tan kralın Ephesos'a geçtiğini öğrendi. Bunun üzerine Ephesos'a yelken açarak Seleukos kralıyla buluş-

---

[1125] Bu durum Isthmia Deklerasyonu'nda da açıkça ifade edilmiştir: Polyb. XVIII. 46. 1-15; Liv. XXXIII. 32. 1-33. 8; Val. Max. IV. 8. 5; Plut. *Phil.* XV. 2; *Flam.* X. 3-XII. 1; *mor.* III. 197 *b*: *Quaestiones Romanae* 2; Flor. *epit.* I. 23. 13-15; App. *Mak.* 9. 4; Euseb. *chron.* 241*c*; Hieron. *chron.* 146.1 [1821]. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Badian 1958, 87; Cartledge-Spawforth 2002[2], 77.

[1126] App. *Syr.* 1-2; 5; 38.

Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XXX. 2. 1; Liv. XXXIII. 19. 8; Ioseph. *Ant. Iud.* XII. 133-137; Porph. *fr.* 46; Hieron. *chron.* 142.3 [1807]; 145.4 [1820]; 146.2 [1822].

[1127] Liv. XXXIII. 19. 9 vdd.; Porph. *fr.* 46-47; ayrıca bk. *TAM* II 266=*OGIS* 746; Ath. *Deip.* XII. 528 *a*.

[1128] Polyb. XVIII. 40*a*; Liv. XXXIII. 38. 1; Porph. *fr.* 46; ayrıca bk. App. *Syr.* 1; 4. Suda ε. 3529 *s.v.* <Εὐκαιρία·=*Eukairia*>.

[1129] Polyb. XVIII. 50. 3; App. *Syr.* 1; 3.

[1130] Liv. XXXIII. 38. 11; App. *Syr.* 1.

[1131] Polyb. XVIII. 49. 2-52. 5; Diod. 28. 12. 1; Liv. XXXIII. 38. 8-41. 4; App. *Syr.* 1-4; 38; Oros. *hist.* IV. 20. 12; Zon. IX. 18 *f-g*; ayrıca bk. Beer 1974[2], 296 vd.

tu[1132]. Bu görüşmeler sonucunda III. Antiokhos Roma ile eninde sonunda çatışacağının farkına varmış olsa gerektir. Zira kral İÖ. 195 yılında Çanakkale Boğazı üzerinden Gelibolu Yarımadası'na geçti. Trakya'nın büyük bir bölümünü ya silah gücüyle ya da kentlerin ve kabilelerin kendisine teslim olmaları yoluyla ele geçirdi. Bu şekilde Hellen kentlerini Trakyalıların baskısından kurtardı ve sürekli Trakyalıların baskısı altında yaşayan Byzantion'a göz ardı edilmeyecek derecede önemli bir iyilikte bulunmuş oldu. Böylelikle Roma ile ittifak halindeki Hellen kentlerinin büyük bir çoğunluğunu bir şekilde hakimiyeti altına almayı başardı. Bunun hemen akabinde de kentlere özgürlüklerini bahşetti. Bu sırada Byzantion'lularla yakınlaşmak ve kentle müttefik olmak üzere çeşitli şekillerde teşebbüste bulundu. Seleukos kralı Karadeniz'in çıkışında yer alan ticaret merkezinin stratejik konumunu ve bölge kentleri üzerindeki etkisini bildiğinden özellikle Byzantion'lularla bağlaşık olmayı istiyordu[1133]. Bu yüzden Byzantion'luların gönlünü aldı. Ancak III. Antiokhos'un bütün çabaları Byzantion'lularla müttefik olmaya yetmemiş gibi görünmektedir. Zira kent Kalkhedon gibi, Roma ile olan ittifakına bağlı kalmayı sürdürdü[1134].

Lysimakheia'da konuşlanan III. Antiokhos, İÖ. 280 yılında atası Seleukos I. Nikator'un (İÖ. 311-İÖ. 281) sahip olduğu imparatorluğun sınırlarına ulaşmış oluyordu. Öte yandan, III. Antiokhos'un seferi sırasında zarara uğrayan Pergamon Krallığı ve Rhodos'un baskılarıyla Roma *Senatus*'u bütün bu olaylardan haberdar edildi. Bunun üzerine Romalılar, İÖ. 193 yılında Ephesos'a aralarında Scipio Africanus'un da yer aldığı bir elçi heyeti gönderdiler. Ancak görüşmeler III. Antiokhos'un krallığı paylaştığı büyük oğlu Antiokhos'un ölümüyle yarıda kesildi[1135]. Şimdiye kadar Romalıların bütün uyarılarını ve ültimatomlarını önemsemeyen III. Anti-

---

[1132] Cic. *Sest.* 142; Diod. XXVIII. 10. 1; Corn. Nep. XXIII. 7. 6-7 "*Hannibal*"; Liv. XXXIII. 47. 7-49. 8; Val. Max. IV. 1. 6; V. 3 *e*'1; Sil. *pun.* XIII. 878-885; App. *Syr.* 4; Iust. XXXI. 1. 7-2. 8; Eutr. IV. 3. 2; Oros. *hist.* IV. 20. 13; Zon. IX. 18 *i-j.*

[1133] App. *Syr.* 6.

[1134] Tac. *ann.* XII. 62; Gyllius *Cons.* I. 1. Perinthos için ise bk. Ma 2002, 351 vd. n° 35.

[1135] *BabylChron_Brit. Mus.* 35603 R 4-5; Polyb. III. 11. 1-3; Corn. Nep. XXIII. 2. 1-2 "*Hannibal*"; Liv. XXXV. 13. 4-17. 2; Frontin. *strat.* I. 8. 7; Plut. *Pyrrh.* VIII. 5; *Flam.* XXI. 3-5; App. *Syr.* 9-11; Iust. XXXI. 4. 4-10; Oros. *hist.* IV. 20. 18-19; Zon. IX. 18 *j-l.*

Appianus'a (*Syr.* 12) göre, III. Antiokhos Romalı elçilerle anlaşmak üzere Rhodos, Byzantion, Kyzikos ve Küçük Asya'daki Hellen kentlerinin özgürlüğünü ve bağımsızlığını tanıyacağını bildirmiştir. Ancak Ionia ve Aiolis'lileri uzun zamandır Asya krallarına ve istilacı güçlere boyun eğmeyi âdet haline getirdiklerinden serbest bırakmayacağını belirtmiştir. Ancak Romalılar bu maddeyi kabul etmemişler ve görüşmeler yarıda kesilmiştir. Elçiler Roma'ya geri dönmüşlerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Badian 1959, 92 dn. 78; ayrıca krş. Grainger 2002, 80 vdd.; Ma 2002, 91 vd.

okhos; artık Roma'yla bir savaşın kaçınılmaz olduğunu anladı. Bu bakımdan, İÖ. 193 yılında arkasında herhangi bir düşman gücü bırakmamak için Ptolemaios V Epiphanes ve Kappadokia Kralı Ariarathes IV Eusebes ile (İÖ. 220-İÖ. *ca.* 162) anlaştı[1136]. Galatia Bölgesi'ndeki Galatları da verdiği çeşitli hediyelerle kendi yanına çekmesini bilmiştir. Bu sırada Aitolia Birliği, Hellas'ta Roma karşıtı propaganda yapmaya başlamış[1137] ve İÖ. 192 yılında III. Antiokhos'u Hellen kentlerini bağımsızlığına kavuşturması için Hellas'a davet etmişlerdir[1138].

III. Antiokhos Lysimakheia'dayken Aitolia elçi heyetiyle görüşmüştür. Aitolia'lılar ülkelerinin her yerinde halkın Roma yönetiminden memnun olmadığını abartarak anlatmışlardır. Hellas'a geçtiği takdirde büyük destek göreceğini söylemeleri üzerine kral, İÖ. *ca.* 192 yılında az bir kuvvetle Hellas'a girme gafletinde bulunmuştur[1139]. Bunun üzerine Romalılar kendisine savaş ilan etmişlerdir[1140]. Kral hatasını, İÖ. 191 yılının Nisan(?) ayında Thermopylai yakınında Roma ve Makedonya Kralı V. Philippos'un birleşik kuvvetleri karşısında hezimete uğradıktan sonra anlamıştır. Ama artık iş işten geçmiştir[1141]. Emrindeki kuvvetlerle hemen Euboia (Eğriboz) Adası'ndaki Khalkis üzerinden Ephesos'a intikal etmiştir[1142]. Fakat Romalılar kralın peşini bırakmamıştır. Küçük Asya'ya Scipio Africanus ile kardeşi Lucius Cornelius Scipio önderliğinde bir ordu göndermişlerdir[1143].

[1136] Seleukos kralı, V. Ptolemaios ve IV. Ariarathes ile kızlarını evlendirmiş; ancak Pergamon Kralı II. Eumenes, III. Antiokhos'un diğer kızıyla evlenmeyi reddetmiştir (Polyb. XXI. 20. 8; Liv. XXXVII. 53. 13; App. *Syr.* 5; Porph. *fr.* 47; Daniel. XI. 17; Zon. IX. 18 *f*). Ayrıca bk. Badian 1959, 92 dn. 76.

[1137] Polyb. III. 6. 5; 7. 1-3; Liv. XXXV. 12. 1-13. 3; Iust. XXX. 4. 18; Zon. IX. 18 *d-f.*

[1138] Polyb. XXI. 31. 7; 13; Liv. XXXV. 32. 2-33. 11, XXXVI. 24. 12; Zon. IX. 19 *i.*

[1139] Böylelikle III. Antiokhos kısa süre önce Aitolia'lılar tarafından ele geçirilmiş olan Demetrias'a (Liv. XXXV. 34. 1-12; XXXVI. 3. 1) gitmiştir (Polyb. III. 6. 4; VII. 3; Liv. XXXV. 42. 1-43. 6; XLV. 22. 7; Flor. *epit.* I. 24. 1-8; App. *Syr.* 12; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 54. 1; Malal. *chron.* 210; Zon. IX. 19 *c*). Ardından Aitolia Birliği tarafından Antiokhos III Megas, Romalılara karşı komutan atanmıştır (Polyb. XX. 1. 1; Liv. XXXV. 43. 7-46. 2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Walbank 1957, 309 vdd.

[1140] Cic. *Leg. Man.* VI. 14; Liv. XXXVI. 1. 1-3. 12; XXXVIII. 45. 5-6; Plut. *Aem.* IV. 1-2; App. *Syr.* 15; Iust. XXXI. 6. 4; Zon. IX. 19 *h-i.*

[1141] Cic. *Sen.* X. 32; Polyb. XXI. 20. 9; Liv. XXXV. 23. 10; 39; 50; XXXVI. 17. 1-19. 12; Val. Max. II. 5. 1; Frontin. *strat.* II. 4. 4; Plut. *Cat. Mai.* XIII. 1-XIV. 2; Flor. *epit.* I. 24. 11-12; Phleg. *mir.* III. 1; App. *Syr.* 12 vdd.; 18-21; Iust. XXXI. 6. 5; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 47. 3; Eutr. IV. 3. 2; Oros. *hist.* IV. 20. 20-21; Zon. IX. 19 *g-h.*

[1142] Liv. XXXVI. 20. 1-21. 3; Plut. *Flam.* XV. 5; XVI. 1-7; Phleg. *mir.* III. 1; App. *Syr.* 20; Iust. XXXI. 6. 6; Oros. *hist.* IV. 20. 20; Zon. IX. 19 *h.*

[1143] App. *Syr.* 20-21; Iust. XXXI. 6. 6; 7. 2-3.

Byzantion'lular III. Antiokhos'a karşı yapılan savaşlarda Romalıları her bakımdan desteklemiş ve onlara yardımcı kuvvet yollamışlardır[1144].

Romalılar İÖ. 191 yılındaki Thermopylai zaferinden sonra, hiçbir engelle karşılaşmadan Hebros (Meriç) Irmağı'nı aşıp Ainos'a (Enez), oradan da, zaten boşaltılmış olan Lysimakheia[1145] (Bolayır) üzerinden Çanakkale Boğazı'na ulaşmışlardır[1146]. Buradan Pergamon ile Rhodos donanmalarının yardımı sayesinde[1147] Çanakkale Boğazı'nı İÖ. 190 yılında aşmış ve Küçük Asya'ya girmişlerdi[1148]. Memnon'a (XXVI. 2-3) göre, bu gelişmeler üzerine Herakleia'lılar bir bakıma III. Antiokhos ile Romalıları barıştırmak amacıyla girişimde bulunmuşlar ve Scipio'ya elçiler göndermişlerdir. Hatta bu yönde bir kararname yayımlamışlardır. Ancak bu çabalar sonuçsuz kalmıştır[1149]. Ardından III. Antiokhos, Scipio'ya Byzantion'lu Herakleides'i göndererek Romalılarla barış görüşmelerinde bulunmak istemiştir. Ancak Scipio anlaşma talebini reddetmiştir[1150]. Ardından Pergamon Kralı Eumenes II Soter'in (İÖ. 197-İÖ. 159) ordularıyla birleşmek üzere, doğuya ilerlemiştir. III. Antiokhos ise, İÖ. 190 kışını Phrygia'da geçirmiş ve bütün müttefiklerini yardıma çağırmıştır. Hatta Galatia Bölgesi'ne elçilerini yollayarak, burada ikamet eden Galat kabilelerini de kendi saflarında paralı asker olarak çarpışmaya ikna etmiştir[1151]. Romalılar II. Eumenes'in ordularına katılmış ve iki ordu Batı Anadolu'da Sipylos (Yamanlar) Dağı yakınlarındaki Magnesia (Magnesia ad Sipylum) kentinin kuzeyinde savaş düzenine girmişti. Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan bu savaş İÖ. 190 yılı Ekim'inde, kuvvetlerinin büyük bir çoğunluğunu paralı askerlerin oluşturduğu ve ordu mevcudu düşmandan iki kat fazla olan III. Antiokhos'un

---

[1144] Tac. *ann.* XII. 62.

[1145] Diod. XXIX. 5. 1; Liv. XXXVII. 31. 1-32. 14; App. *Syr.* 28; 43; Zon. IX. 20 *b*.

[1146] Liv. XXXVII. 7. 7-16; XXXVIII. 41. 11-14; XXXIX. 28. 8-9; App. *Mak.* 9. 5; 11. 8; *Syr.* 9. 5; 11. 8; Zon. IX. 20 *a*.

[1147] Tac. *ann.* XII. 62; ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I. 1.

[1148] Enn. *Ann.* 377; Diod. XXIX. 5. 1; Liv. XXXVII. 33. 4; 37. 4; App. *Syr.* 24; 29; Iust. XXXVIII. 6. 3; XXXI. 7. 3; Zon. IX. 20 *a*.

Her ne kadar söz konusu kaynaklarda Byzantion'un adı geçmese de bu sırada Roma'nın müttefiki olan Byzantion donanmasının Romalıların Küçük Asya'ya geçmelerinde rol oynadıklarını varsaymak yanlış olmaz. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tac. *ann.* XII. 62; Gyllius *Cons.* I. 1.

[1149] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *SIG*^{3} 618= Sherk 1984, 13 vd. n° 14.

[1150] Polyb. XXI. 13. 1-15. 13; Diod. XXIX. 7. 1-8. 2; Liv. XXXVII. 34. 1-36. 9; Val. Max. II. 10. 2; Plut. *mor.* III. 197 *e*: *Quaestiones Romanae* 5; App. *Syr.* 29-30; Cass. Dio. *fr.* 62. 2; Iust. XXXI. 7. 3-9; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 54. 3; Zon. IX. 20 *c*.

[1151] Liv. XXXVII. 8; App. *Syr.* 29-32; ayrıca bk. Arslan 2000a, 94.

kesin bir yenilgiye uğrayarak Roma ve Pergamon birlikleri karşısında doğuya doğru çekilmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır[1152]. Bu savaş sırasında Byzantion'lular da Roma saflarında Seleukos kralına karşı çarpışmışlardır[1153].

III. Antiokhos, Magnesia yenilgisinden sonra, önce Sardeis'e daha sonra da Apameia'ya (Dinar) kaçmış ve Sardeis'e barış için elçilerini göndermiştir. Buna göre, III. Antiokhos bütün Batı Anadolu'yu Toroslara kadar bırakarak geri çekilecek, 15.000 *talanta* savaş tazminatı verecek, Romalılar tarafından belirlenecek 20 rehineden başka Hannibal'i teslim edecek ve esas barış anlaşması yapılana dek Roma'yla müttefiklerinin ordusunun yiyecek ihtiyacını karşılayacaktı. Böylece Scipio ile III. Antiokhos arasında İÖ. 189 yılında Sardeis'te bir ön anlaşma imzalanmıştır[1154]. Roma ile Seleukos Krallığı arasındaki düşmanlık İÖ. 188 yılının baharında yapılan Apameia Antlaşması'yla[1155] son bulmuştur. Bu anlaşmanın şartları uyarınca III. Antiokhos Küçük Asya'yı Toroslara kadar terk etmiştir. Krala sadece Kommagene ve Iudaia'nın yönetimi bırakılmıştır. Savaş donanımı olan filleri ve donanmasının büyük bir kısmı elinden alınmış; ayrıca Roma ile müttefiklerine yüklü bir savaş tazminatı ödemek zorunda kalmıştır[1156].

[1152] Enn. *Ann.* 378-383; Daniel XI. 18; Liv. XXXVII. 38. 1-44. 2; XXXVIII. 48. 7-8; 58. 9-10; Frontin. *strat.* IV. 7. 30; Plut. *mor.* III. 197 *d-e*: *Quaestiones Romanae* 4-5; Flor. *epit.* I. 24. 14-27; App. *Syr.* 30-37; Memnon XXVI. 2-3; Iust. XXXI. 7. 3; 8. 5-7; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 53. 1; Eutr. IV. 4. 2; Malal. *chron.* 210; Zon. IX. 20 *d-g*; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *SIG*^{3} 606; Sherk 1984, 12 vd. n° 13.

[1153] Tac. *ann.* XII. 62; ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I. 1.

[1154] Polyb. XXI. 16. 1-17. 12; Cic. *Sest.* XXVII. 58; *Deiot.* XIII. 36; Diod. XXIX. 10. 1; Liv. XXXVII. 45. 3-21; XXXVIII. 55. 5-7; 59. 1-7; Val. Max. IV. 1*e* 9; Memnon XXVI. 3; Plut. *Aem.* VII. 2; App. *Syr.* 38-39; Gell. IV. 18. 3; Iust. XXXI. 8. 8; Eutr. IV. 4. 3; Hieron. *chron.* 147.1 [1825]; Sulpit. II. 19 *a*; Zon. IX. 20 *g-h*.

[1155] Polyb. XXI. 40. 1-43. 3; Diod. XXIX. 10; 13. 1; 24. 1; Liv. XXXVIII. 37-38. 1-18; XXXIX. 27. 10; App. *Syr.* 39; *Mithr.* 62; Memnon XXVI. 3; Val. Max. VII. 3. 4; Daniel XI. 19; Zon. IX. 20 *h-i*; ayrıca bk. Strab. VI. 4. 2 *c*. 287; Iust. XXXII. 2. 1; *SIG*^{3} 606.

[1156] Bu antlaşmanın ilgi çekici yanı, Roma'nın Anadolu'dan bir karış toprak bile almaması; yalnızca bol miktarda altın, politik üstünlük ve Akdeniz'de elde ettiği egemenlikle yetinmesidir. Küçük Asya'yı Kilikia'nın başkenti Tarsus'a kadar terk eden III. Antiokhos'un bıraktığı topraklar, Roma'nın müttefikleri Pergamon Kralı II. Eumenes ile Rhodos'lular arasında paylaşılmıştır. II. Eumenes söz konusu antlaşmaya göre, III. Antiokhos'un bütün savaş fillerini elde etmiştir. Ancak Romalı amiralin savaş gemilerini ondan esirgeyip yakmayı tercih etmesine, diğer yandan Rhodos Adası limanlarının beş katına çıkarılıp Maiandros Irmağı'na kadar Lykia ve Karia topraklarının hakimi konumuna getirilmesine karşın kendisinin Ege Denizi'nde hiçbir varlık gösteremeyecek duruma düşürülmesine içerlemiştir. Buna ek olarak Pergamon'un geleneksel düşmanları Bithynia Kralı I. Prusias, Kappadokia Kralı IV. Ariarathes ve Paphlagonia

İÖ. III. yüzyılın sonu ile İÖ. II. yüzyılın ilk yılları arasında Makedonya Kralı V. Philippos'un, İÖ. 195 ile İÖ. 191 yılları arasında Seleukos Kralı III. Antiokhos'un Trakya üzerinde dolaylı bir hakimiyeti söz konusudur. Bu bakımdan Trakyalılar, Marmara sahillerindeki kentler ile Byzantion üzerine düzenledikleri yağma seferlerini son dececе azaltmışlar ve bölge üzerindeki talan faaliyetlerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardı. Ancak İÖ. 191 yılı itibariyle Trakya üzerindeki kısa süreli Seleukos hakimiyeti kalktıktan sonra Trakyalılar tekrar güçlenmeye başladılar. İÖ. 184 yılına geldiğimizde ise, Marmara sahillerindeki kentler üzerinde baskılarını artırdılar. Amadokos başkanlığındaki Trakyalı liderler Perinthos ve Byzantion *territorium*'larına kadar uzanan yağma seferleri düzenlediler. Bunun üzerine Byzantion'lular kendileri gibi bir Roma müttefiki olan V. Philippos'tan yardım talebinde bulundular. Bu fırsatı değerlendiren Makedonya kralı Trakyalı liderler üzerinde güç gösterisi yapmak ve onları sindirmek üzere harekete geçti. Seferin görünen nedeni, Trakyalıların baskısı altındaki Byzantion'lulara yardım etmekti[1157]. Böylelikle Philippos ordusunu toplayarak Byzantion'a doğru yürüyüşe geçti. Trakya topraklarına girdiğinde Amadokos'un güçleriyle çarpıştı. Trakyalıları bozguna uğrattı. Liderleri Amadokos'u ele geçirdi. Byzantion üzerindeki Trakya baskısına son verdikten sonra Makedonya'ya geri döndü[1158]. Böylelikle Byzantion bir süreliğine de olsa Trakya akınlarından kurtuldu.

İÖ. II. yüzyılın ikinci çeyreğinde Byzantion ve Kalkhedon'un Küçük Asya ve Doğu Akdeniz sahilleriyle olan ticari potansiyeli artmıştır. Aynı şekilde Seleukos Kralı Antiokhos IV Theos Epiphanes'in (İÖ. 175-İÖ. 164) de Anadolu sahilleri, Marmara ve Karadeniz'le ticari ve siyasi ilişkiler içine girdiği gözlemlenmektedir[1159]. Zira Byzantion'lu tüccarlar ve vatandaşlar Kalykadnos (Göksu) kenarındaki Seleukeia (Silifke) ve Antiokheia'ya kadar gitmişlerdir. Burada, daha önce de Byzantion halkına dostluk gös-



IV. Antiokhos

Prensi Morzios yalnızca savaş tazminatı vererek kurtulmuşlar ve cezalandırılmamışlardır. Fakat bu sırada II. Eumenes'in IV. Ariarathes'in kızıyla nişanlanması, Kappadokia kralının kendisinden talep edilen savaş tazminatının yarısını ödemesine neden olmuş ve anılan tarihten itibaren, bu iki krallık arasındaki ilişkiler sağlam bir zemine oturmuştur.

[1157] Polyb. XXII. 12. 4; Liv. XXXIX. 35. 4.

[1158] Liv. XXXIX. 35. 4; ayrıca bk. Walbank 1979, 199 vd.

[1159] Bu bağlamda IV. Antiokhos, Rhodos ve Kyzikos kentlerine de hayırhahlıkta bulunmuştur (Liv. XLI. 20. 4-6).

termiş olan Nikon oğlu Seleukeia'lı Eudemos özel olarak kendisine başvurmuş Byzantion'lu yurttaşlara tek tek hayırlarda bulunmuş; gelecekte de Byzantion'a özel bir ilgi göstermeye ve kendini cânı gönülden bu işe adamaya söz vermiştir[1160]. Bu dönemde Byzantion'luların Romalılarla iyi ilişkiler içinde olan Seleukos Krallığı[1161] ile arası düzelmişti. Bu olumlu etkiyi göz önünde bulunduran Byzantion'lular IV. Antiokhos'un meclisine bir elçi heyeti göndermişlerdir. Bu elçi heyeti Seleukos Kralı IV. Antiokhos'un danışma meclisine gittikleri sırada Eudemos hem kendilerine hem de Byzantion halkına karşı dostluk göstermiştir. Bu bağlamda Byzantion'lular, İÖ. *ca.* 172 yılında Seleukeia'lı Eudemos'u onurlandırmak için kentlerine döndüklerinde iki kararname yayımlamışlardır[1162]:

Byzantion'luların (kararı). Danışma ve halk meclisleri karar aldı: Madem ki, kral Antiokhos'a gönderilen elçiler danışma meclisinde kürsüye çıkarak Nikon oğlu Seleukeia'lı Eudemos'un kralın yanında görev yaparken hem genel olarak (Byzantion'luların) halkına karşı dostluk gösterdiğini hem de özelde kendisine başvurmuş yurttaşlara tek tek hayırlarda bulunduğunu, ayrıca gelecekte de kente özel bir ilgi göstermeye söz verdiğini dile getirmişlerdir, öyleyse halk meclisinin Eudemos'u bu hususlarda övülmesine; kentin proksenos'u (baş konuk) olmasına; hem kendisine hem de soyundan gelenlere hiçbir bedel ödemeden ve hiçbir sözleşme yapmasına gerek kalmadan savaşta ve barışta denizden serbestçe giriş ve çıkış izni verilmesine; kendisine kültle ilgili görüşmelerin ardından danışma ve halk meclislerine ilk girme hakkının tanınmasına ve danışma meclisinin "On Beşler" kurulu ile synagoros'larının (mali müşavirlerin) Apollon Tapınağı'na onun için bir heykel kaidesi dikmelerine karar verilmesi gerekir.

Byzantion'luların (kararı). Danışma ve halk meclisleri karar aldı: Madem ki, danışma meclisinde kürsüye çıkarak kral Antiokhos'a gönderilen elçilerin de tanıklık ettikleri üzere, Nikon oğlu Seleukeia'lı Eudemos'un daha önce (Byzantion'luların) halkına karşı dostluk gösterdiğini; üstelik genel anlamda kente özel olarak da kendisine başvurmuş yurttaşlara tek tek hayırlarda bulunduğunu, ayrıca gelecekte de kente özel bir ilgi göstermeye kendini canı gönülden adamaya söz verdiğini dile getirmiştir, öyleyse halk meclisinin Eu-

[1160] *SIG*[3] II 644 str. 35-40; 645 str. 51-55=Michel 1900, 535=*I.Byzantion* 19 vdd. n° 1; ayrıca bk. Rhodes-Lewis 1997, 196 vd.

[1161] Liv. XLII. 6. 6-17.

[1162] *SIG*[3] II 644 str. 34-59; 645 str. 50-64.

demos'u bu hususlarda övülmesine; kendisinin (kentin) yurttaşı olmasına ve istediği hekatostys'e kaydolmasına; danışma meclisinin "On Beşler" kurulu ile synagoros'larının Apollon Tapınağı'na onun için bir heykel kaidesi dikmelerine karar verilmesi gerekir.

Bu sırada Kalkhedon'lular da gerek IV. Antiokhos ile gerekse kentlerine birçok bakımdan yararlılık sağlayan ve Seleukos kralının dostu olan Seleukeia'lı Eudemos ile yakın ilişkiler içindeydiler. Bu bakımdan Kalkhedon'lular da Seleukeia'lı Eudemos'u onurlandırmak için bir kararname yayımlamışlardır[1163]:

Kalkhedon'luların (kararı): Danışma ve Halk Meclisleri karar verdi. Madem ki, Nikon oğlu Seleukeia'lı Eudemos kralın dostu ve ona karşı iyi niyetli biri olarak kent için hayırlara vesile olmuştur, öyleyse halkımıza göstermiş olduğu iyi niyetten ötürü halk meclisinin onun övülmesine ve altın bir çelenkle taçlandırılmasına; Dionysos Bayramları sırasında bayram yöneticisinin bu taçlandırmayı tiyatroda ilan etmesine; kendisine vatandaşlık ve eşdeğer vergi ödeme hakkı tanınmasına; kültlerle ilgili görüşmelerin ardından halk ve danışma meclislerine katılmasına; proksenos olması için de yılın ikinci 4 aylık döneminde görevde bulunan stratagos'ların yasa uyarınca danışma meclisine dilekçe sunmalarına; halkımızın nasip olduğu hayırlara lâyık şükranları sunacağını kendisine (krala) bildirmek üzere seçilen elçilerin onunla (Eudemos'la) görüşmelerine ve Kral Antiokhos'a elçi olarak gönderildikleri hususlarda halka yardımcı olmasını rica etmelerine karar vermesi gerekir.

Bu bağlamda IV. Antiokhos'un yönetim kadrosunda da önemli görevler üstlenmiş olan Eudemos gerek Byzantion'luların gerekse Kalkhedon'luların Seleukos kralıyla olan ilişkilerinde aracı rolü oynamıştır. Bununla da yetinmeyerek Byzantion ve Kalkhedon vatandaşlarına ve kentlere yaptığı yardımlardan dolayı kendisine kentlerin *proksenos*'u ve vatandaşı olma ayrıcalığı tanınmıştır. Byzantion'luların *Eudemos*'a ve soyundan gelenlere hiçbir bedel ödemeden ve hiçbir sözleşme yapmasına gerek kalmadan savaşta ve barışta denizden serbestçe giriş ve çıkış izni verilmesi ise[1164], varsıl Eudemos'un aynı zamanda ticaretle ilgilendiğine işaret etmektedir[1165].

[1163] Heberdey-Wilhelm 1896, 114 vd.; *SIG*^{3} II 645 str. 65-80=Michel 1900, 535= *I.Kalchedon* 3 vdd. n° 1; Hagel-Thomaschitz 1998, 359 vd.

[1164] *SIG*^{3} II 644 str. 43-45=*I.Byzantion* 19 vdd. n° 1

[1165] Zira Seleukeia'lı Eudemos'a, Byzantion ve Kalkhedon'un yanı sıra, Argos, Rhodos, Boiotia, Kyzikos (*SIG*^{3} II 644 str. 1-33; 645 str. 81-93) ve Lampsakos'luların (*I.Lampsakos* n° 6) *proksenos*'u olmasının yanında hiçbir bedel ödemeden ve hiçbir

İÖ. 179 yılında Makedonya Kralı V. Philippos ölmüş ve yerine oğlu Perseus (İÖ. 179-İÖ. 168) geçmiştir[1166]. Perseus Makedonyalıların yönetimini eline geçirdikten sonra, babasının Romalılarla yapmış olduğu anlaşmaları aceleci bir şekilde yürürlükten kaldırmış ve gizlice savaş hazırlıklarına başlamıştır. Bu bakımdan Pergamon Kralı II. Eumenes'in[1167] de etkisiyle Romalılar İÖ. 172 yılında Perseus'a savaş ilan etmişlerdir[1168].



Perseus

Bunun üzerine Perseus, Rhodos'lular ve Byzantion'lular başta olmak üzere Romalıların müttefiklerine[1169] elçilerini göndermiştir[1170]. Makedonya kralının yolladığı elçiler, Polybios'un (XXVII. 4. 1-10) da sözünü ettiği üzere Rhodos'a ve Romalıların müttefiki olan kentlere ve adalara giderek kent meclislerinde ve tiyatrolarda halka seslenmişlerdir. Elçiler kent yönetiminde önde gelen kişilere ve halka verdikleri söylevlerde Roma ile Perseus arasındaki savaş sırasında tarafsız kalmalarını rica etmişlerdir. Ancak bütün çabalarına karşın Roma müttefiki kentleri ve adaları Üçüncü Makedonya-Roma Savaşı sırasında seyirci kalmaya ikna edememişlerdir. Perseus ise, çatışmaya başlamadan önce Roma'ya bir elçi heyeti göndermiştir. Ancak Roma'lılar elçileri kente sokmamış, surların dışında onları dinledikten

---

sözleşmeye gerek kalmadan savaşta ve barışta denizden limanlarına serbestçe giriş ve çıkış yapabilme izni verilmiştir.

[1166] Diod. XXIX. 25. 1; Liv. XL. 54. 1-57. 1; XLV. 9. 3; Plut. *Aem.* VIII. 6-9; Paus. II. 9. 4-5; Iust. XXXII. 3. 1-5; Euseb. *chron.* 239*a-b*; 241*c*; 245*a-b*; Hieron. *chron.* 151.1 [1841]; Zon. IX. 22 *a-b*.

[1167] İÖ. 173 yılında II. Eumenes'in Roma *Senatus*'unda Makedonya Kralı Perseus'u suçlaması (Diod. XXIX. 34. 1; Liv. XLII. 11. 1-14. 10; Val. Max. II. 2. 1; Plut. *Cat. Mai.* VIII. 7-8; App. *Mak.* XI. 1-3), İÖ. 172 yılında II. Eumenes'in Delphoi yakınlarında dağdan yuvarlanan bir kayanın altında kalması ve bu durumun Perseus tarafından düzenlenmiş bir komplo olduğunun iddia edilmesi için bk. (Polyb. XXII. 18. 5; XXVII. 6. 2; Diod. XXIX. 34. 2; Liv. XLII. 15. 1-16. 9; 29. 2; 40. 8; XLIV. 1. 10; XLV. 5. 4-5; 11; Plut. *mor.* VI. 489 *d-e*: *De Fraterno Amore* 18; App. *Mak.* 11. 4; *SIG*^{3} 643 str. 29-32=Sherk 1984, 18 vdd. n° 19).

[1168] Polyb. XXII. 18. 2-5; 8; XXXI. 29. 4; Diod. XXX. 21. 2; Liv. XLII. 30. 8-32. 5; XLIII. 8. 6; XLV. 40. 3; Ampel. XLIV. 2.

[1169] Buna Kalkhedon'lular da dahil olsa gerektir.

[1170] Livius'da (XLII. 46. 1) metnin devamı eksik olduğundan Perseus'un başka hangi kentlere elçi heyeti gönderdiği bilinmemektedir.

sonra, kralın barış teklifini reddetmişlerdir[1171]. Sonunda Pella'da Makedonya Konseyi'ni toplayan Perseus, İÖ. 171 yılında Romalılara karşı savaş kararı almıştır[1172].

Romalılar Hellas'taki müttefiklerinin yanı sıra[1173], Rhodos'lular[1174], Pergamon Kralı II. Eumenes[1175], Kalkhedon[1176] ve Byzantion'lulardan[1177] destek alarak Makedonya kralının üzerine yürümüşlerdir. İÖ. 171 yılında II. Eumenes, kardeşlerinden Attalos ve Athenaios'u da yanına alarak Pergamon donanmasıyla Euboia Adası'ndaki Khalkis kentine gelmiştir. Kral yanında Romalılara destek sağlamak amacıyla yaklaşık 6.000 ağır silahlı asker ve 1.000 süvari getirmiştir[1178]. Romalılar Hellas ve Küçük Asya'daki müttefik kentlerden, Aitolia ve Akhaia birliklerinden de yardım alarak ordularını takviye etmişlerdir[1179]. Bu sırada Khalkis'te konuşlanan Roma ve müttefiklerine Makedonya kralına karşı savaşımlarında katkıda bulunmak üzere Kartacalılar 2 *pentereis* (5 sıra kürekli savaş gemisi); Herakleia Pontike'liler 2 *triereis* (3 sıra kürekli savaş gemisi); Kalkhedon ve Samos'lular 4'er *triereis*; Rhodos'lular ise, 5 tane *tetrereis* (4 sıra kürekli savaş gemisi) göndermişlerdir[1180]. Roma *praetor*'u Gaius Lucretius, Khalkis'e kendilerine yardımda bulunmak üzere filolarıyla gelen bütün müttefikleri içtenlikle karşılamış ve onların bu davranışlarını övmüştür. Ancak Makedonya kralına karşı denizde herhangi bir savaş olmadığından ve o sırada donanma desteğine ihtiyaçları bulunmadığından ötürü Kalkhedon'lularla birlikte diğer müttefikleri kent-



II. Eumenes

[1171] Polyb. XXVII. 6. 1-4; Diod. XXX. 1. 1; Liv. XLII. 36. 1-8, 48. 1-4; App. *Mak.* XI. 5-9; Zon. IX. 22 *b-c*.
[1172] Liv. XLII. 50. 1-53. 4; Flor. *epit.* I. 28. 1-4; Polyain. *strat.* IV. 21. 1 "*Perseus*"; Iust. XXXIII. 1. 3; Zon. IX. 22 *f-g*.
[1173] Polyb. XXVII. 12. 1; Diod. XXX. 3. 1; Liv. XLII. 29. 1-30. 7; XLIV. 15. 3; Eutr. IV. 6. 2; Oros. *hist.* IV. 20. 36.
[1174] Polyb. XXVII. 3. 1-5; Liv. XLII. 46. 6.
[1175] Liv. XLII. 55. 7-8; 57. 9; XLIV. 13.
[1176] Liv. XLII. 56. 6.
[1177] Tac. *ann.* XII. 62.
[1178] Liv. XLII. 55. 7-8.
[1179] Liv. XLII. 55. 8-10.
[1180] Liv. XLII. 56. 6; ayrıca bk. Polyb. XXVII. 7. 14.

lerine geri yollamıştır[1181]. Bu şekilde İÖ. 171 yılında Makedonya ile Roma arasında başlayan Üçüncü Makedonya Savaşı, İÖ. 168 yılına kadar devam etmiştir. İÖ. 168 yılının 22 Haziran günü Pydna Ovası'nda sıkıştırılan Perseus, Romalı komutan Lucius Aemilius Paulus ile aralarında Byzantion'luların da yer aldığı[1182] müttefik orduları karşısında yenilmiş[1183], bir süre sonra da Romalılara teslim olmuştur. Böylelikle Makedonya Antigonos'lar Krallığı ortadan kalkmıştır[1184]. İÖ. 167 yılında Lucius Aemilius Paulus beraberinde getirdiği 10 Roma delegesiyle Makedonya'da gerekli düzenlemeleri yapmış ve bölgeyi 4 bağımsız yönetim birimine ayırmıştır[1185]. Bu tarihten itibaren Roma, Doğu Akdeniz Dünyası'nda hâkim güç olarak ön plana çıkmıştır.

İÖ. 167 yılından itibaren geçen 10 yıl, Byzantion ve Kalkhedon tarihi için sessizlik dönemidir. Bununla birlikte Byzantion'un Roma ile müttefikliği devam etmiştir. Ayrıca kentin gene bir Roma müttefiki olan Bithynia Kralı II. Prusias ile dostane ilişkiler içinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum İÖ. *ca.* 157/156 yılına kadar devam etmiştir.

Pergamon Kralı II. Eumenes'in İÖ. 159 yılındaki ölümünden sonra Pergamon tahtına kardeşi II. Attalos geçmişti[1186]. Bithynia Kralı II. Prusias Pergamon'daki taht değişikliğinden yararlanmış ve İÖ. *ca.* 157 yılında II. Attalos'a savaş ilan etmiştir. Ordusuyla Pergamon toprakları üzerine yürümüş, II. Attalos'a karşı savaşarak onu tam anlamıyla bozguna uğratmıştır. Ardından Pergamon topraklarını istila etmiş ve kente sığınan

---

[1181] Liv. XLII. 56. 6-7; ayrıca bk. Polyb. XXVII. 7. 16.

[1182] Tac. *ann.* XII. 62; ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I. 1.

[1183] Polyb. XXIX. 17. 1-4; Diod. XXX. 22. 1; Liv. XLIV. 37. 10-44. 3; XLV. 37. 9-10; 41. 4-5; Vell. I. 9. 4; Frontin. *strat.* II. 3. 20; IV. 5. 17; Plut. *Cat. Mai.* XX. 10-11; *Aem.* XVII. 11-XXIII. 8; XXXVI. 4; *mor.* I. 70. *a-b*: *Quomodo Adulator ab Amico Internoscatur* 29; Flor. *epit.* I. 28. 8-9; 14-15; App. *Mac.* XIX. 2; Iust. XXXIII. 2. 1-4; Euseb. *chron.* 239*b*; Isid. *Etym.* VI. 5. 1; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 58. 1; Eutr. IV. 7. 1; Oros. *hist.* IV. 20. 39; Zon. IX. 23 *e-g*.

Pydna Muharebesi'ne ilişkin temel kaynakların eleştirel değerlendirmesi ve Romalıların kazandığı zaferin analizi için ayrıca bk. Erdkamp 2007, 61 vdd.

[1184] Polyb. XXXI. 25. 6-7; XXXVI. 9. 7; Diod. XXXI. 11. 2; Liv. XLV. 6. 1-12; Strab. VI. 4. 2 *c.* 287; Vell. I. 9. 5; Plut. *Aem.* XXVI. 1-7; Cass. Dio *fr.* LXVI. 4; Iust. XXXIII. 2. 5; Euseb. *chron.* 241*c*; *Exc. Barb.* 44A; Malal. *chron.* 196; Zon. IX. 23 *j*.

[1185] Polyb. XXX. 11. 1-13. 11; Diod. XXXI. 8. 1-9; Liv. XLV. 28. 7-32. 7; Strab. VII. *fr.* 47; Plut. *Aem.* XXVIII. 5-6; Iust. XXXIII. 2. 7; Euseb. *chron.* 239*c*; Eutr. IV. 7. 3; Suda Αι. 200 *s.v.* <Αἰμίλιος·=*Aemilius*>.

[1186] *I.Pergamon* 613 *fr. c*=*OGIS* 264 str. 17-18=Burstein 1991[2], 107 n° 83; Polyb. XXXII. 12. 1; Diod. XXXI. 36; Strab. XIII. 4. 2 *c.* 624; Plut. *mor.* III. 184 *b*: *Regum et Imperatorum Apophthegmata*; VI. 489 *f*: *De fraterno amore* 18; Pomp. Trog. *prolog.* 34.

Attalos'u krallığının başkentinde abluka altına almıştır. Kısa bir kuşatmadan sonra kenti alamayacağını; alsa bile elinde tutamayacağını anlamıştır. Bunun üzerine Pergamon eteklerindeki tapınakları ve kutsal alanları yağmalamış ve kent üzerindeki ablukayı kaldırarak Elaia (Reşadiye) üzerine yürümüştür. Elaia'ya düzenlediği birkaç başarısız denemenin ardından önce Thyateira (Akhisar) daha sonra da Temnos (Görece/Kayacık Tepesi) *territorium*'una saldırmıştır. Bu şekilde ilerleyen Bithynia kralı ülkesine geri dönerken yolu üzerindeki kutsal alanları dahi esirgememiş, geçtiği bölgeleri ve kent *territorium*'larını harap etmiştir[1187].

Bu sırada Pergamon kralı elçilerini göndererek durumu Roma'ya bildirmiştir. II. Prusias'ın elçileri ve o sırada Roma'da bulunan oğlu Nikomedes ise, *Senatus* önünde olayları çarpıtmaya çalışmışlardır. Romanın dostu ve müttefiki olan her iki krallığın *Senatus* önünde birbirini suçlaması üzerine Romalılar İÖ. 156 yılında durumu incelemek üzere bölgeye 10 kişilik elçi heyeti [*decemviri*] gönderdiler[1188]. Elçilerin yaptığı incelemeler sonucunda II. Prusias suçlu bulundu. Bithynia kralına, Pergamon'lulara ve yağmaladığı kentlere yüklü bir tazminat ödemek zorunda olduğunu bildirildi. Görüşmeler sırasında Prusias, elçilerin kendisine buyurduğu kararların bazılarını kabul bazılarını ise reddetmiştir. Bu duruma sinirlenen Romalı elçiler görüşmeleri yarıda kesmiş ve Bithynia Krallığı'yla Roma'nın dostluk ve müttefiklik anlaşmasını feshetmişlerdir[1189]. Ardından Roma elçi heyetinden bir grup durumu Roma'ya rapor etmek için ayrılmıştır. Arta kalanlardan bazıları Ionia, bazıları ise, Çanakkale Boğazı'ndaki kentlere ve Byzantion'a doğru yelken açmışlardır. Roma taraftarı kentlere ve Byzantion'a gelen elçiler daha önceden II. Prusias ile yapmış oldukları anlaşmaları yürürlükten kaldırmalarını ve Bithynia kralına karşı II. Attalos'u desteklemelerini bildirmişlerdir[1190].

Kısa süre sonra da II. Attalos'un kardeşi Athenaios, İÖ. 155 yılında Rhodos, Kyzikos ile Roma'nın diğer müttefiklerinden sağladığı gemilerle desteklediği Pergamon donanmasıyla Marmara'ya yelken açmıştır[1191]. Prusias taraftarı kentleri ve Bithynia topraklarına yaptığı çıkartmalarla

---

[1187] Polyb. XXXII. 15. 1-14; ayrıca bk. Diod. XXXI. 35; App. *Mithr.* 3; Pomp. Trog. *prolog.* 34; Suda π. 2914. 3 *s.v.* <Προυσίας·=*Prusias*>.

[1188] Polyb. XXXII. 16. 1-5; XXXIII. 1; 7.

[1189] Polyb. XXXIII. 12. 7.

[1190] Polyb. XXXIII. 12. 8-9.

[1191] Polybios (XXXIII. 13. 1) II. Attalos'un donanmasına destekte bulunan bütün kentleri teker teker saymamıştır. Ancak Polybios'un (XXXIII. 12. 8-9) ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda Pergamon donanmasında Byzantion savaş gemilerinin de olduğunu varsaymak yanlış olmasa gerektir.

bölgeyi ağır hasara uğratmışlardır. Pergamon ve müttefikleri ile Romalılara karşı bir şansının olmadığını idrak eden Prusias savaşa bir son vermek için elçilerini Romalılara göndermiştir. Bu şekilde Bithynia kralı İÖ. *ca.* 155/154 yılında Attalos ve müttefikleriyle yaptığı barış anlaşmasında daha önceden Romalıların öne sürdükleri haricinde birçok ağır anlaşma şartını kabul etmek zorunda kalmıştır[1192].

İÖ. 152 yılına geldiğimizde kendini Perseus'un oğlu Philippos olarak tanıtan Andriskos/*pseudo* Philippos[1193] Makedonya Krallığı'nda hak talep etmeye başladı[1194]. İddiası asılsız olmasına karşın birçok yandaş topladı. Ardından müttefik olmak amacıyla Syria Kralı Demetrios I Soter'in yanına gitti. Ancak Demetrios tarafından tutuklandı. Roma'ya gönderildi[1195]. Bununla birlikte Andriskos, İÖ. 149 yılında Roma'dan kaçmayı başardı. Küçük Asya'ya geldi[1196]. Kısa süre içinde Miletos ve Pergamon *etc.* gibi kentlerden, çevresinde Roma karşıtı bir grup devrimci topladı. Kral elbisesi giyerek bir ordu meydana getirdi. Trakya'ya geçti. Bölgedeki Roma yönetiminden hoşnutsuz olan kentler ile aralarında Perseus'un kızıyla evli Trakya Prensi Teres'in de yer aldığı kabile liderlerini bir araya getirdi[1197]. Birkaç ay içerisinde Makedonya ve Thessalia'nın büyük bir bölümünü kontrolü altına aldı[1198]. Bununla birlikte Roma ve müttefikleri tarafından aynı yıl Thessalia'dan çıkarıldı[1199]. Gene de, İÖ. 148 yılında bölgeye gönderilen Roma *praetor*'u Publius Iuventus komutasındaki Roma ve müttefiklerini ağır bir yenilgiye uğratmayı başardı. Iuventus'u öldürdü. Roma ordusundan geri kalanları ise, geceleyin kamplarına baskın düzenleyerek kılıçtan geçirdi[1200]. Bunun üzerine Romalılar *praetor*

[1192] Polyb. XXXIII. 13. 2-10; ayrıca bk. App. *Mithr.* 3.

[1193] Zonaras'a (IX. 28 b-c) göre, Andriskos Adramitteion'lu (Edremit) olup görünüşü bakımından eski Makedonya Kralı Perseus'a benziyordu. Polybios'a (XXXVI. 10. 3) göre, gerçek Philippos İtalya'nın Alba kentinde babası Perseus'tan 2 yıl sonra, 18 yaşındayken ölmüştü.

[1194] Diod. XXXII. 15. 2; Liv. *perioch.* 49; Flor. *epit.* I. 30. 3; Lucian. *Ind.* 20.

[1195] Diod. XXXI. 40a 1; XXXII. 15. 1; Liv. *perioch.* 48-49; Ampel. XVI. 5; Zon. IX. 28 *b-c.*

[1196] Diod. XXXII. 15. 1-5; Liv. *perioch.* 49; Ampel. XVI. 5; Zon. IX. 28 *c.*

[1197] Polyb. XXXVI. 10. 1-3; Diod. XXXII. 15. 6-7; Liv. *perioch.* 49; Ampel. XVI. 5; Zon. IX. 28 *c.*

[1198] Polyb. XXXVI. 10. 4-5; Liv *perioch.* 49; *EpOx* 49. 100-102; Vell. I. 11. 1; Flor. *epit.* 1. 30. 1-3; Ampel. 44. 2; Euseb. *chron.* 239 *c-d*; 241*c*; Hieron. *chron.* 157.1 [1865]; Zon. IX. 28 *b-d.*

[1199] Polyb. XXXVI. 10. 5; Liv. *perioch.* 50; *EpOx.* 50. 107-108; Zon. IX. 28 *d.*

[1200] Polyb. XXXVI. 17. 1-15; Diod. XXXII. 9*a* 1; Liv. *perioch.* 50; *EpOx* 50. 126; Flor. *epit.* I. 30. 4-5; Eutr. IV. 13. 1; Oros. *hist.* IV. 22. 9; Zon. IX. 23 *e.*

Quintus Caecilius Metellus'u güçlü birliklerle Makedonya'ya gönderdiler. Byzantion'lular da bu sefer sırasında Romalıları destekleyerek onlara yardım ettiler[1201]. Andriskos/*pseudo* Philippos, Metellus komutasındaki Roma ordusuna karşı süvari çarpışmasını kazandı[1202]. Fakat hemen ardından Metellus tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı[1203]. Trakya'ya sığındı. Orada Romalılara karşı savaşımını devam ettirebilmek üzere kuvvetlerini topladı. Metellus'a karşı yürüyüşe geçti. Ama öncü kuvvetleri isyan etti. Ardından Trakya prenslerinden Byzes kendisine ihanet etti[1204]. Kısa süre sonra da Metellus tarafından ele geçirildi. Bu şekilde Makedonya İsyanı sona erdi[1205].

Diodoros'a (XXXII. 15. 6) göre, İÖ. 147 yılında, Byzantion Makedonya isyanı sırasında Andriskos/*pseudo* Philippos'u onurlandırdığından ötürü kent halkı Romalılar tarafından cezalandırıldı[1206]. Tacitus'a (*ann.* XII. 62) göre ise, Byzantion'lular Perseus'un gayri meşru oğlu *pseudo* Philippos'a karşı Roma saflarında savaşmışlardı. Bu bakımdan Diodoros (*loc. cit.*) ya yanılıyor ya da aynı Miletos ve Pergamon örneklerinde olduğu üzere Byzantion halkından bazı çevrelerin Andriskos/*pseudo* Philippos'a yardım ettiğinden söz ediyor olsa gerektir[1207]. Zira İÖ. 133 yılında, Pergamon Kralı III. Attalos, –hastalanıp(?) ölünce, krallık merkezi Pergamon ve toprakları dışında kalan *in proprio=kendine ait* yerleri Roma'ya bıraktığı ortaya çıkmıştı[1208]. Fakat Pergamon Kralı III. Attalos'un bu

---

[1201] Tac. *ann.* XII. 62; ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I. 1.

[1202] Zon. IX. 28 *f.*

[1203] Diod. XXXII. 9b 1; 15. 7; Liv. *perioch.* 50; *EpOx* 52. 153<x>; Vell. I. 11. 2; Paus. VII. 13. 1; Euseb. *chron.* 239*d*; Obseq. *Prodig.* 19; Auct. *Liber de Vir. ill.* 61. 1; Eutr. IV. 13. 1; Zon. IX. 28 *f-g*.

[1204] Zon. IX. 28 *f-g*.

[1205] Diod. XXXII. 15. 7; Liv. *perioch.* 50; *EpOx* 50. 127; Flor. *epit.* 1. 30. 5; Ampel. XVI. 5; Euseb. *chron.* 239*d*; Eutr. IV. 13. 1; Zon. IX. 28 *g*. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tac. *ann.* XII. 62; Fest. *Brev.* VII str. 4; Amm. Marc. XXVI. 6. 20.

[1206] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 35.

[1207] Diod. XXXII. 15. 1-6. Diodoros (*loc. cit.*), haricinde bu savaştan söz eden başka bir antik yazar yoktur.

[1208] Strab. XIII. 4. 2 *c*. 624; Liv. *perioch.* 58-59; Vell. II. 4. 1; Val. Max. V. 2 *ext.* 3; Plin. *nat.* XXXIII. 53 [148] *b*; Plut. *Tib. Gracch.* XIV. 1; App. *Mithr.* 62; *civ.* V. 4; Flor. *epit.* I. 35. 2; Iust. XXXVI. 4. 5; Eutr. IV. 18; Oros. *hist.* V. 8. 4; Fest. *Brev.* X str. 4-6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *IGR* IV 289=*OGIS* 338=*I.Pergamon* 249.

Bununla birlikte Mithradates, Parth Kralı Arsakes'e yazdığı mektupta (Sall. *Hist.* IV. 69. 8) III. Attalos'un vasiyetnamesinin belirli kişiler tarafından bilerek tahrif edildiğini iddia etmiştir. Ayrıca bk. Hor. *Carm.* II. 18 str. 5-6; Braund 1983, 21 dn. 19-20; 48; 1984, 148 vd.

benzeri görülmemiş, şaşırtıcı vasiyetnamesinin ardından Attalos'un kardeşi ve II. Eumenes'in gayri meşru oğlu olduğunu söyleyen Aristonikos (III. Eumenes) adında biri[1209] Pergamon tahtında hak iddia ederek, krallığı ele geçirmek için Smyrna (İzmir) yakınlarında isyan etti. Romalıların, kendilerine miras bırakılan topraklara barış içinde girmelerine izin vermedi. Roma'nın bu sırada Anadolu'da hiçbir askeri olmadığından, Küçük Asya'daki müttefik krallıklardan ve kentlerden isyanın bastırılmasını talep etti. Ancak, Bithynia Kralı II. Nikomedes, Kappadokia Kralı Ariarathes V Eusebes Philopator, Paphlagonia prensleri ve Pontos Kralı Mithradates V Euergetes'in isyana müdahaleleri zayıf olmuştur. Sonunda Roma, Küçük Asya'ya deneyimli bir asker olan Perperna komutasında bir ordu göndermek zorunda kaldı. Perperna, müttefik devletlerin yardımıyla paralı askerler ve kölelerden oluşan kalabalık bir ordu topladı. Tacitus'a (*ann.* XII. 62) göre, Byzantion'lular da Romalılara bu isyanın bastırılmasında önemli yardımlarda bulundular[1210]. Perperna 3 yıl boyunca Roma gücüne karşı başarılı şekilde direnmiş olan Aristonikos'u, Stratonikeia'da (Eskihisar) mağlup ve esir etmeye muvaffak oldu. Fakat görevini tamamlayamadan hastalanıp öldü. Yerine, İÖ. 129 yılı *consul*'ü Manius Aquillius[1211] görevlendirildi. *Consul* beraberinde getirdiği heyetle 2 yıl içinde Pergamon ülkesinin Roma eyaleti statüsü kazanması için gerekli düzenlemeleri yaptı. Böylece Roma, Küçük Asya'daki ilk eyaleti olan *provincia Asia*'yı kurdu[1212].

Romalılar tarafından Pergamon devletinin bazı bölgeleri Asia Eyaleti'ne dahil edilmedi. Bunlar ya Roma müttefikleri arasında paylaştırıldı ya da özgür bırakıldı[1213]. Apameia Antlaşması'ndan sonra bir bölümü

[1209] II. Eumenes'in gayri meşru çocuğuydu (Strab. XIV. 1. 38 *c.* 646; Plut. *Tib. Gracch.* 14. 1-2; *OGIS* 338). Plutarkhos'a (*Flam.* XXI. 6) göre Aristonikos, bir harpçının kızının oğluydu ve Eumenes'le olan bağlantısıyla(?) –belki de harpçının kızıyla Eumenes'in gayrı meşru oğluydu– ünlenmişti.

[1210] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I. 1; Hansen 1971[2], 156 dn. 136.

[1211] Broughton 1951, I 504.

[1212] Strab. XIV. 1. 38 *c.* 646; Liv. *perioch.* 59; Iust. XXXVI. 4. 6-11; Eutr. IV. 20. 1; Oros. *hist.* V. 10. 2.

[1213] Aquillius idari bakımdan güçlük çıkarması muhtemel bölgeleri, Aristonikos'a karşı yapılan savaşta Roma'yı destekleyen müttefik krallıklara dağıtmıştır. Phrygia Epiktetos'undan bazı bölümleri, Bithynia Kralı II. Nikomedes (Strab. XII. 3. 7 *c.* 543; 4. 1 *c.* 563; 8. 1 *c.* 571) ile Paphlagonia prenslerine; Lykaonia'yı, savaş sırasında ölen Kappadokia kralının oğullarına ve Büyük Phrygia ile Galatia'yı Pontos Kralı V. Mithradates'e vermiştir (App. *Mithr.* 11-13, 15, 56-57; *IGR* IV 292 str. 1-13; 752; ayrıca krş. Iust. XXXVII. 1. 2; XXXVIII. 5. 3; Eutr. IV. 20. 1; daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007a, 69). Roma'yla dostluğunu sonuna kadar korumaya çalışmış olan Pontos Kralı V. Mithradates bu şekilde, Galatia üzerinde büyük ölçüde söz sahibi olmuştur. Fakat

Attalos'lara verilen Pamphylia Bölgesi bu sıralar Romalılar tarafından serbest bırakılmış olsa gerektir. Çünkü denizci bir millet olmayan Romalılar[1214] Ege ve Akdeniz'deki Attalos donanmasını ortadan kaldırdılar. Rhodos ve Mısır donanmalarının gücünü kaybetmesi ve Seleukos prensleri arasında süregelen taht kavgaları yüzünden zaten büyük bir otorite boşluğu bulunan Anadolu'nun güney sahillerinden ve Ege Denizi'nden Pergamon donanması da çekilince denizler korsanlara açıldı. Böylelikle Romalılar geniş İtalya topraklarında çalıştıracak köleleri bir süre korsanlardan sağlayarak işlerini yürüttülerse de, İÖ. II. yüzyılın son çeyreğinde korsanlığın katlanarak çoğalması sonucunda korsanlar artık müttefikleri kadar Romalılar açısından da önemli bir tehdit unsuru oluşturmaya başladılar. Bunun üzerine Roma, Kilikia Trakheia, Pamphylia ve Doğu Lykia sahillerinde konuşlanan korsanlara karşı mücadele etme kararı aldı. Bu yüzden İÖ. 102/101 yılında Kilikia'lı korsanlara karşı Marcus Antonius[1215] komutasında bir sefer düzenledi[1216]. Tacitus'a (*ann.* XII. 62) göre Byzan-

saltanatının son yıllarında Mithradates'in Phrygia ve Galatia bölgelerini senatörlere ve M. Aquillius'a verdiği rüşvet sayesinde elde etmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kralın Roma'yla olan ilişkileri soğumaya başlamıştır (App. *Mithr.* 12). Iustinus (XXXVII. 1. 2; XXXVIII. 5. 3) ve Aulus Gellius'a (XI. 10. 4) göre, Phrygia, Mithradates V Euergetes'e, Romalılara Aristonikos İsyanı'nın bastırılmasında gösterdiği yardımlardan ötürü bir ödül olarak verilmiştir [ayrıca bk. Eutr. IV. 20. 1].

[1214] Doğu Akdeniz'in hakimiyetini büyük ölçüde kara savaşlarıyla elde etmiş olan Romalılar deniz gücüne ihtiyaç duyduğunda insan ve gerekli kaynakları İtalya'dan ve Roma müttefiklerinden elde ediyorlardı. Romalılar deniz gücü oluşturmak ve bunları kendi politik ve siyasi amaçları doğrultusunda kullanmak ihtiyacı doğduğunda sadece bunu yapmakla yetinmişlerdir (Starr 2000, 58 n. 26; ayrıca bk. Lucr. II. 1-2).

[1215] İÖ. 102 yılında Roma'nın doğu eyaletlerini haydutlar ve korsanlardan arındırmak üzere gönderdiği *orator* (= hatip) lakaplı Marcus Antonius antik kaynaklar ve yazıtlarda bazen *praetor* bazen de, *proconsul* olarak geçmektedir. Livius'a (*perioch.* 68) göre, *praetor* unvanıyla Pamphylia-Kilikia'da görevlendirilmiş Roma generaliydi (ayrıca bk. Plut. *Pomp.* XXIV. 6; Tac. *ann.* XII. 62; Obseq. *Prodig.* 44). Fakat Rhodos'luların M. Antonius'un komutası altındaki donanma subaylarından birini onurlandırdıkları bir yazıtta (*IGR* IV 1116) ona *proconsul* sıfatıyla hitap edilmiştir. Gene aynı şekilde, Korinthos'ta ele geçen Latince bir yazıtta (*ILLRP* 1. 342) da M. Antonius, *proconsul* unvanıyla anılmıştır.

Antonius'un kariyeri açısından İÖ. 103 yılı onun *praetor*'luk yaptığı; İÖ. 102 ise, Pamphylia-Kilikia sahillerine *proconsul imperium*'uyla (= yetkisiyle) gönderildiği yıl olsa gerektir. Zaten *praetor*'luğundan 2 yıl sonra (İÖ. 99) Roma'da *consul* seçilmiştir. O zamanlar Roma aristokratları arasında *praetor*'luğunu yüksek bir başarıyla tamamlayarak *triumphus* (= zafer töreni) düzenlemiş insanların *consul* seçilmeleri yaygın bir durumdur (Harris 1979, 262 vd.; Souza 1999, 103 vd. dn. 31-34). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Taylor&West 1928, 10 vdd.

[1216] Pohl 1993, 208-216; ayrıca bk. Arslan 2003a, 94 vd.

tion'lular da korsanlara karşı sürdürdüğü savaş sırasında M. Antonius'a gemi ve destek vermişlerdir[1217].

Antonius deniz ve kara savaşlarında korsanları yendikten sonra[1218] Kilikia'yı bir Roma eyaleti haline getirdi[1219]. İÖ. 101/100 yılında Roma'ya dönüşünde ise, kazandığı zaferler onuruna bir *triumphus* kutladı[1220]. Fakat Anadolu'nun güney sahillerindeki korsanlığı ortadan kaldırmak için bir seferden daha fazlasına ihtiyaç vardı. M. Antonius eyaleti terk eder etmez bölgedeki korsanlık faaliyetleri artarak devam etti. Öyle ki, birkaç sene sonra kaderin garip bir cilvesi olarak korsanlar M. Antonius'un kızını dahi kaçırdılar[1221].

Bunun üzerine Romalılar Akdeniz'de giderek artan korsanlığa karşı bir kararname '*Senatus Consultum*' yayımladılar. Korsanları Roma'nın 'dostlarının ve müttefiklerinin' düşmanları ilan ettiler. İÖ. *ca.* 101/99 yılında bu yasayla (= *lex de provinciis praetoris*[1222]) Romalılar bütün vatandaşları ile dost ve müttefiklerinin Akdeniz'de rahatça ve güvenle deniz yolculuğu yapabilmeleri için denizleri korsanlardan temizleyeceklerine söz veriyorlardı. Bu yüzden Romalılar Kıbrıs, İskenderiye, Mısır, Kyrene ve Seleukos kralları ile Romalıların dost ve müttefik halinde oldukları sahil kentlerine ulaştırmak üzere Rhodos'lular vasıtasıyla mektuplar yolladılar. Burada onlara krallıklarını korsanların merkez üssü olarak kullandırmamalarını ve limanlarında garnizonlar bulundurarak mümkün olduğu ölçüde korsanları kendi topraklarından uzaklaştırmaya çalışmalarını tavsiye ediyorlardı[1223].

[1217] Gyllius *Cons.* I. 1.

[1218] Liv. *perioch.* 68; Tac. *ann.* XII. 62; *Obseq. Prodig.* 44; *IGR* IV 1116; *ILLRP* 1. 342; daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Crawford 1996, 261-162; Ferrary 1977, 657 vdd.; Souza 1999, 102-104; 107.

[1219] Roma'nın Güney Anadolu sahillerinde yer alan bu eyaleti her ne kadar *provincia Cilicia* olarak adlandırılsa da, İÖ. 102 yılında Kilikia Bölgesi'nde hiçbir toprak parçasına sahip değildi (Magie 1950, 285 dn. 15; Souza 1999, 128). Çünkü o sıralar Kilikia Trakheia (= Dağlık Kilikia) korsanların ve yerel yöneticilerin; Kilikia Pedias (= Ovalık Kilikia) ise, Seleukos krallarının kontrolü altındaydı. Romalıların Cilicia ismini verdikleri eyalet esas itibariyle Pamphylia Bölgesi'nin sahil yörelerinden ibaret olsa gerekti.

[1220] Plut. *Pomp.* XXIV. 6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Souza 1999, 109; 114.

[1221] Cic. *Rab. Post.* 26; *Leg. Man.* XII. 33; Plut. *Pomp.* XXIV. 6.

[1222] Söz konusu yasaya ilişkin Hellence belgelerden biri L. Aemilius Paulus'un Delphoi'da adadığı bir anıtın üzerinde, bir diğeri ise, Knidos'ta ele geçmiştir. Yazıta ilişkin olarak bk. Hassal 1974, 195 vdd.; Shaw 1990, 220 dn. 63-65; Crawford 1996, 231-270; Souza 1999, 108 vdd.

[1223] Sherwin-White 1976, 5 dn. 21; Crawford 1996, 253-257; Souza 1999, 109-111; Arslan 2003a, 94 vd.

Bunu sadece kendileri için değil bütün insanlığı bu beladan kurtarmak amacıyla yapmalarını istiyorlardı[1224]. Bu yüzden Romalılar, İÖ. 95 yılında *lex de provinciis praetoris* uyarınca Küçük Asya'nın güney sahillerindeki korsanları temizlemek üzere yeni bir girişimde bulundular ve yetenekli komutanlarından Lucius Cornelius Sulla'yı Cilicia Eyaleti'ne *praetor* olarak atadılar. Byzantion'lular Marcus Antonius'a yaptıkları gibi Sulla'ya da bu sefer sırasında önemli yardımlarda bulunmuş olsa gerektirler[1225].



Sulla

Ama Sulla'nın Kilikia'ya doğru yola çıktığı sırada Romalılar Armenia Kralı II. Tigranes'in Kappadokia'yı işgal ettiği haberini aldılar. Bu yüzden Sulla'ya yeni bir talimat yolladılar. Gerek Romalılar, gerekse Sulla açısından o an için Kappadokia Kralı Ariobarzanes I Philoromaios'u Kappadokia tahtına oturtmak, Kilikia'daki korsanlığı bastırmaktan daha önemli ve prestijli bir işti[1226]. Bu bakımdan Sulla, Kappadokia'ya yaptığı ufak bir sefer sonucunda Ariobarzanes'i tekrar Kappadokia Krallığı'nın başına geçirdi. Part ve Kappadokia krallıklarıyla Euphrates kıyısında bir anlaşma imzaladıktan sonra Roma'ya döndü[1227].



I. Ariobarzanes

[1224] Cicero'ya (*Off.* III. 107; *Verr.* II. 5 [76]) göre, korsanlar Romalıların; hatta bütün insanlığın en kötü ve en tehlikeli düşmanlarıydılar. Bu yüzden onlara karşı diğer düşmanlara Roma savaş hukuku gereğince uygulanan cezalandırmalardan daha acımasız ve şiddetli bir ceza tatbik edilmeliydi.

[1225] Tac. *ann.* XII. 62.

[1226] Badian 1959, 284 vdd.; McGing 1986, 78 dn. 45. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Rubinsohn 1993, 18-19 dn. 59.

Romalılar açısından şu da göz önünde bulundurulması gereken bir gerçekti ki; Romalılar her zaman Hellenistik krallıklarla savaşmayı Doğu Akdeniz'deki korsanlığı bastırmaktan daha önemli bir iş olarak görmüşlerdir.

[1227] Plut. *Sull.* V. 3-5.

G. *ROMA-MITHRADATES SAVAŞLARI* (İÖ. 89-İÖ. 63): Roma Taraftarı Byzantion ve Kalkhedon'un Bağımsızlık Mücadeleleri



VI. Mithradates

Pontos Kralı Mithradates V Euergetes'in İÖ. 120 yılında Sinope'de yakın arkadaşları tarafından öldürülmesiyle Pontos Krallığı'nın başına Mithradates VI Eupator geçti[1228]. Bu durumu fırsat bilen Romalılar Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasında kendilerini destekleyen V. Mithradates'e, İÖ. 129 yılında bağışladıkları Phrygia Bölgesi'ni, İÖ. *ca.* 116[1229] yılında işgal ederek bu toprakları Asia Eyaleti'ne bağladılar[1230]. VI. Mithradates'in bütün itirazları sonuçsuz kaldı. Bu durum kralın çocukluğundan itibaren Romalılardan nefret etmesine neden oldu.

Bu sırada Roma, savaş alanında büyük bir güce sahip olmasına karşın, uzak bir eyaleti yönetmek bakımından yeterli donanıma henüz kavuşmamıştı. Roma, III. Attalos'un vasiyetiyle ele geçirdiği Pergamon Krallığı üzerinde *provincia Asia* adlı bir eyalet kurmuş; daha sonra da vergi mültezimleri ve *magistratus*'ları aracılığıyla halkı ve kentleri talan edercesine sömürmeye başlamıştı. Halk Romalıların gümrük istasyonlarının yanı sıra

---

[1228] Strab. X. 4. 10 *c.* 477; Iust. XXXVII. 1. 6; ayrıca bk. Memnon XXX. 2; Sall. *Hist.* II. 86-88; App. *Mithr.* 112. Bazı modern tarihçilere göre, Mithradates V Euergetes Pontos'taki Roma yanlıları tarafından ortadan kaldırıldı. Bizzat kraliçe Laodike'nin başını çektiği Pontos'lu Roma partizanları, Euergetes'i ve onun soyunu ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapıyorlardı (Molev 1976, 19 vdd.; Nemirovskij 1978, 68 vd. dn. 25). Th. Reinach'a (1975^2, 39; 44 vdd.) göre ise, Laodike ile Roma *Senatus*'u arasındaki ilişki politik olmaktan ziyade kişiseldi. Kraliçenin suçunun ürünlerini paylaşmaya yönelik bir çıkar ilişkisinden ibaretti. Daha detaylı bilgi için bk. Rubinsohn 1993, 9 dn. 18; Pastor 1996, 75 dn. 11.

[1229] Pontos Kralı Mithradates V Euergetes öldükten sonra, Romalılar kralın yerine tahta geçen Mithradates'in yaşının küçüklüğünü; tecrübesizliğini ve annesi Laodike'nin krallığı yönetmedeki yetersizliğini fırsat bilerek Phrygia Bölgesi'nin hakimiyetini Pontos Krallığı'nın elinden almışlardır. Bu olayın gerçekleştiği tarihe ilişkin detaylı bilgi ve değişik yorumlar için bk. Mommsen 1930^3, III 259; Glew 1977b, 388 vdd.; Sherwin-White 1977, 70; 1984, 90; McGing 1980, 35 dn. 4-5; 1993, 508; Gruen 1984, 608 dn. 147; Sherk, 1984, 53 vd. n° 49; Hind 1994, 133 dn. 17; Mitchell 1999, 20 dn. 12; Arslan 2000a, 132.

[1230] App. *Mithr.* 11-13; Iust. XXXVIII. 5. 3; ayrıca bk. *OGIS* 436; Sherk 1969, 74 vdd. n° 13; 1984, 53 vd. n° 49. Daha detaylı bilgi için bk. McGing 1980, 35 vdd.

decumani denilen devlet adına vergi toplayanlar tarafından adeta soyulmaya başlanmıştı. *Decumani* eyalette toprak ürünlerinden elde edilen gelirlerin onda birini kefaleten devralmış bulunuyordu. Masraflı bir yöntemle, buğday, zeytin, zeytinyağı, şarap ve hayvancılıktan sağlanan gelirlerin onda biri Romalılar tarafından gasp edilmekteydi[1231]. Bu durumdan yararlanan kral, genç olmasına karşın bütün Küçük Asya'yı kendi egemenliği altına almak için bir plan hazırladı. Romalıların Afrika'da Iugurta'ya karşı yaptığı savaşları fırsat bilerek, İÖ. *ca.* 109/108 yılında Bithynia Kralı Nikomedess III. Euergetes'le anlaşıp Paphlagonia Bölgesi'ni işgal etti. İki kral bölgeyi aralarında paylaştılar[1232]. Bu bölüşmede aslan payını alan Mithradates böylece, doğu yönünde Kolkhis ve Armenia Minor; batıda ise, Amastris ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgelerin hakimi oldu. Roma'nın İÖ. 108 yılında Mithradates'e gönderdiği elçilerin, ona hemen Paphlagonia'yı terk etmesini bildirmelerine rağmen[1233], Mithradates Galatia'yı da egemenliği altına aldı[1234]. Bununla da yetinmeyerek, İÖ. *ca.* 100/99 yılında



III. Nikomedes

[1231] Engelmann-Knibbe 1989, 93 vdd. § 31-32 str. 72-74.

[1232] Iust. XXXVII. 4. 3.

Strabon (XII. 3. 41 *c.* 562), Paphlagonia'nın kendi zamanından kısa bir süre önce çeşitli hükümdarlar tarafından yönetildiğini ve artık kral soyunun tükendiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan Pontos ve Bithynia toprakları arasına sıkışmış olan bu küçük ülke Mithradates ve Nikomedes tarafından kolayca ele geçirilmiş olsa gerektir.

[1233] Iust. XXXVII. 4. 4.

Romalıların Mithradates ve Nikomedes'e gönderdikleri bu ültimatomun arkasında iki neden yatmaktadır. Bunlardan birincisi Mithradates'in tahta çıkmasından itibaren Romalılara kafa tutabilecek derecede güçlenmiş olmasıdır. Bu yüzden Romalılar bir zamanlar müttefikleri olan bu krallığın daha da güçlenmesine olanak sağlayacak her çeşit girişimin karşısında yer almışlardır. İkinci neden ise, Paphlagonia'nın son kralların dan biri olan Pylaimenes'in, İÖ. 133-İÖ. 129 yılları arasında Aristonikos İsyanı sırasında Roma saflarında çarpışmış olmasıdır (Eutr. IV. 20. 1; Oros. *hist.* V. 10. 2).

[1234] Iust. XXXVII. 4. 5-6.

Bu sıralar Romalılar Afrika'da Numidia Kralı Iugurta'ya, Avrupa'da ise, bir Germen kavmi olan Cimbri'lere karşı savaşmaktaydılar. Her iki savaş da Romalılar açısından iyi gitmiyordu. İÖ. 110 yılı Roma *consul*'ü A. Postumius Albinus'un kardeşi Aulus'un, Iugurta tarafından (Sall. *Iug.* XXXVI. 1-XXXIX. 1; Liv. *perioch.* 64), İÖ. 109 yılı *consul*'ü Marcus Iunius Silanus ise, Cimbri kavmi tarafından ağır yenilgilere uğratılmışlardı (Liv. *perioch.* 65; Vell. II. 12. 2; Veg. *mil.* III. 10). Bu yüzden Cimbri'lerle

Kappadokia Bölgesi'ni istila etti, oğullarından birini Kappadokia Krallığı'nın başına Ariarathes IX Eusebes Philopator sıfatıyla kral ilan etti[1235].



IX. Ariarathes

Pontos kralı Küçük Asya'ya ilişkin olarak durumun gereğine göre bazen büyük bir çabukluk, bazen de büyük bir yavaşlıkla adım adım ilerleyen bir siyaset güdüyordu. Kısa zamanda ülkesinin sınırlarını her yönden genişletmiş ve küçük krallığını bir imparatorluk haline getirmişti. Şimdi Anadolu'da Romalı-

---

savaşın komutasına Marius getirildi. Marius, İÖ. 104 yılında *Senatus* elçilerini göndererek Bithynia Kralı III. Nikomedes'ten Cimbri'lere karşı savaşmak üzere yardımcı kuvvetler göndermesini istedi. Nikomedes ise, ülkesindeki halkın büyük bir çoğunluğunun *publicanus*'lar (vergi mültezimleri) tarafından vergilerini ödeyemedikleri için köleleştirildiğini ve bu yüzden elinde yeterli asker bulunmadığını bahane ederek Marius'a istediği yardımı yollamadı (Diod. XXXVI. 3. 1-2=Phot. *Bib.* 387*b* 3-14; ayrıca bk. Harris 1979, 97 dn. 4; 1980, 864 dn. 31; Glew 1987, 36 vdd.). Romalıların art arda gelen bu bozgunları ve o an içinde bulundukları zor durum, Mithradates'in Roma'ya karşı bu derece açık bir şekilde karşı çıkmasına neden olmuş olabilir.

O sıralar *tetrarkhes*'ler tarafından yönetilen Galatia Bölgesi de aynen Paphlagonia gibi merkezi bir otorite tarafından idare edilmediğinden Mithradates için ele geçirilmesi kolaydı. Bununla birlikte Mithradates, Galatia'yı silah yoluyla işgal etmekten çok, bölge üzerinde siyasi bir üstünlük elde etmiş olsa gerektir. Çünkü, İÖ. 108 yılından, İÖ. 88 yılındaki kralın Galat katliamına kadar geçen süre içerisinde Galat *tetrarkhes*'leri Mithradates'in düzenlediği her seferde onun müttefiki olarak yanında yer almışlardır.

[1235] Iust. XXXVIII 1. 10.

Memnon (XXX. 1) ve Pompeius Trogus'a (*prolog.* 38) göre, Mithradates'in öldürdüğü yeğeninin ismi Arathes'ti.

Mithradates'in Kappadokia tahtına geçirdiği oğlu, kendisinin kılık değiştirip Anadolu'da gezerken kardeşi Laodike'den olma çocuğu olsa gerektir. Kral aynen, İÖ. *ca.* 109/108 yılında Nikomedes'in kendi oğlunu Pylaimenes olarak Paphlagonia kralı ilan etmesi gibi, kendi oğlunu IX. Ariarathes olarak Kappadokia kralı ilan etti. Çünkü bu zamana kadar Nikomedes'in hilesi işe yaramış ve kimse Bithynia kralından Paphlagonia'yı boşaltmasını istememişti. Fakat Nikomedes'in Roma'yla olan ilişkileri her zaman için Mithradates'ten daha iyiydi. Ayrıca Nikomedes, oğlunu Pylaimenes ismiyle Paphlagonia tahtına çıkarttıktan kısa süre sonra, İÖ. 103 yılında Romalıların Sicilya'daki köle ayaklanmasını bastırmasına yardımcı olmak için 800 kişiden oluşan seçme birliklerini Lucius Licinius Lucullus'a göndermişti (Diod. XXXVI. 8. 1=Phot. *Bib.* 390*a* 4-11). Bu bakımdan Romalılar en azından o sıralar, Nikomedes'in dolaylı da olsa Paphlagonia'nın bir bölümünü kontrolü altında tutmasına ses çıkarmıyorlardı. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta ise, Romalıların hiçbir şekilde Mithradates'ten yardım talebinde bulunmuş olmamalarıdır.

larla komşu olmuştu. Bu bakımdan kral, İÖ. 99-İÖ. 90 yıllarını büyük ölçüde Romalılarla savaşmak için ordusunu hazırlamak, ekonomisini güçlendirmek ve siyasi açıdan yeni müttefikler kazanmak için yoğun bir diplomasiyle geçirdi[1236].

Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes'in, İÖ. 94 yılında ölmesi üzerine, Bithynia tahtına geçen oğlu Nikomedes IV Philopator'a karşı ayaklanan kardeşi Sokrates, Mithradates'e başvurdu. Mithradates, Roma'nın İtalya'daki bağlaşıklarıyla şiddetli bir savaşa tutuşmuş (*Bellum Italicum*) olmasından yararlanarak, İÖ. 91 yılında hiçbir zorlukla karşılaşmadan IV. Nikomedes'i tahtından kovdu ve Sokrates'i Bithynia tahtına geçirdi[1237]. Nikomedes de, aynen Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes gibi, Roma'ya sığındı. Romalılardan Mithradates'e karşı yardım istedi[1238]. Bunun üzerine Roma, İÖ. 90 yılında Manius Aquillius başkanlığındaki bir elçi heyetini, Bithynia ve Kappadokia krallarını yeniden tahtlarına çıkartmak üzere Küçük Asya'ya gönderdi[1239]. Mithradates ise, Romalılarla herhangi bir savaşa girmeksizin elinde bulundurduğu topraklardan çekildi[1240]. Bunun üzerine Minucius Rufus ve Gaius Popilius komutasındaki Roma donanması, Bithynia deniz kuvvetleriyle birlikte Byzantion'a gelerek İstanbul Boğazı'nın kontrolünü ele geçirdi[1241]. Boğazı Roma ve Bithynia donanmasıyla birlikte Pontos kralına kapatmakla Byzantion ve Kalkhedon olası bir savaş durumunda Romalılarla birlikte hareket edeceklerini göstermişlerdir.

Bu sırada Aquillius'un uzlaşmaz tavırları, savaş kışkırtıcılığı ve açgözlülüğü yüzünden Mithradates savaş hazırlıklarına başladı[1242]. Kral,

---

[1236] Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007a, 99 vdd.

[1237] Memnon XXX. 3; App. *Mithr.* 10; 13; Eutr. V. 5. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 1-2; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76 dn. 5; Iust. XXXVIII 3. 4; Magie 1950, 207; Olshausen 1972, 813; Desideri 1973, 13 vdd.

[1238] Iust. XXXVIII. 3. 3-4; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76.

[1239] Liv. *perioch.* 74 dn. 3; App. *Mithr.* 11; Iust. XXXVIII. 3. 1-4.

[1240] Cass. Dio XXXI. 99. 2; ayrıca bk. App. *Mithr.* 11; 13; 57; Licin. XXXV. 85-94 "Criniti".

[1241] App. *Mithr.* 17.

[1242] App. *Mithr.* 21; 54; 56; 112. Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Sull.* XXIV. 2; Sherwin -White 1984, 120; Kallet-Marx 1995, 251 vd.

Memnon'a (XXX. 1-XXXI. 1) göre, Romalılar, Pontos Kralı VI. Mithradates'le Kappadokia'yı istila ettiği ve Bithynia Kralı IV. Nikomedes'e karşı Sokrates Khrestos'u desteklediği için savaşmışlardır. Sallustius'a (*Hist.* IV. 69. 10) göre, Mithradates zengin bir kral olduğu halde Roma'nın kölesi olmayı kabul etmediğinden, Romalılar onu Nikomedes'le savaşması için provoke etmişlerdir (ayrıca bk. App. *Mithr.* 54; 56). Appianos (*Mithr.* 11; 17; 56) ve Iustinus'a (XXXVIII. 5. 8-10) göre ise, savaşın nedeni '*casus belli*': Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Romalıların teşvikiyle Pontos top-

Seleukos ve Mısır krallarıyla, Partlar, Armenia'lılar ve Galatlarla anlaşarak ve imparatorluğunun kuzeyindeki birçok savaşçı kavimle bağlaşıklık kurdu. Hatta Romalıların halen savaş halinde oldukları İtalik müttefikleriyle de yakın ilişkiler içindeydi[1243]. Tam teşekküllü ordusuyla, İÖ. 89 yılında Nikomedes ve Ariobarzanes'i bir kez daha krallıklarından kovarak, Aquillius'un komutasındaki Roma ordusunu bozguna uğrattı[1244].

Böylelikle Mithradates hem kara ordusu hem de donanmasıyla Paphlagonia[1245] üzerinden Bithynia Bölgesi'ne doğru ilerlemeye başladı. Kralın yaptığı çarpışmalar ve savaşlar sırasında ele geçirdiği düşmanlarına nazik bir şekilde davranarak merhamet göstermesi ve onların bütün ihtiyaçlarını karşılayarak ailelerine geri göndermesi, onun Anadolu halkları arasında hayırsever ve insancıl (= *philanthrōpos* [φιλανθρώπος]) bir kral olarak tanınmasını sağlamıştır[1246]. Bu bakımdan önceleri Romalıların katı hakimiyeti altında ezilen Küçük Asya ve Hellas'taki birçok kent, krala bağlılık yemini ederek, onun egemenliğini tanımışlardır. Bazı kentler ise, kapılarını açarak, onu θεὸν καὶ σωτῆρα=*tanrı ve kurtarıcı* gibi karşıla-

---

raklarını yağmalamasıydı. Florus (*epit.* I. 40. 3) ve Eutropius'a (V. 5) göre de, Nikomedes'in Pontos-Bithynia sınırlarını ihlal ederek, Pontos'u talan etmesi yüzünden önemli ölçüde zarara uğrayan Mithradates, Bithynia kralıyla savaşmıştı.

Bununla birlikte günümüz tarihçileri (Glew 1977b, 393; McGing 1986, 87; 144 ve özellikle Keaveney 1982b, 197) büyük ölçüde Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın başlamasının asıl nedenini Pontos kralının fırsatçılığına bağlarlar. Ancak yukarıda da zikredildiği üzere, kral yaklaşık 20 sene boyunca Romalılarla savaşmamak için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Romalılar Mithradates'in güçlenmesine ve gelişmesine izin vermemek için uzun süredir Pontos Krallığı'nın iç ve dışa karşı özgürlük '*eleutheria* ve *autonomia*' ilkelerine karışmalarına rağmen, kral onlara karşı doğrudan bir harekette bulunmamıştır. Sadece Roma'nın kukla kral ve krallıklarından biri olmamaya çalışmış; krallığının yönetiminde bağımsız hareket yetisini kullanmakta diretmiştir (Rubinsohn 1993, 24 vd.; ayrıca bk. Sherwin-White 1980, 1981; Arslan 2007a, 114 vdd.).

[1243] Diod. XXXVII. 2. 11; App. *Mithr.* 13; 16; *FGrHist* IIA 87 F 36 '*Poseidonios*'= Ath. *Deip.* V. 213 *c*; Iust. XXXVIII. 3. 6.

[1244] App. *Mithr.* 19; Liv. *perioch.* 77; Iust. XXXVIII. 3. 8; 4. 4; ayrıca bk. Memnon XXXI. 2.

[1245] Orosius'a (*hist.* VI. 2. 2) göre Mithradates, Nikomedes'i ve Paphlagonia Kralı Pylaimenes'i ülkelerinden kovarak bölgeyi kontrolü altına almıştı (ayrıca bk. Eutr. V. 5).

[1246] Zira Hellenistik Dönem krallarının ideal niteliklerinden biri olan 'insanseverlik' (= *philanthrōpia* [φιλανθρωπία]), VI. Mithradates'in Anadolu halkları ve Hellenler üzerinde yaratmak istediği propagandayla bire bir uyum içindeydi. Dahası bu imaj, Pontos kralının aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Küçük Asya'da ikamet edenleri sömürgeci Romalıların zulmünden kurtarabilecek tek kişi olarak görünmesine yardımcı oluyordu.

mışlardır[1247]. Aynı şekilde Roma taraftarı bazı kentlerden vatandaşlar da kralın davasına sahip çıkıp onunla birleşmişlerdir. Bu insanlar arasından en önemlilerinden biri Skepsis'li (Kurşunlutepe) Metrodoros'tur. Strabon'a (XIII. 1. 55 *c.* 609-610) göre, önce filozof ve retorik öğretmeni olan; ama sonradan politik hayata atılan Metrodoros, çok yeni bir üslup kullanarak pek çok kişiyi kendisine hayran bırakmıştır. Fakir bir adam olmasına karşın, ünü, saygınlığı, engin bilgisi, hafızası ve hitabet yetisi[1248] sayesinde Kalkhedon'da parlak bir evlilik yapmayı başarmış ve bundan sonra Kalkhedon'lu olarak anılmıştır. Mithradates Eupator'un davasını benimsemiş ve karısıyla beraber gemiyle Karadeniz'e gitmiştir[1249].

Bu sırada savaşın başından beri, Karadeniz ile Marmara'yı birleştiren İstanbul Boğazı'nı denetimleri altında bulunduran Roma ve Bithynia donanmaları müttefikleri Byzantion önlerinde demirlemişlerdi. Nikomedes'in hakimiyetindeki Bithynia ve Manius Aquillius'un komutasındaki Roma ordularını yok eden Pontos kralının, bu sefer gerek karadan gerekse denizden üzerlerine doğru geldiğini öğrendiklerinde, Byzantion önlerindeki müttefik donanmasından Minucius Rufus ve Gaius Popilius komutasındaki Roma filosu, kendilerine ait az sayıdaki gemiyle Ege Denizi'ne doğru yelken açtı. Bithynia kraliyet donanmasının büyük bir bölümüyse, amiralleri tarafından sevk edilerek Mithradates'e teslim edildi[1250]. Bu arada kral, Bithynia'ya girdiğinde hiçbir mukavemetle karşılaşmadı. Kısa zamanda Nikomedes'in ülkesini istila etti. Bölge kentleri üzerinde hakimiyet sağladı[1251]. Böylelikle Mithradates, Bithynia Kralı Nikomedes IV Philopator'u tek bir savaşta



IV. Nikomedes

[1247] Diod. XXXVII. 26; *FGrHist* IIA 87 F 36 '*Poseidonios*'=Ath. *Deip.* V. 213 *b*; ayrıca bk. McGing 1986a, 109.

[1248] Quint. *Inst.* X. 6. 4; XI. 2. 22; 26; Cic. *de Or.* II. 88 [360].

[1249] Orada kral tarafından kendisine verilen özel bir hakimlik payesiyle onurlandırılmıştır. Mithradates'in dostu ve arkadaşı olan ve krala olan bu yakınlığından dolayı Mithradates'in babası lakabını almıştır. Öyle ki önceleri Mithradates tarafından o kadar seviliyor ve güveniliyordu ki; verdiği kararlar tartışmasız kabul ediliyordu. Krala dahi götürülemiyordu (Strab. XIII. 1. 55 *c.* 609-610). Daha detaylı bilgi için bk. Pédech 1991, 65 vdd.

[1250] App. *Mithr.* 17; 19; ayrıca krş. Iust. XXXVIII. 3. 8-9.

[1251] Bu duruma Byzantion ve Kalkhedon dahil değildir.



15) *Birinci Mithradates–Roma Savaşı*


UKSEINOS
Dioskurias
Kaukasos
K
Kolkhis
Phasis
Iberia
Sinope
Arkhelaos
Mithradres
Amisos
Themiskyra
Koryora
Pharnakeia
Trapezus
Khorzene
Kserksene
Paryadres
Amaseia
Karenitis
Arsakes
Komisene
Euphrates
Akilisene
Arsanias
Odomantis
Asthianene
Orkhistene
Laviansene
Kamisene
Halys
Mazaka
Kappadokia
Sophene
Antitauros
Sophanene
Tigranokerta
Kommagene
Masios
Nisibis
Gordyene
Mygdonia
Tigris
Osroene
PARTHIA
Euphrates
Antiokheia
Orontes
Syria
Anahtar
Mithradates'in Güzergahı
Nikomedes'in Güzergahı
Kuşatma
Savaş

devirmiş ve bütün krallığına sahip olmuştur[1252]. Gene de Bithynia'yı ve boğazı kontrolü altında tutmak ve bölgedeki yönetimini sağlamlaştırmak üzere komutanlarından bazılarını ve donanmasının bir kısmını orada bırakmıştır: Zira Romalıları destekleyen Byzantion ve Kalkhedon donanmaları halen kralın İstanbul Boğazı üzerindeki hakimiyetini tehdit edebilecek seviyedeydi. Çünkü Byzantion ve Kalkhedon'lular İÖ. II. yüzyılın son çeyreğiyle İÖ. I yüzyılın ilk çeyreğinde ekonomik gelişmeleri oranında kentlerinin savunmasını ve donanmalarını güçlendirmişlerdi. Bu sırada Kalkhedon'luların kentlerindeki Apollon kehanet merkezi ve tapınağıyla bağlantılı olarak diğer kehanet merkezleriyle de bağlantılarını koparmadıkları gözlemlenmektedir. Öyle ki, Kalkhedon'lular Didyma'daki Apollon tapınağı/kehanet merkezine gümüşten yapılma sunu kabı göndermişlerdir[1253].



VI. Mithradates

VI. Mithradates, Bithynia Krallığı'nı tek bir savaşla ele geçirmesinin ardından Trakya ve Bithynia'nın en önemli kentlerinden Byzantion ve Kalkhedon'u ele geçirmeyi düşünmemiştir. Ordusunun ana bölümüyle birlikte Sangarios Irmağı üzerinden Phrygia'ya doğru yola çıkmıştır. Donanması ise, İstanbul Boğazı'ndan sonra Çanakkale Boğazı'nı da kontrol altına almış ve Ege Denizi'ne yelken açmıştır[1254]. Kral tıpkı ikinci bir İskender gibi, Küçük Asya'nın koruyucusu ve kurtarıcısı sıfatıyla ortaya atılarak[1255] kısa süre içinde Anadolu'yu Romalılardan temizledi. Bithynia'ya dönme umudunu kaybeden Nikomedes IV Philopator, aynı Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes gibi, bir gemiye atlayarak ikinci defa krallığını kaybetmenin verdiği kederle tekrar Roma'nın yolunu tuttu[1256]. Birçok kent sevinç gösterileri içinde kapılarını Mithradates'e açtı[1257].

[1252] Memnon XXXI. 3; App. *Mithr.* 20; *civ.* I. 55; Strab. XII. 3. 40 *c.* 562; Flor. *epit.* I. 40. 6; Pomp. Trog. *prolog.* 38=Iust. XXXVIII. 3. 8-9; Oros. *hist.* VI. 2. 2.

[1253] *I.Didyma* n° 475.

[1254] App. *Mithr.* 20.

[1255] Glew 1977a, 253 vdd.

[1256] Strab. XII. 3. 40 *c.* 562; Oros. *hist.* VI. 2. 1-2; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 77; App. *Mithr.* 57-58; Eutr. V. 5.

[1257] Diod. XXXVII. 26; Cic. *Flacc.* XXV. 60-61; App. *Mithr.* 21; Iust. XXXVIII. 3. 8; ayrıca bk. Paus. I. 20. 4; App. *Mithr.* 62.

Daha sonra kral, Hellenlere tekrar özgürlüklerini kazandırmak üzere Hellas'a bir donanma yolladı[1258].

Bunun üzerine Müttefikler Savaşı'na son vermiş olan Romalılar gözlerini açtılar[1259]. Görünüşe göre, Pontos kralı yalnız kendisine saldıran Hellenistik kralları topraklarından kovmakla ve Roma ordularını tepelemekle kalmamıştı. Bu yüzden Romalılar daha önceleri hiç kimsenin aklının ucundan dahi geçirmediği; hatta düşünmekten bile korktuğu bir şeyi yani; Küçük Asya ve Hellas üzerinde egemenlik kurma emelini besleyip, bunu gerçekleştirmenin yolunu tutmuş olan Pontos kuvvetlerine karşı mücadele etmeye karar verdiler[1260]. Öyle ki, Romalılar Mithradates'in üzerine ciddi bir ordu göndermeden, onun hakkından gelemeyeceklerini anladılar. Durum böyle olunca *Senatus* kalabalık bir ordu toplama kararı almıştır. Fakat bu sefer de, söz konusu savaşı kimin yöneteceği konusu, partiler arası çekişmelere yol açmış ve Roma'da Sulla ile Marius taraftarları arasında yeni bir iç savaşın çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta Sulla'nın, bu savaştan da galip çıkmasına; Marius'u ve taraftarlarını Roma'dan sürmesine karşın[1261], hazırlanan ordunun yola çıkması aylarca gecikmiştir[1262].

İÖ. 87 yılında gerek halk gerekse *Senatus*, Sulla'ya karşıt partiden demokrat/halkçı (*populares*) Lucius Cornelius Cinna'yı, Gnaeus Octavius'la birlikte *consul* atadı[1263]. Sulla birçok kişinin kinini yatıştırmak için, bu duruma sevinir gibi yaptı. Lucius Cinna'nın *consul* seçilmesine ses çıkarmadı. Ardından Pontos Kralı VI. Mithradates'le savaşmak üzere emrindeki 6 *legion* ile Hellas'a doğru yelken açtı[1264].

[1258] App. *Mithr.* 27-28; Flor. *epit.* I. 40. 8; *FGrHist* IIA 87 F 36 '*Poseidonios*'=Ath. *Deip.* V. 215 *b*; ayrıca bk. Sherwin-White 1984, 136 dn. 15.

[1259] Diod. XXXVII. 2. 12; Plut. *Sull.* VII. 1.

Velleius Paterculus'a (II. 15. 3) göre, Müttefikler Savaşı sırasında İtalya genç nüfusundan yaklaşık 300.000 kişi hayatını kaybetmiştir (ayrıca krş. Oros. *hist.* V. 22. 2-4; 12-13; Eutr. V. 7-9 dn. 15-20). Daha detaylı bilgi için bk. Sherwin-White 1984, 130.

[1260] Diod. XXXVII. 2. 11-12; daha detaylı bilgi için bk. Keaveney 1982b, 79 vdd.

[1261] Diod. XXXVII. 29. 3; Liv. *perioch.* 77; 79; Plut. *Sull.* IX-X; *Sert.* IV; App. *civ.* I. 57-62; Exsuper. 20; Oros. *hist.* V. 19. 7; ayrıca bk. Cic. *de fin.* II. 32. 105; *Sest.* XXII. 50; *Pis.* XIX. 43; *Planc.* 26; Vell. II. 19. 2-4; Flor. *epit.* II. 9. 8; Eutr. V. 4; Val. Max. I. 5. 5; II. 10. 6; III. 8. 5; Sisenna *hist.* (*incerta ex historiis*) *fr.* 128 (125); Auct. *Liber de Vir. ill.* 67. 5; ayrıca bk. Plut. *Mar.* XXXV. 5-XL. 3; Carney 1961, 98 vdd.

[1262] Plut. *Sull.* VII-XI; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 4.

[1263] Cic. *har. resp.* XXV. 54; *Tusc.* V. 19. 55; *Phil.* XI. 1; XIII. 1-2; XIV. 23; *Planc.* 51; App. *civ.* I. 65-66; Cass. Dio XXX-XXXV. *fr.* 102. 1-3; Vell. II. 20. 3; Exsuper. 22.

[1264] Plut. *Sull.* X. 4; Eutr. V. 4 dn. 7; ayrıca bk. Plut. *Sert.* IV. 4; Flor. *epit.* II. 9. 9.

Ancak İÖ. 86 yılında Roma'da Marius taraftarları, Cinna'nın da yardımıyla yönetimi ele geçirerek Sulla'yı vatan haini ilan etmiş ve arkadaşlarını öldürmüşlerdir[1265]. Marius'un zamansız ölümü üzerine ise, onun yerine Sulla karşıtı demokrat/halkçı partiden Lucius Valerius Flaccus[1266] *consul* seçilerek Mithradates'e karşı yapılacak olan savaşın komutasına atanmıştır[1267]. Böylelikle Flaccus, İÖ. 86 yılında, yanına 2 *legion* alarak, sözde Mithradates'le çarpışmak, gerçekteyse Sulla'dan komutanlığı alarak onu ortadan kaldırmak üzere Adriyatik Denizi'ni aşarak Hellas'a ayak basmıştır. Sulla ise, Khaironeia Muharebesi'nden[1268] (İÖ. 86) sonra Flaccus'un Roma ordusuyla Hellas'a geldiğini ve kendisine doğru ilerlediğini duyunca onu karşılamak için Boiotia üzerinden Thessalia yolunu tutmuştur[1269]. Bu arada Flaccus'un düşüncesiz davranışları, açgözlülüğü[1270] ve haksız yere askerlerini şiddetli şekilde cezalandırması yüzünden, kısa süre sonra ordusu kendisinden nefret etmeye başlamıştır. Hatta ordunun bazı bölüklerinin Thessalia'da Flaccus'u terk ederek Sulla tarafına geçtikleri görülmüştür. Bu sırada Flaccus'un *legatus*'u Flavius Fimbria[1271] araya girerek askerleri yatıştırmış ve ordunun dağılmasını engellemiştir. Bu bakımdan Flaccus, Khaironeia'da düşmanla çarpışarak onu bozguna uğ-

---

[1265] Plut. *Sull.* XII. 8; XXII. 1; *Sert.* V. 4-5; App. *civ.* I. 70-74; 77; 81; *Mithr.* 51; ayrıca bk. Bauman 1973, 270 vdd.; 289 vdd.; Katz 1976, 328 vdd.

[1266] Marius'un, İÖ. 18 Ocak 86 yılında ölmesi üzerine (Plut. *Mar.* XLV. 1-7; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 80; Vell. II. 23. 1), Lucius Valerius Flaccus ile Lucius Cornelius Cinna İÖ. 86 yılı *consul*'leri oldular (Plut. *Sull.* XX. 1 dn. 4; App. *civ.* I. 75; ayrıca bk. Plut. *Sull.* XXII. 1; App. *Mithr.* 51; Vell. II. 23. 2). L. Valerius Flaccus'un kariyerine ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Broughton 1952, II 53; Keaveney 1982c, 156; 1984, 131 vdd. dn. 120-149.

[1267] Memnon XXXIV. 1.

[1268] Strabon'a (IX. 2. 37 *c.* 414) göre, Khaironeia Muharebesi'nde Romalılar Mithradates'in güçlerini kesin bir yenilgiye uğratmışlardır. Öyle ki, kralın onbinlerce kişiden oluşan ordusundan sadece küçük bir kısmı denize ulaşabilmeye muvaffak olmuş ve gemileriyle kaçabilmişlerdir. Geriye kalanlar ise, ya öldürülmüş ya da esir alınmıştır. Plutarkhos (*Sull.* XIX. 4), Appianos (*Mithr.* 45) ve Eutropius'a (V. 6. 3) göre, Khaironeia Muharebesi'ndeki bu büyük zafer sırasında Sulla askerlerinden yalnız 13–15 kişi kaybetmiş; fakat bunlardan da ikisi geceleyin ordugaha geri dönmüştür. Pontos'luların ise, 50.000 (Magie 1950, 220 vd.), 100.000 (Liv. *perioch.* 82); hatta 110.000 (Plut. *Sull.* XIX. 4; 22. 4; App. *Mithr.* 45; Eutr. V. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 5) olarak gösterilen insan kaybı karşısında bu sayı, çok orantısız ve abartılı kalmaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007a, 203 vdd.

[1269] Plut. *Sull.* XX. 1.

[1270] Liv. *perioch.* 82; App. *Mithr.* 51; Cass. Dio XXXI. 104. 1-2.

[1271] F. Fimbria'nın söz konusu sefer sırasındaki görevine ilişkin olarak ayrıca bk. Weinrib 1968, 43; Lintott 1971, 696 vdd.; Rawson 1987, 168 dn. 34-36.

ratmış Sulla'ya saldırmayı göze alamamış ve kuzeye, Makedonya'ya doğru ilerlemeye devam etmiştir[1272]. VI. Mithradates'in ordularının Hellas'ta birbiri ardına Sulla tarafından yenilmesi[1273], Anadolu'daki prestijini sarstı. Hellen kentleri üzerindeki saygınlığını yok etti. Böylelikle kralın bunca zorlukla Küçük Asya'da kurduğu birlik içindeki kentler birer ikişer, kendisinden daha iyisini bulacaklarını zannederek, Mithradates'ten yüz çevirdiler. Roma tarafında yer aldılar[1274]. Byzantion'lular ise, eskiden olduğu gibi Roma'ya olan bağlılıklarını sürdürerek Sulla'ya yardımda bulunmaya devam ettiler[1275].

Bu sırada Flaccus az bir kuvvetle, VI. Mithradates'in birlikleri tarafından savunulan Makedonya'ya girmiş ve kısa zamanda bölgeyi ele geçirmişti. Böylelikle kısa süre önce Pontos'lular tarafından istila edilen Makedonya, bu sefer de Flaccus'un ordusu tarafından yağmalanmıştır. Bununla birlikte özellikle Fimbria'nın komutası altındaki kıtalar tarafından ele geçirilen esirler ve savaş ganimetleri, zulüm gören halkın Flaccus'a şikayeti üzerine *consul* tarafından geri verdirilmeye çalışılmıştır. Zaten açgözlü tavırları ve askerlerine karşı acımasız ve haince davranışları yüzünden Flaccus'a karşı ordusunda büyük bir hoşnutsuzluk mevcuttu. *Consul*'ün bu hareketi ise, –her ne kadar ona Makedonyalıların takdirini kazandırmış olsa da– kişisel cesareti, savaştaki ustalığıyla sivrilmiş, ordusu tarafından sevilen ve cesur bir komutan olan *legatus*'u Fimbria'yla arasını bozmuş ve askerlerini genel bir isyanın eşiğine getirmiştir[1276].

İÖ. 86/85 kışında Flaccus, Sulla'nın Orkhomenos'ta[1277] Pontos kralının ordusunu bir kez daha bozguna uğrattıktan sonra, Makedonya yolu üzerinde; Thessalia'da ordugah kurduğunu haber aldı. Sulla'nın kendisine biraz daha yaklaşması halinde askerlerinin kendisini terk edeceğini düşü-

---

[1272] Plut. *Sull.* XX. 1; App. *Mithr.* 51.

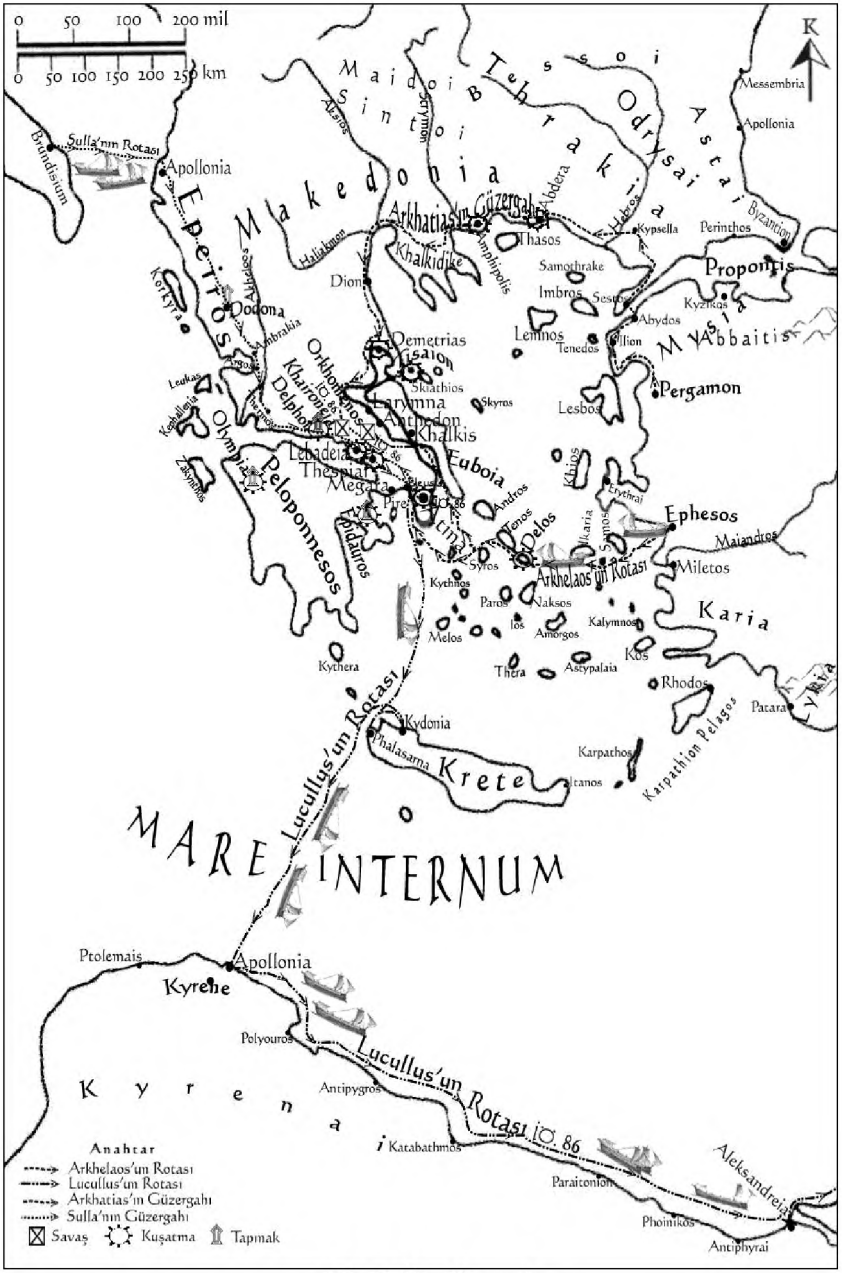
[1273] Atina Kuşatması: Plut. *Sull.* XIII. 2-3; XIV. 1-2; 6; Flor. *epit.* I. 40. 10; App. *Mithr.* 38; ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; Strab. IX. 1. 15 *c.* 396; Liv. *perioch.* 81; Paus. I. 20. 4-7; Obseq. *Prodig.* 56 *b*; Hieron. *chron.* 173. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 5; *IGR* XIV 1297 str. 12-13.

[1274] App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 28 *c.* 595; Cic. *Mur.* XV. 32; Licin. XXXV. 74-81 "Criniti"; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 5; *IGR* XIV 1297 str. 19-21. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007a, 240 vdd.

[1275] Tac. *ann.* XII. 62.

[1276] Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 1; App. *Mithr.* 51-52; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 82.

[1277] Orkhomenos Muharebesi: Plut. *Sull.* XXI. 4; App. *Mithr.* 50; Licin. XXXV. 67-68 "Criniti"; Eutr. V. 6. 3; Oros. *hist.* VI. 2. 6-7; daha detaylı bilgi için bk. Liv. *perioch.* 82; Frontin. *strat.* II. 3. 17; Flor. *epit.* I. 40. 11; Polyain. VIII. 9. 2; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 7; 76. 5. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arslan 2007a, 224 vdd.



16) *Hellas Savaşları*

nerek Makedonya'da daha fazla durmaya cesaret edemedi. Kış olmasına karşın Trakya üzerinden Byzantion'a doğru hareket emri verdi. Çünkü Sulla gibi, onun da elinde Küçük Asya'ya geçmek için gemi yoktu. Bu yüzden Roma'ya sadık kalarak hâlâ VI. Mithradates'e karşı direnen Byzantion üzerinden Küçük Asya'ya geçmeyi planlıyordu.

Flaccus, İÖ. 85 yılının ilk aylarında Byzantion önlerine geldi. Uzun süre zor şartlar altında yolculuk yapmış askerlerinin kente girdiği takdirde yağma yapabileceklerini düşünerek ordugahını kentin surları dışında kurdu. Ordusunu boğazın karşı yakasına geçirmek üzere gerekli olan vasıtalar hakkında Byzantion'lular ve Kalkhedon'lularla müzakere etmek için yola çıktı. Ordunun komutasını ise, komutanlarından Quintus Minucius Thermus'a bıraktı. Flaccus'un ordugahtan ayrılması üzerine, *legatus*'u Fimbria askerleri *consul* aleyhine kışkırttı. Onun zararlı taraflarını bir bir açığa vurdu. Paraya olan doymak bilmez hırsından bahsetti. Askerlerin rızkından keserek kendini zenginleştirdiğini söyledi. Şimdi de kendisi Byzantion'da lüks ve sefahat içinde yaşarken savaşın bütün zorluklarına cesurca göğüs germiş olan askerlerinin kentin dışında çamur içindeki çadırlarda kar ve soğukta, aç bitap beklemelerine gönlünün razı olmadığını beyan etti. Bu şekilde askerleri galeyana getirdi. Ordugahın komutasını ele geçirerek Q. Minucius Thermus'u kamptan kovdu. Daha sonra da kar ve çamur içindeki kamplarından hareket ederek Romalıların müttefiki, zengin ve dost Byzantion'un kapılarını kırıp kente girdiler. Kendilerine karşı koymaya çalışanları kılıçtan geçirip, zorla evlere girerek kente yerleştiler[1278].

Cassius Dio'ya (XXXI. 104. 4-5) göre, Fimbria ve Flaccus'un *quaestor*'u arasındaki bir tartışmadan ötürü Flaccus onu Byzantion'dayken yanına çağırarak kendi rızasına bakılmaksızın Roma'ya geri göndermekle tehdit etti. Bu duruma Fimbria'nın ağzı bozuk bir şekilde cevap vermesi üzerine Flaccus onu komutanlık görevinden azletti. Roma'ya geri dönmesini emretti. Ardından ordusunu Asya yakasına geçirmek amacıyla girişimlerde bulunmak üzere Kalkhedon'a geçti. Bunun üzerine Fimbria görünüşte Roma'ya dönmek için hazırlıklarını tamamladı. Byzantion'dan yelken açmadan önce kendisini geçirmeye gelen askerlere yaptığı konuşmada hak etmediği ölçüde kötü muamele gördüğünü ileri sürdü. Kaderinden yakındı. Onlardan kendilerini korumak ve çıkarlarını savunmak üzere yaptıklarının unutulmamasını rica etti. En azından Roma'ya gittiğinde itaatsizlikten suçlanmamak üzere askerlerden kendisini savunan mektuplar istedi. Bu arada komutanları Flaccus'un açgözlüğününden ve onlar üzerindeki

[1278] App. *Mithr.* 52; Cass. Dio XXXI. 104. 1-3.



17) *Sulla, Lucullus ve Fimbria'nın Güzergahları*


K
KOROS
MAIOTIS
Pantikapaion
Nymphaion
Theodosia
Hypanis
Phanagoreia
Sindoi
Siraketai
Akhaioi
Zygoi
Aorsoi
Sarmatai
Sannoi
Heniokhoi
Koraksoi
Kaukasos
EUKSEINOS
Dioskurias
Phasis
Kolkhis
Iberia
Albanoi
Kambysene
Gogarene
Sakasene
Simope
Pontos
Paryadres
Trapezus
Khorzene
Kaeksene
Araxes
Artaksata
Araksene
Komisene
Arsanias
Karenitis
Amaseia
Komana Pontika
Zela
Akhaisene
Odomantis
Aathianene
Orthiatene
Sophanene
Sasonitis
Arzanene
Tasiopeda
Phaunene
Acropatene
Lavian sene
Kamisene
Halys
Mazaka
Kappadokia
Sophene
Masios
Nisibis
Kordyene
Adiabene
Tigris
Kommagene
Euphrates
Samosata
Pamygdonios
PARTHIA
Mesopotamia
Osroene
Gauzanitis
Kilikia
Pedias
Trakheia
Antiokheia
Syria
Salamis
Kypros
Palmyra
Byblos
Laodikeia
Damaskos
Sidon
Tyros
Phoinike
Hierosolyma
Anahtar
Lucullus'un Rotası
Fimbria'nın Güzergahı
Sulla'nın Güzergahı
Kuşatma
Savaş

acımasız planlarından söz etti. Askerlerin anlattığı hikayelere inanması ve Flaccus'tan şüphelenerek kendisini desteklemeleri üzerine komutanın diğer zaaflarından ve hatalarından bahsetti. Eninde sonunda Flaccus'un para için kendilerine ihanet edeceğini ileri sürdü. İsyan eden askerler Thermus'u Byzantion'dan kovdular ve kendisini komutan atadılar.

Flaccus Kalkhedon'dayken ordusunda isyan çıktığını haber aldı. Derhal Byzantion'a döndü. Fakat isyancıların elinden canını zor kurtardı. Çareyi önce kendisini getiren kayıkla Kalkhedon'a daha sonra da Nikomedeia'ya (İzmit) kaçmakta aradı. Ancak Fimbria askerleriyle Byzantion ve Kalkhedon'luların sağladığı gemilerle *consul*'ü izleyerek Küçük Asya'ya geçti. Flaccus sıkı bir takibin ardından Fimbria'nın adamları tarafından Nikomedeia'da gizlendiği kuyuda bulundu. Başı kesilerek Marmara Denizi'ne atıldı. Cesedi ise, gömülmeyerek vahşi hayvanlara yem olmak üzere bir kenara fırlatıldı[1279].

Bu sırada Sulla, İÖ. 85 yılının ilkbaharında ordusuyla Makedonya üzerinden Trakya'ya geldi. O zamana kadar Mithradates yanlısı bir politika izleyerek Makedonya'ya akınlar yapan Trakya kabileleri[1280] üzerine yürüdü. Birçok kez onları ağır yenilgilere uğrattıktan sonra[1281], Gelibolu Yarımadası'na ulaştı. Orada uzun süre haber alamadığı *legatus*'u Lucullus'la buluştu[1282]. İÖ. 85 yılının yaz ayları sonunda, Lucullus'un gemileriyle Çanakkale Boğazı'nı aştı. Lesbos Adası'nın Mytilene kentinden hareket eden Mithradates ile Troas Bölgesi'nin sahil şeridinde yer alan Dardanos (Maltepe/İntepe) kentinde, tarihe "*Dardanos Antlaşması*" olarak geçecek olan '*sözlü anlaşmayla*' Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na son verdi[1283]. Böylece Küçük Asya'da her şey *status quo ante*'ye=*eski haline* döndü.

[1279] Liv. *perioch.* 82; Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; App. *Mithr.* 52; Cass. Dio XXXI. 104. 1-6; Oros. *hist.* VI. 2. 9; ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 1 dn. 1; Cic. *Rosc. Amer.* 33; Vell. II. 24. 1; Plut. *Luc.* III. 7; XXXIV. 2; *Sull.* XXIII. 6; Val. Max. IX. 11. 2; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 1.

Memnon'a (XXXIV. 1-2) göre, Flaccus ile Fimbria arasındaki tartışma İstanbul Boğazı'nı aştıktan sonra, Nikaia'da gerçekleşmişti. Ayrıca Flaccus, kendisine sinirlenen iki askerî tarafından öldürülmüştü. O sırada Fimbria büyük bir ihtimalle kamptaydı. Daha detaylı bilgi için bk. Lintott 1971, 699.

[1280] App. 13; 15; 41; 57; Cass. Dio XXXI. 101. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Liv. *perioch.* 70; 74; 76; 81-82; Oros. *hist.* V. 18. 30; ayrıca bk. Cic. *Pis.* XXXIV. 84; *Verr.* II. (3) 93 [217]; Auct. *Liber de Vir. ill.* 75. 7; Licin. XXXV. 79-81 "Criniti"; Eutr. V. 7. 1; *SIG*^{3} II 732; Sherwin-White 1984, 126.

[1281] Liv. *perioch.* 83.

[1282] Plut. *Luc.* IV. 1.

[1283] App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 28 *c.* 595; Cic. *Mur.* XV. 32; Licin. XXXV. 74-81 "Criniti"; Auct. *Liber de Vir. ill.* 76. 5; *IGR* XIV 1297 str. 19-21. Daha

Sulla, Mithradates'le anlaştıktan hemen sonra bütün kuvvetleriyle Fimbria'nın üzerine yürüdü[1284]. Onun Thyateira (Akhisar) civarında ordugah kurduğunu haber alınca, ona yakın bir yerde kendi kampını kurdu. Fimbria önceleri ne teslim olmaya ne de savaşmaya yanaştı. Bunun üzerine Sulla, Fimbria'nın ordugahının çevresini derin bir hendek ve kazıklarla çevirtti. Kendi vatandaşlarına karşı savaşmak istemeyen Fimbria'nın askerleri, birer ikişer ordugahlarından firar ederek, Sulla'nın saflarına katılmaya başladılar. Fimbria'nın bütün çabaları, –rica, tehdit, para, mevki– ne askerlerini ne de subaylarını tekrar kendine bağlamaya yetmedi. Her geçen gün ordusundan kaçarak Sulla'ya iltica edenlerin sayısı arttı. Sonunda Sulla'nın komutanlarından Rutilius ile anlaştı. Rutilius, Fimbria'ya açık bir şekilde, Küçük Asya'dan derhal gemiyle uzaklaşması şartıyla hayatının bağışlanacağını bildirdi. Fimbria ise, kendisinin " *...biraz daha değişik; ama daha iyi bir rotası*" olduğunu söyleyip, Rutilius'un teklifini kabul etti. Daha sonra da Pergamon'a gitti. Asklepios Tapınağı'na girdi ve kılıcını saplayarak kölesinin yardımıyla kendisini öldürdü[1285]. Böylelikle Fimbria'nın komutasındaki ordunun büyük bir bölümü Sulla'nın kontrolüne geçti[1286]. O zaman Sulla, komutanlarından Gaius Scribonius Curio'yu, IV. Nikomedes'i Bithynia; I. Ariobarzanes'i ise, Kappadokia tahtına tekrar oturtmakla görevlendirdi. Kendisi ise, İÖ. 85 yılının sonbaharında Küçük Asya'da gerekli gördüğü düzenlemeleri yapmak üzere Ephesos'a gitti[1287]. Sulla, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında

---

detaylı bilgi için bk. Katz 1981, 338 vdd.; Broughton 1952, II 58; Greenidge and Clay 1960^2, 187 vd.; Sartre 1995, 125 vd.

[1284] Plut. *Sull.* XXV. 1; App. *Mithr.* 59; Vell. II. 24. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 11; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 4; ayrıca bk. Kallet-Marx 1995, 264 dn. 14.

[1285] App. *Mithr.* 60; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. XXXVIII/XXXIX. 8. 4 dn. 2; Strab. XIII. 1. 27 *c.* 594; Liv. *perioch.* 83; Vell. II. 24. 1; Plut. *Sull.* XXV. 1; Oros. *hist.* VI. 2. 9-11; Auct. *Liber de Vir. ill.* 70. 4; *IGR* XIV 1297 str. 17-18.

[1286] Bununla birlikte Sallustius (*Hist.* II. 90) ve Nonius'a (215. 33) göre, Fimbria'ya sadık kalan askerlerin ve aralarında Lucius Magius ile Lucius Fannius'un da bulunduğu subayların bir bölümü özellikle Sulla'ya olan nefretlerinden dolayı Mithradates VI Eupator'un saflarına katıldılar. Bu davranışları nedeniyle Pontos kralı tarafından saygıyla karşılandılar ve çeşitli şekillerde ödüllendirildiler. Daha detaylı bilgi için bk. McGushin 1992, 253 vd.

[1287] App. *Mithr.* 60 vdd.; ayrıca bk. Memnon XXXV. 2; Flor. *epit.* I. 40. 9-12. Bununla birlikte Licinianus'a (XXXV. 83-84 "Criniti") göre, G. Scribonius Curio, IV. Nikomedes'i Bithynia tahtına oturtmakla kalmamış, ona Paphlagonia Bölgesi'ni de vermiştir. D. Magie (1950, 1111 dn. 2), Licinianus'un Paphlagonia demekle bölgenin batısını kasdettiğini; çünkü söz konusu bölgenin doğu kısımlarının halen Mithradates'in kontrolünde olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, bir bakıma Cicero tarafından

cereyan eden kargaşa ve kaos döneminden sonra, Küçük Asya'yı kendi isteğine göre organize etti[1288]. Pontos kralıyla olan savaşı sırasında Roma tarafını tutan kentleri ve bölgeleri cömertçe ödüllendirdi[1289]. Yani, bu kentlerin özerklikleri ve özgürlüklerini Roma *Senatus*'unun güvencesi altına aldı ve Roma'nın dostları ve müttefikleri olarak statülerini korudular[1290]. Byzantion ve Kalkhedon da bu savaş sırasında Roma tarafında yer alarak Mithradates'e karşı direndiklerinden dolayı Sulla tarafından herhangi bir şekilde cezalandırılmamışlardır. Başka bir deyişle, bu kentlerin Roma'nın dostu ve müttefiki olma ayrıcalıkları, diğer kentlerin yükümlü tutuldukları birtakım görevlerden ve *publicanus*'ların topladıkları ağır vergilerden muaf tutulmak olmuştur. Ayrıca bu kentlere, kendi yasalarıyla yönetilmek ve gelenek göreneklerini sürdürmek ayrıcalığı da tanınmıştır[1291]. Mithradates'e yardım ve yataklık yapan; Roma vatandaşlarını katleden kentlerin tamamını ise, Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünden çıkarmış; bağımsızlıklarını ellerinden almış; Romalı vergi mültezimlerine (*publicani*) düzenli bir şekilde vergi vermekle yükümlü tutmuş ve onları görülmedik derecede bir acımasızlıkla cezalandırarak sefalete itmiştir[1292].

Böylelikle Sulla, İÖ. 85-84 kışında ordusunu Küçük Asya'da en uygun koşullar altında dinlendirmiş ve askerlerini olabildiğince ödüllendirmiştir. İÖ. 84 yılı yazında hava, deniz yolculuğu için müsait olur olmaz, Küçük Asya'dan topladığı paralarla kasasını doldurmuş[1293] olarak Ephesos'tan, önce Hellas'a oradan da Roma'daki muhaliflerinden intikam almak üzere İtalya'ya gitmiştir[1294]. Küçük Asya'nın yönetimi için, yetkili temsilcisi ve komutanı Lucius Lucullus'u *proquaestor* olarak atamış[1295]; diğer bir

---

da doğrulanmaktadır. Zira Cicero (*leg. agr.* I. 6; II. 51), Pompeius'un Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında ele geçirdiği yerlerden bahsederken Paphlagonia Bölgesi'ni de saymaktadır. Gene de bu durum, İÖ. 73 yılının baharında Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın başlamasıyla, Pontos kralının Paphlagonia'yı zapt etmediği anlamına gelmez.

[1288] Arslan 2000b, 33 vdd.

[1289] App. *Mithr.* 61; ayrıca bk. Mommsen 1930[3], III 295.

[1290] App. *Mithr.* 61; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950, 235. Ayrıca Küçük Asya kentlerinden bazıları, onun Küçük Asya'yı yeniden düzenlediği, İÖ. 85-84 yılını başlangıç alarak, Sulla *aera*'sı –devir, çağ anlamına gelir ve önemli bir olayı başlangıç alan bir tarihleme sistemidir– adı altında kendilerine yeni bir takvim sistemi oluşturmuşlardır. Daha detaylı bilgi için bk. Bickerman 1980[2], 73.

[1291] Magie 1950, 236; Kallet-Marx 1995, 283 vd.

[1292] Plut. *Luc.* XX. 1-5; App. *Mithr.* 61; 63; ayrıca bk. Magie 1950, 236 vd.

[1293] Sulla'nın Küçük Asya'dan talep ettiği vergiler Lucullus tarafından toplanmış ve sikkeler darphanelerde eritilerek tekrar basılmıştır (Plut. *Luc.* IV. 1).

komutanı Lucius Licinius Murena'yı[1296] ise, Fimbria'nın iki *legion*'uyla birlikte *provincia Asia*'nın savunulması ve korunması için bırakmıştır[1297].

Murena, İÖ. 84 yılının yazında ilk iş olarak Küçük Asya sahillerini korsanların akınlarından kurtarmak için Roma ve müttefiklerinin katkılarıyla kısa zamanda küçük bir filo meydana getirmiştir[1298]. Çünkü Sulla tarafından Küçük Asya ekonomisinin çöküntüye uğratılması Ege ve Akdeniz sahillerinde faaliyet gösteren korsanların işine yaramış; kıyı kentlerini ve adaları yağmalamaya başlamışlardı. Küçük Asya, uzun süren çarpışmalar sonucunda bir hayli yıpranmış ve zayıf düşmüş olduğundan bu dönemde Akdeniz havzasındaki deniz ticareti korsanlar yüzünden neredeyse imkansız hâle gelmişti[1299]. Korsanlara karşı düzenlediği bir dizi seferden sonra, önemli başarılar elde eden Murena[1300] daha sonra Phrygia'nın Karia, Lykia ve Pisidia sınırında yer alan ve Birinci Mithradates-Roma

---

[1294] Plut. *Sull.* XXVI-XXVII. 5; *Mar.* XLV. 1; Liv. *perioch.* 85; App. *Mithr.* 63-64; *civ.* I. 76-79; ayrıca bk. Memnon XXXV. 3; Cic. *Leg. Man.* III. 8; Diod. XXXVIII/XXXIX. 6; Vell. II. 24. 3; Flor. *epit.* II. 9. 19-20; Eutr. V. 7; Ampel. XLII. 3.

[1295] Cic. *Acad.* II. 1. 2; ayrıca bk. Cic. *Arch.* V. 11; Ael. *Var.* XII. 25; *TAM* V 2, 918 (Thyateira); *SIG*^{3} II 745 (Rhodos); *I.Délos* 1620; *SEG* XLIV 1227; Thonemann 2004; 80 vdd. dn. 2-7.

Murena'nın *proquaestor*'luğunu yaparken Lucullus'un Ephesos (*I.Ephesos* VI 2941), Synnada (Şuhut) (*IGR* IV 701=*MAMA* IV 52) ve Aigai (Malay 2005, *AST*) kentlerinin patronu ve hayırhahı olarak onurlandırılmasına ilişkin olarak ise, bk. Eilers 2002, 334 n° 89; 254 n° 134.

[1296] L. Licinius Murena, Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında özellikle Pire kuşatması (App. *Mithr.* 32) ve Khaironeia ile Orkhomenos muharebelerinde gösterdiği yararlılıklardan dolayı Sulla tarafından bu göreve atanmış olsa gerektir (Plut. *Sull.* XVII. 3; 7; XVIII. 2-XIX. 4; App. *Mithr.* 43; daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 240; Keaveney 1984, 118 vd. dn. 27-31; McGing 1986, 132 dn. 4; Arkenberg 1993, 337 vdd).

[1297] App. *Mithr.* 64; Liv. *perioch.* 86; ayrıca bk. Cic. *Mur.* V. 11-12; VII. 15; Memnon XXXVI. 1.

[1298] Bu filoya Byzantion ve Kalkhedon'lular da gemi ve asker vererek destek olmuş olsa gerektir.

[1299] App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 44. 11-14.

[1300] Bernhardt 1972, 126. Ancak korsanlar gene hiçbir şey olmamış gibi Anadolu sahillerini yağmalamaya devam etmişlerdir. Öyle ki, Roma'nın, İÖ. *ca.* 80/79 yılı Asia Eyaleti valisi Gaius Claudius Nero (Cic. *Verr.* II. (1) 19 [50]), Mysia Bölgesi'nin en güçlü garnizonlarından birinin bulunduğu Poimanenon'dan (Eski Manyas/Soğuk Su) yardımcı birlikler gönderip, Ilion'u korsanlardan kurtardığı için kent halkı tarafından onurlandırılmıştır (*OGIS* 443=*IGR* IV 196; *I.Ilion* n° 73 str. 1-6). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Broughton 1938, IV 520 vd. dn. 104; Magie 1950, 240 dn. 25; Ormerod 1997^2, 206 dn. 6; Souza 1999, 123.

Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen(?) Kibyra (Gölhisar/ Horzum) kenti üzerine yürüdü[1301]. Moagetes tarafından yönetilen kenti ele geçirerek tiranlığı yıktı. Kente bağlı Balbura ve Bubon kentlerini[1302] Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Roma'ya olan bağlılıkları ve yardımlarından ötürü Lykia topraklarına kattı. Kibyra'yı ise, Asia Eyaleti'ne bağladı[1303].

Ardından Murena, İÖ. 83-İÖ. 81 yılları arasında kendi başına aldığı bir kararla Pontos kralına karşı savaşmaya başladı. Böylelikle İkinci Mithradates-Roma Savaşı patlak verdi. Romalıların müttefikleriyle beraber, çeşitli kereler Pontos topraklarını yağmalamaları karşısında Mithradates, Romanın bağlaşığı olan bir kral olduğunu hem Murena'ya[1304] hem de

---

[1301] Kibyra kenti Roma'nın Küçük Asya'daki en erken müttefiklerinden biriydi. İÖ. *ca.* 188/186 yılına tarihlenen bir anlaşmayla olası bir savaş halinde her iki kent birbirine yardım sözü veriyor ve Roma, Kibyra'nın bağımsızlığını onaylıyordu (*OGIS* 762). Ancak Murena ordusuyla Kibyratis topraklarına girmekle eski anlaşma hükümlerini bozmuş ve özgür bir kenti Roma'ya bağımlı bir yerleşim haline getirmiştir (Magie 1950, 241 vd.; 285).

[1302] Strabon (XIII. 4. 17 *c.* 631), Kibyra kentiyle birleşerek *tetrapolis* oluşturan kentlerden Oinoanda'nın durumuna değinmese de, bu kent de Balbura ve Bubon gibi Lykia'ya bağlanmış olmalıdır. Çünkü, Sulla zamanında yaşamış bir tarihçi olan Aleksandros Polyhistor, Oinoanda'yı bir Lykia kenti olarak adlandırmıştır (*FGrHist* IIIA 273 F 52 (69) '*Aleksandros Polyhistor*'=Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Οἰνόανδα=*Oinoanda*. Ayrıca Plinius da (*nat.* V. 28 [101]), söz konusu yerleşimi, aynı şekilde Lykia kentleri arasında saymaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Bean 1998[2], 168; Tüner 2002, 64 dn. 12.

[1303] Strab. XIII. 4. 17 *c.* 631; daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 241 vd.

[1304] Mithradates, İÖ. 83 yılında Murena'nın Pontos topraklarını yağmalaması karşısında aynen Birinci Mithradates-Roma Savaşı'na başlamadan önce, Manius Aquillius'un desteği ve teşvikiyle, İÖ. 89 yılında Batı Pontos kıyı şeridindeki kentleri talan ettiği zaman davrandığı gibi hareket etmişti (App. *Mithr.* 11; Cass. Dio XXX. 99. 1). Yani hiçbir şekilde düşman kuvvetlerine karşılık vermemişti. Murena'ya, sadece Dardanos Antlaşması'nın maddeleri uyarınca Roma'nın dostu ve müttefiki olan bir krallığa saldırmasının doğru bir davranış olmadığını bildirmekle yetinmişti. Pontos kralının bu davranışının nedeni ise, büyük bir ihtimalle o sıralar kendisine karşı ayaklanmış olan Kimmeria Bosporos'undaki kabileleri henüz egemenliği altına alamamış olması ve Roma'yla yapılacak yeni bir savaş için gerekli olan önlemleri henüz tamamlayamamış olmasıydı. Bu sebeple zaman kazanmak için bir yandan elçileri vasıtasıyla Murena ve Roma *Senatus*'u karşısında diplomatik yollardan yasal haklarını savunurken, diğer yandan da Romalılara karşı olası bir savaş "*İkinci Mithradates-Roma Savaşı*" düşüncesiyle ordusundaki eksiklikleri gideriyordu.

Mithradates bu sefer ordusunun bazı bölümlerini istediği zaman hızlı hareket edebilen manevra kabiliyeti yüksek birlikler haline sokmak istiyordu. Çünkü söz konusu birlikler gerektiğinde ordunun diğer bölümlerinden çok daha çabuk hareket edebilir ve krala Romalılar karşısında şimdiye kadarkinden daha fazla, gerek savunmaya gerekse hücuma yönelik bir taktik uygulama fırsatı verebilirdi. Ayrıca Küçük Asya ve Pontos'tan

Roma *Senatus*'una bildirmiştir[1305]. Fakat Murena Dardanos diye bir anlaşma tanımadığını bildirerek kralla savaşımını sürdürmüştür[1306]. *Senatus* ve Sulla ise, Mithradates'in bütün barışçıl çabalarına rağmen değişik nedenlerden dolayı Dardanos Antlaşması'nı tasdik etmemişlerdir. Bu durum, Pontos-Roma ilişkilerinin bir kez daha kopmasına neden olmuştur. Sonunda Mithradates, Romalılarm kendisiyle açıktan açığa savaştıklarına kanaat getirip Murena komutasındaki Roma ve müttefiklerinden oluşan orduyu Halys Irmağı kenarlarında ağır bir yenilgiye uğratmıştır[1307]. Bunun üzerine Sulla derhal araya girerek elçilerini Küçük Asya'ya yollamış ve İÖ. 81 yılında savaşa bir son verdirterek[1308], Murena'yı Roma'ya geri çağırmıştır[1309].

Bunun üzerine kral, Roma'yla yazılı bir barış yapmak üzere girişimlerine devam etmiş ve Romalıların öne sürdüğü koşulların her birini yerine getirmesine rağmen arzu ettiği anlaşmayı bir türlü gerçekleştirememiştir[1310]. Ancak bu durum, gerek Romalılar[1311] gerekse Mithradates[1312] açısından karşı tarafın muhtemel bir savaş için uygun bir zaman kolladığı iz-

---

toplanmış olan yeni askerlerin de en kısa zamanda savaşta görev alabilecek duruma getirilmeleri gerekiyordu. Bu yolla yeni asker kaynağı olan ana yurttan toplanan askerlerle yalnız Pontos ordusunun sayısı çoğaltılmakla kalmayacak; aynı zamanda Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında verilen büyük kayıplar sonucunda boşalan saflarını tekrar doldurabilecek; böylelikle tekrar kuvvetli ve hareket kabiliyeti yüksek bir ordu oluşturabilecekti.

[1305] App. *Mithr.* 64-65.

[1306] App. *Mithr.* 64. Romalıların işlerine gelen sözlü anlaşmayı kabul edip işlerine gelmeyeni reddetmelerine ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. XXI. 18.

[1307] App. *Mithr.* 65; ayrıca bk. Cic. *Mur.* XV. 32. Memnon'a (XXXVI. 3) göre ise, kralın birlikleri çarpışmalar başladığı sırada daha üstün geldi. Ardından savaş hemen hemen dengelendi. Düşmanların her ikisi de çekildi ve savaş hevesleri köreldi. Mithradates, Phasis ve Kaukasos çevresindeki meselelerle ilgilendi. Murena ise, Asia'ya döndü. Her ikisi de kendi işleriyle alakadar oldu.

[1308] App. *Mithr.* 66.

[1309] Cic. *Leg. Man.* III. 8; ayrıca bk. XV. 32. Murena, İÖ. 81 yılında, Roma'ya döndükten sonra, Sulla'nın izniyle Mithradates'e karşı kazandığı zaferlerin anısına görkemli bir *triumphus* düzenledi (Cic. *Mur.* V. 11-12; VII. 15; XLI. 88; *Leg. Man.* III. 8; Licin. XXXVI. 5 "Criniti"). Ayrıca bk. *FastTr* p108; *SIG*^{3} II 745 str. 6 dn. 3; Magie 1950, 245; Keaveney 1983, 186; Sherwin-White 1984, 151; 1994, 232; Rosenstein 1990, 42.

[1310] App. *Mithr.* 67.

[1311] Sall. *Hist.* I. 48. 8.

Zaten birçok *Senatus* üyesi, bu sırada zengin Pontos kralıyla savaşmak için bahane arıyordu (Sherwin-White 1984, 158-160; McGushin 1992, 139). Velleius Paterculus'a (ii. 40. 1) göre Mithradates, Mesopotamya'daki Partlardan başka tek otonom kraldı.

[1312] App. *Mithr.* 69.

lenimini uyandırmıştır[1313]. Sulla'nın, İÖ. 79 yılında ölmesi üzerine Roma'da yeni bir iç savaş çıkmış ve bu durum Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın başlamasını 5/6 yıl daha geciktirmiştir. Bu zaman zarfında Romalılar, Sertorius'un İspanya'da başlattığı ayaklanmayı bastırmaya çalışırken[1314] Mithradates de, bir yandan kendisini ve ordusunu yeni bir savaşa hazırlamak, diğer yandan da Romalılara karşı eski bağlaşıklıklarını güçlendirmek ve yeni müttefikler bulmak üzere harekete geçmiştir[1315]. Bu amaçla Roma'nın düşmanlarıyla anlaşmış ve Sertorius'la bile bir anlaşma imzalamıştır[1316]. Bu sırada Kalkhedon'lular da yaklaşan savaşın kendilerini de önemli şekilde etkileyeceğini bildiklerinden müttefik arayışı içine girmişlerdir. Bu bağlamda Troas Bölgesi'nde Athena Ilias Birliği'ne üye olmuşlardır. Ancak Ilion çevresinde söz konusu birliğe üye olan bazı kentlerin aksine İÖ. 77 yılında birliğe gerekli ödemeleri zamanında yapmamışlardır. Bu bakımdan Kalkhedon da ödeme yapmayan diğer birlik üyeleriyle birlikte Athena Ilias onuruna düzenlenen festivale ve oyunlara katılma hakkından men edilerek cezalandırılmıştır[1317].

1. Pontos Kralı VI. Mithradates'in Kalkhedon, Kyzikos ve Byzantion Kuşatmaları (İÖ. 73-İÖ. 72)

İÖ. 74 yılında, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in ölümü[1318] ve krallığını Roma'ya vasiyet yoluyla bırakması[1319] ya da Roma'nın bu fırsatı değer-

---

[1313] Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007a, 288 vdd.

[1314] Plut. *Sert.* VI. 3-9. 3; ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 48. 8; App. *civ.* I. 107-108; Flor. *epit.* II. 10. 1-6; Eutr. VI. 1 dn. 2; Oros. *hist.* V. 23. 1-15.

[1315] Sall. *Hist.* IV. 69. 13; App. *Mithr.* 69; ayrıca bk. Raditsa 1969, 204 vdd.

[1316] Cic. *Mur.* XV. 32; Liv. *perioch.* 93. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Sert.* XXIV. 2-3.

Florus (*epit.* II. 10. 4) ise, yanılarak Sertorius'un Pontos halkına ve Mithradates'e, – Romalılara karşı savaşmak üzere– bir filo göndererek yardımda bulunduğunu iddia etmiştir. Mithradates ile Sertorius'un arasındaki yakınlaşmaya ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* I. 48. 8; II. 76; Berve 1929, 202 vdd.; Scardigli 1971, 252 vdd.; McGushin 1992, 240.

[1317] *I.Ilion* n° 5 str. 1-17=*I.Kalchedon* 116 yazıt *c*; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Robert 1966, 31.

Kalkhedon'un Athena Ilias Birliği'ne ne kadar bağlı kaldığı ve birliğin maiyeti kesin olarak belli değildir.

[1318] IV. Nikomedes'in öldüğü tarihe ilişkin tartışmalar için bk. Glew 1981, 128 dn. 72; McGing 1995, 283 vdd.

[1319] Cic. *leg. agr.* II. 15; 40; 50; Sall. *Hist.* IV. 69. 9; Liv. *perioch.* 93; Vell. II. 4. 1; 39. 2; App. *Mithr.* 7; 71; 121; *civ.* I. 111; Ampel. XXXIV. 3; Eutr. VI. 6. 1; Fest. *Brev.*

lendirip Bithynia'yı ilhak etmesi, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Zira *Senatus*, Asia Valisi Marcus Iunius Iuncus'a Bithynia'yı ilhak ederek düzenlemesi ve yeni bir eyalet yapması için emir vermiştir[1320]. Vali de olası bir savaş ya da ayaklanma ihtimalini düşünerek, *quaestor*'u[1321] Q. Pompeius'u Bithynia'ya göndermiş ve derhal kralın hazinesini ve değerli sanat eserlerini Roma'ya yollatmıştır[1322]. Böylelikle, İÖ. 74 yılında bir yandan Bithynia eyalet haline getirilirken, diğer yandan Roma eyaletlerinin kaçınılmaz müdavimleri olan çeşitli mültezim grupları ve *publicanus*'lar, çekirge sürüleri gibi, Bithynia'nın bayındır kentlerini, zengin limanlarını, verimli tarlalarını ve balık dolu göllerini istila etmeye başlamışlardır[1323].

Bu sırada Romalılar ayrıca Asia Eyaleti vergi mevzuatını gözden geçirerek yeni bir gümrük yasası yürürlüğe koymuşlardır[1324]. Söz konusu

---

XI str. 2-3; Malal. *chron.* 221. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 320 dn. 49; Braund 1983, 29 dn. 52-53; 48; 1984, 151 vdd.; Kallet-Marx 1995, 299.

[1320] Liv. *perioch.* 93; Vell. II. 42. 3; Gell. V. 13. 6; ayrıca bk. Magie 1950, 320 dn. 51; Broughton 1952, II 98; Harris 1980, 866 dn. 41; McGing 1995, 285.

[1321] Roma devlet hazinesini ve maliyesini gözetmekle görevli memur. Eyaletlerde kamuyla ilgili hesapları denetler, *consul*'lere ve *praetor*'lara yardım ederlerdi. Vergi toplama, askerlerin ücretlerini verme, eyalet hesaplarını denetleme gibi parasal işler yaparlardı.

[1322] Kallet-Marx 1995, 300. Daha detaylı bilgi için bk. *SEG* XXXIX 1180; Heil 1991, 9 vdd.

İmparatorluğun dört bir yanında devam eden savaşlar ve korsanların Akdeniz'de yarattığı karışıklığa bir de toplanamayan vergiler eklenince Romalılar ciddi maddi sıkıntı içine düşmüşlerdi. Öyle ki, İÖ. *ca.* 75/74 yılında İspanya'da Sertorius'a karşı savaşan Pompeius bile, Roma'dan acil olarak kendisine para gönderilmesini talep ediyordu. Bu bakımdan Romalılar, IV. Nikomedes'in vasiyeti üzerine, hiç duraksamadan Bithynia'yı ilhak etmişler ve krali hazineleri Roma'ya taşımışlardır. Konuya ilişkin olarak bk. Kallet-Marx 1995, 301.

[1323] Cic. *leg. agr.* II. 50.

[1324] Yasa bu haliyle 1976 yılında Ephesos'taki Johannes Kilisesi'nin restorasyonu sırasında bulunmuştur. Söz konusu gümrük yasası İÖ. *ca.* 75/74 yılına tarihlenmekte olup yasaya ilişkin çok çeşitli görüşler ve tartışmalar bulunmaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. Engelmann-Knibbe 1986, 19 vdd.; 1989, 1 vdd.; Knibbe 1988, 129 vdd.; Knibbe 2000, 147 vdd.; Eck 1990, 139 vdd.; Merkelbach 1990, 97 vdd.; Nicolet 1990, 675 vdd.; 1991, 465 vdd.; 1993, 929 vdd.; 1999, 191 vdd.; Heil 1991, 9 vdd.; Salomies 1991, 184 vdd.; Schäfer 1991, 193 vdd.; Solin 1991, 183; Wankel 1991, 40; Bérenger 1993, 75 vdd.; McGing 1995, 283 vdd.; Lewis 1995, 248; 1996, 208 vdd.; Carrelli 1996, 175 vdd.; 1997, 123 vdd.; Dreher 1996, 111 vdd.; 1997, 79 vdd.; Merola 1996, 263 vdd.; 2001 199 vdd.; Vigorita 1996, 3 vdd.; 1999, 187-206; Maganzani 2000, 129 vdd.; ayrıca bk. *SEG* XXXIX1180; XLIII 752; XLIV 928; *AE* 1989, 681; 1991, 1501. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Takmer 2006, 3 vd.; 43; 50; 53 vdd.; 64 vdd.; Cottier-Crawford 2008, 16 vdd.

yasa, İÖ. 75 yılı *consul*'leri Lucius Octavius ile Gaius Aurelius Cotta tarafından düzenlenmiştir. Bu kararname uyarınca Romalılar, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışına kadar vergi toplayabileceklerdi[1325]. Bu yasa Asia Eyaleti'ne denizden mal sokup çıkartmak isteyen tüccarların yanı sıra; karadan gelip eyalete ayak basan ve ayrılanlar ile çevre bölgeleri özellikle Pontos, Kappadokia, Galatia ve Bithynia'yı yakından ilgilendirmekteydi[1326]. Zira Romalılar, İÖ. *ca.* 75/74 yılında İstanbul Boğazı ağzındaki Byzantion ve Kalkhedon açısından özel bir gümrük düzenlemesi yapmışlardı. Artık Byzantion ve Kalkhedon topraklarında, gümrük vergisinin kiralanmasına *Senatus* kararı veya yasa ya da halk oylamasıyla karar ya da izin verilmeye başlanmıştı. Bu şekilde boğazdaki kimi yerlerde, denizden mal sokup çıkartırken ya da başka bir boğaz limanına yanaşıldığında; Romalılar adına buradaki gümrük memuruna malın kırkta biri oranında gümrük vergisi ödenme zorunluluğu getiriliyordu. Aynı şekilde karadan çıkartılan, sürülüp götürülen, dışarı taşınan malın da kırkta biri ödenecekti[1327]. Denizden sağlanan canlı *purpur*[1328] böceklerini

---

[1325] Bu durum, o tarihte Anadolu'daki Roma hakimiyet sınırının Karadeniz'e kadar ulaştığını işaret etmesi bakımından ilgi çekicidir (*SEG* XXXIX 1180 str. 8-20).

[1326] Engelmann-Knibbe 1989, 41 vd.; 200 § 1 str. 7-8.

Yazıttaki düzenlemelerin geçerli olduğu coğrafyanın sınırları hakkındaki düşüncelerini § 2 str. 8-11'deki verilere dayandıran Engelmann ve Knibbe (1989, 42 vd.; 161), bu düzenlemelerin § 2-8 str. 8-22'ye kadar uzandığını düşünmektedirler. Buna göre, Asia Eyaleti'nin gümrük gelirlerini toplama hakkını kiralamış olan mültezimler, en azından İÖ. 75 yılında Bithynia Krallığı'nın sınırlarında da faaliyette bulunabilmektedirler. Bu çıkarım Heil'ı (1991, 9; 14) gümrük yasasının sadece Asia Eyaleti ile sınırlı kalmayıp çok daha geniş bir alanı kapsadığı sonucuna götürmektedir. Heil'ın bu hususta diğer bir dayanak noktası ise, Bithynia, Byzantium, Kalkhedon, Daskyleion, Στόμα Πόντου olarak bilinen bölgeyle, Karadeniz'in ağzındaki *hieron* (§ 2 str. 8 vd.; § 4 str. 13 vd.; § 6 str. 18; § 9 str. 23) ve Kilikia-Pamphylia'da [Attaleia, Aspendos], Perge, Magydos, Phaselis ve Side (§ 9 str. 26) kentlerinde yer alan limanların yazıtta Asia Eyaleti'nin gümrük limanları olarak verilmesidir. Heil (1991, 11 vdd.) ayrıca, *provincia* teriminin sadece bir eyaletin idari sahası olarak değil; aynı zamanda bir *magistratus*'un yetki sahası olarak anlaşılması gerektiğini de eklemektedir. Benzer bir düşünce, 8. satırın sonunda başlayan cümle için [τοῖς τε τῆς ἐπαρχείας λιμέσι καὶ τοῖς τόποις ἐκ] Καππαδοκίας, Γαλατίας, Βειθυνίας Ἀσίαν ζωννούσιν tamamlamasını öneren Wankel (1991, 40) tarafından ileri sürülmüştür. Daha detaylı bilgi için bk. Takmer 2006, 164 vd.; Cottier-Crawford 2008, 29 vdd.; 101 vdd.; Mithcell 2008, 170 vdd.

[1327] Engelmann-Knibbe 1989, 42 vdd.; 200 § 2 str. 8-11.

[1328] Antikçağda çok eski dönemlerden itibaren kullanılan ve imparator rengi (erguvan) olarak da adlandırılan, hayvansal boya maddesine *purpura* denilmekteydi. Kabuklu bir deniz yumuşakçasından elde edilirdi. Zira bu hayvan demir çekiçlerle ezilince, *triton*

işleyenler ise, yirmide birini vergi olarak ödemek zorundaydılar[1329]. Büyük ölçüde Karadeniz'deki kentlerden sağlanan köleler[1330] için ise; eğer bir kimse dişi ya da erkek köleyi Asia Eyaleti'ne '*novicius*' (ilk kez köle olmuş) olarak getirir ya da eyaletten çıkarırsa, onu boğazın çıkışındaki gümrükçüye veya onun vekiline bildirmek zorunluluğu getirilmişti. Burada köle gümrük yönetiminin damgasıyla damgalandıktan sonra eyalete sokulabilir ya da çıkartılabilirdi[1331]. Büyüme çağındaki erkek ve kız köleler için köle başına 5 *denarius*'tan fazla gümrük ödenmeyecekti[1332]. Karadeniz'le yapılan ticaretin ve vergi tüccarlarının denetlenmesi üzerine de yeni düzenlemeler yapılmıştı. Karadeniz'den getirilen ya da Karadeniz'e götürülen malları taşıyan gemilerin ya da kervanların yönü değiştirilememekte ve alıkonulamamaktaydı. Bununla birlikte Karadeniz'e kim ne mal çıkartırsa çıkartsın Kalkhedon kentinden geçmeden önce malı gümrükçüye ya da onun vekiline/temsilcisine açıklamak, bildirmek zorundaydı. Karadeniz'den Roma İmparatorluğu topraklarına getirilmek istenen mallar için de Kalkhedon kentinden geçmeden önce boğazın Karadeniz girişindeki *hieron*'daki ya da Kalkhedon'daki gümrükçüye ya da onun vekiline açıklama ve bildirim zorunluluğu vardı[1333]. Kalkhedon ve *hieron* örneklerinde olduğu üzere aynı yörede birden fazla gümrük istasyonu

---

denen ve kumaşa kırmızımtırak renk veren boya maddesi ortaya çıkardı. Bu yumuşakça özellikle Akdeniz kıyılarındaki Fenike sahillerinde yaşardı. Bu bakımdan Vitruvius (*de Arch.* VII. 13. 2), Karadeniz'den elde edilen *purpura*'nın renginin koyuluğunu, bölgenin Gallia gibi kuzeyde olmasına bağlamaktadır. Karadeniz'deki *purpura=conchylia*'lara ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* IX. 20 [52].

[1329] Vitruvius'a (*de Arch.* VII. 13. 2) göre, Karadeniz sahillerinde balıkçılığın yanı sıra, koyu renkli *purpura* toplanmaktaydı.

[1330] Polyb. IV. 38. 4; 50. 2-4; Strab. XI. 2. 17-18 *c.* 493.

[1331] Engelmann-Knibbe 1989, 121 vdd.; 205 § 51-52 str. 117-122: Gümrük istasyonunda gümrükçünün ya da vekilin olmadığı durumda köle sahibi kölesini bir sonraki kentte -Kalkhedon'da- en büyük gümrük dairesindeki yetkiliye bildirirdi. Yeni bir köleyi denizden Asia Eyaleti'ne sokan ya da çıkaran kimse, karadan olduğu gibi aynı işlemleri uygular ve bu yeni erkek ve dişi köleler için yalnız bir kez giriş gümrüğü öderdi. Ayrıca bk. Cottier-Crawford 2008, 98vd.; 106; 117 vdd.

[1332] Uygulamada kiralanan ya da kâr getirici işlerde kullanılan köleler ve hayvanlardan elde edilen kazançlar üzerine gelir vergisi konmuştu. Bunun yanı sıra, görünüşe göre, fiilen kölelere ve hayvanlara sahip olmak da vergilendirilmişti.

[1333] Engelmann-Knibbe 1989, 46 vdd.; 200 § 4 str. 13-15; 55 vdd.; 200 § 9 str. 22-26: Bu yasa uyarınca Karadeniz'den gelen ya da Karadeniz'e yelken açan bir tüccar, girişten ya da çıkıştan hemen önce gümrük istasyonuna başvurup yükünü ve gemideki eşyayı, nereden getirdiğini, nereye götürdüğünü beyan etmekle yükümlüydü. Ayrıca bk. Cottier-Crawford 2008, 31.

varsa mal sahibi malını sokacağı ya da çıkaracağı peş peşe iki yerden birinde, istediği istasyona çıkıştan ve girişten önce başvuru ve bildirimde bulunabilirdi. Gümrükçü ya da vekili yasa uyarınca malın boğazdan girmesinden önce başvurunun ya da bildirinin yapılacağı yerde değilse; bu durumda yasaya göre beyanı gereken malın işleminin, bir sonraki gümrük istasyonunda kentin en yetkili gümrük dairesindeki kişi nezdinde yapılması zorunluydu[1334]. Aynı zamanda gümrüklere indirilen mallar, gümrüğü aldatmamak kaydıyla başka yerlere götürülebilirdi. Yasaya aykırı davrananlara, yükünü bildirmemiş olanlara ve gümrüğü yanıltmak amacıyla bildirisiz mal kaçırmaya çalışanlara yasanın ilgili hükümleri uygulanır; söz konusu mal veya nesne gümrükçünün mülkiyetine geçerdi. Sonuç itibariyle Karadeniz'den Roma eyaletlerine deniz aşırı mal sokan ya da çıkaranlar Karadeniz ağzındaki *hieron* ve Kalkhedon'daki gümrük limanında demirlemek ve gemideki mal değerinin % 2.5'i oranında ücret ödemek zorunluluğundaydılar.

Ephesos gümrük yasasının Karadeniz'e olan diğer etkisi esas itibariyle ekonomikti. Zira söz konusu yasanın H. Engelmann-D. Knibbe'nin (1989, 49 vdd.; 200 § 6 str. 16-20) edisyonuna göre:

> *Karadan ve denizden getirilen bir mal için mültezime ya da temsilcisine giriş gümrüğü ödenmişse, aynı mal için aynı kişi, Karadeniz'den gelmemek kaydıyla, aynı yıl içinde, aynı mültezime ikinci kez giriş gümrüğü ödemeyecektir. Eğer, karadan ve denizden mal çıkarırsa, çıkış gümrüğünü ödeyecektir. Bir mal için mültezime çıkış gümrüğü ödenmişse, aynı malın ilk sahibi, Karadeniz'e gitmemek kaydıyla, aynı yıl içinde, aynı mültezime ikinci kez çıkış gümrüğü ödemeyecektir.*

G. D. Merola (1996, 265 dn. 10), Karadeniz'le yapılan ticaretin, gümrük kaybından doğacak zararın daha da büyümemesi gibi tamamen ekonomik bir nedenle bu düzenlemenin dışında tutulduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte B. Takmer'e (2006, 164 vdd.) göre Karadeniz'in, Roma ile Mithradates arasındaki sürtüşmenin halen devam ettiği, İÖ. *ca.* 75 yılına ait bu düzenlemenin dışında tutulmasının asıl nedeni; bu bölgeyi ve Pontos Krallığı'nı ekonomik olarak cezalandırmak, dolayısıyla savaş gücünü zayıflatmak olsa gerekti.

Bithynia'nın Romalılar tarafından bu şekilde ele geçirilmesi, bir yandan Roma'nın doğrudan doğruya Pontos Krallığı'na komşu olmasını sağlarken, diğer yandan da Karadeniz'i Roma donanmasına açıyordu.

[1334] Engelmann-Knibbe 1989, 79; 201 § 16 str. 40-42.

Böylelikle, Romalılar istedikleri zaman İstanbul Boğazı'nı kapayarak Pontos Krallığı'nın ticaretini boğabilir ve Mithradates'e saldırabilirlerdi. Zaten Romalılar, Pontos kralının gücünden dolayı ondan çekiniyor ve Küçük Asya ile Cilicia eyaletlerinde büyük ordular bulunduruyorlardı[1335]. Bu bakımdan Romalıların Bithynia'yı eyalet yapma girişimleri ve boğazda konuşlandırdıkları gümrük istasyonları Mithradates için büyük bir darbe oldu. Durumun bilincinde olan Roma, İÖ. 74 yılı *consul*'lerinden Marcus Aurelius Cotta'yı Bithynia valiliği ve donanma amiralliğine tayin etti[1336]. Cotta ile *consul*'lüğü paylaşan Sulla'nın ünlü komutanlarından Lucius Licinius Lucullus ise, Asia ve Cilicia eyaletleri valiliğine atandı[1337].

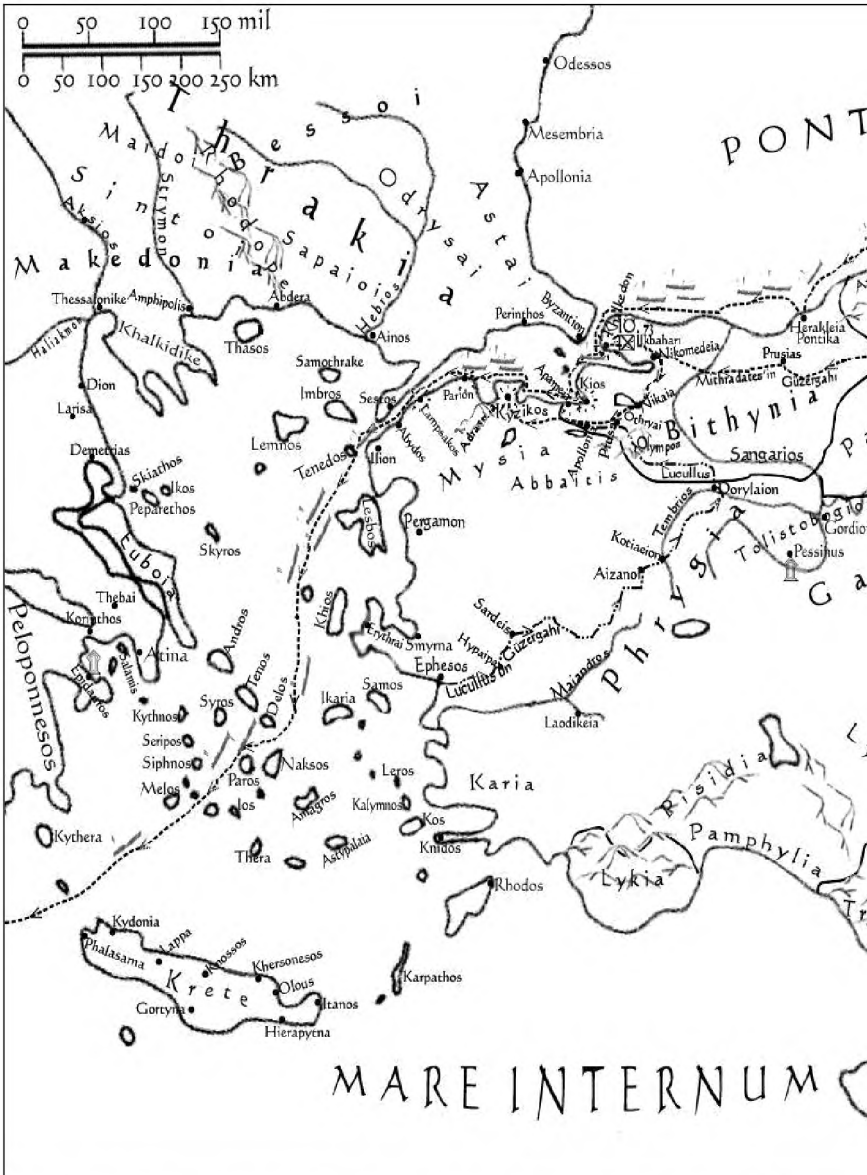
[1335] Sall. *Hist.* II. 44. 7.

Zira, Mithradates'in kendileriyle savaşmak ve Roma İmparatorluğu'nu yıkmak için fırsat kolladığını zannediyorlardı (Sall. *Hist.* I. 67. 8; II. 44. 8).

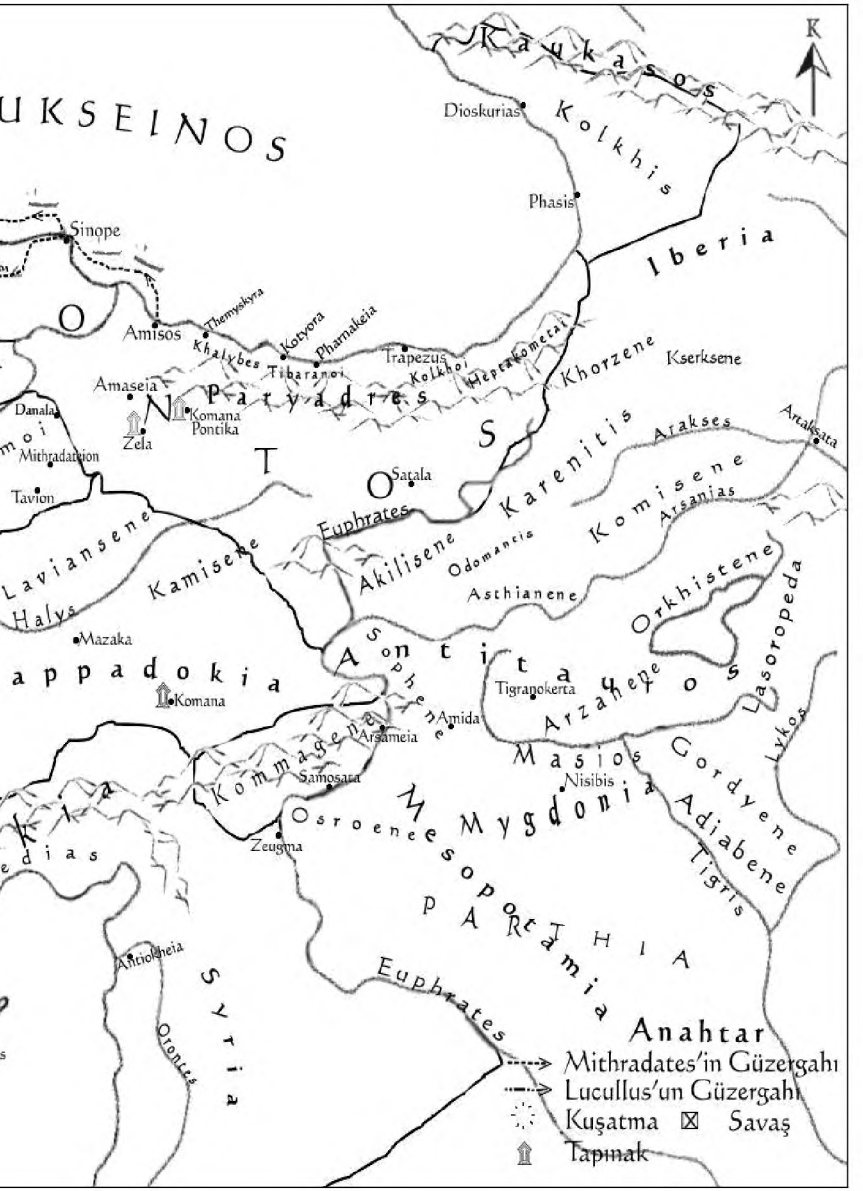
[1336] Memnon XXXVII. 1; Cic. *Mur.* XV. 33; Plut. *Luc.* V. 1; VI. 5; Eutr. VI. 6.

Cotta'nın emrindeki donanmanın sayısı ve ne çeşit savaş gemilerinden oluştuğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, mevcudu 64 gemiden daha fazla olan donanmaya ve 2 *legion*'dan fazla askerden oluşan kara ordusuna sahip olduğu düşünülebilir (App. *Mithr.* 71). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon XXXVII. 2; XXXIX. 1-2.

[1337] İÖ. 74 yılında Roma *Senatus*'unda yeni bir Mithradates Savaşı yapılması üstüne tartışılırken Lucullus'a Alplerin İtalya tarafındaki Galyalılar (*Gallia Cisalpina*) üzerine sefer yapması teklif edildi (Plut. *Luc.* V. 1). Bu durum Lucullus'u gücendirdi. Çünkü o, Mithradates'e karşı savaşmak ve böylelikle Roma'da büyük bir üne sahip olmak istiyordu. Ayrıca kendisi Gallia'dayken, Pompeius İspanya'daki Sertorius'un isyanını bastırır ya da bir şekilde savaşa son verirse, *Senatus*'un hiç tereddüt etmeden, onu Mithradates'e karşı yapılacak olan savaşın başkomutanlığına atayacağını biliyordu (Plut. *Luc.* V. 1-3) –ki zaten, Pompeius da bunu istiyordu (Plut. *Pomp.* XX. 1)–. Bu sırada Roma'ya iki beklenmedik haber geldi. Bunlardan birincisi; Pompeius'un İspanya'da Sertorius'a karşı zor bir durumda kalması ve eğer Roma'dan kendisine derhal asker ile para yardımında bulunulmazsa, ordusuyla birlikte İtalya'ya döneceğini bildirmesiydi (Plut. *Luc.* V. 2; *Pomp.* XX. 1; *Sert.* XXI. 5; Sall. *Hist.* II. 44. 6; II. 82. 1-5; 7-10; ayrıca bk. App. *civ.* I. 111; McGushin 1992, 242 vdd.). İkincisi ise, Servilius Vatia'dan sonra, Cilicia *proconsul*'lüğüne atanan Octavius'un, Cilicia'lı haydutlara karşı savaşırken öldürülmesiydi (Plut. *Luc.* VI. 1). Bu durumu kendi açısından en iyi şekilde değerlendiren Lucullus, bir yandan Pompeius için gerekli parayı temin edip ona gönderirken, diğer yandan da *consul*'lüğünün yedinci ayında kendisinin Cilicia ve Asia *proconsul*'lüğüne atanmasını sağlayarak (Sall. *Hist.* II. 82. 10; Plut. *Luc.* IV. 4; App. *Mithr.* 72; Vell. II. 33. 1), Roma'nın Anadolu'daki kara kuvvetlerinin komutanlığını elde etmiştir (Memnon XXXVII. 1; Cic. *Mur.* XV. 33; Plut. *Luc.* V. 2-VII. 1; App. *Mithr.* 68; 72; Vell. II. 33. 1; ayrıca bk. Sall. *Hist.* II. 82. 10-83; Cic. *Flacc.* XXXIV. 85; *Acad.* II. 1. 1; Cass. Dio XXXVI. 2. 2). Daha detaylı bilgi için bk. Balsdon 1939, 61 dn. 30; Broughton 1952, 101; 106 vdd.; McGushin 1992, 247 vdd.



18) *IV. Nikomedes'in Vasiyeti ve Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı*


K
Kaukasos
Dioskurias
Kolkhis
Phasis
Iberia
Sinope
Themyskyra
Amisos
Khalybes
Kotyora
Pharnakeia
Tibaranoi
Trapezus
Kolkhoi
Hepta Kometai
Khorzene
Kserksene
Amaseia
Komana Pontika
Zela
Danala
Mithradation
Tavion
Satala
Euphrates
Karenitis
Arakses
Artaksata
Komisene
Arsanias
Lavriansene
Halys
Kamisene
Akilisene
Odomantis
Asthianene
Orkhistene
Mazaka
Komana
Sophene
Tigranokerta
Arzaxene
Lasoropeda
Amida
Arsameia
Masios
Nisibis
Gordyene
Lykos
Kommagene
Samosata
Adiabene
Tigris
Osroene
Zeugma
Mesopotamia
Antiocheia
Syria
Orontes
Euphrates
Anahtar
Mithradates'in Güzergahı
Lucullus'un Güzergahı
Kuşatma
Savaş
Tapınak

Ayrıca daha önce Mithradates'e karşı savaşmış olan Lucullus'a, Pontos güçlerine karşı çıkabilecek olası bir savaşın kara komutanlığı verildi[1338].

Bunun üzerine Mithradates, İÖ. 73 yılının baharında simgesel bir davranışla Roma'ya resmen savaş ilan etti[1339]. Donanma üssü olan Sinope'de orduların tanrısı Zeus Stratios'a kurban kestikten sonra, beyaz atların çektiği bir savaş arabasını Poseidon'a adayarak denize attı[1340]. Daha sonra donanmasına sahil boyunca ilerlemesini emretti. Ordusunu üç kısma ayırarak; Mitharos'un oğlu Diophantos'u, Romalılar tarafından Kappadokia Bölgesi'nden gelebilecek herhangi bir saldırıyı karşılaması için Kappadokia'ya[1341] ve Eumakhos'u Paphlagonia üzerinden Galatia'ya[1342] gönderdi. Kendisi de, komutanları Taksiles ve Hermokrates ile birlikte Paphlagonia boyunca Bithynia'ya doğru yürüyüşe geçti[1343]. Dokuzuncu günde Bithynia sınırına vardı[1344]. Bölge kısa süre önce Roma eyaleti haline getirilmiş olmasına rağmen halk, vergi toplayıcıları *publicanus*'lara karşı umumi birnefret ve hoşnutsuzluk duymaya başlamıştı. Bu yüzden Pontos ordusu, Bithynia'da halkın sevgi gösterileriyle karşılandı[1345]. Bu durumda Marcus Aurelius Cotta, Mithradates'in tam donanımlı ordusunu karşısına almaktansa, elindeki sınırlı kara kuvvetleri ve donanmasıyla Kalkhedon'da kalmayı tercih etti. Mithradates hiçbir direnişle karşılaşmadan, bütün Bithynia'yı tekrar işgal etti. Yol boyunca ele geçirdiği bütün Romalıları

[1338] Memnon XXXVII. 1; Plut. *Luc.* V. 1; 6. 1-4; ayrıca bk. Cic. *Mur.* XV. 33; Vell. II. 33. 1.

[1339] Mithradates, her ne kadar kendini saldırgan olarak göstermese de, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'na başladığını inkar etmiyordu (Memnon XXXVII. 2; Liv. *perioch.* 93; Sall. *Hist.* IV. 69. 13; App. *Mithr.* 70-71; Flor. *epit.* I. 40. 14). Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın sorumluluğu Romalılara aitti ve bu savaş her nasılsa halen devam ediyordu. Mithradates'in Paphlagonia'ya girerek Bithynia üzerine yürümesi ve bir yandan Galatia, diğer yandan Kappadokia'ya ordularını göndermesi sadece birinci savaşın devamı niteliğindeydi. Romalıların gözü doymaz para hırsı ve döneklikleri yüzünden Pontos kralı savaşa başlamıştı. Çünkü kralın bütün çabalarına rağmen, Romalılar sadece kendi iç çekişmeleri yüzünden savaşı erteliyor ve kendisiyle barış yapmaya yanaşmıyorlardı. Bundan dolayı Mithradates, onlara karşı savaşma kararı almıştı (Sall. *Hist.* IV. 69. 10; 13; ayrıca bk. Flor. *epit.* I. 40. 13-14).

[1340] App. *Mithr.* 70; Sid. *Carm.* XXII. 158 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. Magie 1950, 324 dn. 6.

[1341] Memnon XXXVII. 1.

[1342] App. *Mithr.* 75. Memnon'a (XXXVII. 2) göre, Galatia'ya giden generalin ismi Timonitidos'tu.

[1343] Memnon XXXVII. 1-2; App. *Mithr.* 70.

[1344] Memnon XXXVII. 2.

[1345] Plut. *Luc.* VII. 5-6.

öldürdü. Kaçabilenler, Kalkhedon'da konuşlanan Romalıların yanına sığındılar. Böylelikle Mithradates Kalkhedon önlerine geldi. Kent, kralın ordusu tarafından karadan, donanması tarafından ise, denizden abluka altına alındı. Pontos kralının karşısında, gerek deniz gerekse karada karşı koyabilecek yeterince güce sahip olmayan Cotta, bir süre surların arkasından kenti savunma yoluna gitti[1346].

Bu sırada Mithradates'in saldırısını duyan Lucius Lucullus, Marcus Aurelius Cotta'ya Kalkhedon limanını bütün deniz gücüyle savunmasını emretti[1347]. Kendisi de Cotta'ya yardım etmek üzere ordusuyla Ephesos'tan yürüyüşe geçti. Ancak güçsüzlüğüne ve savaş konusunda tecrübesizliğine rağmen[1348], bu durumu kendisi için kaçınılmaz bir fırsat olarak gören Cotta, Pontos kralı karşısında kazanılacak bir zaferin bütün şan ve şerefini kendisi almak üzere, Lucullus daha Phrygia'dayken Mithradates'le Kalkhedon önlerindeki ovada savaşmayı kabul etti[1349]. Cotta, düşmanla yüz yüze gelmeyi göze alamadığından, Mithradates'le savaşması için amirali Nudus'u[1350] Kalkhedon önlerindeki ovanın stratejik noktalarında konuşlanmak üzere görevlendirdi[1351]. Bununla birlikte Romalılar, Mithradates'in müttefiklerinden Bastarnai kavmi savaşçıları karşısında konuşlandıkları noktaları terk etmek ve Kalkhedon'a doğru kaçmak zorunda kaldılar. Bu düzensiz çekiliş sırasında dağılan Roma ordusunda panik çıktı. Kalkhedon surlarından Roma ordusunun bozguna uğratılarak kaçışını ve Pontos kuvvetleri tarafından kente doğru kovalanışını gören Cotta, adamlarına derhal şehrin kapılarının kapatılmasını emretti. Kent kapılarının aceleyle kapatılmış olması nedeniyle geç kalanlar büyük bir düzensizlikle, surlar ve Pontos ordusu arasında sıkışıp kaldılar. Nudus'un komutasındaki

---

[1346] App. *Mithr.* 71; ayrıca bk. Memnon XXXIX. 1.

[1347] Memnon XXXVII. 2.

[1348] App. *Mithr.* 71.

[1349] Plut. *Luc.* VIII. 1; App. *Mithr.* 71.

[1350] Appianos'un (*Mithr.* 71) anlatısında, Cotta'nın amiralinin adı Nutus olarak geçmektedir. Bununla birlikte İS. V. yüzyılda yaşamış İspanyalı rahip ve tarihçi Orosius'a (*hist.* VI. 2. 13) göre ise, Kalkhedon önlerinde Mithradates'e karşı savaşan ve bozguna uğrayan Romalı komutanın adı Publius Rutilius'tur ve söz konusu savaş sırasında öldürülmüştür. Appianos'un (*Mithr.* 71) versiyonunda ise, Kalkhedon surları önündeyken sarkıtılan ipler vasıtasıyla surlara çekilerek kurtarılmıştır. Bu bakımdan, bazı modern tarihçiler Cotta'nın amiralinin adını Publius Rutilius Nudus olarak vermektedirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ascon. *cont. Pis.* 4 str. 21-24; Reinach 1975^2, 319 dn. 1; Münzer 1972^2, *col.* 1268; Magie 1950, 325 dn. 8; Broughton 1952, II 105; McGing 1986, 146 dn. 51.

[1351] App. *Mithr.* 71; Oros. *hist.* VI. 2. 13.

birliklerin bir kısmı sur önünde sıkıştırılıp, düşman darbeleri altında yere serildi. Diğer bir kısmı da daracık bir alan içinde birbirinin üzerine yığıldıklarından ezilmek ve boğulmak suretiyle öldüler. Pontos'lular o gün öldürecek adam bulmakta sıkıntı çekmediler. Aralarında Lucius Manlius gibi, Roma *Senatus* üyelerinin de bulunduğu yaklaşık 4.000 Romalı, İÖ. 73 yılının ilkbaharında Kalkhedon surlarının önünde Pontos ordusu tarafından kılıçtan geçirildi[1352]. Plutarkhos (*Luc.* VIII. 1) Romalıların kara savaşı sonunda toplam kayıplarının yaklaşık 4.000 kişi olduğunu söylemektedir. Bu rakam Appianos'a (*Mithr.* 71) göre, 3.000; Memnon'a (XXXIX. 1-2) göre, 5.300 kişidir. Orosius (*hist.* VI. 2. 13), Romalıların Kalkhedon önlerindeki bu savaşta kaç kişi kaybettiklerini bildirmemekle birlikte, Roma ordusunun büyük bir kısmının kılıçtan geçirildiğini ifade etmektedir. Eutropius (VI. 6. 2), Mithradates tarafından Kalkhedon'da bozguna uğratılan Cotta'nın ne kadar kayıp verdiğine değinmez. Sadece *consul*'ün kral tarafından kente kaçmaya zorlandığını ve orada ablukaya alındığını yazar. Cotta'nın yerine Romalılara komuta eden donanma amirali Nudus ve bazı yüksek rütbeli subaylar ise, canlarını, ancak kendilerini halatla kale duvarı üzerine çektirmek suretiyle kurtarabilmişlerdir[1353].

Mithradates kara zaferinden iyi yararlandı. Aynı gün[1354] donanmasına kente hücum emri verdi. Ağır tonajlı savaş gemilerini yollayarak kentin limanını kapayan zincirleri zorlayarak kırdırdı. Pontos donanmasına karşı yelken açan Roma gemilerinden dördünü yaktı. Limanda demirlemiş olan Roma donanmasına ait 60 gemiyi ise, yedeğine alarak götürdü[1355]. Memnon'a (XXXIX. 2) göre, deniz savaşı sırasında Pontos'lular 8.000 Romalıyı daha öldürüp, 4.500 kişiyi esir aldılar. Appianos'a (*Mithr.* 71) göre, Pontos'lulardan 20 tane Bastarnai savaşçısı limanın demirlerinin kırıldığı sırada düşmüştür. Memnon'a (*loc. cit.*) göre ise, Kalkhedon önlerindeki kara ve

---

[1352] Kalkhedon önlerinde yapılan kara savaşına ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* III. 12-13; IV. 69. 13; Cic. *Mur.* XV. 33; Liv. *perioch.* 93; Memnon XXXIX. 1; Eutr. VI. 6. 2.

[1353] App. *Mithr.* 71.

[1354] Memnon XXXIX. 2; App. *Mithr.* 71.

[1355] Sall. *Hist.* IV. 69. 13; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* VIII. 1.

P. Gyllius'a (*Bosp.* III. 10) göre, Kalkhedon önlerindeki kıstağın yakınında, kıstakla düzlük arasında, kuzeyde Azize Euphemia Kilisesi'nin bulunduğu tepe Appianos (*Mithr.* 71) tarafından anılmıştır. VI. Mithradates, Kalkhedon içinde kapalı kalan Cotta'yı kuşattığında her iki ordu da bu mevkiyi ele geçirmeye çalışıyordu. Appianos'tan (*loc. cit.*) Kalkhedon'un zincirle kapatılabilen ve 60'tan fazla gemiyi alacak kapasitede bir limanı olduğu anlaşılmaktadır. Yazar Mithradates'in donanmasının Kalkhedon'un limanına zorla girdiğini, limanın ağzını kapatan zincirleri kırdığını, 4 gemiyi yaktığını ve 60 gemiyi de limandan alarak yedeğinde çekip götürdüğünü anlatmıştır.

deniz savaşları sırasında Pontos'lular, içlerinden 30 tanesi Bastarnai kavminden gelen savaşçılardan olmak üzere yaklaşık 700 kişi kaybetmişlerdir (Memnon XXXIX. 2). Ne Nudus ne de Cotta, kralın donanmasına karşı herhangi bir girişimde bulunmadılar[1356]. Kenti çevreleyen kuvvetli surların içerisinde Lucullus'un kendilerini kurtarmasını beklemeye koyuldular[1357].

Mithradates, Kalkhedon önlerinde kazandığı deniz ve kara savaşından sonra, kenti ele geçirmek için acele etmedi. Cotta'yı ve diğer Romalıları Kalkhedon'da hem karadan hem de denizden abluka altına aldı. Bir süre kuşatmayı bizzat idare etti. Ardından komutanlarından birine kentin ablukasını sürdürmesi için yeterince asker bıraktı[1358]. Kendisi, ordusunun ana bölümüyle birlikte Kalkhedon'dan hareket ederek Kyzikos (Erdek) üzerine yürümeye başladı. Çünkü Kalkhedon'un eski müttefiklerinden Kyzikos'lular kralın Kalkhedon kuşatması sırasında kente gemi, asker ve erzak yardımında bulunmuşlardı[1359]. Eutropius'a (VI. 6. 2-3) göre ise, kralın Kalkhedon'dan Kyzikos'a geçmesindeki asıl amacı Kyzikos'u ele geçirip, bütün Küçük Asya'yı istila etmekti.

Kralın Romalılar karşısındaki bu utkusu kısa sürede bütün Anadolu'da duyuldu. Mithradates'in parlak zaferi[1360] ve Bithynia halkının Romalılara duyduğu nefret, kralın kısa süre içinde Bithynia'yı ele geçirmesine yardımcı oldu. Kral eyalet boyunca ilerlerken, Nikomedeia (İzmit), Nikaia (İznik), Apameia Myrleia (Mudanya), Prusa (Bursa) ve Prusias *ad mare*/ Kios (Gemlik) gibi Bithynia kentlerinden bazıları kapılarını Pontos ordusuna kendiliklerinden açarken bazıları, ancak zorlandıktan ve kuşatıldıktan sonra ele geçirildi[1361].

[1356] App. *Mithr.* 71.

[1357] Plut. *Luc.* VIII. 1. Ayrıca bk. Cic. *Mur.* XV. 33.

[1358] Plut. *Luc.* VIII. 2; App. *Mithr.* 71.

[1359] Plut. *Luc.* IX. 1.

[1360] Cic. *Mur.* XV. 33; Memnon XXXIX. 3.

[1361] App. *Mithr.* 77; ayrıca krş. Oros. *hist.* VI. 2. 23. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. Magie 1950, 326 dn. 10.

Bu sırada, Sertorius'un Mithradates'e Küçük Asya valisi sıfatıyla gönderdiği Marius, Pontos ordusunda görev yapmaktaydı. Marius, yukarıda sözünü ettiğimiz kentlerin ele geçirilmesinde Mithradates'e yardımcı olmuş, kentlere ilk olarak kendisi girmiştir. O zaman Mithradates, onun arkasından yürüyerek bir bakıma *vasal* kral gibi davranmıştır. Böylelikle Mithradates, kendisini bir fatih olarak değil, Roma'daki demokrat/halkçı partinin bir müttefiki olarak tanıtmıştır. Marius ise, Sertorius'un *proconsul*'ü sıfatıyla fethedilen kentlerden kimini özgür ilan etmiş, kimini ise vergiden muaf tutmuştur (Plut. *Sert.* XXIV. 3-4).

Bu arada Pontos donanması, Romalıların tek bir gemisinin kalmadığı Marmara Denizi'nde dolaşmaya başlamıştı. Kuvvetli Pontos donanması önce, Apameia Myrleia ve Prusias/Kios gibi kentlerin fethedilmesinde yardımcı olmuş, ardından Parion (Kemer Kalesi) ve Lampsakos (Lapseki) gibi Hellespontos kentlerini ele geçirerek Pontos deniz kuvvetlerine Ege Denizi'ni açmıştır[1362]. Böylelikle, İÖ. 73 yılı yazı sona ermeden Bithynia'nın büyük bir bölümü ve Mysia'nın bir kısmı Mithradates'in eline geçmiş oldu. İşte bu sırada kral, İspanya'da Roma'ya karşı savaşan Sertorius'a söz verdiği gemileri[1363] –60 savaş gemisi– gönderdi[1364]. Pontos kralının Bithynia'yı istila ederek, İstanbul ile Çanakkale boğazlarını kontrolü altına aldığı haberi Roma'ya ulaşınca, Romalılar bu durumdan oldukça rahatsız oldular[1365]. Çünkü Mithradates, artık tekrar istediği zaman Ege ve Akdeniz'e açılabilir ve hem korsanlar hem de Roma düşmanlarıyla kendilerine karşı birlik oluşturabilirdi.

Bu sırada Lucullus, 5 *legion*'dan oluşan ordusuyla Kuzey Phrygia boyunca, Cotta'ya yardım etmek üzere Bithynia'ya doğru ilerliyordu[1366]. Sangarios Irmağı kenarında kamp kurduğu sırada, Cotta'nın Kalkhedon'da Mithradates tarafından hem kara hem de deniz savaşları sonucunda yenilerek, kralın ordusu tarafından kuşatıldığı haberini almış[1367] ve ordusunu süratle bu kentin üzerine doğru sürmüştür. Fakat Lucullus, Mithradates'in ordusuyla karşılaştığı zaman, kralın ordusunun büyüklüğü karşısında şaşırarak durakladı[1368]. Askerlerinin ısrarına rağmen Mithradates'le savaşmaya yanaşmadı[1369]. Böyle bir orduya karşı yapacağı meydan muharebesinde şansının olmadığını anladı. Bundan dolayı kralın ordusunu uzaktan izleyerek savaştan kaçındı. Zaman kazanmaya çalışarak geri çekildi. Bu sırada Mithradates, Sertorius'un kendisine gönderdiği ünlü kumandanı tek gözlü Marius ile Eumakhos komutasındaki tam teşkilatlı büyük bir orduyu Lucullus'un üzerine üzerine gönderdi[1370]. Lucullus, bu kadar büyük bir gücün uzun süre bir arada kalamayacağını düşünerek, Kalkhedon'un intikamını

[1362] App. *Mithr.* 76.

[1363] Plut. *Sert.* XXIII. 3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* XVI. 46; App. *Mithr.* 68; Souza 1999, 143. Florus (*epit.* II. 10. 4) ise, –büyük bir ihtimalle şaşırarak– Sertorius'un Pontos kralına filo gönderdiğini iddia etmektedir.

[1364] Magie 1950, 326.

[1365] Cic. *Leg. Man.* VIII. 21; *Mur.* XV. 33; Plut. *Luc.* XIII. 4.

[1366] Plut. *Luc.* VIII. 1-2.

[1367] Memnon XXXIX. 3.

[1368] Memnon XL. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 72.

[1369] Liv. *perioch.* 94.

[1370] Plut. *Luc.* VIII. 5-6; Oros. *hist.* VI. 2. 13.

almayı isteyen askerlerinin ısrarına rağmen, böylesine büyük ve güçlü bir orduyla savaşmaktan kaçındı. Adamlarına kralın askerlerinden bazılarını yakalamalarını ve kendisine getirmelerini emretti. Ele geçirilen askerleri birer birer sorgulayarak düşman ordusunun sayısı ve yiyecek stokları hakkında bilgiler edindi. Sonunda Marius'un, ancak 3 ya da 4 günlük erzakı kaldığına kanaat getirdi. Adamlarına toplayabildikleri kadar yiyeceği tahkim edilmiş kamplarında stok etmelerini buyurdu. Böylelikle, işini zamana bırakarak düşmanlarının yiyecek sıkıntısı çekmesini beklemeye başladı[1371]. Marius'un çeşitli defalar kendisini savaşa davet etmesine rağmen, onunla meydan muharebesi yapmaya yanaşmadı. Marius da, ona tahkimli Roma kampında saldırmayı göze alamadı. Sonunda yiyeceği tükenen Marius erzak depolarına yaklaşmak üzere Bithynia sahillerine doğru çekildi. Mithradates'le birleşti.

Sayıca kendisinden oldukça üstün bir orduyla çarpışmayı göze alamayan Lucullus, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın başında düşmana karşı vur-kaç taktiği uygulayarak başarılı süvari savaşları yaptı[1372]. Böylesine büyük bir ordunun iaşe zorluğunu düşünerek önce düşmanın sayısını azaltmayı düşündü. Mithradates'in kalabalık ordusunun bu koşullar altında erzak ihtiyacını uzun süre gideremeyeceği açıktı[1373]. Bu noktadan hareket eden Lucullus, savaş stratejisini buna göre şekillendirdi: Mithradates'i uzaktan izledi.

Pontos kralı, belki de Sertorius'la yaptığı anlaşma hükümlerine uyarak, Küçük Asya'ya girmek için herhangi bir teşebbüste bulunmadı[1374]. Bunun yerine Marmara Denizi'nin kenarında, Kapıdağ Yarımadası'nın şimdiki kıstağının kuzey yanındaki dağlık bir alan üzerine kurulmuş, Küçük Asya'nın en büyük ve güzel kentlerinden biri olan Kyzikos'u almayı düşünüyordu[1375]. Çünkü Kyzikos'lular Romalılara sadık kalarak, Mithradates'in Kalkhedon Savaşları'ndan önce, kente önemli ölçüde gemi ve asker yardımında bulunmuşlardı. Fakat, bu yüzden 3.000 asker ve 10 gemi kaybetmişlerdi[1376]. Bu bakımdan Mithradates, İÖ. 73 yılı sonbaharında yağmurlu ve karanlık bir gecede, akşam yemeğinden sonra, Lucullus'a

---

[1371] Plut. *Luc.* VIII. 7-8.

[1372] Liv. *perioch.* 94.

[1373] Sall. *Hist.* IV. 69. 14; App. *Mithr.* 72.

[1374] Plut. *Sert.* XXII. 4-24. 1.

[1375] Strab. XII. 8. 11 *c.* 575. Cicero'ya (*Mur.* XV. 33) göre ise, Mithradates, Kyzikos'u Küçük Asya'nın kapısı varsayıyordu. Eğer Kyzikos'u alırsa, Roma'nın Asia Eyaleti'ne kolaylıkla girebileceğini ve Anadolu'nun kapılarının bir kez daha kendine açılacağını zannediyordu.

[1376] Plut. *Luc.* IX. 1.

sezdirmeden karargahını kaldırdı. Bütün gece yol aldıktan sonra, günün ilk ışıklarıyla birlikte Kyzikos Boğazı karşısındaki Adrasteia Dağı yamaçlarında konuşlanarak kente saldırdı. Ancak, Mithradates'in beklenmedik bir zamanda 150.000 kişi ve büyük bir atlı kuvvetiyle kentin karşısındaki Adrasteia denilen dağı ve dolaylarını ele geçirmek suretiyle baskın yaptığı; sonra ordusunu kente hâkim olan arazinin berzah kısmına geçirdiği ve onlarla yalnız karada değil; 400 savaş gemisiyle denizde de savaştığı zaman, Kyzikos'lular kralın bütün saldırılarına karşı koydular[1377]. Kısa süre sonra, Lucullus'un Roma ordusuyla yakınlarda olduğunu öğrenmeleri Kyzikos'luların cesaretlerini artırdı[1378]. Bu nedenle Mithradates'in, teslim olmalarına yönelik tekliflerini reddettiler[1379]. Lucullus'un yardımları ve desteğiyle Mithradates'e karşı başarıyla direndiler. Byzantion'lular ise, bu sırada Lucullus'a önemli yardımlarda bulunmaya devam ediyorlardı[1380].

İÖ. 73-72 kışında Kyzikos'u almak için her çareye başvuran kral sonunda kenti ele geçirmenin sandığı kadar kolay olmadığını anladı. Daha sonra da Kyzikos kuşatmasını kaldırmaya karar vererek açlıktan, soğuktan, yorgunluktan ve salgın hastalıklardan tükenen ordusunu geri çekmek üzere harekete geçti[1381]. Ordusunu çeşitli kolordulara böldü. Kendisi ise, ordusundan geri kalan birliklerle Nikomedeia'ya doğru yelken açtı. Lucullus'un elinde Karadeniz donanmasını engelleyecek gemisi olmadığı için Mithradates'in gitmesine engel olamamıştır. Bununla birlikte kral yolda – Parion açıklarında– fırtınaya yakalanmış; hem kendi donanması hem de

---

[1377] Strab. XII. 8. 11 *c*. 575-576; Plut. *Luc*. IX. 1-2; ayrıca bk. Memnon XL. 1; 3-5; Cic. *Arch*. IX. 21; Sall. *Hist*. III. 27-30; App. *Mithr*. 72-74; Flor. *epit*. I. 40. 14-15; Eutr. VI. 6. 3; 9; Thorburn 1997, 57 vdd.

[1378] Plut. *Luc*. IX. 3-6; Oros. *hist*. VI. 2. 14; Flor. *epit*. I. 40. 16. Orosius (*hist*. VI. 2. 14) ve Frontinus'a (*strat*. III. 13. 6) göre, Lucullus, Mithradates tarafından kuşatılmakta olan Kyzikos'lulara yakınlarda olduğunu ve kente yardıma geldiğini bildirmek istedi. Bir ada üzerine inşa edilmiş olan kente karadan giriş, dar bir köprüden sağlanmaktaydı. Ancak o köprü Pontos'luların kontrolü altındaydı. Bundan dolayı Lucullus, şişirilmiş iki deri parçasının içine yazdığı mektupları diktirterek, yüzmede ve gemicilikte usta olan bir askerine buyruklarını kente ulaştırmasını emretti. Birbirine alttan iplerle bağlanan şişirilmiş deri parçalarının üzerine binen asker bazen derilerin üzerinde bazen de derilerin arasında ve arkasında yüzerek yaklaşık 10 km'lik mesafe aldı. Bacaklarını dümen gibi kullanarak rotasını doğrultan askeri uzaktan gören Pontos'lular onu bir çeşit deniz yaratığı zannettiklerinden Romalı kente ulaşmayı başardı. Lucullus'un mektuplarını yetkililere teslim etti. Ayrıca bk. Sall. *Hist*. III. 33.

[1379] App. *Mithr*. 73.

[1380] Cic. *de prov. Cons*. IV. 6; Tac. *ann*. XII. 62; ayrıca bk. Gyllius *Cons*. I.

[1381] Sall. *Hist*. IV. 69. 14; Plut. *Luc*. XI. 5; App. *Mithr*. 76; ayrıca bk. Liv. *perioch*. 95; Oros. *hist*. VI. 2. 19.

Lampsakos'ta bıraktığı filo büyük ölçüde zarar görmüştür[1382]. Mithradates yolda Priapos kentinin ünlü kehanet merkezi Artemis Tapınağı'nı yağmaladıktan[1383] sonra, Marmara Ereğlisi'nin önde gelen kentlerinden Perinthos'u kuşatmıştır[1384]. Başarısız birkaç denemenin ardından, Roma'yla olan ittifakına sadık kalarak Lucullus'a yardım eden Byzantion'u tehdit etmiştir. Orosius'a (VI. 2. 24) göre, Mithradates donanmasıyla Byzantion üzerine yelken açmış; ancak savaş düzeninde kent üzerine yürürken fırtınaya yakalanmıştır. Bu fırtına sırasında kralın donanmasındaki 80 tane mahmuzlu savaş gemisi batmış ve gemilerinin bir kısmı hasara uğramıştır. Bu sırada kralın amiral gemisi dahi hasara uğramıştır. Bütün çabalara karşı gemi fırtınaya dayanmamış ve çatırdayarak su almaya başlamıştır[1385]. Kral canını ancak batmakta olan gemisinden kendisine yardıma gelen korsan Seleukos'un *myoparo*'suna[1386] atlayarak kurtarmıştır[1387]. Ancak gene de kral Byzantion önlerine geldiğinde kente karşı çeşitli yaptırımlarda bulunmuş[1388] sonunda Nikomedeia'ya çekilerek orada konuşlanmıştır[1389]. Byzantion ve Kalkhedon'lular İÖ. 90 yılından İÖ. 63 yılına kadar çeşitli aralık-

---

[1382] Sall. *Hist.* IV. 69. 14; App. *Mithr.* 76; ayrıca krş. Liv. *perioch.* 95; Oros. *hist.* VI. 2. 24.

[1383] Plut. *Luc.* XIII. 4.

[1384] Memnon XL. 5.

[1385] Orosius'a (*loc. cit.*) göre Mithradates'in yakalandığı bu fırtına, kral Byzantion üzerine seyrederken Marmara Denizi'nde vuku bulmuştur. Ancak Appianos (*Mithr.* 78); Sallustius (*Hist.* III. 54-56; IV. 69. 14); Plutarkhos (*Luc.* XIII. 2); Florus'a (*epit.* I. 40. 18-19) ve Memnon'a (XLII. 2) göre Mithradates ülkesine geri dönüş yolculuğu sırasında Karadeniz'de şiddetli bir kış fırtınasına yakalanmıştır. Ayrıca bk. Liv. *perioch.* 95.

[1386] Bordaları su seviyesine yakın, olağanüstü hızlı ve denize dayanıklı bir tekne türüdür. Antikçağda genellikle korsanlar tarafından kullanılırdı. Mükemmele denk '*par excellence*' olarak da adlandırılırdı.

[1387] Oros. *hist.* VI. 2. 24.

Orosius (*loc. cit.*) her ne kadar bu olayın kralın Byzantion üzerine yelken açtığı sırada gerçekleştiğini ifade etse de bu fırtına ve söz konusu kurtarma olayı kralın Karadeniz'e dönüş yolculuğu sırasında vuku bulmuş olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* XIII. 3; App. *Mithr.* 78. Daha detaylı bilgi için bk. Münzer 1964[2], *col.* 1247; McGing 1986, 139; Souza 1999, 125; Arslan 2003b, 23 vd. dn. 33-35.

[1388] Cic. *de prov. Cons.* IV. 6; Tac. *ann.* XII. 62; ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I.

Eutropius'a (VI. 6. 3) göre ise, Mithradates Kyzikos kuşatmasında gecikince Lucullus kralı arkadan ablukaya aldı. Kıtlık yaratarak kralın gücünü zayıflattıktan ve onu pek çok muharebede yenik düşürdükten sonra kendi zamanında Constantinopolis olarak adlandırılan Byzantion'a kovaladı.

[1389] Memnon XL. 5; Liv. *perioch.* 95; App. *Mithr.* 76.



19) *VI. Mithradates'in Kyzikos Kuşatması*

larla süren ve Roma'nın Anadolu hakimiyetine karşı en çetin sınavını verdiği Mithradates-Roma savaşları sırasında Romalıları her bakımdan desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Ayrıca Byzantion'lular da Kalkhedon'lular gibi Pontos kralı kentlerini kuşattığında VI. Mithradates'in saldırısını büyük bir çaba ile püskürtmüş ve sonuna kadar kentlerini savunmuşlardır. Bu bakımdan Cicero (*de prov. Cons.* IV. 6) ve Tacitus (*ann.* XII. 62), Byzantion'u Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'ndaki Mithradates'in tüm saldırılarına ve Küçük Asya'yı kırıp geçiren Pontos kralının ordularının kentlerini kuşatmasına rağmen onlara karşı koyduğundan dolayı övmektedirler[1390].

Roma ve müttefiklerinin başarıları ve Kyzikos'luların kentlerini sonuna kadar kararlılıkla savunmaları nedeniyle Mithradates, Kyzikos kuşatmasını kaldırmak zorunda kalmıştı[1391]. Böylelikle Lucullus zafer alayıyla birlikte, vatandaşların sevinç gösterileri eşliğinde, muzaffer bir kumandan edasıyla Kyzikos'a girdi. Romalılara olan sadakatleri nedeniyle halkı her çeşit vergiden muaf tuttu, kenti ise bağımsız ilan etti. Bununla da kalmayarak, kentin *territorium*'unu büyük ölçüde genişletti[1392]. Strabon'a[1393] göre :

"*Romalıların ayrıcalık tanıdıkları kent kendi zamanına kadar iç bağımsızlığını korumuştu. Vaktiyle sahip olduklarına ilaveten Romalılar tarafından verilenlerle birlikte oldukça geniş toprakları olmuştu. Bunlar arasında, bir kısmı Byzantion'luların elinde olan Daskylitis* (Manyas) *Gölü'nün bazı kısımları ve Adrasteia Ovası, Troia Bölgesi'nde ise, Aisepos'un* (Gönen Çayı) *karşı kıyısında bulunan Zeleia* (Sarıköy) *dolaylarının bazı kısımları yer alıyordu. Dolionis ve Myg-*

[1390] Cicero (*de prov. Cons.* IV. 6) bütün bunlara ek olarak Byzantion'luların –özellikle İÖ. I. yüzyılda– önemli savaşlarda güçlerini kaybettiğine değinmiştir. Ancak Byzantion'luların Mithradates'in tüm saldırılarına ve kralın Küçük Asya'ya akan askerî güçlerinin bütün yıkımlarına engel olduklarını dile getirmiştir. Bunu yaparken Byzantion halkını Mithradates'in ordularına karşı bileklerinin gücüyle sonuna kadar dayandıkları ve kentlerinin yok olup gitmesini önledikleri için takdir etmiştir.

[1391] Sall. *Hist.* IV. 69. 14; Liv. *perioch.* 95; Strab. XII. 8. 11 *c.* 576; App. *Mithr.* 76-77; Flor. *epit.* I. 40. 17; Oros. *hist.* VI. 2. 19; ayrıca bk. Memnon XL. 3-4; Cic. *Arch.* IX. 21; Sall. *Hist.* III. 38; Eutr. VI. 6. 8.

[1392] Plut. *Luc.* XII. 1; App. *Mithr.* 76; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* VIII. 20; Vell. II. 33. 1-2.

[1393] Strab. XII. 8. 11 *c.* 576. Bununla birlikte, Kyzikos'un bu özgürlüğü Tiberius'un imparatorluğu zamanına (İS. 14-37) kadar devam etmiş gözükmektedir. Fakat kent halkı Roma İmparator Kültü çerçevesinde, Augustus'a ibadeti kabul etmemekle suçlanmıştır. Kısa süre sonra da bu iddialara Roma halkına karşı yasadışı ve kötü muamelelerde bulunmak eklenmiştir. Böylelikle Kyzikos'luların Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında kazanmış oldukları özgürlükleri ceza olarak ellerinden alınmıştır (Tac. *ann.* IV. 36; Suet. *Tib.* XXXVII. 3). Ayrıca bk. Işık 2001, 170.

donia'ya ilaveten Apolloniatis/Miletopolitis (Ulubat) *göllerine kadar uzanan topraklar da onlara aitti*".

Bu bakımdan Kyzikos'lular Lucullus'a olan minnettarlıklarını göstermek için, onun adına *–Luculleia–* oyunları düzenlemişlerdir[1394].

Ardından Lucullus ve komutanları, Mithradates'in deniz[1395] ve kara güçleriyle çeşitli savaşımlar verdikten ve kralın Bithynia'daki hakimiyetini kırdıktan sonra[1396], Nikomedeia üzerine yürümek için hazırlıklara başlamışlardır. Bu sırada Lucullus tarafından Pontos kralının Kalkhedon üzerindeki kuşatmasının sona erdirilmesiyle Marcus Aurelius Cotta tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur[1397]. Bunun üzerine Cotta emrindeki güçlerle Kalkhedon'dan hareket ederek Lucullus'un komutanlarından Triarius'la birleşmiş ve Nikomedeia'da konuşlanmış olan Mithradates'in kara yolunu bloke etmiştir[1398]. Lucullus'a, Mithradates'i Nikomedeia kentinde hem karadan hem de denizden abluka altına alma fırsatı yakaladıklarını ve bir an önce denizden Astakenios (İzmit) Körfezi'ni bloke etmesini bildirmişlerdir. Ancak Lucullus'un bu işle görevlendirdiği Voconius, Samothrake Adası'ndaki dinsel törenleri izlerken gereğinden fazla zaman kaybettiği – belki de bilerek oyalandığı– için söz konusu plan uygulanamamıştır. Çünkü iyi haber alma ve casusluk teşkilatına sahip olan Mithradates, Ege Denizi'nde ve Tenedos (Bozcaada) Adası çevresinde Lucullus'a karşı savaşan donanmasının iki deniz savaşında da yenilmiş olduğunu ve Romalıların kendisini kapana kıstırma planları yaptığını öğrenmiştir. Romalıların kendisine karşı saldırmak üzere hazır bekleyen ordusuna karşı koyabilecek güçte olmadığı için daha erken yola çıkma hazırlıklarına girişmiştir[1399]. Böylelikle, İÖ. 72 yazında, Voconius ve Lucullus'un Astakenios Körfezi'ne ulaşmalarından önce, kral ordusundan geriye kalan askerlerini donanma-

---

[1394] App. *Mithr.* 76.

[1395] Plut. *Luc.* XII. 3-4; App. *Mithr.* 77.

[1396] App. *Mithr.* 77; Memnon XLI. 1-3; Oros. *hist.* VI. 2. 23; ayrıca bk. *IGR* III 34

[1397] Lucullus *elogium*'unda (kitabe/yazıt) Cotta'nın kendisi tarafından özgürlüğüne kavuşturulduğunu ifade eder (*CIL* I^2 196 n° 21). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* VIII. 3-8; Auct. *Liber de Vir. ill.* 74. 4.

[1398] Memnon'a (XLII. 1) göre, Cotta önceki başarısızlıklarını bir şekilde telafi etmek istediği için, bozguna uğramış olduğu Kalkhedon'dan Nikomedeia'ya doğru ilerlemiştir. Gene de tedbiri elden bırakmamış, savaşa girmekten sakınarak, kentten 150 *stadia* uzaklıkta kamp kurmuştur. Triarius ise, daha çağrılmayı beklemeden büyük bir hızla Cotta'ya yetişmiş ve Mithradates'in kente doğru geri çekilmesinin ardından, orada onu her taraftan kuşatma altına almak üzere Roma ordusunu hazırlamaya başlamıştır.

[1399] Memnon XLII. 2.

sından arta kalan gemilere[1400] bindirerek Nikomedeia'dan Karadeniz'e doğru yelken açmıştır[1401].

Kral hiçbir güçlükle karşılaşmadan ve Byzantion ile Kalkhedon donanmaları tarafından rahatsız edilmeden, İstanbul Boğazı'nı geçerek Karadeniz'e açılmıştır. Fakat burada da kötü talihi yakasını bırakmamış ülkesine doğru seyrederken korkunç bir fırtınaya yakalanmıştır. Birkaç saat içinde gemilerinin büyük bir bölümü batmış[1402], bir bölümü ağır hasara uğramış, diğer bir bölümü ise, fırtınanın etkisiyle açıklara sürüklenmiştir. Hatta derin rahleleri olan kendi amiral gemisi[1403] bile, su almaya başlayarak batma tehlikesi geçirmiştir. Bunun üzerine Mithradates donanmasında Romalılara karşı savaşan korsan Seleukos'un yardım teklifine olumlu yanıt vermiş ve onun korsan kadırgasına geçmiştir[1404]. Böylelikle sağ salim Hypios (Büyükmelen Çayı) Irmağı'na ulaşmayı başararak[1405], burada fırtınadan kurtulmayı başarabilen gemilerini toplamıştır.

Sonuç olarak Byzantion ve Kalkhedon'lular Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın bundan sonraki evresi boyunca, İÖ. 72 yılından İÖ. 63 yılına kadar karada ve denizde ilerledikleri ya da erzak ikmali yaptıkları durum-

---

[1400] Florus'a (*epit.* I. 40. 18) göre, kralın donanması o sıralar yaklaşık 100-120 gemiden oluşuyordu. Bu sayı kralın savaşa başladığı oranın dörtte biri kadardır.

[1401] Liv. *perioch.* 95; App. *Mithr.* 78. Plutarkhos'a (*Luc.* XIII. 1-2) göre, Voconius, Astakenios Körfezi'ne girdiği zaman, Mithradates çoktan Nikomedeia'dan demir almış ve Bithynia'ya son defa veda ederek, kendi krallığına doğru yola çıkmış bulunuyordu.

[1402] Mithradates bu fırtınada Appianos'a (*Mithr.* 78) göre, 60 gemi ve 10.000 kişi kaybetmiştir. Sallustius'a (*Hist.* III. 54-56; IV. 69. 14) göre, kral bu fırtınada en tecrübeli askerlerini ve donanmasının en iyi gemilerini yitirmiştir. Plutarkhos (*Luc.* XIII. 2), fırtınadan sonra, Karadeniz sahillerinin parçalanan gemi enkazları ve insan cesetleriyle dolduğunu ve gemi parçalarının bütün kıyı şeridini kapladığını ifade etmektedir. Florus'a (*epit.* I. 40. 18-19) göre, rüzgarın şiddetinden savaş malzemesi ve asker yüklü 100'den fazla gemiden oluşan filosu dağılmış ve gemilerin birçoğu batmıştır. Kyzikos kuşatması sonucunda çok ağır kayıplara uğrayan kral, bu savaşta Lucullus'tan ziyade doğal afetlere ve kötü kaderine yenilmiştir (ayrıca bk. Liv. *perioch.* 95). Memnon (XLII. 2) ise, Pontos'luların ülkelerine geri dönüş yolculukları sırasında yakalandıkları şiddetli kış fırtınasında kaç gemi kaybettiklerine ilişkin bir rakam vermemekle birlikte, donanmalarındaki *trieres*'lerinden bazılarını kaybettiklerini ancak gene de kralın, gemilerinin büyük bir bölümüyle birlikte Hypios Irmağı'na ulaştığını bildirmiştir.

[1403] Plutarkhos'a (*Luc.* XIII. 2-3) göre, Mithradates fırtına sırasında bir tüccarın gemisinde; Appianos'a (*Mithr.* 78) göre ise, kendi amiral gemisindeydi.

[1404] Plut. *Luc.* XIII. 3; App. *Mithr.* 78. Daha detaylı bilgi için bk. Münzer 1964[2], *col.* 1247; McGing 1986, 139; Souza 1999, 125). Ayrıca krş. Oros. *hist.* VI. 2. 24.

[1405] Memnon XLII. 2. Hypios Irmağı'na ilişkin olarak ayrıca bk. Arr. *periplus* XIII. 2; Skylaks *periplus* 91; Apoll. Rhod. *argon.* II. 795; Arslan 2005, 99.

larda ve uygun görülen sığınaklarda kaldıklarında Romalıların ünlü generallerinden Lucullus ve Pompeius'a önemli yardımlarda bulunmaya devam etmişlerdir[1406]. Bu bakımdan VI. Mithradates intihar etmek zorunda kaldıktan ve krallığı Pompeius tarafından ele geçirildikten sonra da kazanan tarafı tutmanın getirdiği ayrıcalıklardan faydalanmışlardır. Zira Pompeius, İÖ. 64 ilkbaharında Pontos Krallığı'nın batı kısımlarını εἰς ἕνδεκα πολιτείας διεῖλε=*on bir yönetim bölgesine ayırdı*[1407]. Politik idareyi ise, büyük ölçüde yerel sivil yönetimlerin eline bıraktı. Daha sonra da, İÖ. 74 yılında Roma eyaleti yapılmış olan Bithynia ile birleştirerek ortak bir eyalet



Pompeius Magnus

[1406] Tac. *ann.* XII. 62; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Cons.* I. 1.

[1407] Strab. XII. 3. 1 *c.* 541. *Pontus et Bithynia* Eyaleti'nin Pontos kısmında kalan yörelerini, Pompeius 11 tane yönetim bölgesine ayırarak, bölgenin esasen kent meclisleri tarafından yönetilmesini sağlamış oldu. Böylelikle bir bakıma yörenin gene eskisi gibi, otokton unsurları içererek idare edilmesine devam edilmiş oldu. Bu 11 yönetim bölgesi esas itibariyle Amastris, Magnopolis, Amaseia, Diospolis, Amisos, Nikopolis, Pompeïopolis, Zela, Neapolis, Megalopolis ve Sinope/Abonouteikhos kentlerini ve *territorium'larını* kapsıyordu. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, Strabon'un (*l.c.*) kent (= *polis* [πόλις]) yerine yönetim (= *politeia* [πολιτεία]) sözcüğünü kullanmış olmasıdır. Bu bakımdan söz konusu yörelerdeki yönetimler, klasik anlamdaki kent devletleri değil; fakat kent statüsü taşıyan ya da daha yeni kent nitelikleri taşımaya başlamış yerleşimlere bağlı merkezlerin çevresinde örgütlenmiş yerel idari birimler olsa gerektir (ayrıca bk. Marek 1993, 26 vdd.; 31 vdd.; Sartre 1995, 138 dn. 7). Zira, bu suretle Pompeius, bir yandan bölgeyle diğer Anadolu kentlerinin yönetim şeklini birleştirirken diğer yandan da oluşturduğu *politeia* olgusuyla daha sağlam ve dengeli bir örgütlenme biçimi sağlayarak bölgeye Roma idaresini empoze etmiş oluyordu. Daha detaylı bilgi için bk. Niese 1883, 577 vdd.; Fletcher 1939, 17 vdd.; 20 vdd. dn. 12; Wellesley 1953, 294 dn. 1; 294 vdd. n° 73/74; Macro 1980, 665 vd.; Mitchell 1984, 123 dn. 6.

Bununla birlikte Pompeius, ayrıca –belki bilerek belki de tesadüfen– topraklarını genişleterek, kent(?) statüsüne yükselttiği bu yerleşimlerin sınırlarını birbirlerine komşu yapmıştı. Böylelikle söz konusu yerleşimlerin ticari-ekonomik açıdan birbirleriyle ilişkisini artırmış oldu. Öyle ki, Bithynia'dan başlayıp Paphlagonia ve Pontos üzerinden Armenia'ya uzanan ticaret yolu üzerinde, Paphlagonia'dan itibaren sırasıyla Pompeïopolis, Neapolis, Magnopolis, Diospolis ve Nikopolis kentleri yer almaktaydı. Aynı durum zaten Pontos Krallığı zamanında aktif olarak kullanılan Zela ve Magnopolis üzerinden Halys vadisine ve Kappadokia'ya oradan Euphrates'e uzanan diğer ticaret yolu için de geçerliydi. Bu bakımdan *Pontus et Bithynia* Eyaleti'nin Anadolu'nun iç bölgeleriyle –doğu/batı; kuzey/güney– ticareti bu kentler üzerinden gerçekleştirilmeye başlandı (ayrıca bk. Magie 1950, 370 dn. 25; 33; Baran 2003, 823 dn. 21-22).

provincia Pontus et Bithynia'yı (Pontus ve Bithynia Eyaleti) oluşturdu[1408].

Byzantion ve Kalkhedon Hellenistik Dönem boyunca bu eyalet içinde yer almamıştır. Byzantion'lular Roma imparatorluğuna son derece bağlı olduklarından ötürü zaten İÖ. 150 yılından itibaren Romalılarla *civitas foederata* (müttefik kent) olmanın getirdiği tam bağımsızlık ve özel ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı[1409]. Bu bakımdan Byzantion'ular ve Kalkhedon'lular gerek Hellenistik Dönem boyunca Roma müttefiki olarak Romalılara yaptıkları yardımlardan gerekse Roma-Mithradates Savaşları sırasında Pontos kralına karşı gösterdikleri tavırdan ve direnişlerinden ötürü Roma halkı ve *Senatus*'u tarafından özgür ve bağımsız kentler olarak tanınmışlardır[1410].

H. *Byzantion'lu Sürgünlerin Kentlerine Geri Dönme Girişimleri* (İÖ. 58) *ve Macedonia Proconsul'ü Lucius Calpurnius Piso Caesoninus'un Byzantion'u Yağmalaması* (İÖ. 57-İÖ. 55)

İÖ. 63-İÖ. 58 yılları arasında Byzantion'da iç karışıklıklar baş göstermiştir. Sebebini bilmediğimiz bazı nedenlerden ötürü halk ve aristokrat tabaka arasından bazı kesimler kendi aralarında gruplara bölünmüş ve görüş ayrılıkları artık konuşularak çözülemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu bakımdan Byzantion'da gücü ellerinde bulunduran kesim, bazı Byzantion'luları kentten sürgün etmiştir. Bunun üzerine Byzantion'lu sürgünlerden bir kısmı Roma'ya sığınmış ve bu durumdan şikayetçi olmuşlardır. İÖ. 58 yılında Romalı halk *tribunus*'u Publius Clodius Pulcher'e[1411] kendilerine yapılan bu haksızlıktan onları kurtarması ve vatanlarına geri dönmeleri için yardımda bulunması için başvurmuşlardır. P. Clodius, Byzantion'lulardan hem o an için aldığı, hem de onları vatanlarına geri döndürdükten

---

[1408] Strab. XII. 3. 1 *c*. 541; 3. 6 *c*. 543; Liv. *perioch*. 102; Vell. II. 38. 6; Fest. *Brev*. XI str. 21-22; ayrıca bk. Cic. *de prov. Cons*. XII. 31; Diod. XL. 4; App. *civ*. II. 1; Sulpit. II. 26.

S. Mitchell'a (1993, 31 vd.) göre, Pompeius'un Pontos'ta yaptığı düzenlemelerin asıl amacı Pontos Krallığı'nı bir eyalet haline dönüştürerek Bithynia ile birleşmesini sağlamaktı (ayrıca bk. Oktan 2004, 110 dn. 643).

[1409] Cic. *de prov. Cons*. III. 5 dn. *d*.

[1410] Cicero (*de prov. Cons*. IV. 7)'de durumu Byzantion açısından değerlendirmiştir. Ancak Kalkhedon da bu sırada Byzantion gibi; hatta Byzantion'lulardan daha fazla Romalıları desteklemişlerdir. Kent bizzat Roma *consul*'ü Cotta'nın yönetiminde Mithradates'in tam teşekküllü ordusuna karşı direnmiştir. Ayrıca kralın güçleri kentlerini hem karadan hem de denizden uzun süren kuşatmaya almış olmasına karşın son derece inatçı ve başarılı bir şekilde saldırıları püskürterek kralın ordusuna karşı koydukları için bu durumun Kalkhedon'lular açısından da geçerli olduğunu varsaymak yanlış olmasa gerektir.

[1411] Bazı antik yazarlar tarafından Claudius olarak da adlandırılır (Cass. Dio XXXVI. 14. 4). Daha detaylı bilgi için bk. Riggsby 2002, 117 vdd.

sonra alacağı yüklü miktarda para karşılığı[1412] Byzantion'lulara yardım sözü vermiştir[1413]. Ardından Byzantion'lu sürgünlerle Roma devleti adına bir sözleşme yapmıştır[1414].

Bu sırada Clodius, Cicero'dan kurtulmak ve onu sürgüne göndermek istiyordu. Ancak Romalıların en dürüstü olarak kabul ettiği Cato ve destekçileri Roma'da olduğu sürece Cicero'yu Roma'dan sürmesi ve onu cezalandırması mümkün görünmüyordu[1415]. Bu bakımdan Cato'yu Roma'dan uzaklaştırmak ve düşmanlarından kurtulmak üzere kapsamlı bir plan hazırladı. Clodius ayrıca uzun zamandır Kıbrıs'ın kralı Ptolemaios'tan nefret ediyordu. Çünkü İÖ. 67 yılında Cilicia *proconsul*'ü Quintus Marcius Rex tarafından Roma donanmasının başına geçirilerek Kilikia'yı korsanlardan temizlemekle görevlendirilmişti[1416]. Ancak İÖ. 67 baharında korsanlar tarafından esir alındı[1417]. Strabon'a (XIV. 6. 6 *c.* 684) göre, Clodius o sıralar güçlerinin doruğunda olan bir korsan çetesinin eline düştüğünde, Kıbrıs kralına mesaj göndererek kendisinden kurtarmalık istetti. Bunun üzerine kral Clodius için korsanlara –2[1418] *talanta*– fidye gönderdi. Fakat bu son derece küçük bir meblağdı. Bu bakımdan korsanlar parayı almaya tenezzül etmediler[1419]. Ancak gene de Clodius'u serbest bıraktılar[1420]. Clodius kur-

---

[1412] Cic. *ad Q. fr.* II. 8. 2 [13. mektup] dn. 5.

[1413] Bu sırada Byzantion gibi uzun süredir Roma'nın dostu ve müttefiki olan bağımsız bir kent bile Anadolu'da ve Akdeniz Dünyası'nda giderek ağırlaşan Roma etkisi karşısında bağımsızlığını devam ettirebilmek konusunda yeni stratejiler izlemek zorunda kalmış olabilir. Cicero (*Verr.* II. (2) 31 [76]), Verres'e yüklenirken onun Byzantion'lulara özgürlüğünü vermesine ilişkin bir cümle sarf etmiştir. Buna göre kentler artık bağımsızlıklarını korumak ve Romalıların *patron*'luğunu sağlamak için kendilerini senatörlerle ve yüksek devlet memurlarıyla yakın ilişkiye girmek zorunda hissediyorlardı. Böyle bir başvuru için Şubat ayı en uygun zamandı. Çünkü bu ayda senatörler ve yüksek memurlar kentlerin talep ve isteklerini dinlerler ve kentlere vadettikleri yardımlar için rüşvet alırlardı (Cic. *Verr.* II. (2) 31 [76] dn. *a*).

[1414] Cic. *Dom.* L. 129.

[1415] Plut. *Cat. Min.* XXXIV. 2.

[1416] Cass. Dio XXXVI. 15. 1; 17. 1-2; Sall. *Hist.* V. 13. 1-14. 3.

[1417] Cass. Dio XXXVI. 17. 3.

[1418] App. *civ.* II. 23.

[1419] Büyük bir ihtimalle korsanların Clodius için istedikleri fidye çok daha büyük miktardaydı. İÖ. 74 yılında Gaius Iulius Caesar da Rhodos'a giderken Kilikia'lı korsanlar tarafından esir edilmişti. Bunun üzerine Caesar adamlarını Miletos'a göndermiş ve 50 *talanta* tutarındaki fidyeyi korsanlara vererek tekrar özgürlüğüne kavuşmuştu (Plut. *Caes.* I. 4-II. 4; *Crass.* VII. 5; Plut. *mor.* III. 206 *a*: *Quaestiones Romanae* 1; Suet. *Iul.* IV. 1-2; Vell. II. 41. 3-42. 3; Val. Max. VI. 9. 15; ayrıca bk. Polyain. *strat.* VIII. 23. 1; Auct. *Liber de Vir. ill.* 78. 3).

tulduktan sonra, korsanların lütfunu ve Kıbrıs kralının kendisine karşı olan tutumunu unutmadı[1421]. İÖ. 58 yılında halk *tribunus*'u seçilince o derece kudretlendi ki; Kıbrıs'ın Ptolemaios'un elinden alınarak Roma eyaleti yapılması için bir kanun tasarısı hazırladı. Bu şekilde hem *Senatus*'taki karşıt parti taraftarlarından gelebilecek herhangi bir itirazı önlemek; hem Byzantion'luların ricalarını yerine getirmek hem de Cicero'yu Roma'dan sürmek üzere karşıt partinin başkanı Marcus Porcius Cato'nun bu işle görevlendirilmesini teklif etti[1422]. Cato'nun bu işi bir tuzak olarak görmesi üzerine ona ayrıca Byzantion'lu sürgünleri kentlerine geri döndürme görevini verdi[1423]. Cato'ya bu işi bir onur olarak görüp seve seve yapmazsa o zaman bu yolculuğa bir sürgün-ceza gibi katlanması gerektiğini bildirdi[1424]. Ardından Roma *Senatus*'unda Kıbrıs'ın Roma Eyaleti yapılması üzerine bir yasa çıkarttırdı. Aynı yasa çerçevesinde Cato'yu Kıbrıs Kralı Ptolemaios'u adadan uzaklaştırmak ve Byzantion'lu sürgünleri vatanlarına döndürmek üzere görevlendirdi[1425]. Bu şekilde Cato'yu az bir kuvvetle Kıbrıs'a gönderdi. Cato'nun Roma'dan ayrılmasından hemen sonra Cicero'yu İÖ. 58 yılı *consul*'lerinin de onayıyla sürgüne göndermek üzere mahkemeye verdi[1426]. Cicero ise, duruşmayı beklemeden kendi isteğiyle sürgüne gitti[1427].

[1420] İÖ. 67 yılında Pompeius'un bölgeye gelmesiyle ondan korkan korsanlar Clodius'u serbest bırakmışlardır (ayrıca bk. Cic. *har. resp.* XX. 42).

[1421] Cass. Dio XXXVIII. 30. 5.

[1422] Liv. *perioch.* 104; Cic. *Sest.* XXVI. 57; *Dom.* VIII. 20; XX. 52-53; XXV. 65; Plut. *Cat. Min.* XXXIV. 1-3; ayrıca bk. Cass. Dio XXXVIII. 30. 5; Auct. *Liber de Vir. ill.* 80. 1-2.

[1423] Clodius, Cato'nun bu işi küçük bir vazife olarak algılamasını istemiyordu. Bu yüzden Cato'ya Kıbrıs'ı Roma'ya bağladıktan sonra Byzantion'lu sürgünleri kentlerine geri döndürme görevini de vererek onun bu işe daha ciddi bir şekilde sarılmasını sağladı (Cic. *Dom.* XX. 52-53).

[1424] Plut. *Cat. Min.* XXXIV. 2-4.

[1425] Cic. *Dom.* VIII. 20-IX. 23; XX. 52-53; XXV. 65; *Sest.* XXVI. 56-XXX. 64; Sall. *Hist.* 1. 6; Liv. *perioch.* 104*b*; Strab. XIV. 6. 6 *c.* 684; Vell. II. 45. 4; Plut. *Cat. Min.* XXXIV. 1-7; Flor. *epit.* I. 44. 1-3; App. *civ.* II. 23*b*; Cass Dio XXXVIII. 30. 5; Fest. *Brev.* XIII. 1; Amm. Marc. XIV. 8. 15.

[1426] İÖ. 58 yılında görev yapan her iki *consul* –Lucius Calpurnius Piso Caesoninus ile Aulus Gabinius– de Cicero'nun Roma'dan sürülmesinde Clodius'tan taraf olmuşlardır. Ayrıca bk. Cic. *Red. Sen.* IV. 10; VI. 13-VII. 17; *Sest.* VII. 17-X. 24; *Pis.* VI. 12-VIII. 17; XXXI. 77-78; Val. Max. IV. 2. 4; Cass. Dio XXXVIII. 16. 4-6.

[1427] Cic. *Red. Sen.* XIII. 33-XIV. 34; *Dom.* XXIV. 63-64; XXXV. 95-99; *har. resp.* XXI. 45; *Vat.* II. 6-III. 9; *Pis.* IX. 19-21; XIII. 31-XIV. 33; *Planc.* XXX. 73; XXXV. 86-XXXVII. 90; *Mil.* XIV. 36-37; *Leg.* III. 25-26; Vell. II. 45. 2; Plut. *Cat. Min.* XXXV. 1; *Cic.* XXXI. 4-5; LIII. 1-2; App. *civ.* II. 15*b*; Cass. Dio XXXVIII. 17. 4-5; XLV. 17. 3; Obseq. *Prodig.* 68; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 81. 4.

Cato kendisine verilen görevleri askerî bir harekata gerek kalmadan büyük bir başarıyla yerine getirdi. İÖ. 57 yılında kralın intihar etmesi üzerine Kıbrıs'ı ele geçirerek Roma *praetor* eyaleti yaptı[1428]. Bu süre içerisinde, Byzantion'lu sürgünleri kentlerine geri kazandırdı. Kıbrıs'tan temin ettiği gemilerle ve sürgünlerin eşliğinde Byzantion'a gitti. Kısa süre içinde Byzantion'luların sürgünleri kabul etmesine ve kentte tekrar huzur ortamının sağlanmasına yardımcı oldu[1429].

Ancak Cato'nun Byzantion'da sağladığı uyum ve huzur ortamı uzun sürmemiştir. İÖ. 58 yılı *consul*'ü Lucius Calpurnius Piso Caesoninus[1430], damadı halk *tribunus*'u Clodius'un desteğiyle İÖ. 57 yılında Roma'nın Macedonia Eyaleti'nin başına *proconsul* atanmıştır[1431]. Piso 3 yıllık Macedonia valiliği süresince sadece eyaleti sömürmekle kalmamış; fakat aynı zamanda Boiotia, Byzantion ve Gelibolu Yarımadası'ndaki kentleri de soyup soğana çevirmiştir. Ayrıca 3 yıl süreyle bölgenin tahıl tefecisi gibi hareket ederek zenginliğine zenginlik katmıştır[1432].

Bu sırada Cicero Makedonya ve Hellas'ta geçirdiği 16 aylık sürgün hayatından sonra İÖ. 57 yılında Roma'ya geri çağırıldı[1433]. Cicero Roma'ya geri döndükten kısa süre sonra, Clodius'un kentte bulunmadığı bir sırada arkasına kalabalığı alarak *Capitolium* Tepesi'ne gitti. Orada Clodius'un

---

[1428] Strab. XIV. 6. 6 *c*. 684; Vell. II. 36. 6; 45. 5; Val. Max. 9. 4*e*. 1; Plut. *Cat. Min.* XXXV. 2-3; XXXVI. 1; *ad Brut.* III. 2; Flor. *epit.* I. 44. 4-5; App. *civ.* II. 23*b*; Cass. Dio XXXIX. 22. 2-3; Fest. *Brev.* XIII. 1; Amm. Marc. XIV. 8. 15.

[1429] Cic. *ad Q. fr.* II. 8. 2 [13. mektup]; *Sest.* XXVI. 56; Plut. *Cic.* XXXIV. 1-2; XXXVI. 1. Daha sonra kralın mal varlığına el koyarak; Kıbrıs'ta açık artırmayla sattı. İÖ. 57 yılında büyük ölçüde paraya çevirdiği kralın mallarını Roma hazinesine taşıdı (ayrıca bk. Vell. II. 38. 5-6; 45. 4-5; Plut. *Cat. Min.* XXXV. 1; XXXVI. 1-3; XXXVIII. 1-XXXIX. 4; App. *civ.* II. 23; Fest. *Brev.* XIII str. 1-1; Cic. *Dom.* IX. 23; Val. Max. IV. 3. 2; Lucanus *Phar.* III. str. 164; *ad Brut.* III. 1-4; Cass. Dio XXXIX. 22. 2-4). Daha detaylı bilgi için bk. Oost 1955, 98 vdd.; Balsdon 1962, 135; Badian 1965, 110 vdd.; Lintott 1967, 157 vdd.; Rawson 1973, 234 vdd.; Eadie 1967, 126; Rundell 1979, 315 vd. dn. 59-67; Siani-Davies 1997, 319 vd. dn. 47-49.

[1430] Roma'nın önde gelen ailelerinden biri olan Calpurnia soyundandır. Piso, Gaius Iulius Caesar'ın kayınperidir. Kızı Calpurnia İÖ. 59 yılında Caesar'la evlenmiştir. Piso İÖ. 58 yılı *consul*'üyken Cicero'nun sürgüne gönderilmesinde etkin bir rol oynamıştır. *Consul*'lük görevinin bitiminde kamu görevini İÖ. 57-İÖ. 55 yılları arasında Makedonya'da *proconsul* olarak sürdürmüştür.

[1431] Cic. *Red. Sen.* VII. 18; *Dom.* IX. 23-24; XXI. 55; XXIII. 60; *Sest.* X. 24-25; XXV. 55; *Pis.* XII. 28; XVI. 37; Plut. *Cic.* XXX. 1-2; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 81. 4.

[1432] Cic. *Pis.* XXXV. 86.

[1433] Cic. *Red. Sen.* XI. 27-28; *Red. Quir.* VI. 16-VII. 17; *Att.* IV. 1. 4; *Dom.* II. 4-III. 5; XXVIII. 75; XXXIII. 90; *Pis.* XV. 35-36; Liv. *perioch.* 104; Vell. II. 45. 3; Ascon. 3*c*; Plut. *Cic.* 33. 4; App. *civ.* II. 16*a*; Cass. Dio XXXIX. 8. 2-3; Aur. Vic. *de Vir. Ill.* 81. 4.

tribunus'luğu sırasında yaptığı işleri anlatan levhaları yerlerinden söktü ve tahrip etti. Clodius bunun bir suç olduğunu söylemeye çalıştıysa da Cicero, Clodius'un *patrici*[1434] soyundan geldiği için *tribunus*'luğunun geçerli olmadığını söylemiştir. Fakat Cicero'nun bu hareketine Cato da karşı çıkmıştır. Cato her ne kadar Clodius'u sevmese ve onun yaptığı işleri tasvip etmese de Cicero'nun bu davranışını benimsememiştir. Çünkü Clodius'un *tribunus* sıfatıyla yaptığı işler arasında kendisinin Kıbrıs ve Byzantion'a gönderilmesi de vardı. Eğer Clodius'un *tribunus*'luğu sayılmazsa kendisinin Kıbrıs ve Byzantion'da yaptıkları geçerli sayılmayacaktı[1435].

Cicero Roma'ya döndükten sonra, gerek Clodius gerekse Roma'dan sürülmesinde etkili bir rol oynayan kayınpederi İÖ. 58 yılı *consul*'lerinden Lucius Calpurnius Piso Caesoninus ile uğraşmaya devam etmiştir. Cicero'ya (*de prov. Cons.* III. 5) göre, Makedonya'nın çevresindeki halklar sindirildikten sonra eyalette barış ortamı sağlanmıştı. Huzurlu ortam, Lucius Calpurnius Piso Caesoninus'nun Makedonya'ya vali olarak atanmasından önce sadece Roma halkının adı ile *legatus*'lar aracılığıyla, küçük bir garnizonla ve az sayıda güçle sağlanabiliyordu. L. Calpurnius Piso'nun eyalete atanmasından beri her yıl Arkadia'lılar bu sırada ayrı bir eyalet olmamalarına rağmen valiye yüklü miktarda para ödemeye zorlanmışlardı. Aynı şekilde Dyrrakhia'lılar da özgür ve vergiden muaf bir halk olmalarına karşın hem vergilerini ve hem de liman gelirlerinin tümünü vermekle yükümlü kılınmışlardı. Piso özellikle Romalılara her bakımdan bağlılıklarıyla bilinen Byzantion'lulara oldukça sert ve düşmanca bir tutum sergilemişti. Ardından eyaletde yaptığı yağmalarla fakir halkı daha fazla ezemeyeceğini ve zavallılardan zorla hiçbir şey elde edemeyeceğini anladığından birliklerini kış kampına yolladı. Başlarına da kendisine son derece bağlı ve işlerinde kullandığı bir elçisini koydu.

Cicero'ya (*de prov. Cons.* III. 6) göre *proconsul*, yasalara ve *Senatus*'un kararlarına karşı gelerek özgür bir kentte[1436] –Byzantion'da– yargıla-

---

[1434] Roma'daki en soylu sınıftır. 'Babalar' anlamına da gelir. Roma'daki memurların keyfi davranışlarını denetleme hakkına sahip olan *tribunus*'lar ise genelde *plebs*'ler (halk sınıfı) arasından seçilirdi.

[1435] Plut. *Cic.* XXXIV. 1-2; *Cat. Min.* XL. 1-2; Cass. Dio. XXXIX. 20. 1-21. 4. Plutarkhos'a (*Cic.* XXXIV. 2; *Cat. Min.* XL. 2) göre bu olay sonunda Cicero ile Cato'nun arası bozulmamış; ama bir daha da eskisi kadar samimi olmamışlardır.

[1436] Cicero (*de prov. Cons.* IV. 7), özgür bir kentte ifadesini kullanmıştır. Bu kent metinden de anlaşıldığı üzere Byzantion olsa gerektir. İÖ. 58 yılında Cato'nun Byzantion'lu sürgünleri kentlerine geri döndürmesinin hemen ardından İÖ. 57 yılı Macedonia valisi sıfatıyla Piso'nun kentte hakemlik yapması Byzantion'daki çekişmelerin halen sürdüğüne delalet etmektedir.

mada[1437] bulunmuştur. Ayrıca yönetimi sırasında birçok kıyımlar gerçekleştirmiştir. Karşı konulmaz arzulu hareketler sergilemiştir. Cicero (*loc. cit.*) Piso'nun bütün bu yaptıklarının kesin delillerle sabit olduğunun altını çizmiştir. Halkın artık haklı olarak Romalı komutanlardan nefret ettiğini; zira Piso'un halka karşı çirkince davranışlarının hafızalarına kazındığını ifade etmiştir. Soylu kızların kendilerini kuyulara atarak, onun karşı konulmaz şehvetinden ölümle kurtulmuş olduklarının bilindiğini söylemiştir[1438].

Cicero (*de prov. Cons.* IV. 6) ayrıca, Byzantion'un çok sayıda ve oldukça güzel sanat eserleriyle dolu olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte halkın –özellikle İÖ. I. yüzyılda– önemli savaşlarda gücünü kaybettiğine değinmiştir. Byzantion'luların buna rağmen Mithradates'in tüm saldırılarına ve kralın Küçük Asya'ya akan askerî güçlerinin bütün yıkımlarına engel olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca Byzantion halkını Pontos'lulara lanet okuyarak Mithradates'in ordularına karşı bileklerinin gücüyle sonuna kadar dayandıkları ve hem kentlerinin yok olup gitmesini önledikleri hem de heykelleri[1439] ile kentin diğer sanat eserlerini özenle korudukları için takdir etmiştir. Buna karşın Cicero (*de prov. Cons.* IV. 7), Caesonius Calvenus[1440] =Piso'nun kötü ve felakete neden olan kurallarıyla orada yöneticiyken, Roma halkı ve *Senatus*'u tarafından özgür kılınan Byzantion'un adeta soyulduğunu ve boşaltıldığını iddia etmiştir. Dürüst ve cesur bir yönetici olan Gaius Vergilius orada 'elçilik' (*legatus*) görevi yapmasaydı, Byzantion halkının bu denli çok sayıda heykele ve sanat eserine sahip olamayacağını belirtmiştir. Zira Akhaia'daki tapınakların, kutsal alanların ve tüm Hellas'taki koru tanrılarının heykellerinin ve tanrılara adanmış sanat eserlerinin

---

[1437] Genel itibariyle Roma dünyasında vergiye bağlı olmayan Byzantion ve Kalkhedon gibi özgür kentler kendilerini atalarından kalma yurttaşlık haklarıyla ve kendi yasalarıyla yönetiyorlardı. Kentlerin özgürlüğüne ve özerkliğine hiçbir şekilde karışılmıyordu. Bu durumda Byzantion ve Kalkhedon herhangi bir yönetici ve otoriteden bağımsız olarak yasalarını yapma, kendi mahkemelerini yürütme ve kendi maliyesini yönetme hakkına sahipti. Bu durum kentlerin hem uluslararası ilişkilerinde hem de iç yönetimlerinde tam egemenliği simgeliyordu.

[1438] Piso'nun bu acımasız işlerden hangilerinin Byzantion'da hangilerinin Makedonya'da gerçekleştiği Cicero'nun metninde açıkça belirtilmemiştir. Cicero kendi zamanında herkesin bildiği bu olayların detayına girmemiştir. Ancak metinden anlaşıldığı üzere Byzantion'lular da valinin sert, açgözlü ve şehvet dolu karakterinden nasibini almış gibi görünmektedirler.

[1439] Ayrıca bk. Dio Khrys. *Orat.* XXXI. 105.

[1440] Cicero, Piso'ya babası Calpurnius Piso Caesoninus'un adıyla seslenmiştir. Cicero burada Calventius demekle Piso'nun Gallia orijinli olduğunu vurgulamak için kökeninin annesi tarafından Gallia Cisalpina'da bulunan Placentia kentinden Calventius'a dayandığına dikkat çekmiştir.

Piso tarafından kutsallığına bakılmaksızın yerlerinden sökülüp alındığının altını çizmiştir[1441].

Gene Cicero'ya (*ad Q. fr.* II. 8. 2 [13. mektup] dn. 5) göre, Clodius İÖ. 55 yılında, Byzantion'lu sürgünleri kentlerine geri döndürdüğü[1442] ve İÖ. 56 yılında Galatların Trokmoi kavminin kralı Brogitaros'u Pessinus'taki Kybele Tapınağı'na başrahip atadığı için (Cic. *har. resp.* XIII. 28-29) *legatus* olmayı istemektedir[1443]. Bu şekilde Clodius, Küçük Asya'ya gidip Byzantion'lu sürgünlerden ve Brogitaros'tan komisyonunu almak istiyordu. Bu işte oldukça yüklü bir para vardı. Bu yüzden Clodius, Byzantion'lu sürgünlerden ve Trokmoi kralından kendi özel komisyonunu almak amacıyla; resmi bir görev kisvesiyle Küçük Asya'ya gitmeyi planlıyordu[1444]. Ama Clodius İÖ. 55 yılında *legatus* olamamıştır. Ayrıca, İÖ. 52 yılında Milo tarafından öldürülene[1445] kadar da Byzantion'a gidememiştir. Ancak Cicero'dan (*har. resp.* XXVII. 59), öğrendiğimiz üzere Clodius bir şekilde gerek Byzantion'lu sürgünlerden gerekse Galat Kralı Brogitaros'tan oldukça yüklü miktarda para almıştır[1446].

I. *ROMA İÇ SAVAŞLARI:* Byzantion ve Kalkhedon (İÖ. 49-İÖ. 31)

İÖ. 49 yılında Pompeius ile Caesar arasındaki anlaşmazlıklar Roma'yı iç savaşa sürüklemiştir. Caesar ordusuyla Roma üzerine yürümüş[1447], Pom-

---

[1441] Cicero (*de prov. Cons.* IV. 7) ayrıca İÖ. 58 yılı halk *tribunus*'u olan damadı Clodius'un yardımıyla Roma'da *consul*'lüğü almasından itibaren Piso'nun gerek Roma'da gerekse ardından İÖ. 57 yılından İÖ. 55 yılında kadar *proconsul* olarak görev yaptığı Macedonia Eyaleti'nde ve civarındaki Byzantion gibi kentlerde adaleti hiçe sayarak iyi yurttaşları perişan ettiğini ifade etmiştir.

[1442] Ayrıca bk. Cic. *Dom.* L. 129.

[1443] Bu sırada Clodius, Pessinus'taki Kybele başrahibini görevden alarak tapınaktan uzaklaştırmıştı. Onun yerine bu görevi büyük bir meblağ karşılığında Brogitaros'a satmıştı (Cic. *Sest.* XXVI. 56).

[1444] Cic. *ad Q. fr.* II. 8. 2 [13. mektup] dn. 5.

[1445] Cic. *Mil.* X. 27-XXI. 57; XXIII. 63; XXVIII. 77; XXXI. 86; XXXV. 98; *Att.* V. 13. 1; *Phil.* II. 21; Caes. *Gall.* VII. 1. 1; Liv. *perioch.* 107*a*; Ascon. 31*a*-32*b*; 34*c*-35*b*; 49*a*; App. *civ.* II. 20*c*-21*b*; Cass. Dio XL. 48. 1-3.

[1446] Cicero (*har. resp.* XXVII. 59), Clodius'u antikçağ yazarlarının ve şairlerinin tanımladığı Kharybdis'e benzeterek onun Byzantion'lulardan yağmalarcasına öylesine büyük miktarları midesine nasıl indirdiğine ve Brogitaros'u ise, nasıl emdiğine değinmektedir.

[1447] Caes. *civ.* I. 7. 1-8. 1; 11. 4-13. 5; III. 73. 3; Cic. *Att.* VII. 11. 1; *Fam.* XVI. 12. 2; Vell. II. 49. 4; Lucanus *Phar.* I. str. 183-391; 392-468; II. 439-477; Petron. *Sat.* 122*d*-123*d*; Plut. *Cat. Min.* LII. 1; *Caes.* XXXII. 1-XXXIII. 1; *Pomp.* LX. 1-4; *Ant.* V. 10-VI.

peius ile *Senatus* üyelerinin büyük bir kısmı Roma'yı terk ederek[1448] önce Brundisium'a çekilmişler[1449] ardından da Hellas'a geçmişlerdir[1450]. Bu sırada Küçük Asya'da krallığını ve özgürlüklerini Pompeius'a borçlu olan krallar ile kentler gibi Byzantion ve Kalkhedon da Pompeius'un yanında yer almıştır. Pompeius'un Roma'yı aç bırakma planı doğrultusunda Byzantion'lular da Pompeius'a yardımcı olmuşlardır. Bu bağlamda Byzantion donanması, Aleksandreia, Kolkhis, Tyros, Sidon, Arados, Kıbrıs, Lykia, Pamphylia, Rhodos, Khios, Lesbos; Smyrna, Miletos ve Kos donanmalarıyla birlikte Akdeniz ve Karadeniz havzasından İtalya'ya akan ticaret ve hububat güzergahını engellemişlerdir[1451]. Bu şekilde İtalya doğudaki eyaletlerinden artık tahıl ithal edemez hâle gelmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. Caesar ve Pompeius'un orduları İÖ. 48 yılının 9 Ağustos günü Thessalia'nın güneyindeki Pharsalos Ovası'nda karşı karşıya gelmişlerdir. Yapılan meydan muharebesinde Caesar, Pompeius'u bozguna uğratmıştır[1452]. Caesar savaştan sonra, Pompeius'un tarafına geçen Romalıları bağışlamıştır. Ayrıca Byzantion ve Kalkhedon'lular da bu savaştan sonra Pompeius'u desteklediklerı için cezalandırılmamışlardır. Roma'nın müttefiki olan bağımsız ve özerk konumlarını devam ettirmişlerdir.

3; Suet. *Iul.* XXX. 1-XXXIII. 1; XXXIV. 1; App. *civ.* II. 35*a-c*; Cass. Dio. XLI. 3. 1-2; 4. 2; XLIV. 44. 1; Eutr. VI. 19. 1-2; Oros. *hist.* VI. 15. 3-4.

[1448] Caes. *civ.* I. 14. 1-5; Cic. *Att.* VII. 11. 3-4; VIII. 3. 3; IX. 10. 2; Lucanus *Phar.* I. str. 469-II. str. 438; Petron. *Sat.* 123*d*-124*c*; Plut. *Cat. Min.* LII. 1-LIII. 1; *Cic.* XXXVII. 1-3; Caes. XXXIII. 1-XXXIV. 4; LVI. 5; Pomp. LX. 5-LXI. 7; LXXXIII. 6-7; Suet. *Iul.* LXXV. 1; App. *civ.* II. 36*a-b*; Cass. Dio XLI. 6. 1-IX. 7; Oros. *hist.* VI. 16. 8.

[1449] Caes. *civ.* I. 24. 1-5; Cic. *Att.* VIII. 4. 3; 8. 2; 9*a* 2; 11*d* 3-4; 12*a* 4; 14. 1; IX. 10. 8; Lucanus *Phar.* II. str. 526-649; App. *civ.* II. 38*b*-39*a*; Cass. Dio XLI. 10. 3-11. 1.

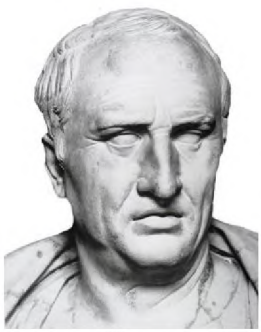
[1450] Caes. *civ.* I. 27. 1-30. 1; Cic. *Att.* IX. 14. 3; 15. 6; Liv. *perioch.* 109*b*; Lucanus *Phar.* II. str. 680-III. str. 45; Frontin. *strat.* I. 5. 5; Plut. *Pomp.* LXII. 5-LXIII. 4; Suet. *Iul.* XXXIV. 1-2; Flor. *epit.* II. 13. 20; App. *civ.* II. 40*a-c*; Cass. Dio XLI. 12. 1-14. 3; Oros. *hist.* VI. 15. 4.

[1451] Cic. *Att.* IX. 9. 2.

Tacitus (*ann.* XII. 62) Byzantion'luların Pompeius'a yardım ettiğine değinmiştir. Ancak söz konusu yardımın Pompeius'un korsanlara karşı yaptığı sefere mi; Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nda Pontos kralına karşı mı; yoksa Caesar'a karşı verdiği mücadeleye mi ilişkin olduğu açık değildir.

[1452] Caes. *civ.* III. 96-102; Cic. *Phil.* II. 15. 39; Liv. *perioch.* 112; Plut. *Pomp.* LXX. 1-LXXIII. 7; Vell. II. 53. 2; App. *civ.* II. 80-83; Cass. Dio XLII. 2. 3; Lucanus *Phar.* VIII. str. 1 vdd.; Val. Max. I. 5. 6; Flor. *epit.* II. 13. 51; Eutr. VI. 20. 1-21. 3; Oros. *hist.* VI. 15. 27.

İÖ. 44 yılının 15 Mart'ında Caesar'ın Brutus, Cassius gibi tanınmış bir grup cumhuriyetçi tarafından Roma *Senatus*'unda öldürülmesinin[1453] ardından Roma'da yeni bir iç savaş patlak vermiştir. Brutus ve taraftarları cumhuriyetçiler aynı Pompeius gibi İtalya'yı terk ederek Roma'nın doğu eyaletlerine çekilmişlerdir. Bu sırada Byzantion ve Kalkhedon da Anadolu ve Hellas'ın diğer kentleri ve bölgeleri gibi zorunlu-gönüllü olarak Brutus ve taraftarlarını desteklemişlerdir[1454]. Bu sırada Cicero'nun Byzantion üzerindeki etkisi söz konusudur. Cicero, Byzantion'lular tarafından onurlandırılmak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda Byzantion'lu Pelops ile bağlantıya geçmiştir. Aynı şekilde İÖ. 44 yılının 16 Nisanı'nda Atticus'a yazdığı bir mektupta dostundan diğer bütün meseleler gibi kendisinin Byzantion'daki işleriyle de ilgilenmesini rica etmiştir. Ayrıca ondan Byzantion'lu Pelops'a – gerekli belgeleri(?)– göndermesini arz etmiştir[1455].



Cicero

Ancak Cicero'nun Byzantion'lular tarafından onurlandırılmasına ilişkin yaptığı bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu bakımdan Cicero'nun Hellence yazdığı mektuplar içerisinde Byzantion'lu Pelops'a yazdığı mektup çok sert bir üslupla kaleme alınmıştır[1456]. Cicero'nun bu mektupla birlikte hatip Gorgias'a sert bir dille yazdığı diğer bir mektup bilinmektedir. Bu mektupta Gorgias'ı oğlunu zevk ve eğlenceye teşvik ettiğinden ötürü kınamış ve ondan bir daha kendisiyle konuşmamasını istemiştir. Aslında Cicero, Gorgias'a yazdığı mektupta ne kadar haklıysa, kendisine Byzantion'lular tarafından verilmesini istediği onurlandırma kararnamelerini ve şerefleri alamayan Byzantion'lu Pelops'a saldırması da bir o kadar haksızdır[1457].

İÖ. 43 yılı bir taraftan Brutus ve Cassius; öte taraftan Marcus Antonius ve Octavianus arasındaki çekişmelerle geçmiştir. İÖ. 42 yılında Make-

---

[1453] Liv. *perioch.* 116; Plut. *Caes.* LXIII. 1-LXVII. 1; *Brut.* XVII. 1-XVIII. 1; Suet. *Iul.* LXXX. 1- LXXXII. 4; Flor. *epit.* II. 13. 91-95; 14. 1; App. *civ.* II. 111-117; Cass. Dio XLIV. 13-19; Eutr. VI. 25. 1-VII. 1; Oros. *hist.* VI. 17. 1-5.

[1454] Bu sırada Byzantion ve Kalkhedon'un Brutus, Cassius ve taraftarlarını desteklemiş olmaları kesindir. Ancak bunun gönül rızasıyla mı; yoksa zorlama yoluyla mı olduğu belli değildir. Gene de bu sırada Byzantion ve Kalkhedon'un cumhuriyetçileri en azından maddi açıdan desteklediklerini düşünmek yanlış olmasa gerektir.

[1455] Cic. *Att.* XIV. 8. 1 dn. 4.

[1456] Plut. *Cic.* XXIV. 6.

[1457] Plut. *Cic.* XXIV. 6-7.

donya'nın Philippi Ovası'nda iki ordu karşı karşıya gelmişlerdir. Muharebe Antonius ve Octavianus'un Brutus ve Cassius'un orduları karşısında galip gelmesi ile sonuçlanmıştır[1458]. Antonius, Philippi zaferinden sonra bütün doğu eyaletlerinden vergi toplamak için yanındaki büyük orduyla Hellas'a gelmiş; gerekli düzenlemeleri yaptıktan ve komutanlarından Lucius Censorius'u Hellas'ta bıraktıktan sonra, İÖ. 41 yılında Küçük Asya'ya geçmiştir[1459]. Antonius, Küçük Asya'nın 9 yıllık vergisinin 2 yıl içinde ödenmesini istemiştir. Zaten İÖ. I. yüzyıl boyunca ve son olarak Brutus ve Cassius tarafından konulan ve zorla toplanan vergiler yüzünden bozulmuş olan Küçük Asya'nın ekonomisi ve mali durumu bu fazladan vergi yüzünden daha da kötüleşmiştir[1460]. Bu sırada Antonius'un Byzantion ve Kalkhedon'a ne şekilde davrandığı bilinmemektedir. Ancak her iki kent de Roma'ya bağlı bağımsız ve özerk statülerini korumaya devam etmişlerdir.

Marcus Antonius, İÖ. 40 yılında Octavianus ve Lepidus'la İtalya'da bir araya gelerek imparatorluğun yönetimini aralarında paylaşmışlardır. Bu bölüşme uyarınca Ege Denizi sınır alınarak imparatorluğun doğu eyaletleri Antonius'a, batı eyaletleri Octavianus'a, Afrika ise Lepidus'a kalmıştır[1461]. Bununla birlikte kısa süre sonra Antonius ile Octavianus'un arası açılmış ve olaylar imparatorluğu kaçınılmaz bir sona, yeni bir iç savaşa doğru sürüklemeye başlamıştır. Her iki taraf da bu savaşa son derece iyi bir şekilde hazırlanmıştır. Antonius ve müttefikleri ile Octavianus ve müttefiklerinin orduları ve donanmaları İÖ. 31 yılının sonbaharında Hellas'ın Aktion (Actium) kentinde karşı karşıya gelmişlerdir. M. Antonius savaşın kaderini belirleyecek çarpışmanın denizde olmasına karar vermiştir. İÖ. 31 yılı Eylül ayının ikinci günü Aktion'da gerçekleşen bu deniz muharebesi, Octavianus ve müttefiklerinin Antonius ve müttefiklerini bozguna uğratmasıyla sonuçlanmıştır. Kleopatra ile birlikte Mısır'a çekilen Antonius orada da Octavianus'a yenilince, İÖ. 30 yılında kraliçeyle birlikte intihar ederek hayatlarına son vermişlerdir[1462]. Böylece, Octavianus Roma'nın tartışmasız tek hakimi olmuştur.

[1458] Liv. *perioch.* 124; Flor. *epit.* II. 17. 7; Plut. *Ant.* XXII. 1-4; *Brut.* XXXVIII. 1-LIII. 7; App. *civ.* IV. 87; 110-112; 138; Cass. Dio XLVII. 38-39; Eutr. VII. 3; Oros. *hist.* VI. 18. 16-17.

[1459] Plut. *Ant.* XXIII. 1-XXIV. 3.

[1460] Plut. *Ant.* XXIV. 4-6; App. *civ.* V. 4; Cass. Dio XLVIII. 24.

[1461] Plut. *Ant.* XXX. 4; Cass. Dio XLVIII. 27. 2.

[1462] Liv. *perioch.* 133; Plut. *Ant.* LXI. 1-LXXVIII. 1; LXXXV. 1-LXXVI. 5; Flor. *epit.* II. 21. 11; Vell. II. 84-87. 1; Suet. *Aug.* XXII.; Cass. Dio L. 14. 3; 35; Eutr. VII. 7; Oros. *hist.* VI. 19. 10-19.

Byzantion ve Kalkhedon'luların bu savaşa katılıp katılmadıkları ve katıldılarsa ne şekilde rol oynadıkları belli değildir[1463]. Ancak savaştan sonra Octavianus, Byzantion ve Kalkhedon'un özerkliğine dokunmadığı gibi her iki kenti de herhangi bir şekilde cezalandırmamıştır[1464]. Bu bakımdan söz konusu savaş sırasında Byzantion ve Kalkhedon donanmaları Antonius'a ya yardım etmemiş; ya savaş sırasında taraf değiştirerek Octavianus'tan yana geçmiş ya da tarafsız kalmışlardır.

[1463] Zira Actium Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında her iki tarafa ait müttefiklerin bir bölümü taraf değiştirmişlerdir. Bu bakımdan Byzantion ve Kalkhedon donanmalarının M. Antonius'un saflarında savaşmak üzere Actium'a gelmiş olsalar bile, savaştan önce ve savaş sırasındaki manevralarının ne şekilde olduğu bilinmemektedir.

[1464] Bu durum, Actium Deniz Muharebesi sırasında Antonius'u sonuna kadar destekleyen, Herakleia Pontike *tetrarkhes*'i Adiatoriks açısından farklı olmuştur. Çünkü, Herakleia Pontike kentinin Herakleia'lılar tarafından iskan edilmiş bölümünün *tetrarkhes*'i olan Adiatoriks, kendi iddiasına göre Antonius'un izniyle Actium'dan kısa bir süre önce, bir gece kentte yaşayan Romalılara saldırarak onları kılıçtan geçirmiştir. Octavianus bu yüzden onu ve ailesini kentin *tetrarkhes*'liğinden alarak Roma'da, Actium Muharebesi onuruna düzenlenen zafer törenine götürmüş ve Adiatoriks'i küçük oğluyla birlikte orada öldürtmüştür. Octavianus aslında zafer töreninde Adiatoriks'i büyük oğlu Dyteutos'la birlikte öldürtmeye karar vermişti. Fakat öldürülmeye götürülürken küçük kardeşin askerlere kendisinin en büyük olduğunu söylemesi üzerine iki kardeş arasında tartışma çıkmış, babaları Adiatoriks, Dyteutos'un yaşça büyük olmasından dolayı annesini ve diğer kardeşlerini daha iyi koruyabileceğini söyleyerek küçük oğluyla ölüme gitmiştir. Daha sonradan bu durumu öğrenen Octavianus, üzülerek ailenin geri kalan fertlerini koruması altına almıştır. Böylelikle Dyteutos, Octavianus tarafından onurlandırılmış ve Komana Pontike'nin (Gümenek) başına başrahip atanmıştır (Strab. xii. 3. 6 *c*. 543; 3. 36-37 *c*. 559-560.

II. TOPLUMSAL YAPI

A. İdari Yapı ve Toplum

Antikçağda koloniler politik yapılarında, özellikle kuruluş aşamalarında, doğal olarak ana kentin bir kopyası niteliğini taşımaktaydılar. Bu bakımdan Byzantion'un da, oligarşi ile yönetilen Megara'nın bir kolonisi olarak aynı politik organizasyona sahip olduğunu kabul etmek yanlış olmasa gerektir. Zira kentin yönetiminde esas itibariyle *oligarkh*'lar görev almışlardı. Halkın yetkileri son derece sınırlıydı.

İÖ. VII. yüzyılın ilk yarısında, Marmara Denizi'nde Megara kolonilerinin kurulduğu dönemde Megara'da sınıf mücadelesi hüküm sürüyordu[1465]. Hellas'ın her yerinde olduğu gibi Megara'da da tiranlar aristokrasiden demokrasiye geçiş basamağını oluşturmuşlardı. İÖ. VII. yüzyılın sonunda demokrat parti uzun süre zafere sahip olmayı başardı. Güç, Pausanias'ın (I. 28. 1) 'Megara Tiranı' olarak adlandırdığı Theagenes'in eline geçti. Kitleler zaferden sonra, kentteki servetin bir kısmını gasp etmek için çabaladılar. Bu bakımdan Theagenes, büyük miktarda servet edinme hükmünü onların menfaatleri doğrultusunda düzenledi. Esas itibariyle antikçağda bir kentin tiranlığını ele geçirmek isteyenler, genellikle kalabalığın sevgisini kazanmak için zengin ve aristokrat yurttaşlara haksızlık ederdi[1466]. Theagenes de Megara'daki zenginlerin ırmak boyundaki otlaklarda gezinen büyükbaş hayvanlarına el koydu. Sonradan bu sığırları kestirdi ve halka dağıttı[1467]. Aristoteles'ten (*pol.* V. 4. 2-3 [1304*b*]) öğrendiğimize göre, Megara'da demokrasinin yıkılması aynı Herakleia Pontike örneğindeki gibi sonuçlanmıştı. Herakleia'da koloninin kurulmasından hemen sonra, kendi önderleri yüzünden aristokrat parti alaşağı edilmişti. Bu önderler aristokratlara yaptıkları haksızlıklar yüzünden onların birbiri ardına kenti terk etmelerine neden olmuşlardı. Fakat demokrasinin zaferi uzun sürmemişti. Sonunda aristokratlar sürgünden kuvvet toplayarak geri gelmiş ve demokrasiyi yıkmışlardı.

[1465] Byzantion toplum yapısı hakkında bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte antik kaynaklardan ve epigrafik belgelerden edindiğimiz verilere istinaden halk esas itibariyle daha koloni kurulmadan önce burada ikamet eden Trakyalılardan; ardından buraya gelip yerleşen kolonistlerin oluşturduğu özgür vatandaşlardan; daha sonradan kente yerleşen göçmenlerden ve kölelerden oluşmaktaydı.

[1466] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Aristot. *pol.* V. 4. 2-6 [1304*b*-1305*a*].

[1467] Aristot. *pol.* V. 4. 5 [1305*a*].

Megara'da da olaylar benzer şekilde gelişti[1468]. Burada halk siyasetçileri kendisine maddi kaynak yaratabilmek için aristokratların ve zengin yurttaşların büyük bir kısmını kentten sürdürerek onların mallarına el koydurtmuştu. Durum bu şekilde sürgünlerin sayısı iyice artana kadar devam etti. O zaman sürgünler bir araya gelerek Megara'ya geri döndüler. Halka karşı yaptıkları savaşta onları bozguna uğrattılar. Ardından Megara'ya yerleşerek kentte yeniden oligarşik yönetim sistemini kurdular.

İÖ. VII.-VI. yüzyıllar boyunca benzer olaylar, Megara kolonilerinde de vuku bulmuş olsa gerektir. Kolonilerde mülk ve toprak sayesinde tüm politik hakların nimetlerinden yararlanan eski halk ile tüm bu imtiyazlardan mahrum olan göçmenler arasındaki mücadele sınıf çatışmasının olağan sonucuydu. Aristoteles'e (*pol.* V. 2. 10 [1303*a*]) göre, kent içinde aristokratlar ve halk birlikte yaşamayı öğreninceye değin bu fark bir ayrılık kaynağı olarak kalırdı. Böylesi farklılıklar düzeltilmediği sürece, değişik boylara ve statülere aidiyet iç çatışmaların kaynağı olurdu. Çünkü Byzantion gibi bir kent Megara'lıların yanı sıra birçok etnik grubun bir araya gelmesinden meydana gelmişti. Bu insanların bir arada yaşamayı öğrenmeleri uzun süreç gerektirebilirdi. Bundan dolayı toplumun teşekkülünde belli bir zamana ihtiyaç vardı. Bazen mevcut olan asıl vatandaş kitlesine ait olmayan böylesi kişilere vatandaşlık hakkı verilmesi sık sık kavgalara neden olurdu[1469]. Aristoteles (*pol.* V. 2. 10 [1303*a*]) Byzantion'da vuku bulan ve asıl halka karşı düzenlenen bir komplodan bahsetmiştir[1470]: Byzantion'da ikamet eden birtakım kolonistler yönetime karşı baş kaldırı hareketine girişmişlerdi. Ancak bu komplo daha hazırlık aşamasındayken ortaya çıkarıldı. Kentte iç savaş patlak verdi. İsyankarlara karşı yapılan savaşta aristokratlar galip geldi. Eşitlik ve vatandaşlık hakkı kazanmak amacıyla bu ayaklanmaya katılanlar yenilmelerinin ardından Byzantion'u terketmek zorunda kaldılar[1471].

[1468] Aristoteles'e (*pol.* V. 1. 9 [1302*a*]) göre, oligarşik rejimlerde çıkabilecek iki temel ayrılık vardı. Bunlardan birincisi, oligarkların kendi aralarındaki çekişmelerdi. İkincisi ise, oligarklar ile halk arasında çıkan ayrılıklardı.

[1469] Bu kişilerden kasıt kentin kurulmasından önce orada oturan halk ya da daha sonra oraya göçen kolonistlerdir. Çünkü Byzantion'da nihai otorite, resmen kütüğe kayıtlı yetişkin erkek yurttaşların organı *damos*'a ve *boula*'ya verilmişti. *Damos* ve *boula* yetkisini teorik olarak yasama, seçim, yürütme ve yargı işlevine sahip meclislerde göstermekteydi. Kentteki tüm diğer kişiler kalabalık ve yetkin olsalar bile daimi yerleşik yabancılar bu yurttaşlar grubunun; dolayısıyla yönetimin dışında bırakılmışlardı.

[1470] Söz konusu komplonun ne zaman vuku bulduğu kesin olmamakla birlikte H. J. Gehrke (1985, 34) tarafından Arkaik Dönem'e tarihlendirilmektedir. Ayrıca bk. Loukopoulou-Laitar 2004, 915 vd. n° 674.

[1471] Aristoteles'e (*pol.* V. 2. 1-2 [1302*a*]) göre, kentteki iç çekişmelere ve ayaklanmalara yol açan koşulların başlıca nedeni halk sınıfları arasındaki eşitsizlikti. Eşitliğe eğilim

Byzantion'da aristokratik yönetim İÖ. VI. yüzyılda son bulmuş ve bir şekilde kent tiranlıkla yönetilmeye başlanmıştı[1472]. İÖ. VI. yüzyılın son çeyreğine geldiğimizde, Byzantion'da tiranlık rejimi hüküm sürmekteydi. Byzantion tiranı Ariston, İÖ. VI. yüzyılın son çeyreğinde Batı Anadolu sahillerindeki ve adalardaki birçok tiran gibi Pers Kralı I. Dareios ile müttefikti. Bu yüzden Dareios'un İskit Seferi'ne çıkmadan önce İstanbul Boğazı üzerine gemilerin birleştirilmesiyle oluşturulmuş köprünün yapımında rol oynamış olsa gerekti[1473]. Benzer şekilde Ariston, Ionia'lılar ile birlikte Istros/Danuvius (Tuna) Irmağı üzerine gemilerin yan yana dizilmesiyle bir köprü oluşturmuştu[1474]. Dareios söz konusu köprü üzerinden geçerek İskit topraklarına girmiş[1475] ve gene aynı köprüden geçerek kendisini ve ordusunu İskitlerin baskısından kurtarmıştı[1476].

Strabon'a (XIII. 1. 22 *c.* 591) göre, hezimetle sonuçlanan İskit Seferi'nden sonra Dareios, Marmara sahillerindeki kentlerin İskitlerin olası bir karşı saldırısı sırasında onlara yardım edeceğinden korkuyordu. Bu bakımdan önce, İÖ. *ca.* 511/510 yılında Trakya'yı Pers kontrolü altına alması için bölgede bıraktığı komutanı Megabazos; ardından da onun yerine atadığı Otanes tarafından Trakya ve adalardaki birçok tiran kentlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu arada Ariston da, Dareios'un gözünden

---

gösterenler, kendilerinden daha üstünlerden aşağı oldukları halde kendilerinin onlarla eşit olduklarına inanırlarsa kentte bir devrim başlatırlardı. Eşitsizliği ve üstünlüğü amaçlayanlar ise, üstün oldukları halde kendilerine daha çok değil; eşit ya da daha az pay verildiğine inanırlarsa, aynı şekilde davranırlardı. Zira küçükler eşit olmak için; eşitler ise, daha büyük olmak için ayaklanırlardı.

Bu çeşit karışıklıklar antikçağda hemen hemen her kentte meydana gelirdi. Byzantion'da İÖ. V. yüzyılın sonunda (Diod. XIV. p. I. 12; 12. 2; Polyainos'a (*strat.* II. 2. 7 "*Klearkhos*"); İÖ. I. yüzyılın ortalarında (Cic. *Dom.* XX. 52-53; *ad Q. fr.* II. 8. 2 [13. mektup] dn. 5) ve bilinmeyen bir tarihte *epoikos* isyanı vuku bulmuştur (Aristot. *pol.* V. 2. 10 [1303*a*]).

[1472] Antik kaynaklarda Ariston'dan önce ya da Ariston'un Byzantion'daki hakimiyetinden sonra, kentin yönetiminde herhangi bir tirana ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Bu bakımdan Byzantion'da tiranlık rejiminin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir.

[1473] Hdt. IV. 83.

Herodotos'tan (IV. 89) anlaşıldığı üzere Dareios, İstanbul Boğazı üzerindeki bu köprünün kurulması görevini Ionia'lılar ile Aiolis, Çanakkale Boğazı ve aralarında Byzantion tiranı Ariston'un da bulunduğu Bosporos kıyılardaki tiranlara ve yöneticilere vermişti.

[1474] Hdt. IV. 89; 97; 134.

[1475] Hdt. IV. 97-98.

[1476] Hdt. IV. 134-142.

düşmüş ve Pers kralının komutanları tarafından Byzantion tiranlığından kovulmuş olsa gerektir[1477].

Byzantion da Ariston'un tiranlığından sonra, dönemin kabul gören akımına uyarak demokratik rejim sistemini benimsemiş olsa gerektir. Kent, İÖ. 499 yılındaki Ionia Ayaklanması'na kadar Pers hakimiyeti altında kalmıştır. Miletos Tiranı Aristogoras'ın kışkırtmalarıyla başlayan ve İÖ. 494 yılına kadar süren Ionia Ayaklanması sırasında kent demokratik bir şekilde yönetilmeye devam etmiş gibi görünmektedir. İÖ. 479 yılında Persleri Hellas'tan kovan Hellenler, İÖ. 478 yılında Sparta'lı komutan Pausanias'ın komutasında Byzantion'u kuşatarak ele geçirmişlerdir[1478]. Ancak Pausanias yaklaşık 7 aylık Byzantion hakimiyeti sırasında kenti bir tiran gibi yönetmiştir[1479]. Bununla birlikte Pausanias, Atinalı komutanlardan Aristeides ve Kimon önderliğindeki Hellenler tarafından Byzantion'dan kovulmuştur. Ardından kent Attika-Delos Deniz Konfederasyonu'na üye olmuş ve yönetim düzeni tekrar demokratikleştirilmiştir. En yüksek yasama yetkisi halk meclisinde vücut bulan halka geçmiştir. Bu bakımdan Byzantion yönetiminde artık '*boula*[1480] ve *damos*'un kararnameleri' [ἔδοξε τᾷ βουλᾷ καὶ τῷ δάμῳ][1481] işlerlik kazanmıştır. Byzantion'da halk toplantısı Demosthenes'te (*Cor.* XVIII. 90 [255]), *halia* [ἐν τᾷ ἀλίᾳ] şeklinde adlandırılır. Halk *stratagos*'lardan istekte bulunabilirdi[1482]. Bu bakımdan Demosthenes'in (*loc. cit.*) metninde, Bosporikhos'un kutsal sekreterliği sırasında Damagetos, Byzantion halk meclisinde Atinalıların onurlandırılması konusunda söz almış ve bir kanun teklifinde bulunmuştur. Kentte *boula* ise, resmi karar makamı olarak görünür[1483]. Zira aynı metinde Demosthenes (*loc. cit.*) danışma meclisinde alınan kararı *rhêtra* [ἐκ τᾶς βωλᾶς λαβὼν ῥήτραν·] diye anar.

[1477] Hdt. V. 26; ayrıca bk. Strab. XIII. 1. 22 *c.* 591; Dion. Byz. II. 2 *fr.* 9.

[1478] Thuk. I. 94. 1-2; 128. 5.

[1479] Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2009, 54 vdd.

[1480] Bu sırada Byzantion'un ikinci yasama organı danışma meclisiydi (= *boula* [βουλά]). Görünüşe göre, danışma meclisi hem geçici hem de resmi kararlar alabiliyordu. Bununla birlikte danışma meclisinin aldığı kararlar halk meclisi (= *damos* [δᾶμος]) tarafından onaylanmak zorundaydı. Zira Klasik Dönem'de sadece *boula*'nın ismini veren tek bir kararname dahi bulunmamakadır. Ayrıca bk. Newskaja 1955, 61.

[1481] *SIG*^{3} II 644 str. 34-35; 645 str. 50=Michel 1900, 535.

[1482] Collitz-Bechtel 1899, n° 3059 str. 24=*CIG* 2060 str. 24; ayrıca bk. *IOSPE* I 47; Kubitschek 1970^2, *col.* 1144.

[1483] Collitz-Bechtel 1899, n° 3059 str. 1-2=*CIG* 2060 str. 1-2; ayrıca bk. *IOSPE* I 47.

Savaş ve barışın söz konusu olduğu tüm meseleler, Trak boyları ve Hellen kentleriyle olan ikili ilişkiler, vatandaşlık hakkı verme yetkisi[1484] ve diğer sorunların hepsi halk (= *damos* [δᾶμος]) ve danışma (= *boula* [βουλά]) meclislerinin otoritesindeydi. Kentin karar mercii olan bu meclisler devlet ekonomisini de idare ederdi. Vergilerin toplanmasına karar verirdi. Bir tehlike durumunda konulabilecek kişisel vergiler ile emlak vergileri dışında, yurttaşlarına genellikle doğrudan vergi yüklemekten kaçınarak gelirlerini dolaylı topladığı vergilerden sağlardı. İhtiyaç durumunda kent arazilerini satardı. Veya kiralardı. Bazen de diğer gelirlerin çoğu gibi ihale yoluyla ya da açık artırmayla bir süreliğine dalyanları, tuzlaları ve deniz taşımacılığı hakkını kiraya verirdi. Belirli ekonomi dallarını tekelleştirirdi. Bununla birlikte herhangi bir kaynakta halk meclisinin Byzantion'da toplandığı yere ilişkin veri yoktur. Muhtemelen bu toplantılar Byzantion'un Thrakion alanında vuku bulurdu. Bu yer genellikle birliklerin toplandığı ve teftiş edildiği bir yer olurdu[1485]. Bu durum Peloponnesos Savaşları'nın ikinci evresinde kısa bir süre için değişmiştir. İÖ. *ca.* 412-İÖ. 408 yılları arasında kent, Kalkhedon'la birlikte bir ara Atinalılara karşı ayaklanmış ve demokrasiden oligarşik rejime geçmiştir. Ancak, İÖ. 408 yılında aynı Kalkhedon[1486] gibi Alkibiades tarafından ele geçirilmiş ve tekrar demokratik rejime dönmüştür.

Ancak İÖ. 408 yılından itibaren, Byzantion'un demokratik rejimi uzun sürmemiştir. Kent, İÖ. 405 yılında, Sparta'lı komutan Lysandros tarafından Kalkhedon ile birlikte ele geçirilmiştir. Lysandros, İÖ. 405 sonbaharında Byzantion ve Kalkhedon'da gerekli düzenlemeleri yapmış ve özellikle Byzantion'daki Atina taraftarlarını ezerek demokratik yönetim şeklini yıkmıştır. Önceleri Attika-Delos Deniz Birliği'ne dahil olan Byzantion ve Kalkhedon'da Lysandros 'onlu yönetim' (= *dekarkhia*[1487] [δεκαρχία]) adı

[1484] *SIG*^{3} II 645 str. 59-60=Michel 1900, 535.

[1485] Ksen. *Anab.* VII 1. 24; ayrıca bk. Newskaja 1955, 61 dn. 6.

Halk meclisinin belirli günlerde ya da olağanüstü hâl ve durumlara göre toplanmaya davet edilip edilmediklerini söylemek güçtür.

[1486] Bu sırada Kalkhedon'daki oligarşik yönetimin değişip değişmediği belli değildir. Zira Atinalı generallerin Kalkhedon'lularla yaptıkları anlaşmanın ana şartı Kalkhedon'un tekrar Atina ile müttefikliğe devam etmesi (Plut. *Alk.* XXXI. 1) ve Atinalılara her zaman ödedikleri vergileri vermesi; gecikenleri ise ödemeleriydi (Ksen. *Hell.* I. 3. 8-9; Diod. XIII. 66. 3). Ayrıca Pharnabazos'un Kalkhedon'lular adına Atinalılara 20 *talanta* ödemesi kararlaştırılmıştı. Bu anlaşmayla Atinalılar Kalkhedon'dan sadece finansal kaynak sağlamakla yetinmişlerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kagan 1987, 276 vd.; 279 vdd.; White 1995, 316 vd. dn. 30 vd.

[1487] Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye kentlerde Lysandros'un zaferinden sonra, Lakedaimon'lular tarafından kurulan ve *dekadarkhia* [δεκαδαρχία] veya *dekarkhia* [δεκαρχία]

verilen ve Sparta'lılara sadık *oligarkhia* taraftarı partiden tam yetkiye sahip 10 kişiyi seçerek onları bu kentlerin başına atamıştır. Byzantion ve Kalkhedon'lulara oligarşik ve Sparta yanlısı bir yönetim sistemi benimsetmiş[1488] ve ayrıca başlarına *harmostes* olarak Sthenelaos'u bırakmıştır[1489]. Ancak Lysandros sayesinde tesis edilen oligarşi de uzun ömürlü olmamış; İÖ. *ca.* 389 yılında Atinalı general Thrasybulos tarafından feshedilmiştir. Bunun yerine Byzantion'da tekrar demokratik anayasa düzenine geçilmiştir[1490].

Bazı Dor kentlerinde olduğu gibi Byzantion'da da halk 3 'kabileye' (= *phylē* [φυλή]) ayrılmış olsa gerektir. Bununla birlikte antik kaynaklarda ve epigrafik belgelerde şu ana kadar söz konusu kabilelerin isimlerine rastlanmamıştır. Ancak Byzantion'un hemen karşısında yer alan diğer bir Megara kolonisi Kalkhedon'dan ele geçen bir yazıt[1491] aracılığıyla, hem kentteki kabile isimleri hem de 'kanun koruyucuları' (= *nomophylakes* [νομοφύλακες]) kurulu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Bu kurul 'kabile önderleri'nin (= *phylarkhos* [φύλαρχος]) sayısına istinaden 3 kişiden oluşurdu. Böylesi bir makamın Byzantion'da da bulunduğu düşünülebilinir.

Aristoteles'in *Oikonomika*'sında (II. 2. 3*a* [1346*b*]) küçük soy grupları olan Byzantion'da İÖ. IV. yüzyıla kadar önemlerini ve mülklerini koruyan 'yerli halka/kente ilk gelen kolonistlere/ata kültüne' (= *patriōtika* [πατριωτικά]) ait arazilerden söz edilmektedir. Aynı şekilde kentte 'geçimini toprak mülkiyetinden sağlayan dini bir cemaat'e (= *thiasōtika* [θιασωτικὰ]) ait halk bulunurdu. Alışılmış soy sınıflaması dışında, Byzantion'da özel bir tanzim olduğuna dair çeşitli kanıtlar bulunmaktadır[1492]. Bu duruma, Megara kolonileri olan Byzantion, Herakleia Pontike ve Khersonesos'ta rastlanmaktadır[1493]. Burada Kalkhedon'daki[1494] gibi Byzantion'da da kent içindeki

---

adı verilen onlu idare şekline verilen addır. *Dekarkhes*'lerin yanında garnizon komutanı sıfatıyla ayrıca bir Sparta'lı *harmostes* görev yapardı.

[1488] Byzantion ve Kalkhedon kentleri Lysandros'un *dekarkhia* idaresini koyduğu ilk kentlerdi. Ardından Lesbos Adası'ndaki Mytilene ve Trakya'daki birkaç kent geldi. Bu idare sistemi işlev kazandıktan sonra, Attika-Delos Deniz Birliği'ne bağlı bütün öteki ada ve kent devletleri birer ikişer Atina'dan ayrıldılar. Yalnız Samos Adası, Atina'ya ve demokratik yönetim şekline, bu karışık zamanda bile sadık kalmaya devam ederek Atina'dan ayrılmadı (Ksen. *Hell.* II. 2. 1-2; 5-6). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Lys.* XIII. 3-4; XIV. 1; Corn. Nep. VI. 1. 5 "*Lysandros*".

[1489] Ksen. *Hell.* II. 2. 2; Plut. *Lys.* XIV. 1.

[1490] Konuya ilişkin olarak Dem. *Lept.* XX. 60-61 [475]; Ksen. *Hell.* IV. 8. 27; ayrıca bk. Lysias XXVIII. 6 [180].

[1491] *CIG* 3794=*SGDI* 3053=*I.Kalchedon* 13 vd. n° 7.

[1492] Zoepffel 2006, 574 vdd.

[1493] Jones 1987, 284 vd.; Loukopoulou-Laitar 2004, 917 n° 674.

etnik grupların kendi içlerinde alt gruplara; '100 kişilik birliklere' (= *hekatostys* [ἑκατοστύς]) ayrılması söz konusudur[1495].

Byzantion'da tam vatandaşların yanı sıra 'özel statüye sahip yabancı' (= *metoikos* [μέτοικος]) uyruklu kişiler de ikamet ediyordu. Aristoteles'e (*Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*]) göre, Byzantion'da ikamet eden özel statüye sahip yabancılar toprak sahibi olamıyordu. Yine de, Byzantion'lular ekonomik kriz dönemlerinde devlet arazilerinden ekili olan toprakları belli bir süre için, boş arazileri ise, süresiz kiraya veriyorlardı[1496]. Gene Aristoteles'in (*Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*]) bildirdiği üzere, nakit ihtiyacı içindeki Byzantion'lular, ister belli dönemlerde ürün veren, isterse her daim verimsiz olan, kamuya ait kutsal alanları satmışlardı. Aynı şekilde, *thiasoi* ve *patriotika* için ayrılmış arazileri ve hatta diğer mülklere sahip olanlar bunlara yüksek bedel ödediklerinden özel mülkiyettekileri de ellerinden çıkarmışlardı. Hatta bunlarla da yetinmeyerek, ekonomik krizin doğurduğu mali açık ihtiyacı dolayısıyla oylama yoluyla, belirli oranda para karşılığında vatandaşlık hakkının *metoikos*'lara verilmesini ve bunların da yurttaş yapılmasını kararlaştırmışlardı[1497].

Bununla birlikte Kalkhedon, Lampsakos ve Samos Adası'nda da benzer örnekleri görülür.

[1494] Hellenistik Dönem'de Kalkhedon halkının 'Byrikhos, Aiskheida ve Hipponeas' gibi alt-etnik gruplara bölünerek adaklarda bulunduğu bilinmektedir (*I.Kalchedon* 13 vd. n° 7 str. 11). Daha detaylı bilgi için bk. *I.Kalchedon* 153; Avram 2004, 980 n° 743.

[1495] *SIG*^{3} II 645 str. 61=Michel 1900, 535; Collitz-Bechtel 1899, n° 3059 str. 30=*CIG* 2060 str. 30; ayrıca bk. *IOSPE* I 47; Hanell 1934, 142; Kubitschek 1970^{2}, *col.* 1144.

Bu sistemin Byzantion'da ne tür faaliyetlere sahip olduğu bilinmemektedir. Bunun sebebi Hellas'ta buna benzer herhangi bir kurumla karşılaşmamız olmamızdır. Lampsakos'ta bunlar kabilelerin en alt bölümlenmesini tasvir ederlerdi. Herakleia Pontike'de oturanlar ise varsıllıklarıyla ön plana çıkmaktaydı. Orada 3 kabilenin yanında, 4 tane 100 kişilik birlik bulunurdu. Byzantion'da, eğer birine vatandaşlık hakkı veriliyorsa, o zaman bu yeni vatandaş, söz konusu 100 kişilik birliklerden kendi keyfine göre seçtiği birine yazılırdı. W. P. Newskaja'ya (1955, 59) göre, Byzantion'daki 100 kişilik birlikler kendi tabiatlarına göre, soy bağlantılarının zayıflamasıyla bağlantı içinde bulunan teritoryal tanzimlerdi ve halkın değişken teşekkülünden ortaya çıkmıştı (ayrıca bk. *I.Byzantion* 22 n° 1). Ancak konu üzerine yapılan son çalışmalar *hekatostys*'ün de aynı *phyle* gibi kentteki etnik alt grupları ifade ettiğini işaret etmektedir. O. Tekin'e (2009, 141) göre, *hekatostys* belli bir toprak parçasından ziyade bağlı bulunduğu etnik sınıfın adını taşımaktadır. Dolayısıyla teritoryal bir anlam içermez; *phyle* gibi toplumsal alt sınıf adıdır.

[1496] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*]. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tekin 2005^{3}, 20 vd.; Zoepffel 2006, 574 vdd.

[1497] Bu hak son derece istisnai durumlarda onlara verilirdi (Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*d* [1347*a*]). Ayrıca bk. Merle 1916, 70 vd.; Newskaja 1955, 55; Zoepffel 2006, 574 vdd.

İÖ. IV. yüzyılda da Byzantion ve Kalkhedon'un yönetiminde sosyo-politik yaşamlarında benzer gelişmelerin devam ettiği gözlemlenmektedir. Özgür halk tabakalarının servetlerine göre, birbirinden daha derin şekilde ayrılmaları; sosyal ve ekonomik içerikli gerginlikleri artırmıştır. Özellikle ticaretle uğraşanların zenginleşmesi muazzam boyutlara ulaşmıştı. Öyle ki, Delos yazıtından öğrendiğimize göre[1498], Byzantion'lu Dionysios 500 *medimnoi* buğdayı –1 *medimnos*=51.84 kg– Delos'a getirtmiş ve orada ucuz fiyata halka sattırmıştı[1499]. Bu sırada Byzantion'daki oligarşi ve demokrasi yanlısı partiler isimlerini ve kentin yönetimindeki görevlerini belirli ölçülerde korumaya devam etmişlerdi. Bununla birlikte politik programları değişmişti. Demokratik parti, İÖ. IV. yüzyılda halen Atina yanlısı eğilim sergilerken, Pers ve Sparta yanlısı oligarşik partiler uluslararası savaş arenasında yeni açılımlar sergilemişlerdi. Demokratik parti kentin özgürlüğü ve bağımsızlığı ile kendilerinin özerk gelişme hakkını savunuyordu. Oligarşik parti ise, komşu krallıklara yakınlık duyan monarşi yanlıları için bir sığınağa dönüşüyordu. Thrakya Kralı Lysimakhos ile Antigonos I Monophthalmos, Byzantion'u kendi taraflarına çekmek için kente elçi heyetleri gönderdikleri zaman açıkça bu faktörleri hesaba katmışlardı. Fakat İÖ. III. yüzyılda Byzantion'daki demokrasi, birçok kereler oligarşik huzursuzluğa neden olan önceki dönemden daha güçlüydü. Bu bakımdan kent, izlediği egemenliğinin müdafaası rotasından ayrılmayı düşünmemiştir. Öyle ki Byzantion, özellikle İÖ. III. yüzyıldan İÖ. I. yüzyıla kadar son derece güçlü monarşik krallıklarla komşu olmasına ve çeşitli defalar çok zor durumlara düşmesine rağmen bağımsızlığını korumayı sürdürmüştür.

Athenaios (*Deip*. XII. 526 *d-e*) Theopompos'un sekizinci kitabına (*fr*. 65) istinaden naklettiği bir alıntıda[1500], Byzantion'luların uzun süre demokrasiyle yönetilmeleri ve kentlerinin önde gelen ticaret merkezlerinden biri olması sebebiyle zamanlarını büyük ölçüde pazarlarda/çarşılarda ve deniz kenarlarında geçirdiklerini belirtmiştir. Bunun sonucu olarak da halk tavernalarda eğlenerek sefahat, seks ve içki alemlerini kendine alışkanlık haline getirmişti. Benzer şekilde Athenaios (*Deip*. X. 442 *c*) Atinalı tarihçi Phylarkhos'un altıncı kitabından yaptığı bir alıntıda[1501], Byzantion'luların devamlı şarap içmekten sarhoş dolaştıklarını ve meyhanelerde yaşadıklarını dile getirmiştir. Onların zifaf odalarıyla birlikte karılarını da yabancılara

---

[1498] *IG* XI 4, n° 627; ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 591.

[1499] Böylesi büyük bir ticaret toplumu esas itibariyle tüccarların zenginliğine delalet eder.

[1500] *FGrHist* IIB 115 F 62 (65) '*Theopompos*'; ayrıca krş. Plat. *Rep*. VIII. 563*c*.

[1501] *FGRHist* IIA 81 F 7 (10) '*Phylarkhos*'.

verdiklerini ve rüyalarında dahi savaş borusunun sesini duymaya tahammül edemediklerini belirtmiştir. Öyle ki bir keresinde girdikleri bir savaş sırasında duvarlar üzerinden kentlerini savunurken bile savaşın güçlüklerine katlanamayıp görev yerlerini terk etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine generalleri Leonides şarap satıcılarının duvarların üzerinde/surun içinde çadırlar kurmalarını emretmiştir. Ancak bu şekilde Byzantion'lular isteksizce saflarını terk etmeyi bırakmışlardır[1502]. Menandros'un (*fr.* 61. 2; 67. 2; *Arr.* 2. 2) '*Peplos* Taşıyan' ya da 'Flütçü Kız' adlı eserinde de 'Byzantion'luların bütün tacirleri çakırkeyif/yarı sarhoş' yaptığını kaleme almıştır. Çünkü tacirler kentte kaldıkları bütün gece boyunca alkol oranı yüksek kaliteli şaraplar içtiklerinden sabahları kalktıklarında omuzları üzerinde dört kafa taşıyormuş gibi olurlarmış[1503]. Bu bakımdan Byzantion'lular gelenek görenekleri ve yaşam tarzları yönüyle Caesar tarafından da gülünecek ve espritüel/hazırcevap insanlar olarak tasvir edilmişlerdir. Ayrıca teorik ve sanat düşkünü bir halk olarak görülmüşlerdir[1504]. Aynı şekilde (Ath. *Deip.* XII. 526 *e-f=FGrHist* IIB 115 F 62 (65) '*Theopompos*') Kalkhedon'lular demokrasiyi paylaşmadan ve Byzantion'luların halk yönetimiyle tanışmadan önce kentte herkes görev ve töresine uygun bir yaşam sürmekteydiler. Halk kendini hayatta iyi uğraşlara adamıştı. Ama Byzantion'luların demokratik özgürlüğünü tattıktan sonra, çok ılımlı ve ölçülü olan günlük yaşamlarını lükse, aşırılığa, hovardalığa kaçarak bozmuş ve yozlaştırmışlardı. Bu şekilde bir zamanlar günlük yaşamlarında son derece kontrollü ve makul iken; kendilerini ahlaksız bir lüksün içine gömmüşler; müsrif ve içki düşkünü bir toplum haline gelmişlerdi.

Epigrafik belgelerden edindiğimiz bilgilere göre, Hellenistik Dönem'de en yüksek güç halka aitmiş gibi gözükür. Zira dekretler 'danışma ve halk meclisleri karar verdi' [Ἔδοξε τᾷ βουλᾷ καὶ τῷ δάμῳ] formülasyonu ile başlamaktadır[1505]. *Aisymnetai*, Byzantion'da da Kalkhedon ve Megara'da[1506] olduğu üzere en iyi ihtimalle 10 üyeden oluşuyordu. Bunlardan sekizi 'seçilmiş yönetici/hakim' (= *aisymnētēs* [αἰσυμνήτης]) unvanını alırken, do-

---

[1502] Athenaios (*Deip.* X. 442 *c* dn. b) bu olayı Damon'un 'Byzantion Üzerine' yazdığı kitaptan kaydetmiştir.

Söz konusu olay ya Makedonya Kralı II. Philippos'un, İÖ. 339 yılındaki Byzantion kuşatması ya da Seleukos Kralı II. Antiokhos'un, İÖ. *ca.* 251 yılındaki Byzantion ablukası sırasında gerçekleşmiş olsa gerektir.

[1503] Athenaios *Deip.* X. 442 *d.*

[1504] Cic. *de Or.* II. 54 [217].

[1505] *SIG*^{3} II 644 str. 34-35; 645 str. 50.

[1506] Megara'da sayıları 10 olan *aisymentes*'ler 1 ay süreyle görev yapıyorlardı (*SIG*^{3} II 642). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *CIG* 3794 str. 7; *SGDI* 3053-3054.

kuzuncu 'danışma meclisi sekreteri[1507]' (= *grammateus boulas* [γραμματεύς βουλᾶς]) olarak adlandırılıyordu. Onuncusuna ise, 'danışma meclisi başkanı' (= *hagemōn boulas* [ἁγεμών βουλᾶς]) unvanı verilirdi[1508]. Bu şekilde gerçek güç, zengin tabakanın elinde toplanıyordu. Tatbik edilen iktidar, daima finans makamlarına geçiyordu. Zira dekrette (*SIG*^{2} 644 str. 34-645 str. 35-64) halk ve danışma meclisi tarafından alınan kararın uygulaması '15 kişiden oluşan bir meclise ve *synagoros*'lara[1509] verilmişti. [τοὺς πεντεκαίδεκα καὶ τοὺς συναγόρους]. Bu bakımdan kentin yönetiminde en yüksek derecede söz sahibi olan devlet organı On Beşler Meclisi'ydi[1510] [πεντεκαίδεκα]. Bu meclislere genellikle Dor kökenli kentlerde rastlanırdı[1511]. Bu

---

[1507] Megara, Byzantion ve Kalkhedon (*CIG* 3794 str. 18=*I.Kalchedon* 13 vd. n° 7 str. 6; 16 n° 10 str. 10; *SGDI* 3054) gibi Dor kentlerinden bazılarında halk toplantılarında tutanakları tutan, kararları, anlaşmaları ve diğer kent belgelerini yazan, yayımlayan; bazı yerlerde ise, vatandaşları kütüğe kaydeden danışma meclisinde bir sekreter bulunurdu. Uzmanlaşmış bilgi ve beceri gerektiren bu görevin bazen bir memur tarafından uzun süreyle yürütüldüğü durumlar olurdu. Bu gibi görevleri yerine getiren memurların özellikle Hellenistik Dönem'de siyasal deneyimleri sonucu kent işlerinde oldukça aktif ve etkili bir rol üstlendikleri gözlemlenmektedir.

Megara orijinli *aisymnatai*, Kalkhedon'da da aynı Atina'daki *prytaneis* gibi büyük bir ihtimalle *boule*'nin bir üyesi olup her ay kura yoluyla seçilirlerdi (*I.Kalchedon* 12 vd. n° 6 str. 1-2).

[1508] *CIG* 3794 str. 7-8=*I.Kalchedon* 13 vd. n° 7 str. 8. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *SGDI* 3054; 6055; Hanell 1934, 150; Newskaja 1955, 61 vd.; Loukopoulou 1989, 145; Avram 2004, 980 n° 734.

[1509] Aristoteles'e (*pol.* VI. 5. 10 [1322*b*]) göre, kent görevlerinin hepsi değilse bile bazıları büyük tutarlara varan kamu mülkiyeti altındaki emlakları ve arazileri kullandıkları için kentte hazine memuriyetinin olması zorunluydu. Bu makam gider hesaplarını ele alacak; gözden geçirecek ve mali işlerden başka hiçbir şeye bakmayacaktı. Bu görevi yapan *synagoros*'lara denetçi, hesap kontrolörü, muhasebeci *etc.* gibi, çeşitli adlar verilirdi. Bununla birlikte söz konusu makamın bütün bu görevlerinin yanı sıra bir de yüksek hükümet yetkisi vardı. İlk ve son söz hakkı bulunurdu. Diğer bir deyişle halkın egemen olduğu yerde, halk meclisini toplantıya çağıran ve başkanlık eden bu kurumdu. Meclisi toplayan yetke, zorunlu olarak egemen güçtü.

Bu bakımdan Byzantion'da sürekli anılan *synagoroi* [συνάγοροι] finans makamlarından sayılabilir. Finansın en üst yönetimi bunlara ait olsa gerektir. Eudemos için yazılan onur dekretinde *synagoros*'lar On Beşler Meclisi ile birlikte halk meclisinin Eudemos'un onurlandırılması hakkında aldığı kararı yerine getirmişlerdi. Aynı şekilde hesapların kabulünde, kontrollerin uygulanmasında *synagoros*'ların finansal görevleri bulunduğu bilinmektedir (Aristot. *pol.* VI. 5. 10 [1322*b*]). Daha detaylı bilgi için bk. *I.Byzantion* 21 vd. n° 1; ayrıca bk. 23 vdd. n° 2 str. 39.

[1510] *SIG*^{3} II 644 str. 47; 645 str. 62; ayrıca bk. Merle 1916, 71; Newskaja 1955, 61 vd. Daha detaylı bilgi için bk. *I.Byzantion* 21 n° 1; n° 2 str. 37.

[1511] Keil 1897, 406.

bakımdan Byzantion'da da Delphoi'daki On Beşler Meclisi görev yapmaktaydı[1512]. Bununla birlikte On Beşler Meclisi'nin tek bir Byzantion yazıtında anılması nedeniyle kurulun faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek oldukça zordur. Söz konusu yazıt[1513], Kalykadnos kenarındaki Seleukeia (Silifke) sakinlerinden olan Eudemos için yazılan bir onurlandırma belgesi olup, İÖ. *ca.* 172 yılına aittir. On Beşler Meclisi en üst finans memurlarının yanında denetçiler, halk ve danışma meclisleri tarafından alınan kararların uygulanmasına yönelik talimatlar alabiliyorlardı[1514]. On Beşler Meclisi dışında Byzantion'un Kalkhedon[1515] gibi en üst makamlarından biri olarak *Stratagos*'lar Meclisi görülmektedir[1516]. Yazıtlardan 'komutanların yetkilerinin halk meclisi toplantılarında teklif sunmak' [Ἔδοξε τᾷ βουλᾷ καὶ τῷ δάμῳ, τοὶ στραταγοὶ εἶπαν] ve 'bunların kararlarını uygulamak' [ὅ τε δᾶμος ἐνεκελεύσατο τοῖς στραταγοῖς] olduğunu öğreniriz. Askerî kumanda yetkisi de kesinlikle onların görevleri arasındaydı. Bununla birlikte yazıtlarda üyeler ve görevleri hakkında doğrudan ve detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Kolonilerdeki yönetim sistemi genellikle ana kenti taklit etmekteydi. Bu bakımdan Byzantion'da da Megara'da olduğu üzere *stratagos* önemli bir rol oynamaktaydı[1517]. Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 23; 26; 32; 34), Byzantion'un kuruluşundan itibaren kentin başında bulunan sadece bir *stratagos* anar. Ancak Polyainos (*strat.* II 2.7 "*Klearkhos*"), bunun en az iki kişi olduğunu gösterir. *Stratagos*'lar muhtemelen, Polybios (IV. 47. 4) tarafından anılan ve İÖ. 220 yılında Byzantion'un başında bulunan yöneticiler Hekatodoros ve Olympiodoros'tur[1518]. Bunlar Rhodos elçileriyle müzakereleri sürdüren kentin temsilcileriydi. B. Pick[1519], adı geçen kişile-

---

[1512] Keil 1897, 406.

Söz konusu meclisin işlevleri Atina'daki *prytaneis*'lerin görevleriyle karşılaştırılabilir (Merle 1916, 71 dn. 5). Ayrıca bk. Newskaja 1955, 62 dn. 5.

[1513] *SIG*[3] II 644-645 str. 1-94.

[1514] *SIG*[3] II 644-645.

[1515] *SIG*[3] II 645 str. 73-74=*I.Kalchedon* 3 vd. n° 1 str. 73-74; ayrıca bk. Rhodes-Lewis 1997, 422 vd.; 494; 498.

[1516] *CIG* 2060; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Merle 1916, 72; Rhodes-Lewis 1997, 196 vd.

[1517] Gerçi daha sonraki dönemlerde bu memuriyet *eponymos* –yıla adını veren memur– olmuştur (*CIG* 1072=*IG* VII 72). Erken Dönem'de ise, Megara'daki *eponymos* memur *basileus*'tur.

[1518] Newskaja 1955, 62.

[1519] Pick 1985, 40 dn. 65. Olympiodoros ve Hekatodoros'un İÖ. 220 yılında Byzantion'un *stratagos*'ları olduğu yönündeki tahmini kabul edilirse, *Stratagos*'lar Meclisi'nin görünüşe göre, eşit haklara sahip iki üyesinden bahsedilebilir.

rin isimlerini taşıyan sikkeleri, bu memurların *stratagos* olduğuna yönelik kanıt olarak ortaya koyar[1520]. Bu memuriyet açık bir şekilde koloni kurulduğundan beri Byzantion'da görev yapmaktaydı. Bunların görev mahali Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 16; 39); Malalas (*chron.* 193; 292) Chronicon Paschale (I. 494-495) ve Suda'da (ς. 181. 3 *s.v.* <Σεβῆρος·=*Sevērus*>; ς. 1171. 1 *s.v.* <Στρατήγιον·=*Stratēgion*>) anılan *Strategion* olmalıdır.

Byzantion'daki memuriyetlerin rütbe bakımından –gerçek yetki açısından olmamakla birlikte– en yükseği olan *eponymos* meselesi tartışmalıdır[1521]. Bir taraftan sadece Megara'da değil; aynı zamanda komşu kent Kalkhedon ile Khersonesos'ta da *eponymos basileus*'tu[1522]. Bundan dolayı Byzantion'da en azında en eski zamanlarda yıla adını veren ve belgelerin tarihlendiği bir seneliğine seçilmiş memuriyetin *eponymos basileus*'a verildiği kabul edilebilir. Kaldı ki, Roma İmparatorluk Dönemi'nden köklenen sikkelerden biri yıl adlandırmasını *basileus*'un unvanıyla birleştirir[1523].

[1520] Polybios (IV. 47. 4) tarafından anılan Olympiodoros ve Hekatodoros isimleri, Byzantion sikkelerinin üzerindeki isimlerle özdeşleşmektedir. Sikkelerin ön yüzü gerdanlık ve tacı olan örtülü bir Demeter başı betimlenmiştir. Arka yüzünde ise, kayalıkların üzerinde tahtta oturur vaziyette ve sağ elinde üçlü yaba taşıyan Poseidon tasvir edilmiştir. Yazıtta ise, 'Olympiadoros'un memuriyeti sırasında', ΕΠΙ ΟΛΥΜΠΙΑΔΩΡ[ΟΥ] (*BMC Thrace* 95 n° 26) yazmaktadır. Hekatodoros ismini taşıyan sikke de benzer harf karakteri gösterir. Ancak bunun üzerinde saplı bir üzüm salkımı tasviri bir monogram oluşturur. Arka yüzde ise, bereket boynuzu ve altta da ΕΠΙ ΕΚΑΤΟΔΩΡ[ΟΥ] ile kentin ismi ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ yer alır (*BMC Thrace* 96 n° 34). Ayrıca bk. Newskaja 1955, 62 dn. 12.

[1521] *Hieromnamon*'un her defasında *eponymos* olup olmadığı Demosthenes (*Cor.* XVIII. 90 [255]) ve Polybios'a (IV. 52. 4) rağmen şüphelidir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Robert 1955, 39; Kubitschek 1970[2], *col.* 1144; Sherk 1991, 235 vd.

[1522] Megara'nın diğer kolonilerinde [Kalkhedon, Herakleia Pontike, Kallatis, Khersonesos] en yüksek devlet görevlisi (*eponymos magistratus*) "*basileus*" olmasına karşın (*IG* VII 1; *CIG* 3794 str. 1; *I.Kalchedon* n° 7 str. 1-8 str. 1; 10 str. 13; 19 str. 2; 5; ayrıca bk. Robert 1950, VIII 76), Byzantion'da "*hieromnamon*"du (*I.Byzantion* 23 vdd. n° 2 str. 1; 23; 49 vd. n° 19 str. 1; 62 vd. n° 30 str. 2-5; 63 vd. n° 31 str. 2-4; 66 vd. n° 33 str. 1; 67 vd. n° 34 str. 1; 71 vd. n° 37 str. 1-2; 73 vd. n° 38 str. 1; 74 vd. n° 39 str. 1; ayrıca bk. Hanell 1934, 151). Söz konusu memuriyet Kalkhedon'da da bulunmaktaydı (*I.Kalchedon* n° 4 str. 5; 7 str. 2; 42). Bu bakımdan bazı bilim adamları Byzantion'daki *hieromnamon* memuriyetinin Kalkhedon'dan alınmış olabileceğini düşünmektedirler (Loukopoulou 1989, 145 vd.; Avram 2004, 980 n° 743).

Byzantion'da devletin en yüksek diğer görevlileri ise, *Strategion*'da oturan "*stratagos*"lardı. Ayrıca Byzantion'un üyelerinin "*pentekaideka*" olarak adlandırıldığı On Beşler Meclisi vardı (Tekin 2005[3], 20). Ayrıca bk. Merle 1916, 15; 72; Hanell 1934, 158; Ruge 1965[2], *col.* 1557 vd.

[1523] Pick 1985, 42; ayrıca bk. Sallet 1882, 145 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. Sherk 1990, 231 vdd.; 1991, 235 vd.

Diğer taraftan Polybios'ta konuya ilişkin doğrudan bir emare bulunmamaktadır. Yıla adını verme ' kutsal rahiplik[1524]' (= *hieromnamōn* [ἱερομνάμων]) memuriyetine aitti: Bu bakımdan Demosthenes'e (*Cor.* XVIII. 90 [255]) göre, *Bosporikhos'un hieromnamon'luğu* (kutsal sekreterliği) *sırasında Damagetos, Byzantion halk meclisinde konuşmuştur.* Aynı şekilde Polybios'ta (IV. 52. 4) Byzantion ile Rhodos arasındaki savaştan sonra, "*Kalligeiton'un oğlu olan Byzantion'un hieromnamon'u Kothon zamanında barış yapıldı*" ibaresi mevcuttur. En yüksek dini görev olan *hieromnamon* memuriyeti de açıkça Megara'dan alınmıştır. Orada *hieromnamon* Poseidon'un rahibidir[1525]. Bunun yanı sıra Diodoros'ta (XIV. 12. 3) Byzantion'lu yöneticilerden bahsedilir. Ancak Diodoros'un bu ifadeyle somut bir makamı değil; aksine basitçe devlet yönetiminde söz sahibi kişileri düşündüğü tahmin edilmektedir[1526].

Byzantion'lular alfabeyi, tıpkı diyalektleri ve takvimleri gibi ana kentlerinden almışlardır. Megara'lılar da bunu Korinthos'lulardan almışlardır. Klasik Dönem Byzantion alfabesinde bir süreliğine de olsa Korinthos *beta*'-

---

[1524] Aristoteles'e (*pol.* VI. 5. 4 [1321*b*]) göre, kentte yasal belgelerin, özel kişiler arasında yapılan sözleşmelerin ve mahkeme kararlarının kayıtlarını tutan görev bazen bölümlere ayrılır bazen de tek bir makam çatısı altında toplanırdı. Bu işlere bakanlara kutsal siciller görevlisi/kutsal sekreter (*hieromnamon*), yazman (*epistales*), kayıtçı (*mnamon*) ve bunun gibi başka adlar verilirdi. Daha detaylı bilgi için bk. Hanell 1934, 156 vd.; Taşlıklıoğlu 1959, 549 vd. dn. 12; *OCD s.v.* "Hieromnemones" s. 705; *I.Byzantion* 23 vdd. n° 2; Rhodes-Lewis 1997, 196.

E. Schönert-Geiss'e (1970, 131 vd. n° 954-978) göre, İÖ. IV. yüzyıla tarihlen bazı Byzantion sikkeleri üzerinde görülen ΕΠΙ ΚΛΕΩ ve ΕΠΙ ΝΕ kısaltmalarının kentteki *hieromnamon*'lara ait olması ihtimal dahilindedir.

[1525] Plut. *mor.* VIII. 730 *d*: *Quaestionum Convivalium* 4.

Byzantion'dan ele geçen birçok yazıtta, Zeus Serapis (Robert 1955, 17 vdd.; *SEG* XV 426), Nemesis, Demeter, Dionysos, Hera ve Nike'ye hizmet eden *hieromnamon*'lar tespit edilmiştir (Robert 1946, 154 vd.; 1949, 39 dn. 5; Sherk 1991, 235 vd.; ayrıca bk. Robert 1949, 39 vdd; 1955, 39). Bu duruma Kalkhedon'da da rastlanmaktadır(*CIG* 3794 str. 2).

Bu bakımdan, Byzantion'da *hieromnamon*'un tanrı tapınımı işleri dışında idare ettiği görevler olsa gerektir (Newskaja 1955, 63 dn. 5). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *I.Byzantion* 25 n° 2; Walbank 1957, 506; Schmitt 1969, n° 516; Sherk 1991, 235 vd.

[1526] Bazen Septimius Severus Dönemi'ne ait ve üzerinde ΕΠ. ΑΡΧ. Μ. ΑΥΡ. ΑΝΤΟΝΕΙΝΟΥ ile kentin ismi ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ yazılı bir sikke (*BMC Thrace* 102 n° 77) İmparatorluk Dönemi'nde, Byzantion'da *arkhon*'lar olduğuna dair belge olarak ortaya sürülür. Yazıtta geçen ἀρχ. kısaltması ἄρχ[οντος] olarak deşifre edilir. B. Pick (1895, 50 vdd.) bu kabule karşı çıkar; o ἀρχ. kısaltmasının ἀρχ[ιερεύς] anlamına geldiğini düşünür. Bu memuriyetle başka yerlerde, özellikle Delphoi'da karşılaşılır (*CIG* 1718: ἀρχιερεύς ve karısı ἀρχιέρεια imparator kültünün rahipleridir).

sının ϒ eski formunun korunmuş olması ilginçtir. Bu harf Byzantion sikkelerinde bazen karşımıza çıkar.

Constantinus VII Porphyrogenitos'a (*de Them.* 'Europe' II. 1. 46) göre, Byzantion'da konuşulan Hellence'nin diyalektiği de Dor lehçesindeydi[1527]. Bu durum kentten ele geçen Dor diyalektiğinde yazılmış yazıtlardan da açıkça anlaşılmaktadır. 'halk meclisi' (= *damos* [δᾶμος]); 'danışma meclisi' (= *boula* [βουλά]) ve 'komutan' (= *stratagos* [στραταγός]) Byzantion yazıtlarında İmparatorluk Dönemi'ne kadar bulunmaktadır[1528]. Aynı şekilde antik yazarlar da Byzantion'luların kullandığı Dor diyalektiğinde yer almış kelimelere değinirler. Öyle ki antikçağda bazı Byzantion deyimleri daha sonra geniş bir yayılım kazanmıştır. Örneğin 'mavnacı' *prounikos* [προύνικος] kavramını tespit eden Byzantion ifadesinin başına gelmiştir: Gramerci Pollux da *Onamastikon* (*onom.* VII. 132) adlı sözlüğünde Byzantion'luların 'mavnacı' *misthōtos* [μισθωτός]) sözcüğü yerine *prounikos* [προύνικος] ifadesini kullandıklarını ve daha sonradan bu ifadenin yeni komedilere girdiğini belirtilmiştir. Diğer bir sözlük yazarı İskenderiyeli Hesykhios ise, *lexicon* (*lex.* o. 2094 <ὀψίχα =*opsikha*>) adlı eserinde Byzantion'luların 'akşam' kelimesi *opse* [ὀψέ] yerine *opsikha* [ὀψίχα]; (*lex.* ς. 225 <σάρον= *saron*>) 'süpürge' *kallutron* [κάλ(λ)υντρον] kelimesi yerine *saron* [σάρον]; (*lex.* θ. 363 <θέρμον=*thermon*>) 'yaz' *theros* [θέρος] sözcüğü yerine *thermon* [θέρμον] adlandırmalarını anar. Athenaios, *Deipnosophistai* (*Deip.* XI. 495 *c*) 'Sophistlerin Şöleni' adlı eserinde, Kleitarkhos'tan yaptığı alıntıya istinaden Byzantion'luların 'küçük yağ şişesine' *lekythos* [λήκυθος] yerine Korinthos ve Kıbrıs'lılar gibi *olpē* [ὅλπη] dediklerini söyler.

Byzantion'da kullanılan Dor diyalektiğine ilişkin diğer bir kanıt da kentte aylara verilen isimlerden anlaşılmaktadır. W. W. Latyschew'e (1883) göre, Byzantion takviminde yıl ilkbahar ekinoksunda Nisan ayıyla başlamaktadır[1529]. H. Bischoff'a (1965[2], *col.* 1579; ayrıca bk. *col.* 594) göre ise, Byzantion'da yıl Μαλ<λ>οφόρος/Eylül ayıyla birlikte elmaların hasat zamanında sonbahar ekinoksu ile başlardı. K. Hanell (1934, 190 vd.) her ne kadar Byzantion takviminin sonbahar ekinoksunda başlayabileceği görüşünü desteklese de, yeni yıla hangi ayla girildiğine ilişkin şu an itibariyle elimizde yeterli bilgi olmadığından bu konuda herhangi bir tahminde bulunmanın varsayımsal olacağını bildirmektedir[1530].

[1527] Ayrıca bk. Philostr. *vit. Soph.* I. 24 [529].

[1528] *CIG* 2060.

[1529] Newskaja 1955, 164.

[1530] Samuel 1972, 87 vd.

BYZANTION TAKVİMİ

1. Ay	Ἀρτεμίσιος/*Artemisios*	Nisan
2. Ay	Λύκειος/*Lykeios*	Mayıs
3. Ay	Βοσπόριος[1531]/*Bosporios*	Haziran
4. Ay	Ὑακίνθιος/*Hyakinthios*	Temmuz
5. Ay	Ἀγριάνιος/*Agrianios*	Ağustos
6. Ay	Μαλλοφόριος/*Mallophorios*	Eylül
7. Ay	Ἡραῖος/*Heraios*	Ekim
8. Ay	Καρνεῖος[1532]/*Karneios*	Kasım
9. Ay	Μαχανεύς/*Makhaneus*	Aralık
10. Ay	Πεταγείτνιος/*Petageitnios*	Ocak
11. Ay	Διονύσιος/*Dionysios*	Şubat
12. Ay	Εὔκλειος/*Eukleios*	Mart

Byzantion Takvimi'nde yer alan bütün ay adları diğer güney Dor takvimleriyle ya aynıdır ya da anlamları onların Megara'dan köklendiğine delalet eder[1533]. Örneğin Μαλ<λ>οφόριος adlandırması, Megara'da saygı gören 'koyunların koruyucu tanrıçası' (= *Dēmētēr Mal<l>ophoros* [Δημήτηρ Μαλ<λ>οφόρος]) Demeter'in lakabından gelmektedir[1534]. *Lykios* [Λύκιος] ismi de Megara'da yaygın bir kült olan Lykia Apollon'unun kültü ile bağlantılıdır. Ayrıca Megara yakınında bulunan kentlerde diğer ayların isimlerine rastlanır: Korinthos kolonileri Kerkyra'da[1535] *Makhaneus* [Μαχανεύς] ve *Eukleios* [Εὔκλειος], Tauromenion'da *Eukleios* [Εὔκλειος] ve *Dionysios* [Διονύσιος], Rhodos kolonileri ve Kos'ta *Agrianios* [Ἀγριάνιος] ve de hemen hemen tüm güney Dor takvimlerinde *Artemisios* [Ἀρτεμίσιος] ve *Hya-*

[1531] Byzantion'a özgü bir aydır (Samuel 1972, 88; Bickerman 1980², 21). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Taşlıklıoğlu 1959, 551 vdd.; *SEG* XVIII 279; 280; 282=*I.Byzantion* 62 vd. n° 30 str. 5; 63 vd. n° 31 str. 4; 66 vd. n° 33 str. 4.

[1532] H. Bischoff (1965, *col.* 1579) ve K. Hanell (1934, 190 vd.) Καρνεῖος'un bir yaz ayı olmasından dolayı bu ayın yerinde aslında Ἑρμαῖος ayının bulunması gerektiğini iddia etmişlerdir. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Mountford 1923, 112; Samuel 1972, 88 dn. 3-5; 7.

[1533] Hanell 1934, 190 vdd.; Newskaja 1955, 164; Trümpy 1997, 147 vdd.; Loukopoulou-Laitar 2004, 917 n° 674.

Byzantion takviminde kullanılan ay adlarına ilişkin olarak ayrıca bk. *I.Byzantion* 23 vdd. n° 2 str. 1; 62 vd. n° 30 str. 5.

[1534] Paus. I. 44. 3.

[1535] *CIG* 1845=*IG* IX 1. 694.

kinthios [Ὑακίνθιος] ay isimlerini buluruz. Bu bakımdan sadece boğaz yüzünden ayrılan Byzantion ve Kalkhedon kentlerinin takvimlerindeki ay isimleri de aynı olmalıdır. Bundan dolayı W. W. Latyschew, Byzantion takviminde eksik olan 3. ayın/Haziran adını Kalkhedon'daki adlandırmayla benzeşim içinde olduğunu düşünerek *Panamos* [Πάναμος] şeklinde tamamlar. Megara kolonilerindeki Hermes kültünün yayılımı Latyschew'e, bu tanrıya bir ay vakfedilmiş olabileceğini düşündürür. Bu durum yazarın Byzantion Takvimi'nde eksik olan 7. ay/Ekim için *Hermaios* [Ἑρμαῖος] tahminini yapmasına neden olmuştur. Ardından 10. ayın/Ocak eksik olan adını gene Kalkhedon Takvimi ile karşılaştırmaya uygun bir düşünce dolayısıyla *Petageitnios* [Πεταγείτνιος] olarak tamamlamıştır[1536].

[1536] Newskaja 1955, 164. Kalkhedon'da kullanılan Megara kökenli takvime ilişkin olarak ayrıca bk. Avram 1999, 30.

B. Ekonomi

Birçok Hellen kentinde olduğu üzere Byzantion'da da ekonominin kalbi *agora*, liman ve *emporion*'da atmaktaydı[1537]. Bunun yanı sıra kentin gelirleri esas itibariyle gümrükler, transit hizmetler, liman ücretleri, kente getirilen tarım ürünleri ile sadece pazarlardaki ticaret mallarından alınan vergilerden değil; fakat aynı zamanda kente ait arazilerin ve kamu emlaklarının kiralanması[1538], balıkçılık, ticaret, bazı vatandaşların bağışları *etc.* gibi alışılmış kaynaklara da dayanıyordu. Aristoteles *Oikonomika*'sında (II. 2. 3*a* [1346*b*]), olağanüstü yükselen vergi artışını, yani belirli mesleklerin mensuplarına gelirlerinin üçte biri değerinde vergi ödeme zorunluluğu getirildiğini belirtmiştir. Byzantion'lular sihirbaz, kahin, eczacı, baharat tüccarı ve benzer işlerle uğraşanların [τῶν τ' ἐργαζομένων θαυματοποιῶν καὶ μάντεων καὶ φαρμακοπωλῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων] kazançlarının 1/3'ünü vergi olarak ödemelerini kararlaştırmıştır[1539]. Verginin elde edilen gelirin % 33⅓ oranında, alışılmışın dışındaki yüksek tutarı şaşırtıcıdır. A. Andréadès (1931, 112), büyücü, hokkabaz, kahin ve baharat tüccarlarının sürekli bir başı bozukluk içinde hareket ettikleri, bunları yabancı olarak görmenin mümkün olduğu ve bundan dolayı da böylesi yüksek değerde bir vergi yüküne tabi tutulmuş oldukları yönünde bir tahminde bulunmuştur. Yazar Hellenistik Dönem'de Mısır'da astrologların vergilendirilmesini benzer bir örnek olarak öne sürmüştür[1540]. Kentin diğer bir gelir kaynağı da belli meslekler üzerine konulmuş lisans ücretlerinden ve rahiplik gibi görevlerin satılmasından elde edilirdi.

Bu konuya ilişkin olarak *Oikonomika*'da (II. 2. 3*a* [1346*b*]) kentin kontrolü altındaki başka kaynaklardan söz edilmiştir. Devlet arazilerinden toplanan gelirler[1541], balıkçılık ve tuzlama için uygulanan devlet tekeli,

---

[1537] Theopomp. *fr.* 62; Arist. *Oecon.* II. 2. 3*b* [1346*b*]; Ksen. *Anab.* VII. 1. 19.

[1538] Söz konusu kamu emlakları, kent içindeki ev ve dükkanlar ile kırsal kesimdeki çiftlikler, tarlalar ve otlaklardan oluşmaktaydı.

[1539] W. P. Newskaja'ya (1955, 54) göre, belirli mesleklerin burada bildirilen vergi dolayısıyla oluşan mükellefliklerin görünüşe göre, müttefik kentlerde demokratik yapıda geçerli olan ve esasen böylesi fevkalade yüksek vergileri ödemekle halkın varlıklı tabakalarını vazifelendirme genel ilkesine muhalefet etmektedir.

[1540] Byzantion civarında ele geçen ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıtlardan bazılarında ebe, astronom ve kentte görev yapan Mylasa'lı (Milas) bir yargıcın adı verilmektedir (Tekin 2005[3], 21). Böylesi bir vergilendirmenin sadece kentin güçlü biçimde finans ihtiyacı duyduğu olağanüstü durumlarda ortaya çıktığı eklenebilir (Newskaja 1955, 54).

[1541] Antikçağda kentlere ait arazi ya da kırsal kesim toprakları çoğu durumda kentlerin ana gelir kaynağını teşkil etmekteydi.

para değiş tokuşu ile vatandaşlık hakkına sahip olma hakkının satışı gibi konulara değinilmiştir. Byzantion'lular ekonomik krizden dolayı para bozdurma ve değiştirme hakkını tek bir bankaya satmışlardır[1542]. Böylece, tüccarlar ve halk ne bir başkasına sikke satabilecek ne de bir başkasından sikke satın alabilecekti. Aksi takdirde haciz söz konusu olacaktı. Aynı şekilde zorunlu maddi ihtiyaç durumunda devlet çare olarak özel tedbirler alırdı. Byzantion'luların her iki ebeveyni de yurttaş olmayanın yurttaş olamayacağına dair bir yasaları[1543] olmakla birlikte, nakde ihtiyaç duydukları zaman yalnız bir ebeveyni yurttaş olanın 30 *mna*[1544] karşılığında yurttaş yapılmasını kararlaştırdılar[1545]. Normal zamanlarda bu tür tedbirlere rastlanmazdı. Zira ekonomik krizin doğurduğu mali açık dolayısıyla oylama yoluyla, belirli oranda sikkeye karşılık vatandaşlık hakkının elde edildiğinin [χρημάτων δεηθέντες ἐψηφίσαντο] uygun bir şekilde açıklandığı özellikle vurgulanmıştır[1546]. Keza Byzantion'da ikamet eden *metoikos*'lar arasında oldukça zengin insanlar vardı. Bunlar önemli ölçüde finansal güce sahiptiler. Bu kişiler ticaretin yanı sıra tefecilik işine de girişirlerdi. Fakat mülk edinme hakkına sahip değillerdi. Bunları kullanım hakları olmamasına karşın, gayrimenkul teminatı karşılığında borç verince, borcun üçte birini devlet kasasına ödemeyi kabul edenin mülkün hak sahibi olması kararlaştırılmıştır. Bu hak son derece istisnai durumlarda onlara verilirdi[1547].

Ticari anlaşmalar da vergiye tabi tutulmaktaydı. Aristoteles *Oikonomika*'sında (II. 2. 3*a-c* [1346*b*]) –İÖ. IV. yüzyılda– Byzantion'luların ekonomik kriz dönemlerinde devlet arazilerini kiraya vermelerinin yanı sıra, ayrıca tahıl ihtiyacı durumunda uyguladıkları tedbirlere de değinmiştir. Benzer şekilde aynı yüzyılda Kalkhedon da mali krizin eşiğine gelmiştir.

[1542] Byzantion'un Ege ve Karadeniz kıyısında yer alan ve kendi sikke sistemlerine sahip kentlerle kurduğu ticari ilişkiler kentte sikkelerin özel değişim odalarının, para bozdurma/değiştirme yapan bankaların ve özel teşebbüslerin kurulmasına neden olmuştu. Ancak zaman içinde gelir getiren bir iş olan para değişimi devletin tekeline geçti. Aristoteles'in *Oikonomika*'sında (II. 2. 3*a* [1346*b*]) belirtildiği üzere ihtiyaç durumunda kent bu kurumunu kiralardı. Ama yasal düzenleme olmaksızın bu yetki başka bir özel kişiye yeniden kiralanamazdı. Bu şartların ihlali durumunda sikke değiş tokuş yapma hakkı kişiden geri alınırdı.

[1543] Bu kararname, Perikles'in İÖ. *ca.* 451/450 yılında Atina'da çıkardığı yasayı çağrıştırmaktadır (Plut. *Per.* XXXVII. 2-3 dn. 1).

[1544] 1 *mna* (*ca.* 436 gr) gümüş, 100 *drakhmai*'a eşittir.

[1545] Yurttaşlık hakkının satılması Hellenistik Dönem'in belirgin bir özelliği haline gelmişti. Daha detaylı bilgi için bk. Robert 1940, I 37 vdd.

[1546] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*b* [1346*b*].

[1547] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*d* [1347*a*]. Ayrıca bk. Newskaja 1955, 55.

Aristoteles'e (*Oecon.* II. 10 [1347*b*]) göre Kalkhedon'lular, kentteki yabancı askerlerin sayısı çoğaldığından onlara ücretlerini ödeyemez duruma gelmişlerdi. Bunun üzerine, yurttaşlar veya *metoikos*'lar arasından birinin kentlerden ya da bireylerden haczedilecek bir şeyleri varsa ve bunu almak istiyorsa, kendisini kaydettirmesini ilan ettiler. Çok sayıda kişinin kaydolmasının ardından bu yerinde gerekçeyle Karadeniz'e yelken açan gemilere el koydular. Kendileri hakkındaki durumun görüşüleceği zamanı da belirlediler. Bu sayede bol miktarda sikke toplayarak bundan askerlere ödemede bulundular. Ayrıca, hacizle ilgili davaları da karara bağladılar. Mallarına haksız bir şekilde el konanlara ise, kent bu gelirlerden geri ödemede bulundu[1548]. Byzantion'lular ise, hububat kıtlığı çektikleri ve nakde ihtiyaç duydukları bir sırada Karadeniz'den gelen gemileri[1549] kendi limanlarına yanaştırttılar. Bu şekilde mallarını Byzantion'lu tüccarlara satmaları hususunda zorladılar. Bir süre sonra Karadeniz'de seyr-ü sefer halinde olan ticaret gemileri Byzantion limanlarına girmek konusunda isteksizleşince, tüccarların memnuniyetsizliklerini önlemek için Byzantion yönetimi onlara % 10 oranında ek ödeme yapmıştır[1550]. Ardından alıcıların malın bedeli dışında % 10'unu da ödemelerini kararlaştırdılar. Söz konusu ekstra maliyet devlet hazinesinden çıkmazdı. Esas itibariyle tahılı satan Byzantion'lu tüccarlardan tahsil edilirdi.

Balıkçılık ve tarım Byzantion ekonomisi için başta gelen gelir kaynaklarındandı. Bunun yanı sıra Byzantion'un ekonomisi, boğazdan geçen gemilerden aldığı gümrük vergisi ve bu ticaret trafiği ile doğru orantılı olarak gelişiyordu. Polybios (IV. 38. 5-7), Karadeniz ile Ege dünyası arasındaki ithalat-ihracat hakkında şunları söylemektedir[1551]:

> *"Şurası tartışılmaz bir gerçektir ki, ihtiyaç maddeleri bakımından en bol ve en iyi kalitede sığır ve köle Karadeniz'deki memleketlerden sağlanmaktadır. O memleketlerden lüks maddeler de temin edilmektedir ki, bunlar arasında bol miktarda bal, balmumu ve kuru-*

[1548] Zoepffel 2006, 593 vd.

[1549] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*c* [1346*b*].

Bunlar, özellikle Bosporos Krallığı'ndan ve kuzey-kuzeybatı Karadeniz sahillerindeki kentlerden Hellas'a yelken açan hububat yüklü gemilerdir.

[1550] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*c* [1346*b*]; ayrıca bk. Zoepffel 2006, 574 vdd.

Tahıl tüccarlarına verilmesi kararlaştırılan % 10 oranında ek ödeme antikçağ ticareti açısından oldukça makul bir orandı. Zira Athenaios'a (*Deip.* VII. 292 *b-c*) göre, antikçağda Byzantion limanından 2 günlük yola yelken açan bir tüccar mallarını sattığında % 10 ile % 20 oranında kazanç elde edebiliyordu.

[1551] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Rostovtzeff 1941, 585 vdd.; 589 vdd.; 1642 dn. 20; Austin 2000[9], 169 vd. n° 96.

tulmuş balık vardır. Onlar da bizim memleketimizin ihraç ettiği ürünlerini (yani) zeytinyağı ve her tür şarap alırlar. Buğday ise her iki tarafça hem alınmakta hem de satılmaktadır. Biz ihtiyaç duyduğumuzda onlar bize satmakta, onlar ihtiyaç duyduğunda da biz onlara satmaktayız. Bununla birlikte boğaz üzerinden yapılan ticarette bizzat Byzantion'lular, kentlerinin konumu dolayısıyla en fazla ekonomik çıkar sağlamaktadırlar. Zira ihtiyaç fazlası ürünlerini ihraç edebilmekte ve gereksinim duydukları ürünleri de en avantajlı koşullarda, hiçbir tehlikeye maruz kalmadan ve güçlükle karşılaşmadan ithal edebilmektedirler".

Bu bakımdan yabancı gemilerden limanı kullandıkları için tahsil edilen gümrük vergisi önemli bir gelir getirirdi. Onur yazıtlarında bazı kişiler Byzantion'a yaptıkları hizmetleri karşılığında diğer onursal haklar yanında 'savaş ve barış zamanlarında limanı serbestçe kullanma' [καὶ εἴσπλουν καὶ ἔκπλουν καὶ πολέμου καὶ εἰράνας] ayrıcalığını elde etmişlerdi[1552]. Aynı şekilde gemilerin boğazlardan transit geçişi için alınan gümrük vergisinin Byzantion için önemli bir gelir kaynağı olduğu dikkat çekmekteydi. Bununla birlikte, Atinalılar bu vergiyi kendi yararlarına kullanmışlardır. Sadece Thrasybulos, İÖ. 390 yılında İÖ. 389 yılına kadar % 10'luk vergiyi yeniden düzenleyince Atinalılar tarafından Byzantion'lulara iltizam verilmişti. Görünüşe göre, bu durum kent için avantajlıydı. Fakat bu vergiyi İÖ. 387 yılındaki Kral Barışı'na kadar toplayabilmişlerdi[1553]. Kent tüm bu tedbirlerden elde ettiği gelirleri tamamen savunma amacıyla; tahkimat tesislerinin inşası, silah üretimi ve özellikle de İÖ. IV. yüzyıldan itibaren, paralı askerler aracılığıyla kara savunmasının yerini tutan, ordunun bakımı için harcamıştı. Donanma kurulması ve aynı zamanda limanın düzenlenmesi, fener kulesi[1554] inşası ve iskelenin büyütülmesi için de büyük gayretler sarf edilmişti. Byzantion'luların elde ettikleri gelirlerin bir kısmı da tapınak, *stadion* ve *gymnasion* inşası için kullanılmıştır. Halkın iyi durumdaki kısmı ise, *leiturgia*[1555] ve *trierarkhia*[1556] tarzındaki ek vergiler aracılığıyla bu işlerle sorumlu tutulmuşlardı[1557].

[1552] *SIG*^{3} II 644 str. 44-45=Michel 1900, 535; Newskaja 1955, 56 dn. 3.

[1553] Newskaja 1955, 55.

[1554] Byzantion'lular Haliç'in boğaza açılan burnunda yüksek ve gemilere ışık sağlayan bir fener kulesi inşa etmişlerdi (Amm. Marc. XXII. 8. 8). Ayrıca Byzantion'lu Dionysios zamanında harabe olan boğazın Karadeniz girişindeki deniz feneri de şüphesiz Byzantion tarafından tesis edilmişti (Byz. Dion. II. 24 *fr.* 53). Ayrıca bk. Kubitschek 1970^2, *col.* 1141.

[1555] *Leiturgia* [λειτουργία] kelimesi iki bitimli sıfat olan halk için/halka ait (= *leitos/on* [λειτός/όν]) ile iş (= *ergon* [ἔργον]) kelimesinin birleşmesinden türetilmiştir. Kelime

İÖ. IV. yüzyılın sonu ile III. yüzyıl Hellas ve Anadolu'daki kentlere büyük zararlar getirmiştir. Hellenistik monarşilerin birbirleri arasındaki çekişmelere taraf olan kentlerin büyük çoğunluğu bağımsızlıklarını ya kısmen ya da tamamen kaybetmişlerdir. Fakat Byzantion için bu dönem kentin politik hayatta olduğu kadar ekonomik açıdan da en verimli zamanlarından biri olmuştur. Romalılar tarafından ele geçirilene kadar, Hellenistik monarşilerden hiçbirine dahil olmadan özgür bir kent olarak kalmayı başarmıştır.

Hellenistik Dönem'de mal üretiminin önemi daha da artmıştı. Hellas, Küçük Asya ve adalar ticaretinde yeni pazarların açılması, Rhodos, Byzantion gibi ticaretle uğraşan kentlerin daha çok gelişmelerine ve refah seviyelerini artırmalarına zemin hazırlamıştı. Bu sırada Byzantion'un ticari ilişkilerinin menzili oldukça büyümüştü. Klasik Dönem'de olduğu üzere sadece İstanbul Boğazı, Marmara ve Atina ile değil; fakat aynı zamanda batı ve hatta doğu Karadeniz sahil kentlerinden, Ege ve Akdeniz sahillerine, Mısır'a kadar ticari boyutunu genişletmişti. Ancak Hellenistik Dönem'le birlikte Byzantion'un Karadeniz'le yaptığı ticaretin şekli de değişmiş olsa gerektir. Zira Polybios (IV. 38. 4), Byzantion'u Karadeniz ticareti açısından değerlendirirken tahıldan ziyade hayvan ve özellikle çok miktardaki köleye[1558] değinmektedir. Vergilius (*Georg*. I. 58; II. 440-445), Roma ticaret

---

anlamı itibariyle 'kamu işi'; 'kamusal hizmet' –kamu karcamalarının seçkinler/zenginler tarafından karşılanması– manasına gelir. Antikçağ Hellen kent devletlerinde zengin yurttaşlara verilen onursal bir sorumluluktu. Bu sorumluluğu taşıyan kişi kamu masraflarına katkıda bulunup kendi kesesinde karşılardı. Bir gösterinin sunulması, *trieres* inşası *etc*. gibi halk yararına yapılan bu harcamalar bazen zengin vatandaşlar tarafından bir nevi sponsorluk gibi gönüllü; bazen de yasa yoluyla vergilendirme şeklinde yerine getirilirdi.

[1556] *Triērarkhia* [τριηραρχία] kelime anlamı itibariyle '*trieres*/üç sıra kürekli savaş gemisi komutanlığı'; 'kamu/devlet yararına *trieres* donatma zorunluluğu' manasına gelir. Antikçağda Hellen kent devletlerinde bazen gönüllü bazen de yasa yoluyla vergilendirilmenin diğer bir şekliydi. *Trierarkhes, trieres*'in donanımı, bakım-onarımı ve savaş sırasında komutası ile yükümlüydü. Ancak her zaman için zenginler savaş sırasında operasyona katılmıyorlardı. Yerine atadıkları *trieres* komutanı tarafından bu görev yerine getirilebiliyordu.

[1557] Newskaja 1955, 56.

[1558] Karadeniz'in sahil kesimi kölelerin ana dağıtım merkezlerinden biriydi. Bu bakımdan Byzantion'da, Anadolu ve Hellas kentlerinin köle tedarik ettikleri önemli büyüklükte köle pazarı bulunurdu. Kölelerin bir bölümü kentin ekonomik yaşamında istihdam edilirdi. Bunlar kısmen İskit, kısmen de Karadeniz'in güney tarafından, örneğin Bithynia (Diod. XXXVI. 3) ve özellikle Trakya'dan ihraç edilirdi.

Polybios'un (IV. 38. 4-5) pasajlarından anlaşıldığı üzere, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi Hellenistik Dönem'de de Hellas'tan Karadeniz'e ihraç edilen mallar bulunmaktaydı. İhracatta ilk sırada zeytinyağı ve şarap yer alıyordu. Bundan sonra seramik,

gemilerinin Karadeniz'den getirdikleri demire, yoğun kokulu yağlara ve çam kerestesine övgüler düzüyordu. Strabon'a (XI. 2. 4; 17-18 *c.* 493.) göre ise Karadeniz'den köle, bal, balmumu, tuzlanmış ve taze balık, hayvan, hayvan derisi *etc.* ithal edilirdi[1559]. Bu arada Byzantion'un özellikle Ege Denizi ile olan bağlantıları da dikkat çekmekteydi. Zira Hellen dünyasının şimdiye kadarki en büyük ticaret kenti Atina, Hellenistik Dönem'de yerini yeni ticaret merkezlerine ve Hellenistik krallıkların başkentlerine bırakmak zorunda kalmıştı. Doğuyu batıyla bağlayan deniz ticaretinin kesiştiği rotada yer alan Rhodos bunlar arasında ilk sıralarda yer almaktaydı. Rhodos ile Byzantion arasında ise, oldukça faal ilişkiler bulunmaktaydı[1560]. Benzer şekilde epigrafik belgeler Byzantion'un Ege Denizi'ndeki adalar, Mısır ve Seleukeia ile olan ilişkilerini de ikna edici bir şekilde desteklemektedir. Öyle ki, Khios (Sakız) Adası'ndan bir konuk listesi[1561] Marmara kentleri

---

dokuma ve metal ürünler *etc.* gibi Hellen zanaat eserleri geliyordu. Diğer taraftan, İÖ. V.-IV. yüzyıllarda Karadeniz ticaretinde etkin bir rol oynayan tahıl bu dönemde arka plana düşmüştü. Artık Hellas için tahıl deposu Mısır olmuştu. Daha ucuz olan Mısır tahılı, Hellen pazarlarında Bosporos Krallığı'na ait tahılın yerine geçmişti. Bu bakımdan Polybios (IV. 38. 5), İÖ. II. yüzyılda Byzantion'luların tahıl ticaretini şu şekilde kaydetmiştir: *Buğday ise, her iki tarafça alınmakta ve satılmaktadır. Biz ihtiyaç duyduğumuzda onlar bize satmakta, onlar ihtiyaç duyduğunda da biz onlara satmaktayız.* Bununla birlikte Karadeniz tahılının ihracatı hâlâ devam etmekteydi. Ama, artık Hellas için İÖ. IV. yüzyıldaki gibi kati ve önemli bir rol oynamadığı görülmektedir. Zira söz konusu ticaret, iklim koşullarına bağlı olarak o yılın mahsülüyle sınırlandırılmıştı. Bununla birlikte Hellenistik Dönem'de tahıl pazarı olan Delos'tan ele geçen bir yazıt, Byzantion ticaret trafiğinde tahılın sahip olduğu muazzam öneme işaret etmektedir (*IG* XI/4 627). İÖ. III. yüzyılın ilk yarısına ait olan bu yazıt, Delos'a 500 *medimnoi* oranında tahıl getiren Byzantion'lu Dionysios için alınan bir onur dekretidir. Delos'lular Dionysios'a olan minnettarlıklarını göstermek için ona *proksenia* (devlet konukluğu), *isoteleia* (eşit vergi hakkı) ayrıcalıklarının yanı sıra *euergetes*'lik (hayırhahlık) onuru bahşetmişlerdir.

Bundan başka Polybios (IV. 38. 4) Karadeniz'den ihraç edilen mallar arasında bal, balmumu ve tuzlanmış balığı anmıştı. Hayvan, köle, bal ve balmumu Byzantion için esas itibariyle transit ticaret mallarıydı. Byzantion'lu tüccarlar bu ürünlerin hepsini Trakya ve Karadeniz sahillerindeki otokton ve Hellen kentlerinden, Bosporos Krallığı'ndan satın alırlardı. Bu mallar Byzantion *agora*'larından sonra, Hellas, Batı Anadolu ve hatta Doğu Akdeniz sahillerinden Mısır'a kadar pazarlanırdı. Balık genellikle Byzantion'a yakın sularda elde edilen ve geniş kullanıma sahip bir üründü. Özellikle Byzantion'luların Karadeniz'den elde ettikleri ve Akdeniz'e yaptıkları ticaret aracılığıyla dağıtımını sağladıkları tuzlanmış balık ve ürünleri antikçağ boyunca aranan mamullerdi. Bu ihracat Byzantion açısından o derece önem arz etmekteydi ki, kentin bastığı sikkelerde balık, çengel ve balıkçılıkla ilgili malzemeler amblem olarak kullanılmaktaydı.

[1559] Ayrıca bk. Kubitschek 1970[2], *col.* 1143.

[1560] Newskaja 1955, 132 vd.; Girgin 2007, 101.

[1561] Rostovtzeff 1941, 245.

Lampsakos, Kyzikos, Byzantion ve de Pantikapaion (Kerç/Yeni Kale) vatandaşlarının isimlerini içermektedir[1562].

Bu sırada Byzantion'un bağlantıları hemen hemen tüm Hellenistik Dönem krallıklarına kadar uzanmıştı. Byzantion'un ekonomik açıdan gelişmiş durumu politik konumunu güçlendirmiş ve Marmara kentleri arasındaki önemini artırmıştı. Kent *territorium*'u, komşularından arazi satın alımları[1563] ve Hellenistik monarşilerin hediyeleri[1564] sayesinde genişlemişti. Bu krallıkların ve kentlerin birçoğu, kara ve deniz yollarının kavşağında bulunan Byzantion'la dostane bir şekilde bizzat ilgilenmişlerdi. Zira Byzantion'lu tüccarlar Hellenistik Dönem tahıl pazarlarına, Delos Adası'ndan sonra, tahıl tedarik ediyorlardı[1565]. Khios Adası'nın misafirleri arasında Byzantion'lu tüccarların da isimleri yer almaktaydı[1566]. Byzantion'lular da, Mısır kralının dostu olan Phormion'u onurlandırmışlardı[1567]. IV. Antiokhos'un dostu olan Eudemos[1568] Seleukeia'da, açıkça ticari amaçla oraya gelen Byzantion'lulara iyilikte bulunmuştu.

[1562] Bu durum Khios'un Karadeniz ve Byzantion ile ara istasyon olarak sürdürdüğü faal ticareti belgeler niteliktedir (Newskaja 1955, 140).

[1563] Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58=Gyllius *Bosp.* III. 5.

[1564] Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28.

[1565] *I.Délos* 46=*IG* XI/4 627.

[1566] Rostovtzeff 1941, 245.

Byzantion'luların bireysel ve harici şekilde Klasik Dönem'den itibaren Hellas'ın birçok kentiyle ilişki içinde olmalarına ilişkin olarak bk. Olympia: *SEG* XXXII 412; Delphoi: *SEG* XVIII 180; Atina: *IG* II^2 8434-8435; ayrıca bk. Paus. VI. 19. 9.

Athenaios'a (*Deip.* XI. 480 *a.*) göre, Byzantion'luların Olympia'daki Tapınak/Hazine binasında, Poseidon'un servi ağacından yapılma elinde gümüşten bir 'kase' (= *kratanion* [κρατάνιον]) tutan heykeli sergilenirdi. Ayrıca deniz tanrısının kutsal alanında gümüşten bir siren heykeli; 2 tane gümüş 'ortası ağzından ve kaidesinden ince olan içki kasesi' (= *karkhēsia* [καρχήσια]); 1 gümüş 'şarap kasesi' (= *kyliks* [κύλιξ]); altından yapılma 1 şarap sürahisi; 2 tane 'içki içmek/sunu sunmak için boynuz' (= *keras* [κέρας]) bulunurdu.

[1567] *IG* VII 298.

[1568] *SIG*^{3} II 644-645.

Byzantion'lu tüccarlar Kalykadnos kenarındaki Seleukeia'ya (Silifke) kadar yayılmışlardı. Kentin *akropolis*'inde bulunan yazıt, Seleukeia'dan Eudemos'a bahşedilen bir onurlandırmayla ilgiliydi. Bu karar her iki kent tarafından –Byzantion ve Seleukeia– ayrıca umuma bildirilmiştir. Yazıtın Byzantion kısmı görünüşe göre, farklı yıllarda alınmış iki karar içermektedir. İlkinde (*SIG*^{3} II 644 str. 34-49) Eudemos methedilir. Ona kent konukluğu ile savaşta ve barışta Byzantion limanını kullanma imtiyazı verilir. Eudemos'un kent için yaptığı hizmet, onun Byzantion halkına dostça davranması ve herhangi bir vesile ile Seleukeia'ya gelen Byzantion vatandaşlarına 'kolaylık sağlamasından' [ἐντυγχάνουσι] ibarettir. İkinci dekrette (*SIG*^{3} II 645 str. 50-64), devam eden dostça tutumu ve ihtimamı dolayısıyla 'bütünüyle kente ve tek tek vatandaşlara yardımı

Byzantion'lular Attika-Delos Deniz Birliği var olduğu sürece, İÖ. 478 yılından itibaren İÖ. 404 yılına kadar, belirli aralıklarla gelirlerinin bir kısmı *phoros* [vergi] ödemelerine ayırmışlardı. Ancak İÖ. 278 yılındaki Galat istilasında bir Galat güruhu arazilerini yağmalamış, tahkimatlarına zarar vermiş[1569] ve tarlalarını harap etmiştir[1570]. Byzantion'luların Galatlara vergi vererek düşmanlardan kurtulmasını sağlayan *tributum* zaman içinde 80 *talanta*'ya kadar yükselmişti[1571]. Galatlara ödenen son derece ağır *tributum* yüzünden kentin ekonomisi adeta çökme noktasına gelmişti. Bunun yanı sıra komşu Trakya boyları ile aralıksız sürdürülen savaşlar da kente pahalıya mal olmuştur. Sonunda Byzantion'lular Galatlara ödemekle yükümlü oldukları vergi dolayısıyla, gümrük vergisini kendi ödemelerine göre, yükseltmeye çalışmışlardır. Bu şekilde yeni kazanç kapıları arayışı içine girmişler ve İÖ. 220 yılında Karadeniz'e yelken açan ya da Karadeniz'de gelen ticari gemilerden vergi almaya başlamışlardır. Ancak bu durum Karadeniz'le ticaret halindeki kentlerin ve Rhodos'luların hoşuna gitmemiştir. Rhodos'luların ve diğer kentlerin Byzantion'luların bu uygulamayı kaldırması yönündeki ricaları bir sonuç vermeyince söz yerini savaşa bırakmıştır[1572]. Rhodos baskısının yanı sıra özellikle Bithynia Kralı I. Prusias karşısında ağır yenilgiye uğrayan Byzantion'lular sonunda boğazlardan transit geçiş için vergi talep etmekten vazgeçmek zorunda kalmışlardır[1573].

---

dokunan' Eudemos'a artık, 'kanuna göre, kendisine bizzat vatandaş olma hakkı' [εἶμεν αὐτὸν πολίταν κατ' τὸν νόμον] ve isterse Byzantion vatandaşlarının katılabildiği yüzler takımına kaydolabilme yetkisi anlamına gelen vatandaşlık hakkı bahşedilmiştir. Yazıtta, kral IV. Antiokhos'a gönderilen yaşlıların *boule* toplantısında ondan bahsettiklerine işaret edildiği için Eudemos'un, IV. Antiokhos'un sarayında etkili bir kişilik olduğu kabul edilebilinir. Buradan Byzantion'luların Seleukeia'ya hem devlet meselelerinde –kent tarafından elçi olarak gönderilenler gibi–, hem de özel işlerde –herhangi bir nedenle orada olanlar– seyahat ettikleri anlaşılmaktadır. Eudemos açıkça onları hem resmi hem de özel olarak desteklemiştir. Eudemos'un faaliyetlerini öven benzer dekretler Kyzikos, Argos, Boiotia, Kalkhedon (*SIG*^{3} II 644-645 str. 1-94) ve Lampsakos (*I.Lampsakos* 6 str. 1-17) tarafından da ilan edilmiştir. Ayrıca bk. Newskaja 1955, 140 vd.

[1569] Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58. Ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* III. 5.

[1570] Polyb. IV. 46. 3.

[1571] Polyb. IV. 45. 9-46. 4; VIII. 22; Iust. XXV.

Böylelikle Byzantion'lular, İÖ. 278 yılından İÖ. 212 yılına, Tylis Galat Krallığı'nda Kavaros'un hükümdarlığının sonuna kadar Galatlara haraç vermeyi sürdürmüşlerdir. Ancak Kavaros'un hükümdarlığı sırasında Galatların Tylis Krallığı, Trakyalılar tarafından yıkılmıştır. Tylis Krallığı'nda ikamet eden halkın büyük bir bölümü, İÖ. *ca.* 212 yılında Trakyalılar tarafından kılıçtan geçirilmiştir (Polyb. IV. 46. 3-4).

[1572] Polyb. IV. 46. 5; 47. 1-2.

[1573] Polyb. IV. 52. 6-9.

Sonuç olarak antikçağda Byzantion'un kurulduğu mevkinin doğal kaynakları; kentin Karadeniz'e geçiş yerindeki konumu, deniz seferlerine hâkim noktada bulunması ile Hellenistik ve Roma dönemlerinde ulaşımın artmasıyla Asya'ya kolay geçiş yeri olması kentin hem ticari hem de stratejik açıdan önem kazanmasına neden olmuştur. Kentin mükemmel limanı ise, gemilere güvenli bir sığınak sunmuştur. Öyle ki Romalı devlet adamı ve yazar Plinius (*epist.* X. 78), Traianus'un kendisine yazdığı mektuba istinaden Byzantion'un "*her yerden kente akın eden yolcu kalabalığıyla*" Roma İmparatorluğu açısından önemli bir ticaret merkezi olduğunun altını çizmiştir[1574].

1. Sikke Sistemi

Byzantion, kuruluşundan ancak yaklaşık 250 yıl sonra kendi otonom sikkelerini basmaya başlamıştır. Bunun iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi, İÖ. VII.-VI. yüzyıllarda Karadeniz ile olan ticarette sikke yerine, değiş-tokuş sisteminin egemen olmasıdır. İkincisi ise, İÖ. VI.-V. yüzyıllarda Kyzikos *stater*'lerinin, bölgede tek geçer akçe olarak kullanılmasıydı[1575]. Bu bağlamda Byzantion'un Trakyalılarla olan ticaret ilişkisi de göz ardı edilmemelidir. Odrys Krallığı kurulunca Trakyalılar ile Hellenler arasındaki ticaret artmıştı. Zira Byzantion'un, İÖ. VI. yüzyılın son çeyreğinde ve İÖ. V. yüzyılın başlarında bile Trakyalılarla ticari iş hacmi oldukça yoğundu. Bu döneme tarihlendirilen mezar buluntuları bu ilişkiye açıkça tanıklık etmektedir[1576]. Odrys Krallığı'nın gelişim dönemi

---

[1574] Plinius (*epist.* X. 78) ayrıca kentin elverişli konumuna değinmiştir. Byzantion günümüzde olduğu üzere antikçağın her döneminde Karadeniz'den Akdeniz'e; Balkanlar'dan Anadolu'ya ulaşan kara ve deniz yollarının kesiştiği yerde kurulmuş olmasının avantajını iyi değerlendirmiştir. Bu yüzden antikçağda ticaretin ana merkezi olarak adlandırılmıştır (ayrıca bk. Kubitschek 1970[2], *col.* 1143).

Antikçağda Byzantion, Iustinus (IX. 1. 2) tarafından *receptaculum terra marique copiis*=kara ve deniz kuvvetleri açısından güvenli bir yer; Historia Augusta'nın yazarı/ları (Gall. VI. 8) tarafından *claustrum Ponticum*=Pontus'un kapısı olarak adlandırılmıştır. Cassius Dio (LXXV. 14. 4) ise, duvarlarının gücüyle ünlenmiş kenti τῶν δὲ δὴ Ῥωμαίων μέγα καὶ φυλακτήριον καὶ ὁρμητήριον πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Ἀσίας βαρβάρους=Romalıların Asya ve Karadeniz'deki barbarlara karşı kuvvetli ordugahı ve operasyon karargahı şeklinde tasvir etmiştir.

[1575] Tekin 2005[3], 21 vd. Bu bakımdan Karadeniz ticaretinde son derece önemli bir rol oynayan Byzantion'un, İÖ. V. yüzyıla kadar bağımsız, otonom sikkelerinin olmaması Kyzikos *stater*'lerini tahsil eden tekel durumuyla açıklanmaya çalışılmaktadır (Newskaja 1955, 50 vd.).

[1576] Newskaja 1955, 40 dn. 4.

olan İÖ. V. yüzyıl gömüleri çoktur. Mezarlardaki Hellen objelerinin büyük çoğunluğu Trakya soylularının Hellenlerle yaptığı yoğun ticari ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. Zira zengin Odrys'ler seve seve Hellen sanayi ürünlerini, gümüş ve altın kapları, siyah figürlü vazoları satın alırlardı. Trakyalıların Hellen ana karası ile olan ilişkileri Karadeniz sahilindeki kolonistler ve Byzantion tarafından sağlanmış olsa gerektir[1577]. Trakya Bölgesi'nde bu döneme ait Byzantion sikkelerinin çok nadiren bulunması, Byzantion ile Trakya arasındaki ticaret ilişkisinin varlığını inkar eden bir sebep değildi. Bunun en önemli nedeni Byzantion'un kendi sikkelerini basmaya geç başlamasıydı. Ayrıca İÖ. V. yüzyılda Kyzikos *stater*'leri tekel durumunda olduğu için, Byzantion sikkeleri sınırlı oranda tedavüle çıkartılmış olsa gerektir. Trakyalılarla olan Byzantion ticareti bu sikke temelinde sürdürülmek istenmiş gibi görünmektedir[1578].

Byzantion'un finansal durumunun incelenmesi hakkında kaynak olarak esas itibariyle nümismatik belgeler ön plana çıkmaktadır. Byzantion sikkeleri Klasik Dönem'den itibaren önemli oranda korunmuştur. Sikkelerin büyük bir kısmı müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunur. British[1579] ve Berlin[1580] müzelerinin kataloglarında yüzden fazla Byzantion baskısı sikke tescil edilmektedir. Sikkeler kısa bir kesintiyle, İÖ. V. yüzyılın sonundan

---

[1577] Odrys'lerin Byzantion'lularla olan ticari ilişkileri Karadeniz ve Hellas ile olan ekonomik ilişkilerinden oldukça az araştırılmıştır. Bu bakımdan Hellen ticaretinin Trakyalılarla olan en önemli arabulucuları Apollonia, Kallatis, Mesembria, Odessos, Istria ve Tomoi *etc.* gibi Batı Karadeniz kentleri kabul edilmektedir. Esasen Byzantion'dan daha zayıf olan bu kentler, onlardan herhangi bir toprak almadığı ve yerel halkı boyunduruğu altına sokmadıkları için Trakyalılarla dostane ilişki içinde bulunuyorlardı. Ayrıca Odrys krallarına *tributum* ödüyorlardı. Fakat Byzantion da, sık sık Trakyalılarla savaşmasına rağmen, yine de onlarla ticaret ilişkisi içindeydi. Bu bakımdan Güneydoğu Trakya mezarlarında bulunan Hellen eserlerinin bir kısmının Trakya halkına, yörenin en büyük limanlarından biri olan Byzantion üzerinden ulaştığı düşünülebilir (Newskaja 1955, 41). Ayrıca bk. Meritt-Gery-McGregor 1950, 309 vdd.

[1578] Newskaja 1955, 41 dn. 2.

Sitalkes'in yeğeni Seuthes'in hakimiyet döneminden itibaren Trakyalılar kendi sikkelerini basmaya başlamışlardır. Bu durum kendi ticaret ilişkilerinde sikkesel temel üzerinde geliştiklerini gösterir. Hellen eserleri yönünden zengin olan mezarların ortaya çıkarıldığı Plovdiv alanındaki 20 *drakhmai*'ın üzerindeki Byzantion baskısı bunların bir kısmının buraya açıkça Byzantion üzerinden ulaştığını belgeler. Byzantion'un ticari ilişkileri, kentin özel finansal gelişimini sürekli baskı altında tutan Atina'nın etki sahasından çıktığı Klasik ve Hellenistik dönemlerde önemli oranda artmıştır. Öyle ki Byzantion baskısı olan Lysimakhos *stater*'leri, Karadeniz sahillerinde tedavülde bulunan en güçlü sikke grubunu oluşturmaktadır (Newskaja 1955, 41 vd.).

[1579] *BMC Thrace* 93-106 n° 1-103; 107-109 n° 1-6.

[1580] Sallet 1888, 142-158 n° 1-113.

İmparator Gallienus Dönemi'ne (İS. 253-İS. 268) kadar aktif olarak basılmaya devam etmiştir.

Byzantion'da bağımsız sikke basımının başlangıcı ilk olarak İÖ. V. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Kent, İÖ. V. yüzyılın ikinci yarısında ticari iş hacmi ve önemi artınca geleneksel gümüş ve bronz sikkeler yanında, tıpkı Sparta gibi demirden sikkeler tedavüle çıkarttığı düşünülmektedir. Kentin ilk gümüş sikkeleri İÖ. V. yüzyılın sonlarına ya da İÖ. IV. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir. Bu ilk sikkelerin basımında Pers ve Rhodos standartlı, iki ağırlık sistemi kullanıldığı görülmektedir. Bu sistemlerde basılan sikke birimleri *tetradrahmai, drakhmai, hemidrakhmai,* bir buçuk *oboloi* ve *hemioboloi*dur. Aristophanes "*Bulutlar*" adlı komedisinde Byzantion'un 'demirden sikkeler' (= *sidareoi* [σιδάρεοι]) kullandığına işaret etmiştir. Ayrıca Byzantion'luların demir sikkeler üzerine yemin ettikleri belirtilmiştir[1581]. Antikçağda demirden sikke basımı finansal zorluklarla açıklanmaktadır. Zira böylesi sikkelerin sürümü oldukça sınırlıdır. Bunlar, ancak benzer kullanımın olduğu kentlerde ticari bakımdan bir değere sahipti. Bu bakımdan Byzantion'da da diğer kentler ve devletlerle yapılan alış veriş için alışılmış gümüş sikkeler basılmıştır. Demirden sikkeler dışında küçük madeni para birimi olarak bakır sikkeler kullanılmıştır. Bunlardan tek bir parça şimdiye kadar korunmuştur[1582].



Byzantion hemidrakhme'si

Byzantion'un Karadeniz ve Hellas'la olan ticaret ilişkileri Atina ile sınırlı değildi. Byzantion Ege ada devletleri, Delos, Rhodos ve diğerlerinin yanı sıra Marmara, Çanakkale Boğazı ve Asya kıyısındaki kentlerle de yoğun ticari ilişki içindeydi. Byzantion ile kurucu kenti Megara arasında da açıkça yoğun ilişkiler bulunuyordu. Atinalıların Megara'lı tüccarlara karşı İÖ. 432 yılında yayımladıkları 'kararname'nin (= *psēphisma* [ψήφισμα]) ağırlık noktasını, Megara'lılara sadece Attika pazarının değil, aynı zamanda

---

[1581] Aristoph. *Nub*. 248-249; ayrıca bk. Plat. 'Comic' *fr*. 96; *fr. Pei*. 3; Poll. *onom*. VII. 105-106; IX. 77-79; İskenderiyeli Hesykhios, *lex*. ς. 592 *s.v.* <Σιδάρεος=*Sidareos*>). İÖ. V. yüzyılda Byzantion ve Sparta'dan başka Megara, Tegea ve Argos'ta da demirden sikkeler kullanılmaktaydı. Heichelheim (1930, 22-24) de, Byzantion'un Pausanias'ın hakimiyeti altındayken demir sikke bastırdığını iddia eder. Ancak Byzantion'luların kullandıkları demir sikkelerden günümüze kalmış örnek yoktur (Head 1977[3], 266; Tekin 2005[3], 22). Bununla birlikte Tegea ve Argos'taki kazılarda bu tarzda bir kaç sikke ele geçmiştir (Blanchet 1907, 269 vdd.).

[1582] Newskaja 1955, 51 dn. 3.

Attika-Delos Deniz Birliği üyelerinin ve özellikle Byzantion'un pazarının kapatılması oluşturuyordu[1583].

Byzantion otokton sikkeler bastığı İÖ. V. yüzyılın ikinci yarısından İÖ. IV. yüzyılın ortalarına kadar, Küçük Asya'nın pek çok kenti gibi, Pers standardı kullanmıştı. Erken döneme ait bu sikkelerin ön yüzü üzerinde genellikle, bir yunus üzerinde sola doğru hareketlenmiş bir inek[1584] ve kent isminin baş hecesi olan 'BY' (= *By* [ΠΥ]) harfleri yer almaktaydı. Arka yüzde ise, dikey ayırma çizgileriyle 4 bölüme ayrılmış kare betimli yel değirmeninin kolları şeklinde *incus*[1585] betimlenir[1586]. Kent adının ilk harfi olan Korinthos *beta*'sı [Π] Byzantion sikkelerinin spesifik işaretidir[1587].



Byzantion gümüş sikkesi

[1583] Thuk. I. 67. 4; 144. 2; Aristoph. *Akharn.* str. 519-523; 532-534 dn. 71=Schol. Aristoph. *sch. Akharn.* str. 519-534; Plut. *Per.* XXIX. 4-XXX. 4; Philostr. *vit. Soph.* I. 24 [529].

Aristophanes'e (*Akharn.* str. 530-535) göre, Perikles çıkardığı bu yasa ile Megara'lıların kendi aralarından, tarlalardan, pazar yerlerinden, denizlerden ve karalardan kovulmasını emretmiştir.

Megara'lıların ihtiyaç duydukları tahıla karşılık Byzantion pazarlarında seramik eserler, kaliteli dokuma ve sanayi ürünleri sattıkları kabul edilebilir. Ayrıca bk. Aristoph. *Akharn.* str. 519-551.

[1584] Yunus üzerinde inek tasviri bulunan gümüş sikkelerin bazı bilim adamları tarafından inek kılığında Bosporos'u aşan Io efsanesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (ayrıca bk. Newskaja 1955, 52 dn. 2). Ancak E. Schönert-Geiss'in (1970, 3 dn. 5) başını çektiği bazı nümismatlar bu teze katılmamaktadır. Belki de sikkeler üzerindeki yunus betimi, denizcilik ve balıkçılığı, sığır ise, tarım ve hayvancılığı sembolize ediyordu. Çünkü, sikke üzerindeki tasvir Io mitosuyla ilgili olsaydı ineğin sırtında Io'nun bulunması gerekirdi. Oysa sikkeler üzerinde yalnızca yunus ve ayakta duran bir sığır betimi vardır. Bu şekilde sanki bu iki hayvanın, Byzantion için önemi vurgulanmıştır (Tekin 1994, 232 vdd.; 2005[3], 23).

Bunun yanı sıra, Byzantion ile Kalkhedon sikkelerinin ön yüz tiplerinin benzerliğinden, iki kent arasında sikke darpı anlaşması olduğu sonucu çıkarılabilir. Kalkhedon sikkelerinde ön yüzde buğday başağı üzerinde ayakta duran bir sığır betimi yer almaktadır. Gerek Byzantion gerekse Kalkhedon sikkelerinin arka yüzlerinde ise, yel değirmeninin kolları şeklinde bir *incus* bulunmaktadır (Tekin 1994, 232 vdd.; 2005[3], 22 vd.).

[1585] Erken dönem Hellen sikkelerinin resimsiz/betimsiz ve çukur arka yüzleridir.

[1586] *BMC Thrace* 93 vd. n° 1-24; Newskaja 1955, 51; Tekin 1994, 77 n° 63; 332 vdd.; 2005[3], 25 *res.* 9.

[1587] Head 1977[3], 267.

Byzantion'un Batı Anadolu'da kurulan geniş bir ittifakın/birliğin üyesi olarak, İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde[1588] gümüş sikke bastığı görülmektedir. Antik kaynaklarda ve epigrafik belgelerde herhangi veriye rastlamadığımız bu ittifak hakkında yegane bilgi nümismatik buluntulardan sağlanmaktadır[1589]. Söz konusu birliğe üye diğer kentler ise, anlaşıldığı kadarıyla Kyzikos, Ephesos, Samos, Knidos, Rhodos, Iasos ve belki de Lampsakos'tur[1590]. 'Birliğin' (= *symmakhia* [συμμαχία]), Pers ağırlık sistemine göre bastırdıkları sikkelerin[1591] ön yüzünde yılanlarla boğuşan çocuk Herakles ve

---

W. P. Newskaja (1955, 21 dn. 10), bu harfin kullanılışını kentin kuruluşunda Korinthos'luların da rolü olduğuna bağlamaktadır. Fakat Byzantion sikkeleri üzerinde çalışma yapan bazı nümismatlar bunun doğru olmadığını, *beta*'nın arkaik formunun, yalnızca Megara ile Korinthos alfabesi arasındaki benzerlikten kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu harfin Byzantion'un yerel *beta*'sı olduğunu söylemek daha doğru olsa gerektir. Byzantion'un sığır tasviri taşıyan ve İÖ. V. yüzyılın sonlarında basılmaya başlayan bu sikke tipi büyük bir olasılıkla, II. Philippos'un İÖ. 339 yılındaki Byzantion kuşatmasından sonra son bulmuştur (Tekin 2005[3], 23).

[1588] Söz konusu birliğin kurulduğu tarih ile Byzantion'un bu birliğe ne zaman üye olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte birliğin, İÖ. V. yüzyılın son çeyreğinde kurulmuş olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır (ayrıca bk. Karwiese 1980, 10 vdd.; Tekin 2005[3], 23 vd.). Ancak İÖ. V. yüzyılın son çeyreğinde Samos Adası'nın Atinalıların en önemli müttefiki olması (Thuk. VIII. 16; 19; 21; 27; 30; 33; 35; 38; 43-44; 47-54; 56; ayrıca bk. Ksen. *Hell*. II. 2. 1-2; 5-6; Plut. *Lys*. VI. 2; XIII. 3-4; XIV. 1), söz konusu birliğe bu tarihte üye olmasını imkansız kılmaktadır. Bu bakımdan birliğin, İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde; ya İÖ. 394 yılındaki Knidos Deniz Savaşı'ndan ya da İÖ. 387 yılındaki Antalkidas Barışı'ndan sonra, Pers kralı ve Atinalıların desteğiyle Lakedaimon'lulara karşı kurulmuş olması ihtimal dahilindedir. Byzantion'un birliğe diğer kentlerden daha sonra girdiğinin bilinmesi; Byzantion *tridrakhme*'si de diğer sikkelerden daha geç bulunduğu için ilgi çekicidir. Bazı yazarlarca birliğin, İÖ. 394 yılında Knidos'taki Konon Zaferi'nin ardından akdedildiği düşünülmektedir. Birlik kısa bir süre var olmuştur. Byzantion sikkeleri onu zamansal açıdan belirleyebilmeyi mümkün kılmıştır. Byzantion'da 3 *drakhmai* parçaları bulunana kadar, birliğin daha İÖ. 390 yılında parçalandığı görüşü ağır basmaktaydı. Çünkü o zaman Ephesos, Samos ve Knidos tekrar Sparta tarafına katılmıştı. Fakat Byzantion, İÖ. 389 yılından önce birliğe girememişti. Çünkü ilk kez bu yılda Sparta boyunduruğundan kurtulmuştu. Buna göre birliğin var olduğu zaman birkaç yıl daha –İÖ. 389'a kadar ve hatta İÖ. 387 yılındaki Antalkidas Barışı'na kadar– uzatılmalıdır. Byzantion'un birliğe katılımı, bu birleşmenin kronolojik ve territoryal çerçevesini genişletir. Zira kent, birliğin diğer üyelerinden oldukça uzakta bulunmaktadır. Konuya ilişkin olarak bk. Diod. XV. 5. 1-3; XXVIII. 2-4; ayrıca bk. Newskaja 1955, 53; SchönerGeiss, 1970, 35 vdd.; ayrıca krş. Karwiese 1980, 19 vd.; 24 vd.

[1589] Atlan 1993, 35; Karwiese 1980, 1 vdd.; Tekin 2005[3], 23 vd.

[1590] Head 1977[3], 267; Karwiese 1980, 1 vdd.; 16 vd.; Atlan 1993, 35; Tekin 2005[3], 24.

[1591] Gümüşten basılmış bu tip ittifak sikkelerinin birimi belirsizdir. Ağırlıkları ise, esas itibariyle 11.00-11.30 gr civarındadır. Bu durum o dönemde yaygın kullanıma sahip olan Khios(?)-Rhodos(?) ağırlık sistemine göre, 3 *drakhmai* yapmaktadır. Her ne

SYN [ΣΥΝ] kısaltması[1592] yer almaktadır. Ön yüz sadece bir tip göstermekte olup, çocuk Herakles iki eliyle iki yılanın boğazlarını sıkar şekilde [*Drakonopnigon*] tasvir edilmiştir. Arka yüzde ise, birlik üyesi her kent kendi tipini ve arına resimlerini koymuştu. Bunlardan Kyzikos sikkelerinde aslan başı, Ephesos'ta arı; Samos'ta aslan başı postu; Knidos'ta Aphrodite başı; Iasos'ta Apollon başı; Rhodos'ta gül, Lampsakos'ta Pegasus'un ön kısmı, son olarak da Byzantion sikkelerinde yunus sırtında ayakta duran sığır tipi kullanılmıştır[1593]. Bu sikkelerin basılma tarihi genellikle ön yüzdeki Herakles betiminin seçimi ile açıklanmak istenmektedir. Bir görüşe göre, söz konusu birlik, Peloponnesos Savaşları'nın sonlarında Sparta tarafından Atina karşıtı olarak kurulmuştur. İlk görüşü savunanlara göre, sikkelerin ön yüzündeki Herakles tipi, Peloponnesos Savaşları'ndan galip çıkan Sparta'nın Atina'ya karşı kazandığı üstünlüğü simgelemek için özellikle seçilmişti. Çünkü Herakles, bir Dor yani Sparta kahramanıydı[1594]. Bir başka görüş ise, söz konusu birliğin Atinalı amiral Konon'un komuta ettiği Pers donanmasının, İÖ. 394 yılında Sparta donanmasını Knidos açıklarında bozguna uğratmasından bir süre önce, Sparta karşıtı olarak kurulduğu şeklindedir. Bu görüşü savunanlara göre sikkeler, Konon'un zaferiyle bölgedeki kentlerin Sparta boyunduruğundan kurtulmalarını sembolize ediyordu. Çünkü sikkelerin ön yüzünde yılanlarla boğuşan Herakles tipi onlara göre, yılanların saldırısına uğramış; zor durumda kalmış Herakles'e işaret etmekteydi[1595].

İÖ. IV. yüzyılın ortalarından itibaren Byzantion sikkelerinin ağırlık standardının değiştiği gözlemlenmektedir. Kentin Pers sisteminden Rhodos standardına geçtiği görülür[1596]. Bu değişim, Byzantion'da siyasi görüşün ve ticaretin başka bir istikamete yöneldiğine dair bir işarettir. Zira İÖ. IV.

---

kadar 3 *drakhmai* normal bir birim değilse de, sadece bu olay için, yani ittifak için basılmış ve kullanılmış olma ihtimali vardır. Zira, 3 *drakhmai*, 2 Pers *sigloi*'una eşittir. Pers ağırlık sistemi yalnızca bazı Hellen kentleri tarafından kullanıldığından değil; fakat aynı zamanda Pers politikasının desteklenmesinden; diğer bir deyişle yardımların Perslerin altın; *dareikos* ve gümüş; *siglos* sikkeleriyle ödenmesi ihtimalinden dolayı da önem arz etmekteydi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Head 1977[3], 267; Karwiese 1980, 17 vdd.; Atlan 1993, 35; Tekin 2005[3], 25.

[1592] 'Müttefiklerin sikkesi' (= *symmakhikon nomisma* [συμμαχικὸν νόμισμα]) anlamına gelmektedir.

[1593] Schönert-Geiss 1970, 126 vd.; Karwiese 1980, 16 vd.; Atlan 1993, 35 *lev*. XXXII. 4-12.

[1594] Cook 1961, 67 vdd.; Karwiese 1980, 10 vdd.; 24 vd.; Tekin 2005[3], 25.

[1595] Cawkwell 1956, 69 vdd.; 1963, 152 vdd.; Strauss 1984, 47 dn. 41; Tekin 2005[3], 24 vd.; ayrıca krş. Atlan 1993, 35.

[1596] Head 1977[3], 267.

yüzyılın ilk yarısından itibaren Rhodos, Hellen ticaret dünyasında ön plana çıkmaya başlamıştı. Önemli bir geçiş noktası olarak, Rhodos'lularla ortak sikke standardına sahip olmak Byzantion için avantaj sağlamış olsa gerektir.



Kalkhedon hemidrakhme'si

İÖ. IV. yüzyılın ortalarından sonra, sikkeler üzerinde monogramlar dışında kent isimleri[1597] yer almaya başlamıştır. Aynı şekilde İÖ. *ca.* 340 ile İÖ. *ca.* 300 yılları arasında Byzantion ve Kalkhedon'da çok miktarda benzer formda *hemidrakhme*'ler basılmıştır. Kentlerin darplarında aynı sırada işbirliği ya da ittifak içinde ön yüzü tipini kullanmaları bu olduklarına işaret etmektedir. Her iki kentin sikkelerinin ön yüzlerinde ayakta duran bir sığır/boğa betimlemesi yer almaktadır. Byzantion sikkelerinde bir yunus tarafından taşınan sığır motifi bulunurken Kalkhedon sikkelerinde sığırın/boğanın altında bir buğday başağı tasvir edilmiştir. Ayrıca darplar onları basan kentlerin adlarının ilk harfleri ile birbirinden ayırt edilebilmektedir. Sikkelerin arka yüzlerinde ise, bir tür yel değirmeni motifi formunda eski moda *incus* basılmıştır[1598].



Byzantion hemidrakhme'si

İÖ. IV. yüzyıldaki gibi İÖ. III. yüzyılda da ticaret Byzantion'un ekonomik yaşamında egemen bir rol oynamıştır. Bu dönemde kentin Karadeniz ticaretindeki önemi daha da artmıştı. Batı Karadeniz yöresi ve özellikle Bosporos Krallığı ile olan ticari ilişkileri genişlemişti[1599]. Ma-

---

[1597] *BMC Thrace* 96 n° 34-35.

[1598] Mørkholm 2000, 105 dn. 48 n° 270-271.

[1599] Bosporos Krallığı'nda bulunan çok sayıdaki Byzantion sikkesi bu durumu desteklemektedir. Byzantion sikkelerinin Bosporos Krallığı'nda hemen hemen tekel olan konumu, Klasik Dönem'de Kyzikos *stater*'lerinin Karadeniz sahilinin güneybatı kısmında elinde bulundurduğu üstünlüğe benzetilebilir. Bu durum, ayrıca Byzantion'un Karadeniz'deki ticaret açısından taşıdığı muazzam öneme ve Bosporos Krallığı ile olan sıkı ilişkilerine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Byzantion sikkeleri Bosporos Krallığı ile yaptıkları ticaret trafiğinde öyle ileri bir yer tutardı ki, Bosporos hükümdarları kendi *stater*'leri üzerinde kendi isimlerinin yanına Byzantion'un sembolü olan üçlü yabayı da betimletirlerdi (Newskaja 1955, 134 vdd.).

kedonya Kralı Büyük İskender ve halefleri zamanında ise kent, büyük ölçüde kral tipine uyan sikkeler basmıştır [1600]. Bu darplarda öncelikle Olympos tanrı tasvirleri sikke baskılarında betimlenmiştir. Bu durum Hellenistik krallıklar ve kentler tarafından da benimsenmiş ve tanrı betimleri sikkelerde sevilerek kullanılmıştır. Hellenistik Dönem'de Byzantion sikkelerinin ana tipi Lysimakhos tasvirli gümüş ve altın *stater*'lerdi. Byzantion, Lysimakhos Krallığı'na katılmayı reddetse de, onunla ittifak kurmaya son vermemiştir. Dolayısıyla Lysimakhos'un darp örneğine uygun sikkeler basmıştır[1601].



İÖ. III. yüzyıl. Ön yüzde Lysimakhos başı; arka yüzde bir tahta oturmuş Athena tasviri

---

Bu bağlamda Kafkasya'daki Byzantion sikkeleri de benzer anlamda yorumlanabilir. İÖ. I. yüzyılda Byzantion altın sikkelerinin akımı azalınca, Kafkasya'nın iç bölge halkı sikkelerini Byzantion örneklerine göre, tedavüle sokmaya başlamıştı (Newskaja 1955, 136).

[1600] Newskaja 1955, 52; Head 1977[3], 268.

[1601] Lysimakhos, hükümdarlığı sırasında önemli ölçüde gümüş sikke bastırarak piyasaya sürmüştü. Bu sırada Lysimakhos'la ittifak halinde bulunan bazı kentler de darphanelerinde kral adına gümüş sikkeler basmışlardır. Byzantion gibi kendilerine özgü darphaneleri olan bağımsız kentler bu dönemde bastıkları sikkelerin ön yüzünde kralın başını; arka yüzlerinde ise kralın ismine ek olarak kentin sembolünü ya da monogramını taşıyan baskılar piyasaya sürmüşlerdir. Lysimakhos bu duruma ses çıkarmamış hatta desteklemiştir. Bununla birlikte bağımsız kentler tarafından basılan sikkelerin kendi tarafından piyasaya sürülmüş olanlarla aynı ağırlık ve isme sahip olmalarını şart koşmuştur.

Lysimakhos kral unvanının kabulüne, yani İÖ. 306 yılına değin sikkelerini Büyük İskender örneğine göre bastırmıştır. Söz konusu sikkelerin ön yüzünde Pallas Athena betimlenmişti. Tanrıça sağa dönmüş, yılan, anka ya da sfenks ile süslenmiş Korinthos miğferli olarak tasvir edilmişti. Arka yüzde ise, sola dönmüş, sağ elinde bir taç, sol elinde de, 'geminin kıçına tabi bir mekanizma' (= *stylis* [στυλίς]) tutan Nike tasviri yer almaktaydı. Bu sikkeler üzerindeki Lysimakhos'un sembolü sıçramış bir aslanın ön kısmına ait betimlemeydi.

Lysimakhos kral unvanını aldıktan sonra, sikkelerinin ön yüzünde İskender'in sağa dönmüş, *diadem* ile Zeus Ammon'un koçboynuzlarını takmış başının tasvirini taşıyan sikkeler basmaya başladı. Arka yüzde, bir tahta oturmuş, sol eliyle tahta yaslanan kalkanı tutan, 'zafer taşıyan' Athena (= *Nikēphoros* [Νικηφόρος]) tasvir ediliyordu. Tanrıça öne uzattığı sağ eli üzerinde elinde çelenk taşıyan zafer tanrıçası Nike'yi tut-

Aynı durum Kalkhedon açısından da geçerlidir[1602]. Bu bakımdan Kalkhedon'un İÖ. 306-İÖ. 281 yılları arasında bastığı sikkeler üzerinde *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ* ile *ΚΑΛΧΑ* lejantları yer almaktaydı[1603].

Trakya Kralı Lysimakhos (İÖ. 306-İÖ. 281) döneminde bağımsız bir kent olan Byzantion'da, kralın ölümünden sonra (İÖ. 281) da onun adına sikke basılmaya devam edilmiştir[1604]. Bu darpların arka yüzünde yer alan *BY* inisiyali/ilk harfleri Byzantion'un adına işaret etmekte olup, sikkelerin Byzantion'da basıldığını göstermektedir[1605]. Byzantion ve Kalkhedon'da Lysimakhos sikkelerinin basımı, otonom gümüş sikkelerin tedavüle çıktığı İÖ. *ca.* 235-İÖ. *ca.* 220 yılına kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihte aniden basımı durdurulmuştur[1606].

---

maktaydı. Bu bakımdan sikkelerin arka yüzü de açıkça İskender'in *stater*'lerinin arka yüzlerine benziyordu. Sikkelerin her iki yüzünde *ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ* yazısı yer alıyordu. Byzantion *stater*'lerinin ayırt edici işareti ise, alanın alt kısmındaki ayraç çizgisinin altına yerleştirilmiş, sapının yanında iki yunus olan üç dişli mızraktı. Tek bir sikkede bunun motifin üzerinde ayrıca *BY* harfleri bulunmuştur. (Newskaja 1955, 134 vd.)

Lysimakhos *stater*'leri İÖ. III. yüzyılda Karadeniz sahilinde tedavülde olan özel ticari sikkeler olduğu için bu durum ticarete verilen öneme işaret etmektedir. Byzantion'un Lysimakhos *stater*'leri Karadeniz'in tüm sahil şeridinde ve özellikle de kuzeydoğu kısmında –Kırım ve Kafkasya– oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Öyle ki, Tuapse sikke buluntusu 90'dan fazla parçadan oluşmakta olup tamamen Byzantion baskısı *stater*'lerden meydana gelmekteydi. Bu buluntular dışında Byzantion sikkeleri Anapa, Mingrelya, Eni ve Sukhumi'de ele geçmiştir. Byzantion baskısı altın sikkeler, Hellenistik Dönem'de Karadeniz'in kuzey sahilinde öyle geniş bir yayılım göstermişlerdi ki, İÖ. III. yüzyılın sonundan Mithradates Dönemi'ne (İÖ. II. yüzyılın son çeyreğine) kadar, Bosporos Krallığı'nın altın tedavülündeki en önemli kısmını oluşturmuşlardır. Bu yüzden Bosporos hükümdarlarının kendi sikkelerinden daha fazla sayıda Byzantion sikkeleri bilinmektedir (Newskaja 1955, 135 dn. 1-6).

[1602] Ruge 1965[2], *col.* 1557.

[1603] Ruge 1965[2], *col.* 1557.

[1604] O. Mørkholm'a (2000, 160) göre, Byzantion şüphesiz antikçağda *posthumus* Lysimakhos sikkelerinin en önemli üreticisiydi (ayrıca bk. n° 491).

[1605] Byzantion, İÖ. III. yüzyılda Fenike ve Attika sisteminde gümüş sikkeler piyasaya sürmüştür. Fenike sisteminde birimler *tetradrakhmai* ve 9 *oboloi* değerindeki parçalardı. Attika sisteminde ise, *oktoboloi* (8 *oboloi*) basılmıştı. Fenike sisteminde ön yüz tipi bereketi simgeleyen tanrıça Demeter portresi, arka yüz tipi kayada oturan Poseidon betimiydi. Attika sisteminde ise, ön yüzde deniz tanrısı Poseidon'un başı resmedilirken, arka yüzde gemi pruvası yer alırdı. Kentin adının ilk harfleri Fenike sisteminde yine 𐤁𐤉 iken biraz daha geç bir tarihe ait olan Attika sisteminde ilk harf 𐤁𐤉 (yerel *beta*) normal 'B' *beta*'ya dönüşmüştür (Tekin 2005[3], 26).

[1606] Mørkholm 2000, 160.

Aynı şekilde Byzantion sikke trafiğinde Mısır sikkelerinin varlığı Byzantion'un Mısır ile olan sıkı ilişkilerine işaret etmekteydi. Ptolemaios I Soter'in monogramlarını taşıyan *stater*'leri ve *tetradrakhme*'leri, üzerlerine ; ; üst baskıları vurularak Byzantion sikkeleriyle birlikte tedavüldeydi[1607]. Aynı şekilde İÖ. *ca.* 250 yılı civarında Byzantion'a önemli miktarda Ptolemaios *tetradrakhme*'sinin gelmiş olduğu görülmektedir[1608]. Sikkeler sebebini bilmediğimiz bir nedenden ötürü farklı ağırlık sisteminde basılmış olsalar da, Byzantion'lular tarafından tedavüle sokulmasına karar verilmiştir. Bu sikkeler üzerinde Byzantion'un adını işaret eden BY ilk hecesinin yanı sıra bir *magistratus* inisialinin ya da monogramının bulunduğu üst baskılar vurulmuştu. Üst baskı işinde en az 8 farklı *magistratus*'un çalıştığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan Ptolemaios hanedanlığına ait sikkelerin bir defada ve aynı anda yapılan bir ödemeden ziyade, birkaç yılı aşkın bir zaman süresi içerisinde Byzantion'a geldiği öngörülmektedir[1609].



İÖ. III. yüzyıl ortaları. Ön yüzde I. Ptolemaios; arka yüzde şimşek demeti üzerinde duran bir kartal

---

[1607] *BMC Thrace* 110 n° 1-3.

[1608] Uzaklara uzanan bir ticaret politikası sürdüren Ptolemaios'lar boğazlara Mısır'dan çok uzakta olmasına rağmen tıpkı rakipleri olan Hellenistik Krallıklar gibi ilgi duymuşlardı. Bunun dışında Küçük Asya'da sahip oldukları yerler Byzantion *territorium*'una sınır oluşturuyordu. Bundan dolayı Ptolemaios II Philadelphos, en önemli rakibi ve düşmanı Seleukos Kralı II. Antiokhos İÖ. 251 *ca.* yılında Byzantion'u kuşatınca, Byzantion'lulara onbinlerce ölçü tahılın yanı sıra, savaş mühimmatı ve maddi yardımda bulunmuştur. II. Ptolemaios kente zor zamanında yapılan yardımlar dışında Asia'da bir bölge vermiş ve bu sayede Byzantion'un krallığıyla olan dostluğunun devam etmesini güvence altına almıştır. Byzantion'lular da Mısır kralına bir tanrı gibi hürmet göstermişlerdir. Hatta II. Ptolemaios onuruna boğazda –Dolmabahçe Sarayı'nın olduğu mevkide– bir tapınak adamışlardır. Byzantion'da Sarapis ve Isis kültlerinin yayılması da Mısır'la olan sıkı ilişkileri göstermektedir (Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 7; *Const.* I. 1). Bütün bu sebeplere dayanarak P. Dethier ve I. Mordtmann (1864, n° 14), Irene Kilisesi'nde bulunan ve Isis ile Sarapis'in isimlerini anan bir adak yazıtını, İÖ. III. yüzyılın sonuna tarihlemişlerdir. 1875 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan bir hafriyat sırasında –büyük bir ihtimalle II. Ptolemaios'a adanmış tapınağa ait- pek çok sütun, sütun başlığı ve diğer mimari parçalar ele geçmiştir. Bu eserler daha sonra kullanılmak üzere sarayın ebniye ambarına nakledilmiştir (Tezcan 1989, 24 vd. dn. 3).

[1609] Mørkholm 2000, 160 n° 494.

Birlik sikkeleri kentlerin bağlantıları hakkında önemli bilgiler vermektedir. İÖ. III. yüzyılın ikinci yarısında (İÖ. *ca.* 235–İÖ. *ca.* 220) Byzantion ile Kalkhedon sikke birliğine karar vermiş ve birlik baskılı sikkeler tedavüle çıkarmışlardı. Birlik sikkelerinin ön yüzlerinde başak çelenkli bereket tanrıçası Demeter başı, arka yüzde ise, deniz tanrısı Poseidon başı ve her iki kentin isimlerinin bir araya gelmesinden oluşan *BYZAN-KAΛXA* lejantı yer alırdı[1610]. Bazen de sikkelerin ön yüzlerinde ışık tanrısı Apollon başı, arka yüzlerinde ise, tanrının atribüsü olan üç kulplu üçayak ile iki kentin *BYZANT-KAΛXA* adları yazılmıştı[1611]. Bazı Byzantion baskılarında başörtüsünde başak çelengi olan Demeter başı ve arka yüzde Poseidon bir kaya üzerinde oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Deniz tanrısı öne doğru uzattığı sağ elinde *aplustre*[1612], sol elinde ise, omzuna yasladığı üçlü yabası *trident*'ini tutar şekilde betimlenmiştir[1613]. Bazılarında ise, defne çelengi içinde Apollon[1614] başı ya da Korinthos miğfer ve sorgucu ile bilgelik ve başarı tanrıçası Pallas Athena başı tasvir edilmiştir[1615]. Aynı şekilde başka bir kentin vatandaşı için yazılmış olan bir onur dekreti[1616], türdeş sikke siste-

---

Bununla birlikte söz konusu sikke gruplarından her birinin II. Ptolemaios'un Byzantion'a yolladığı yardımın bir parçası mı olduğu; yoksa bunlardan bir bölümünün ticaret yoluyla mı kent ekonomisine girdiği konusu açık değildir.

[1610] *BMC Thrace* 107 n° 2; Ruge 1965[2], *col.* 1557.

Sikkeler gümüşten ve bakırdan basılmışlardı. Byzantion ve Kalkhedon dışarıyla olan iş ilişkilerinde esas itibariyle gümüş sikkeler kullanırdı. Bakır darpların nominal değerlerinin düşük olduğu göz önüne alındığında bunların Byzantion ile Kalkhedon arasında iç ticarette kullanılmak amacıyla tedavüle sürülmüş olduklarını düşünmek mümkündür.

[1611] *BMC Thrace* 107 n° 1; Newskaja 1955, 52 vd.; 139.

[1612] Kıvrık ve süslü gemi burnu.

[1613] *BMC Thrace* 94 n° 25-27; ayrıca bk. n° 32-35.

[1614] *BMC Thrace* 96 n° 31; 37.

[1615] *BMC Thrace* 96 n° 36.

Esas itibariyle Byzantion'un İÖ. IV. yüzyılın ikinci yarısı ve Hellenistik Dönem'de bastığı bakır sikkeler üzerinde, inek betiminin yanı sıra Demeter, Apollon ve Athena gibi tanrı-tanrıça portreleri yer almaktadır. Sikkelerin arka yüzlerindeyse daha çok deniz ile ilgili tipler seçilmiştir. Deniz tanrısı Poseidon'un üç çatallı asası – *trident*– veya yunus betimlemeleri dikkat çekmektedir. Bu tip sikkelerin gerek ön gerekse arka yüzlerinde kentin adına istinaden *BY* [] inisiali/hecesi bulunmaktadır (*BMC Thrace* 96 n° 25-37; Tekin 2005[3], 23).

[1616] Karadeniz kentleri arasındaki sıkı ilişkiler Satyros oğlu Theokles'in onuruna yazılan bir Olbia dekretinden de anlaşılabilir. Bu yazıt her bakımdan oldukça geç bir döneme aitti (*IOSPE* I 40=*CIG* 2059). Theokles, aralarında Byzantion, Olbia, Tomoi, Kyzikos ve Sinope'nin de bulunduğu Karadeniz kentlerinin tümü tarafından altın bir çelenkle onurlandırılmıştır. Dekrette, onun Olbia'ya gelen yabancılara karşı gösterdiği

minin kullanılması gibi Karadeniz kentleri arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmektedir. Byzantion ile aynı ticaret politikası ile ilgilenen Batı Karadeniz kentleri Mesembria ve Odessos da tıpkı Byzantion gibi sikkeler basmış ve bunların kendi kentlerine ait olduğunu kent arması ve ismiyle belirtmişlerdi.

Bununla birlikte, İÖ. III. yüzyıldan bazı sikkeler bu duruma istisna oluşturmaktadır. Meniskos (ΕΠΙ ΜΕΝΙΣΚΟΥ)[1617], Hekatodoros (ΕΠΙ ΕΚΑΤΟΔΩΡ[ΟΥ])[1618], Olympiodoros (ΕΠΙ ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡ[ΟΥ])[1619] *etc.* gibi örneklerde olduğu üzere Byzantion sikkelerinde *magistratus* adları anılmaya başlanmıştır[1620]. Bunun yanı sıra kent kendi sikkelerini basmak yanında büyük oranda diğer kentlerin sikkelerini kullanmaya devam etmiştir. Bu sikkeler üzerinde üst baskılar yer almaktaydı. Üst baskı olarak harfler ve monogramlar: ; ; ; işaretler: ; ; ; ; ve resimsel tasvirler: yunus, üzüm salkımı, *amphora* kullanılırdı. Ptolemaios I Soter sikkelerinde, genellikle hükümdarın tasvirini taşıyan ön yüzde monogram formunda bahsi geçen üst baskılara rastlanırdı[1621].



İÖ. III. yüzyıl. Ön yüzde Demeter; arka yüzde kayaya oturmuş Poseidon

---

hayırseverliği ve orada 'atalarının takdire şayan işlerini devam ettirmesi' methedilir. Her halükarda gene Roma Dönemi'ne ait başka bir yazıtta (*IOSPE* I 79), Byzantion'lular babasından Byzantion halkına karşı dostça davranmayı miras alan Olbia'lı Orontes'e, Olbia ticaret limanına yanaşan Byzantion'luların himayesinde gösterdiği tutuma teşekkür etmek için vatandaşlık hakkı ve *proksenia* bahşetmişlerdir.

[1617] Head 1977[3], 268; Tekin 1994, 78 n° 64.

[1618] *BMC Thrace* 96 n° 34.

[1619] *BMC Thrace* 95 n° 26; ayrıca bk. Newskaja 1955, 52; Head 1977[3], 269.

[1620] Tedavüldeki bu sikkelerden *magistratus*'ların imzasını taşıyan Byzantion'dan en az 10; Kalkhedon'dan ise en az 6 farklı seri bilinmektedir (Mørkholm 2000, 160).

[1621] Ptolemaios I Soter'in bastığı gümüş *tetradrakhme*'lerin ön yüzlerinde kralın portresi arka yüzlerinde ise, kralın simgesi şimşek demeti üzerinde duran bir kartal ile ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ lejantı yer almaktaydı (*Berl. Cat.* 145 n° 33-36; *BMC Thrace* 110 n° 1-3). Lysimakhos'un bronz sikkelerinden birinin üzerinde ise, yunus formunda Byzantion üst baskısı bulunur (Newskaja 1955, 53).

Antikçağda üst baskılar sadece diğer kentlerin ve krallıkların sikkelerine konulmazdı. Eğer nominal değeri değiştirerek yükseltmek istenirse kentin kendi sikkelerinde de böylesi üst baskılar ortaya çıkabilirdi. Byzantion'luların sık sık böylesi önlemlere başvurmalarının nedeni kentin finans açığı çektiğine delalet etmekteydi. Bu durum, kentin

Byzantion, İÖ. III. yüzyılda gümüş sikkelerin yanı sıra, bronz sikkeler de basmıştır. Bu tip sikkelerin ön yüzlerinde Poseidon, Dionysos, Demeter ve Apollon'un portreleri, arka yüzlerinde ise, üç çatallı asa, ayakta Poseidon, içi çeşitli meyvelerle dolu bereket boynuzu (*cornucopia*), obelisk, üç ayaklı kazan ve gemi pruvası betimlenmişti. Bronz sikkelerde kentin adı, bazen tam olarak *BYZANTIΩN* şeklinde yazılmıştır[1622].

Byzantion ve Kalkhedon'un İÖ. *ca.* 235-İÖ. *ca.* 220 yılları arasında basımını durdurdukları Attika ağırlığındaki *posthumus* Lysimakhos sikkelerinin kullanımına, İÖ. II. yüzyılın son çeyreğinde geri döndükleri anlaşılmaktadır. Bu sırada kentlerin kendilerine ait yerel sikke üretimi izole edilmiştir. Kentlerin kârlı bir gelir kaynağını neden terk ettikleri konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Byzantion ve Kalkhedon'un İÖ. 211 yılında Galatların Tylis Krallığı'nın yıkılmasından sonra ağır vergilerden kurtulmuş olmalarının getirdiği ekonomik rahatlama olabilir. İkinci neden olarak, Karadeniz'le sıkı ticaret ilişkisinde olan yabancı tüccarların her tür yeni vergiye yaptıkları itiraz gibi Byzantion ve Kalkhedon'un uyguladığı kontrmarklara ve sikkelerin nominal değerleriyle oynamalarına itiraz etmiş olmaları gösterilebilir. Bu durum Byzantion'un İÖ. *ca.* 219 yılında Rhodos'lularla yaptıkları anlaşma koşulları arasında ileri sürülmüş olabilirdi. Ayrıca kentler şimdiye kadar uyguladıkları bu mali tedbirin uzun vadede ticaret hacimlerini düşürdüğünün farkına varınış ve kendi istekleriyle eski sisteme dönmeyi kararlaştırmış olabilirlerdi[1623].

İÖ. *ca.* 215 yılında Byzantion'da basılan Lysimakhos altın *stater*'lerinin arka yüzünde Poseidon'un simgesi olan üç çatallı mızrak betimlesi yer almaya başlamıştır. İÖ. *ca.* 205 yılından itibaren ise, kentte basılan altın ve gümüş sikkelerin arka yüzlerinde Athena'nın oturduğu tahtın altında önceleri Korinthos daha sonra ise, Hellen alfabesiyle kentin inisiali belirtilmiştir[1624].

İÖ. *ca.* 195 yılında Byzantion'da bazılan *tetradrakhme*'lerin arka yüzlerinin alt kısmına bir de üç çatallı mızrak eklendiği görülmektedir[1625]. Bu

---

kendi değerli metallerinden sikke basma güçlüğü çektiğine ya da Byzantion sikkelerinin sadece dar bir çerçevede kullanıldığına yorulmaktadır. Diğer bir görüş, bu durumu kentin Galatlara *tributum* ödeme zorunluluğu ile açıklamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte yabancı sikkelerin geniş kullanımı Byzantion'un yoğun uluslararası ticari ilişkilerine işaret etmekteydi. Bundan dolayı kente büyük oranda yabancı sikke sirkülasyonu olmaktaydı (Newskaja 1955, 53).

[1622] Head 1977[3], 268; Tekin 2005[3], 27.

[1623] Mørkholm 2000, 161 vd.

[1624] Mørkholm 2000, 162 n° 498-499.

[1625] Mørkholm 2000, 162 n° 498.

şekilde Byzantion'da basılmış *posthumus* Lysimakhos sikkelerinin İÖ. 180 yıllarına kadar devam ettiği düşünülmektedir. Kent İÖ. II. yüzyılda ayrıca 3 *drakhmai* değerinde gümüş *kistophoroi*'lar[1626] basmıştır. Bunların ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde *trident* üstünde sığır ile *BY* kısaltması ve *magistratus* adı yazılmıştır. İÖ. II. yüzyıla ait diğer önemli bir sikke grubu ise, Byzantion ile Kalkhedon'un ortak bastıkları bronz sikke darplarıdır. Bu sikkeler, iki kent arasında bir anlaşmanın varlığına işaret etmektedir. Sikkelerin ön yüzlerinde yine akıl ve zanaat tanrıçası Athena, ayrıca Demeter, Apollon ve Poseidon gibi tanrı ve tanrıça portreleri; arka yüzlerinde de sığır, kayada oturan Poseidon, üç ayaklı kazan, gemi pruvası ve ayakta duran Athena tipleri yer almıştır. Bu sikke tipinin iki kentin ortak darpları olduğu, sikkelerin arka yüzlerinde yer alan iki kentin *BYZAN-KAAXA* şeklindeki inisialinden anlaşılmaktadır[1627].

[1626] Batı Anadolu'da basılmış ve 3 *drakhmai* değerinde, büyükçe [*kistophoros*] gümüş sikkelere verilen addır.

[1627] Head 1977[3], 269; Tekin 2005[3], 27.

Sikke darplarından anlaşıldığı üzere Byzantion, İÖ. V. yüzyıl sonlarından itibaren boğazın karşı kıyısındaki Kalkhedon ile dostça ilişkiler içine girmiştir. Her iki kent bu dönem sikkelerinin ön yüzlerinde sığır betimi seçmişlerdi. Sığır, Byzantion sikkelerinde yunus üzerinde, Kalkhedon sikkelerinde ise, buğday başağı üzerinde resmedilmişti. İÖ. II. yüzyılda da kentler arasındaki dostuk ilişkileri oldukça ilerlemişti. Zira kentler bu tip dışında bastıkları sikkelerde bu kez kendi adlarını sikkeler üzerinde yan yana koymuşlardı (Tekin 2005[3], 19). Byzantion'un komşularıyla dostça ilişkileri Roma imparatorluk döneminde de sürmüş, bu kez Nikaia (İznik) ve Bizye (Vize) ile ittifak/dostluk (*homonoia*) sikkeleri basmıştır. Byzantion'un Nikaia ile bastığı *homonoia* sikkeleri esas itibariyle Marcus Opellius Macrinus (İS. 217-İS. 218), Gaius Vibius Trebonianus Gallus (İS. 251-İS. 253) ile Gaius Vibius Volusianus (İS. 251-İS. 253) ve Publius Licinius Valerianus (İS. 253-İS. 260) ile Publius Licinius Egnatius Gallienus (İS. 253-İS. 268) dönemlerinde basılmıştır (Franke-Nollé 1997, 21 vd. *lev.* 12-13 n° 127-139; Dönmez-Öztürk 2006, 96 vd.). P. R. Franke (1968, 16) söz konusu sikkelerin arka yüz betimini balıkçı sepetleri arasında alevli sunak şeklinde yorumlamıştır (ayrıca bk. Tekin 1994, 102 n° 243). Yazar ayrıca Byzantion ile Nikaia arasındaki *homonoia* bağlantısının iki kentin balıkçıları arasındaki avlanma hakkıyla ilgili olduğunu düşünmüştür. Ancak E. Schönert-Geiss (1972, 22) Byzantion ile Nikaia arasındaki *homonoia*'yı her iki kentin aynı sikke sistemini kullanmasından kaynaklanan daha büyük ekonomik çıkarlara bağlamaktadır (ayrıca bk. Dönmez-Öztürk 2006, 96 vd.). Bu bakımdan daha sonradan P. R. Franke (1968, 16) ile M. K. Nollé (1997, 21 n° 127-134) sikkelerin arka yüz tiplemelerini balıkçı sepeti yerine meşale şeklinde değerlendirmişlerdir (ayrıca krş. *BMC Thrace* 100 n° 66; *Königliche Museen zu Berlin* 151 n° 78, 156 n° 103; 157 n° 109-110). Byzantion ile Bizye arasındaki *homonoia* sikkeleri ise, Marcus Iulius Philippus (İS. 244-İS. 249) döneminde (Franke-Nollé 1997, 19 vd. *lev.* 12 n° 124) basılmıştır. Bu darpların bazılarında sikke tipi olarak palamut balıkları seçilmiştir (*BMC Thrace* 100 n° 66). Bir kara kenti olan Bizye, Byzantion ile yapmış olduğu *homonoia*

Byzantion, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Augustus (İÖ. 27-İS. 14) ve Tiberius (İS. 14-37) adına gümüş sikkeler basmıştır. Bronz sikkeler Caligula (İS. 37-41) ile başlayıp İS. 268 yılında Gallienus'a kadar devam etmektedir. Kentin adı, önce olduğu gibi kısaltma biçiminde *BY* değil; fakat tam olarak, Hellence *BYZANTIΩN* şeklinde yazılmaktadır[1628]. Sikkelerin ön yüzünde Roma imparatorlarının portreleri ve adları yer alırken arka yüzde Byzantion ile ilgili atribüler işlenmiştir. En çok betimlenen tipler, palamut ve balık sepetleri- kapanlarıdır(?). Bu kapanlardan bazıları, diğerlerinden biraz daha farklı olduklarından, me ale olarak da yorumlanmaktadır. Ayrıca günümüz Türk bayrağından bildiğimiz hilal ve yıldız motifi de, Byzantion sikkelerinde sevilerek kullanılan simgelerden biri olmuştur[1629].



İS. I. yüzyıl. Ön yüzde Artemis başı; arka yüz hilal ve yıldız

İS. I.-İS. III. yüzyıllarda Byzantion'un sikke darplarının ön yüzlerinde Roma imparatorlarının büstlerinin olmadığı sikkeler mevcuttur. *Pseudo* otonom (sözde-otonom/ bağımsız) olarak tanımlanan bu grup sikkelerin ön yüzlerinde genellikle Poseidon, Apollon, Artemis, Hermes, Herakles, Demeter ve Dionysos gibi kentte kutsanan tanrı ve tanrıçaların portreleri, arka yüzlerinde ise, bu tanrılarla ilgili tipler ve motifler resmedilmiştir. Bu grupta yer alan ilginç bir emisyon, ön yüzünde Byzantion'un efsanevi kurucusu Byzas'ın miğferli ve sakallı büstü ile *BYZAΣ* adının yer aldığı bronz sikke tipidir. Bu tip sikkelerin bazı emisyonlarının arka yüzünde betimlenen

anlaşmasıyla Trakya'nın en önemli liman kenti konumundaki Byzantion'un desteğini ve korumasını kazanmak istemiş olsa gerektir (Schönert-Geiss 1972, 22; Tekin 2005[3], 19; Dönmez-Öztürk 2006, 97).

[1628] Tekin 2005[3], 28.

[1629] *BMC Thrace* 96 vd. n° 38-42; 105 n° 109; Head 1977[3], 270; Tekin 2005[3], 28. Bu motifin Megara'lılar aracılığıyla Byzantion'a getirildiği düşünülmektedir. Benzer şekilde hilal ve yıldız sembolleri Hellenistik Dönem Pontos Krallığı'nın kralî standartlarından biridir (*BMC Pontus* 42 n° 1 *lev.* VIII/2; Head 1977[3], 500 n° 4; Sear 1979, 679 n° 7239; Ramsay 1999, 216 dn. 68). Hilal ve yıldız sembollerinin anlamları üzerinde nümismatlar arasında büyük fikir ayrılıkları vardır. Ancak hepsi hilal ve yıldızın Hellenistik Dönem Pontos Krallığı'nın sembolü olduğu üzerinde birleşmektedirler (ayrıca bk. McGing 1986, 24 dn. 57; Arslan 2007a, 62 dn. 283).



İS. II. yüzyıl. Ön yüzde Byzas, arka yüzde gemi tasviri

tekne ise, bir görüşe göre Byzas'ı Megara'dan Byzantion'a getiren gemidir[1630].

Özellikle Traianus'a kadarki İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde unvansız olarak memurlar ve rahipler bulunmaktadır (ἀρχ Septimius Severus'tan itibaren= ἀρχιερεύς [ἀρχιερείας, ἀρχιερέων]; ἱερομνάμων; βασιλέως; son unvan Pera'da bulunan bir yazıtta da geçmektedir[1631]). Rahiplik (*arkhiereus*) memuriyeti *B ve Γ* eklemelerine göre tekrar tekrar üstlenilebilirdi. Diğer yandan kadınlar –rahibeler– de sikkeler üzerinde anılmıştır. Memurlar ve rahiplerin-rahibelerin yanına imparator ve imparatoriçeler getirilirdi. Rahibin ya da rahibenin yerine bazen bizzat tanrının konması ve 'memuriyet yılını' veren sayı ile verilmesi özel durumlarda görülürdü[1632].

2. Tarım ve Hayvancılık

41° kuzey enlemi ve 28°59' doğu boylamında yer alan Byzantion'un iklimi ve bitki örtüsü Ege ikliminden, diğer kolonilere göre daha az farklıdır. Güney rüzgarının etkisi, iklimi Trakya'dakinden daha sıcak ve nemli yapar. Fakat hava, kuzey rüzgarlarının etkisi altında Ege Denizi'ndekinden daha değişkendir[1633]. Bundan dolayı ortalama yıllık sıcaklık, daha kuzeyde olmasına rağmen Roma'dakinden 12,2 °C daha düşüktür[1634].

Akdeniz iklimi ile boğaz boyunca akan nehirlerin kenarındaki verimli vadiler antikçağda ülkenin bereketli bahçelerle çevrilmesine olanak sağlamıştı. Bölgenin doğal kaynakları hayvancılık ve tarımın gelişimini ister istemez teşvik ediyordu. Megara'lılar koloninin kuruluşu sırasında Byzantion'luların sahip olduğu toprağı, civar bölgedeki Trakya boylarından gasp etmişlerdi. Byzantion'lular kentin kurulduğu ve çevresindeki alanı ele ge-

---

[1630] Head 1977[3], 269 vd.; Tekin 2005[3], 4 vd.; 28.

[1631] Pick 1895, 50 vdd.; Mordtmann 1885, 18 n° 4.

[1632] *Berl. Cat.* 148 vdd. n° 56 vdd.; Sallet 1882, 147 vdd.; Pick 1895, 27 vdd.; ayrıca bk. Kubitschek 1970[2], *col.* 1144.

[1633] Polybios (IV. 44. 6), boğazda sürekli bir o tarafa bir diğer tarafa esen rüzgarlardan bahseder.

[1634] Newskaja 1955, 28.

çirince, orada oturan Trakyalıların bir kısmını boyunduruk altına aldılar[1635]. İktidarı elinde tutan ve arazilerin sahibi olan Byzantion'lular ile yerel halk Trakyalılar arasında nasıl bir ilişki olduğu hakkında sadece Phylarkhos'un (2*a* 81 *fr.* 8) Athenaios tarafından aktarılan malumatından fikir edinebiliriz[1636]: "*Phylarkhos, Tarih adlı eserinin 6. kitabında, Byzantion'luların Bithynia'lılara, Lakeidaimon'lular heilos'lara*[1637] *nasıl hükmediyorsa aynı şekilde hükmettiklerini bildirir*".

Antikçağda Byzantion'un sahip olduğu *territorium*'un genişliği hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte Trakya Yarımadası'nın doğusunda yer alan kentin sınırları kabaca kuzeyde Karadeniz ve Trakya prensler/kabileleri; doğusunda boğaz ve güneyinde Marmara Denizi'yle çizilebilir.

Klasik Dönem itibariyle kentin batı sınırı Derkos/Delkos Gölü'nden başlayarak Athyras (Kara Su) Irmağı'nın kuzeyinden devam ederdi. Athyras (Büyükçekmece) Gölü'ne kadar uzanır ve Marmara'yla birleşirdi[1638]. Kentin arazisi Herodianus (III. 1. 5) tarafından genel olarak 'bereketli' ve 'iyi' olarak adlandırılırdı. Kuzey sınırı Trakya Bölgesi'ne doğru bir günlük yol mesafesindeki Delta yöresine ve Derkos (Terkos) Gölü'ne kadar uzanırdı. Boğazın Karadeniz çıkışına doğru Avrupa tarafında bulunan 'Sarapieion' Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319) tarafından *hieron Byzantion=Byzantion'ların kutsal alanı* olarak bilinirdi[1639]. Byzantion'lular Asya tarafındaki *hieron*'un da aynı şekilde kendilerine ait olduğunu iddia ederlerdi[1640].

[1635] Kent *territorium*'uda genelde bir bölümü yerli kökenden gelme ve aşağı statüye sahip halktan oluşan köylü topluluklarını barındıran kırsal alanlar bulunmaktaydı. Buralarda alışılmış köle durumu dışında kendine özgü biçimlendirilmiş olan; fakat aynı şekilde köleliğe dayanan tarıma dayalı çeşitli üretim şekillerinin denendiği varsayılmaktadır. Bu bakımdan, Byzantion'luların Trakya Bölgesi'nin bir kısmını ele geçirmelerinden itibaren Trakyalı çiftçileri, resmi mülkiyette bulunan 'köleler, yani devlet köleleri' [δοῦλοι τοῦ κοινοῦ] olarak kullanmış olabilecekleri düşünülmektedir. Bu durum Sparta'daki *heilos* ve Argolis'teki *gyment* örneklerine benzetilebilir (Newskaja 1955, 46).

[1636] Ath. *Deip.* VI. 271*b-c=FGrHist* IIA 81 F 8 (10 *a*) '*Phylarkhos*'.

[1637] *Heilōs* [εἵλως] Sparta'da toprağa bağlı özgür insanla köle arasında (Poll. *onom.* III. 83), bir tür yarı-köle 'devlet kölesi' sınıfını oluşturan insanlara verilen addır. Bunlar İÖ. VIII. yüzyılın ortalarında, Sparta'nın genişleme döneminde Peloponnesos'un güneyinden Lakonia ve Messenia bölgelerinden getirilen ve köleleştirilen halklardı. Terk etmelerinin yasaklandığı toprakları işler ve Sparta toplumunu beslerlerdi. Daha detaylı bilgi için bk. Ath. *Deip.* VI. 271 *b*-272 *d.*

[1638] Strab. VII. *fr.* 56; Plin. *nat.* IV. 11 [46-47]; Mela II. 46.

[1639] Ayrıca bk. Strab. XII. 4. 2 *c.* 563; Dion. Byz. II. 19 *fr.* 47; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 142.

[1640] Polyb. IV. 50. 3; Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58; ayrıca bk. Diod. XX. 111. 3.

Buna karşın Asya tarafındaki Panteikhion, Byzantion'lu Dionysios (III. 4 *fr.* 55) tarafından Byzantion hakimiyetinde addedilmezdi[1641]. Ancak bo-

[1641] Kalkhedon'dan eşit mesafede yer alan iki Panteikhion'dan söz edilir. Bunların her ikisi de Kalkhedon'un dış mahallesindedir. Birinci Panteikhion Byzantion'lu Dionysios'a (III. 4 *fr.* 55=Gyllius *Bosp.* III. 4) göre, Asya Kyaneai'ından sonra, Zeus Hieron'u istikametine doğru boğazda ilerlendiğinde Korakion Burnu ve geniş bir kıyı gelir. Tüm bu kıyıyı saran çukurların doldurulmasından dolayı buraya 'her taraftan surla çevrili' (= *Panteikhion* [Παντείχιον]) adı verilir (Söz konusu mevkinin günümüzde Fil Burnu ile Keçeli Limanı arasında yer aldığı düşünülmektedir, bk. Oberhummer 1970^2, *col.* 752; Müller 1990^2, 73 *fr.* 56. 1).

İkinci Panteikhion ise, Menippus'un '*Deniz Yoluyla Bithynia*' [ἐν περίπλῳ Βιθυνίας] adlı eserinde (= ap Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Χαλκηδών=*Kalhkēdōn*) sözü edilen Marmara'da Akritas (Tuzla) adı verilen burun ile Kalkhedon arasındadır. Bugün 'Pendik' olarak adlandırılan bu mevkide, eskiden burada çok iyi derecede tahkim edilmiş bir kalenin varlığına işaret eden çok kalın sur duvarlarına ait kalıntıların varlığı bilinmektedir. Bu bakımdan buranın haklı olarak *panteikhion* adını taşıdığı anlaşılır (Gyllius *Bosp.* III. 4 *fr.* 56). Antoninus Pius, *Itineriarium*'unda [139]=Miller 1916, LVIII: "*A Constantinopoli ad Chalcedonem trajectus in Bithyniam M.P. IIII;* [231]=Miller 1916, LX: *A Chalchedonia usque ad Pantichion M.P. XV=Byzantion'dan Bithynia'daki Kalkhedon'a geçiş 4 milia passum; Kalkhedon'dan Panteikhion'a kadar ise, 15 milia passum*" mesafe olduğunu ifade eder (ayrıca bk. *Diocesis Ponti*, Calcedonia=Miller 1916, 656; *Itinerarium Hierosolyminatum* [571]=Miller 1916, LXIX; Const. Porph. *de Insid.* 147; daha detaylı bilgi için bk. Diller 1952, 156; 163; Müller 1990^2, 73 dn. 2).

Sozomenus (*Hist. Eccl.* VII. 21. 2), İmparator Valens'ten Ioannes Baptites'in başını Kilikia'dan Constantinopolis'e getirmesi emrini alan kişiler Panteikhion'a (Pendik) geldiklerinde daha ileriye gidemediklerini belirtmiştir. Procopius (*de Bell.* VII. 35. 4-8) de ise, Iustinianus'un ünlü komutanı Bellisaros'un Byzantion'un ötesindeki Asya kıtasındaki Panteikhion'da (Pendik) mülk sahibi olduğunu anlatır. Bellisaros orduyu Gelimer'lere karşı sevk etmeden kısa süre önce bağları üzüm salkımlarıyla doldu. Bellisaros'un hizmetkarları bu üzümlerin suyunu fıçılara doldurarak mahzenlere koydular. Fıçıların altını gömüp ağızlarını dikkatle balçıkla sıvadılar. Ancak 8 ay sonra şarap bazı fıçılarda fokurdayıp fıçıların kapatıldığı balçığı yırtıp ayırdı. Taşarak mahsenin zeminini göl oluşturacak kadar doldurdu. Bellisaros'un hizmetkarları bu duruma şaşırıp şarabı testilere doldurdular. Fıçıları yeniden balçıkla sıvadılar. Sonra aynı şey hep aynı tarihlerde tekrar edince durumu Bellisaros'a anlattılar. O da bu durumu buraya getirdiği birçok dostuna gösterdi. Onlar da bu işareti, bu evin büyük şeylere tanık olacağı şeklinde yorumladılar. Procopius (*loc. cit.*) Bellisaros'un mülkünün hangi Panteikhion'da olduğunu belirtmemişti. Ancak buranın Marmara'daki Panteikhion olduğu düşünülmektedir. Çünkü Marmara kıyıları boyunca uzanan kırsal alanlarda çeşitli ürünlerin yanı sıra, bereketli üzüm bağları da bulunmaktadır. Boğazdaki Panteikhion ise, sarp bir topografyadadır. Çok daha az güzelliktedir. Ayrıca üzüm bağlarının yetiştirilmesi açısından uygun değildir. Procopius'a (*de Bell.* I. 25. 21-26) göre, Bellisaros'un Marmara'daki Panteikhion'dan uzak olmayan ve eskiden Drys (meşe) adını taşıyan Rouphinianai'da (Caddebostan) mülkü vardı. Burası Byzantion'dan Nikomedeia'ya (İzmit) gidenlerin yol güzergahı üzerindeydi (ayrıca bk. Şahin 1981, 51 vdd.). Zira Bellisaros'un karısı

ğazın kuzey ağzı yakınında, Trakya'da Karadeniz kenarında yer alan liman yeri Phileas/Philia Byzantion'a aitti[1642]. Daha sonra *Astike* yöresi Ps.-Skymnos'a (729) göre (ayrıca bk. [Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Ἀστική=*Astikē*]) Trakya Bölgesi'nin bir parçasıydı. Bununla birlikte kentin kuzey sınırı esas itibariyle Trakya prenslerinin ve kabile şeflerinin arazilerine komşu olduğundan bu sınır sık sık Byzantion aleyhine bozulmaktaydı[1643].

Kent antikçağ boyunca Selymbria ve Perinthos'la yakın ilişkiler içindeydi. Kentin güney sınırı bir zamanlar Selymbria ile komşuydu[1644]. Bu bakımdan Byzantion'un Perinthos istikametinde de önemli ölçüde arazilere sahip olduğunu varsaymak yanlış olmasa gerektir. Polybios'a (IV. 50. 4) göre, Hellenistik Dönem'de Mysia arazisinin bir kısmı 'eskiden beri' Byzantion'a aitti. Strabon (XII. 8. 11 *c.* 576) ise, Byzantion ve Kyzikos'un Mysia'daki Daskylitis Gölü kenarındaki ortak mülkiyetlerine işaret etmiştir. Ayrıca kentin sınırlarının Marmara'nın doğusunda Pylai/Strobilos'a[1645] kadar uzandığı bilinmektedir[1646].

Tarihsel süreç içinde kent *territorium*'unu genişleterek toprak ve arazilerine mülkiyet olarak muamele etmeye başlamıştı. Karadeniz kıyısındaki Herakleia'da ve Sicilya'daki Megara Hyblaia'da olduğu üzere toprağın yerel halkın elinden bu şekilde alınması, Megara'nın diğer kolonilerinde de gözlemlenmekteydi. İşgal edilen toprak devlet mülkü olarak [τὰ χωρία τὰ δημόσια] kente kalırdı. Kısmen de toplumsal organizasyona ve tek tek onun üyelerine paylaştırılırdı. Bununla birlikte Byzantion'da devlet mülkiyeti diğer Hellen kentlerinden daha uzun süre korunmuştur. İÖ. IV. yüzyıl kaynaklarında bunun çeşitli şekillerde anıldığı görülmektedir[1647]. Bu konuya ilişkin açıklamalar muhtemelen, Byzantion'un tebâ konuma getirdiği komşu Trakyalıların, işledikleri toprak ve arazileriyle birlikte tüm kentin mülkü olarak görülmesinde aranabilir. Devlet arazileri kısmen kentin yakın çevresinde kısmen de görünüşe göre, daha dışında bulunurlardı. Bu topraklar 'verimli' (= *karpima* [κάρπιμα]) ve 'verimsiz' (= *akarpa* [ἄκαρπα]) olarak ayrılırdı. Verimsiz araziler para ihtiyacı sırasında devlet tarafından satışa

---

Antoniana da, Perslere karşı savaşan Bellisaros'un yanına giderken önce Rouphinianai'daki mülklerine uğramıştır (Gylius *Bosp.* III. 4).

[1642] Ps.-Skymnos 722-723; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Φιλέας=*Phileas*; ayrıca bk. ve krş. Ptol. *geo.* III. 11. 3; Byz. Dion. III. 7 *fr.* 63.

[1643] Polyb. IV. 45. 1.

[1644] Dem. *Rhod.* XV. 26 [198].

[1645] Yalova'nın *ca.* 5 km doğusundaki Çiftlik Köy.

[1646] Byzantion'un sınırlarına ilişkin olarak ayrıca bk. Şahin 1978, 100; Mitchell 2008, 178 vdd.; ayrıca bk. Robert 1949, 40.

[1647] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*].

çıkarılırdı. Buna karşı verimli araziler, kent meclisi tarafından kararlaştırılan tüm kira bedelinin bir seferde ödenmesi koşuluyla uzun süreliğine kiraya verilirdi[1648]. Bunun yanı sıra kente ait çiftlikler ve tarlaların çoğu kez verasetle geçen kiralamalarla elde tutulduğu da görülmekteydi. Kira ekseriye kent tarafından görevlendirilen mültezimler tarafından toplanıyordu. Kira bedeli para ya da ürün olarak tahsil edilebilmekteydi.

Aristoteles'in *Oikonomika*'sında (II. 2. 3*a* [1346*b*]) Byzantion'un kente ait arazilerinin yanında ürün veren veya daima verimsiz olan kamuya ait kutsal arazilerden bahsedilir. Aynı şekilde kentte '*thiasos*'lar[1649] ve ata kültü için' [τά τε θιασωτικὰ καὶ τὰ πατριωτικά] ayrılmış mülkiyetler bulunurdu. Bu topraklar ve kutsal alanlara gerektiğinde el konulabildiği ve devlet arazisi gibi satılabildiği için esas mülkiyetleri kente aitti. Benzer şekilde kent, eğer icap ederse, nadasa bırakılan verimsiz arazinin [ἄκαρπα] devlet satışı dolayısıyla özel mülkiyette bulunan [καὶ ὅσα ἔν χωρίοις ἰδιωτικοῖς ἦν] toprağını da satabilirdi. Bu bakımdan Byzantion'a ait arazi mülkiyeti esas itibariyle devlet, kamu ve özel olmak üzere üç kategoriye ayrılırdı. Kentte toprak mülkiyeti ve kullanma hakkına sadece, her iki ebeveyni de vatandaşlık hakkına sahip ailelerden gelen tam vatandaşlar haizdi. Ailesinin bir kısmı tam vatandaş olsa da[1650] *metoikos*'lar[1651] kamu arazisine sahip olma hakkına sahip değildi[1652].

[1648] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*]. A. M. Andréadès (1931, 177) Aristoteles'in *Oikonomika*'sından bir bölüme böyle bir anlam vermiştir. G. Busolt (1920, 619) ise, burada verimli arazinin kiralanmasının değil; belli bir süre sonunda geri alınma hakkıyla birlikte satışının söz konusu olduğunu düşünmüştür. Bu tezini, Hellenlerde bir geri alış hakkı [πρᾶσις ἐπὶ λύσει] olduğuna dair bir atıfta bulunarak desteklemiştir.

[1649] *Thiasos* [ὁ θίασος] geçimini toprak mülkiyetinden sağlayan dini bir cemaattir.

[1650] Byzantion'da her iki ebeveyni vatandaş olmayanın vatandaş olamayacağına dair bir yasa vardı (Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*b* [1346*b*]). Bu yasa Perikles'in İÖ. *ca.* 451/450'de Atina'da çıkardığı vatandaşlık yasasını çağrıştırmaktadır (Plut. *Per.* XXXVII. 2-3).

[1651] Esas itibariyle '*metoikos*' ifadesi Hellen kentine yeni göçen ve uzun zamandır 'kentte oturan yabancılar/misafirler'i [οἱ ἐπιδημοῦντες παρ' ἡμᾶς ξένοι] tanımlamak amacıyla kullanılırdı.

Aristoteles'in *Oikonomika*'sında (II. 2. 3*b* [1346*b*]) bahsi geçen Byzantion'lu *metoikos*'lar tefecilikle uğraşırlardı. Onlar emlakın rehin verilmesine karşılık para ödünç verirlerdi. Sadece büyük para ihtiyacı durumunda onlara devlet tarafından vatandaşlık hakkı ve ödünç verilen araziyi ele geçirme yetkisi verilirdi. Bu veri dışında antik kaynaklarda *metoikos*'ların Byzantion'daki daimi işlerine ilişkin detaylı bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat diğer kentlerin örneklerine göre, onların sanat ve ticaretle uğraştığı ve mali araçlara sahip oldukları kabul edilebilir. Bu bakımdan Byzantion limanlarında çalışan halkın, meslek işçilerinin, tuzlama ve diğer işlerin yüksek oranı da muhtemelen *metoikos*'lardan oluşuyordu.

[1652] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*b* [1346*b*].

Byzantion'da vatandaşlık hakkı varlık hakkı ile bağlantılı olduğu için kentin yönetimde söz sahibi olanlar, halkın geniş tabakalarına vatandaşlık hakkı vermeyi uygun görmemiştir. Uzun bir süre boyunca Byzantion'a sadece ilk 'kolonist olarak gelenler' (= *epoikoi* [ἔποικοι]); yani ayrıcalıklı üst tabaka, vatandaşlık hakkına sahip olmuştur. İmtiyazlı konumları sayesinde[1653] sadece onların yasal olarak arazi ve toprak hissedarlığı hakkı vardı. Öyle ki bu zümrenin konumu ve statüsü Klasik Dönem Byzantion tarihi boyunca, kent ister oligarşik isterse demokratik rejimle yönetilsin her değişimde sabit kalmaya devam etmişti. Bununla birlikte önemli bir deniz güzergahı üzerinde konumlanmış olan kentte kaçınılmaz olarak sonradan göç edenler yeni bir tabaka oluşturmuştu. Bunlar başlangıçta herhangi bir hakka sahip değillerdi. Söz konusu zümreye sonradan katılan tüm yeni vatandaşlar; bu hakkı genel olarak uzun mübadeleler ve amansız savaşlarla elde edebilmişlerdir. Aristoteles'e (*pol.* V. 2. 10 [1303*a*]) göre:

> "*Pek çok durumda vatandaşlık hakkı teminatı, –bunu devletin kurulmasından önce bölgede oturan ya da daha sonra göç eden halk da isterdi– vatandaşlığın asıl mevcudiyetine sahip olmayan kişiler de iç savaşlara neden olurdu*".

Zira genel olarak antikçağda yetiştiricinin üretim şartlarındaki mülkiyet hakkı, aynı zamanda politik durumun, yani vatandaşın bağımsızlığının temelini teşkil ederdi[1654].

Bu bakımdan mülkiyet ve bununla bağlantılı olarak vatandaşlık hakkı Byzantion'da sosyal çekişmeler için zemin hazırlamıştı. Bu çekişme, mülk ve araziler ile tüm politik hakları ellerinde tutan aristokratlar ile yeni göç eden vatandaşlardan ibaret olan halk arasındaki gerginliği tırmandırmış olabilir. Yerel halkın belli tabakaları da bu duruma dahil olmuş gibi gözükmektedir. Çünkü onlar bu durumu kurtuluşları için bir fırsat olarak kullanabileceklerini umuyorlardı. Aristoteles (*pol.* V. 2. 10 [1303*a*]), bu çekişmenin/savaşın bir kısmını, hangi döneme denk geldiğini belirtmeden şu şekilde kaleme almıştır:

> "*Byzantion'a göçmen olarak gelen yerleşmecilerin kolonistlere –ana halka– karşı düzenledikleri bir komplo ortaya çıkarıldı ve buna katılanlar, bir savaşa neden olduktan sonra Byzantion'u terk etmek zorunda kaldılar*".

[1653] Söz konusu ayrıcalıklı tabaka kentte uygulanan bazı vergilerden de muaf tutulmuş olsa gerektir.

[1654] Newskaja 1955, 44; 56 vd.

Sonuç itibariyle Byzantion'da ahali öteden beri yerleşmiş olan Trakyalı otokton halkların yanı sıra, göçle gelen kolonistler (*epoikoi*) (Aristot. *pol.* V. 2. 10 [1303*a*]); daha sonradan kente gelip yerleşen göçmenler (*metoikoi*) ve kölelerden oluşurdu. Vatandaşlık hakkı ise, genellikle her iki ebeveynin de vatandaş olmasına bağlıydı (Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*b* [1346*b*]; [1347]). Byzantion'a zaman içinde yerleşen göçmenler doğal olarak herhangi bir mülk ve toprak elde edememekteydiler. Bu durum onların varlıklarını devam ettirme yolunu başka ekonomik alanlarda, özellikle balıkçılık, denizcilik, sanat ve ticarette aramak zorunda kalmalarına neden olmuştu. Bu sayede söz konusu ticaret alanlarının gelişimi ivme kazanmıştı. Öyle ki Aristoteles, Byzantion halkı arasında balıkçılık mesleği ile uğraşanların sayısının oldukça fazla olduğunu kaydetmiştir[1655]. Bunun için önceden beri doğal coğrafik şartlardan söz edilir. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 13= Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 21-22 [*ad* 8. 1-6]) göre, Melias Koyu'ndan sonra, 'Bahçe/bostan' (= *Kēpos* [Κῆπος]) adı verilen mevki gelirdi. Yazar Byzantion'un bu muhitinde (dokuzuncu bölgesinde, üçüncü ile dördüncü tepesi civarında/Unkapanı kapısı yakınlarında) çok az yerde bostan dikmeye elverişli toprak olduğundan; ayrıca denizden gelen kazançtan daha fazla kâr getirdiğinden bu yerin adına uygun düştüğünü ifade etmiştir[1656]. Boğazı tutan tepeler ise, pek çok ırmak tarafından sarılırdı. Byzantion'lu Dionysios'un (II. 2 *fr.* 17) aktardığına göre, bu nehirler beraberlerinde büyük oranda '*çamurlu tortular*' taşır ve bununla '*bereketli çayırlar ve semiz otlaklar*' oluştururlardı[1657]. Dionysios ayrıca, *asma yetiştirmek için uygun toprağı olan ve deniz kenarında yükselen zengin tepelerle çepeçevre kuşatılmış*' vadilerden bahsetmiştir[1658]. Bölgede hayvancılık için ideal otlaklar ve bereketli çayırların yanı sıra meyve-sebze yetiştiriciliği, bahçecilik için de uygun topraklar bulunurdu. Boğazı çevreleyen tepelerin etekleri ise, ormanlarla kaplıydı. Ormanlarda yaban domuzu, geyikler ve başka av hayvanları vardı. Kentte üretimi yapılan bahçe bitkilerinin yanı sıra ayrıca hurma, dut, kocayemiş, defne, servi ve firavun inciri/incir gibi ağaçlar yetişmekteydi[1659].

Byzantion'un ekonomik hayatında hüküm süren ticaretin gelişimi tarımın ilerlemesine mani olmamıştı[1660]. Kente ait en önemli tarım bölgeleri

---

[1655] Arist. *pol.* IV. 4. 1 [1291*b*].

[1656] Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* III. 9.

[1657] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 17.

[1658] Dion. Byz. II. 8 *fr.* 30.

[1659] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 13; *fr.* 17; 4 *fr.* 23; 5 *fr.* 25; 7 *fr.* 28; 8 *fr.* 30; Hes. Mil. *Patr. Const.* 16.

[1660] Zira Byzantion'un komşusu Kalkhedon da ticaretin yanı sıra esas itibariyle tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir kentti.

tarla ve otlak[1661] olarak kullanılmıştı. Kenti çevreleyen bölgenin verimliliğine sürekli işaret edilirdi. Verimli Byzantion topraklarında ekim yapıldığında iyi ve kaliteli ürün alınıyordu. Fakat Byzantion'lular, tarlalarının kendilerine has yaşam tarzlarıyla toplum düzenlerini muhafazakar bir şekilde sürdüren, izole edilmiş köylerde ikamet eden Trakyalılar tarafından yağmalanmasından korktukları için rahatça ekim/dikim yapamıyorlardı. Byzantion'u tasvir eden Polybios (IV. 45. 7-8) itinalı toprak işçiliğini ve halkın tarlalardan kaldırıp "sunduğu ürünleri" özellikle vurgulamıştır. Zira arazi sahipleri ve çiftçiler toprağı iyi şekilde ektiklerinde, iyi ürün alıyorlardı. Fakat Byzantion'lular tarım faaliyetlerinde Trakyalıların yıkıcı baskınları dolayısıyla sürekli zarar görüyorlardı. Çünkü Trakyalılar saldırdığında ürünün bir kısmını tahrip ediyor; bir kısmını da toplayıp beraberlerinde götürüyorlardı. Çektikleri bunca zahmet ve yaptıkları masraftan ayrı olarak, bir de güzelim ürünün gözlerinin önünde yok oluşunu görmek Byzantion'luların kızgınlık ve öfkelerini artırıyordu. Dio Khrysostomos'a (*Orat.* XXXV. 25) göre de, Byzantion'lular son derece verimli topraklara sahipti. Ancak halkın zaman içinde tarıma olan ilgisi yavaş yavaş azaldı. Bundaki en önemli etken halkın deniz ürünlerini zahmetsiz, ucuz bir şekilde elde etmesi ve ticaretin de ön plana çıkmasıydı. Ayrıca her yerde olduğu üzere tarım ürünlerini elde etmek yoğun bir çalışma, emek ve sermaye istiyordu. Dahası Trakyalıların baskınına uğramadan ürünün tarladan kaldırılması ve korunması çiftçiler açısından sorun yaratıyordu.

Yukarıda söz edildiği üzere, Byzantion'da daha Polybios zamanında (İÖ. II. yüzyıl) dahi canlı bir şekilde ziraat yapılıyordu. Polybios, Byzantion'luların "bol hasat" sağlayan iyi toprak işçiliğinden bahsettiği için bu teknik oldukça gelişmiş olmalıydı. Kentin tarım arazisini genişletme çabası bununla açıklanabilirdi. Byzantion'un kurulduğu doğrudan doğruya yarımadaya sınır oluşturan bölgeler dışında, Bosporos'un Asya kıyılarında da sahip olduğu yerler vardı[1662]. Ticaretin gelişimi Byzantion'un Trakya ve Marmara bölgelerinde tarım toplumları oluşturmasına mani değildi. İyi toprak ve uygun iklim halkın bir bölümünü bu yöne sevk etmişti. Ayrıca bal, balmumu, tahıl, meyve-sebze, şarap ve başka birçok ürün o kadar

[1661] Byzantion'da otlaklar yararlandıkları ayrıcalıklar için ücret ödeyen hayvan sahipleri tarafından ortaklaşa kullanılıyordu.

[1662] Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58.

Bithynia Kralı I. Prusias'ın İÖ. 220 yılında Byzantion'lulara karşı Trakya ve boğazın Küçük Asya yakasında yaptığı çarpışmalardan sonra, kentle akdettiği antlaşma sayesinde, Byzantion'un Asya'da sahip olduğu yerlerdeki toprak mülkiyeti hakkında bir fikir sahibi olabiliriz. Polybios (IV. 52. 7), I. Prusias'ın yükümlülüklerini sayarken kralın Byzantion'lulardan aldığı toprakları/arazileri geri vermesi hükmünden söz etmiştir.

boldu ki, sadece Byzantion ve Kalkhedon'lulara değil, uzak uluslara; hatta Mısır'a kadar ihraç edilirdi[1663].

Sonuç olarak, antikçağda Byzantion ne diğer kent devletleri ne de Roma karşısında aktif bir politika ile lider konumunu ortaya çıkartmıştır. Kent açıkça Rhodos'un gerisinde durmuştur. Ancak Byzantion Romalılarla olan temasından itibaren oldukça itibarlı bir mevki elde etmiştir. Bu bakımdan Byzantion deniz kıyısındaki diğer kent devletleri arasında önem açısından Rhodos'un arkasından gelmekteydi[1664]. Zira kentin kurulduğu stratejik mevkinin önemi ya da Byzantion'luların dostluğu antikçağ boyunca diğer kentlerin, krallıkların ve Roma'nın daima istediği bir amaç olmuştur. Bu bakımdan Klasik ve Hellenistik dönemler boyunca diğer kent devletlerinin gittikçe azalan değerine ve makus talihine karşı Byzantion'un önemi geçen yüzyıllar boyunca azalmaktan ziyade artmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'ne rastlayan korkunç darbeler dahi kentin, tüm imparatorluğun merkezi olarak seçilmesini engelleyememiştir. Kentin artan refahının nedenleri Polybios (IV. 38 vdd.) ve Dio Khrysostomos (*Orat.* XXXV. 25) tarafından doğru bir şekilde teşhis edilmiştir. Bu nedenler en başta onun doğrudan yardım kaynaklarında bulunmaktadır. Kentin çevresinde bulunan toprakların verimliliği Byzantion toplumunda ticaret kadar tarım ve hayvancılığın da büyük bir öneme sahip olmasına neden olmuştur. Ayrıca kent *territorium*'undaki ırmak vadileri, körfezin [κέρας] ucundaki verimli araziler ve otlaklar tarım ile hayvancılığın gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu bakımdan Polybios (IV 45, 7), Byzantion'luların özenli toprak işleyişini metheder[1665]. Byzantion sikkelerinin ön yüzlerinde, tarım tanrıçasının saygınlığını gösteren duvaklı ve başak çelenkli bir Demeter tasviri yer almaktaydı[1666]. Tanrıçanın tasviri daima bir başak çelengiyle çevrelenmişti. İÖ. III yüzyıla ait sikkelerin arka yüzünde

---

[1663] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

[1664] Mommsen 1929[3], II 219; Kubitschek 1970[2], *col.* 1142.

[1665] Bununla birlikte Dio Khrysostomos (*Orat.* XXXV. 25) kentte daha sonraki dönemlerde kolaylaşan balıkçılık yüzünden tarımın ihmal edildiğine değinmiştir.

[1666] *BMC Thrace* 95 n° 25'de verilen, Büyük İskender'in ölümünden sonra, Attika standardına göre basılmış gümüş sikkelerin arka yüzünde bir kaya üzerinde taht kuran Poseidon, dizlerinin üzerinde bir gemi pupası ile tasvir edilmiştir. Tanrı sağ elinde üç çatallı yaba tutar pozisyondadır; monogramı ise, [ ] BY'dür. *BMC Thrace* 95 n° 26'de verilen gümüşten ve Attika standardına göre basılmış sikkelerin ön yüzünde Demeter tasviri bulunur. Arka yüzlerinde ise, ΕΠΙ ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΥ yazıtı ve monogramı vardır. *BMC Thrace* 95 n° 27'de verilen sikkelerin materyalleri ve tasvirleri itibariyle n° 26 ile aynıdır. Ancak bunlar Pers standardına göre basılmış olup, arka yüzlerinde monogramı basılmıştır.

BYZANTIΩN ΕΠΙ ΕΚΑΔΟΔΩΡ[ΟΥ] yazısı ile bir bereket boynuzu betimlenmiştir[1667]. Tahıl üretiminin yanında kentte meyve-sebze yetiştiriciliği, bahçecilik ve bağcılık büyük önem taşımaktaydı. Dionysios (II. 8 *fr.* 30), Byzantion topraklarının üzüm yetiştirmek için uygun olduğunu söyler. Nümismatik belgeler, tarımın Byzantion yaşamında sahip olduğu büyük önemi teyit ederler. Nitekim sikkeler üzerinde üzüm salkımı ve Dionysios figürlerine rastlanırdı. Üzüm salkımı Byzantion sikke baskılarında yaygın bir tipti[1668]. Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde sık sık sarmaşık çelenkli genç Dionysios portresi, arka yüzde ise, üzüm salkımlı asma tasviri yer alırdı[1669]. Sikkelerde üzüm salkımı ve buğday ölçeğinin betimlenmesi bağcılık ve buğday ekiminin kent açısından ekonomik önemine işaret etmekteydi[1670]. Byzantion'da hayvancılık da yüksek bir gelişim göstermiş olmalıydı. Zira kent, mükemmel otlaklar olarak kullanılan çayırlarla çevriliydi. Bu bakımdan Byzantion'lu Dionysios sık sık kent etrafında sürü otlatan çobanlardan bahsetmiştir. Byzantion'un ilk gümüş sikkelerinde yer alan sığır da, kentte yapılan hayvancılığı kanıtlar niteliktedir.



İS. III. yüzyılın ilk çeyreği. Ön yüzde Caracalla'nın portresi; arka yüzde üzüm salkımı

3. Balıkçılık

Balıkçılık, antikçağda boğaz kıyılarında ikamet eden halklar için çok önemli bir gelir kaynağıydı. Bu bakımdan Byzantion hakkında bilgi veren antikçağ yazarlarının tümü Bosporos (İstanbul Boğazı) ve Khrysokeras'ın

---

[1667] *BMC Thrace* 96 n° 34'de verilen sikke İskender'in ölümünden sonra ve bakırdan basılmış olmasına karşın n° 25-27 ile aynı ön yüze sahiptir. Fakat bunda sap ve çopleriyle bir üzüm salkımı biçiminde bir baskı vardır. Ayrıca monogramı bulunur. Bu sikkenin arka yüzünde bereket boynuzu ve BYZANTIΩN ΕΠΙ ΕΚΑΤΟΔΩΡ[ΟΥ] yazıtı yer alır. Burada ayrıca yunus tasvirli bir baskı bulunur (Newskaja 1955, 42 vd.; 142 dn. 7). Tarım ve bereket tanrıçası Demeter, kentin Roma Dönemi'nde bastığı sikkelerde de betimlenmiştir (*BMC Thrace* 101 n° 72). Ayrıca bk. Tekin 2005[3], 14.

[1668] Newskaja 1955, 46 dn. 5.

[1669] *BMC Thrace* 97 n° 44-47.

[1670] Tekin 2005[3], 14.

(Haliç) olağanüstü balık zenginliğini vurgulamışlardır[1671]. Öyle ki, her yıl boğazdan geçerek Karadeniz'den Ege'ye göç eden palamutlar adeta kentin sembolü olmuştur. Strabon (VII. 6. 2 *c*. 320) ton balığının bir çeşidi olan 'palamudu' (= *pēlamys* [πηλαμύς]) özellikle Haliç Körfezi'nde çıkan balık olarak anar. Bu balık Maiotis bataklığında yumurtladıktan sonra güneyin sıcak sularına çıkacak bir yol ararken büyük sürüler halinde kıyı şeridini izleyerek Trapezus ve Pharnakeia'ya oradan da Sinope'ye kadar Asya kıyısı boyunca göç ederdi. İlk palamut partisini Trapezus ve Pharnakeia'lılar yakalardı[1672]. Ancak balık Trapezus-Pharnakeia'dayken yenebilecek/pişirilebilecek seviyeye gelmesine rağmen daha tam anlamıyla erginliğe ve normal boyutlarına ulaşamamaktaydı. Bu bakımdan avı gerek yemek gerekse satmak açısından pek de elverişli olmazdı. İkinci parti Sinope'de yakalanırdı. Burada palamutlar artık "*avlanmak ve günlük olarak tuzlanmak için uygundu*". Balıklar buradan sürüler halinde İstanbul Boğazı'na doğru hareket ederdi. Palamutların üçüncü ve en yoğun şekilde avlanması Byzantion'da gerçekleşirdi[1673]. Orada balıklar güçlü akıntılar tarafından körfeze sürüklenirlerdi. Strabon'un (VII. 6. 2 *c*. 320; XII. 3. 11 *c*. 545) anlatımına göre, palamutların sayıları yolda devamlı yakalanıp azalmasına karşın öyle boyutlara ulaşırdı ki; boğazdan geçişleri sırasında ve Haliç'te elle bile yakalanabilirlerdi. Dio Khrysostomos'a (*Orat*. XXXIII. 24) göre ise, balıklar insanlar tarafından avlanmak üzere herhangi bir teşebbüste bulunulmamasına karşın bazen kendiliklerinden Byzantion sahillerinde karaya vururlardı.

Balıkçılığın anlatıldığı üzere Byzantion için büyük öneme sahip olduğu nümismatik belgeler tarafından da desteklenir. Bu durum kentte basılmış sikkeler üzerinde yer alan balık betimlemelerinden de anlaşılabilir[1674].

[1671] Hdt. IV. 88; Polyb. IV. 50. 3; Strab. VII. 6. 2 *c*. 320; Tac. *ann*. XII. 63; Diph. *fr*. 17=Ath. *Deip*. IV. 132 *e*; Dion. Byz. I. 1 *fr*. 1; II. 2 *fr*. 11-13; *fr*. 16-17; 4 *fr*. 21; 5 *fr*. 27; 7 *fr*. 28; 9 *fr*. 32; 13 *fr*. 37; 15 *fr*. 41; 17 *fr*. 43; 20 *fr*. 48; III. 6 *fr*. 62; 7 *fr*. 63; Dio Khrys. *Orat*. XXXIII. 24; XXXV. 25

[1672] Ayrıca bk. Strab. XII. 3. 19 *c*. 549.

[1673] Strab. VII. 6. 2 *c*. 320; XII. 3. 11 *c*. 545 dn. 3; 3. 19 *c*. 549 dn. 2.

[1674] Oman 1908, 5; Newskaja 1955, 48; Tekin 2005[3], 12.

Genel olarak Byzantion'da zanaatın gelişimine ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Gene de böylesine büyük ve güçlü iskan edilmiş bir ticaret merkezinin yüksek gelişim düzeyine ulaşmış olması şüphe götürmeyecek bir gerçektir. Halkın ihtiyaçlarının temin edilmesi; daha sonra da Byzantion donanmasının inşası ve tüm gerekli ihtiyaçlarının karşılanması için zanaatkarlara ihtiyaç duyulmuştur. Byzantion güçlü bir ticaret filosuna; buna denk bir savaş donanmasına ve balıkçık endüstrisine sahip olduğu için gemi yapımıyla bağlantılı zanaat kolunun gelişmiş olduğunu varsaymak yanlış olmasa gerektir. Zira gemi yapımı ve donanma inşası için çok sayıda kalifiye elemana ve ustaya ihtiyaç duyulmuştur. Benzer şekilde Byzantion'daki balık avı, av gereçlerinin

Byzantion sikkelerinin ana tipi bir yunus üzerinde boğa tasviri taşır[1675]. Yunus betimi Byzantion'da sevilerek kullanılan tasvirlerden biridir[1676]. Byzantion'un Roma imparatorluğu döneminde basmış olduğu sikkelerde bazen yan yana iki palamut, bazen de iki palamut arasında bir yunus betimlenmiştir[1677]. Palamut balıklarının tasvir edildiği sikkeler Caligula, Traianus, Plotina, Sabina, Küçük Faustina, Lucilla, Crispina, Iulia Domna, Caracalla, Geta, Diadumenianus, Iulia Maesa, Iulia Mamaea, Volusianus, Salonina adlı imparator ve imparatoriçelere aittir[1678]. Geç dönemden bir sikke üzerinde, arka yüzde bir balık sepeti tasviri bulunur[1679].

Byzantion açısından aslında ton balığı, Karadeniz'den başlayan yıllık turu sırasında boğaza ve haliçe gelen palamut balığı kadar önemlidir. Bu bakımdan Arkhestratos (*fr.* 37=Ath. *Deip.* VII. 303 *e*) antikçağda büyük ton balıklarının[1680] *metropolis*'i olarak Byzantion'un anıldığını söyler[1681]. Hesiodos (*fr.* 372=Ath. *Deip.* III. 116 *b*) ise, Byzantion'u salamura ton balığının ana merkezi olarak adlandırır. Hesiodos (*loc. cit.*=Ath. *Deip.* III.

üretiminin, yani balık avlamak için gereksinim duyulan malzemelerin ve file örgüden ağ üretiminin gelişmesini gerekli kılmıştır. Sikkeler üzerindeki balık sepeti tasviri (?) Byzantion'daki bu zanaat kolunun varlığını desteklemektedir (*Königliche Museen zu Berlin* 151 n° 78, 156 n° 103; 157 n° 109-110).

Sikkeler üzerinde betimlenen konik biçimli nesne/balık sepeti? farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bazı nümismatlar tarafından bu nesne Byzantion'da kutsanan bir tanrıça olan Artemis Phosphoros veya Artemis Lampadephoros kültü ile ilintilendirilmiş ve bunun bir meşale olduğu iddia edilmiştir. Bununla birlikte O. Tekin'e (1995, 45 vd.) göre, sikke üzerinde betimlenen konik nesne meşaleden ziyade tanrıçayı temsil eden bir 'kült heykeli' (= *ksoanon* [ξόανον]) olma olasılığı daha yüksektir.

[1675] *BMC Thrace* 93-94 n° 1-21; 95 n° 28; ayrıca bk. *Königliche Museen zu Berlin* 142 vdd. n° 1-28.

[1676] *BMC Thrace* 95 n° 28-30; 96 n° 34-35; 97 n° 50; 103 n° 84.

[1677] *BMC Thrace* 99 n° 64; 100 n° 66; 101 n° 70; 73; 103 n° 83; 85; 104 n° 89; *Königliche Museen zu Berlin* 155 n° 95; 98.

[1678] Tekin 2005[3], 13; ayrıca bk. *BMC Thrace* 100 n° 66.

[1679] *Königliche Museen zu Berlin* 151 n° 78, 156 n° 103; 157 n° 109-110.

[1680] Uskumrugiller '*Scombridae*' familyasından; göçmen balık türüne verilen addır. Orkinos/Ton balığı olarak da bilinir. *Thunnus Euthnnus* ve *Katsuwonus* cinslerinin boyları 5-6 m'ye ağırlıkları ise, 1.000 kg'a ulaşabilir. Çok hızlı yüzer ve kendilerinden küçük balıkları avlarlar. Özellikle Byzantion'da yakalan ton balıklarının eti taze/günlük tüketimin yanı sıra tuzlanarak ya da salamura edilerek saklanır ve diğer kentlere ihraç edilirdi.

[1681] Ayrıca bk. Hes. *fr.* 372=Ath. *Deip.* III. 116 *b-c*; ayrıca krş. Dio Khrys. *Orat.* XXXIII. 24; XXXV. 25.

Öyle ki, şanslı bir balıkçı bir seferde/sezonda zengin olabilirdi (Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-10). Antikçağ'da Byzantion balıkları ve balıkçılığı için bkz. Tekin 2010, 1 vdd.

116 *a-b*) Byzantion –ve Kalkhedon– halkının boğazda yakalanan ton balıklarının karınlarını/etlerini küp biçiminde keserek salamura yaptığını; bir kısmını da tuzlayarak sakladığını bildirir[1682]. Balıkların son derece lezzetli olduğunu sözlerine ekler. Ayrıca sivri burunlu ton balıklarının bazen dilimlenmiş bazense bütün olarak pütürlü tuz yığınları içine yatırıldığını ve antikçağda ünlü olduğunu vurgular[1683]. Athenaios'un (*Deip*. III. 116 *e-f*) Hikesios'tan yaptığı alıntıya göre, başka yerlerde yakalanan[1684] yavru ton balıklarıyla[1685], Byzantion'da yakalanan ton balıkları arasında büyük farklılıklar vardı. Aynı *familia*'ya ait yavru ton haricindeki diğer orkinos çeşitlerine, 'yani 1 yaşında olanlarına' (= *hōraia* [ὡραῖα]) adı verilirdi. Byzantion'da yakalanan diğer balık cinsleri gibi *horaia*'lar da aynı cins olmalarına karşın başka yerlerde tutulanlardan tür bakımından bazı farklılıklar gösterirlerdi. Bu bakımdan Athenaios *Deipnosophistai* 'Sofistlerin Şöleni' adlı eserinde (*Deip*. III. 117 *a*) özellikle kutsal kent ünlü Byzantion'a gidildiğinde bir dilim *horaion* yenmesini tavsiye etmiştir. Çünkü son derece lezzetli ve güzeldi[1686]. Şair Antiphanes'e (*fr*. 72=Ath. *Deip*. III. 118 *d*) göre, antikçağda düzenlenen şölenlerde Byzantion'da yakalanan ton balıklarının yumurtası/havyarı aranılan bir mamüldü. Benzer şekilde Athenaios'un, Nikostratos (*fr*. 4-5=Ath. *Deip*. III. 118 *e*) ya da Philetairos'un *Antyllos* adlı eserinden yaptığı alıntıya göre, söz konusu şenliklerde Byzantion'dan ihraç edilen balık dilimleri de servis edilirdi. Zira Siphnos'lu Diphilos'a (Ath. *Deip*. III. 120 *e*) göre deniz, göl ya da ırmaktan yakalanarak tuzlanmış balıklar daha az besin değeri ya da öz suyu içerirlerdi. Kurutulmuş oldukları için kolaylıkla sindirilirlerdi[1687].

[1682] Ayrıca bk. Ath. *Deip*. VII. 302 *a*; *c-e*; 303 *e-f*.

[1683] Athenaios'a (*Deip*. III. 116 *c-d*) göre, söz konusu dizelerin yazarı Hesiodos'tan ziyade bir ahçı başı olsa gerektir. Çünkü Hesiodos, Byzantion'un kurulmasından önce yaşamıştır.

[1684] Antikçağda ton balıklarının yakalanma tekniklerine ilişkin olarak bk. Philostr. *de Imag*. I. 13. 6-10.

[1685] Athenaios'a (*Deip*. VII. 303 *b-c*) göre Sostratos, 'Canlılar Hakkında' [περὶ Ζῴων] adlı eserinin ikinci kitabında, 'palamut'un (= *pēlamys* [πηλαμύς]), 'yavru ton balığı' (= *thynnis* [θυννίς]); biraz daha büyük olanlarına, 'ton/mavikanatlı tuna' (= *thynnos* [θύννος]); daha da büyük olanlarına –boyu 2,5 m'ye kadar–, 'orkinos' (= *orkinos* [ὄρκυνος]); aşır derecede büyüyenlerine –boyu 5-6 m'ye ve yaklaşık 1.000 kg'a kadar– ise, 'ton balığı/büyük balık/deniz canavarı' (= *kētos* [κῆτος]) dendiğini belirtmiştir. Ayrıca bk. Arkhestr. *fr*. 34; Ath. *Deip*. VII. 303 *b*.

[1686] Ayrıca bk. Antiph. *fr*. 181.

[1687] Athenaios (*Deip*. III. 116 *e*) Hikesios'dan yaptığı alıntıya istinaden ne yavru ton balıkları ne de *horaia* kolaylıkla sindirilebilirdi. Aynı şekilde Plinius (*nat*. IX. 18 [48]) da tuzlanmış balık gibi lezzetli şeylerin midede şişkinlik/gaz yaptığından yakınmaktaydı.

Ayrıca iştah artırıcı işlev görürlerdi. Bu çeşit aperatifler arasından antikçağda özellikle ince dilimlenmiş salamura *horaia* ile şişman ve yavru ton dilimleri revaçtaydı. Özellikle Byzantion'dan ithal edilmiş ve biraz da bekletilmiş, keskin kokulu ton balığı dilimleri en üstün kalite ürün olarak kabul ediliyordu[1688].

Arkhestratos (*fr.* 34; 40=Ath. *Deip.* VII. 314 *e*) yıllık göçleri sırasında –bahar/yaz aylarında– Byzantion'da tutulan kılıç balığının da ünlü olduğunu vurgular. Byzantion'a gidenler için özellikle kılıç balığının kuyruk tarafının yenilmesini tavsiye eder. Balıkçılar, Byzantion'lu Dionysios'un bildirdiği gibi boğazın yumuşakçalar ve diğer deniz hayvanları açısından oldukça zengin olması nedeniyle muhtemelen sadece balık avcılığıyla yetinmezlerdi. Zira boğazdaki balık bolluğu ve yunusların yanı sıra[1689] uskumru[1690], istiridye[1691], deniz kestanesi[1692] ve yengeçler[1693] de anılmaktaydı.

Boğaz ve Marmara'daki balık bolluğunun sebebi Karadeniz'di. Balıklar iki denizin kapısıymış gibi güz mevsiminde ve baharda boğaza girip çıkarlardı. Bu yüzden halk arasında boğaza "*güzün altın, baharda gümüş*" denirdi[1694]. Çünkü Karadeniz'de beslenip, büyüyen balıklar boğaza inerek boğaz boyunca sürüler halinde göç ederlerdi[1695]. Plinius'a[1696] göre, Kara-

---

[1688] Ath. *Deip.* III. 120 *e-f.*

Gerek Karadeniz'de gerekse Byzantion'da tuz bulmanın kolay olması tutulan balıkların Ege ve Akdeniz'e ihraç edilirken korunmasına olanak sağlıyordu. Antikçağda özellikle bütün olarak tuzlanmış ya da küp şeklinde kesilerek salamura yapılmış palamut ve orkinosa talep oldukça fazlaydı. Öyle ki Diodoros'a (XXXI. 24) göre, İÖ. I. yüzyılda Roma'da bazen bir kavanoz salamura Karadeniz balığının fiyatı 300 Attika *drakhmai*'ına satılıyordu. Bu miktar o sırada Roma'da satılan kaliteli yük arabalarının fiyatından fazlaydı (ayrıca bk. Const. Porph. *de Sent.* 375).

[1689] Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28.

[1690] Ath. *Deip.* III. 117 *a*

[1691] Lucanus *Phar.* IX. str. 935-939; Ath. *Deip.* III. 92 *e*; Dion. Byz. 5 *fr.* 27; Arkhestr. *fr.* 56.

[1692] Plutarkhos (*mor.* XII. 979 *a*: *De Sollertia Animalium*), Aristoteles'ten (*Hist. an.* VIII(IX) 6. 3-9 612*b*) –metinde Aristotimos yazılmış– öğrendiğine göre, Kyzikos ve Byzantion'daki deniz kestaneleri diğer deniz kestanelerinden farklılık göstermekteydi. Zira bunlar fırtınanın ve denizin kabardığını önceden tahmin eder ve kendilerini en yakınlarındaki taşlara –dalganın yönünü ve şiddetini hesaplayarak– stabilize ederlerdi. Bu yolla dalga ve kabarma nedeniyle yerlerinden sökülüp atılmaz; tutundukları kayanın da ağırlığıyla dengede kalırlardı.

[1693] Dion. Byz. II. 10 *fr.* 33.

[1694] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

[1695] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I; Philostr. *de Imag.* I. 13. 7.

[1696] Plin. *nat.* IX. 19 [49]; 20. [50]; ayrıca bk. Aristot. *Hist. an.* VII(VIII) 13. 24-30 598*a.*

deniz'de çok çeşitli canlı yaşar ve burada balıklar hızlı büyürlerdi. Öyle ki, balığın günlük büyüme oranı gözle görülebilirdi. Bunun nedeni, birçok nehirle bu denize taşınan taze suydu[1697]. Aristoteles (*Hist. an.* VII(VIII) 13. 30-33 598*a*); Plinius (*nat.* IX. 19 [49]; 20. [50]); Sallustius (*Hist.* III. 65); Valerius Flaccus (*argon.* IV. str. 717-725 dn. 3); Flavius Arrianus (*periplus* VIII. 3) ve Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 46) göre, *mare Ponticum dulcius quam cetera=Karadeniz diğer denizlerden daha tatlıydı*[1698]. Hatta Arrianus (*periplus* VIII. 4), Karadeniz sahillerine yaptığı gezi üzerine kaleme aldığı eserinde, Doğu Karadeniz sahillerinde sığırların denize girerek Karadeniz'in siyah dalgalarından zevkle su içtiklerine şahit olmuştu. Zira Karadeniz'e 13 büyük olmak üzere yaklaşık 50 akarsu dökülürdü[1699]. Bu bakımdan $^{0}/_{00}$ 18-19 tuzluluk oranıyla Karadeniz tatlılıkta bütün denizleri aşar ve yarı tatlı deniz suyunun verimliliği de en ünlü ırmaklarla yarışırdı[1700].

Değişik balık türlerinin yıllık göçleri balıkçılar ve tacirler açısından yoğun avlanma ve çalışma zamanlarıydı. Hamsi kışın Karadeniz'in Anadolu ve Kırım sahillerindeki sıcak sığlık alanlarda toplanıyordu. Bahara doğru üreyecek düzeye geliyor ve Azak Denizi'ne yumurta dökmek üzere kuzeye göçüyordu. Hamsinin baş düşmanlarından uskumru kışı daha

---

[1697] Ayrıca bk. Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-7.

[1698] Ayrıca bk. Sen. *Med.* 213-214; Philostr. *de Imag.* I. 13. 7.

[1699] Hdt. IV. 82. Ancak bu durum Polybios (IV. 40. 4-42. 8) tarafından bu denizin karşılaştığı en büyük tehlike olarak görülmekteydi. Çünkü bu ırmakların taşıdığı yüksek miktardaki alüvyonlar denize akmakta; deniz kenarlarında büyük deltalar oluşturarak zamanla denizi doldurmaktaydı (ayrıca bk. Amm. Marc. XXII. 8. 46). Bu bakımdan bu büyük deniz, zaman içinde –eski haline dönecek(?) Diod. V. 47. 4; Strab. I. 3. 6 *c.* 52– Paulus Maiotis (Azak Denizi) gibi, sığ ve tatlı bir göl haline gelecekti. Hatta tarihçiye göre, bu nehirler buraya aktığı sürece bu durum eninde sonunda gerçekleşecekti. Çünkü zaman sınırsız, Karadeniz havzası ise, sınırlıydı. Ayrıca Karadeniz'e akan nehirler, Maiotis'e dökülenlerden daha büyük ve sayıca daha fazlaydı. Zira Osmanlı coğrafyacısı Evliya Çelebi'ye (*Sey.* 268 *a*) göre, Karadeniz'e büyüklü/küçüklü 1680 ırmak/dere/çay akmaktaydı. Bu durumun gerçekleşmesi, gene de Polybios'un düşündüğünden biraz daha fazla zaman alabilir. Zira Karadeniz, dünyanın en derin denizlerden biridir. Birçok noktada derinliği 2.100 m'nin üzerindedir. Plinius'a (*nat.* II. 105 [224]) göre de, Kolkhis Bölgesi'ndeki Koraksi kabilesinin yaşadığı kıyılardan yaklaşık 37 mil açıkta, Karadeniz'in en derin yeri olarak adlandırılan yerde, bu denizin uçsuz bucaksız derinliğinden dolayı, ses dalgaları hiçbir zaman dibe ulaşamamaktaydı. Ayrıca bk. Işık 2001, 4 vdd.; 17; West 2003, 166.

[1700] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

Günümüzde Karadeniz'e akan ırmaklarda beslenen alabalıkların yaz sonunda Karadeniz'deki balık çiftliklerine konuldukları zaman çok kısa sürede büyüdükleri gözlemlenmektedir.

güneyde, Marmara Denizi'nde geçirirdi. İlkbaharda ise, sürüler halinde Karadeniz'deki avlanma alanlarına doğru göç ederlerdi. Orkinos, kılıç gibi birçok balık sürüler halinde Karadeniz'e girerlerdi. Orkinoslar Karadeniz'e çıktıktan sonra, sağ kıyılardan sol kıyılara doğru göç ederlerdi. Bir inanışa göre, bunun nedeni, sağ gözleriyle daha iyi görmeleriydi[1701]. Temmuz ayında Karadeniz'e girer ve orada yumurtlarlardı. Erkek orkinosların karınlarının altında 'yüzgeçleri' (= *athera/aphareia* [ἀθέρα/ἀφαρέα]) yoktu[1702]. Palamutun ise kendi göç biçimi vardı. Yaz ve sonbahar ayları boyunca Karadeniz çevresinde kuzeybatı sahil şerdinden başlayarak saat yönünde boğaza doğru yola çıkıyordu. Küçük yunuslar ve foklar haricinde diğer cins balıklara tehlike yaratabilecek deniz canlıları Karadeniz'e girmezlerdi. Dil gibi bazı balıklar[1703] Karadeniz'e çıkmadan yazı çoğunlukla Marmara'da geçirirdi. Ama kalkan, Karadeniz'e girerdi. Ayrıca Karadeniz'de mürekkep balığıyla bol miktarda istiridye bulunurdu. Az sayıda kaya balığı türü olmasına karşın, mercan balıkları yoktu. Karadeniz'de yaşayan kaya balıklarından bazıları kışı Ege'de geçirirlerdi. Bunlar arasından Karadeniz'e geri dönmeyen tek tür sardalyaydı[1704].

[1701] Athenaios'un (*Deip*. VII. 301 *e*; 303 *c*) Aristoteles'ten yaptığı alıntıya göre, ton balıklarının sağ gözü sol gözünden daha iyi görürdü. Bu durumun bilimsel olarak açıklanması ise, Karadeniz'e İstanbul Boğazı'ndan çıktıktan sonraki ana akıntının sahil boyunca saat yönünün tersine; yani sağdan sola doğru olmasıdır.

[1702] Ath. *Deip*. VII. 303 *c-d*. dn. 7; *g*.

Ton balıklarının vücutları yuvarlaktır. Ön kısmı büyük, arkaya doğru incelen bir yapıya sahiptir. Sırta ait 2 yüzgeç arasında az mesafe vardır. *Pinnul* adı verilen 8 veya 9 adet yalancı yüzgeci bulunur. Bu yüzgeçler hem sırtta, hem anal yüzgecin arkasında yer alır. Vücudun üst tarafı koyu mavi veya siyah, yanları gümüşi renktedir. Karın yüzgeci arasında sarkık iki et parçası bulunur. Kuyruk yüzgecinin kenarı beyazdır. Mart, Haziran, Temmuz, Ağustos ayları üreme dönemleridir. Bir seferinde 1.000.000'a yakın yumurta bırakabilirler.

[1703] Dilbalığı, mezgit, çaçabalığı ve alabalık gibi kimi türler ise, daha soğuk iklimlerden ırmaklar yoluyla Karadeniz'e göç etmişler ve sahil boylarındaki daha az tuzlu alanlarda yaşamaya uyum sağlamışlardı.

Karadeniz'de ayrıca *Neoeuxine* göl döneminden kalma ringa ve mersin balığı gibi eski türler de bulunmaktadır. Bununla birlikte Karadeniz'deki balık türlerinin büyük bir bölümünü –*ca.* % 80– Çanakkale ve İstanbul boğazlarının oluşmasından sonra Akdeniz ve Ege'den gelen deniz canlıları oluşturmaktadır. Bunlar arasında antikçağda Karadeniz'de ikamet eden denizci toplumlar kadar Byzantion ve Kalkhedon'luların değer verdikleri palamut, lüfer, orkinos, kılıç gibi türler sayılabilir. Ayrıca bk. King 2004, 18.

[1704] Aristot. *Hist. an*. VII(VIII) 13. 24-33 598*a*; 1-5 598*b*; Polyb. IV. 50. 3; Plin. *nat*. IX. 18 [47-48]; 19 [49]; 20 [50]; [52]; Ael. *An*. IX. 42; Amm. Marc. XXII. 8. 47; Philostr. *de Imag*. I. 13. 6-10.

Balıkçılığa uygun olan koylar Byzantionlu Dionysios tarafından tek tek anılmıştır. Karadeniz'in çıkışına doğru, *rhoodes akra'yı*=dalgalı burun (Şeytan Burnu) geçtikten sonra, Phidalia/Phaidalia gelirdi. Boğaz boyunda balıkçılık ilk kez burada ortaya çıktığı için, bazıları onun Barbyses'in kızı olduğunu ileri sürerlerdi[1705]. Bu koyun ortasından denize sadece kışları akan Khemarrous Çayı inerdi. Burada aynı zamanda Kadınlar Limanı (Balta Limanı) yer alırdı. Liman adını, erkeklerin yokluğunda bu koya giren çok sayıda balığı kadınlar tuttuğu için almıştı[1706].

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 15 *fr.* 41=Gyllius *Bosp.* II. 15) göre, Leosthenion'dan (İstinye) boğazın çıkışına doğru ilerlendiğinde adını zehir kutularını burada saklayan Kolkhis'li Medeia'dan alan Pharınakias (Tarabya) koyuna ulaşılırdı. Burası balık avlamaya ve gemilerin yanaşmasına oldukça uygun bir yerdi. Karadeniz'in çıkışına doğru ilerlerken *Petra Dikaia* (adalet kayası) geçildikten sonra, Bathykolpos=derin koy (Büyükdere Körfezi) adı verilen mevki gelirdi. Burası denizin derinliğine aldanarak hiç durmadan baharda Karadeniz'e doğru; kışın ise, Karadeniz'den aşağı doğru yılda iki kez göç eden balıkların, uygun ve elverişli zamanlarda toplandığı bir yerdi[1707]. Bu yüzden P. Gyllius'a (II. 17 *fr.* 44) göre, yıllık geçişleri sırasında koya doğru sapan yoğun balık sürüleri, boğazın hiçbir yerinde burada avlandığı kadar kolay avlanamazdı.

Amykos (Beykoz) Koyu'nda ise, Byzantion'lu Dionysisos'a (III. 6 *fr.* 62=Gyllius *Bosp.* III. 6) göre, büyük balıklar tutulurdu. Bu bakımdan balıkçılar boğazın başka hiçbir yerinde tutulmayan 'kılıç balıklarını' (= *ksiphias* [ξιφίας]) avlamak için buraya ağlarını gererlerdi. Amykos Koyu'ndan sonra, Katangeion (Taşbükü civarında/Çubuklu) adlı bir koy gelirdi. Burası balıkları en çok kendine çeken koydu. Kalkhedon kıyıları içinde bol balıklı tek kıyıydı. Ardından sırasıyla Oksyrrhous (Çakal Burnu) Pro-

[1705] Byzantion'lu Dionysios'a (II. 13 *fr.* 37) göre Phidaleia, Byzas ile cinsel ilişkiye girmiş; fakat iffetsizliğinin utancı ve babasının korkusu nedeniyle kendini denize atarak boğulmuştur. Ancak dedesi Poseidon ona acır. Kendine özgü iyi niyetiyle ana karanın büyük bir bölümünü parçalar. Phidaleia'yı boğazın derinliklerine dikerek orada sabitler. Bu şekilde, sonraki kuşaklara Phidaleia'nın mezarının bu adada (Balta Limanı'nda) olduğu söylencesi yayılmıştır. Burası doğa tarafından biçimlenmiştir. Beyaz renkte kanatlarını açmış bir kartalı andırır. Pençelerini uzatıp, öteye doğru kasılarak doğayı taklit eden bir sahne gösterisi gibidir.

[1706] Dion. Byz. II. 13 *fr.* 37; ayrıca krş. Plin. *nat.* IV. 11 [46]; Hes. Mil. *Patr. Const.* 18; Step. Byz. *Ethnika s.v.* Γυμναικόσπολις=*Gymnaikospolis*.

[1707] Dion. Byz. II. 17 *fr.* 43.

montoryum'u, Phryksos Limanı[1708] (Kanlıca) ve Byzantion'luların Phiela'sına[1709] (Körfez) varılırdı. Bu yakınlarda Lembos[1710] adını taşıyan bir burun yer alırdı. Burnun kıyısının eteklerinde çok küçük bir ada (Kız Kulesi) bulunurdu. Adanın yakınlarındaki denizin sığ bölümünde su altındaki gizli kayalar beyazlaşarak balıkların yönünü Byzantion'a doğru çevirirdi. Ve balıklar görüntüden korkup buradan boğazdaki akıntı yönü boyunca Haliç istikametine kaçarlardı. Bu bakımdan Kalkhedon'lular bu adayı 'zarar' (= *blabē* [βλάβη]) olarak adlandırırdı[1711]. Strabon (VII. 6. 2 *c.* 320) bunun ada olduğunu kabul etmez. Sadece kaya olduğunu belirtir. Palamutların Karadeniz'e doğru inerek Kyaneai yakınlarından geçtikten sonra, büyük sürüler halinde boğaza girdiklerini anlatır. Ancak palamutların Kalkhedon kıyısından çıkıntı yapan beyaz bir kayadan dehşete düştüklerini ve hemen karşı kıyıya –Byzantion/Khrysokeras– yöneldiklerini ifade eder[1712]. Ayrıca akıntının palamutları sürü halinde 60 *stadia* uzunluğundaki Haliç'e[1713] girmeye zorladığını[1714] ve dar bir alanda balıkların elle bile ya-

---

[1708] Kalkhedon'lulara bağlı en önemli limanlardan biridir. Sicilyalı Diodoros (XVIII. 72. 4); Byzantion'lu Dionysios (III. 7 *fr.* 63) ve Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Φρίξου λιμήν=*Phriksou limēn*) Herakleia'lı tarihçi Nymphis'ten yaptığı alıntıya istinaden limana ait bilgiler verirler.

[1709] Ps.-Skymnos 723; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Φιλέας=*Phileas.* Bununla birlikte Byzantion'lu Dionysios'a (III. 7 *fr.* 63) göre Phiela Kalkhedon'lulara aittir. Ayrıca bk. Oberhummer 1970^2, *col.* 753; Janin 1964, 488.

[1710] Kebris Muhassili?/Anadolu Hisarı'nın kuzeyi. Ayrıca bk. Oberhummer 1970^2, *col.* 754.

[1711] Dion. Byz. III. 7 *fr.* 63=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 71 [*ad* 32. 2]; ayrıca bk. Tac. *ann.* XII. 63; Gyllius *Bosp.* III. 7.

[1712] Polybios (IV. 43. 7) boğaz akıntılarını anlatırken, Byzantion önlerinde ikiye ayrılan akıntıdan küçük olanının boynuzu andıran körfeze (Haliç) girdiğini belirtmiştir.

Bu bakımdan diğer limanlara yanaşmak için rüzgar gücünden ve küreklerden yararlanırken, Haliç'e doğru boğazın kesintisiz akışı nedeniyle gemiler rüzgarsız-küreksiz taşınırlardı. Körfezin ağzına giren gemiler artık dümene göre ilerler ve kendiliklerinden limana yanaşabilirlerdi (Proc. *de Aedif.* I. 5. 5-8; 11-12; Gyllius *Bosp.* I. 5). Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990^2, 20 dn. 2.

[1713] Bu bakımdan körfezin çevresinin/uzunluğunun 40 *stadia*'dan fazla olduğunu iddia eden Procopius (*de Aedif.* I. 5. 13) ile Byzantion Limanı'nın kent boyunca içeriye doğru 80 *stadia* ilerlediğini yazan Laonikos Khalkondyles gerçek ölçümden uzaklaşırlar.

P. Gyllius'a (*Bosp.* I. 5) göre, körfezin genişliği değişkendir. Ağız kısmında 6 *stadia* iken Sykai/Galata'nın ortasında 3 *stadia*'ya düşerdi. Zira bu noktada Doğu Romalılar kentlerinin gelişip büyümesiyle birlikte Haliç'i savaş zamanlarında demir zincirlerle kapatırlardı. Körfez en geniş olduğu yerde 6 *stadia*'yı aşmazdı. Gene de bu mesafeler kesin değildir. Zosimos'a (II. 35 1-2) göre, İS. IV.-V. yüzyıllarda kent nüfusunun hızla artması sonucu (ayrıca bk. Eun. *vit. Soph.* VI. 2 [462]) imparatorlar kentin savunma du-

kalanabildiğini iddia eder. Fakat karşı kıyıdaki Kalkhedon'luların Byzantion'dan fazla uzakta olmamalarına rağmen, palamutlar onların kıyılarına yanaşmadıkları için, bu zenginlikten pay alamadıklarını vurgular. Plinius (*nat.* IX. 20 [50-51]) da, aynı Strabon gibi sadece kayadan söz eder[1715]. Marmara Denizi'ni Karadeniz'le birleştiren boğaz kanalında, Avrupa'yı Asya'dan ayıran kanalın dar su geçidinde, Asya yakasındaki Kalkhedon yakınlarında denizin dibinden su yüzeyine kadar yükselen olağanüstü beyazlıkta bir kayanın varlığını belirtir. Bu kayanın karşılarına çıkmasından her zaman ürken *thynnus*'ların[1716] karşıdaki Byzantion Burnu'na doğru sürüler halinde hızla ilerlediklerini kaleme alır. Byzantion'un en önemli doğal zenginliğini oluşturan palamut balıklarının en yoğun bulunduğu ve yakalandığı yer olarak Haliç'i gösterir.

Plinius (*nat.* IV. 11 [46]; IX. 20 [51]) Byzantion'un yer aldığı burnu bazen *Chryseon keras* bazen *Aurei Cornus* (altın boynuz) olarak adlandırırdı[1717]. Plinius (*nat.* IX. 20 [51]) ayrıca, Haliç'e *Auri Cornu* denme-

---

varlarını Constantinus'un surlarının çok ötelerine taşımışlardı. Ancak sadece bununla da kalmamış, kenti kuşatan denizin hiç de az olmayan bir kısmını doldurarak buralara yapılar inşa etmişlerdi.

Modern araştırmalar Barbyses ve Kydaros ırmaklarının getirdikleri alüvyonlarla Haliç'in batı bölümünü büyük ölçüde doldurduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca gerek Sirkeci gerekse Eminönü-Unkapanı arasında yaklaşık 150/200 m genişliğinde büyükçe bir şeridin yakın zamana ait molozlarla doldurulduğu tahmin edilmektedir (Kuban 1996, 20 vd.; Müller-Wiener 2003[2], 2; Eskalen 2007, 107).

[1714] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Arkhestr. *fr.* 38; Arist. *pol.* IV. 4. 1 [1291*b*]. Ayrıca bk. Loukopoulou-Laitar 2004, 915 n° 674.

[1715] Plinius (*nat.* IX. 20 [50-51]) ve Strabon (VII. 6. 2 *c.* 320) bu kayayı Kalkhedon yakınlarına yerleştirerek Damalis (Salacak) Burnu ucundaki adacığa/kayalığa işaret ediyor olsa gerektirler. Zira Zeus *Ourios* Tapınağı ile Kalkhedon arasındaki Asya kıyısında Damalis Burnu altında Kız Kulesi'nden başka bu tanıma uyan kayalık/adacık yoktur. Bu bakımdan söz konusu kaya/adacık; eğer doğruysa Damalis Burnu'nun yaklaşık 100 m önünde bugün üzerinde Kız Kulesi'nin bulunduğu yerdir. Byzantion'lu Dionysios'a (III. 7 *fr.* 63) göre ise, bu kaya boğazın biraz daha iç kesiminde Çengelköy yakınlarında Kikonion adı verilen yer civarında aranmalıdır. Bugüne kadar antik yazarların sözünü ettiği suyun altında parlayan beyaz kayanın varlığına ilişkin herhangi bir veri yoktur. Boğazda avlanan balıkçılar böyle bir kayanın varlığını bilmezler. Palamutların ve birçok balığın Karadeniz'den Byzantion Burnu'na ve Khrysokeras'a (Haliç) girmesinin asıl nedeni boğazdaki akıntının bir kolunun bu istikamette ilerlemesinden kaynaklanıyor olsa gerektir.

[1716] Plinius'un (*loc. cit.*), ton balığı (*thynnus*), dediği balıklara Strabon (VII. 6. 2 *c.* 320) 'palamut' (= *pēlamys* [πηλαμύς]) demektedir.

[1717] Gyllius *Bosp.* I. 5; ayrıca bk. Müller 1990[2], 18 dn. 2.

sinin sebebini körfezde kaynaşan çeşit çeşit balığa ve özellikle burada yakalanan *thynnus* (palamut) sürülerine bağlardı. Öyle ki, antikçağın içi meyve dolu *cornucopia*'sı, bir bakıma Byzantion'da içi palamut dolu bereket boynuzu olmuştu[1718].

Bu bakımdan genel olarak Strabon (VII. 6. 2 *c*. 320) gibi Plinius da, bu balık avının büyük ölçüde Byzantion kıyılarında gerçekleştiğinin altını çizer. Arada yer alan 1.000 *passus*'luk=I Roma mil'i=I480 m kanal yüzünden Kalkhedon'da palamut avının eksikliğinin duyulduğunu ifade eder. Tacitus'a (*ann*. XII. 63) göre de, Byzantion'un toprağı verimli, denizi bol balıklıdır. Karadeniz'e doğru fırlayan balıkların, su hizasındaki eğik kayadan dehşete düşerek diğer kıyının akıntısını takip edip Byzantion limanlarına sığındıklarını bildirir[1719]. Bununla birlikte antikçağda Kalkhedon'da yakalanan palamutlar da Ege ve Akdeniz'e ihraç edilmekteydi. Kalkhedon'da yakalan ve *pelamys Chalcedonia* olarak adlandırılan bu palamutlar lezzetleri bakımından özellikle aranılan bir üründü. Öyle ki, Aulus Gellius (VI. 16. 4-5), Varro'nun bir hicvine atfen, antikçağda Samos'un tavuskuşları; Phrygia'nın çullukları; Media'nın turnaları; Ambrakia'nın oğlakları; Kalkhedon'un palamudu; Tartessos'un büyük yılan balığı/bofa balığı; Pessinus'un eşekleri/ya da bir çeşit sazan balığı; Tarentum'un istiridyeleri; Sicilya'nın midyeleri; Rhodos'un kılıç/mersin balığı; Kilikia'-

---

P. Gyllius'a (*Bosp*. I. 5) göre, Martianus Capella (VI. 212) ise körfezi *Ceras Chryseon* olarak tanımlardı.

[1718] Tekin 2005[3], 15.

Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const*. 8=*fr*. 4; 8); Procopius (*de Aedif*. I. 5. 1); Malalas (*chron*. 320); Chronicon Paschale (I. 494) boğazın Byzantion ile Galata/Sykai arasında oluşturduğu bu körfezin isminin Zeus'un Io'dan olma kızı Keroessa'dan (boynuzlu) dolayı *keras* (boynuz) olarak adlandırıldığını ileri sürmüşlerdir. Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const*. 8=*fr*. 4, 8) ayrıca kimilerine göre, bu adın ürünlerin bolluğu nedeniyle keçi Amaltheia'nın bolluk boynuzundan kaynaklandığını belirtmiştir (Gyllius *Bosp*. I. 5; ayrıca bk. Müller 1990[2], 18 dn. 2).

Byzantion'lu Dionysios (I. 1 *fr*. 1) boğaz sahillerinin kıyıya kadar derinliğini koruyan bol limanlı 30'dan fazla koya sahip olduğunu vurgulamıştır. Bunlar arasından *Khrysokeras*'ın (altınboynuz/Haliç) –diğer bir deyişle *cornucopia* (bereket boynuzu)– ön plana çıktığının altını çizmiştir. Başka bir pasajında (I. 5 *fr*. 6) ise, burayı *keras* [κέρας] olarak tanımlamıştır (ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp*. 7 [*ad* 3. 7]; 9 [4. 3]; 40 [15. 5]). Bu isimlendirmenin nedenini, Strabon (VII. 6. 2 *c*. 320) gibi, körfezin boynuza olan benzerliğiyle açıklamıştır. Zira Strabon (*loc. cit*.), körfezin aynı gövdeden çıkan birçok dala benzer kollara ayrıldığından yola çıkarak, buranın geyik boynuzunu andırdığını ifade etmiştir.

[1719] Ancak Tacitus (*ann*. XII. 63 dn. 5) burada yanılır. Zira bu durum palamutların Karadeniz'e doğru değil; fakat Karadeniz'den Marmara'ya doğru olan göçlerinde söz konusudur.

nın ise, sivri burunlu balıkları/turna balığı; Thasos'un cevizi; Mısır'ın hurması; İspanya'nın meşe palamudunun ünlü olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca antikçağda Kalkhedon'da yakalanan 'papağan balıkları' (= *skaroi*[1720] [σκάροι]) lezzet ve tad bakımından Byzantion'dakilerden daha üstün tutulurdu[1721]. Athenaios (*Deip.* VII. 329 *a*) da Kallimakhos'un "*Milli İsimlendirmeler*" adlı eserinden yaptığı bir alıntıya istinaden Kalkhedon'da yakalanan hamsinin son derece aranılan bir ürün olduğunu vurgulamaktadır. Kalkhedon ayrıca istiridye yatağı olarak da bilinirdi[1722]. Sonuç olarak Kalkhedon'da balıkçılık hiçbir zaman Byzantion kadar gelişmedi. Bununla birlikte Hesiodos'un (*fr.* 372=Ath. *Deip.* III. 116 *b*) tuzlanmış balık üretim ve pazarlanmasında Bosporos'a bir yer vermiş olması ve balıkçılığın Kalkhedon eknomisi açısından küçümsenemeyecek bir yere sahip olduğunun işareti olarak kabul edilebilir. Benzer durum Arkhestratos'un (*fr.* 48= Ath. *Deip.* VII. 284 *e*) Bosporos'ta yakalanan tütsülenmiş balıkları tavsiye etmesinden de anlaşılabilir.

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 4 *fr.* 23) göre ise, Haliç'te kazıkları suyun altında saklı bentler ve dalyanlar bulunurdu. Gece karanlığında yayılan balıklar yanılıp oralara doğru giderlerdi. Dahası Haliç'e dökülen derelerin ağzında, yani körfezin sonunda da balık oldukça boldu. Nitekim antikçağda Haliç'in, Keroessa ile Poseidon'un gerçek oğlu, yani tatlı suyla tuzlu suyun çocuğu olduğu kabul edilirdi. Bu isimlendirme Byzantion'un kurucusu kabul edilen Byzas kadar gerçekti[1723]. Bu durum körfeze dökülen ırmaklardan kaynaklanırdı. Bunlardan kuzeybatıdan akan Kydaros[1724] (Alibeyköy Deresi) ile kuzeyden akan Barbyses[1725] (Kağıthane Deresi) Khrysokeras'a (Haliç) dökülmeden önce birleşerek tek bir kol halinde körfezin bitimindeki balçık denize dökülürdü. Kydaros ile Barbyses ırmaklarının birleşerek balçık denize aktıkları yere Semystra adı verilirdi. Bataklık olmasının yanı sıra bol ağaçlıydı. Ormanlarla kaplı olan bu yer[1726] adını Semystra Sunağı'ndan alırdı. Burada körfez, derelerin getirdiği balçıkla zaman içinde dolduğundan ve bataklık haline geldiğinden Byzantion'lu

---

[1720] Sırtı bir kalkan genişliğinde olabilen gaga ağızlı bir balık cinsidir. Thyateira'lı (Akhisar) Nikandros'a göre, gri ve benekli renkte olanları vardır (Ath. *Deip.* VII. 320 *c*). Ancak antikçağ yazarlarının *skaros* ile hangi balık cinsini kasdettikleri belli değildir.

[1721] Ayrıca bk. Arkhestr. *fr.* 13=Ath. *Deip.* VII. 320 *b*.

[1722] Lucanus *Phar.* IX. str. 935-939; Ath. *Deip.* III. 92 *e*.

[1723] Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18=Gyllius *Bosp.* II. 3.

[1724] Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18; Hes. Mil. *Patr. Const.* 3; 8=*fr.* IV. 19; 48; ayrıca bk. Müller 1990², 28 *fr.* 18.

[1725] Dion. Byz. II. 3 *fr.* 18; Hes. Mil. *Patr. Const.* 3; 8.

[1726] Dion. Byz. II. 4 *fr.* 23.

Dionysios (II. 2 *fr.* 16=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 27; [*ad* 10. 1]; 29-30 [*ad* 10. 8-11. 2]) tarafından 'çürümüş deniz' (= *sapra thalassa* [σαπρὰ θάλασσα]) olarak tanımlanırdı. Bu ad ona deniz ile derelerin birleştiği körfezin sığlıklarında devinimsiz kalan suyun birikinti ve çamur taşıyan derelerin denizi bataklık haline getirmesinden dolayı verilmişti. Dionysios'a (*fr.* 17) göre, derelerin getirdiği çamur buralarda çöker ve yavaş yavaş denizi doldururdu. Bu durum zaman içinde bataklıkların ortasında sığırların ve geyiklerin beslendiği çayırların oluşmasına neden oldu. Bu bakımdan Byzantion kentini nereye kurmaları gerektiğini danışan kolonistlere, tanrı '*balıkla geyiğin aynı yemden beslendiği yerde*' dizesiyle kehanette bulunmuştu[1727].

Birçok antik yazar boğazdaki balık bolluğundan söz etmektedir. Boğazda balık o kadar boldu ki; *amia* (palamut/torik) yığınlarının yanında, boğazdaki türlü türlü balık sürüleriyle yunusların savaşları seyredilirdi. Şiddetli akıntılardan hoşlanan palamut/torik gibi balıklar Hestia (Akıntı Burnu) Burnu'nda her ne kadar olta iğnelerini fark etseler de, hiçbir yerde akıntıyla engellenip iğnelerin tuzağına buradaki kadar kolay düşmezlerdi[1728]. Herkes; buna kadınlar ve çocuklar da dahildir; çok sayıda balık tutabilirdi. Kadınlar evlerinin cumbalarından ve pencerelerinden denize sarkıttıkları sepetlerle[1729] ve oltalarla bile balık yakalarlardı. Balık tutmak konusunda deneyimsiz olanlar bile tüm Hellas'a ve diğer uluslara yetecek kadar palamut yakalayabilirdi. Sayısız derecede çeşitli balık türlerini tek bir ağla, çok sayıda gemiyi dolduracak kadar tutuyorlardı. Ayrıca boğaz kıyısındaki balık pazarları her gün istiridye yığınlarıyla dolardı. Bu bakımdan Dio Khrysostomos'a (*Orat.* XXXV. 25) göre, Byzantion'lular hiçbir gayret sarf etmeden kolaylıkla denizin nimetlerden yararlanırlardı. Antikçağdaki bir atasözü Çanakkale Boğazı'ndaki balık bolluğunu şu şekilde överdi:

[1727] Ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 28 [*ad* 11. 9]; Hes. Mil. *Patr. Const.* 3; 32; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βυζάντιον=*Byzantion.* Bu durum P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 2 *fr.* 17) göre, olağan bir şeydi. Nitekim geyikler kışın ormandan körfez kenarına inerek, bataklıkta büyüyen sazların köklerinden otluyorlardı. Diğer yandan balıklar da Haliç'in dingin denizi ve derelerini paylaşarak sığlıklarda köklerle besleniyordular.

[1728] Gyllius *Bosp.* II. 10.

[1729] Bu sisteme *hypoke* adı verilirdi. Bir sırığın en alt bölümü balık tutan kimsenin evinin içine dayanırdı. Sırığın üst bölümü ise, evin denize çıkıntı yapan cumbasında dururdu. Pencere kenarlarında oturan kadınlar direğin üst kısmında duran ağı palanga aracılığıyla fırlatan iple suya indirirlerdi. Ev işlerinden arta kalan zamanda ağı yukarı çeker ve ağa takılan balıkları alırlardı. Ya da yukarıdan balıkların ağa girmesini gözetler ve ağı yukarı kaldırırlardı (Gyllius *Bosp.* II. 2).

"*Bir kimse bilmeden, bol olan şeyleri bir yerden diğerine götürürse: Atina'ya baykuş, Kytoros'a* (Kidros/Gideros/Sütlüce) *şimşir, Çanakkale Boğazı'na da balık taşırdı*".

İstanbul Boğazı ise, balık bolluğunda Çanakkale Boğazı'ndan da üstündü. Çünkü, ancak boğazlı balıkçıların ağlarından ve tuzaklarından kurtulabilen balıklar daha geniş olan Çanakkale Boğazı'na geçebilirlerdi.

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 6 *fr.* 27) göre, Amphiaraos kutsal alanından sonra, doğal yapısından dolayı kışın balık tutmaya çok elverişli bir yerde kurulmuş Bolos vardı. Byzantion'un Marmara'ya bakan sahillerinde, kentin üçüncü tepesinin eteklerindeki Skiron Kayaları'ndan sonra balık tutmada ve dip derinliğinde en iyi kıyılardan daha aşağı kalmayan uzun bir sahil şeridine gelinirdi[1730]. Denizi dingin ve kıyıya çıkışı kolay olduğu için buraya Kykla (Çemberler) adı verilirdi. Kykla'yı, adını Melias adlı kahramandan alan koy takip ederdi. Burası hiçbir yerde olmadığı kadar çok balıkla doluydu. Bu koy, iki yanda sona eren tüm çıkıntılı burunları ve su altında saklanan gizli kayalarıyla balık konusunda diğer nişangahları aşardı. Bu bakımdan çoğunlukla buraya gelen balıkçıları düş kırıklığına uğratmazdı[1731].

Boğazın çıkışındaki Kyaneai Adaları'nda da balık vardı. Ama doğu ve güney yönünde buraya yunus balıkları girerdi. Ancak *lamia* ve *skylla* olarak adlandırılan *carcharia* köpekbalıkları bu sularda bulunmazdı. Çünkü Karadeniz ve Marmara'da yunus ve fok dışında yırtıcı balığa pek rastlanmazdı. Bununla birlikte P. Gyllius (*Bosp.* II. 24) İS. 16. yüzyılın ilk yarısında Byzantion surlarına yakın bir yerde tutulmuş ve hiçbir balıkçının tanımadığı son derece büyük bir *harharias*[1732] cinsi köpekbalığı görmüştür. Böyle balıklara Marınara ve Karadeniz'de çok seyrek rastlanıldığından yakalandıklarında kıyıya çekilir ve bir canavar gibi sergilenirlerdi.

Sonuç itibariyle Byzantion'un balık kültürü oldukça zengindi[1733]. Byzantion'a Karadeniz, boğaz ve Marmara'dan tutulan balıkların yanı sıra

---

[1730] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 11. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* III. 9.

[1731] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 12=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 22 [*ad* 8. 1]. Gyllius'a (*Bosp.* II. 2; *Const.* III. 9) göre, burası kentin dokuzuncu bölgesindeki üçüncü ile dördüncü tepenin burunlarıyla çevrili olan üçüncü vadide yer almaktaydı.

[1732] *Carcharadon carcharias* türü 'Büyük Beyaz' köpekbalığı.

[1733] Bu bakımdan Byzantion'da ihraç edildiği ölçüde halkın diyetinin önemli bir kısmını balık oluşturuyordu. Kentte çok çeşitli deniz ürünleri tüketildiğinden balık pişirme, hazırlama teknikleri ve damak tadları da antikçağda diğer bölgelere ve adalara göre farklılıklar gösteriyordu. Diphilos'a (*fr.* 17=Ath. *Deip.* IV. 132 *e*) göre, Byzantion'lular bazı

kentin *territorium*'u içindeki Derkos ya da Delkos (Terkos) ve Küçük Çekmece gölleri ile Daskylitis[1734] (Manyas) ve Askania[1735] (İznik) göllerinden de balık geliyordu. Boğazın çıkışından Salmydessos (Midye, Kıyıköy) istikametine doğru giderken, antik yazarlar tarafından Delkos, Delkones ya da Derkos (Terkos) olarak adlandırılan, Ksenophon'un (*Anab.* VII. I. 33; 5. 1) ise, Delta adını verdiği bölge yer alırdı. Burası Byzantion'dan kara yoluyla bir günlük mesafede küçük bir kentti. Üç tarafı tatlı su göletleriyle çevriliydi. Euthydemos'tan alıntı yapan Athenaios (*Deip.* III. 118*b*) Delkon Irmağı'nda tutulan balığın *delkanos* [δελκανός] olarak adlandırıldığını – tuzlanarak yenildiğini; salamurasının ise, sağlık açısından çok yararlı olduğunu belirtir[1736]. Derkos Gölü'nde –daha geç dönemden kalma bir kayda göre- yılda yaklaşık 100.000 kg balık avlanabilmekteydi. Byzantion *territorium*'undaki tatlı su balığı bakımından zengin Küçük Çekmece Gölü'nden de kente taze balık gönderilmiş olsa gerekti[1737].

Byzantion'da balıkçılık o derece önemli bir sektördü ki, Aristoteles *Politika*'sında (*pol.* IV. 4. 1 [1291*b*]) Byzantion halkı arasında balıkçılık mesleğiyle uğraşanların sayısının çokluğunu vurgulamıştır. Yazar *Oikonomika*'sında (II. 2. 3*a* [1346*b*]) ise, sınıflı toplumlardan söz ederken verdiği örnekler arasında, Byzantion'daki balıkçılara değinmiştir. Öyle ki, nakit ihtiyacı içindeki Byzantion'lular *gymnasion*'un yanı sıra *agora* ile limanda

---

balıkları pişirmeden önce, onları sarımsak sosuna, tuza ve acımsı baharatlara yatırarak balığa değişik bir tad, lezzet ve koku verirlerdi.

Athenaios (*Deip.* VII. 278 *b-d*) ayrıca Byzantion ve civarında sonbaharda yakalanan *amia*'lar (palumut/torik) ile Kalkhedon ve Byzantion'da tutulan *skaros*'ların (papağan balığı/iskaros) servise hazırlanmasına ve pişirilme yöntemlerine (Arkhestr. *fr.* 13= *Deip.* VII. 320 *b*) ilişkin tarifler vermektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Andréadès 1961[4], 66.

[1734] Tekin 2005[3], 13.

[1735] Diocletianus devrinde yaşamış Aziz Neophytos'un hayat hikayesinde Askania Gölü'nün balıklarından övgüyle söz etmektedir. Göl balıklarının ilkbaharda Pharmutios Irmağı'nda akıntı yukarı yüzerken yakalandıklarından söz edilir. Askania Gölü'nde yakalan balıklar arasından özellikle 'yayın' (= *kestreus* [κεστρεύς]) balığının etinin lezzeti Byzantion halkı tarafından beğeniliyordu. Yayın balıkları közlendikleri zaman uzun süre bozulmadan kaldıklarından bu şekilde Byzantion'a ihraç ediliyorlardı. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. *I.Nikaia* II/3 T. 16.

[1736] Göletteki balıklara ilişkin olarak ayrıca bk. İskenderiyeli Hesykhios *lex.* δ. 598 *s.v.* <Δέλκος=*Delkos*>; Gyllius *Bosp.* II. 20 *fr.* 48; Müller 1990[2], 53 dn. 2.

[1737] O. Tekin'e (2009, 139 vd.) göre, Hellenistik ve Roma dönemlerinde gölün çevresinde kurulmuş irili ufaklı yerleşimlerin yanı sıra birçok balıkçı barınağı yer almaktaydı. Bunlar arasından gölün Marmara'ya bakan ağzında kurulmuş Rhegion köyü ön plana çıkmaktaydı. Ayrıca bk. Bursa 2007, dn. 88.

satış yapılan yerleri ve 'deniz balıkçılığı ve tuz ticareti hakkını' [τῆς θαλάττης τὴν ἁλιείαν· καὶ τὴν τῶν ἁλῶν ἁλατοπωλίαν·] satmışlardır[1738]. Tuzlama işi balıkçılık mesleği ile sıkı bir bağlantı içerisindeydi. Tuzun yemek tuzu olarak tüketildiği kentlerde devlet, oldukça az gelir getirdiği ve halk arasında hoşnutsuzluğa sebep olduğu için, tuz çıkarmayı tekeline almazdı. Byzantion'da ise, tuz büyük oranda balık tuzlamak için üretilirdi. Bazı durumlarda kent yönetimi, balıkçılık ve tuzlamadaki tekel hakkını tek tek kişilere ve topluluklara bırakırdı[1739]. Byzantion'da kullanılan tuzun bir bölümünün Mysia'daki Daskylitis (Manyas) Gölü'nden çıkarıldığı düşünülmektedir. Burası kısmen Byzantion'a kısmen de Kyzikos'a ait olsa gerektir[1740].

[1738] Bu durum Byzantion'da söz konusu meslek kollarında devlet tekeli olduğuna işaret etmesi bakımından son derece ilginçtir (ayrıca bk. Tekin 2005[3], 12 vd.).

Hellenistik Dönem'de tuz Ptolemaios I Soter, Lysimakhos ve Seleukos I Nikator tarafından tekellendirilmiştir (Andréadès 1931, 144). Buna karşı Klasik Dönem'de böylesi bir tekele, Byzantion dışında başka bir kentte rastlanmamaktadır. Bu durum şüphesiz balıkçılık tekeliyle sıkı bir bağlantı içinde olup, söz konusu kazanç kapısının ekonomik açıdan güçlü gelişimine işaret eder.

J. Miller (1970[2], *col.* 1145) bu problemi tamamen farklı ele almıştır. Yazar balık avcılığının ve tuzlamanın, gelirinin üçte biri oranında vergilendirilen zanaat türlerine dahil olduğunu düşünmüştür. Bu çeviri tüm pasajın anlamını değiştirmiştir. Daha doğru gözüken çeviri, balıkçılık ve tuzlamanın devlet ekonomisinin dallarına dahil olduğu ve devletin bunlarda bir tekele sahip olduğunun kabulüdür. Söz konusu fragman için J. Miller'de (*loc. cit.*) geçen zaman belirlemesi de yanlış olsa gerektir. Yazar söz konusu ekonomik tedbirleri zorunlu kılan kentin maddi sıkıntılarını, Galatların Byzantion'lulara yüklediği ağır vergilerle açıklamayı mümkün görmüştür. Diğer bir deyişle, Byzantion'luların tek tek sayılan tedbirlerini yanılarak, İÖ. III. yüzyıla tarihlemiştir. Ancak söz konusu tedbirler Byzantion'lular tarafından açıkça İÖ. IV. yüzyılda alınmış olsa gerektir. Daha detaylı bilgi için bk. Newskaja 1955, 47 dn. 4; 137.

[1739] Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*].

Faal işleyen ve kent tekeli oluşturan balıkçılık hakkında ve balıkları tuzlamada ihtiyaç duyulan tuzun elde ediminin gelişimine ilişkin olarak İÖ. IV. yüzyıldan itibaren bilgi almaktayız (Aristot. *Oecon.* II. 2. 3*a* [1346*b*]). Tuz üretimi, İÖ. III. yüzyılda da artarak devam etmiş gibi gözükmektedir. Byzantion ticaretinin gelişimi ve İÖ. III. yüzyılda yeni pazarlara açılması üretimin önemli oranda artmasını sağlamıştır. Şüphesiz tuz üretimin artmasında balık tuzlama sanayiinin öncelikli ihtiyaç malzemeleri arasında yer almasının rolü büyük olmuştur. Ayrıca bk. Braund 1996, 165 vd.

[1740] Strab. XII. 8. 11 *c.* 576.

C. *KÜLTÜR TARİHİNDEN YANSIMALAR*

1. Kentteki Yapılar ve Surlar

Byzantion, boğazın girişinde yer alan yarımada üzerinde kurulmuştur. Kent, çevresini kuşatan ve yeri geldiğinde koruyan Haliç, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi'yle beriktirilmiştir.

Görünüşe göre antikçağda Byzantion, özellikle mimari açıdan yüksek bir ustalığa erişmişti. Buna paralel olarak kent yapı teknolojisi bakımından gelişim göstermişti[1741]. Zira Byzantion'lu mimarlar sadece sağlam değil; aynı zaman da estetik açıdan güzel yapılar yapmayı biliyorlardı. Bu bakımdan kent en erken dönemlerden itibaren surlarla çevrilmişti. Kentin gerek deniz çemberi gerekse çemberin dışında kalan Trakya yönüne bakan bölümü, son derece kuvvetli surlar, kuleler ve kapılar dizisiyle tahkim edilmişti[1742]. Yarımadanın üç tarafını çevreleyen deniz surları ise, Trakya yönünde bakan surlara nazaran daha alçak ve daha sade yapıdaydı. Bununla birlikte kalındı ve kısa aralıklarla birçok kuleye sahipti. Haliç Körfezi ve genel olarak Marmara tarafında surlar kıyıdan yaklaşık 50 m mesafedeydi[1743]. Ayrıca yer yer dalgakıranlarla korunuyordu[1744]. Kuleler deniz tarafında kentin kuzeyindeki körfeze, yani Haliç'e kadar uzanırdı. Kulelerin ilkinden

---

[1741] Kentin savunma mekanizmaları öyle güçlüydü ki, yüzyıllar boyunca tekrar tekrar düzenlenen kuşatmalara karşı kenti korumuştur. Hatta en ileri kuşatma teknikleri kullanılmasına rağmen, Makedonya Kralı II. Philippos Byzantion'u alamamıştır. Görünüşe göre, kentin silah üretimi de yüksek seviyedeydi. Nitekim Byzantion'lular II. Philippos tarafından kuşatılan Perinthos'a sadece silahlı ve savaş donanımlı askerî birlikler göndermekle kalmamışlar; aynı zamanda savaş makineleri ve mancınıklar yollamışlardır (Diod. XVI. 74. 5).

Aynı şekilde Byzantion'lu mimarlar da savunma sanatında ünlüydüler. Öyle ki, iyi bir mimara ihtiyaç duyan Batı Karadeniz kentlerinden biri Byzantion'dan kentlerinin surlarını inşa etmek için yetenekli bir mimar sipariş etmişti (*SIG*^{3} II 707).

[1742] Ksen. *Anab*. VII. 1. 12; 15-17; 36; *Hell*. I. 3. 20.

[1743] Surun bu şekilde inşa edilmesinin nedeni, kentin denizden gemilerle kuşatılması durumunda düşmanların duvarlara ve kente zarar vermesini önlemekti. Surların sahile bu derece yakın ve ok mesafesinde olması ve birçok kuleyle desteklenmesi, denizden buraya çıkarma yapılmasını engellemekteydi. Diğer bir neden ise, fırtınalı havalarda denizin kabarmasıyla dalgaların surlara zarar vermesine engel olmaktı. Zira Zonaras'a (*epit. hist*. 106) göre, İmparator Theophilus, kentin eskiyen ve dalgalardan hasar gören surlarını onarmıştı. İS. 16. yüzyılın yarısında bile halen ayakta olan deniz surlarının üzerine kazınmış olan imparatorun adını gören, P. Gyllius (*Const*. I. 19) tarafından da bu durum doğrulanmaktadır. Aynı şekilde deniz surlarının onarılması için *dikeraton* adı altında vergi toplatan imparator Nikephoros halk tarafından pek sevilmiştir.

[1744] Ksen. *Anab*. VII.1. 17; Cass. Dio LXXV. 10. 5.

bir kimse ses çıkarır ya da taş fırlatırsa aynı ses, surların yapımı sırasında planlanan özel bir akustik sistemi sayesinde yankılanırdı. Ses ikinci kulede eko yaparak çınlar ve yinelenirdi. Böylelikle ses bir kuleden ötekine geçer ve sesler birbirine karışmadan işitilebilirdi. Zira her kule kendisine ulaşan sesi yankılıyordu[1745].

Bu bakımdan Byzantion antikçağda çok tahkimli surlara sahip bir kent olarak değerlendirilirdi. Antikçağda sağlamlık bakımından tüm Hellas'ta ünlenen Byzantion'un surları hakkında, Apollon ve Poseidon'un surun yapımına yardım ettikleri yönünde efsaneler üretilmişti. Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 12=*FGrHist* 390 F) ise, Byzantion'un ilk surlarının Poseidon ve Apollon'un yardımıyla kentin kurucusu Byzas tarafından yapıldığını ileri sürmüştü. Kent Makedonya Kralı II. Philippos tarafından İÖ. 339 yılında sıkı bir şekilde kuşatılırken halk mezar taşlarını dahi surları tahkim etmek için kullandığından antikçağda Byzantion surları Τυμβοσύνη olarak da adlandırılırdı[1746].

Pausanias (IV. 31. 5), Cassius Dio (LXXV. 14 4-6), Cedrenus (*Comp. Hist.* I. 442); Byzantion'lu Dionysos (II. 2 *fr.* 9); Ps.-Lucian. (*Dem. encom.* 33); Ps.-Kodinos (*Patr. Const.* I. 52); Herodianus (III. 1. 6-7) ve Suda (β. 588. 1 *s.v.* <Βυζάντιον·=*Byzantion*>) kenti kuşatan bu surlardan söz etmişlerdir. Ps.-Kodinos (*Patr. Const.* I. 52) ise, erken dönemdeki Byzantion surlarının güzergahını esas itibariyle şu şekilde vermiştir: *Akropolis*'ten itibaren surlar, Sarayburnu'ndan Haliç Körfezi'nin ilk kıvrımında yer alan çember biçimli girintideki limana doğru, sonraları Eugenios Kulesi olarak adlandırılan tahkimata kadar alçalırdı[1747]. Buradan itibaren 'Bahçekapı' (= *Neōrion* [Νεώριον]) Limanı'na kadar sahili takip eden duvarlar; güney istikametine (Marmara Denizi) dönerek kent meclisi *Strategion*'a ve Akhilleus Hamamı'na kadar yükselirdi. Oradan Milion'a kadar yükselmesini sürdürürdü. Ardından Boukoleon'a doğru alçalmaya başlardı. Bu sırada Topoi ve Mangana ve Arkadion mevkine doğru hafifçe içe doğru kıvrılırdı. Bu şekilde Marmara sahillerine kadar ulaşırdı. Sur boyunca 24 tane kule vardı. Pausanias[1748], Byzantion'u iyi tahkim edilmiş bir kent olarak tanımlamıştı.

[1745] Ced. *Comp. Hist.* I. 442; Hes. Mil. *Patr. Const.* 13; Gyllius *Const.* I. 20; II. 2.

Plinius (*nat.* XXXVI. 23 [99-100]), aynı durumun Kyzikos surlarında da vuku bulduğunu şu şekilde aktarır: "*O kentte Thrakion denilen bir kapının yanında 7 kule vardır. Bunlar aldıkları sesi yükselterek 7'den fazla kez yinelerler. Hellenler buna ekho* (yankı) *adını verirler*".

[1746] Hes. Mil. *Patr. Const.* 27.

[1747] Ayrıca bk. Dion. Byz. II. 2 *fr.* 9.

[1748] Pausanias (IV. 31. 5) bu duruma Peloponnesos Yarımadası'ndaki Messene'nin surlarından söz ederken değinmiştir.

Cassius Dio (LXXV. 4-6); Zonaras (*epit. hist.* 16-17) ve Suda (β. 588. 1 *s.v.* <Βυζάντιον·=*Byzantion*>), kentin surlarının çok güçlü olduğunu, siperliklerin iri kare bloklardan[1749] inşa edildiğini ve tunç levhalarla birbirine tutturulduğunu belirtmiştir. Surların üstünde ise, üstü kapalı bir seydirim yolunun bulunduğunu ve düzensiz aralıklarla yerleştirilmiş çok sayıda kule yer aldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca kentin Trakya Kapıları olarak adlandırılan kısmından denize doğru uzanan 7 kulenin akustik düzeninin mükemmel olduğunu vurgulamışlardır[1750]. Öyle ki, bunlardan birinden bağırıldığında, ya da bir taş atıldığında sesin sırayla yedinci kuleye değin yankı yaparak gittiğini iddia etmişlerdir. Burada Byzantion'un ünlü Thrakion kapısı/ları yer almaktaydı[1751]. Surların kara tarafındakilerin yüksek, deniz tarafındakilerin ise, boğazın hemen dibindeki kayaların üzerine inşa edildiğine ve alçak olduklarına dikkat çekmekteydiler. Ayrıca, bu surların üzerine konuşlandırılmış savunma silahlarına değinerek bu makineler ve mancınıklar aracılığıyla yaklaşan düşmana iri taşlar ve mızraklar fırlatıldığını belirtmişlerdi[1752]. Zonaras (*epit. hist.* 16) da, Cassius Dio'dan (LXXV. 10. 3-4) yaptığı alıntıya istinaden, Byzantion'un çok iyi tahkim edilmiş surlara sahip olduğunu kaleme almıştır. Koruyucu kaplama üçayak kalınlığındaki taşlardan yapılmıştı. Taşlar ise, tunç *regula*'larla birbirine kenetlenmişti. Sur, içte çok sıkı dolguydu. Tüm yapı kesintisiz tek bir duvardan oluşmuş gibi gözükürdü.

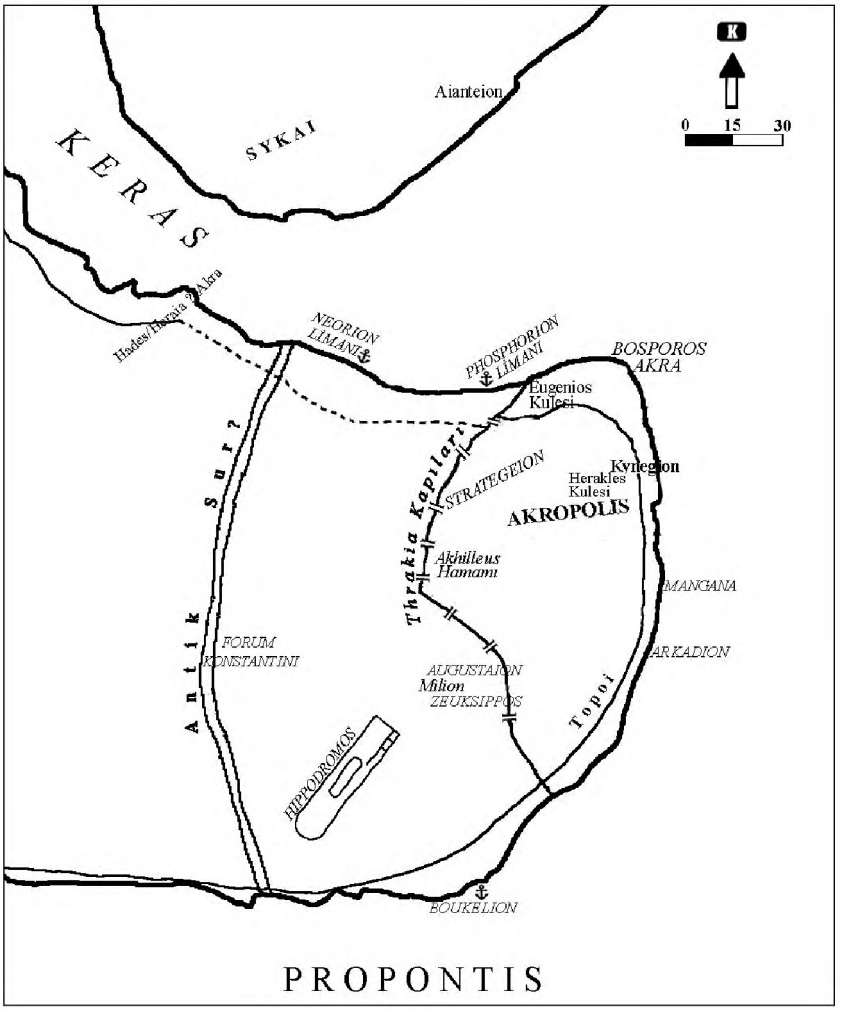
[1749] Dikdörtgenler prizması biçimindeki taş blokların yatay düzlemler oluşturacak şekilde dizilmesini içeren duvar örgüsüdür.

[1750] Cassius Dio (LXXV. 5-6=Zon. *epit. hist.* 17) ayrıca Byzantion'un batı surlarındaki 7 kulenin Thrakion Kapıları'ndan denize kadar uzandığını söyler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ced. *Comp. Hist.* I. 442; Hes. Mil. *Patr. Const.* 13; Ioann. Anth. *fr.* 127; Gyllius *Const.* II. 2.

[1751] Ksenophon (*Hell.* I. 3. 20; *Anab.* VII. 1. 24) Byzantion'un batıya bakan surlarında Thrakion kapısı olarak adlandırılan kent girişleri olduğunu belirtir. Bazı Byzantion'luların geceleyin gizlice kenti kuşatan Alkibiades ile ordusunu, Thrakion kapısını açarak içeri aldıklarını anlatır (ayrıca bk. Gyllius *Const.* I. 20; II. 2). Zira bu kapıdan geçen yol direkt olarak takip edildiğinde kentin merkezindeki Thrakion meydanına çıkmaktaydı. Ksenophon (*Anab.* VII. 1. 21-30), Thrakion adı verilen ve üstünde ev bulunmayan büyük meydanın aynı zamanda düz olduğu için askerlerin sıraya girmesi açısından Byzantion'un en elverişli alanı olduğunu belirtmiştir. Ardından kente izinsiz giren Kyros'un ordusundan arta kalan Hellen paralı askerlerini bu meydanda toplantıya çağırmış ve onları askerî düzende sıralamıştı.

Bununla birlikte Cassius Dio (LXXV. 14. 5); Zonaras (*epit. hist.* 17); Cedrenus (*Comp. Hist.* I. 442); Antakyalı Ioannes (*fr.* 127) ve Suda (β. 588. 1 *s.v.* <Βυζάντιον·=*Byzantion*>) kentin batıya bakan sur duvarlarındaki kapılardan birinin değil; fakat hepsinin genel olarak 'Trakya kapıları' (= *Thrakiōn pylōn* [Θρᾳκίων πυλῶν]) şeklinde adlandırıldığını belirtmişlerdir.

[1752] Tekin 2005[3], 17.



20) *Kentteki Surlar*

Surun çok sayıda büyük kulesi vardı. Kulelerin çevresinde üst üste yer alan kapıları bulunuyordu. Kara surları deniz tarafındakilere oranla çok daha yüksekti. Benzer şekilde Herodianus (III. 1. 6) da, Byzantion'un çok sağlam ve çok büyük surlarla çevrilmiş olduğunu doğrular. Surun büyük taşlarla birbirine bağlandığını, taş ların dörtgen biçimde parçalardan değil; fakat *polygonal* şekilde örüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca surlardaki taşların birleşme noktaları o kadar inceydi ki, surun birleşik duvar örgüsüyle değil; fa

kat tek bir taşla yapılmış gibi gözüktüğünün altını çizmiştir. Öyle ki yazar (III. I. 7), Byzantion'un *sur yıkıntılarını ve kalıntılarını görenlerin, onu yapanlara da yıkanlara da aynı şekilde hayret ettiklerini* belirtmiştir[1753]. Nitekim Byzantion'un savunmasını sağlayan dörtgen değirmen taşlarından, yer yer bosajlı[1754] duvar örgüsüyle yapılmış yüksek tahkimli surlar, Septimius Severus'a karşı Pescennius Niger'in tarafını tuttukları için Severus tarafından İS. 196 yılında temellerine kadar yıktırılmıştı[1755]. Ancak Byzantion'un surları İS. III. yüzyılın başlarında, kente ve içinde ikamet eden halka karşı öfkesine son veren Septimius Severus tarafından tekrar inşa edilmiş olsa gerektir. Zira Zosimos'a (II. 30. 4) göre, eskiden Byzantion'un kara surunun kapısının bulunduğu yerde, Constantinus'un oval biçimli bir *forum*'u vardı. Burada yer alan karşılıklı iki kemerli geçit aracılığıyla Severus *porticus*'una girilir ve eski kentten çıkılırdı. Constantinus *forum*'unun önündeki kapıda birleşen eski surların Trakya'ya bakan uzun kenarı 15 *stadia* uzunluğundaki bir duvarla kıstağı bir denizden (Marmara) diğerine (Haliç) kadar kuşatırdı[1756].

İmparator I. Constantinus'un, Byzantion'u Roma'nın yeni başkenti olarak seçmesinden sonra ise, kentin sınırlarıyla birlikte surları da çok daha genişletilmişti. Böylelikle kent yeniden son derece iyi tahkim edilmiş sur-

---

[1753] Byzantion'lu mimarların sur yapım teknikleri konusundaki ünleri antikçağda da bilinmekteydi. Sadece sağlam değil; fakat aynı zamanda fonksiyonel ve göze hitap eden güzel yapılar yapmayı biliyorlardı.

Öyle ki, Bukowina'da bulunan bir yazıtta (*SIG*^{3} II 707), Philomelos oğlu Eupolis'in kentin halk meclisi tarafından, kent surunun yapımı ve diğer işler için Byzantion'dan sanatında tecrübeli, iyi bir mimar alıp getirmesi emriyle gönderildiğinden söz edilir. Bunun üzerinde Eupolis, Byzantion'a yelken açar. Byzantion'lu Nikobulos oğlu Epikrates'le birlikte kente geri döner. Epikrates kendisine verilen görevleri uygun bir şekilde yerine getirir. Faaliyetleri ve çabasına duyulan minnettarlıktan ötürü Epikrates, kentin halk meclisi tarafından altın bir taç ve devlet konukluğu gibi onursal hakların yanı sıra; limanı kullanma ve *asylos* [dokunulmazlık] ayrıcalıklarıyla ödüllendirilir.

Söz konusu yazıtın Batı Karadeniz'in hangi kentine ait olduğu sorusu açık olarak anlaşılamamaktadır. B. Keil (1896, 472 vdd.) onun Apollonia'ya işaret ettiğini belirtmiştir (ayrıca krş. *SIG*^{3} II 707; Danow 1946, 128).

[1754] Duvar örgüsünde kullanılan blokların görünür yüzeylerinin hafif dışbükey veya çerçeveli işlenmesidir.

[1755] Cass. Dio LXXIV. 15. 2; LXXV. 10. 1; 14. 4-5.

Bu bakımdan söz konusu surlardan günümüze hemen hemen hiçbir iz kalmamıştır (ayrıca bk. Zos. I. 8. 1; Gyllius *Const.* I. 1; 19). D. Kuban'a (1996, 20 dn. 12) göre ise, Byzantion'un eski sur sistemine ait kalıntılar iki yerde görülebilir. Bunlardan birine Soter Philantropos Kilisesi'nin içinde diğeri ise, kentin deniz surlarının onarımı sırasında rastlanmıştır (ayrıca bk. Tezcan 1989, 37).

[1756] Gyllius *Const.* II. 17; Janin 1964, 21 vdd.

larla korunmaya başlanmıştı. Chronicon Paschale'ye (I. 528) göre, Constantinus kentin Byzas'tan kalma orijinal duvarlarını yenilemiş; ayrıca bunlarla bağlantılı birçok yeni ek duvarlar yapmıştır. Zosimos (II. 30. 4), Constantinus'un kentin yer aldığı kıstağı bir denizden diğerine –Marmara Denizi'nden Haliç'e– kadar kesen surlarla çevirdiğini yazmaktadır[1757]. Ps.-Kodinos (*Patr. Const.* I. 53), kenti çeviren sur duvarlarının güzergahını vermiştir. Doğu Roma İmparatoru Iustinianus'un (İS. 527-İS. 565) döneminde yaşamış olan Byzantion'lu Dionysios kenti çevreleyen sur duvarlarının uzunluğunun 35 *stadia* (*ca.* 6.5 km) olduğunu, bunun 5 *stadia*'sının (*ca.* 1 km) kara tarafında bulunduğunu ifade etmiştir[1758]. Surlar üzerinde ise, 27 kule yer almaktaydı[1759].

Byzantion'un surlarının içinde ise, uçlarındaki kulelerin tuttuğu zincirlerle kapatılan iki liman vardı[1760]. Kentin doğuya bakan kenarını çevreleyen Sarayburnu'nun başından kentin sonuna kadar uzanan surlar kente bitişik değildi[1761]. Zira Byzantion'un kurulduğu denize doğru uzanan yarımadanın, Haliç Körfezi'ne bakan kısmı kıvrımlı kıyılarıyla birçok limana sahipti. Burası doğanın büyük armağanı olarak, rüzgardan korunmuş, güvenli ve bol limanlı bir yerdi[1762]. Bu bakımdan Byzantion'un ana limanları olan Phosphorion[1763] (Sirkeci İskelesi) ve Neorion[1764] (Bahçekapı)

[1757] Janin 1964, 21 vdd.

P. Gyllius'a (*Const.* I. 1) göre, surların yapımında kullanılan taşlar Politianus'un iddia ettiği gibi, ne Miletos'tan (Balat) ne de Miletopolis'ten (Melde) kesilip getirilmiş olabilirdi. Çünkü Miletos çok uzakta kalmaktaydı. Rhyndakos (Orhaneli Çayı?) Irmağı ile Apolloniatis Gölü yakınlarında olan ve bugün adından başka bir şeyi kalmayan, temellerinden yıkılmış Miletopolis kenti yakınlarında taş ocağı bulunmamaktadır. Gyllius bizzat bu yöreyi tetkik etmiş olması sebebiyle, Byzantion'un surlarında kullanılmış olan taşların buradan getirilmiş olmasını imkan dahilinde görmemektedir.

[1758] Dion. Byz. I. 5 *fr.* 6.

[1759] Tekin 2005[3], 17; Eyice 2006, 22.

[1760] Gyllius *Const.* I. 1.

[1761] Gyllius *Bosp.* II. 2.

[1762] Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 9) göre, Sarayburnu'nun Haliç Körfezi'ne doğru bakan ilk kıvrımındaki çember biçimindeki girintide kuleler ve dalgakıranla donatılmış 3 liman vardı. Bu limanlar kentin 500 gemisini alabilecek kapasitedeydi (ayrıca bk. Cass. Dio LXXV. 11. 3). Suda'ya (δ. 1108. 1-3 *s.v.* <Δίκροτα·=*Dikrota*>) göre, bu gemilerden bazıları çift sıra kürekli, hem pruva hem de kıç tarafta dümeni olan, çift dümenci ve çift sıra gemici bulunduran kadırgalardı. Bu kadırgalarda çatışma sırasında ya da geri çekilirken geminin yönünü değiştirmeye gerek yoktu. Bu şekilde Byzantion'lular denizde düşmanlarını yanıltırlardı. Ayrıca bk. Cass. Dio LXXV. 11. 3; Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* I. 1; 7; Başaran 2008, 18.

[1763] Byzantion'un antikçağdaki en önemli limanlarından biri olan ve 'kapanabilir liman' (= *kleistos limēn* [κλειστὸς λιμήν]) olarak da adlandırılan bu liman dalgakıranlar

kentin bu bölümünde yer alırdı[1765]. Limanlar dalgakıranlarla tahkim edilmiş ve zincirlerle kapatılmıştı. Keza Byzantion'lu Dionysios[1766]; Cassius Dio[1767] ve Procopius[1768] *etc.* gibi pek çok yazar kentin limanlarından söz etmişlerdir. Aynı şekilde Byzantion'lu Dionysios (II. 2 *fr.* 9) da, Sarayburnu'nun Haliç Körfezi'ne doğru ilk kıvrımındaki çember biçimindeki girintideki limanlara ait bilgiler vermekte ve burada deniz surunu karayla birleştiren yuvarlak bir kuleye değinmektedir[1769].

Byzantion'un çekirdeğini oluşturan kentin birinci bölgesi, bugün Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın bulunduğu alandır. Burada, *Bosporos akra*'da[1770] (Sarayburnu) Byzantion'un *akropolis*'i yer alırdı[1771]. Burası boğazın iki bölüme ayırdığı ucuna kadar 4 *stadia* uzunluktaydı. Efsaneye göre Byzas; antikçağ kaynaklarına göre ise, Megara'lı kolonistler tarafın-

---

ve üzerindeki duvarlarla korunmaktaydı (Cass. Dio LXXV. 10. 5). Ayrıca bk. Müller-Wiener 2003[2], 57.

[1764] Zos. II. 30. 3.

[1765] Antikçağda kullanılan söz konusu limanlar günümüzde Haliç kıyılarının en fazla doldurulduğu Sirkeci bölgesinde yer alıyordu. Sirkeci'de yapılan toprak araştırmaları antikçağdaki kıyı çizgisinin yaklaşık 200 m daha içerde olduğunu işaret etmektedir. Bu yüzden Phosphorion ve Neorion limanlarının tam lokalizasyonu; ancak bölgede kapsamlı arkeolojik araştırmalar yapıldıktan sonra saptanabilir. Ayrıca bk. Müller-Wiener 2003[2], 4 vd.; 57 vd.; Eyice 2006, 23.

[1766] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 9.

[1767] Cass. Dio. XXV. 10. 1-12. 3.

[1768] Proc. *de Aedif.* I. 5. 4.

[1769] Söz konusu kule Ps.-Kodinos'un (*Patr. Const.* I. 52) da sözünü ettiği daha sonradan, Eugenios Kulesi olarak adlandırılan tahkimat olsa gerektir.

[1770] Plin. *nat.* IV. 11 [46].

Tarihçi Nikephoros (*Hist. Rom.* II. 860) ise, Sarayburnu'nu 'Byzantion'un kuzey rüzgarı burnu' olarak adlandırır.

[1771] Ksenophon (*Anab.* VII. 1. 18-20), İÖ. 400 yılında Kyros'un ordusunda görev yapmış paralı askerler Byzantion'a zorla girdiklerinde, halkın kent sanki bir saldırı sonucu düşmüş gibi her türlü felaketten korkarak yakındaki burna (Bosporos/Sarayburnu) ve denize kaçtığını, kimilerinin de balıkçı sandallarıyla uzun süre çevresinde dolaştıktan sonra, iç kaleye çıktığını anlatır. Bu sırada Byzantion'da bulunan Sparta'lı amiral Anaksibios kentin *akropolis*'indeki tahkimli kaleye sığınmıştır. Ardından Byzantion'un *akropolis*'ini Kalkhedon'dan getirttiği yardımcı kuvvetlerle muhtemel bir saldırıya karşı savunmaya hazırlanmıştır.

Kentin eski *akropolis*'inin sadece antikçağda Byzantion'lular tarafından değil; aynı zamanda doğu Roma imparatorları tarafından da yoğun bir şekilde iskan edildiği birçok geç antik dönem yazarlarınca belirtilmektedir. Aynı şekilde kent Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçtiğinde sultanlar kentin *akropolis*'inde yaptırdıkları Topkapı Sarayı'nı ve bahçelerini kuşatan büyük surlarla çevrili iç kalede ikamet etmişlerdir (Gyllius *Const.* II. 2).

dan Byzantion kenti bu burunda kurulmuştu[1772]. Sarayburnu üzerindeki Athena Ekbasios ile Poseidon Tapınağı'nın aşağısında, kent suru içinde düzlük yerlerde *agora*, *stadion* ve *gymnasion*'lar inşa edilmişti[1773]. *Akropolis*' in eteklerinde Septimius Severus tarafından inşa edilen tiyatronun yanında Khrysopolis'e bakan Aphrodite Tapınağı ile Kalkhedon'a bakan Artemis Tapınağı ve 'av alanı' (= *kynēgion* [κυνήγιον]) yer alırdı[1774]. Kynegion'un hemen üstünde Herakles Kulesi konuşlandırılmıştı[1775]. Kent surları üzerinde yükselen 7 kule arasından özellikle Herakles Kulesi istisnai bir üne sahipti. Bu kuleye tanrının kent surunu kuşatan düşmanların hain planlarına engel olunmasını sağladığı yönünde, alışılmışın dışında bir özellik yüklenmişti.

Akropolis'te ise, Zeus[1776], Apollon/Helios[1777] ve Dionysos[1778] tapınakları vardı. *Akropolis*'in surlarından sonra, Bosporos Yarımadası sırtının denize doğru hissedilebilir şekilde deniz kıyısına kadar inen ve Byzantion'un ada olmasını engelleyen düzlük alan yer alıyordu. Burada ise, Ge, Hestia, Demeter ve Kore (Persephone) ile Hera ve Hades tapınakları bulunuyordu. Klasik Dönem'le birlikte ön plana çıkan kent özellikle nüfusunun refah seviyesine paralel oranda artması sonucunda Hellenistik ve Roma dönemlerinde gelişmiş ve *territorium* sınırlarını oldukça genişletmişti. Ancak kent talihsiz bir şekilde, Septimius Severus ile Pescennius Niger arasındaki taht mücadelesinde Niger tarafını tutma gafletinde bulunmuştur. Bu hata Byzantion'a oldukça pahalıya patlamıştır. Zira yaklaşık 3 sene boyunca kuşatıldıktan[1779] sonra teslim olan kent Roma İmparatorluğu'nu eline geçiren Septimius Severus tarafından tüm egemenlik onurundan yoksun bırak-

---

[1772] Byzantion'lu Dionysios (II. 1 *fr.* 7), at sineğinin dürttüğü ineğin Sarayburnu'ndan yüzerek Asya'ya geçmiş olduğu söylencesinin halk arasında yaygın olduğunu açıklar. Başka bir pasajında (II. 1 *fr.* 7=3 *fr.* 18) ise, eğer bir karga ateşin ortasından kurbanın bir bölümünü kapıp Sarayburnu'na taşımasaydı; az kalsın Byzas'ın annesinin dadısı Keroessa'dan dolayı kentin Semystra adı verilen yerde kurulacağını bildirir. Ancak karganın işaret ettiği yere giden Megara'lı koloni kurucularının Byzantion'u Sarayburnu'nda kurduklarını söyler.

[1773] Ksen. *Anab.* VII. 1. 21-30; Dion. Byz. II. 2 *fr.* 8-10; ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. (*Bosp.* 13-16 [*ad* 4. 19; 5. 1-11]); Hes. Mil. *Patr. Const.* 15; Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* II. 24.

[1774] Malal. *chron.* 292; Chron. Pasch. I. 495; ayrıca bk. Ced. *Comp. Hist.* I. 442.

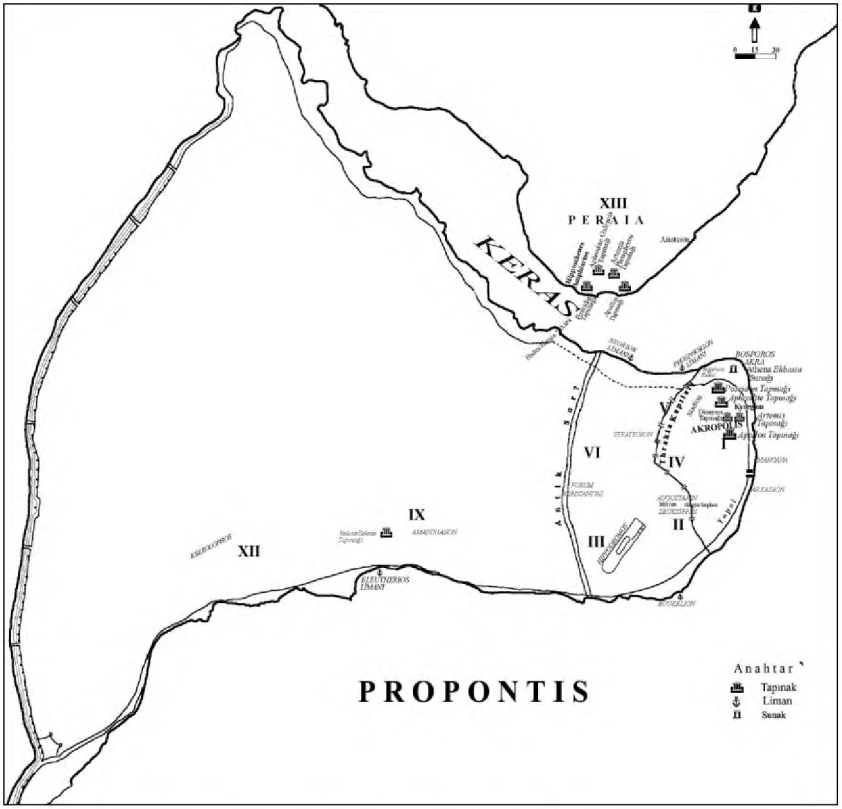
[1775] Hes. Mil. *Patr. Const.* 14.

[1776] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 51.

[1777] Chron. Pasch. I. 495; Evagr. *Hist. eccl.* 65.

[1778] Hdt. IV. 87.

[1779] Cass. Dio LXXV. 10. 1-14. 1; Philostr. *vit. Soph.* II. 27 [616].



21) *Kentteki Tapınaklar ve Yapılar*

ılmıştır. Kentin savunmasını sağlayan dörtgen değirmen taşlarından yapılmış yüksek tahkimli surları yıktırılmıştır[1780]. Hamamları, tiyatroları, tapınakları, meclisi ve kentin önemli yapıları Severus'un askerleri tarafından yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Böylelikle bir zamanlar boğazın incisi olan kent tam anlamıyla yerle bir edilmiş ve bir köy statüsüne indirgenerek Perinthos'a bağlanmıştır[1781]. Ancak Severus Byzantion'u ziyaret ettiğinde, onu zeytin dallarıyla karşılayan, adını yücelten, selametleri ve kentlerinin geleceği için kendisine yakaran halkın perişan durumunu görmüş ve Byzantion'lulara karşı olan öfkesine son vermiştir. Harabe haline gelen kentin

[1780] Cass. Dio LXXV. 14. 4-5. Surların taşları ise, daha sonraki yapılarda kullanılmıştır (Schönebeck 1936, 38 vd.).

[1781] Cass. Dio LXXV. 14. 1-3; Hes. Mil. *Patr. Const.* 36; ayrıca bk. Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 37; Dmitriev 2005, 308.

yıkımını ve katliamı durdurmuştur. Oğlu Caracalla'nın da ısrarı üzerine, kente yeni bir düzen getirmek üzere harekete geçmiştir[1782]. Byzantion için uyguladığı master planı çerçevesinde ilk aşamada, Zeuksippos Hamamı, Hipodrom, Artemis *kynegeion*'u ve tiyatronun yapımına başlanmıştır[1783]. Harap duruma gelen kent meclisi *Strategion* onarılmıştır[1784]. Suda (ç. 181. 3-4 *s.v.* <Σεβῆρος· =*Severus*>) da, Severus'un imparatorluğu zamanında Byzantion'da başlanan bu ve benzeri birçok yapının büyük bir bölümünün oğlu Antoninus Caracalla tarafından tamamlandığı belirtilmiştir. Miletos'lu tarihçi Hesykhios'a (*Patr. Const.* 38=*fr.* IV. 38=*FGrHist* 111B 390 F 38) göre, bu yüzden Byzantion'un adı, Severus ve oğlu Antoninus'un –ortak hükümdarlığı– zamanında 'Antonia/Antoninia' olarak değiştirilmiştir. Ancak bu durum Septimius Severus yaşadığı sürece geçerli olmuştur. Severus'un İS. 211 yılındaki ölümünden sonra, kent tekrar Byzantion olarak adlandırılmaya devam etmiştir.

Byzantion, İS. 258-İS. 269 yılları arasında Got ve Herulian'ların akınları; İS. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde ise, Maximinus-Licinius (İS. 312) ve Licinius-Constantinus (İS. 324) arasındaki savaşlar sırasındaki kuşatmalarda oldukça tahribata uğramıştı[1785]. Bu nedenle 1. Constantinus, İS. 324 yılında surların yeniden inşasına başlamıştır. Ancak Byzantion asıl önemini İmparator I. Constantinus tarafından Roma'nın yeni başkenti seçilmesiyle kazanmıştır. Bu kentin Roma'ya denk olmasını isteyen imparator Byzantion'da imar faaliyetinde bulunmuş; kenti sanki ata yurduymuş gibi büyük bir ihtişamla ve anıtlarla süslemiştir[1786]. Byzantion'u 14 bölgeye ayırarak adeta yeniden

---

[1782] Hes. Mil. *Patr. Const.* 37-38.

Bu yüzden Byzantion'lular Caracalla onuruna kentlerinde oyunlar ve festivaller düzenlemişlerdir (Ziegler 1985, 80 vdd.).

[1783] Ced. *Comp. Hist.* I. 442; Const. Man. *Comp. Chron.* 2265.

[1784] Malal. *chron.* 291-292; 321-322; Chron. Pasch. I. 494-495; Suda (ç. 181. 3 *s.v.* <Σεβῆρος·=*Severus*>).

Georgius Cedrenus (*Comp. Hist.* I. 442); Georgius Monarchus (*chron. brev.* 11. 3) ve Ioannes Laurentius Lydus (*de Mag.* III. 70. 3 dn. *u*), Septimius Severus'un Zeuksippos Hamamı'nı inşa ettirdiğini; Hipodrom'u (*Patria Const.* 73; Mich. Gyl. *ann.* 450), *kynegeion*'u (ayrıca Sym. Logoth. *chron.* 72) ve tiyatroyu (Const. Man. *Comp. Chron.* 2265) onlar için yaptırdığını yazar.

[1785] Vales. *Orig.* V. 25-28.

[1786] Chron. Pasch. I. 527-528; Vales. *Orig.* VI. 30.

Pagan Zosimos ile Hristiyan Eusebios'un, Constantinopolis'in süslenmesine ilişkin olarak kendi dini eğilimleri çerçevesinde değişik noktalara dikkat çektikleri gözlemlenmektedir. Zosimos (II. 31. 1-2) Constantinus'un yeni başkentini süslerken pagan antik heykellerini dekorasyon malzemesi olarak kullandığını kaydetmiştir. Eusebios (*Vit. Const.* III. 48. 1-49) ise, daha çok kentte inşa edilen kiliselere atıfta bulunmuştur.

inşa etmiştir. Sonra kente her yerden vatandaşlar davet etmiş ve kent için neredeyse imparatorluk hazinesini iflas ettirecek kadar para harcamıştır[1787]. Bu şekilde kente önce 'Yeni Roma' ve ardından kendi zaferlerini hatırlatacak olan Constantinopolis adını vermiştir[1788].

Kentin ikinci bölgesinde yer alan Zeuksippos Hamamı, Septimius Severus tarafından inşa edilmiştir[1789]. Bu yüzden Byzantion'lular tarafından aynı zamanda Severus Hamamı olarak da bilinirdi[1790]. Byzantion'da yer alan çok sayıda hamam gibi[1791] Zeuksippos Hamamı'nın da lokalizasyonu belli değildir. Ancak Hagia Sophia ile Hipodrom'un yakınında olduğu düşünülmektedir[1792]. Suda'nın (ç. 181. 3 *s.v.* <Σεβῆρος·=Severus>)

[1787] Constantinus yeni başkentini Akdeniz'in her yerinden getirttiği dekoratif anıtlarla süslemiş ve Roma, Hellas ve Anadolu kentlerindeki asilleri Constantinopolis'e davet etmiştir. Zosimos (II. 30. 1- 32. 2), Constantinus'un yeni kurduğu başkenti için yaptığı müsrifçe harcamalardan yakınmıştır.

[1788] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 42; Chron. Pasch. I. 528-529; Euseb. *Vit. Const.* III. 48. 1-2; 54. 2-3; Vales. *Orig.* VI. 30; Sozom. *Hist. Eccl.* II. 3. 5; Gyllius *Const.* II. 2; ayrıca bk. *Etym. Magn. s.v.* Βύζαντες=*Byzantes*; Eun. *vit. Soph.* VI. 2 [462]; Pease 1917, 11 dn. 4; Rostovtzeff 1960, 312; Grant 2000, 19 vdd.; Müller-Wiener 2002^2, 18; Pekin 2005, 72; Kaldellis 2008, 42 vd.; Karababa 2008, 65 vdd.; Rapp 2008, 127.

Zosimos (II. 29. 2-30. 1) Constantinus'un, başkenti Roma'dan taşımasını üvey oğlu Crispus ile karısı Fausta arasında skandala sebep olan ilişkiyi unutturmaya ve Constantinus'un Hristiyanlığa yakınlaşmasına bağlar. Zira bu şekilde Constantinus, çoğunluğu pagan dine mensup Roma *Senatus*'unun ve halkının düşmanlığını üzerine çekmiştir.

[1789] Malal. *chron* 291; 321; Chron. Pasch. I. 494; Ced. *Comp. Hist.* I. 442; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* II. 33; Const. Man. *Comp. Chron.* 2265; Sym. Logoth. *chron.* 72; Mich. Gyl. *ann.* 450; Suda ç. 181. 3 *s.v.* <Σεβῆρος·=*Severus*>.

Ps.-Kodinos (*Patr. Const.* I. 39), Septimius Severus'un Zeuksippos Hamamı'nın yanı sıra başka bir hamam daha yaptırdığını belirtmektedir. Bu hamama halkın kendi zamanında Kaminia dediğini ve bunların her birinde günde 2.000 kişinin yıkanabildiğini vurgulamaktadır.

[1790] Zon. *epit. hist.* 154; Ced. *Comp. Hist.* I. 647-648; *Patria Const.* 73.

[1791] P. Gyllius'a (*Const.* II. 7) göre bunlar arasında Agathias tarafından kutlanan Aphrodite/Venus'un yıkandığı hamam; Paulos Silentiarius'un, dizeleriyle betimlediği, kadınların ve erkeklerin yıkandığı Didymos Hamamı; Leontios Skholastikos'un ünlü kıldığı bir hamam ile Marianos Skholastikos'un tasvir ettiği Eros/Cupido Hamamı sayılabilir. Söz konusu hamamlardan günümüze, ya hamamlara ilişkin epigramlar ya da antik kaynaklardaki değiniler kalmıştır

[1792] Chron. Pasch. I. 529-530; Const. Porph. *de Ceri.* 507; Malalas (*chron.* 291) ise, Zeuksippos Hamamı'nın, içinde Helios heykelinin bulunduğu *agora*'nın yakınlarında olduğunu bildirmiştir (ayrıca bk. Malal. *chron.* 291-292; Chron. Pasch. I. 494-495; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 45). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Müller-Wiener 2003^2, 51 vd.

maddesinde, Septimius Severus'un Zeuksippos Hamamı'nı Hipodrom ile birleştirdiği ileri sürülmüştür. Leontios[1793] ise, hamamı Hipodrom ile birleştirmez. Zeuksippos ile Hipodrom arasında bir konağın yer aldığını vurgular. Procopius[1794], bizzat tanık olduğu Iustiniaus Dönemi'nde, İS. 532 yılının 14 Ocağı'nda vuku bulan Nika Ayaklanması sırasında, çıkan büyük yangında birbirine yakın konumdaki Hagia Sophia, Khalke adı verilen saray girişi *etc.* gibi yapılarla birlikte Zeuksippos Hamamı'nın da yandığını söylemektedir.

Miletos'lu tarihçi Hesykhios (*Patr. Const.* 37=*fr.* IV. 37), Byzantion'lulara karşı öfkesine son veren Roma İmparatoru Septimius Severus'un, gerçekte Herakles'e adanmış koruluğun içinde yer alan Zeus Hippios Sunağı'nın üzerine Zeuksippos Hamamı'nı inşa ettirdiğini bildirir. Ardından hamamın adını üstüne inşa edildiği Zeus Hippios Sunağı'ndan almış olduğuna ilişkin söylenceye değinir. Suda (ς. 181. 3 *s.v.* <Σεβῆρος·=*Severus*>) da hamamın buradaki Zeus kutsal alanı içinde yapıldığı ifade edilir. Bu yüzden hamama Zeuksippos adı verildiği konusunda hemfikirdir. Eusebios (*chron.* 102*a*) *"Byzantion'luların hamamının adını, buraya çok sayıda resim yapan Zeuksis'ten alındığını düşünenlerin"* yanıldığını söyleyerek, bu durumu doğrular gözükür.

Georgius Cedrenus (*Comp. Hist.* I. 648) ise, bu hamamda hem mermer hem de taş işleme sanatlarının her yönüyle, görkemli bir şekilde izlendiğini dile getirmektedir. Tunç heykellere öykünen eski insanların nerdeyse canlanacak derecede başarıyla betimlendiğini ifade etmektedir. Bunlar

---

[1793] Zira, Zeuksippos ile Hipodrom arasında yer alan bir konakla ilgili olarak Leontios'a (*Anth. Graec.* IX. 650 str. 1-6) ait *epigram*'da şu ifadeler yer almaktadır:

Ἐν μὲν τῇ Ζεύξιππον ἔχω πέλας, ἡδὺ λοετρόν,
Bir yanımda keyifli Zeuksippos Hamamı
ἐκ δ' ἑτέρης ἵππων χῶρον ἀεθλοφόρων.
Diğer yanımda ödül kazanmış atların meydanı.
τούς ῥα θεησάμενος καὶ τῷδ' ἔνι χρῶτα λοέσσας
Burada bedenlerini yıkayanları seyredip
δεῦρο καὶ ἄμπνευσον δαιτὶ παρ' ἡμετέρῃ·
huzurumuzdaki ziyafet için burada soluklan;
καί κε πάλιν σταδίοις ποτὶ δείελον ὥριος ἔλθοις,
ve tekrar stadionlara dönmek için akşam yemeğine gene vaktinde gelebilirsin
ἐγγύθεν ἐγγὺς ἰὼν γείτονος ἐκ θαλάμου.
Sanki evinden yanıbaşındaki komşuna gider gibi.

[1794] Proc. *de Bell.* I. 24. 9-10; *de Aedif.* I. 10. 2-3; konuya ilişkin olarak bk. Malal. *chron.* 474-475; Zon. *epit. hist.* 154; Ced. *Comp. Hist.* I. 647-648; ayrıca bk. Greatrex 1997, 85 vd.

arasından Homeros heykelini şöyle tasvir eder: *Alnı kırışmış ve düşünceli bir şekilde ellerini göğsünün altında birleştirmiştir. Sakalı kayıtsızca sarkıktır. Saçları iki yanda alna doğru seyrelmiş; yüzü, yaşlılıktan ve derin düşünceden dolayı asılmıştır. Burnu orta ölçüdedir. Gözleri, genellikle körlerin sergiledikleri gibi, göz kapaklarına doğru kaymıştır. Khiton/ Tuniğinin üstüne pelerin giymiştir. Ayaklarının altında bakırdan yapılmış ayakkabı kayışları vardır.* Cedrenus (*loc. cit.*) Homeros ile birlikte hamamda antikçağın önde gelen bilgelerinin, şairlerin, hatiplerin ve ünlü kahramanların tunçtan yapılmış heykellerinin yanı sıra mermerden yapılma adeta canlı ve nefes alıyormuş gibi gözüken eski ustalık ürünü yontuların varlığına işaret etmektedir[1795]. Cedrenus'un sözünü ettiği bu sanat eserleri, Christodorus tarafından kaleme alınan Zeuksippos Hamamı ve çevresini betimleyen şiirde[1796] detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Söz konusu şiirde hamam ve çevresinde Apollon, Artemis, Hermes, Aphrodite, Herakles gibi tanrı heykellerinin yanında; Homeros ve Hesiodos gibi ozanlar; Aiskhylos ve Euripides gibi tragedia yazarları; Herodotos, Thukydides ve Ksenophon gibi tarihçiler; Herakleitos, Pythagoras, Platon ve Aristoteles gibi felsefeciler; Aiskhines, Demosthenes ve Isokrates gibi hatipler; Simonides, Sappho, Alkmaion, Pindaros, Menandros, Vergilius gibi şairler; Perikles, Pyrrhos, Pompeius, Iulius Caesar gibi komutan ve devlet adamları ile Kalkhas, Menelaos, Odysseus, Deiphobos, Aeneas, Sarpedon, Aias, Akhilleus *etc.* gibi mitolojik kahramanların sayısız heykeli yer almaktaydı[1797]. Söz konusu heykeller büyük bir ihtimalle, İS. 392 yılında Doğu Roma İmparatoru Büyük Theodosius'un (İS. 379-İS. 395) *pagan* dinleri ve kültürleri yasaklayan fermanının ardından hamamın yakınlarına gömülmüş olmalıdır. Zira bu bakımdandır ki, Suda'nın (ς. 809 *s.v.* <Σοφία.= *Sophia*>) maddesine göre, Hagia Sophia'nın yapımı sırasında kilisenin temelleri kazılırken ve çevresinde 427 adet Hellen eseri, 12 burç tasvirinin ve Doğu Roma imparatorlarına ait 80 heykelin ortaya çıkarıldığı ifade edilmiştir[1798]. Iustinianus'un bu heykelleri kentin çeşitli yerlerine yerleştirdikten sonra, büyük kiliseyi yaptırdığını belirtmiştir[1799].

[1795] Gyllius *Const.* II. 7.

[1796] Christ. *Epig.* II. str. 1-416= *Anth.Graec.* II.

[1797] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Suda (ζ. 37 *s.v.* <Ζεύξιππος·=*Zeuksippos*>; χ. 525 *s.v.* <Χριστόδωρος·=*Khristodōros*>); Gyllius *Const.* II. 7.

[1798] Ayrıca bk. Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 49; II. 96.

Söz konusu heykellerin büyük bir bölümü, yüksek ihtimalle Zeuksippos Hamamı ve çevresinde yer alan Georgius Cedrenus ve Christodorus gibi pek çok antikçağ yazarı ve şairleri tarafından betimlenen sanat eserleri olsa gerektir.

[1799] Ayrıca bk. Gyllius *Const.* II. 5.

Suda'ya (ç. 181. 3 <Σεβῆρος·=*Severus*>) göre Septimius Severus, yetim kardeşlerin mülkü olan evleri ve bahçeleri satın almıştır. Böylelikle Severus, bahçelerdeki ağaçları kestirip, araziyi düzelttirerek kentin üçüncü bölgesinde devasa büyüklükteki Hipodrom'un temellerini atmıştır[1800]. Hipodrom'un uzunluğu 2 *stadia*'yı geçerdi. Genişliği ise, 1 *stadion*'a yakındı. Yüzeyi düzeltilmişti. Bunda doğa kadar insan emeğinin de rolü vardı. Hipodrom'un Marmara'ya bakan orta bölümü üç tarafı eğimli yamaçlarla çevriliydi. Doğuda eğim hafif; ancak batıda aşağı doğru büyük yükseklikte çöküntülüydü. Marmara'ya bakan tarafı ise, sadece baş aşağı bir inişe sahip olmayıp; aynı zamanda 15 m yüksekliğindeki sarp uçurumla kesilmekteydi. Hipodrom'un tüm cephesi altlarında inşa edilen kemerler sayesinde ayakta dururdu. Bu durum yapının düz tabana oturmasını sağlarken, seyirciye güzel bir Marmara manzarası sunardı. Hipodrom'un kuzey kısmındaki sıralara oturan seyirciler sadece gemileri değil; aynı zamanda denizde takla atan yunusları görebilirlerdi[1801].

Hipodrom'da seyircilerin oturduğu tribünlerin ön sırası önünde iki katlı sütun sırası yer almaktaydı. Bu sütunlar birbirlerinden 3.25 m aralıkla kesintisiz bir düzenlemeyle *diastylos*'tular[1802]. Alt sıradaki sütunların *stylobat*'ları[1803] 77 cm yükseklikteydi. İçte Hipodrom'un düzlüğüyle eşit düzeyde, dışta yerden yaklaşık 15 m yükseklikte tonozlu bir alt yapıyla desteklenmişti. Her yönde 1.5 m genişlikte olan *stylobat*'ların her biri iki basamak çıkıntı yapan küçük bir duvar üstünde ya da kare biçimdeki *plinthos*'lar[1804] üzerinde yerleştirilmişlerdi. Sütun gövdelerinin çapı 98 cm, yükseklikleri 8.28 m'ydi. Bütün sütun başlıkları Korinthos düzeninde[1805] yapılmıştı. Sa-

---

[1800] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Chron. Pasch. I. 495; Malal. *chron.* 292; Ced. *Comp. Hist.* I. 442; Hes. Mil. *Patr. Const.* 37=*fr.* IV. 37; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 40; Zos. II. 31. 1-2.

[1801] Gyllius *Const.* I. 7; Daha detaylı bilgi için bk. Schneider 1967, 82; Müller-Wiener 2003^2, 64 vdd.

[1802] Tapınak ya da *stoa* –üstü kapalı sütunlu galeri; revak– gibi yapıların sınıflandırılmasında kullanılan ölçüt birimine denir. İki sütun arasındaki mesafenin (*intercolumnia*), bir sütunun alt çapının 3 katı olması durumudur. Sütun aralığı çok geniş olduğundan antikçağda bazı yazarlarca eleştirilmiştir.

[1803] Sütunları taşıyan ve üzerine yapının oturduğu taş temele verilen isimdir.

[1804] Sütun kaidesinin altında yer alan kare bloklara denir. Duvarın altındaki düz veya süslü alçak çıkıntı ya da süpürgelik olarak da adlandırılır.

[1805] Antikçağ mimarisinde uygulanan üç ana düzenden en yenisidir. Özellikle Roma Dönemi'nde revaç bulmuş ve sıkça kullanılmıştır. *Acanthus* (kenger yaprağı) yapraklarıyla bezenmiş sütun başlığı en önemli tanıtıcı özelliğidir. Diğer yönleriyle Ion düzenine benzer.

çaklıkları ve oyulmamış olan *ekhinos*'ları[1806] dışında kusursuz bir işçilikle işlenmişlerdi. *Epistylon*'larından[1807] ise, tentelerin gerilmesine yardımcı olan demir halkalar sarkardı[1808].

Suda'da (ç. 181. 3 *s.v.* <Σεβῆρος·=*Severus*>) Severus'un, Hipodrom'u deniz savaşlarında ele geçirdiği gemilerin yarı güverteleri ve burun mahmuzlarıyla donattığı anlatılmaktadır. Ancak Septimius Severius'un başlattığı ve halefi Caracalla'nın sürdürdüğü Hipodrom inşaatını Constantinus tamamlamış; içini bronz heykellerle ve başka süslerle donatmıştır. İçine bir de imparatorun oyunları seyretmesi için, Roma'dakinin benzeri bir 'loca' (= *kathisma* [κάθισμα]) inşa ettirmiştir. Ayrıca *spina*'sını[1809] birçok dikili taş ve heykelle donatmıştır[1810]. Hipodrom'un *spina*'sı kuruluşundan itibaren Doğu Roma imparatorları tarafından süslenmeye devam edildi[1811]. Bu bakımdan Hipodrom'un ortasındaki düz hat boyunca örme sütun, dikili taş, tunç sütun *etc.* gibi, sayısız sanat eseri yer almaktaydı. Bunun yanı sıra, Hipodrom'un her köşesinde çok sayıda imparator büstü, sonsuz sayıdaki yumruk dövüşçüsü, güreşçi, araba yarışçısı heykelleri ve kabartmaları ser-

---

[1806] *Abachus*'un –antik sütun başlarında dörtgen bir levha, üst yapıyı taşıyan bir elemandır. Yuvarlaklıktan düzlüğe geçiş sağlar; Korinthos düzeni başlıklarda *abachus*'un kenarları iç bükey ve köşeleri pahlıdır– altında kalan dışbükey kesitli silme ya da yastık olarak adlandırılır.

[1807] Arşitrav'ın –Başkirişi; sütunların üzerindeki üst yapının en alttaki elemanını oluşturan yatay bloklardır–Hellencesi'dir. Arşitrav sözcüğünün mimarlık terimleri arasına girmesinden önce kullanılan aynı anlamdaki mimari parçalara denir.

[1808] P. Gyllius (*Const.* II. 13), İstanbul'a geldiğinde Hipodrom'un Marmara'ya bakan kenarındaki sütun sırasından 17 beyaz sütunun Süleymaniye'de yapılmakta olan imarete taşınmak üzere yıkıldığına ve iki basamaklı alçak bir duvar üstüne sıralandığına şahit olmuştur. Hipodrom'un kuzey tarafında halen ayakta duran basamakların ise, Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı ve veziri İbrahim Paşa tarafından sarayının yapımında kullanılmak üzere yıktırıldığını görmüştür. Ayrıca yazar kentin beşinci tepesi üzerindeki büyük sütunun yerinden sökülerek, Süleymaniye Camisi'ni süslemek için taşındığına tanıklık etmiştir (Gyllius *Const.* II. 11).

[1809] Hipodrom'un ortasında, yarış alanını ikiye ayıran duvara verilen addır.

[1810] Daha detaylı bilgi için bk. Chron. Pasch. I. 528; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 61; II. 73; Patr. Const. *parast.* 73; ayrıca bk. Gyllius *Const.* II. 11.

[1811] Milion yakınında, Byzantion'da tapılan ve çok sayıda kurban sunulan bir Herakles heykeli bulunurdu. Bu yontunun daha sonradan *consul* Iulianus tarafından Hipodrom'a nakledildiği bilinmektedir. Bu eser Byzantion'a Roma'dan getirilen diğer heykelle birlikte binek arabaları ve deniz yoluyla nakledilmiştir (Suda β. 157. 7-8 *s.v.* <Βασιλική·= *Basilikē*>; Patr. Const. *parast.* 37). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Euseb. *Vit. Const.* III. 54. 2-3; Gyllius *Const.* II. 19.

gilenmekteydi[1812]. Öyle ki, Hipodrom adeta bir açık hava müzesini andırmaktaydı.

Zosimos (II. 31. 1), Constantinus'un Hipodrom'u en güzel eserlerle donatmakta çaba gösterdiğini anlatır. İmparatorun onun bir bölümüne Kastor ve Polydeukes Tapınağı'nı yaptırdığını belirtir[1813]. Bu tapınağın heykellerinin Hipodrom'un *porticus*'larında[1814] kendi zamanına –İS. V. yüzyıla– yani II. Theodosius dönemine (İS. 408-İS. 450) kadar görülebildiği anlatır. Constantinus ayrıca, Delphoi'dan Apollon heykelini ve üçayaklı kazanı getirtmiştir. Zosimos (II. 31. 1) imparatorun Hipodrom'da Delphoi'dan getirttiği, üzerinde bizzat Apollon heykelinin bulunduğu üçayaklı kazanı diktirdiğini söyler. Salamis'li Sozomenus (*Hist. Eccl.* II. 5. 4) ise, Constantinus'un Hipodrom'a sadece Delphoi üçayaklı kazanını getirtmediğini; aynı zamanda Lakedaimon'lu Pausanias'ın ve Hellen kentlerinin Perslerle yapılan savaştan sonra, Delphoi Apollon'una ithaf ettikleri o çok ünlü üçayaklı kazanı da koydurttuğunu iddia eder. Eusebios (*Vit. Const.* III. 54. 2) daha açıkça Constantinus'un, kentin bir yerine Apollon Smintheus heykelini yerleştirdiğini; ama Hipodrom'a etrafında yılan sarılı Pytho'nun üzerine üçayaklı kazanı koydurttuğunu belirtir[1815].

Anlatılardan, bu üç başlı sütunun üstüne yerleştirilen üçayaklı kazanın Herodotos'un (IX. 81) sözünü ettiği, yılanbaşlı tunç sütun üzerindeki kazan olduğu sonucu ortaya çıkar[1816]. Herodotos (*loc. cit*), bu anıtın Hellenlerin, İÖ. 479 yılında Perslere karşı kazandıkları Plataia zaferinden sonra elde ettikleri ganimetin onda biriyle altından yapıldığını bildirir. Anıt Hellenlerin Perslere karşı vermiş oldukları mücadelenin hiçbir zaman unutulmaması; özgürlüğün insanın sahip olabileceği en değerli hazine olduğunun herkes tarafından iyice bilinmesi amacıyla Sparta'lı komutan Pausanias tarafından yaptırılmıştır. Tanrı Apollon'un Delphoi'daki kehanet merkezinin önüne şükran sunusu olarak dikilmiştir. Sütun, Pers askerlerinden ele geçirilen silah, kalkan ve zırh gibi madeni eşyaların eritilmesiyle tunçtan tek

---

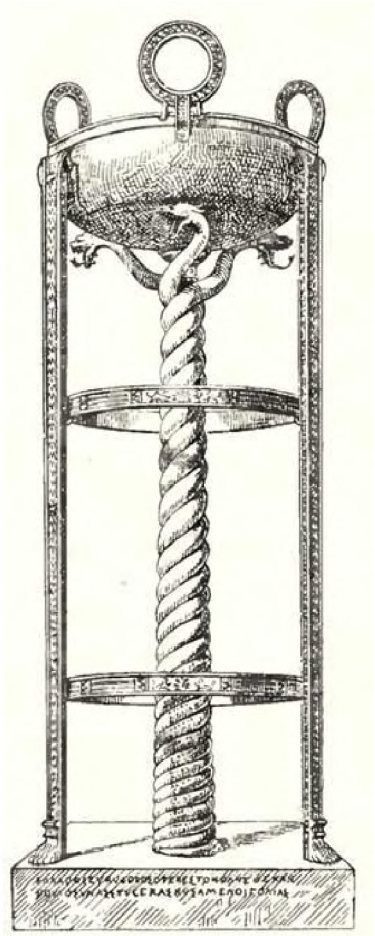
[1812] Ayrıca bk. Cameron-Hall 1999, 301 vdd.; Gyllius *Const.* II. 13.

[1813] Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 15), Hipodrom'da Dioskuros'lara: Kastor ve Polydeukes'e ait yapının varlığını doğrular. Ayrıca burada Semestra'ya ait bir sunağın bulunduğunu ve altarının aynı zamanda çeşme görevi gördüğünü dile getirir. Constantinus'un Hipodrom'u süslemesine ilişkin olarak ayrıca bk. Euseb. *Vit. Const.* III. 48. 1-2; 54. 2-3; Chron. Pasch. I. 528.

[1814] Büyük bir binanın kapısı önündeki direkler altı, sütunlu giriş, revak ve kemeraltına verilen isimdir.

[1815] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Madden, 1992, 111 vdd.; Cameron-Hall 1999, 301 vd.; Gyllius *Const.* II. 13.

[1816] Ayrıca bk. Zos. II. 31. 1; Sok. *HE.* I. 16.



Yılanlı Sütun'un rekonstraksiyonu

tek parça halinde dökülmüş bir sütun gövdesine sahiptir. Sütun esas itibariyle birbirine sarılmış üç yılanın kıvrımlarından oluşurdu. Bunlar yukarı doğru kolon misali yönelmeyip, büyük hatlarla birbirlerine dolanarak çiftleşir gibi, göğe doğru yükselmekteydi. Anıt kaslı sütun gövdesi üzerinde, üç köşeli bir biçimde sıralanıp yukarı doğru uzanarak, birbirine bakan üç yılanbaşıyla son bulurdu. Yılanbaşları kendilerine bakanlara korku salacak şekilde ağızları açık ve dilleri dışarıda olarak betimlenmişlerdi. Yılanların korku dolu bakışları başlarının üzerine yerleştirilmiş üçayak üzerindeki anıt-kazan ise, tanrı Apollon'un sembolik kimliğini vurguluyordu[1817]. Diodoros (XI. 33. 2) ve Pausanias (X. 13. 9) Plataia Savaşı'ndan sonra, tunç yılan tarafından taşınan üçayaklı altın kazanın, Hellenlerin ortak adağı olduğunu söyler. Pausanias'ın anlatımına göre, tunç yılan kendi zamanına kadar dokunulmadan ulaşmıştı. Ama altın kazan Phokis'li komutanlar tarafından yılanların başı üzerinden alınıp götürülmüştü[1818]. Bu bakımdan Constantinus'un Hipodrom'un *spina*'sına diktirdiği tunç sütun üzerindeki kazan büyük ihtimalle gene Delphoi kehanet merkezinden getirttiği Apollon'a ait kazan olsa gerektir[1819].

[1817] Apollon'u temsil eden üçayaklı kazan, yılanbaşlarının üzerinde dururdu. Çünkü bir vakitler burada hüküm süren dev *python*, Apollon tarafından alt edilmişti. Ve tanrı buradaki hükümranlığını onu yaşadığı delikten söküp atarak elde etmişti.

[1818] Ayrıca bk. Gyllius *Const.* II. 13.

[1819] Euseb. *Vit. Const.* III. 54. 2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cook 1964[2], 193 vdd.; Schneider 1967, 82; Madden 1992, 11 vdd.

Zosimos (ll. 31. 2), dördüncü bölgede yer alan Byzantion'un en büyük *forum*'unun 'dört tarafının *porticus*'larla (revak) çevrili' (= *tetrastoos* [τετράστοος]) olduğunu ifade eder. Söz konusu *forum* Malalas (*chron.* 291-292) ve Chronicon Paschale (l. 494-495) tarafından *tetrastōov* [τετράστῳον] olarak adlandırılmış ve *forum*'un ortasındaki bronzdan yapılma büyük bir Helios heykeline değinilmiştir[1820]. Bu alan Septimius Severus tarafından kent yeniden inşa edilirken revaklı bir meydan olarak tasarlanmıştır. Meydanın sınırları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kent Constantinus tarafından yeniden kurulurken bu meydanda da çeşitli imar faaliyetlerine girişmiştir. Bunlardan meydanın batı kısımında çok sayıda basamakla çıkılan birinin uç tarafında Constantinus 2 heykel diktirmişti. Bu heykellerden birincisi Iason'la birlikte Kolkhis'e giden Argo gemicilerinin Kyzikos'taki Dindymon Dağı'na diktirdikleri tanrıların anası Kybele/Rhea'nın heykeliydi. Bu heykel zaman içinde tanrısal kültün ihmal edilmesi nedeniyle eskiyip yıpranmıştı. Rhea, her iki aslanından

---

Ancak söz konusu kazan zaman içinde kaybolmuştur. Yılanlı sütunun ise, İstanbul'a geldiğinde ilk dikildiği mevki bugün için belirsizdir. Ancak bugünkü yerinden pek de uzak olmayan bir yerde, yine Hipodrom civarında olduğu kabul edilir. Ancak sonradan Yılanlı Sütun'un yeri değiştirilmiş ve bu kez Mısır'dan getirtilmiş ve üzerinde Karnak halkına Euphrates (Fırat) Irmağı'nı geçmekle ne denli büyük bir başarı elde ettiğini anlatan Firavun Tuthmosis'in hiyeroglif yazıtlı dikilitaşının hemen yanına yerleştirilmiştir. Ne var ki, İS. 15. yüzyılda yılanbaşlarından birine gerçekleştirilen bir saldırı, çenenin kırılarak kopmasıyla sonuçlanmıştır. Bu olayın sorumlusu ilkin Fatih Sultan Mehmed olarak görülmüş ve onun yiğitliğinden dem vuran anonim bir eserde bu olay sözlü ve resimli bir şekilde nakledilmiştir. Ancak takip eden süreçte, Kanuni Sultan Süleyman; bazen veziri İbrahim Paşa; II. Selim ya da Sultan IV. Murat da tıpkı Fatih Sultan Mehmed gibi bu işten sorumlu tutulmuşlardır. Yılanlı Sütun'u 1699 yılının Haziran ayında üç yılanbaşıyla gören, tanımlayan ve resmini yapan son Avrupalı seyyah A. de la Motraye olmuştur. Seyyah Anadolu, Avanos, Selanik ve Trakya'ya yaptığı gezilerden sonra, 1710 tarihinde İstanbul'a geri döndüğünde üç yılanbaşının da kopmuş olduğunu görmüştür. Olay üzerine birçok spekülasyon yapılmış; fakat faili/failleri bulunamamıştır. A. M. Mansel (1970, 189 vdd.) olay üzerine yapılan soruşturma kayıtlarını incelemiş ve verilen hicri takvimi miladi takvime çevirmiştir. Yılanbaşlarının koparıldığı tarihin 21 Ekim 1700 günü akşam namazının başlayıp bittiği 17.20-17.30 saatleri arasında vuku bulmuş olduğunu not etmiştir.

1927 yılında anıtın bulunduğu alan ve çevresinde yapılan kazılarda ise, Yılanlı Sütun'un doğrudan bir suyolu üzerine yerleştirildiği ve sütunun üzerine oturtulduğu ters çan biçimindeki altlığın ortası delinmek suretiyle çeşme olarak kullanıldığı arkeolojik olarak saptanmıştır.

Günümüzde sütunun yılan başlarından birinin üst kısmı İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Freely 2002, 22 vdd.)

[1820] Sonradan bu heykel Septimius Severus tarafından *akropolis*'e taşınmıştır (Malal. *chron.* 292).

yoksun kalmış ve elinin biçimi değişmişti. Nitekim eskiden aslanları tutan eli sonradan yalvarır gibi pozisyon almıştı[1821]. Constantinus, *porticus*'un doğu tarafına ise, kenti gözeten ve süsleyen Roma'daki –Constantinopolis'in– *fortuna* (*tykhe*/talih) heykelini diktirmişti. Kentin *tykhe*'si olan bu küçük heykel Helios'un sürdüğü, Constantinus tarafından yaptırılmış olan araba üzerinde yer almaktaydı. En önemli kutlamalarda ve kentin kuruluş gününde *Senatus*'a yerleştirilirdi[1822]. Söz konusu *forum* zaman içerisinde halk tarafından Augustaion olarak adlandırılmaya başlandı. *Forum*'un bu şekilde isimlendirilmesinin iki nedeni olabilirdi. Bunlardan ilki, bölge *curator*'larının (yönetici) ve *sebastophoros*'ların (Augustus rahipleri) burada her yılın 15 Ekimi'nde katık çarşısında olduğu üzere, Augustus onuruna dans etmeleriydi. Diğeri ise, bu *forum*'un güneybatı köşesindeki Milion'un tonoz kemerleri içinde Constantinus ile annesi Helene'nin heykellerinin yer almasıydı[1823].

Procopius (*de Aedif.* I. 2. 1-3), *Senatus*'un önünde Augustaion adı verilen bir *forum* olduğunu söyler. Burada sayısı yediden az olmamak kaydıyla dörtgen biçimle, birbirine sıkıca kenetlenmiş, taş sıralar bulunduğunu bildirir. Her sıra bir alttaki sıraya göre daha dar şekilde dizayn edildiğinden taşların çıkıntı yaptığı yerlerin birer basamak ve insanlar için oturma yeri oluşturduğunu belirtmiştir. Ancak, İS. 532 yılındaki Nika Ayaklanması sırasında, Ocak ayının on dördünde Çarşamba gününü on beşine bağlayan gecede birçok yapıyla birlikte Augustaion da yanmıştır[1824]. Bu bakımdan Suda (ς. 809 *s.v.* <Σοφία.=*Sophia*>) başka bir pasajında,

---

[1821] Zos. II. 31. 2; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dagron 1984, 373 vdd.; Mango 1985, 34 vdd.; Cameron-Hall 1999, 298.

[1822] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* II. 42. Başka yazarlar, *tykhe* (talih) heykelini Constantinus'un Roma'dan getirdiğini ve Constantinopolis'te yaptırdığı sarayın bir nişine yerleştirdiğini anlatırlar (ayrıca bk. Lyd. *de Mag.* II. 10. 1-2; Chron. Pasch. I. 530). Zosimos (II. 31. 3) ise Constantinus'un, Roma'nın *tykhe* heykelini büyük *forum*'u çevreleyen 4 *porticus*'tan birine diktirdiğini söyler (Gyllius *Const.* II. 23). Suda (μ. 1065. 7-9 *s.v.* <Μίλιον·=*Milion*>) da, ufak boyutlardaki *tykhe* heykelinin Constantinus tarafından yaptırılmış arabayla Hipodrom'a getirildiğini doğrulanır. Ayrıca heykelin kentin kuruluş gününde *Senatus*'ta yapılan kutlamalar sırasında toplantı salonuna taşındığını bildirilir (ayrıca bk. Ps-Kodin. *Patr. Const.* II. 29; Patr. Const. *parast.* 38; Gyllius *Const.* II. 17; 23). Ayrıca krş. Cameron-Hall 1999, 298.

[1823] Chronicon Paschale'ye (I. 529) göre meydanın ismi, genelde imparatorun kendisine ait bir unvan olan Augusta'yı taşıyan Constantinus'un annesi Helene onuruna verilmişti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Malal. *chron.* 321; Hes. Mil. *Patr. Const.* 40; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 44; II. 29; Suda μ. 1065. 1 *s.v.* <Μίλιον·=*Milion*>. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Const.* II. 17; Müller-Wiener 2003², 248.

[1824] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Greatrex 1997, 85 vd.

önceleri Augustaion *forum*'u adını taşıyan yerde, Iustinianus'un Hagia Sophia'yı yaptırırken kilisenin avlusunu temizlettiğini ve mermerle kaplattığını söyler. Sozomenus (*Hist. Eccl.* II. 3. 6) *Senatus* adı verilen meclisin Constantinus tarafından, şimdiki Hagia Sophia Kilisesi'nin güneyinde –kiliseye ne yakın ne de uzak mesafede– inşa ettirildiğini belirtmiştir. Ayrıca Constantinus'un yaptırdığı bu meclis binasının eski Roma *Senatus*'unun sahip olduğu saygınlık, düzen ve kutlamalar takvimine sahip olmasını istediğini vurgulamıştır[1825].

Augustaion *forum*'unun hemen yanında yer alan Milion aynı Roma'daki gibi[1826] tüm varış noktalarına olan yolun başlangıcına işaret ederdi[1827]. Cedrenus (*Comp. Hist.* I. 564) Constantinopolis'teki Milion'un tonoz kemeri içinde Constantinus'un ve annesi Helene'nin birer heykeli bulunduğunu belirtir[1828]. Suda (μ. 1065. 1-2 *s.v.* <Μίλιον·=*Milion*>) bu konuda Cedrenus ile aynı fikirdedir. Ps.-Kodinos (*Patr. Const.* II. 42) ve Suda (μ. 1065. 5-6 *s.v.* <Μίλιον·=*Milion*>) iki antik sütun üzerinde dayalı 4 atın çektiği eski zamandan kalma arabanın Milion'da olduğunu söyler. Burada Constantinus Azotus Zaferi'nden sonra, ordusunun coşkun sevinç gösterilerini kabul etmiştir (Gyllius *Const.* II. 23). Aynı şekilde burada Byzas'ın da övgüyle kutsandığı bilinmektedir[1829].

[1825] Valesius'a (*Orig.* VI. 30) göre ise Constantinus, Byzantion'da mensupları *clari* [saygın/mümtaz] olarak adlandırılan ikinci derecede bir *Senatus* kurmuştur. Ayrıca bk. Gyllius *Const.* II. 17.

[1826] Roma'da Augustus tarafından *capite Fori Romani*'de inşa edilen ve imparatorluktaki kentlerin Roma'ya olan uzaklığını belirten Altın Miltaşı [*Milliarium Aureum*] kentin merkezine işaret ediyordu. Constantinus tarafından Byzantion üzerine kurulan yeni başkentte Byzas Suru olarak adlandırılan surun bir kapısının önünde, anayolun dönemecinde inşa edilen Milion ise, artık Akdeniz Dünyası'nın yeni başkentinin sembolik olarak değiştiğini meşrulaştırıyor ve yeni referans noktası olarak Constantinopolis'i işaret ediyordu. Böylelikle Milion, Constantinopolis'in Ayrıca bk. Müller-Wiener 2003[2], 216 vdd.

[1827] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 52. Plinius (*nat.* III. 5 [66]), başlangıç noktasını gösteren mil taşının Roma *forum*'unun başına dikildiğini ifade eder. Roma'da bulunan ve asıl ismi *Milliarium Aureum* olan bu mihenk noktası batıdaki tüm yolların uzaklık referansı konumundaydı. Constantinopolis'teki Milion ise, Byzantion'un Trakya kapılarından birinden başlayıp, Adriyatik'e kadar uzanan Roma anayolu *via Egnatia* için sıfır noktasıydı (Freely-Çakmak 2005, 24).

[1828] Hes. Mil. *Patr. Const.* 40; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 44; II. 29.

[1829] *Anth. Graec.* XVI. 66-67; Suda μ. 1065. 7 *s.v.* <Μίλιον·=*Milion*>.

Kentin Trakya kapılarından birinde olan Milion'un yeri ve işlevi Constantinopolis'in Fatih Sultan Mehmed tarafından fethinden sonra değiştirilmiştir. Hagia Sophia'nın karşısında duran su terazisinin yapımında inşaat malzemesi olarak kullanılmak üzere yıkılmıştır.

Milion yakınlarında Septimius Severus'un büyük bir fil heykeli yaptırdığı rivayet edilirdi. Bu heykelin öyküsü şöyleydi: Burada bakıcısıyla birlikte bir fil ve yakınında terazi/terazi kolu sanatını icra eden bir 'sarraf/kuyumcu' (= *argyrokopos* [ἀργυροκόπος]=*argentarius*) vardı. Sarraf bir gün soyuldu. Soygun için filin bakıcısını suçladı. Fili bir yere kapamasını söyleyerek bakıcıyı ölümle tehdit etti. Bakıcı tehditlere kulak asmayınca onu öldürdü. Cesedini de filin önüne attı. Bu duruma öfkelenen fil sarrafı öldürdü. Septimius Severus olayı öğrenince file kurban kesti. Oraya fil ile bakıcısının tunçtan yapılma heykellerini diktirdi[1830].

Gene bu yakınlarda Constantinus'un çatısını tunçla kaplattığından ötürü Khalke adı verilen sarayı bulunurdu[1831]. Bu sarayın hemen yakınlarında ise, Ephesos Artemis'ine adanmış bir tapınak yer alırdı[1832]. Constantinus'un sarayı ile *forum* arasında ise, kentin ünlü yeri Lausos[1833] vardı. Burada, aralarında antikçağ sanatının en önemli ustalarının eserleri olan bazı heykeller dahil olmak üzere, çok sayıda sanat eseri sergilenirdi. Cedrenus'a (*Comp. Hist.* I. 564; ayrıca bk. 616) göre, bunlar arasında Lindos Athena'sı ön plana çıkardı. Skyllis ve Dipoenos'un[1834] eseri olan bu heykel zümrütten

---

[1830] Suda β. 157. 5-7 *s.v.* <Βασιλική·=*Basilikē*>; Patr. Const. *parast.* 37; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Const.* II. 19.

[1831] Saray, bügünkü Sultanahmet Meydanı ile Marmara Denizi kıyısı arasında kalan alanda inşa edilmişti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 59.

Zosimos (II. 31. 1), Constantinus'un yeni kurduğu bu kente, Roma'dakilerden aşağı kalmayan saraylar inşa ettirdiğini yazar. Eusebios (*Vit. Const.* III. 48. 2), Constantinus'un Yeni Roma'yı ve sarayı süsleyerek ünlü kıldığını bildirir. Aziz Hieronymus ise, imparatorun büyük çabalar harcayarak Constantinopolis'i saraylarla süslediğini dile getirmiştir. Aziz'e göre, "*O Yeni Roma'sını iyice donatmak için neredeyse bütün kentleri soymuştur*". Eusebios (*Vit. Const.* III. 54. 2-3) buna Constantinus'un hükümdarlığı altında bulunan tüm eski tapınaklardaki heykellerin alınıp getirilmesini; tahta olanların yakılmasını; en iyi işçilik ürünü tunç heykellerin ise, kenti süslemek için her yerden toplanarak yeni kurduğu kente taşınmasını emrettiğini bildirir. Onları kentin caddelerine, Hipodrom'a ve saraya diktirdiğini söyler (ayrıca bk. Lib. *Or.* 30. 6; Chron. Pasch. I. 528-529; Eun. *vit. Soph.* VI. 2 [462]). Daha detaylı bilgi için bk. Cameron and Hall 1999, 298; 301 vdd.; Müller-Wiener 2003², 229 vdd.

[1832] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* II. 28; ayrıca bk. Patr. Const. *parast.* 44*a*.

[1833] P. Gyllius'a (*Const.* II. 25) göre, bu yöre adını burada yer alan ünlü Athena heykelinden almış olabilirdi. Zira Athena, 'halkları yükselten/harekete geçiren' (= *laossoos* [λαοσσόος]) *epitheton*'u taşırdı.

[1834] Skyllis ve Dipoenos, Kyros'un Pers kralı olmasından önce, *ca.* ellinci Olimpiyat Oyunları zamanında Girit Adası'nda doğmuşlardır. Söz konusu heykeltraşların Apollon, Artemis, Herakles ve yıldırım çarpan Athena heykelleri yaptıkları bilinmektedir. Plinius (*nat.* XXXVI. 4 [14]), Dipoenos'un Ambrakia, Argos ve Kleon heykelleri de yonttuğunu bildirir; ancak Lindos Athena'sına değinmemektedir.

yapılmış olup, 4 *cubitus*[1835]=177.6 cm yüksekliğindeydi. Bu heykeli Mısır Firavun'u Sesostris'in, Lindos'un tiranı bilge Kleobulos'a hediye ettiği rivayet edilirdi[1836]. Cedrenus (*Comp. Hist.* I. 564) burada, ayrıca tüm antikçağda ünlenmiş Knidos Aphrodite'sinin beyaz mermerden yapılma heykelinin de teşhir edildiğini belirtir. Praksiteles bu yontusunda Aphrodite'yi çıplak tasvir etmişti. Tanrıça sadece eliyle bedeninin mahrem yerini örmüştü. Bunlardan başka burada, Lysippos ve Khios'lu Bupalos'un eseri olan Samos Hera'sı; Myndos'tan getirilmiş okuyla birlikte kanatlı Eros; Olympia Tapınağı'ndaki Pheidias'ın altın ve fildişinden yapılma Zeus heykeli[1837] ve Lysippos'un Kronos –başının arkasındaki saçları kaybolmuştur– *etc.* gibi heykellerle birçok hayvan yontusu burada sergilenirdi[1838].

Eustathius (*Comm. in Dion. Per.* 142-143) ve Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*), Phaborinos'tan yaptıkları alıntıya istinaden, beşinci bölgede yer alan Phosphoros'un Byzantion'un limanı olduğunu bildirirler[1839]. Yazarlar (*loc. cit.*), limanın adını Makedonya Kralı II. Philippos'un İÖ. 339 yılındaki Byzantion kuşatması sırasında aldığının altını çizerler. II. Philippos'un Byzantion'a surların altından gizlice girebilmek için askerlerine geceleyin yeraltı tüneli kazdırdığını söylerler. Ancak bir gece Hekate (Ay Tanrıçası) sayesinde Philippos'un bu tuzağı Byzantion'lu gözcüler tarafından görülmüştür[1840]. Bulutların arasından çıkan ay ışığı sayesinde II. Philippos'un askerleri görülmüş ve böylelikle kralın dikkatlice hazırlanmış bir planı daha boşa çıkarılmıştır. Bu durumu Byzantion'lular ay tanrıçasının geceleyin hazır bulunarak Byzantion halkına ışığı ve kurtuluşu taşıdığı şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca ayın

---

[1835] 1 *cubitus*, dirsek ile parmak ucu arasıdır; 44.4 cm'ye denk gelir.

[1836] Theophrastos (*Lap.* 24) Mısırlı yorumcuların yazılarında Babil kralının Mısır firavununa armağan olarak 4 *cubitus*=177.6 cm uzunluğunda ve 3 *cubitus*=133.2 cm eninde zümrüt gönderdiğine dair bir not bulunduğunu anlatır.

[1837] Söz konusu heykel antikçağın 7 harikasından biri sayılırdı.

[1838] Ced. *Comp. Hist.* I. 564; 616. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Const.* II. 25; Müller-Wiener 2003[2], 238.

[1839] Bununla birlikte yazarlar limanın kentin neresinde yer aldığı konusunda herhangi bir yorumda bulunmamaktadırlar. Ancak *Kentin Bölgelerinin Eski Tasviri* adlı eserden yola çıkılarak, bu limanın Byzantion'un Keras Körfezi'ne bakan ikinci koyundaki limanı –bugünkü Sirkeci İskelesi– mevkinde bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (ayrıca bk. Gylllius *Const.* III. 1).

[1840] Hes. Mil. *Patr. Const.* 27; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*.

Işık taşıyan *epitheton*'unun hem Hekate'nin hem de Artemis'in lakabı/sıfatı olduğuna ilişkin olarak bk. Plut. *mor.* XIV. 1119 *e-f*: *Adversus Colotem* 22 dn. *h*.

yansıdığı rıhtıma da 'ışık getiren/taşıyan'[1841] (= *phōsphoros* [φωσφόρος]) adını vermişlerdir[1842].

Phosphoros Limanı'nın hemen yanında ise (altıncı bölgede), kentin diğer limanı Neorion (Bahçekapı) bulunurdu. Neorion'un konumuna Zosimos (II. 30. 3) açıklık getirmektedir. Tarihçiye (*loc. cit.*) göre, eski Byzantion'u betimlerken, kentin Keras'ın (Haliç) oluşturduğu kıstağın parçası olan bir tepede yer aldığını belirtir. Byzantion surlarının ise, tepe boyunca Haliç'ten Marmara Denizi'ne kadar ilerlediğini söyler. Surlar batı tarafta, Aphrodite Tapınağı'na, kuzeyde ise, Neorion Limanı'na kadar alçalarak uzandığını anlatır[1843].

Byzantion'lu Dionysios'a (ll. 2 *fr.* 9) göre, Byzantion'un surlarının dışında kalan bu alanda (beşinci bölgede); körfezin hemen üstünde Ge Tapınağı yer alırdı. Ge'nin biraz yukarısında ise, Demeter ve Kore (Persephone) ikili tapınakları vardı[1844]. Bunların yakınında ise, Byzantion'luların kentin kurtuluşuna yardımcı olan Hekate için kentin bu bölümünde bir tapınak inşa ettikleri ve heykel diktikleri anlaşılmaktadır[1845]. Zira gene bu bölgede yer alan Byzantion yüksek meclisi *Strategion*'da Hekate'nin üçayaklı kazanı bulunurdu[1846].

[1841] Plutarkhos'a (*mor.* XIV. 1119 *e-f*: *Adversus Colotem* 22 dn. *h*) göre, Artemis'in ışık taşıyan/getiren (= *phōsphoros* [φωσφόρος]) lakabının yanı sıra ay tanrıçasının aynı zamanda 'parlak' (= *phōteinē* [φωτεινή]) ve 'ışık veren' (= *phōtizousa* [φωτίζουσα]) sıfatları da bulunmaktaydı (*mor.* IV. 282 *c*: *Quaestiones Romanae* 77).

[1842] P. Gylllius (*Const.* III. 1) bu durumun eskiden Bosporos adı verilen limanın zaman içinde isminin Byzantion'lular tarafından çarpıtılarak söylenmesi sonucu Phosporos adıyla anılmasına da bağlanabileceğini dile getirmektedir.

[1843] Ayrıca bk. Gylllius *Const.* III. 1.

[1844] Ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 17 [*ad* 6. 3].

[1845] Hes. Mil. *Patr. Const.* 27.

Bu nedenle, Byzantion sikkelerinde tanrıçanın sembolü olan hilal ve yıldız betimlenmiştir (*BMC Thrace* 96 vd. n° 38-42; 105 n° 109). *OCD s.v.* "Byzantium" s. 150; Tekin 2005[3], 32.

[1846] Cedrenus'a (*Comp. Hist.* I. 563) göre, *Strategion*'un önünde Constantinus'un at üzerinde ve elinde haç tutan bir heykeli yer alırdı. Gylllius *Const.* III. 1. Thrakion meydanı ile Augustaion'un kuzeyinde ise, Miletos'lu Hesykhios'un (*Patr. Const.* 39-40) sözünü ettiği *Strategion* adı verilen üst düzey devlet yöneticilerinin karar aldığı meclis bulunurdu. Burası aynı zamanda, (ἐν τῷ Στρατηγίῳ λεγομένῳ φόρῳ) *forum* olarak da adlandırılırdı. Septimius Severus tarafından onarılan (Malal. *chron.* 292; Chron. Pasch. I. 495; Suda ς. 181. 3 *s.v.* <Σεβῆρος·=*Severus*>) *Strategion*'un yer aldığı bu *forum*'a Constantinus tarafından Dodona Zeus'unun ve Athena Palladion'un heykelleri yerleştirilmişti. Athena Palladion'a ait diğer bir heykel ise, Constantinus'un sarayının avlusuna dikilmişti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Zos. V. 24. 7; Hes. Mil. *Patr. Const.* 41; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 43-44; 46.

Kentin *akropolis*'ten başlayan surları Eugenios Kulesi'ne kadar uzanır ve oradan *Strategion*'a kadar yükselirdi. Bu yakınlarda Aias ve Akhilleus'un sunakları ile Akhilleus Hamamı yer almaktaydı[1847]. Sokrates (*HE.* I. 17), Constantinus'un yeni kurduğu bu kenti, ikinci bir Roma yapmak amacıyla bir yasa çıkarttığını belirtir. Bu yasa metnini kamuya açık olarak bir sütuna kazıtmıştı. Bu sütunu da Constantinus *forum*'undaki kendi atlı heykelinin yanına (Çemberlitaş) diktirtmişti[1848].

Zosimos (II. 30. 4), eskiden Byzantion'un kara surunun kapısının bulunduğu yerde, kentin altıncı bölgesinde, Constantinus'un oval biçimli bir *forum* yaptırdığını anlatır. Constantinus'un bu *forum*'u birbiri üzerine yerleştirilmiş iki katlı *porticus*'la kuşattığını söyler. Burada ayrıca Prokonnesos mermerinden yapılmış karşılıklı iki kemerli geçit inşa ettirdiğini belirtir. Bunlar aracılığıyla Severus *porticus*'una girildiğini ve eski kentten çıkıldığını vurgular[1849]. Constantinus'un kendi adıyla anılan bu *forum*'a[1850] *purpurea* 'erguvan renkli' defne dalı çemberlerle süslenmiş olağanüstü büyüklükte bir anıt-sütun diktirmişti[1851]. Sütunun üstünde ise; gerek yapılış tarzı gerekse olağanüstü büyüklüğü nedeniyle hayranlık uyandırdığı kadar, nefes alıyor görünümüyle gerçeğe yakın tunç bir heykel yer almaktaydı. Bu yontu, Constantinus için özel olarak yapılmış, imparatoru betimleyen bir eser değildi. Heykelin Troya Apollon'unun tasviri olduğu söylenirdi. Constantinus'un onu Troya'dan getirterek kendisine ithaf ettiği; başına ise, İsa'yı çarmıha rapteden çivilerden bazılarının yerleştirilmiş olduğu rivayet edilirdi[1852]. Zonaras (*epit. hist.* 18) yaşadığı çağda, İS. XI.-XII. yüzyılda sütunun üstündeki heykelle birlikte hâlâ yerinde olduğunu bildirmiştir[1853].

[1847] Hes. Mil. *Patr. Const.* 16; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 52; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* III. 1; Kubitschek 1970², *col.* 1119; 1124.

[1848] Lydus'a (*de Mag.* III. 70. 3 dn. *v*) göre, kentin merkezinden Constantinus *forum*'una doğru sütunlu bir cadde uzanmaktaydı. Söz konusu cadde ve sütunlar Campania'lılar (Naples civarı) tarafından Constantinus'un onuruna inşa ettirilmişti.

[1849] Gyllius *Const.* II. 17.

[1850] Eskiden burası Plakoton *forum*'u olarak adlandırılmaktaydı (Sok. *HE.* I. 38; Zon. *epit. hist.* 18). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Const.* III. 3.

[1851] Sok. *HE.* I. 17; 38; Ced. *Comp. Hist.* I. 564. Sütunun Roma'dan getirildiği üzerine bir söylenti vardır. Daha detaylı bilgi için bk. Gyllius *Const.* III. 3.

[1852] Zon. *epit. hist.* 18.

Chronicon Paschale'ye (I. 528) göre Constantinus, Byzantion'da büyük ve çok güzel bir *forum* inşa etti. *Forum*'un tam ortasına Thebai taşından yapılma, hayranlık uyandırıcı, yüksek bir sütun dikti. Sütunun tepesine, başında ışınlar taşıyan kendi heykelini koydu. Bu bronz heykel Phrygia'dan getirilmişti (ayrıca bk. Lightfoot 2002, 30; Freely-Çakmak 2005, 25). Cedrenus'a (*Comp. Hist.* I. 564) göre, sütunun altına; ayrıca dekoratif amaçlı 12 sepet koyulmuştu (Gylllius *Const.* III. 3). daha detaylı bilgi

Sütun porfir/Thebai taşından yapılmış, her yönde 3.25 m genişlikte ve 9.76 m yükseklikteki taş duvar tekniğiyle yapılmış biçimsiz bir podyum üzerine yerleştirilmişti[1854]. Sütunun gövdesi, 25 m olup tam yüksekliği yaklaşık 34.8 m'dir. Esasen sütun, beş basamak üzerinde yükselen kare biçimli bir alt kaideye oturmaktaydı. Alt kaidenin üzerinde porfirden *plinthos*, sonra sütun kaidesi yer almaktaydı. Gövde tıpkı omurlar gibi birbiriyle birleşen 7 tane porfir silindir taştan meydana gelmekteydi. Günümüzde sütunun en tepesinde var olan 10 sıralık taş örgü ile üzerindeki mermer blok yerine[1855], tahminen Korinthos üslubunda büyük bir sütun başlığı vardı. Eskiden taşların birleşme yerleri çelenk, kuşak, *torus* ve aradaki *scotia*'lar tarafından kaplandığı için fark edilemezdi[1856]. Sütun şimdi gövdesini kuşatan defne dalları ve meyve taneleriyle örülmüş çemberlerden ve üzerindeki heykelden yoksundur. Yangın, deprem, şiddetli rüzgarlar ve zamanın aşımıyla yerlerinden düşen bu çelenklerin yerini şimdi yıpranmış demir çemberler almıştır[1857].

Zonaras'a (*epit. hist.* 18) göre Constantinus, ayrıca Troya'daki Athena Palladion heykelini getirterek Plakoton=kendi *forum*'una diktirtmişti[1858]. Constantinus *forum*'unun batısında ise, miğferi ve boyun çevresini saran

için bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 39; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* II. 45. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MacMullen 1997, 34; Herrin 2008, 6.

[1853] Söz konusu heykelin Alexius Comnenus Dönemi'nde, İÖ. 1105 yılının 5 Nisanı'nda çıkan şiddetli bir fırtına sırasında yerinden koparak düştüğü ve altından geçenleri ezdiği söylenmektedir. Alexius Comnenus'un iyi icraatlarının yazarı, fırtına sırasında çakan bir şimşeğin sadece heykeli değil; aynı zamanda sütunun 3 çelenk çemberini de yerinden söktüğünü anlatır (Zon. *epit. hist.* 18; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 45*a*). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Const.* III. 3; Preger 1989[2], 138; Fowden 1987, 55dn. 35.

[1854] Sütunun günümüzde görülen alt kısmındaki taş örgüsü 1779 yılında sütunu desteklemek amacıyla yapılmıştır.

[1855] Sütunun üzerindeki heykelin İS. 1105 yılındaki şiddetli rüzgar sonucu devrilmesinden yarım yüzyıl sonra Manuel I Comnenus sütun başlığının yerine bugünkü taş örgüyü yaptırmış ve üzerine büyük bir haç diktirtmiştir.

[1856] Sütun 'levha' (= *plaks* [πλάξ]) adı verilen düz ve geniş taşlarla kaplandığından bazı tarihçiler ve halk arasında bu sütunun tek parça mermerden yapıldığı düşünülürdü (Gyllius *Const.* III. 3).

[1857] Gyllius *Const.* III. 3; ayrıca bk. Byrd 2002, 9 vd.; Lightfoot 2002, 28 vdd.

Sütundaki demir kelepçeler İS. 416 yılında sütunun en alt kısmından bir parça koptuğunda anıtı sağlamlaştırmak için eklenmiştir. Bu demir kelepçeler sütun 1980 yılında restore edildiğinde yerlerini çelik bantlara bırakmışlardır. Ayrıca bk. Freely-Çakmak 2005, 25.

[1858] Ayrıca krş. Hes. Mil. *Patr. Const.* 41; Malal. *chron.* 320; Proc. *de Bell.* VIII. 25. 24; Chron. Pasch. I. 528; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 46.

yılanlarla Gorgo tasviri taşıyan Lindos'lu Athena heykeli yer alırdı. *Forum*'un batı tarafında ise, şakakları yengeç kıskaçlarıyla sarılmış Amphitrite ile bir siren heykeli sergilenirdi[1859].

Cedrenus'a (*Comp. Hist.* I. 565) göre, Constaninus *forum*'unun kuzey tarafında, tunç ve porfir heykellerle süslü büyük bir *Senatus* binası inşa edilmişti[1860]. Bu binada Traianus'un İskitlerden elde ettiği ganimetle yaptırdığı Ephesos Artemis'inin kapısı bulunurdu. Bu kapının üst tarafındaki frizin[1861] kabartmalarında tanrılarla devlerin savaşı betimlenmişti. Burada, şimşek yağdıran Zeus; üç dişli mızrağıyla Poseidon; oklarıyla Apollon yer alırdı. Kapının alt bölümündeki kabartmalar ise, devlerin ejderhalara karşı elleriyle taş/toprak fırlatmaları ve acımasız bakışlarıyla yukarıya doğru yönelmeleri tasvir edilmişti. *Senatus*'un karşısında ise, bir *nymphaion*[1862] bulunurdu[1863]. Gene kentin bu bölümünde, Keras Körfezi'nin çıkışında ya da karadan ayrıldığı yerde, Hera ve Hades'e adanmış tapınakların yer aldığı düşünülmektedir. Ancak söz konusu tapınaklar daha antikçağda savaşlar sırasında tahrip edildiğinden, bunlardan geriye sadece isimleri kalmıştır[1864].

Kentin Marmara'ya bakan dokuzuncu bölgesi, antikçağda Amastrianon olarak da bilinirdi. Cedrenus'a (*Comp. Hist.* I. 566) göre, yörenin bu şekilde anılmasının iki nedeni olabilirdi. Bunlardan ilki Paphlagonia'nın Amastris (Amasra) kentinden gelen makbul olmayan bir adamın buraya yerleşmiş olmasıydı. İkinci neden ise, yerin kötü şöhretinden kaynaklanmış olabilirdi. Çünkü kentteki hapishanelerin bu civarda olması sebebiyle tüm suçlular ve katiller cezalarını burada çekerlerdi. Bu yüzden, Paphlagonia'lılara ait bu utanç verici ad buraya uygun görülmüştü. Bununla birlikte kentin bu bölümünde eskiden Helios (Güneş) ve Selene'ye (Ay) ait çok büyük bir tapınak inşa edilmişti. Tapınakta Güneş'in 4 tekerlekli beyaz bir arabada, Ay'ı gelin gibi götürürken betimleyen bir tasviri olduğu söylenirdi[1865]. Diğer bir

---

[1859] Ced. *Comp. Hist.* 565.

[1860] Ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 39.

[1861] Bir şerit gibi uzunlamasına gelişen bezemedir. İçerdiği motif geometrik, floral ya da figürlü olabilir.

[1862] Anıtsal çeşme yapısıdır. Kente su sağlamanın yanı sıra, kenti süslemeye yönelik bir yapıdır.

[1863] Kapalıçarşı İS. 1546 yılında çıkan büyük yangında yandığında, söz konusu *nymphaion*'un kalıntıları çarşının batıya bakan yüksek noktasında P. Gyllius (*Const.* I. 10) tarafından tespit edilmişti. Yapı esas itibariyle tuğla tonozu 45 sütunla taşıyan bir *nymphaion*'a aitti.

[1864] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 9; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* III. 4.

[1865] Ced. *Comp. Hist.* I. 566; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* II. 52; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Const.* III. 8.

resimde ise, elinde hükümdarlık asasıyla oturan bir kişi, hükümran halklara boyun eğilmesini öğütlerken betimlenmişti. Tapınakta, ayrıca Pheidias'ın eseri olduğu söylenen, yatakta uzanmış gibi tasvir edilen Zeus'un beyaz mermerden bir heykeli yer alırdı[1866].

Kentin bu bölümünde, adını Constantinus'un kız kardeşi Anastasia'dan aldığı söylenen bir hamam inşa edilmişti[1867]. Burada ayrıca Kykla (Çemberler) adı verilen limanda Byzantion'lular kentlerine saldıran düşmanı kuşatarak bozguna uğratmışlardı. Bu bakımdan buraya Athena *Promakhos* sunağı dikmişlerdi[1868].

Suda'ya (χ. 65. 1-8 <Ξηρόλοφος·=*Ksērolophos*>) göre, Kserolophos olarak adlandırılan, kentin on ikinci bölgesinde, 16 burmalı sütun ile Artemis'e ait birleşik bir anıt vardı[1869]. Burada ayrıca kurucu Severus'un heykeli ile imparatorun birçok adak sunduğu, bazen de kehanet aldığı, görülmeye değer üçayaklı bir anıt –kazan biçimli kaide üzerindeki heykel(?)/ kehanet kazanı biçiminde anıt– bulunduğunu bilinmektedir[1870].

Kentin on üçüncü bölgesinde, Galata'nın arkasında, başlarında Byzas'ın bulunduğu koloni kurucularının Amphiaraos Tapınağı kurdukları söylenirdi[1871]. Onun biraz yukarısında ise, Poseidon'un ufak bir tapınağı yer alırdı[1872]. Gene bu civarda Artemis *Phosphoros/Lucifera* (Işık saçan) ve Aphrodite *Galenaie/Praeia*'nın (Dalgaları/denizi yatıştıran/sakinleştiren) tapınakları bulunurdu[1873].

Sonuç olarak antikçağda yalnız siyasal anlamda değil; kültürel olarak da son derece kuvvetli bir yapıya sahip olan Byzantion kuruluşundan itibaren sürekli yerleşim görmüş ve gelişmiştir. Bununla birlikte Byzantion'a ait kalıntılar büyük ölçüde Septimius Severus'un İS. 196 yılında kendisine açlık sebebiyle teslim olan kenti adeta yerle bir etmesiyle büyük ölçüde tahrip

---

[1866] Ced. *Comp. Hist.* I. 567; ayrıca bk. Patr. Const. *parast.* 41.

[1867] Gyllius *Const.* III. 8.

[1868] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 12; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* III. 9.

[1869] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ps.-Kodin. *Patr. Const.* II. 19; 105. A. Cameron ve J. Herrin'e (1984, 196) göre, alternatif olarak bu anıt üzerindeki Ephesos Artemis'i gibi tanrıçanın değişik yönlerini karakterize eden figürler yer almış olabilirdi. S. Bassett'e (2004, 187) göre ise, bu anıt çok figürlü birleşik, heykel kombinasyonundan ibaretti.

[1870] Kserolophos'ta P. Gyllius (*Const.* IV. 8) çok eski bir Apollon kazanı görmüş ve üzerindeki Aiolia lehçesinde yazılmış epigramın δημοφόων λαοκόων kısmını okumuştu.

[1871] Dion. Byz. II. 5 *fr.* 26; Hes. Mil. *Patr. Const.* 16.

[1872] Hes. Mil. *Patr. Const.* 16.

[1873] Dion. Byz. II. 6 *fr.* 27; Hes. Mil. *Patr. Const.* 16; ayrıca bk. Dion. Byz. *Const.* IV. 11.

edilmiştir. Geç de olsa yaptığı hatanın farkına varan Severus ve özellikle oğlu Caracalla'nın çabalarıyla kent tekrar ayağa kaldırılmaya gayret edilmiştir. Ancak bu girişimler yeterli olmamıştır. Kentin İS. 326 yılında Constantinus tarafından Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti ilan edilmesiyle çehresi ve çevresi değişmiştir. Bu şekilde Doğu Roma İmparatorluğu'nun yanında bir bakıma Hristiyanlığın da başkenti olan kent yeniden imar edilmiştir. Kentin ana caddesinde yürüyen biri Mısır'dan getirilmiş dikme taşlar; heykellerle süslenmiş anıt sütunlar ve her biri usta birer elden çıkmış mermer yontular görebilmekte; Constantinus'un dünyanın dört bir yanından topladığı güzellik ve estetik bakımından eşsiz sanat eserleriyle süslediği meydanlarda hoşça gezinerek vakit geçirebilmekteydi[1874]. Kentte gösterişli hamamlar; sarnıçlar; uzak denizlerden gelen gemicilere hizmet veren korunaklı limanlar, her türlü eşyanın alınıp satıldığı geniş *forum*'lar vardı. Öyle ki imparatorlar Byzantion'u süslemek ve donatmak adına bütün diğer kentleri soymuştu. Bütün bunlar yapılırken Byzantion'un da kültürel kimliği değişmiş kentteki çok sayıdaki tapınak yağmalanmış; bunlardan alınan mermerler, sütunlar ve süslemelerle yeni dinin kiliseleri donatılmıştır.

Dördüncü Haçlı Seferi sırasında ise, Latinler davetsiz bir şekilde Doğu Roma *territorium*'una girdiklerinde sıcak bir tavır ile işbirliği beklerken şüphe, soğuk bir karşılama ve direnişle karşılaştılar. Haçlılar bu durumu düşmanca bir hareket olarak algıladılar ve İS. 1204 yılında Constantinopolis'i işgal edip kenti talan ettiler. Aynı şekilde kent, 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçince, kentte yer alan birçok kilise yağmalanmış ve bunlardan alınan mermerler, sütunlar ve süslemeler bu sefer camilerin yapımında kullanılmıştır. Hagia Sophia, İmrahor gibi birçok kilise ise, camiye çevrilerek kullanımını sürdürmüştür. Öyle ki, İS. 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kentteki cami sayısı 300'ü geçmiştir. Bu bakımdan Byzantion'un antikçağdaki yapılarından ve surlarından günümüze hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Bunlara ilişkin bilgiler; ancak antik kaynaklardan edinilebilmektedir. Bununla birlikte yapılan kısmı ve sınırlı araştırmalar sonucunda adliye binasının bulunduğu kesimde, İÖ. VI. yüzyıla inen izlere rastlanmıştır. İstanbul'un Çemberlitaş, Beyazıt ve Laleli semtlerinin yayıldığı alanın antik kentin *nekropolis*'ini (mezarlık) oluşturduğu ortaya

---

[1874] Libanius'a (*Or.* 30. 6; 37) göre Constantinus, Constantinopolis'i inşa ederken antikçağın birçok tapınağını soymuştu. Ayrıca tapınaklardaki *pagan* tanrı heykelleri yerlerinden sökülerek Constantinopolis'e getirilmiş ve kentteki Hipodrom, *Senatus* binası (Chron. Pasch. I. 528-529), *forum*'lar ve saray *etc.* bu heykellerle süslenmişti (ayrıca bk. Euseb. *Vit. Const.* III. 48. 2; 54. 2; *de Laud. Const.* VIII. 2-IX. 2; Eun. *vit. Soph.* VI. 2 [462]). Daha detaylı bilgi için bk. Alfoldi 1947, 10 vdd.; Mango 1963, 55 vdd.; Bassett 1991, 87 vdd.; Cameron-Hall 1999, 302.

çıkarılmıştır. Burada yapılan kurtarma kazıları sırasında ele geçen buluntulardan *nekropolis*'in; Hellenistik ve Roma dönemlerine ait olduğu anlaşılmıştır. Kentin, ancak Doğu Roma Dönemi yapıları kısmen ayaktadır ve kazı için elverişli durumdadır. Çünkü antikçağın Byzantion'u, Doğu Roma İmparatorluğu zamanında ve Orta Çağ'da Constantinopolis, Osmanlı Dönemi'nde Kostantiniyye (ve bazen de İslambol) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte İstanbul olarak günümüze kadar yoğun iskana sahne olmuştur. Bu bakımdan kentin Klasik, Hellenistik ve Roma dönem yapıları toprak altındadır. Kentleşme kültürü nedeniyle buralarda arkeolojik kazı çalışmaları yapmak hemen hemen imkansızdır.

2. Boğazın Trakya Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar

Byzantion'un kurulduğu Bosporos Burnu'nda (Sarayburnu) ve onun hemen arkasında yükselen tepenin üstünde; kentin *akropolis*'inde antikçağda birçok ünlü tapınak ve sunak yer alırdı. Bunlardan ilki Byzantion'a yerleşen Megara'lı kolonistlerin tapındığı Athena Sunağı'ydı. Kolonistler Sarayburnu sahillerinde, Byzantion'u kurmak için yörenin otokton halkıyla savaşıp onları yendikleri yerde, 'karaya çıkan' Athena (= *Ekbasia*[1875] [Ἐκβάσια]) sunağı dikmişlerdi. Aynı şekilde kentte, kolonistlerin bozguna uğrattığı yerel halktan dolayı tanrıça adına 'bozguna uğratan' Athena (=*Skedasias*[1876] [Σκεδασίας]=Pallas *Dissipatoria*) sunağı inşa edilmişti[1877]. Sarayburnu üzerinde Athena *Ekbasia*'nın yanı sıra; ayrıca Poseidon Tapınağı ve *temenos*'u yer alırdı[1878]. *Akropolis*'in eteklerinde ise, Khrysopolis istika-

---

[1875] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1; II. 1 *fr.* 8; III. 2 *fr.* 54=Gyllius *Bosp.* III. 2; *Const.* II. 2; 24.

Rhodos'lu Apollonios'a (*argon.* I. str. 966) göre, Kyzikos'ta da Apollon *Ekbasios* Sunağı vardı. Bu sunak ismini 'karaya çıkılan/ayak basılan yer' (= *ekbatēria* [ἐκβατηρία]) sıfatından almış olsa gerektir. Bu bakımdan İskenderiyeli Hesykhios (*lex.* ε. 1288.1 *s.v.* <Ἐκβατηρία=*Ekbatēria*>) sunağın *ekbateria* olarak da nitelendirilebileceğini nakleder. Ayrıca Siphnos'ta Artemis'e bu atribüyle tapınılan bir sunak olduğunu belirtir (Dion. Byz. II. 1 *fr.* 8=Gyllius *Bosp.* II. 1; Const. II. 2). Ayrıca bk. Dion. Byz. III. 2 *fr.* 54.

[1876] Pausanias'a (III. 12. 9) göre, Lakedaimon'luların tapınağıdır. Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 31), Athena'ya adanmış bu tapınağa değinmiştir. Ayrıca bk. Müller 1990[2], 24 *fr.* 11.

[1877] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 11=Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* III. 9) göre, bu sunak Byzantion'un üçüncü ve dördüncü tepelerinin oluşturduğu vadide, deniz düzlüğünde bulunurdu.

[1878] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 9; Hes. Mil. *Patr. Const.* 15. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 9-10=Gyllius *Bosp.* II. 2) göre, Poseidon Tapınağı'nın yanında, denize doğru çıkıntı yapan bir kaya bulunurdu. Byzantion'lular bu kayayı *stadion*'un yukarısında daha süslü ve gösterişli bir yere taşımaya çalışmışlardır. Ancak kayayı yerinden oynatmayı

metine bakan Aphrodite Tapınağı[1879] yer alırdı. Aphrodite Tapınağı'nın hemen yanında, Sarayburnu'nun Kalkhedon yönüne bakan kısmında ise, Artemis'e adanmış bir tapınak inşa edilmişti[1880]. Burası Herodotos'un[1881] sözünü ettiği eski kentteki Artemis *Orthosia*[1882] sunağı olsa gerektir[1883].

---

başaramamışlardır. Kaya denize yakın konumunu sevdiğinden midir; yoksa tanrısal bir nedenden midir bilinmez; yerinden kıpırdamamıştır (ayrıca bk. Dion. Byz. III. 2 *fr.* 54).

[1879] Zos. II. 30. 3; Malal. *chron.* 292; Chron. Pasch. I. 495.

Söz konusu tapınak, Topkapı Sarayı'nın 'Harem' bölümünün altında ya da civarında inşa edilmiş olsa gerektir.

[1880] Malal. *chron.* 292; Chron. Pasch. I. 495.

[1881] Herodotos'a (IV. 87) göre Dareios, İstanbul Boğazı kıyısına kurdurduğu köprünün önüne beyaz taştan iki sütun (*stelai*) diktirmişti. Bunlardan birinin üzerine Assur, diğerinin üzerine ise, Hellen alfabesiyle savaşa götürdüğü bütün halkların dökümünü hakkettirmişti. Byzantion'lular sonradan bu sütunları kentlerine taşıdılar. Bunlardan üzerinde Hellen yazısı bulunan sütunla *Orthosia* Artemis'inin sunağını yaptılar. Üzerinde Assur yazısının kazınmış olduğu sütun ise, Byzantion'daki Dionysos Tapınağı'nın yanına dikilmek için ayrıldı.

[1882] *Orthōsia/orthia* [ὀρθωσία/ὀρθία], Lakedaimonia ve Arkadia'da Artemis'e verilen bir sıfattı. Lakedaimonia'daki *Orthosia/Orthia* –Artemis'in bu lakabının anlamı bilinmemektedir– sunağında Sparta'lı çocuklar, tanrıçanın bayramı sırasında kırbaçlanırlardı (konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *CIG* 1064). Bu bakımdan Artemis *Orthosia* kültünün kolonistler tarafından ana kent Megara'dan getirildiği yeni kurulan Byzantion'a adapte edildiği düşünülebilir.

Plutarkhos'a (*mor.* III. 239 *d*: *Instituta Laconica* 40) göre de, Sparta'da çocuklar Artemis Orthia Sunağı'nın önünde bütün bir gün boyunca kırbaçlanırdı. Sıklıkla ölüm derecesinde kırbaçlanmalarına rağmen çocuklar buna cesurca dayanırlardı. Neşeyle ve gurur içinde birbirlerinden üstün olduklarını kanıtlamak için yarışırlardı. Yarışmanın galibi en fazla kırbaç darbesine dayanan ve en uzun süre dövülmesine karşın bu duruma cesurca göğüs geren olurdu. Yarışmanın birincisi kentte özel bir ün kazanırdı. Bu yarışmaya Sparta'da 'şiddetlice kırbaçlama/kırbaçlanma' (= *diamastigōsis* [διαμαστίγωσις]) denirdi. Her yıl düzenlenirdi. Söz konusu yarışmaya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Ksen. *Lake. polit.* II. 9 dn. 2; Cic. *Tusc.* II. 14. 34 dn. 3; Plut. *Lykur.* XVIII. 1; *Arist.* XVII. 8; Paus. III. 16. 10; Lucian. *Anachar.* 38; Philostr. *vit. Apoll.* VI. 20. 1-6; Nikol. *fr.* 114. 11.

P. Gyllius'a (*Const.* II. 2) göre Laurentius, *orthosia*'yı, Artemis'in gebe kadınları yukarı kaldırıp doğrultarak doğumlarına yardım etmesinden ötürü *erecta* 'kaldıran' olarak çevirmiştir. Plutarkhos (*mor.* VIII. 239 *d*: *Instituta Laconica* 40; ayrıca bk. *mor.* IV. 282 *c*: *Quaestiones Romanae* 77) ise aynı zamanda ay tanrıçası olan Artemis'in gebe kadınların doğumlarına yardımcı olmasından dolayı 'çocuk yatağı' (= *lokheia* [λοχεία]) ve 'doğuma yardımcı olmak için gelen' (= *eileithyia* [εἰλείθυια]) *epitheton*'u 'lakabı/sıfatı' ile anıldığını ifade etmiştir.

Pseudo-Plutarkhos (*de fluv.* XXI. 4) ise '*Nehirler Hakkında*' adlı eserinde, Artemis *Orthosia*'ya ilişkin fantastik bir hikaye kaleme almıştır: Mysia Kralı Teuthras'ın Thrasyllon Dağı'na çıktıktan sonra orada bir yaban domuzu gördüğünü; mızraklı muhafız

Akropolis'te ayrıca Apollon[1884]/Helios[1885], Zeus[1886] ve Dionysos[1887] tapınakları vardı.

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 9) göre, Bosporos Yarımadası sırtından; *akropolis*'ten sonra, deniz kıyısına doğru eğim hissedilir derecede azalır ve topografya düzleşirdi. Burada, denize bakan mevkide Byzantion'luların Gea/Telluris[1888] (Toprak Ana) Tapınağı bulunurdu. Toprağın edebîve ezeli varlığına istinaden tapınağın çatısı yoktu. Tapınağın *temenos*'unu çevreleyen duvarlar perdahlı taşlardan yapılmıştı. Ge Tapınağı'nın hemen yukarısında her bakımdan birbirine benzeyen Demeter ve kızı Kore'nin çifte tapınakları vardı. Tapınaklarda kentin iyi talihinin, refahının simgeleri olan resimler[1889] ile kıymetli sanat eserleri, dönemin yüksek sanat ürünlerinden aşağı kalmıyordu. Tapınakların içi ve *temenos*'ları ise, incelikle

---

birliğiyle yaban domuzunu takip ettiğini, hayvanın ise, can havliyle kaçarak Artemis *Orthosia* Tapınağı'na sığındığını anlatır. Teuthras ve adamlarının hemen kutsal alanın etrafını kuşatarak tapınağa saldırdıklarını; fakat hayvanın dile gelerek işitilebilir insan sesiyle 'ey kral, esirge tanrıçanın süt evladını' şeklinde yalvardığını hikaye eder. Ama Teuthras bu uyarıya kulak asmaz ve hayvanı öldürür. Bu duruma kızan Artemis, domuzu tekrar hayata döndürür. Onu öldüren kralı ise, delilikle cezalandırır. Aklını kaybeden kral bu şekilde dağlarda dolaşmaya başlar. Kralın annesi Lysippe olayı öğrendiği zaman Koiranos'un oğlu kahin Polyidos'a danışır. Kahinin önerisiyle tanrıçayı yatıştırmak amacıyla onuruna birçok inek kurban eder. Oğlunun tekrar zihnine kavuştuğunu gördüğünde ise, Artemis *Orthosia*'ya bir sunak inşa ettirir. Ayrıca buraya altından yapılma insan başlı bir yaban domuzu heykeli diktirir.

[1883] Tanrıçaya adanmış tapınak ve Artemis *Orthosia* sunağı avcı tanrıçanın lakabına uygun olarak kentin 'av alanı' (= *kynēgion* [κυνήγιον]) adı verilen mevkinde konuşlandırılmıştı (ayrıca bk. Malal. *chron.* 292; Chron. Pasch. I. 495).

[1884] *I.Byzantion* 19 vdd. n° 1 str. 48-49; 63-64.

K. Hanell'e (1934, 164 vd.; 167 vdd.) göre, Byzantion'da da diğer Megara kolonilerinde olduğu üzere kentin baş tanrısı Apollon'dur. E. Schönert-Geiss'e (1970, n° 951-953) göre, İÖ. IV. yüzyılın ikinci yarısında Apollon portresi Byzantion sikkeleri üzerinde kullanılmıştır.

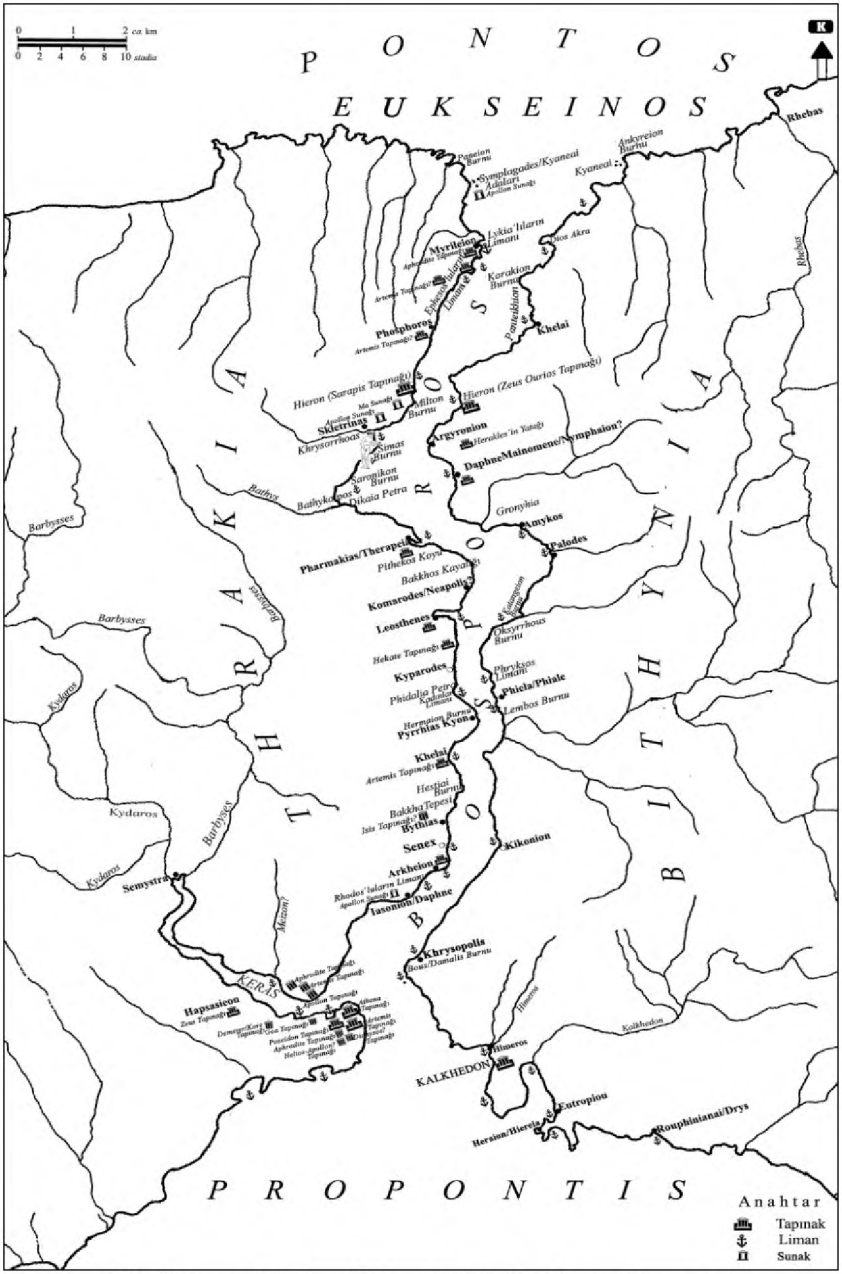
[1885] Chron. Pasch. I. 495; Evagr. *Hist. eccl.* 65. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *SIG*^{3} II 644 str. 48-49-645 str. 63-64; Kubitschek 1970^2, *col.* 1124; 1126.

[1886] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 51.

[1887] Hdt. IV. 87.

[1888] Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 15), söz konusu tapınağın tanrıça Rhea'ya adandığını belirtmektedir.

[1889] Söz konusu resimlerden günümüze ulaşmış herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Ancak antik yazarların eserlerinde tapınakların resimlerle süslendiği belirtilmiştir. Bu bakımdan Byzantion'lu sanatkarların da klasik temalara olan eğilimi ile kişisellik ve çeşitlilik kavramlarının resimlere yansıdığını düşünmek yanlış olmaz. Öyle ki Byzantion tapınaklarında ortaya konulan yüksek kalitedeki resimler antikçağda benzer konularda yapılanlarla eşit derecede ilham verici özellikler sergiliyor olsa gerektirler.



22) *Boğazın Trakya Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar*

işlenmiş, büyük değer taşıyan çok sayıda tunç ve mermer heykelle süslüydü[1890]. Zira Suda'ya (ς. 809 *s.v.* <Σοφία. =*Sophia*>) göre, Hagia Sophia'nın

[1890] Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* III. 1; 4.

Antikçağda Byzantion tapınakları güzellikleriyle takdir ediliyorlardı. Byzantion'lu Dionysios'un (II. 2 *fr.* 9) anlattığına göre, tapınakların duvarları perdahlanmış taşlardan inşa edilmişti. İçleri, kentin eski refahını hatırlatan resimler ve büyük sanat eserlerinin yanı sıra türünün önde gelen örneklerden geri kalmayan mermer ve bronz heykellerle süslenmişti. Byzantion ve *territorium*'unda bulunan ve yukarıda sözü edilen mermerden ve çeşitli madenlerden yapılma devasa heykeller en yüksek sanat eserlerine aitti. Sikkeler üzerindeki tasvirler de yüksek sanatsallıklarıyla kendilerini gösterirlerdi. Byzantion'lu Dionysios *Ἀνάπλους Βοσπόρου* adlı çalışmasında bu sanat eserlerini tasvir etmiştir. Yazar boğaz boyunca tanrılara adanmış 29 kutsal alan saymıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu görünüşe göre, Roma Dönemi'ne aitti. Bunlardan sadece altısı kesinlikle Roma öncesi (Arkaik-Klasik-Hellenistik) çağlardan köklenmiş gözükmektedir. Hera ve Plouton tapınakları en eski döneme aittirler. Byzantion'lu Dionysios zamanında bu tapınakların sadece isimleri korunmuştur (Dion. Byz. II. 2 *fr.* 9; ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 18 [*ad* 6. 6]). Loukopoulou-Laitar 2004, 917 n° 674.

Byzantion'da ithal edilen sanat ürünleri yanında, yerinde üretilen oldukça değerli sanat eserleri keşfedilmiştir (Merle 1916, 2). Ekonomik gelişim ve genişleyen bağlantılar temelinde Byzantion'da zengin bir kültür ortaya çıkmıştı. Bu konu hakkındaki belgelerimiz, arkeolojik kazılar eksik olduğu için maalesef oldukça azdır. Ele alınan konu hiçbir şekilde J. Beloch'un (1912, 260]), Karadeniz kolonilerinin zihinsel etkinlik alanında oldukça fakir oldukları yönündeki görüşünü desteklemez. Bu belgeler daha çok, kentte oldukça yüksek bir gelişim gösteren sanat, edebiyat ve bilimsel faaliyetlerin varlığını; ayrıca spor, müzik ve mimarinin de yüksek bir gelişim düzeyine ulaştığı görüşünü etkin kılmaktadır. Bu durum Cicero'ya (*de Or.* II. 54 [217]) göre, Caesar tarafından açıkça vurgulanmıştır. Byzantion'lular düzenli olarak Hellen festivallerine (*SIG*^{3} 424 str. 32) katılmışlardır.

Byzantion'da yoğun bir ruhani yaşam hüküm sürmüştür. Kentin kendi şairleri, nesircileri, filozofları ve tarihçileri vardı. Bunlar arasından Platon (*Phaid.* 266*e*-267*a*) ve Cicero'ya (*Orat.* XII. 39-XIII. 40) göre Byzantion'lu Theodoros hitabet konusunda ön plana çıkıyordu (ayrıca krş. Dion. Hal. *Is.* 19). Ayrıca söz konusu yazarlar ve hatipler kendi dönemlerinin olayları ve kentin şanlı geçmişi hakkında çeşitli eserler kaleme almışlardır. Ayrıca Byzantion'lu ünlü tarihçi, hatip ve devlet adamı Leon (*FGrHist* IIB 132 T 1 str. 1-6 '*Leon*'=Suda λ. 265 *s.v.* <Λέων=*Leōn*>); yazar ve usta hatip Python (Aiskhin. *Fals. Leg.* 125) ile tarih yazarı Zophyros'un eserleri (Plut. *mor.* IV. 314 *f*: *Regum et Parallela Graeca et Romana* 36) bilinmektedir. Ama maalesef onlardan geriye sadece fragmanlar kalmıştır. Byzantion'lu Dionysios gibi devamlı adı geçen pek çoğu ise, daha sonradan söz konusu eserleri kullanan, onlar hakkında yorum yapan yazarlar vasıtasıyla günümüze ulaşmayı başarabilmiştir. Diogenes Laertios (V. 83) Galat İstilası sırasında yaşamış olan diğer bir tarihçi Byzantion'lu Demetrios'tan bahseder. Bu tarihçi 13 kitapta 'Galatların Avrupa'dan Asya'ya geçişini' [Γαλατῶν διάβασιν ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν] anlatmıştır. Diğer 8 kitabında ise, Antiokhos ve Ptolemaios'u ele almıştır. Pausanias'ta (IX. 5. 8) ise, Byzantion'lu şair Myro anılır. Bu şair epik eserler ve *ele-*

yapımı sırasında kilisenin temelleri kazılırken ve çevresinde 70'den fazla tanrı heykeli –toplamda 427 Hellen eseri– ve 12 burç tasvirinin *etc.* ortaya çıktığını bildirmiştir. Iustinianus'un bu heykelleri kentin çeşitli yerlerine yerleştirdiğini belirtmiştir[1891].

Denizden biraz uzakta Hades/Plouton ve Hera'ya adanmış birer tapınağın yer aldığı bilinmekteydi. Ancak bunlardan geriye sadece adları kalmıştır. Zira Hera Tapınağı Dareios'un[1892] İÖ. *ca.* 512 yılında İskitler üzerinde düzenlediği seferden sonra Byzantion kentinin Pers kralına karşı işlemekle itham edildiği suçları cezalandırmak amacıyla Persler tarafından yağmalanmış ve yakılmıştı. Bununla birlikte Athenaios'a (*Deip.* XI. 480 *a*) göre, eski Hera Tapınağı'nda 30 tane gümüşten yapılma 'sunu kabı' (= *phialē* [φιάλη]); 2 gümüş 'kase' (= *kratanion* [κρατάνιον]); 1 gümüş 'kap/ tencere' (= *khytros* [χύτρος]); altından yapılma 1 'kurban kabı/içki kasesi' (= *apothystanion* [ἀποθυστάνιον]) ve altından 'şarap karıştırma çanağı' (= *kratēr* [κρατήρ]) ile Kyrene'liler tarafından Hera'ya adanan 1 gümüş 'kase' (= *batiakion* [βατιάκιον]) bulunmaktaydı[1893]. Hades/ Plouton Tapınağı ise, Makedonya Kralı II. Philippos'un İÖ. 340/339 yılındaki Byzantion kuşatması sırasında malzeme ihtiyacı nedeniyle yıkılmıştı. Söz konusu tapınak ve kutsal alanlar Byzantion'lular tarafından tekrar inşa edilmemiştir. Ama tapınakların ve kutsal alanların anısı Byzantion'luların hafızasından hiçbir zaman silinmemiştir. Hera ve Plouton/ Hades tapınaklarının bulundukları

---

geia'lar kaleme almıştır. Onun eserlerinden tek bir satır dahi günümüze korunamamıştır. Aynı şekilde diğer Byzantion'lu şairlerin eserlerinden, Byzantion'lu Parmenon'un (Ath. *Deip.* III. 75 *e*; V. 203 *c*; 221 *b*) bir kısa bir uzun heceden oluşan, *iambik* şiirlerinden ve Python'un (Ath. *Deip.* II. 50 *f*; XIII. 595 *e* dn. *b*) tragedya ile komedya arasındaki *satyrik* dramalarından geriye birşey kalmamıştır.

Byzantion, İÖ. III. yüzyılda antikçağda Sappho dışında bilinen çok az kadın şairden biri olan Moiro'yu yaratmıştır. 'Arai ve Lanetler' adlı eserleri günümüze ulaşmamıştır. Ancak epik şairden geriye Homeros'un mısralarını yorumladığı 'Hafiza' adlı eserinden (Ath. *Deip.* XI. 490 *e*); Byzantion'da meşur olan aşk tanrıçası Aphrodite ile şarap tanrısı Dionysos'u öven bazı fragmanlarla (*Anth. Graec.* VI. 119), Anigria *nymphe*'lerini yücelten bazı parçalar (*Anth. Graec.* VI. 189) günümüze ulaşmıştır. Ayrıca bk. Newskaja 1955, 160 vdd.; Freely-Çakmak 2005, 9.

[1891] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 49; II. 96.

[1892] Burada Byzantion'lu Dionysios (II. 2 *fr.* 9=Gyllius *Bosp.* II. 2) yanlışlıkla Kyros yazmıştır. Benzer hatalar, Flavius Philostratus (*Her.* 667) ve Ammianus Marcellinus (XXIII. 6. 7) tarafından da yapılmıştır (Müller 1990², 23). Bununla birlikte P. Gyllius *İstanbul'un Topografyası ve Tarihi Eserleri* adlı kitabında (*Const.* III. 4), Plouton Tapınağı'nın Dareios'un İskit Seferi sırasında yakıldığını söyleyerek aynı hatayı tekrarlamamıştır.

[1893] Ath. *Deip.* XI. 480 *a*.

mevkiler Byzantion'lular tarafından Ploutonos Akra (Plouton/Hades Burnu) ile Heraia Akra[1894] (Hera Burnu) şeklinde adlandırılmaya devam etmiştir. Ayrıca Megara halkı her yeni yılın ilk günü buralarda, tanrılar adına kurban keserek kutsal alanların adlarını tanrısal mukadderatını yaşatmışlardır.

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 2 *fr.* 13=Gyllius *Bosp.* ll. 2; *Const.* lll. 9) göre, Haliç'in güneyindeki Melias Koyu'ndan sonra, 'Bahçe/Bostan' (= *Kēpos* [Κῆπος]) adı verilen yer gelirdi. Kentin bu muhitinde –9. bölgesin de, kentin üçüncü ile dördüncü tepesi civarında/Unkapanı kapısı yakınlarında– Arkadia'lılardan dolayı Hapsasieion olarak adlandırılan mevkinin varlığı bilinirdi[1895]. Burada Zeus Hapsasios'a tapılırdı[1896]. Bu civarda ayrıca

---

[1894] Byzantion'lu Dionysios'a (*loc. cit.*) göre Hera Tapınağı, bir bölümünü Megara, bir bölümünü ise, Korinthos'luların oluşturdukları Byzantion'un koloni kurucuları tarafından denizin kenarında yer alan bir tepenin yamaçlarında inşa edilmişti. Zira Byzantion'un kurucuları, Korinthos *akropolis*'inde bulunan heykeli nedeniyle *Akraia* sıfatıyla tanınan Hera'ya büyük saygı besliyorlardı. Ayrıca Titus Livius'a (XXXII. 23. 10) göre, Korinthos'tan çok uzakta -7 Roma mili- olmayan Sikyon'un karşısındaki bir burunda yukarılara doğru yükselen Iuno/Hera'ya adanmış, başka bir Hera *Akraia* vardı (ayrıca bk. Schol. Eur. *sch. Med.* 9. 10-11). Dionysios (II. 1 *fr.* 10; ayrıca bk. *fr.* 11; Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 18 [*ad* 6. 6]; 20 [*ad* 7. 4]) Skiron kayalarının Plouton ve Hera burnunun ardından geldiğini ifade eder. Yazar söz konusu adlandırmaların Byzantion kolonisinin kuruluşuna katılan Korinthos'lular tarafından verildiğini iddia eder. Bu tezini, koloni kurucularının Megara ile Korinthos kıstağı arasında yer alan Skiron kayalarının sahip olduğu sarp topografyaya benzerliğinden dolayı verdiklerini ileri sürer (ayrıca bk. Dunbabin 1948, 64 dn. 44). P. Gyllius (*Bosp.* II. 2 *fr.* 10-11) ise, Byzantion'lu Dionysios'un tasvir ettiği bu kayaların kentin yamaçlarını düzleştirmek amacıyla kesilip alındıkları için yerlerinde olmadığını belirtir. Gene de söz konusu bölgenin lokalizasyonu açısından Byzantion'daki üçüncü tepenin alt eteklerini -kentin 7. bölgesinde- işaret eder. Ayrıca bk. Gyllius *Const.* III. 4; 6.

[1895] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 2 *fr.* 13; *Const.* III. 9) göre, eğer Byzantion'lu Dionysios'un el yazmasında bir yanlış yoksa; buranın eskiden Hapsasieion [Ἁψασιεῖον] olarak adlandırıldığını söyler. Aynı pasaj *Scholia in Dionysii Byzantinii* (*Bosp.* 21 [*ad* 8. 10]) de Hapsasieion şeklinde geçerken; Byzantion'lu Dionysios (II. 2 *fr.* 14) tarafından bu sefer *spiritus asper*'siz olarak Apsasieion şekilde yazılmıştır (Müller 1990^2, 25 *fr.* 14). Ayrıca bk. Kubitschek 1970^2, *col.* 1129.

[1896] Byzantion'lu Stephanos'a (*Ethnika s.v.* Ἀπέσας=*Apesas*) göre Apesas, Nemea'da bir dağın adıdır. Bununla birlikte Kallimakhos'un *iambos*'larında, Byzantion'lu Stephanos'un belirttiği üzere: "*Zeus Apesas'a kurban etmedi Arkadia'nın dişi atlarını*" şeklinde geçer. Benzer şekilde Pausanias (II. 15. 3), "*Nemea üzerinde, Perseus'un önce Apesas Zeus'una kurban kestiğini söyledikleri Apesas Dağı vardır*" der (ayrıca bk. Paus. I. 44 9). P. Papinius Statius (*Theb.* III. str. 460-463) ise, Apesas'a ilişkin olarak şu dizeleri dile getirir:

Orada bir dağ vardı; yürekli sırtıyla yükselen,
Lerna'da oturanların Aphesas dediği,
Eskiden Argolis halkı için kutsal olan.

'Çemberler' (= *Kykla* [Κύκλα]) olarak adlandırılan bir liman vardı. Byzantion'lular bu sahilde düşmanı kuşatarak durdurdukları ve geri püskürttükleri için buraya 'kent için savaşan/en önde savaşan' Athena (= *Promakhos* [Πρόμαχος]) sunağını dikmişlerdi[1897].

Haliç'in sonundan Galata Kulesi istikametine doğru ilerleyen kesimde, Drys adı verilen meşe korusu bulunurdu. Burası aynı zamanda Apollon'un kutsal koruluğu kabul edilirdi[1898]. Sykai/Galata[1899] önlerine gelindiğinde Sykai/Galata adını taşıyan Kıstak Burnu tepesi gözlenirdi. Bu mevkide (Karaköy) Megara'lı kahraman Hipposthenes'in[1900] mezarı vardı[1901]. Sykai/Galata'dan hemen sonra, Byzantion'un Megara'lı kurucularından Oikiles'in oğlu Amphiaraos'un anısına ve onuruna yaptıkları kutsal alana gelinirdi. Amphiaraos'u hem Hellenler hem de Megara'lılar tanrı yerine koyacak derecede onurlandırırlardı[1902]. Amphiaraos'un gömülü olduğuna inanılan

---

Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990², 25 *fr.* 13.

[1897] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 12; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 2; *Const.* III. 9.

[1898] Dion. Byz. II. 4 *fr.* 20=Gyllius *Bosp.* II. 4.

[1899] Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 41 [*ad* 15. 8].

Haliç'in ortalarına Sykai/Galata önlerine gelindiğinde körfezin girintisi son bulurdu. Buraya ağaçlarının çokluğu ve güzelliği nedeniyle Sykodes/Sykides (incirlik) denirdi. Bazı kimseler abartarak, ilk incir ağacının burada yetiştiğini ileri sürerlerdi. Burası zaman içinde önce Sykai, İS. VI. yüzyılda Ioustinianai (Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Συκαί= *Sykai*) şeklinde adlandırıldı. Ardından 'deniz ya da nehir ötesindeki toprak/karşı taraf' (= *peraia* [περαία]) anlamına gelen sözcüğü değiştirerek kullanan halk tarafından burası 'Pera' olarak anılır oldu. Buranın Galata şeklinde isimlendirilmesi ise, Nikomedes'in emrine giren Galatların İÖ. 278 yılında buradan Asya yakasına geçmiş olmalarıydı (Tzet. *Chil.* XI. str. 405-408; Gyllius *Const.* IV. 10-11).

[1900] Theokrit. III. 40; Apollodor. III. 9; Ovid. *Met.* X. 606; babasına ilişkin olarak Apollodor. III. 15. 8. Hipposthenes'in Lakedaimon'lu olduğunu düşünen Pausanias'a ilişkin olarak ise, bk. (Paus. III. 19; IX. 3; 15; VII. 5; 8-9).

[1901] Dion. Byz. II. 5 *fr.* 24=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 40 [*ad* 15. 5].

[1902] Paus. II. 23. 2. Aslında Troya Savaşı sırasında kahin olan Amphiaraos'a, İÖ. V. yüzyıldan itibaren tanrı olarak tapılıyordu. Romalı *dictator* Sulla, ettiği bir yemine istinaden Boiotia ve Attika sınırında bir kent olan Oropos'u, onun yakınındaki Amphiaraos Tapınağı'nı ve kehanet merkezini dokunulmaz ilan etmiş, topraklarını genişletmiş ve ayrıca vergi muafiyeti bahşetmişti. Söz konusu karar, İÖ. 80 yılında Roma *Senatus*'u tarafından da onanmıştır. Fakat İÖ. 73 yılında *publicanus*'lar (vergi mültezimleri) kentin ve tapınağın vergi muafiyetine Amphiaraos'un bir tanrı olmadığı gerekçesiyle itiraz etmişlerdir (Cic. *de nat. deor.* III. 49; ayrıca bk. Sherk 1969, 136 vd.). Durum yargıya intikal etmiş ve dava, 14 Ekim 73 yılında Roma *Senatus*'unda görüşülmüştür. Sonuç olarak Sulla'nın kente ve tapınağa bahşettiği özgürlüğün ve vergi muafiyetinin devam etmesine karar verilmiştir (*SIG*³ II 747=Sherk 1969, 133 vdd. n° 23 str. 55-69). Ayrıca bk. Foerte 1972, 129 vd.; Price 2004, 77 vd.

bu kutsal alanda; ayrıca bir kehanet merkezi hizmet verirdi[1903]. Onun biraz yukarısında ise, Poseidon'a adanmış ufak bir tapınak yer alırdı[1904].

Ardından 'kaval çalan' (= *auletes* [αὐλητής]) olarak da bilinen; aynı zamanda Byzantion'un koloni kurucularından biri olan ve Apollon'un sanatının anısının yaşatıldığı Syamphas'a gelinirdi. Bu yakınlarda Bolos olarak adlandırılan yerde 'ışık saçan' Artemis (= *Phōsphoros* [Φωσφόρος]= *Lucifera*[1905]) ve 'dalgaları/denizi yatıştıran/sakinleştiren' Aphrodite'nin (= *Galēnaias* [Γαληναίας]=*Praeia*) tapınakları bulunurdu[1906]. Bu tanrıçaların ölçülü, uygun rüzgarlar bağışladıklarına ve fırtınaları dindirdiklerine inanılırdı[1907]. Ana kara tarafından toprak tümsekleriyle düz, deniz tarafında ise inişli, sarp bir yer olan ve doğusunda boğaz, güneyinde Haliç olmak üzere iki tarafı denizle çevrili Metopon'da (Tophane) Apollon'a tapılırdı[1908].

[1903] Dion. Byz. II. 5 *fr.* 26; Paus. II. 23. 2; Hes. Mil. *Patr. Const.* 16; ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 42 [*ad* 15. 10]; Müller 1990², 32 *fr.* 26; *fr.* 40.

[1904] Hes. Mil. *Patr. Const.* 16.

Ammianus Marcellinus'a (XXII. 8. 8) göre, Haliç'in boğaza açılan burnunda yüksek ve gemilere ışık sağlayan bir fener kulesi inşa edilmişti.

[1905] Byzantion'un yer aldığı Sarayburnu'nun tam karşısındaki Metopon kıyısında Artemis Phosphorion Limanı civarında Artemis Phosphoros Tapınağı inşa edilmişti. Bu limana adı yeraltı geçitlerinde Byzantion'lulara karşı savaşan Makedonya Kralı II. Philippos'a karşı Byzantion'lulara ışık sağlayan Artemis'e izafeten verilmişti. Tapınağın lokalizasyonu bilinmemekle birlikte P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 6) göre, burası İS. 13. yüzyılda, Latin imparatorluğu sırasında Azize Clara (parlak); İS. 16. yüzyılda ise, Yunanlıların Phosphoros adını çağrıştırdığından dolayı Photine dedikleri kilise civarında bir yerde olmalıydı.

Miletos'lu Hesykhios'a (*Patr. Const.* 16) göre ise, Artemis *temenos*'u Trakya Dağı istikametindeydi.

[1906] Dion. Byz. II. 6 *fr.* 27=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 43-44 [*ad* 16. 1-3]; Hes. Mil. *Patr. Const.* 16. Boğaz burada soğuk hava akımlarına açık da olsa Aphrodite, Bakkhos'un tepeleri ve Demeter'in bereketli ürünleriyle çevrelendiğinden hava koşullarından etkilenmezdi (Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* I; *Const.* IV. 11.

[1907] 'Dalgaları yatıştıran/sakinleştiren Aphrodite' [Ἀφροδίτης Γαληναίας=Veneris/Venus *Placidae*] için ayrıca bk. Philodemus (*Anth. Graec.* X. 21).

Suda'nın (κ. 2286 *s.v.* <Κωνσταντῖνος·=*Kōnstantinos*>) maddesinde, Isauria'lı *ikonoklast* (tasvir kırıcı) Leon'un oğlu V. Constantinus'un (İS. 741-İS. 775) Aphrodite'ye taptığı ve tanrıçaya, Azize Maura (kör/karanlık) Kilisesi'nin bulunduğu Pera'nın/Galata'nın bir semtinde insan kurban ettiği yazılıdır. Ayrıca bu kiliseyi yıktırarak geceleri çocukların kurban edildiği katiller mekanı haline getirdiğini ve buraya Maura adını verdiğini ifade eder. Söz konusu tapınağın konumu için ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 6; *Const.* IV. 11.

[1908] Dion. Byz. II. 6 *fr.* 27.

Byzantion'un yer aldığı Sarayburnu'na bakan Metopon Burnu'ndan sonra, Megara'lı kolonistlerin saygı gösterdiği Telamon oğlu Aias'a adanan Aianteion'a gelinirdi[1909]. Buranın yanında kolonistlerin boğaza geldiklerinde ilk kez gemilerini yanaştırdıkları kayalık 'arkaya fırlatılmış demir atma yeri' (= *Palinormikon* [Παλινόρμικον]) (Fındıklı) bulunurdu. Palinormikon'un kayalık uçurumunun biraz ilerisinde (Dolmabahçe Sarayı) ise, Seleukos Kralı II. Antiokhos'un Byzantion kuşatması sırasında ruh yüceliği sayesinde kente büyük yardımları dokunan Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos'un tapınağı yer alırdı. İÖ. *ca.* 251 yılında kıtlık çeken ve zor durumda kalan Byzantion'luların buğday ve her çeşit erzak ihtiyacını karşıladığından; ayrıca onlara önemli miktarda askerî mühimmat ile maddi yardımda bulunduğundan Byzantion'lular II. Ptolemaios'a bir tanrı olarak tapmışlardı. Hatta bununla da yetinmemişler Mısır kralı onuruna diğer tanrılar gibi bir tapınak kurmuşlardı[1910]. Akabinde Delphin (yunus) ile Karandas'a (Fındıklı'nın kuzeyinde) varılırdı[1911]. Ondan sonra da, söylenceye göre, yurdundan göç eden Skythes adlı boğanın (Beşiktaş İskelesi'ne varmadan) karaya yanaştığı 'İskit yeri' (= *Ta Skythou* [Τὰ Σκύθου]) adıyla anılan

---

[1909] Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 46-47 [*ad* 16. 14-17. 4].

[1910] Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 48-49 [*ad* 17. 7-11]. Ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 7; *Const.* I. 1; Müller 1990[2], 34 *fr.* 28.

[1911] Burada Khalkides adında, iyi derecede *kithara* çalan bir sanatçının ikamet ettiği rivayet edilirdi. Khalkides, ne zaman yüksek sesle şarkı söylese, dokunaklı ezgileri işiten bir yunus sığ denizin hareketinden tedirgin olmadan, deniz kıyısına gelip, başını suyun üstüne çıkartır ve onu dinlerdi. Ancak Khalkides'e karşı kin besleyen Karandas adlı bir çoban hırsı nedeniyle harekete geçip yunusa tuzak kurdu. Khalkides'in şarkısını dinlemek üzere deniz kıyısına yaklaştığında hayvanı öldürdü. Ama avını ele geçiremedi. Bunun üzerine Khalkides, deniz kıyısında dinleyicisi yunus için görkemli bir mezar yaptırdı. Ardından bu yere biri onurun diğeri ise, utancın anısına armağan olan Delphin ile Karandas adlarını koydu (Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 50 [*ad* 17. 16]=Gyllius *Bosp.* II. 7). Antikçağda bu ve benzeri hikayelere ilişkin olarak ayrıca bk. Hdt. I. 21; 23; Paus. I. 42; Cass. Dio 74. 14; Plut. *mor.* XII. 984 *a*-985 *c*: *De Sollertia Animalium* 36; ayrıca bk. Tzet. *Chil.* IV. str. 1-24.

Yukarıda sözü edilen Byzantion efsanesinde *kithara* sanatçısının ortaya çıkması ilginçtir. Seçkin flüt sanatçısı Auletes (Dion. Byz. II. 6 *fr.* 27) ve sanatında en iyi *kithara* sanatçılarından geri kalmayan Khalkides'in (Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28) ününden de anlaşılacağı üzere Byzantion'da müzik büyük revaç görmüştür. Delphoi'da bulunan bir yazıt (*SIG*[3] 424 str. 32) da, Byzantion'daki müzik sanatının yüksek seviyesini tasdik etmektedir. Yazıtta, koro dansçıları [*choreutarum*] arasında Byzantion'lu Ainesidemos [A]ἰνησίδη[μος .... ος] Βυζάντι[ος] düzenlenen müzik yarışmasında kendini gösterenler arasında rapor edilmiştir.

limanına ulaşılırdı. Skythes'in gemiyle buradan Krete'ye (Girit) gittiği ve Minos'un karısı Pasiphae'ye birlikte olduğu rivayet edilirdi[1912].

Ardından Iason'un Kolkhis yolculuğu sırasında boğazdan geçerken karaya yanaştığı, batı ve güney rüzgarlarına açık Iasonion (Beşiktaş) limanına gelinirdi. Defne ağaçlarıyla dolu olan bu büyük koruda Apollon Sunağı bulunurdu[1913]. Iasonion'dan sonra, Rhodos'luların Limanı vardı. Antikçağda boğazdaki akıntılardan, denizin hırçınlığı ve değişkenliği nedeniyle patlayan kötü havalardan çekinen Rhodos'lular, gemilerini halatlarla genellikle bu koyda karaya bağlarlardı[1914]. Rhodos'luların Limanı'ndan sonra, Arkheion'a (Ortaköy) varılırdı. Burası bereketli toprağı ve güzel bağlarıyla dikkat çekerdi. Çevresinde yükselen ve denize doğru ilerleyen tepelerle kuşatılmıştı. Vadinin ortasından büküntülü ve derin bir dere deniz kıyısına doğru akardı. Kalkhedon'un, İÖ. *ca.* 685 yılında kurulmasından kısa süre sonra, Thasos'lu Aristonymos'un oğlu Arkhias'ın buraya gelerek yerleştiği anlatılırdı. Ancak Arkhias burada bir kent kurmaya hazırlanırken, karşılarında kuvvetli bir kent olmasını istemeyen Kalkhedon'lular tarafından engellenmişti[1915]. Arkheion'un ardından, boğazın Avrupa yakasında denize doğru inen büyük bir burnun çıkıntısı (Defterdar Burnu) vardı. Burnun tepesinde yaşlı bir denizcinin heykeli dikilmişti. Bu ihtiyarın Nereus, Phorkyn, Proteus, Semystra'nın babası ya da Iason'a boğazdaki deniz yolculuğunda ve Karadeniz'e çıkış yolunu gösteren 'boğazın kılavuzu' Phineus olduğu ileri sürülürdü. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 9 *fr.* 31) göre ise, bazı Apollon bilicileri düşlerinde, gelecekte Megara'lı koloni korucularının deniz ihtiyarına kurban sunmaları gerektiği kehanetini almışlardı. Bu yüzden, burada deniz ihtiyarı kutsanırdı[1916].

[1912] Söylenceye göre, bu aşkın ve boğaya dayanan soyun öyküsü bundan kaynaklanmıştı (Dion. Byz. II. 6 *fr.* 28=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 53 [*ad* 19. 12]; Demon *fr.* 3; ayrıca bk. Müller 1990^2, 34).

[1913] Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 54 [*ad* 19. 6]; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 7.

[1914] Dion. Byz. II. 8 *fr.* 29=Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 55 [*ad* 19. 9]; ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 20. Byzantion'lu Dionysios (*loc. cit.*), kendi yaşadığı çağda (İS. II. yüzyılda) Rhodos'luların *peribolos*'undan (çevrilmiş yer) bazı taşların halen *in-situ* halinde yerinde durduğunu belirtmiştir. Burası P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 8) göre, Beşiktaş yakınlarında, Hayrettin Paşa mezarına Karadeniz yönünde 600 *passus=ca.* 888 m uzaklıktadır.

[1915] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 8 *fr.* 30) göre, bunun üzerine buraya sadece adını bırakan Arkhias kendisiyle birlikte koloni kurmak isteyenlerle Ainos'a (Enez) yerleşmiştir. Ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 56 [*ad* 19. 14].

[1916] Ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 57 [*ad* 20. 8].

Bunu takiben Bythias denilen yere (Kuruçeşme) gelinirdi. Aietes'in kızı Medeia'nın ağacı olduğu söylenen defne koruları bu civarda göze çarpardı. Burada hissedilebilir ölçüde eğik olan ve denize doğru inen yükselti civarı Tanrıların Anası Isis'ten dolayı Bakkha Tepesi (Kuruçeşme'nin kuzeyi) olarak adlandırılıyordu[1917]. Buranın ilerisindeki Hestiai (Akıntı Burnu) Burnu'nun ardından, Philemporios olarak adlandırılan körfeze gelinirdi. Buradan Mysia'lıların Teukros'la birlikte Avrupa yakasına geçtiği rivayet edilirdi. Aynı şekilde Asteropaios'un da, Troya saflarında Akha'lara karşı savaşmak için gelirken boğazı geçerek burada karaya çıktığı söylenirdi[1918]. Ardından biri kısa diğeri ise, uzun iki limanı olan ve 'kıskaçlar' (= *Khēlai* [Χηλαί]) adı verilen Bebek limanına varılırdı. Limanın adını her iki tarafından denize doğru uzanan mendireklerin kıskaca benzer şeklinden aldığı söylenirdi. Ayrıca koyun orta büküntüsü üzerinde 'ağları olan avcı/avlanan/takip eden' Artemis (= *Diktynna* [Δίκτυννα]) Tapınağı yer alırdı[1919]. Artemis *Diktynna* burada Kyzikos'lular tarafından da onurlandırılırdı[1920]. Kadınlar Limanı'ndan (Balta Limanı) 2½ *stadia* sonra ise, ismini servi ağacından alan Kyparodes; ondan 400 *passus* sonra da –Emirgan'da– kaya üstüne inşa edilmiş Hekate Tapınağı bulunurdu[1921]. Akabinde ismini Megara'lı Leosthenes'ten[1922] alan Leosthenes (İstinye) Koyu uzanırdı.

[1917] Gyllius *Bosp.* II. 9 *fr.* 32; ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 59-60 [*ad* 21. 2-7]; Müller 1990², 38 *fr.* 32.

[1918] Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 61-63 [*ad* 21. 8-23. 3].

[1919] Dion. Byz. II. 11 *fr.* 34.

P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 11) göre, balık dolu boğazda hergün çok sayıda balıkçının ziyaret ettiği limandaki Artemis *Diktynna* Tapınağı, sadece avcıların ağlarını değil; fakat aynı zamanda balıkçıların ağlarının da koruyucusuydu. Byzantion'lular bunu bildiklerinden tanrıçanın tapınağını sürek avına çıkılmayan, deniz kenarına inşa etmişlerdi.

[1920] Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 65 [*ad* 23. 13].

[1921] Dion. Byz. II. 13-14 *fr.* 38-40.

[1922] Byzantion'lu Dionysios (II. 13 *fr.* 40) da, Lasthenes olarak geçmektedir. P. Gyllius (*Bosp.* II. 14 *fr* 40), buranın Leosthenes ya da Laosthenes okunması gerektiğini düşünür. Çünkü Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika s.v.* Γυναικούπολις=*Gynaikoupolis*) Leosthenion der. Constantinus VII Porphyrogenitos'ta (*de Insid.* 146), Laostenion; Plinus'ta (*nat.* IV. 11 [46]) ise, Casthenes kullanımına rastlanır. Daha sonradan bu ifadeler bozularak burası Sthenion ve Sosthenion olarak adlandırılmıştır. Agathias ve Leontios Skholastikos'un (Dion. Byz. II. 14 *fr.* 40) *epigram*'larında; Theophanes (*chron.* 396); Ps.-Kodinos (*Patr. Const.* III. 163; 246; 253); Malalas (*chron.* 78; 403; 405); *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Pont. Eux.* (90 str. 11-12); Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 41 *cont. Ang.*); Antakyalı Ioannis (*fr.* 15. 2); Cedrenus (*Comp. Hist.* I. 210); Nikephoros (*Brev. Hist.* 53); Suda'da (ς. 858 *s.v.* <Σωσθένιον·=*Sōsthenion*>), Sosthenion olarak geçer ve Amykos'un (Beykoz) karşısına yerleştirilir. Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990², 48 vd. *fr.* 40.

Khrysokeras (Haliç) adlı körfeze benzeyen Leosthenes'in girintisinin iç bölümü bataklıktı. Gözalıcı burnu ve derinliği olan koyun iç bölümü dar olmasına karşın ilerledikçe genişlerdi. Etrafını çevreleyen tepeler tarafından korunan dingin ve güvenli bir koya sahipti. Buraya suyu yaz-kış kesilmeyen bir dere akardı. Fakat dere içinde gemilerin yüzmesine elverişli değildi[1923]. Gene de bu koy, çok limanlı boğazın en güvenli demirleme yerlerinden biriydi[1924]. Burada Amphiaraos, biliciliğin tanrısal hükmüyle saygı görürdü.

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 15 *fr.* 41) göre Leosthenes'ten sonra, denizin kamçıladığı ormanlık alanlardan dolayı 'ormanlık alan' Komarodes= Neapolis (Yeni Köy) şeklinde betimlenen yer vardı. Yanında ise, dalgaların coşkun hareketlerle kayaların etrafında çılgınlaşmasından ötürü Bakkhos denilen kayalık (Köybahçe) ve Pithekos koyu (Kalender Köşkü) bulunurdu. Efsaneye göre, Pithekos'a burada ikamet eden halkın kralının oğluyla birlikte Asya'ya geçerken bizzat 'şimşek gönderen' Zeus (= *Asteropaios* [Ἀστεροπαῖος]=*Steropaios* [Στεροπαῖος]) kılavuzluk etmişti. Ardından Pharmakias/Therapeia (Tarabya) olarak adlandırılan koya varılırdı. Buranın adını, zehir kutularını bu koyda saklayan Kolkhis'li Medeia'dan aldığı rivayet edilirdi. Karadeniz'in çıkışına doğru ilerlerken *Petra Dikaia*[1925]=adalet kayası (Kefeli Köy) geçildikten sonra, Bathykolpos=derin koy (Büyükdere Körfezi) adı verilen vadide –Kalataf Yeri yakınlarında– Megara'lı kahraman Saron'un sunağı bulunurdu[1926].

[1923] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 14) göre ise koy derinliği, tepeler tarafından çevrilmesi ve bataklık girintisi nedeniyle Haliç'i andırmakla birlikte şekil itibariyle ona benzemez. Zira Haliç geyik boynuzuna Leosthenes ise, inek boynuzuna benzer.

[1924] Plinius (*nat.* IV. 11 [46]), boğazda *Portus Senum*=Yaşlılar Limanı, Casthenes/ Lasthenes ve Kadınlar Limanı'nı anar.

[1925] *Petra Dikaia*'ya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Dion. Byz. II. 16 *fr.* 42=Gyllius *Bosp.* II. 16; Müller 1990[2], 52 vd.

[1926] Dion. Byz. II. 17 *fr.* 43; ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 420-422; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Σάρων=*Sarōn*; Müller 1990[2], 53 *fr.* 43. 1.

P. Gyllius (*Bosp.* II. 17) ise, Megara'lı kahramanın denizcilikle ilişkili hünerleri olan deniz tanrısı Saron olduğunu düşünür. Yazara göre, aynı nedenden dolayı Megara yakınlarındaki körfez Saronikos Körfezi olarak adlandırılmıştır. Diğer bir görüş ise, Saron Sunağı adını söz konusu koyu ve çevresini saran meşe ormanlarından dolayı aldığıdır. Zira *sarōnis* [σαρωνίς] Hellence 'meşe/içi boş çürük meşe' anlamına gelmekteydi (Schol. Kallim. *Jov.* (*Hymn.* 1) I. 22-3; Plin. *nat.* IV. 5 [18]; İskenderiyeli Hesykhios, *lex.* ς. 240 *s.v.* <Σαρωνίδες=*Sarōnides*>; Parthen. *amat.* 11. 4; *poes.* 29; *fr.* 646; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 420-422). Bu bakımdan Saron koyu ve Galatların Saronidai – Drouidai olarak da anılır– olarak bilinen din adamları adlarını bundan alırlardı. Ayrıca bk. Diod. V. 31. 2-3; Müller 1990[2], 54 dn. 4-5.

Bathykolpos'un akabinde Simas Burnu[1927] ve baştan çıkarıcı Aphrodite'nin heykeline gelinirdi. Zira eskiden deniz yoluyla buraya gelenlerden Aphrodite'nin ücretini tahsil eden çok güzel, zeki ve becerikli bir kadın olan Simas'ın burada ikamet ettiği rivayet edilirdi[1928]. P. Gyllius (*Bosp.* II. 18) söz konusu Simas'ın, Alkibiades'in aşkı ve Aristophanes'in (*Akharn.* str. 523-524; ayrıca bk. Plut. *Per.* XXX. 4; Ath. *Deip.* XIII. 569 *f*-570 *a*):

πόρνην δὲ Σιμαίθαν ἰόντες Μεγαράδε
fahişe Simaithia'yı ise, Megara'dan gelen
νεανίαι ˙κκλέπτουσι μεθυσοκότταβοι·
kottabos[1929] *oynamaktan sarhoş olan gençler kaçırdılar.*

dizeleriyle ünlenmiş; Megara'lı hayat kadını olduğunu ileri sürmektedir[1930].

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 18 *fr.* 46) göre, Simas Burnu'ndan sonra, Skletrinas (Sarıyer) Koyu; ardından da Apollon ve Phrygia Ana tanrıçası, Tanrıların Anası Ma'nın [Μήτηρ θεῶν Μᾶ] sunaklarına gelinirdi[1931]. Burada ismini Apollon *tripous*'undan (üçayaklı sehpa) alan Tription Burnu bulunurdu (II. 19 *fr.* 46). Oradan 'kutsal alan/tapınak' (= *hieron* [ἱερόν]) karşısındaki vadiye doğru Milton (Telli Tabya Köyü) Burnu'nun dik ve sarp kayalıkları yer alırdı. Buradaki burnun altında Asya *hieron*'una (Anadolu Kavağı) karşıt konumdaki Avrupa *hieron*'unun boynunu Milton Burnu'ndan ayıran mevki vardı. İki *hieron* birbirinden farklılık gösterirdi. Asya *hieron*'u (Zeus *Ourios* Tapınağı) sırtını doğudan kuzeye doğru yükselerek boğazın

---

[1927] Sarıyer iskelesi yakınlarındaki, Mazar/Mezar Burnu.

Ath. *Deip.* XIII. 570 *a*. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Poll. *onom.* II. 73 [σιμός]; Meleagros (*Anth. Graec.* V. 177-178); Simas ismine ilişkin olarak ayrıca bk. Müller 1990[2], 54 vd. *fr.* 45-1.

[1928] Dion. Byz. II. 18 *fr.* 45.

[1929] *Kottabos* [κότταβος] kelime anlamı itibariyle antikçağda kullanılan sıradan lamba ayaklığıdır. Sicilyalılar arasında özellikle şölenler sırasında oynanan bir oyun halini almıştır. Bu oyunda oyuncu lamba ayaklığı üzerinde duran bir figüre şarap damlası fırlatmaktadır. Heykele isabet ettiren oyuncunun çıkarttığı şarap sesi oyuncunun aşkta kazanacağına dair bir alamet olarak kabul edilmiştir. Bu oyun Hellas'a Dekaiarkhos tarafından getirilmiştir. Kısa zamanda o derece revaç görmüştür ki, toplumda iyi derecede *kottabos* oynayan oyuncu, iyi derecede mızrak fırlatan askerden daha fazla övülmüştür (Ath. *Deip.* X. 427 *d* dn. *b*; XI. 479 *c-e*). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ath. *Deip.* XI. 782 *e-f*; XV. 665 *b-c*.

[1930] P. Gyllius (*Bosp.* II. 18), Simaithia adının zaman içinde her adı kısaltmak alışkanlığında olan halkın dilinde Simas'a dönüştüğünü ileri sürer. Byzantion kolonisini kuran Megara'lıların ünlü yurttaşlarının adlarıyla boğazın başka yerlerini ünlü kılmakla kalmadıklarını; daha sonradan Byzantion'lu çok sayıda hayat kadınının da Siminthia adını aldığını belirtir.

[1931] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dethier-Mordtmann 1864, n° 19.

akıntısı yönünde fırlamış bir tepe üzerinde yer alırdı. Avrupa *hieron*'u ise, sırtı kuzeyden güneye doğru yükselen ve boğaza doğru sarkan bir tepede konuşlandırılmıştı. Bu tepenin güneydoğuya bakan yamaçlarında küçük bir kale bulunmaktaydı. Polybios (IV. 39. 6) burayı, Sarapis Tapınağı olarak tanımlardı. Karadeniz'den gelirken boğazın girişinde[1932], Asya yakasında yer alan ve Iason'un Kolkhis dönüşünde 12 tanrıya kurban sunduğu[1933] kutsal yer olarak adlandırılan mevkinin karşısında olduğuna işaret ederdi. Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319) ise, buraya Byzantion'luların *hieron*'u denildiğini ve Kalkhedon'luların *hieron*'unun karşısında yer aldığını belirtirdi[1934]. Ünlü coğrafyacı Karadeniz'in girişinde, boğazın en dar yerinde bu karşılıklı tapınakların yer aldığını ve her iki *hieron*'un da Kyaneai'a eşit uzaklıkta olduğunu iddia etmişti. Byzantion'lu Dionysios (II. 19 *fr.* 46) ise, bu kaleyi Polikhnion olarak adlandırmıştır[1935]. Avrupa *hieron*'u ile Asya *hieron*'unun Karadeniz'in girişinde karşılıklı konuşlandırılmış birer kale olduğunu bildirmiş; Asya *hieron*'u civarında Iason'un 12 tanrıya kurban sunduğu söylencesine değinmiştir[1936]. Orada, ayrıca Phrygia Tanrıça'sının kutsal ve ünlü olmasının yanı sıra; aynı zamanda resmi tapınım gördüğü bir tapınağının olduğunu ifade etmiştir[1937]. Byzantion'lular boğazdan istemedikleri kimselerin geçmesini engellemek ve boğazın girişini kontrol altında tutmak için Byzantion *hieron*'unun altındaki limanı olmayan kıyıyı mendireklerle

---

[1932] Rhodos'lu Apollonios'a (*argon.* II. str. 531-534) göre ise, Argo gemicileri Kolkhis'e giderken İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışında 12 tanrıya sunak dikmişler ve sunuda bulunmuşlardır (ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 33).

[1933] Pind. *Pyht.* IV. str. 203-207; Polyb. IV. 39. 6; Hes. Mil. *Patr. Const.* 33.

[1934] Ayrıca bk. Hdt. IV. 87; Skylaks *periplus* 67; 92; *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Pont. Eux.* (1 str. 3-4; 2 str. 1-2.

[1935] P. Gyllius (*Bosp.* II. 46) bu kalenin surlarının 10 *stadia*'dan uzun olduğunu söyler. Ancak kitabı yazmadan bir yıl önce, bu surların deniz tarafının temellerine kadar yıkıldığına şahit olmuştur. İç kalenin ise, bir bölümünün yamaçlarda bir bölümünün ise, tepeyi her iki taraftan kuşatan vadilerin eteklerine kadar uzandığını bildirir.

[1936] Ayrıca bk. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 531-534; Hes. Mil. *Patr. Const.* 33.

[1937] Dion. Byz. II. 19 *fr.* 47; ayrıca bk. II. 20; Hes. Mil. *Patr. Const.* 15. Gyllius'a (*loc. cit.*) göre, Rhea adı verilen Phrygia Tanrıçası'nın –Tanrıların Anası'nın– tapınağı denizin düzlüğünden çok yamaçlarda, ya da tepede yer alıyor olmalıydı. Çünkü Rhea dağlardan hoşlanırdı. Bu yüzden ona *oreia* (dağ tanrıçası) da denirdi. Bu bakımdan Argonaut'lar Kyzikos'taki Dindymon Dağı'na (Kapıdağı) tanrıçanın heykelini dikmişlerdi. Aynı şekilde Arrianus (*Periplus* IX. 1), Phasis'te elinde zil taşıyan ve oturduğu tahtın altında arslan tasvirleri olan Rhea'nın heykeli olduğunu söyler. Dindymos Dağı'ndaki Rhea heykelinin de bezer şekilde arslanlara sahip olduğu söylenir. Zosimos'a (II. 31. 2-3) göre, bu heykeli Büyük Constantinus arslanlarıyla birlikte Byzantion *forum*'una getirmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Antakyalı Ioannes *fr.* 15. 1-2.

donatmışlardı. Bu mendireklerden biri Avrupa yakasından boğaza; Asya *hieron*'u istikametine doğru 800 Roma *passus*'u uzunluktaydı. Ayrıca mendireğin ucundan Asya *hieron*'u kıyısına kadar demir zincir gerilirdi[1938].

Khrysorrhoas[1939] (Kavak Dere) Irmağı'nın aktığı vadi üstünde, Avrupa *hieron*'un bulunduğu tepenin doruğundan Karadeniz, İstanbul Boğazı, Marmara ve Byzantion gözler önüne serilirdi. Philostratos'un (*de Imag*. I. 12. 5) Avrupa *hieron*'unun yakınlarında olduğuna işaret ettiği deniz fenerinin, yazarın tasvirlerinden tapınağın girişinde Karadeniz'e ve boğaza bakan tepenin üzerinde inşa edildiği kolaylıkla gözde canlandırılabilinir. Fener buraya Karadeniz'den boğaza girmek üzere yelken açan gemileri bekleyen tehlikeler konusunda kaptanları uyarmak için inşa edilmişti. Khrysorrhoas Irmağı'nın ardından Phosphoros[1940] (Karataş Çiftliği) gelirdi[1941]. Burası adını Artemis'ten ya da yanındaki eski fenerden almıştı. Buna bitişik olan uzun kıyı, Ephesos'luların buraya yanaşan ve demirleyen birçok gemilerinden dolayı Ephesos'luların Limanı/Ephesiates (Büyük Liman) olarak adlandırılmıştı[1942]. Akabinde büyük yük gemilerini alabilecek kadar kapsamlı ve derin olmasının yanı sıra demir atmak için her bakımdan güvenli Lykia'lıların Limanı'na[1943] (Garpiçe Burnu yakınlarında) gelinirdi.

[1938] P. Gyllius'a (*Bosp*. II. 18 *fr*. 46) göre bu zincirin kalıntıları Asya *hieron*'unun iç kalesinde korunuyordu. Mendirek kalıntıları ise, daha sonradan ticaret iskeleleri olarak adlandırıldı. Zira burası eskiden beri gümrük istasyonu olarak hizmet görürdü. Mendirek zaman içinde dalgalar-fırtınalar tarafından ve bakımsızlıktan parçalanmış olmakla birlikte bir kısmı hâlâ su üstündeydi. Ancak buradaki taşların büyük bir kısmı yerel halk tarafından ev yapımında kullanılmak üzere yerinden söküldü. Böylelikle suyun altında saklı mendirek temelleri artık görünmez oldu ve boğazdan geçen birçok gemi hasar gördü.

[1939] Khrysorrhoas Deresi'nin her iki yakasında maden damarları bulmak için kazılmış maden ocakları ve maden galerileri uzanmaktaydı. Maden damarlarını araştırmak için açılmış yeraltı kanalları civarda eskiden altın ve bakır damarlarının bulunduğuna işaret etmekteydi. Bu durum ayrıca derenin denize yakın kısmında adını bakır cevherinden (*khalkos*) alan Khalkaia'dan (Sıratağ yakınlarında) da anlaşılır (Gyllius *Bosp*. II. 20 *fr*. 48).

[1940] Müller 1990[2], 53 *fr*. 49-1.

[1941] Dion. Byz. II. 20 *fr*. 49.

[1942] Ephesos'luların Limanı'na ilişkin daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Dion. Byz. II. 20 *fr*. 49; 21 *fr*. 50; Hes. Mil. *Patr. Const*. 32; Gyllius *Bosp*. II. 21.

[1943] Dion. Byz. II. 21 *fr*. 50.

P. Gyllius'a (*Bosp*. II. 21) göre, burada eskiden kral Phineus'un uyrukları olan Trakyalılar ikamet etmiştir. Ardından Lykia'lılar daha sonra da Myrileia'lılar yerleşmiştir. Bu bakımdan Lykia'lıların Limanı (Garpiçe Burnu'nun altında) olarak adlandırılan koy zaman içinde buraya yerleşen Myrileia'lılardan dolayı Myrileion Koyu olarak adlandırılmıştır (ayrıca bk. Müller 1990[2], 59 *fr*. 50-1). Bununla birlikte söz konusu demir atma yeri Strabon (VII. 6. 1 *c*. 319) tarafından Andriake olarak anılmıştır.

Burada Aphrodite'nin tapınağı olduğu söylenirdi[1944]. Bu koyun ortasından Khrysorrhoas Vadisi üstünde yükselen tepenin doruğundan doğan ve güneyden kuzeye doğru yaklaşık 4.000 *passus* boyunca uzanan Khrysorrhoas Irmağı akardı. Buranın tam karşısında Asya yakasında Dios Akra=*Zeus Burnu* (Poyraz Kale yakınlarında) olarak bilinen koy yer alırdı.

Byzantion'lu Dionysios'a (II. 24 *fr.* 53) göre, Avrupa yakasındaki Kyaneai'da Romalılar tarafından dikilmiş bir Apollon Sunağı bulunurdu. Byzantion'lu Dionysios'un (II. 24 *fr.* 53-53*a*) sözünü ettiği Kyaneai'daki bu sunağa ait kalıntılar kayaların zaman içindeki doğal yollardan aşınması ve çökmesi ile defineciler yüzünden tahrip olmuştu. P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 24) göre, 16. yüzyılın ilk yarısında Apollon Sunağı'ndan geriye Korinthos düzenindeki beyaz mermer bir sütundan ve çukurlardan başka bir şey kalmamıştı[1945]. Bu sütunun kaidesinde Latince yazılmış ve üzerinde Gaius Iulius Caesar'ın adını taşıyan bir yazıt yer almaktaydı. Kaidenin ortasında bazen aşağı bazen de yukarı doğru ilerleyen defne şeridi vardı. Şeridin 4 katlı kıvrımın ortasının en yüksek noktasında ise, bir sığır başı kabartması bulunurdu. Diğer kıvrımların ortasına daireler kazınmıştı. Dairelerin ilkinde 4 ayaklı bir hayvan tasviri betimlenmişti. Diğerinde güneş motifi; üçüncüde ışınların X işareti işlenmişti. Kuzeye bakan dördüncü kıvrımda ise, hiçbir beti yoktu. Sütun yaklaşık 1.36 cm yüksekliğe ve 3 m'ye yakın çapa sahip olup, şaftı/gövdesi spiralin büyüklüğüyle orantısızdı. Sütunun üst bölümünde boşluk ve bir kısmı aşınmış küçük bir pervaz bulunmaktaydı. Korinthos düzenindeki sütun başlığı ise, bütün olarak yerinde duruyordu[1946].

3. Kyaneai Adaları

Avrupa yakasında Paneion (Fener) Burnu; Asya yakasında ise, Ankyreion (Yum Burnu) burunlarıyla Karadeniz sona erer. Paneion'un karşısında Avrupa Kyaneai'ı; Ankyreion'un karşısında ise, Asya Kyaneai'ı vardır.

[1944] Gyllius *Bosp.* I. 1.

[1945] Byzantion'lu Dionysios (*loc. cit.*) her ne kadar Avrupa Kyaneai'ında Apollon Tapınağı olduğunu söylüyorsa da, P. Gyllius'a (*Bosp.* III. 5) göre, Kyaneai içinde tapınak inşa etmeye müsait bir adacık değildir. Nitekim eğer burada tapınak olsaydı geriye temel oyukları, tıraşlanmış kaya yüzeyleri ya da tırmanış/prosesyon yolu *etc.* gibi kalıntıların kalacağını öngörmektedir. Ancak bizzat kendisi bu kayalığı tetkik etmiş ve burada söz konusu verilere ait herhangi bir kalıntı izine rastlamamıştır.

[1946] P. Gyllius (*Bosp.* II. 24), Kyaneai üzerinde tetkik ettiği bu sütunun, zaman içinde tahrip olan Apollon Sunağı'nın kalıntılarından devşirilerek, Gaius Iulius Caesar'ı onurlandırmak için buraya dikilmiş olduğunu düşünmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eyice 1976, 47 vd.

Hellenlerin 'karanlık, siyaha yakın/koyu lacivert renkli adalar/kayalar' (= *Kyaneai nēsoi/petrai* [Κυάνεαι νῆσοι/πέτραι]); 'çarpışan adalar/kayalar' (= *Symplēgades nēsoi/petrai* [Συμπληγάδες νῆσοι/πέτραι]) olarak tanımladıkları; Latinlerin ise, kutsal/tapınak (*Fanari*) adını verdikleri bu adalar, boğazın Karadeniz'e çıkışında ve birbirinden yaklaşık 20 *stadia* uzaklıktadırlar.

Kyaneai Adaları antikçağ yazarlarının da ifade ettikleri gibi kayalıktan başka bir şey değildi. Bu bakımdan Homeros[1947] onları Planktai[1948] (gezinen/kükreyen kayalar); *Scholia in Euripidem* (*sch. Med.* 2. 3-4); Eratosthenes (Schol. Eur. *sch. Med.* 2. 8-13); *Scholia in Dionysii Byzantinii* (*Bosp.* 5 [*ad* 2. 19]); *Scholia in Apollonii Rhodii* (*argon.* 123 [16]; 152 [1]; 164 [13]; 175 [1]; 176 [25]; 187 [9]; 261 [13]); *Scholia in Lycophronem* 1285 str. 12-13; Apollodoros (*bibl.* I. 9. 22); Genç Philostratus (*de Imag.* VIII. 3. 1); Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 14); Lykophron[1949] ise, Symplegades olarak adlandırır[1950]. Lykophron ile Apollonios, Symplegades için, ayrıca

---

[1947] Homeros (*Od.* XII. str. 58-72) Planktai'ı eserinde şu dizelerle dile getirir:
Denize dimdik inen iki kayanın önünden geçer yolun biri,/ Çarpar durur bu kayalara gürleye gürleye/ Lacivert gözlü Amphitrite'nin kocaman dalgaları,/ Planktai denir ölümsüz tanrılar katında bu kayalığa,/ Aşamadı birtek kuş bu kayaları şimdiye dek,/ Zeus'a tanrı balı taşıyan ürkek güvercinler bile aşamadı./ Yalçın kaya uçan kuşların birini kapar boyuna,/ Zeus da, azalmasın diye kuşlar, katar bir başkasını,/ Hiçbir insan gemisi varamadı öbür yakaya sağ salim,/ Bir gemi yaklaştı mı götürür denizin dalgaları/ Ve öldürücü bir ateşin kasırgaları alır götürür/ Geminin tahtalarını ve gövdelerini tayfaları./ Ama bir tanesi aşabildi bu kayayı denizde yüzen gemilerden,/ Dillere destan Argo gemisiydi bu da,/ Aştı kayayı Aietes'in ülkesinden dönerken,/ Dalgalar onu engin kayaların üstüne atmıştı ya, neyse/ Bereket Iason'u seviyordu da Hera, kurtardıydı gemiyi.

[1948] Ayrıca bk. Schol. Eur. *sch. Med.* 2. 13-14; Schol. Lycophr. 1285 str. 8.

[1949] Lykophron'un (*Alex.* str. 1285-1287) dizelerinde, *Helle Denizi ve Symplegades Kayaları; Salmydesos ve Skythia'lılara yakın konuk sevmez dalgalar* şeklinde geçmektedir. Ayrıca bk. Schol. Lycophr. 1285 str. 12-26; Gyllius Bosp. II. 24; Müller 1990[2], 66.

[1950] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sen. *Med.* 456; *Her. Oet.* 1273; 1380; Ovid. *Met.* XV. 338; *Her.* XII. 121; *Tri.* I. 10. 47; Mart. *Ep.* IX. 99. str. 5-7; Mela II. 99; Hyg. *fab.* 19. 4. 2; 4; Honor. *Art. Don.* III. 209.

P. Gyllius (*Bosp.* II. 24), ancak bazı saf kimseler -Tzetzes- tarafından Lykophron (*Alex.* str. 1285-1286) onları sanki Byzantion ile Kalkhedon arasında 'akıntı' (= *Rheuma* [Ῥεῦμα]) denilen yere koyuyor izlenimi verdiğini belirtir. Ancak bu durumun söz konusu olmadığını; Kyaneai'ın bütün coğrafyacıların anlattığı mevkide: Karadeniz'in girişinde yer aldığını ifade eder. Aynı şekilde Tzetzes, Apollonios'u da yanlış yorumlayıp Kyaneai'ı Karadeniz'in yakınına ya da boğazın dar yeri yakınındaki Kleidion adı verilen

'konuksevmez' (= *akseinos* [ἄξεινος]) sıfatını kullanırlar. Eratosthenes (Schol. Eur. *sch. Med.* 2. 15-17; Schol. Lycophr. 1285 str. 10-12) de onların Karadeniz'in yakınında ya da boğazın dar geçidinde olduklarına işaret eder. Eratosthenes (Schol. Lycophr. 1285 str. 10) ve Simonides [*fr.* 22] (Schol. Eur. *sch. Med.* 2. 5-6; 15) tarafından 'birlikte hareket eden/bir araya gelen kayalar' (= *Synormadas* [Συνορμάδας]) olarak da betimlenirler. Bire bir olmamakla birlikte buna benzer bir ifadeye Euripides'te (*Med* str. 2) rastlanabilir. Pindaros'ta (*Pyth.* IV. str. 208-209), 'birlikte hareket eden kayalar' (= *Syndromōn petran* [Συνδρόμων πετρᾶν]); Theokritos'ta (*Id.* XIII. 22/23) ise, 'bir araya gelen' (= *Syndromadas* [Συνδρομάδας]) şeklinde ifade edilirler[1951].

Euripides[1952]; Herodotos[1953]; Orphica[1954]; Rhodos'lu Apollonios[1955], İskenderiyeli Coğrafyacı Dionysios[1956]; Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 14) ile Valerius Flaccus[1957] onları hiçbir zaman ada olarak tanımlamazlar.

---

mevkinin yakınına yerleştiriyor gözükür. Ancak bu durum Apollonios'un Δύω ἁλὸς ἐν ξυνοχῆσι Κυάνεαι πέτραι=*Karadeniz'in hemen ağzındaki iki Kyaneai kayası* şeklindeki ifadesiyle açık bir şekilde belirtilmiştir. Konuya ilişkin olarak bk. Gyllius *Bosp.* II. 24; Müller 1990[2], 66 dn. 4; ayrıca krş. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 591-597.

[1951] Daha sonraki dönemlerde söz konusu adalar Urek-Jaki/Öreke taşı olarak adlandırılmıştır (Newskaja 1955, 16 dn. 1). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Ruge 1965[2] *col.* 2236; Eyice 1976, 46 vd.; Müller 1990[2], 65 dn. 3.

[1952] Euripides (*Med.* 2; *IT.* 241; ayrıca bk. *Med.* 1263) bunları genellikle 'karanlık çarpışan kayalar' (= *kyaneas Symplēgadas* [κυανέας Συμπληγάδας]) şeklinde tanımlarken *kyaneai*'yı sıfat olarak kullanır. Diğer eserlerinde (Eur. *IT.* 260; 355; 1389; *Hypsipyles fr.* 70+96.5) ve *Scholia in Euripidem* (*sch. Med.* 2. 3-4), bunları *Symplēgades* olarak betimlemeye devam eder. Sadece bir yerde Karadeniz'in (*Med.* 433-434) ikiz kayaları '*didymous petras*' şeklinde tasvir eder.

[1953] Herodotos (IV. 85), Dareios'un Kalkhedon'dan Hellenlerin Πλαγκταὶ πέτραι= *gezen kayalar* olarak adlandırdıkları Kyaneai Adaları'na doğru yelken açtığını orada; *hieron*'da oturarak insanı kendisine hayran bırakan, şaşırtıcı güzelliklerle dolu Karadeniz'i seyrettiğini söyler.

[1954] Orphica'da (*argon.* str. 682; 708-709; 1160), Kyaneai genel itibariyle çarpışan kayalar olarak betimlenir.

[1955] Rhodos'lu Apollonios (*argon.* I. str. 2-3; II. 317-318; 329; 340; 346; 412-413; 420-421; 553; 558; 576-577; 586-587; 604-605; 616; 644-645) Kyaneai'ı genel itibariyle gezinen, çarpışan kayalar olarak tanımlar.

[1956] Coğrafyacı Dionysios'a (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 144) göre, burası gezici Kyaneai kayalarının yükselerek aralarında çarpışmalarıyla ünlü yeridir (ayrıca bk. Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* 3).

[1957] Valerius Flaccus bazen '*sivri kaya*' (*argon.* I. str. 60; 630; II. str. 382; V. str. 167-169); bazen 'koyu mavi kayalar' (*argon.* VIII. str. 180-181); bazen 'Kyaneai Kayaları' (*argon.* V. str. 167; 482; VII. str. 41-42;); bazen 'Kyaneai Dağları' (*argon.* III. str.

Fakat Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319); Plinius (*nat.* IV. 13 [92]; VI. 13 [32]); coğrafyacı Ptolemaios (*geo.* III. 11. 8; V. 1. 15) ve Byzantion'lu Dionysios (II. 24 *fr.* 53=Gyllius *Bosp.* II. 24) Kyaneai'ı "*ada*" olarak kabul ederler[1958].

Arrianus (*periplus* XXV. 3), Homeros'un *Odysseia*'sından (XII. 58-72) bir alıntı yaparak, Iason'u Kolkhis'e götürürken, bunların arasından ilk olarak Argo gemisinin geçmiş olduğunu kaleme almıştır[1959]. Söz konusu duruma Rhodos'lu Apollonios (*argon.* II. str. 317-340; 549-618) ve Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 15) değinmişlerdir[1960]. Hesiodos (*loc. inc.*) ise, Phineus'un Kolkhis'e giden Phryksos'a, Kyaneai ve Karadeniz yolunu gösterdiği için kör edildiğini bildirir[1961].

Antikçağda boğazın Karadeniz çıkışının gemiler açısından tehlike arz ettiği sezilmektedir. Zira boğazın çıkışındaki kayalık kıyı şeridinde seyahat etmenin zorlukları, kendilerine yakınlaşan ve gemileri parçalayan adalara ilişkin mitoslar oluşturur. Antikçağda, bu adaların yüzdüklerine, bazen kapalı bazen de açık gözüktüklerine ve zaman zaman çarpıştıklarına ilişkin söylenceler bulunmaktadır[1962]. Antikçağ edebiyatı dikkatle incelendiğinde ozanların dizelerinde, bu adalara olağanüstü güçler bahşedildiği görülmektedir. Ancak, hayal ürünü dizelerin altında yatan gerçek, boğazın ağzını kuşatan her iki yakasını gözleyen kişiler üzerinde yarattığı yanılsamaya delalet etmektedir. Zira her iki Kyaneai, şairlerin esinlemelerindeki fiziki bir gerçeği dile getirmektedir. Bunlar denizin dalgalı/fırtınalı olduğu zamanlarda Valerius Flaccus'un (*argon.* IV. str. 561-568) betimlediği gibi, su üzerinde oradan oraya dolaşıp, deniz üzerinde çarpışır gibi görünürlerdi. Bu bakımdan en eski zamanlardan bu yana *symplegades* ve *planktai* sıfatlarıyla nitelendirilmişlerdir. Eratosthenes'in (Schol. Eur. *sch. Med.* 2. 7-

---

381-382; VIII. str. 193); bazen de dolaşan/çarpışan kayalar (*argon.* IV. str. 562; 656-665; 681-686; V. str. 85-88) şeklinde tanımlar.

[1958] Byzantion'lu Dionysios (II. 24 *fr.* 53 a; 58), her ne kadar Kyaneai'ın birer ada olduklarını belirtse de, boğazın tüm kıvrımlarına *symplegades* denilebileceğini ileri sürmekten geri kalmaz. Boğazın düz değil; fakat birbirini izleyen koşut burunlarla birbirinden ayrıldığını ve bunların birbirlerine çelme takıyor gibi izlenim uyandırdıklarını yazar. Birbirini aldatıyor gibi görünen burunların gemicilerin daha ötelere geçmesini engellermişçesine birbiri ardına sıralandığını ifade eder.

[1959] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Schol. Hom. *Od.* XII. 69.

[1960] Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eur. *Med.* 1-3; Sen. *Med.* 455-456; Schol. Lycophr. 1285 str. 19-22; Philostr. *de Imag.* II. 15. 1.

[1961] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

[1962] Eur. *Med.* 1-3; 1260-1261; Hdt. IV. 85; Strab. I. 2. 10 *c.* 21; III. 2. 12 *c.* 149; Sen. *Med.* 455-456; Plin. *nat.* IV. 13 [92]; VI. 13 [32]; Arr. *periplus* XXV. 3; Mela II. 99 dn. 84; Amm. Marc. XXII. 8. 14-15; Hyg. *fab.* 21. 1.

14) de belirttiği üzere, çok sayıda kıvrımla çevrili, dar ve dönüşlü kanal, denizcilere kimi zaman çarpacak ve birleşecek, saklanacak, kapanacak, kimi zamansa uzaklaşacak ve açılacak gibi gözükür. Bu şekilde Kyaneai Adaları bir sonraki yaklaşmayla açılır; ansızın ayrılıp gizlenirlerdi. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 24 *fr.* 53 a; 58) göre ise, düşünceyi yanıltıcı bir görüşle, boğazdan Karadeniz'e çıkarken gemiyle seyir halinde olanlara bir açılır bir kapanır şekilde gözüktüklerinden dolayı kayaların 'çarpışan/yüzen' (= *symplēgades* [συμπληγάδες]) sıfatını almış olması doğaldır[1963]. Çünkü boğazda seyrederken, "*Id enim quod videtur finis, statim principium esse apparet*= *Nitekim son gibi görünen şeyin ardından, hemen yeni bir başlangıç belirir*"di. Plinius (*nat.* IV. 13 [92]) da, adaların çarpıştıklarına ilişkin söylenceyi, şu şekilde açıklamaktadır: "*Karadeniz'e boğazdan direkt olarak girerken bu adalara bakınca aralarında çok az mesafe olduğu görünür; fakat rotanızı biraz değiştirince bu iki ada gözünüze tekmiş gibi gelir*". Öyle ki, boğazdan Karadeniz'e çıkmak isteyenlerin sadece geminin sallanmasından dolayı uzaktan değil; fakat aynı zamanda boğazın girişine doğru düz ya da çapraz rotada yol alanların kanalı bazen kapalı bazen de açıkmış gibi görmesine yol açar. Bu durum boğaz yakınlarında ya da bizzat boğazda yelken açanlar için de geçerlidir. Boğazdaki burun çıkıntılarının ve kıvrımların çokluğundan dolayı gemicilere ve yolculara sık sık kapanıyor ve açılıyormuş gibi gözükür[1964].

Paneion (Fener) Burnu önündeki Avrupa Kyaneai'ı[1965] beş kayaya bölünmüş olup, tek bir kökten çıkardı. Alttan üstlere doğru yarıklara ayrıl-

---

[1963] Byzantion'lu Dionysios'a (III. 3 *fr.* 55) göre, eskiden Kyaneai (kara kayalar) kendi aralarında çarpışırlarmış. Bu olaydan dolayı *symplegades* (aralarında çarpışanlar) adını almışlardı. Ayrılan/yüzen kayalar zaman içinde etekleriyle denizin sığ yerine dayanıp, doğanın değişmez yasası gereği, her iki kıtada sarsılmaz birer demirleme yerine sahip olmuşlardır.

[1964] P. Gyllius'a (*Bosp.* II. 24) göre, gemiyle Karadeniz'den boğaza seyredenler açısından ise, Kyaneai Adaları karaya o kadar yakındır ki, yanlarına kadar sokulmadan onları karadan ayırt etmek olanak dahilinde olmadığından, bu durum doğrulanamaz.

[1965] Paneion (Fener) Burnu, Kyaneai'a paralel konumda olup Kyaneai'ın karşısındadır. Burnun sonunda karadan oldukça yakın bir mesafede –kıyıdan yaklaşık 70 Roma *passus*'u (*ca.* 103 m) uzaklıkta– Karadeniz'in sınırı olan Kyaneai kayaları denilen adacıklar bulunur. Karadan kısa deniz arasıyla ayrılmış ve sığ bir denize sahip olduğundan, ancak çok hafif ve küçük tekneler bu aralıktan geçebilir. Kyaneai'ın kuzeyi ve doğusundan ise, tüm gemiler tarafından geçilebilir bir deniz geçidi bulunur. Byzantion'lu Dionysios'a (II. 24 *fr.* 53-53*a*) göre, ister yerin çok biçimli yapısından dolayı ister denizin kırıp parçalaması sonucu peygamber çiçeğine benzeyen keskin ve sivri kayalar olan Kyaneai burada yükselir ve deniz üzerine çıkarlar. Kyaneai'da ayrıca Romalılar tarafından dikilmiş bir Apollon sunağı yer alır.

mıştı. Bir zamanlar sağlam hiçbir yarıkla ayrılmamış sivri bir kaya olduğu anlaşılırdı. Ancak çevresine düşen kopmuş kayaların yıkıntıların dağılmasıyla zaman içinde yarılmıştı. Deniz de kayanın gerek suyun üstündeki kısmının gerekse su altının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Zaman içinde kayanın kenarlarını denizin oyması hem insanlar hem de balıkların saklanabileceği birçok kovuk, mağara ve sığınma yeri meydana getirmiştir. Kayaların çevresinde çok sayıda kopup düşmüş ya da parçalanmış kayalar ve taşlar vardı. Deniz fırtınalı olduğu zaman, Kyaneai'ın kıyılarındaki oyuk kovuklar dalgaların şiddetiyle, denizin sivri kayaları altında içten içe çalkalanıp yankı yaptıkları duyulurdu. Her iki Kyaneai kıyısı çevresinde benzer biçimde kopmuş ve oraya buraya saçılmış büyük kaya kütleleri bulunurdu. Bunlar rüzgarın ve dalgaların şiddetiyle aralarında çarpışır görünürlerdi. Kayalıkların jeomorfolojik yapısı Avrupa Kyaneai'ının Paneion Burnu'ndan; Asya Kyaneai'ının ise, Ankyreion Burnu'ndan parçalanıp ayrıldığına işaret etmektedir. Ozanlar, Kyaneai'ın depremle ya da aradan geçen uzun zaman sonucu yıkıntı haline gelmesinin ve parçalanmasının fiziksel nedenini kavradıklarından onların aralarında çarpıştıklarını tasarlamış olsa gerektirler[1966]. Valerius Flaccus'a (*argon.* IV. str. 656-666) göre Kyaneai, o çarpışıp dövülen yalıyarlarını, yeniden dimdik geri gönderirdi. Gerçekten yalıyarlar dalgaların şiddetiyle çarpılarak daha küçülmüşlerdir. Benzer şekilde Rhodos'lu Apollonios'un[1967] Kyaneai kayalarına ilişkin dizelerinin daha önce söylenenlere bakarak kurgusal olmadıkları söylenebilir.

[1966] Gyllius *Bosp.* II. 24.

[1967] Rhodos'lu Apollonios'un (*argon.* II. str. 549-569) dizelerinde bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

> *Dönüşlü geçidin dar boğazına ulaştıklarında,/ Her iki yanda engebeli kayalarla çevrili,/ Alttan gelen girdaplı su gemiyi yıkayıp sallarken,/ Acınası bir korkuya kapıldılar./ Şimdi parçalanan kayaların patırdısı,/ Kulaklarına sürekli çarpıyordu./ Ve denizin yıkadığı kayalar çınladılar./.... Kayalar yeniden birlikte ileri atıldılar./ Ve yüz yüze gelir gibi parçalandılar./ Bir köpük kütlesi fırladı bulut gibi,/ Korkunçtu denizin gürlemesi,/ Her yanda gök kubbe gümbürdedi./ Sert-engebeli yalıyarların altındaki çukur kovuklar,/ Denizin yükselmesiyle hırladılar.*

Diğer bir pasajında (*argon.* II. str. 582-650) şair, Argonaut'ların Agenor'un oğlu Phineus'un sarayından ayrıldıktan sonra, denizin geniş çevirimindeki Kyaneai kayaları yakınlarına geldiklerine değinmektedir. Ardından geminin karinası geçidin ağzını aştığında Kyaneai boyunca, kayaların denizin dibinde dikleştiğini ve sonsuza kadar hareketsiz kaldığını; böylece, ölümün acı uğursuzluğundan kurtulan Argo gemicilerinin Rhebas (Riva) Irmağı'ın ağzına ulaşmayı başardıklarını anlatmaktadır. Söz konusu durum Pindaros (*Pyth.* IV. str. 208-209) tarafından ise, "*Gemilerin efendisi, çarpışan kayaların karşı konulmaz hücumundan kurtularak Karadeniz'e girdi*", şeklinde ifade edilmektedir.

Avrupa Kyaneai'ından Asya'ya geçenler için ilk burun Ankyreion 'çapa yeri' adını taşırdı[1968]. Burası ismini Iason'la birlikte yola çıkan Argo gemicileri taş çapayı buradan aldıkları için verilmişti[1969]. Ankyreion'un Karadeniz'le birleştiği burnun oluşturduğu koyun kenarında su üstünde, Avrupa Kyaneai'ının karşısında 4 kayaya bölünmüş bir adacık yer alır. Burası Ankyreion ile karadan kısa bir kanalla ayrılmıştır. Kanal kopmuş kaya bloklarıyla doludur. Deniz durgunken kaya kütlelerinden basamak gibi atlayarak buraya ulaşılabilirdi. Ama deniz dalgalı olduğunda ve fırtınalı havalarda uçtan ayrılan adacığın üzerindeki 4 kaya parçasından üçü sular altında kalırdı. Avrupa Kyaneai'ından dördüncü parça ise, sular tarafından ıslanmasına karşın sularla örtülmezdi. Zira bu kaya kütlesi her yanda dik ve sarptı. Bu adacıklar ya depremle ya da zamanla şairlerin söylediği gibi, Symplegades'in çarpışması sonucunda, Avrupa Kyaneai'ının karşısında denizden dışarıya çıkmış gibi görünürlerdi[1970].

[1968] Dion. Byz. III. 2 *fr.* 54. Ptolemaios (*geo.* V. 1. 2; 5) tarafından, burası Bithynia Burnu olarak adlandırılır.

[1969] Dion. Byz. III. 2 *fr.* 54.

Argo gemicileri boğazın çıkışında aldıkları bu çapayı daha sonradan Phasis'te yenilemiş olsa gerektirler. Nitekim bu çapa Kolkhis'liler tarafından Karadeniz'den Phasis'e girişte, ırmağın sol kenarına Phasis tanrıçasının/Rhea heykelinin yanında sergilenmiştir. İS. *ca.* 130 yılında burayı ziyaret eden Arrianus (*Periplus* IX. 1-2) burada bulunan iki çapadan söz eder. Bunlardan demir olanı Arrianus'a o kadar eski görünmemiştir – ayrıca büyüklük bakımından Roma Dönemi'nde kullanılan çapalara oranla daha küçük, biçim bakımından ise, biraz tuhaftır–. Ancak orada, ayrıca taştan yapılmış bir başka çapanın kırılmış eski fragmanları sergilenmekteydi. Bu taş kalıntısının Argo gemisine ait – boğazın çıkışından aldıkları– çapanın kalıntısı olması Arrianus'a daha mantıklı gelmekteydi.

[1970] Burası Strabon'un (VII. 6. 1 *c.* 319) da belirttiği Karadeniz'in başlangıcındaki küçük ada olsa gerektir. Strabon (*loc. cit.*), Karadeniz'in girişinde, biri Avrupa diğeri ise, Asya ile bitişik ve aralarındaki 20 *stadia*'lık bir kanalla ayrılan Kyaneai adlı iki adacık olduğunu belirtir. Bu bakımdan, Ankyreion'un ucundaki adacığın Asya Kyaneai'ı olarak adlandırılması çok sayıdaki antik yazarlar kadar bizce de uygun görünmektedir. Zira bu durum her iki Kyaneai'ın yakınlarında Karadeniz'in geniş göründüğünü söyleyen Rhodos'lu Apollonios'un (*argon.* II. str. 579): ἤδη δ' ἔνθα καὶ ἔνθα διὰ πλατὺς εἴδετο Πόντος=*Şimdi göründü sağda ve solda geniş Karadeniz* dizesiyle de uyuşmaktadır. Aynı şekilde coğrafya yazarı Dionysios (Eust. *Comm. in Dion. Per.* 147) da, boğazdan çıkışı "*sonra insanlara görünerek açılır Karadeniz, çok geniş doğudaki koya yaklaşarak*" şeklinde ifade ederken Apollonios ile aynı düşüncededir. Ayrıca krş. Dion. Byz. III. 3 *fr.* 55=Gyllius *Bosp.* III. 3; Müller 1990^2, 72 dn. 6-7.

4. Boğazın Bithynia Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar

Asya Kyaneai'ından sonra, boğaza girişte Myrileion Koyu'nun[1971] (Lykia'lıların Limanı/Garpiçe Burnu altında) karşısında Zeus ya da Poseidon sunağı bulunduğu için Dios Akra=*Zeus Burnu* (Poyraz Kale yakınlarında) adı verilen bir burun yer alırdı[1972]. Ardından *hieron* istikametine doğru boğazda yelken açıldığında Korakion (Fil Burnu) Promontoryum'una varılırdı. Onu geniş bir kıyı takip ederdi[1973]. Tüm bu kıyıyı saran çukurların doldurulmasından dolayı buraya Panteikhion=*her taraftan surla çevrili* denirdi. Bunu Khelai=*kıskaçlar* (Keçeli Liman) izlerdi[1974].

Herodotos, Demosthenes, Polybios, Skylaks, Philostratos ve Miletos'lu Hesykhios boğazın çıkışında Karadeniz'in ağzında 'kutsal alan/tapınak' (= *hieron* [ἱερόν]) olarak tanımlanan bir yerden söz etmişlerdir[1975]. Ancak buranın hangi tanrıya/tanrılara ait olduğu konusunda herhangi bir yorumda bulunmamışlardır. İÖ. V. yüzyılda yaşamış[1976] düşünür ve mitoloji yazarı Herakleia Pontike'li (Karadeniz Ereğlisi) Herodoros[1977] [*FGrHist* IA 31 F 47=31 *fr.* 47]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. 531-532 [172]), Argo gemicilerinin önce, Phriksos'un[1978] oğlu Argos'un Kolkhis'ten dönerken kurban sunduğu sunakta[1979] tanrılara kurban adadıklarını iddia etmiştir[1980]. Herakleia Pontike'li tarihçi Nymphis'in[1981] altıncı kitabından alıntı yapan Athe-

---

[1971] Oberhummer 1970², *col.* 751.

[1972] Gyllius *Bosp.* III. 4.

[1973] Dion. Byz. III. 4 *fr.* 55-56=Gyllius *Bosp.* III. 4.

[1974] Dion. Byz. III. 4 *fr.* 57.

[1975] Hdt. IV. 85; 87; Dem. *Lept.* XX. 36 [468]; *Lacr.* XXXV. 10 [926]; *Polyk.* L. 17 [1211]; Polyb. IV. 39. 4; 6; 43. 2; 50. 2; 52. 7; Skylaks *periplus* 67; 92; Philostratos *vit. Soph.* I. 24 [528] ve Hes. Mil. *Patr. Const.* 33; ayrıca bk. *Marm. Par.* B'13 [113].

[1976] Herodoros'un yaşadığı tarihe ilişkin detaylı bilgi için bk. *FGrHist* IA 31 Komm. 502.

[1977] F. Jacoby'nin (*FGrHist* IA 31 Komm. 502 vdd. '*Herodoros*') de vurguladığı üzere, Herodoros mitolojiyi kendi bilimsel ve ahlaki teoremlerini kanıtlamak için bir araç olarak kullanmış; Herakles, Argo gemicileri ile Pelops'un oğulları üzerine bir el kitabı derlemiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007b, 2.

[1978] Rhodos'lu Apollonios'a (*argon.* II. str. 1140-1155) göre Phriksos, Hellas'tan Altın Postlu Koç'la Phasis Irmağı kenarındaki Aia kentine gelerek (Strab. I. 2. 39 *c.* 45), Kolkhis Kralı Aietes'in kızı Khalkiope'yle evlenir. Phriksos, uzun bir yaşam sürdükten sonra, Aietes'in evinde yaşlılıktan ölür. Diodoros'a (IV. 47) göre ise Aietes, Phriksos'la kızını evlendirmiş ve krallığını ona bırakmıştır.

[1979] Ayrıca bk. *SIG* I³ 1010=*I.Kalchedon* 26 vd. n° 13 str. 9-10.

[1980] Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58=Gyllius *Bosp.* III. 5; ayrıca bk. Müller 1990², 75 vd. *fr.* 58.

[1981] Suda'ya (v. 598 *s.v.* <Νύμφις=*Nymphis*>) göre, Ksenogoras'ın oğludur. Eserini, İÖ. III. yüzyılın ikinci yarısında kaleme almıştır. Tarihçiliğinin yanı sıra, Herakleia

naios[1982], Plataia Muharebesi'nde Mardonios'u yenen Pausanias'ın da, Karadeniz'in ağzında 12 tanrıya tunçtan yapılmış yaklaşık 100 *amphora*'yı kolayca içine alacak büyüklükte bir kazan adadığını nakletmiştir[1983]. Polybios (IV. 39. 6), Argo gemicilerinin, Kolkhis dönüşünde Karadeniz'den gelirken boğazın girişinde, Asya yakasında *hieron* olarak adlandırılan mevkide karaya çıktıklarını ve Iason'un burada 12 tanrıya kurban sunduğunu belirtir. Sicilyalı Diodoros (IV. 49. 2) da, benzer şekilde Argonaut'ların Kolkhis'ten dönüş yolculuğunda Karadeniz'in ağzına geldiklerini ve burada karaya çıkarak sunaklar diktiklerini, dualar ve adaklarla bu yeri kutsal saydıklarını anlatırken Polybios'la aynı fikri paylaşır. Ayrıca söz konusu kutsal alanın kendi zamanında bile (İÖ. 80-İÖ. 20), buradan geçen denizciler tarafından onurlandırılmaya devam ettiğini sözlerine ekler[1984]. Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319; ayrıca bk. XII. 4. 2 *c.* 563) ise, sadece Byzantion'luların *hieron*'unun karşısındaki kıyıda Kalkhedon'luların *hieron*'u[1985] olduğuna değinmiştir. Byzantion'lu Dionysios'a (III. 5 *fr.* 58=Gyllius *Bosp.* III. 5) göre, Khelai'dan sonrası *hieron* adını taşırdı. Burası Nephele ile Athamas'ın oğlu Phriksos tarafından Kolkhis yolculuğu sırasında inşa edilmişti. Timosthenes [*fr.* 28]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. 531-532 [172]) de, aynı şekilde Phriksos'la birlikte Kolkhis istikametine doğru gemiyle yol alanların burada 12 tanrıya sunak diktiklerini kaydetmiştir. Bununla birlikte Pomponius Mela (I. 101), *hieron*'un Phriksos tarafından değil; Iason tarafından yapıldığını ileri sürmüştür. Rhodos'lu Apollonios (*argon.* II. str. 531) ile Byzantion'lu

---

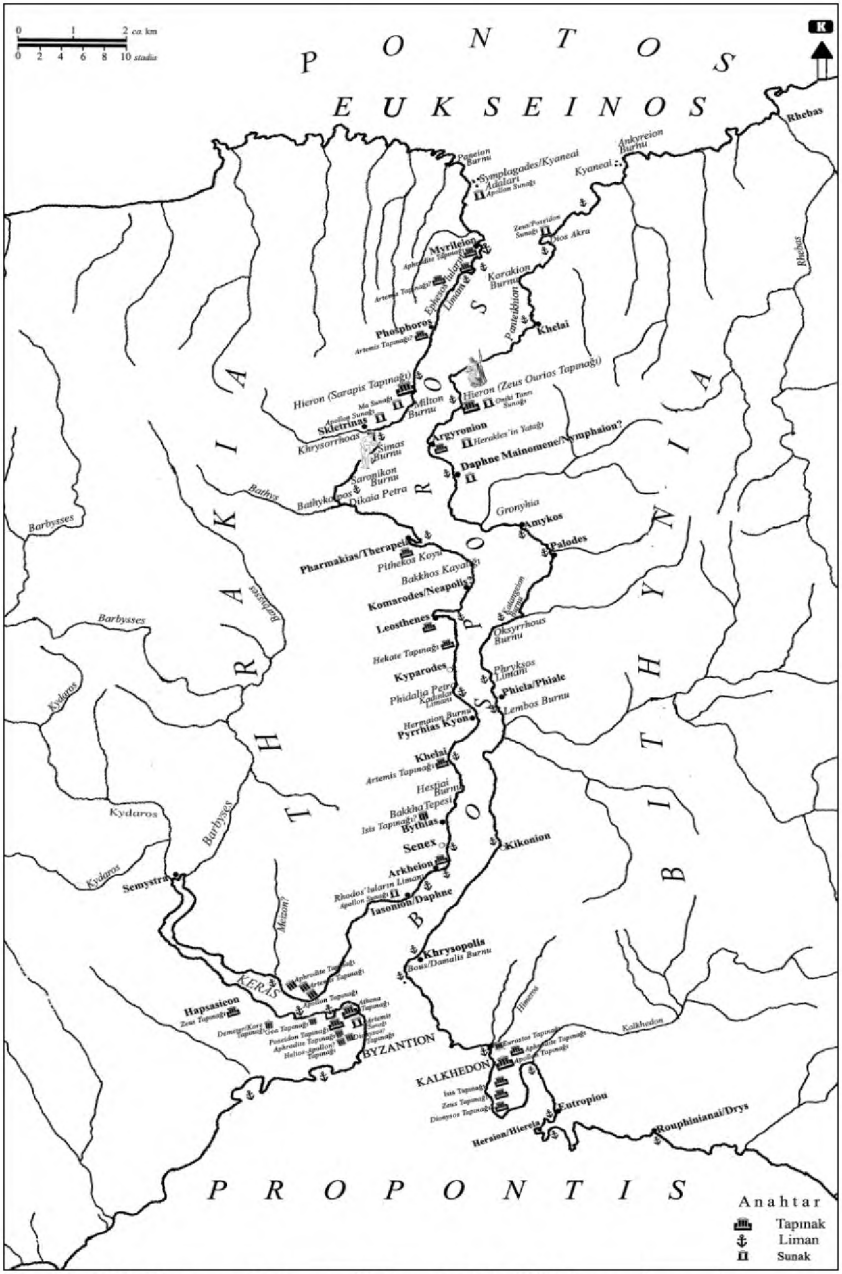
Pontike'nin önde gelen devlet adamlarından biridir. Ancak Herakleia tiranı Klearkhos –ya da ardılları– tarafından kentten sürgün edilmiştir. Bununla birlikte, İÖ. 281 yılında kendisiyle birlikte sürgüne gönderilenlerin arasından bir başlangıç yaparak Herakleia'ya geri dönmüştür (ayrıca bk. Memnon XI. 3). Böylelikle, İÖ. III. yüzyılın ikinci yarısına kadar Herakleia Pontike'nin yönetiminde aktif bir rol oynamıştır. Yaşamının geri kalanını bir yandan politik fikirlerinin savunuculuğunu yaparak diğer taraftan da tarih yazımına ağırlık vererek geçirmiştir. Nymphis bildiğimiz kadarıyla iki tarih eseri kaleme almıştır (*FGrHist* IIIB 432 T 1-4 '*Nymphis*'. Daha detaylı bilgi için bk. Arslan 2007 b, 9 vdd.

[1982] *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) '*Nymphis*'=Ath. *Deip.* XII. 536 *b.* Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990[2], 78.

[1983] Herodotos (IV. 81), Kleombrotos oğlu Pausanias'ın boğazın ağzında tanrılara armağan ettiği bronz kazandan 6 kat daha büyük olan bir kazanın Borysthenes ile Hypanis arasında Eksampaios adlı verilen yerde olduğunu ifade ederek; söz konusu sunuya değinir.

[1984] Ayrıca bk. Hes. Mil. *Patr. Const.* 33. Sicilyalı Diodoros (IV. 49. 1), Argonaut'ların Kolkhis'ten dönüş yolculğu sırasında, Byzantion'da kentin isim babalığını yapan Byzas'ın egemen olduğunu belirtmiştir.

[1985] *Marm. Par.* B'13 [113].



23) *Boğazın Bithynia Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar*

Dionysios[1986] (III. 5 *fr.* 58) ise, Argo gemicilerinin Iason'la birlikte Kolkhis'e giderken, Phineus'u dinledikten sonra, boğazın Asya çıkışında *hieron* adını taşıyan kutsal alanda 12 tanrı için –Zeus, Hera, Poseidon, Demeter, Hestia, Hades[1987], Apollon, Hephaistos, Hermes, Ares, Aphrodite, Athena– sunak diktiklerini ve kurban adadıklarını anlatırlar. Iason, belki de burada özellikle denizin hâkimi Poseidon ile *etesias* rüzgarını yatıştırması için 'elverişli rüzgarlar gönderen' (= Zeus *Ourios* [Ζεὺς Οὔριος]) Zeus'a kurban sunmuştur. Çünkü boğazın *imperator*'u tanrıların ve insanların babası Zeus'tur[1988]. Bundan dolayı coğrafyacı Menippus (*Periplus* [*fr.*] 3); Arrianus (*Periplus* XII. 2; XXV. 4) ve Byzantion'lu Dionysios (III. 5 *fr.* 58) bu *hieron*'u Zeus *Ourios* olarak adlandırır ve Asya kıtasına yerleştirirler[1989].

Bununla birlikte bazı yazarlar, boğazın Karadeniz girişine Artemis, Poseidon ve Zeus olmak üzere üç tapınak yerleştirmişlerdir[1990]. Coğrafyacı

[1986] Byzantion'lu Dionysios'a (III. 5 *fr.* 58) göre, Argonaut'lar Phineus'un yanından ayrıldıktan sonra, karşı kıyıda (Asya yakasında) Phineus'un bilicisinin kehanette bulunmasıyla 12 tanrıya sunak dikmişler ve adak sunmuşlardır (Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 531-534; Hes. Mil. *Patr. Const.* 33). Bilicinin adı verilmemiştir. Kimilerine göre, Argo gemicilerine deniz tanrısı Glaukos ile Orpheus öğüt vermiştir. Kimilerine göre ise, nerede kurban sunacaklarını ve dua edeceklerini Phineus söylemiştir. Ayrıca Phineus onlara deniz yolculuğunun iyi geçmesi için Poseidon'a değil; fakat tüm rüzgarların yaratıcısı Zeus'a daha çok tapmaları gerektiğini öğütlemiştir. Zira o sırada, Argo gemicilerinin Karadeniz'e çıkmasını engelleyen *etesias* rüzgarı esmektedir.

Karadeniz'de *boreas*; Hellas'ta *zephyros* olarak adlandırılan kuzey rüzgarı; *etesias* boğazdan Karadeniz'e çıkmak isteyenler için karşıt yönden eser. *Etesias*'ın süresi Rhodos'lu Apollonios'a (*argon.* II. str. 526-527) göre 40; Timosthenes'e [*fr.* 7]= (Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 526-527 [172]) göre 50 gündür. Daha detaylı bilgi için bk. Gyllius Bosp. III. 5; Müller 1990[2], 77.

[1987] P. Gyllius (*Bosp.* III. 5), Hades'in yerine 12 tanrı adlarını sayarken Artemis'in ismi verilmiştir. Aynı şekilde coğrafyacı Ptolemaios (*geo.* V. 1. 2; 5), boğazın çıkışı doğrultusunda yer alan Artemis/Diana Tapınağı'ndan söz etmektedir. Timosthenes [*fr.* 28] ile Herodoros'ta [*FGrHist* IA 31 F 47=31 *fr.* 47]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 532 [173]) ise, Artemis yerine Hades'in adı geçmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Müller 1990[2], 76 vd. dn. 2; 4.

[1988] Bu duruma Zeus'un boğaza dikilmiş heykeli de tanıklık eder. Heykel Karadeniz'de bunca savaş çıkmasına karşın korunmuştur. Marcus Terentius Varro Lucullus bile, İÖ. *ca.* 72/71 yılında, Karadeniz'den Apollon heykelini aldığı halde (Strab. VII. 6. 1 *c.* 319), Gyllius'a (Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=*Bosp.* I) göre, tüm dünyada en güzel yapılmış kabul edilen bu heykele, dokunmaya cesaret edememiştir. Bu yüzden Zeus *Ourios* adının anısı boğazda yüzyıllarca yaşamıştır.

[1989] Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2; ayrıca bk. Müller 1990[2], 8.

[1990] Bu durumda ya bu mevkide, Zeus, Poseidon ve Artemis'e ait ortak bir tapınak söz konusudur; ya da bu *hieron*'lar boğazın Asya yakasında Karadeniz'e doğru uzanan burun üzerinde yer alan farklı tapınaklara işaret etmektedirler.

Ptolemaios (*geo*. V. 1. 2; 5), Zeus *Ourios* ve Poseidon tapınaklarından bahsetmemekle birlikte, Bithynia'dan Karadeniz'in ağzı istikametinde Artemis/ Diana Hieron'u olduğunu bildirir[1991]. Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 33) ise, buradaki limanda Phryksos'un Artemis'e bir tapınak inşa ettiğini belirtir. Pindaros (*Pyth*. IV. str. 203-205), Argo gemicilerinin boğazın sonuna kadar güney rüzgarıyla ilerlediklerini ve Karadeniz'in ağzında Poseidon için kutsal alan ayırdıklarını ve burada denizlerin tanrısı için taştan bir sunak diktiklerini dile getirir. Benzer şekilde Timosthenes (Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 531-532 [172]) da, Argo gemicilerinin Karadeniz'in ağzında Poseidon'a sunak diktiğini ifade eder. Plinius (*nat*. V. 43 [150]), boğazın çıkışına doğru Poseidon Tapınağı olduğuna değinir. Aristeides (*Isth.*='Ισθμικὸς εἰς Ποσειδῶνα 21 str. 17-37), "*dünyanın en işlek yerlerinin Poseidon'a adandığını*" söyler. Ayrıca "*denizin en dar geçidinin çok büyük bir denize açıldığı ve Kyaneai kayalarının daha önce kapalı olduğu düşünülen 'denizin kapıları' adını aldığı Karadeniz'in girişinde, Poseidon sunakları ve tapınakları olduğunu*" vurgular[1992]. Aynı şekilde Herakleia Pontike'li (Karadeniz Ereğlisi) tarihçi Nymphis'in altıncı kitabından alıntı yapan Athenaios'a[1993] göre, Sparta generali Kleombrotos oğlu Pausanias'ın Karadeniz'in ağzında 12 tanrıya adadığı bronz kazanın üzerindeki *epigram*'ın ilk iki mısrasında: μνᾶμ' ἀρετᾶς ἀνέθηκε Ποσειδάωνι ἄνακτι Παυσανίας=*Pausanias yiğitliğinin bu anıtını efendi Poseidon'a*[1994] *adadı* yazıtı kazınmıştır. Bu ifade uyarıca, 12 tanrının sunağının yer aldığı burunda; ayrıca Poseidon'a ait bir tapınağın varlığı söz konusudur. Bununla birlikte Arrianus (*Periplus* XII. 2; XXV. 4); Menippus (*Periplus* [*fr.*] 3) ve Pomponius Mela (I. 101) *etc.* gibi birçok antik yazar ve coğrafyacı, Karadeniz'in ağzındaki *hieron*'un Zeus *Ourios*'a ait olduğunu ifade etmişlerdir[1995].

[1991] Müller 1990², 77 dn. 4.

[1992] Dion. Byz. III. 5 *fr*. 58=Gyllius *Bosp*. III. 5.

[1993] *FGrHist* IIIB 432 F 9 (15) '*Nymphis*'=Ath. *Deip*. XII. 536 *b*. Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990², 78.

[1994] Zira Hellenler, esas itibariyle kendilerini Perslerin köleliğinden Poseidon'un kurtardığını düşünmekteydiler. Bu bakımdan Pausanias, kendilerini özgürlüğe kavuşturan, kurtarıcı Poseidon için Karadeniz'in ağzında bu adağı tanrıya sunmuş olsa gerektir (Dion. Byz. III. 5 *fr*. 58=Gyllius *Bosp*. III. 5). Ayrıca bk. Müller 1990², 78.

[1995] Zeus *Ourios*'tan bahsedilen bir meclis kararına ilişkin yazıt Kalkhedon'da ele geçmiştir (*I.Kalchedon* 27 vd. n° 14=*CIG* 3797; ayrıca bk. Müller 1990², 75 *fr*. 58). Söz konusu yazıt: Οὔριον ἐκ πρύμνης τις ὁδηγητῆρα καλείτω/ Ζῆνα κατὰ προτόνων ἱστίον ἐκπετάσας·/ εἶτ' ἐπὶ Κυανέας δίνας δρόμος, ἔνθα Ποσειδῶν/ καμπύλον εἰλίσσει κῦμα παρὰ ψαμάθοις,/ εἴτε κατ' Αἰγαίην πόντου πλάκα νόστον ἐρευνᾶι,/ νείσθω τῶιδε βαλὼν ψαιστὰ παρὰ ξοάνωι./ ὧδε τὸν εὐάντητον ἀεὶ θεὸν Ἀντιπάτρου παῖς/ στῆσε Φίλων, ἀγαθῆς σύμβολον εὐπλοίης.

Karadeniz'in ağzına dikilen Zeus *Ourios* heykeline ilişkin bilgi ise, sadece Cicero (*Verr.* II. (4) 58 [129-131]) tarafından verilmektedir. Cicero (*loc cit.*) yeryüzünde üç görkemli Zeus *Ourios*[1996] heykeli olduğunu belirtir. Bunlardan biri eskiden Makedonya'da olup; kendi zamanında (İÖ. I. yüzyılda) Roma *forum*'unda sergilenmekteydi. Diğeri Karadeniz'in ağzındaki dar geçitlerde; üçüncüsü ise, Gaius Verres İÖ. 73 yılında Sicilya'da *praetor* olmadan önce, Syrakusai'daydı. İlkini Titus Quinctius Flamininus, İÖ. 198 yılında Makedonya'daki tapınaktan alıp; *Capitolium*'a; Cicero'nun deyimiyle Zeus'un yeryüzündeki mekanına dikti. Karadeniz'in girişine doğru olana gelince, onu çok sayıda savaş dalgaları denizden çıkarıp yeniden koymasına karşın, kendi zamanına kadar, sağ salim incitilmeden koruna gelmişti[1997]. Üçüncüsü ise, Verres tarafından Syrakusai'daki Zeus Tapınağı'ndan çalınmış; ancak Marcellus tarafından sahiplerine geri gönderilmişti.

Byzantion'lu Dionysios'a (III. 5 *fr.* 59) göre, *hieron*'da eski sanat ürünü tunçtan yapılmış bir çocuk heykeli vardı. Yaşını belli eden çocuk, ellerini ileriye –denize– doğru uzatır şekilde temsil edilmişti. Heykelin neden bu tarzda döküldüğü konusunda değişik yorumlar bulunmaktadır. Bazıları, gemiyle yola çıkanlardaki yürekliliğin simgesi olduğunu söyler. Nitekim bu şekilde çocuğun Karadeniz'e yelken açanlar açısından tehlikelerle dolu deniz yolculuğuna çıkanlardaki kör talihi uzaklaştırdığını; geri dönenlerin ise, esenliğinden kaynaklanan mutluluğu temsil ettiğini ileri sürerler[1998]. Flavius Philostratos (*de Imag.* I. 12. 3) ise, boğazı ve Karadeniz'in ağzını betimleyen bir resmin simgesel yapısını yorumlarken bu hikayeyi daha değişik biçimde yorumlamıştır[1999]. Gene de söz konusu tabloda Byzantion'lu Diony-

---

[1996] Cicero (*Verr.* II. (4) 58 [129-131])'de Iovis *imperatoris* olarak geçer. Hellenlerin Zeus *Ourios* olarak adlandırdıkları tanrıyı, Romalılar *Iovis imperatoris* şeklinde ifade ediyor olsa gerektir. Ayrıca bk. Müller 1990², 78 dn. 6; *fr.* 59.

[1997] Gyllius *Bosp.* III. 5; ayrıca bk. Müller 1990², 78.

[1998] Philostratos'a (*de Imag.* I. 12. 3) göre, son derece yüksek bir burun üzerindeki ellerini denize doğru uzatan heykel Eros'a aitti ve ressamın sembolik kurgusunu temsil etmekteydi. Zira yazarın tahminine göre, bu hikaye aynı eğitmenden ders alan ve gizlice birbirini seven her ikisi de güzel çocukla genç kızın aşkını anlatıyordu. Yasak aşkları nedeniyle birbirleriyle özgürce kucaklaşamayan sevgililer bu kayanın üzerinden ilk ve son kez birbirlerine sarılarak intihar etmişlerdi.

Byzantion'lu Dionysios'a (III. 5 *fr.* 59) göre ise, bazıları bu heykeli, güvenli bir yolculuktan umudunu kesmiş olan bir çocuğun yakarmasını duyan tanrının biraz evvel limandan Karadeniz'e yelken açmış olan gemiyi geri getirmesine bağlarlar. Bazıları ise, rüzgarların dinmiş olduğu için, yola çıkamayacağını düşünen kaptanın rüzgar tanrılarına çocuğunu kurban etmek amacıyla ellerini uzattığı sırada çocuğun yalvarıp yakardığını ve tanrıların da çocuğu yukarı kaldırıp elverişli rüzgarlar gönderdiğini anlatırlar.

[1999] Daha detaylı bilgi için bk. Gyllius *Bosp.* III. 5.

sios'un betimlediği ellerini uzatan *eros*/çocuk heykeli, Karadeniz'in ağzındaki tapınak, çevresini saran sur ve sütunlarıyla birlikte tasvir edilmişti[2000].

Zeus *Ourios* Tapınağı, antikçağda bütün deniz yolcularının ortak sığınağıydı. Tapınağın yukarısı ise hem doğal hem de daire biçiminde ilerleyen duvarla çevrilmişti. Dış surun içinde ise, tahkimli bir kale konuşlandırılmıştı[2001]. Burası boğazın en dar su geçidi olan burnun yüksek sırtında yer alır[2002] ve doğu-batı istikametinde uzanırdı. Herodotos (IV. 85), Pers Kralı I. Dareios'un, Kalkhedon'dan Hellenlerin Πλαγκταὶ πέτραι=gezen kayalar olarak adlandırdıkları Kyaneai Adaları'na doğru yelken açtığını, orada *hieron*'da oturarak insanı kendisine hayran bırakan, şaşırtıcı güzelliklere dolu Karadeniz'i seyrettiğini ifade etmiştir. Byzantion'lu Dionysios (I. 2 *fr.* 2) Dareios'un, Karadeniz'i tüm açıklığıyla seyredebildiği yerin Zeus Hieron'u olduğunu vurgulamıştır[2003]. Bu durum Apollonios ve yeryüzünü betimleyen coğrafyacı Dionysios tarafından da onaylanmıştır[2004]. Pomponius Mela (I. 101-102) da *hieron*'daki *bu tapınaktan bakılınca Karadeniz'in sınırsız büyüklükte gözüktüğünü* teyit etmiştir[2005]. Byzantion'lu Dionysios (II. 16 *fr.* 42) ise, Zeus *Ourios* Hieron'unun yer aldığı mevki, boğazın artık çıkıntı yapan burunlarla örtülü Karadeniz'in görüşünü engelleyecek hiçbir şey kalmadığından κλεῖδας ἢ κλεῖθρα τοῦ Πόντου=*Karadeniz'in anahtarları ya da kilitleri/kapıları* olarak adlandırır ve boğazın girişinden biraz içeriye yerleştirir[2006]. Buradan, Kyaneai Adaları'ndan 40 *stadia* mesafede, boğazın Anadolu yakasında yer alan Zeus *Ourios* Hieron'undan, Karadeniz tüm güzelliğiyle seyredilebileceği kabul edilebilir[2007]. Nitekim P. Gyllius'a (*Bos.* I. 2; III. 5) göre Karadeniz, boğazın çok daha içlerinden, Kyaneai'dan 60 *stadia* mesafeden bile tüm açıklığıyla görülebilirdi.

Buranın tam karşısında Avrupa *hieron*'un yer aldığı kıyı, boğaza paralel bir şekilde kuzey-güney doğrultusunda ilerlerdi. Zeus *Ourios* Hieron'unun konuşlandırıldığı burun ise, üçlü yamaç üstünde yer alırdı. Güneye doğru çok eğimli olan ilkini çok sayıda küçük vadiye ayırmış ve koruluklarla kaplı bir vadi çevirirdi. Burun çıkıntısının oluşturduğu koruluk ve li-

---

[2000] Philostr. *de Imag.* I. 12. 3; 5.

[2001] Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58=Gyllius *Bosp.* III. 5.

P. Gyllius (*Bosp.* I; II. 19), Tanrıların Anası Ge'nin Zeus *Ourios*'un iç kalesinin karşısında bir tapınağı olduğunu iddia etmektedir.

[2002] Coğrafyacı Ptolemaios (*geo.* V. 1. 2), burayı Bithynia Burnu olarak adlandırmaktadır.

[2003] Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2; ayrıca bk. Müller 1990², 8.

[2004] Gyllius *Bosp.* III. 5; ayrıca bk. Müller 1990², 77.

[2005] Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2.

[2006] Dion. Byz. I. 2 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 2; ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 24; Müller 1990², 8.

[2007] Bu durum elinizdeki kitabın yazarı tarafından da doğrulanmaktadır.

manlı koyun her iki yanı vadilerle çevrili dar bir kıstağa sahipti. Yumuşak eğimli ve yarı düz yapıdaki kıstak aracılığıyla burun düz sırta ulaşırdı. İkinci yamaç kuzeye doğru sarp ve hemen hemen dik olarak denize doğru alçalırdı. Yamacın eteklerinin üst yanları burnun sırtı tepesinden boğaza doğru inen vadiyle çevriliydi. Ama sahil kesimi eski bir yapının kalıntılarını içeren boğazla kuşatılırdı[2008]. Burnun üçüncü yamacı bir sırt gibi en üste boğazın en yukarıdaki geçidine kadar, batı istikametinde uzanırdı. Önce hafifçe iç kaleden hemen hemen boğaza kadar, yaklaşık 4 *stadia* boyunca geri çekilirdi. Buranın her iki yanında *hieron* kalesinin eski surlarla çevrili olduğu görülürdü. Sonra burnun sivri ucunu yaklaşık 150 m yükseklikte ve 450 m genişlikteki bir yamaca dönüştürerek eski surların altında büyük bir eğimle boğaza kadar sarkardı. Kıyıda bir bölümü karadan 45 m uzaklıktaki sivri kaya ucundan Avrupa kıyısındaki *hieron*'un altında yatan mendireğin alt yapısının karşılığı olan yerde temel yapıları görülürdü. Bu mendirekler arasında her iki *hieron*'un izni olmaksızın boğaz geçidinin geçilmemesi için zincir geriliyordu. Vadinin Asya *hieron*'u burnunu güney anayönünde çeviren en alt bölümünde çok iyi ve çok derin bir liman vardı. Limanı *hieron*'un hemen hemen hiç gemisiz kalmayan burnu kuzey ve doğu rüzgarlarından korurdu. Avrupa *hieron*'u ise, böyle bir limandan yoksundu. Bu nedenle insan gücüyle büyük mendirekler yapılmıştı. Denizdeki kalıntılar Mauro Molos olarak adlandırılırdı[2009].

Zeus *Ourios* Hieron'unun mülkiyeti antikçağda tartışma konusu olmuştur. Koşullar elverdiğinde denize hâkim olanlar, herkesten çok da Kalkhedon'lular, buranın kendilerine miras kaldığını ileri sürerlerdi. Fakat egemenlikleri ve ülkeleri içinde olmanın verdiği güçle buranın mülkiyeti, gerçekten uzun süre çok sayıda gemiyle deniz egemenliğini ellerinde tutan Byzantion'lulara ait oldu[2010]. Hatta bir defasında burayı II. Seleukos'un

---

[2008] P Gyllius (*Bosp.* III. 5), binanın temellerinin kıyıda derinlere atılmış olduğunu ve bu çok büyük dikdörtgen taşların halk tarafından çarklarla yukarılara kaldırılarak yerlerinden söküldüğünü görmüştür. Bu bakımdan, iç kaleden 5 *stadia* uzakta yer alan sahildeki bu alanın, Poseidon Tapınağı'nın inşa edildiği burun olduğunu düşünmektedir.

[2009] Gyllius *Bosp.* III. 5.

[2010] Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 20; 23), Byzantion ile Kalkhedon'un dostane ilişkilerinden bahseder. Hatta İÖ. 270 yılında bir süre boyunca her iki kent arasında bir sikke birliği olmuştur (*BMC Thrace* 107 n° 2). İki kent arasındaki tartışma meselesi ise, Byzantion'un kendisine ait olduğunu iddia ettiği, boğazın Bithynia yakasındaki *hieron*'un sahipliği konusunda olmuştur (Polyb. IV. 50. 3; Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58). Bu bakımdan Strabon'da (VII. 6. 1 *c.* 319; XII. 3. 7 *c.* 543; 4. 2 *c.* 563), geçen *to hieron Kalkhedonion=Kalkhedon'un hieron'u* adlandırması buna göre politik olmaktan ziyade sadece coğrafi bir anlam taşımaktadır.

ordu komutanı Kallimedes'ten satın aldılar[2011]. Polybios'a (IV. 50. 2-3) göre de, *hieron* Karadeniz'in ağzında doğal olarak korunmuş tahkimli bir yerdi. Bu bakımdan Byzantion'lular bu mevkinin elverişliliğine kapılıp, Karadeniz'e yelken açan ya da Karadeniz'den gelen gemileri kontrol altında tutmak ve kendileri istemedikçe boğazdan kimseyi geçirmemek amacıyla Strabon (VII. 6. 1 *c.* 319) tarafından Kalkhedon *hieron*'u olarak adlandırılan mevkiyi Kalkhedon'lulardan büyük bir bedel karşılığında satın almışlardı. Byzantion'lular bu şekilde Karadeniz'e çıkışı ve girişi denetim altında tutuyorlardı. Ancak bu durum, İÖ. *ca.* 220 yılında kısa süreliğine sekteye uğramıştır. Zira Byzantion'lulara karşı savaşan Bithynia Kralı I. Prusias Karadeniz'in girişinde kutsallığının yanı sıra stratejik konumu nedeniyle boğazın çıkışını koruyan *hieron* adı verilen tapınağı ve mevkiyi ele geçirmiş ve yağmalamıştır[2012]. Bununla birlikte I. Prusias, daha sonradan Byzantion'lularla yaptığı barış anlaşması şartları uyarınca, *hieron*'dan alıp götürdüğü keresteleri, kiremitleri ve tavan süslerini geri vermiştir[2013]. Böylelikle By-

---

Byzantion ile Kalkhedon arasındaki anlaşmazlıklar genellikle iş silahlı çatışmaya dönüşmeden tatlıya bağlanmıştır. Ancak iki kent arasında antikçağ boyunca ufak tefek gerilimler yaşanmış ve bunun sonucu iki kardeş toplum arasında çeşitli çarpışmalar vuku bulmuştur. Plutarkhos'a (*mor.* XV. *fr.* 49) göre, iki toplum arasındaki yakınlık her iki kent ve halk açısından birçok avantaj sağlamaktaydı. Diğer yandan bu yakınlık zaman içinde çıkar çatışmasına ve birbirine hakarete dönüşebilirdi. Öyle ki, Byzantion ve Kalkhedon ufak bir tekne/sandal için birbirine girmiş; bu yüzden boğazda savaşmışlardı.

Polyainos (*strat.* VI. 25 "*Kalkhedonian*") de her iki toplum arasındaki çarpışmalardan tarih vermeksizin bahseder (ayrıca bk. Mil. Hes. *Patr. Const.* 11). Polyainos'a (*loc. cit.*) göre, deniz savaşından sonra Kalkhedon'lular ile Byzantion'lular arasında 5 günlük ateşkes ilan edilmişti. Bu süre zarfında iki kentin elçileri anlaşma yapmak üzere bir araya geldiler. Tarafların her biri barış koşulları üzerine kendi şartlarını beyan ettiler. İlk 3 gün boyunca anlaşmaya varmak için tartışan elçiler görüşmeler sonucunda barış konusunda mutabakat sağlayamadılar. Dördüncü gün Kalkhedon elçileri kendilerinin kentlerinde bulunmasını zorunlu kılan önemli bir işi bahane ederek Byzantion'dan ayrıldılar. Elçiler Kalkhedon'a döndüklerinde durumu halk ve danışma meclislerinde dile getirdiler. Yapılan oylama sonucu Byzantion'larla savaşa kaldıkları yerden devam etme kararı aldılar. Bunun üzerine gece boyunca gemilerini savaşa hazırladır. Beşinci günün sabahında Byzantion'lulara saldırdılar. Zira Byzantion'larla yaptıkları 5 günlük mütareke o gün sona ermişti.

[2011] Dion. Byz. III. 5 *fr.* 58=Gyllius *Bosp.* III. 5. Kallimedes ya II. Seleukos'un komutanın ismidir ya da metinde yanlışlık yapılmış olup sözü edilen kişi Selukos II Kallinikos'tur. Byzantion'lular İÖ. 225 yılından önce, burayı ellerinde tutmak ya da satın almak için II. Seleukos'a para vermiş olabilirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kubitschek 1970^2, *col.* 1137; Müller 1990^2, 76.

[2012] Polyb. IV. 50. 2; 52 2-8.

[2013] Polyb. IV. 52 7-8; Gyllius *Bosp.* III. 5 *fr.* 58.

zantion'lular boğazı ve Karadeniz'den sağlanan malları, köle ticaretini ve balıkçılığı kontrolleri altında tutmaya devam etmişlerdir. Bir yandan da boğaz kıyılarında üstlenip tacirlere saldırmak isteyen haydutları barındırmamak için buraları devamlı gözetim altında bulundurmuş ve devriye atmışlardır[2014]. Zira burası Trakyalı soyguncuların doğal mekanıydı. Boğazın her iki tarafında oturan otokton halkların ve haydutların boğazı yabancılar için kapalı tutmaları onların yollarını kestiği yolcular ve tacirler tarafından acımasız düşmanlar olarak görülmelerine neden oluyordu. Ayrıca Kyaneai kayalıklarının boğazın girişinde çarpışması ve Iason'dan önce hiçbir gemiye açılmamış olması gibi kurguların şairler tarafından yaratılmasına zemin hazırlıyordu[2015].

Hieron'dan sonra Argyronion (gümüş para) adı verilen burun (Macar Tabya) gelirdi. Burası para verilerek satın alındığı için bu adla anılmıştı. Deniz kıyısını kuşatan vadi dik ve sarp olmakla birlikte, yamaçlar yapı inşası için bir noktaya kadar düzleştirilmişti. Burada eski bir tapınağın yıkılmış duvarları, temel kalıntıları ve çevreye saçılmış sütunları bulunurdu[2016]. Byzantion'lu Dionysios'a (III. 6 *fr.* 61) göre, ardından Herakles'in yatağı[2017] [κλίνη] (Yuşa Tepesi) ile içinde Çılgın Daphne'nin [δάφνη ψυχόνους] yer aldığı Nymphaion'a[2018] (Umur yeri) varılırdı. Byzantion'lu

---

[2014] Söz konusu yıkıntılarla dolu burun P. Gyllius'a (*Bosp.* I. 2) göre, İS. 16. yüzyılın ortalarında halen *hieron* adını taşımaktaydı. O zaman bile çok iyi derecede korunmuş durumdaydı. Tepesinde yer alan kale surlarla çevriliydi. İçinde askerî birlik konuşlandırılmıştı. Benzer biçimde Avrupa *hieron*'u da askerî birlikler tarafından korunmaktaydı. Aynı şekilde Doğu Roma imparatorları da Karadeniz'in en dar yerinde konuşlandırılmış olan Asya ile Avrupa *hieron*'larını kontrolleri altında tutmanın kendileri açısından son derece avantajlı olduğunun önemini kavramışlardı. Bu bakımdan buradan boğazı zincirlerle kapatırlardı. P. Gyllius'a (*loc. cit.*) göre, söz konusu zincire ait kalıntılar kendi zamanına kadar Asya *hieron*'u kalesinde saklanmaktaydı (ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 18 *fr.* 46).

[2015] Gyllius *Bosp.* II. 22.

[2016] Dion. Byz. III. 6 *fr.* 60.

P. Gyllius (*Bosp.* III. 6), söz konusu tapınaktaki yıkılmış sütunların arasından Thebe mermerinden yapılma bir sütunun Kanuni Sultan Süleyman'ın o sıralar yaptırmakta olduğu bir camide kullanılmak üzere taşındığına tanık olmuştur. Procopius'a (*de Aedif.* I. 9. 11) göre, burada –büyük ihtimalle eski tapınağın bulunduğu mevkide- Aziz Panteleemon Kilisesi yer almaktaydı. Ancak zamanla eskiyen ve harap olan kiliseyi Iustinianus tamamen yıktırmıştır. Ardından aynı alanda eskisinden daha büyük ve daha görkemli bir kilise inşa ettirmiştir. Ayrıca bk. Proc. *de Aedif.* I. 9. 12-13.

[2017] Müller 1990[2], 81 vd. *fr.* 61. 1.

[2018] Tenedos'lu Androitas [M. IV. 304], Marmara çevresini anlattığı kitabında (Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 159-160*a/b*) Nymphaion'un Kalkhedon'dan 5 *stadia* mesa-

Stephanos (*Ethnika s.v.* Δάφνη=*Daphnē*) tarafından 'Çılgın Daphne' (Umur yeri) olarak isimlendirilen bu liman Karadeniz'in ağzı yakınlarında, gemiyle Karadeniz'e seyahat edenler için Asya kıyısında yer almaktaydı[2019]. Burada aynı zamanda, Zeus ile Leda'nın oğlu Polluks tarafından yumruk dövüşünde yenilen Bebrykes[2020] kralı Amykos'un hüküm sürmüş olduğu rivayet edilirdi. İri yarı Amykos[2021], Argonaut'ların Karadeniz yolculuğu sırasında, çiftliğine misafir oldukları sırada meydan okuduğu Polluks'la çatışmış ve yumruk dövüşünde onun tarafından öldürülmüştür[2022]. Söylen-

---

fede olduğunu söyler. Androitas, ya başka bir Nymphaion'dan söz etmektedir ya da yanılmaktadır (Müller 1990², 82 vd.).

[2019] Eust. *Comm. in Dion. Per.* 917; Ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 7; Müller 1990², 35 vd. Tarihçi Agathias'ın (*Anth. Graec.* IX. 665) ise, Daphnika adını verdiği:

Önümde eğilsin Daphne'nin kutsal tepesi/ denizin ötesinde, kırsal yalnızlığın güzelliği./ Burada bir araya geldiler, ormanların Nymphe'leri, denizin/ Nereid-leri kendi toplanma yerlerini kurmak amacıyla/. Çevremde, tartıştılar: yargıç, koyu saçlı tanrı (Poseidon)/ Beni her ikisinin arasında orta sınır koydu.

şeklinde bir epigramı vardır.

[2020] Coğrafyacı Dionysios (*perieg.* 805) Bebrykia'lıları, Bithynia'lılardan ve Karadeniz'in ağzından sonra gelen bir yere yerleştirir (ayrıca bk. Eust. *Comm. in Dion. Per.* 805-808). Kharon [*fr.* 7 M. I 33]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 2*a*), Lampsakos yöresinin daha önceden Bebrykia olarak adlandırıldığını kaleme almıştır. Tzetzes (*Chil.* I. str. 840), bundan yola çıkarak tüm Hellespontos'u Bebrykes olarak adlandırmaya kalkmıştır (ayrıca krş. Plin. *nat.* V. 33 [127]). Ancak Herakleia'lı tarihçi Nymphis'ten [*fr.* 3 M. III 13]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 786-787*a* [188]) boğazda oturan Bithynia'lıların aynı zamanda Bebrykes olarak adlandırıldığını anlamak mümkündür. Nymphis, Bithynia'lıların aynı zamanda Mygdones ve Bebrykes olarak adlandırıldığını söyler. Ayrıca bk. Bernhardi 1974, II. 747 vd.; 938; Müller 1990², 62 dn. 6.

Strabon (VII. 3. 2 *c.* 295; ayrıca bk. XIII. 1. 8 *c.* 586) ise, Bebrykes'in soyundan olan Mygdones ve Bebrykes kavimlerinin Bithynia'lılardan önce Mysia'da oturduklarını anlatır. Bebrykes'in boğazlı Bithynia'lılar olarak adlandırıldığı, Bebrykes Kralı Amykos'un çiftliğine/sarayına bakarak anlaşılır (ayrıca bk. Schol. Apoll. Rhod. *argon.* 124 str. 10*c*; 2*a*). Sarayın ise, boğaz yakınında Asya kıyılarında yer aldığı ve burada Bebrykes Kralı Amykos'un sığır ağılları ve çiftliği olduğu Orpheus'un yorumcusu Rhodos'lu Apollonios'tan (*argon.* II. str. 136-144) bilinmektedir (Gyllius *Bosp.* II. 22).

[2021] Valerius Flaccus'a (*argon.* IV. str. 243-246) göre, Bebrykes'lerin kralı Amykos bir dev kadar iri cüsselidir. Orphica'da (*argon.* str. 569) ise, Bebrykes'lerin hem dönemlerinin tüm insanlarından daha üstün olan bedenlerinin büyüklüğü hem de kıyıcı karakterleri nedeniyle 'çok kibirli' (= *hyperphialous* [ὑπερφιάλους]) oldukları söylenir. Bebrykes'lerin iri yapılarına ilişkin olarak ayrıca bk. Arr. (ap Eust. *Comm. in Dion. Per.* 805); Gyllius *Bosp.* III. 6; Bernhardi 1974, II. 747 vd.; 938.

[2022] Apoll. Rhod. *argon.* II. str. 1-98; ayrıca bk. Ptolemaios (*Hist. nov.* C. 3 p. 187); Plin. *nat.* XVI. 89 [239]; Theokrit. *Id.* 22. 27; Apollonios II. 806; Amm. Marc. XXII. 8. 14 dn. 1). Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990², 82 vd.

ceye göre, bu civarda Amykos'un çılgınlığının bir işareti olarak burada defne ağacı yetişmiştir. Kim bu defneyi bir şölene götürürse aynı çılgınlığın sofra arkadaşlarına da geçeceğine inanılırdı[2023]. Amykos'un öldürüldüğü yer Rhodos'lu Apollonios'a (*argon*. II. str. 166) göre, 'uçtaki defne' (= *neatēs daphnēs* [νεάτης δάφνης]) olarak adlandırılan mevkinin yakınlarında yer almaktaydı. Burayı Apollonios'un şiirsel olarak kurgulamadığı ve burada gerçekten büyük bir defne ağacı olduğu Tenedos'lu Androitas'ın [M. IV 304=*fr*. 1]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 159-160*a* [137]) pasajından da anlaşılır (Gyllius *Bosp*. II. 22). Ayrıca Plinius'un (*nat*. V. 43 [150]) Amykos limanı dediği yer, sonraki kuşaklar tarafından 'Çılgın Daphne' olarak adlandırılmıştır. Benzer şekilde Arrianus (*Periplus* XXV. 4) da buraya Çılgın Daphne Limanı'der. Onun Zeus *Ourios* Hieron'undan 40; Byzantion kentinden 80 *stadia*, uzakta olduğunu belirtir. Buranın hemen yanında ise, Amykos (Beykoz[2024]) Koyu vardır[2025].

Amykos'tan ileride boğazın Asya yakasında derinliği, büyüklüğü ve dinginliğiyle boğazın en güzel ve en iyi limanlardan birine sahip olan Kalkhedon'a bağlı bir köy olan Khrysopolis'e[2026] (Üsküdar[2027]) gelinirdi.

Epikharmos [*fr*. 7] ile Peisandros [16 *fr*. 5]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 98-100*a* [132]) ise, Polluks'un Amykos'u kayışla bağladığını söylerler. Deilokhos [*fr*. 9 M. II 19]=(Schol. Apoll. Rhod. *argon*. II. str. 98-100*a* [132]) ise, Kyzikos'a ilişkin kitabının birinci bölümünde Amykos'un Polluks tarafından yumruk dövüşünde yenildiğini anlatır. Orphica'da (*argon*. str. 664-665), Polluks'un sert kayışlarla Amykhos'un başına vurduğunu söyler. Burada sözü edilen kayışlar antikçağda boksörlerin müsabakalar sırasında ellerine doladıkları deriler olsa gerektir.

[2023] Ayrıca bk. Plin. *nat*. XVI. 89 [239].

[2024] P. Gyllius'a (*Bosp*. III. 6) göre ise, Beykoz ismi, 'bey kozu=efendinin cevizi'nden türetilerek buraya verilmiştir.

[2025] Dion. Byz. III. 6 *fr*. 62. Plinius ise, Amykos Limanı'nı bazen boğazın içinde (*nat*. V. 43 [150]); bazen dışında (*nat*. XVI. 89. 239) göstermek; bazen de Nikopolis (*nat*. V. 43 [150]) olarak adlandırmak gibi bir yanılgıya düşmüştür. Daha detaylı bilgi için bk. Müller 1990[2], 85 vd.

Scholia in Dionysii Byzantii'ye (*Bosp*. 67 [*ad* 31. 5]) göre, Amykos (Beykoz) Koyu'nun yakınlarında eskiden Gronykhia olarak adlandırırlan Bennykhion Ovası yer alırdı. Amykos Koyu'nun biraz ilerisindeki Katangion'dan (Çubuklu) sonra ise, Phryksos (Kanlıca) Limanı'na varılırdı (*Bosp*. 68-69 [*ad* 31. 8-12]).

[2026] Dion. Byz. III. 9 *fr*. 65; ayrıca bk. Schol. Dion. Byz. *Bosp*. 74 [*ad* 33. 7]. Ksenophon (*Anab*. VII. 1. 1) Khrysopolis'i, ἔξω τοῦ στόματος=*ağzın/boğazın dışında* şeklinde ifade edilmiştir. P. Gyllius (*Bosp*. I. 2), burada metnin ἔσω τοῦ στόματος=*ağzın/boğazın içinde* şeklinde okunması gerektiğini düşünmektedir (ayrıca bk. Müller 1990[2], 11 dn. 7). Plinius (*nat*. V. 43 [150]) Khrysopolis'in konumunu, *ultra Calchadona= Kalkhedon'un ötesinde/diğer tarafında* şeklinde tasvir eder. Byzantion'lu Stephanos (*Ethnika*

Kolay çıkılabilir bir sahile sahipti. Denizden sonra, kıyıda hafif eğimli bir arazi uzanırdı. Kentin bir bölümü bu vadiyi kuşatan burunda yer alırdı. Bir bölümü ise Kalkhedon istikametindeki Damalis Burnu üstünde kurulmuştu. Bazılarına göre, Khrysopolis (altın kent) adını burada bulunan 'altın' (= *khrysos* [χρυσός]) madeninden[2028]; bazılarına göre, burayı egemenliği altında tutan Perslerin kentlerden aldıkları vergileri, altın yığınları/külçeler olarak burada toplamalarından kaynaklanırdı. Ama çoğu kimse bu adın Khryseis ile Agamemnon'un burada ölen ve buraya gömülen oğulları Khrysos'tan dolayı verildiğini düşünürdü. Söylenceye göre, Khrysos'un baba bir anne ayrı üvey kardeşi Iphigeneia'ya ulaşmak üzere Karadeniz'deki Tauri'lerin ülkesine gitmek isterken buraya gelmiş; ancak hastalanarak burada ölmüştü[2029].

Byzantion'lu Dionysisos'a göre Khrysopolis, limanının elverişliliği nedeniyle altınla olağanüstü şeyler satın alabilen kimseler tarafından da böyle adlandırılmış olabilirdi. Nitekim burası önemli bir ticaret limanıydı. Zira Ksenophon (*anab.* VI. 6. 37-38), Khrysopolis'te Kyros'un Pers Seferi'nde askerlik ücretini hak eden Hellenlerin savaş ganimetlerini satarak

---

s.v. Χρυσόπολις=*Khrysopolis*) ise, Khrysopolis'in Bithynia'da, Kalkhedon'un yakınında boğazdan Karadeniz'e doğru yelken açanlar için sağ kıyıda yer aldığını belirtir.

[2027] Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerinde kullanılan Khrysopolis'in adı zaman içinde unutulmuş ve kullanılmaz olmuştur. Yerini Üsküdar'a bırakmıştır. Ancak kelimenin etimolojik incelemesi bakımından farklı görüşler bulunmaktadır. P. Gyllius'a (*Bosp.* III. 9) göre, burası altın paraya *scutum/scudo* diyen ve Dördüncü Haçlı Seferi sonucunda bir süreliğine İstanbul'a egemen olan Latin İmparatorluğu (İS. 1204-İS. 1261) zamanında ya da daha büyük bir olasılıkla burada kalkanlı askerlerin (*scutarii*) nöbet yerinden dolayı ismi Escutaire olarak değişmiştir (ayrıca bk. Müller 1990[2], 91 dn. 3). Bu bakımdan Doğu Romalı Tarihçi Ammianus Marcellinus (XXII. 8. 7 dn. 4), *per Chalcedona et Chrysopolim et stationem transit obscuras=Kalkhedon, Khrysopolis ve belirsiz bir nöbet yerinden/karakoldan geçer* ifadesinde bu duruma işaret ediyor olabilir.

C. Texier'e (2002, 126) göre ise, Scutari adı Doğu Roma İmparatoru Valens'in (İS. 364-İS. 378) *sagittarii* 'okçu birlikleri' ile birlikte meydana getirdiği *scutarii* 'kalkanlı birlikler' tabirinden gelmektedir. Bunlar ikinci kalkanlı alaydan önce gelirler ve doğuya özgü milis liderin emri altında bulunurlardı. Diğer bir görüş ise, Üsküdar kelimesinin Farsça 'Astandar' kelimesinden türetilmiş olduğudur. Kseonophon'a göre ise, Pers kralının postacılarını anlatan bir addır. Türkler zamanında Farsça ulak anlamına gelen Esküdar kelimesi olarak değiştirildiği ifade edilmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Karagöz 2007, 40 dn. 19-20.

[2028] Ps.-Sym. *chron.* 729.

[2029] Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Χρυσόπολις=*Khrysopolis*; Hes. Mil. *Patr. Const.* 11.

Marmaray Projesi çerçevesinde kentte yapılan kazılar sonucunda Arkaik Dönem'den Doğu Roma Dönemi'ne kadar ele geçen buluntular ve değerlendirmeleri için ayrıca bk. Karagöz 2007, 34 vdd.

7 gün boyunca konakladıklarını anlatır. Gene Ksenophon'a (*Hell.* I. 1. 22) göre, Attika'lı komutanlar Kalkhedon'un Khrysopolis'ine geldiklerinde onu surla donatmışlar ve orada vergilerin toplandığı bir yer inşa etmişlerdi. Karadeniz'den gelen gemilerden onda bir oranında vergi almaya başlamışlardı. Bu görev için orada 2 komutanla 30 gemilik muhafız birliği bırakmışlardı (Gyllius *Bosp.* III. 9).

Khrysopolis limanı daha sonradan Kalkhedon'luların tersanesi olarak işlev görmüştür[2030]. Bu bakımdan eski dönemlerde günümüzdekinden çok daha büyük olsa gerekir[2031]. Çünkü Sokrates (*HE* I. 4) Büyük Constantinus'un birçok kara ve deniz savaşından sonra, imparatorluğun ortağı ve damadı Licinus'u Kalkhedon'un tersanesi olan Bithynia Khrysopolis'inde yendiğini nakletmiştir. Söylenenlere bakarak bu limanın şimdikinden daha büyük olduğu ancak zaman içinde doldurulduğu söylenebilir.

Ardından Khrysopolis ile Kalkhedon arasında Bous/Damalis=İnek olarak adlandırılan yere gelinirdi[2032]. Söylenceye göre, burası Io'nun Avrupa'dan karşı kıyaya; Asya Kıtası'na ulaştığında, karaya ilk adım attığı yerdi[2033]. Byzantion'lu Dionysios'a (III. 10 *fr.* 67= Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 76-77 [*ad* 34. 9-10]) göre, Bous olarak adlandırılan yerden sonra, Haydarpaşa İskelesi civarında Heragoros adlı bir kaynak ve kahraman Eurostos Tapınağı vardı. Tapınaktan hemen sonra, eğimli kıyı ve ufak bir çayla[2034] sulanan düzlük gelirdi. Bu düzlükte Aphrodite Tapınağı yer alırdı[2035]. Tapınağa bitişik olan Kalkhedon Deresi'nin biraz üstünde yer alan Kalkhedon kentinin bulunduğu yarımadayı kuşatan bir kıstak bulunurdu. Kentin her iki yanında kıstağa doğru girinti oluşturan koylarda biri batıya diğeri ise doğuya bakan iki liman vardı. Kent yüksek olmayan bir tepe üzerinde inişli çıkışlı düzlükte yer alırdı. Buranın antikçağ tarihinde oynadığı rol, zenginliği ve her iki ana karayla yaptığı ticari ilişkileri son derecede gelişmişti.

[2030] Zaman içinde Khrysopolis surlardan yoksun ve savunmasız bırakılmıştır. Öyle ki Strabon'a (XII. 4. 2 *c.* 563) göre, İÖ. I. yüzyıla gelindiğinde burası sadece bir köy konumuna düşmüştür.

[2031] Zira P. Gyllius (*Bosp.* III. 9) limanın bir bölümünün Kanuni Sultan Süleyman'ın kızının yaptırdığı cami ve imaret için yıktırıldığına şahit olmuştur. Sultanın kızı burayı kurşunla kaplatmış; mermer sütunlar, revaklar ve geniş avlularla süslemiştir. Ayrıca bk. Karagöz 2007, 46 vdd.

[2032] Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 75 [*ad* 34. 3].

[2033] Polyb. IV. 43. 6.

[2034] *Scholia in Dionysii Byzantii*'ye (*Bosp.* 77 [*ad* 34. 10]) göre, bu çayın adı Himeros'tu.

[2035] *SIG*^{3} II 550; *I.Kalchedon* 8 vdd.; 99; n° 5.

P. Gyllius'a (*Bosp.* III. 10) göre, bu tapınak geç antikçağda temellerine kadar yıkılmış ve üzerine Azize Euphemia Kilisesi inşa edilmiştir.

Kentte Dionysos Tapınağı yer almakta olup tanrı adına şenlikler düzenlenmekteydi[2036]. Kentte ayrıca Isis[2037] ve Zeus'a ait tapınakların yanı sıra Ares kültünün ve Klasik Dönem'den kalma Helios-Kronos'a ait bir heykelin yer aldığı bilinmekteydi[2038]. Bununla birlikte kentin en çok hayranlık uyandıran objesi ise, Apollon Khresterios/Pythios Tapınağı ve onun en ünlü kehanet merkezlerinden aşağı kalmayan bilicilik merkeziydi[2039].

Samsatlı Lukianos[2040] (*Alex.* 9-14 vdd.) Kalkhedon'daki Apollon kehanet merkezinin Delphoi'dan aşağı kalmadığını ifade etmiştir. Bu falcılığın çok eski bir tarihe dayandığı söylenirdi. Çünkü sahte yalvaç Aleksandros, koro şarkıları yazarı olan Kokkonas adlı deneyimsiz biriyle kafa kafaya vermiş, aralarında Delphoi, Klaros, Delos ve Brankhidai'ın bilicilik sanatıyla zengin olduklarını tartıştıktan sonra, falcılık merkezi kurmak için karara varınışlardır. Bunun için önce bir merkez düşünmeye başlamışlardı. Kokkonas, tüccarların kalabalık olarak bulunduğu elverişli bir yer olan Kalkhedon'u uygun buluyordu. Aleksandros ise, Abonouteikhos (İnebolu) adlı Paphlagonia kentini yeğliyordu. Aleksandros'un dediği oldu. En eski tapınağı olan Apollon Tapınağı'na sahip olmakla bir şekilde yararlı gözüken Kalkhedon'a giderek, Asklepios'un, kısa zamanda babası Apollon'la birlikte Karadeniz'e gidip Abonouteikhos'a yerleşeceğinin kazılı olduğu tunç levhaları buraya gömdüler. Bu levhaların ortaya çıkarıldığı, uygun bir zamanlamayla, anında Bithynia ve Karadeniz'de duyuldu. Haber Paphlagonia kenti Abonouteikhos'a ulaştı. Provokatörlerin galeyanına gelen halk, harekete geçerek Aleksandros'un gelip yerleşeceği bir tapınak yapımına başladı. Ama bu arada Kokkonas ile Aleksandros arasında anlaşmazlık çıktı. Kokkonas, Kalkhedon'da kaldı. İki anlama gelebilen tümüyle belirsiz kehanetler kaleme almaya devam etti.

Kalkhedon'un kent önlerindeki ana limanı haricinde boğaz içinde Khrysopolis'te ve Marmara'da Heraion adı verilen limanları bulunmaktaydı [2041].

[2036] *SIG*^{3} II 645 str. 70-71.

[2037] *Oxyrh. Pap.* XI. 1380.

[2038] *I.Kalchedon* 99.

[2039] *I.Kalchedon* 8 vdd.; 99; n° 5 str. 5 vdd.; ayrıca bk. *I.Kalchedon* 13 vd. n° 7 str. 3; 35 vd. n° 19 str. 3-4; 50 n° 42; 56 dn. 3 n° 61 str. 3; Luc. *Alex.* 10; Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 79 [*ad* 35. 3]; ayrıca bk. *SEG* IV 720; Gyllius *Bosp.* III. 10; Parke 1985; 179; Müller 1990^2, 95 dn. 9.

[2040] Daha detaylı bilgi için bk. Parke 1985, 180 dn. 19.

[2041] Gyllius *Bosp.* III. 10-11. Procopius'tan (*de Aedif.* I. 11. 21-22) Iustinianus'un Heraion'dan çok uzak olmayan Eutropiou'da (Kalamış) başka bir liman yaptırdığını öğreniyoruz. Burası Zonaras'ın (*epit. hist.* 197) eskiden Eutropios/Eutropos olarak adlandırdığı liman olsa gerektir.

Heraion Limanı[2042] Kalkhedon'un doğrusundaki karşı burunda (Fenerbahçe Burnu/Kalamış Burnu) yer almaktaydı[2043]. Byzantion'lu Stephanos'a (*Ethnika s.v.* Ἡραία=*Heraia*) göre de, Heraia Burnu Kalkhedon'un karşısında yer alırdı. Kimileri ise, burayı Euron (bulunmuş) ya da Eurion olarak adlandırırdı. Zira orada *khytra* yani gömülmüş küpler ve kemikler ortaya çıkarıldığı söylenirdi[2044].

Sonuç olarak Byzantion'luların dininde zengin Hellen kültleri kadar doğu ile olan bağlantısı da dikkat çekmektedir. Öyle ki, Olympos *pantheon*'unun yanında Anadolu ve Mısır tanrılarına da tapınılırdı. Bunlar arasından özellikle Phrygia Ana tanrıçası, Tanrıların Anası Ma [Μήτηρ θεῶν Μᾶ] ile Mısır tanrılarından Sarapis ve Isis tapınımı ön plana çıkmaktaydı. Zira antikçağ boyunca İstanbul Boğazı sadece insanların değil; aynı zamanda bütün tanrıların mekanı olarak düşünüldüğünden, boğazın her iki yakasında tüm büyük tanrıların çok sayıda tapınağı ve sunağı bulunurdu. Bu yüzden Iason boğazın çıkışına 12 tanrı için sunak inşa etmiş; birçok antik yazar ise, boğazı '*kutsal ağız*' şeklinde betimlemiştir. Sostratos'a göre[2045], İstanbul Boğazı Poseidon'un eseriydi. Boğazın koruyucuları ise, Zeus ile Posei-

---

[2042] Procopius, Hiereion ya da Hiereia adını taşıyan Heraion'da Iustinianus'un bir kilise (*de Aedif.* I. 3. 10) ile bir saray (*de Aedif.* I. 11. 16) yaptırdığını belirtmektedir (ayrıca bk. *de Aedif.* I. 11. 21 dn. 2). Iustinianus'un Hiereia/Heraia'da yaptırdığı sarayın girişinde şu epigram (*Anth. Graec.* IX. 820-821; ayrıca bk. Müller 1990², 97 vd. dn. 3) yer alırdı:

Bu güzel yeri Iustinianus yaptı./ Suyu ve toprağı güzelliğe kavuşturarak./ Zaman, gökyüzünde yıldızları döndürdüğü sürece/ Yöneticiler, sizin erdeminizi, gücünüzü ve eserlerinizi konuşacak.

[2043] Menippus ise, *Periplus Bithynias* (ap. Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Χαλκηδών=*Kalkhēdon*) adlı eserinde, Kalkhedon ile Akritas (Tuzla) Burnu arasında bir Heraion olduğunu nakletmektedir (Gyllius *Bosp.* II. 12 *fr.* 35; ayrıca bk. Müller 1990², 43 dn. 2). *Bithyniaka*'nın yazarı Demosthenes'in (ap. Step. Byz. *Ethnika s.v.* Ἡραία=*Heraia*) kitaplarında Heraia'nın Kalkhedon karşısında deniz dolaylarında çok sayıda içbükey gizli kayaları olan bir burun olduğu anlaşılmaktadır: Limanın doğal olarak korunmuş ve derin olduğunu düşünen kaptanlar gemilerini oraya yönlendirirlerdi. Ama limanın sığlığı nedeniyle gemilerini tehlikeye düşürürlerdi. Zira Demosthenes'e (ap. Step. Byz. *Ethnika s.v.* Ἡραία=Heraia) göre:

Ünlü Kalkhedon'un önündedir Heraia Burnu/ Pürtüklü, gizli kayalı. İçinde taştan duvarlar boyunca/ Girer kama gibi koy. Siyahımsı çevirimli durur/ Derin olmayan deniz, ova gibi. Oraya taşır/ gemileri, limanın doğal sığınak olduğuna inananlar,/ Hoş olmayan gerçekle karşılaşırlar.

[2044] Bununla birlikte P. Gyllius (*Bosp.* III. 11-12; ayrıca bk. K. Müller 1990², 98 vd. dn. 4) Euron'un başka bir lokalizasyonda olduğunu iddia etmektedir.

[2045] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

don'du. Boğazın kapılarını Poseidon'un koruduğu ve bekçilik ettiği rivayet edilirdi. Yardımcısı ise, Karadeniz'in anahtarının/kilidinin demircisi; aynı zamanda Byzantion'un iç kalesinin kurucusu ve koruyucusu oğlu Byzas'tı. Bu bakımdan Byzantion'lu Dionysios (V. *fr.* 9) ve Miletos'lu Hesykhios (*Patr. Const.* 15), kentte/Sarayburnu'nda eski bir Poseidon Tapınağı ve *temenos*'u olduğunu söylemektedir[2046]. Söz konusu tapınakta Poseidon'un servi ağacından yapılma elinde gümüşten bir 'kase' (= *kratanion* [κρατάνιον]) tutan heykeli yer almaktaydı[2047].

Bununla birlikte, boğazın *imperator*'u tanrıların ve insanların babası Zeus'tu. Bu duruma, boğazı zorluklara karşı koruyan ve 'elverişli rüzgarlar gönderen' (= Zeus *Ourios* [Ζεὺς Οὔριος]) Tapınağı tanıklık ederdi. Zeus'un boğaza dikilmiş heykeli ise, bunu kanıtlardı[2048]. Hera, Aphrodite ve Athena'nın boğaz yakınlarında tekrar yarıştıkları söylencesi yaygındı. Ama bu sefer, yargıç 'Paris' değil; Zeus ile Poseidon; yarışma da 'güzellik' değil; tapınaklarının yer aldığı kentin/bölgenin en güzel mevkiydi. Dalgalardan doğan gülümseyen Aphrodite, tatlı denizin üstünlüğünde ve kıyılarında ısrarlıydı. Hera, Byzantion'un verimli tepelerini ve Heraia (Burnu) Akra'daki tapınağının bulunduğu mevkiyi yeğledi[2049]. Athena ise, Byzantion'un tahkimli iç kalelerini benimsemişti[2050]. Apollon'un İstanbul Boğazı sahillerinde 6 tapınağı yer almaktaydı. İçlerinden en eskisi ve ünlüsü Kalkhedon'daydı. Kehanet merkezi olarak hiçbir eksiği yoktu. Byzantion'da, birisi[2051] çok eski bir *tripous*'a (üçayağa) diğeri ise, defne korusu ile Khrysokeras (Haliç) yakınlarında olmak üzere iki tapınağı bulunurdu. Dördüncü tapınak Haliç Körfezi'nin yakınındaydı. Beşinci tapınak Metopon adı verilen burundaydı (Tophane). Altıncı tapınak ise, Apollon'a adanmış ve sık defne korusundan dolayı Daphne olarak adlandırılan Byzantion'un dış mahallesindeydi[2052]. Khrysokeras (Haliç) körfezinde Aphrodite *Praeia*'nın (uysal) sunağı vardı. Kalkhedon'un dış mahallesinde ve Lykia'lıların Limanı'nda Aphrodite'nin tapınakları yer alıyordu. Gene Kalkhedon'un dış mahallesinde Herakles'e adanmış bir kutsal alan yer almaktaydı[2053].

[2046] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

[2047] Ath. *Deip.* XI. 479 *f*-480 *a.*

[2048] Cic. *Verr.* II. (4) 58 [129-130]; ayrıca bk. Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=*Bosp.* I.

[2049] Çift-ikiz Hera; ayrıca boğazın çevresinde, her iki kıtada sadece tepelerin, vadilerin, meyvelerin benzerliğiyle değil; eşitliğiyle de yarışırdı (Gyllius *Bosp.* I).

[2050] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

[2051] *I.Byzantion* n° 1 str. 48 vd.; 63 vd.

[2052] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

[2053] Ksen. *Hell.* I. 3. 7. Ayrıca İÖ. III./II. yüzyıla tarihlelen bir yazıtta (*SIG* I^3 1011= *I.Kalchedon* 16 vdd. n° 10 str. 4) Kalkhedon'daki Herakles rahibinden söz edilmektedir.

Artemis'in ise, bu kadar kısa aralıklarla 6 tapınağa sahip olduğu boğazdan başka bir yer yoktu. Zira boğazın girişinde ünlü Artemis Hieron'u –bazıları buradaki kutsal alanın Zeus'a ait olduğunu ileri sürüyorlardı– vardı. P. Gyllius'a (Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=*Bosp.* I) göre, Artemis *Diktynna* (*ağları olan avcı*) Tapınağı hiçbir yerde[2054] boğazda olduğundan daha uğurlu bir ağ atmamıştı. Lykia'lıların Limanı'nda Artemis Tapınağı bulunurdu[2055]. Bolos olarak adlandırılan mevkide, Artemis *Phosphoros* (*ışık saçan*) Tapınağı yer alırdı[2056]. Sarayburnu'nda ise, Artemis *Orthosia*[2057] Tapınağı ile Persephone tapınakları bulunmaktaydı. Ayrıca Constantinus'un Kalkhe adı verilen sarayı ile Hagia Sophia arasında eskiden bir Artemis Tapınağı yer almaktaydı[2058]. Coğrafyacı Ptolemaios'un (*geo.* V. 2) sözünü ettiği Artemis Tapınağı'nın ise, tam lokalizasyonu belli olmamakla birlikte Phriksos limanı (Kanlıca) civarında olabileceği düşünülmektedir[2059].

Byzantion'da kutsanan tanrı ve tanrıçalar ile Byzantion'un kolonize edilmesinde en büyük pay sahibi olan Megara'daki tanrı ve tanrıçalar arasında bir bağ kurmak mümkündür[2060]. Ana kent Megara'da kutsanan Demeter ve Herakles, Byzantion'da da kutsanıyordu. Fakat en önemli tanrıların Apollon ile Artemis olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki tanrı bazen birlikte tapınım görmekle birlikte, Apollon ve Artemis'e bağımsız olarak da tapınılmaktaydı[2061]. Bundan başka Byzantion'lular yerel önemi olan *heros*'lara (kahramanlar) da saygı gösterirlerdi. Aynı durum tanrı ve tanrıçaların dışında Megara'lı *heros*'lar açısından da geçerliydi. Bunlardan bazılarının isimleri bilinir: Byzantion'lu Dionysios'a göre, Megara'lı Hipposthenes (II. 5 *fr.* 24) mezar anıtı; Nikaios (II. 4 *fr.* 21) ve Saron (II. 17 *fr.* 43) ise *altar*'ı aracılığıyla saygı görürlerdi. Boğaz boyunca benzeri mevkiler bu

---

Kalkhedon'daki Herakles Tapınağı'nın lokalizasyonu bilinmemektedir.

[2054] Plut. *mor.* XII. 984 *a*: *De Sollertia Animalium* 36; Strab. X. 4. 12 *c.* 479; 13 *c.* 479; 5. 1 *c.* 480; Skylaks *periplus* 47; *Peripl. mar. Mag.* 341-242; Paus. II. 30. 3; III. 12. 8; 24. 9; X. 36. 5; *Anth. Graec.* XVI. 258.

[2055] Dion. Byz. I. 1 *fr.* 1=Gyllius *Bosp.* I.

[2056] Ayrıca Artemis'in –Phosphoros adı altında– Hekate ile özleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dion. Byz. II. 6 *fr.* 27; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 142-143; Steph. Byz. *Ethnika s.v.* Βόσπορος=*Bosporos*; Hes. Mil. *Patr. Const.* 27. Ayrıca bk. Gyllius *Bosp.* II. 6; *Const.* III. 1; Tekin 2005[3], 32.

[2057] Hdt. IV. 87.

[2058] Ps.-Kodin. *Patr. Const.* II. 28; ayrıca bk. Hanell 1934, 184.

[2059] Avram 2004, 981 n° 743; ayrıca krş. *I.Kalchedon* 131.

[2060] O. Tekin'e (2005[3], 19) göre, Megara'nın kurduğu kolonilerde Apollon ve Artemis'in birlikte tapınım gördüğü sonucu ortaya çıkmıştır.

[2061] *SIG*[3] II 550; 644-645; *I.Kalchedon* 8 vdd. n° 5; Tekin 2005[3], 19.

kahramanların isimleriyle anılırdı. Ayrıca Byzas[2062], Akhilleus[2063] ve Telamon oğlu Aias[2064] gibi kahramanların Byzantion'da saygın bir yeri olduğu bilinmektedir[2065].

Kent aynı zamanda zengin bir mitolojiye de sahiptir. Uzun zamandır kökenleri unutulan pek çok coğrafi adlandırma kentin kökeni hakkındaki mitoslardan ya da yerel efsanelerden anlaşılabilir. Antik kaynaklara göre[2066], Bosporos ismini, kıskanç Hera tarafından bir ineğe dönüştürülen Inakhos'un kızı Io'nun efsanesinden almıştır. Bir sinek tarafından takip edilen Io, Semystra'ya sığınmış ve kızı Keroessa'yı orada doğurmuştu. Ayrıca kent ismini Keroessa ve Poseidon'un oğulları Byzas'tan almıştı. Koloni için yer seçimi tanrıların bir işareti sayesinde işaret edilmişti. Kolonistler kenti kurmak için geldiğinde körfezin uzak bir köşesindeki yeri bunun için seçmişlerdi. Dahası kurban sunumunda orada hazır bulunmuşlardı. Çünkü bir kartal kurbanın bir kısmını ateşten almış ve Bosporos Akra'ya getirmişti. Kolonistler de bu işareti takip ederek Byzantion'u Sarayburnu'nda kurmuşlardı[2067].

Kentin kolonizasyonunda olduğu üzere kültüründe de Megara'lıların dışında, Argos, Korinthos ve hatta Boiotia gibi diğer kentlerin sakinleri de hak sahibiydi. Bosporos kıyısındaki Inakhos'un kızı Io efsanesinin yayılması ile Hera kültü kentteki güçlü Argos etkisine işaret etmekteydi[2068].

[2062] *BMC Thrace* 98 n° 54-58.

[2063] Hes. Mil. *Patr. Const.* 16; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* I. 52

[2064] Dion. Byz. II. 7 *fr.* 28.

[2065] Hes. Mil. *Patr. Const.* 16; ayrıca bk. Tekin 2005[3], 20.

[2066] Aiskh. *Pr.* 733-739; Kallim. *Dian.* 254; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140; Him. *dec. et or.* 42. 48-56; Apollod. *bibl.* II. 1. 3 dn. 1-7; Ps.-Kodin. *Patr. Const.* III. 149; Hyg. *fab.* 145. 4; Hor. *Carm.* II. 13; III. 4; Val. Flacc. *argon.* IV. str. 344-347; 416-421; Var. *R.* II. 1. 8; Plin. *nat.* VI. 1 [2] dn. *c*; Apoll. Rhod. *argon.* I. str. 1114; II. str. 168; Dion. Byz. I. 1 *fr.* 2=Gyllius *Bosp.* I. 1; II. 1; *Const.* II. 2; Hes. Mil. *Patr. Const.* 4; 8; 11-12; 30; Eust. *Comm. in Dion. Per.* 140.

[2067] Hes. Mil. *Patr. Const.* 11-12.

[2068] Newskaja 1955, 21 dn. 6; Head 1977[3], 266 vd.

Sınıf çatışmaları yanında soy koşullarının çözülmesi de antikçağda koloni kurmak için bir sebepti. Kolonistler kendi menşelerine ve akrabalık ilişkilerine özel bir ihtimam göstererek kentin kuruluşunda belirlenen eşit büyüklükte sınıf gruplarına bölünürlerdi. Bununla birlikte kolonilerde soy bağlantılarının taşıdığı önem ana kente oranla çok daha zayıftı. Gene de yeni kentin vatandaşları bunu bir dereceye kadar muhafaza etmeye çalışmışlardır. Kolonistler boyların bir karışımını tasvir ettiklerinden (Byzantion'a Megara'lılar dışında Argos, Boiotia ve diğer bölgelerden vatandaşlar gelmişlerdi; Loukopoulou-Łaitar 2004, 915 n° 674), ana kentlerinde taptıkları tanrılara ve kültlere Byzantion'da da tapınmaya devam etmişlerdir. Her bir etnik grup koruyucuları olan

Miletos'lu Hesykhios[2069], Kydaros ve Barbyses ırmaklarının ağzında koloni kurmak isteyen ilk yerleşimcilerin Argos'lular olduğunu iddia etmişti. Byzantion'lu Dionysios[2070] ise, açık bir şekilde Korinthos'luların Byzantion kolonisinin kuruluşuna katılımından söz etmiştir. Byzantion ve boğaz kıyılarındaki benzer coğrafi adlandırmalar da bu duruma tanıklık eder[2071]. Byzantion sikkeleri üzerindeki *beta* harfinin Korinthos formunda (= ⊓[2072]) kullanılması bu gerçeğin diğer bir göstergesidir. Aynı şekilde, Byzantion'da Amphiaraos'a ait Boiotia kültünün saygı görmesi ise, kentteki Boiotia etkisinin varlığını belgeler niteliktedir[2073].

Antik kaynakların yanı sıra sikkeler de Byzantion'da kutsanan tanrı ve tanrıçalar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Poseidon[2074] ve atribüsü üç dişli mızrağın[2075] kentin sikkelerinde çok sık betimlenmiş olması deniz tanrısının kentteki konumuna işaret etmektedir. Ayrıca Dionysos[2076], Demeter[2077], Persephone[2078], Apollon[2079], Artemis[2080], Athena[2081], Nike[2082] ve Hermes[2083] figürleri Byzantion'un Hellenistik ile Roma İmparatorluk dönemlerine ait sikkelerinde karşımıza çıkmaktadır.

---

kendi tanrısına ya da kahraman kültüne sahipti. Ona bir isim verir, kültlerini vakfeder ve kurban sunarlardı.

[2069] Hes. Mil. *Patr. Const.* 6-8.

[2070] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 10; ayrıca bk. *fr.* 11; Schol. Dion. Byz. *Bosp.* 20 [*ad* 7. 4].

[2071] Dion. Byz. II. 2 *fr.* 10; ayrıca bk. *fr.* 11; Dunbabin 1948, 64 dn. 44.

[2072] Head 1977[3], 267.

[2073] Paus. II. 23. 2; Dion. Byz. II. 5 *fr.* 26; Hes. Mil. *Patr. Const.* 16; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Müller 1990[2], 32 *fr.* 26; *fr.* 40.

[2074] *BMC Thrace* 95 n° 32-33.

[2075] *BMC Thrace* 94 n° 22-24; 95 n° 28; 97 n° 50; 103 n° 84.

[2076] *BMC Thrace* 97 n° 44-47; 98 n° 59.

[2077] *BMC Thrace* 95 n° 25-27; 96 n° 34-35; 101 n° 72.

[2078] *BMC Thrace* 100 n° 69; 102 n° 77.

[2079] *BMC Thrace* 96 n° 31; 37.

[2080] *BMC Thrace* 96-97 n° 38-42.

[2081] *BMC Thrace* 96 n° 36.

[2082] *BMC Thrace* 104 n° 91; 105 n° 97; 106 n° 103.

[2083] *BMC Thrace* 97 n° 50-51.

III. SONSÖZ

İstanbul'un tarihsel birikiminin kavranılmasına olanak sunacak arkeolojik kazılar umut edilenin aksine son derece sınırlıdır. Bilinen az sayıdaki araştırma, kentin Prehistorik dönemlerindeki iskan tarihine işaret eden, Yarımburgaz, Halkalı, Pendik/Fikirtepe gibi belli başlı yerleşimlerden ibarettir. Bu kitabın ilgi alanını oluşturan tarihsel süreçler söz konusu olduğundaysa onun somut yansımalarını belgeleyen materyal kültür kalıntıları neredeyse yok denecek kadar azdır. Bunda modern Sarayburnu ve Kadıköy'ün iskan edildiği topografyanın binlerce yıla yayılan yoğun yerleşim stratigrafisinin payı büyüktür. Bu nedenle halihazırdaki çalışma için yazılı kaynaklar eşsiz bir hazine konumundadır. Kimi ustalıkla betimlenmiş kimiyse üstünkörü biçimde nakledilmiş olaylar silsilesiyle bezenmiş bu değerli hazine baştan çıkarıcı olduğu kadar sancılı bir değerlendirme sürecini de beraberinde getirmektedir. Zira ilkin tarihsel olgularla mitolojik söylencelerin birbirinden ayrımı ardındansa nakledilen anlatı kurgusunun, olaya taraf olan her iki topluluk içinde eşdeğer geçerliliğe sahip olup olmadığının tespit edilmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır. İstanbul'un kuruluşu söz konusu olduğunda kurucu Byzas ve kuruluş süreci bağlamında, bu kez Megara'lı göçmenler/kolonizatörlerin yöredeki etkinliklerini konu edilen anlatılar bu türden bir sorun alanının tasviri için uygun birer örnek oluştururlar. Onlar açık ve doğal bir şekilde olaylara '*prohellenik*' bakış açısıyla yaklaştıklarından göze çarpan bir şekilde bölge üzerinde kendi varlıklarını meşrulaştıracak bir yaklaşım sergilerler. Modern araştırmalarda sıklıkla görülen bu önkabul, yörede ikamet eden otokton halkları görmezden gelmek anlamına gelir. Sunulan çalışma bu yönüyle öncüllerinden ayrılarak yöreyi iskan eden Megara'lıların, bölgede şu ya da bu şekilde örgütlenmiş otokton toplulukların insiyatifleri çerçevesinde var olabildikleri görüşünün de dikkate alınmasını önerir. Nitekim, aksi yönde bir eğilim yörenin yerel topluluklarını yok saymak anlamına gelebilir ki, bu durum tarihi yansızlığa ters düşen bir yaklaşım tarzı olacaktır.

Gerçekten de İstanbul'un tarih sahnesine çıkması herhangi bir kehanetin ya da söylence kahramanın başından geçen serüven dolu ya da trajik kaynaklı hikayeler persfektifinden kavranamaz. Buna karşın İÖ. VII. yüzyılın sosyal, politik ve ekonomik yapısının dayattığı bir zorunluluk olarak algılanabilir. Hiç kuşkusuz bu zorunluğu Ege kültür coğrafyasının, İÖ. VII. yüzyılın ilk yarısında gereksinim duyduğu hammadde kaynaklarını Karadeniz'in verimli toprakları ve maden yataklarından karşılaması oluşturuyordu. Bu sürecin İstanbul'dan bağımsız düşünülmesi, kentin stratejik konumu itibariyle pek de mümkün değildir.

Ege kültür alanının İÖ. VII. yüzyılda giderek kuzeye doğru genişleyen etki alanının Marmara, Boğazlar ve Karadeniz'in iktisadi, siyasi ve sosyal yaşamında bir takım değişiklikleri beraberinde getirdiği görülmektedir. İÖ. VII. yüzyılın ilk yarısında Megara teşebbüsüyle kurulan kolonilerde izlendiği üzere Byzantion ve Kalkhedon'da da ana kente benzer oligarşik/aristokrasik yönetim şeklinin benimsendiği düşünülebilir. Bununla birlikte zaman içinde Küçük Asya, Adalar ve Hellas'ın değişik kentlerinde –Miletos, Atina, Samos, Mitylene, Korinthos, Megara– olduğu üzere Byzantion'da yönetim tiranlar tarafından ele geçirilir. Byzantion'da tiranlık rejiminin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte kentin, İÖ. VI. yüzyılın son çeyreğinde Pers Kralı I. Dareios'la müttefik Ariston adlı bir tiran tarafından yönetildiği görülmektedir. Dareios'un İÖ. 512 yılındaki İskit Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından sefer sırasında takındıkları olumsuz tavırdan mı; yoksa olası bir İskit istilasında taraf değiştirebilecekleri ihtimalinden midir bilinmez, Pers kralının bölgeye ve bazı eski müttefiklerine karşı bakış açısı değişir. Bu yüzden Byzantion, İÖ. *ca.* 510 yılında Marmara ve Gelibolu Yarımadası'ndaki birçok yerleşim ile Lemnos ve Imbros adalarıyla birlikte kralın Daskyleion Satrabı Otanes tarafından kuşatılarak ele geçirilir ve yağmalanır. Ariston'un akibetine, Byzantion'daki tiranlık rejiminin ne zaman ve ne şekilde son bulduğuna dair elimizde şu an için kesin bilgi yoktur.

Kent yönetiminin bir tek kişinin egemenliği altında toplandığı tiranlık rejiminin Hellas ve Küçük Asya'nın bazı kentlerinde oligarşiden, demokrasiye geçiş basamağını oluşturduğu genel kabul görür. Byzantion da Ariston'un tiranlığından sonra, dönemin moda akımına uyarak demokratik rejim sistemini benimsemiş olsa gerektir. Kent İÖ. 499 yılında ivme kazanan ve bölgesel niteliğini yayılarak genişleten Ionia Ayaklanması'na destek verir. İsyanın bastırıldığı İÖ. 494 yılından sonra tıpkı bir grup Kalkhedon'lunun ülkelerini terk edip Karadeniz'e yelken açarak Mesembria kentine yerleşmek zorunda kaldıkları gibi Byzantion'lular için de şu ya da bu şekilde benzer bir süreç söz konusu edilebilir. Geride kalanlar, Pers donanmasının merkezini oluşturan Fenikeliler tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılır ve kent Pers boyunduruğu altına girer. Pers hakimiyeti Byzantion'da İÖ. 478 yılında Sparta'lı komutan Pausanias tarafından ele geçirilmesine değin devam eder. Beklenilenin aksine Pausanias'ın Byzantion'u Pers egemenliği altından kurtarması halkın özgür kılınması adına kaydadeğer bir değişim sergilemez. Zira Sparta'lı komutan Byzantion'u bağımsızlığına kavuşturmaktan ziyade burada konuşlanarak kenti 7 ay süresince tiranvari bir şekilde yönetir. Pausanias'ın kentten uzaklaştırılmasının ardından Atinalı komutan ve devlet adamı Aristeides'in önayak olmasıyla Attika-Delos Deniz Birliği

adı altında aynı Sparta'lıların Peloponnesos Yarımadası'nda oluşturduklarına benzer bir konfederasyonun temelleri atılır. Byzantion, Atinalılar tarafından Perslere karşı İÖ. *ca.* 477 yılında oluşturulan Birinci Attika-Delos Deniz Birliği'nin ilk üyelerinden biri sayılabilir. Bu süreç aynı zamanda Byzantion'un kültür, siyasal ve sosyal yaşamın yeniden gelişmesi için temel referans noktasını oluşturur.

İÖ. 440 yılındaki kısa süreli başkaldırı sayılmazsa, Peloponnesos Savaşları'nın ikinci evresine kadar Byzantion'luların Atinalılarla olan müttefikliği devam etmiştir. Özellikle İÖ. 426 yılında Atinalılar ile Byzantion'lular arasındaki ticari ilişkiler ilgi çekici bir görünüm sunar. Bu dönemde Atinalılar Byzantion'luların ticaretini sınırlamak, stabilize ve tek yanlı bir bağımlılık süreci yaratmak amacıyla Byzantion'un üçüncül merkezlerle yaptığı tahıl ihracatına kota koydukları belgelerle sabitlenir. Bu durum Attika Delos-Deniz Birliği kisvesi altında Atinalıların Byzantion'un ekonomisini tamamen kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmalarına ve birlik üyelerinin iç işlerine karışmalarına dair örnek teşkil eder.

İÖ. *ca.* 413/412 yılına gelindiğinde oligarşi yanlısı partinin ısrarı ve Lakedaimon'luların askeri desteğiyle Byzantion ve Kalkhedon'un Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrıldığı görülür. Böylelikle kentlerin iç dinamiği ve yönetim sistemi etkilenir. Tekrar oligarşik idare sistemi benimsenir. Başlarına Spartalı *harmostes* (vali) atanır. Gene de bu süreç uzun sürmez. Aralarında Alkibiades'in de bulunduğu Atinalı generaller tarafından İÖ. *ca.* 409/ 408 yılında Kalkhedon ve Byzantion yeniden Atina tarafına geçmek zorunda bırakılır. Bu durum en basit ifadeyle kentlerde her şeyin eski haline dönmesi ve tekrar demokratik rejime geçilmesi anlamına gelir.

Byzantion ve Kalkhedon, Sparta'lı komutan Lysandros tarafından İÖ. 405 yılında ele geçirilince Lakedaimon'lularla müttefik olan diğer kentler gibi demokrasi, oligarşiyle yer değiştirir. Kent, İÖ. 389 yılına kadar müttefikliği altındaki Spartalı *harmostes*'lerin keyfi ve baskıcı yönetimleri altında oligarşi ile yönetilir. Bu süreç oligarşik yönetiminden rahatsız olan kentteki siyasi elitin doğrudan ya da dolaylı olarak Atina ile bağlantıya girerek kentin komutan Thrasybulos tarafından ele geçirilirmesiyle sonlanır. Byzantion'da demokrasi taraftarlarının öngörüleri kentin otonomisini kazanmaya giden bir yola girmeye sevk eder. Zira İÖ. 387 yılında Hellenler ile Pers kralı arasında imzalanan Antalkidas Barışı uyarınca Byzantion otonom ve tam anlamıyla özerk olurken Kalkhedon Pers hakimiyeti altına girer.

İÖ. IV. yüzyılın ilk çeyreğinde Byzantion sikke basımları, kentin Batı Anadolu'da Kyzikos, Ephesos, Samos, Knidos, Rhodos, Iasos ve belki de Lampsakos'un katılımıyla kurulan bir ittifakın/birliğin üyesi olduğuna işaret eder. Ne var ki Antalkidas Barışı'nın da yürürlüğe girmesinden 2 sene

sonra feshedilmesinin ardından Byzantion'un İÖ. 378 yılında vergi vermemek ve kentin özerkliğine hiçbir koşulda dokunmamak koşuluyla İkinci Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olduğu görülmektedir. Ancak bu üyelik de uzun soluklu olamaz. Kent, İÖ. *ca.* 364/363 yazında Epameinondas yönetiminde bölgede güçlü bir konuma gelen Thebai'le müttefik olur. Bu durumu tehdit olarak algılayan Atinalılar Karadeniz'den kentlerine erzak sevkiyatını güvence altına almak amacıyla, İÖ. *ca.* 363 yılında amiralleri Timotheos komutasındaki tam teşkilatlı bir donanmayı bölgeye sevk ederler. Timotheos, Byzantion'u silah gücüyle ele geçirerek zorla da olsa kentin Atinalılarla olan müttefikliğine devam etmesini sağlar. Bu zoraki bağlaşıklık İÖ. 357-İÖ. 355 yılları arasında 3 sene boyunca devam eden Müttefikler Savaşı'nın sonunda, Byzantion'un, Rhodos, Kos, Khios ile birlikte, bu kez Atinalıların da onayıyla İkinci Attika-Delos Deniz Birliği'nden ayrılmasıyla neticelenir.

İÖ. IV. yüzyılın ikinci yarısına geçiş sürecinde Byzantion'un kendi bölgesi içinde etkinlik alınını geliştirme çabasına tanıklık edilir. Bu yönüyle, İÖ. 354-353 yılında kent, Selymbria ve Perinthos istikametinde yaptığı *sympoliteia* anlaşmalarıyla topraklarını genişletir. Ortak demokratik bir temel üzerinde komşularıyla *sympoliteia* kurmaları, söz konusu dönemde demokrasinin Byzantion'da iyice yerleştiğine delalet eder. Diğer yandan giderek artan Trak akınları karşısında bunalan Byzantion'un dönemin yükselen gücü Makedonya Kralı II. Philippos'la yakınlaştığı görülür. İki eşit olmayan gücün kısa süreli ittifakından sonra II. Philippos ile anlaşmazlığa düşmeleri Byzantion'a pahalıya patlar. İÖ. 340-339 yılında Perinthos ve Byzantion Makedonya kralı tarafından sıkı bir şekilde kuşatılır. II. Philippos'un bölgede yarattığı tedirginlik ile Byzantion'un gözden çıkarılamayacak derecede önemli stratejik konumu kentin siyasal elitinin şu ya da bu şekilde eski müttefiklerini yanına çekmesini zorunlu kılar. Nitekim II. Philippos karşısında zor günler geçiren Byzantion ve Perinthos, Atinalılar, müttefikleri ve Pers kralının yardımıyla bu ablukalardan kurtulmayı başarırlar. Kent ve *territorium*'una büyük zarar veren bu kuşatma sırasında otonomilerini muhafaza eden Byzantion'lular sahip oldukları bereketli topraklar, gelişkin ticaret hacimleri ve ton balığından sağladığı gelirler sayesinde kısa zamanda eski refah düzeyine kavuşurlar.

Hellenistik Dönemle birlikte, Büyük İskender'in ölümünden sonra *diadokhos*'ları arasındaki mücadeleler sırasında Byzantion da aynı Kalkhedon gibi bağımsızlığını sürdürme gayretine devam eder. Kentin önceleri Antigonos Monophthalmos ve oğlu Demetrios ile iyi ilişkiler içinde olduğu gözlemlenir. Uyguladığı öngörülü strateji sayesinde Antigonos'un İÖ. 301 yılında Ipsos Muharebesi'nde Lysimakhos tarafından yenilip öldürülmesinin

ardından, Lysimakhos Krallığı ile ittifak halinde olan bağımsız bir kent olma statüsünü korur. Antigonos'la olan ilişkilerine işaret eden epigrafik belgeler ve antik literatür yanında aynı döneme ve sonrasına ait *posthumus* Lysimakhos darpları kentin izlediği denge politikasıyla Ipsos Muharebesi'nin sonuçlarından en az zararla kurtulmasının nedeni olarak yorumlanabilir.

Lysimakhos'un İÖ. 281 yılında Kurupedion Muharebesi'nde eski müttefiki Seleukos tarafından öldürülmesinin ardından Byzantion, Herakleia Pontike ile yakınlaşır. Bu durum kentin Antigonos ve Lysimakhos'la geliştirdiği siyasi ilişkiler ağını Seleukos krallığına karşı kurmadığına delalet eder. Öyle ki Kalkhedon, Tieion ve Kieiros ile Pontos Kralı I. Mithradates'in(?) katılımıyla Seleukos ve ardından oğlu I. Antiokhos'a karşı Kuzey İttifakı'nı oluştururlar. Seleukos'un Kurupedion Muharebesi'nden 7 ay sonra Ptolemaios Keraunos tarafından öldürülmesinden sonra Byzantion ve Herakleia Pontike, Ptolemaios'u desteklerler.

Kuzey İttifakı'nın İÖ. 280-İÖ. 251 yılları arasında kentler ve bölgeler arası ilişkilere yön verdiği gözlenir. Söz konusu tarihler arasında iki temel sorun alanı, ortaya çıkarttığı etkileri itibariyle diğerlerinden belirgin bir biçimde ayrılır. Bunlardan en yıkıcı olanı Galat akınlarıdır. Örgütlü ve yerleşik bir düzene sahip olmayan bu kavimlere karşı nasıl bir strateji izlemeleri konusunda daha siyasi ve askeri çözüm üretemeden onları kendi topraklarında bulurlar. Bu yağma öylesine bir görünüm alır ki, Galatlar İÖ. *ca.* 278 yılında geçtikleri yerleri adeta bir çekirge sürüsü gibi yağmalayarak Byzantion *territorium*'unu baştan sona tahrip ederler. Kısa süre sonra topraklarını yağmalayan Galatların Bithynia Kralı I. Nikomedes'in davetine uyarak Byzantion ve diğer Kuzey İttifakı kentleriyle anlaşıp Küçük Asya'ya geçmeleri kentin rahat bir nefes almasına yetmez. Byzantion'lular kentlerinin kuzeybatısından Karadeniz'in batı kıyılarına kadar uzanan bir alanda Tylis Krallığı'nı kuran Galatlara ise, *territorium*'larını yakıp yıkmamaları için haraç verirler. Böylelikle, parayla da olsa hem kentlerinin hem de egemenlikleri altında bulunan kırsal alanların güvenliğini sağlarlar.

Kuzey İttifakı'nın görünen ikinci eylem alanını, Seleukos Krallığı'nın bölgeyi hedef alan emperyalist politikalara karşı izledikleri direniş mücadelesi oluşturur. Bu mücadelede birlik üyeleri ve müttefikleri Byzantion, Seleukos krallarından önce I. daha sonra da II. Antiokhos tarafından kuşatıldığında kentin kurtulmasında önemli rol oynamışlardır. Bu yüzden İÖ. 266 yılında Byzantion üzerine yürüyen I. Antiokhos ile aralarında Pergamon valisi Philetairos, Rhodos'lular ve Kyzikos'luların yer aldığı müttefikleri kent üzerinde amaçları doğrultusunda herhangi bir başarı elde edemezler. İÖ. *ca.* 251 yılında ise, II. Antiokhos kuvvetli bir donanmayla Byzantion üzerine bir sefer düzenlediğinde Mısır Kralı II. Ptolemaios ve He-

rakleia Pontike'den aldığı destekler sayesinde kent kuşatmaya direnebilir. Özellikle Herakleia'lıların Byzantion'a gönderdikleri 40 gemilik donanma savaşın her iki taraf için karşılıklı tehditlerden öteye geçmemesini sağlar.

Halihazırdaki tarihsel veriler Kuzey İttifakı'nın bölgesel nitelikli iki temel işlevinin de tepsit edilmesine olanak sunar. Bunlardan ilki birlik üyelerinin kendi aralarındaki ilişkilerin dengelenmesinde görülür. İÖ. *ca.* 265 yılında Kallatis'liler ve Istria'lılar arasında anlaşmazlıklar baş gösterdiğinde Byzantion'lular ile Herakleia'lıların sergiledikleri tavır buna örnek verilebilir. Birliğe dahil olmamakla birlikte bölge üzerinde söz sahibi olan merkezi güçlerin iç çekişmelerine ortak çıkarlar doğrultusunda biçimlendirme çabası da Kuzey İtifakı kentlerinin diğer bir etkinlik alanını oluşturur. İÖ. *ca.* 255 yılında Bithynia Kralı I. Nikomedes'in çocukları arasında taht kavgaları başladığında Byzantion ile Herakleia Pontike'liler bu duruma müdahil olmuş ve Herakleia kentinin arabuluculuk etmesiyle savaş son bulmuştur.

İÖ. 250-İÖ. 220 yılları arasında Byzantion'luların gerek Galatlara ve Trakyalılara verdikleri yüklü haraç gerekse Karadeniz ticaretinden elde ettikleri kazancın giderek azalması kenti yeni gelir kaynakları aramaya iter. İÖ. 220 yılında Bosporos'tan geçen gemilerden vergi alma girişimi üzerine Rhodos'lular ve Bithynia Kralı I. Prusias'a karşı savaşmak zorunda kalınca oldukça kent sıkıntılı anlar yaşar. Sonunda Tylis Kralı Kavaros'un araya girmesiyle Bithynia kralıyla savaşa son verilir. Boğazdan geçen gemilerden aldıkları vergiyi kaldırmayı kabul edince Rhodos'lularla da anlaşma sağlanır.

İÖ. III. yüzyılın son çeyreği ile İÖ. II. yüzyıl arasındaki süreç Byzantion tarihi açısından kritik bir noktada durur. Bu süreçte Romalıların şekillenmeye başlayan doğu politikası, özellikle İÖ. II. yüzyılda Hellas, Anadolu ve Doğu Akdeniz'deki politik dengeleri oldukça değiştirmiştir. Bu politikanın temel taşlarını Hellenistik krallıklar oluşturuyordu. Romalılar öncelikle Hellas ve Asya'nın hâkim güçleri olan ve giderek gelişen Makedonya ile Seleukos krallıklarını küçülterek onları, Pergamon, Bithynia ve Pontos gibi ufak bölgesel krallıklar haline getirmeyi planlıyorlardı. Bu şekilde Hellenistik krallıklar arasındaki güçler dengesini *–status quo–* sağlayarak onlar üzerinde diledikleri zaman istedikleri politikayı izleyecek bir otorite haline gelmeyi amaçlıyorlardı. Bu doğrultuda öncelikle bağımsız kentleri, yöresel birlikleri ve bölgesel krallıkları kendilerine bağlamak amacıyla onların bağımsızlıklarını tanıdılar. Hellenistik krallıkların ve bağımsız kentlerin *patron*'u ve hamisi sıfatıyla ortaya atılarak onlarla müttefik oldular. Aynı zamanda bireysel kent devletleri ile adaların özgürlük ve otonomilerini tanıyarak ve bazı kent ile tapınaklara dokunulmazlık hakkı bahşederek popülerlik kazandılar. Olaylara Byzantion perspektivinden bakıldığında Roma, Makedonya ve Seleukos'ların bölgeyi hedef alan iktidar mücadeleleri on-

ları incelikli bir siyaset gütmeye zorlamıştır. Dönemin askeri ve idari gelişmeleri göz önüne alındığında Byzantion'un Roma'yla olan ilişkilerine özel bir ihtimam gösterdiği söylenebilir. Bu durum Makedonya Krallığı'yla olan ilişkilerde öylesine belirgindir ki, Byzantion'lular Birinci Makedonya Savaşı sırasında barışın yapılmasını sağlayan güçler arasında bulunurken İkinci ve Üçüncü Makedonya savaşları sırasında taviz vermeksizin Roma saflarında yer almışlardır. Ancak Roma ve Makedonyalılar İÖ. 191-190 yılında bölgede üçüncü güç olan Seleukos Krallığı'nı ortak düşman belirlediklerinde Byzantion'lular da koşulsuz bir şekilde V. Philippos'la birlik olabilmişlerdir. İÖ. 184 yılına gelindiğinde Byzantion'lular ile V. Philippos arasındaki bu yakınlaşma Amadokos önderliğindeki Trakya kabilelerin Perinthos ve Byzantion *territorium*'larını yağmalaması sırasında yeniden ortaya çıkar. Zira o zaman Roma müttefiki olan V. Philippos, Byzantion'lulara yardım ederek bölge ve kent üzerindeki Trak baskısına son verir.

Tüm bu olaylar kısaca özetlenecek olursa Byzantion ile Makadonya Krallığı arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda ana eklemin daima Roma olduğu açıkça ortaya çıkar. Nitekim Byzantion ile Roma arasında formal olmayan bu bağlaşıklık İÖ. 146 yılında gelindiğinde kentin *civitas foederata* (müttefik kent) sıfatıyla Roma'ya bağlanmasıyla sonlanır.

Byzantion ile Roma bağlaşıklığı İÖ. 133-İÖ. 129 yılları arasındaki Aristonikos İsyanı'nın bastırılması; İÖ. 101 yılındaki korsanlara karşı girişilen savaş ve Mithradates-Roma Savaşları boyunca kentin Roma'ya karşı sorumluluklarını yerine getirmesiyle İÖ. I. yüzyılda kuvvetlenerek devam etmiştir.

Bununla birlikte bu süreç her zaman Byzantion'lular açısından Roma ile ilişkilerin istenilen düzeyde gittiğini göstermez. Öyle ki, İÖ. 63-İÖ. 58 yılları arasında Byzantion'da baş gösteren iç karışıklıklar sırasında Roma'nın sürgünleri kente geri göndermek suretiyle aleni bir şekilde kentin iç işlerine müdahil olduğu gözlemlenir. Benzer bir durum İÖ. 57-56 yılları arasındaki olaylar zinciriyle de belgelenebilir. Makedonya valisinin Roma halkı ve *Senatus*'u tarafından özgürlüğü tanınan kenti yağmalayarak yurttaşlara kötü muamele etmesi pek az şüphe edilebilecek şekilde bu ilişkinin zaman zaman Byzantion aleyhine geliştiğinin kanıtıdır. Burada İÖ. 49-48 yılındaki Roma iç savaşları ve Caesar'ın ölümünden sonraki destabilasyon dönemi Byzantion'un Romalılarla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olduğu da eklenmelidir. Bu sürecin Byzantion idaresinde yarattığı hoşnutsuzluğun en temel belirtileri, Cicero'nun tüm gayretine karşın, İÖ. *ca.* 44-43 yılında Byzantion'luların ünlü hatibi/devlet adamını onurlandırmaktan kaçınmasında doruk noktasına ulaşır.

* Sonuç olarak Byzantion'un Klasik ve Hellenistik Dönem tarihsel birikimini topografyanın mümkün kıldığı iktisadi ve demografik yapının belirlediği vurgulanabilir. Bu vurgu bir yandan onların tarihsel misyonlarının çerçevesinin çizilmesine katkı sağlarken diğer yandan özellikle Byzantion ve Kalkhedon arasındaki temel ayrımların kavranmasına da yardımcı olur. Kalkedon söz konusu olduğunda, onun Klasik-Hellenistik Dönemlerde Byzantion'un ününe erişmiş olduğu söylenemez. Byzantion'un göçlerle zenginleşen dinamik, değişken çehresi burada açık bir biçimde yerini farklı kültürel, sosyal ve ekonomik yapıya bırakır. Bu yapı üretime dayalı tarımsal faaliyetleri, sosyal açıdan farklılıkların minimize olduğu demografik unsurları ile Byzantion'a nazaran daha yerel bir görünüm sergilerken; kültürel yaşam da bu yönüyle özgünlükler taşır. Byzantion'da ise, başlangıcından itibaren yarımada ekseninde ve ağırlıklı olarak deniz ticaretine yönelen 'doğal/zorunlu' ekonomik faaliyetler çerçevesinde, yörede siyasal-sosyal yaşamın değişken, dinamik bir süreci zaruri kıldığı yolunda güçlü belirtiler tespit edilir. Gerçekten de, Byzantion'un Klasik-Hellenistik Dönemlerde coğrafyanın dayattığı zorunlulukların bir yansıması şeklinde bir yandan Karadeniz'deki hammadde kaynaklarını Ege ve Akdeniz'e bağlayan ana eklem olarak güçlü bir tarihsel nosyon taşımasının yanı sıra, diğer yandan bu iradeyi bağımsız, muktedir bir iktidar alanı çerçevesinde koruyamayacak kadar zayıf ve kendi içerisinde çelişkiler sunan bir siyasi örgütlenmeye sahip olduğu gözlemlenir. Bu yönden bakıldığında, kentin siyasal ve sosyal gelişiminin doğu ve batısındaki merkezi otoritelerin birbirleriyle giriştiği mücadele çerçevesinde biçimlendiği öne sürülebilir. Başka bir deyişle Byzantion'un, Klasik Dönem itibariyle Pers, Atina ve Sparta üçgeni içinde giriştiği müttefiklikler kelimenin en geniş anlamıyla kentin var olma mücadelesini ortaya koyar. Bu mücadele, aynı zamanda Byzantion elitinin siyasal tercihleri ve politik angajmanlarında linear/durağan görünümün oluşmasında başlı başına bir engel teşkil ettiği kabul edilmelidir. Birçok etnik grubun ikamet ettiği tam anlamıyla kosmopolit yapıya sahip kentte aristokratlar ile halk tabakasının Klasik Dönem boyunca ideolojik açıdan birbirlerine tamamen zıt partilerin çatısı altında kutuplaşmaları dikkat çekicidir. Bu durum demokrasi ve oligarşi yanlısı partilerin dönemin önde gelen idari merkezleriyle kurdukları siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler doğrultusunda Klasik Dönem boyunca kentin yönetim sisteminin belirlenmesinde birincil derecede rol oynamıştır. Zira, onlar zaman zaman varlıklarını sürdürebilmek için iki kıtayı birbirine bağlayan deniz yolunun stratejik konumunu ve burada yaratılan zenginliği ikincil güçlerle paylaşmak konusunda açık bir çekince görmemişlerdir. Pek az şüphe edilecek biçimde bunu kendi varlıklarını koruyabilmenin vazgeçilmez bir şartı olduğunu kabul ederek

bölgedeki politik dengeleri ellerinden geldiği ölçüde kendi çıkarları doğrultusunda kullanma çabası gütmüşlerdir. İkincil güçlerin kent üzerindeki baskısı arttığında ise, bu kez kendileri gibi bağımsız kent ve ada devletleriyle müttefiklikler, ittifaklar, birlikler ve *sympoliteia*'lar kurmak yoluyla özgürlüklerini müdafa etme yoluna gitmişlerdir.

METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

Ael. Arist. (= Aelius Aristides)
Kullanılan Metin ve Çeviri: P. Aelius Aristides. *The Complete Works*. Translated into English by C. A. Behr. Leiden, vol. I 1981, II 1986.

Ael. *An.* (= Claudius Aelianus, *De Natura Animalium*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: Aelian, *On Animals*. With an English translation by A. F. Scholfield, vol. I.-III. Cambridge, Mass.-London 1979[2] (The Loeb Classical Library).
Claudius Aelianus, *De Natura Animalium*. Ed. R. Hercher, Claudii Aeliani de natura animalium libri xvii, varia historia, epistolae, fragmenta, vol. I. Leipzig: Teubner, 1864 (repr. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1971): 3-436.

Ael. *Var.* (= Aelianus, *Varia Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historical Miscellany*. Edited and translated by N. G. Wilson. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).

Aen. Tac. (= Aeneas Tacticus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander*. With an English translation by Illinois Greek Club. Ed. J. Henderson. Cambridge, Mass.-London 2007[6] (The Loeb Classical Library).

Aiskhin. *Fals. Leg.* (= Aiskhines, *De Falsa Legatione*)
Kullanılan Metin: Aiskhines, *De Falsa Legatione*. Ed. V. Martin and G. de Bude/Eschine. Discours, vol. I. Paris: Les Belles Lettres, 1927 (repr. 1962): 110-169.

Aiskhin. *Ktes.* (= Aiskhines, *In Ctesiphontem*)
Kullanılan Metin: *In Ctesiphontem*. Ed. V. Martin and G. de Bude/Eschine. *Discours*, vol. II. Paris: Les Belles Lettres, 1928 (repr. 1962): 25-117.

Aiskh. (= Aiskhylos)
Per. (= *Persai*) *Pr.* (= *Prometheus Desmotes*) *Suppl.* (= *Supplices*)
Kullanılan Metin ve ve Çeviri: *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*. With an English translation by H. W. Smyth, vol. I. Cambridge, Mass.-London 2001[12] (The Loeb Classical Library).

Amm. Marc. (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English translation by J. C. Rolfe, vol. I-III. Cambridge, Mass.-London 2005[8] (The Loeb Classical Library).

Ampel. (= Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*)
Kullanlan Metin: *Lucii Ampelii Liber Memorialis*. Ed. E. Assmann. 1935.

Andok. *de Pac.* (= Andokides, *De Pace*)

Kullanılan Metin: Andokides, *De pace*. Ed. G. Dalmeyda, Andocide. Discours. Paris: Les Belles Lettres, 1930 (repr. 1966): 87-100.

Androitas *fr.* (= Androitas, *Fragmentum*)
Kullanılan Metin: Androetas, *Fragmentum*. Ed. K. Müller. *FHG*. Paris, Didot 1841-1870.

Anonymi (Arriani, ut Fertur) *Periplus Pont. Eux.* (= *Anonymi* [Arriani, ut Fertur] *Periplus Ponti Euxini*)
Kullanılan Metin: *Anonymi Periplus Ponti Euxini*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minore*, vol. I. Paris 1990[2].

Anth.Graec. (= *Anthologia Graeca*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Greek Anthology*. With an English translation by W. R. Paton, vol. I-V. Cambridge, Mass.-London 1916-2005 (The Loeb Classical Library).

Antiph. *fr.* (= Antiphanes, *Fragmenta*)
Kullanılan Metinler: Antiphanes, *Fragmenta*. Ed. T. Kock. *Comicorum Atticorum Fragmenta*, vol. II. Leipzig: Teubner, 1884: 12-135.
Fragmenta. Ed. A. Meineke. *Fragmenta Comicorum Graecorum*, vol. III. Berlin: Reimer, 1840 (repr. De Gruyter, 1970): 3-157.

Apollod. *bibl.* (= Apollodoros, *Bibliotheke*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library*. With an English translation by J. G. Frazer, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London vol. I. 2001[9]; vol. II. 2002[9] (The Loeb Classical Library).

Apoll. Rhod. *argon.* (= Apollonios Rhodios, *Argonautica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Argonautica*. With an English translation by R. C. Seaton. Cambridge, Mass.-London 2006[12] (The Loeb Classical Library).

Apollon. *fr.* (= Apollonius; *Aphrodisiensis*, *Karika*. *fr.*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. K. Müller, *FHG*. Paris: Didot 1841-1870: 310-312. *fr.* 1-14.

App. (= Appianus, Rhomaika)
Hann. (= *Hannibalike*) *Hisp.* (=*Hispaniensis*) *Illyr.* (= *Illyrike*)
Mak. (= *Makedonike*) *Mithr.* (= *Mithridateios*) *Pun.* (= *Punike*)
Syr. (= *Syriake*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White, vol. I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).

Arkhestr. *fr.* (= Arkhestratos, *Fragmenta*)
Kullanılan Metinler: Archestratus, *Fragmenta*. Ed. P. Brandt, *Parodorum epicorum Graecorum et Archestrati reliquiae* [Corpusculum poesis epicae Graecae Ludibundae, fasc. 1. Leipzig: Teubner, 1888]: 140-170.
Fragmenta et tituli. Ed. H. Lloyd-Jones and P. Parsons, Supplementum Hellenisticum. Berlin: De Gruyter, 1983: 46-74. frr. (Œ titul.) 132-133, 135-140, 142-192.

Aristeias *epist.* (= Aristeae, *Epistula ad Philocratem*)
Kullanılan Metin: Aristeae, *Epistula ad Philocratem*. Ed. A. Pelletier, Lettre d'Aristée à Philocrate [Sources chrétiennes 89. Paris: Cerf, 1962]: 100-240.

Aristeides *Isth.* (= Aelius Aristeides, Ἰσθμικὸς εἰς Ποσειδῶνα)
Kullanılan Metin: Ἰσθμικὸς εἰς Ποσειδῶνα. Ed. W. Dindorf, Aristides, vol. I. Leipzig: Reimer, 1829 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 29-46.

Aristoph. (= Aristophanes *Akharnes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *Acharnias; Knights*. Editied and translated by J. Henderson, vol. I. Cambridge, Mass.-London 1998 (The Loeb Classical Library).

Aristoph. *Ecc.* (= Aristophanes, *Ecclesiazusae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *The Lysistrata; The Thesmophoriazusae; Ecclesiazusae; The Plutus*. With an English translation by B. B. Rogers, vol. III. Cambridge, Mass.-London 1996[10] (The Loeb Classical Library).

Aristoph. *Nub.* (= Aristophanes, *Nubes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Aristophanes, *Clouds*. Edited and translated by J. Henderson, vol. II. Cambridge, Mass.-London 1998 (The Loeb Classical Library).

Aristot. *Hist. an.* (= Aristoteles, *Historia Animalium*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Historia Animalium*. With an English translation by A. L. Peck I-III. Cambridge, Mass.-London 1965 (The Loeb Classical Library).

Aristot. *de mir. Auscult.* (= Aristoteles, *De Mirabilibus Auscultationibus*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *On Marvellous Things Heard*. With an English translation by W. S. Hett, vol. XIV. Cambridge, Mass.-London 2000[6] (The Loeb Classical Library).

Aristot. *Oecon.* (= Aristoteles, *Oeconomica*)
Kullanılan Metin: Aristoteles, *Oeconomica*. Ed. B. A. van Groningen and A. Wartelle. *Aristotle Economique*. Paris, Les Belles Lettres (1968) 1-35. (1343a1-1353b27).

Aristot. *pol.* (= Aristoteles, *Politica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Politics*. With an English translation by H. Rackham, vol. XXI. Cambridge, Mass.-London 2005[10] (The Loeb Classical Library).
Aristoteles, *Politika*. Çev.: M. Tuncay. İstanbul 1993[4].

Arr. *anab.* (= Arrianus, *Anabasis*)

Ind. (= *Historia Indica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrian*. With an English translation by P. A. Brunt I-II. Cambridge, Mass.-London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).
Arrianus, *İskender'in Anabasis'i*. Çev.: H. Örs. İstanbul 1945.

Arr. *Bithy. fr.* (= Arrianus, *Bithynicorum fragmenta*)

Kullanılan Metin: *Bithynicorum fragmenta*. Ed. A. G. Roos and G. Wirth, *Flavii Arriani quae exstant omnia*. Leipzig: Teubner, vol. II 1968.

Arr. *periplus* (= Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arriani Periplus Ponti Euxini. Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. ve Yor.: M. Arslan. 2005 İstanbul.
Arrian, *Periplus Ponti Euxini*. Edited with introduction, translation and commentary by A. Liddle. London 2003.
Periplus Ponti Euxini. The Tradition of the Minor Greek Geographers. Ed. A. Diller. Lancaster-Oxford 1952.
Arriani Indica et Ponti Periplus. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris 1990^2.

Ascon. (= Q. Asconius Pedianus, *Orationum Ciceronis Quinque Enarratio*)

pro Corn. (= *Pro Cornelio*) *pro Mil.* (= *Pro Milone*)
cont. Pis. (= *In Senatu Contra L. Pisonem*) *pro Scaur.* (= *Pro Scauro*)
Tog. Cand. (= *In Toga Candida*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Q. Asconii Pediani Oratium Ciceronis Quinque Enarratio*. Ed. A. C. Clark. Oxford 1956^3.
Q. Asconius, *A Historical Commentary on Asconius*. B. A. Marshall. Columbia 1985.

Asklep. *fr.* (= Asklepiades, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: Asklepiades, *Fragmenta*. Ed. K. Müller, *FHG*. Paris: Didot, 1841-1870: 301-306.

Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Deipnosophistis*. With an English translation by C. B. Gulick, vol. I-VII. Cambridge, Mass.-London 1927-1999^6. (The Loeb Classical Library).
Athenaei Deipnosophisticarum Epitome. Rec.: S. P. Peppinki I-II. Leiden 1937-1939.

Auct. *Liber de Vir ill.* (= Incerti Auctoris Liber, *De Viris Illustribus Urbis Romae*)
de Caes. (= *De Caesaribus*)
Kullanılan Metin: Sextus Aurelius Victor, Incerti Auctoris Liber. *De Viris Illustribus Urbis Romae; Liber de Caesaribus*. Ed. Fr. Pichlmary. Teubner 1970.

Av. *Or. Ter.* (= Avienus, *Descriptio Orbis Terrae*)
Kullanılan Metinler: Rufi Festi Avieni, *Descriptio Orbis Terrae*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990^2.
Rufi Festi Avieni, *Descriptio Orbis Terrae. Dionysius Periegetes. Graece et Latine: Cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione*, vol. I. G. Bernhardy. Hidesheim-New York 1974.

Caes. *civ.* (= Caesar, *De bello Civili*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Civil Wars*. With an English translation by A. G. Peskett. Cambridge, Mass.-London 1957 (The Loeb Classical Library).

Caes. *Gall.* (= Caesar, *De bello Gallico*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Gallic War*. With an English translation by H. J. Edwards. Cambridge, Mass.-London 1930 (The Loeb Classical Library).

Cass. Dio (= Cassius Dio, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English translation by E. Carry I-IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).

Cato *Orig.* (= M. Porcius Cato, *Origines*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: M. Porcius Cato, *Origines*. Ed. H. Peter. (*Historicorum Romanorum Reliquiae*, vol. I). 1914.

Catull. (= Catullus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Poems of Gaius Valerius Catullus*. With an English translation by F. W. Cornish. London, New York 1966 (The Loeb Classical Library).

Ced. *Comp. Hist.* (= Georgius Cedrenus, *Compendium Historiarum*)
Kullanılan Metin: Georgius Cedrenus, *Compendium Historiarum*. Ed. I. Bekker, *Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope*, 2 vols. [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1: 1838; 2: 1839]: 3-802; 2: 3-638.

Cels. *Med.* (= Celsus, *De Medicina*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Celsus, De Medicina*. With an English translation by W. G. Spencer I-II. London-Cambridge, Mass. 1935-1938 (The Loeb Classical Library).

Christ. *Epig.* (= Christodorus, *Epigrammata*)
Kullanılan Metin: Christodorus, *Fragmenta*. Ed. E. Heitsch. *Die griechischen Dichterfragmente der römischen Kaiserzeit*, vol. II. Göttingen: Vandenhoeck. Ruprecht, 1964: 48.

Chron. Pasch. (= *Chronicon Paschale*)
Kullanılan Metin: *Chronicon Paschale*. Ed. L. Dindorf. Chronicon paschale, vol. I [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1832]: 3-737.

Cic. *Acad.* (= Cicero, *Academica* [= *Lucullus*])
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Academica*. With an English translation by H. Rackham. Cambridge, Mass.-London 2005[10] (The Loeb Classical Library).

Cic. *ad Q. fr.* (= Cicero, *Epistulae ad Quintum fratrem*)
ad Brut. (= *Epistulae ad Brutum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epistulae ad Quintum fratrem; Epistulae ad Brutum*. Edited and translated by D. R. Shackelton Bailey. Cambridge, Mass.-London 2002[2] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Fam.* (= Cicero, *Epistulae ad Familiares*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Letters to Friends*. Edited and translated by D. R. Shackelton Bailey, vol. I-III. Cambridge, Mass.-London 2001 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Att.* (= Cicero, *Epistulae ad Atticum*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Letters to Atticus*. Edited and translated by D. R. Shackelton Bailey, vol. I-IV. Cambridge, Mass.-London 1999 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Deiot.* (= Cicero, *Oratio pro rege Deiotaro*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on Behalf of King Deiotarus*. With an English translation by N. H. Watts. Cambridge, Mass.-London 1992[7] (The Loeb Classical Library).

Marcus Tullius Cicero, *Deiotarus'u Caesar'a karşı Savunma*. Çev.: *L.* Özbay. İstanbul 1994.

Cic. *de Or.* (= Cicero, *de Oratore*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Oratore*. With an English translation by E. W. Sutton. Completed, with an intoduction by H. Rackham, boks l. I-II. Cambridge, Mass.-London 1996[7]; -vol. III- 1997[8] (The Loeb Classical Library).

Cic. *de prov. Cons.* (= Cicero, *De Provinciis Consularibus*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *De Provinciis Consularibus*. With an English translation by R. Gardner. Cambridge, Mass.-London 1999[5] (The Loeb Classical Library).

Marcus Tullius Cicero, *Konsüllük Eyaletleri Hakkında*. Çev.: Ü. F. Telatar. İstanbul 2004.

Cic. (= Cicero)

Arch. (= *Pro Archia*) *Red. Sen.* (= *Post Reditum Senatu*)
Red. Quir. (= *Post Reditum ad Quirites*) *Dom.* (= *De Domo Sua*)
har. resp. (= *Oratio de Haruspicum Responsis*) *Planc.* (= *Pro Plancio*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech on Behalf of Archias the Poet ; The Speech Delivered before the Senate after his Return from Exile; The Speech Delivered before the People after his Return from Exile; The Speech Concerning his House Delivered before the College of Pontiffs; The Speech on Behalf of Gnaeus Plancius*. With an English translation by N. H. Watts. London, New York 1999[8] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Leg.* (= Cicero, *De Legibus*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Laws*. With an English translation by C. W. Keyes. Cambridge, Mass.-London 2006[13] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Leg. Man.* (= Cicero, *Pro Manilia or Oratio de Imperio Cn. Pompei*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on the Appointment of Gnaeus Pompeius*. With an English translation by H. G. Hodge. Cambridge, Mass.-London 2000[8] (The Loeb Classical Library).

Marcus Tullius Cicero, *Pompeius'un Yetisi Hakkında*. Çev.: Ü. F. Telatar. İstanbul 2002.

Cic. *Mil.* (= Cicero, *Pro Milone*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Behalf of Titus Annius Milo*. With an English translation by N. H. Watts. Cambridge, Mass.-London 1992[7] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Mur.* (= Cicero, *Oratio pro L. Murena*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech in Defence of Lucius Murena*. With an English translation by L. E. Lord. Cambridge, Mass.-London 2001[4] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Orat.* (= Cicero, *Orator*)

Brut. (= *Brutus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Cicero, *Brutus; Orator*. Brutus: With an English translation by G. L. Hendrickson; Orator: With an English translation by H. M. Hubbell. Cambridge, Mass.-London 1997[7] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Phil.* (= Cicero, *Orationes Philippicae in M. Antonium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Philippics*. With an English translation by W. C. Ker. Cambridge, Mass.-London 1995[8] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Pis.* (= Cicero, *In Pisonem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Against Lucius Calpurnius Piso*. With an English translation by N. H. Watts. Cambridge, Mass.-London 1992[7] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Off.* (= Cicero, *De Officiis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Duties*. With an English translation by W. Miller. Cambridge, Mass.-London 2005[13] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Rosc. Amer.* (= Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *In Defence of Sextus Roscius of Ameria*. With an English translation by J. H. Freese. Cambridge, Mass.-London 2000[7] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Sen.* (= Cicero, *De Senectute*)

div. (= *De Divinatione*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Old Age; Divination*. With an English translation by W. A. Falconer. Cambridge, Mass.-London 2001[13] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Sest.* (= Cicero, *Oratio pro P. Sestio*)

Vat. (= *In Vatinium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pro Sestio and in Vatinium*. With an English translation by R. Gardner, vol. XII. Cambridge, Mass.-London 1984[3] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Tusc.* (= Cicero, *Tusculanarum Disputationum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Tusculan Disputations*. With an English translation by J. E. King, vol. XVIII. Cambridge, Mass.-London 2001[9] (The Loeb Classical Library).

Cic. *Verr.* (= Cicero, *In Verrem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Verrine Orations*. With an English translation by L. H. G. Greenwood, vol. VII/1-VIII/2. Cambridge, Mass.-London vol. VII/1 2002[8]; vol. VIII/2, 2001[7] (The Loeb Classical Library).

Clem. Alex. *prot.* (= Clemens Alexandrinus, *Protrepticus*)

Kullanılan Metin: Clement d'Alexandrie, *Le protreptique*. Ed. C. Mondesert. Paris 1949[2].

Const. Man. *Comp. Chron.* (= Constantinus Manasses, *Compendium Chronicum*)
Kullanılan Metin: *Compendium Chronicum*. Ed. I. Bekker. Constantini Manassis Breviarium Historiae Metricum [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, 1837]: 1-286.

Const. Porph. *de Ceri.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De cerimoniis aulae Byzantinae*)
Kullanılan Metinler: *De cerimoniis aulae Byzantinae* (lib. 1. 84-2. 56). Ed. J. J. Reiske, Constantini Porphyrogeniti imperatoris de cerimoniis aulae Byzantinae libri duo, vol. I [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1829]: 386-807. Lib. 1.84-97: pp. 386-443. Appendix ad librum primum: pp. 444-508. Pinax ad librum secundum: pp. 509-515. Praefatio ad librum secundum: pp. 516-517. Lib. 2: pp. 518-807; *De cerimoniis aulae Byzantinae* (lib. 1.1-92). Ed. A. Vogt, Le livre des ceremonies, vols. I-II. Paris: Les Belles Lettres, 1: 1935; 2: 1939 (repr. 1967): 1-179; 1-187. Vol. I † lib. 1.1-46 († Reiske 1.1-37). Vol. II † lib. 1.47-92 († Reiske 1.38-83).

Const. Porph. *de Insid.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De Insidiis*)
Kullanılan Metin: *De Insidiis*. Ed. C. de Boor. Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta, vol. III: excerpta de insidiis. Berlin: Weidmann, 1905: 1-228.

Const. Porph. *de Sent.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De Sententiis*)
Kullanılan Metin: *De sententiis*. Ed. U. P. Boissevain. Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta, vol. IV: excerpta de sententiis. Berlin: Weidmann, 1906: 1-452.

Const. Porph. *de Them.* (= Constantinus VII Porphyrogenitus, *De Thematibus*)
Kullanılan Metin: *De Thematibus*. Ed. A. Pertusi, Costantino Porfirogenito. De thematibus [Studi e Testi. Vatican City: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952]: 59-100.

Corn. Nep. (= Cornelius Nepos)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nations*. With an English translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass. 1966 (The Loeb Classical Library).

Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Quintus Curtius Rufus*. With an English translation by J. C. Rolfe. Cambridge, Mass.-London 1946 (The Loeb Classical Library).
Quintus Curtius Rufus, *The History of Alexander*. Translated by J. Yardley. With an introduction and notes by W. Heckel. London, New York 1984.

Deinarkh. *Dem.* (= Deinarkhos, *In Demosthenem*)
Kullanılan Metin: *Dinarchus, In Demosthenem*. Ed. N.C. Conomis. *Dinarchi Orationes cum fragmentis*. Leipzig: Teubner, 1975: 11-54.

Demon *fr.* (= Demon, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: Demon, *Fragmenta*. Ed. K. Müller, *FHG*. Paris: Didot, 1841-1870: 378-383.

Dem. (= Demosthenes)
Olyn. (= *Olynthiaca*) *de Hal.* (= *De Halonneso*) *de Pac.* (= *De Pace*)
Kher. (= *De Chersoneso*) *Lept.* (= *Adversus Leptinem*) *Phil.* (= *Philippica*)
Rhod. (= *De Rhodiorum Libertate*) *Epist. Phil.* (= *In Epistulam Philippi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Demosthenes, *Orations* I-XVII, XX: *Olynthiacs; Philippics; Halonnesus; Minor Public Orations; Speech Against Leptines*, vol. I. With an English translation by J. H. Vince. Cambridge, Mass.-London 2004[7] (The Loeb Classical Library).

Dem. (= Demosthenes)
de fal. leg. (= *De Falsa Legatione*) *Cor.* (= *de Corona*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Demosthenes, *Orations* XVIII-XIX. *De Corona; De Falsa Legatione Vol, II*. With an English translation by C. A. Vince and J. H. Vince. Cambridge, Mass.-London 1999[8] (The Loeb Classical Library).

Dem. *Arist.* (= Demosthenes, *In Aristocratem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Orations* XXI-XXVI. *Against Aristocrates*, vol. III. With an English translation by J. H. Vince. Cambridge, Mass.- London 1998[6] (The Loeb Classical Library).

Dem. (= Demosthenes)
Apat. (= *Contra Apatourium*) *Lakr.* (= *Contra Lacritum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Orations* XXVII-XL. *Unknown Pleader Against Apaturius*; *Androcles Against Lacritus*, vol. IV. With an English translation by A. T. Murray. Cambridge, Mass.-London 1994[6] (The Loeb Classical Library).

Dem. *Steph.* (= Demosthenes, *In Stephanum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Orations* XLI-XLIX. *Apollodorus Against Stephanus, Charged with False Testimony*, vol. V. With an English translation by A. T. Murray. Cambridge, Mass.-London 2004[5] (The Loeb Classical Library).

Dem. (= Demosthenes)
Polyk. (= *Contra Polyclem*) *Neaer.* (= *In Neaeram*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Orations* L-LIX. *Private Cases in Neaeram; Apollodorus Against Polycles for Expenses Incurred while Serving Trierarch*, vol. VI. With an English translation by A. T. Murray. Cambridge, Mass.-London 2001[6] (The Loeb Classical Library).

Dem. (= Demosthenes)
Exord. (= *Exordia*) *Ep.* (= *Epistulae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Orations* LX-LXI. *Funeral Speech; Erotic Essay; Exordia; Letters; Exordia,* vol. VII. With an English translation by N. W. DeWitt and N. J. DeWitt. Cambridge, Mass.-London 2000[4] (The Loeb Classical Library).

Didym. *Dem.* (= Didymus, *In Demosthenem*)

Kullanılan Metin: Didymus: *In Demosthenem* (P. Berol. 9780). Ed. L. Pearson and S. Stephens. Didymi in Demosthenem commenta. Stuttgart: Teubner 1983, 1-54.

Dio Khrys. *Orat.* (= Dio Khrysostomos, *Orationes*)
Kullanılan Metinler ve Çeviri: Dio Chrysostomus, Discourses, vol. III. With an English translation by J. W. Cohoon and H. L. Crosby. Cambridge, Mass.-London 2006[6] (The Loeb Classical Library).
Orationes. Ed. J. von Arnim. *Dionis Prusaensis quem Vocant Chrysostomum quae Exstant Omnia*, vols. I-II. 2nd edn. Berlin: Weidmann, 1:1893; 2:1896 (repr. 1962): 1-338; 1-306.

Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliotheke Historike*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by C. H. Oldfather, vol. I-VI; C. H. Sherman, vol. VII; C. B. Welles, vol. VIII; R. M. Geer, vol. IX-X; F. R. Walton, vol. XI-XII. Cambridge, Mass.-London 1933-2004[7] (The Loeb Classical Library).

Diog. Laert. (= Diogenes Laertios)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lives of Eminent Philosophers*. With an English translation by R. D. Hicks, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 1935-2005[11] (The Loeb Classical Library).
Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çev.: C. Şentuna. İstanbul 2003.

Dion. Byz. (= Dionysios Byzantios, *Dionysii Anaplus Bospori*)
Kullanılan Metin: Dionysios Byzantios, *Dionysii Anaplus Bospori*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990[2].

Dion. Hal. (= Dionysios Halikarnassos)
amm. (= *Ad Ammaeum*) *Is.* (= *Isaios*) *Isok.* (= *Isokrates*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Dionysius of Halicarnassus. *Critical Essays*. With an English translation by S. Usher, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London vol. I 2000[2]; vol. II. 1985 (The Loeb Classical Library).
Ad Ammaeum. Ed. H. Usener and L. Radermacher. *Dionysii Halicarnasei quae exstant*, vol. V. Leipzig: Teubner, 1899 (repr. Stuttgart: 1965): 257-279.

Dion. Hal. *Rh.* (= Dionysios Halikarnassos,)
Kullanılan Metin: *Ars rhetorica* [Sp.]. Ed. H. Usener and L. Radermacher, Dionysii Halicarnasei quae exstant, vol. VI. Leipzig: Teubner, 1929 (repr. Stuttgart: 1965): 255-292, 295-387.

Dion. Hal. *ant.* (= Dionysios Halikarnassos, *De Antiquitates Romanae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Dionysius of Halicarnassus. *The Roman Antiquities*. Edited and translated by E. Carry, vol. I-VII. London vol. I 2001[6]-vol. VII. 1984[3] (The Loeb Classical Library).

Dion. *Perieg.* (= Dionysios, *Periegetes*)

Kullanılan Metinler: *Dionysii, Orbis Terrarum Descriptio*. Ed. F. C. Matthiae. Francofurti ad Moenum 1817.
Dionysius Periegetes. Graece et Latine: Cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione, vol. I-II G. Bernhardy. Hidesheim-New York 1974.

Diph. *fr.* (= Diphilos, *Fragmenta*)
Kullanılan Metinler: Diphilus, *Fragmenta*. Ed. T. Kock. *Comicorum Atticorum Fragmenta*, vol. II. Leipzig: Teubner, 1884: 541-580. *frr.* 1-136.
Fragmenta. Ed. A. Meineke. *Fragmenta Comicorum Graecorum*, vol. IV. Berlin: Reimer, 1841 (repr. De Gruyter, 1970): 375-428.

Dsc. *Med.* (= Dioscorides/Dioscurides Pedanius, *De Materia Medica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Materia Medica*. Ed. M. Wellmann I-III, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de materia medica libri quinque*. Berlin: Weidmann, 1:1907; 2:1906; 3:1914.
Pedianus Dioscurides aus Anazarba. Aus dem Griechischen übersetzts von Max Aufmesser. Hildesheim-Zürich-New York 2002.

Dsc. *Med.* (*rec.*) (= Dioscorides/Dioscurides Pedanius, *De Materia Medica*–recensiones e codd. Vindob. med. gr. 1 Œ supplementum–)
Kullanılan Metin: *De Materia Medica (rec.)*. Ed. M. Wellmann I-II, *Pedanii Dioscuridis Anazarbei de materia medica libri quinque*. Berlin: Weidmann, I:1907; II:1906.

Enn. *Ann.* (= Ennius, *Annales*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals of Q. Enninus*. Edited with Introduction and Commentary by O. Skutsch. Oxford 1985.

Etym. Magn. (= *Etymologicum Magnum*)
Kullanılan Metin: *Etymologicum Magnum*. Ed. T. Gaisford. Oxford: Oxford University Press, 1848 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1967): 1-826.

Eun. *vit. Soph.* (= Eunapius, *Vitae Sophistarum*)
Kullanılan Metinler ve Çeviri: Eunapius, *Lives of Philosophers*. With an English translation by W. C. Wright. Cambridge, Mass.-London 2005[7] (The Loeb Classical Library).
Eunapius, *Vitae Sophistarum*. Ed. J. Giangrande. *Eunapii Vitae Sophistarum*. Rome: Polygraphica, 1956: 1-101.

Eur. *fr.* (= Euripides, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: Euripides, *Fragmenta*. Ed. A. Nauck. *Tragicorum Graecorum Fragmenta*. Leipzig: Teubner, 1889 (repr. Hildesheim: Olms, 1964).

Eur. *Hypsipyle* (= Euripides, *Fragmenta Hypsipyles*)
Kullanılan Metin: Euripides, *Fragmenta Hypsipyles*. Ed. G. W. Bond. Oxford 1963.

Eur. *IT.* (= Euripides, *Iphigenia in Taurica*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Euripides, *Iphigenia in Taurica*. With an English translation by A. S. Way. Cambridge, Mass.-London 1978 (The Loeb Classical Library).

Eur. *Med.* (= Euripides, *Medeia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Euripides, Medea. Edited and translated by D. Kovacs, vol. I. Cambridge, Mass.-London 2001[2] (The Loeb Classical Library).
Euripides, *Medea*. Ed. J. Diggle. *Euripidis Fabulae,* vol. I. Oxford 1984.

Euseb. *chron.* (= Eusebios, *Chronicorum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebi, *Chronicorum* (Liber Prior). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.
The Chronicle of St. Jerome. Translated by R. Pearse. Ipswich 2005.

Euseb. *de Laud. Const.* (= Eusebios, *De laudibus Constantini*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebius, *De laudibus Constantini*. Ed. I. A. Heikel. Eusebius Werke, vol. I [Die griechischen christlichen Schriftsteller. Leipzig: Hinrichs, 1902]: 195-259.

Euseb. *Exc. Barb.* (= Eusebios, *Excerpta Latina Barbari*)
Kullanılan Metin: Eusebi, *Chronicorum* (Appendix VI). Ed. A. Schoene. Berlin 1875.

Euseb. *Vit. Const.* (= Eusebios, *Vita Constantini*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Eusebius, *Life of Constantine*. Translated with Introduction and Commentary by A. Cameron and S. G. Hall. Oxford 1999.

Eust. *Comm. in Dion. Per.* (= Eustathius, *Commentarium in Dionysii Periegetae Orbis Descriptionem*)
Kullanılan Metinler: Eustathius, *Commentarium in Dionysii Periegetae Orbis Descriptionem*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990[2].
Eustathii Commentarii: *Dionysius Periegetes. Graece et Latine: Cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione,* vol. I-II. Annotatio ad Eustathii Commentarios: G. Bernhardy. Hidesheim-New York 1974.

Eust. *Comm. ad Hom. Il.* (= Eustathius, *Commentarii ad Homeri Iliadem*)
Kullanılan Metin: *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*. Ed. M. van der Valk, vol. I-IV. Leiden: Brill, 1:1971; 2:1976; 3:1979; 4:1987.

Eutr. (= Eutropius, *Brevarium ab urbe condita*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*. Translated with an Introducion and Commentary by H. W. Bird. Liverpool 1993.

Evagr. *Hist. eccl.* (= Evagrius, *Historia Ecclesiastica*)
Kullanılan Metin: *Historia Ecclesiastica*. Ed. J. Bidez and L. Parmentier. *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*. London: Methuen, 1898 (repr. New York: AMS Press, 1979): 5-241.

Fest. *Brev.* (= Rufius Festus. *The Breviarium of Festus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarium of Festus*. A Critical Edition with Historical Commentary by Cf. J. W. Eadie. London 1967.

FGrHist (= *Die fragmente der griechischen Historiker*)
Kullanılan Metin: *Die fragmente der griechischen Historiker*. Ed. F. Jacoby I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.

Flor. *epit.* (= Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri* II)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucius Annaeus Florus The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years*. With an English translation by E. S. Foster. London, New York 1929 (The Loeb Classical Library).

Frontin. *strat.* (= Sextus Iulius Frontinus, *Strategematon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Strategems and the Aqueducts of Rome*. With an English translation by C. E. Bennett. Edited and Prepared for the press by M. B. McElwain. London, New York 1980[5] (The Loeb Classical Library).

Gal. *de Antid.* (= Galenus, *De Antidotis* Libri II)
Kullanılan Metin: *De Antidotis* Libri II. Ed. C. G. Kuhn. *Claudii Galeni Opera Omnia*, vol. XIV. Leipzig: Knobloch 1927, repr. Hildesheim: Olms 1965. 362-1058.

Gal. *de san. Tuend.* (= Galenus, *De Sanitate Tuenda* Libri VI)
Kullanılan Metin: *De Sanitate Tuenda* Libri VI. Ed. K. Koch. [*Corpus Medicorum Grecorum*, vol. V. 4. 2. Leipzig: Teubner 1923] 3-198.

Gell. (= Aulus Gellius, *Noctae Atticae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Attic Nights of Aulus Gellius*. With an English translation by J. C. Rolfe I-III. London, New York 1927-1928 (The Loeb Classical Library).

Geoponica (= *Geoponica*)
Kullanılan Metin: *Geoponica*. Ed. H. Beckh. Leipzig: Teubner 1895.

Georg. Mon. *chron. brev.* (= Georgius Monachus, *Chronicon Breve*)
Kullanılan Metinler: Georgius Monachus, *Chronicon* (lib. 1-4). Ed. C. de Boor. *Georgii Monachi Chronicon*, vols. Leipzig: Teubner, 1904 (repr. Stuttgart: 1978 (1st. Edn. corr. P. Wirth): 1-382; 383-804.
Chronicon Breve (lib. 1-6) (redactio recentior), *MPG*: 41-1260. Dup. partim 3043 001. Lib. 5 † Georgius Monachus Continuatus (redactio A). *Chronicon reve* (lib. 7-8) (redactio recentior), *MPG* 110.1261-1285.

Gyllius *Bosp.* (= Petrus Gyllius, *De Bosporo Thracio Libri Tres: Quibus Reliqua Anapli Fragmenta in Latinum Versa Continentur*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Petri Gyllii, *De Bosporo Thracio Libri Tres: Quibus Reliqua Anapli Fragmenta in Latinum Versa*

Continentur. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990[2].
Petrus Gyllius, *İstanbul Boğazı. Çev.: E. Özbayoğlu*. İstanbul 1997.

Gyllius *Const.* (= Petrus Gyllius, *De Topographia Constantinopoleos et de Illius Antiquitatibus Libri Quatuor*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri. Çev.: E. Özbayoğlu*. İstanbul 1997.

Harpok. *lex.* (= Harpokration, *Lexicon in decem oratores Atticos*)
Kullanışan Metin: Harpokration, *Lexicon in decem oratores Atticos*. Ed. W. Dindorf, *Harpocrationis lexicon in decem oratores Atticos*, vol. I. Oxford: Oxford University Press, 1853 (repr. Groningen: Bouma, 1969): 1-310.

Hdt. (= Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Persian Wars.* With an English translation by A. D. Godley, vol. I-IV. Cambridge, Mass.-London 1920-2004[12] (The Loeb Classical Library).
Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev.: M. Ökmen-A. Erhat. İstanbul 1991[2].

Herodian. (= Herodianus, *Ab Excessu Divi Marci*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodianus, *Ab Excessu Divi Marci*. Ed. K. Stavenhagen. Herodiani ab excessu divi Marci libri octo. Leipzig: Teubner, 1922 (repr. Stuttgart: 1967): 1-223.

Hes. *theog.* (= Hesiodos, *Theogonia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Theogony*. With an English translation by M. L. West. Oxford 1966.
Hesiodos, *Theogonia, Eseri ve Kaynakları*. Çev.: S. Eyuboğlu-A. Erhat. Ankara 1991[2].

Hes. *fr.* (= Hesiodos, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. R. Merkelbach and M. L. West. *Fragmenta Hesiodea*. Oxford: Clarendon Press, 1967.

Hes. *lex.* (= Hesychius Alexandrinus, *Lexicon*)
Kullanılan Metinler: Hesychius Alexandrinus, *Hesychii Alexandrini lexicon*, vols. I-II [A-O]. Ed. K. Latte. Copenhagen: Munksgaard, I. 1953; II. 1966: 3-492; 1-806.
Hesychius Alexandrinus, *Hesychii Alexandrini lexicon*, vols. III-IV [Π-Ω]. Ed. M. Schmidt. Halle: n.p., III. 1861; IV. 1862 (repr. Amsterdam: Hakkert, 1965): 251-439: 1-336.

Hes. Mil. *Patr. Const.* (= Hesychius Milesius, *Patria Constantinopoleos*)
Kullanılan Metinler: Hesychius Milesius, *Patria Constantinopoleos* († liber vi operis Historia Romana atque omnigena) (fort. epitome). Ed. T. Preger. *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, pt. 1. Leipzig: Teubner, 1901 (repr. New York: Arno, 1975): 1-18.
Patria Constantinopoleos († liber vi operis Historia Romana atque omnigena) (variae lectiones e cod. Angelico gr. 22). Ed. T. Preger, *Scriptores originum Constantinopolitanarum*,

pt. 1. Leipzig: Teubner, 1901 (repr. New York: Arno, 1975; Leipzig 1989[2]): 1, 8, 17, 18. p. 8: fragmentum est non Hesychii. (Cod: 310: Hist.).

Hes. Mil. *fr.* (= Hesychius Milesius, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: Hesychius Milesius, *Fragmenta*. Ed. K. Müller, *FHG*. Paris: Didot, 1841-1870: 145-177. *Frr.* 1-3: Historia Romana atque omnigena (lib. v), pp. 145-146; *Fr.* 4: Historia Romana atque omnigena (lib. vi: Patria Constantinopoleos), pp. 146-154; *Frr.* 5-6: Historia Romana atque omnigena (lib vi: fragmenta incertae sedis), pp. 154-155; *Fr.* 7: *De viris illustribus* [Sp.], pp. 155-177.

Hieron. *chron.* (= Eusebios-Hieronymos, *Chronicon*)
Kullanılan Metin: Eusebius-Hieronymus, *Chronicon* Ed. R. Helm. Berlin 1926.

Him. *dec. et or.* (= Himerius, *Declamationes et Orationes*)
Kullanılan Metin: Himerius, *Declamationes et Orationes*. Ed. A. Colonna, Himerii declamationes et orationes cum deperditarum fragmentis. Rome: Polygraphica. 1951: 13-248.

Hippokr. *Aer.* (= Hippokrates, *Peri Aeron*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Hippocrates, *Airs, Waters, Places*. With an English translation by W. H. Jones I-IV. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Hist. Aug. *Gall.* (= *Scriptores Historiae Augustae, Gallieni Duo*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historia Augusta*. With an English translation by D. Magie, vol. I-III. Cambridge, Mass.-London 1998[6] (The Loeb Classical Library).

Honor. *Art. Don.* (= Honoratus, *Artem Donati*)
Kullanılan Metin: Maurus Servius Honoratus. *Commentarius in Artem Donati* (Grammatici Latini ex Recensione Henrici Keilii, vol. IV. Ed. H. Keil, 1864.

Hom. *Il.* (= Homeros, *İlyada*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İlyada*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1993[7].

Hom. *Od.* (= Homeros, *Odysseia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Odysseia*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1988[6].

Hor. (= Quintus Horatius Flaccus)
Epist. (= *Epistulae*) *Carm.* (= Carmina)
Kullanılan Metinler: *Horatius, sämtliche Werke*. Ed. H. Färber-W. Schöne I-II. München, Zürich 1985.
Q. Horatius Flaccus. *Epistulae, Carmina* (Q. Horati Flacci Opera, Ed. F. Klingner, 1959).

Hyg. *fab.* (= Hyginus, *Fabulae*)
Kullanılan Metin: Hyginus, *Fabulae*. Ed. H. J. Rose, Hygini Fabulae. 1933.

Ioann. Anth. *fr.* (= Ioannes Antiochenus, *Fragmenta*)

Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. K. Müller. *FHG* 4. Paris: Didot, 1841-1870: 538-622. *Frr.* 1-219 (Historia Khronike). Fragmentum primum dubium est.

Ioseph. *Ant. Iud.* (= Flavius Iosephus Historicus, *Antiquitates Iudaicae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish Antiquities*. With an English translation by H. St. J. Thackeray IV-IX. London, New York 1930-1939 (The Loeb Classical Library).

Isid. *Etym.* (= Isidorus Hispalensis, *Etymologiae*)
Kullanılan Metin: Isidorus, *Etymologiae*. Ed. W. M. Lindsay, Oxford (OCT).

Isok. (= Isokrates)
Antid. (= *Antidosis*) *Areop.* (= *Aeropagiticus*) *de Pac.* (= *de Pacem*)
Paneg. (= *Panegyricus*) *Panath.* (= *Panathenaicus*) *Phil.* (= *Philippus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. With an English translation by G. Norlin, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 2000[7].

Isok. (= Isokrates)
Plat. (= *Plataicus*) *Trap.* (= *Trapeziticus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Isocrates*. With an English translation by L. R. V. Hook, vol. III. Cambridge, Mass.-London 1998[6] (The Loeb Classical Library).

Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.
M. Ivniani Ivstini. *Epitoma Historiarvm Philippicarvm Pompei Trogi. Accedvnt Prolongi in Pompeivm Trogvm*. Ed. O. Seel. Stutgard 1972.

Kallim. *Dian.* (= Kallimakhos, *in Dianam*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Calimachus, *Hymns and Epigrams*. With an English Translation by A. W. Mair. Cambridge, Mass.-London 2000[7] (The Loeb Classical Library).
Callimachus, *In Dianam* (hymn. 3). Ed. R. Pfeiffer, vol. II. Oxford: Clarendon Press, 1953: 9-18.

Kallim. *hymn. del.* (= Kallimakhos, *in Delum*)
Kullanılan Metin ve Çerviri: Calimachus, *Hymns and Epigrams*. With an English Translation by A. W. Mair. Cambridge, Mass.-London 2000[7] (The Loeb Classical Library).

Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Xenophon, *Anabasis*. With an English translation by C. L. Brownson, vol. III. Cambridge, Mass.-London 2001[3] (The Loeb Classical Library).
Ksenophon, *Anabasis* (*Onbinlerin Dönüşü*). Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1998[2].
Xenophon, *The Persian Expedition*. Translated by R. Warner. Harmondsworth 1952.

Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Xenophon, *Hellenica*. With an English translation by C. L. Brownson, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London vol. I: 1997[7]; vol. II. 2004[9] (The Loeb Classical Library).
Xenophon, *A History of My Times*. With an English translation by R. Warner. Oxford 1966.

Ksen. *Lake. polit.* (= Ksenophon, *Lakedaimonion Politeia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Xenophon, *Scripta Minora*: *Constitution ot the Lacedaimonians*. With an English translation by E. C. Marchant, vol. VII. Cambridge, Mass.-London 2000[9] (The Loeb Classical Library).

Lact. *Inst. Div.* (= L. Caelius Lactantius Firmianius, *Divinarum Institutionum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Lactantius, *Divine Institutes*. Translated with an introduction and notes by A. Bowen and P. Garnsey. Liverpool 2003.

Lib. *Or.* (= Libanius, *Orationes*)
Kullanılan Metin: Libanius, *Orationes* 1-64. Ed. R. Foerster, Libanii Opera, vols. 1-4. Leipzig: Teubner, 1.1-1.2:1903; 2:1904; 3:1906; 4:1908 (Repr. Hildesheim: Olms 1997): 1:79-320; 2: 354-535; 9-572; 4-487; 6-498.

Licin. (= Granius Licinianus, *Grani Liciniani Reliquiae*)
Kullanılan Metin: *Grani Liciniani Reliquiae*. Ed. N. Crinity. Leipzig 1981.

Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*)
perioch. (= *Ab urbe condita librorum periochae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Livy*, *From the founding of the city*. With an English translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
Titus Livius, *Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren*. Çev.: S. Şenbark. İstanbul 1992 vdd.

Lucanus *Phar.* (= M. Annaeus Lucanus, *Pharsalia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucanus*. With an English translation by Sir E. Ridley. London. 1905.

Lucian. (= Lucianus Samosathenus)
Macr. (= *Macrobii*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucian. *Octogenarians*. With an English translation by A. M. Harmon, vol. I. Cambridge, Mass.-London 2000[10] (The Loeb Classical Library).
Icar. (= *Icaromenippus*)
Kullanılan Metin: Lucian, *Icaromenippus or The Sky Man*. With an English translation by A. M. Harmon, vol. II. Cambridge, Mass.-London 1999[7] (The Loeb Classical Library).
Alex. (= *Alexander*) *Anachar.* (= *Anacharsis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Lucian, *Alexander the False Prophet; Anacharsis or Athletics*. With an English translation

by A. M. Harmon, vol. IV. Cambridge, Mass.-London 1999[6] (The Loeb Classical Library).
Lukianos, *Aleksandros ya da Düzmece Yalvaç*. Çev.: E. Varinlioğlu. İstanbul 1997.

dial. deor. (= *Dialogi Deorum*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: Lucian. *Dialogues of the Gods*. With an English translation by M. D. Macleod, vol. VII. Cambridge, Mass.-London 1998[4] (The Loeb Classical Library).
Lucianus. Ed. C. Jacobitz, vol. I-III, Leipzig: Teubner 1896-7; Ed. J. Sommer-Brodt, vol. I-III, Berlin 1886-99; Ed. N. Nilén, Leipzig: Teubner 1906-. *Scholia in Lucianum*. Ed. H. Rabe, Leipzig: Teubner 1906.
Samsatlı Lukianos, *Seçme Yazılar*. Çev.: N. Ataç. İstanbul 1992[2].

Lucr. (= T. Lucretius, *De Rerum Natura*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *De Rerum Natura Libri Sex*. Ed. J. Martin. 1969.

Lyd. *de Mag.* (= Ioannes Laurentius Lydus, *De Magistratibus Populi Romani*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: John the Lydian, *De Magistratibus*. Edited and translated by T. F. Carney. Kansas 1972[2].

Lykop. *Alex.* (= Lykophron, *Alexandra*)
Kullanılan Metin: Lykophron, *Alexandra*. Ed. L. Mascialino, Lycophronis Alexandra. Leipzig: Teubner, 1964: 1-65.

Lykurg. *Leokh.* (= Lykurgos, *Oratio in Leocratem*)
Kullanılan Metin: Lykurgos, *Oratio in Leocratem*. Ed. N. C. Conomis post C. Scheibe- F. Blass. *Lycurgi oratio in Leocratem*. Leipzig: Teubner (1970) 33-90.

Lysias (= Lysias)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Lysias*. With an English translation by W. R. M. Lamb. Cambridge-Massachusetts 2000[8].
Lysiae, *Orationes* XVI. With analysis, notes, appendices and indeces by E. S. Shuckburgh. London 1967.

Macr. *Sat.* (= Macrobius, *Saturnalia*)
Kullanılan Metin: Ambrosii Theodosii Macrobii, *Saturnalia*. Ed. J. Willis I-II. Stutgard-Lipsae 1994.

Malal. *chron.* (= Ioannes Malalas, *Chronographia*)
Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Ioannes Malalas, *Chronographia*. Ed. L. Dindorf, Ioannis Malalae chronographia [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1831]: 23-496.
Chronologica (fort. auctore anonymo excerptorum chronologicorum). Ed. L. Dindorf, Ioannis Malalae chronographia [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1831]: 3-22.
Chronographia (eclogae e cod. Paris. gr. 1336). Ed. J. A. Cramer, Anecdota Graeca e codd. manuscriptis bibliothecae regiae Parisiensis, vol. II. Oxford: Oxford University Press, 1839 (repr. Hildesheim: Olms, 1967): 231-242.

Maneth. *fr.* (= Manetho, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. K. Müller. *FHG* 2. Paris: Didot, 1841-1870: 526-616.

Mart. *Ep.* (= Martialis, *Epigrams*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: *Epigrams*. Edited and translated by D. R. Shackelton Bailey, vol. I-III. Cambridge, Mass.-London 1993 (The Loeb Classical Library).
Marcus Valerius Martialis, *Epigramlar*. Çev. G. Varinlioğlu. İstanbul 2005.

Mela (= Pomponius Mela, *De Chorographia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pomponius Mela's Description of the World*. With an English translation by F. E. Romer. Ann Arbor 1998.

Mic. Gyl. *ann.* (= Michael Glycis, *Annales*),
Kullanılan Metinler: Michael Glycis, *Annales*. Ed. I. Bekker. Michaelis Glycae Annales [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1836]: 3-457, 460-625.
Annales (lectiones variae). Ed. I. Bekker. Michaelis Glycae Annales [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1836]: 254-255, 295-296, 387, 395-396, 457-459. Lectiones e cod. Claromontano: pp. 254-255; Lectiones e Labbei cod.: pp. 295-296; Lectiones e cod. Frontisebraldensi: pp. 387, 395-396; Lectiones e codd. Claromontano Œ Frontisebraldensi: pp. 457-459.

Men. *fr.* (= Menandros, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. T. Kock, *Comicorum Atticorum Fragmenta*, vol. III. Leipzig: Teubner 1888.

Men. *Sam.* (= Menandros, *Samia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Menander, *Samia*. Edited and Translated by W. G. Arnott, vol. III. Cambridge, Mass.London 2000 (The Loeb Classical Library).

Menipp. *Periplus* [*fr.*] (= Menippus, *Periplus=Fragmenta*)
Kullanılan Metinler: Menippus, *Periplus=Fragmenta*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris 1990^2.
Menippi Pergameni Periplus [*fr.*]. Ed. A. Diller. Oxford 1952: 147-164.

Memnon (= Memnon)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Memnon, Herakleia Pontike Tarihi*. Çev. M. Arslan. 2007 İstanbul.
Memnon. Ed. K. Müller. *FGrHist*. III 536, Parisiis 1853.

Nicol. *fr.* (= Nicolaus Damascenus, *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: Nicolaus, *Fragmenta*. Ed. K. Müller. *FHG* III. Paris: Didot, 1841-1870: 348-464. *Frr.* 1-147.

Nikeph. *Brev. Hist.* (= Nikephoros, *Breviarium Historicum de rebus Gestis post Imperium Mauricii*)
Kullanılan Metin: Nicephorus, *Breviarium Historicum de rebus Gestis post Imperium Mauricii* (e cod. Vat. gr. 977). Ed. C.

de Boor, Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula Historica. Leipzig: Teubner, 1880 (repr. New York: Arno, 1975): 3-77.

Nikeph. Greg. *Hist. Rom.* (= Nikephoros Gregoras, *Historia Romana*)
Kullanılan Metin: Historia Romana, *Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae*. Ed. L. Schopen and I. Bekker, [*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, vol. I: 1829; II: 1830; III: 1855]: I: 3-568; II: 571-1146; III: 3-567.

Nikostrat. *fr.* (= Nikostratos, *Fragmenta*)
Kullanılan Metinler: Nicostratus, *Fragmenta*. Ed. T. Kock. *Comicorum Atticorum Fragmenta*, vol. II. Leipzig: Teubner, 1884: 219-230; 581.
Fragmenta. Ed. A. Meineke, *Fragmenta Comicorum Graecorum*, vol. III. Berlin: Reimer, 1840 (repr. De Gruyter, 1970): 278-290.

Nonius (= Nonius)
Kullanılan Metin: *De Compendiosa Doctrina Libri*. Ed. J. H. Onions and W. M. Lindsay. Leipzig 1903.

Nonn. *Diony.* (= Nonnus, *Dionysiaca*)
Kullanılan Metin: Nonnus, *Dionysiaca*. Ed. R. Keydell, Nonni Panopolitani Dionysiaca, vols. Berlin: Weidmann, 1959: 1-500; 1-509.

Obseq. *Prodig.* (= Iulii Obsequentis, *Ab Anno Urbis Conditae DV Prodigiorum Liber*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Julius Obsequens, *A Book of Prodigies After the 505 TH Year Rome*. With an English translation by A. C. Schlesinger. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).

Orib. (= Oribasius)

Eclog. (= *Eclogae Medicamentorum*)

Syn. (= *Synopsis ad Eustathium Filium*)
Kullanılan Metin: *Oribasius*. Ed. U. C. Bussemaker & C. Daremberg, vol. I-VI. Paris 1851-1876.

Coll. Med. Reliq. (= *Oribasii Collectionum Medicarum Reliquae*)
Kullanılan Metin: *Oribasii Collectionum Medicarum Reliquae*, vol. I-IV. Ed. J. Reader. Leipzig: Teubner1928-1933.

Origen. *Cont. Cel.* (= Origenes Adamantius, *Contra Celsum*)
Kullanılan Metin: Origene, *Contre Celse*. Ed. M. Borret I-IV. Paris 1967-1968.

Oros. *hist.* (= Orosius, *Historiarum adversus paganos libri* VII)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Seven Books of History Against the Pagans*. Translated with introduction and notes by I. W. Raymond. New York 1936.

Ovid. *Fast.* (= Ovidius, *Fasti*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Fasti*. With an English translation by J. G. Frazer, vol. V. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2003[8] (The Loeb Classical Library).

Ovid. *Her.* (= Ovidius, Heroides)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Heroides; Amores*. With an English translation by G. Showerman, vol. I. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2002[5] (The Loeb Classical Library).

Ovid. *Met.* (= Ovidius, *Metamorphoses*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Metamorphoses*. With an English translation by F. J. Miller, vol. III-IV. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2005[17] (The Loeb Classical Library).
Ovidius, *Dönüşümler*. Çev.: İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1994.

Ovid. *Pont.* (= Ovidius, *Epistulae ex Ponto*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: Ovid, *Ex Ponto*. With an English translation by A. L. Wheeler, vol. VI. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2002[9] (The Loeb Classical Library).
Ovidius, *Karadeniz'den Mektuplar*. Çev. Ç. Dürüşken. İstanbul 1999.

Ovid. *Tri.* (= Ovidius, *Tristia*)
Kullanılan Metinve Çeviri: Ovid, *Tristia; Ex Ponto*. With an English translation by A. L. Wheeler, vol. VI. Revised by G. P. Goold. Cambridge, Mass.-London 2002[9] (The Loeb Classical Library).
Tristia (P. Ovidius Naso: Tristia. Ed. G. Luck, vol. I, 1967).

Orphica *argon.* (= Orphica, *Argonautica*)
Kullanılan Metin: Orphica, *Argonautica*. Ed. G. Dottin, *Les argonautiques d'Orphée*. Paris, Les Belles Lettres, 1930: 3-54.

Oxyrh. Pap. XIII (= *Oxyrhynchus Papyri* XIII)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oxyrhynchus Papyri* XIII. Editit with Translations and Notes by B. P. Grenfell and A. S. Hunt. London 1919.

Parthen. (= Parthenius)

amat. (= *Narrationes Amatoriae*)
Kullanılan Metin: *Narrationes Amatoriae*. Ed. E. Martini, *Parthenii Nicaeni quae supersunt* [Mythographi Graeci. I, suppl. Leipzig: Teubner, 1902]: 41-92.

poes. (= *Poesis Reliquiae*)
Kullanılan Metin: *Poesis Reliquiae*. Ed. E. Martini, *Parthenii Nicaeni quae supersunt* [Mythographi Graeci. I, suppl. Leipzig: Teubner, 1902]: 11-37.

fr. (= *Fragmenta et Tituli*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta et Tituli*. Ed. H. Lloyd-Jones and P. Parsons. *Supplementum Hellenisticum*. Berlin 1983.

Patr. Const. *parast.* (= Patria Constantinopoleos, *Parastaseis Suntomoi Kronikai*)
Kullanılan Metin: Patria Constantinopoleos. *Parastaseis Suntomoi Kronikai*. Ed. T. Preger, *Scriptores Originum Constantino-*

politanarum, pt. 1. Leipzig: Teubner, 1901 (repr. New York: Arno, 1975; Leipzig 1989[2]): 19-73; 74-108; 84-85, 91.

Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones, vol. I; III-IV; W. H. Jones and H. A. Ormerod, vol. II; R. E. Wycherley, vol. V (Illustrations and Index). New York 1918-2004[10] (The Loeb Classical Library).

Peripl. mar. Erythr. (= *Anonymi Periplus Maris Erythraie*)
Kullanılan Metin: *Anonymi Periplus Maris Erythraie* (excerpta). Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris 1990[2].

Peripl. mar. Mag. (= *Periplus Maris Magni*)
Kulanılan Metin: *Stadiasmus sive periplus Maris Magni*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris 1990[2].

Petron. *Sat.* (= Petronius Arbiter, *Satyricon*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: Petronius, *Satyricon*. Çev. F. G. Özaktürk. Ankara 2003.
Petronius, *The Satyricon and The Fragments*. Translated with an Introduction by J. Sullivan. Harmondsworth 1965.

Philostr. *de Imag.* (= Philostratus "Genç", *De Imagines*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus, *Imagines*. With an English translation by A. Fairbanks. Ed. J. Henderson. Cambridge, Mass.-London 2000[6] (The Loeb Classical Library).

Philostr. *de Imag.* (= Flavius Philostratus "Yaşlı", *De Imagines*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Philostratus, *Imagines*. With an English translation by A. Fairbanks. Ed. J. Henderson. Cambridge, Mass.-London 2000[6] (The Loeb Classical Library).

Philostr. *vit. Apoll.* (= Flavius Philostratus, *Vita Apollonii*)
Kullanılan Metinler ve Çevirileri: Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana*. Edited and translated by C. P. Jones, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London 2005 (The Loeb Classical Library).
Flavius Philostratus, *In Honour of Apollonius of Tyana*. With an English translation by J. S. Phillimore, vol. I-II. Oxford 1912.
Flavius Philostratus, *Vita Apollonii*. Ed. C. L. Kayser, vol. I. *Flavii Philostrati Opera*. Leipzig: Teubner, 1870 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 1-344.

Philostr. *vit. Soph.* (= Flavius Philostratus, *Vitae Sophistarum*)
Kullanılan Metinler ve Çeviri: Philostratus, *Lives of Sophists*. With an English translation by W. C. Wright. Cambridge, Mass.-London 2005[7] (The Loeb Classical Library).
Flavius Philostratus, *Vitae Sophistarum*. Ed. C. L. Kayser, *Flavii Philostrati Opera*, vol. II. Leipzig: Teubner, 1871 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 1-127.

Philostr. *Her.* (= Flavius Philostratus, *Heroicus*)

Kullanılan Metin: Philostratus, *Heroicus*. Ed. C. L. Kayser, *Flavii Philostrati Opera*, vol. II. Leipzig: Teubner, 1871 (repr. Hildesheim: Olms, 1964): 128-219.

Phleg. *Fr.* (= Phlegon Trallianus, *Fragmenta Historica*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta Historica*. Ed. K. Müller, *FHG* III p. 602.

Phot. *Bib.* (= Photios, *Bibliotheka*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Photios, *Bibliotheka*. Ed. R. Henry, Paris 1971.
Photius, *The Bibliotheca*. A sellection translated with notes by N. G. Wilson. London 2002[2].

Phot. *lex.* (= Photios, *Bibliotheka*)
Kullanılan Metin: Photios, *Lexicon* (E-Ω). Ed. R. Porson. Cambridge: Cambridge University Press, 1822: I: 10-367; II: 367-659.

Phylark. *fr.* (= Phylarkhos, *Fragmenta*)
Kullanılan Metinler: Phylarchus, *Fragmenta. FGrH* ™81: 2A: 162-189. *fr.* 84:
Fragmentum. Ed. H. Lloyd-Jones and P. Parsons. *Supplementum Hellenisticum*. Berlin: De Gruyter, 1983: 336. *fr.* 694a.

Pind. *Pyth.* (= Pindaros, *Pythian*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pythian Odes*. With an English translation by W. H. Race. Cambridge, Mass.-London 1997 (The Loeb Classical Library).

Plat. *Men.* (= Platon, *Meneksenos*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Platon, *Meneksenos*. Ed. J. Burnet, *Platonis Opera*, vol. III. Oxford: Clarendon Press, 1903 (repr. 1968): St II.234a-249e.
Plato, *Timaeus, Critisa, Cleitophon, Menexenus, Epistles*. With an English translation by R. G. Bury, vol. IX. Cambridge, Mass.-London 2005[10] (The Loeb Classical Library).

Plat. *Phaid.* (= Platon, *Phaidros*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Phaedrus*. With an English translation by H. N. Fowler, vol. IX. Cambridge, Mass.-London 1925 (The Loeb Classical Library).

Plat. *Rep.* (= Platon, *Republica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Platon. *Republic*. With an English translation by P. Shorey, vol. V-VI. Cambridge, Mass.-London 1969 (The Loeb Classical Library).

Plat. *fr.* (= Platon 'Comic', *Fragmenta*)
Kullanılan Metin: *Fragmenta*. Ed. T. Kock, *Comicorum Atticorum Fragmenta*, vol. I-III. Leipzig: Teubner 1880-1888.

Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, vol. I-V; IX; W. H. S. Jones, vol. VI-VIII; D. E. Eichholz, vol. X. Cambridge, Mass.-London 1938-2004[8] (The Loeb Classical Library).

Plin. *epist.* (= G. Plinius Caecilius Secundus "Genç", *Epistulae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Letters*. With an English translation by B. Radice, vol. I-II. Cambridge, Mass.-London vol. I, 2000[4]; vol. II 1997[4] (The Loeb Classical Library).
Plinius, *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları*. Çev.: Ç. Dürüşken–E. Özbayoğlu. İstanbul 2001.

Plut. (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)

Aem. (= *Aemilius*)	*Agis* (= *Agis*)	*Alex.* (= *Aleksandros*)
Alk. (= *Alkibiades*)	*Arat.* (= *Aratus*)	*Arist.* (= *Aristeides*)
Artaks. (= *Artakserkses*)	*Ant.* (= *M. Antonius*)	*Brut.* (= *Brutus*)
Cat. Mai. (= *Cato Maior*)	*Cat. Min.* (= *Cato Minor*)	*Ceas.* (= *Caesar*)
Eum. (= *Eumenes*)	*Fab.* (= *Fabius Maximus*)	*Flam.* (= *Flamininus*)
Kim. (= *Kimon*)	*Luc.* (= *Lucullus*)	*Lykur.* (= Lykurgos)
Lys. (= *Lysandros*)	*Nik.* (= *Nikon*)	*Per.* (= *Perikles*)
Phil. (= *Philopoemen*)	*Phok.* (= *Phokion*)	*Pomp.* (= *Pompeius*)
Pyrrh. (= *Pyrrhos*)	*Sert.* (= *Sertorius*)	*Sul.* (= *Sulla*)
Them. (= *Themistokles*)		

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English translation by B. Perrin, vol. I-XI. London, New York 1959 (The Loeb Classical Library).

Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *Moralia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Moralia*. With an English translation by F. C. Babbitt-W. C. Helmbold I-XIV. London, New York 1928-1967 (The Loeb Classical Library).

Poll. *onom.* (= Polluks, *Onomasticon*)
Kullanılan Metin: Pollux. *Onomasticon*. Ed. E. Bethe, Pollucis Onomasticon, II vols. [Lexicographi Graeci. 1-9.2. Leipzig: Teubner, 9.1:1900; 9.2:1931 (repr. Stuttgart: 1967)]: 1:1-305; 2:1-248.

Polyain. *strat.* (= Polyainos, *Strategemata*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Strategemata*. Ed. E. Woelfflin and J. Melber, Polyaeni strategematon libri viii. Leipzig: Teubner, 1887 (repr. Stuttgart: 1970): 2-301, 305-425.
Strategems of War. With an English translation by R. Shepherd. Chicago 1974.

Excerpta Polyaeni *Excerpta Polyaeni*. Ed. E. Woelfflin and J. Melber, Polyaeni strategematon libri viii. Leipzig: Teubner, 1887 (repr. Stuttgart: 1970): 429-504.

Polyb. (= Polybios, *Historiai*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).

Pomp. Trog. *prolog.* (= Pompeius Trogus, *Prologues*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*. With an English translation by J. C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atlanta, GA 1994.

Porphyr. *chron.* (= Porphyrios, *Chronica*)
Kullanılan Metin: Porphyrios, *Chronica*. Ed. K. Müller, *FHG* 3. Paris: Didot, 1841-1870: 689-702, 706-707, 711-717, 719-725.

Proc. *de Bell.* (= Procopius, *de Bellis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius, *History of the Wars*. With an English translation by H. B. Dewing, vol. I-V. London -New York 2006[9] (The Loeb Classical Library).

Proc. *de Aedif.* (= Procopius, *de Aedificiis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Procopius, *Buildings*. With an English translation by H. B. Dewing, with the collaboration of G. Downey, vol. VII. Cambridge, Mass.-London 2002[6].

Proc. *anek.* (= Procopius, *Historia arcana* '† *Anecdota*')
Kullanılan Çeviri ve Metinler: Procopius, *The Anecdota or Secret History*. With an English translation by H. B. Dewing, vol. VI. Cambridge, Mass.-London 2002[7].
Procopius, *Historia arcana* († Anecdota). Ed. G. Wirth (post J. Haury). *Procopii Caesariensis opera omnia*, vol. III. Leipzig, Teubner 1963: 1: 4-186.

Prop. *eleg.* (= Sextus Propertius, *Elegiae*)
Kullanılan Metin. Sextus Propertius, *Elegiae*. Ed. G. P. Goold.

Ps.-Kallist. (= Pseudo Kallisthenes)
Kullanılan Metin: *Historia Alexandri Magni*. Ed. W. Kroll, Berlin: Weidmann 1926: 1-146.

Ps.-Kodin. *Patr. Const.* (= Pseudo-Codinus, *Patria Constantinopoleos*)
Kullanılan Metinler: Pseudo-Codinus, *Patria Constantinopoleo*. Ed. T. Preger, *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, pt. 2. Leipzig: Teubner, 1907 (repr. New York: Arno, 1975; Leipzig 1989[2]): 135-289.
Patria Constantinopoleos (ordo et tituli paragraphorum, quem sequitur recensio C, ejusque additamenta). Ed. T. Preger, Scriptores originum Constantinopolitanarum, pt. 2. Leipzig: Teubner, 1907 (repr. New York: Arno, 1975; Leipzig 1989[2]): 290-305.
Patria Constantinopoleos (ordo et tituli paragraphorum, quem sequitur recensio M). Ed. T. Preger, Scriptores originum Constantinopolitanarum, pt. 2. Leipzig: Teubner, 1907 (repr. New York: Arno, 1975; Leipzig 1989[2]): 306-313.

Ps.-Lucian. *Dem. encom.* (= Pseudo Lucianus, *Demosthenis encomium*)
Kullanılan Metin: Pseudo Lucianus, *Demosthenis encomium*. Ed. M. D. Macleod. Lucian, vol. VIII. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967: 238-300.

Ps-Plut. *de fluv.* (= Pseudo Plutarkhos, *De Fluviis*)
Pseudo Plutarchus, *De Fluviis*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990[2].

Ps.-Skymnos (= Pseudo Skymnos, *Ad Nicomedem Regem*)

Kullanılan Metinler: *Sub Titulo Orbis Descriptio*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris 1990[2].
Fragmenta Periegeseos *Ad Nicomedem Regem* (Pseudo-Scymni).
The Tradition of the Minor Greek Geographers. Ed. A. Diller. Lancaster-Oxford 1952.

Ps.-Sym. *chron.* (= Pseudo-Symeon, *Chronographia*)
Kullanılan Metin: *Chronographia* (partim edita e cod. Paris. gr. 1712), Ed. I. Bekker, Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1838]: 603-760.

Ptol. *geo.* (= Claudios Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*)
Kullanılan Metin: *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 1-3). Ed. K. Müller. Paris 1883. *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 4-8). Ed. C. F. A. Nobbe I-II. Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966.

Quint. *Inst.* (= Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio Oratoria*)
Kullanılan Metinler: *M. Fabii Quintiliani Institutionis Oratoriae Libri Duodecim*. Ed. M. Winterbottom I-II. 1970.
M. Fabii Quintiliani Institutionis Oratoriae Libri Duodecim. Ed. E. Bonnell I-II. Leipzig 1874.
Quintilianus, *Institutionis Oratoriae Libri*. Ed. L. Radermacher. Leipzig 1907-1935.

Sall. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Sallust, *The Histories*. Translated with introduction and commentary by P. McGushin, vol. I (1992), vol. II (1994). Oxford.
Sallust. With an English translation by J. C. Rolfe. London, New York 1955 (The Loeb Classical Library).
C. Sallustius Crispus, *Historiae* (C. Sallustius Crispi Historiarum Reliquiae, vol. II, Ed. B. Maurenbrecher, 1893).

Sall. *Iug.* (= Sallustius, *Bellum Iugurtinum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sallust*. With an English translation by J. C. Rolfe. London, New York 1965 (The Loeb Classical Library).

Schol. Aesch. (= *Scholia in Aeschinem*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Aeschinem* (scholia vetera). Ed. F. Schultz, *Aeschinis orationes*. Leipzig: Teubner, 1865 (repr. New York: Arno, 1973): 253-355. *In Timarchum*: pp. 253-283. *De falsa legatione*: pp. 284-314. *In Ctesiphontem*: pp. 315-355.

Schol. Aesch. *Pr.* (= *Scholia in Aeschinem, Prometeus*)
Kullanılan Metinler: *Scholia in Aeschinem. Prometeus.* Scholia in Prometheum Vinctum (scholia vetera). Ed. C.J. Herington, The older scholia on the Prometheus Bound. Leiden: Brill, 1972: 59-242. Vitae Aeschyli (secundum commentarium A

Œ supplementa): pp. 59-64. Argumenta ad Prometheum: pp. 65-66.

Scholia in Prometheum Vinctum (scholia recentiora Thomae Magistri et Demetrii Triclinii) (e cod. Neapol. II.F.31). Ed. H. W. Smyth, "The commentary on Aeschylus' Prometheus in the codex Neapolitanus". Harvard Studies in Classical Philology (1921) 3-82.

Schol. Apoll. Rhod. *argon.* (= *Scholia in Apollonii Rhodii Argonautica*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Apollonii Rhodii Argonautica* (scholia vetera). Ed. K. Wendel. *Scholia in Apollonium Rhodium vetera*. Berlin: Weidmann, 1935 (repr. 1974): 1-329.

Schol. Aristoph. *sch. Akharn.* (= *Scholia in Aristophanem, Acharnenses*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Aristophanem, Acharnenses*. Ed. V. Coulon and M. van Daele. Aristophane, vol. I. Paris: Les Belles Lettres, 1923 (repr. 1967 (1st edn. corr.): 12-66.

Schol. Dem. (= *Scholia in Demosthenem*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Demosthenem* (scholia vetera) (fort. auctore Ulpiano). Ed. M. R. Dilts. *Scholia Demosthenica*, vol. I-II. Leipzig: Teubner, I:1983; II:1986: 14-235; 1-384.

Schol. Dion. Byz. *Bosp.* (= *Scholia in Dionysii Byzantii, Per Bosporum Navigationem*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Dionysii Byzantii, Per Bosporum Navigatio*. Ed. R. Güngerich. *Dionysii Byzantii Anaplus Bospori* una cum scholiis x saeculi, 2.nd Edn. Berlin: Weidmann 1958: 1-23, 31-35.

Schol. Eur. (= *Scholia in Euripidem*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Euripidem* (scholia vetera). Ed. E. Schwartz. *Scholia in Euripidem*. Berlin: Reimer, vols. I: 1887; II:1891 (repr. De Gruyter, 1966): 1-6, 9-415; 1-343; 345-376.

Schol. Hom. *Il.* (= *Scholia in Homerum, Ilias*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Homerum, Ilias*. Ed. T. W. Allen. *Homeri Ilias*, vols. II-III. Oxford: Clarendon Press, 1931: 1-356; 1-370.

Schol. Hom. *Od.* (=*Scholia in Homerum, Odyssea*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Homerum, Odyssea*. Ed. P. von der Mühll. Homeri Odyssea. Basel: Helbing, Lichtenhahn, 1962: 1-456.

Schol. Kallim. *Jov.* (*Hymn.* 1) (= *Scholia in Callimachum, In Jovem* '*Hymn.* 1')
Kullanılan Metin: *Scholia in Callimachum. In Jovem* (Hymn. 1). Ed. R. Pfeiffer. *Callimachus*, vol. II. Oxford: Clarendon Press, 1953: 1-5.

Schol. Lycophr. (= *Scholia in Lycophronem*)
Kullanılan Metin: *Scholia in Lycophronem* (scholia vetera et recentiora partim Isaac et Joannis Tzetzae). Ed. E. Scheer. *Lycophronis Alexandra*, vol. II. Berlin: Weidmann, 1958: 1-398.

Sen. *Med.* (= Seneca, *Medea*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Tragedies I: *Hercules; Trojan Women; Phoenician Women; Medea; Phaedra*. Edited and translated by F. G. Fitch, vol. VIII/I. Cambridge, Mass.-London 2002 (The Loeb Classical Library).

Sen. *Her. Oet.* (= Seneca, *Hercules Oetaeus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Tragedies II: *Oidipus; Agamemnon; Thyestes; Hercules on Oeta; Octavia*. Edited and translated by F. G. Fitch, vol. IX/2. Cambridge, Mass.-London 2004 (The Loeb Classical Library).

Sil. *pun.* (= Silius Italicus, *Punica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Silius Italicus, *Punica*. With an English translation by J. D. Duff. Cambridge, Mass.-London vol. I, 1996[7]; vol. II, 2002[7] (The Loeb Classical Library).

Skylaks *periplus* (= Skylaks, *Periplus Scylacis*)
Kullanılan Metin: Scylax, *Periplus Scylacis*. Ed. K. Müller. *Geographi Graeci Minores*, vol. I. Paris 1990[2].

Sok. *HE.* (= Sokrates, *Historia Ecclesiastica*)
Kullanılan Metin: Socrates, *Socrates' Ecclesiastical History*. Ed. W. Bright, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1893: 1-330.

Sozom. *Hist. Eccl.* (= Salaminius Hermias Sozomenus, *Historia Ecclesiastica*)
Kullanılan Metin: Salaminius Hermias Sozomenus. Scr. Eccl. (A.D. 5: Gazaeus, Constantinopolitanus). *Historia Ecclesiastica*. Ed. J. Bidez and G. C. Hansen, *Sozomenus*. Kirchengeschichte [Die griechischen christlichen Schriftsteller. Berlin: Akademie-Verlag, 1960]: 1-408.

Stat. *Silv.* (= P. Papinius Statius. *Silvae*)
Kullanılan Metin: P. Papinius Statius. *Silvae*. Ed. A. Marastoni, P. Papini Stati Silvae. 1970.

Stat. *Theb.* (= P. Papinius Statius, *Thebais*)
Kullanılan Metin: P. Papinius Statius, *Thebais*. Ed. D. E. Hill, P. Papini Stati Thebaidos Libri XII. 1983.

Steph. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*)
Kullanılan Metin: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Libsae 1839.

Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).
Strabon, *Coğrafya*. Çev.: A. Pekman. İstanbul 2000.

Suda (= Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*)
Kullanılan Metin: *Suidae Lexicon*. Ed. A. Adler I-IV. Leipzig-Teubner 1928-1971.

Suet. (= Suetonius, *De Vitae Caesarum)*
de gramm. (= *De Grammaticis et Rhetoribus*)
Aug. (= *Augustus*) *Iul.* (= *Divius Iulius*) *Tib.* (= *Tiberius*)
Ner.(= *Nero*) *Vesp.* (= *Vespesianus*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Lives of the Caesars*. Edited and translated by J. C. Rolfe I-II. Cambridge, Mass.-London 2001[4] (The Loeb Classical Library).

Sulpit. (= Sulpitius Severus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sulpitius Severus, Vincent of Lerins, John Cassian*. Translated with Preface and Notes by A. Roberts. Scotland.

Sym. Logoth. *chron.* (= Symeon Logothetes, *Chronicon*)
Kullanılan Metin: Symeon Logothetes, *Chronicon*: Iulius Polydeuces *Onomasticon*. Ed. E. Bethe, Pollucis onomasticon, 2 vols. [Lexicographi Graeci. 1-9.2. Leipzig: Teubner, 9.1: 1900; 9.2:1931 (repr. Stuttgart: 1967)]: 1:1-305; 2:1-248. *Chronicon* (sub nomine Julii Pollucis). Ed. Bekker, pp. 3-331.

Tac. *ann.* (= Tacitus, *Annales*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. With an English translation by J. Jackson. Cambridge, Mass.-London 1969 (The Loeb Classical Library).

Tac. *germ.* (= Tacitus, *Germania*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Annals*. With an English translation by W. Peterson. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).
Tacitus, *Germania*. Çev.: H. Dereli. Ankara 1944.

Tac. *hist.* (= Tacitus, *Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Histories*. With an English translation by C. H. Moore I-II. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
Tacitus, *The Histories*. With an English translation by K. Wellesley. London 1989.

Tert. *Apol.* (= Tertullian, *Apologeticus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Tertullian, *Apology*. With an English translation by T. R. Glover. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Theokrit. *Id.* (= Theokritos, *Idyllia*)
Kullanılan Metin: Theocritus. *Idyllia*. Ed. A. S. F. Gow, vol. I, 2nd edn. Cambridge 1952 (repr. 1965).

Theoph. *chron.* (= Theophanes, *Chronographia*)
Kullanılan Metin: *Chronographia*. Ed. C. de Boor, *Theophanis chronographia*, vol. I. Leipzig: Teubner, 1883 (repr. Hildesheim: Olms, 1963): 3-503.

Theophr. *Lap.* (= Theophrastos, *De Lapidibus*)
Kullanlan Metin: Theophrastos, *De Lapidibus* († fr. 2, Wimmer). Ed. D. E. Eichholz. Theophrastus. De Lapidibus. Oxford: Clarendon Press, 1965: 56-84.

Thuk. (= Thukydides)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Thucydides. *History of the Peloponnesian War*. With an English translation by C. F. Smith, vol. I-III. Cambridge, Massachusetts 2003[11].

Peloponnes Savaşı. Çev.: T. Gökçöl. İstanbul 1976.

Tzet. *Chil.* (= Tzetzes, *Historiarum Variarum, Chiliades*)
Kullanılan Metin: *Historiarum Variarum, Chiliades*. Ed. T. Kiessling, Leipzig 1826.

Val. Flacc. *argon.* (= Caius Valerius Flaccus, *Argonauticon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Argonautica*. With an English translation by J. H. Mozley. Cambridge, Mass.-London 1998[6] (The Loeb Classical Library).

Val. Max. (= Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia absoluti, ambusiti, damnati, externi*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Factorum et dictorum memorobilium libri novem. Iulii paridis et Ianuari nepotiani epit. adiectatis*. Rec.: C. Halm. Teubner 1865.
Valerius Maximus, *Memorable Deeds and Sayings*. Book I. Translated with introduction and commentary by D. Wardle. Oxford-New York 1998.
Valerius Maximus and the rhetoric of the new nobility. With an English translation by W. M. Bloomer. London 1992.

Vales. *Orig.* (= Valesius, *Origo Constantini Imparatoris*)
Kullanılan Metin ve Çevirileri: Kullanılan Metin: *Origo Constantini: Anonymus Valesianus*. Ed. I. König. I. Text und Kommentar (Trierer historische Forschungen, II; Trier 1987.
Valesius Seçkileri. Çev.: T. Kaçar. İstanbul 2008.

Var. *R.* (= Marcus Terentius Varro, *De Re Rustica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Agriculture*. With an English translation by W. D. Hooper. Revised by H. Body. Cambridge, Mass.-London 1967 (The Loeb Classical Library).

Vell. (= Velleius Paterculus, *Historia Romana*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Roman History*. With an English translation by F. Shipley. London 1924 (The Loeb Classical Library).
Velleius Paterculus, *Historia Romana* (Velleius Paterculus: *Histoire Romaine*. Ed. J. Hellegouarc'h [sic] I-II, 1982).

Verg. (= Vergilius)
Aen. (= *Aeneis*) *Ecl.* (= *Eclogue*) *Georg.* (= *Georgica*)
Buc. (= *Bucolica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. With an English translation by H. Fairclough I-II. Cambridge, Mass.-London 1966-1967 (The Loeb Classical Library).
Vergilius, *Aeneas*. Çev.: İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1995.
Vergilius, *Bucolica'lar, Georgica'lar*. Çev.: T. Uzel. Ankara 1998.
Vergils, *Bukolika und Georgika*. Ed. P. Deuticke. Berlin 1907.

Vit. Arat. *genus* (= Vitae Arati et Varia de Arato, *Arati Genus*)
Kullanılan Metin: *Arati Genus* († Vita 3) (olim sub auctore Theone Alexandrino Gramm. vel Theone Alexandrino Math.)

(e codd. Edimburg. Œ Ambros. C263). Ed. J. Martin, *Scholia in Aratum Vetera*. Stuttgart: Teubner, 1974: 14-18.

Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius, *De Architectura*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger, vol. I 2002[9]-vol. II 2004[8]. London-New York 2002-2004 (The Loeb Classical Library).
Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev.: S. Güven. İstanbul 1998[3].

Zon. *epit. hist.* (= Ioannes Zonaras, *Epitome Historiarum*)
Kullanılan Metinler ve Çeviriler: Ioannes Zonaras, *Epitome Historiarum* (lib. 1-12). Ed. L. Dindorf, Ioannis Zonarae Epitome Historiarum, 3 vols. Leipzig: Teubner, 1:1868; 2:1869; 3:1870: 1-402; 1-457; 1-169. Praefatio: vol. I, pp. 1-11. Lib. 1-5: vol. 1, pp. 12-402. Lib. 6-10: vol. II, pp. 1-457. Lib. 11-12: vol. III, pp. 1-169.
Epitome Historiarum (lib. 13-18). Ed. T. Büttner-Wobst, Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum, libri xviii, vol. III [Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Bonn: Weber, 1897]: 1-768.
Epitome Historiarum (lib. 12, clausula varia) [Dub.]. Ed. L. Dindorf, *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum*, vol. III. Leipzig: Teubner, 1870: 169-171.

Zos. (= Zosimos, *Historia Nova*)
Kullanılan Metinler ve Çeviriler: *Historia Nova*. Ed. F. Paschoud. Zosime. *Histoire Nouvelle*, vols. I-III.2. Paris: Les Belles Lettres, I: 1971; II.1-II.2: 1979; III.1: 1986; III.2: 1989: 8-64, 70-128; 2.1: 8-58; 2: 262-330; 1: 6-74; 2: 4-15.
Zosime, *Histoire Nouvelle*. Ed. F. Paschoud. Paris 1971-1989.
Zosimus, *The Decline of Rome*. With an English translation by J. J. Buchanan and H. T. Davis. San Antonio, Texas 1967.
Zosimus, *Historia Nova*. A Translation with Commentary by R. T. Ridley, Zosimus: *New History*. *Byzantina Australiensia* 2, Sydney 1982.

BİBLİOGRAFYA

Adams 1912 — C. D. Adams, "Recent Views of the Political Influence of Isocrates". *CPh* VII/3 (1912) 343-350.

Adcock-Mosley 1975 — F. Adcock and D. J. Mosley, *Diplomacy in Ancient Greece*. London 1975.

Ağaoğulları 1994 — M. A. Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara 1994.

Albrecht 1967 — P. Albrecht, "Die lateinischen Niederlassungen in Konstantinopel". Şurada: *Istanbul: Geschichte und Entwicklung der Stadt*. Festschrift zum 60. Geburtstag von Kurt Albrecht. Ludwigsburg (1967) 166-177.

Algan *et al.* 2007 — O. Algan *et al.*, "Antik Theodosius Yenikapı Limanı'nın jeoarkeolojik önemi: Geç-Holosen ortam değişimleri ve İstanbul'un son 10 bin yıllık kültürel tarihi". Şurada: *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet kazıları*. İstanbul (2007) 242-245.

Andrewes 1953 — A. Andrewes, "The Generals in the Hellespont, 410-407 B.C.". *JHS* LXXIII (1953) 2-9.

Archibald 1998 — Z. H. Archibald, *The Odrysian Kingdom of Thrace: Orpheus Unmasked*. Oxford 1998.

Alfoldi 1947 — A. Alfoldi, "On the Foundation of Constantinople: A Few Notes". *JRS* XXXVII/1-2 (1947) 10-16.

Andréadès 1931 — A. M. Andréadès, *Geschichte der griechischen Staatswirtschaft*. Band I, München 1931.

Andréadès 1961[4] — A. M. Andréadès, "The Economic Life of the Byzantine Empire: Population, Agriculture, Industry, Commerce". Şurada: *Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization*. Ed. N. H. Baynes and H. St. L. B. Moss. (1961[4]) 51-70.

Arkenberg 1993 — J. S. Arkenberg, "Licinii Murenae, Terentii Varrones, and Varrones Murenae–I. A Prosopographic Study of the Roman Families". *Historia* XLII/3 (1993) 326-351.

Arslan 2000a — M. Arslan, *Antikçağ Anadolusu'nun Savaşçı Kavmi: Galatlar*. İstanbul 2000.

Arslan 2000b — M. Arslan, "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar". *Ark.San.* 97 (2000) 26-40.

Arslan 2005 — M. Arslan. *Arriani Periplus Ponti Euxini=Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. Çev. ve Yor.: M. Arslan. İstanbul 2005.

Arslan 2003a — M. Arslan, "İÖ. 188 Yılından İÖ. 63 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları" *Adayla* VI (2003) 91-118.

Arslan 2003b — M. Arslan, "Piracy in the Southern Coast of Asia Minor and Mithridates VI Eupator". *Olba* VIII (2003) 195-211.

Arslan 2007a — M. Arslan. *Mithradates VI Eupator: Romanın Büyük Düşmanı*. İstanbul 2007.

Arslan 2007b — M. Arslan. *Memnon, Herakleia'sı ve Yorulamlanması*. İstanbul 2007.

Arslan 2008 — M. Arslan, "Eurymedon Muharebesi'nden Sonra Aspendos ve Genel Olarak Pamphylia'nın Durumuna Bir Bakış". *Adalya* XI (2008) 49-62.

Arslan 2009 — M. Arslan, "Pausanias'ın Byzantion Hakimiyeti ve 'Komplo Teorisi'". Şurada: *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in the honour of Nezahat Baydur.* Ed. O. Tekin. İstanbul (2009) 51-63.

Ascherson 2002[2] — N. Ascherson, *Karadeniz.* Çev. K. Emiroğlu. İstanbul 2002[2].

Atlan 1993 — S. Atlan, *Grek Sikkeleri* (Arkaik-Klasik-Hellenistik). İstanbul 1993.

Austin 2000[9], — M. M. Austin, *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest: A Selection of Ancient Sources in Translation.* Cambridge 2000[8].

Avram 1999 — A. Avram, "Les calendriers de Mégare et des ses colonies pontiques". Şurada: *Religions du Pont-Euxin: Actes du VIII[e] Symposium de Vani.* Ed. P. Lévêque and O. Lordkipanidzé. Besançon and Paris (1999) 25-31.

Avram 2004 — A. Avram, "The Propontic Coast of Asia Minor". Şurada: *An Inventory of Archaic and Classical Poleis.* Ed. M. H. Hansen and T. H. Nielsen. Oxford (2004) 974-999.

Badian 1958 — E. Badian, *Foreign Clientelae* (264-70 B.C.). Oxford 1958.

Badian 1959 — E. Badian, "Rome and Antiochus the Great: A Study in Cold War". *CPh* LIV/2 (1959) 81-99.

Badian 1965 — E. Badian, "M. Porcius Cato and the Annexation and Early Administration of Cyprus". *JRS* LV (1965) 110-121.

Badian 1987 — E. Badian, "The Peace of Callias". *JHS* CVII (1987) 1-39.

Badian 1993 — E. Badian, *From Plataea to Potidaea: Studies in the History and Historiography of the Pentacontaetia.* Baltimore 1993.

Bagnall-Derow 1981 — R. S. Bagnall-P. Derow, *Greek Historical Documents: The Hellenistic Period.* Toronto, USA 1981.

Balalakis-Scranton 1939 — G. Bakalakis and R. L. Scranton, "An Inscription from Samothrace". *AJPh* LX/4 (1939) 452-458.

Balcer 1972 — J. M. Balcer, "The Date of Herodotus IV. 1 Darius' Scythian Expedition". *HSPh* 76 (1972) 99-132.

Balsdon 1962 — J. P. V. D. Balsdon, "Roman History, 65-50 B.C.: Five Problems". *JRS* LII (1962) 134-141.

Baran 2003 — A. K. Baran, "Paphlagonia'daki Pompeiopolis Antik Kenti". *Belleten* LXVI/*sa.* 247 (2002) 819-844.

Bassett 1991 — S. Bassett, "Antiquities in the Hipodrome of Constantinople". *DOP* 45 (1991) 87-96.

Bassett 2004 — S. Bassett, *The Urban Image of Late Antique Constantinople.* Cambridge, 2004.

Başaran 2008 — S. Başaran, "Demirden Yollar ve Marmara kıyısında eski bir liman". Şurada: *Yenikapı Batıkları I.* Ed. U. Kocabaş. İstanbul (2008) 1-22.

Baynes-Moss 1961 — N. H. Baynes and H. St. L. B. Moss, *Byzantium: An Introduction to East Roman Civization*. Oxford 1961.

Bean 1998[2] — E. G. Bean, *Eskçağda Lykia Bölgesi*. Çev.: H. Kökten. İstanbul 1998[2].

Beer 1974[2] — G. De Beer, *Hannibal: The Struggle for Power in the Mediterranean*. London 1974[2].

Beloch 1912 — K. J. Beloch, *Griechische Geschichte* II[2], 1. Strassburg 1912.

Bengston 1960 — H. Bengston, *Griechische Geschichte. Von den Anfängen bis in die römische Kaiserzeit*. München 1960.

Bérenger 1993 — A. Bérenger, "La commission financière extraordinaire de 62 ap. J.-C.". *MEFRA* 105.1 (1993) 75-101.

Bernhardt 1972 — R. Bernhardt, "Zwei Ehrenstatuen in Kaunos für L. Licinius Murena und seinen Sohn Gaius". Çev.: B. Öğün. "Kaunos'ta L. Licinius Murena ve Oğlu Gaius Şerefine Dikilmiş iki Heykel". *AAraş*. 17 (1972) 123-129.

Bernhardy 1974 — G. Bernhardy, *Dionysius Periegetes. Graece et Latine: Cum vetustis commentariis et interpretationibus ex recensione et cum annotatione*. Hidesheim-New, vol. I-II York 1974.

Berve 1926 — H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, vol. II. Munich 1926.

Berve 1929 — H. Berve, "Sertorius". *Hermes* 64 (1929) 199-227.

Bickerman 1938 — E. Bickerman, "Sur les batailles navalles de Cos et d'Andros". *REA* XL (1938) 369-373.

Bickerman 1980[2] — E. J. Bickerman, *Chronology of the Ancient World*. London 1980[2].

H. Bischoff 1965[2] — H. Bischoff, "Kalender". *RE* X/2 (1965[2]) 1568-1602.

Blamire 1959 — A. Blamire," Herodotus and Histiaeus". *CQ* IX/ 2 (1959) 142-154.

Blanchet 1907 — A. Blanchet, "Une monnaie de fer. Athènes ou Mégare? (1 vignette)". *Journal international d'archéologie numismatique* X (1907) 269-272.

Blanshard 2004 — A. J. L. Blanshard, "Depicting Democracy: An Exploration of Art and Text in the Law of Eukrates". *JHS* CXXIV (2004) 1-15.

Blavatskaja 1952 — T. V. Blavatskaja, *The Cities of the Western Black Sea Coasts in VII.-I. Centuries BC*. Moscov 1952.

Boardman 1999[4] — J. Boardman, *The Greek Overseas: Their Early Colonies and Trade*. London 1999[4].

Bosworth 1971 — A. B. Bosworth, "Philip II and Upper Macedonia". *CQ* XXI/1 (1971) 93-105.

Bosworth 1990 — A. B. Bosworth, "Plutarch, Callisthenes and the Peace of Callias". *JHS* CX (1990) 1-13.

Böckh 1851 — A. Böckh, *Die Staatshaushaltung der Athener* [I[3]]. Berlin 1886.

Bradeen 1967 — D. W. Bradeen, "The Athenian Casualty List 464 B.C.". *Hesperia* 36/3 (1967) 321-328.

Bradeen 1969 — D. W. Bradeen, "The Athenian Casualty List". *CQ* XIX/1 (1969) 145-159.

Braund 1983 — D. Braund, "Royal Wills and Rome". *PBSR* LI (1983) 16-57.

Braund 1984 — D. Braund, *Rome and the Friendly King: the Character of Client Kingship*. London 1984.

Braund 1996^2 — D. C. Braund, "Fish from the Black sea: Classical Byzantium and the Greekness of Trade". Şurada: *Food in Antiquity*. Ed. J. Wilkins, D. Harvey, M. Dobson. Exeter (1996^2) 162-170.

Braund 1997 — D. C. Braund, "Greeks and Barbarians: The Black Sea Region and Hellenism Under the Early Empire". Şurada: *The Early Roman Empire in the East*. Ed. S. E. Adcock, Oxford (1997) 121-136.

Broneer 1933 — O. Broneer, "Excavations on the North Slope of the Acropolis in Athens, 1931-1932". *Hesperia* 2/3 (1933) 329-417.

Broughton 1951 — T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. I 509 B.C.-100 B.C. New York 1951; vol. II 99 B.C-31 B.C. New York 1952; vol. III *Supplement* Atlanta 1986.

Brownson 1903 — C. L. Brownson, "The Succession of Spartan Nauarchs in Hellenica I". *TAPhA* 34 (1903) 33-40.

Buckler 1980 — J. Buckler, *The Theban Hegemony 371-362 BC*. Cambridge 1980.

Burn 1935 — A. R. Burn, "Dates in Early Greak History". *JHS* LV/2 (1935) 130-146.

Bursa 2007 — P. Bursa, *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*. (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2007.

Burstein 1976 — S. M. Burstein, *Outpost of Hellenism: The Emergence of Heracleia on the Black Sea*. Berkley 1976.

Burstein 1991^2 — S. M. Burstein, *The Hellenistic Age from the Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII*. Cambridge 1991^2.

Busolt 1920 — G. Busolt, *Griechische Staatskunde*. Band I, München 1920.

Byrd 2002 — K. Byrd, "Pierre Gilles and the Topography of Constantinople". Şurada: *Efsanelerden Günümüze İstanbul: Seçme Yazılar*. İstanbul (2002) 1-15.

Cadoux 2003 — C. J. Cadoux, *İlkçağ'da İzmir. Kentin En Eski Çağlardan İS. 324'e kadar Tarihi*. Çev. B. Umar. İstanbul 2003.

Callataÿ 1997 — F. de Callataÿ, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*. Numismatica Lovaniensia 18. Louvain-la-Neuve 1997.

Cameron-Herrin 1984 — A. Cameron and J. Herrin. *Constantinople in the Early Eighth Century: the Parastaseis Syntomoi Chronikai*. Leiden 1984.

Cameron-Hall 1999 — A. Cameron and S. G. Hall, *Eusebius: Life of Constantine*: Translated with Intruduction and Commentary. Oxford 1999.

Cargill 1981 — J. Cargill, *The Second Athenian League: Empire or Free Alliance*? Berkeley and Los Angeles 1981.

Cargill 1995 — J. Cargill, *Athenian Settlements of the Fourth Century* B.C. Leiden, New York and Köln 1995.

Carney 1961 — T. F. Carney, "The Flight and Exile of Marius". *G&R* VIII/2 (1961) 98-121.

Carrelli 1996 S. Carrelli, "Alcuna Osservazioni sul Portorium Asiae". *Studi ellenistici* 8 (1996) 175-189.

Carrelli 1997 S. Carrelli, "Dogane, merci e prezzi nella nuova iscrizione di Efeso". *RIN* 98 (1997) 123-137.

Cartledge 2002[2] P. Cartledge, *Sparta and Lakonia: A regional history 1300-362 BC*. London and New York 2002[2].

Cartledge-Spawforth 2002[2] P. Cartledge and A. Spawforth, *Hellenistic and Roman Sparta: A tale of two cities*. London and New York 2002[2].

Cary 1945 M. Cary, "The Peace of Callias". *CQ* XXXIX/3-4 (1945) 87-91.

Cary 1951[2] M. Cary, *A History of the Greek World from* 323 to 146 B.C. London 1951[2].

Casson 2002 L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev.: G. Ergin. İstanbul 2002.

Cavanagh 2000 W. G. Cavanagh, "Yüzey Araştırmaları, Kentler ve Synoikismos". *Antik Dünyada Kırsal ve Kent*. Ed. J. Rich, A. Wallace-Hadrill. Çev.: L. Özgenel, İstanbul (2000) 97-118.

Cawkwell 1956 G. L. Cawkwell, "A Note on the Heracles Coinage Alliance of 394 B.C.". *NC* 6/16 (1956) 69-75.

Cawkwell 1962 G. L. Cawkwell, "Notes on the Social War". *CM* 23 (1962) 34-40.

Cawkwell 1963 G. L. Cawkwell, "The ΣΥΝ Coins Again". *JHS* LXXXIII (1963) 152-154.

Cawkwell 1972 G. L. Cawkwell, "Epaminondas and Thebes". *CQ* XXII/2 (1972) 254-278.

Cawkwell 1981 G. L. Cawkwell, "Notes on the Failure of the Second Athenian Confederacy". *JHS* CI (1981) 40-55.

Cawkwell 1984 G. L. Cawkwell, "Athenian Naval Power in the Fourth Century". *CQ* XXXIX/2 (1984) 334-345.

Crawford 1996 M. H. Crawford, *Roman Statutes* I-II. London 1996.

Cohen 1990 E. E. Cohen, "Commercial Lending by Athenian Banks: Cliometric Fallacies and Forensic Methodology". *CPh* LXXV/3 (1990) 177-190.

Collitz-Bechtel 1899 H. Collitz und F. Bechtel, *Sammlung der griechischen Dialektinschriften*, vol. III. Göttingen 1899.

Cook 1946 R. M. Cook, "Ionia and Greece in the Eighth and Seventh Centuries B.C.". *JHS* LXVI (1946) 67-98.

Cook 1964[2] A. B. Cook, *Zeus: A Study in Ancient Religion*. 3 vols. (1914-1925). New York, Bibilo & Tannen, vol. II 1964[2].

Cook 1961 J. M. Cook, "Cnidian Peraea and Spartan Coins". *JHS* LXXXI (1961) 56-72.

Cook 1983 J. Cook, *The Persian Empire*. London 1983.

Cottier-Crawford 2008 M. Cottier, M. H. Crawford *et al.*, *The Customs Law of Asia*. Oxford 2008.

Couch 1929 E. B. Couch, "An Interpretation of the Prescript πόλες αὐταὶ φόρον ταχσάμεναι in the Athenian Tribute Lists". *AJA* XXXIII /4 (1929) 502-514.

Cox 1953 D. Cox, *A Third Century Hoard of Tetradrachms from Gordion*. Philadelphia 1953.

Crawford 1977 M. H. Crawford, "Republican Denarii in Romania: The Suppression of Piracy and the Slave Trade". *JRS* LXVII (1977) 117-124.

Curtius 1879 G. Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologies*. Leipzig 1879.

Dagron 1984 G. Dagron, *Naissance d'une capitale; Constantinople et ses institutions de 330 à 451*. Paris 1984.

Dahms 1904 R. Dahms, *De Atheniensium Sociorum Tributis Quaestiones Septem*. Berlin 1904.

Dalby 1996[2] A. Dalby, "Archestratos; Where and When?". Şurada: *Food in Antiquity*. Ed. J. Wilkins, D. Harvey, M. Dobson. Exeter (1996[2]) 400-412.

Dandamaev 1989 M. A. Dandamaev, *A Political History of the Achamenid Empire*. Leiden 1989.

Danov 1960 C. M. Danov, "Thracian penetration into the Greek Cities of the West coast of the Black Sea". *Klio* 38 (1960) 75-80.

Danov 1979b C. M. Danov, "Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendsten Städte Thrakiens von Alexander d. Gr. bis Justinian". *ANRW* II 7.1 (1979) 241-300.

Danow 1947 C. Danow, *Die Westküste des Schwarzen Meeres im Altertum*. Sofia 1947.

Dawkins 1969[3] R. M. Dawkins, "The Greek Language in the Byzantine Period". Şurada: *Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization*. Ed. N. H. Baynes and H. St. L. B. Moss. London (1969[3]) 252-267.

Demir 1999 M. Demir, *Aspects of Athenian Relations with the Black Sea Region between 600 and 300* BC. Exeter 1999 (Doktora Tezi).

Demir 2000 M. Demir, Pausanias' Actions in Byzantion after the Victory at Plataea: A Reconsideration". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü Dergisi* I/2 (2000) 1-12.

Demir 2001 M. Demir, "Byzantion Şehir Devleti'nin Klasik Çağ'da (M.Ö. 500-300) İstanbul Boğazı Üzerindeki Ticareti Kontrol Meselesi". *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi* (2001) 46-60.

Demir 2008 M. Demir, "Antik Yunan Kaynakları Işığında Kalkhedon ve Khrysopolis (İÖ. 500-300)". *Üsküdar Sempozyumu VI.* (2008) 15-36.

Desideri 1973 P. Desideri, "Posidonio e la guerra Mithridatica". *Athenaeum* LI (1973) 1-29; 237-269.

Dessau 1970[2] H. Dessau, "Byzacium=Byzantion (3)". *RE* III/1 (1970[2]) *col.* 1115; 1158.

Dethier-Mordtmann 1864 P. Dethier und I. H. Mordtmann. *Epigraphik von Byzantion und Constantinopolis*. Vienna 1864.

Diller 1952 A. Diller. *The Tradition of the Minor Greek Geographers*. Lancaster-Oxford 1952.

Dmitriev 2005 S. Dmitriev, *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*. Oxford 2005.

Dover 1981 K. J. Dover, *A Historical Commentary on Thucydides*. Oxford, vol. I-IV 1945-1981.

Dönmez-Öztürk 2006 F. Dönmez-Öztürk, *Roma Çağı Küçükasya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları*. İstanbul 2006.

Dörner 1984 F. Dörner, *Vom Bosporos zum Ararat*. Mainz 1984.

Dreher 1995 M. Dreher, *Hegemon und Symmachoi. Untersuchungen zum Zweiten Athenischen Seebund*. Berlin and New York 1995.

Dreher 1996 M. Dreher, "Die lex portorii Asiae und der Zollbezirk Asia". *EA* 26 (1996) 111-128.

Dreher 1997 M. Dreher, "Das Monumentum Ephesenum und das römische Zollwesen". *MBAH* XVI 2 (1997) 79-96.

Drews 1963 R. Drews, "Ephorus and History Written KATA GENOS". *AJPh* 84/3 (1963) 244-255.

Drews 1976 R. Drews, "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea". *JHS* XCVI (1976) 18-31.

Duhn 1939 Fr. v. Duhn, *Italische Gräberkunde*. Heidelberg 1939.

Dunbabin 1948 T. J. Dunbabin, "The Early History of Corinth". *JHS* LXVIII (1948) 59-69.

Eadie 1967 J. W. Eadie, *The Breviarium of Festus*. A Critical Edition with Historical Commentary by Cf. J. W. Eadie. London 1967.

Ebbott 2000 M. Ebbott, "The List of the War Dead in Aeschylus' "Persians"". *HSPh* 100 (2000) 83-96.

Eck 1990 W. Eck, "Cn. Calpurnius Piso, cos.ord. 7 v. Chr. und die lex portorii provinciae Asiae" *EA* 15 (1990) 139-146.

Edelstein and Kidd 1989[2] L. Edelstein and I. G. Kidd, *Posidonius*: *I. The Fragments*. Cambridge 1989[2].

Eddy 1970 S. K. Eddy, "On the Peace of Callias". *CPh* LXV/1 (1970) 8-14.

Eddy 1973 S. K. Eddy, "The Cold War between Athens and Persia, *ca.* 448-412 B.C.". *CPh* LXVIII/4 (1973), 241-258.

Eilers 2002 C. Eilers, *Roman Patrons of Greek Cities*. Oxford 2002.

Ellis 1976 J. R. Ellis, *Philip II and Macedonian Imperialism*. London 1976.

Ellis 1977 J. R. Ellis, "Philip's Thracian Campaign of 352-351". *CPh* LXXII /1 (1977) 32-39.

Engelmann-Knibbe 1986 H. Engelmann – D. Knibbe, "Das Monumentum Ephesenum. Ein Vorbericht.". *EA* 8 (1986) 19-32.

Engelmann-Knibbe 1989 H. Engelmann und D. Knibbe, *Das Zollgesetz Der Provinz Asia: Eine neue Inschrift aus Ephesos*. *EA* 14 (1989) 1-222.

Erdkamp 2007 P. Erdkamp, "Polybius and Livy on the Allies in the Roman Army". Şurada: *The Impact of the Roman Army* (200 BC-AD 476), vol. VI. Ed. L. de Blois and E. L. Cascio. Leiden-Boston (2007) 47-74.

Erten 2005 E. Erten, *Atinalı Komutan ve Devlet Adamı Alkibiades*. İstanbul 2005.

Erzen 1954 — A. Erzen, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri". *Belleten* 18 (1954) 131-158.

Esin 1992 — U. Esin, "İstanbul'un En Eski Buluntu Yerleri ve Kültleri". *Semavi Eyice Armağanı.* İstanbul (1992) 55-71.

Eskalen 2007 — S. Eskalen, "Marmaray projesi Sirkeci istasyon kazıları: Byzantion". Şurada: *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet kazıları.* İstanbul (2007) 106-107.

Eyice 1967 — S. Eyice, "Byzantion". *Türk Ans.* IX, 67 (1967) 130-148.

Eyice 1975 — S. Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi". *TTK Atatürk Konferansları* XIII. (1975) 89-162.

Eyice 1976 — S. Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi.* İstanbul 1976.

Eyice 1995 — S. Eyice, "İlk Kuruluştan Türk Devrinin Başlarına İstanbul". *İstanbul Armağanı* 1: *Fetih ve Fatih.* İstanbul (1995) 11-35.

Eyice 2006 — S. Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul.* İstanbul 2006.

Felton 2002 — D. Felton, *Eski Yunan ve Roma'da Tekinsizlik: Antik Edebiyatta Hayalet Hikayeleri.* Çev.: İ. Delemen. İstanbul 2002.

Fernoux 1999 — H-L. Fernoux, "Guerres, cités et mondes indigènes du Pont-Euxin et de la Propontide aux V^{e} et IV^{e} siècles av. J.-C.". *Pallas* 51 (1999) 173-204.

Ferrary 1977 — J. L. Ferrary, "Recherches sur la législation de Saturninus et de Glaucia". *Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'Ecole française de Rome* 89.1, (1977) 619-660.

Fıratlı-Robert 1964 — N. Fıratlı, *Les steles funéraries de Byzance gréco-romaine avec l'édition et l'index commenté des épitaphes by L. Robert.* [= Bibliotheque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul XV]. Paris 1964.

Flacelière 1937 — R. Flacelière, *Les Aitoliens à Delphes.* Paris 1937.

Fletcher 1939 — W. Fletcher, "The Pontic Cities of Pompey the Great". *TAPhA* 70 (1939) 17-29.

Fornora 1983^{2} — C. W. Fornara, *Archaic Times to the end of the Peloponnesian War.* Edited and translated by C. W. Fornara. Cambridge 1983^{2}.

Forrest 1960 — W. G. Forrest, "Themistocles and Argos". *CQ* X/2 (1960) 221-241.

Forrest 1968 — W. G. Forrest, *A History of Sparta*: 950-192 BC. London-New York 1968.

Forte 1972 — B. Forte, *Rome and the Romans as the Greeks Saw them.* Papers and Monographs of the American Academy in Rome. Rome, vol. XXIV 1972.

Fowden 1987 — G. Fowden, "Nicagoras of Athens and the Lateran Obelisk". *JHS* CVII (1987) 51-57.

Förster 1891-1892 — H. Förster, *Die Sieger in den Olympischen Spielen bis zum Ende des IV. Jahrh. v. Chr.* Leipzig 1891-1892.

Franke 1968 — P. R. Franke, *Kleinasien zur Römerzeit.* München 1968.

Franke-Nollé 1997 — P. R. Franke und M. K. Nollé, *Die Homonoia Münzen Kleinasiens undder thrakischen Randgebiete I. Katalog.* Saarbrücker 1997.

Freely 2002 — J. Freely, "Broken Bits of Byzantium". Şurada: *Efsanelerden Günümüze İstanbul: Seçme Yazılar*. İstanbul (2002) 16-26.

Freely-Çakmak 2005 — J. Freely and A. S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*. Çev.: F. G. Tanman. İstanbul 2005.

Frolov 1974 — E. Frolov, *Tyranny in Heracleia Pontica*. *AMA*. 1974.

Gabrielsen 1997 — V. Gabrielsen, *The Naval Aristocracy of Hellenistic Rhodes*. Aarhus 1997.

Gaidukewitsch 1949 — W. F. Gaidukewitsch, *Das Bosporanische Reich*. Leningrad 1949.

Gehrke 1985 — H.-J. Gehrke, *Stasis: Untersuchungen zu den inneren Kriegen in den griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* Vestigia 35. Munich 1985.

Georgacas 1947 — D. J. Georgacas, *The Names of Constantinople*. *TAPhA* 78 (1947) 347-367.

Geyer 1971[2] — F. Geyer, "Nikomedes (3)". *RE* XVII/1 (1971[2]) *col.* 493-494.

Girgin 2007 — Ç. Girgin, "Sirkeci'de sürdürülen kazı çalışmalarından elde edilen sonuçlar". Şurada: *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet kazıları*. İstanbul (2007) 98-105.

Glew 1977a — D. G. Glew, "The Selling of the King: a Note on Mithridates Eupator's Propaganda in 88 B.C.". *Hermes* 105 (1977) 253-256.

Glew 1977b — D. G. Glew, "Mithridates Eupator and Rome: A Study of the Background of the First Mithridatic War". *Athenaeum* LV (1977) 380-405.

Glew 1987 — D. G. Glew, "The Cappadocian Expedition of Nicomedes III Euergetes, King of Bithynia". *ANSMN* 23 (1987) 23-55.

Gomme 1971[5] — A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*. Oxford, vol. I 1971[5].

Görür *et al.* 2001 — N. Görür *et al.*, "Is the Abrupt Drowning of the Black Sea Shelf at 7150 yr BP a Myth?". *Marine Geology* 176 1-4 (2001) 65-73.

Grainger 2002 — J. D. Grainger, *The Roman War of Antiochos the Great*. Leiden, Boston 2002.

Grant 2000 — M. Grant, *Roma'dan Byzans'a*. Çev.: Z. Z. İlkgelen. İstanbul 2000.

Grasberger 1888 — L. Grasberger, *Studien zu den griechischen Ortsnamen*. Würzburg, 1888.

Greatrex 1997 — G. Greatrex, "The Nika Riot: A Reappraisal". *JHS* CXVII (1997) 60-86.

Greaves 2002 — A. M. Greaves, *Miletos*: *A History*. London-New York 2002.

Greenidge and Clay 1960[2] — A. J. H. Greenidge and A. M. Clay, *Sources for Roman History* 133-70 B.C. Oxford 1960[2].

Gregory 2008 — T. E. Gregory, *Bizans Tarihi*. Çev.: E. Ermert. İstanbul 2008.

Griffith 1979 — G. T. Griffith, *A History of Macedonia* II. Oxford 1979.

Gruen 1984 — E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome* I-II. Berkeley, Los Angeles, London 1984.

Hagel-Thomaschitz 1998 — S. Hagel und K. Thomaschitz, Repertorium der westkilikischen Inschriften [= Östrreichische Akademie der Wissenschaften,

Philologisch-historische Klasse, Denkschriften 265, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 22], Wien 1998, 359d, Seleukeia 63.

Hammond 1937a N. G. L. Hammond, "The Sources of Diodorus Siculus XVI". *CQ* XXXI/2 (1937) 79-91.

Hammond 1937b N. G. L. Hammond, "Diodorus' Narrative of the Sacred War and the Chronological Problems of 357-352 B. C.". *JHS* LVII/1 (1937) 44-78.

Hammond 1967 N. G. L. Hammond, "The Origins and the Nature of the Athenian Alliance of 478/7 B. C." *JHS* LXXXVII (1967) 41-61.

Hammond 1969 N. G. L. Hammond, "Strategia and Hegemonia in Fifth-Century Athens". *CQ* XIX/1 (1969) 111-144.

Hammond-Griffith 1979 N. G. L. Hammond and G. T. Griffith, *A History of Macedonia.* Oxford, vol. II 1979.

Hammond 1991 N. G. L. Hammond, "The Sources of Justin on Macedonia to the Death of Philip". *CQ* XLI/2 (1991) 496-508.

Hammond 1994 N. G. L. Hammond, "Philip's Actions in 347 and Early 346 B. C.". *CQ* XLIV/2 (1994) 367-374.

Hanell 1934 K. Hanell, *Megarische Studien.* Lund 1934.

Hansen 1971[2] E. V. Hansen, *The Attalids of Pergamon.* Ithaca-London 1971[2].

Hansen-Nielsen 2004 M. H. Hansen and T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis.* Oxford 2004.

Harding 1985 P. Harding, *From the end of the Peloponnesian War to the Battle of Ipsus: Translated Documents of Greece and Rome.* Cambridge 1985.

Harris 1980 B. F. Harris, "Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism". *ANRW* II 7.2 (1980) 857-901.

Harris 1979 W. V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 BC.* Oxford 1979.

Hassall 1974 M. Hassall, M. Crawford and J. Reynolds, "Rome and the Eastern Provinces at the End of the Second Century B.C.: The so-called 'Piracy Law' and a new inscription from Cnidos". *JRS* LXIV (1974) 195-220.

Head 1977[3] B. V. Head, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics.* London 1977[3].

Heberdey-Wilhelm 1891/2 R. Heberdey und A. Wilhelm, Reisen in Kilikien, ausgeführt 1891 und 1892 [=Kaiseliche Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse, Denkschriften 44 (6)] Wien 1896.

Heichelheim 1930 F. Heichelheim, "Zwei historische Daten im 1. jahrzehnt der Pentekontaetie". *ZfN* XL (1930) 16-24.

Heil 1991 M. Heil, "Einige Bemerkungen zum Zollgesetz aus Ephesos". *EA* 17 (1991) 9-18.

Hellenkemper-Hild 2004 H. Hellenkemper und F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini* 8 1-2: *Lykien und Pamphylien.* Wien 2004.

Herrin 2008 J. Herrin, *Byzantium.* Princeton 2008.

Herzog 1905 — R. Herzog, "Ein Brief des König des Ziaëlas von Bithynien an die Koer". *AM* XXX (1905) 173-182.

Hicks-Hill 1901 — E. L. Hicks and G. F. Hill, *A Manual of Greek Historical Inscriptions*. London 1901.

Highberger 1927 — E. Highberger, *The History and Civilization of Ancient Megara*. Baltimore 1927.

Hill 1906 — G. F. Hill, *Historical Greek Coins*. London 1906.

Hill 1907^2 — G. F. Hill, *Sources for Greek History*. Oxford 1907^2.

Hind 1983/84 — J. G. F. Hind, "Greek and Barbarian Peoples on the Shores of the Black Sea". *Archaeological Reports* 30 (1993-84) 72-97.

Hind 1992/93 — J. G. F. Hind, "Archaeology of the Greeks and Barbarian Peoples Around the Black Sea 1982-92". *Journal of Hellenic Studies Archaeological Reports* (1992-93) 82-112.

Hind 1994 — J. G. F. Hind, "Mithridates". *CAH* IX (1994) 129-161.

Holladay 1986 — A. J. Holladay, "The Détende of Kallias?" Historia XXXV (1986) 503-507.

Hornblower 1982 — S. Hornblower, *Mausolus*. Oxford, 1982.

Isaac 1986 — B. Isaac, *The Greek Settlements in Thrace Until the Macedonian Conquest*. Leiden 1986.

Janin 1964 — R. Janin, *Constantinople byzantine: développement urbain et répertoire topographique*. Paris 1964.

Jones 1971^2 — A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford 1971^2.

Jones 1974 — C. P. Jones, "Diodoros Pasparos and the Nikephoria of Pergamon". *Chiron* 4 (1974) 183-204.

Jones 1987 — N. F. Jones, *Public Organisation in Ancient Greece. A Documentary Study*. Memoirs of the American Philosophical Society 176. Philadelphia 1987.

Kagan 1987 — D. Kagan, *The Fall of the Athenian Empire*. Ithaca 1987.

Kagan 1990 — D. Kagan, *Pericles of Athens and the Birth of Democracy*. London 1990.

Kagan 2003 — D. Kagan, *The Peloponnesian War*. New York 2003.

Kaldellis 2008 — A. Kaldellis, *Hellenism in Byzantium: The Transformation of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition*. Cambridge 2008.

Kallet-Marx 1995 — R. M. Kallet-Marx, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.* Berkeley 1995.

Karababa 2008 — İ. Ü. Karababa, "Başkentliliğin Mimari Dili: Konstantinopolis'in Başkentliliğinin Yeniden Değerlendirilmesi". Şurada: *Marmara Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, YAS* 2. Ed. D. B. Erciyas. İstanbul (2008) 63-74.

Karagöz 2007 — Ş. Karagöz, "Khrysopolis'in koloni kenti olarak tarihteki yeri". Şurada: *Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet kazıları*. İstanbul (2007) 32-53.

Karwiese 1980 — S. Karwiese, "Lysander as Herakliskos Drakonopnigon" *NC* 20 (1980) 1-27.

Katz 1976 — B. R. Katz, "The Siege of Rome in 87 B.C.". *CPh* 71/4 (1976) 328-336.

Kaygusuz 1983 — I. Kaygusuz, "Kimistene'den Yazıtlar". *Türk Arkeoloji Dergisi* XXVI-2 (1983) 111-146.

Kaygusuz 1984 — I. Kaygusuz, "Inscriptions from Kimistene". *EA* 4 (1984) 69-72.

Keaveney 1982a — A. Keaveney, "Young Pompey: 106-79 B.C.". *AntCl* 51 (1982) 111-139.

Keaveney 1982b — A. Keaveney, *Sulla, The Last Republican*. London & Canberra 1982.

Keaveney 1982c — A. Keaveney, "Sulla Augur". *AJAH* 7 (1982) 150-161.

Keaveney 1983 — A. Keaveney, "Studies in the *Dominatio Sullae*". *Klio* 65 (1983) 185-208.

Keaveney 1984 — A. Keaveney, "Who were the Sullani?". *Klio* 66 (1984) 114-150.

Keen 1998 — A. G. Keen, *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and their Relations with Foreign Powers* c. 545-362 B.C. Leiden 1998.

Keil 1897 — B. Keil. "Zur Verwerthung der delphischen Rechnungsurkunden". *Hermes* 32 (1897) 399-420.

King 2004 — C. King, *The Black Sea: A History*. Oxford 2004.

Knibbe 1988 — D. Knibbe, "Legum dicendarum in locandis uectigalibus omnis potestas". *JÖAI* 58 (1988) 129-134.

Knibbe 2000 — D. Knibbe, "Lex Portorii Asiae. Versuch einer Wiedergewinnung de lateinischen Originaltextes des Zollgesetzes der römischen Pronvinz Asia (ΝΟΜΟΣ ΤΕΛΟΥΣ ΑΣΙΑΣ)". *JOAI* 69 (2000) 147-173.

Konishi 1970 — H. Konishi, "Thucydides' Method in the Episodes of Pausanias and Themistocles". *AJPh* 91/1 (1970) 52-69.

Koshelenko 1996 — G. A. Koshelenko and V. D. Kuznetsov "Colchis and Bosporus: Two Models of Colonisation". Şurada: *Colloquia Pontica 1: New Studies on the Black Sea Littoral*. Ed. G. R. Tsetskhladze. Oxford (1996) 17-30.

Köhler 1889 — U. Köhler, "Beiträge zur Geschichte der Pentekontaetie". *Hermes* 24 (1889) 85-100.

Krahe 1937 — H. Krahe, *Die Welt als Geschichte*. Münich1937.

Kretschmer 1934-35 — P. Kretschmer, "Das nt-Suffix". *Revue intern. des éttudes balkaniques* 1. (1934-35) 385.

Kretschmer 1935 — P. Kretschmer, "Βυζάντιον". *Eis mnêmên Spyr. Lamprou.* Athens (1935) 217-218.

Kuban 1994 — D. Kuban, "Bizantion". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul (1994) 258-259.

Kuban 1996 — D. Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi: Byzantion, Constantinopolis, İstanbul*. İstanbul 1996.

Kubitschek 1970[2] — W. Kubitschek, "Byzantion (1)". *RE* III/1 (1970[2]) *col.* 1116-1158.

Landels 1996[3] — J. G. Landels, *Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik*. Çev. B. Bıçakçı. Ankara 1996[3].

Larsen 1936 Jakob A. O. Larsen," The Treaty of Peace at the Conclusion of the Second Macedonian War". *CPh* XXXI/4 (1936) 342-348.

Lasserre 1979 F. Lasserre, "Pausanias (1)". *KP* IV (1979) *col.* 568-569.

Latyschew 1883 W. W. Latyschew, *Über einige aolische und dorische Kalender, Epigraphische Untersuchungen*, St. Petersburg 1883.

Lawall 2002 M, L. Lawall, "Early Excavations at Pergamon and the Chronology of Rhodian Amphora Stamps". *Hesperia* 71/3 (2002) 295-324.

Legon 1981 R. Legon, *Megara, The Political History of a Greek State to 336 BC*. London 1981.

Lehmann-Haupt 1921 C. F. Lehmann-Haupt, "Mit einer Beigabe: Der Sturz des Pausanias, des Themistokles und des Leotychidas". *Klio* XVII (1921) 59-73.

Lepper 1962 F. A. Lepper, "Some Rubrics in the Athenian Quota-Lists". *JHS* LXXXII (1962) 25-55.

Lewia 1995 N. Lewis, "Three Textual Notes on the New Monumentum Ephesenum". *ZPE* 107 (1995) 248.

Lewis 1996 N. Lewis, "On roman imperial promulgations in greek". *Scripta Classica Israelitica* 15 (1996) 208-211.

Liddle 2003 A. Liddle, *Arrian*: *Periplus Ponti Euxini*. Edited with introduction, translation and commentary by A. Liddle. London 2003.

Lightfoot 2002 C. S. Lightfoot, "Constantine's Porphyry Column Reinstated". Şurada: *Efsanelerden Günümüze İstanbul: Seçme Yazılar*. İstanbul (2002) 27-31.

Lintott 1967 A. W. Lintott, "P. Clodius Pulcher-*Felix Catilina*?". *G&R* XIV /2 (1967) 157-169.

Lintott 1971 A. W. Lintott, "The Offices of C. Flavius Fimbria in 86-85 BC". *Historia* XX/5-6 (1976) 696-701.

Lomouri 1979 N. Lomouri, *History of the Pontic Kingdom* Part I 'Rusça'. Tbilisi 1979.

Loomis 1990 W. T. Loomis, "Pausanias, Byzantion and the Formation of the Delian League: A Chronological Note". *Historia* XXXIX /4 (1990) 487-492.

Loukopoulou 1989 L. D. Loukopoulou, *Contribution à l'histoire de la Thrace propontique durant la période archaïque*. Athens 1989.

Loukopoulou-Laitar 2004 L. D. Loukopoulou and A. Laitar, "Propontic Thrace". Şurada: *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Ed. M. H. Hansen and T. H. Nielsen. Oxford (2004) 912-923.

Ma 2002 J. Ma, *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*. Oxford 2002.

Madden 1992 T. F. Madden, "The Serpent Column of Delphi in Constantinople; Placement, Purpose and Mutations". *BMGS* 16 (1992) 111-145.

MacDonald 1982 B. R. MacDonald, "The Import of Attic Pottery to Corinth and the Question of Trade during the Peloponnesian War". *JHS* CII (1982) 113-123.

Mac Donald 1976 W. L. Mac Donald, "Byzantion". *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*. Ed. R. Stillwell. New Jersey (1976) 177-179.

MacMullen 1997 R. MacMullen, *Christianity and Paganism in the Fourth to Eighth Centuries*. New Haven 1997.

Macro 1980 A. D. Macro, "The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium. *ANRW* II 7.2 (1980) 659-698.

Maganzani 2000 L. Maganzani, "I poteri di autotutela dei publicani nella *Lex portus Asiae*". *MEP* 3 (2000) 129-135.

Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*. Princeton, vol. I-II 1950.

Malkin-Schmueli 1994 I. Malkin ve N. Schmueli, "Niçin Kalkhedon (Kadıköy) Bizans'tan Önce Kuruldu". Çev.: N. Narlı, *Toplumsal Tarih* 10 (Ekim 1994) 14-20.

Mango 1963 C. Mango, "Antique Statuary and the Byzantine Beholder". *DOP* 17 (1963) 55-75.

Mango 1985 C. Mango, *Le Développment urbain de Constantinople (IV^e–VII^e siécles)*. 1985 Paris.

Mango-Kazhdan 1991 C. Mango and A. Kazhdan, "Byzantion". *ODB* (1991) 344.

Mansel 1970 A. M. Mansel, "İstanbul'daki Burmalı Sütun". *Belleten* 34 (1970) 189-209.

Mansel 1988[5] A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi.* Ankara 1988[5].

Markle 1974 M. M. Markle, "The Strategy of Philip in 346 B.C.". *CQ* XXIV /2 (1974) 253-268.

Marshall 1905 F. H. Marshall, *The Second Athenian Confederacy*. Cambridge 1905.

Marsigli 1681 L. F. Marsigli, *Osservazioni Intorno al Bosforo Tracio overo Canale di Constantinopoli Rappresentate in lettera all Sacra Real Maesta di Cristina Regina di Svezia*. Roma 1681.

Mattingly 1961 H. B. Mattingly, "The Methone Decrees". *CQ* XI/2 (1961) 154-165.

Mattingly 1965 H. B. Mattingly, "The Peace of Kallias". *Historia* XIV (1965) 273-281.

Mattingly 1966 H. B. Mattingly, "Periclean Imperialism". Şurada: *Ancient Society and Institutions: Studies* Presented to Victor Ehrenberg on his 75th Birthday. Ed. E. Badian (Oxford 1966) 193-223.

Mattingly 1967 H. B. Mattingly, "Two notes on Athenian Financial Documents". *Annuals of British School at Athens* 62 (1967) 13-19.

Mattingly 1997 H. B. Mattingly, "Athens between Rome and the Kings: 229/8 to 129 B.C.". Şurada: *Hellenistic Constructs: Essays in Culture, History and Historiography*. Ed. P. Cartledge, P. Garnsey and E. Gruen, Berkeley-Los Angeles-London (1997) 120-144.

McCoy 1977 J. McCoy, "Thrasyllus". *AJPh* 98/3 (1977) 264-289.

McGing 1980 B. C. McGing, "Appian, Manius Aquillius, and Phrygia". *GRBS* 21/1 (1980) 35-42.

McGing 1986 B. C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*. Leiden 1986.

McGing 1995 B. C. McGing, "The Ephesian Customs Law and the Third Mithradatic War". *ZPE* 109 (1995) 283-288.

McGushin 1992 Sallust. *The Histories*. Translated with introduction and commentary by P. McGushin, vol. I (1992), vol. II (1994). Oxford.

Meier 1999 C. Meier, *Athens. A Portrait of the City Its Golden Age*. Translated by Robert and Rita Kimber. Cambridge 1999.

Meiggs 1984[4] M. Meiggs, *The Athenian Empire*. Oxford 1984[4].

Meiggs-Lewis 1988[6] Meiggs and Lewis, *A Selection of Greek Historical Inscriptions: To the End of Fifth Century BC*. Oxford 1988[6].

Meister 1982 K. Meister, *Die Ungeschichtlichkeit des Kalliasfriedens und deren historische Folgen*. Wiesbaden 1982 [Palingenesia 18].

Meriçboyu 1991 Y. A. Meriçboyu, "Tarih Öncesi Çağlardan Osmanlı Devrine Kadar İstanbul'un Tarihsel Gelişimi ve Bizans'ın Temel Yapıları". *İstanbul İçin Şehr-engiz*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul (1991). 9-55.

Meritt 1925 B. D. Meritt, "Notes on the Tribute Lists". *AJA* XXIX/3 (1925) 321-324.

Meritt 1932 B. D. Meritt, *Athenian Financial Documents of the Fifth Century*. Ann Arbor 1932.

Meritt 1936 B. D. Meritt, "Greek Inscriptions". *Hesperia* 5/2 (1936) 355-430.

Meritt-West 1928 B. D. Meritt and A. B. West, "Correspondences in I. G., I^2 196 and 198" *AJA* XXXII/3 (1928) 281-297.

Meritt-West 1934 B. D. Meritt and A. B. West, *The Athenian Assesment of* 425 B. C. (University of Michigan Pres; Humanities Series XXXIII) Ann Arbor 1934.

Meritt-Wade-Gery 1962 B. D. Meritt and H. T. Wade-Gery "The dating of Documents to the Mid Fifth Century -I". *JHS* LXXXII (1962) 67-74.

Meritt-Gery-McGregor 1939 B. D. Meritt- H. T. Wade Gery- M. F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists*. Harvard Uni. Press. Cambridge Massachusetts. Princeton, New Jersey, vol. I 1939, vol. II 1949, III 1950, IV 1953.

Merkelbach 1990 R. Merkelbach, "Hat der Bithynische Erbfolgelvíeg im Jahr 74 oder 73 begonnen?", *ZPE* 81 (1990) 97-100.

Merle 1916 H. Merle, *Die Geschichte der Städte Byzantion und Kalchedon von ihrer Gründung bis zum Eingreifen der Römer in die Verhältnisse des Ostens*. Keil 1916.

Merola 1996 G. D. Merola, "Il Monumentum Ephesenum e l'organizzazione territoriale delle regioni asiane". *MEFRA* 108.1 (1996) 263-297.

Merola 2001 G. D. Merola, G. D., Autonomia locale – governo imperiale. *Fiscalità e amministrazione nelle province asiane* (Bari 2001) 199-231.

Meyer 1879 E. Meyer, *Geschichte des Königreichs Pontos*. Leipzig 1879.

Meyer 1899 E. Meyer, *Forschungen zur alten Geschichte*. 2 vols. Halle 1892-1899.

Michel 1900 C. Michel, *Recueil d'inscriptions grecques*. Bruxelles 1900.
Millar 1958 C. M. H. Millar, "Some Escapes and Escapers in the Ancient World". *G&R* V/1 (1958) 57-61.
Miller 1916 K. Miller, *Itineraria Romana*. Stuttgart 1916.
Miller 1970[2] J. Miller, "Byzas". *RE* III/1 (1970[2]) *col.* 1158-1159.
Miltner 1964[2] F. Miltner "Perikles (1)". *RE* XIX/1 (1964[2]) *col.* 748-790.
Mitchell 1974 S. Mitchell, *The History and Archaeology of Galatia.* Oxford 1974.
Mitchell 1984 S. Mitchell, "The Greek City in the Roman World- The Case of Pontus and Bithynia". Şurada: *Proceedings of the VIIIth International Congress of Greek and Latin Epigraphy*, Athens 1982. Athens (1984) 120-133.
Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule.* Oxford-New York 1993.
Mitchell 1999 S. Mitchell, "The Administration of Roman Asia from 133 BC to AD 250". Şurada: *Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrundrert*. Ed. W. Eck *et al.*, München (1999) 17-46.
Mitchell 2002 S. Mitchell, "In Search of the Pontic Community in Antiquity". Şurada: *Proceedings of the British Academy* 114. Representation of Empire, Rome and the Mediterranean World. (2002) 35-64.
Mitchell 2008 S. Mitchell, "Geography, Politics, and Imperialism in the Asian Customs Law". Şurada: *The Customs Law of Asia. Ed. by M. Cottier, M. H. Crawford et al.,* (2008) 165-201.
Molev 1976 E. A. Molev, *Mithridates Eupator: The Creation of the Black Sea State* 'Rusça'. Saratov 1976.
Mommsen 1930[3] Th. Mommsen, *The History of Rome* I-IV. Introduction by E. A. Freeman. Translated by W. P. Dickson vol. I-IV. London-New York vol. I 1931[3]; vol. II 1929[3]; vol. III-IV 1930[3].
Mordtmann 1885 J. H. Mordtmann, "Inschriften aus dem Tschinili Kiösck". *AM* IX (1885) 15-20.
Mørkholm 2000 O. Mørkholm, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri: Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar* (İ.Ö. 336-188). Çev.: O. Tekin. İstanbul 2000.
Mosley 1965 D. J. Mosley, "The Size of Embassies in Ancient Greek Diplomacy". *TAPhA* 96 (1965) 255-266.
Mountford 1923 J. F. Mountford, "De Mensium Nominibus". *JHS* XXIII (1923) 102-116.
Murison 1971 C. L. Murison, "The Peace of Callias: Its Historical Context". *Phoenix* 25/1 (1971) 12-31.
Müller 1990[2] K. Müller. *Geographi Graeci Minores*. Paris, vol. I-II 1990[2].
Müller-Wiener 2002[2] W. Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. Çev.: Ü. Sayın. İstanbul 2002[2].
Müller-Wiener 2003[2] W. Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*. Çev.: E. Özbek. İstanbul 2003[2].

Münzer 1964[2]	F. Münzer, "Seleukos (16)". *RE* II/A1 (1964[2]) *col.* 1247.
Münzer 1972[2]	F. Münzer, "P. Rutilius Nudus (30)". *RE* I/A1 (1972[2]) *col.* 1268.
Nachtergael 1977	G. Nachtergael, *Les Galates en Grèce et les Sótéria de Delphes* Brussels 1977.
Nawotka 1997	K. Nawotka, *The Western Pontic Cities; History and Political Organization*. Amsterdam 1997.
Nemirovskij 1978	A. I. Nemirovskij, "Mithridat Eupator, Bospor i vosstanie Skifov". (Mithridates Eupator, The Bosporos and Scythian insurrection). Şurada: *Etudes Byzantinol.* Ed. T. M. Gamkrelidze (1978) 63-70.
Newell 1937	E. T. Newell, *Royal Greek Portrait Coins*. New York 1937.
Newskaja 1955	W. P. Newskaja, *Byzans in der klassischen und hellenistischen Epoche*. Koehler/Amelang-Leipzip 1955 (Rusça 1953 edisyonundan çeviri).
Nicolet 1990	C. Nicolet, "L'a propos de règlement douanier d'Asie. Demosionia et les prétendus quinque publica Asiae". *CRAI* (1990) 675-698.
Nicolet 1991	C. Nicolet, "Le Monumentum Ephesenum et les dimes d'Asie". *BCH* 115 (1991) 465-480.
Nicolet 1993	C. Nicolet, "Le Monumentum Ephesenum et la delimitation du portorium d'Asie". *MEFRA* 105.2 (1993) 929-959.
Nicolet 1999	C. Nicolet, "Le Monumentum Ephesenum, la loi Terentia-Cassia et les dîmes d'Asie". *MEFRA* 111.1 (1999) 191-215.
Niese 1883	B. Niese, "Straboniana". *RhM* 38 (1883) 567-602.
Oberhummer 1965[2]	E. Oberhummer, "Kalchedon (2)". *RE* X/2 (1965[2]) *col.* 1559.
Oberhummer 1970[2]	E. Oberhummer, "Bosporos (1)". *RE* III/1 (1970[2]) *col.* 741-757.
Oberhummer *et. al.* 1970[2]	E. Oberhummer, J. Miller, W. Kubitschek, "Byzantion". *RE* III/1 (1970[2]) *col.* 1116-1158.
Olcay-Seyrig 1965	N. Olcay, H. Seyrig, *Trésor monétaires Séleucides I. Le trésor de Mektepini en Phrygie*. Paris (1965) 1-32.
Oliver 1933	J. H. Oliver, "Selected Greek Inscriptions". *Hesperia* 2/4 The American Excavations in the Athenian Agora: Second Report (1933) 480-513.
Olshausen 1972	E. Olshausen, "Mithridates VI und Rom". *ANRW* I 1 (1972) 806-815.
Olshausen 1978	E. Olshausen, "Pontos (2)". *RE Supple*mentum XV (1978) *col.* 396-442.
Oman 1908	C. W. C. Oman, *The Byzantine Empire*. New York 1908.
Oost 1955	S. I. Oost, "Cato *Uticensis* and the Annexation of Cyprus". *CPh* 50/2 (1955) 98-112.
Ormerod 1997[2]	H. A. Ormerod, *Piracy in the Ancient World*. London 1997[2].
Ostir 1929	K. Ostir, "Vorthrakischer Ursprung des Wortes Βυζάντιον". *Deuxième congrès international des études byzantines*. Belgrade I927. (Belgrade 1929) 23-25.
Otto 1966[2]	W. Otto, "Hermogenes (6)". *RE* VIII/1 (1966[2]) *col.* 862-863.

Özbayoğlu 2003 E. Özbayoğlu, "İkçağda Eyüp". *Eyüpsultan Sempozyumu* VI (2003) 107-111.

Özdoğan 1992 M. Özdoğan, "Tarihöncesi Dönemde İstanbul". *Semavi Eyice Armağanı*. İstanbul (1992) 39-54.

Özsoy *et al.* 1998 E. Özsoy, M. A. Latif, Ş. Beşiktepe, N. Çetin, N. Gregg, V. Belokopytov, Y. Goryachkin and V. Diaconu. "The Bosphorus Strait: Exchange Fluxes, Currents and Sea-Level Changes". Şurada: *Ecosystem Modeling as a Management Tool for the Black Sea, NATO Science Series* 2: *Environmental Security* 47. Ed. L. I. Ivanov and T. Oğuz. (1998) vol. I. 367pp; vol. II. 385 pp.

Pape-Benseler 1863-1870 W. Pape-G. E. Benseler, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Braunschweig 1863-1870.

Parke-Wormell 1956 H. W. Parke-D. E. W. Wormell, *The Delphic Oracle* I-II. Oxford 1956.

Parke 1985 H. W. Parke, *The Oracles of Apollo in Asia Minor*. London, Sydney, Dover, New Hampshire 1985.

Pastor 1996 L. Ballesteros Pastor, "Observaciones sombre la biografía de Mithridates Eupátor en el Epítome de Justino (37. 1. 6-38. 8. 1)". *Habis* 27 (1996) 73-82.

Peake 1997 S. Peake, "A Note on the Dating of the Social War". *G&R* XLIV /2 (1997) 161-164.

Pease 1917 A. S. Pease, "Notes on the Delphic Oracle and Greek Colonization". *CPh* XII/1 (1917) 1-20.

Pédech 1991 P. Pédech, "Deux Grecs face à Rome au I^{er} siècle av. J.-C.: Métrodore de Scepsis et Théophane de Mitylène". *REA* XCIII n^{os} 1-2 (1991) 65-78.

Pekin 2005 F. Pekin, *Efsanevi Başkent İstanbul*. İstanbul 2005.

Perlman 1958 S. Perlman, "A Note on the Political Implications of Proxenia in the Fourth Century B.C.". *CQ* VIII 3/4 (1958) 185-191.

Perlman 1968 S. Perlman, "Athenian Democracy and the Revival of Imperialistic Expansion at the Beginning of the Fourth Century B.C.". *CPh* LXIII/4 (1968) 257-267.

Pick 1895 B. Pick, "Die Personen und Gotternamen auf Kaisermünzen von Byzantion". *NZ* XXVII (1896) 27-56.

Pippidi 1971 D. Pippidi, *I Greci nel basso Danubio*. Milano 1971.

Pohl 1993 H. Pohl, *Die römische Politik und die Piraterie im östlichen Mittelmeer vom 3. bis zum 1. Jh. v. Chr.* Berlin, New York 1993.

Powell 1988 C. A. Powell, *Athens and Sparta: Construction Greek Political and Social History from* 478 B.C. London 1988.

Prasek 1910 J. Prasek, *Geschichte of the Meder and Perser*. Gotha 1910.

Preger 1989^2 Th. Preger, *Scriptores Originum Constantinopolitanarum*. Leipzig 1989^2.

Price 1968 M. J. Price, "Mithradates VI Eupator Dionysus and the Coinages of the Black Sea". *NC* 7/8 (1968) 1-12.

Price 1991 — M. J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalogue*. Zürih/ London 1991.

Price 2004 — S. R. F. Price, Rituel ve İktidar; Küçük Asya'da İmparatorluk Kültü. Çev.: T. Esin. Ankara 2004.

Pritchett 1940 — W. K. Pritchett, "The Term of Office of Attic Strategoi". *AJPh* 61/4 (1940) 469-474.

Raditsa 1969 — L. Raditsa, *A Historical Commentary to Sallust's Letter of Mithridates*. (Doktora tezi) Columbia 1969.

Ramsay 1999 — J. T. Ramsay, "Mithridates, the Banner of Ch'ih-Yu, and the Comet Coin". *HSPh* 99 (1999) 197-253.

Ranowitsch 1947 — A. B. Ranowitsch, "Abhängige Bauern in Kleinasien". *VDI* (1947) 31.

Rapp 2008 — C. Rapp, "Hellenic Identity, *Romanitas*, and Christianity in Byzantium". Şurada: *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*. Ed. K. Zacharia. Cornwall (2008) 127-147.

Rawson 1973 — C. F. Rawson, "The Eastern Clientelae of Clodius and Claudii". *Historia* XXII/2 (1973) 219-239.

Rawson 1987 — E. Rawson, "Sallust on the Eighties". *CQ* XXXVII/1 (1987) 163-180.

Reger 2004 — G. Reger, "The Aegean". Şurada: *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Ed. M. H. Hansen and T. H. Nielsen. Oxford (2004) 732-793.

Reinach 1975[2] — Th. Reinach, *Mithridate Eupator, König von Pontos*. Hildesheim, New York 1975[2].

Reinach 1890 — Th. Reinach, *Mithridate Eupator, roi du Pont*. Paris 1890.

Reinach 1908 — Th. Reinach, "Les mercenaires et les colonies militaires de Pergam". *RA* (1908/12) 183-184.

Rhodes-Lewis 1997 — P. J. Rhodes, D. M. Lewis, *The Decrees of the Greek States*. Oxford 1997.

Rider-Olcay 1987 — L. Rider, N. Olcay, "Le trésor de Kirazlı (*près d'Amasya*)". *IGCH/ Anatolia Antiqua/Eski Anadolu* (1987/I); İstanbul-Paris (1988) 22-34.

Ridley 1982 — R. T. Ridley, Zosimus: *New History*. *Byzantina Australiensia* 2, Sydney 1982.

Riggsby 2002 — A. M. Riggsby, "Clodius/Claudius". *Historia* LI/1 (2002) 117-123.

Rigsby 1996 — K. J. Rigsby, *Asylia. Territorial inviolability in the Hellenistic World*. Berkeley, Los Angeles, London 1996.

Robert 1940 — L. Robert, *Hellenica I: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris 1940.

Robert 1946 — L. Robert, *Hellenica II: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris 1946.

Robert 1949 — L. Robert, *Hellenica VII: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris 1949.

Robert 1950 — L. Robert, *Hellenica VIII: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris 1950.

Robert 1955 — L. Robert, *Hellenica X: Recueil d'épigraphie de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris 1955.

Robert 1966 — L. Robert, *Monnaies antiques en Troade*. Paris 1966.

Roebuck 1948 — C. Roebuck, "The Settlements of Philip II with the Greek States in 338 B.C.". *CPh* XLIII/2 (1948) 73-92.

Roebuck 1959 — C. Roebuck, *Ionian Trade and Colonisation*. New York 1959.

Rolle 1989 — R. Rolle, *The World of the Scythians*. Translated by F. G. Walls. Berkeley 1989.

Romm 1998 — J. Romm, *Herodotus*. New Haven and London 1998.

Rostovtzeff 1932 — M. I. Rostovtzeff, "Foreign Commerce of Ptolemaic Egypt". *Journal of Economic and Business History* IV/4 (1932) 728-769.

Rostovtzeff 1941 — M. I. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Hellenistic World* I-III. Oxford 1941.

Rostovtzeff 1960 — M. I. Rostovtzeff, *Rome*. Transtated from the Russian by I. D. Duff. New York 1960.

Rubinsohn 1993 — W. Z. Rubinsohn, "Mithradates VI Eupator Dionysos and Rome's Conquest of the Hellenistic East". *MHR* VIII/1 (1993) 5-54.

Ruge 1965[2] — W. Ruge, "Kalchedon (1)". *RE* X/2 (1965[2]) *col.* 1555-1559.

Ruge 1965[2] — W. Ruge, "Kyaneai (3)". *RE* XI/2 (1965[2]) *col.* 2236.

Rundell 1979 — W. M. F. Rundell, "Cicero and Clodius: The Question of Credibility". *Historia* XXVIII/3 (1979) 301-328.

Ruzicka 1998 — S. Ruzicka, "Epaminondas and the Genesis of the Social War". *CPh* XCIII/1 (1998) 60-69.

Sallet 1882 — A. v. Sallet, "Beiträge zur antiken Münz- und Altertkumskunde". *ZfN* IX (1882)138-189.

Sallet 1888 — A. v. Sallet, *Beschreibung der antiken Münzen: Taurische Chersonesus, Sarmatien, Dacien, Pannonien, Moesien, Thracien, Thracische Könige*. Königliche Museen zu Berlin Bd. I. Berlin 1888.

Salmond 1996 — P. D. Salmond, "Symphaty fort he Devil:Chares and Athenian Politics". *G&R* XLIII/1 (1996) 43-53.

Salomies 1991 — O. Salomies, "Zu einigen Stellen im Zollgesetz der Provinz Asia". *ZPE* 86 (1991) 184-186.

Samons II 1998 — Loren J. Samons II, "Kimon, Kallias and Peace with Persia". *Historia* 47 (1998) 129-140.

Samuel 1972 — A. E. Samuel, *Greek and Roman Chronology: Calendars and Years in Classical Antiquity*. München 1969.

Saprykin 1997 — S. J. Saprykin, *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman Domination* /VI-I Centuries B.C./. Amsterdam 1997.

Sarıkaya 2009 — S. Sarıkaya, *Hellenistik Dönem'de Asylia: Ionia ve Karia'daki Tapınaklarla Birlikte Kent ve Territorium'lara Tanınan Hiera kai Asylia*. Antalya 2009 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sartre 1995 — M. Sartre, *L'Asia Mineure et l'Anatolie; d' Alexandre à Dioclétien* (IV[e] s. av. J.-C./III[e] s. ap. J.-C.). Paris 1995.

Sartre 2003 — M. Sartre, *L'Anatolie Hellénistique; de l'Égée au Caucase* (334-31 *av.* J.-C.). Paris 2003.

Sayar 1998 — M. H. Sayar, *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung: Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften.* Wien 1998.

Scardigli 1971 — B. Scardigli, "Sertorio: problemi cronologici". *Athenaeum* XLIX (1971) 229-270.

Schäfer 1991 — C. Schäfer, "Zur ΣΦΡΑΓΙΣ von Sklaven in der lex portorii provinciae Asiae". *ZPE* 86 (1991) 193-198.

Schmitt 1969 — H. H. Schmitt, *Die Staatsverträge des Altertums* III. München 1969.

Schlesinger 1933 — E. Schlesinger, *Die griechische Asylie.* Diss. Giessen 1933.

Schneider 1967 — A. M. Schneider, *Byzanz: Vorarbeiten zur Topographie un Archäologie der Stadt.* Amsterdam 1967.

Schönebeck 1936 — H. Schönebeck, *Die griechische Stadtmauer von Byzanz.* Jahrbuch des Deutschen Archaologischen Instituts LI 1936.

Schönert-Geiss 1970 — E. Schönert-Geiss, *Die Münzprägung von Byzantion.* Teil I: Autonome Zeit. Berlin 1970; Teil II: Kaiserzeit, Berlin 1972.

Schweigert 1938 — E. Schweigert, "Inscriptions from the North Slope of the Acropolis". *Hesperia* 7/2 (1938) 264-310.

Schwyzer 1939 — Ed. Schwyzer, *Griechische Grammatik.* Münich 1939.

Scullard 1951[2] — H. Scullard, *Roman Politics*, 220–150 BC. Oxford 1951[2].

Scullard 1980 — H. Scullard, *History of the Roman World*, 753–146 BC. London 1980.

Sealey 1958 — R. Sealey, "On Penalizing Areopagites". *AJPh* 89/1 (1958) 71-73.

Sealey 1960 — R. Sealey, "Theopompos and Athenian Lies". *JHS* LXXX (1960) 194-195.

Sealey 1975 — R. Sealey, "The Causes of the Peloponnesian War". *CPh* LXX/2 (1975) 89-109.

Sealey 1993 — R. Sealey, *Demosthenes and his Time: A Study in Defeat.* Oxford 1993.

Sear 1979 — D. R. Sear, *Greek Coins and their Values.* London, vol. II 1979.

Semerano 1994 — G. Semerano, *Le Origini della Cultura Europea, Dizionari Etimologici*, II. Firenze 1994.

Seyrig 1968 — H. Seyrig, "Monnaies hellénsitiques de Byzance et de Calcédoine". *Essays in Greek Coinage Present to S. Robinson.* Oxford (1968) 183-200.

Shaw 1990 — B. D. Shaw, "Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia". *JESHO* 33 (1990) 199-233; 237-270.

Shuckburgh 1967 — E. S. Shuckburgh, *Lysiae, Orationes* XVI. With analysis, notes, appendices and indeces by E. S. Shuckburgh. London 1967.

Sherk 1969 — R. K. Sherk, *Roman Documents from the East.* Baltimore 1969.

Sherk 1984 — R. K. Sherk, *Rome and the Greek East to the Death of Augustus.* Cambridge 1984.

Sherk 1990 — R. K. Sherk, "The Eponymous Officials of Greek Cities Mainland Greece and the Adjent Islands". *ZPE* 84 (1990) 231- 295.

Sherk 1991 — R. K. Sherk, "The Eponymous Officials of Greek Cities III". *ZPE* 88 (1991) 225-260.

Sherwin-White 1976 — A. N. Sherwin-White, "Rome, Pamphylia and Cilicia". *JRS* LXVI (1976) 1-14.

Sherwin-White 1977 — A. N. Sherwin-White, "Roman Involment in Anatolia, 167-88 BC.". *JRS* LXVII (1977) 62-75.

Sherwin-White 1978 — S. M. Sherwin-White, *Ancient Cos: An Historical Study from the Dorian Settlement to the Imperial Period.* Göttingen 1978.

Sherwin-White 1980 — A. N. Sherwin-White, "The Opening of the Mithridatic War". In Φιλίας χάριν: *Miscellanea di studi classici in onore di Eugenio Manni* IV: (1980) 1979-1995.

Sherwin-White 1984 — A. N. Sherwin-White, *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1.* London 1984.

Siani-Davies 1997 — M. Siani-Davies, "Ptolemy XII Auletes and the Romans". *Historia* XLVI/3 (1997) 306-340.

Smart 1967 — J. D. Smart, "Kimon's Capture of Eion". *JHS* LXXXVII (1967) 136-138.

Smith 1948 — R. E. Smith, "Lysander and the Spartan Empire". *CPh* XLIII/3 (1948) 145-156.

Solin 1991 — H. Solin, "Zum Zollgesetz der Provinz Asia". *ZPE* 86 (1991) 183.

Solovyov 1999 — S. L. Solovyov, *Ancient Berezan: The Architecture, History and Culture of the First Greek Colony in the Northern Black Sea.* Leiden, Boston, Köln 1999.

Souza 1999 — P. de Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World.* Cambridge 1999.

Stähelin 1907^2 — F. Stähelin, *Geschichte der kleinasiatischen Galater.* Leipzig 1907^2.

Starr 1938 — C. G. Starr, "Rhodes and Pergamum, 201-200 B.C.". *CPh* XXXIII/1 (1938), 63-68.

Starr 2000 — C. G. Starr, *Antik Çağda Deniz Gücü* (2000). Çev.: G. Ergin. İstanbul 2000.

Strauss 1984 — B. S. Strauss, "Thrasybulus and Conon: A Rivalry in Athens in the 390s B.C.". *AJPh* 105/1 (1984) 37-48.

Stroud 1984 — R. S. Stroud. "An Argive Decree from Nemea Concerning Aspendos". *Hesperia* 53/2 (1984) 193-216.

Swaddling 2000 — J. Swaddling, *Antik Olimpiyat Oyunları.* Çev.: B. Gürün. İstanbul 2000.

Swoboda 1965^2 — H. Swoboda, "Kimon (2)". *RE* XI/1 (1965^2) *col.* 438-453.

Şahin 1978 — S. Şahin, *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien.* Bonn 1978. *IK* 7.

Şentuna 2001 — C. Şentuna, *Demosthenes: Söylevler.* Ankara 2001.

Taeger 1925 — F. Taeger, *Alkibiades.* Stuttgart 1925.

Taeger 1943 — F. Taeger, *Alkibiades.* München 1943.

Takmer 2006 — B. Takmer, *Lex portorii provinciae Lyciae: Lykia Eyaleti Gümrük Yasası.* (Yayımlanmamış Doktora tezi) Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2006.

Taşlıklıoğlu 1959 — Z. Taşlıklıoğlu, "Rhegion (Küçük Çekmece) Kitabeleri". *Belleten* XXIII/92 (1959) 545-574.

Taylor-West 1928 — L. R. Taylor - A. B. West, "Latin Elegiacs from Corinth". *AJA* 32, 1928, 9-22.

Tekin 1994 — O. Tekin, *Grek ve Roma Sikkeleri*. Yapı Kredi Kolleksiyonu İstanbul 1994.

Tekin 1995 — O. Tekin, "Byzantion'un Palamutları ve Altın Boynuz". *Tarih ve Toplum* 135 (Mart 1995) 43-46.

Tekin 2005[3] — O. Tekin, *Byzans'tan I. Constantinus'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul*. İstanbul 2005[3].

Tekin 2008 — O. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul 2008.

Tekin 2009 — O. Tekin, "Byzantion'un Etnik Yapılanması ve bir Örnek: Bathonea; Bir Lokalizasyon Önerisi Üzerine Düşünceler". *Ark.San.* 132 (2009) 139-141.

Tekin 2010 — O.Tekin, *İstanbul'da Balık ve Balıkçılık*. İstanbul 2010.

Tekin 2010 — O.Tekin, "Eskiçağ'da İstanbul'da (Byzantion) Balık ve Balıkçılık". *İmparatorluklar Başkentinden Kültür Başkentine: İstanbul Sempozyumu Bildirileri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 25-26 Mayıs 2009*. Ed. Feridun M. Emecen. (2010) Baskıda.

Texier 2002 — C. Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Çev.: A. Suat. İstanbul 2002.

Tezcan 1989 — H. Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. İstanbul 1989.

Thompson 1954 — M. A. Thompson, "A Countermarked Hoard from Küçükçekmece". *ANMSN* VI (1954) 11-34.

Thompson 1971 — W. E. Thompson, "Notes on the Peace of Callias". *CPh* LXVI (1971) 29-30.

Thonemann 2004 — P. J. Thonemann, "The Date of Lucullus' Quaestorship". *ZPE* 149 (2004) 80-82.

Thorburn 1997 — J. E. Thorburn, "Sallust and the Grappling Irons at Cyzicus". *AHB* 11/2&3 (1997) 57-60.

Tod 1985[2] — M. N. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions* (Two volumes in oneI): From the Sixth Century B.C. to the Death of Alexander the Great in 323 B.C. Chicago 1985[2].

Tomaschek 1970[2] — W. Tomaschek, "Byzantion (2)". *RE* III/1 (1970[2]) *col.* 1158.

Trever 1925 — A. A. Trever, "The Intimate Relation between Economic and Political Conditions in History, as Illustrated in Ancient Megara". *CPh* XX/2 (1925) 115-132.

Trümpy 1997 — C. Trümpy, *Untersuchungen zu den altgriechischen Monatsnamen und Monatsfolgen*. Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften. Reihe 2. N. F., vol. 98. Heidelberg 1997.

Tsetskhladze 1994 — G. R. Tsetskhladze, "Colchians, Greeks and Achaemenids in the 7th-5th Centuries BC: A Critical Look". *Klio* 1994 76 (1994) 78-102.

Tsetskhladze 2004 — G. R. Tsetskhladze, "On the Earliest Greek Colonial Architecture in the Pontus". Şurada: *Pontus and Outside World.* Stu-

dies in Black Sea History, Historiography and Archaeology. Ed. C. J. Tuplin. Leiden-Boston (2004) 225-278.

Tüner 2002 — N. Tüner, "Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. Şahin-M. Adak, İstanbul (2002) 63-78.

Tüner 2007 — N. Tüner, *Phaselis Antik Kenti ve Territorium'u*. (Yayımlanmamış DoktoraTezi). Antalya 2007.

Vigorita 1996 — T. Spagnuolo Vigorita, "*Lex portus Asiae.* Un nuovo documento sull'appalto delle imposte, Convegno". Şurada: *I rapporti contrattuali con la pubblica amministrazione nell'esperienza storico-giuridica, Torino*, 17-19 ottobre 1994 (Napoli 1996) 3-74.

Vigorita 1999 — T. Spagnuolo Vigorita, "Il *Monumentum Ephesenum* e l'appalto del dazio asiatico. Con qualche osservazione sulle città privilegiate". Şurada: *Ciudades Privilegiadas en el Occidente Romano, Disputación de Sevilla* (Seville 1999) 187-206.

Waddington *et al.* 1925 — W. H. Waddington, E. Babelon et Th. Reinach. *Recueil général des monnaies grecques et romaines de l'Asie Mineure*. Paris 1925.

Wade-Gery 1951 — H. T. Wade-Gery, "Miltiades". *JHS* LXXI (1951) 212-221.

Walbank 1967 — F. W. Walbank, *A Historical Commentary on Polybius*. Oxford, vol. I 1957; vol. II 1967; vol. III 1979.

Walsh 1981 — J. Walsh, "The Authenticity and the Dates of the Peace of Callias and the Congress Decree". *Chiron* 11 (1981) 31-63.

Wankel 1976 — H. Wankel, *Demosthenes. Rede für Ktesiphon über den Kranz*. Heidelberg, vol. I-II 1976.

Wankel 1991 — H. Wankel, "Zum Zollgesetz der Provinz Asia section 1". *ZPE* 85 (1991) 40.

Weinrib 1968 — E. J. Weinrib, "The Prosecution of Roman Magistrates". *Phoenix* 22/1 (1968) 32-56.

Welles 1934 — C. B. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*. London 1934.

Wellesley 1953 — K. Wellesley, "The Extent of the Territory added to Bithynia by Pompey". *RhM* 96 (1953) 293-318.

West 1925a — A. B. West, "The Place of I. G. I, 256 in the Lapis Secundus". *AJA* XXIX/42(1925) 180-187.

West 1925b — A. B. West, "Methone and the Assessment of 430". *AJA* XXIX /4 (1925) 440-444.

West-Meritt 1926 — A. B. West and B. D. Meritt, "Fragments of the Attic Tribute Lists". *AJA* XXX/2 (1926) 137-149.

West 1917 — L. C. West, "Phase of Commercial Life in Roman Egypt". *JRS* VII (1917) 45-58.

Westlake 1955 — H. D. Westlake, "Thucydides and the Pentekontaetia". *CQ* V/1-2 (1955) 53-67.

White 1964 — E. M White, "Some Agiad dates: Pausanias and his sons", *JHS* LXXXIV (1964)140-152.

White 1995 — S. A. White, "Thrasymachus the Diplomat". *CPh* XC/4 (1995) 307-327.

Wiesner 1967 — J. Wiesner, "Zur Frühgeschicthe des Byzantinischen Reiches". Şurada: *Istanbul: Geschichte und Entwicklung der Stadt*. Festschrift zum 60. Geburtstag von Kurt Albrecht. Ludwigsburg (1967) 9-20.

Will 1979²-1982² — E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique* (323-30 av. J.-C.). Nancy, vol. I 1979²- vol. II 1982².

Woerle 1981 — A. Woerle, *Die politische Taetigkeit der Schueler Platons*. Darmstadt 1981.

Zacharia 2008 — K. Zacharia, "Herodotus' Four Markers of Greek Identity". Şurada: *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*. Ed. K. Zacharia. Cornwall (2008) 21-36.

Ziegler 1985 — R. Ziegler, *Städtisches Prestige und kaiseliche Politik. Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jht. n. Chr.* 1985.

Zoepffel 2006 — R. Zoepffel, *Aristoteles, Oikonomika: Schriften zu Hauswirtschaft und Finanzwesen*. Berlin 2006.

Zupanić 1939 — N. Zupanić, "Die dalmatinische Insel Pizych des Konstantin Porphyrogenetos". *Atti del V congresso internazionale di studi bizantini*, 1936 (Rome, 1939) 337.

HARİTALARIN VE RESİMLERİN LİSTESİ

1) *Kentin Kuruluşu*
2) *Megara ve Miletos Kolonileri*
3) *Karadeniz'deki Kolonizasyon Hareketi*
4 Boğazın Topografyası
5) *Boğazın Şekli ve Akıntılar*
6) *Dareios'un Boğaz üzerine Köprü Kurdurması*
7) *Megabazos ve Otanes'in Seferleri*
8) *Ionia Ayaklanması*
9) *Pausanias'ın Byzantion Hakimiyeti*
10) *Peloponnesos Savaşı sırasında Byzantion ve Kalkhedon*
11) *Thrasybulos'un Byzantion-Kalkhedon Seferi*
12) *Müttefikler Savaşı*
13) *Philippos'un Perinthos ve Byzamtion Seferi*
14) *Galatların Hellas'ı İstilası ve Küçük Asya'ya Geçişleri*
15) *Birinci Mithradates–Roma Savaşı*
16) *Hellas Savalarşı*
17) *Sulla, Lucullus ve Fimbria'nın Güzergahları*
18) *IV. Nikomedes'in Vasiyeti ve Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı*
19) *VI. Mithradates'in Kyzikos Kuşatması*
20) *Kentteki Surlar*
21) *Kentteki Tapınaklar ve Yapılar*
22) *Boğazın Trakya Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar*
23) *Boğazın Bithynia Yakası'ndaki Kültler ve Limanlar*

DİZİN

A

Abonouteikhos (İnebolu), 346, 488
absinthium 253
Abydos (Nara) 17, 35, 59, 64, 70-71, 75, 109, 115-116, 128, 148-149, 153-155, 177, 282-283
acacia 254
Actium 29, 356-357
Adramitteion (Edremit) 298
Adrasteia Dağı 340
Adrasteia Ovası 343
Aeneas 435
Afrika 10, 305, 356
Agatokles 100, 217-218
Agesandridas 123
Agis 114, 131, 249
Agrianios (Ağustos), 373
Aianteion 460
Aias 435, 446, 460, 492
Aietes 36, 462, 468, 474
Aigos potamoi (Karaköy) 37, 76, 129, 147, 156
Ainos (Enez) 289, 461
Aiolis 53, 60, 154, 243, 287, 361
Aiskheida 365
Aison, Iolkos kralı 36
Aison -Atinalı- 99
aisymnetai 367
Aitolia 36, 247-248, 270-276, 278, 283, 285, 288, 295
Aitolia'lılar 271-273, 275, 278, 288
Akademeia 185, 193
Akarnania 247
Akdeniz 14, 21, 29, 50, 95, 245-246, 251-255, 259-269, 273, 290-291, 296, 301-303, 323, 327, 329, 338, 348, 354, 379-380, 383, 398, 411, 413, 417, 433, 442, 500, 502
Akhaia 97, 137, 144, 248, 282, 285, 295, 352
Akhaios 226, 260-266
Akherusia 85
Akhilleus 424, 435, 446, 492
Akhilleus Hamamı 424, 446
Akikhorios 226
Akritas (Tuzla) 400, 489
Albinus, A. Postumius 305
Aleksandreia (İskenderiye) 238, 354
Aleksandreia Troas 87, 284
Aleksandros, Aitolia'lı 36,
Aleksandros, Sahte yalvaç 488
Alketas 205-206, 211
Alkibiades 19, 49, 102, 106-126, 128-129, 133, 159, 258, 363, 425, 464, 497
Amadokos 172, 291, 501
Amanthos 67
Amaseia (Amasya), 13, 221, 346
Amastrianon 448
Amastris, Herakleia Pontike Kraliçesi 214-215, 221, 235
Amastris (Amasra) 239, 305, 346, 448
Amedokos 150
amia (palamut/torik) 48, 419, 421
Amisos (Samsun) 21, 28, 103, 105, 346
amomum 253
Amorgos 210
Amphiaraos 35, 420, 449, 458, 463, 493
Amphiktyonik Birliği 274-275
Amphitrite 448, 468
Amykos, Bebrykes kralı 24, 484-485
Amykos (Beykoz) 414, 462, 484-485
Amyrtaios 95
Anaksibios 136, 140-146, 153, 429
Anaktorion 170
Anapa 391
Andriskos 298, 299
Andromakhos 265
Andros 66, 249, 539
Ankyra (Ankara) 54, 234, 237, 238
Ankyreion (Kum) Burnu 45, 467, 472-473
Antalkidas 154-158, 169, 387, 497
Antalkidas Barışı 387
Antandros (Yarmata Tepesi) 65, 113, 123, 154

Antigoneia 215
Antigonos Doson 270
Antigonos I Monophthalmos 204-214, 216, 218-219, 221-223, 366, 498-499
Antigonos II Gonatas 222-225, 227, 231 -232, 241-242, 246-247, 249
Antiokhos I Soter 223, 225-226, 231-234, 237-239, 245, 248, 455, 499
Antiokhos II Theos 228, 243-246, 267, 376, 392, 461, 499
Antiokhos III Megas 261-262, 265, 270, 274, 277-278, 280, 282, 284- 291
Antiokhos IV Epiphanes 291-293, 381-382
Antiokhos II Hieraks 228, 261, 262
Antipatros 195, 204-205, 211, 230
Antoniana 401
Antonius Marcus, *orator* 301
Antonius, Marcus 301-302, 356-357
Apameia (Dinar) 290
Apameia Antlaşması 300
Apameia Myrleia (Mydanya) 337-338
Apaturios 261
Apesas/Aphesas Dağı 457
Aphrodisios 219
Aphrodite 283, 388, 430, 433, 435, 444-445, 452, 456, 459, 464, 467, 477, 487, 490
Aphrodite *Galenaie/Praeia* Tapınağı 449
Aphrodite Tapınağı 430, 445, 452, 487
Apollodoros 180, 183, 468
Apollon 8-9, 12-13, 22, 81, 85, 92-93, 170, 233, 236-237, 240, 274-277, 292-293, 312, 373, 388, 393, 395-397, 424, 430, 435, 438-439, 443, 446, 448-449, 451, 453, 458-459, 461, 464, 467, 471, 477, 488, 490, 491, 493, 506
Apollon Khresterios/Pythios 274-275, 488
Apollonia (Sozopol) 29, 72, 214, 384, 427
Apolloniatis/Meletopolitis (Ulubat) Gölü 344, 428
Apollonios 237
Aquillius, Manius 300-301, 307, 309
Arados 354
Ares 477, 488
Argo 5, 24, 35-36, 440, 465, 468, 470, 472-474, 477-478
Argolis 399, 457
Argonaut 24, 465, 472, 474-475, 477, 484
Argos 5, 35, 86, 96, 293, 382, 385, 443, 492
Argos, Yüz gözlü dev 5
Argos, Phriksos'un oğlu 474
Argyronion (Macar Tabya) 42, 483
Ariarathes, Pers satrabı 202
Ariarathes IV Eusebes 288, 290, 292
Ariarathes V. Eusebes Philopator 300
Ariarathes IX Eusebes Philopator 306
Ariobarzanes, Daskyleion satrabı 155
Ariobarzanes I Philoromaios 303, 307-308, 312, 321
Ariobarzanes, Pontos kralı 29, 238-239
Aristagoras 66-70, 73
Aristeides, Lysimakhos'un oğlu 78, 82-83, 85, 87, 90-91, 362, 496
Aristes 180, 183
aristolochia 254
Ariston 53, 60, 63-64, 123, 129, 361-362, 496
Aristonikos 300-301, 304-305, 501
Aristonymos 22, 461
Arkadia 58, 85, 137-138, 144, 351, 452, 457
Arkadion 424
Arkhebios 151, 152
Arkheion (Ortaköy), 22, 461
Arkhias 22, 461
Armene (Ak Limanı), 137
Armenia 202, 241, 303, 308, 346
Armenia Minor 305
armoracia 254
Arnapes 120
Arrhidaios 204-211
Arsakes 299
Arsinoe 218-219, 223, 235
Artabazos, Daskyleion satrabı 75, 79-80, 88-89
Artabazos, Phrygia satrabı 168
Artakserkses I 96

Artakserkses II Mnemnn 135-136, 151, 154, 156, 168, 170
Artakserkses III Okhos 170-171, 181, 187
Artaphrenes 64, 67, 69, 71, 73
Artemis 37, 58, 192, 341, 397, 409, 430, 432, 435, 443-445, 448-453, 459, 462, 466, 477-478, 491, 493
Artemis *Diktynna* Tapınağı 462, 491
Artemis *Lampadephoros* Tapınağı 409
Artemis *Phosphoros/Lucifera* Tapınağı 411, 449, 459, 491
Artemision 17, 74
Artemisios (Nisan) 373
Aryandes 75-77
Asandros 204
asarum 253
Asia 14, 87, 300, 304, 323-325, 327-329, 331, 339, 392
Asklepios 242, 321, 488
Aspasia 102
Aspendos 152, 231, 328
Assur 58, 452
Astakenios (İzmit) Körfezi 344-345
Astakos (İzmit) 17, 18, 19, 21, 104, 212
Astakos, Magara'lı kolonist 19
Asteropaios 462-463
Atarneus (Çandarlı) 71
Athamas 475
Atheas 196-197
Athena 25, 89, 171, 262, 281, 283, 326, 390, 393, 395-396, 443, 445, 447, 449, 451, 458, 477, 490, 493
Athena *Ekbasios* Tapınağı 430, 451
Athena *Ilias* 326
Athena *Khalkioikos* Tapınağı 89
Athena *Nikephoros* Tapınağı 262, 281, 283
Athena *Promakhos* Sunağı 449, 458
Athena Sunağı 451
Athenaios, II. Eumenes'in kardeşi 295, 297
Athenodoros 170
Athenokles 28
Athyras 399
Atina 28, 67, 73, 76-78, 83-84, 88, 90-130, 133, 149-151, 155-156, 158-171, 174-178, 185, 187-195, 198-200, 202, 210, 213, 315, 363,-364, 366, 368-369, 376, 379, 381, 384-385, 388, 402, 420, 496, 497, 502
Atinalılar 19, 28, 49, 67, 73, 75, 77-79, 82-83, 85, 88, 90-99, 102-107, 109, 111-112, 115, 121, 123, 125, 127-129, 131, 133, 149-152, 154-169, 172, 174-177, 187-188, 190-191, 194-195, 198-199, 202, 258, 363, 378, 497, 498
Attaleia (Antalya) 328
Attalos I Soter 226, 236, 260-262, 272-273, 278-283, 285
Attalos II Philadelphos 237, 295-298
Attalos III Philometor 297, 299-301, 304
Attika-Delos Deniz Birliği 90-92, 95, 98, 100-108, 111, 116, 119, 127, 130, 248, 363, 364, 382, 386, 496, 497, 498
Augustaion 441-442, 445
Augustus 343, 397, 441-442

B

Bakkha Tepesi 462
Bakkhos 459, 463
Balbura 324
Barbyses (Kağıthane Deresi), 5-9, 13, 414, 416, 418, 493
Bargylia 283
Bathykolpos (Büyükdere Körfezi) 414, 463, 464
Bebrykes 24, 484
Bebrykia 24, 37, 484
Bellisaros 400
Bennykhion/Gronykhia Ovası 485
Bisaltes 71
Bithynia 19-22, 24, 30, 36-37, 43, 105-106, 117, 138-140, 142, 201, 203-204, 212-213, 224, 231-238, 241-248, 251, 258-260, 262-269, 278, 285, 290, 296-297, 300, 305-309, 312, 321, 326-328, 330, 334, 337-338, 344-347, 379, 382, 399- 400, 405, 473-474, 476, 478, 480-482, 484, 486-488, 499-500
Bithynia Trakyalıları 117, 142

Bizye 8, 396
Boidion 32, 49, 189, 190
Boiotia 14, 28, 74, 87, 97, 114, 122, 124 -125, 161, 164, 186, 202, 221, 225, 293, 314, 350, 382, 458, 492
Bolgios 227, 229
Bolos 420, 459, 491
boraks 21
Bosporios (Haziran) 373
Bosporos/İstanbul Boğazı 1, 4, 5, 8, 10, 14, 19, 24-5, 28-29, 31-38, 40-46, 48-50, 53-54, 56-60, 62, 70-71, 84, 90, 92-93, 97, 102-103, 105, 111-113, 116, 121, 128-129, 137-138, 144, 151, 155-156, 162-163, 172, 181, 188-189, 192, 194, 200, 214, 222, 234, 251, 254-255, 264, 307, 309, 312, 320, 324, 328, 331, 345, 361, 377, 379-380, 405, 407, 413, 418, 420, 423, 429-430, 440-445, 451-453, 465, 466, 489, 490-492, 500
Bosporos Akra/Sarayburnu, 6, 8, 12-13, 24, 43, 47-48, 121, 189, 424, 428-430, 451-452, 459-460, 490-492, 495
Boukoleon 424
Brasidas 105
Brennos 226, 257, 275
Brogitaros 353
Brutus 355-356
Bubon 324
Büyük Phrygia 300
Byrikhos 365
Bysbikos 100
Bythias 462
Byzas 5-11, 33, 237, 397, 398, 414, 418, 424, 428-430, 442, 449, 475, 490, 492, 495

C

Caesar, Gaius Iulius 29, 38, 230, 348, 350, 353-355, 367, 435, 455, 467, 501
Caesoninus, Lucius Calpurnius Piso 347, 349-353
Caligula 397, 409
Calpurnia Soyu 350
Caracalla 11, 407, 409, 432, 437, 450
carcharia 420
Cassius 355-356
Cato, Marcus Porcius 253, 271, 281, 348, 349, 350-351
Cicero, Marcus Tullius 348-353, 355, 501
Cilicia Eyaleti 302-303, 331, 348, 557-558
Cimbri 305, 306
Cinna, Lucius Cornelius 313-314
Clodius/Claudius, Publius Pulcher 347-351, 353
Constantinus 11, 14, 23, 47, 87, 372, 416, 427, 428, 432-433, 437-450, 459, 462, 465, 487, 491
Cotta, Gaius Aurelius 328
Cotta, Marcus Aurelius 331, 334-338, 344, 347
Curio, Gaius Scribonius 321

Ç

Çanakkale, 12, 14-15, 31, 35, 41, 43, 50, 54, 56, 59, 62, 67, 69-73, 75, 77, 82-84, 90-92, 97-98, 102-104, 107-116, 118, 123, 125, 128-132, 148-156, 162, 166, 172-174, 177, 179, 181, 188-191, 197-198, 202, 208, 210, 211, 214, 218, 228, 230-231, 233, 245, 257, 264, 284, 286- 287, 289, 297, 312, 320, 338, 361, 385, 413, 419, 420
Çılgın Daphne 483

D

Damagetos 199, 362, 371
Damalis Bosporos'u 34
Damalis/Bous (Salacak) 32, 43, 47-48, 56, 60, 416, 486-487
Damalis/Bous heykeli 189
Danuvius/Istros (Tuna) Irmağı 9, 54, 60, 63, 64, 173, 201, 239, 361
Dardanos Antlaşması, 320, 324-325
Dareios I, 4, 12, 36, 40, 53-69, 71-73, 361, 452, 456, 469, 480, 496
Dareios II, 119
Dareios III, 202-203
Daskyleion (Manyas) 62, 64, 79, 89, 107, 109-110, 116, 118, 155, 203, 328, 496

Daskylitis (Manyas) Gölü 207, 343, 401, 421-422
Datames 28-29
Deinokrates 280
Deiphobos 435
Delos 161
Delphin 460
Delphoi 13, 25, 81, 85, 169-170, 226-227, 229, 257, 274-276, 294, 302, 369, 371, 381, 438, 439, 460, 488
Delta 144, 399, 421
Demainetos 154
Demeter 16, 240, 370-371, 373, 391-397, 406-407, 430, 445, 453, 459, 477, 491, 493
Demetrios 195, 212-216, 222, 224, 230, 232, 250, 285, 298, 455, 498
Demokrates 280
Demonesos/Khalkitis (Heybeliada) 21-22
Demosthenes 163, 174, 176-178, 198-199, 435, 474
Demoteles 99
Demylos 276, 277
Derkos/Delkos (Terkos) Gölü 399, 421
Derkylidas 148, 152-153
Didyma (Didim) 274, 312
Dindymon Dağı, 440, 465
Dion 173
Dionysios (Şubat) 373
Dionysodoros 280
Dionysopolis 72
Dionysos 59, 293, 371, 395, 397, 424, 430, 452-453, 456, 488, 493
Dioskurias (Sukhumi) 29, 391
Diospolis 346
Diotimos 120, 154
Dipoenos 443
Doidalsos 19
Dolionis 343
Dor 11, 14, 16, 20, 82, 87, 97, 102, 158, 364, 368, 372-373, 388
Dorkis 88
Dorotheos 121
Dorylaion (Şarhöyük) 215
Drys 400, 458

E

Ege 15, 21, 29, 31, 43, 50, 56, 84, 104, 129, 148, 159, 174, 203, 222, 242, 245-246, 248-249, 251-252, 254-255, 269, 284, 290, 301, 309, 312, 323, 338, 344, 356, 376-377, 379, 385, 398, 408, 411, 413, 417, 495, 496, 502
Ekdikos 150
Elaia (Kazıkbağları) 297
Eni 391
Epameinondas 161-162, 498
Epeiros 225
Ephesos 67, 106-107, 149, 157, 213-215, 248, 286-288, 321-323, 327, 330, 335, 387, 443, 448-449, 466, 497
Ephesos'luların Limanı/Ephesiates 466
epibatai 70
Epidamnos 101
epikopoi 70
Epikrates 427
Epiteles 99
Eros 433, 444, 479
Etazeta 241, 264
Eteonikos 142-143
Euboia (Eğriboz) 20, 36, 73, 97, 108, 114, 168, 175, 177, 288, 295
Eubulos 168
Eudemos 292-293, 368-369, 381
Eugenios Kulesi 424, 429, 446
Eukleios (Marrt) 373
Eumakhos 49, 112, 334, 338
Eumenes, İskender'in sekreteri 202, 204-206, 211
Eumenes, Philetairos'u kardeşi 239
Eumenes II Soter 288-289, 290-291, 294-296, 300
Eumenes III/Aristonikos 300
Eupatoria 254
Euphrates (Fırat) 54, 57, 303, 346, 440
Eupolis 427
Euromos 283
Euron 489
Eurostos Tapınağı 487
Eurymedon (Köprüçay) 94, 152
Euryptolemos 120, 121

F

Fannius, Lucius 321
Fenike 17, 72, 94- 95, 211, 249, 269, 329, 391
Fenikeliler 72, 496
Fimbria, Flavius 314-315, 317-318, 320 -321, 323
Flaccus, Lucius Valerius 314-315, 317, 320, 412, 469, 470, 472, 484
Flamininus, Titus Quinctius 282, 284-285, 479

G

Gabinius, Aulus 349
Galat 227-230, 233, 236-237, 243, 257 -261, 275, 289, 306, 353, 382, 455, 499
Galatia 238, 288-289, 300, 305-306, 328, 334, 552
Galatlar 222, 225-234, 237-238, 243, 246, 257, 270, 275, 499
Gallia 226, 230, 329
Gallia Cisalpina 331, 352
Gallienus, Lucius Licinius Egnatius 385, 396, 397
Gazelonitis 253
Ge 430, 445, 453, 480
Germen 305
Glaukos 477
Gorgias 355
Gronykhia/Bennykhion Ovası 485

H

Hades 195, 430, 448, 456, 477
Hades/Plouton Tapınağı 456
Hagia Sophia 14, 121, 433, 435, 442, 450, 455, 491
Haimos 9, 228
Halys (Kızılırmak) 67, 216, 221, 238, 253, 325, 346
hamsi 412
Hannibal 271-273, 281, 286-287, 290, 539
Hapsasieion 457
Harpagion 109
Hebros (Meriç) 289
Hekate 192-193, 444-445, 462, 491
Hekatodoros 259, 369-370, 394
hekatostys 365
Heliksos 107, 115, 122, 126, 133
Helios 430, 433, 440, 448, 453, 488
Hellas, 15-16, 36, 53, 56, 66-67, 70, 73, 77, 79, 80, 82, 84, 88, 90-91, 96, 102, 135-136, 140, 144, 158, 160, 169, 172, 174-175, 181, 188, 198, 201-202, 205-206, 213, 224-230, 233, 246, 254, 257-258, 269- 270, 275, 282, 285, 288, 295, 308, 313-316, 322, 350, 352, 354- 356, 359, 362, 365, 377, 379-381, 384-385, 419, 424, 433, 464, 474, 477, 496, 500
hellenotamiai 91
Hellespontos 12, 14, 53, 60, 62-63, 73, 75, 78, 84, 90, 93, 100, 115, 172, 180, 183, 202-212, 218, 230, 237, 282, 289, 338, 484
Hellespontos Phrygia'sı 202, 204, 212
Hephaistos 477
Hera 5, 31, 49, 59, 64-65, 72, 190, 371, 430, 444, 448, 455-457, 468, 477, 490, 492
Hera Tapınağı 5, 59, 64-65, 72, 456-457
Heragoros 487
Heraia Akra 64, 72, 457
Heraios (Ekim) 373
Herakleia Pontike (Karadeniz Ereğlisi) 17, 28, 32, 81, 85, 103-105, 137-138, 142, 203, 212, 214-215, 219-225, 231-232, 234-235, 237, 239, 241, 243-248, 254, 260, 270, 289, 295, 357, 359, 364-365, 370, 401, 415, 474, 478, 484, 499, 500
Herakleia'lılar 219-222, 231-232, 235, 239, 246, 260, 289, 357
Herakleides 66, 151-152, 219, 235, 289
Herakleitos 435
Herakles 14, 35, 37, 82, 133, 157, 244, 387, 397, 430, 434-435, 437, 443, 474, 483, 490, 491
Herakles'in Yatağı (Yuşa Tepesi) 483
Hermaion Burnu (Neokastron/Rumeli Hisarı), 42, 46, 47, 56
Hermes 5, 133, 374, 397, 435, 477, 493
Hermogenes 231-232
Hermokrates 334
Hermonassa 29

Hermos (Gediz) 219
Herodoros 474
Hestia 160, 419, 430, 477
Hestiai (Akıntı) Burnu 25, 37, 42, 47-48, 462
hieromnamon 370-371
Hieron 35, 37, 40-42, 47, 142, 214, 216, 223-224, 227, 231, 261, 263, 268, 272, 286, 290, 294, 298, 315, 400, 478, 480-481, 483, 491
Hipodrom 121, 432-441, 443, 450
Hippias 73
Hippios Sunağı 434
Hippokrates 116, 117-118
Hipponeas 365
Hipposthenes 458, 491
Histiaios 61, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 71
Homeros 9, 26, 435, 456, 468, 470
hoplitai 70
horaia 410
Hyakinthios (Temmuz)373-374
Hypios (Büyükmelen Çayı) 345

I

Iason 5, 24, 35, 36, 42, 440, 461, 465, 468, 473, 475, 477, 483, 489
Iasonion 461
Iasos 106-107, 157, 248, 283, 387, 497
Ilion 129, 284, 323, 326
Ilion Birliği 284
Illyria 10, 201, 271
Imbros (Gökçeada) 66, 156, 165, 170, 496
Inaros 95
Io 5-6, 31, 34, 48-49, 189, 386, 417, 487, 492
Ionia 14, 53, 60, 66-75, 82, 87, 90, 97, 107, 124-125, 128, 135, 155, 203, 243, 287, 297, 361-362, 496
Ionia Ayaklanması 71, 73, 362
Iphikrates 137, 154-156, 165, 167
Ipsos Muharebesi 216, 219, 221, 498
Iris (Yeşilırmak) 221, 253
Isis 392, 462, 488-489
Isokrates 97, 160, 167-169, 178, 435
Isthmia 200, 286
Istria 29, 72, 239-240, 249-250, 384, 500
Istros/Danuvius (Tuna) Irmağı 9, 54, 60, 61, 173, 201, 239, 249, 361
Iudaia 290
Iugurta 305
Iustinianus 400, 428, 435, 442, 456, 483, 488, 489

İ

iaspis 21
İskender 4, 28-29, 57, 186, 193-194, 201-205, 211, 213, 216, 219, 222- 223, 227, 240, 249-250, 308, 312, 390, 406-407, 498
İskit 4, 9, 53, 61-64, 69, 71-72, 196-197, 240, 249, 269, 361, 379, 456, 460, 496
istiridye 42, 411, 413, 418-419
İtalya 155, 225, 254, 271, 282, 298, 301, 313, 322, 331, 354-356

K

Kadınlar Limanı (Balta Limanı) 10, 414, 462-463
Kaikos (Bakırçay) 71, 231
Kalas 203
kalkan 137, 413, 418, 438
Kalkhas 20, 435
Kalkhedon 1-2, 4, 9-14, 17-25, 29, 32, 34-43, 45, 48-50, 54, 60, 62-63, 64, 66-67, 69-72, 90-93, 95, 98, 100, 102-123, 127-130, 138, 141, 143, 148-155, 157, 162, 170-171, 189-190, 193, 195, 201, 203-205, 208-215, 220-225, 231-236, 240, 244, 246-250, 254, 258, 263, 267, 269, 273-279, 283, 285, 287, 291, 293-296, 304, 307, 309, 312, 317, 320, 322-323, 326, 328-329, 334-347, 352-357, 363-371, 374, 376, 382, 386, 389, 391, 393-396, 400, 404, 406, 410, 413-418, 421, 429-430, 452, 461, 465, 468-469, 475, 478, 480-491, 496-499, 502
Kalkhedon Deresi 19, 20, 487
Kalkhedon Herakleion'u 116, 118
Kalkhedon'lular 23, 70, 106, 129, 154, 170, 235, 263, 275, 293, 312, 347, 354, 363, 377, 415, 461
Kalkhedonia 20

Kallatis 29, 72, 214, 239-241, 246, 249 -250, 370, 384, 500
Kalles 243
Kalligeiton 266, 371
Kallimedes 263, 482
Kallipolis (Gelibolu) 100
Kallippos 99
Kallisthenes 96, 99, 529
Kalpe (Kerpe) 138, 139, 140
Kalykadnos (Göksu) 291, 369, 381
Kappadokia 28, 54, 202, 204, 212, 220 -222, 238, 288, 290, 300, 303, 306-307, 312, 321, 328, 334, 346
Karadeniz 14-15, 17, 21, 23-24, 26, 28 -33, 35, 37-51, 54, 56-57, 60-62, 70 -72, 81, 84-85, 90, 92, 97-98, 102-107, 109, 111-112, 114, 128-129, 136-138, 144, 151-152, 156, 159, 162, 173-175, 188, 195, 201-202, 204, 207-208, 213-215, 221, 228, 238-246, 249-260, 263-264, 267-269, 284, 287, 291, 309, 328-330, 340-341, 345, 354, 376- 385, 389, 391-395, 399, 401, 408-409, 411-417, 420, 423, 427, 455, 461, 463, 465-488, 490, 495-496, 498-500, 502
Karandas (Fındıklı) 460
Kardia (Bakla Burnu) 95, 172
Karia 67, 69-71, 94, 128, 164, 203-204, 237, 281, 286, 290, 323
Karia'lılar 67
Karneios (Kasım) 373
Kassandreia 223
Kassandros 206, 208, 211, 213-214
Kastor ve Polydeukes 35, 438
Katangeion (Çubuklu) 414
Kaunos 67, 107, 539
Kerasos (Giresun) 28-29, 254
Kerkyra 17, 101-102, 373
Keroessa 6, 9-10, 417-418, 430, 492
Kersobleptes 172
Khabrias 164
Khaironeia 314, 323
Khalkides 460
Khalkidike 171, 198
Khalkis 17, 20-21, 36, 168, 288, 295
Khalkitis/Demonesos (Heybeliada), 21, 22
Khares 32, 49, 164-165, 167-168, 183, 188-191, 193
Kharybdis 353
Kheirisophos 136-138
Khelai (Keçeli Liman) 462, 474-475
Khemarrous 414
Khersonesos (Gelibolu Yarımadası) 12, 61, 63, 71-72, 75, 95, 99-100, 118-120, 129, 135, 142, 146-149, 154, 171, 173-174, 176-179, 181, 194, 196, 198-199, 218, 276, 279, 287, 320, 350
Khersonesos (Sivastopol) 29, 103, 364, 370
Khionis 99
Khios (Sakız) 69, 71, 82, 84, 99, 102, 106-108, 157, 159-169, 174, 185, 194, 197, 248, 253, 271-273, 279-281, 283, 354, 380-381, 387, 444, 498
Khrysokeramos (Beylerbeyi) 47
Khrysokeras (Haliç) 6, 8, 13, 43, 48, 121, 191-192, 378, 407-408, 415-419, 423-424, 427-429, 445, 457-459, 463, 490
Khrysopolis (Üsküdar), 8, 21, 30, 32-33, 37, 43, 49, 111-112, 114, 120, 130, 138, 141-143, 189-190, 258, 430, 451, 485-488
Khrysorrhoas (Kavakdere) 466
Kıbrıs 21, 67, 69, 78, 94-96, 156, 302, 348-351, 354, 372
kılıç balığı 219, 411, 413-414, 417
Kırım 31
Kız Kulesi 415-416
Kibyra (Gölhisar), 324
Kieiros (Konuralp) 220, 231, 234-235, 246-247, 499
Kiklad Adaları, 66, 73, 98, 148, 152, 278, 282
Kikonion (Çengelköy yakınları) 37, 43, 57, 60, 416
Kilikia 212, 286, 290
Kilikia Pedias 302
Kilikia Trakheia 212, 301-302

Kimmeria Bosporos'u 29
Kimon 77-79, 82, 83, 85, 87, 90, 94-95, 97, 362
Kios/*Prusias ad mare* (Gemlik) 70, 121, 202, 204, 208, 241, 247, 273, 278, 285, 337-338
Kition 95
Klaros 274, 488
Klazomenai (Urla) 156
Kleandros 138, 139, 140, 141, 145
Klearkhos 107, 109, 115, 122-124, 131-135, 137, 361, 369, 475
Kleitos 208-212
Kleon 98, 105, 443
Kleonike 84-85
Kleopatra 356, 540
Knidos 107, 148, 150, 152, 157, 302, 387, 444, 497
Kniphon 99
Koes, Mytilene tiranı 63, 66-67
Koiratadas 122, 126, 128, 144
Kokkonas 488
Kolkhis 5, 14, 24, 29, 36, 42, 253, 305, 354, 412, 414, 440, 461, 463, 465, 470, 473-475, 477
Kollytos 155
Kollytos'lu Thrasybulos 155
Kolonai 87
Kolophon (Değirmendere) 215
Kommagene 290
Kommontorios 228, 257
Konon 129, 148-149, 158, 387-388
Korakion (Fil Burnu) 373
Kore Tapınağı 430, 445, 453
Korinthos 17, 101, 201, 206, 270, 301, 371-373, 386-387, 390, 393, 395, 436-437, 447, 457, 467, 492, 496
Kos 159, 164-165, 168-169, 174, 185, 212, 242, 248-249, 268-269, 354, 373, 498
Kothon 266, 371
Kotyora (Ordu) 28, 252
Krateros 96, 204
Kronos 20, 444, 488
Ksanthippos 75
Ksenogoras 474
Ksenophantos 264
Ksenophon 1, 28, 102, 109, 111-113, 115-116, 122, 124-126, 133, 136-150, 152, 154, 158, 160, 221, 253, 421, 425, 429, 435, 485-486
Kserkses 40, 54, 56-57, 59, 73, 78-80, 88, 96
Kurupedion 219, 221-222, 225-226, 235, 499
Kutsal Dağ, 142, 147
Kuzey İttifakı 220-221, 224-225, 231-234, 238-239, 242, 244-248, 270, 499, 500
Küçük Asya 21, 23, 28, 30, 43, 62, 64, 70, 79, 82, 91, 105, 107, 119, 121, 135-136, 140, 147-149, 151, 154, 181, 183, 185, 201-202, 205-206, 213, 215, 219, 222, 226, 228-230, 233-234, 236-238, 249, 257-258, 261, 265-267, 269, 274, 276, 278, 282-291, 295, 298, 300, 303, 305-308, 312-313, 315, 317, 320-325, 331, 337, 339, 343, 352-354, 356, 379, 386, 392, 405, 496, 499
Kyaneai 24, 38, 40, 42, 45, 54, 60, 97, 195, 400, 415, 420, 465, 467-474, 478, 480, 483
Kybele 353, 440
Kydaros (Alibeyköy Deresi) 5-6, 8, 13, 416, 418, 493
Kykla 420, 449, 458
Kyme (Aliağa) 6, 67, 219, 235
Kyparodes 462
Kyrene 95, 302, 456
Kyros 64, 73, 121, 135, 142-143, 146-147, 425, 429, 443, 456, 486
Kyzikene 231
Kyzikos (Erdek) 14, 17, 87, 100, 106-111, 113, 120, 122, 155, 157, 162, 170, 202, 206-208, 238, 248, 270, 278-279, 287, 291, 293, 297, 326, 337, 339-345, 381-383, 387, 389, 393, 401, 411, 422, 424, 440, 451, 462, 465, 485, 497, 499

L

Lade 71, 279

Lakedaimon'lular, 83, 85, 87-88, 101, 105, 124, 128, 134, 140, 149, 154, 160, 363
Lakhes 161
Lamakhos 28, 105106
lamia 420
Lamponion 66
Lampsakos (Lapseki) 17, 19, 37, 70, 100, 107-108, 115-116, 128-131, 157, 170, 214-215, 284, 293, 338, 341, 365, 381-382, 387, 484, 497
Laodike 304, 306
Lasthenes/Leosthenes (İstinye) 195, 462 -463
Lausos 443
Lembos 415
Lemnos 66, 156, 165, 496
Leon 178, 184-186, 193, 197, 455, 459
Leonides 367
Leonnatos 204
Leonnorios 228-230, 234, 236-237, 257
Leontikhos 154
Leosthenes, Atinalı general 163
Leosthenes, Megara'lı kahraman 462
Leosthenion (İstinye) 10, 414, 462
Leotykhides 74-75
Lepidus 356
Lerna 457
Lesbos 69-71, 82, 97, 99, 102, 106-107, 130, 152, 248, 320, 354, 364
Lesbos'lular 69
Libya 95
Lindos 443
Lindos'lu Athena 448
liquorice 254
Lucretius, Gaius 295
Lucullus, Lucius Licinius 29, 72, 254, 306, 318, 320, 322-323, 331, 334-341, 343-477
Luturios 228-230, 236-237, 257
Lygos 24
Lykaonia 300
Lykeios (Mayıs) 373
Lykia 42, 94, 203-204, 286, 290, 301, 323-324, 354, 373, 466, 474, 490
Lykia'lıların Limanı, 42, 466, 474, 490
Lysandros 116, 127-130, 147, 159, 223, 363-364, 497
Lysimakheia (Bolayır), 218, 222, 227, 230, 273, 278, 286-289
Lysimakhos 204-206, 211-226, 230, 232, 235, 239-241, 245, 249-250, 269, 366, 384, 390-391, 394-396, 422, 498, 499
Lysimakhos, Aristeides'in babası 78
Lysimakhos, Atinalı asker
Lysippos 444

M

Madytioi 95
Magius, Lucius 321
Magnesia, Thessalia kenti 271
Magnesia *ad Sipylum* (Manisa) 219, 289 -290
Magnopolis 346
Magydos 328
Maiandros (Menderes) Irmağı 290
Maiotis, Paulus (Azak Denizi) 412
Makedonya 4, 28, 62, 75, 86, 103- 104, 170-208, 210, 213, 222-225, 227, 229-230, 233, 241-242, 244, 246-247, 249, 259, 263-264, 266, 269-273, 278-285, 288, 291, 294-296, 298-299, 315, 320, 350-352, 356, 367, 390, 423-424, 444, 456, 459, 479, 498, 500-501
Makhaneus (Aralık) 373
Malakon 219
Malia 97
Mallophorios (Eylül) 373
Mandroklees 56-57, 59
Mangana 424
Manlius, Lucius 336
Mantitheos 121
Marathon 73
Mardonios 73, 74, 75, 81, 475
Marius, Gaius 313-314
Marius, Marcus 338-339
Marmara/Propontis 14-15, 17, 19, 22, 24, 26, 31, 33, 38, 42-43, 45, 48-50, 56-57, 62-64, 70-71, 90, 92, 100, 104, 111, 117, 121, 142, 144, 146, 149, 151-152, 161-162, 165, 171, 179, 181, 189-190, 206-209, 218,

242, 244-245, 247, 249, 251-252, 256, 269, 276, 291, 297, 309, 320, 338-339, 341, 359, 361, 379, 381, 385, 399, 400-401, 405, 411, 413, 416-417, 420-421, 423-424, 427-428, 436-437, 443, 445, 448, 466, 483, 488, 496
mastix 253
Maussollos 164
Medeia 36, 253, 414, 462-463
Medias 8
Megabazos 12, 25, 62-65, 361
Megabyzos 95
Megalopolis 346
Megara 7, 10-19, 21-24, 28, 54, 65, 72, 86, 101-102, 104, 107, 115, 122, 125, 133, 195, 221, 233, 359-360, 364, 367-374, 385-387, 397-398, 401, 429-430, 451-453, 457-458, 460-464, 491-492, 495-496,
melampodion 253
Melias 404, 420, 457
Menandros 204, 367, 435
Menelaos 435
Meniskos 394
Mesembria (Nesebur) 29, 71-72, 104, 384, 394, 496
Messene 424
Metellus, Quintus Caecilius 299
Methone 103, 104, 550, 560
Metopon (Tophane) 459, 490
Metrodoros 309
Mısır 58, 73, 95, 204-205, 212, 217, 222-224, 226, 228, 238, 241-249, 252, 255, 259, 265, 270-271, 273, 277, 279, 281-283, 286, 301-302, 308, 356, 375, 379-381, 392, 406, 418, 440, 444, 450, 460, 489, 499
Miletopolis (Melde) 428
Miletopolitis/Apolloniatis (Ulubat) Gölü 344
Miletos (Balat) 2, 6, 8-9, 11-14, 17-18, 20, 23-24, 28, 32, 61, 63, 66, 68-71, 74, 87, 97, 106-107, 109, 114, 189, 193, 195, 221, 298-299, 348, 354, 362, 369, 417, 424, 428, 432, 434, 438, 445, 451, 453, 459, 462, 474, 478, 481, 490, 493, 496
Milion 424, 437, 441-443
Milo 353
Miltiades 61, 63, 73, 78, 94, 95
Milton (Telli Tabya) Burnu 464
Mindaros 109, 111, 123
Mingrelya 391
Minucius Rufus 307, 309
Mithradates I Ktistes 202, 204, 220-222, 238-239, 246-247, 499
Mithradates II 268
Mithradates V Euergetes 300-301, 304
Mithradates VI Eupator 29, 72, 253, 299, 304-315, 317, 320-327, 330-347, 352, 354, 391, 501
Mithrenes 202
Mithrobates 120
Molon 262
Morzios 291
Mossynoikoi 253, 255
Murena, Lucius Licinius 323-325
mürekkep balığı 413
Müttefikler Savaşı, 164-169, 174, 185, 189, 270-271, 313, 498
Mykale 74, 75, 91
Myndos (Gümüşlük) 444
Myrileia'lılar 466
Mysia 36, 70-71, 121-122, 186, 209-210, 264, 268, 323, 338, 401, 422, 452, 462, 484
Mytilene 63, 66-67, 69, 130, 151, 160, 272-273, 320, 364

N

Naksos 66, 94, 98
Naspercene 255
Naupaktos 271
nautai 70
Neapolis 346, 463
Nemea 457, 558
Nemeia 200
Neon, Arsine'li 138-139
Neorion (Bahçekapı) Limanı 428-429, 445
Nephele 475
Nereus 461
Nero, Gaius Claudius 323

Nikaia (Iznik) 283, 320, 337, 396, 421
Nikanor, Kassandros'un generali 208-210, 212
Nikanor, Galat subay 261
Nikias Barışı 105
Nikobulos 427
Nikolokhos 154
Nikomedeia (İzmit) 19, 21, 320, 337, 340-341, 344-345, 400
Nikomedes I 19, 223-224, 231-238, 241-246, 248, 458, 264, 499, 500
Nikomedes II Epiphanes 297, 300
Nikomedes III Euergetes 237, 305-308
Nikomedes IV Philopator 307, 309, 312, 321, 326-327, 332
Nikomedes, Atinalı asker 99
Nikon 292-293
Nikopolis 346, 485
Nikostratos 99, 410, 524
Nil 60
Nudus, Publius Rutilius 335
Numidia 305
Nymphaion (Kalati) 29
Nymphaion (Umur Yeri) 483

O

Octavianus/Augustus 29, 355-357
Octavius, Gnaeus 313
Octavius, Lucius 328, 331
Odessos (Varna) 29, 103, 214, 384, 394
Odrys 150-151, 186, 228, 383-384
Odryses 9
Odysseus 435
Oinabazos 76
Oinoanda 324
Oksyrrhous (Çakal Burnu) 414
Olbia (Parutino) 29, 159, 393
Olgassys (Ilgaz) Dağı 221
Olympia 200-201, 213, 222, 381, 444
Olympiodoros 133, 259, 369-370, 394
Olympos 390, 489
Olynthos 162, 175
Orkaorkos 238
Orkhomenos 315, 323
orkinos 410, 413
Orontes (Asi) Irmağı 202, 394
Oropos 458
Orpheus 35, 477, 484, 537
Orthosia Tapınağı 58, 452-453, 491
Otanes 64-65, 361, 496
Ourios 37-38, 40-42, 47, 54, 56, 243, 263-264, 268, 416, 464, 477-481, 485, 490

P

palamut 48, 252-253, 396-397, 408-411, 413, 416-417, 419
Palinormikon (Fındıklı) 460
Pamphylia, 91, 94, 152, 203-204, 301-302, 328, 354
Panamos 374
Paneion (Fener) Burnu 45, 467, 471
Panteikhion (Fil Burnu ile Keçeli arasında) 400, 474
Pantheikhion (Pendik) 400
Panthoidas 134
Pantikapaion (Kerç/Yeni Kale) 29
Paphlagonia 28, 30, 53, 137, 202-204, 219-221, 238, 290, 300, 305-306, 308, 321-322, 334, 346, 448, 488
Parion (Kemer Kalesi) 215
Paros 66
Partlar 308
Paryadres 252, 255
Patrokles 231
Paulus, Lucius Aemilius 296, 302
Pausanias, Kleombrotos oğlu 74, 77, 80-82, 475, 478
Pedasos 283
Peiraieus (Pire) 28, 114, 128, 131, 149, 160, 162, 280, 323
Pella 295
Peloponnesos 22, 25, 75, 77-78, 82-83, 86, 90, 97, 100, 102-116, 122, 124-126, 129, 131, 147, 157-159, 187, 363, 388, 399, 424, 497
Pelops 355, 474
Peraia (Pera) 233-234, 281, 283
Perdikkas 104, 204, 205, 206
Pergamon 218, 225-226, 237-239, 245, 250, 260-261, 262, 269, 272-273, 278-284, 287-290, 294-300, 304, 321, 499-500
Pergamon Krallığı 304
Perge (Aksu) 328

Perikles 28, 97-99, 101-102, 105, 376, 386, 402, 435
Perinthos (Marmara Ereğlisi) 4, 63, 71, 111, 144, 146, 160, 165, 169, 171-172, 175, 179-188, 190-191, 194-195, 197, 199-200, 207, 279, 283-284, 291, 341, 401, 423, 431, 498, 501
Perinthos'lular 165, 172, 179-180, 182, 200
Perkote (Erdağ?) 70, 154
Perperna 300
Pers 28-29
Persephone 430, 445, 491, 493
Perseus 294-296, 298-299, 457
Persia 75, 79
Persler 57, 64, 67, 71, 73, 75, 88, 91, 96, 106, 116, 136, 175, 456
Pescennius Niger, 427, 430
Pessinus 238, 353, 417
Petageitnios (Ocak) 373-374
Petra Dikaia (Kefeli Köy) 414, 463
Phaborinos 444
Phanagoreia (Tozer) 29
Phanias 99, 154
Pharmakias/Therapeia (Tarabya) 195, 414, 463
Pharnabazos 107, 109, 111, 113-123, 139, 141-142, 145-149, 152, 154-155, 363
Pharnakeia/Kerasos (Giresun) 252, 408
Pharnakes I 29, 79, 269
Phaselis 96, 97, 328
Phasis 14, 29, 268, 325, 465, 473, 474
Pheidias 444, 449
Pheneus 22
Phidaleia 5, 8-9, 414
Phigalia 85
Philemporios 462
Philetairos 218, 225-226, 238-239, 410, 499
Philippi 356
Philippos II 4, 49-50, 86, 170-178, 180-199, 201, 207, 367, 387, 423-424, 444, 456, 459, 498
Philippos V 259, 270-274, 276-285, 288, 291, 294, 501
Philippos III/Arrhidaios 204
Philippos (pseudo)/Andriskos 298- 299
Philippos, Lysimakhos ile Arsinoe'nin oğlu 223
Philippos, 279 yılı kralı 230
Philistides 99
Philokomos 99
Philokrates 173, 187
Philokydes 121
Philotas 204
Phineus 24, 461, 466, 470, 472, 477
Phokaia (Foça), 17, 276-277
Phokion 190-191, 193-194, 198
Phokis 75, 97, 169-170, 186, 439
Phokis'liler 169-170, 186
Phorkyn 461
Phormion 381
Phosphorion/Phosphoros (Sirkeci İskelesi) 43, 192, 428-429, 444-445, 459
Phosphoros (Karataş Çiftliği) 466
Phrygia 10, 22, 32, 36, 53, 77, 139, 180, 183, 203-208, 219, 231, 234, 238, 261, 289, 300-301, 304, 312, 323, 335, 338, 417, 446, 464-465, 489
Phryksos 415, 470, 478, 485
Phthiotis 270
Phyniks 108
Pisidia 203, 323
Pissuthnes 98
Plakoton 446, 447
Plataia 73-75, 79, 81, 91, 438-439, 475
Plataia'lılar 73
Pleistarkhos 74, 214-215
Pleistoros 77
Plouton 195, 238, 455-457
Ploutonos Akra 195, 457
Poimanenon 323
Polikhnion 465
Polydeukes Tapınağı 438
Polyperkhon 205, 208
Pompeius, Gnaeus Magnus 78, 211, 220, 306, 322, 331, 346-347, 349, 353-355, 435
Pompeius, Quintus 327
Pompeïopolis (Taşköprü) 346

Pontos 13, 29, 30, 72, 82, 203-204, 219, 222, 238-239, 245-248, 251-253, 255, 268-269, 300, 304-309, 313-315, 321-322, 324-328, 330, 334-340, 343-347, 352, 354, 397, 499-500
Popilius 307, 309
Poros 135
Poseidon 6, 8-10, 37, 82, 210, 240, 334, 370-371, 381, 391, 393-397, 406, 414, 418, 424, 430, 448-449, 451, 459, 474, 477, 478, 481, 484, 489, 490-493
Poseidon Tapınağı 478, 490
Potideia 162
Praksiteles 444
Priapos (Karabiga kalesi) 17, 109, 341
primigenius 15
Prinassos 281
Probalinthos 168
Prokonnesos (Marmara Adası) 72, 116, 155, 244-446
Proteus 461
provincia Asia 300, 304
Prusa (Bursa) 337
Prusias I 251, 259-260, 262-264, 266-268, 270, 278, 284-285, 290, 405, 500
Prusias II 237, 296-297, 382
Ptolemaios I Soter 204-206, 211-212, 217, 224, 238, 255, 392, 394, 422
Ptolemaios II Philadelphos 223-226, 238, 241-245, 247, 249, 360, 392-393, 499
Ptolemaios III Euergetes 229, 2443
Ptolemaios IV Philopator 265, 270-271, 273, 277, 282
Ptolemaios V Epiphanes 277-278, 282, 286, 288, 455
Ptolemaios Keraunos 223-227, 231, 499
Ptolemaios, Antigonos Monophthalmos'un yeğeni 212, 214
Ptolemaios, Kıbrıs kralı 348-349
Ptolemaios, Lysimakhos ile Arsinoe'nin oğlu 223
Pulcher, Publius Clodius/Claudius 347-351, 353
Pydna Ovası 296
Pylai/Strobilos 401
Pylaimenes 305-306, 308
Pyrrhos 224-225, 435
Pythia 12, 200, 274
Python 176-178, 186, 197, 455

R

Rex, Quintus Marcius 348
Rhamphias 107, 114, 131
Rhea 440, 453, 465, 473
rhododendron ponticum 251
Rhodos 35, 46, 97, 106-107, 128, 149-151, 157, 160-161, 163-165, 168-169, 174, 185, 194, 197, 238, 248-249, 251, 259-273, 278-295, 297, 301-302, 323, 348, 354, 369, 371, 373, 379, 382, 385, 387-388, 395, 406, 417, 451, 461, 465, 469-470, 472-475, 477, 484-485, 497-500
Rhodos Peraia'sı 281
Rhodos'lular 150, 165, 259, 263-266, 268, 278, 280-281, 295, 461
Rhodos'luların Limanı 461
Rhyndakos (Orhaneli Çayı) 100, 428
Roksane 204
Romalılar 57, 226, 269, 272-273, 275, 282-290, 294-308, 313-314, 324-327, 330, 334-335, 337-338, 343, 379, 415, 467, 471, 479, 500
Rutilius 321

S

Salamis 74, 81, 95-96, 438
Samos (Sisam) 56, 59, 77, 82, 84, 97-99, 107-108, 130, 150, 157, 162-163, 165, 167, 213, 279, 295, 364-365, 387, 417, 444, 496-497
Samothrake (Semadirek) 228, 344
Sangarios (Sakarya) Irmağı 238, 253, 312, 338
Sarapis 40-42, 47, 54, 263, 392, 465, 489
Sardeis (Sart) 54, 63-64, 67, 69-74, 98, 203, 286, 290
Sardunia 69
Sarmatia 29
Saron Sunağı 463
Sarpedon 435

Satyros 393
Scipio, Lucius Cornelius, *Asiaticus* 288 -290
Scipio, Publius Cornelius, *Africanus* 281, 287-288
scordion/scordotis 254
Seleukeia (Silifke) 291-293, 369, 380-381
Seleukos I Nikator, 205, 211, 215-216, 218-225, 231-232, 287, 422, 486, 499
Seleukos II Kallinikos 228, 261, 263, 265, 481
Seleukos III Keraunos Soter 261
Seleukos, korsan 341
Selymbria (Silivri), 23-24, 71, 104, 111, 120, 135, 171, 401, 498
Semystra (Eyüp), 6, 13, 418, 430, 492
Semystra, adlı bir kadın/dadı 6
Semystra, *nymphe* 8, 461
Semystra Sunağı 6, 8, 418
Septimius Severus 11, 371, 398, 427, 430, 432-434, 436, 440, 443, 445, 449
Sertorius 326-327, 331, 337-339
Sesostris 444
Sestos (Akbaş Burnu) 35, 62, 75-77, 79, 100, 115, 129, 148-149, 152, 199, 264, 283
Seuthes 141-142, 147, 150-151, 384
Sicilya 16-17, 106-107, 109, 123, 306, 401, 417, 479
Sidon 354
Sigeion 92, 95, 215
Sikyon 22, 457
Silanus 305
Simaithia 102, 464
Simas Burnu 464
Sinope (Sinop) 28, 29, 105, 137, 238, 244-245, 254, 268, 304, 334, 346, 393, 408
Sipylos (Yamanlar) Dağı 219, 289
skaros, 418, 421
Skedasias 451
Skepsis (Kurşunlutepe) 309
Skiron 420, 457
Skiron Kayaları 420
skylla 420
Skyllis 443
Skythia 29, 71, 196, 468
Smaragdites (Zümrüt Dağı) 20
smaragdus/berilium 20, 21
Smyrna (İzmir) 275, 284, 300, 354
Sokrates 193
Sokrates, Khrestos 307
Sparta 11, 19, 58, 74-89, 98, 100-110, 114-117, 119, 122,-124, 126-131, 134-136, 138, 140, 144, 147-152, 154, 156-160, 169-170, 362-364, 366, 385, 387-388, 399, 429, 438, 452, 478, 496, 497, 502
sphendonetai 70
spikenard 253
Steropaios 463
Strategion 370, 424, 432, 445-446
Stratonikeia (Eskihisar) 300
Strobilos/Pylai 401
Stroibos 9
Sulla, Cornelius 303, 313-315, 317-318, 320-326, 331, 458
Susa 53-54, 64, 66, 69, 74, 96
Sykai/Galata 415, 458
symmakhia 91, 157, 245, 248, 273, 387
Symplegades 468, 473
synagoros 292-293, 368
Synnada 215
synoikismos 15, 16
Syrakusai 106, 155, 479
Syria 53, 205, 216, 218, 261, 278, 282, 298
Syria Koile 278, 282, 286

T

Taksiles 334
Tanaïs (Don) 29
Tangara 28
Tektosages 238
Teleutias 150
Temesileos 28, 105
Temnos 297
Tenedos (Bozcaada) 155, 170, 195, 276 -277, 344, 483, 485
Teukros 462

Thasos (Taşöz) 22, 95, 150, 152, 177, 418, 461
Theagenes 17, 359
Thebai 19, 116, 144, 158-161, 164, 169-171, 202, 270, 283, 446-447, 498
Themiskyra 252-253
Themistokles 74, 77, 88
Theodosia (Feodosiya) 29
Theogenes 121
Theokles 393
Theramenes 49, 111-121, 124-126
Therapeia/Pharmakias (Tarabya) 463
Therimakhos 151
Thermopylai 74, 288-289
Thermus, Quintus Minucius 317, 320
Thessalia 74-75, 97, 169, 170, 173, 203, 213-214, 271, 298, 314-315, 354
Thibron 147
Thrakion 125-126, 143, 363, 424-425, 445
Thrasybulos, Steiria'lı 109, 113, 125, 150-154, 364, 378, 497
Thrasybulos, Kollytos'lu 155
Thrasyllos 113, 115-116, 118, 123, 125
Thrasymakhos 127, 193
Thyateira (Akhisar) 297, 321, 323, 418
Thynia 235, 247
Tiberius 343, 397
Tiboites 242, 263-264, 266, 268
Tieion (Filyos) 218, 220, 231, 234-235, 246-248, 499
Tigranes 303
Timonitidos 334
Timotheos 162, 165, 167, 498
Tiribazos 154, 156
Tissaphernes 136, 147
Tolistobogoi 238, 241
Tomis 29, 72, 239
Tomoi 384, 393
ton balığı, 253, 408-410, 413, 416
Topoi 424
Torone 162
Traianus 383, 398, 409, 448
Trakya 4-8, 10, 13-14, 19, 23-24, 26, 29, 33-34, 36-37, 45, 50, 53, 60, 62, 64, 69, 71-76, 78, 83, 97, 102, 105-106, 113, 116, 121, 124, 126, 130, 134, 137-138, 142, 144-145, 147, 150-151, 155, 171-177, 195, 198, 201, 213, 216, 219, 222-223, 225, 226, 229-230, 233, 236, 247, 254, 256, 258, 276, 278-279, 282, 286-287, 291, 298, 312, 320, 361, 364, 379-380, 382, 384, 391, 397-399, 405, 423, 425, 427, 440, 442, 451, 454, 459
Trakyalılar 11, 26, 75-76, 117, 131, 134, 138, 171, 201, 256-258, 266, 286, 291, 382-384, 399, 405, 466
Trapezus 28-29, 136, 202, 252, 408
Triarius 344
Tribal 197, 201
trierarkhos 70
Triparadeisos 205
Tription Burnu 464
triticum 254
Troas 87, 154, 231, 233, 237, 320, 326
Troia/Troya 5, 9, 20, 35, 129, 343, 446-447, 458, 462
Trokmoi 238, 353
Tylis 228, 257-258, 266, 382, 395, 499-500
Tyras 29
Tyros 286, 354

U

uskumru 411-412

V

Valerianus, Publius Licinius 398
venena 254
Verres, Gaius 348, 479
Voconius, 344-345

Y

yayın balığı 421
yunus 158, 253, 386, 388-389, 391, 393-394, 396, 407, 409, 420, 460

Z

Zama 281
Zeïlas 241-243, 248, 264
Zela (Zile) 346
Zeleia (Sarıköy) 343
Zeuksippos Hamamı 432-435
Zeus 5, 37-42, 47, 54, 56, 85, 236, 243, 263-264, 268, 281, 371, 400, 416-417, 430, 434, 444, 445, 448-449,

453, 457, 463-464, 468, 474, 477-481, 484, 488-489, 490
Zeus Ammon 390
Zeus Burnu, 40, 467, 474
Zeus *Ourios* 40-41, 54, 263, 477-480
Zeus Stratios 334
Zipoites 212, 224, 232, 234-237, 245, 247
Zypoites 19



Bu kitap İstanbul'un Klasik-Hellenistik Dönem tarihi, tarihi coğrafyası ve toplumsal yapısını ele almaktadır. Kitabın amacı antik kaynaklar, epigrafik belgeler, nümismatik buluntular ile son zamanlarda ele geçen arkeolojik kalıntılardan elde edilen veriler ışığında, İstanbul Boğazı'nın her iki yakasında ikamet eden otokton halklarla bölgeye sonradan yerleşen kolonistlerin birbirleri ve dönemin önde gelen idari merkezleriyle kurdukları siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini analiz etmektir.

Dumankaya Kültür Hizmetidir
DUMANKAYA

Digitized by Google